

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ESKİ TÜRKÇEDE EŞ ANLAMLILIK

DOKTORA TEZİ

AYŞEGÜL ŞAHİN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ülkü POLAT

GAZİANTEP, Ocak 2025

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Eski Türkçede Eş Anlamlılık
Adı ve Soyadı: Ayşegül ŞAHİN
Tez Savunma Tarihi: 07/01/2025

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü POLAT danışmanlığında hazırlanan bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından oybirliği ile bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL (Jüri Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü POLAT

Doç. Dr. Mehmet Mustafa KARACA

Doç. Dr. Hasan KARACA

Dr. Öğr. Üyesi Seher MAŞKARAOĞLU

Bu tezin gerekli şartları sağlayarak yukarıda belirtilen jüri tarafından Doktora tezi olarak kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet EROL
Enstitü ABD Başkanı

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Ayşegül ŞAHİN

Öğrenci Numarası: 190539211003

Tezin Savunma Tarihi: 07/01/2025

ÖZET

ESKİ TÜRKÇEDE EŞ ANLAMLILIK

ŞAHİN, Ayşegül

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Eski Türk Dili Bilim Dalı Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü POLAT

Ocak-2025, 1166 sayfa

Eş anlamlılık anlam biliminin incelediği konulardan biri olup aynı zamanda bir dildeki zenginliğin de önemli göstergelerindendir. Bu çalışma, Eski Türkçe başlığı altında değerlendirilen Köktürk harfli yazıtlardaki ve Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki eş anlamlı sözcükleri tespit etmek, tespit edilen bu sözcüklerin cümle içindeki kullanımlarını örneklendirmek ve bu sayede Eski Türkçenin söz varlığına katkı sunmak, dil ve kültür varlığını ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada öncelikle eş anlamlılık kavramı ve eş anlamlılık sorunu incelenmeye çalışılmış, eş anlamlılıkla ilgili pek çok görüşe yer verilmiştir. Daha sonra çalışmanın inceleme kısmına geçilmiş ve Eski Türkçe başlığı altında değerlendirilen Köktürk harfli yazıtlarda ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde tespit edilen eş anlamlı sözcüklere ve bu sözcüklerin tanıklandığı cümle örneklerine yer verilmiştir. Eş anlamlı sözcükler tespit edilirken tümevarım, tümdengelim gibi yöntemlere başvurulmuş, ayrıca cümle örneklerinin başka eserlerdeki okuma farklılıklarına ve Türkiye Türkçesine aktarımında görülen farklılıklara da dipnotlarda yer verilmiştir. Tüm bu incelemeler neticesinde, Türkçenin sözcük hazinesi bakımından ne kadar zengin olduğu görülmüş ve eş anlamlı sözcüklerin fazlalığının yanı sıra bu sözcüklerin ikileme, üçleme hatta dörtleme şeklinde yan yana kullanılıp dilin anlatım gücünden etkili bir şekilde yararlanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eski Türkçe, Eş Anlamlılık, Köktürk Harfli Yazıtlar, Eski Uygur Türkçesi

ABSTRACT

SYNONYMS IN OLD TURKISH

ŞAHİN, Ayşegül

Doctorate Thesis

Department of Turkish Language and Literature

Department of Ancient Turkish Language Thesis Supervisor:

Asst. Prof. Dr. Ülkü POLAT

January-2025, 1166 pages

Synonymity is one of the subjects studied by semantics and at the same time it is one of the important indicators of the richness of a language. This study has been prepared in order to identify synonymous words in the Köktürk lettered inscriptions and Old Uighur Turkish texts evaluated under the title of Old Turkish, to exemplify the usage of these identified words in sentences and thus to contribute to the vocabulary of Old Turkish and to reveal its linguistic and cultural existence. In the study, firstly, an attempt was made to examine the concept of synonymy and the problem of synonymy and many opinions on synonymy were given. Then, the examination part of the study was passed and the synonymous words identified in the Köktürk lettered inscriptions and Old Uighur Turkish texts evaluated under the title of Old Turkish and the sentence examples in which these words are witnessed were given. While identifying synonymous words, methods such as induction and deduction were used and also the differences in reading the sentence examples in other works and the differences observed in their translation into Turkey Turkish were included in footnotes. As a result of all these examinations, It has been seen how rich Turkish is in terms of vocabulary and it has been determined that in addition to the abundance of synonyms, these words are used side by side in the form of reduplication, triplication and even quadruple, effectively benefiting from the expressive power of the language.

Key Words: Old Turkish, Synonyms, Köktürk Letter Inscriptions, Old Uighur Turkish

ÖN SÖZ

Dilin anlamlı birimlerinden olan sözcükler, bir dildeki zenginliğin en önemli göstergelerindendir. İnsanoğlu var olduğu sürece sürekli hayatı anlamlandırma çabası içinde olmuş, bu yolda en önemli ifade unsuru olan dili de inceleme ihtiyacı hissetmiştir. Dili inceleme ihtiyacı neticesinde ortaya çıkan dil biliminin alt dallarından biri de anlam bilimidir. Anlam biliminin ele aldığı konulardan biri de eş anlamlılıktır ve eş anlamlılık konusu bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızın *giriş* kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın *kavramsal çerçeve* kısmında, eş anlamlılık kavramı ve eş anlamlılık sorunu ile ilgili görüşlere yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın *bulgular* kısmında ise esas konuya geçilmiş, Eski Türkçe başlığı altında değerlendirilen *Köktürk harfli yazıtlarda* ve *Eski Uygur Türkçesi metinlerinde* tespit edilen eş anlamlı sözcüklere ve bu sözcüklerin tanıklandığı cümle örneklerine yer verilmiştir. Tüm bu incelemeler neticesinde Türk dilinin köklü bir geçmişe sahip olduğu, zengin söz varlığının yanı sıra eş anlamlı sözcük hazinesi bakımından da dilin ilk dönemlerinden bu yana bu zenginliği barındırdığı görülmüştür. Bu çalışma ile Eski Türkçenin dil ve kültür varlığının ortaya konulacağı düşünülmektedir. Ayrıca tezimizin Eski Türkçe ile ilgili yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlayacak nitelikte bir kaynak olacağına inanılmaktadır.

Tez çalışmam süresince benden yardımlarını ve engin bilgilerini esirgemeyen kıymetli danışmanım, hocam Dr. Öğr. Üyesi Ülkü Polat'a en kalbi duygularıyla teşekkür ederim. Tez izleme komitesinde yer alıp bu süreçte değerli görüşleri ile önemli katkılar sunan Prof. Dr. Hülya Arslan Erol ve Dr. Öğr. Üyesi Seher Maşkaraoğlu'na teşekkür ederim. Jüride yer alarak tezime kıymetli katkılar sunan Doç. Dr. Hasan Karaca ve Doç. Dr. Mehmet Mustafa Karaca'ya teşekkür ederim. Benden desteklerini ve fikirlerini esirgemeyen Doç. Dr. Sertan Alibekiroğlu, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Özşavlı, Atanur Özdemir, Fatma Yücekaya, Ebru Arslan Kazak nezdinde tüm arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkür ederim. Çok yoğun iş temposu içerisinde hazırladığım bu tez sırasında her zaman yanımda olup benden desteklerini esirgemeyen canım aileme sonsuz teşekkür ederim.

OCAK-2025
AYŞEGÜL ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR VE İŞARETLER	vii

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	1
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	2
1.5. Literatür Özeti	6

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Eş Anlamlılık.....	9
2.2. Eş Anlamlılık Kavramı ve Eş Anlamlılık Sorunu	9

III. BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Köktürk Harfli Yazıtlarda Eş Anlamlılık	31
A (Abçı – Azuk)	31
B (Ba- - Buşsuz).....	64
Ç (Çabış – Çöl).....	98
E (Eb – Ezinç)	99
I (I – Iy-)	111
İ (İç - İttür-)	114
K (Kabış- - Küt-)	124

L (Lagzın).....	150
N (Ne – Neñ)	150
O (Oglan – Oz-).....	151
Ö (Ö- - Öz)	153
S (Sab - Sür-).....	158
T (Tabar - Tüzül-).....	163
U (Uç – Uzun)	180
Ü (Üç – Üze)	183
Y (Yabız – Yüzlüg)	185
3.2. Eski Uygur Türkçesinde Eş Anlamlılık	199
A (A – Azuk).....	199
B (Ba- - Bütürü)	426
Ç (Çahşapat – Çün)	550
D [D(a)r(a)ni – Dy(a)n]	577
E (Eb – Ezügsüz).....	582
F (Ferzind).....	655
G [G(a)rh – Gañavaluk].....	656
H (Han - Huñ tayzi).....	656
I (I - Iy-).....	658
İ (İç - İzle-)	668
J (Jün)	694
K (Ka – Küzetmek)	694
L (Lab – Lug)	830
M [M(a)haboga – Mürki]	833
N (Naga – Noyın).....	849
O (Odgur- - Ozmak).....	860
Ö (Ö- - Özüt)	881
P (Pada – Psaklıg).....	916
R (Raksaş – Ridilg)	921
S (Sa – Swo).....	922
Ş (Şabi – Şükün).....	966
T (Tabılku - Tüzül-)	973
U (U- - Uzunonlug urı).....	1066

Ü (Üç kırk - Üzüş-)	1083
V (Vaçir – Vzanpat)	1093
Y (Ya – Yüzken)	1095
SONUÇ	1153
KAYNAKLAR	1159
ÖZGEÇMİŞ	1166
VITAE	1166

KISALTMALAR VE İŞARETLER

A 32	12. Kalbak-Taş
A 43	20. Kalbak-Taş
A 45	22. Kalbak-Taş
A 84	Yabogan
A 88	4. Tuyıkta
ABİT	Eski Uyğurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı
Ar.	Arapça
ArKi	Arazi Kira Belgeleri
ArSa	Arazi Satış Belgeleri
ArTa	Arazi Takas Belgeleri
AY-III	Altun Yaruk (M. Ölmez)
AY-IV	Altun Yaruk (H. Tokyürek)
AY-VI	Altun Yaruk (Ö. Ayazlı)
AY-VII	Altun Yaruk (E. Çetin)
AY-VIII	Altun Yaruk (E. Çetin)
AY-X	Altun Yaruk (Z. Gulcalı)
AzEt	Azat Etme Belgeleri
B.Soğd.	Burkancı Metinlerde Soğdca
B	Batı Yüzü
BaSa	Bağ Satış Belgeleri
bk.	Bakınız
BK	Bilge Kağan Yazıtı

Borç	Borç Belgeleri
Bud.	Budizm
BuYön	Buyruklar ve Yönetmelikler
Ç	Çoyr Yazıtı
Çeş	Çeşitli Belgeler
Çin.	Çince
ÇoSa	Çocuk Satış Belgeleri
D	Doğu Yüzü
DAS	Daśakarmapathāvadānamālā
Dilek	Dilekçeler
E.Yun.	Eski Yunanca
EvEd	Evlat Edinme Belgeleri
EvSa	Ev Satış Belgesi
Far.	Farsça
G	Güney Yüzü
GB	Güneybatı Yüzü
GD	Güneydoğu Yüzü
GOÇ.	Geç Orta Çince
Gr.	Grekçe
HaKi	Hayvan Kira Belgeleri
HB	Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri
HT	Hoyd Tamir Yazıtları
HU	Huastuanift
IB	İrk Bitig
K	Kuzey Yüzü
Kar	Eksik / Niteliği Belirsiz / Karmaşık Belgeler
KÇ	Köl İç Çor Yazıtı
KD	Kuzeydoğu Yüzü
KİP	Kuanşi İm Puser

KöSa	Köle Satış Belgeleri
krş.	Karşılaştırınız
KT	Kül Tigin Yazıtı
Mak	Makbuzlar
Maytr.	Maytrisimit
mec.	Mecaz
Moğ.	Moğolca
O.Far.	Orta Farsça
O	Ongi Yazıtı
OB	Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikâyesi
PK	Prens Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara Hikâyesi
Ra	Raporlar
Rehin	Rehin Belgeleri
S	Suci Yazıtı
Sak.	Sakaca
SĪTA	Sitātapatrādhāraṇī
Skr.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Sry.	Süryanice
ŞU	Şine Usu Yazıtı
T.	Türkçe
TMC-I	Türkische Manichaica Aus Chotscho I
TO	Eın Uıgurisches Totenbuch
TT-III	Türkische Turfan-Texte III
TY	Tonyukuk Yazıtı
Ta	Taryat Yazıtı
Tib.	Tibetçe
Toh.	Toharca
Toh.A	Toharcanın A lehçesi / Doğu diyalekti

Toh.B	Toharcanın B lehçesi / Batı diyalekti
Uyg.	Uygurca
Vak	Vakıf Belgeleri
Vas	Vasiyetnameler
Ye	Yenisey Yazıtları
Ye 1	Uyuk Tarlak Yazıtı
Ye 3	Uyuk Turan Yazıtı
Ye 6	2. Barık Yazıtı
Ye 7	3. Barık Yazıtı
Ye 10	1. Elegest Yazıtı
Ye 11	Begre
Ye 13	1. Çaa-Hol
Ye 14	2. Çaa-Hol
Ye 15	3. Çaa-Hol
Ye 16	4. Çaa-Hol
Ye 17	5. Çaa-Hol
Ye 19	7. Çaa-Hol
Ye 20	8. Çaa-Hol
Ye 22	10. Çaa-Hol
Ye 25	1. Oznaçennoye
Ye 26	Açurı
Ye 28	1. Altınköl
Ye 29	2. Altınköl
Ye 30	1. Uybat
Ye 37	Tuba
Ye 42	1. Bay Bulun
Ye 43	1. Kızıl Çıraa
Ye 44	2. Kızıl Çıraa
Ye 45	Kejeelig-Hovu

Ye 46	Telee
Ye 48	Abakan
Ye 49	2. Bay Bulun
Ye 51	2. Tuva
Ye 53	3. Elegest
Ye 55	3. Tuva
Ye 59	Herbis-Baarı
Ye 60	Sargal-Aksı
Ye 69	Çer-Çarık
Ye 71	Podkuninskoye
Ye 92	Demir Sug
Ye 98	6. Uybat
Ye 101	Baykalova
Ye 108	1. Uyuk-Oorzak
Ye 144	Novosyolovo
Ye 152	Şançi
Yun.	Yunanca
~	Denklik gösterir
<	Doğrudan alıntı
<<	Dolaylı alıntı
=	Eşitlik gösterir

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu, eş anlamlılık olgusu, Eski Türkçe başlığı altında değerlendirilen Köktürk harfli yazıtlardaki ve Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki eş anlamlı sözcüklerin tespiti ve bunların cümle içindeki örnek kullanımları oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

“Eski Türkçede Eş Anlamlılık” başlıklı çalışmanın amacı, Eski Türkçe başlığı altında değerlendirilen Köktürk harfli yazıtlardaki ve Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki eş anlamlı sözcükleri tespit edip bu sözcüklerin cümle içindeki kullanımlarını örneklendirerek Eski Türkçenin söz varlığına katkı sunmak, dil ve kültür varlığını ortaya çıkarmaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Eski Türkçe başlığı altında değerlendirilen Köktürk harfli yazıtlardaki ve Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki eş anlamlı sözcüklerin tespit edilip cümle içindeki kullanımlarının örneklendirildiği bu çalışmayla, Eski Türkçenin dil ve kültür varlığının ortaya konulacağı düşünülmektedir. Tezin yazım aşamasında yapılan literatür taramalarında Eski Türkçe döneminin bütününe ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bazı müstakil çalışmalar olmakla birlikte dönemin bütününe ele alan herhangi bir çalışmanın olmaması önemli bir eksiklik olarak düşünülmektedir. Bu noktada, dönemin bütününe ele aldığı için yaptığımız çalışmanın Eski Türkçe ile ilgili yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlayacak nitelikte bir kaynak olacağına inanılmaktadır.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

“Eski Türkçede Eş Anlamlılık” başlıklı çalışmanın kapsamı, Eski Türkçe başlığı altında değerlendirilen Köktürk harfli yazıtlar ve Eski Uygur Türkçesi metinleri olarak belirlenmiştir.

Köktürk harfli yazıtlardaki eş anlamlı sözcükler tespit edilirken faydalanılan eserler şunlardır:

Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (2009). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Tekin, T. (2020). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (2020). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Madde başı sözcükler belirlenirken Hatice Şirin’in eski Türk yazıtları açısından kapsamlı bir çalışması olan *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* temel alınmıştır. Bu eserle birlikte Muharrem Ergin’in *Orhun Abideleri* ve Talat Tekin’in *Orhon Yazıtları* ile *Tunyukuk Yazıtı* isimli eserlerinin sözlük kısımlarında yer alan sözcükler karşılaştırmalı olarak incelenmiş, eş anlamlı sözcükler tespit edilmiş ve bu sözcüklerin cümle içinde kullanımlarına dair örnekler verilmiştir. Tespit edilen eş anlamlı sözcüklere dair cümle örnekleri için başka kaynaklardan da faydalanılmıştır. Cümle örneklerinin başka eserlerdeki okuma ve Türkiye Türkçesine aktarımında görülen farklılıklarına da dipnotlarda yer verilmiştir. Bazı cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarımı tarafımızca yapılmıştır.

Eski Uygur Türkçesindeki eş anlamlı sözcükler tespit edilirken ise faydalanılan eserler şunlardır:

Ölmez, M. (1991). *Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm) (Suvarṇaprabhâsasûtra)*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1.

Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VII. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VIII. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2021). *Altun Yaruk Sudur X. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berbercan, M. T. (2016). *Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikâyesi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Elmalı, M. (2022). *Daşakarmapathāvadānamālā –On Günahın Zincirleme Hikâyesi-*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin, B. (2022). *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaayak, T. (2021). *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbay, B. (2019). *Huastuanıft Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2013). *İrk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca Metinler I Kuanşı İm Pusar (Ses İşiten İlâh)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca Metinler II Maytrisimit Burkancuların Mehdîsi Maitreya İle Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. R. (2020). *Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası Prens Kalyāṇamkara ve Pāpamkara Hikâyesi*. (Çev. Ece Korkut-İsmet Birkan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kılıç Cengiz, A. (2021). *Eski Uygur Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sītātapatrādhāraṇī*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Madde başı sözcükleri belirlemek için yukarıdaki tüm eserlerin sözlük kısımları alfabetik olarak liste hâline getirilmiş, madde başı sözcük / sözcükler belirlenip tüm anlamlarıyla verilmeye çalışılmıştır. Bir sözcüğün farklı anlam alanlarına ait manaları numaralandırma yöntemi ile ifade edilmiştir. Örneğin, *açok* / *açuk* sözcüğünün anlamı Engin Çetin tarafından “açık, belirgin, anlaşılır”; Özlem Ayazlı tarafından “açık, geniş (alan)” olarak verilmiştir. *açok* / *açuk* sözcüğünün ifade ettiği bu anlamların alanları farklı olduğu için bu farklılıklar [açok / açuk: 1.

açık, belirgin (Çetin, 2020b, s. 415); anlaşılır (Çetin, 2020a, s. 261); 2. açık, geniş (alan) (Ayazlı, 2012, s. 289)] şeklinde numaralandırma yöntemi ile belirtilmiştir. Madde başı olan sözcüklerin incelenen tüm eserlerdeki varyantlarına madde başında yer verilmiştir. Örneğin, bir eserde “adrok” şeklinde verilen sözcük başka bir eserde “adruk” şeklinde verildiyse madde başında “adrok / adruk” şeklinde gösterilmiştir. Daha sonra yukarıdaki tüm eserlerin sözlük kısımlarında yer alan sözcükler karşılaştırmalı olarak incelenmiş, eş anlamlı sözcükler tespit edilmiş ve bu sözcüklerin cümle içinde kullanımlarına dair örnekler verilmiştir. İncelenen metinlerde bazı sözcüklerin hem gerçek anlamı hem de mecaz anlamı ifade edecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiş, bu tür kullanımlara sahip olan madde başı sözlerin ifade ettiği anlamlar ve bu anlamlarla eş anlamlı olduğu sözcükler cümle örnekleriyle birlikte tanıklanmıştır.

Yukarıda listelenen eserlerin dizin kısımlarından tespit ettiğimiz sözcüklerin anlamları için ayrıca şu eserlere de başvurulmuştur:

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien – Neubearbeitung- II. Nomina – Pronomina – Partikeln, Band 2: Aş-Äžük*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Özertural, Z. (2020). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien, I. Verben, Band 2: Edäd- - İztä-, (Unter Mitwirkung Von K. Röhrborn)*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Zieme, P. ve Kara, G. (1978). *Ein Uigurisches Totenbuch*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bang, W. ve Gabain, A. (1931). *Analytischer Index Zu Den Fünf Ersten Stücken Der Türkischen Turfan-Texte*. SBAW.

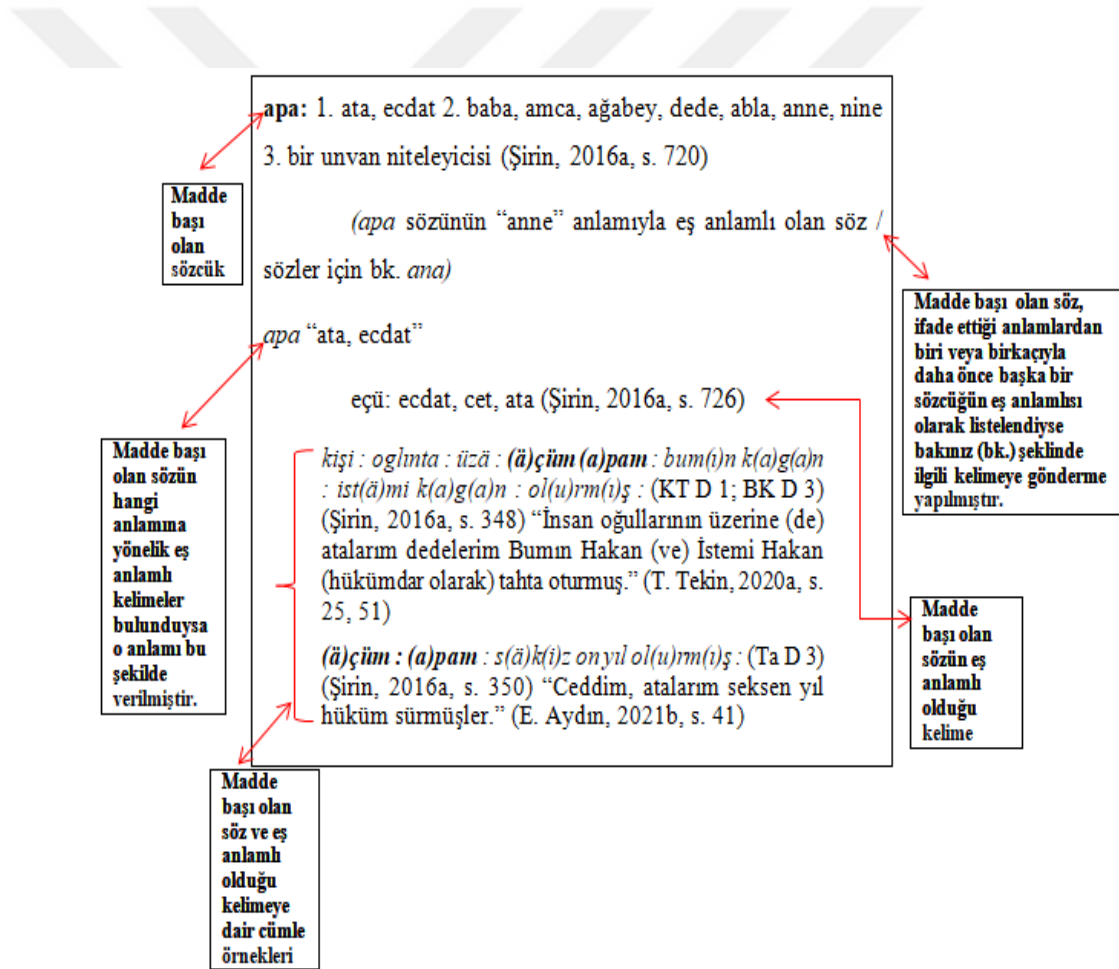
Caferoğlu, A. (2021). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch Des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcanın El Sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*,

Akademie der Wissenschaften zu Göttingen (Hrsg.), Hardcover, 17x24; IX, 929 Seiten. ISBN 978-3-86395-481-9.

Çalışmada eş anlamlı sözcüklerin tespitinde bazen tümevarım ve tümdengelim yöntemlerine de başvurulmuştur. Örneğin, Köktürk yazıtlarında “bazı kurganların etrafına ölen kişinin anısına dikilen insan suretindeki heykel” anlamına gelen *balbal* sözünün eş anlamlısı olarak “heykel” anlamını ifade eden *bediz* sözü ele alınmış ve tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Yine Köktürk yazıtlarında “akraba” anlamına gelen *bişik* sözünün eş anlamlısı olarak “(dünürlük ilişkisiyle) akraba” anlamını ifade eden *tüñür* sözü ele alınmış ve tümdengelim yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmamızda eş anlamlı madde başlarının oluşum şeması aşağıdaki gibidir:

1.5. Literatür Özeti

“Eski Türkçede Eş Anlamlılık” başlıklı doktora tez çalışmamızın yazım aşamasında literatür taraması iki kısımda gerçekleşmiştir. İlk kısmı kavramsal çerçeve başlığı altında değinilen “eş anlamlılık” konusuna dair yapılan literatür taraması, ikinci kısmı ise bulgular başlığı altında değinilen “Köktürk harfli yazıtlar” ve “Eski Uygur Türkçesi metinlerine” dair yapılan literatür taraması oluşturmaktadır.

Çalışmanın **kavramsal çerçeve** kısmında eş anlamlılık kavramının, sorununun daha iyi anlaşılması için pek çok kitap, tez, makale taranmıştır. Bu şekilde eş anlamlılık kavramına, eş anlamlılık sorununa farklı açılardan değinen tüm araştırmacıların görüşlerine yer vermeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle dil bilimi ve anlam bilimiyle ilgili kitaplara başvurulmuştur. Doğan Aksan’ın, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (2020) adlı çalışması anlam bilimini “sözcük anlam bilimi” ve “tümce anlam bilimi” iki ayrı açıdan ele alan bir çalışmadır. Anlam biliminin inceleme alanlarından olan “eş anlamlılık” konusuna da bu çalışmada detaylı bir şekilde yer verilmiştir. John Lyons’un, *Kuramsal Dilbilime Giriş* (1983, Türkçesi: Ahmet Kocaman) adlı çalışması, eş anlamlılık kavramının ele alındığı ve eş anlamlılığın sınıflandırıldığı önemli bir çalışmadır. Kaken Ahanov, *Dil Biliminin Esasları* (2013, Aktaran: Murat Ceritoğlu) başlıklı çalışmasında eş anlamlılık kavramına, özelliklerine, eş anlamlılığın oluşum yollarına yer vermiştir.

Eş anlamlılık kavramı ile ilgili doktora ve yüksek lisans tezlerine de başvurulmuştur. Şahru Pilten’in, Prof. Dr. Sema Barutcu Özönder danışmanlığında hazırladığı *Türkçede Eş Anlamlılık* (2008) başlıklı doktora tezi “ızdırıp” kavramı temelinde eş anlamlılık konusunu çeşitli açılardan değerlendirdiği bir çalışmadır. Göksel Sert’in, Prof. Dr. Erdoğan Boz danışmanlığında hazırladığı *Anlam Alanı ve Anlam Ezgisi Açısından Eş Anlamlı Durum Sıfatları (Derlem Tabanlı Bir İnceleme)* (2018) başlıklı doktora tezi, Sevdâ G. Sulak’ın, Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın danışmanlığında hazırladığı *Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları* (2010) adlı yüksek lisans tezi eş anlamlılıkla ilgili yapılan tezlerden birkaçıdır.

Bu çalışmaların yanı sıra Ahmet Akçataş ve Elif Arı’nın eş anlamlılığa dair görüş ve tartışmaları bir bütün olarak değerlendirip eş anlamlılık konusuna yeni bir

bakış açısı getirmeye çalıştıkları *Anlambiliminin Eş Anlamlılık Sorunu* (2018) başlıklı makaleleri, Vecihe Hatiboğlu'nun *Eşanlamlı Sözcükler Var mıdır?* (1970) başlıklı makalesi, Melek Erdem'in *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Eş Anlamlılık (Synonymy)* (2004) başlıklı çalışması eş anlamlılık konusuna, eş anlamlılık sorununa değinen ve tezimizde başvurduğumuz çalışmalardan sadece birkaçıdır.

Çalışmanın **bulgular** kısmında **ilk olarak** “Köktürk Harfli Yazıtlarda Eş Anlamlılık” başlığı altında eş anlamlı kelimeleri tespit için literatür taraması yapılmıştır. Köktürk harfli yazıtlarda madde başı sözcükler belirlenirken Hatice Şirin'in *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* (2016) adlı eseri temel alınmıştır. Hatice Şirin bu eserinde yazıtları Moğol bölgesi, Yenisey bölgesi ve Altay bölgesi yazıtları olarak üç kısma ayırmış ve 103 yazıtın söz varlığını incelemiştir. Şirin'in bu kapsamlı eseriyle birlikte Muharrem Ergin'in *Orhun Abideleri* (2009) ve Talat Tekin'in *Orhon Yazıtları* (2020) ile *Tunyukuk Yazıtı* (2020) isimli eserlerinin sözlük kısımlarında yer alan kelimeler karşılaştırmalı olarak incelenmiş, eş anlamlı sözcükler tespit edilmiş ve bu sözcüklerin cümle içinde kullanımlarına dair örnekler verilmiştir. Cümle örnekleri Türkiye Türkçesine aktarılırken Muharrem Ergin ve Talat Tekin'in bahsi geçen eserleri dışında Erhan Aydın'ın *Orhon yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)* (2021), *Uygur Yazıtları* (2021), Kormuşin'in *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler* (2017, Çeviren: Rysbek Alimov), Mehmet Ölmez'in *Uygur Hakanlığı Yazıtları* (2018) gibi çalışmalarından faydalanılmıştır.

Çalışmanın **bulgular** kısmında **ikinci olarak** “Eski Uygur Türkçesinde Eş Anlamlılık” başlığı altında eş anlamlı kelimeleri tespit için literatür taraması yapılmıştır. Eski Uygur Türkçesindeki eş anlamlı sözcükler tespit edilirken; Mehmet Ölmez'in *Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm)* (1991), Engin Çetin'in *Altun Yaruk VII. Kitap* (2020) ve *Altun Yaruk VIII. Kitap* (2020), Hacer Tokyürek'in *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç* (2018), Özlem Ayazlı'nın *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap* (2012), Zemire Gulcalı'nın *Altun Yaruk Sudur X. Kitap* (2021), Mehmet Turgut Berbercan'ın *Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikâyesi* (2016), Murat Elmalı'nın *Daşakarmapathāvadānamālā* (2022), Berker Keskin'in *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri* (2022), Tümer Karaayak'ın *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı* (2021), Betül Özbay'ın *Huastuanift* (2019), Talat Tekin'in *Irk Bitig* (2013), Şinasi Tekin'in *Kuanşi İm Pusu* (2019) ve *Maytrisimit* (2019), J. R. Hamilton'un *Prens*

Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara Hikâyesi (2020) ve Ayşe Kılıç Cengiz'in *Sitātapatrādhāraṇī* (2021) adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Madde başı sözcükleri belirlemek için yukarıdaki tüm eserlerin sözlük kısımları alfabetik olarak liste haline getirilmiş, madde başı sözcük/sözcükler belirlenip tüm anlamlarıyla verilmeye çalışılmış, cümle örnekleri de bu kaynaklardan alınmıştır. Bu çalışmalarda araştırmacıların anlamlarından emin olmadıkları sözcüklerin yanında soru işareti kullandıkları tespit edilmiştir. Hem bu sözcüklerin anlamlarından emin olmak hem de bu sözcüklerin varlıklarını tasdik etmek amacıyla başka kaynaklara da başvurulmuştur. Yukarıda listelenen eserlerin dizin kısımlarından tespit ettiğimiz sözcüklerin anlamları için ayrıca; Clauson'un *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish* (1972), M. Erdal'ın *Old Turkic Word Formation I-II* (1991), Röhrborn'un *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien – Neubearbeitung- II. Nomina – Pronomina – Partikeln, Band 2: aš-äzüik* (2017), Z. Özertural'ın *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, I. Verben, Band 2: edäd- - ıztä-* (2020), Zieme ve Kara'nın *Ein Uigurisches Totenbuch* (1978), Bang ve Gabain'in *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan-Texte* (1931), Ahmet Caferoğlu'nun *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (2021) ve Wilkens'in *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcanın El Sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)* (2021) eserlerine başvurulmuştur.

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Eş Anlamlılık

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan önemli bir araçtır. Dilin anlamlı unsurlarından olan sözcükler aynı zamanda bir dilin zenginliğinin de göstergesidir. İnsanların dilleri her bakımdan (ses, biçim vb.) inceleme ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan dil biliminin inceleme alanlarından biri de anlam bilimidir. Anlam biliminin incelediği konulardan biri de eş anlamlılıktır. Eş anlamlılık, eş anlamlılık kavramı, eş anlamlı sözcüklerin varlığı üzerine pek çok çalışma yapılmış, pek çok görüş ortaya konulmuştur. Türkolojide üzerinde tartışılan eş anlamlılık kavramının, sorununun daha iyi anlaşılması için tezimizin bu bölümünde eş anlamlılık kavramı ve sorunu üzerinde durulacaktır.

2.2. Eş Anlamlılık Kavramı ve Eş Anlamlılık Sorunu

Türkçe Sözlük'te “eş anlamlı” madde başı; manaları aynı ya da birbirine çok benzer olan sözcükler şeklinde tanımlanır ve anlamdaş, sinonim, müteradif, müradif gibi kavramsal karşılıklarına yer verilir. Eş anlamlılık ise, anlamdaşlık, eş anlamlı olma hâli şeklinde tanımlanır (TDK, 2011, s. 822).

Korkmaz eş anlamlı sözcükleri, manaları aynı ya da birbirine yakın olan sözcükler olarak tanımlamış ve aslında dil biliminde anlamca birbirine bire bir denk düşen çok az sözcüğün olduğunu ifade etmiştir. Eş anlamlı kelimelerin, bazı sosyal ve dil kesimlerinde zamanla gölgelenmeye uğrayarak anlamca birbirine

yaklaşmalarından dolayı oluştuğunu ifade eden Korkmaz şu örnekleri vermiştir: *yir / oron* “yer”, *süçig / tatlıg* “tatlı”, *bıkmak / bezmek / usanmak*, *göndermek / yollamak* vb. Eş anlamlılık kavramını ise, iki ya da daha fazla sözcüğün aynı ya da birbirine yakın mana taşıması şeklinde tanımlayan yazar, *öfkelenmek / hiddetlenmek*, *kızmak / sinirlenmek* gibi örneklerle tanımını desteklemiştir (1992, s. 55-56). Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde yakın anlamlı, yakın anlamlılık terimlerinin tanımlarına da yer vermiş ve yakın anlamlı terimini, gösterdikleri kavram ve anlamları bakımından birbirine yakın olan sözcükler olarak tanımlamış; *bıkmak / usanmak / bezmek*, *darılmak / küsmek / gücenmek*, *göndermek / yollanmak* örneklerini vermiş ve bu terimin karşılığı olarak “eş anlamlı” madde başına işaret etmiştir. Yakın anlamlılık terimini ise iki ya da daha fazla sözcüğün birbirine yakın anlam taşıması ve aralarında çok küçük mana farkının bulunması olarak tanımlamış, *bezemek / süslemek*, *bıkmak / usanmak / bezmek* gibi örnekleri sıralamış ve bu kavramın karşılığı olarak eş anlamlılık kavramını işaret etmiştir (1992, s. 167).

Eş anlam-eş anlamlılık, yakın anlam-yakın anlamlılık kavramlarına yönelik yapılan tanımları ve verilen örnekleri göz önünde bulundurduğumuzda bu terimlerin birbirine eş değer olduğunu ifade edebiliriz.

Vardar, eş anlamlılık terimini, iki veya daha fazla sayıda göstergenin aynı manaya gelme, ayrı gösterenlerin aynı gösterileni belirtme özelliği şeklinde tanımlamış ve *kara* ile *siyahın* pek çok bağlamda eş anlamlılık gösteren unsurlar olduğunu örnek olarak vermiştir. Eş anlamlılığın çoğu kez salt nitelikli olmaktan uzak olduğunu belirten yazar, özdeşlikten çok mana bakımından yakınlık belirttiğini vurgulamıştır. Çünkü yazara göre aynı bağlamda hiçbir mana ayırtısı getirmeden birbirinin yerini tutabilecek göstergelerin sayısı azdır (2007, s. 94). Vardar’ın bu tanımından eş anlamlı sözcükler arasında anlam bakımından mutlak bir benzerliğin mevcudiyetinin söz konusu olmadığını belirtmek istediğini anlamaktayız.

Aksan’ın, eş anlamlılığa değindiği çalışmalarına bakıldığında eş anlamlılık konusunu çeşitli yönleriyle değerlendirdiği ve konuyu tamamlayıcı örnekler verdiği görülür. Aksan, eş anlamlı denilen unsurların isimleri her ne kadar eş anlamlı olsa da birbirinin tam eşi anlamına gelmediğini belirtir ve her dildeki eş anlamlı sözcükler arasında kimi zaman büyük kimi zamanda çok küçük mana farklılıklarının olduğunu dile getirir. Bundan dolayı bu unsurları yakın anlamlı kelimeler olarak tanımlamanın

daha doğru olacağını ifade eder (1974, s.1). Gerek dilimizde, gerekse başka dillerde bugün yerli sözcükler arasında birbiriyle aşağı yukarı eş değerli duruma gelen unsurlara rastlandığını belirten Aksan, tam eş anlamlı diyeceğimiz unsurların seyrek olduğunu vurgular (1974, s. 2). Eş anlamlılar arasında nadir görülen, önceleri aynı anlamdayken zaman içinde birbirine yaklaşıp tam eş anlamlı durumuna gelen unsurların görüldüğünü ifade eden yazar, Türkiye Türkçesinde bugün tam eş anlamlı olarak *göndermek* / *yollamak* kelimelerinin bu yönden ilginç ve birbirinin yerine kullanılabilecek kelimeler olduğunu vurgular ve şu örneklerin bu durumu göstermeye yeterli olduğunu belirtir: *Bana para göndermiş* / *Bana para yollamış*, *Haber göndermiş* / *Haber yollamış*. Ancak tarih boyunca mana bakımından gelişimlerine bakılacak olursa bu iki kelimenin başlangıçta farklı manalarının olduğu görülür. Bugün *göndermek*, 11. yüzyılda Kutadgu Bilig’de *köndürmek* şeklinde ve “yöneltmek, doğrultmak” manasında kullanılmıştır. Kaşgarlı’nın Divan’ında ise *köndgürmek* şeklinde ve “düzeltmek, doğrultmak, ikrar ettirmek, yola kılavuzlamak” manasında görmekteyiz. Kökeni Uygur metinlerinden itibaren rastlanan *kön-* idi (düzelmek, doğrulmak). Yollamak sözcüğü ise *yol* köküne dayanmakta ve 13.-14. yüzyılda İbnü Mühenna Sözlüğü’nde “yola salmak” anlamında, Evliya Çelebi’de ise (17. yy.) “uğurlamak” manasında görülmektedir. Aksan, aynı özellikteki başka eş anlamlılarda da görülen bu durumun bir dilin eskiliğinin tespitinde bir ölçüt olabileceğini öne sürmüş ve bir dilin en eski ürünlerinde bulunan ve oluşumu uzun bir süre alan tam eş anlamlıların varlığının o dili çok eskilere götüreceğini belirtmiş ve Türkçenin de bir yazı dili olarak VIII. yüzyıldan daha gerilere götürülebileceğini ifade etmiştir (2020, s. 99-100).

Tüm bunları dikkate aldığımızda, eş anlamlı denilen sözcükler arasında kimi zaman büyük kimi zamansa küçük farklılıkların olduğu ve tam eş anlamlı sözcüklerin sayısının az olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle tam eş anlamlı sözcüklerin oluşumunun yüzyıllar aldığı belirtilmekte bu durum bir dilin köklü bir geçmişe sahip olduğunun göstergesi olarak ifade edilmektedir.

Aksan, *Türkçenin Sözcük Varlığı* isimli eserinde bugün standart dildeki eş anlamlıların şu gruplarda toplanabileceğini belirtir:

- 1) Dilin kendi öğelerinden oluşan eş anlamlılar

a) Tam eşanlamlılar: Bu grupta yer alanların bir kısmı tam eş anlamlı özellik göstermektedir. Ancak hiçbir dilde birden fazla tam eş anlamlı unsur bulunamayacağı ilkesi burada gerçekleşmektedir. Dilin eski dönemlerine gidildikçe bunların değişik manalarda kullanıldığı ve zamanla birbirine yaklaştığı gözlenmektedir. Nitekim bugün tam eş anlamlı olarak birbirinin yerine kullanabildiğimiz *göndermek / yollamak, bıkmak / usanmak / bezmek* gibi örnekler eskiden farklı manaları karşılayan sözcüklerdi. Bu tür öğelerin sayısı çok azdır.

b) Eşanlamlı olarak nitelenen yakın anlamlılar: Tüm dünya dillerinde eş anlamlı kabul edilen ve bu grupta yer alan örnekler, kullanım alanları genellikle birbirinden ayrılan kelimelerdir. Türkiye Türkçesi standart dilinde *dilemek / istemek, duymak / dinlemek / işitmek, darılmak / küsmek / gücenmek / kırılmak / incinmek / alınmak* bu gruba örnektir.

2) Yabancı Kökenlilerle Yerlilerin Oluşturdıkları Eşanlamlılar

a) Özleştirmeden Önce Kullanılanlar: Temel söz varlığımıza kadar giren yabancı unsurlarla birlikte kullanılan Türkçelerini içeren örnekler şunlardır: *ak / beyaz, kara / siyah, dil / lisan, onarmak / tamir etmek, yabancı / ecnebi* gibi.

b) Özleştirilmiş Öğelerle Eşanlamlılık Oluşturan Örnekler: Dil Devriminden sonra yerleşen karşılıklarla eş anlamlı çiftleri meydana getiren örnekler şunlardır: “*anı / hatıra, durum / vaziyet, anlam / mana, ulus / millet, yaşam / hayat, yenilgi / mağlubiyet, onaylamak / tasdik etmek*” gibi (2004, s. 157-159).

Ahanov, *Dil Biliminin Esasları* adlı eserinde eş anlamlıları, manaları birbirine yakın ya da benzer kelimeler olarak tanımlamıştır. Birbirine benzeyen sözlerden oluşan eş anlamlılar dizisinin iki veya daha fazla kelimedenden oluşabileceğini belirtir. Örneğin: *adam-kisi* “kişi, adam”; *küş-kuvat-êl-dêrmen* “güç, kuvvet, hal, derman” vb. Eş anlamlı kelimelerin mana açısından yakın ya da benzer olmalarının yanında, tamamının aynı kelime türünden olmasının da şart olduğunu ifade eden yazar, bir eş anlamlı dizinin oluşabilmesi için diziye giren kelimelerin isim, sıfat veya fiil olması gerektiğini vurgular (2013, s. 122). Ahanov, dillerde mana açısından birbiriyle tamamen örtüşen kelimelerin genellikle bulunmadığını, olsa bile çok seyrek olduğunu ifade eder. Eş anlamlı kelimelerin mana açısından birbirine benzemekle beraber, birini ötekinden ayıran bir ayrıntıya sahip olduğunu ve eş anlamlı kelimelerin birbirleri arasındaki mana yakınlığını açıklamaktan ziyade mana

farklılıklarını açıklamanın daha zor olduğunu belirtir. Bunun nedenini ilk olarak, eş anlamlı kelimelerin mana farklılıklarının ince ayrıntılarda saklanmış olması olarak belirtmekte ve bu ince detayın açık olarak kavranamayacağını ifade etmektedir. İkinci olarak, eş anlamlı kelimelerin farklılığının kullanılma alanıyla ilgili olarak biçim farklılığının olmasının da mümkün olduğunu belirtir (2013, s. 123). Ahanov, bir dilde eş anlamlı sözcüklerin bolluğunun, o dilin zenginliğini ve gelişen bir dil olduğunu gösteren özelliklerden olduğunu vurgular (2013, s. 129). Eş anlamlılığın oluşum yollarını ise şöyle sıralar:

1) Sözüň anlam bakımından gelişip yan anlamlara sahip olması eş anlamlılığın oluşmasında etkilidir. Bundan ötürü çok anlamlı kelimeler ile eş anlamlı kelimeler arasında bir ilgi bulunur. Örneğin, çok anlamlı olan *bet* sözcüğü bir anlamıyla *jüz* “yüz, sima, çehre” *diydar* “yüz, sima, çehre” sözcükleriyle eş anlamlı iken ikinci bir anlamıyla *betkey* “dağ yamacı”, *töskey* “dağ veya tepenin yamacı” kelimeleriyle eş anlamlıdır.

2) Nesne veya durumların ilk olarak fark edilmeyen özel vasıflarını ve görünüşlerini ayrı ayrı isimlendirmek ya da anlam ayrıntılarını ifade etmek için yeni sözcükler türetilir. Böylece dilin söz varlığı sürekli gelişir ve zenginleşir. Söz varlığının gelişmesi neticesinde eş anlamlı sözcükler meydana gelir. Örneğin, *jaz* “bahar” ve *kök* “mavi, çimen” sözcükleri eş anlamlı değildir, ancak bu kelimelerden türetilen *jazgturım* ve *köktem* “ilkbahar” sözcüklerinin eş anlamlı olduğu görülür.

3) Yazı dilinin ağızlardan kelime alması neticesinde de eş anlamlı kelimeler meydana gelir. Örneğin, *leğen-şılapşın* “leğen”; *takıyya-kepeş* “takke, kep” vb.

4) Belli bir biçimde kullanılan örtmeceler başka bir kelime veya kelime grubuyla eş anlamlılık gösterebilir. Örneğin, *ötirik aytuv* “yalan söylemek” yerine yumuşatarak *kosıp aytuv* “ekleyip söylemek” denilmesi vb.

5) Bir dilin söz varlığını alıntı kelimeler de zenginleştirir. Bazı alıntı kelimelerin, o dilin temel sözcükleriyle yakın anlama sahip olması neticesinde eş anlamlılar oluşur. Örneğin, Kazakçadaki *şeker-kant* “şeker”; *doktor-dériger* “doktor” biçimindeki eş anlamlı dizilerde yer alan ilk sözcükler Rusçadan girmiştir. *Diyyar-bet*, *jüz* “yüz, sima”; *mugalim-okutuvşı* “muallim, öğretmen”; *meyman-konak* “misafir, konuk” eş anlamlı dizilerinde yer alan ilk sözcükler ise Arapça ya da Farsçadan girmiştir. (Ahanov, 2013, s. 127-128)

Lyons, *Kuramsal Dilbilime Giriş* isimli kitabında eş anlamlılık konusuna değinmiş ve ideal dili, her biçimin tek bir anlamının olduğu dil olarak ifade etmiş ancak bu idealin hiçbir doğal dilde gerçekleşmediğini vurgulamıştır. İki veya daha fazla biçimin aynı anlamı çağrıştırabileceğini belirten yazar, *saklamak-gizlemek* ve *büyük-iri* kelimelerinin anlamlarının aynı olduğunu kabul ediyoruz, bu durumda bu kelimeler eş anlamlıdır diyerek konuyu örneklendirmiştir (1983, s. 362-363). Lyons, doğal dillerde gerçek eş anlamlı kelimelerin az sayıda bulunduğunun yaygın bir görüş olduğunu dile getirmiştir ve temelde eş anlamlılığa dair iki başlık vermiştir: tam eş anlamlılık ve bütüncül eş anlamlılık. Tam eş anlamlılığı, hem anlalsal hem duygusal içlem eş değerliliği olarak ifade eden yazar, bütüncül eş anlamlılığı ise bütün bağlamlarda birbirinin yerine geçebilen eş anlamlı kelimeler ifade etmektedir. Bu sınıflandırmanın neticesinde dört çeşit eş anlamlılığın ortaya çıktığını belirtir.

- 1) Tam ve bütüncül eş anlamlılık
- 2) Tam ama bütüncül olmayan eş anlamlılık
- 3) Tam olmayan ama bütüncül olan eş anlamlılık
- 4) Tam ve bütüncül olmayan eş anlamlılık

Lyons, birçok anlam bilimcinin mutlak ya da gerçek eş anlamlılıktan söz ederken akla getirdiklerinin tam ve bütüncül eş anlamlılık olduğunu vurgulamış ve dilde böyle eş anlamlı olan çok az kelimenin olduğunu dile getirmiştir (1983, s. 399-400). Yazar, eş anlamlılığın iki yanlı sezdirim veya eş değerlilik açısından tanımlanabileceğini ifade eder. Bir cümle olan S_1 , başka bir cümle olan S_2 'yi akla getirirse ve bunun tersi de doğruysa S_1 ile S_2 'nin eş değer olduğunu belirtir. İki eş değerli cümlelerin söz dizimi yapısı aynı ise ve birbirinden sadece birinde x kelimesi, diğerinde de y kelimesi bulunması yönünden ayrılıyorsa x ve y 'nin eş anlamlı olduğunu vurgular (1983, s. 401-402).

Guiraud, *Anlambilim* isimli eserinde eş anlamlılık konusuna genel olarak değinmiştir. Yazar, iletişimin kuramsal açıdan her mana için bir tek ad, her ad içinse bir mana gerektiğini belirtmekte ancak gerçekte ise bazı kelimeler için sözlüklerde çok fazla değişik anlamlar verildiğini dile getirir. Bu durumun çok anlamlı ve eş adlı kelimeler yüzünden tamamen karmaşıklaştığını ifade eden Guiraud, bunlara bir de eş anlamlıların eklenebileceğini ifade eder ve eş anlamlıları birçok adı olan kavramlar olarak tanımlar (1999, s. 41).

Hatiboğlu, eş anlamlı kelimelerin manalarının gerçekte eşit olmadığını ve dolayısıyla eş anlamlı kelimelerin bulunmadığını söyleyerek eş anlamlılığı reddeder. Bununla birlikte hemen hemen her dilde eş anlamlı kelimelerin yeri ve terimi olduğunu söyleyen yazar, Osmanlıcada eş anlamlı kelimelere “müteradif”, İngilizcede “synonym”, Almancada “synonym, gleichbedeutend” ve Fransızcada “synonyme” denildiğini ifade eder (1970, s. 9). Hatiboğlu, eş anlamlı kelimelerdeki anlam eşitliğinin tamamıyla göreceli olduğunu belirtip bir dilde, eş anlamlı olarak kelimelerin hemen hemen hepsinin her anlamda birbirinin yerini tutamayacağını ve her yerde eş değerde olamayacağını vurgular. Eş anlamlı kabul edilen kelimelere aynı eki getirince de birbirine eşit olmayan anlamların çıkacağını belirtir. Türkçede “ana” ile “anne” sözlerinin eş anlamlı kabul edildiğini ancak bu iki sözcük arasında matematiksel kesinlikte bir eş anlamlılığın olmadığını vurgulayan yazar, eğer böyle bir anlam eşitliği olsaydı bu iki kelimenin her açıdan birbirinin yerini tutması gerektiğini ifade eder. Örneğin, “ana şefkati” yerine “anne şefkati” denir ama “ana fikir, anayurt, anayol” kelimelerinde “anne” kelimesinin “ana” kelimesinin yerini tutamayacağını belirtir ve eş anlamlı görünen sözcüklerin kullanışa göre anlam bakımından birbirinden uzaklaştığını ifade eder. Benzer bir durum *ev* ve *hane* sözcüklerine *-li* yapım eki getirilerek oluşturulan “*evli*” ve “*haneli*” sözcüklerinde de mevcuttur. “Yetmiş evli bir köy” yerine “yetmiş haneli bir köy” denilebilir ancak “evli bir kadın” yerine “haneli bir kadın” denilemez (1970, s. 9). Hatiboğlu; eş anlamlı kelimeler arasında matematik bir eşitliğin olmadığını vurgular ve küçük kullanım farklarının, kalıplaşmaların, ince ayrıntıların, bir kelimeye çeşitli anlamlar yükleme eğiliminin gün geçtikçe artmasının anlamların yakınlıktan ve eşitlikten uzaklaşmasına yol açtığını belirtir (1970, s. 10).

Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*’nde eş anlamlı terimini, manaları aynı ya da birbirine yakın olan dil birimleri olarak açıklar. Eş anlamlılık terimini ise, mana ya da işlev bakımından birbirinin aynısı ya da benzeri olan dil birimlerinin ilişkisi şeklinde verir (2018, s. 372-374). Yazar, eş anlamlılığın kelimeler kadar, söz dizimi birimleri için de söz konusu olduğunu belirtir. Eş anlamlı kelimelerin, genellikle bazı kelimelerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zaman içinde gölgelenmeye uğraması ve anlamca birbirlerine yaklaşmalarının neticesinde oluştuğunu ifade eder (2019, s. 634).

Karaağaç, Türkçenin belli başlı eş anlamlı birimlerinin şu yapılarda olduğunu belirtir:

1) Eş anlamlı asıl biçim birimleri: Eski Türkçede *yir / orun* “yer”; *süçig / tatlıg* “tatlı”, Türkiye Türkçesinde *baş / kafa* “baş”; *bıkmak / bezmek / usanmak* “bıkmak”; *kızmak / öfkelenmek* “kızmak” vb.

2) Eş işlevli bağlı biçim birimleri:

a) İlgi hali eki ile iyelik eki aynı ilişkiyi sağlayan ekler olup Türkçe ilişkilendirme öbeklerinde bu eklerin ikisini birlikte kullanıp artıklı bir çekim sergiler.

b) Türkçe, cümlelerde kişi zamirleri ve bu zamirlerin ekleşmiş şekillerini birlikte kullanılıp artıklı bir çekim sergiler.

c) *-lık* eki isimleri, *-mak* eki ise fiilleri kavramlaştıran eş görevli eklerdir.

ç) İsimlerden meslek ismi yapan *-cı* eki ile fillerden meslek ismi yapan *-ıcı* eki eş görevli eklerdir.

3) Eş anlamlı yapılar ve kalıp sözler: *Allah'ın rahmetine gitmek, ölmek, hakkın rahmetine kavuşmak, göçmek, cennetlik olmak, öteki dünyaya gitmek, bu dünya ile vedalaşmak, gözlerini yummak* vb. (2018, s. 373-374).

Eş anlamlılığın çok seslilikle, eş sesliliğin de çok anlamlılıkla var olduğunu vurgulayan Karaağaç, bu yüzden konuyu eş anlamlılık ve çok seslilik ya da eş seslilik ve çok anlamlılık olarak görmek gerektiğini ifade eder. Bu yolların başlıcalarının şunlar olduğunu belirtir:

1) Çok anlamlılığın yol açtığı eş anlamlılık: Kelimenin anlam alanının bölünüp yan anlamlara sahip olması eş anlamlılığın oluşumunda etkilidir. Mesela, çok anlamlı olan *yüz* kelimesi, bir anlamıyla “yüz, didar, çehre” iken, *yorgan yüzü, yastık yüzü* kullanımındaki ikinci anlamıyla “örtü, kapak, kılıf” kelimeleriyle eş anlamlıdır.

2) Alıntı sözlerin yol açtığı eş anlamlılık: Bir dilin söz varlığı alıntı kelimelerle de zenginleşir. Bazı alıntı kelimeler, o dilin öz kelimeleriyle yakın anlama sahip olabilir ve bunun neticesinde eş anlamlılar oluşur: Türkiye Türkçesi *göz* / Farsça *çeşm* / Arapça *ayn*; Türkiye Türkçesi *üzüntü* / Arapça *keder*; Türkiye Türkçesi *yönerge* / Arapça *talimat* / Fransızca *direktif* vb. (2018, s. 374).

Demirci, aynı manayı gösteren iki ya da daha çok sözcüğün birbirlerinin eş anlamlısı (sinonim) kabul edildiğini ifade eder ve *siyah* ile *kara*, *beyaz* ile *ak* kelimelerinin birbirlerinin eş anlamlısı olduğunu belirtir (2017, s. 227). Sözcükler başlangıçta aynı anlamı gösterse de zamanla kullanıldıkları yere göre diğer kelimeye göre farklı anlamsal detay kazanabilirler diyen yazar, sonuç olarak her eş anlamlı sözcüğün her yerde eşi kabul edilen sözcüğün yerine kullanılmayabileceğini vurgular. Demirci bir dilde sık bir şekilde kullanılan sözcüğün diğerine göre daha çok kabul gördüğünü belirtir ve bu konuda örnekler verir. Aşağıda verilen örneklerde ilk kullanım yayginken ikinci taraftakilerin bazıları kullanıldığında normal karşılanmakta bazıları da fazla kabul görmemektedir:

*Saçıma **aklar** düştü - Saçıma **beyazlar** düştü* (Kullanılabilir)

Kuşbaşılı pide - Kuşkafalı pide (Kullanılmaz)

Başıma ne işler geldi? - Kafama ne işler geldi? (Kullanılmaz)

Kara gözlüm! - Siyah gözlüm! (Kullanılabilir)

Toplumda hangi kelime sık kullanılıyorsa o kelimenin ötekine göre normal karşılandığını ve yadırganmadığını ifade eden Demirci, öte yandan ilk kullanıldığında komik kabul edilen ve yadırganan bir sözcüğün kullanım sıklığı kazanmasıyla bu kez önceden normal kabul edilen kelimenin eski kabul edilip yadırganmaya başladığını ifade eder. Yazar deyimler, vecize, atasözleri ve kalıp söz biçimindeki dil unsurlarının toplumsal hafızada uzun yıllardan beri sabit bir şekilde yer ettikleri için bu unsurların eş anlamlı sözcük kullanımına fazla müsamaha göstermediklerini de ayrıca vurgular (2017, s. 228).

Arslan Erol, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri* adlı eserinde eş anlamlıları, manaları birbirine yakın olan farklı sözcükler olarak tanımlamıştır. Eserinde incelediği metinlerde rastladığı eş anlamlı sözcüklere ise şu örnekleri vermiştir: *ayıg / yabız / yablak* “kötü”, *küç / erk*, *kürlük / armakçı / teblig* “aldatıcı” vb. (2018, s. 56).

Akçataş ve Arı, *Anlambiliminin Eş Anlamlılık Sorunu* başlıklı makalelerinde eş anlamlılığa dair görüş ve tartışmaları bir bütün olarak değerlendirip konuya yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmışlardır. Akçataş ve Arı eş anlamlılığı, iki ya da daha çok dilsel ifade arasındaki anlam aynılığı ya da anlam ortaklığı olarak tanımlamışlardır. Anlambilimin tartışmalı meselelerinden birinin “anlam aynılığı”

olduğunu söyleyen yazarlar; doğal bir dilde, eş zamanlı olarak, aralarında hiçbir şekilde ayırım olmaksızın iki ya da daha çok dilsel formun aynı manayı ifade etmesinin mümkün olmadığını belirtirler. Konuya dair görüşler ve tartışmalar göz önüne alınıp değerlendirildiğinde, doğal bir dilde iki ya da daha fazla dilsel ifadenin aynı anlamı taşıyamayacağını belirten Akçataş ve Arı; çalışmalarında anlamsal farklılık, yer değiştirilebilirlik ilkesi, bağlam, köken dil, konuşma dili, anlamın duygusal ve bilişsel boyutu, sözlüksel değere ilişkin problemleri değerlendirdiklerinde eş anlamlılık olgusuna anlam yakınlığı biçiminde yaklaşmayı uygun görmüşlerdir ve bu nedenle *yakın anlamlılık* terimini tercih etmişlerdir (2018, s. 60-62). Dilin aynı anlamı farklı biçimlerde üretecek kadar kendini daraltan bir yapıya sahip olmadığını belirten Akçataş ve Arı, aynı gibi görünen dilsel biçimler arasında kullanımla ortaya çıkan farklılıkların olduğunu da ifade ederler. Yazarlar, kelimelerin anlamca birbirinin benzeri olabileceğini ama aynısı olamayacağını belirtir yani kelimelerin ancak yakın anlamlı olabileceğini vurgularlar (2018, s. 81).

Sarı, *Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık ile İlgili Bazı Sorunlar* başlıklı makalesinde pek çok dilde olduğu gibi Türkçede de eş anlamlılık konusuyla ilgili henüz tam olarak çözülmemiş sorunlar olduğunu dile getirir ve bu sorunları başlıklar hâlinde inceler: Eş anlamlı sözcükler arasında anlam farkının oluşumu, eş anlamlılık ve kelime ölümü, ödünç sözcükler ve yerli sözcükler arasında eş anlamlılık, sözcüklerin standart Türkçe ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanımları arasında eş anlamlılık. Sarı, bütün dillerde olduğu gibi Türkçede de tam eş anlamlılığın mümkün olmadığını dile getirir. Eş anlamlı olarak görünen kelimeler arasında zaman için de anlam farklılıkları oluşabileceğini (*lokanta, restoran* gibi) dile getiren yazar, Türkçenin tarihi dönemlerinde eş anlamlı olarak kullanılan sözcük çiftlerinden bazılarının Türkiye Türkçesinin sözcük varlığında kullanılmadığını belirtir eş anlamlılığın sözcük ölümüne neden olduğunu ifade eder (*eğri büğrü* ikilemesinde *büğrü* sözcüğü Türkçenin söz varlığında yaşamamaktadır). Sarı, aynı manaya gelen yerli ve alıntı sözcükler arasındaki ilişkinin eş anlamlılık şeklinde açıklanmaması gerektiğini vurgular, standart Türkçe ve Türkiye Türkçesi ağızlarında eş anlamlılık bakımından farklılıklar bulunduğunu ifade eder (2011, s. 533-538).

Sarı, eş anlamlılıkla ilgili incelemelerde üç ana konunun ön plana çıktığını belirtir: Bağlam, coğrafya (lehçe / ağız), zaman. Bunlardan bağlam, kelimenin sözlük anlamından ziyade kullanımıyla alakalı bir terim olup eş anlamlılıkla ilgili

çalışmalarda üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Coğrafyaya bağlı eş anlamlılık ise, lehçe veya ağızlarda kullanılan sözcükleri kapsamaktadır. Eş anlamlılık ilgili çalışmalarda dikkat edilmesi gereken önemli konulardan birinin de zaman olduğunu belirten yazar, dilde meydana gelen değişimleri inceleyen çalışmalarda zaman faktörünün dikkate alınması gerektiğini belirtir. Art zamanlı incelemelerin ve tarihsel dil bilimin temel dayanağının zaman olduğunu belirten yazar, tarihi metinlerde eş anlamlı gibi kullanılan pek çok sözcüğün bugün farklı anlam özellikleri kazandığını açıklar ve dolayısıyla bu anlam farklılıklarının sebeplerinin ve tarihsel uzantılarının incelenmesi gerektiğini vurgular (2012, s. 2221).

Doğan, sözlüksel eş anlamlılık konusu ve Türkiye Türkçesindeki fiillerin eş anlamlılığını ele aldığı *Türkiye Türkçesi Fiillerinde Eş Anlamlılık* başlıklı makalesinde, eş anlamlılığı genel olarak mana aynılığı anlamına gelen sözlüksel bir ilişki olarak açıklamıştır. Sözlüksel eş anlamlılığın salt bir nitelik olmadığını belirten yazar, eş anlamlılığın bir ölçeğinin ve farklı derecelerinin olduğunu ifade eder ve üç temel eş anlamlılıktan bahseder: bütünsel eş anlamlılık, bilişsel eş anlamlılık ve yakın eş anlamlılık (2011, s. 78).

Uçar ise *Türkçede Eş Anlamlılık ve Eski Anadolu Türkçesi Tıp Yazmalarında Eş Anlamlı Kelime Kullanımı* başlıklı makalesinde dillerinin zenginliğinin barındırdığı sözcüklerle ölçüldüğünü ifade eder ve bu sözcüklerin bir kısmının eş anlamlı kelimelerden oluştuğunu belirtir. Eş anlamlı sözcükleri aynı anlamı taşıyan kelimeler olarak açıklayan yazar, bir dilin eskiliği araştırılırken o dile ait olan eş anlamlı sözcüklerin varlığının da önem taşıdığını vurgular (2010, s. 37). Yazar, eş anlamlı sözcüklerin dillerin canlı kalmasını sağlayan unsurlar olduğunu da ayrıca belirtir (2011, s. 187). Uçar, yazılışları farklı anlamları aynı olan eş anlamlı kelimelerin bir kısmının aynı dil içindeki söyleyiş zenginliğinden, bir kısmının da diller arası sözcük alışverişinden kaynaklandığını ifade eder. Alıntı olan eş anlamlı kelimelerin dile yerleşmesinden sonra kullanım sıklığı bakımından, eş anlamlı kelimeler arasında tercih sorunlarının ortaya çıktığı belirten yazar, dilin tarihi kaynaklarından gelen ve kendisine ait eş anlamlı sözcükler dilin zenginliğini gösterirken; kendi dilinde karşılığı bulunmasına rağmen başka dillerdeki karşılıklara yönelmenin asli kelimelerin atıl bir duruma geçmesine neden olduğunu ifade eder. Eş anlamlı sözcüklerin ortaya çıkmasında sözcüklerdeki anlam değişiminin ve anlam

iyileşmesinin de etkili olduğunu belirten Uçar, bir dildeki eş anlamlı kelimelerin çokluğu incelenirken, o dilin asli sözcükleriyle alıntı sözcükler arasında bir ayrım yapılmasının ve bu sözcüklerin kullanım alanlarına bakılmasının gerekliliğini vurgular (2010, s. 38-39).

Demirezen, dillerarası kelime alışverişinin kaçınılmaz bir olay olduğunu vurgular. Yabancı kelime alışverişinin bir dildeki eş anlamlılığı geliştirici etkenlerden olduğunu dile getiren yazar, yabancı sözcüklerin Türkçede yerli eş anlamlıları varken dilimize rahatlıkla girip kendilerine yer sağladıklarını ifade eder. Demirezen, bugün eş anlamlılığı arttıran en önemli unsurun yabancı dilden yapılan çeviri kelimeler olduğunu belirtir. Yabancı kelimeler, yerli dilde eş anlamlılık meydana getirirken onların kullanım sıklığını da düşürebilir diyen yazar, İngilizceden dilimize giren “*lider*” kelimesinin Türkçe “*önder*” kelimesinin kullanım sıklığını azalttığını dile getirmiştir. Bazen de yerli kelimeler tamamen dilden atılır diyerek Arapça “*kasap*” kelimesinin öz Türkçe olan “*etçi*” kelimesini Türkçeden düşürdüğünü ifade etmiştir. Araştırmacı, yabancı kelimelerin alıcı dilde çoğunlukla bütüncül değil de parçalı eş anlamlılığın oluşmasına kaynak oluşturduklarını söyleyerek aslında yabancı kelimelerin Türkçe kelimelerin tam eş anlamlısı olamayacağını dile getirmiştir (1991, s. 133-136).

Özden, *Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık ve Örtmece (Tabu) Kelimelerin Eş Anlamlılık İçindeki Yeri* başlıklı makalesinde eş anlamın nasıl ve hangi yollarla oluşabileceği üzerinde durmuş ve örtmece (tabu) sözcüklerin eş anlamlılığa katkısını örneklerle değerlendirmiştir. Eş anlamlılığın anlam biliminde en çok tartışılan konulardan biri olduğunu ifade eden Özden, eş anlamlılığın, kelimeler arasında anlam birliği olması hâli şeklinde tanımlandığını belirtmiştir (2014, s. 160). Eş anlamlılığın Türkiye Türkçesinde kesin bir sonuca ulaşılamayan konulardan birisi olduğunu ifade eden yazar, eş anlamlılıkla alakalı yapılan değerlendirmeler bir araya getirildiğinde dil araştırmacılarının eş anlamlılığı yalnızca ortak bir kavram olarak kullandıkları ve hiçbir kelimenin diğer bir kelimeyi aynılıkla karşılayamayacağı sonucuna varıldığını dile getirmiştir. Yazar, eş anlamlılığın yerli kelimelerle ödünçlenen kelimelerden kaynaklandığı noktasında aynı fikirde olduğunu belirtmiş ve buna örtmece kelimelerin de eklendiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı eş anlamlılığın üç farklı şekilde ortaya çıkacağını vurgulayan Özden, çalışmasının neticesinde şu şekilde bir eş anlamlı sınıflandırma önerisi sunmuştur:

- 1) Ödünçleme Sonrası Eş Anlamlılık
- 2) Yerli Kelimelerde Eş anlamlılık
- 3) Örtmece (Tabu) Kelimelerde Eş Anlamlılık (2014, s. 164).

Erdem, “*Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Eş Anlamlılık (Synonymy)*” başlıklı çalışmasında Türkçe kökenli eş anlamlıları, Oğuz grubu Türk lehçelerini (Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi) göz önüne alarak daha çok leksikal ve eş zamanlı olarak değerlendirmiştir. Yazar, eş anlamlılığı iki başlığa ayırmıştır: bütüncül eş anlamlılık ve tam eş anlamlılık. Bütüncül eş anlamlıları bütün bağlamlarda birbirinin yerine geçebilen kelimeler olarak ifade eden yazar, Türkiye Türkçesinde *gönder-*, *yolla-* eş anlamlı kelimelerini bu gruba dâhil etmiştir. Tam eş anlamlı kelimelerin ise her bağlamda birbirinin yerine kullanılamadığını vurgulamıştır (2004, s. 148-151). Erdem, bir dilde, bir kavrama bir kelime ilkesinin genel bir prensip olduğunu belirtmiştir. Eğer bir kavramı aynı dil içinde birden çok kelime ifade ediyorsa bu durumun eş anlamlılık kabul edildiği vurgulayan yazar, bu iki sözcükten birinin büyük ihtimalle eş anlamlı olması için uzun bir merhaleden geçmesi ve bu arada muhtemelen birtakım semantik olaylara maruz kalmış olması gerektiğini ifade eder. Yazar, Türk dilinin bilinen en eski yazılı belgelerinde sanatlı bir ifade, deyim aktarmaları ve bunların yanında eş anlamlı sözcüklerin de bulunması dilin oldukça işlenmiş olduğunu, o döneme kadar uzun bir geçmişe sahip bulunduğunu gösterir diyerek Türk dilinin köklü bir dil olduğunu vurgular (2004, s. 159).

Somuncu, *Güncel Türkçe Sözlük*’te yer alan *acı* maddesinin nasıl ele alındığını göstermek ve *acı* maddesi ile ilişkili diğer sözcüklerin eş anlamlılık derecesini belirlemek amacıyla meydana getirdiği çalışmasında, eş anlamlılığın dil bilim çalışmaları açısından önemli aynı zamanda da tartışmalı bir konu olduğunu dile getirir. Her sözcüğün mutlaka diğer sözcüklerden ayrılan bir anlamı bulunduğunu, her duygunun ve anlamın da mutlaka onu karşılayan bir sözcüğü bulunduğunu belirten yazar, bu nedenle mutlak eş anlamlılığın çok zor bir düzlem olduğunu dile getirmiştir (2020, s. 202-205). Eş anlamlılıkta tamamıyla eşitlik ve denklik olmadığını söyleyen Somuncu, bilişsel yani kavramsal anlamın eş anlamlılığın odak noktası olduğunu, bu durumda yüksek derecede kavramsal ve anlamsal örtüşmenin gerekli olduğunu ve iki

sözcüğün mutlak eş anlamlı olması için hem anlamsal hem bağlamsal hem semantik açıdan tüm boyutlarının aynı olması gerektiğini dile getirir (2020, s. 216).

Günay, Türk dilinin Batı Türkçesi kolunu temel alarak *gönül, yürek, kalp* sözcüklerinin tarihi seyrini takip ettiği, kalp sözcüğünün Türkçeye dâhil olması ve bu sözcükler arasındaki eş anlamlılığın nasıl oluştuğu üzerinde bazı değerlendirmeler yaptığı çalışmasında eş anlamlılığın sözcükler arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıktığını belirtir. Dil bilimciler arasında eş anlamlılıkla ilgili, dilde başlangıçta bir kavramı yansıtmak için pek çok göstergenin kullanılamayacağı görüşünün yaygın olduğunu söyleyen araştırmacı, diğer bir ifadeyle aynı dilde iki ayrı göstergenin tamamen aynı anlama gelemeyeceğini vurgular ve birçok dil bilimcinin mutlak eş anlamlılığın dillerde nadir görüldüğü konusunda fikir beyan ettiklerini dile getirir (2015, s. 122-124). Günay, makalesinde incelediği üç sözcüğün Türk dilinin tarihi dönemlerindeki kullanımlarını incelemesi neticesinde Türkçede mutlak eş anlamlılığın olmadığı, yakın anlamlılığın olduğu sonucuna varmış ve yakın anlamlılığı gösteren esas özelliğin kimi bağlamlarda bu sözcüklerin birbirinin yerine geçmesi ve sözcük anlamlarının birbiriyle açıklanması olduğunu belirtmiştir (2015, s. 143).

Çetinkaya ise *eş anlamlı sözcükler* teriminin genellikle benzer anlama sahip kelimeleri adlandırmada kullanıldığını belirtmiş ve bazı araştırmacıların gerek dilin yapısı gerek eş anlamlı kabul edilen kelimelerin gösterdiği farklılıklar nedeniyle bunu uygun bir adlandırma olarak görmediklerini dile getirmiştir. Türkçede konuyla alakalı olarak *sinonim, müteradif, eş anlamlı, müradif* gibi adlandırmaların yanı sıra *yakın anlamlı, anlamdaş* gibi kullanımlara da rastlandığını belirtmiştir (2007, s. 111). Çetinkaya, günümüzde pek çok dil bilimcinin, eş anlamlı olarak ifade edilen *ak-beyaz, yıl-sene, kara-siyah, çehre-surat* gibi kelimelerin birbiriyle mutlak bir benzerlik içinde değil de yakın anlamlı olarak bir ilişki kurdukları görüşünde olduğunu belirtir. Temel ya da sözlük anlamında birbirine benzeyen kelimelerin bağlam içerisinde farklılık gösterebileceğini vurgulayan yazar, eş anlamlı olarak ifade edilen kelimelerin yine bağlam içinde değerlendirilebilecek eşdizimsel yapılarda da farklılık gösterdiğini dile getirir (2007, s. 112).

Aydın, *Kutadgu Bilig*'deki kullanımlarından yola çıkarak *ay-, ayıt-, sözle-* ve *ti-* fiilleri arasındaki anlam ilişkilerini belirlemeye çalıştığı bildirisinde, eş anlamlı sözcüklerin tam eş anlamlı sözcükler ve yakın anlamlı sözcükler (görece eş anlamlı

sözcükler) şeklinde ikiye ayrılabilceğini dile getirir. Bir dilin söz varlığı içerisinde tam eş anlamlı unsurların çok olmadığını, yakın anlamlı unsurların daha fazla olduğunu söyleyen yazar, tam eş anlamlı kabul edilen unsurların arasında bile küçük farkların olduğunu belirtir ve eş anlamlılıkla ilgili sorunu tartışırken sözcüklerin kullanıldıkları bağlama göre anlam kazandıkları gerçeğini de unutmamak gerektiğini dile getirir. (M. Aydın, 2009, s. 1-3)

Sert, *Anlam Alanı ve Anlam Ezgisi Açısından Eş Anlamlı Durum Sıfatları (Derlem Tabanlı Bir İnceleme)* adlı doktora tezinde, bir göndergeyi iki veya daha fazla göstergenin karşılaşmasının dil açısından israf olduğunu ancak bu durumun eş anlamlılık kavramıyla hemen hemen her dilde bulunduğunu ifade eder (2018, s. 45). Yazar, eş anlamlılığın var olup olmadığının dil biliminde ve felsefede tartışılan bir konu olduğunu dile getirir ve eş anlamlılık mefhumunun temelinde soyut ve öznel bir kavram olan anlamın bulunduğunu ifade eder. Bundan dolayı kelimelerin tam bir anlam özdeşliğini yansıtmamasının son derece zor olduğunu vurgulayan yazar, bu durumun neticesinde eş anlamlılığın literatürde güçlü anlam benzerliği şeklinde belirtilmesinin daha sık rastlanan bir durum olduğunu ifade eder (2019, s. 98-99).

Pilten, *Türkçede Eş Anlamlılık* başlıklı doktora tezinde “ızdırap” kavramı temelinde eş anlamlılık konusunu çeşitli açılardan değerlendirmiştir. Pilten, anlam bilimciler tarafından eş anlamlı kelimelerin varlığı ve eş anlamlılığın tanımlanması üzerine birçok çalışma yapıldığını ve farklı farklı görüşler ortaya konulduğunu dile getirmiştir (2008, s. 9). Yazar, eş anlamlılığı üçe ayırmıştır: mutlak eş anlamlılık, bilişsel eş anlamlılık ve yakın eş anlamlılık. Çalışması neticesinde Türk dilinde mutlak eş anlamlılık ilişkisine sahip kelimeler bulunmadığını, bilişsel eş anlamlıların çokluğunun göze çarptığını dile getiren yazar, en yaygın eş anlamlılık türünün ise yakın eş anlamlılık olduğunu ifade etmiştir (2008, s. 483-484).

Atmaca, *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları* başlıklı doktora tezinde, eş anlamlılığı, sözcüklerin sesleri arasında ilişki olmayan buna karşılık kavramların hemen hemen özdeş olduğu sözcükler şeklinde açıklar. Yazar, eş anlamlılığı “mutlak eş anlamlılık, bilişsel eş anlamlılık ve yakın eş anlamlılık” şeklinde türlere ayırmış ve taradığı eserlerde tespit ettiği eş anlamlı sözcüklere şunları örnek vermiştir: *ayutmak* (söylemek) / *dimek-demek* (söylemek-demek), *balkımak* (parlamak-parıldamak) / *yarı-* (ışımak-

aydınlanmak), *çekmek* (çekmek) / *dartmak-tartmak* (çekmek-tartmak) gibi. (2011, s. 522-525).

Sulak, ilköğretim Türkçe derslerinde öğrencilere anlamdaş sözcüklerin anlam ve kullanım farklılıklarını öğretmek amacıyla hazırladığı *Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları* adlı yüksek lisans tezinde anlamdaş kelimenin; Fransızca “sinonim” ve Arapça “ müteradif” sözcüklerinin karşılığı olarak kullanıldığını söyleyip bazı kaynaklarda da bu kavrama karşılık “eş anlamlı” ifadesinin kullanıldığını belirtir (2010, s. 33). Bir ya da birden çok kelimenin anlamdaş olması için birbirlerinin yerine kullanılması ve aynı varlığı işaret etmesi gerektiğini söyleyen yazar, ilköğretim Türkçe derslerinde öğrencilere *savaş*, *muharebe*, *harp* sözcüklerinin anlamdaş olarak öğretildiğini fakat *harp* ve *savaş* sözcüklerinin her zaman birbirlerinin yerine kullanılmadığını belirtmiştir. Örneğin, “*veremle savaş*” denilir ancak “*veremle harp*” denilmez diyen yazar, aynı şekilde *muharebe* ve *harp* kelimelerinin de anlamdaş olmadığını belirtir (2010, s. 37). Sulak, dilin kültürel özellikleri yansıttığını, kişilerin kullandığı sözcüklerin içinde yetiştiği kültürün özellikleri gösterdiğini ifade eder. Örneğin, herkes yetiştiği kültürde ölüm kavramına nasıl bakılıyorsa ölümü o şekilde ifade eder diyen yazar, “Ahmet Hakk’ın rahmetine kavuştu” diyen biri ölümü rahmet olarak görürken, “Ahmet nalları dikti” diyen biri için böyle bir durum söz konusu olmadığını, her iki kişinin de Ahmet’in hayatta olmadığını farklı biçimde söylediğini, arada fark olduğu için de “nalları dikti” ile “Hakk’ın rahmetine kavuştu” kelime gruplarının anlamdaş olmadığını dile getirir (2010, s.42-43).

Ayaz, *Eş Anlamlılığın Bilimsel Temelleri ve Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Anlamlıların Karşılaştırılması* adlı yüksek lisans tezinde, eş anlamlı kelimeleri, sesleri farklı ama anlamları aynı veya birbirine çok yakın kelimeler olarak tanımlamıştır. Yazar, bir dilde aynı kavramı karşılayan ikinci bir kelime olamayacağını varsa bile o eş anlamlı kelimelerin birinin ya yabancı kökenli olduğunu (*okul-mektep*, *ayrıntı-detay*) veya bu kelimelerin anlamları arasında ince bir ayrım olduğunu bunların da dilde her zaman birbirlerinin yerine kullanılamayacağını ifade eder (2011, s. 49). Yazar, eş anlamlılığın ortaya çıkış sebeplerinin başında alıntılamanın geldiğini belirtir ve bunun yanında edebi kullanımlar ile üslup gerekliliklerinin de eş anlamlı kelimelerin ortaya çıkış

nedenlerinden olduğunu vurgular. Ayaz, bir dilde eş anlamlılığın oluşum biçimlerini maddeler hâlinde şöyle sıralar:

- 1) Tarih boyunca başka dillerle gerçekleştirilen kültürel alışverişin neticesinde dile alıntı sözcüklerin girmesi
- 2) Tarih süreç içinde sözcüklerde anlam iyileşmesi, anlam değişmesi ve anlam gelişmesinin yaşanması
- 3) Ağzılarda kullanılan sözcüklerin edebi dilde kullanımı
- 4) Metaforik anlatımlara başvurulması ve örtmecenin kullanılması
- 5) Edebi anlatımlarda deyim aktarmasına başvurma
- 6) Terim alıntılarının yapılması (2011, s. 226-227).

Collinson ise *Comparative Synonymics: Some Principles and Illustrations* başlıklı çalışmada eş anlamlı kelimelerin anlam farklılıklarını şu şekilde sıralar:

- 1) Bir terim daha genel iken diğeri daha özeldir: *refuse–reddetmek / reject–redettmek, seaman – bahriyeli / sailor – denizci.*
- 2) Bir terim diğer terimden daha yoğun / etkileyicidir: *repudiate–inkâr etmek, kabul etmemek, tanımamak / refuse – reddetmek*
- 3) Bir terim diğer terimden daha fazla duygu yüklüdür: *looming–karaltı gibi görünmek, belli belirsiz görünmek / emerging – görünmek, ortaya çıkmak*
- 4) Bir terim ahlaki onay veya kınama ifade ederken diğeri tarafsız olabilir: *eavesdrop–gizlice dinlemek / listen–dinlemek, thrifty–tutumlu, kanaatkâr / economical- ekonomik*
- 5) Bir terim diğer terimden daha profesyoneldir: *calcium chloride– kalsiyum klorür / chloride of lime–kireç klorür / bleaching powder–beyazlatıcı pudra*
- 6) Bir terim diğer terimden daha fazla yazı diline ait ve edebidir: *passing–vefat, geçici / death – ölüm*
- 7) Bir terim diğer terime göre günlük konuşma diline daha uygundur: *turn down–geri çevirmek / refuse – reddetmek*
- 8) Bir terim diğer terimden daha yerel veya diyalektiktir: *flesher–etçi / butcher–kasap*

9) Bir terim çocuk konuşmasına aittir, çocuklar tarafından veya çocuklarla konuşulurken kullanılır: *daddy, dad, papa–babacık / father – baba* (Collinson, 1939, s. 61-62)

Ullmann (aktaran Akçataş ve Arı, 2018), eş anlamlılığı birkaç isimli tek anlam olarak başlıklandırmış ve bunun dilin göze alamayacağı bir lüks olduğunu ifade etmiştir. Ullmann, aslında bunu tam eş anlamlılık için ifade eder ve tam eş anlamlılığın çok nadir görülen bir gerçeklik olduğunu belirtir. Tam eş anlamlılığın oluşmasının önünde anlam belirsizliği ve duygusal anlamlandırma gibi iki zorluğun olduğunu vurgulayan Ullmann, sadece bilişsel ve duygusal anlamda en küçük bir ayrım olmadan herhangi bir bağlamda birbirinin yerini alan sözcüklerin eş anlamlı olarak nitelendirilebileceğini belirtir ve eş anlamlılığı ikiye ayırır:

1) Salt Eş Anlamlılık: Kelimelerin duyuşsal ve duygusal değerinde birlikte var olabilmesi ve birbirlerinin yerine kullanılabilmesi göz önünde bulundurulur.

2) Sözde Eş Anlamlılık:

a) Kelimelerin bazı bağlamlarda birlikte var olabilmesi ve birbirlerinin yerine kullanılabilmesi durumudur. Fakat bu durum, tüm bağlamlarda geçerli değildir.

b) Bilişsel olarak birlikte var olabilme ve birbirlerinin yerine kullanılabilmesi durumudur. Fakat bu durum, çağrışımsal ve duygusal açıdan geçerli bir durum değildir.

Ullmann, eş anlamlılığın varlığını kabul eder fakat bu durumun bir dilde olmasının çok zor bir durum olduğunu ve neredeyse olmayacağını da ayrıca vurgular.

Palmer, İngilizcedeki *synonymy* sözcüğünün anlam aynılığını belirtmek için kullanıldığını ifade eder. Sözlük yazarlarına göre, birçok sözcük grubunun aynı anlama sahip olduğunun gayet açık olduğunu ifade eden yazar, bu kelimelerin eş anlamlı ya da birbirinin eş anlamlısı olduğunu belirtir. Araştırmacı, eş anlamlı sözcüklerin gerçekten var olmadığını, yani tamamen aynı anlama gelen hiçbir sözcük çiftinin bulunmadığının iddia edilebileceğini belirtir. Aslında tamamen aynı anlama gelen iki sözcüğün de aynı dil içinde yaşamasının mümkün olmadığını söyleyen Palmer, eş anlamlı sözcüklere bakıldığında onların birbirlerinden farklı olduğunu gösterecek beş yolun olduğunu ifade eder:

1.) Bazı eş anlamlı sözcük grupları dilin farklı diyalektlerine aittir. Örneğin, İngiltere ve Amerika'nın bazı bölgelerinde “sonbahar” anlamında *fall* sözcüğü kullanılırken, İngiltere'nin diğer bölgelerinde aynı manaya gelen *autumn* sözcüğü kullanılmaktadır.

2.) Farklı stiller / deyişler ya da kayıtlarda kullanılan sözcüklerle ilgili buna benzeyen ama daha problemli olan bir durum mevcuttur. “Kötü koku” manasına gelen *nasty smell* terimi, uygun bağlamda *an obnoxious effluvium* terimi olabilmektedir. Şüphesiz bu terimlerden birincisi şaka ifade ettiği için modaaya uygun bir terim, ikincisiyse gündelik dile ait olan bir terimdir.

3.) Bazı sözcükler sadece duygusal ya da değerlendirici anlam yönünden farklılık göstermekte ve onların geriye kalan bilişsel anlamları aynı kalmaktadır. *Statesman-politician* ve *hide-conceal* ikilileriyle; *thrifty-ecomomical-stingy* üçlüsü buna örnektir.

4.) Bazı sözcüklerin kullanımı yalnızca başka sözcüklerle birlikte olmaktadır. Örneğin; “kokmuş, ekşimiş” manasına gelen *rancid* sözcüğü sadece pastırma (*bacon*) ya da tereyağı (*butter*) sözcükleriyle kullanılmaktadır. “Çürük, kokuşmak, cılkı çıkmak” manasına gelen *addled* sözcüğü ise yumurta (*egg*) ya da beyin (*brain*) sözcükleriyle kullanılmaktadır.

5.) Pek çok sözcüğün anlamlarının birbirine yakın olduğu ya da birbiriyle örtüştüğü açıktır. Sözlük yazarları büyük ölçüde bu türden eş anlamlılıktan faydalanırlar. Örneğin, olgun manasına gelen *mature* sıfatının muhtemel eş anlamlısı *ripe* (olgun), *adult* (yetişkin), *perfect* (mükemmel), *due* (uygun, olması gereken, vakti gelmiş) sözcükleridir.

Palmer, tam ya da gerçek eş anlamlı olan sözcüklerin bulundukları her alanda birbiriyle yer değiştirebileceğinin söylendiğini belirtir ancak bu anlamda birbiriyle tamamıyla eş anlamlı olan hiçbir kelime grubunun bulunmadığının neredeyse kesin bir durum olduğunu ifade eder (2001, s. 75-80).

Cruse (aktaran Akçataş ve Arı, 2018), eş anlamlılık kavramını semantik nitelikler açısından aynı ama ikinci derecede ve çevresel nitelikler açısından farklılık arz eden sözlüksel unsurlar olarak açıklar. Bu kavramı “basitçe anlam aynılığı” şeklinde ifade eden araştırmacı, “mana açısından benzer özellikleri farklılıklarından daha bariz olan kelimeler” olarak açıklar. Cruse, eş anlamlılığı üçe ayırır:

1) Mutlak Eş Anlamlılık: Anlamların tam özdeşliğini ifade eden bu eş anlamlılığın meydana gelmesi için kelimelerin tüm bağlamlarda özdeş olması gereklidir.

2) Önermesel Eş Anlamlılık: Bu türde kelimeler aynı manayı ifade edip bir bağlamda birbirinin yerine geçse bile tam olarak özdeş değildir. Bu durum daha çok farklı konuşurların kelime dağarcığıyla alakalıdır. Cruse, bunu bir gerektirim terimi olarak ifade eder. Türkçede, sarılık ve hepatit kelimeleri, birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Fakat “hepatit” kelimesi daha dar ve özel bir çevrede kullanılır ve kullanım alanı daha profesyonel bir alandır. “Sarılık” terimi ise daha yaygın bir şekilde kullanılan günlük bir terimdir. Burada söylem farklılığının üzerinde durulmaktadır. Bu kullanım farklılığı, kelimelerin anlamını değiştirmez ama her iki kelime çiftini özdeş olmaktan uzaklaştırır.

3) Yakın Eş Anlamlılık: Manaları nispeten yakın olan kelimelerin durumunu ifade eder. Sözlüklerde tanımlama / açıklama amacıyla kullanılan yakın anlamlı kelimeler bu türe girer. Burada “benzerlikleri farklılıklarından daha bariz” olma durumu kendini gösterir.

Tekin, dilin canlı kelime hazinesinde gerçekten eş anlamlı kelimelerin olmadığını, eş anlamlı olduğu sanılan sözcüklerin arasında her zaman ince bir anlam farkı olduğunu bu yoksa dahi “kullanış” farkının bulunduğunu ve kullanış farkının en az ince anlam farkı kadar önemli olduğunu vurgular. Yazarın, görüşlerini desteklemek için başvurduğu örneklerden birisi “*kalpsiz ve yüreksiz*” sözcükleridir. Yazar, iki kelimenin eş anlamlı sayılabilmesi için bu kelimelerin her yerde birbirinin yerine kullanılması gerektiğini vurgular. *Yürek* ve *kalp* kelimelerinin her yerde ve her durumda birbirinin yerini alamadığını ifade eden Tekin, *kalpsiz* başka *yüreksiz* başkadır, *kalp hastası* denir ama *yürek hastası* denmez diyerek görüşünü destekler. (T. Tekin, 1997, s. 114-116)

Gökalp, eş anlamlılık konusunu halk ve âlimler-edipler şeklinde değerlendirmiştir. Yazar, halk dilinde eş anlamlı kelimelerin olmadığını, Arapça ve Acemceden bir sözcük alındığında onun eş anlamlısı olan Türkçe sözcüğün halk tarafından Türkçeden atıldığını dile getirmiş ve böylece dilde eş anlamlı kelimelerin kalmadığını belirtmiştir. Yazar, buna örnek olarak halkın *hasta* sözcüğünü alınca *sayru* sözcüğünü, *ayna* sözcüğünü alınca *gözgü* sözcüğünü ve *merdiven* sözcüğünü

alınca *baskıç* sözcüğünü tamamıyla unuttuğunu ifade etmiştir. Bazen halkın Arapça ve Acemceden aldığı sözcüklerin yanında eski Türkçelerini de koruduğunu söyleyen Gökalp, bu durumda da yine eş anlamlı kelimelerin oluşmadığını belirtmekte, çünkü Arapça ve Farsçadan alınan sözcüğün ya da eski Türkçe sözcüğün anlamında bir değişim meydana geldiğini ve bu ikisi arasındaki eş anlamlılığın ortadan kalktığını ifade etmektedir. Örneğin, *siyah* ve *beyaz* sözcükleri alındıktan sonra *kara* ve *ak* sözcüklerinin Türkçede muhafaza edildiğini söyleyen yazar, *siyah* ile *kara* sözcüğünün *beyaz* ile *ak* sözcüğünün birbirinin eş anlamlısı olmadığını vurgulamıştır. Bunun nedeni olarak halkın *siyah* ve *beyazı* maddiyatta, *kara* ile *akı* maneviyatta kullandığını belirtmiştir. Bazen de halkın Arapça ve Farsçadan aldığı sözcüklerin Türkçesi zaten olmadığı için eş anlamlılığın da meydana gelmediğini belirten yazar, buna “*abdest, Kur’an, ezan ve namaz*” gibi kelimeleri örnek olarak vermiştir. Yazar, âlimler ve ediplerin Türkçesinde ise her hususi anlam için biri Türkçe biri Farsça ve biri Arapça olmak üzere üç tabirin mevcut olduğunu belirtir ve *gece, şeb, leyl; ekmek, nan, hubuz* örneklerini verir (1968, s. 103-104). Gökalp, halkın Arapça, Farsça ve diğer yabancı dillerden aldığı sözleri ya söyleniş bakımından ya da anlam bakımından değiştirdiğini ifade eder ve bu durumu şöyle örneklendirir:

Söyleniş bakımından: *haste* – *hasta*, *gavga* – *kavga*, *hafte* – *hafta*, *pâre* – *para*

Anlam bakımından: “*Hasta*” sözcüğü Farsçada “birisi tarafından yaralanmış” anlamındayken, Türkçede “mariz” sözcüğünün karşılığı olmuştur. Farsçada “*hâce*” sözcüğü “efendi” anlamında kullanılırken Türkçede bu kelimenin hem söylenişi değişmiş “hoca” olmuş hem de manasını değiştirmiş ve “halk fakihî, mektep muallimi” anlamlarını kazanmıştır (1968, s. 104). Gökalp, “her anlamın yalnız bir kelimesi olmalıdır” ilkesine riayet eden halkın, eş anlamlıları kabul etmediğini belirtir. Halkın dilinde olan her kelimenin mutlaka diğer kelimelerden ayrı bir anlamı olduğunu ifade eden yazar, idrak alanına girmiş olan fikri ve hissi her anlamın da mutlaka bir kelimesi olduğunu belirtir (1968, s. 105).

Tüm bu görüşler ışığında, eş anlamlı olarak gözüken sözcüklerin aslında mutlak bir benzerliğe sahip olmadığını, bunların her bağlamda birbirinin yerini tutmadığını belirtebiliriz. Örneğin, *ak* ve *beyaz* eş anlamlı olarak nitelendirilen iki sözcüktür. Dilimizde “utanılacak bir durumun içinde olmayan kişiler” için kullanılan

“yüzü ak” ifadesinde *ak* sözünün yerine *beyaz* sözü getirilememektedir. Aynı şekilde *kafa* ve *baş* da eş anlamlı olarak nitelendirilen iki sözcüktür ama “küçükbaş hayvan” denilirken “küçükkafa hayvan” denilememektedir. Bu örnekler bize; eş anlamlı olarak gözüken sözcükler arasında mutlak bir benzerliğin olmadığını, mutlak eş anlamlılığın dilde nadir olduğunu, buna karşılık yakın anlamlı olarak ifade edilebilecek sözcüklerin dilde daha geniş bir yer edindiğini, eş anlamlılık teriminin de genel anlamda bu yakın anlamlı sözcükleri belirtmek için kullanıldığını göstermektedir. Bu çalışmada, hem yakın anlamlılığı kast etmek amacıyla (dildeki kullanım özelliğinden yola çıkarak) hem de kalıplaşmış ve yaygınlaşmış bir kavram olduğu için eş anlamlılık teriminin kullanımı tercih edilmiştir.

III. BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Köktürk Harfli Yazıtlarda Eş Anlamlılık

Köktürk harfli yazıtlarda eş anlamlı sözcükler tespit edilirken Hatice Şirin'in *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Muharrem Ergin'in *Orhun Abideleri* ve Talat Tekin'in *Orhon Yazıtları* ile *Tunyukuk Yazıtı* isimli eserlerinden faydalanılmıştır. Bu eserlerin sözlük kısımlarında yer alan sözcükler karşılaştırmalı olarak incelenmiş, eş anlamlı sözcükler tespit edilmiş ve bu sözcüklerin cümle içinde kullanımlarına dair örnekler verilmiştir. Bu kaynakların yanı sıra cümle örneği verirken ve cümle örnekleri anlamlandırılırken başka kaynaklar da kullanılmıştır. Köktürk harfli yazıtlarda kendi aralarında eş anlamlı olan sözcükler ve tanımlayabildiğimiz örnekler aşağıda listelenmiştir:

A (Abçı – Azuk)

abçı: avcı (Şirin, 2016a, s. 719)¹

tüşürgek: vurduğunu düşüren, usta avcı (?) (Şirin, 2016a, s. 744)

(a)lp kuşçı (a)bçı tüş(ü)rgäk (ä)rt(i)ñ(i)z (Ye 48-8) (Şirin, 2016a, s. 380)²
“Cesur kuş avcısı, yaban hayvanı avcısı! Usta avcı idiniz!” (Şirin, 2010a, s. 773)

abla-: avlamak (Şirin, 2016a, s. 719)

at-: 1. atmak 2. (ok vb. silahı) fırlatmak, atış yapmak 3. (ok vb. silahla) vurmak, avlamak (Şirin, 2016a, s. 721)

¹ abçı (avcı) sözcüğünün birebir eş anlamlısı yoktur. Ancak tüşürgek sözcüğü “vurduğunu düşüren” anlamıyla abçı sözüne yakınlık gösterdiği için burada yer verdik.

² İ. V. Kormuşin "Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler" adlı eserinde bu cümleyi “üquşça buñı tüşürmek ertiniz [(üzerimize) büyük keder bıraktınız]” şeklinde okurken, E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “alp <u>kuşça buñı tüşürmek ertiniz (Yiğit bir anlayışla bunu söylemek istediniz)” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

ölür-: 1. öldürmek 2. bodunu tümüyle veya kısmen ortadan kaldırmak, soykırım yapmak 3. (savaş sırasında düşman boyların kağanlarını, yabgularını, şadlarını ve askerlerini) öldürmek 4. hayvan avlamak (Şirin, 2016a, s. 737)

(a)b (a)bl(a)s(a)r : r^2ml^2I : $t(\ddot{a})g$ (ä)rti (KÇ 9) (Şirin, 2016a, s. 519) “Ava çıktığında ermeli? (hızlı koşan at?) gibiydi.” (E. Aydın, 2021a, s. 135)

(a)td(a)ç(u) opa b(a)rs(u)m (a)dr(i)lu b(a)rdı : $y(u)ta$ (Ye 28/7) (Şirin, 2016a, s. 541) “(Sizi) avda vurabilecek benim Opa Bars’ım ayrıldı. Heyhat!” (Kormuşin, Mozioğlu, Alimov ve Yıldırım, 2016, s. 114)

[kü]l i(ç) çor : $y(e)ti$ $y(a)şıya$: $y^2g^2r^2$: **öl(ü)rti** : $tok(u)z$: $[y(a)]şı[ıa]$: $(a)z(u)gl(i)g$: $toη(u)z$: **öl(ü)rti** (KÇ 18) (Şirin, 2016a, s. 519) “Küli Çor yedi yaşında kara at? öldürdü. Dokuz yaşında azılı (vahşi) domuz öldürdü.” (E. Aydın, 2021a, s. 137)

aç: aç (Şirin, 2016a, s. 719)

aşsız: aç, sefil, perişan (Şirin, 2016a, s. 721)

içrâ : (a)şs(i)z : $t(a)şra$: $tons(u)z$ $y(a)b(i)z$ $y(a)bl(a)k$: $bod(u)nta$: $üzä$: $ol(u)rt(u)m$: (KT D 26; BK D 21) (Şirin, 2016a, s. 401) “Karnı aç, sırtı çıplak, yoksul ve sefil (bir) halk üzerine hükümdar oldum.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 59)

$tü[r]k$: $bod(u)n$: **aç** (ä)rti : (BK D 38) (Şirin, 2016a, s. 249) “Türk halkı, aç idi.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

açıg: 1. acı, ekşi 2. acı, kederli, ızdıraplı 3. vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 719)

açıg “acı”

ilez: acı, keder (Şirin, 2016a, s. 729)

ing(ä)n yüki: **ilüz**: $tüş(ü)rt(ü)η(ü)z$ (Ye 28/3) (Şirin, 2016a, s. 440)³ “Bir devenin taşıyabileceği yük mıtari kadar (yani çok fazla) acı verdiniz, üzüntü verdiniz.”

açıg “vah, heyhat, ne yazık”

bağır: 1. ciğer 2. vah, heyhat (Şirin, 2016a, s. 721)

buğ / buğu: 1. sıkıntı 2. vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 725)

esini: vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 728)

esiz / esis: vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 728)

³ Bu cümleyi Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde “*ingen yüki eld<e> түшүртүңүз [Dişi devenin (sırtındaki) yükü (?) yurda getirdiniz]*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

eziñç: 1. keder, sıkıntı, azap 2. vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 728)

ıyü: vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 728)

irinç / erinç: zavallı, yazık (Şirin, 2016a, s. 730)

ökünç: 1. teessüf, yazıklanma 2. vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 737)

yıta / yeta: vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 749)

buñ buñ-a : (a)dr(i)ld(i)ñ(i)z : (a)ç(i)g-a : kırk (ä)r(i)g : k(a)ñs(i)z kıld[(i)ñ(i)z] (Ye 98/2) (Şirin, 2016a, s. 293) “Kederin kederi, Siz [bizden] ayrıldınız, heyhat! Kırk savaşçı eri babasız bıraktınız (ettiniz)!” (Kormuşin, 2017, s. 140)

buñ-a (a)çıg-a (Ye 13/1) (Şirin, 2016a, s. 293)⁴ “Vah, ne yazık!”

(ä)rd(ä)ml(i)g : (e)lintä : bökm(ä)di töl(ä)s (a)lp : tutuk : at(i)ña : bökm(ä)di : b(ä)g : t(ä)rk(ä)n : (ä)s(i)z : yıta (a)ç(i)g-a (Ye 48/2) (Şirin, 2016a, s. 293)⁵ “Erdemli ülkesine doymadı, Töleslerin Alp Tutuk’u unvanına doymadı, Beg Terken vah, heyhat, ne yazık!”

(ä)siz b(a)gır : köz(ü)ñin : wn¹ k(a)ra körm(ä)z (ä)rtiñ(i)z : s(a)ç(i)g... (Ye 26/11) (Şirin, 2016a, s. 293) “Ne yazık! Vah! Gözünüzle on? kara? Görmediniz. Saçı <...>” (E. Aydın, Alimov ve Yıldırım, 2013, s. 78)

[ö]gümkä bökm(ä)d(i)m buñ-a (Ye 59/9) (Şirin, 2016a, s. 293) “Anama doymadım, yazık!” (Kormuşin, 2017, s. 276)

buñ : buñ-a : buñ bu (ä)rm(i)ş : öld(ü)m : yıta : (ä)siz(i)m-ä (Ye 10/10) (Şirin, 2016a, s. 293)⁶ “Vah, heyhat! Sıkıntı bu imiş, (ben) öldüm ne yazık, vah bana!”

y(a)g(i)da : otuz : (ä)r(i)g : öl(ü)rd(ü)m : üs(i)ni (Ye 49/3) (Şirin, 2016a, s. 295) “Düşmandan otuz askeri öldürdüm, ne acı!” (E. Aydın, 2021c, s. 163)

k(a)n(i)ñ(i)z : yokl(a)yur : k(a)d(a)şl(a)r(i)ñ(i)z : k(a)rg(a)nur : üs(i)n(i)ñ(i)z (Ye 25/6) (Şirin, 2016a, s. 295)⁷ “Kağanınız yokluğunuzu hissediyor, akrabalarınız acı ve kederle yakınıyor, ne yazık size!”

⁴ Bu cümleyi E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “*buñ a çigşin? (Ne sıkıntı! Ben çigşiyim)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

⁵ İ. Kormuşin, E. Mozioğlu, R. Alimov, F. Yıldırım "Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler" adlı eserde bu cümleyi “*erdemlig elinte bökmegi töles alp tutuk işine bökmegi yeg terken esiz ayut-a açığa (Erdemli kavmine doymadı; Töleslerin cesur tutuk’unun görevlerine doymadı! Önderlerin en iyisi, yazık, ne acı! Heyhat!)*” şeklinde; Erhan Aydın "Sibirya’da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde “*erdemlig elinte bökmegim <...>şka totok eşine bökmegi beg terken esiz yıta açığ a (Erdem sahibi yurduma doymadım. <...> askerî vali (olan) eşine (dostuna) doymadı, Beg Terken, ne yazık! Eyvah! Ne acı!)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

⁶ Bu cümleyi İ. V. Kormuşin "Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler" adlı eserinde “*buñ buñ-a b¹üb¹(a)t¹ (?) ärmış öldim ajüt-a äsizim-ä (Tasalandım... öldüm. Ne keder ne acı...)*” şeklinde; E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım ise "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “*buñ baña bunt<a> ermiş öldüm yıta esizim e [Dert bana burada (bu zamanda) erişmiş. Öldüm. Ne acı! Ne yazık!]*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

⁷ Bu cümleyi Erhan Aydın "Sibirya’da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde “*kanınız yoklayur kadaşlarıñız kazganur esiz e [Hanınız göğe yükselir (yok olur), akrabalarınız kazanır, ne yazık!]*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

koyda : kunç(u)y(u)m : özdä : ogl(u)m : y(ı)ta : (ä)s(i)z(i)m-ä (Ye 3/1)⁸ (Şirin, 2016a, s. 293) “Koynumdaki eşim, gönlümdeki evlatlarım vah, ne yazık bana!”

(ä)siz(i)m-ä yüz k(a)d(a)ş(i)m-a : (a)ltı bod(u)n(u)m-a : (ä)s(i)z(i)m-ä : (a)dr(i)ld(i)m (Ye 49/1) (Şirin, 2016a, s. 294) “Ne yazık bana! Ah, yüz akrabam! Ah, altı (vilayetli) halkım, yazık bana! (Sizden) ayrıldım!” (Kormuşin ve diğerleri, 2016, s. 154)

el(i)m : (ä)s(i)z(i)m-ä : koyda : kunç(u)yum : (ä)s(i)z(i)m-ä (Ye 46/1) (Şirin, 2016a, s. 294) “Ülkem ne yazık bana! Koynumdaki karım ne yazık bana!”

(ä)z(i)nçüm-ä k²wznçwm-ä (Ye 28/6) (Şirin, 2016a, s. 295) “Ah, ganimetlerim, ah, hazinelerim” (Kormuşin, 2017, s. 94)

k(a)d(a)ş(i)m : (a)dr(i)ld(i)m : ıyū : koyda : kunç(u)y(u)m : (a)dr(i)ld(i)m : s(ä)k(i)z ur(i)m : (a)dr(i)ld(i)m : ıyū (Ye 13/2) (Şirin, 2016a, s. 295)⁹ “Akrabalarım (sizden) ayrıldım (öldüm) ne yazık! Koynumdaki karım (ben) öldüm, sekiz erkek çocuğum (ben) öldüm (ve sizden ayrıldım) heyhat!”

ir(i)nç(i)m-ä : ik(i)z(i)m-ä (Ye 29/4) (Şirin, 2016a, s. 295) “Ne acı! Ey ikizim?” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 87)

el(i)m (ä)siz (ä)r(i)nç : yüz kümül : bodun(u)m : (ä)siz (Ye 45/9) (Şirin, 2016a, s. 295) “Devletim, ne yazık, ne felaket! Yüz (kabileli) Kümül halkım, ne yazık bana, ne felaket!” (Kormuşin, 2017, s. 246)

(ä)s(i)z : ök(ü)nç(ü)m : bökm(ä)d(i)m (Ye 60/1) (Şirin, 2016a, s. 295) “Yazık, heyhat, doymadım!” (Kormuşin ve diğerleri, 2016, s. 171)

(ä)rd(ä)m üç(ü)n In¹l¹ηI öl(ü)rt(ü)m : äs(i)z-ä : ökünç(ü)g (Ye 42/2) (Şirin, 2016a, s. 295)¹⁰ “Kahramanlık için ... öldürdüm. Vah, ne yazık!”

(ä)s(i)z(i)m-ä : y(ı)ta (Ye 3/2; Ye 3/3; Ye 10/1) (Şirin, 2016a, s. 295) “Ne acı bana! Ne keder!” (Kormuşin, 2017, s. 219)

uy(u)r k(a)d(i)n(i)m (ü)ç(ü)n : öld(ü)m yıta (Ye 17/2) (Şirin, 2016a, s. 296) “Asil ve mert kayınpederim uğruna öldüm, ne keder!” (Kormuşin, 2017, s. 178)

adaş: kan kardeşi, dost (Şirin, 2016a, s. 719)

eş: arkadaş, dost, yoldaş (Şirin, 2016a, s. 728)

yagısız: düşmansız, dost, barışık (Şirin, 2016a, s. 746)

⁸ Bu cümleyi İ. V. Kormuşin "Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler" adlı eserinde “*qujda qunçujım özde oylım ajit-a äsizim-ä (Odalarında eşlerim, öz oğullarım, ne keder! Ne acı bana!)*” şeklinde; E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım ise "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “*kuyda kunçuyum özde oglum yıta esizim e [Obada eşim, vadide çocuk(lar)ım eyvah! ne yazık!]*” şeklinde anlamlandırmıştır. Görüldüğü gibi cümlelerin anlamlandırmaları arasında farklılık mevcuttur.

⁹ Bu cümlede geçen “*koy (koyun, kucak)*” sözcüğünü Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde “*oba*” şeklinde; İ. Kormuşin, E. Mozioglu, R. Alimov, F. Yıldırım ise "Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler" adlı eserde “*oda*” şeklinde anlamlandırmıştır. Biz bu bölümdeki tüm cümleleri, Hatice Şirin'in “Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi” adlı eserinin sözlük kısmına uygun olarak anlamlandırmaya çalıştığımız için bu cümleyi de kendimiz anlamlandırdık.

¹⁰ İ. V. Kormuşin "Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler" adlı eserinde bu cümleyi “*ärdäm üçün inalın öntim äsiz-ä ökünçig [Erdemim için hükümdarın ile birlikte yola çıktım (?). Ne yazık! Ne acı!]*” şeklinde; E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım ise "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “*erdem üçün inal <ka>nta n² üntüm e esiz e e? ökünçig [Kahramanlık için Inal Han'ın (huzuruna) çıktım, ne yazık! Pişmanlığımı]*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

(a)ntl(i)g (a)d(a)ş(i)m-a (a)ntsızda (ä)dgü (ä)ş(i)m-ä (a)dr(i)ld(i)m-a (Ye 11-9) (Şirin, 2016a, s. 347) “Yeminle bağlı olduğum dostlarım ve yeminle bağlı olmadığım iyi niyetli arkadaşlarım, [sizlerden] ayrıldım!” (Kormuşin, 2017, s. 304)

y(e)ti ç(ä)b(i)ş(i)m-ä : (ä)s(i)z-ä : üş(i)m-ä : (ä)s(i)z-ä (Ye 51/3) (Şirin, 2016a, s. 347)¹¹ “Yedi keçi yavrum ne yazık! Dostum, arkadaşım ne yazık!”

(a)pa (ä)r b(i)ñ (e)şi y(a)g(i)da (A 32) (Şirin, 2016a, s. 347) “Apa Er, bin yoldaşıyla düşmanlarına karşı (savaşıyor).” (Kormuşin ve diğerleri, 2016, s. 252)

tört bul(u)ñd(a)kıl bod(u)n(u)g : kop : b(a)z kalt(i)m : y(a)g(i)sız : kalt(i)m : (KT D 29-30; BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 414) “Dört bucaktaki halkları hep (kendime) bağımlı kıldım, (Türk halkını) düşmansız kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33, 59)

adır-: 1. ayırmak 2. (erklig) sözüyle “yaşamına son vermek, ölmesine yol açmak” (Şirin, 2016a, s. 719)

adır- “ayırmak”

ıçgın-: 1. çıkarmak, düşürmek, ayırmak, koparmak, sökmek 2. (il, törü veya kaganı) yitirmek, elden kaçırmak (Şirin, 2016a, s. 728)

adır- “(erklig) sözüyle yaşamına son vermek, ölmesine yol açmak”

kıd-: öldürmek (Şirin, 2016a, s. 732)

ölür-: 1. öldürmek 2. bodunu tümüyle veya kısmen ortadan kaldırmak, soykırım yapmak 3. (savaş sırasında düşman boyların kağanlarını, yabgularını, şadlarını ve askerlerini) öldürmek 4. hayvan avlamak (Şirin, 2016a, s. 737)

ölüt-: 1. öldürmek 2. (teñri) ceza vermek, öldürmek (Şirin, 2016a, s. 738)

b(i)zni : (ä)rkl(i)g : (a)d(i)rtı y(i)ta (Ye 28-8) (Şirin, 2016a, s. 468) “Bizi Erklig (alt dünyanın hükümdarı) ayırdı. Heyhat!” (Kormuşin, 2017, s. 95)

bir kişi : y(a)ñ(i)ls(a)r : og(u)şı : bod(u)nı : bişükiñä : t(ä)gi : kıdm(a)z : (ä)rm(i)ş (KT G 6; BK K 4-5) (Şirin, 2016a, s. 468) “Bir kişi suç işlese, onun boyu(na), halkı(na) (ve) hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

k(a)g(a)nin (a)nta: öl(ü)rt(ü)m(i)z : ilin (a)lt(i)m(i)z “(Türgişlerin) hakanını orada öldürdük, ülkesini aldık.” (KT D 38) (T. Tekin, 2020a, s. 34-35)

¹¹ Bu cümleyi İ. V. Kormuşin "Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler" adlı eserinde “jätü çëşimä (?) äsüz-ä eşim-ä äsüz-ä (Yedi..., heyhat! Arkadaşlarım, heyhat!)” şeklinde; E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım ise "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “yëti eş<i> ekem e esiz e eşim e esiz e [Yedi erkek kardeşim (ve) kız kardeşime (doymadım), ne yazık! Eşimden (dostumdan) (ayrıldım), ne yazık!]]” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

içikdük için tenri ölütmüş erinç “Teslim olduğun için Tanrı öldürmüştür.” (TY 1.Taş B 3) (Ergin, 2009, s. 64-65)

adrıl-: 1. ayrılmak 2. (kagan, beg, yer sub sözleri ve bodun adlarının bulunma-ayrılma durumuyla) belirli bir siyasal oluşumdan kopmak 3. (at, tabar, kagan vb. sözlerin bulunma-ayrılma durumuyla) ölmek, vefat etmek. (Şirin, 2016a, s. 719)

adrıl- “ayrılmak”

az-: 1. ayrılmak 2. bağlı olunan siyasal oluşumun önderinden ayrılmak, başsız kalmak 3. ölmek, vefat etmek. (Şirin, 2016a, s. 721)

adrıl- “(kagan, beg, yer sub sözleri ve bodun adlarının bulunma-ayrılma durumuyla) belirli bir siyasal oluşumdan kopmak”

az-: 1. ayrılmak 2. bağlı olunan siyasal oluşumun önderinden ayrılmak, başsız kalmak 3. ölmek, vefat etmek. (Şirin, 2016a, s. 721)

elig yaşıma tatabí budun kıtańda adrılıtı ... “Elli yaşımda Tatabí milleti Kıtaydan ayrıldı.” (BK G 7) (Ergin, 2009, s. 52-53)

bu k(a)g(a)n(i)ńda : bu b(e)gl(e)r(i)g[de bu y(e)r(i)ńde su]b(u)ńd[a (a)dr(i)lm(a)s(a)r] : türük [bod(u)n] “Bu hakanından (ve) bu beylerinden, (bu vatanından ayrılmazsan, ey) Türk (halkı)” (BK K 13) (T. Tekin, 2020a, s. 48-49)

t(ä)ńri bilgä : k(a)g(a)nta : (a)dr(i)lm(a)l(i)m : (a)zm(a)l(i)m : t(e)y(i)n : (a)nça ötl(ä)dim : (O 11) (Şirin, 2016a, s. 483) “Aziz Bilge Kağan’dan ayrılmayalım, doğru yoldan sapmayalım’ diye öylece öğüt verdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 125)

k(a)ń yor(i)p : (e)lt(e)r(i)ş : k(a)g(a)nka : (a)dr(i)lm(a)duk : y(a)ń(i)lm(a)duk : t(ä)ńri bilgä : k(a)g(a)nta : (a)dr(i)lm(a)l(i)m : (a)zm(a)l(i)m : t(e)y(i)n : (a)nça ötl(ä)dim : (O 11) (Şirin, 2016a, s. 484) “ ‘Baba, ilerleyip Elteriş Kağan’dan ayrılmadığı, hata etmediği, aziz Bilge Kağan’dan ayrılmayalım, doğru yoldan sapmayalım’ diye öylece öğüt verdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 125)

adrıl- “(at, tabar, kagan vb. sözlerin bulunma-ayrılma durumuyla) ölmek, vefat etmek”

az-: 1. ayrılmak 2. bağlı olunan siyasal oluşumun önderinden ayrılmak, başsız kalmak 3. ölmek, vefat etmek. (Şirin, 2016a, s. 721)

bar-: 1. gitmek 2. elçi gitmek 3. varmak, ulaşmak 4. ölmek, vefat etmek 5. savaşta hücum etmek 6. el / il, bodun kalkınmak, müreffeh düzeye ulaşmak 7. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 722)

kergek bol-: (Türk kaganları ve kaganlık ailesi bireyleri, beyler vb. için) ölmek, vefat etmek (Şirin, 2016a, s. 732)

kit-: 1. gitmek 2. dünyadan ayrılmak, ölmek (Şirin, 2016a, s. 733)

öl-: 1. ölmek 2. (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak 3. çok sıkıntı çekmek 4. (hayvan) telef olmak. (Şirin, 2016a, s. 737)

seçlen-: (teñri tarafından) seçilmek, ölmek (?) (Şirin, 2016a, s. 738)

uç-: 1. uçmak 2. (Türk kaganları ve kaganlık ailesi bireyleri için) ölmek, vefat etmek. (Şirin, 2016a, s. 745)

yok bol-: 1. yok olmak 2. ölmek, vefat etmek 3. (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak. (Şirin, 2016a, s. 749)

yügür-: 1. koşmak 2. (kan) akmak, yaralanmak, ölmek. (Şirin, 2016a, s. 750)

k(a)d(a)ş(i)m : (a)dr(i)ld(i)m : ıyu : koyda : kunç(u)y(u)m : (a)dr(i)ld(i)m : s(ä)k(i)z ur(i)m : (a)dr(i)ld(i)m : ıyu (Ye 13/2) (Şirin, 2016a, s. 464) “Akrabalarım (sizden) ayrıldım (öldüm) ne yazık! Koynumdaki karım (ben) öldüm, sekiz erkek çocuğum (ben) öldüm (ve sizden ayrıldım) heyhat!”

koñ : yılka : y(e)tinç [(a)y] : küçl(ü)g : [(a)lp :] k(a)[g(a)n](i)mda : (a)dr(i)lu b(a)rd(i)ñ(i)z : (O 12) (Şirin, 2016a, s. 463) “Koyun yılının yedinci ayında güçlü (ve) kahraman kağanımdan ayrılıverdiniz.” (E. Aydın, 2021a, s. 126)

koyd(a) : kunç(u)y(u)m-a : (a)dr(i)lt(i)m : (ä)s(i)z(i)m-ä (Ye 55-2) (Şirin, 2016a, s. 464) “Koynumdaki karımdan ayrıldım (öldüm), ne yazık bana!”

koyda : kunç(u)y(u)m (a)gaka : özdä : ogl(u)mka : (a)dr(i)ld(i)m (Ye 7-4) (Şirin, 2016a, s. 463)¹² “Koynumdaki karıma, Aga’ya, gönlümdeki evladıma (doymadan) ayrıldım (öldüm).”

buñ-a (a)dr(i)ld(i)m-a (ä)siz(i)m-ä kün-ä (a)y-a (a)zd(i)m-a (Ye 11/1) (Şirin, 2016a, s. 465) “Ne sıkıntı! (Onlardan) ayrıldım, ne yazık! Güneş ve aydan ayrıldım.” (E. Aydın, 2021c, s. 70)

kök t(ä)ñr(i)dä : kün ay azd(i)m : yuta : (ä)s(i)z(i)m-ä : (a)dr(i)lt(i)m (Ye 10/3) (Şirin, 2016a, s. 465) “Mavi gökte(ki) güneş(ten ve) ay(dan) ayrıldım. Ne acı! Ne yazık! (Dünyadan) ayrıldım.” (T. Tekin, 1995, s. 21)

bökm(ä)d(i)m-ä yuta ür(ü)ñ(ü)mgä k(a)r(a)mga (a)zd(i)m-a (Ye 11/10) (Şirin, 2016a, s. 465)¹³ “Doymadım ne yazık! Beyaz renkli malımdan mülkümden / gümüş paramdan ve halkımdan ayrıldım, öldüm.”

¹² Bu cümle İ. Kormuşin, E. Mozioglu, R. Alimov, F. Yıldırım tarafından "Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler" adlı eserde “*kuyda kunçuyumgaka özde ogılmka adırıldım (Odalarındaki zevcelerimden, öz oğullarımdan ayrıldım!)*” şeklinde okunup anlamlandırılırken; Erhan Aydın tarafından "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserde “*kuyda kunçuyumgaka özd'e oglumka adırıldım (Obadaki eşimden, vadideki çocuklarımdan ayrıldım)*” şeklinde okunup anlamlandırmıştır.

koyda k(a)d(a)ş(i)m-a : kunç(u)y(u)m-a : (a)dr(i)lu : b(a)rd(i)m (Ye 29/5) (Şirin, 2016a, s. 465) “Koynumdaki akrabalarımın, karımdan ayrılarak öldüm (ölüverdim).”

bunça törüg kazganıp inim kül tigin özi ança kergek boldı “Bunca töreyi kazanıp küçük kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etti.” (KT D 30) (Ergin, 2009, s. 18-19)

bir ot(u)z : y(a)ş(i)mda : (ä)s(i)z(i)m-ä kit(ti)m (Ye 15/1-2) (Şirin, 2016a, s. 466)¹⁴ “Yirmi bir yaşında vah bana, öldüm!”

(a)mtı : ölt(ü)m : (S 8) (Şirin, 2016a, s. 466) “Şimdi öldüm.” (Sertkaya, 2000, s. 311)

bil(i)g : bilm(ä)z : kişi : ol s(a)b(i)g : (a)l(i)p : y(a)gru : b(a)r(i)p : ök(ü)ş kişi : ölt(ü)g : (KT G 7; BK K 6) (Şirin, 2016a, s. 466) “Cahil kişiler, bu sözlere kanıp, (Çinlilere) yakın gidip, çok sayıda öldünüz.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

b(ä)n ölt(ü)m (Ye 37/3) (Şirin, 2016a, s. 466) “Ben öldüm.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 102)

(a)dr(i)ld(i)m-a : s(ä)çl(ä)nd(i)m-ä (Ye 28/6) (Şirin, 2016a, s. 466) “Ayrıldım. (Bu dünyadan) boşandım.” (Kormuşın, 2017, s. 94)

(a)dr(i)lt(i)m : s(ä)çl(ä)nt(i)m : yıta buñ-a (Ye 43/2) (Şirin, 2016a, s. 466) “Ayrıldım, öldüm heyhat, ne yazık!”

(ä)ç(i)m k(a)g(a)n : uça : b(a)rdı (KT D 24; BK D 20) (Şirin, 2016a, s. 467) “Amcam hakan vefat etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 57)

ol k(a)n yok : boltukda : k(e)srä : [il] yitm(i)ş : (O 1) (Şirin, 2016a, s. 467) “O han öldükten sonra yurdu kaybetmişler.” (E. Aydın, 2021a, s. 123)

k(a)tun : yok bolm(i)ş (ä)rti : (a)nı yogl(a)t(a)yın : t(e)di : (TY 31) (Şirin, 2016a, s. 467) “ ‘Hatun ölmüş idi, onun cenaze törenini yaptırayım’ dedi. (E. Aydın, 2021a, s. 112)

k(a)n(i)ñ : subça : yüg(ü)rti (KT D 24) (Şirin, 2016a, s. 468) “Kanlarınız ırmaklar gibi aktı.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

ag-: çıkmak, tırmanmak (Şirin, 2016a, s. 719)

asın-: tırmanmak (T. Tekin, 2020b, s. 69)

tog-: doğmak, aşmak, geçmek, çıkmak (Ergin, 2009, s. 115)

ün-: 1. yükselmek, (bitki) çıkmak, boy vermek, kalkmak, tırmanmak 2. (düşman saflarının) içinden çıkmak, sıyrılmak, (delip) geçmek. (Şirin, 2016a, s. 746)

¹³ Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde bu cümleyi “*bökmedim e yıta ürünümüg e karamıg a azdım a [Onlara doymadım, ne acı! Soylu ve avam (halkımdan) ayrıldım.]*” şeklinde; İ. Kormuşın, E. Mozioğlu, R. Alimov, F. Yıldırım "Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler" adlı eserde “*bökmedim-e ayıt-a örünümüg-e karamıg-a azdım-a [Doymadım! Ne acı, beyazımı (çadırımı) ve siyahımı (malımı, hayvanlarımı) göremez oldum!]*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

¹⁴ Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde bu cümlede yer alan “*kit(ti)m*” sözcüğünü okumamıştır.

[...] *y(i)ška* : **(a)gdi** (BK D 37) (Şirin, 2016a, s. 445) “Dağa tırmandılar.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

(a)s(i)ng(a)lı : *tüşürt(ü)m(ü)z* “Tırmanmak için (askerleri atlardan) indiriyorduk.” (TY 27) (T. Tekin, 2020b, s. 24-25)

sühüg batımı karıg söküp en kögmen yışık toga yorıp kırkız budunug uda basdımız “Mızrak batımı karı söküp, Kögmen ormanını aşarak yürüyüp Kırkız kavmini uykuda bastık” (KT D 35) (Ergin, 2009, s. 20-21)

agı: ipekli kumaş (Şirin, 2016a, s. 719)

eşgiti / işgiti: ipekli kumaş (Şirin, 2016a, s. 728)

kin: ipekli kumaş, ipek (Ergin, 2009, s. 102)

kutay: ipekli kumaş (Şirin, 2016a, s. 735)

t(a)bg(a)ç : *bod(u)n* : *s(a)bı* : *süçig* : **(a)gısı** : *yımş(a)k* : *(ä)rm(i)ş* : (KT G 5; BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 335) “Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

(a)ltun : *küm(ü)ş* : **(e)ş[ig(i)ti]** *kuut(a)y* : *buş(u)z* : *(a)nça birür* : “(Şimdi onlar bize) altını, gümüşü, ipeği, ipekli kumaşları bolca veriyorlar.” (BK K 3-4) (T. Tekin, 2020a, s. 44-45)

[... *sarıg altını*]*n ürün kümüşin kırgaglıg kutayın kinlig işg[itis]in özlük atın adgırın kara k[ışın] kök teyeğin türküme budunuma kazganu birtim, iti birtim. [...]*n buşuz kılum** “Sarı altınını, beyaz gümüşünü, kenarlı ipeğini, ipekli kumaşını, binek atını, aygırını, kara samurunu, mavi sincabını Türküme, milletime kazanıverdim, tanzim ediverdim...kedersiz kıldım.” (BK K 11-12) (Ergin, 2009, s. 60-61)

(a)ltun : *küm(ü)ş* : *işg(i)ti* : **kut(a)y** : *buş(u)z* : *(a)nça birür* : (KT G 5; BK K 3-4) (Şirin, 2016a, s. 337) “ Altın(ı), gümüş(ü), ipeğ(i) (ve) ipekli kumaşları güçlük çıkarmaksızın öylece (bize) veriyorlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

agır: 1. ağır 2. değerli (Şirin, 2016a, s. 719)

agır “ağır”

ıgar: ağır, değerli, önemli, hürmetli (Ergin, 2009, s. 95)

yogan: kalın, ağır (T. Tekin, 2020a, s. 190)

k(a)η(i)m : *k(a)g(a)n* [*üç(ü)n*] **(a)g(i)r** *t(a)ş(i)g* : *yog(u)n ıg* : *türk* : *b(ä)gl(ä)r* : *bod(u)n* : [*it(i)p y(a)r(a)t(i)p k(ä)l]ürti* : (BK G 15) (Şirin, 2016a, s. 258) “Babam Hakan için (bunca) ağır taşları (ve) kalın ağaçları Türk beyleri (ve) halkı yapıp edip getirdiler.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

agır “değerli”

ıgar: ağır, değerli, önemli, hürmetli (Ergin, 2009, s. 95)

bödkä : *öz(ü)m ol(u)r(u)p* : *bunça* : **(a)g(i)r** *törüg* : *tört* : *bul(u)nd(a)kı* : [...] *d²m* (BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 250) “Bu devirde kendim (tahta) oturup bunca değerli yasayı dört bucaktaki.....” (T. Tekin, 2020a, s. 51)

ıgar illigde [*ıgar* kaganlıgda yig kıldım “Değerli illiden, değerli kağanlıdan daha iyi kıldım” (KT D 29) (Ergin, 2009, s. 18-19)

agıt-: 1. yükseltmek, yukarı kaldırmak 2. (düşman ordusunu) püskürtmek (Şirin, 2016a, s. 719)¹⁵

agıt- “yükseltmek”

agıtur-: yukarı çıkartmak, çıkartmak, yükseltmek (Ergin, 2009, s. 83)

kötür-: 1. kaldırmak, yükseltmek, yukarı çıkarmak 2. (Türk teğrisi) kagan ve katunu yüceltmek, ululamak (Şirin, 2016a, s. 734)

ulgart-: 1. büyütmek, yükseltmek 2. terfi ettirmek, yükseltmek (Şirin, 2016a, s. 745)

üntür-: 1. yükseltmek 2. (tan) atmak (Şirin, 2016a, s. 746)

oza kelmış süsin köl tigin agıtıp toyra bir oğuş alpıgu on erig toya tigin yogınta egirip ölürtümüz “Kurtulup gelmiş (Türk) askerlerini Köl Tigin ayağa kaldırırken Tongraların bir soyundan on yiğit eri Tonga Tigin’in cenaze töreninde kuşatıp öldürdük” (KT K 7) (Ercilasun, 2016, s. 536-537)

yukaru at yete yadagin ıgaç tutunu agıurdum “Yukarıya, atı yedeğe alarak, yaya olarak, ağaca tutunarak çıkarttım” (TY K 1) (Ergin, 2009, s. 72-73)

türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kañım iltiriş kaganıg ögüm ilbilge katunug teñri töpüsünde tutup yügerü kötürti erinç “Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiriş kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır.” (BK D 10) (Ergin, 2009, s. 36-37)

agıt- “(düşman ordusunu) püskürtmek”

sık-: 1. bastırmak, sıkıştırmak 2. (savaşta) bastırmak, sıkıştırmak, püskürtmek (Şirin, 2016a, s. 739)

sür-: 1. sürmek 2. (savaşta) uzaklaştırmak, püskürtmek (Şirin, 2016a, s. 739)

yagıla-: (düşmanı) püskürtmek, bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 746)

yay- / yay-: 1. yaymak, dağıtmak 2. püskürtmek, bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 747)

¹⁵ Ercilasun; *agıt-* fiilinin “kaçırmak, püskürtmek” anlamlarının olmadığını, Divânü Lugâti’t-Türk’te “yükseltmek, yukarı çıkarmak” anlamında olduğunu, Clauson’un da sözcüğü “rouse, get up” olarak anlamlandırdığını ifade etmiştir (2016, s. 638).

oza : y(a)ña : k(ä)ligm(ä) : süsin (a)g(i)t(t)m : (BK D 31) (Şirin, 2016a, s. 502)
 “(Saflarımızı) yarıp dağıtarak gelen ordusunu (geri) püskürttüm.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

s(ä)l(ä)η(ä)k(ä) : sika : s(a)nçd(i)m : (ŞU D 4) (Şirin, 2016a, s. 507)
 “Selenge’de sıkıştırıp mızrakladım.” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

[...] *sü sürti* (KÇ 20) (Şirin, 2016a, s. 509) “Orduyu (üzerlerine) sürdü.” (E. Aydın, 2021a, s. 138)

taş : y(a)gıg : y(a)gıl(a)d(i)m : el(lä)d(i)m (Ye 45/4) (Şirin, 2016a, s. 510)¹⁶
 “Dışarıdaki düşmanı bozguna uğrattım, devlet hâline getirdim (devlet kurdum).”

y(a)r(a)kl(i)g : k(a)nt(a)n : k(ä)l(i)p : y(a)ña (e)ltdi : (KT D 23; BK D 19) (Şirin, 2016a, s. 511) “Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve) dağıttı?” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 57)

ak: 1. ak, beyaz 2. kır at (Şirin, 2016a, s. 719)

ak “ak, beyaz”

ürün: 1. ak, beyaz 2. beyaz renkli mal mülk, gümüş para 3.

23.Kalbak-Taş yazıtının bitigçisi (Şirin, 2016a, s. 746)

kül tig(i)n : b(a)y(i)rkun(u)η : (a)k (a)dg(i)r(i)g] bin(i)p : opl(a)yu : t(ä)gdi (KT D 35-36) (Şirin, 2016a, s. 265) “Kül Tigin Bayırkuların ak aygırına binip süratle atılarak hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

s(a)r(i)g (a)ltu]nın : ür(ü)η : küm(ü)şin : kırg(a)gl(i)g : kut(a)yın : kinl(i)g : (ä)şg(i)tis]in : özl(ü)k : (a)tın : (a)dg(i)rın : k(a)ra k[işin] kök : t(ä)y(ä)ğın : türk(ü)mä : bod(u)n(u)ma : k(a)zg(a)nu : birt(i)m : iti birt(i)m : (BK K 11-12) (Şirin, 2016a, s. 267) “Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve).....gök sincaplarını Türklerime ve halkıma kazanıverdim, ediniverdim.” (T. Tekin, 2020a, s. 49)

akıt-: 1. akıtmak, dökmek 2. akın ettirmek (Şirin, 2016a, s. 719)

akıt- “akıtmak, dökmek”

tök-: 1. dökmek 2. düşmanı deniz, göl, ırmak vb.ne dökmek (Şirin, 2016a, s. 743)

töküt-: 1. akıtmak 2. (kan sözüyle) kan akıtırıcısına çalışmak, emek sarf etmek, büyük gayret göstermek, çok çalışmak (Şirin, 2016a, s. 743)

yügürt-: koşturmak, akıtmak (Ergin, 2009, s. 125)

akıt- “akın ettirmek”

¹⁶ Bu cümlede yer alan “*el(lä)d(i)m*” sözcüğünü İ. Kormuşin, E. Mozioglu, R. Alimov, F. Yıldırım “Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler” adlı eserde “*el{t}dim [(ordu) sevkettim]*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

yeltür-: 1. (at) koşturmak, seğırttirmek 2. akın ettirmek (Şirin, 2016a, s. 748)

yügürt-: akıtmak; akın ettirmek (T. Tekin, 2020b, s. 101)

kül t(i)g(i)n : (ä)b(i)g b(a)şl(a)yu : (a)kut(tı)m(i)z : (KT K 8) (Şirin, 2016a, s. 502) “Karargâhın komutasını Köl Tigin’e verip (biz orduyu) akıttık (yürüttük)” (Ercilasun, 2016, s. 537)

t(ä)ñri y(a)rl(i)k(a)zu : bu türk bod(u)n (a)ra : y(a)r(i)kl(i)g : y(a)gıg : y(ä)ltürm(ä)d(i)m : (TY 53-54) (Şirin, 2016a, s. 511) “Tanrı esirgesin, bu Türk halkı içinde zırhlı düşmanların akınına imkân vermedim.” (T. Tekin, 2020b, s. 33)

tüg(ü)nl(ü)g (a)t(i)g : yüg(ü)rtm(ä)d(i)m “(Kuyruğu) düğümlü (düşman) atlarını koşturtmadım” (TY 54) (T. Tekin, 2020b, s. 33)

akız-: 1. yağmalatmak 2. bastırmak (Şirin, 2016a, s. 719)

akız- “bastırmak”

bas-: 1. bastırmak 2. hükümlanlık etmek 3. baskın vermek 4. feryat etmek 5. (teñri, umay vb.) zarara yol açacak bir olayı önlemek 6. sıkıştırmak, tazyik etmek 7. (teñri sözüyle) kıyamet kopmak (Şirin, 2016a, s. 722)

basıt-: 1. bastırmak 2. baskına uğratmak, düşman saldırısına maruz bırakmak (Şirin, 2016a, s. 722)

sık-: 1. bastırmak, sıkıştırmak 2. (savaşta) bastırmak, sıkıştırmak, püskürtmek (Şirin, 2016a, s. 739)

[...] (a)k(i)za : b(a)rm(i)ş : (Ta D 2) (Şirin, 2016a, s. 502)¹⁷ “Halkı bastırmış.” (E. Aydın, 2021b, s. 41)

üzä t(ä)ñri : b(a)sm(a)s(a)r : (a)sra yir : t(ä)l(i)nm(ä)s(ä)r : türk : bod(u)n : (e)l(i)ñ(i)n : törün(i)n : k(i)m (a)rt(a)tı [ud(a)çı (ä)rti : (KT D 22) (Şirin, 2016a, s. 536) “Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

al-: 1. almak 2. (bodun, il, törü sözleriyle veya bodun adlarıyla) ele geçirmek, fethetmek, zaptetmek 3. ganimet almak, ele geçirmek, tutsak etmek 4. kız almak, evlendirmek 5. (sab sözüyle) bilgi almak, mesaj almak (Şirin, 2016a, s. 719)

al- “(bodun, il, törü sözleriyle veya bodun adlarıyla) ele geçirmek, fethetmek, zaptetmek”

¹⁷ Bu cümleyi Talat Tekin “Kuzey Moğolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı : Taryat (Terhin) Kitabesi” başlıklı yazısında “*q(a)z(a) b(a)rm(i)ş (terkedip gitmiş)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

kazgan-: 1. kazanmak, kazanç elde etmek, ganimet sağlamak 2. (il, bodun, törü sözleriyle) kazanmak, elde etmek, edinmek, fethetmek (Şirin, 2016a, s. 732)

sı-: 1. kırmak 2. ele geçirmek, fethetmek 3. (sab sözüyle) dileğini kabul etmemek, bir istek veya ricayı yerine getirmemek (Şirin, 2016a, s. 739)

kırk(i)z : k(a)g(a)nın : öl(ü)rt(ü)m(i)z : ilin : (a)lt(i)m(i)z : “Kırgız Hakanını öldürdük, ülkesini aldık.” (KT D 36) (T. Tekin, 2020a, s. 34-35)

kaganın ölürtüm, ilin anda altum “Kağanını öldürdüm, ilini orda aldım.” (BK D 27) (Ergin, 2009, s. 44-45)

üç ot(u)z b(a)lık : sıdı : (TY 19) (Şirin, 2016a, s. 507) “Yirmi üç şehri zapt etti.” (T. Tekin, 2020b, s. 21)

k(i)mkä : il(i)g : k(a)zg(a)nur m(ü)n : tir (ä)rm(i)ş : (KT D 9; BK D 8) (Şirin, 2016a, s. 481) “Kimin için ülkeler fethediyorum?” der imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

al- “ganimet almak, ele geçirmek, tutsak etmek”

kazgan-: 1. kazanmak, kazanç elde etmek, ganimet sağlamak 2. (il, bodun, törü sözleriyle) kazanmak, elde etmek, edinmek, fethetmek (Şirin, 2016a, s. 732)

bulna-: yakalamak, tutsak etmek (Şirin, 2016a, s. 725)

bulun kıl-: tutsak yapmak (Şirin, 2016a, s. 725)

kul kıl-: tutsak yapmak (Şirin, 2016a, s. 734)

kün kıl-: (kadın) tutsak yapmak (Şirin, 2016a, s. 735)

og(i)lın : yu[t(u)z]ın : yulkısın : b(a)r(i)mün : (a)nta (a)lt(i)m : (BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 503) “Çocuklarını, kadınlarını, at sürülerini (ve tüm) varlıklarını o zaman aldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

(a)nı (a)lg(i)l t(e)di (Ta D 6) (Şirin, 2016a, s. 503) “Onu (tutsak) al!” dedi.” (T. Tekin, 1982, s. 808)

s(a)r(i)g (a)ltu]nın : ür(ü)ñ : küm(ü)şin : karg(a)gl(i)g : kut(a)yın : kinl(i)g : (ä)şg(i)tis]in : özl(ü)k : (a)tın : (a)dg(i)rın : k(a)ra k[işin] kök : t(ä)y(ä)ñin : türk(ü)mä : bod(u)n(u)ma : k(a)zg(a)nu : birt(i)m : iti birt(i)m : (BK K 11-12) (Şirin, 2016a, s. 524) “Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve).....gök sincaplarını Türklerime ve halkıma kazanıverdim, ediniverdim.” (T. Tekin, 2020a, s. 49)

oglın : kişisin : buln(a)d[ıp] (KÇ 22) (Şirin, 2016a, s. 504) “Çocuklarını, karısını tutsak edip” (E. Aydın, 2021a, s. 138)

*s(a)g(i)r çulug(a)n : y(a)gıt(t)ukda : [kül i(ç)] çor [opl(a)yu t(ä)gi]p : s(a)nç(i)p : öl(ü)r(ü)p : oglın : kişis(i)n : **bul(u)n kıl[ıp ...]*** (KÇ 5) (Şirin, 2016a, s. 504) “Sagır Çulug ile savaştığı sırada Küli Çor ileri atılarak saldırıp, mızraklayıp, öldürüp çocuklarını (ve) karısını tutsak edip” (E. Aydın, 2021a, s. 134)¹⁸

*b(ä)gl(i)k : urı ogl(u)η(i)n : **kul kult(i)g*** : (BK D 20) (Şirin, 2016a, s. 506) “Bey olacak erkek evladınızı köle yaptınız.” (T. Tekin, 2020a, s. 57)

*(ä)ş(i)l(i)k kız og(i)lın : **küη kultı*** : (BK D 7) (Şirin, 2016a, s. 506) “Hanım olmaya lâyük kız evlâdını (da) cariyeye yaptı.” (T. Tekin, 2020a, s. 53)

al- “evlendirmek”

bagla-: 1. bağlamak 2. evlendirmek, başını bağlamak (Şirin, 2016a, s. 722)

bir- / ber-: 1. vermek 2. düşmana teslim etmek 3. (iş sözüyle) hizmet etmek 4. (yabgu, şad vb.) bir göreve atamak 5. ad veya unvan vermek 6. evlendirmek 7. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 724)

eble-: evlendirmek (Şirin, 2016a, s. 726)

*tür[g(i)ş k(a)g(a)n] kızın : (ä)rt(i)ηü : ul(u)g : törün ogl(u)ma : **(a)lı birt(i)m*** : (BK K 9-10) (Şirin, 2016a, s. 520) “Türgiş hakani(nın) kızını pek büyük (bir) törenle oğluma alıverdim.” (T. Tekin, 2020a, s. 47)

*in(i)m : yiti : ur(i)m : üç : kız(i)m : üç : (ä)rti : (ä)bl(ä)d(i)m : **[b(a)]gl(a)[d(i)m]*** (S 6) (Şirin, 2016a, s. 520)¹⁹ “Erkek kardeşim yedi, erkek çocuğum üç, kızım üç idi. Evlendirdim, başlarını bağladım.”

*siη(i)l(i)m : **kunç(u)yug : birt(i)m(i)z*** : (KT D 20; BK D 17) (Şirin, 2016a, s. 520) “(Eş olarak da) kız kardeşim prensesi verdik.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 57)

*kız(i)m(i)n : k(a)l(i)ηs(i)z : **birt(i)m*** : (S 7) (Şirin, 2016a, s. 520) “Kızımı çeyizsiz evlendirdim.”

*in(i)m : yiti : ur(i)m : üç : kız(i)m : üç : (ä)rti : **(ä)bl(ä)d(i)m*** : (S 6) (Şirin, 2016a, s. 520) “Kardeşim yedi, oğlum üç, kızım üç idi. (Onları) evlendirdim.” (E. Aydın, 2021b, s. 87)

al- “(sab sözüyle) bilgi almak, mesaj almak”

bil-: 1. bilmek, bilgi sahibi olmak 2. öğrenmek, bilgi edinmek 3. tanımak, bilip ayırmak, seçmek, idrak etmek (Şirin, 2016a, s. 723)

¹⁸ Hatice Şirin’in “*bul(u)n kıl[ıp ...]*” şeklinde okuduğu bu ifadeyi Erhan Aydın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” adlı eserinde “*buln[adıp]*” şeklinde okumuştur.

¹⁹ Bu cümlede yer alan “*[b(a)]gl(a)[d(i)m]*” sözcüğü Erhan Aydın’ın “Uygur Yazıtları”, Mehmet Ölmez’in “Uygur Hakanlığı Yazıtları”, Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türk Yazıtları” adlı eserinde ve Osman Fikri Sertkaya’nın “Suuci < Sugeci / (Bel) Yazıtı Ne Zaman Yazıldı?” başlıklı yazısında okunmamıştır.

eşid-: 1. işitmek 2. arz, talep vb. dikkate almak 3. (genellikle kü ve sab sözleriyle) haber almak 4. (kulkak sözüyle) aldırış etmek, önemsemek (Şirin, 2016a, s. 728)

k(ä)lir (ä)rsär kwr²w k²l²wr² : k(ä)lm(ä)z (ä)rs(ä)r : tıl(ı)g s(a)b(ı)g : (a)lı olur : tidi : (TY 32) (Şirin, 2016a, s. 514) “ ‘(Düşman) gelir ise görülüp gelir; gelmez ise haberlerini alarak oturun!’ dedi.” (T. Tekin, 2020b, s. 26)

buḥnı kör(ü)p : (a)nça bil(i)ḥ (BK K 15) (Şirin, 2016a, s. 475) “Bunu görün (ve) öylece öğrenin.” (T. Tekin, 2020a, s. 49)

t(a)şra : yor(ı)yur : tiy(i)n : kü : (e)ş(i)d(i)p : b(a)lıkd(a)kı : t(a)şık(m)ış : t(a)gd(a)kı : inm(i)ş : (KT D 11-12; BK D 10) (Şirin, 2016a, s. 490) “Baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

alkın-: 1. bitmek, tükenmek, yok olmak 2. (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimile olmak (Şirin, 2016a, s. 720)

alkın- “yok olmak; (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimile olmak”

arıl-: 1. aldanmak 2. (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimile olmak (Şirin, 2016a, s. 720)

öl-: 1. ölmek 2. (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak 3. çok sıkıntı çekmek 4. (hayvan) telef olmak (Şirin, 2016a, s. 737)

yit- / yet-: 1. kaybolmak, yitmek 2. (il, bodun vb. sözlerle) ortadan kalkmak 3. çok sıkıntı ya da acı çekmek (Şirin, 2016a, s. 749)

yok bol-: 1. yok olmak 2. ölmek, vefat etmek 3. (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak (Şirin, 2016a, s. 749)

yokad-: 1. yok olmak 2. (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimile olmak (Şirin, 2016a, s. 749)

türk bod(u)n : ölti (a)lk(i)ntı : yok boltı : (TY 3) (Şirin, 2016a, s. 485) “Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu.” (T. Tekin, 2020b, s. 14)

kök t(ä)ḥr(i)dä : bul(ı)t k(ä)rü (a)lk(i)nur törüm(i)ş (Ye 53-3) (Şirin, 2016a, s. 445)²⁰ “Mavi gökte bulut(lar) yeniden yok olmak üzere yaratılmış.” (Şirin, 2010a, s. 773)

²⁰ Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde bu cümleyi “ *kök teḥr<i>de boltum er ol kan ur <i> törömiş [Mavi gökte yaratıldım. O han, erkek (olarak) yaratılmış]* ” şeklinde; İ. Kormuşın, E. Mozioglu, R. Alimov, F. Yıldırım ise "Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler" adlı eserde “*kök teḥride boltık er ol kan urı törömiş [(Bir zamanlar)*

kop (a)nta : (a)lk(i)nt(i)g : (a)r(i)lt(i)g : (KT G 9; BK K 7) (Şirin, 2016a, s. 485) “Oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

öküş : türk : bod(u)n : ölt(ü)g : türk : bod(u)n : öls(i)k(i)ñ : (KT G 6-7; BK K 5) (Şirin, 2016a, s. 487) “(Ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (Ey) Türk halkı, öleceksin!” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

ol k(a)n yok : boltukda : k(e)srä : [il] yitm(i)ş : (O 1) (Şirin, 2016a, s. 488) “O han öldükten sonra yurdu kaybetmişler.” (E. Aydın, 2021a, s. 123)

türk bod(u)n : [y]itm(ä)z(ü)n : t(e)y(i)n : yoluk (ä)rm(ä)z(ü)n : t(e)y(i)n : üzä : t(ä)ñri : [it(ä)r (ä)rm(i)ş] : (O 3) (Şirin, 2016a, s. 488)²¹ “Türk milleti ortadan kalkmasın diye yok olmasın diye yukarıda Tanrı nizam verirmiş, düzenlermiş.”

(a)z bod(u)n : (a)nta yok boltu : (KT K 3) (Şirin, 2016a, s. 488) “Az halkı orada yok oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

bunça : iş(i)g küç(ü)g : birtükg(ä)rü : s(a)k(i)nm(a)tı : türk : bod(u)n : ölü(r)äyın : ur(u)gs(i)r(a)t(a)yın : tir (ä)rm(i)ş : yok(a)du : b(a)rır : (ä)rm(i)ş : (KT D 10) (Şirin, 2016a, s. 488) “Bunca hizmet ettiğini düşünmeden ‘Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim’ der imiş. (Türk halkı) yok olmak üzere imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

alp: 1. zor, çetin 2. cesur, yiğit, kahraman 3. bir unvan niteleyicisi 4. alplık, yiğitlik, kahramanlık (Şirin, 2016a, s. 720)

alp “zor, çetin”

kadır: 1. zor, çetin, şiddetli 2. bir Türk kavmi (Şirin, 2016a, s. 730)

yuyka : k(a)l(i)n bols(a)r : tup(u)lguluk : (a)lp (ä)rmiş : y(i)nçgä yog(u)n bols(a)r : üzg(ü)lük (a)lp (ä)rmiş : (TY 13-14) (Şirin, 2016a, s. 250) “Yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 19)

k(a)[d(i)r y(a)]g(i)da : y(a)g(i)çı bän : t(ä)z(i)g key(i)kdä : (a)lp b(ä)n (Ye 44/5) (Şirin, 2016a, s. 253) “Güçlü düşmana (karşı) savaşçıyım. Hızlı koşan yaban hayvanına (karşı) yiğidim.” (E. Aydın, 2021c, s. 148)

alp “cesur, yiğit, kahraman”

alpagu / alpagut / yılpagut: yiğit, kahraman, tek başına düşmana saldıran, yakalanmayan asker, subay, bir subay rütbesi (Ergin, 2009, s. 83)

batur: yiğit, kahraman (Şirin, 2016a, s. 722)

er: 1. adam, erkek 2. yiğit, kahraman 3. asker 4. erlik, erdem (Şirin, 2016a, s. 727)

gökyüzünde (asil) bir er ortaya çıktı. O handan başlayarak erkek soyu türemiş.” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

²¹ Bu cümlede “[it(ä)r (ä)rm(i)ş]” şeklinde okunan ifadeyi Erhan Aydın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” adlı eserinde; Mehmet Ölmez “Ongi Yazıtı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı yazısında ve Marcel Erdal “Ongin Yazıtı” başlıklı yazısında “ter ermiş (dermiş, diyecek olmuş)” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

bilgä : k(a)g(a)n : (ä)rm(i)ş : (a)lp k(a)g(a)n (ä)rm(i)ş : (KT D 3; BK D 4) (Şirin, 2016a, s. 250) “Akıllı hükümdarlar imiş, cesur hükümdarlar imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

k(a)g(a)nı : (a)lp (ä)rm(i)ş (TY 10) (Şirin, 2016a, s. 251) “Kağanı kahramanmış.” (E. Aydın, 2021a, s. 106)

oza [k]elmiş süsin kül tigin agutıp toŋra bir oğuş alpagu on erig toŋa tigin yogında egirip ölürtümüz “İlerleyip gelmiş ordusunu Kül Tigin püskürtüp, Tongradan bir boyu, yiğit on eri Tonga Tigin mateminde çevirip öldürdük.” (KT K 7) (Ergin, 2009, s. 26-27)

anda toŋra yilpagutı bir oğuşug toŋa tigin yog[ında] egire tokıdım “Orda Tongra yiğiti bir boyu Tonga Tigin mateminde çevirip vurdum.” (BK D 31) (Ergin, 2009, s. 46-47)

(ä)rd(ä)m[l](i)g b(a)tur m(ä)[n] (Ye 29/3) (Şirin, 2016a, s. 252) “Erdemli (bir) kahramanım.”

on (a)y ilt(t)i : ög(ü)m ogl(a)n : togd(u)m : (ä)r(i)n : ulg(a)t(tı)m (Ye 29/1) (Şirin, 2016a, s. 253)²² “On ay annem (beni karnında) taşıdı, oğlan (olarak) dünyaya geldim, yiğitlikle büyüdüm.”

(a)t(a)ç(tı)m : bilgä : (a)t(a)ç(tı)m : koŋ yulka : b(i)lgä kül(ü)g (ä)r : (ä)dgü [k¹..]
(a)t(a)ç(tı)m : ölti : (O Ek Yazıt 3-7) (Şirin, 2016a, s. 253)²³ “Babacığım bilge babacığım koyun yılında bilge ünlü yiğit iyi ... babacığım öldü.”

alp “alplık, yiğitlik, kahramanlık”

erdem: kahramanlık, yiğitlik, erlik (Şirin, 2016a, s. 727)

[t(a)b]g(a)çka : bunça : süŋ(ü)ş(ü)p : (a)lpın : (ä)rd(ä)min : üçün : kü bunça : tutdı : (KÇ 12) (Şirin, 2016a, s. 437) “Çin’le bu kadar savaşıp yiğitliği (ve) erdemi için bu kadar (çok) ün kazandı.” (E. Aydın, 2021a, s. 136)

[(a)lpın : (ä)rd(ä)min] üçün : (a)p[a] [t(a)rk(a)n] çık(a)n tonyukuk : (a)t(tı)g b(e)rm(i)ş (KÇ 1) (Şirin, 2016a, s. 438) “Gösterdiği yiğitlikler ve kahramanlıklar için Elteriş Kağan ona ‘Başkomutan Yeğen Tonyukuk’ adını vermiş.” (Clauson ve Tryjarski, 2017, s. 55)

altız- 1. aldırma 2. yakalatmak (Şirin, 2016a, s. 720)

altız- “yakalatmak”

tutuz-: 1. tutturmak 2. yakalatmak (Şirin, 2016a, s. 744)

(e)kisin özi (a)lt(i)zdi : (KT D 38) (Şirin, 2016a, s. 503) “İkisini (de) kendisi (tutsak) aldı.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

²² Bu cümledeki “ilt(t)i [(gebe kadın) bebek taşımak]” sözcüğünü Erhan Aydın “Sibirya’da Türk İzleri Yenisey Yazıtları” adlı eserinde “*elet<d>i (çabaladı)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

²³ Bu cümleyi Erhan Aydın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” adlı eserinde “*ataçım bilge ataçım lü? y²ılka bilge (bitidim?) ulug alp? er? edgü ç? <...> ataçım ölti (Babacığım, bilge babacığım ejderha? yılında bilge (yazdım?) büyük kahraman kişi iyi <...> babacığım öldü.)*” şeklinde; Mehmet Ölmöz “Ongi Yazıtı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı yazısında “*ataçım bilge : ataçım : ulu yulka : bitidim külüg er : edgü ... ataçım ölti (Babacığım, bilge babacığım, ejderha yılında yazdırdım. Meşhur insan, iyi ... Babacığım öldü)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

b(a)şg(ı)l boz : k[...] **tut(u)zt[ı]** : (KT D 37-38) (Şirin, 2016a, s. 510) “Alın akıtmalı boz (at.....) yakalattı.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

amtı: şimdi, şimdiki, bu zamanki (Şirin, 2016a, s. 720)

böd: içinde bulunan, yaşanan devir, bu çağ (Şirin, 2016a, s. 725)

ol (a)mtı : (a)n(ı)g yok : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 256) “Onlar şimdi (hiç de) kötü (durumda) değiller.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

türk : (a)mtı : bod(u)n : b(ä)gl(ä)r : bödkä : kör(ü)gmä : b(ä)gl(ä)r gü : y(a)ñ(ı)lt(a)çı siz : (KT G 11; BK K 8) (Şirin, 2016a, s. 301) “(Ey) şimdiki Türk halkı (ve) beyleri, bu devirde (bana) tabi olan beyler, (sizler) mi yanılacak, hatâ edeceksiniz?” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

ana: anne (Şirin, 2016a, s. 720)

apa: 1. ata, ecdat 2. baba, amca, ağabey, dede, abla, anne, nine 3.

bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 720)

ög: 1. anne 2. üvey anne (Şirin, 2016a, s. 737)

(a)na k(ä)m t(a)ş (a)y kü[n] (Ye 42/5) (Şirin, 2016a, s. 347) “Anne, Yenisey Irmağı, taş, ay (ve) güneş...”

koydaki : kunç(u)y(u)mga : (a)dr(ı)ld(ı)m : (a)p(a)m-a (Ye 6/4) (Şirin, 2016a, s. 348) “Koynumdaki karımdan ayrıldım (öldüm), ey benim annem!”

k(a)ñ(ı)m ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(ı)g : ög(ü)m : ilbilgä k(a)tun(u)g : t(ä)ñri : töp(ü)sintä : tut(u)p : yüg(ä)rü : kötürm(i)ş (ä)r(i)nç : (KT D 11) (Şirin, 2016a, s. 355) “Babam İlteriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

ança: öyle, şöyle, öylece (Şirin, 2016a, s. 720)

ançak: öylece (Şirin, 2016a, s. 720)

ançıp: öylece, öylelikle (Şirin, 2016a, s. 720)

antag / anteg / andag: öyle, şöyle (Şirin, 2016a, s. 720)

ırak erser yablak ağı birür, yaguk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş “Uzak ise kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir diyip öyle öğretiyormuş.” (BK K 5) (Ergin, 2009, s. 58-59)

türük : k(a)ra k(a)m(a)g : bod(u)n : (a)nça tim(i)ş “Türk avam tabakası şöyle demiş” (KT D 8-9) (T. Tekin, 2020a, s. 26-27)

kıt(a)n : t(a)t(a)[bı...]dükdä : b(e)ş süñ(ü)ş : süñ(ü)şdükdä : kül i(ç) çor : (a)nç(a)k : b(i)lgäsi : ç(a)b(i)ş(ı) (ä)rti : (KÇ 17) (Şirin, 2016a, s. 270) “Kıtan (ve) Tatavı(lar) <...> sefer ettiği sırada, beş (kez) savaştığında Küli Çor öylece bilgesi (ve) başkomutanı idi.” (E. Aydın, 2021a, s. 137)

[(a)nç(ı)p [s(ä)k(i)z(i)nç (a)y üç] y(a)ñka [yorıd(ı)m] (ŞU B 1)²⁴ (Şirin, 2016a, s. 270) “Öylece sekizinci ayın üçüncü gününde ordu sevk ettim.”

²⁴ Mehmet Ölmez “Uygur Hakanlığı Yazıtları” adlı eserinde bu cümlede yer alan “ançıp” ve “[yorıd(ı)m]” sözlerine yer vermemiştir.

(a)nç(i)p : *y(a)şl t(ä)gdi* (Tes D 3) (Şirin, 2016a, s. 270) “Öylelikle yaşlandı.” (Ölmez, 2018, s. 61)

körüg sabı antag “Casusun sözü şöyle” (TY G 2) (Ergin, 2009, s. 66-67)

(a)nd(a)g *(ä)rm(i)ş* (Ye 29/8) (Şirin, 2016a, s. 271) “Öyle imiş.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 87)

ançak: öylece (Şirin, 2016a, s. 720) (*bk. ança*)

ançip: öylece, öylelikle (Şirin, 2016a, s. 720)

(*ançip* sözünün “öylece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança*)

ançula-: teslim etmek, sunmak, arz etmek (Şirin, 2016a, s. 720)

ayt-: demek, söylemek, arz etmek (Ergin, 2009, s. 86)

ötün-: ricacı olmak, arzda bulunmak (Şirin, 2016a, s. 738)

ötün-: arz etmek, niyaz etmek, rica etmek, dilek dilemek, maruzatta bulunmak (Ergin, 2009, s. 109)

y(a)r(a)kl(i)gdi : *k(a)g(a)nka* : **(a)nçul(a)dı** : (KT D 32) (Şirin, 2016a, s. 503) “Silâhlı olarak Hakana takdim etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

ışb(a)r(a)s : *t(a)rk(a)t* : *(a)nta* : **(a)nçul(a)d(i)[m]** (ŞU G 2) (Şirin, 2016a, s. 503) “İşvara (ve) tarkan unvanlarını orada takdim ettim.” (E. Aydın, 2021b, s. 59)

k(a)ñ(i)m : *ş(a)d* : *(a)nça* : **öt(ü)nm(i)ş** : (O 8) (Şirin, 2016a, s. 514) “Babam şad öylece arz etmiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 124)

anda ötrü kaganıma ötüntüm “Ondan sonra kağanıma arz ettim.” (TY G 5) (Ergin, 2009, s. 68-69)

añıg: kötü (Şirin, 2016a, s. 720)

bat: berbat, kötü (Şirin, 2016a, s. 722)

yabız: berbat, kötü, fena (Şirin, 2016a, s. 746)

yablak: 1. kötü, fena, berbat, değersiz 2. kötülük, nifak (Şirin, 2016a, s. 746)

(a)nta : **(a)ñ(i)g** *kişi* : *(a)nça boşgurur* : *(ä)rm(i)ş* : (KT G 7; BK K 5) (Şirin, 2016a, s. 251) “Orada kötü (niyetli) kimseler şöyle akıl verirler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 45)

y(a)b(i)z : **b(a)t** *biz* (O 7) (Şirin, 2016a, s. 252) “Kötü (ve) zayıf (durumdayız).” (E. Aydın, 2021a, s. 124)

y(a)d(a)g : **y(a)b(i)z** : *bolı* : *tip* : *(a)lg(a)lı* : *k(ä)lti* : (BK D 32) (Şirin, 2016a, s. 255) “Piyadesi bozuldu’ diyerek (bizi) zaptetmek üzere (üzerimize) geldi.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

üç k(a)rluk : y(a)bl(a)k s(a)k(i)n(i)p : t(ä)zä : b(a)rdı : kur(i)ya : on ok(k)a kirti
: (ŞU K 11; Ta G 3-4) (Şirin, 2016a, s. 256) “Üç Karluk(lar) kötülük düşünüp kaçıp gitti. Batıda On Oklara katıldılar.” (E. Aydın, 2021b, s. 43, 54)

anıt- / ayıt-: korku salmak, korkutmak, tedhiş etmek, yıldırma (Şirin, 2016a, s. 720)

yan-: dönmek, geri dönmek; korkutmak, tehdit etmek (Ergin, 2009, s.120)²⁵

(a)nı (a)ñ(i)t(a)y(i)n : tip : sül(e)d(i)m : “Onları korkutayım diye sefer ettim.” (BK D 41) (T. Tekin, 2020a, s. 64-65)

t(a)t(a)r(i)g : (a)y(i)td(i)m (ŞU D 8) (Şirin, 2016a, s. 472) “Tatarları korkuttum? (tehdit ettim?).” (E. Aydın, 2021b, s. 57)

antag / anteg / andag: öyle, şöyle (Şirin, 2016a, s. 720) (*bk. ança*)

añ-: anmak, hatırlamak, unutmamak (Şirin, 2016a, s. 720)

ö-: düşünmek, anlamak, idrak etmek, hatırlamak (Ergin, 2009, s. 107)

y(e)rd(ä)ki (e)g(i)t(i)r b(ä)ñkü y(e)rd(ä)k[i] (a)ñ(a)r (A 45) (Şirin, 2016a, s. 475) “Yeryüzündeki besler ... sonsuz yeryüzündeki hatırlayacak.” (Kormuşin ve diğerleri, 2016, s. 262)

apa: 1. ata, ecdat 2. baba, amca, ağabey, dede, abla, anne, nine 3. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 720)

(“apa” sözünün “anne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ana*)

apa “ata, ecdat”

eçü: ecdat, cet, ata (Şirin, 2016a, s. 726)

kişi : oğlın(a) : üzä : (ä)çüm (a)pam : bum(i)n k(a)g(a)n : ist(ä)mi k(a)g(a)n : ol(u)rm(i)ş : (KT D 1; BK D 3) (Şirin, 2016a, s. 348) “İnsan oğullarının üzerine (de) atalarım dedelerim Bumın Hakan (ve) İstemi Hakan (hükümdar olarak) tahta oturmuş.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

(ä)çüm : (a)pam : s(ä)k(i)z on yıl ol(u)rm(i)ş : (Ta D 3) (Şirin, 2016a, s. 350) “Ceddim, atalarım seksen yıl hüküm sürmüşler.” (E. Aydın, 2021b, s. 41)

apa “baba, amca, ağabey, abla”

ata: baba (Şirin, 2016a, s. 721)

eçe: abla (Şirin, 2016a, s. 726)

eçi: ağabey, amca (Şirin, 2016a, s. 726)

²⁵ Clauson *yan-* fiili için dört anlam vermiştir: “1. geri dönmek 2. yakmak, alevlendirmek 3. tehdit etmek 4. kusmak.” Clauson *yan-* fiilinin “tehdit etmek” anlamını yansıtmak için Tonyukuk Yazıtı 53. satırdan şu cümleyi örnek olarak vermiş ve anlamlandırmıştır: *yanıgma : yagı:g kelü : bilirtim* “Geldim ve tehdit eden düşmanın yaklaştığını bildirdim” (1972, s. 941-942)

eke: abla (Şirin, 2016a, s. 727)

kañ: baba (Şirin, 2016a, s. 731)

koydaki : kuñç(u)y(u)mga : (a)dr(i)ld(i)m : (a)p(a)m-a (Ye 6/4) (Şirin, 2016a, s. 348) “Koynumdaki karımdan ayrıldım (öldüm), ey benim aile büyüklerim!”

ülğ(ä)n (a)t(a)ka : (i)ş(i)g küç(ü)g b(e)rt[i :] (O 11) (Şirin, 2016a, s. 348)²⁶ “Büyük babaya işi gücü verdi.”

k(a)l(i)n : k(a)d(a)ş(i)mka : bökm(ä)d(i)m : yeta : ken(i)m : eçüm [ö]gümkä bökm(ä)d(i)m buñ-a (Ye 59/8-9) (Şirin, 2016a, s. 349)²⁷ “Çok sayıda (olan) akrabalarım doymadım ne yazık! Akrabama, ablama, anneme doymadım heyhat!”

(a)nta : kisre : inisi : (e)çisin t(e)g : kıl(i)nm(a)duk (e)r(i)nç : “Ondan sonra erkek kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz.” (KT D 5) (T. Tekin, 2020a, s. 24-25)

eçim kagan olurtukda özüm tarduş budun üze şad ertim “Amcam kağan oturduğunda kendim Tarduş milleti üzerinde şad idim.” (KT D 17) (Ergin, 2009, s. 14-15)

ögüm katun ulayı öglerim ekelerim keliñünüm kuñcuylarım bunça yime tirigi küñ boldaçı erti “Annem hatun ve analarım, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim, bunca yaşayanlar cariyeye olacaktı” (KT K 9) (Ergin, 2009, s. 26-27)

k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n : yiti y(e)g(i)rm(i) (ä)r(i)n : t(a)ş(i)km(i)ş (KT D 11; BK D 10) (Şirin, 2016a, s. 352) “Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

ar-: aldatmak (Şirin, 2016a, s. 720)

artur-: aldatmak (Şirin, 2016a, s. 721)

süçig : s(a)b(i)n : y(i)mş(a)k : (a)gın : (a)r(i)p : ır(a)k bod(u)n(u)g : (a)nça y(a)gutır : (ä)rm(i)ş : (KT G 5; BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 515) “Tatlı sözlerle (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

süçig s(a)bıña : y(i)mş(a)k : (a)gıñña : (a)rtur(u)p : öküş : türk : bod(u)n : ölt(ü)g : (KT G 6; BK K 5) (Şirin, 2016a, s. 515) “Tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp, (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün!” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

ara: arasında, içinde (Şirin, 2016a, s. 720)

²⁶ Bu cümleyi Erhan Aydın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor” adlı eserinde “*ög<g>en atka işig küçüg berti [Öven (övlümüş?) ada (kişiye) işi gücü verdi]*” şeklinde; Mehmet Ölmez “Ongi Yazıtı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı yazısında “*ülüg antıka : işig küçüg : bértim (Ben kısmetin üzerine yemin ederek hizmet ettim.)*” şeklinde; Marcel Erdal ise “Ongin Yazıtı” başlıklı yazısında “*ül(ü)g (a)nt(i)qa : (e)s(i)g küç(ü)g : b(e)rt(i)m (Ben, payıma düşene ant içerek hizmetimi verdim)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

²⁷ Bu cümleyi Erhan Aydın “Sibirya’da Türk İzleri Yenisey Yazıtları” adlı eserinde “*Kalın kadaşımka bökmədım yıta kinim eçim adr[ıltım] [ö]gümke b<ök>medım <...>] Sevgili akrabalarım doymadım, eyvah! Akrabam (ve) ağabeyimden ayrıldım. Anneme doymadım <...>]*” şeklinde; İ. Kormuşin, E. Mozioğlu, R. Alimov, F. Yıldırım ise “Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler” adlı eserde “*kalın kadaşımka bökmədım ayeta kenim eçele (ö)gümke bökmədım buña (Çok sayıdaki akrabalarım doymadım, ne acı! Kayınlarım...anama doymadım, yazık!)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

içre: içinde, içten, içinden, gizli, iç, gizlice, el altından (Ergin, 2009, s. 95)

üzä kök : t(ä)ñri : (a)sra : y(a)g(i)z : yer : kıl(i)ntukda : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : kıl(i)nm(i)ş : (KT D 1; BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 285) “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

bod(u)n (a)ra : bulg(a)k : üçün : äl(i)g uy(a)mga (a)dr(i)lt(i)m (Ye 15/3) (Şirin, 2016a, s. 286) “Halk arasında karışıklık (olduğu) için elli akrabamdan ayrıldım.” (E. Aydın, 2021c, s. 81)

içre aşsız taşra tonsuz yabız yablak budunda [üze olurtum] “İçte aşsız, dışta elbisesiz; düşkün, perişan millet üzerine oturdum.”(BK D 21) (Ergin, 2009, s. 42-43)

arıl-: 1. aldanmak 2. (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimile olmak (Şirin, 2016a, s. 720)

[arıl- sözünün “(bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimile olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*]

arıl- “aldanmak”

artur-: aldanmak (T. Tekin, 2020a, s. 123)

yaz-: yanılmak, aldanmak (Şirin, 2016a, s. 748)

süç(i)g : s(a)bıña : y(e)mş(a)k : (a)gısıña : (a)rtur(u)p : ük(ü)ş : türük : bod(u)n : ölt(ü)g : “(Çinlilerin) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün!” (BK K 5) (T. Tekin, 2020a, s. 44-45)

[söz](i)ñä : y(a)zm(a)yın t(e)di [y(a)ñ(i)l]m(a)[y(i)]n tidi : (ŞU B 5) (Şirin, 2016a, s. 475) “‘Sözüne inanmayın, yanılmayın’ dedi.” (E. Aydın, 2021b, s. 64)

arka: sırt (Şirin, 2016a, s. 720)

taş (II): 1. dış 2. bedenin dış yüzü, ten, sırt 3. siyasal merkezin dışı (Şirin, 2016a, s. 740)

[k](a)rluk : y (ä)gr(ä)n : r²ml²g² : (a)rkasın : sıyu : urtı : (KÇ 21) (Şirin, 2016a, s. 314) “Karluk(lar) kahverengi ermeli(nin)? sırtını kırırverdi.” (E. Aydın, 2021a, s. 138)

içrä : (a)şs(i)z : t(a)şra : tons(u)z y(a)b(i)z y(a)bl(a)k : bod(u)nta : üzä : ol(u)rt(u)m : (KT D 26; BK D 21) (Şirin, 2016a, s. 316) “Karmı aç, sırtı çıplak, yoksul ve sefil (bir) halk üzerine hükümdar oldum.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 59)

arkış: kervan (Şirin, 2016a, s. 720)

tirkış: kervan (Şirin, 2016a, s. 742)

(a)rk(i)ş idm(a)z : tiyin : sül(ä)d(i)m : (BK D 25) (Şirin, 2016a, s. 338) “‘Kervan göndermiyor’ diye sefer ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

ötük(ä)n : yir : ol(u)r(u)p : (a)rk(u)ş : türk(i)ş : ı(a)r : n(ä)ñ buñ(u)g yok (KT G 8; BK K 6) (Şirin, 2016a, s. 338) “Ötüken topraklarında oturup (buradan Çin’e ve diğer ülkelere) kervanlar gönderirsen, hiç derdin olmaz.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

arkuk: aksi (Şirin, 2016a, s. 720)

üz: aksi, inatçı, başına buyruk (T. Tekin, 2020b, s. 97)

türk : bod(u)n : tok (a)rk(u)k sen : (KT G 8; BK K 6) (Şirin, 2016a, s. 251) “Türk halkı, (sen) tok (gözlü ve) aksisin.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)²⁸

bilgä tuñukuk : (a)ñıg ol : üz ol “Bilge Tunyukuk, aksi mizaçlıdır, öfkeli.” (TY 34) (T. Tekin, 2020b, s. 27)

art-: artmak, çoğalmak (Şirin, 2016a, s. 720)

taş-: 1. taşmak, bir yere sığmamak 2. sayısı artmak, gereğinden çok olmak, kalabalıklaşmak (Şirin, 2016a, s. 740)

öküş bol-: 1. çoğalmak 2. (nüfus) çoğalmak, (bozulmuş demografik yapı) düzelmek (Şirin, 2016a, s. 737)

(a)lt(u)n soña yış : k(ä)y(i)ki : (a)rtg(i)l : t(a)şg(i)l : (a)td(a)çı opa b(a)rs(i)m (a)dr(i)lu b(a)rdı : y(i)ta (Ye 28/7) (Şirin, 2016a, s. 445) “Altun Songa (ormanlık) Dağı’nın yabani hayvanları artsın, çoğalsın. Una Bars (adlı kardeşim) ayrılıverdi (öldü), ne acı! (E. Aydın, 2021c, s. 105)

küm(ü)l(lü)g (ä)r öküş boltı (Ye 45/9) (Şirin, 2016a, s. 525) “Kümüllü erkekler çoğaldı.”

artat-: tahrip etmek, yıkmak (Şirin, 2016a, s. 721)

boz-: 1. bozmak 2. tahrip etmek, yıkmak, dağıtmak 3. (savaşta) bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 724)

sı-: tahrip etmek (T. Tekin, 2020b, s. 89)

üzä t(ä)ñrı : b(a)sm(a)s(a)r : (a)sra yir : t(ä)l(i)nm(ä)s(ä)r : türk : bod(u)n : (e)l(i)ñ(i)n : törüñ(i)n : k(i)m (a)rt(a)tı fud(a)çı (ä)rti : (KT D 22) (Şirin, 2016a, s. 503) “Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

s(ä)k(i)[z ot(u)z] y(a)ş(i)ma : yıl(a)n : yıka türk : (e)l(i)n (a)nta : bulg(a)d(i)m : (a)nta : (a)rt(a)td(i)m : (Ta D 5) (Şirin, 2016a, s. 503) “Yirmi sekiz yaşımda, yılan yılında (741) Kök Türk yurdunu, orada karıştırdım (ve) orada bozguna uğrattım.” (E. Aydın, 2021b, s. 41)

(ä)bin : b(a)rkın : bozd(u)m (BK D 34) (Şirin, 2016a, s. 504) “Evini barkını bozdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

²⁸ Hatice Şirin’in “*tok (a)rk(u)k*” şeklinde okuduğu ifadeyi Muharrem Ergin “Orhun Abideleri” isimli eserinde “*tokurkak (tokluğun kıymetini bilmeyen)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

üç ot(u)z b(a)lık : sidi “(Kağanım) yirmi üç şehri zapt etti” (TY 19) (T. Tekin, 2020b, s. 21)

artuk: 1. artık, geriye kalan, artan 2. -den çok, -i aşkın 3. çok, fazla (Şirin, 2016a, s. 721)

artuk “çok, fazla”

idi: pek, çok, hep, hiç, asla (Ergin, 2009, s. 95)

kop: çok, hep, pek, tamamıyla, tamamen, bütün (Ergin, 2009, s. 102)

öküş: aşırı derecede, fazla, çok (Şirin, 2016a, s. 737)

y(e)rdä : (a)rtuk : (ä)rd(ä)mi : b(a)r üçün : b(ä)rkü : tikä : b(e)rt(i)m (Ye 48/9) (Şirin, 2016a, s. 258) “Yeryüzünde kahramanlığı çok olduğu için ebedî taş dikiverdim.” (E. Aydın, 2021c, s. 157)

[... i]ç(i)ntä : b(a)ş (a)lkuş : (a)rtuk b(ä)g(i)m-ä (Ye 71/1) (Şirin, 2016a, s. 258)²⁹ “İçinde lider, övgüsü çok beyim!” (Şirin, 2013b, s. 554)

ikin ara idi oksuz kök türk iti ança olurur ermiş “İkisi arasında pek teşkilâtsız Gök Türkü düzene sokarak öylece oturuyormuş” (BK D 4) (Ergin, 2009, s. 32-33)

yigirmi kün olurup bu taşka bu tamka kop yol[l]ug tigin bitidim “Yirmi gün oturup bu taş, bu duvara hep Yollug Tigin, yazdım.” (KT GD) (Ergin, 2009, s. 30-31)

öküş : türk : bod(u)n : ölt(ü)g : (KT G 6; BK K 5) (Şirin, 2016a, s. 260) “Türk halkı, çok sayıda öldün!” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

artukı: 1. ve, ayrıca 2. artı (Şirin, 2016a, s. 721)

artukı “ve, ayrıca”

takı: 1. ve 2. dahi, daha (Şirin, 2016a, s. 740)

udu: ve (Şirin, 2016a, s. 745)

ulayu: 1. ve 2. ayrıca (Şirin, 2016a, s. 745)

yeme: da / de, dahi, ve (Şirin, 2016a, s. 748)

(a)rt[ukı] : [kırk(i)z] : küç[l(ü)g k(a)g(a)n : y(a)g(i)m(i)z] boltı (TY 20) (Şirin, 2016a, s. 296) “(Kalabalık Kırgız), güç(lü kağan düşmanımız) oldu.” (T. Tekin, 2020b, s. 21)

[...] t(a)k(i) [oz]m(i)ş : [tig(i)n : k(a)n] boltı (Ta D 9) (Şirin, 2016a, s. 297) “Ve Ozmuş Tigin Han oldu.” (T. Tekin, 1982, s. 808)

²⁹ Bu cümleyi E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “[i]çinte beş alkusı artuk begimis? [içinde (herkesten?) beş fazlası (olan) beyimiz <...>]” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

k(a)zg(a)ntukın üç(ü)n : udu öz(ü)m : k(a)zg(a)ntuk(u)m üç(ü)n : il y(ä)mä : il boltı : bod(u)n y(ä)mä : bod(u)n boltı : (TY 55-56) (Şirin, 2016a, s. 299)
 “(Kağan) kazandığı için ve ben kendim kazandığım için, devlet de devlet oldu, halk da halk oldu.” (T. Tekin, 2020b, s. 33-34)

ögüm katun ulayü öglerim ekelerim keliñünüm kunçuyılarım bunça yime tirigi küñ boldaçı erti “Annem hatun ve analarım, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim, bunca yaşayanlar cariyeye olacaktı” (KT K 9) (Ergin, 2009, s. 26-27)

biz(i)ñe : y(a)ñ(i)lukin : üçün : k(a)g(a)nı : ölti : buyrukı : b(e)gl(e)ri : y(e)me : ölti “Bize karşı hatalı hareket ettiğinden, hakanları öldü, kumandanları (ve) beyleri de öldü.” (KT D 19) (T. Tekin, 2020a, s. 28-29)

artur-: aldatmak (Şirin, 2016a, s. 721) (*bk. ar-*)

asra: aşağı, alt, aşağıda, altta (Şirin, 2016a, s. 721)

kodı: aşağı, boyunca (T. Tekin, 2020a, s. 152)

üzä kök : t(ä)ñri : (a)sra : y(a)g(i)z : y(e)r : kıl(i)ntukda : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : kıl(i)nm(i)ş : (KT D 1; BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 329) “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

seleñe kodı yorıpan kargan kısılta ebin barkın anda bozdum “Selengadan aşağıya yürüyerek Kargan vâdisinde evini, barkını orda bozdum” (BK D 37) (Ergin, 2009, s. 50-51)

aş: aş, yemek (Şirin, 2016a, s. 721)

azuk: yemek, azık (Şirin, 2016a, s. 721)

y(a)g(i)m(i)z : t(ä)gr(ä) : oçuk t(ä)g (ä)rti : biz : aş <t>(ä)g : (ä)rt(i)m(i)z : (TY 8) (Şirin, 2016a, s. 332) “Düşmanlarımız çepeçevre ocak gibi idi; biz (ortadaki) aş gibi idik.” (T. Tekin, 2020b, s. 16)

biz(i)ñ sü : (a)tı : toruk : (a)zuku : yok (ä)rti (KT D 39) (Şirin, 2016a, s. 332)
 “Bizim askerlerimizin atları zayıf(tı), yiyecekleri (de) yok idi.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

aş-: aşmak, geçmek, (dağ, tepe vb. yüksek yerleri) aşmak (Şirin, 2016a, s. 721)

ert-: (ırmak vb. su kütlesini, dağ, tepe vb. yüksek yerleri) aşmak, geçmek (Şirin, 2016a, s. 727)

keç-: geçmek, (ırmak vb. su kütlesini) aşmak (Şirin, 2016a, s. 732)

tog- (II): aşmak, geçmek (Şirin, 2016a, s. 742)

oz-: 1. geçmek, aşmak, öne geçmek 2. kurtulmak (Şirin, 2016a, s. 737)

yogur-: geçmek (ırmak vb.) (T. Tekin, 2020b, s. 100)

kögm(ä)n : (a)şa : k[ırk(i)z : yir(i)ñä : t(ä)gi : sül(ä)d(i)m(i)z] (KT D 17; BK D 15) (Şirin, 2016a, s. 454) “Kögmen’i aşarak Kırgız yurduna kadar sefer ettik.” (E. Aydın, 2021a, s. 56, 85)

(i)lg(ä)rü : k(a)d(i)rk(a)n : yış(i)g : (a)şa : bod(u)n(u)g : (a)nça : konturt(u)m(i)z : (KT D 21; BK D 17) (Şirin, 2016a, s. 454) “Doğuda Kadırkan (ormanlı) Dağları’nı aşarak halkı öylece yerleştirdik.” (E. Aydın, 2021a, s. 58, 86)

(a)nı (ä)rt(di)m(i)z : (TY 44) (Şirin, 2016a, s. 456) “Onları geçtik.” (T. Tekin, 2020b, s. 30)

y(i)nçü ög(ü)z(ü)g : k(ä)çä : tinsi oğlu : (a)yt(i)gma : b(ä)ñl(i)g (ä)k t(a)g(i)g : (ä)rtü t(ä)m(i)r k(a)p(i)gka : t(ä)gi : irt(i)m(i)z : (TY 44-45) (Şirin, 2016a, s. 456) “İnci Irmağı’nı geçerek, ‘Tanrı oğlu’ denilen (dorukları ak) benekli (yani ‘karla kaplı’) Ek Dağı’nı aşarak Demir Kapı’ya kadar vardık.” (T. Tekin, 2020b, s. 30)

kurıg(a)ru : y(i)nçü ög[(ü)z] k(ä)ç(ä) : t(ä)m(i)r k(a)p(i)gka : t(ä)gi : sül(ä)d(i)m : (KT G 3-4; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 457) “Batıda İnci (Sır Derya) ırmağı(nı) geçerek Demir Kapı’ya kadar ordu sevk ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

sünüg : b(a)t(i)mı : k(a)r(i)g : sök(ü)p(ä)n : kögm(ä)n : yış(i)g : toga : yorıp : kırk(i)z : bod(u)n(u)g : uda b(a)sd(i)m(i)z : (KT D 35) (Şirin, 2016a, s. 460) “Mızrak batımı karı söküp Kögmen dağlarını aşarak Kırgız halkını uykuda (iken) bastık.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

oza : y(a)ña : k(ä)l(i)gmä : süsin : (a)g(i)t(tı)m : (BK D 31) (Şirin, 2016a, s. 458) “(Saflarımızı) yarıp dağıtarak gelen ordusunu (geri) püskürttüm.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

kök öñ(ü)g : yog(u)ru : öt(ü)k(ä)n yışg(a)ru ud(u)zt(u)m “Kök Öng (ırmağı)’nı geçerek (orduyu) Ötüken Dağları’na doğru sevk ettim.” (TY 15) (T. Tekin, 2020b, s. 19)

aşnukı: önce, ilk olarak, evvela (Şirin, 2016a, s. 721)

baş: 1. baş, kafa 2. bir kavim, boy, topluluk veya ordunun lideri 3. tepe, zirve, doruk, ırmak başı 4. zaman, sıra, yer, önem vb. bakımlardan önce gelen, başlangıç, ilk (Şirin, 2016a, s. 722)

başlayı: 1. -den itibaren 2. önce, ilkin, ilk olarak (Şirin, 2016a, s. 722)

bir: 1. bir, tek 2. aynı 3. birinci, ilk (Şirin, 2016a, s. 724)

ilk: ilk, önce (T. Tekin, 2020a, s. 143)

ilki: ilk, birinci (Ergin, 2009, s. 96)

öñre: önce (Şirin, 2016a, s. 738)

ulayı: önce, ilk önce; ve (T. Tekin, 2020a, s. 181)

(a)şnukı : t(a)bg(a)çd(a)kı : og(u)z türk : t(a)[ş(i)k]m(i)ş : (a)nta : k(a)t(i)lm(i)ş : (a)nta : b(ä)gl(ä)[r...] : (ŞU G 8) (Şirin, 2016a, s. 296) “Önceden Çin’de bulunan Oğuzlar ile Türkler isyan edip orada (bize?) katılmışlar. Orada Beyler...” (Ölmez, 2018, s. 124)

(ä)rd(ä)m(i)m b(a)şı : üç(ü)n öl(ü)rd(ü)m (Ye 42/2) (Şirin, 2016a, s. 257) “Erdemim için (düşmanlarımı) öldürdüm” (Kormuşin, 2017, s. 192)

b(a)şl(a)yu : kırk(i)z k(a)g(a)n(i)g : b(a)lb(a)l : tikd(i)m : (KT D 25; BK D 20) (Şirin, 2016a, s. 297) “Önce Kırgız hakanını balbal (olarak) diktim.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 57)

s(ä)k(i)z(i)nç (a)y bir y(a)ñ(i)ka : sü yortıyın : ti(d)im : (ŞU D 5) (Şirin, 2016a, s. 433) “Sekizinci ayın birinci günü ‘asker sevkedin’ dedim.” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

(e)ñ ilk : togu b(a)lıkda : süñ(ü)şd(ü)m(i)z : “İlk önce Toğu şehrinde savaştık.” (KT K 4) (T. Tekin, 2020a, s. 36-37)

añ ilki togu balıkda süñüşdüm “En önce Togu Balıkta savaştım.” (BK D 30) (Ergin, 2009, s. 46-47)

ilki : kün : öl(ü)rt(ü)m “Birinci gün öldürdüm.” (BK G 1) (T. Tekin, 2020a, s. 66-67)

(ä)bi : on kün : öñrā : ürk(ü)p : b(a)rm(i)ş : (ŞU G 7) (Şirin, 2016a, s. 287) “Karargâhı (karargâhtaki halkı) on gün önceden ürküp kaçmışlar.” (E. Aydın, 2021b, s. 61)

ul(a)yu in(i)ygün(ü)m : ogl(a)n(i)m : birki : ug(u)ş(u)m : bod(u)n(u)m bir(i)ye : ş(a)d(a)pıt b(e)gl(e)r : yır(i)ya : t(a)rk(a)t : buyruk : b(e)gl(e)r ot(u)z [.....] tokuz og(u)z b(e)gl(e)ri : bod(u)nı : bu s(a)b(i)m(i)n : (e)dgüti : (e)şid : “Önce (siz) erkek kardeşlerim, (ve) oğullarım, birleşik boyum (ve) halkım, sağdaki Şadapıt beyler, soldaki Tarkan’lar (ve) kumandan beyler, Otuz (Tatar.....Dokuz Oğuz beyleri (ve) halkı, bu sözlerimi iyice işitin.” (KT G 1-2) (T. Tekin, 2020a, s. 20-21)

ög(ü)m k(a)tun : ul(a)yu : ögl(e)r(i)m : (e)k(e)l(e)r(i)m : keliñünüm : kuunç(u)yl(a)r(i)m : bunça y(e)me : tir(i)gi : küñ bolt(a)çı (e)rti : “(Kül Tigin olmasaydı) annem Hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariyeye olacak idi.” (KT K 9) (T. Tekin, 2020a, s. 38-39)

aşsız: aç, sefil, perişan (Şirin, 2016a, s. 721)

(aşsız sözünün “aç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. aç)

çıgañ: yoksul, fakir, sefil (T. Tekin, 2020a, s. 136)

tonsuz: çıplak, sefil, perişan (Şirin, 2016a, s. 743)

yabız: yavuz, fena, kötü, perişan (Ergin, 2009, s. 120)

yablak: kötü, fena, perişan (Ergin, 2009, s. 120)

yok: yok; yokluk içinde, fakir, yoksul, sefil (Ergin, 2009, s. 124)

içrâ : (a)şs(i)z : t(a)şra : tons(u)z y(a)b(i)z y(a)bl(a)k : bod(u)nta : üzä : ol(u)rt(u)m : (KT D 26; BK D 21) (Şirin, 2016a, s. 401) “Karnı aç, sırtı çıplak, yoksul ve sefil (bir) halk üzerine hükümdar oldum.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 59)

y(a)l(a)η : bod(u)n(u)g : tonl(u)g : çig(a)ñ bod(u)n(u)g : b(a)y : kıl(t)i(m) : “Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım.” (KT D 29) (T. Tekin, 2020a, s. 32-33)

içrâ : (a)şs(i)z : t(a)şra : tons(u)z y(a)b(i)z y(a)bl(a)k : bod(u)nta : üzä : ol(u)rt(u)m : (KT D 26; BK D 21) (Şirin, 2016a, s. 402) “Karnı aç, sırtı çıplak, yoksul ve sefil (bir) halk üzerine hükümdar oldum.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 59)

içre aşız taşra tonsuz yabız yablak budunda üze olurtum “İşte aşız, dışta elbisesiz; düşkün, perişan milletin üzerine oturdum.” (KT D 26) (Ergin, 2009, s. 18-19)

yok çigañ budunug kop kubratdım “Aç, fakir milleti hep toplattım.” (KT G 10) (Ergin, 2009, s. 6-7)

at (II): at (Şirin, 2016a, s. 721)

yunt: at (Şirin, 2016a, s. 749)

kül tig(i)n : b(a)şg(i)l boz (a)t : bin(i)p t(ä)gdi: (KT D 37) (Şirin, 2016a, s. 309) “Kül Tigin alını akıtmalı boz ata binip hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

(a)ltı biη : yunt(u)m (Ye 3/5) (Şirin, 2016a, s. 311) “Altı bin atımdır” (Kormuşin, 2017, s. 219)

at-: 1. atmak 2. (ok vb. silahı) fırlatmak, atış yapmak 3. (ok vb. silahla) vurmak, avlamak (Şirin, 2016a, s. 721)

(at- sözünün “avlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *abla-*)

at- “(ok vb. silahla) vurmak”

tokı-: 1. vurmak, hızla değmek, çarpmak 2. vuruşmak, çarpışmak, savaşmak 3. ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya öldürmek 4. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak (Şirin, 2016a, s. 742)

ur-: 1. vurmak 2. okla vurmak, okla vurarak yaralamak 3. (hayvan) vurmak 4. kurmak, tesis etmek 5. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak 6. (tugrag sözüyle) mühür vurmak, tuğra çekmek (Şirin, 2016a, s. 745)

(a)td(a)ç(i) opa b(a)rs(i)m (a)dr(i)lu b(a)rdı : y(i)ta (Ye 28/7) (Şirin, 2016a, s. 541) “(Sizi) avda vurabilecek benim Opa Bars’ım ayrıldı. Heyhat!” (Kormuşin ve diğerleri, 2016, s. 114)

tokuz (ä)r(i)g (ä)g(i)rä : tokıdı : (KT K 6) (Şirin, 2016a, s. 509) “Dokuz eri (de) kuşatarak dövdü.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

y(a)r(ı)kınta : y(a)lm(a)sınta : yüz (a)rtuk : okın urtu : (KT D 33) (Şirin, 2016a, s. 510) “Zırhından (ve) kaftanından yüzden fazla okla vurdular.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

ata-: ad veya unvan vermek (Şirin, 2016a, s. 721)

ayt-: 1. söylemek, demek 2. ad vermek (Şirin, 2016a, s. 721)

bir- / ber-: 1. vermek 2. düşmana teslim etmek 3. (iş sözüyle) hizmet etmek 4. (yabgu, şad vb.) bir göreve atamak 5. ad veya unvan vermek 6. evlendirmek 7. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 724)

ti- / te-: 1. demek, söylemek 2. düşünmek 3. ad vermek, adlandırmak (Şirin, 2016a, s. 741)

[...] *(a)nta : y(a)bgu : (a)t(a)dı* (Ta G 5) (Şirin, 2016a, s. 528) “Orada Yavgu unvanını verdi.” (Ölmez, 2018, s. 82)

t(e)nsi oğlu : (a)yt(i)gma t(a)gka : t(ä)gm(i)ş idi yok (ä)rm(i)ş : (TY 46-47) (Şirin, 2016a, s. 528) “ ‘Tanrı oğlu’ denilen dağlara (kadar) vardığı hiç yok imiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 31)

k(a)g(a)n (a)t(i)g : bunta : biz : birt(i)m(i)z : (BK D 17) (Şirin, 2016a, s. 528) “Hakan unvanını burada (ona) biz verdik.” (T. Tekin, 2020a, s. 57)

y(e)rd(ä)ki b(a)rs t(ä)gmä : (ä)rd(ä)ml(i)g(i)m-ä bökm(ä)d(i)m (Ye 28/4) (Şirin, 2016a, s. 528)³⁰ “Ülkedeki Bars (Bey) adı verilen kahramanlığımı doymadım.”

ata: baba (Şirin, 2016a, s. 721) (*bk. apa*)

atı: yeğen (Şirin, 2016a, s. 721)

çıkan: yeğen, halazade, teyzezade (Ergin, 2009, s. 92)³¹

yegen / yigen: 1. yeğen 2. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 748)

bu bit(i)g : bit(i)gme (a)tısi : yol(lu)g t[iğ(i)n] b[itidim] “Bu yazıyı yazan (Kül Tigin’in) yeğeni Yolluğ (Tigin’dır.)” (KT G 13) (T. Tekin, 2020a, s. 22-23)

bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi tabgaç kagan çıkanı çañ señün kelti “Türbe yapıcı, resim yapan, kitâbe taşı yapıcısı olarak Çin kağanının yeğeni Çağ general geldi.” (KT K 13) (Ergin, 2009, s. 28-29)

y(e)g(ä)n(i)m(i)n : (a)t(i)m(i)n : kört(ü)m : (S 8) (Şirin, 2016a, s. 356) “Yeğenlerimi, yeğenlerimi? gördüm.” (E. Aydın, 2021b, s. 87)

³⁰ Bu cümleyi E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “*yerdeki bars tegim e erdemliğim e bökm[edim] [Yeryüzündeki pars (gibi) saldırışım (ve) kahramanlığuma doymadım]*” şeklinde; İ. V. Kormuşın "Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler" adlı eserinde “*järdäki barstıgım-ä ärdämligim-ä bökm*” : [Yerdeki Bars (kabilesine) ait olduğuma ve şecaat sahibi olduğuma doymadım!]]” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

³¹ Clauson *çıkan* sözünü “birinin teyzesinin oğlu” şeklinde anlamlandırmıştır (1972, s. 409)

atlan-: ata binmek (Şirin, 2016a, s. 721)

bin-: ata binmek (Şirin, 2016a, s. 724)

k(a)rluk : (a)tl(a)ntı : (KÇ 20) (Şirin, 2016a, s. 540) “Karluk(lar) atlandı.” (E. Aydın, 2021a, s. 138)

(e)kinti : ısb(a)ra y(a)mt(a)r : boz (a)t(i)g : bin(i)p : t(ä)gdi (KT D 33) (Şirin, 2016a, s. 540) “İkinci olarak Işbara Yamtar’ın boz atına binip hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

atlat-: ata bindirmek (Şirin, 2016a, s. 721)

bintür-: ata bindirmek (Şirin, 2016a, s. 724)

(a)tl(a)t [t(e)d](i)m : (TY 25) (Şirin, 2016a, s. 540) “ ‘Askerleri ata bindirin!’ dedim.” (T. Tekin, 2020b, s. 23)

(a)t üzä : b(i)nt(ü)rä k(a)r(i)g : sökd(ü)m : (TY 25) (Şirin, 2016a, s. 540) “At üzerine bindirip karları söktüm.” (T. Tekin, 2020b, s. 23)

ay-: 1. demek, söylemek, açıklamak 2. talimat vermek, buyurmak 3. yol göstermek, öğütlemek, danışmanlık yapmak 4. (kıyın sözüyle) ceza tebliğ etmek 5. (teñri ve yer sözleriyle) egemen olmak, hükmetmek 6. (bodun sözüyle) egemenlik altına almak (Şirin, 2016a, s. 721)

ay- “demek, söylemek”

ayt-: 1. söylemek, demek 2. ad vermek (Şirin, 2016a, s. 721)

ti- / te-: 1. demek, söylemek 2. düşünmek 3. ad vermek, adlandırmak (Şirin, 2016a, s. 741)

ırk (a)çu (a)yg(i)l b(a)η<a> (Ç 4) (Şirin, 2016a, s. 515)³² “Fal açarak söyle bana.”

(a)η(a)r (a)yt(i)p : bir (a)tl(i)g b(a)rmış t(e)y(i)n : ol yol(u)n : yoris(a)r : unç t(e)d(i)m : (TY 24) (Şirin, 2016a, s. 515) “Ona şöyle söyleyip, ‘bir atlı geçebiliyorsa, o yolu kullansak mümkün olabilir’ dedim.” (E. Aydın, 2021a, s. 110)

y(a)gı [k(ä)l(ü)]r : tidi : (ŞU D 6) (Şirin, 2016a, s. 518) “ ‘Düşman geliyor’ dedi.” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

k(a)tun : yok bolm(i)ş (ä)rti : (a)nı yogl(a)t(a)yın : t(e)di : (TY 31) (Şirin, 2016a, s. 518) “Hatun yok olmuş idi. ‘Onun cenaze törenini yaptırayım’ dedi.” (T. Tekin, 2020b, s. 26)

ay- “buyurmak”

yarlıka-: (teñri, yer, teñriken sözleriyle) buyurmak, lütfetmek, esirgemek, ihsan etmek (Şirin, 2016a, s. 747)

³² F. Sema Barutcu Özönder “Çöyr Yazıtı” başlıklı yazısında bu cümleyi “Baht açıklığı dile bana.” şeklinde anlamlandırmıştır.

b(ä)n s(a)ña nā (a)y(a)yın : tidi : (TY 32) (Şirin, 2016a, s. 515) “Ben sana (daha) ne diyeyim?” dedi.” (T. Tekin, 2020b, s. 26)

t(e)ñri : y(a)rl(i)k(a)duk : üçün : ill(i)g(i)g : (e)ls(i)r(e)tm(i)ş : k(a)g(a)nl(i)g(i)g : k(a)g(a)ns(i)r(a)tm(i)ş : “Tanrı (öyle) buyurduğu için, devletliyi devletsiz bırakmış, hakanlıyı hakansız bırakmış.” (KT D 15) (T. Tekin, 2020a, s. 28-29)

ay- “yol göstermek, öğütlemek”

ötle-: öğütlemek (Şirin, 2016a, s. 738)

uduz-: sevk etmek, götürmek, yol göstermek, takip ettirmek, rehberlik etmek (Ergin, 2009, s. 118)

(a)yğ(i)l tidi : (a)y(i)gm(a)sı b(ä)n (ä)rt(i)m : (TY 5) (Şirin, 2016a, s. 515) “Söyle dedi, danışmanı bendim.” (E. Aydın, 2021a, s. 105)

t(ä)g(i)p : in(i)mä : ogl(i)ma : (a)nça ötl(ä)d(i)m : (O 11) (Şirin, 2016a, s. 517) “Saldırıp kardeşime, oğluma şöyle öğüt verdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 125)

ay- “hükmetmek”

olur-: 1. oturmak 2. varlığını sürdürmek, hayat geçirmek 3. (kagan, yabgu, şad vd.) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek 4. konuşlanmak, mevzilenmek 5. ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak (Şirin, 2016a, s. 736)

[ı]şb(a)ra bil]gä [k]ül i(ç) çor : t(a)rduş : bod(u)n(u)g : iti ayu ol(u)rtı (KÇ D 14) (Şirin, 2016a, s. 489) “Işvara Bilge Küli Çor Tarduş halkını düzene sokup emrederek hüküm sürdü.” (E. Aydın, 2021a, s. 136)

küñ(i)m : kul(i)m : bod(u)n(i)g : t(ä)ñri y(e)r : (a)nta : (a)yu [b](ä)rti : (ŞU G 9) (Şirin, 2016a, s. 536) “Hizmetçilerim (ve) kullarım, halkı(m) (için) gök (ve) yer öyle buyurduğu için” (E. Aydın, 2021b, s. 61)

(e)ki yüz yıl : ol(u)rm(i)ş (Ta D 1) (Şirin, 2016a, s. 479) “İki yüz yıl hüküm sürmüşler.” (E. Aydın, 2021b, s. 41)

ay togsık: batı (Şirin, 2016a, s. 721)

kidin: batı (Şirin, 2016a, s. 733)

kirü / kerü: batı (Şirin, 2016a, s. 733)

kisre / kesre: 1. batı 2. -den sonra (Şirin, 2016a, s. 733)

kurı: batı (Şirin, 2016a, s. 734)

kurıdın: batı (Şirin, 2016a, s. 734)

kün batsık / batsık: batı (Şirin, 2016a, s. 735)

öñrä kün togs(i)kd(a)kı : bod(u)n : kisrä : (a)y togs(i)kd(a)kı : bod(u)n tört bul(u)ñd(a)kı : bod(u)n i[ş k]üç b(e)rür: (Ta B 3-4) (Şirin, 2016a, s. 323)

“Doğuda gün doğusundaki halktan batıda ayın doğduğu yöne kadarki halk dört bucaktaki halk bana kulluk eder.” (Ölmez, 2018, s. 83)

s(ä)l(ä)ñä : kid(i)n : yılun : kol : b(i)r(i)din : sıy(a)r : şıp b(a)şıña : t(ä)gi : ç(ä)rig itd(i)m : (ŞU D 3) (Şirin, 2016a, s. 324) “Selenge’nin batısında Yılun Kol’un güney tarafına, Şıp Başı’na kadar asker yerleştirdim.” (Ölmez, 2018, s. 122)

ilg(ä)rü : k(a)d(i)rk(a)n : yıška t(ä)gi : kirü : t(ä)m(i)r k(a)p(i)gka t(ä)gi : kont(u)rm(i)ş : (KT D 2; BK D 3-4) (Şirin, 2016a, s. 325) “Doğuda Kadirkan (ormanlı) Dağları’na kadar, batıda Demir Kapı’ya kadar yerleştirmiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 51, 80-81)

k(ä)rü b(a)r(i)gma : b(a)rdı : (O 11) (Şirin, 2016a, s. 325) “Batıya giden gitti.” (Ölmez, 2016, s. 54)

türk bod(u)n : öñrä : kün togs(i)k(i)ña : k(e)srü : kün : b(a)ts(i)k(i)ña : t(ä)gi : b(i)r(i)yä : t(a)bg(a)çka : kız(i)l : yış[ka] tädı (O 2) (Şirin, 2016a, s. 325)³³ “Türk milleti doğuda güneşin doğduğu yere, batıda güneşin battığı yere ulaşır güneyde Çine, Kızıl Dağ’a ulaştı.” (Erdal, 2010, s. 372)

öñrä kün togs(i)kd(a)kı : bod(u)n : kirsü : (a)y togs(i)kd(a)kı : bod(u)n tört bul(u)ñd(a)kı : bod(u)n i[ş k]üç b(e)rür : (Ta B 3-4) (Şirin, 2016a, s. 325) “Doğuda gün doğusundaki halktan batıda ayın doğduğu yöne kadarki halk dört bucaktaki halk bana kulluk eder.” (Ölmez, 2018, s. 83)

kur(i)g(a)ru : t(ä)m(i)r k(a)p(i)gka : t(ä)gi : sül(ä)d(i)m(i)z : (KT D 17; BK D 15) (Şirin, 2016a, s. 325) “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer ettik.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 55)

kur(i)d(i)n [s]ogud örti (KT B 1) (Şirin, 2016a, s. 326) “Batıda Soğdlar baş kaldırdı.” (T. Tekin, 2020a, s. 41)

ilg(ä)rü : kün : togs(i)kña : bir(i)g(ä)rü : kün : ortusın(a)ru : kurıg(a)ru : kün : b(a)tsıkña : yıy(i)g(a)ru : tün ortusın(a)ru : anta : içr(ä)ki : bod(u)n : ko[p] : m[(a)ñ]a : kör(ü)r (KT G 2; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 326-327) “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, oradaki tâbi halklar bana bağlıdır.” (E. Aydın, 2021a, s. 47, 74)

küm : sorug(u)m : kün togsık(k)a b(a)tsık(k)a : t(ä)gdi : (S 4-5) (Şirin, 2016a, s. 326) “Şanım şöhetim doğudan batıya kadar (her yere) ulaştı.” (Ölmez, 2018, s. 189)

aya-: (mal mülk, servet vb.) korumak, bekçilik etmek (Şirin, 2016a, s. 721)

korı-: korumak (Ergin, 2009, s. 103)

tur-: 1. ayağa kalkmak 2. bekçilik, muhafızlık yapmak, nöbet tutmak (Şirin, 2016a, s. 744)

kül tig(i)n(i)ñ : (a)ltunın : küm(ü)şin : (a)gısın : b(a)r(i)mün tör{t (a)d(a)kl(i)g[y(i)lk[ıs]ın : (a)y(a)gma : tuyg(u)t : bu (KT GB) (Şirin, 2016a, s. 523) “Kül Tigin’in altınlarını, gümüşlerini, servetini, malını dört bin (attan oluşan) sürülerini koruyan Tuygut” (T. Tekin, 2020a, s. 41)

³³ Bu cümleinin son kısmını Hatice Şirin “kız(i)l : yış[ka] tädı” şeklinde okurken; Erhan Aydın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” adlı eserinde “yıray²a yıška [tegi] <...> (kuzeyde bozkıra kadar)” şeklinde; Mehmet Ölmez ise “Ongi Yazıtı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı yazısında “yırıye: yıška tegi.... (kuzeyde ormanlık dağlara kadar ...)” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

üç yüz : turg(a)k : turdu : (Ta K 2) (Şirin, 2016a, s. 522)³⁴ “Üç yüz muhafız nöbet tuttu (bekçilik yaptı).”

ayal-: (Tanrı tarafından) korunmak, kutsanmak (Şirin, 2016a, s. 721)

bul-: 1. bulmak, temin etmek 2. (kan sözüyle) kağan önderliğinde siyasal örgütlenme kurmak, il ve bodunu yönetecek bir lider bulmak 3. (er at sözleriyle) erlik, kahramanlık adını veya unvanını almak 4. tanrı lutfuna erişmek, kutsanmak (Şirin, 2016a, s. 725)

k(i)şn(ä)g(ä)y (ä)r(i)nç (e)l ök (a)y(a)lm(i)ş (A 84/2) (Şirin, 2016a, s. 534)
“Kişneyecek kuşkusuz. Ülke de korunmuş.” (Şirin, 2013a, s. 458)

t(ä)ñridä kut bulmuş : *öt(ü)k(ä)n (e)lindä* (7. HT 2) (Şirin, 2016a, s. 537)³⁵
“Tanrı tarafından kutsanmış Ötüken ülkesinde”

ayguç: kağan sözcüsü, danışman (Şirin, 2016a, s. 721)

ayigma: sözcü (T. Tekin, 2020b, s. 69)

bilgä: akıllı, akıl veren, danışman (T. Tekin, 2020b, s. 72)

k(a)g(a)nı : (a)lp (ä)rm(i)ş : (a)yguçısı : bilgä (ä)rm(i)ş : (TY 10) (Şirin, 2016a, s. 358) “Kağanları cesur imiş, sözcüleri akıllı imiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 17)

(a)y(i)gm(a)si b(ä)n (ä)rt(i)m “Sözcüsü ben idim.” (TY 5) (T. Tekin, 2020b, s. 15)

b(i)lg(ä)si : ç(a)b(i)şi : b(ä)n ök (ä)rt(i)m “Danışmanı (ve) kumandanı ben idim.” (TY 7) (T. Tekin, 2020b, s. 16-17)

ayt-: 1. söylemek, demek 2. ad vermek (Şirin, 2016a, s. 721)

(ayt- sözünün “söylemek, demek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için

bk. ay-; “ad vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. ata-)

az (II): sayıca az (Şirin, 2016a, s. 721)

azça: az miktarda (Şirin, 2016a, s. 721)

azkıña: azıcık, az miktarda (Şirin, 2016a, s. 721)

kiçig: 1. küçük 2. (yaşça) küçük 3. ast, kidemsiz, rütbesiz 4. az, pek

az, hiç (Şirin, 2016a, s. 733)

³⁴ Bu cümleyi Erhan Aydın “Uygur Yazıtları” adlı eserinde ve Talat Tekin “Kuzey Moğolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı : Taryat (Terhin) Kitabesi” başlıklı tazısında “*üç yüz turgak turutdı*” şeklinde okumuşlardır. Erhan Aydın cümleyi “*Üç yüz muhafız, (yazıtı) ayağa kaldırdı (dikti)*” şeklinde, Talat Tekin ise “*Üç yüz karakol inşa ettirdi.*” şeklinde Türkiye Türkçesine aktarmışlardır.

³⁵ Osman Fikri Sertkaya ve Sartkocaulı Harcavbay “Hoyto Tamir (Moğolistan)’dan Yeni Yazıtlar (Ön Neşir)” başlıklı yazılarında bu cümleyi “*t(e)ñride : kul(t?) bulm(i)ş : öt(ü)k(e)n (i)l(i)nde (gökten kut bulmuş Ötüken toprağında)*” şeklinde okuyup Türkiye Türkçesine aktarmışlardır. Azzaya Badam ise “Taikhar Çuluu Yazıtı” başlıklı yazısında bu cümleyi “*täñridä kut bulm....qan ilindä (Tanrıdan kut bulmuş ...han ülkemde)*” şeklinde okuyup Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

(a)z *bod(u)n(u)g : öküş : kıl(t)i*m (KT G 10; KT D 29; BK K 7; BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 258) “Az halkı çok yaptım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 33, 47, 59)

çığ(a)n(i)g [b(a)y kıl(t)i : (a)z(i)g ök(ü)ş kıl(t)i] (KT D 16; BK D 14) (Şirin, 2016a, s. 258) “Yoksulu zengin etti, azı çoğalttı.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 55)

k(ä)l(i)gmä : b(ä)gl(ä)rin : bod(u)nun : it(i)p : yığ(i)p (a)zça : bod(u)n : t(ä)zm(i)ş (ä)rti (TY 43) (Şirin, 2016a, s. 258) “Gelen beyleri (ve) halkı düzene sokup bir araya topladım. Az sayıda halk kaçmıştı.” (E. Aydın, 2021a, s. 115)

ul(u)g ırk(i)n : (a)zkiña : (ä)r(i)n : t(ä)z(i)p : b(a)rdı : (KT D 34) (Şirin, 2016a, s. 258) “Ulu İrkin azıcık erle kaçıp gitti.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

(a)zkiña : *türk yorıyur (ä)rm(i)ş* : (TY 9-10) (Şirin, 2016a, s. 258) “Sayıları az olan Türkler (öylece) yaşıyorlarmış.” (E. Aydın, 2021a, s. 106)

t(a)luyka : kiç(i)g : t(ä)gm(ä)d(i)m : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 260) “Denize pek az kala durdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

az-: 1. ayrılmak 2. bağlı olunan siyasal oluşumun önderinden ayrılmak, başsız kalmak 3. ölmek, vefat etmek (Şirin, 2016a, s. 721) (*bk. adıl-*)

azça: az miktarda (Şirin, 2016a, s. 721) [*bk. az (II)*]

azkiña: azıcık, az miktarda (Şirin, 2016a, s. 721) [*bk. az (II)*]

azuk: yemek, azık (Şirin, 2016a, s. 721)

(*azuk* sözünün “yemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş*)

B (Ba- - Buşuz)

ba-: 1. bağlamak 2. (hayvan) bağlamak (Şirin, 2016a, s. 721)

bagla-: 1. bağlamak 2. evlendirmek, başını bağlamak (Şirin, 2016a, s. 722)

(a)t(i)g : ıka : b(a)yur (ä)rt(i)m(i)z : “Atları ağaçlara bağlıyorduk.” (TY 27) (T. Tekin, 2020b, s. 24-25)

bag: 1. bağ, bağcık, düğüm 2. birleşik, müttehit (Şirin, 2016a, s. 721)

bag “düğüm”

tügün: düğüm, baş (Ergin, 2009, s. 117)³⁶

bag “birleşik, müttehit”

biriki: birleşik, müttehit (Şirin, 2016a, s. 724)

(a)ltı : b(a)g : bod(u)n(u)m küç : l(ü)g (ü)ç(ü)n (a)rk(i)ş (ä)ldäm t(a)ş(i)n : b(u)nta t(i)kti (Ye 49/4) (Şirin, 2016a, s. 411) “Altı birleşik boyum güçlü

³⁶ Clauson, *tügün* sözünün *tüg-* filinden türediğini ifade etmiş ve sözcüğü “düğüm” şeklinde anlamlandırmıştır (1972, s. 484).

olduğu için övgü ve erdem taşını buraya dikti(ler).” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 126)

t(ä)ñri (e)l(i)m : kä : elçisi : (ä)rt(i)m : (a)ltı : b(a)g bod(u)n : ka : b(ä)g : (ä)rt(i)m (Ye 1/1) (Şirin, 2016a, s. 411) “Kutlu (aziz) yurdumun elçisi idim. Altı birleşik boyun beyi idim.” (E. Aydın, 2021c, s. 43)

(a)nça k(a)zg(a)n(i)p : bir(i)ki : bod(u)n(u)g : ot sub : klm(a)d(i)m “Öylece çalışıp çabalayıp birleşik halkı ateş (ile) su (gibi birbirlerine düşman) etmedim.” (KT D 27) (T. Tekin, 2020a, s. 30-31)

ul(a)yu : in(i)ygün(ü)m : ogl(a)n(i)m : bir(i)ki : og(u)ş(u)m : bod(u)n(u)m : bir(i)yä : ş(a)d(a)put b(ä)gl(ä)r : yır(i)ya : t(a)rk(a)t : buyruk : b(ä)gl(ä)r (KT G 1-2) (Şirin, 2016a, s. 412) “Evvela küçük kardeşlerim, çocuklarım, birleşik soyum, halkım. Güneydeki şadlar (ve) beyler, kuzeydeki tarkanlar, komutanlar (ve) beyler.” (E. Aydın, 2021a, s. 47)

bagır: 1. ciğır 2. vah, heyhat (Şirin, 2016a, s. 721)

(*bagır* sözünün “vah, heyhat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg*)

bagla-: 1. bağlamak 2. evlendirmek, başını bağlamak (Şirin, 2016a, s. 722)

(*bagla-* sözünün “bağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*)
ba-; “evlendirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*)

balbal: bazı kurganların etrafına ölen kişinin anısına dikilen insan suretindeki heykel (Şirin, 2016a, s. 722)

bediz: süs, bezeme, motif, oyma, resim, heykel (Şirin, 2016a, s. 723)

k(a)ñ(i)m : k(a)g(a)nka : b(a)şl(a)yu : b(a)z k(a)g(a)n(i)g : b(a)lb(a)l : tikm(i)ş : (KT D 16; BK D 13) (Şirin, 2016a, s. 341) “Babam kağana ilk önce Baz Kağan’ı balbal (olarak) dikmişler.” (E. Aydın, 2021a, s. 56, 84)

(a)lp (ä)rin : öl(ü)r(ü)p : b(a)lb(a)l : kılı : b(e)rt(i)m : (BK G 7) (Şirin, 2016a, s. 341) “Kahraman askerini öldürüp balbal (olarak) dikiverdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 97)

b(a)rkin : b(e)d(i)zin : bit(i)g t(a)ş[in] : biçin : yülka : yit(i)nç (a)y : yiti ot(u)zka : koop (a)lkd[(i)m](i)z “Türbesini, resimlerini-heykellerini (ve) kitabe taşını Maymun yılında, yedinci ay(ın) yirmi yedi(sin)de hep bitirdik.” (KT KD) (T. Tekin, 2020a, s. 40-41)

balbal kıl- / balbal kış-: taştan heykel dikmek (Şirin, 2016a, s. 722)

tık-: 1. bir cismi dik biçimde durdurmak, dikmek 2. (çıt sözüyle) çakmak, toprağa yerleştirmek, dikmek 3. yazıt dikmek 4. (heykel) kaideye oturtmak 5. (yıpar sözüyle) cenaze töreninde mum dikmek (Şirin, 2016a, s. 742)

(a)lp (ä)rin : öl(ü)r(ü)p : **b(a)lb(a)l : kulu : b(e)rt(i)m** : (BK G 7) (Şirin, 2016a, s. 530) “Kahraman askerini öldürüp balbal (olarak) dikiverdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 97)

ul(u)g : ogl(u)m : (a)gr(i)p : yok bol(u)ça : kug : s(ä)η(ü)n(ü)g : b(a)lb(a)l : **tikü : birt(i)m** : (BK G 9) (Şirin, 2016a, s. 530) “Büyük oğlum hastalanıp ölünce Ku’yu, generalı, balbal (olarak) dikiverdim.” (T. Tekin, 2020a, s. 67)

balık: 1. çamur, bataklık 2. şehir (Şirin, 2016a, s. 722)

balık “bataklık”

kölek: küçük göl, gölcük, bataklık (Şirin, 2016a, s. 734)

(e)ki (ä)r(i)g : s(a)nçdı : **b(a)lık(k)a** : b(a)s(ı)kdı : (KT K 8) (Şirin, 2016a, s. 321) “İki eri mızrakladı, çamura gark etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)

ing(ä)k **köl(ä)k(i)n** : togl(a)da : og(u)z k(ä)lti : (TY 15) (Şirin, 2016a, s. 322) “İngek gölcüğü ile Tola (Irmağı’n)dan Oğuzlar (üzerimize) geldi. (T. Tekin, 2020b, s. 19)

balık “şehir”

uluş: 1. memleket 2. kent, şehir (Şirin, 2016a, s. 745)

taşra yorıyur tiyin kü eşidip **balıkdaki** tagıkmuş, tagdaki inmiş, tirilip yitmiş er bolmuş “Dışarı yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş.” (KT D 11-12) (Ergin, 2009, s. 12-13)

kur(ı)ya : kün : b(a)ts(ı)kd(a)kı : sog(u)d : b(e)rç(i)k(e)r : buk(a)r(a)k **ul(u)ş** : bod(u)nta : n(e)k s(e)ñün : og(u)l t(a)rk(a)n k(e)lti : “Geride, gün batısındaki Soğdlar, İranlılar (ve) Buhara şehri halkından General Nek (ve) Oğul Tarkan geldi.” (KT K 12) (T. Tekin, 2020a, s. 38-39)

bar-: 1. gitmek 2. elçi gitmek 3. varmak, ulaşmak 4. ölmek, vefat etmek 5. savaşta hücum etmek 6. el / il, bodun kalkınmak, müreffeh düzeye ulaşmak 7. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 722)

(bar- sözünün “ölmek, vefat etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrıl-*)

bar- “gitmek”

kit-: 1. gitmek 2. dünyadan ayrılmak, ölmek (Şirin, 2016a, s. 733)

tüş-: 1. inmek 2. (yaklaşma-bulunma, yön durumuyla) gitmek, yürümek 3. konaklamak veya mola vermek üzere at, at arabası vb.nden inmek 4. düşmek, düşüp yaralanmak veya telef olmak 5. (düşman ordusu) ırmağa, denize vb.ne dökülmek (Şirin, 2016a, s. 744)

yorı-: 1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek 2. isyan etmek, baş kaldırmak 3. ilerlemek, gelişmek, kalkınmak 4. ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak (Şirin, 2016a, s. 749)

kengeris tapa bardı “Kengerise doğru gitti” (KT D 39) (Ergin, 2009, s. 22-23)

(ä)b(i)mä : tüş[d(ü)m] (ŞU G 5) (Şirin, 2016a, s. 452) “Karargâhıma geri döndüm.” (E. Aydın, 2021b, s. 60)

toru : ölü : yor(i)yur (ä)rt(i)g : (KT G 9; BK K 7) (Şirin, 2016a, s. 453) “Bitkin ve mecalsiz (bir halde) yürüyor idiniz.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

bar- “varmak, ulaşmak”

er-: ermek, erişmek, yetişmek, varmak, ulaşmak (Ergin, 2009, s. 93)

teg-: 1. (yönelme durumuyla) değmek, ulaşmak, erişmek 2. (savaşta) hücum etmek, saldırmak 3. (yaş sözüyle) yaşı kemale ermek, yaşlanmak 4. (küni sözüyle) hasetlenmek, kıskanmak 5. (at sözüyle) yüksek bir unvan almaya hak kazanmak (Şirin, 2016a, s. 741)

yet- (II): (yönelme-bulunma durumuyla) ulaşmak, erişmek (Şirin, 2016a, s. 748)

in(i)si : bir : korg[(a)nka t(ä)z(i)p b(a)rm(i)ş ...] (BK D 40) (Şirin, 2016a, s. 446) “Kardeşi bir kaleye kaçıp gitmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

temir kapıgka tegi irtimiz “Demir kapıya kadar eriştik.” (TY G 1) (Ergin, 2009, s. 78-79)

t(a)luyka : kiç(i)g : t(ä)gm(ä)d(i)m : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 451) “Denize pek az kala durdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

bük(ä)gük(k)ä y(e)td(i)m : (ŞU D 1) (Şirin, 2016a, s. 453) “(Onlara) Bükegük’te yetiştirdim.” (E. Aydın, 2021b, s. 54)

bar- “savaşta hücum etmek”

kir-: 1. (yönelme durumuyla) bir yere girmek 2. (bodun sözü ve bodun adlarıyla) (yönelme durumuyla ve yön edatlarıyla) bağımlı olmak, iltihak etmek, iltica etmek 3. (düşman saflarının arasına) dalmak, hücum etmek (Şirin, 2016a, s. 733)

opla-: 1. atılmak, ileri fırlamak 2. atılmak, hücum etmek, boğa gibi saldırmak (Şirin, 2016a, s. 736)

teg-: 1. (yönelme durumuyla) değmek, ulaşmak, erişmek 2. (savaşta) hücum etmek, saldırmak 3. (yaş sözüyle) yaşı kemale ermek, yaşlanmak 4. (küni sözüyle) hasetlenmek, kıskanmak 5. (at sözüyle) yüksek bir unvan almaya hak kazanmak (Şirin, 2016a, s. 741)

sü b(a)r(i)ğ : *t(e)di* : (TY 31) (Şirin, 2016a, s. 494) “ ‘Ordu, (siz) gidin’ dedi.” (T. Tekin, 2020b, s. 26)

y(a)gıka : *y(a)hıus* : *opl(a)yu t(ä)gip* : *op(u)lu kir(i)p* : *özi* : *kısga* : *k(ä)rg(ä)k boltı* (KÇ 23) (Şirin, 2016a, s. 495) “Düşmana yalnız atak yapıp, saldırıp ileri atılarak girince kendisi öldü.” (E. Aydın, 2021a, s. 138)

kül tig(i)n : *(a)zm(a)n (a)k(i)g* : *bin(i)p* : *opl(a)yu t(ä)gdi* : (KT K 5) (Şirin, 2016a, s. 496) “Kül Tigin Azman kır (at)ına binip sabırsızca hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

kül tig(i)n : *b(a)şg(i)l boz (a)t* : *bin(i)p t(ä)gdi* : (KT D 37) (Şirin, 2016a, s. 498) “Kül Tigin alını akıtmalı boz ata binip hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

bar- “el / il, bodun kalkınmak, müreffeh düzeye ulaşmak”

er-: 1. ermek, oluşmak, olgunlaşmak 2. (el / il, bodun sözleriyle) kalkınmak, müreffeh düzeye ulaşmak, ekonomik ve siyasal bağımsızlık içinde olmak 3. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 727)

yorı-: 1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek 2. isyan etmek, baş kaldırmak 3. ilerlemek, gelişmek, kalkınmak 4. ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak (Şirin, 2016a, s. 749)

kül tig(i)n yiti ot(u)z : *y(a)şın* : *k(a)rluk* : *bod(u)n* : *(ä)rür b(a)rur* : *(ä)rkli* : *y(a)gı boltı* : (KT K 1) (Şirin, 2016a, s. 525) “Kül Tigin yirmi yedi yaşında (iken) Karluk halkı (serbestçe) hareket eden (bir) düşman oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

ot(u)z : *(a)rtukı* : *bir* : *y(a)ş(i)ma* : *k(a)rluk* : *bod(u)n* : *buş(u)z [(ä)r]ür* : *b(a)rur* : *(ä)rkli* : *y(a)gı boltı* : (BK D 28-29) (Şirin, 2016a, s. 525) “Otuz bir yaşında Karluk halkı bağımsızca hareket eder (bir) düşman oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

kür(ä)gün(i)n : *üçün* : *ig(i)dm(i)ş* : *bilgä* : *k(a)g(a)n(i)ğ(i)n* : *(ä)rm(i)ş* : *b(a)rm(i)ş* : *(ä)dgü* : *(e)l(i)ğä* : *k(ä)ntü* : *y(a)ğ(i)lt(i)g* (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 525) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hatâ ettin (ve) nifak soktun.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

(a)zk(i)ña : *türk yorıyur (ä)rm(i)ş* : (TY 9-10) (Şirin, 2016a, s. 526) “Azıcık Türk (halkı?) geliştirmiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 17)

bar: 1. var, mevcut 2. varlıklı, zengin (Şirin, 2016a, s. 722)

bar “varlıklı, zengin”

barmış: zengin, müreffeh (Şirin, 2016a, s. 722)

bay: zengin, varlıklı (Şirin, 2016a, s. 722)

ermiş: 1. belli bir düzeye ulaşmış, olmuş, olgun 2. zengin, müreffeh (Şirin, 2016a, s. 727)

tonlug: giyim-kuşamlı, varlıklı (Şirin, 2016a, s. 743)

yılsığ: zengin, müreffeh (Şirin, 2016a, s. 748)

b(a)y : b(a)r : (ä)rt(i)m : (S 5) (Şirin, 2016a, s. 401) “Zengin (ve) varlıklıydım.” (E. Aydın, 2021b, s. 87)

b(a)y b(a)r (e)t(ti)m (Ye 144/2) (Şirin, 2016a, s. 401)³⁷ “Zengin ve varlıklı kıldım.”

kür(ä)gün(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilgä : k(a)g(a)n(i)η(i)n : (ä)rm(i)ş : b(a)rm(i)ş : (ä)dgü : (e)l(i)ñä : k(ä)ntü : y(a)η(i)lt(i)g : y(a)bl(a)k : kigürt(ü)g : (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 401) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hatâ ettin (ve) nifak soktun.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

çıgañ budunug bay kıldım “Fakir milleti zengin kıldım.” (KT G 10) (Ergin, 2009, s. 6-7)

kür(ä)gün(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : <bilgä> : k(a)g(a)n(i)ñä : (ä)rm(i)ş : b(a)r[m(i)ş : (ä)dgü] : (e)l(i)ñä : k(ä)ntü : y(a)η(i)lt(i)g : y(a)bl(a)k : kigürt(ü)g : (BK D 19) (Şirin, 2016a, s. 402) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanına (ve) bağımsız müreffeh devletine kendin ihanet ettin (ve) nifak soktun.” (T. Tekin, 2020a, s. 57)

y(a)l(i)ñ : bod(u)n(u)g : tonl(u)g : çıgañ : bod(u)n(u)g : b(a)y kıl(i)m : (KT D 29) (Şirin, 2016a, s. 402) “Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

[n(ä)ñ y]ıls(i)g : bod(u)nta : üzä : ol(u)rm(a)d(i)m (BK D 21) (Şirin, 2016a, s. 402) “(Ben) hiç de zengin ve müreffeh (bir) halk üzerine hükümdar olmadım.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

barça: tümüyle, bütünüyle, toptan, tamamen (Şirin, 2016a, s. 722)

idi / edi: 1. hiç, tamamen 2.bütünüyle, hepten (Şirin, 2016a, s. 729)

kalısız: bütünüyle, tamamen (Şirin, 2016a, s. 731)

kop: tümüyle, bütünüyle, toptan, tamamen (Şirin, 2016a, s. 733)

kopın: tümüyle, bütünüyle, toptan, tamamen (Şirin, 2016a, s. 733)

tüketi: bütün, tamamıyla, tamamen, tüketerek, sonuna kadar (Ergin, 2009, s. 117)

³⁷ Bu cümleyi Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde “*bay bar e<r>tim* [Zengin (ve) varlıklı idim]” şeklinde okuyup Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

[...]in¹ : **b(a)[r]ça** : *tök(ü)p* : *t(ä)zä* : [...] (ŞU Ek I-1) (Şirin, 2016a, s. 271)
“(Onların) tamamı yok olup kaçmışlar (?)” (E. Aydın, 2021b, s. 62)

üç(ä)gün : *k(a)b(i)ş(i)p* : *sül(ä)l(i)m* : **(e)di** *yok kış(a)l(i)m* : *t(e)m(i)ş* : (TY 21)
(Şirin, 2016a, s. 259) “Üçümüz birleşip ordu sevk edelim, (onları) tümüyle yok edelim’ demişler.” (T. Tekin, 2020b, s. 22)

(ä)bin b(a)r(i)mın : **k(a)ls(i)z** : *kop* : *k(ä)lürti* : (KT K 1) (Şirin, 2016a, s. 260)
“Evlerini mallarını eksiksiz hep getirdi.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

bunç(a) : *bod(u)n* : **kop** : *itd(i)m* : (KT G 2-3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 272)
“Bunca halkı hep düzene soktum.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

(a)nta ötrü : *og(u)z* **kop(i)n** : *k(ä)lti* : (TY 16) (Şirin, 2016a, s. 273) “Ondan sonra Oğuzların hepsi geldi.” (T. Tekin, 2020b, s. 20)

s(a)b(i)m(i)n : **tük(ä)ti** : *(e)şidg(i)l* : (KT G 1) (Şirin, 2016a, s. 273) “Sözlerimi baştan sona işitin.” (T. Tekin, 2020a, s. 21)

barı: hepsi (Şirin, 2016a, s. 722)

kamagı: hepsi (Şirin, 2016a, s. 731)

kopun: hep, toptan, hepsi, bütün, tam olarak, hep beraber (Ergin, 2009, s. 102)

[k(a)r]luk : *tir(i)gi* **b(a)rı** : *türg(i)şkä* : *k[irti]* (ŞU B 1) (Şirin, 2016a, s. 283)³⁸
“Karluklardan canlı olanların hepsi Türğişlere tâbi oldu.”

k(a)m(a)gı *y(e)ti yüz (ä)r* : *bolm(i)ş* : (KT D 12-13; BK D 11) (Şirin, 2016a, s. 283) “Hepsi yedi yüz kişi olmuşlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 55)

anda ötrü oguz **kopun** *kelti* “Ondan sonra Oğuz tamamiyle geldi.” (TY G 9) (Ergin, 2009, s. 68-69)

barım: mal mülk, servet (Şirin, 2016a, s. 722)

agı: hazine, mal, servet, varlık; ipekli kumaş, altın ve gümüşle işlenmiş sırmalı ipek kumaş (Ergin, 2009, s. 83)

agış: servet, mal mülk (T. Tekin, 2020a, s. 119)³⁹

tabar (I): mal mülk (Şirin, 2016a, s. 740)

(ä)bin b(a)r(i)mın : *k(a)ls(i)z* : *kop* : *k(ä)lürti* : (KT K 1) (Şirin, 2016a, s. 336)
“Evlerini mallarını eksiksiz hep getirdi.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

bir tümen **agı** *altun kümüş kergeksiz kelürti* “On binlik hazine, altın, gümüş fazla fazla getirdi.” (KT K 12) (Ergin, 2009, s. 28-29)

kül tig(i)n(i)η : *(a)ltunın* : *küm(ü)şin* : **(a)gışın** : *b(a)r(i)mın tör[t bıη]*
y(i)lk[ıs]ın : *(a)y(a)gma* : *tuyg(u)t* : *bu [.....]* *b(e)g(i)m* : *tig(i)n* : *yüg(e)rü* :
t(e)ηri bolça [.....] *t(a)ş* : *bit(i)d(i)m* : “Kül Tigin’in altınlarını,

³⁸ Erhan Aydın “Uygur Yazıtları” adlı eserinde bu cümlede yer alan “*b(a)rı*” sözcüğünü “*barı<p>*” şeklinde okumuştur. Mehmet Ölmez’in “Uygur Hakanlığı Yazıtları” adlı eserinde ise bu cümlede yer alan “*[k(a)r]luk*” ve “*k[irti]*” sözcüklerinin bulunmadığını görmekteyiz.

³⁹ Clauson, *agış* sözünün *ag-* fiilinden türediğini belirtmiş ve bu sözün anlamını “yükseliş” olarak vermiştir (1972, s. 96)

gümüşlerini, servetini, malını dört bin (attan oluşan) sürülerini koruyan Tuvgut beyim prens yukarıda tanrı olunca (.....kitabe) taş(ını) yazdım.” (KT GB) (T. Tekin, 2020a, s. 40-41)

(a)nta : ötrü : türğ(i)ş : k(a)rluk(u)g : **t(a)b(a)rın** : (a)l(i)p : (ä)bin : yulup : b(a)rm(i)ş : (ŞU G 5) (Şirin, 2016a, s. 337) “Ondan sonra Türgiş Karluk’un malını mülkünü alıp evini yağmalayıp gitmiş.”

bark: 1. ev, barınak, konut 2. türbe, anıt-mezar (Şirin, 2016a, s. 722)

bark “konut”

eb: çadır, konut, karargâh (Şirin, 2016a, s. 726)

turgak: 1. konut 2. gece bekçisi, muhafız (Şirin, 2016a, s. 744)

(ä)bin [**b(a)rka[n]**] yul[kısı]n : [y]ul(i)m(a)d(i)m : (ŞU D 2) (Şirin, 2016a, s. 339) “Evini, barkını (ve) at sürülerini yağmalamadım.” (E. Aydın, 2021b, s. 55)

kül t(i)g(i)n : (**ä**)b(i)g b(a)şl(a)yu : (a)kıt(tı)m(i)z : (KT K 8) (Şirin, 2016a, s. 339) “Kül Tigin’i karargâhın başında bıraktık.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)

[...**tur**]**g(a)k(i)ña** : y(e)r(i)ñ(ä)rü : subıñ(a)ru : kontı : (BK D 40) (Şirin, 2016a, s. 340) “Meskenine, yerine yurduna yerleşti.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

barmış: zengin, müreffeh (Şirin, 2016a, s. 722)

(*barmış* sözünün “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

bar)

ermiş: 1. belli bir düzeye ulaşmış, olmuş, olgun 2. zengin, müreffeh (Şirin, 2016a, s. 727)

yılsıg: zengin, müreffeh (Şirin, 2016a, s. 748)

kür(ä)güñ(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilgä : k(a)g(a)n(i)ñ(i)n : (ä)rm(i)ş : **b(a)rm(i)ş** : (ä)dgü : (e)l(i)ñä : k(ä)ntü : y(a)ñ(i)lt(i)g : y(a)bl(a)k : kigürt(ü)g : (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 401) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hatâ ettin (ve) nifak saktun.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

kür(ä)güñ(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : <bilgä> : k(a)g(a)n(i)ña : (**ä**)rm(i)ş : b(a)r[m(i)ş] : (ä)dgü] : (e)l(i)ñä : k(ä)ntü : y(a)ñ(i)lt(i)g : y(a)bl(a)k : kigürt(ü)g : (BK D 19) (Şirin, 2016a, s. 402) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanına (ve) bağımsız müreffeh devletine kendin ihanet ettin (ve) nifak saktun.” (T. Tekin, 2020a, s. 57)

[n(ä)ñ **y[ılsıg]**] : bod(u)nta : üzä : ol(u)rm(a)d(i)m (BK D 21) (Şirin, 2016a, s. 402) “(Ben) hiç de zengin ve müreffeh (bir) halk üzerine hükümdar olmadım.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

bars: 1. kaplan 2. kaplan yılı 3. 711 yılında Türgiş kağanı ilan edilen Köktürk beyi 4. adına I. Altınkök yazıtı dikilen bey (Şirin, 2016a, s. 722)

bars “kaplan”

toğa: 1. kaplan 2. unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 743)

b(a)rs(i)g kökm(ä)k(i)g öl(ü)rm(ä)d(i)m-ä (Ye 11/4) (Şirin, 2016a, s. 311)
“Leopar ve kökmekleri ise öldürmedim.” (Kormuşin, 2017, s. 304)

bas-: 1. bastırmak 2. hükümrânlık etmek 3. baskın vermek 4. feryat etmek 5. (teñri, umay vb.) zarara yol açacak bir olayı önlemek 6. sıkıştırmak, tazyik etmek 7. (teñri sözüyle) kıyamet kopmak (Şirin, 2016a, s. 722)

(bas- sözünün “bastırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. akız-)

bas- “baskın vermek”

yorı-: 1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek 2. isyan etmek, baş kaldırmak 3. ilerlemek, gelişmek, kalkınmak 4. ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak (Şirin, 2016a, s. 749)

kögm(ä)n : yış(i)g : toğa : yorıp : kırk(i)z : bod(u)n(u)g : uda : **b(a)sd(i)m(i)z** (KT D 35) (Şirin, 2016a, s. 503) “Köğmen (ormanlı) Dağları’nı aşarak ilerleyip Kırız halkını uykuda (iken) baskına uğrattık.” (E. Aydın, 2021a, s. 62)

(a)nta : udu : **yorid(i)m** : (ŞU D 6) (Şirin, 2016a, s. 501) “Oradan takip ederek devam edip ilerledim.” (Ölmez, 2018, s. 122)

bas- “hükümrânlık etmek”

ıy-: hükümrânlık etmek, egemenlik kurmak, zapturapt altına almak (Şirin, 2016a, s. 728)

[...y]oll(u)g : **ıya** : **b(a)s(i)p** : ol(u)r[tı] (Tes D 6) (Şirin, 2016a, s. 477) “Yollug (?) Kağan (tebaasını) bağımlı kılarak hüküm sürdü.” (E. Aydın, 2021b, s. 37)

bas- “feryat etmek”

sıgta-: ağlamak, sızlamak, feryat figan etmek (Ergin, 2009, s. 110)

[sı]g(i)t(i)m(i)n : **b(a)sd(i)m** : (KT Mermer Kaplumbağa Yazıt 4) (Şirin, 2016a, s. 473) “Feryadımı bastırdım.” (T. Tekin, 2020a, s. 42)

bunça budun kelipen **sıgtamış**, yoglamış “Bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş.” (BK D 5) (Ergin, 2009, s. 34-35)

bas- “sıkıştırmak, (teñri sözüyle) kıyamet kopmak”

sık-: 1. bastırmak, sıkıştırmak 2. (savaşta) bastırmak, sıkıştırmak, püskürtmek (Şirin, 2016a, s. 739)

telin-: 1. delinmek 2. (yer sözüyle) yarılmak, toprak yarıp çökmek 3. (yer sözüyle) kıyamet kopmak (Şirin, 2016a, s. 741)

üzä t(ä)ñri : b(a)sm(a)s(a)r : (a)sra yir : t(ä)l(i)nm(ä)s(ä)r : türk : bod(u)n : (e)l(i)ñ(i)n : törüñ(i)n : k(i)m (a)rt(a)tı [ud(a)çı (ä)rti : (KT D 22) (Şirin, 2016a, s. 536) “Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

basık-: sokmak, batırmak (Şirin, 2016a, s. 722)

içger-: 1. içeri sokmak 2. içine almak, ihtiva etmek 3. itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dahil etmek, ilhak etmek 4. (savaşta) düşmanı ülke veya karargâh sınırlarına sokmak (Şirin, 2016a, s. 729)

kigür-: 1. sokmak 2. (yablak ve süñüş sözleriyle) devlet düzenini bozmak, devlet içine nifak sokmak, devleti savaşa sürüklemek (Şirin, 2016a, s. 733)

sanç-: 1. (ucu sivri bir nesneyi bir yere veya birine) batırmak, saplamak 2. kargıyla yaralamak veya öldürmek (Şirin, 2016a, s. 738)

tokı-: vurmak, dövmek, çarpmak, dokumak, sokmak, batırmak, tokmaklamak, yontmak (Ergin, 2009, s. 115)

(e)ki (ä)r(i)g : s(a)nçdı : b(a)lık(k)a : b(a)s(t)kdt : (KT K 8) (Şirin, 2016a, s. 504) “İki eri mızrakladı, çamura gark etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)

basıt-: 1. bastırmak 2. baskına uğratmak, düşman saldırısına maruz bırakmak (Şirin, 2016a, s. 722)

(*basıt-* sözünün “bastırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akız-*)

baş: 1. baş, kafa 2. bir kavim, boy, topluluk veya ordunun lideri 3. tepe, zirve, doruk, ırmak başı 4. zaman, sıra, yer, önem vb. bakımlardan önce gelen, başlangıç, ilk (Şirin, 2016a, s. 722)

(*baş* sözünün “zaman, sıra, yer, önem vb. bakımlardan önce gelen, başlangıç, ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnukı*)

baş “bir kavim, boy, topluluk veya ordunun lideri”

apa tarkan: büyük tarkan, başkumandan (T. Tekin, 2020b, s. 68)

beg: bir boyun veya kavmin başkanı (Şirin, 2016a, s. 723)

çabış: başkumandan (Şirin, 2016a, s. 726)

ilig: hükümdar (Ergin, 2009, s. 96)

kagan: kağan (Şirin, 2016a, s. 730)

kan (I): kağan (Şirin, 2016a, s. 731)

ulug: ulu, lider; yaşlı (T. Tekin, 2020b, s. 95)

y(a)gın b(a)şıl : *yoryu* : *k(ä)lti* : (ŞU D 6) (Şirin, 2016a, s. 358) “Düşmanın lideri ilerleyerek geldi.” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

t(ä)ñri : *el(i)mkä* : *b(a)şda* : *b(ä)g(i)mkä* : *bökm(ädi)m* (Ye 14/3; Ye 16/2) (Şirin, 2016a, s. 358) “Semavi devletime, önder beyime doymadım!” (Kormuşin, 2017, s. 211)

türk : *b(ä)gl(ä)r* : *bod(u)n* : *bunı (e)şid(i)ñ* (KT G 10; BK K 8) (Şirin, 2016a, s. 360) “(Ey) Türk beyleri (ve) halkı, bunu işitin!” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

b(ä)g(i)mkä : *[k(a)]d(a)ş(ı)m[kä]* *bökm(ä)d(i)m* (Ye 22/3) (Şirin, 2016a, s. 361) “Beyime, akrabalarım doymadım.” (Kormuşin, 2017, s. 174)

kül i(ç) çor : *(a)nç(a)k* : *b(i)lgäsi* : *ç(a)b(i)ş(ä)rti* : (KÇ 17) (Şirin, 2016a, s. 363) “Küli Çor öylece bilgesi (ve) başkomutanı idi.” (E. Aydın, 2021a, s. 137)

budun ilig *ikegü boltukında izgil budun birle süñüşdümüz* “Millet, hükümdar ikiye ayrıldığında; İzgil milleti ile savaştık.” (KT K 3) (Ergin, 2009, s. 24-25)

türk : *k(a)g(a)n* : *ötük(ä)n yış* : *ol(u)rs(a)r* : *iltä* : *buñ yok* : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 365) “Türk(lerin) hakanı Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

k(a)nın *kod(u)p* : *t(a)bg(a)çka* : *y(a)na iç(i)kdi* : (TY 2) (Şirin, 2016a, s. 368) “Hanını bırakıp Çin’e yeniden bağımlı oldu.” (T. Tekin, 2020b, s. 14)

y(e)ti yüz : *kişig* : *ud(u)z(u)gma* : *ul(u)gı* : *ş(a)d (ä)rti* “Yedi yüz kişiyi sevk eden üstleri ‘şad’ idi.” (TY 4-5) (T. Tekin, 2020b, s. 15)

baş “tepe”

töpü: en üst, tepe (Şirin, 2016a, s. 743)

tört(ü)nç : *çuş* : *b(a)şinta* : *süñ(ü)şd(ü)m(i)z* : (KT K 6) (Şirin, 2016a, s. 317) “Dördüncü olarak Çuş başında savaştık.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

türk : *bod(u)n* : *yok* : *bolm(a)zun* : *tiy(i)n* : *bod(u)n* : *bolçun tiy(i)n* : *k(a)ñ(i)m* *ilt(e)r(i)ş* *k(a)g(a)n(i)g* : *ög(ü)m* : *ilbilgä* *k(a)tun(u)g* : *t(ä)ñri* : *töp(ü)sintä* : *tut(u)p* : *yüg(ä)rü* : *kötürm(i)ş (ä)r(i)nç* : (KT D 11) (Şirin, 2016a, s. 330) “Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İleriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

başad-: önder olmak, komutan olmak (Şirin, 2016a, s. 722)

başla-: 1. başlamak 2. başa geçmek, lider olmak, yönetmek (Şirin, 2016a, s. 722)

ku s(ä)ñün : b(a)ş(a)du : tört : tüm(ä)n : sü k(ä)lti : (BK G 8) (Şirin, 2016a, s. 494) “General Ku kumandasında kırk bin (kişilik bir) ordu geldi.” (T. Tekin, 2020a, s. 67)

bukug : tutuk : ... k(a)ñı : lisün : t(a)y s(ä)ñün : b(a)ş(a)d[u] : biş yüz : (ä)r(ä)n : k(ä)lti (BK G 10-11) (Şirin, 2016a, s. 494) “Askerî valî Bukug babası büyük general Lisün’ün başında bulunduğu beş yüz kişi geldi.” (E. Aydın, 2021a, s. 98)

m(ä)n in(i)l(i)gü : bunça : b(a)şl(a)yu : k(a)zg(a)nm[(a)s(a)r] : türk : bod(u)n : ölt(ä)çi : (ä)rti : (BK D 33) (Şirin, 2016a, s. 477) “Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmaya ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

başla-: 1. başlamak 2. başa geçmek, lider olmak, yönetmek (Şirin, 2016a, s. 722)

(*başla-* sözünün “lider olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

başad-)

başla- “yönetmek”

ebir-: 1. evirmek, çevirmek 2. (bir yeri) dolanarak ilerlemek 3. ili yönetmek, çekip çevirmek (Şirin, 2016a, s. 726)

el : tut(t)um : bodun : b(a)şl(a)d(t)m : taş : y(a)gıg : y(a)gıl(a)d(t)m (Ye 45/4) (Şirin, 2016a, s. 477) “Yurt tuttum, halkın başına geçtim. Dışarıdaki düşmanı bozguna uğrattım.”

ötük(ä)n (e)li s(i)zdä (ä)b(i)r ti[di] (Ta G 4-5) (Şirin, 2016a, s. 480) “Ötüken yurdu sizde. (Kağan olun ve ülkeyi) yönetin!” dedi(ler).” (T. Tekin, 1982, s. 809)

başlayı: 1. -den itibaren 2. önce, ilkin, ilk olarak (Şirin, 2016a, s. 722)

(*başlayı* sözünün “önce, ilkin, ilk olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnukı*)

başlıg: 1. başkanlı, riyasetli 2. mağrur, gururlu, asi, dikbaşlı (Şirin, 2016a, s. 722)

başlıg “başkanlı, riyasetli”

kaganlıg: kağanı olan, kağanlı, bağımsız (boy, bodun) (Şirin, 2016a, s. 730)

in(ä)l k(a)g(a)nka [(a)nç(i)p m(a)nçud : s(a)ka] : t(ä)zik : tok(a)r [...] (a)nta b(ä)rüki : (a)şok b(a)şl(i)g sogd(a)k : bod(u)n : kop k(ä)lti : yük(ü)nti : (TY 45-46) (Şirin, 2016a, s. 411) “İnel Kağan’a, [öylece Mançudlar, Sakalar], Farslar, Toharlar... ve onların berisindeki Aşok başlı Soğdak halkı hep geldiler, boyun eğdiler.” (T. Tekin, 2020b, s. 30-31)

k(a)g(a)nl(i)g : bod(u)n : (ä)rt(i)m : k(a)g(a)n(i)m : k(a)nı : nā k(a)g(a)nka : iş(i)g küç(ü)g : birür m(ä)n : tir (ä)rm(i)ş : (KT D 9; BK D 9) (Şirin, 2016a, s. 395) “ ‘Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerde? Hangi hakana hizmet ediyorum?’ der imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

başlıg “asi, dikbaşlı”

tizlig: 1. dizleri olan, dizli 2. güçlü, kuvvetli, asi, dikbaşı (Şirin, 2016a, s. 742)

b(a)şl(i)g(i)g : yük(ü)nt(ü)rm(i)ş : tizl(i)g(i)g : sökürm(i)ş : (KT D 2; BK D 3) (Şirin, 2016a, s. 251) “Mağrurlara baş eğdirmiş, asilere diz çöktürmüş.” (E. Aydın, 2021a, s. 51, 80)

tört [bul(u)nd(a)kı bod(u)n(u)g] b(a)z [kult(i)m b](a)ş[l](i)g(i)g : yük(ü)nt(ü)rt(ü)m : **tizl(i)g(i)g** : sök(ü)rt(ü)m : (BK K 10) (Şirin, 2016a, s. 255) “Dört taraftaki halkı tâbi ettim. Mağrurlara baş eğdirdim, asilere diz çöktürdüm.” (E. Aydın, 2021a, s. 78)

bat-: 1. gömülmek, batmak 2. (güneş, ay, yıldız vb.) batmak (Şirin, 2016a, s. 722)

bat- “gömülmek”

kömül-: gömülmek, toprağa verilmek (Şirin, 2016a, s. 734)

s(ä)b(i)gl(i)g : ög(ü)ç (ä)r(ä)n(i)m(i)z (ü)ç(ü)n (e)k(i)r(ä)r çär(i)g **köm(ü)lü** (A 88/2) (Şirin, 2016a, s. 521) “Sevgili anneciğim! Adamlarımız (askerlerimiz) için ikişer asker gömülerek...” (Şirin, 2016b, s. 171)

bat- “(güneş, ay, yıldız vb.) batmak”

kaç-: 1. kaçmak 2. (güneş) batmak (Şirin, 2016a, s. 730)

kiçä y(a)r[uk] **b(a)t(a)r** (ä)rkli : süñ(ü)şd(ü)m : (ŞU D 1) (Şirin, 2016a, s. 539) “Akşam güneş batar iken savaştım.” (Ölmez, 2018, s. 121)

kün **k(a)çu** (Yamaan Us 1) (Şirin, 2016a, s. 539) “Güneş batarken”

bat: berbat, kötü (Şirin, 2016a, s. 722)

(bat sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anığ*)

yabız: berbat, kötü, fena (Şirin, 2016a, s. 746)

yablak: 1. kötü, fena, berbat, değersiz 2. kötülük, nifak (Şirin, 2016a, s. 746)

y(a)b(i)z : **b(a)t** biz (O 7) (Şirin, 2016a, s. 252) “Kötü (ve) zayıf (durumdayız).” (E. Aydın, 2021a, s. 124)

biz : (a)z (ä)rt(i)m(i)z : **y(a)b(i)z** : (ä)rt(i)m(i)z : (BK D 32) (Şirin, 2016a, s. 255) “Biz az idik, kötü (durumda) idik.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

y(a)bl(a)k bolt[(a)ç]ı (ä)rti : (KT K 7; BK D 30-31) (Şirin, 2016a, s. 256) “Perişan olacak idi.” (T. Tekin, 2020a, s. 36, 61)

batur: yiğit, kahraman (Şirin, 2016a, s. 722) (*bk. alp*)

bay: zengin, varlıklı (Şirin, 2016a, s. 722) (*bk. bar*)

bay bar et-: zengin kılmak, zengin etmek (Şirin, 2016a, s. 722)

bay kıl-: zenginleştirmek, kalkındırmak (Şirin, 2016a, s. 722)

b(a)y b(a)r (e)t(t)i)m (Ye 144/2) (Şirin, 2016a, s. 526) “Zengin ve varlıklı kıldım.”

çığ(a)ñ(i)g [b(a)y kıl(tu) : (KT D 16; BK D 14) (Şirin, 2016a, s. 526) “Yoksulu zengin etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 55)

bay kıl-: zenginleştirmek, kalkındırmak (Şirin, 2016a, s. 722)

(*bay kıl-* sözünün “zenginleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bay bar et-*)

bedük kıl-: 1. büyütmek 2. iyi bir duruma getirmek, iyileştirmek, kalkındırmak (Şirin, 2016a, s. 723)

igid- / egit-: 1. beslemek, doyurmak 2. (yılıkı sözüyle) hayvan beslemek 3. (kagan) bodunu korumak, himaye etmek, kalkındırmak 4. (tenri ve yer) himaye etmek (Şirin, 2016a, s. 729)

tonlug kıl-: 1. giydirmek, kuşatmak, donatmak 2. kalkındırmak, müreffeh düzeye getirmek (Şirin, 2016a, s. 743)

yeg kıl-: 1. iyi kılmak, iyileştirmek 2. (bodunu) iyi duruma getirmek, kalkındırmak (Şirin, 2016a, s. 748)

yorit-: 1. yürütmek, ilerletmek 2. orduyu sefere çıkarmak 3. kalkındırmak, ilerletmek, geliştirmek, gönenç içinde yaşatmak 4. atı dört nala sürmek (Şirin, 2016a, s. 749)

y(a)l(i)ñ : bod(u)n(u)g : tonl(u)g : çığ(a)ñ : bod(u)n(u)g : b(a)y kıl(tu)m : (KT D 29) (Şirin, 2016a, s. 526) “Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

b(a)y b(a)r (e)t(t)i)m (Ye 144/2) (Şirin, 2016a, s. 526) “Zengin ve varlıklı kıldım.”

y(a)bızığ : kümül(ü)min : b(ä)dük : kıl(tu)m : (ä)siz(i)m-ä : bökm(ä)d(i)m (Ye 45/10) (Şirin, 2016a, s. 526) “Sefil ve perişan Kümül halkımı büyüttüm. Yazık ki (onlara) doymadım.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 119)

kür(ä)gün(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilgä : k(a)g(a)n(i)ñ(i)n : (ä)rm(i)ş : b(a)rm(i)ş : (ä)dgü : (e)l(i)ñä : k(ä)ntü : y(a)ñ(i)lt(i)g (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 526) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hatâ ettin.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

ig(i)d(ä)yin : *tiy(i)n : s(a)k[(i)nt(i)m ...]* (BK D 35) (Şirin, 2016a, s. 526) “‘Besleyip doyurayım’ diye düşündüm.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

y(a)l(i)ñ : bod(u)n(u)g : tonl(u)g : çığ(a)ñ : bod(u)n(u)g : b(a)y kıl(tu)m (KT D 29) (Şirin, 2016a, s. 527) “Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

*y(a)l(i)ḡ : bod(u)n(u)g : **tonl(u)g : k(ı)lt(ı)m*** (BK D 23) (Şirin, 2016a, s. 527) “Çıplak halkı giyimli kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

*ıg(a)r (e)ll(i)gdä : [ıg(a)r : k(a)g(a)nl(i)gda : **y(e)g k(ı)lt(ı)m*** : (KT D 29; BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 527) “Güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33, 59)

*(ä)dgü : bilgä : kişig : (ä)dgü : (a)lp kişig : **yor(ı)tm(a)z : (ä)rm(i)ş*** : (KT G 6; BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 527) “İyi (ve) akıllı kişileri, iyi (ve) cesur kişileri ilerletmezler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

baz kıl-: itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dahil etmek, ilhak etmek (Şirin, 2016a, s. 723)

içger-: 1. içeri sokmak 2. içine almak, ihtiva etmek 3. itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dahil etmek, ilhak etmek 4. (savaşta) düşmanı ülke veya karar gâh sınırlarına sokmak (Şirin, 2016a, s. 729)

sökür-: 1. diz çöktürmek 2. itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dâhil etmek, ilhak etmek (Şirin, 2016a, s. 739)

*sü sül(ä)p(ä)n : tört : bul(u)ḡd(a)kı : bod(u)n(u)g : kop (a)lm(i)ş : kop **b(a)z : kıl(m)iş*** : (KT D 2; BK D 3) (Şirin, 2016a, s. 490) “Ordular sevkederek, dört bucaktaki halkları hep almış, hep (kendilerine) bağımlı kılmışlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

içg(ü)r(i)p : y(a)na : yorid(ı)m : (ŞU K 7) (Şirin, 2016a, s. 491) “Tâbi kılıp yine ilerledim.” (E. Aydın, 2021b, s. 53)

*b(a)şl(i)g(i)g : yük(ü)nt(ü)rm(i)ş : **tizl(i)g(i)g : sökürm(i)ş*** : (KT D 2; BK D 3) (Şirin, 2016a, s. 492) “Mağrurlara baş eğdirmiş, asilere diz çöktürmüştü.” (E. Aydın, 2021a, s. 51, 80)

bazlan-: (bulunma durumuyla) tabi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek, sığınmak, iltica etmek (Şirin, 2016a, s. 723)

birik-: birikmek, toplanmak, katılmak (Ergin, 2009, s. 89)

içgin-: 1. girmek 2. tabi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek, sığınmak, iltica etmek (Şirin, 2016a, s. 729)

içik-: 1. girmek 2. tabi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek, sığınmak, iltica etmek (Şirin, 2016a, s. 729)

katıl-: 1. katılmak, eklenmek, karışmak 2. askerî birliğe katılmak, müttefik olmak (Şirin, 2016a, s. 732)

kir-: 1. (yönelme durumuyla) bir yere girmek 2. (bodun sözü ve bodun adlarıyla) (yönelme durumuyla ve yön edatlarıyla) bağımlı olmak, iltihak etmek, iltica etmek 3. (düşman saflarının arasına) dalmak, hücum etmek (Şirin, 2016a, s. 733)

kör-: görmek, bakmak; tabi olmak, itaat etmek (Ergin, 2009, s. 103)

yag-: yağmak, katılmak (Ergin, 2009, s. 120)

yamaş-: katılmak (Şirin, 2016a, s. 747)

[... öŋ]rā : t(a)bg(a)çka : **b(a)zl(a)nm(i)ş** : (Tes K 5) (Şirin, 2016a, s. 485)
“Doğuda Çin’e tabi olmuş.” (E. Aydın, 2021b, s. 36)

k(a)rluk(u)g : **içg(i)ntükin** : s(a)nçdı : (KÇ 20) (Şirin, 2016a, s. 486)
“Karluk(lar)a tabi olanları mızrakladı.” (E. Aydın, 2021a, s. 138)

k(a)rluk : (a)n(i)n : tur(u)p [... **içg(i)nti**] : (KÇ 21) (Şirin, 2016a, s. 486)⁴⁰
“Karluk bu nedenle ayağa kalkıp tabi oldu.”

(a)nta [**iç(i)k]di** [...] [ö]lt[i] (Ta G 4) (Şirin, 2016a, s. 486) “Orada <...> tabi oldular. <...> öldü(ler).” (E. Aydın, 2021b, s. 43)

k(a)g(a)nka : kırk(i)z : bod(u)nı : **iç(i)kdi** : yük(ü)nti : (TY 28) (Şirin, 2016a, s. 486)
“Kırgız halkı kağana tabi oldu, boyun eğdi.” (E. Aydın, 2021a, s. 111)

aşnuka tawgaçdaki oguz türük t[aşık]muş anta **katılmış** “Önceden Çin’de bulunan Oğuzlar (ve) Kök Türkler ayrılmış daha sonra katılmışlar” (ŞU G 8) (E. Aydın, 2021b, s. 61)

og(u)z : t(ä)z(i)p : t(a)bg(a)çka : **kirti** : (BK D 38) (Şirin, 2016a, s. 486)
“Oğuzlar Kaçıp Çin’e gittiler.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

kop maŋa **körti** “Hep bana itaat etti.” (BK D 24) (Ergin, 2009, s. 42-43)

yag[gl] tidi “Katıl dedi.” (TY 1.Taş B 5) (Ergin, 2009, s. 64-65)

[...] [(a)tl(i)]g(i)n : y(a)m(a)şdı (Ta D 6) (Şirin, 2016a, s. 461) “Atlısıyla (bize) katıldı.” (E. Aydın, 2021b, s. 42)

bediz: süs, bezeme, motif, oyma, resim, heykel (Şirin, 2016a, s. 723)

(bediz sözünün “heykel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

balbal)

uz: süs, tezyinat, desen (T. Tekin, 2020a, s. 182)

için : t(a)şın : (a)d(i)nçığ : **b(ü)d(i)z** : urturt(u)m : (KT G 12; BK K 14) (Şirin, 2016a, s. 341) “İçini (ve) dışını olağanüstü resim ve heykellerle süslettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 49)

bunça b(a)rk(i)g : b(e)d(i)z(i)g : **uz(u)g** : [.....k](a)g(a)n : (a)tısi : yol(lu)g tig(i)n : m(e)n : (a)y (a)rtukı : tört kün : [ol](u)r(u)p : bitid(i)m “Bunca binayı, resim ve heykelleri, süslemeleri Hakanın yeğeni Yolluğ

⁴⁰ Bu cümleyi Erhan Aydın’ın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” isimli eserinde “karlok anın turup <...>” şeklinde okuduğunu ve “içgin-” sözcüğünün yer almadığını görüyoruz.

Tigin, ben, bir ay ve dört gün oturup yazdım.” (BK GB) (T. Tekin, 2020a, s. 68-69)

bedizci: ressam, heykeltıraş (Şirin, 2016a, s. 723)

bitig taş itgüçi: yontucu, heykeltıraş (Şirin, 2016a, s. 724)

t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)nta : b(ä)d(i)zçi : k(ä)lürt(ü)m : (KT G 11) (Şirin, 2016a, s. 380) “Çin hakanından ressam ve heykeltıraşlar getirttim.” (T. Tekin, 2020a, s. 23)

b(a)rk itgüçi : b(ä)d(i)z : y(a)r(a)t(i)gma : bit(i)g t(a)ş : itgüçi : t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)n : ç(i)k(a)nı : ç(a)η s(ä)ηün : k(ä)lti : (KT K 13) (Şirin, 2016a, s. 381) “Türbe yapımcısı, süsleme sanatçısı (ve) kitabe taşı ustası (olarak) Çin imparatorunun yeğeni General Çang geldi.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)

bedize-: süslemek, bezemek (Şirin, 2016a, s. 723)

yarat-: 1. yapmak 2. (teğri) yaratmak 3. inşa etmek 4. (bitig sözüyle) yazıt dikmek 5. (bediz sözüyle) süsleme yapmak, nakşetmek 6. (bodun sözüyle) ulus yaratmak (Şirin, 2016a, s. 747)

m(ä)n : (a)y (a)rtukı : tört kün : [ol](u)r(u)p : bitid(i)m : b(ä)d(i)z(ä)t(i)m : *y[(a)r(a)td(i)m]* (BK GB) (Şirin, 2016a, s. 529) “Ben otuz dört gün oturup yazdım, süsledim, yaptım.” (E. Aydın, 2021a, s. 100)

b(a)rk itgüçi : b(ä)d(i)z : y(a)r(a)t(i)gma : bit(i)g t(a)ş : itgüçi : t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)n : ç(i)k(a)nı : ç(a)η s(ä)ηün : k(ä)lti : (KT K 13) (Şirin, 2016a, s. 530) “Türbe yapımcısı, süsleme sanatçısı (ve) kitabe taşı ustası (olarak) Çin imparatorunun yeğeni General Çang geldi.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)

bedizet-: süsletmek, bezetmek (Şirin, 2016a, s. 723)

olurt-: 1. oturtmak, yerleştirmek 2. tahta çıkarmak, kağan yapmak 3. (bediz sözüyle) motif, oyma vb.yi yerleştirmek, süsletmek, bezetmek (Şirin, 2016a, s. 736)

urtur-: 1. vurdurmak 2. yazı yazdırtmak 3. (bediz sözüyle) süsletmek, bezetmek (Şirin, 2016a, s. 745)

t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)nta : b(ä)d(i)zçi : k(ä)lürt(ü)m : b(ä)d(i)z(ä)t(i)m : (KT G 11) (Şirin, 2016a, s. 530) “Çin hakanından ressam ve heykeltıraşlar getirttim, (Kül Tigin’in türbesini) süslettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 23)

b(ä)d(i)zin : b(ä)d(i)z(ät)ti : ol(u)rt(t)ı (KÇ 24) (Şirin, 2016a, s. 530) “Yazıtını süsletti, (yazıtı) oturttu (dikti).” (E. Aydın, 2021a, s. 139)

için : t(a)şın : (a)d(i)nçığ : b(ä)d(i)z : urturt(u)m : (KT G 12; BK K 14) (Şirin, 2016a, s. 530) “İçini (ve) dışını olağanüstü resim ve heykellerle süslettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 49)

bedük: büyük (Şirin, 2016a, s. 723)

tay: büyük, ulu (Ergin, 2009, s. 113)

ulug: 1. büyük, muazzam 2. yaşlı 3. yaşça büyük 4. ileri gelen
kimse, ulu, yüce kişi 5. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 745)

ülgen: ulu, yüce, büyük (Şirin, 2016a, s. 746)

*ş(a)d : (a)t(i)g : (a)nta : b(e)rm(i)ş : boltukda : tok(u)z : og(u)z : t¹g² : y(a)gı
(ä)rm(i)ş : b(ä)dük : (ä)rm(i)ş* (O 6) (Şirin, 2016a, s. 259) “Şad unvanını orada
verdiği sırada Tokuz Oguzlar’a kadar ... (?) düşmanmış. Çoklarmış.” (Ölmez,
2016, s. 53)

ul(u)g *sün(ü)ş sün(ü)şm(i)ş* (KT D 40) (Şirin, 2016a, s. 261) “Büyük (bir) savaş
savaşmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

ülg(ü)n *(a)t(a)ka : (i)ş(i)g küç(ü)g b(e)rt[i]* (O 11) (Şirin, 2016a, s. 255)
“Büyük babaya işi gücü verdi.”

bedük kıl- 1. büyütmek 2. iyi bir duruma getirmek, iyileştirmek, kalkındırmak
(Şirin, 2016a, s. 723)

(*bedük kıl-* sözünün “kalkındırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler
için bk. *bay kıl-*)

bedük kıl- “büyütmek”

igid- / igit-: beslemek, bakmak, yetiştirmek, büyütmek, ilgilenmek,
itina etme (Ergin, 2009, s. 95)

ulgart-: 1. büyütmek, yükseltmek 2. terfi ettirmek, yükseltmek
(Şirin, 2016a, s. 745)

ödsig ötülüg küç igidmiş al[p kaganıya ya]ıldı “Seçkin, muhterem, güç
beslemiş olan, kahraman kağanına ihanet etti.” (BK D 34-35) (Ergin, 2009, s.
48-49)

bedük kıl- “iyi bir duruma getirmek, iyileştirmek”

yeg kıl-: 1. iyi kılmak, iyileştirmek 2. (bodunu) iyi duruma
getirmek, kalkındırmak (Şirin, 2016a, s. 748)

y(a)bızıg : kümül(ü)min : b(ä)dük : kult(i)m : (ä)siz(i)m-ä : bökm(ä)d(i)m (Ye
45/10) (Şirin, 2016a, s. 526) “Sefil ve perişan Kümül halkımı büyüttüm. Yazık
ki (onlara) doymadım.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 119)

ıg(a)r (e)ll(i)gdä : [ıg(a)r : k(a)g(a)nl(i)gda : y(e)g kult(i)m : (KT D 29; BK D
24) (Şirin, 2016a, s. 527) “Güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi
kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33, 59)

beg: bir boyun veya kavmin başkanı (Şirin, 2016a, s. 723) (*bk. baş*)

belgü: damga, nişan (Şirin, 2016a, s. 723)

tamka: at ve diğer küçük-büyükbaş hayvanlara vurulan mülkiyet işareti, damga (Şirin, 2016a, s. 740)

tögün: damga (Ergin, 2009, s. 116)

tugrag: üst düzey yöneticilerin otorite simgesi veya mührü olarak kullanılan damga (Şirin, 2016a, s. 743)

b(ä)lgüs(i)n : *bit(i)gin* : *bu urdı* : *bu y(a)r(a)tdı* : (Tes G 3) (Şirin, 2016a, s. 341) “Damgasını ve yazıtını bu (kişi) hâkketti ve bu (kişi) meydana getirdi.” (E. Aydın, 2021b, s. 37)

y(e)rd(ä)ki : **t(a)mk(a)l(i)g** *y(i)lki* *buş[(i)z (ä)rti]* (Ye 26/6) (Şirin, 2016a, s. 342) “Dünyadaki damgalı atları sayısız idi.” (Şirin, 2009, s. 163)

tögünlüg *atıg yügürtmedim* “Damgalı atı koşturmadım.” (TY D 4) (Ergin, 2009, s. 80-81)

t(ä)m(i)ç(i)n **tugr(a)g** : *urt(u)m* (Yamaan Us 3) (Şirin, 2016a, s. 343) “Temiğin mührünü / damgasını vurdum.”

beltir: yol ya da ırmak kavşağı (Şirin, 2016a, s. 723)

oruk: yol (Ergin, 2009, s. 107)

ugur: yol (Şirin, 2016a, s. 745)

yol (I): yol (Şirin, 2016a, s. 749)

y(a)b(a)ş tok(u)[ş] : **b(ä)lt(i)rint[ä]** : *(a)nta y(a)yl(a)dım* : (ŞU D 8-9) (Şirin, 2016a, s. 318) “Yavaş ve Tokuş (ırmaklarının) birleştikleri yerde yazı geçirdim.” (E. Aydın, 2021b, s. 58)

bir at **orukı** *ermiş* “Bir at yolu imiş.” (TY D 7) (Ergin, 2009, s. 72-73)

(a)k t(ä)rm(ä)l k(ä)çä **ug(u)r k(a)l(i)td(i)m** : (TY 25) (Şirin, 2016a, s. 333) “Ak Termel (İrmağı’nı) geçerek yolu kısalttım.” (E. Aydın, 2021a, s. 110)⁴¹

öl(ü)gi : *yurtda* : **yolta** : *y(a)tu k(a)lt(a)çı* : *(ä)rt(i)g(i)z* : (KT K 9) (Şirin, 2016a, s. 333) “Ölenler (de) yazıda yabanda yata kalacak idiniz.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)

beḡgü: 1. sonsuz, ebedî 2. yazıt taşı (Şirin, 2016a, s. 723)

beḡgü “yazıt taşı”

taş (I): 1. taş 2. yazıt taşı (Şirin, 2016a, s. 740)

tolku: yazıt taşı (Şirin, 2016a, s. 743)

tolug: yazıt taşı (?) (Şirin, 2016a, s. 743)

⁴¹ Hatice Şirin’in “*ug(u)r k(a)l(i)td(i)m*” şeklinde okuduğu bu ifadeyi Muharrem Ergin “Orhun Abideleri” isimli eserinde “*ogurkalatdım (sırtlattım)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hatice Şirin, *Tonyukuk Yazıtı’nda Geçen (Ugur Kalıtdım) İbaresini Üzerine Yeni Bir Anlamlandırma Teklifi*, Erdem, 16 (48), 157-168.

(ä)r (ä)rd(ä)m üç(ü)n : in(i)m (ä)ç(i)m : uy(u)r(i)n üç(ü)n : **b(ä)ngüm(i)n** : tikä : b(e)rti (Ye 28/9) (Şirin, 2016a, s. 342) “Erkeklik kahramanlığım için, kardeşim (ve) ağabeyim muktedir oldukları için ebedî taşımı dikiverdiler” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 84)

tört ogl(a)n(i)m b(a)r üç(ü)n : **b(ä)ngümin** [tikä b(e)rti] (Ye 20/2) (Şirin, 2016a, s. 342)⁴² “Dört oğlum olduğu için yazıt taşımı dikiverdi(ler).”

m(ä)n b[(ä)ngü : **t(a)ş** tikd(i)m : (KT G 11) (Şirin, 2016a, s. 342) “Ben ebedî taş diktim.” (T. Tekin, 2020a, s. 23)

tolku t(a)şka b(ä)ngü tik(ä)r m(ä)n yta (Ye 48/8) (Şirin, 2016a, s. 343)⁴³ “Yazıt taşıyla bengü (kitabe taşı / yazıt taşı) dikiyorum, ne yazık!”

tolku : t(a)şka toktd(i)m : (Ta B 3) (Şirin, 2016a, s. 343) “Yazıt taşı üzerine hâkkettirdim.” (E. Aydın, 2021b, s. 45)

ögü **tol(u)g** tokıdı (Darvi 5) (Şirin, 2016a, s. 343) “Överek yazıt taşına kazıdı / yazdı.”

beñile-: sevinmek, mutlu olmak, iyi vakit geçirmek (Şirin, 2016a, s. 723)

ögir-: sevinmek (Şirin, 2016a, s. 737)

sebin-: sevinmek (Şirin, 2016a, s. 738)

b(ä)ñil(ä)dük(ü)m(ü)z (2. Biger 1) (Şirin, 2016a, s. 469) “Sevindiğimiz”

k(a)r(a) bod(u)n : k(a)g(a)n(i)m : k(ä)lti tip : **ögl(i)r(i)p** s(ä)b(i)nti (BK D 41) (Şirin, 2016a, s. 471) “Avam halkı ‘kağanım geldi’ deyip sevinip mutlu oldu.” (E. Aydın, 2021a, s. 95)

ög(ü)ñi **s(ä)b(i)ni** b(a)r(i)ñ (Ç 6) (Şirin, 2016a, s. 472) “Öğünerek-sevinerek hayat sürün.” (Barutcu Özönder, 2006, 113)

beñiz: yüz, beniz (Şirin, 2016a, s. 723)

yüz (I): yüz, surat (Şirin, 2016a, s. 750)

b(ä)ñ(i)zi : b(ä)gl(i)k k(a)ş[ı b(ä)gl(i)k] (Ye 26/9) (Şirin, 2016a, s. 314) “Beniz(ler)i beylik, kaş(ları) beylik (beylere yakışır, beylere özgü biçimde).” (Şirin, 2009, s. 163)

⁴² Bu cümlede geçen “[tikä b(e)rti]” ifadesini E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım “Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig” adlı eserde ve İ. V. Kormuşin “Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler” adlı eserde “[tikti]” şeklinde okumuşlardır.

⁴³ Bu cümlede “**tolku**, taş ve beñgü” sözcüklerinin manalarına baktığımızda aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz. Hatice Şirin, “Yenisey Yazıtlarının Okunma ve Anlamlandırılması Üzerine Yeni Öneriler –II–” başlıklı yazısında bu cümleyi “**tolku** t(a)ş(i)n b(ä)ngü tik(ä)r m(ä)n yta [Yekpare taşı (veya taşla) bengü dikiyorum!]” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.. Bu okumada “**tolku**” sözcüğünün anlamlandırmasının Hatice Şirin tarafından “**yekpare taş**” olması dikkat çekmektedir. Bu da bize aslında yukarıda eş anlamlı olarak gözüken “**tolku**, taş ve beñgü (yazıt taşı)” sözcüklerinin aralarında şekilsel veya bütünsel de olsa farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Bu cümleyle ilgili diğer okumalara baktığımızda: Erhan Aydın’ın “Sibirya’da Türk İzleri Yenisey Yazıtları” adlı eserinde bu cümleyi “**buñka taşñ beñü tiker men yta** [Buraya taşını ebedî (kalmak üzere) dikiyorum, eyvah!]” şeklinde; İ. Kormuşin, E. Mozioglu, R. Alimov, F. Yıldırım’ın ise “Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler” adlı eserde “**buñka tura beñkü tiker men ayıt-a** [Kederliyen (bu) ebedî anıtı diktim]” şeklinde okuyup anlamlandırdıklarını görüyoruz.

yüz[(i)ñü] : *b(a)şın* : *bir t[...]* (KT D 33) (Şirin, 2016a, s. 316) “Yüzüne (ve) başına, biri (bile) değmedi.” (E. Aydın, 2021a, s. 62)

bıç-: 1. kesmek 2. (saç, kulgak ve yanak sözleriyle) ölmüş kimsenin ardından yas göstergesi olarak saçları kesmek, yanak ve kulakları çizmek, yırtmak (Şirin, 2016a, s. 723)

üz-: kesmek, kırmak, koparmak, delmek, parçalamak (Ergin, 2009, s. 120)

bunça : *bod(u)n* : *s(a)çın* : *kulk(a)kın* : *y(a)ñ[(a)k(ı)n b]ıçdı* (BK G 12) (Şirin, 2016a, s. 521) “Bunca halk (cenaze töreninde) saçlarını kulaklarını kesti.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

yinçe yogun bolsar üzgülük alp ermiş “İnce yoğun olsa kırmak zor imiş.” (TY G 6-7) (Ergin, 2009, s. 68-69)

bıña başı / bıñ başı: bin askerden oluşan askerî birliğin başı (Şirin, 2016a, s. 723)

bıña: bin askerden oluşan askerî birliğin başı (Şirin, 2016a, s. 723)

öz(ü)m(ü)n : *öñrā* : *bıña* : *b(a)şı* : *ıt(t)ı* : (ŞU K 6) (Şirin, 2016a, s. 358) “Beni doğuya, süvari birliğinin başı (olarak) gönderdi.” (E. Aydın, 2021b, s. 53)

[...] *tutuk* : *b(a)ş(ı)n* : *çik t(a)pa* : *bıña* : *ıt(tı)m* : (ŞU D 11) (Şirin, 2016a, s. 362) “Askerî valinin komutasında Çiklere doğru atlı birlik gönderdim.” (E. Aydın, 2021b, s. 58)

bıña [yo]r(ı)dı : (Ta D 6) (Şirin, 2016a, s. 362) “Bin kişi hareket etti.” (Ölmez, 2018, s. 82)

bıña: bin askerden oluşan askerî birliğin başı (Şirin, 2016a, s. 723) (*bk. bıña başı / bıñ başı*)

bil-: 1. bilmek, bilgi sahibi olmak 2. öğrenmek, bilgi edinmek 3. tanımak, bilip ayırmak, seçmek, idrak etmek (Şirin, 2016a, s. 723)

(*bil-* sözünün “bilgi edinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*)

bil- “bilmek”

ö-: düşünmek, akıl etmek, bilmek (T. Tekin, 2020a, s. 162)

bil(i)g : *biłm(ü)z* : *kişi* : *ol s(a)b(i)g* : *(a)l(i)p* : *y(a)gru* : *b(a)r(i)p* : *ök(ü)ş kişi* : *ölt(ü)g* : (KT G 7; BK K 5-6) (Şirin, 2016a, s. 475) “Cahil kişiler, bu sözlerle kanıp, (Çinlilere) yakın gidip, çok sayıda öldünüz.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

türük : *bod(u)n* : *tok (a)rk(u)k s(e)n* : *āçs(a)r* : *tos(ı)k* : *öm(e)z s(e)n* : *bir* : *tods(a)r* : *āçs(ı)k* : *öm(e)z sen* : “(Ey) Türk halkı! (sen tok (gözlü ve) aksisin: acıkırsan doyacağını düşünmezsin, bir (de) doyarsan (tekrar) acıkacağını düşünmezsin.” (BK K 6) (T. Tekin, 2020a, s. 46-47)

bil- “idrak etmek”

tıpla-: dinlemek, dinleyerek idrak etmek (Şirin, 2016a, s. 741)

ö-: düşünmek, anlamak, idrak etmek, hatırlamak (Ergin, 2009, s. 107)

*in(i)si : [(ä)ç]isin : **bilm(ä)z : (ä)rti** : oğlu : k(a)ğın : **bilm(ä)z : (ä)rti** : (BK D 18) (Şirin, 2016a, s. 476) “Kardeşler ağabeylerini bilmez idi, oğullar babalarını bilmez idi.” (T. Tekin, 2020a, s. 57)*

*ul(a)yu : in(i)ygün(ü)m : oğl(a)n(ı)m : biriki : og(u)ş(u)m : bod(u)n(u)m : bir(i)yä : ş(a)d(a)pıt b(ä)gl(ä)r : yır(i)ya : t(a)rk(a)t : buyruk : b(ä)gl(ä)r ot(u)z [...] tokuz og(u)z b(ä)gl(ä)ri : bod(u)mı : bu s(a)b(i)m(i)n : (ä)dgüti : (e)şid : k(a)t(i)gdi : **tıpla** : (KT G 1-2) (Şirin, 2016a, s. 517) “Evvela küçük kardeşlerim, çocuklarım, birleşik soyum, halkım. Güneydeki şadlar (ve) beyler, kuzeydeki tarkanlar, komutanlar (ve) beyler. Otuz Tatarlar. Dokuz Oğuz beyleri, halkı bu sözlerimi iyice işit (ve) sıkıca dinleyin.” (E. Aydın, 2021a, s. 47)*

bilig: bilgi, hikmet, akıl, zihin (Şirin, 2016a, s. 724)

köñül: gönül, kalp, yürek, iç, fikir, düşünce, akıl, anlayış, arzu, ülkü (Ergin, 2009, s. 103)

sab: söz, haber, bilgi, mesaj (Şirin, 2016a, s. 738)

tıl: (düşman hakkında) bilgi; gözcü, haberci (T. Tekin, 2020b, s. 92)

*körür : köz(ü)m : körm(ä)z t(ä)g : bil(i)r : **bil(i)g(i)m** : bilm(ä)z t(ä)g : boltı : (KT K 10) (Şirin, 2016a, s. 397) “Gören gözlerim görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)*

***köñülteki** sabımın u[r]turtum “Gönüldeki sözümü vurdurdum.” (KT G 12) (Ergin, 2009, s. 6-7)*

s(a)b(i)m(i)n : tük(ä)ti : (e)şid : (BK K 1) (Şirin, 2016a, s. 397) “Sözlerimi baştan sona işitin.” (T. Tekin, 2020a, s. 45)

bin-: ata binmek (Şirin, 2016a, s. 724) (*bk. atlan-*)

bintür-: ata bindirmek (Şirin, 2016a, s. 724) (*bk. atlat-*)

bir-/ber-: 1. vermek 2. düşmana teslim etmek 3. (iş sözüyle) hizmet etmek 4. (yabgu, şad vb.) bir göreve atamak 5. ad veya unvan vermek 6. evlendirmek 7. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 724)

(*bir- / ber-* sözünün “ad veya unvan vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. ata-*; “evlendirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. al-*)

bir- / ber- “(iş sözüyle) hizmet etmek”

tap- (II): (yönelme-bulunma durumuyla) hizmet etmek (Şirin, 2016a, s. 740)

(ä)l(i)g yıl : iş(i)g küç(ü)g : **birm(i)ş** : (KT D 8; BK D 7-8) (Şirin, 2016a, s. 523) “Elli yıl hizmet etmişler.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

el(i)mkä : **t(a)pd(i)m** (Ye 13/3) (Şirin, 2016a, s. 522) “Devletime hizmet ettim.” (Kormuşin ve diğerleri, 2016, s. 81)

bir: 1. bir, tek 2. aynı 3. birinci, ilk (Şirin, 2016a, s. 724)

(bir sözünün “birinci, ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnukı*)

bir “tek”

yalñus: 1. yalnız, tek başına 2. tek, biricik (Şirin, 2016a, s. 747)

kögm(ä)n : yolu : **bir (ä)rm(i)ş** (TY 23) (Şirin, 2016a, s. 422) “Kögmey yolu bir imiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 22)

koyda : kunç(u)y(u)m : (e)ki ogl(a)n(i)m-a : (ä)siz(i)m-ä **y(a)lñus** : kız(i)m-a (Ye 16/1) (Şirin, 2016a, s. 347) “Koynumdaki karım, iki oğlum ne yazık bana, tek kızım!”

bir tümen: on bin (Şirin, 2016a, s. 724)

tümen: on bin (Şirin, 2016a, s. 744)

[...] og(u)z bod(u)n [(a)lt]ı yüz s(ä)ñüt : **bir tüm(ä)n** : bod(u)n : k(a)zg(a)ntı (Ta K 1) (Şirin, 2016a, s. 429) “Oğuz halkından altı yüz general (ile) on bin (kişilik) halk(ı) saflarına kattı.” (E. Aydın, 2021b, s. 47)

k(ä)ç(ä)[n]dä : **tüm(ä)n** sükä : süñ(ü)şdi : (KÇ 10) (Şirin, 2016a, s. 429) “Keçen’de on bin (kişilik) orduyla savaştı.” (E. Aydın, 2021a, s. 135)

biri: güney (Şirin, 2016a, s. 724)

biridin: güney (Şirin, 2016a, s. 724)

kün ortusı: güney (Şirin, 2016a, s. 735)

b(i)r(i)yä : t(a)bg(a)ç : bod(u)n : y(a)glı (ä)rm(i)ş : (KT D 14; BK D 12) (Şirin, 2016a, s. 323) “Güneyde Çin halkı düşman imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 55)

t(a)bg(a)ç : **b(i)r(i)d(i)n** y(ä)n t(ä)g : kıt(a)n : öñd(ü)n y(ä)n t(ä)g : b(ä)n yır(i)d(i)nta y(a)n : t(ä)g(ä)yin : (TY 11) (Şirin, 2016a, s. 324) “(Siz) Çinliler güney tarafından saldırın, (siz) Kıtaylılar doğu tarafından saldırın, biz (de) kuzey tarafından saldıralım.” (T. Tekin, 2020b, s. 18)

üzä : t(ä)ñri : (a)s[ra] y(e)r : y(a)rl(ı)k(a)duk : üç[(ü)n] köz(ü)n : körm(ä)dük : kulk(a)k(i)n : (e)ş(i)dm(ä)dük : bod(u)n(u)m(i)n : ilg(ä)rü : kün to[gs(i)kına] bir(i)g(ä)rü [**kün ortusı**]a : kur(i)g(a)ru : [kün b(a)ts(i)kına yır(i)g(a)ru : tün ortusına t(ä)gi kont(u)rt(u)m (BK K 10-11) (Şirin, 2016a, s. 327) “Yukarıda (ebedî) gök, aşağıda yer lütfettiği için gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği, halkımı doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 78)

biridin: güney (Şirin, 2016a, s. 724) (*bk. biri*)

birik-: 1. birikmek, toplanmak 2. politik veya askerî ittifak yapmak (Şirin, 2016a, s. 724)

birik- “toplanmak”

kabış-: 1. toplanmak, bir araya gelmek, birleşmek 2. politik ve askerî ittifak yapmak (Şirin, 2016a, s. 730)

kubra-: 1. toplanmak, bir araya gelmek 2. (cenaze töreni için) toplanmak, bir araya gelmek (Şirin, 2016a, s. 734)

kubran-: 1. toplanmak, bir araya gelmek 2. siyasal teşekkül oluşturmak amacıyla toplanmak (Şirin, 2016a, s. 734)

ökül-: toplanmak, yığılmak; düşünölmek (Ergin, 2009, s. 108)

teril-: toplanmak, bir araya gelmek (Şirin, 2016a, s. 741)

tiril- / teril-: 1. birleşmek, toplanmak 2. politik veya askerî ittifak yapmak (Şirin, 2016a, s. 742)

t(ä)ñri (a)na kem k(a)tun k(a)b(i)ş(i)p y(e)g (a)şığ kılur biz (a)t yir b(i)z (Ye 144/1) (Şirin, 2016a, s. 447)⁴⁴ “Kutsal anne Yenisey Irmağı ve Katun Irmağı toplanıp (birleşip) daha iyi yemeğı yaparız, at yeriz.”

ıda taşda kalmış k(b)ranıp yiti yüz boldı “Ormanda taşta kalmış olanı toplanıp yedi yüz oldu.” (TY 1.Taş B 4) (Ergin, 2009, s. 64-65)

kelir erser kür ökülür, kelmez erser tılıg sabıg alı olur tidi “Gelirse hile toparlanır, gelmezse haberciği, sözü alarak otur dedi.” (TY K 8) (Ergin, 2009, s. 74-75)

b(i)t(i)g b(e)ldä k(a)z(i)ñ (ä)ş(i)ñ : (ä)dgüti b(i)l t(ä)r(i)l (A 84/4) (Şirin, 2016a, s. 451) “Bitig Bel’de eşinin, rahvan yürüyün! İyice idrak edin! Toplanın!” (Şirin, 2013a, s. 458)

b(a)lıkd(a)kı : t(a)gıkm(i)ş : t(a)gd(a)kı : inm(i)ş : tır(i)l(i)p : y(e)tm(i)ş (e)r bolm(i)ş “Şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehire) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuşlar.” (KT D 12) (T. Tekin, 2020a, s. 26-27)

birik- “politik veya askerî ittifak yapmak”

kabış-: 1. toplanmak, bir araya gelmek, birleşmek 2. politik ve askerî ittifak yapmak (Şirin, 2016a, s. 730)

⁴⁴ Bu cümleyi Erhan Aydın "Sibirya’da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde “*señirin¹e kem katun kawışıp? yeg aş¹ig? kılur biz t¹eyir? biz [(dağ) sırtında Kem (ve) Katun (ırmakları) kavuşarak iyi <...> yaparız, deriz?]*” şeklinde okuyup Türkiye Türkçesine aktarmıştır.

tiril- / teril-: 1. birleşmek, toplanmak 2. politik veya askerî ittifak yapmak (Şirin, 2016a, s. 742)

biş yü[z] k(ä)d(i)ml(i)g : y(a)d(a)g : bir(i)ki ş(a)ş(i)p : k(ä)lti (ŞU G 9) (Şirin, 2016a, s. 485)⁴⁵ “Beş yüz zırhlı piyade ittifak yaparak ayrılıp geldi.”

üç(ä)gün : k(a)b(i)ş(i)p : sül(ä)l(i)m : (i)di yok kış(a)l(i)m : t(e)m(i)ş : (TY 21) (Şirin, 2016a, s. 486) “Üçümüz birleşip ordu sevk edelim, (onları) tümüyle yok edelim’ demişler.” (T. Tekin, 2020b, s. 22)

k(a)nı : süsi : t(e)r(i)lm(i)ş : (TY 28) (Şirin, 2016a, s. 488) “Hanları, orduları toplandı.” (E. Aydın, 2021a, s. 111)

biriki: birleşik, müttehit (Şirin, 2016a, s. 724) (*bk. bag*)

bişük: akraba (Şirin, 2016a, s. 724)

kadaş: akraba (Şirin, 2016a, s. 730)

kin / ken: anne tarafından akraba (Şirin, 2016a, s. 733)

oğuş: oymak, hısım, akraba, kabile, soy sop, kavim kardeş, aile, nesil, soy (Ergin, 2009, s. 106)

tüñür: (dünürlük ilişkisiyle) akraba (Şirin, 2016a, s. 744)

uya: akraba (Şirin, 2016a, s. 745)

bir kişi : y(a)ñ(i)ls(a)r : og(u)şı : bod(u)nı : bişükiñü : t(ä)gi : kıdm(a)z : (ä)rm(i)ş (KT G 6; BK K 4-5) (Şirin, 2016a, s. 348) “Bir kişi suç işlese, onun boyu(na), halkı(na) (ve) hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

k(a)n(i)m : tüb(ä)ri : k(a)ra : bod(u)n : kül(ü)g : k(a)d(a)ş(i)m : (ä)siz(i)m-ä (Ye 3/6) (Şirin, 2016a, s. 351) “Han’ımın tülberi, halk, benim şerefli akrabam, yazık bana!” (Kormuşin, 2017, s. 219)

kin(i)m : k(a)d(a)ş(i)m : y(i)ta : (a)dr(i)lt(i)m (Ye 3/1) (Şirin, 2016a, s. 351) “Akrabalarım, eyvah! (Sizlerden) ayrıldım.” (E. Aydın, 2021c, s. 49)

basmıl ıduk [ku]t oğuşum budun erti, arkış ıdmaz tiyin süledim “Basmıl İduk Kut soyumdan olan kavim idi, kervan göndermiyor diye ordu sevk ettim.” (BK D 25) (Ergin, 2009, s. 44-45)

y(a)tda tüñ(ü)r(ü)m-ä (a)dr(i)ld(i)m-a (Ye 11/8) (Şirin, 2016a, s. 357) “Yad ellerdeki dünürümden ayrıldım.” (E. Aydın, 2021c, s. 71)

äl(i)g uy(a)mga (a)dr(i)lt(i)m (Ye 15/3) (Şirin, 2016a, s. 356) “Elli akrabamdan ayrıldım.” (E. Aydın, 2021c, s. 81)

biti-: yazı yazmak (Şirin, 2016a, s. 724)

⁴⁵ Bu cümlede geçen “*bir(i)ki*” sözcüğünü Erhan Aydın “Uygur Yazıtları” adlı eserinde ve Mehmet Ölmez “Uygur Hakanlığı Yazıtları” adlı eserinde “*bir eki (birkaçı)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

tokı-: 1. vurmak, hızla değmek, çarpmak 2. vuruşmak, çarpışmak, savaşmak 3. ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya öldürmek 4. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak (Şirin, 2016a, s. 742)

ur-: 1. vurmak 2. okla vurmak, okla vurarak yaralamak 3. (hayvan) vurmak 4. kurmak, tesis etmek 5. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak 6. (tugrag sözüyle) mühür vurmak, tuğra çekmek (Şirin, 2016a, s. 745)

bu bit(i)g : bit(i)gmä : (a)tısı : yol(lu)g : t[ig(i)n] b[it(i)d(i)m] (KT G 13) (Şirin, 2016a, s. 532) “Bu yazıtı yazan yeğeni Yollug Tegin (ben) yazdım.” (E. Aydın, 2021a, s. 51)

ögü tol(u)g tokıdı (Darvi 5) (Şirin, 2016a, s. 533) “Överek yazıt taşına kazıdı / yazdı.”

türk [bod(u)n ti]r(i)p : il tuts(i)k(i)η(i)n : bunta : urt(u)m : (KT G 10; BK K 8) (Şirin, 2016a, s. 533) “Türk halkını bir araya getirip ülke kuracağınızı buraya kazıdım (yazdım).” (E. Aydın, 2021a, s. 50, 77)

bitig: abide, yazıt; yazı (Şirin, 2016a, s. 724)

bark: bark, ev, mezar, türbe, abide, abide mezar (Ergin, 2009, s. 87)

bunça : bit(i)g : bit(i)gmä : kül tig(i)n : (a)tısı : yol(lu)g tig(i)n : bitid(i)m (KT GD) (Şirin, 2016a, s. 342) “Bunca yazıtı yazan: Kül Tigin’in yeğeni Yollug Tigin, (ben), yazdım.” (T. Tekin, 2020a, s. 41)

añar adınçig bark yaraturtum “Ona bambaşka türbe yaptırdım.” (KT G 12) (Ergin, 2009, s. 6-7)

bitig taş itgüçi: yontucu, heykeltraş (Şirin, 2016a, s. 724)

(*bitig taş itgüçi* sözünün “heykeltraş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizçi*)

bitit-: yazı yazdırmak (Şirin, 2016a, s. 724)

tokıt-: 1. vurdurmak, çaktırmak 2. (çıt sözüyle) ordugâh, karargâh çevresine çit çakmak 3. (taş, beğgü taş, bitig taş, tolku taş sözleriyle) yazı yazdırmak (Şirin, 2016a, s. 742)

urtur-: 1. vurdurmak 2. yazı yazdırtmak 3. (bediz sözüyle) süsletmek, bezetmek (Şirin, 2016a, s. 745)

yaratıt-: 1. yaptırmak 2. (bark, örgin, çıt sözleriyle) inşa ettirmek, yapı kurdurmak, yaptırmak 3. (belgü, bitig sözleriyle) yazdırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

*b(ä)ñgü t(a)ş : tokıtd(ı)m : **biti(t)d(i)m*** : (KT G 12-13; BK K 15) (Şirin, 2016a, s. 533) “Ebedî taş hâkkettirdim.....hâkkettirdim (ve) yazdırtım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 49)

*ol [t(a)ş(ı)g : **tokıtd(ı)m*** (KT G 13) (Şirin, 2016a, s. 533) “O taş(ı... hâkkettirdim). (T. Tekin, 2020a, s. 23)

*köñ(ü)lt(ä)ki : s(a)b(ı)m(ı)n : **u[r]urt(u)m*** : (KT G 12; BK K 14) (Şirin, 2016a, s. 534) “Gönlümdeki sözlerimi nakşettim.” (E. Aydın, 2021a, s. 50)

*b(ä)lgüm(i)n : bit(i)g(i)m(i)n : (a)nta : **y(a)r(a)t(ı)td(ı)m*** : (ŞU D 8) (Şirin, 2016a, s. 534) “Nişanımı, yazıtımı orada hazırlattım.” (Ölmez, 2018, s. 122)

bod: boy, kabile (Şirin, 2016a, s. 724)

bodun: boylar, kabile, halk, maiyet (Şirin, 2016a, s. 724)

oguş: boy, kabile (Şirin, 2016a, s. 736)

ok (II): boy, kabile; boy örgütü (T. Tekin, 2020a, s. 159)

*türk : sir bod(u)n : y(e)rintä **bod** k(a)lm(a)dı* : (TY 3-4) (Şirin, 2016a, s. 387) “Türk Sir halkı(nın) ülkesinde boy kalmadı.” (T. Tekin, 2020b, s. 14-15)

*çıg(a)n : **bod(u)n(u)g** : b(a)y kıl(tı)m* : (KT G 10; BK K 7; BK D 23) (Şirin, 2016a, s. 388) “Fakir halkı zengin yaptım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47, 59)

*(a)nta : toñra : yıl(p(a)gutı : bir : **og(u)ş(u)g** : toña : tig(i)n yog[ınta] (ä)g(i)rä : tokıd(ı)m* : (BK D 31) (Şirin, 2016a, s. 396) “Orada Tongra (boyu) Alplerinden bir grubu Tonga Tigin’in cenaze töreninde çevirip kuşatarak dövdüm.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

*on **ok** : ogl(u)m : turg(i)ş : k(a)g(a)nta : m(a)k(a)r(a)ç : t(a)mg(a)ç(ı) : og(u)z : bilge : t(a)mg(a)ç(ı) : k(e)lti* : “On-Ok oğlum Türgiş hakanından mühürdar Makaraç (ve) mühürdar Oğuz Bilge geldi.” (KT K 13) (T. Tekin, 2020a, s. 38-39)

bodun: boylar, kabile, halk, maiyet (Şirin, 2016a, s. 724)

(*bodun* sözünün “kabile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*)

bodun “halk”

el: halk, ülke, devlet (T. Tekin, 2020a, s. 138)

kamag: topluluk, halk kitlesi (Şirin, 2016a, s. 731)

kara: 1. kara, siyah 2. doğuştan veya hükümdar buyruğuyla bazı ayrıcalıklara sahip olanların ve özel unvanlar taşıyanların dışındaki kişiler, avam, halk (Şirin, 2016a, s. 731)

kara budun: halk tabakası, halk kütlesi, avam (Ergin, 2009, s. 99)

kişi: kişi, insan, adam; halk (Ergin, 2009, s. 102)

türk: 1. Türk 2. bir hükümdarın yönetimindeki halk, teba, reaya (Şirin, 2016a, s. 744)

ulus: şehir, ülke, memleket, il; halk (Ergin, 2009, s. 118)

*türk : (a)mtı : **bod(u)n** : b(ä)gl(ä)r : bödkä : kör(ü)gmä : b(ä)gl(ä)r gü : y(a)η(i)lt(a)çtı siz : (KT G 11; BK K 8) (Şirin, 2016a, s. 388) “ (Ey) şimdiki Türk halkı (ve) beyleri, bu devirde (bana) tabi olan beyler, (sizler) mi yanılacak, hatâ edeceksiniz?” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)*

*bükli : çöl(lü)g **(e)l** : t(a)bg(a)ç : tüpüt : (a)p(a)r : pur(u)m : kırk(i)z : üç kuurık(a)n : ot(u)z t(a)t(a)r : kut(a)ñ : t(a)t(a)bı : bunça : bod(u)n : k(e)l(i)p(e)n : sıgtam(i)ş : yoglam(i)ş : “Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar...bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar.” (KT D 4) (T. Tekin, 2020a, s. 24-25)*

*türk : k(a)ra **k(a)m(a)g** : bod(u)n : (a)nça tim(i)ş (KT D 8-9; BK D 8) (Şirin, 2016a, s. 395) “Türk avam halkı şöyle demiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)*

***k(a)ra** turg(i)ş : bod(u)n : kop iç(i)kdi : (KT D 38) (Şirin, 2016a, s. 395) “Türgişlerin avam halkı hep hep (bize) tabi oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)*

***kara budun** kaganım kelti tip ög[di ...] “Halk kütlesi kağanım geldi diyip övdü” (BK D 41) (Ergin, 2009, s. 50-51)*

*bilig bilmez **kişi** ol sabıg alıp yaguru barıp öküş **kişi** öltüg “Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakına gidip, çok insan, öldün!” (KT G 7) (Ergin, 2009, s. 4-5)*

*turg(i)ş : k(a)g(a)n : **türk(ü)m(i)z** [bod(u)n(u)m(i)z (ä)rti : (KT D 18) (Şirin, 2016a, s. 396) “Türgeş kağanı (bize) tâbi [halkımız idi.” (E. Aydın, 2021a, s. 57)*

*kırıya kün batsıkdaki sogd berçik er bukarak **ulus** budunda enik seğün ogul tarkan kelti “Batıda gün batısındaki Soğd, İranlı, Buhara ülkesi halkından Enik general, Oğul Tarkan geldi.” (KT K 12) (Ergin, 2009, s. 28-29)*

bol-: 1. olmak, varlık kazanmak 2. olmak, yaratılmak, vücuda gelmek 3. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 724)

bol- “olmak”

er-/ir-: olmak (T. Tekin, 2020a, s. 139)

*k](a)m(a)gı y(e)ti yüz (e)r : **bolm(i)ş** “Hepsi yedi yüz kişi olmuşlar.” (KT D 12-13) (T. Tekin, 2020a, s. 26-27)*

*kül tig(i)n : yok **(e)rs(e)r** : koop : ölt(e)çi : **(e)rt(i)g(i)z** “Kül Tigin yok olsa (idi) hep ölecek idiniz.” (KT K 10) (T. Tekin, 2020a, s. 38-39)*

*y[(a)g]uk (e)l : (e)rs(e)r : (a)nç(a) t(a)kı : (e)rig y(e)rte **irs(e)r** (a)nça : (e)r(i)g y(e)rte : b(e)ngü t(a)ş : tokıtd(i)m : bit(i)d(i)m “(Burası) yakın (bir) mevki olduğundan, ayrıca kolay erişilir (bir) yer olduğundan, böyle kolay erişilir (bir) yerde ebedî taş hâkettirdim, yazdırtım.” (KT G 13) (T. Tekin, 2020a, s. 22-23)*

bol- “yaratılmak”

kılın-: yaratılmak, doğmak (Şirin, 2016a, s. 732)

töri-: türemek, yaratılmak (Şirin, 2016a, s. 743)

*t(ä)ñri t(ä)g : t(ä)ñridä : **bolm(i)ş** : türk : bilgä : k(a)g(a)n : bödkä ol(u)rt(u)m* (KT G 1; BK K 1) (Şirin, 2016a, s. 534) “(Ben) Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde (tahta) oturdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

*üzä kök : t(ä)ñri : (a)sra : y(a)g(i)z : yer : kıl(i)ntukda : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : **kıl(i)nm(i)ş*** (KT D 1; BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 535) “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

*öd t(ä)ñri : (a)ys(a)r : kişi oğlu : kop : ölg(ä)li : **törim(i)ş*** (KT K 10) (Şirin, 2016a, s. 535) “Zaman Tanrısı buyurunca insanoğlu hep ölümlü yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)⁴⁶

boşun- kurtulmak (Şirin, 2016a, s. 724)

oz-: 1. geçmek, aşmak, öne geçmek 2. kurtulmak (Şirin, 2016a, s. 737)

*y(a)g(i)da : **boş(u)na** : boş(u)n(u)ld(u)m* : (ŞU D 7) (Şirin, 2016a, s. 494) “Düşmandan kurtulup rahatladım.” (E. Aydın, 2021b, s. 57)

*b(e)ş b(a)lık : (a)nı üç(ü)n : **ozdı*** : (BK D 28) (Şirin, 2016a, s. 497) “Beşbalık onun için kurtuldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

boz- 1. bozmak 2. tahrip etmek, yıkmak, dağıtmak 3. (savaşta) bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 724)

(boz- sözünün “tahrip etmek, yıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*)

boz- “bozmak”

artat-: bozmak, harap etmek (Ergin, 2009, s. 85)

sı-: kırmak, sındırmak, bozmak, yenmek, galebe çalmak, zaptetmek (Ergin, 2009, s. 110)

yañ: yaymak, saçmak, dağıtmak, bozmak (Ergin, 2009, s. 121)

*tañut budunuğ **bozdum*** “Tangut milletini bozdum.” (BK D 24) (Ergin, 2009, s. 42-43)

*türk budun ilijin törünün kim **artatı udaçı [ert]i*** “Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti?” (BK D 19) (Ergin, 2009, s. 40-41)

⁴⁶ Hatice Şirin’in “*öd t(ä)ñri : (a)ys(a)r*” şeklinde okuduğu ifadeyi, Muharrem Ergin “Orhun Abideleri” isimli eserinde “*öd teñri yaşar (zamanı Tanrı yaşar)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

yaraklıg kandin kelip yaña iltıdı “Silâhlı nereden gelip dağıtarak gönderdi?” (KT D 23) (Ergin, 2009, s. 16-17)

boz- “dağıtmak”

agıt-: yükseltmek, yukarı çıkarmak, uçurmak, havaya uçurmak, dağıtmak, savurmak (Ergin, 2009, s. 83)

bulga-: 1. bulamak, karıştırmak 2. iç karışıklık çıkarmak, kaosa sürüklemek 3. safları karıştırmak, dağıtmak (Şirin, 2016a, s. 725)

yañ- / yay-: 1. yaymak, dağıtmak 2. püskürtmek, bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 747)

(ä)bin : b(a)rkın : bozd(u)m (BK D 34) (Şirin, 2016a, s. 504) “Evini barkını bozdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

oza yaña keligme süsin agıt(t)ım “İlerleyip yayarak gelen ordusunu püskürttüm.” (BK D 31) (Ergin, 2009, s. 46-47)

b(e)ş b(a)lıkda : tört sü[ñ(ü)ş s]üñ(ü)şdükdä : kül i(ç) çor : opl(a)yu t(ä)g(i)p : bulg(a)yu [...] (KÇ 11) (Şirin, 2016a, s. 504) “Beşbalık’taki dört savaşta da Küli Çor ileri atılarak saldırıp (ortalığı) karıştırarak <...>” (E. Aydın, 2021a, s. 136)

(a)nta s(a)nçd(i)m : y(a)ñd(i)m “Orada mızrakladım, dağıttım.” (BK D 32-33) (T. Tekin, 2020a, s. 62-63)

boz- “(savaşta) bozguna uğratmak”

yabrit-: 1. yıpratmak, zayıflatmak 2. bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 746)

yagıla-: (düşmanı) püskürtmek, bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 746)

yañ- / yay-: 1. yaymak, dağıtmak 2. püskürtmek, bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 747)

yok kıl- / yok kış-: 1. yok etmek 2. savaşta orduyu ve karşı kavmin halkını hezimete uğratmak (Şirin, 2016a, s. 749)

süsin : bo[z]d(u)m : (e)lin : (a)nta (a)lt(i)m : (BK D 34) (Şirin, 2016a, s. 504) “Askerlerini bozdum, devletini orada zaptettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

süsin (a)nta : s(a)nçd(i)m : y(a)brıtt(i)m (BK D 31) (Şirin, 2016a, s. 510) “Askerlerini orada mızrakladım, hezimete uğrattım.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

taş : y(a)gıg : y(a)gıl(a)d(i)m : el(lä)d(i)m (Ye 45/4) (Şirin, 2016a, s. 510) “Dışarıdaki düşmanı bozguna uğrattım, devlet hâline getirdim (devlet kurdum).”

t(ä)ñri y(a)rl(i)k(a)dı : y(a)ñd(i)m(i)z : (TY 16) (Şirin, 2016a, s. 511) “Tanrı buyurdu, (Oğuzları) bozguna uğrattık.” (T. Tekin, 2020b, s. 20)

*üç(ä)gün : k(a)b(i)ş(i)p : sül(ä)l(i)m : (i)di **yok kış(a)l(i)m** : t(e)m(i)ş* : (TY 21) (Şirin, 2016a, s. 511) “Üçümüz birleşip ordu sevk edelim, (onları) tümüyle yok edelim’ demişler.” (T. Tekin, 2020b, s. 22)

boz: boz (Şirin, 2016a, s. 724)

kök (I): mavi, yeşil, boz, gri, lacivert (gökyüzünün her türlü rengi) (Şirin, 2016a, s. 734)

[...] *özl(ü)ki : **boz** (a)t : (ä)rti* : (KÇ 4) (Şirin, 2016a, s. 265) “Has atı boz at idi.” (E. Aydın, 2021a, s. 134)

*s(a)r(i)g (a)ltu]nın : ür(ü)ğ : küm(ü)şin : karg(a)gl(i)g : kut(a)yın : kinl(i)g : (ä)şg[(i)tis]in : özl(ü)k : (a)tın : (a)dg(i)rın : k(a)ra k[işin] **kök** : t(ä)y(ä)ğın : türk(ü)mä : bod(u)n(u)ma : k(a)zg(a)nu : birt(i)m : iti birt(i)m* : (BK K 11-12) (Şirin, 2016a, s. 266) “Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve).....gök sincaplarını Türklerime ve halkıma kazanıverdim, ediniverdim.” (T. Tekin, 2020a, s. 49)

böd: içinde bulunulan, yaşanan devir, bu çağ (Şirin, 2016a, s. 725) (*bk. amtı*)

böke: 1. güçlü 2. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 725)

böke “güçlü”

ıgar: güçlü, kudretli, erkli, nüfuzlu (Şirin, 2016a, s. 728)

küç: 1. güç, kuvvet 2. güçlü (Şirin, 2016a, s. 735)

küçlög: güçlü (Şirin, 2016a, s. 735)

tizlig: 1. dizleri olan, dizli 2. güçlü, kuvvetli, asi, dikbaşlı (Şirin, 2016a, s. 742)

uyur: muktedir, güçlü, liyakatli, becerikli (Şirin, 2016a, s. 745)

ıg(a)r (e)ll(i)gdä : [ıg(a)r : k(a)g(a)nl(i)gda : y(e)g kıl(t)i)m : (KT D 29; BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 412) “Güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33, 59)

*oglı:tu : **küç** urı ogl(a)n : tog[di* (Ye 26/2) (Şirin, 2016a, s. 254) “Oğulları, güçlü erkek evlat(lar olarak) doğdular.” (Şirin, 2009, s. 163)

*(a)rt[ukı] : [kırk(i)z] : **küç[ll(ü)g** k(a)g(a)n : y(a)g(i)m(i)z] boltı* : (TY 20) (Şirin, 2016a, s. 254) “(Kalabalık Kırız), güç(lü) kağan düşmanımız) oldu.” (T. Tekin, 2020b, s. 21)

*b(a)şl(i)g(i)g : yük(ü)nt(ü)rm(i)ş : **tizl(i)g(i)g** : sökürm(i)ş* : (KT D 2; BK D 3) (Şirin, 2016a, s. 254) “Mağrurlara baş eğdirmiş, asilere diz çöktürmüştü.” (E. Aydın, 2021a, s. 51, 80)

*yüz (ä)r : k(a)d(a)ş(i)m : **uy(u)r(i)n** : üç(ü)n : yüz (ä)r(i)n : (ä)l(i)g : ök(ü)z(ü)n* : *t(i)kdi* (Ye 10/2) (Şirin, 2016a, s. 255) “Yüz erkek akrabam, muktedir oldukları için, yüz kişi ve elli öküz ile (bu ebedi taşı getirip) diktiler.” (T. Tekin, 1995, s. 21)

bul-: 1. bulmak, temin etmek 2. (kan sözüyle) kağan önderliğinde siyasal örgütlenme kurmak, il ve bodunu yönetecek bir lider bulmak 3. (er at sözleriyle) erlik, kahramanlık adını veya unvanını almak 4. tanrı lutfuna erişmek, kutsanmak (Şirin, 2016a, s. 725)

(*bul-* sözünün “kutsanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayal-*)

bul- “bulmak, temin etmek”

tap- (I): bulmak (Şirin, 2016a, s. 740)

itin- / etin-: 1. edinmek, temin etmek, kendisine bir şey sağlamak 2. (el ve törü) kurulmak, düzenlenmek, örgütlenmek (Şirin, 2016a, s. 730)

çölgi (a)z (ä)ri : bult(u)m (TY 23) (Şirin, 2016a, s. 455) “Bozkırdaki Azlardan bir adam buldum.” (T. Tekin, 2020b, s. 22)

yöl(ä)k t(a)pa : bit[(i)d(i)m] (Darvi 3) (Şirin, 2016a, s. 459) “Destek / yardım bularak yazı yazdım.”

bul- “(kan sözüyle) kağan önderliğinde siyasal örgütlenme kurmak, il ve bodunu yönetecek bir lider bulmak”

kanlan-: (bodun) kağan önderliğinde siyasal örgütlenme kurmak, bir başı, lideri olmak (Şirin, 2016a, s. 731)

türk bod(u)n : k(a)nın bulm(a)y(i)n : t(a)bg(a)çda : (a)dr(i)ltı : k(a)nl(a)ntı (TY 2) (Şirin, 2016a, s. 479) “Türk halkı, (kendi) hanını bulmayınca, Çin’den ayrıldı; han sahibi oldu.” (T. Tekin, 2020b, s. 14)

bulga-: 1. bulamak, karıştırmak 2. iç karışıklık çıkarmak, kaosa sürüklemek 3. safları karıştırmak, dağıtmak (Şirin, 2016a, s. 725)

(*bulga-* sözünün “dağıtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boz-*)

bulgak: kargaşalı, anarşi içinde (Şirin, 2016a, s. 725)

bulganç: kargaşalı, anarşi içinde, kaotik (Şirin, 2016a, s. 725)

kamşag: sallantılı, kargaşa içinde, kaotik, anarşik (Şirin, 2016a, s. 731)

t(ä)ñri : yir : bulg(a)kın : üçün : y(a)gı boltı : (KT K 4) (Şirin, 2016a, s. 412) “Gök (ile) yer (arasındaki) karışıklık nedeniyle (bize) düşman oldular.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

[türk bod(u)nı y(ä)mä] : **bulg(a)nç** [ol t(e)m(i)ş : og(u)zı y(ä)mä : t(a)rk(i)nç ol t(e)mış : (TY 22) (Şirin, 2016a, s. 412) “ ‘(Türk halkı) kargaşa içindedir; Oğuzları da huzursuzdur’ demiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 22)

(ä)çim k(a)g(a)n : ili **k(a)mş(a)g** : boltukınta : bod(u)n : il(i)g : ik(ä)gü : boltukınta : izg(i)l : bod(u)n : birlä : süñ(ü)şd(ü)m(i)z (KT K 3) (Şirin, 2016a, s. 413) “Amcam Hakan’ın devleti sarsıldığında, halk (ve) hükümdar ikiye ayrıldığında, İzgıl halkı ile savaştık.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

bulganç: kargaşalı, anarşi içinde, kaotik (Şirin, 2016a, s. 725) (bk. *bulgak*)

bulna-: yakalamak, tutsak etmek (Şirin, 2016a, s. 725)

(*bulna-* sözünün “tutsak etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*)

tut-: 1. tutmak 2. yurt tutmak 3. (il) varlık sürdürmek 4. denetim altına almak 5. savaşta yakalamak 6. (at sözüyle) adını almak 7. (kü sözüyle) adı duyulmak 8. (Türk tenri) kagan, katun ve kaganın diğer aile bireylerini korumak (Şirin, 2016a, s. 744)

oglın : kişisin : **buln(a)d[ıp]** (KÇ 22) (Şirin, 2016a, s. 504) “Çocuklarını, karısını tutsak edip” (E. Aydın, 2021a, s. 138)

k(a)g(a)nın : **tutd(u)m(u)z** : (TY 41) (Şirin, 2016a, s. 509) “Kağanlarını tuttuk.” (T. Tekin, 2020b, s. 29)

bulun: esir, tutsak (Şirin, 2016a, s. 725)

kul: tutsak (erkek) (Şirin, 2016a, s. 734)

kün: tutsak (kadın) (Şirin, 2016a, s. 735)

s(a)g(i)r çulug(a)n : y(a)gıt(t)ukda : [kül i(ç)] çor [opl(a)yu t(ä)gi]p : s(a)nç(i)p : öl(ü)r(ü)p : oglin : kişis(i)n : **bul(u)n kul[ıp]** ...] (KÇ 5) (Şirin, 2016a, s. 402) “Sagır Çulug ile savaştığı sırada Küli Çor ileri atılarak saldırıp, mızraklayıp, öldürüp çocuklarını (ve) karısını tutsak edip” (E. Aydın, 2021a, s. 134)

t(a)bg(a)ç : bod(u)nka : b(ä)gl(i)k : urı oglin : **kul boltı** : (ä)şil(i)k : kız oglin : **kün boltı** : (KT D 7) (Şirin, 2016a, s. 403) “Çin halkına, bey olmağa lâayık erkek evlâdı kul oldu, hanım olmağa lâayık kız evlâdı (da) carıye oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

bod(u)nı : **kün kul** : **boltı** : (KT D 20; BK D 17) (Şirin, 2016a, s. 403) “Halkı (da) kul köle oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 57)

bulun kul-: tutsak yapmak (Şirin, 2016a, s. 725) (bk. *al-*)

buluğ: köşe, bucak, taraf (Şirin, 2016a, s. 725)

yan / yen: 1. yan, taraf 2. -den yana, -den tarafa (Şirin, 2016a, s. 747)

tört : bul(u)ğ : kop : y(a)ğt (ä)rm(i)ş : (KT D 2; BK D 3) (Şirin, 2016a, s. 330)
 “Dört bucak hep düşman imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

on tünkä : y(a)nt(a)kı tug (ä)birü : b(a)rd(i)m(i)z (TY 26) (Şirin, 2016a, s. 331)
 “On gecede yandaki engeli dolanarak gittik.” (T. Tekin, 2020b, s. 24)

buğ / buğu: 1. sıkıntı 2. vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 725)

(*buğ / buğu* sözünün “vah, heyhat, ne yazık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ*)

buğ / buğu “sıkıntı”

ezinç: 1. keder, sıkıntı, azap 2. vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 728)

türk : k(a)g(a)n : ötü(ä)n yış : ol(u)rs(a)r : iltä : buğ yok : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 440) “Türk(lerin) hakını Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

buğa-: sıkılmak, bunalmak, darda kalmak (Şirin, 2016a, s. 725)

buğad-: sıkılmak (Şirin, 2016a, s. 725)

ökün- / ökin-: 1. pişman olmak 2. (can) sıkılmak (Şirin, 2016a, s. 737)

...buğ(a)yun : k(a)zg(a)nd(i)ğ(i)z : bökm(ä)d(i)ğ(i)z (Ye 98/1) (Şirin, 2016a, s. 469) “Üzülüyorlar: Siz (çok) kazandınız, ancak doymadınız.” (Kormuşin, 2017, s. 140)

buğ(a)d(i)p : k(a)g(a)n : y(ä)lü kör t(e)m(i)ş : (TY 26) (Şirin, 2016a, s. 469)
 “Sıkılıp kağan ‘Sürün atları!’ demiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 24)

(a)nt(a)g ödkä : ök(ü)n(ü)p : kül tig(i)n(i)g : (a)z (ä)r(i)n : irtürü it(tı)m(i)z (KT D 40) (Şirin, 2016a, s. 471) “Böyle bir zamana üzülüp Kül Tigin’i az (miktar)da er ile ulaştırıp gönderdik.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

buğad-: sıkılmak (Şirin, 2016a, s. 725) (*bk. buğa-*)

buğsuz: 1. sıkıntısız 2. çok sayıda, çok miktarda (Şirin, 2016a, s. 725)

buğsuz “çok sayıda, çok miktarda”

kalın: 1. kalın, yoğun 2. kalabalık, çok sayıda (Şirin, 2016a, s. 731)

kergeksiz: gereğinden çok, çok miktarda (Şirin, 2016a, s. 732)

y(e)rd(ä)ki : t(a)mk(a)l(i)g y(i)lkı : buğs[(u)z (ä)rti] (Ye 26/6) (Şirin, 2016a, s. 259) “Dünyadaki damgalı atları sayısız idi.” (Şirin, 2009, s. 163)

k(a)l(i)n : y(a)g(i)ka : k(a)ym(a)t(i)n : t(ä)g(i)p(ä)n : (a)dr(i)ld(i)m-a : y(i)ta (Ye 28/2) (Şirin, 2016a, s. 259) “Düşmanın çokluğuna bakmadan savaşa girdim ve heyhat, ayrıldım!” (Kormuşin, 2017, s. 95)

kok(ı)l(ı)k : [...] *(a)ltun : küm(ü)ş : k(ä)rg(ä)ks(i)z : k(ä)lürti : (BK G 11)* (Şirin, 2016a, s. 260) “Kokuluk altın (ve) gümüş bol miktarda getirdi.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

Ç (Çabış – Çöl)

çabış: başkumandan (Şirin, 2016a, s. 726)

apa tarkan: büyük tarkan, başkumandan (T. Tekin, 2020b, s. 68)

kül i(ç) çor : (a)nç(a)k : b(i)lgäsi : ç(a)b(i)şı (ä)rti : (KÇ 17) (Şirin, 2016a, s. 363) “Külü Çor öylece bilgisi (ve) başkomutanı idi.” (E. Aydın, 2021a, s. 137)

çerig: asker (Şirin, 2016a, s. 726)

er: 1. adam, erkek 2. yiğit, kahraman 3. asker 4. erlik, erdem (Şirin, 2016a, s. 727)

eren: er, eren, yiğit, asker, erler (Ergin, 2009, s. 93)

sü: 1. asker 2. silahlı kuvvetler, ordu (Şirin, 2016a, s. 739)

sün(ü)ş bols(a)r : ç(ä)r(i)g : it(ä)r (ä)rti : (a)b (a)bl(a)s(a)r : r²ml²I : t(ä)g (ä)rti (KÇ 9) (Şirin, 2016a, s. 417) “Savaş olduğunda askeri düzenlerdi. Ava çıktığında ermeli? (hızlı koşan at?) gibiydi.” (E. Aydın, 2021a, s. 135)

k(a)η(i)m k(a)g(a)n : yiti y(e)g(i)rmi (ä)r(i)n : t(a)ş(i)km(i)ş (KT D 11; BK D 10) (Şirin, 2016a, s. 417) “Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

kül tigin ögsüz akın binip tokuz eren sançdı “Kül Tigin öksüz akına binip dokuz eri mızrakladı.” (KT K 8-9) (Ergin, 2009, s. 26-27)

el(i)m : ugr(u)nta : sü bol(u)p : (ä)r (ö)l(ü)rm(ä)dük(ü)m yok (Ye 10/8) (Şirin, 2016a, s. 419) “Yurdum uğrunda asker olup adam öldürmediğim yok.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 42)

çıgañ: yoksul (Şirin, 2016a, s. 726)

yalın: çıplak, yoksul (Şirin, 2016a, s. 747)

yok: 1. yok 2.yoksul 3. (fiil çekimi ögesi) değil (Şirin, 2016a, s. 749)

k(a)g(a)n : ol(u)r(u)p yok : çig(a)ñ : bod(u)n(u)g : kop kubr(a)tdım : (KT G 9-10; BK K 7) (Şirin, 2016a, s. 402) “Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

y(a)l(i)η : bod(u)n(u)g : tonl(u)g : kıl(i)m : (BK D 23) (Şirin, 2016a, s. 402) “Çıplak halkı giyimli kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

çorak: çorak yer, çöl (Şirin, 2016a, s. 726)

çöl: çöl, bozkır (Şirin, 2016a, s. 726)

kum: kum, çöl (Şirin, 2016a, s. 734)

subsuz: susuz, çorak yer, çöl (Şirin, 2016a, s. 739)

çor(a)kka : *t(ä)gip : yol(a)gçı : [(ä)r](i)g : [...]* *k(ä)ç(ä)nkä : t(ä)gi [...]* (BK GD) (Şirin, 2016a, s. 318) “Çorak (arazi)ye varıp öncü askerleri.....Keçen’e kadar.....”(T. Tekin, 2020a, s. 67)

çölgi (a)z (ä)ri : *bult(u)m* (TY 23) (Şirin, 2016a, s. 318) “Bozkırdaki Azlardan bir adam buldum.” (T. Tekin, 2020b, s. 22)

[... *kök*] : *öñ(ü)g : yog(u)ru : sü yor(ı)p : tünli : künli : yiti : öd(ü)şkä : subs(u)z : k(ä)çd(i)m* : (BK GD) (Şirin, 2016a, s. 319) “(Gök) Öng (Nehrinin yatağı)nı (adetâ) yoğurarak ordu (ile) yürüyüp geceli gündüzlü yedi vakitte susuz (araziyi) geçtim.” (T. Tekin, 2020a, s. 67)

çöl: çöl, bozkır (Şirin, 2016a, s. 726)

(çöl sözünün “çöl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çorak*)

E (Eb – Ezinç)

eb: çadır, konut, karargâh (Şirin, 2016a, s. 726)

(eb sözünün “konut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bark*)

kerekü: çadır (Şirin, 2016a, s. 732)

ordu: merkez, payitaht, kağanın oturduğu yer, hakanın oturduğu şehir, ordugâh, karargâh (Ergin, 2009, s. 107)

yurt: karargâh, merkez (T. Tekin, 2020b, s. 101)

(ä)bin *b(a)r(ı)mın : k(a)lıs(ı)z : kop : k(ä)lürti* : (KT K 1) (Şirin, 2016a, s. 339) “Evlerini mallarını eksiksiz hep getirdi.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

[*k(a)ñ(ı)m : türk : bilg(ä) [k(a)g(a)n [...(a)l]tı sir : tok(u)z og(u)z : kid(i)z k(ä)r(ä)kül(ü)g : b(ä)gl(ä)ri : bod(u)nı [...tü]rk : t[(ä)ñ]ri [...]* *üzä : k(a)g(a)n ol(u)rt(u)m* : (BK D 1-2) (Şirin, 2016a, s. 340) “Babam Türk Bilge (Hakan.....) Altı Sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz çadırlı beyleri (ve) halkı.....(Türk) Tanrı..... üzerine hakan oturdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 51)

oguz yagı ordug basdı “Oğuz düşman, merkezi bastı.” (KT K 8) (Ergin, 2009, s. 26-27)

ebçi: eş, karı, zevce (Şirin, 2016a, s. 726)

kunçuy: 1. kağan kızı veya kız kardeşi 2. eş, karı, zevce (Şirin, 2016a, s. 734)

yutuz: eş, karı, zevce (Şirin, 2016a, s. 749)

(ä)r (a)t(ı)m : öz togdı : ogl(a)n(ı)m (ä)s(i)z-ä (ä)bçim : *(a)dr(ı)lt(ı)m* (Ye 42-1) (Şirin, 2016a, s. 356) “Erkeklik adım Öz Tugdı. Çocuklarım(dan), ne yazık! Eşim(den) ayrıldım.” (E. Aydın, 2021c, s. 143)

(ä)siz : el(i)m-ä : **kunçuy(u)m-a** : ogl(a)n(i)m-a : bod(u)n(u)m-a : (ä)siz(i) : m-ä : (a)ltm(i)ş y(a)ş(i)mda (Ye 1/2) (Şirin, 2016a, s. 357) “Kutlu yurdum eyvah! Eşim, çocuklarım, halkım, ne yazık! Altmış yaşımda” (E. Aydın, 2021c, s. 43)

og(i)lın : **yuf(t(u)z)ın** : yulkısın : b(a)r(i)mün : (a)nta (a)lt(i)m : (BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 357) “Çocuklarını, kadınlarını, at sürülerini (ve tüm) varlıklarını o zaman aldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

ebir-: 1. evirmek, çevirmek 2. (bir yeri) dolanarak ilerlemek 3. ili yönetmek, çekip çevirmek (Şirin, 2016a, s. 726)

(ebir- sözünün “ili yönetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*)

ebir- “çevirmek”

egir-: kuşatmak, çevirmek (T. Tekin, 2020a, s. 137)

... **(ä)b(i)rü** : k(ä)lürt(ü)m : (BK D 25) (Şirin, 2016a, s. 455) “Çevirip getirdim.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

tokuz erig **egire tokıdı** “Dokuz eri çevirerek vurdu.” (KT K 6) (Ergin, 2009, s. 26-27)

eble-: evlendirmek (Şirin, 2016a, s. 726) (bk. *al-*)

eçe: abla (Şirin, 2016a, s. 726) (bk. *apa*)

eçi: ağabey, amca (Şirin, 2016a, s. 726) (bk. *apa*)

eçü: ecdat, cet, ata (Şirin, 2016a, s. 726)

(eçü sözünün “ecdat, ata” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apa*)

ed: mal, eşya (Şirin, 2016a, s. 726)

agı: hazine, mal, servet, varlık; ipekli kumaş, altın ve gümüşle işlenmiş sırmalı ipek kumaş (Ergin, 2009, s. 83)

kaling: mal, servet, kalın, çeyiz (Ergin, 2009, s. 98)

neñ: nesne, şey, mal, eşya; hiç, asla (Ergin, 2009, s. 106)

(ä)l(i)m k(a)n(i)m : .. (ä)l(i)g (ä)r ... yok : **(e)d(i)m** : .. kunç[(u)y(u)m] : y¹s¹g¹ ... (Ye 108/4) (Şirin, 2016a, s. 336) Ülkem, kağanım .. elli asker ... yok, malım .. karım ...”

ırak erser yablak **agı birür** “Uzak ise kötü mal verir” (KT G 7) (Ergin, 2009, s. 4-5)

kalıñ[ın] ebirü kelürtüm “Malını çevirip getirdim.” (BK D 25) (Ergin, 2009, s. 44-45)

neñ yılsıg budunka olurmadı “Varlıklı, zengin millet üzerine oturmadı” (KT D 26) (Ergin, 2009, s. 18-19)

edgü: 1. iyi, has, katışıksız 2. soylu, safkan at 3. iyilik, kâr, kazanç, yarar (Şirin, 2016a, s. 726)

edgü “iyi”

yeg / yig: iyi, daha iyi (Şirin, 2016a, s. 748)

(ü)dgü : bilgä : kişig : (ü)dgü : (a)lp kişig : yor(ı)tm(a)z : (ä)rm(i)ş : (KT G 6; BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 253) “İyi (ve) akıllı kişileri, iyi (ve) cesur kişileri ilerletmezler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

ıg(a)r (e)ll(i)gdä : [ıg(a)r : k(a)g(a)nl(ı)gda : y(e)g kult(ı)m : (KT D 29; BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 256) “Güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33, 59)

edgü “yarar”

tusu: yarar (Şirin, 2016a, s. 744)

b(a)rduk : yirdä : (ü)dgüg : ol (ä)r(i)nç : (KT D 24; BK D 20) (Şirin, 2016a, s. 438) “Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu, hiç şüphesiz.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 57)

t(ä)ñri el(i)mkä : tusum : tok(u)z (ä)r : öl(ü)rt(ü)m (Ye 44/5) (Şirin, 2016a, s. 439) “Kutlu yurduma yararım (şudur): Dokuz asker öldürdüm.” (E. Aydın, 2021c, s. 148)

edgüti: adamakıllı, iyice (Şirin, 2016a, s. 726)

katıgdı: sıkı, iyice (Şirin, 2016a, s. 732)

yigdi: iyice, daha iyi, çok iyi (Ergin, 2009, s. 123)

ul(a)yu : in(i)ygün(ü)m : ogl(a)n(ı)m : biriki : og(u)ş(u)m : bod(u)n(u)m : bir(i)yä : ş(a)d(a)put b(ä)gl(ä)r : yır(ı)ya : t(a)rk(a)t : buyruk : b(ä)gl(ä)r ot(u)z [...] tokuz og(u)z b(ä)gl(ä)ri : bod(u)nı : bu s(a)b(i)m(i)n : (ü)dgüti : (e)şid : k(a)t(ı)gdı : tıñla : (KT G 1-2) (Şirin, 2016a, s. 272) “Evvela küçük kardeşlerim, çocuklarım, birleşik soyum, halkım. Güneydeki şadlar (ve) beyler, kuzeydeki tarkanlar, komutanlar (ve) beyler. Otuz Tatarlar. Dokuz Oğuz beyleri, halkı bu sözlerimi iyice işit (ve) sıkıca dinleyin.” (E. Aydın, 2021a, s. 47)

k(a)t(ı)gdı : s(a)k(i)nt(ı)m (KT K 11) (Şirin, 2016a, s. 272) “İyice düşündüm.” (E. Aydın, 2021a, s. 68)

[ilig] törüg yigdi kazgandım “İli, töreyi çok iyi kazandım.” (BK D 36) (Ergin, 2009, s. 48-49)

eke: abla (Şirin, 2016a, s. 727) (*bk. apa*)

eki: 1. iki 2. ikinci (Şirin, 2016a, s. 727)

eki “iki”

ikegü: iki, iki parça, iki bölüm (Şirin, 2016a, s. 729)

ekin: iki (T. Tekin, 2020a, s. 138)

in(i)m : küi tig(i)n : birlä : (e)ki ş(a)d : birlä : ölü yitü : k(a)zg(a)nt(i)m : (KT D 27; BK D 22) (Şirin, 2016a, s. 422) “Kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile (birlikte) ölesiye yitesiye çalıştım, çabaladım.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 59)

(ä)çim k(a)g(a)n : ili k(a)mş(a)g : boltukınta : bod(u)n : il(i)g : ik(ä)gü : boltukınta : izg(i)l : bod(u)n : birlä : süñ(ü)şd(ü)m(i)z (KT K 3) (Şirin, 2016a, s. 435) “Amcam Hakan’ın devleti sarsıldığında, halk (ve) hükümdar ikiye ayrıldığında, İzgil halkı ile savaştık.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

üze kök : t(e)ñri : (a)sra : y(a)g(i)z : y(e)r : kıl(i)ntukda : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : kıl(i)nm(i)ş “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (KT D 1) (T. Tekin, 2020a, s. 24-25)

eki “ikinci”

ekin: ikinci (Şirin, 2016a, s. 727)

ekinti: ikinci (Şirin, 2016a, s. 727)

(e)ki y(a)ñka : kün tog(u)ru : süñ(ü)şd(ü)m : (ŞU D 1) (Şirin, 2016a, s. 433) “Aynı ikinci günü güneş doğar iken savaştım.” (Ölmez, 2018, s. 121)

s(ä)k(i)z(i)nç (a)y : (e)ki y(a)ñka : çıg(i)lt(i)r : költä : (a)k sub : k(ä)zü : süñ(ü)şd(ü)m : (ŞU D 6) (Şirin, 2016a, s. 433-434)⁴⁷ “Sekizinci ayın ikinci gününde Çıgıltır Gölü’nde Ak Su (ırmağı) boyunca savaştım.”

(e)kin sü : (ä)bdä : (ä)rti : (BK D 32) (Şirin, 2016a, s. 434) “İkinci ordu yurtta idi.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

(e)kinti : ısb(a)ra y(a)mt(a)r : boz (a)t(i)g : bin(i)p : t(ä)gdi : (KT D 33) (Şirin, 2016a, s. 434) “İkinci olarak İşbara Yamtar’ın boz atına binip hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

ekin: ikinci (Şirin, 2016a, s. 727) (*bk. eki*)

ekinti: ikinci (Şirin, 2016a, s. 727) (*bk. eki*)

elçi: diplomatik elçi (Şirin, 2016a, s. 727)

arkış: kervan, elçi, haberci (Ergin, 2009, s. 85)

yalabaç: elçi (Şirin, 2016a, s. 747)

t(ä)ñri (e)l(i)m : kä : elçisi : (ä)rt(i)m : (a)ltı : b(a)g bod(u)n : ka : b(ä)g : (ä)rt(i)m (Ye 1/1) (Şirin, 2016a, s. 381) “Kutlu (aziz) yurdumun elçisi idim. Altı birleşik boyun beyi idim.” (E. Aydın, 2021c, s. 43)

y(a)l(a)b(a)çı : (ä)dgü : s(a)bı : öt(ü)gi : k(ä)lm(ä)z tiy(i)n : y(a)yın sül(ä)d(i)m : (BK D 39) (Şirin, 2016a, s. 382) “Elçisi, iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye yazın sefer ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

⁴⁷ Bu cümledeki “*ak sub*” ifadesini Erhan Aydın “Uygur Yazıtları” adlı eserinde “*kañuy*” şeklinde, Mehmet Ölmez ise “Uygur Hakanlığı Yazıtları” adlı eserinde “*kasuy*” şeklinde okumuştur.

elsire-: (bodun) egemen devletini yitirmek, devlet düzeni, birliği kaybolmak (Şirin, 2016a, s. 727)

ikegü bol-: 1. ikiye ayrılmak, bölünmek 2. (il ve bodun) bölünmek, parçalanmak, birliği bozulmak. (Şirin, 2016a, s. 729)

y(e)ti yüz : (ä)r : bol(u)p : (e)ls(i)r(ä)m(i)ş : k(a)g(a)ns(i)r(a)m(i)ş : bod(u)n(u)g : küñ(ä)dm(i)ş : kul(a)dm(i)ş : bod(u)n(u)g : türk : törüsin : ıçg(i)nm(i)ş : bod(u)n(u)g : (ä)çüm (a)pam : törüsinçä : y(a)r(a)tm(i)ş : boşgurm(i)ş : (KT D 13; BK D 11-12) (Şirin, 2016a, s. 484) “Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, carıye olmuş kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 55)

bod(u)n : il(i)g : ik(ä)gü : boltukınta : izg(i)l : bod(u)n : birlä : süñ(ü)şd(ü)m(i)z : (KT K 3) (Şirin, 2016a, s. 484) “Halkın yurdu ikiye ayrıldığında, İzgil halkı ile savaştık.” (E. Aydın, 2021a, s. 65)

elt- / ilt-: 1. iletmek, alıp götürmek, taşımak 2. ordu sevk etmek 3. (gebe kadın) bebek taşımak (Şirin, 2016a, s. 727)

elt- / ilt- “ordu sevk etmek”

akıt-: akıtmak, göndermek, sevk etmek (Ergin, 2009, s. 83)

egir-: eğirmek, çevirmek, kuşatmak, sarmak, sevk etmek, döndürmek (Ergin, 2009, s. 93)

ı-: göndermek, sevk etmek, yollamak (krş. ıd- / ıt-) (Ergin, 2009, s. 94)

süle-: ordu sevk etmek, asker çıkarmak (Şirin, 2016a, s. 739)

uduz-: 1. takip ettirmek, izletmek 2. komuta etmek, sevk etmek (Şirin, 2016a, s. 745)

yorı-: 1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek 2. isyan etmek, baş kaldırmak 3. ilerlemek, gelişmek, kalkınmak 4. ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak (Şirin, 2016a, s. 749)

yorit-: yürütmek, harekete geçirmek, sevk etmek (Ergin, 2009, s. 124)

k(a)g(a)n(i)m(i)n sü (e)ltd(i)m(i)z : (TY 53) (Şirin, 2016a, s. 505) “Kağanımla seferlere çıktık.” (T. Tekin, 2020b, s. 33)

antag ödke ökünüp kül tiginig az erin irtürü itımız “Öyle bir zamanda pişman olup Kül Tiginini az erle eriştirip gönderdik.” (KT D 40) (Ergin, 2009, s. 22-23)

ilg(ä)rü : ş(a)ntuñ : y(a)zıka t(ä)gi : sül(ä)d(i)m : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 507) “Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

y(e)ti yüz : kişig : ud(u)z(u)gma : ul(u)gı : ş(a)d (ä)rti : (TY 4-5) (Şirin, 2016a, s. 510) “Yedi yüz kişiyi sevk eden üstleri ‘şad’ idi.” (T. Tekin, 2020b, s. 15)

sü yorıdı : (ŞU K 6) (Şirin, 2016a, s. 501) “Ordu sevketti.” (E. Aydın, 2021b, s. 53)

emgek: zahmet, eziyet (Şirin, 2016a, s. 727)

buñ: bun, keder, sıkıntı, dert, zahmet, eziyet, mihnet (Ergin, 2009, s. 91)

on ok : bod(u)n : (ä)mg(ä)k : körti : (KT D 19; BK D 16) (Şirin, 2016a, s. 440) “On-Ok halkı ıstırap gördü.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 57)

türk kagan ötüken yış olursar ilte buñ yok “Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.” (KT G 3) (Ergin, 2009, s. 2-3)

emget-: eziyet etmek (Şirin, 2016a, s. 727)

tolgat-: 1. dolaştırmak, dolandırmak 2. sıkıntı vermek, eziyet etmek (Şirin, 2016a, s. 743)

(ä)mg(ä)tm(ä)ñ : tolg(a)tm(a)ñ (BK K 12-13) (Şirin, 2016a, s. 473) “Eziyet (ve) sıkıntı çektirmeyin.” (E. Aydın, 2021a, s. 79)

er: 1. adam, erkek 2. yiğit, kahraman 3. asker 4. erlik, erdem (Şirin, 2016a, s. 727)

(er sözünün “yiğit, kahraman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “asker” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çerig*)

er “adam, erkek”

kişi: kişi, insan, adam; halk (Ergin, 2009, s. 102)

urı: 1. erkek 2. oğul, erkek çocuk (Şirin, 2016a, s. 745)

yüz (ä)r : k(a)d(a)ş(i)m : uy(u)r(ı)n : üç(ü)n : yüz (ä)r(i)n : (ä)l(i)g : ök(ü)z(ü)n : t(i)kdi (Ye 10/2) (Şirin, 2016a, s. 345) “Yüz erkek akrabam, muktedir oldukları için, yüz kişi ve elli öküz ile (bu ebedi taşı getirip) diktiler.” (T. Tekin, 1995, s. 21)

edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş “İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş.” (KT G 6) (Ergin, 2009, s. 4-5)

t(a)bg(a)ç : bod(u)nka : b(ä)gl(i)k : urı oğlın : kul boltı : (ä)şil(i)k : kız oğlın : küñ boltı : (KT D 7) (Şirin, 2016a, s. 347) “Çin halkına, bey olmağa lâayık erkek evlâdı kul oldu, hanım olmağa lâayık kız evlâdı (da) cariyeye oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

er “erlik”

erdem: kahramanlık, yiğitlik, erlik (Şirin, 2016a, s. 727)

ogl(a)n(i)m : (ä)rdü m(a)r(i)m(i)nça : bol : (S 9) (Şirin, 2016a, s. 438)
 “Oğullarım, erlikte öğretmenim gibi olun.”

(a)lpı (ä)rd(ä)mi : (a)nta : kükdi (KÇ 4) (Şirin, 2016a, s. 438) “Kahramanlığı
 (ve) erdemi orada ünlendi.” (E. Aydın, 2021a, s. 134)

er-: 1. ermek, oluşmak, olgunlaşmak 2. (el / il, bodun sözleriyle) kalkınmak, müreffeh düzeye ulaşmak, ekonomik ve siyasal bağımsızlık içinde olmak 3. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 727)

[er- sözünün “(el / il, bodun sözleriyle) kalkınmak, müreffeh düzeye ulaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*]

er- “oluşmak”

yaratun-: 1. oluşmak, yapılanmak 2. (il ve bodun) yapılanmak, örgütlenmek (Şirin, 2016a, s. 747)

er başı: ordu komutanı (Şirin, 2016a, s. 727)

baş: baş; dağın başı, tepe, zirve; şef, başkan, kumandan (Ergin, 2009, s. 87)

buyruk: kumandan, âmir (T. Tekin, 2020a, s. 135)

sü başı: ordu komutanı (Şirin, 2016a, s. 739)

yağıcı: düşmancı, kumandan, düşmana karşı koyan (Ergin, 2009, s. 120)

(ä)rdämi b(a)r üç(ü)n (a)k(i)nınta : kü tutup : (a)tka t(ä)gm(i)ş b(ä)g(i)m : (ä)siz : (ä)r b(a)şı yita (a)ç(ig)-a (Ye 48/4) (Şirin, 2016a, s. 359)⁴⁸ “Yiğitliği olduğu için (yaptığı) savaş(lar)ta ün kazanıp ad / unvana erişmiş beyim! Heyhat! Komutan! Vah! Yazık!” (Şirin, 2010a, s. 773)

(a)lp k(a)g(a)n (e)rm(i)ş : buyrukı y(e)me : bilge : (e)rm(i)ş (e)r(i)nç : “Cesur hükümdarlar imiş; (emirleri altındaki) kumandanları da akıllı imişler şüphesiz.” (KT D 3) (T. Tekin, 2020a, s. 24-25)

sü b(a)şı : in(ä)l k(a)g(a)n : t(a)rduş ş(a)d : b(a)rzun t(e)di : (TY 31) (Şirin, 2016a, s. 359) ““Ordu komutanı İnel Kağan ve Tarduş Şad gitsin’ dedi.” (E. Aydın, 2021a, s. 112)

yağıcı yime ben ök ertim “Kumandanı yine bizzat ben idim.” (TY G 6) (Ergin, 2009, s. 78-79)

⁴⁸ İ. V. Kormuşin "Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler" adlı eserinde bu cümleyi “*ärdämi bar üçün qanınta kü tutuq atqa tägmış bağım äsiz är[än] başi ajit-a açiğa [Kahramanlığı sayesinde han (hizmetinde) şerefli tutuk unvanına ulaşan beyim! Heyhat, savaşçı erlerin önderi, yazık! Ne acı!]*” şeklinde; E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım ise “Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig” adlı eserde “*erdemi bar üçün kanın atam? totok atka tegmiş begim esiz er başı yita açığ a (Erdemi olduğu için hanın, Atam Totok adına erişmiş, beyim, ne yazık! Askerin başı, eyvah! Ne acı!)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

erdem: kahramanlık, yiğitlik, erlik (Şirin, 2016a, s. 727)

(*erdem* sözünün “kahramanlık, yiğitlik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “erlik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er*)

erig: erişilebilir, yakın (Şirin, 2016a, s. 727)

yagru: yakın (Şirin, 2016a, s. 747)

yaguk: yakın (Şirin, 2016a, s. 747)

y[(a)g]uk (e)l : (ä)rs(ä)r : (a)nç(a) t(a)k : (ä)rig y(e)rtä irs(ä)r (a)nça : (ä)r(i)g y(e)rtä : b(ä)ngü t(a)ş : tokıd(i)m bitı(t)dim : (KT G 13) (Şirin, 2016a, s. 257)
“(Burası) yakın (bir) mevki olduğundan, ayrıca kolay erişilir (bir) yer olduğundan, böyle kolay erişilir (bir) yerde ebedî taş hâkkettirdim, yazdırtım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23)

y(a)gru : kontukda : kisrä : (a)n(ı)g bil(i)g : (a)nta öyür (ä)rm(i)ş : (KT G 5) (Şirin, 2016a, s. 257) “Yakına yerleştikten sonra kötülükleri orada düşünürlermiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 48)

ır(a)k (ä)rs(ä)r : y(a)bl(a)k : (a)gı birür : y(a)guk : (ä)rs(ä)r : (ä)dgü : (a)gı birür : tip (a)nça : boşgurur : (ä)rm(i)ş (KT G 7; BK K 5) (Şirin, 2016a, s. 258)
“Uzak(ta yaşıyor) ise, kötü hediyeler verir, yakın(da yaşıyor) ise iyi hediyeler verir’ deyip öyle akıl verirler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 45)

erinc: şüphesiz, muhakkak ki, galiba, muhtemelen (Şirin, 2016a, s. 727)

kalısız: eksiksiz, tam olarak, kalıntısız; şüphesiz, tereddütsüz, tabîi (Ergin, 2009, s. 98)⁴⁹

buyrukı y(ä)mä : bilgä : (ä)rm(i)ş (ä)r(i)nç : (a)lp (ä)rm(i)ş (ä)r(i)nç : (KT D 3; BK D 4) (Şirin, 2016a, s. 285) “Kumandanları da akıllı imişler şüphesiz, cesur imişler şüphesiz.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

erklig: 1. kudretli, muktedir, kadir 2. Tanrı Erklig (Şirin, 2016a, s. 727)

erklig “kudretli, muktedir”

bilge (I): akıllı, muktedir (T. Tekin, 2020a, s. 129)

ıgar: güçlü, kudretli, erkli, nüfuzlu (Şirin, 2016a, s. 728)

uyur: muktedir, güçlü, liyakatli, becerikli (Şirin, 2016a, s. 745)

üze : t(e)ñri : (e)rkl(i)g [.....t]üm(e)n : ug [.....](i)n [.....b(e)gl](e)r(i)g : bod(u)n[(u)g] [y](e)me : ig(i)d(i)ñ “Yukarıda Tanrı kudretli..... on bin.....beyleri (ve) halkı da (iyi) besleyin.” (BK K 12-13) (T. Tekin, 2020a, s. 48-49)

(e)dgü : bilge : kişig : (e)dgü : (a)lp kişig : yor(i)tm(a)z : (e)rm(i)ş “İyi (ve) akıllı kişileri, iyi (ve) cesur kişileri ilerletmezler imiş.” (KT G 6) (T. Tekin, 2020a, s. 20-21)

⁴⁹ Clauson, *kalısız* sözünün anlamını “kalansız, istisnasız vb.” olarak vermiştir (1972, s. 624)

ig(a)r (e)ll(i)gdä : [ıg(a)r : k(a)g(a)nl(i)gda : y(e)g kult(i)m : (KT D 29; BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 412) “Güçlü devleti olandan, güçlü hakanı olandan daha iyi kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33, 59)

yüz (ä)r : k(a)d(a)ş(i)m : uy(u)r(i)n : üç(ü)n : yüz (ä)r(i)n : (ä)l(i)g : ök(ü)z(ü)n : t(i)kdi (Ye 10/2) (Şirin, 2016a, s. 255) “Yüz erkek akrabam, muktedir oldukları için, yüz kişi ve elli öküz ile (bu ebedi taşı getirip) diktiler.” (T. Tekin, 1995, s. 21)

ermiş: 1. belli bir düzeye ulaşmış, olmuş, olgun 2. zengin, müreffeh (Şirin, 2016a, s. 727)

(*ermiş* sözünün “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*; “müreffeh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barmış*)

ert-: (ırmak vb. su kütlesini, dağ, tepe vb. yüksek yerleri) aşmak, geçmek (Şirin, 2016a, s. 727)

[*ert-* sözünün “(ırmak vb. su kütlesini, dağ, tepe vb. yüksek yerleri) aşmak, geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş-*]

ertiñü: pek, pek çok (Şirin, 2016a, s. 727)

idi: pek, çok, hep, hiç, asla (Ergin, 2009, s. 95)

kop: çok, hep, pek, tamamıyla, tamamen, bütün (Ergin, 2009, s. 102)

nençe: nice, pek çok (Şirin, 2016a, s. 736)

[t]ürg(i)ş : k(a)g(a)nka : kız(i)m [kunç(u)y(u)]g (ä)rt(i)ñü : ul(u)g : törün : (a)lı birt(i)m : (BK K 9) (Şirin, 2016a, s. 259) “Türgiş hakanına kızımı pek büyük (bir) törenle alıverdim.” (T. Tekin, 2020a, s. 47)

bunça : (a)mtı : b(ä)gl(ä)r k(a)ñ(i)m : k(a)g(a)nka : (ä)rt(i)ñü (ä)rt(i)ñü : tim(a)g : kltı (BK G 13-15) (Şirin, 2016a, s. 259) “Şimdiki bunca beyler babam Hakana pek çok pek çok alkış (ve) övgüde (?) bulundular.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

ikin ara idi oksuz kök türk iti ança olurur ermiş “İkisi arasında pek teşkilâtsiz Gök Türkü düzene sokarak öylece oturuyormuş” (BK D 4) (Ergin, 2009, s. 32-33)

yigirmi kün olurup bu taşka bu tamka kop yol[l]ug tigin bitidim “Yirmi gün oturup bu taş, bu duvara hep Yollug Tigin, yazdım.” (KT GD) (Ergin, 2009, s. 30-31)

[k(a)ñ(i)m] k(a)g(a)n : (ä)ç(i)m k(a)g(a)n : ol(u)rtukında : tört bul(u)ñd(a)kı bod(u)n(u)g : n(ä)nçä : itm[i]ş n(ä)nçä y(a)r(a)tmış (BK K 8-9) (Şirin, 2016a, s. 273) “(Babam) hakan, amcam hakan tahta oturduklarında dört bucaktaki halkları defalarca tanzim etmiş, defalarca düzene sokmuşlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 47)

ertür-: 1. yaptırmak 2. (yog sözüyle) cenaze töreni düzenletmek (Şirin, 2016a, s. 727-728)

ertür- “yaptırmak”

itit- / etit-: 1. yaptırmak 2. (örgin sözüyle) kurdurmak, inşa ettirmek (Şirin, 2016a, s. 730)

ittür-: 1. yaptırmak, ettirmek 2. dağınık bir topluluğu örgütletmek (Şirin, 2016a, s. 730)

yapıt-: 1. yaptırmak 2. (balık sözüyle) şehir kurdurmak, inşa ettirmek, yaptırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

yaratıt-: 1. yaptırmak 2. (bark, örgin, çıt sözleriyle) inşa ettirmek, yapı kurdurmak, yaptırmak 3. (belgü, bitig sözleriyle) yazdırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

yaratur-: 1. yaptırmak 2. (bark sözüyle) inşa ettirmek (Şirin, 2016a, s. 747)

lagzın yıl bişinç ay yiti otuzka yog ertürtüm “Domuz yılı, beşinci ay, yirmi yedide yas töreni yaptırdım.” (BK G 10) (Ergin, 2009, s. 54-55)

(a)η(a)r : (a)d(i)nç(i)g : b(a)rk : y(a)r(a)t(t)d(i)m “Onlara olağanüstü (bir) tapınak yaptırttım.” (BK K 14) (T. Tekin, 2020a, s. 48-49)

añar adınçığ bark yaraturtum “Ona bambaşka türbe yaptırdım.” (KT G 12) (Ergin, 2009, s. 6-7)

ertür- “(yog sözüyle) cenaze töreni düzenletmek”

yoglat-: cenaze töreni yaptırmak (Şirin, 2016a, s. 749)

tok(u)z(u)nç (a)y : y(e)ti ot(u)zka : yog : (ä)rtürt(ü)m(i)z : (KT KD) (Şirin, 2016a, s. 522) “Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde cenaze törenini yaptırdık.” (E. Aydın, 2021a, s. 69)

k(a)tun : yok bolm(i)ş (ä)rti : (a)nı yogl(a)t(a)yın : t(e)di : (TY 31) (Şirin, 2016a, s. 522) “Hatun yok olmuş idi. ‘Onun cenaze törenini yaptırayım’ dedi.” (T. Tekin, 2020b, s. 26)

esini: vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 728) (*bk. açığ*)

esiz / esis: vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 728) (*bk. açığ*)

eş: arkadaş, dost, yoldaş (Şirin, 2016a, s. 728)

(eş sözünün “dost” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adaş*)

eşgiti / işgiti: ipekli kumaş (Şirin, 2016a, s. 728) (*bk. agı*)

eşid-: 1. işitmek 2. arz, talep vb. dikkate almak 3. (genellikle kü ve sab sözleriyle) haber almak 4. (kulkak sözüyle) aldırış etmek, önemsemek (Şirin, 2016a, s. 728)

[*eşid-* sözünün “(genellikle kü ve sab sözleriyle) haber almak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*]

eşid- “işitmek”

tıpla-: dinlemek, dinleyerek idrak etmek (Şirin, 2016a, s. 741)

tuy-: duymak, hissetmek, fark etmek, algılamak, aldırış etmek (Şirin, 2016a, s. 744)

s(a)b(i)m(i)n : tük(ä)ti : (e)ş(i)dg(i)l : (KT G 1) (Şirin, 2016a, s. 515)
“Sözlerimi baştan sona işitin.” (T. Tekin, 2020a, s. 21)

*ul(a)yu : in(i)ygün(ü)m : ogl(a)n(i)m : biriki : og(u)ş(u)m : bod(u)n(u)m : bir(i)yä : ş(a)d(a)pıt b(ä)gl(ä)r : yır(i)ya : t(a)rk(a)t : buyruk : b(ä)gl(ä)r ot(u)z [...] tokuz og(u)z b(ä)gl(ä)ri : bod(u)nı : bu s(a)b(i)m(i)n : (ä)dgüti : (e)şid : k(a)t(i)gdı : **tıpla** : (KT G 1-2) (Şirin, 2016a, s. 517) “Evvela küçük kardeşlerim, çocuklarım, birleşik soyum, halkım. Güneydeki şadlar (ve) beyler, kuzeydeki tarkanlar, komutanlar (ve) beyler. Otuz Tatarlar. Dokuz Oğuz beyleri, halkı bu sözlerimi iyice işit (ve) sıkıca dinleyin.” (E. Aydın, 2021a, s. 47)*

eşid- “arz, talep vb. dikkate almak”

al-: almak, yenmek, mağlup etmek, zapt etmek, işgal etmek, feth etmek; dinlenmek, dikkate almak (Ergin, 2009, s. 83)

kay-: 1. geri dönmek 2. önemsemek, aldırış etmek, dikkate almak (Şirin, 2016a, s. 732)

k(a)g(a)n(i)m : b(ä)n] öz(ü)m : bilgä toñukuk : öt(ü)ntük öt(ü)nç(ü)m(i)n : (e)ş(i)dü b(e)rti : (TY 15) (Şirin, 2016a, s. 516) “Kağanım, (benim kendimin), Bilge Tunyukuk’un arz ettiğim ricamı dinlemek lütfunda bulundu.” (T. Tekin, 2020b, s. 19)

*andagıñın üçün igidmiş ka[ğanıñın] sabın **almatın** yir sayu bardıg* “Öyle olduğun için beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin.” (BK K 6-7) (Ergin, 2009, s. 58-59)

*(e)l(i)m : ök(ü)nç(ü)ñ-ä : k(a)l(i)n : y(a)g(i)ka : **k(a)ym(a)t(i)n** : t(ä)g(i)p(ä)n : (a)dr(i)ld(i)m-a : y(i)ta* (Ye 28/2) (Şirin, 2016a, s. 470) “Ülkem ne yazık sana! Çok (sayıda) olan düşmana aldırmadan hücum edip öldüm, heyhat!”

eşid- “(kulkak sözüyle) aldırış etmek, önemsemek”

kay-: 1. geri dönmek 2. önemsemek, aldırış etmek, dikkate almak (Şirin, 2016a, s. 732)

kör-: 1. görmek 2. (yönelme-bulunma durumuyla) itaat etmek 3. (yügerü zarfıyla) esenlik ve huzura kavuşmak 4. (emgek) çekmek 5. aldırış etmek 6. (edgü / beñi sözleriyle) huzur içinde yaşamak 7. görüp geçirmek 8. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 734)

tuy-: duymak, hissetmek, fark etmek, algılamak, aldırış etmek (Şirin, 2016a, s. 744)

üzä : t(ä)ñri : (a)s[ra] y(e)r : y(a)rl(ı)k(a)duk : üç[(ü)n] köz(ü)n : körm(ä)dük : kulk(a)k(i)n : (e)ş(i)dm(ä)dük : bod(u)n(u)m(i)n : ilg(ä)rü : kün : to[gs(i)kına] bir(i)g(ä)rü [kün ortusın]a : kur(i)g(a)ru : [kün b(a)ts(i)kına : yır(i)g(a)ru : tün ortusına : t(ä)gi : kont(u)rt(u)m (BK K 10-11) (Şirin, 2016a, s. 490) “Yukarıda (ebedî) gök, aşağıda yer lütfettiği için gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği, halkımı doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 78)

(e)l(i)m : ök(ü)nç(ü)ñ-ä : k(a)l(i)n : y(a)g(i)ka : k(a)ym(a)t(i)n : t(ä)g(i)p(ä)n : (a)dr(i)ld(i)m-a : y(i)ta (Ye 28/2) (Şirin, 2016a, s. 470) “Ülkem ne yazık sana! Çok (sayıda) olan düşmana aldırmadan hücum edip öldüm, heyhat!”

köz(ü)n : körm(ä)dük : kulk(a)k(i)n : (e)ş(i)dm(ä)dük : bod(u)n(u)m(i)n : ilg(ä)rü : kün : to[gs(i)kına] bir(i)g(ä)rü [kün ortusın]a : kur(i)g(a)ru : [kün b(a)ts(i)kına yır(i)g(a)ru : tün ortusına t(ä)gi kont(u)rt(u)m (BK K 10-11) (Şirin, 2016a, s. 491) “Gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği, halkımı doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 78)

k(ä)lm(i)şi : (a)lp tidi : tuym(a)dı : (TY 38) (Şirin, 2016a, s. 518) “Gelenler ‘(Geliş) zor(du)!’ dediler, (ama pek de zorluk) hissetmediler.” (T. Tekin, 2020b, s. 28)

ezinç: 1. keder, sıkıntı, azap 2. vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 728)

(*ezinç* sözünün “sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buñ / buñu*; “vah, heyhat, ne yazık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg*)

ezinç “keder”

buñ: bun, keder, sıkıntı, dert, zahmet, eziyet, mihnet (Ergin, 2009, s. 91)

ilez: acı, keder (Şirin, 2016a, s. 729)

sığıt: 1. keder, üzüntü 2. yas, matem (Şirin, 2016a, s. 739)

türk kagan ötüken yış olursar ilte buñ yok “Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.” (KT G 3) (Ergin, 2009, s. 2-3)

ing(ä)n yüki: ilüz: tüş(ü)rt(ü)ñ(ü)z (Ye 28/3) (Şirin, 2016a, s. 440) “Bir devenin taşıyabileceği yük mitarı kadar (yani çok fazla) acı verdiniz, üzüntü verdiniz.”

I (I – Iy-)

ı: 1. ağaç 2. orman, ağaçlık arazi 3. kereste, tomruk (Şirin, 2016a, s. 728)

ı “ağaç”

ıgaç: ağaç (Şirin, 2016a, s. 728)

(a)t(i)g : **ıka** : b(a)yur (ä)rt(i)m(i)z : (TY 27) (Şirin, 2016a, s. 308) “Atları ağaçlara bağıyorduk.” (T. Tekin, 2020b, s. 24)

yuk(a)ru : (a)t y(e)tä y(a)d(a)g(i)n : **ıg(a)ç** tut(u)nu : (a)gturt(u)m : (TY 25) (Şirin, 2016a, s. 309) “Yukarıya (çıkarken) atları yedeğe alıp ağaçlara tutunarak çıkardım.” (E. Aydın, 2021a, s. 110)

ı “orman, ağaçlık arazi”

ıgaç: ağaç, orman, ağaçlık (Ergin, 2009, s. 94)

ılag: ağaçlık yer, orman (Şirin, 2016a, s. 728)

yış: orman, ormanla kaplı dağ (Şirin, 2016a, s. 749)

ıda t(a)şda : k(a)lm(i)ş : kubr(a)n(i)p : y(e)ti yüz boltı : (TY 4) (Şirin, 2016a, s. 318) “Dağda bayırda kalmış olanları toplanıp yedi yüz (kişi) oldu.” (T. Tekin, 2020b, s. 15)

çından **ıgaç** kelürüp öz yar [...] “Sandal ağacı getirip öz...” (BK G 11) (Ergin, 2009, s. 54-55)

ötük(ä)n (e)li ögr(ä)s (e)li] (e)k(i)n (a)ra **ıl(a)g(i)m** : t(a)r(i)gl(a)g(i)m : s(ä)k(i)z s(ä)l(ä)ñä orkun togla : s(ä)b(i)[n] t(ä)l(ä)dü : k(a)r(a)ga burgu : ol y(e)r(i)m(i)n : sub(u)m(i)n : kon(a)r köç(ä)r b(ä)n : (Ta B 4) (Şirin, 2016a, s. 318)⁵⁰ “Ötüken yurdu ile Tegres yurdu, (bu) ikisinin arasındaki vadilerim (ve) tarlalarım sekiz (kollu) Selenge, Orhon, Tula, Sevin, Teledü, Karaga (ve) Burgu. Bu topraklarım (üzerinde) (ve) ırmaklarım (boyunca) konup göçerim.” (E. Aydın, 2021b, s. 45)

ötük(ä)n : **yışda** : yig : idi yok : (ä)rm(i)ş : (KT G 4; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 321) “Ötüken (orman) Dağları’ndan daha iyisi asla yok imiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 48, 75)

ı-: göndermek (Şirin, 2016a, s. 728)

akıt-: akıtmak, göndermek, sevk etmek (Ergin, 2009, s. 83)

ıd- / yıd- / ıt-: 1. göndermek 2. (yetkili) göndermek 3. (il, yer sub vb. sözlerle) farklı bir etnik kimliğe geçmek 4. (sab sözüyle) mesaj göndermek 5. (törü sözüyle) Türk töresine uymamak 6. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 728)

⁵⁰ Bu cümlede geçen “ögr(ä)s” sözcüğünü Erhan Aydın “Uygur Yazıtları”, Mehmet Ölmez “Uygur Hakanlığı Yazıtları” adlı eserinde ve Talat Tekin “Kuzey Moğolistan’da Yeni Bir Uygur Anıtı : Taryat (Terhin) Kitabesi” başlıklı yazısında “tegres” şeklinde okumuştur.

ilt-: iletmek, göndermek, sevk etmek, rehberlik etmek (Ergin, 2009, s. 96)

öntür-: çıkarmak, yükseltmek; göndermek, uzaklaştırmak, yöneltmek (Ergin, 2009, s. 108)

*ötük(ä)n : yir : ol(u)r(u)p : (a)rk(i)ş : tirk(i)ş : **is(a)r** : n(ä)ñ buñ(u)g yok* (KT G 8; BK K 6) (Şirin, 2016a, s. 456) “Ötüken topraklarında oturup (buradan Çin’e ve diğer ülkelere) kervanlar gönderirsen, hiç derdin olmaz.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

*(a)rk(i)ş **ıdm(a)z** : tiy(i)n : sül(ä)d(i)m* : (BK D 25) (Şirin, 2016a, s. 456) “‘Kervan göndermiyor’ diye sefer ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 59)

*süñ(ü)şdä : tut(u)p : on (ä)r **ut(t)m*** : (ŞU D 4) (Şirin, 2016a, s. 456) “Savaşta (onlardan bazılarını) ele geçirip, (bunların içinden) on adamı (haberci (elçi?) olarak) gönderdim.” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

*t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)n(i)ñ : içr(e)ki : b(e)d(i)zçig : **ut(t)*** “Çin hakanının has sanatçılarını gönderdiler.” (KT G 12) (T. Tekin, 2020a, s. 22-23)

*yaraklıg kandin kelip yaña **iltä*** “Silâhlı nereden gelip dağıtarak gönderdi?” (BK D 19) (Ergin, 2009, s. 40-41)

ıçgın- 1. çıkarmak, düşürmek, ayırmak, koparmak, sökmek 2. (il, törü veya kaganı) yitirmek, elden kaçırmak (Şirin, 2016a, s. 728)

(ıçgın- sözünün “ayırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*)

ıçgın- “düşürmek, koparmak, sökmek”

sök-: 1. bir nesneyi yerinden sökmek 2. (kar) küremek (Şirin, 2016a, s. 739)

tüşür-: düşürmek, indirmek, attan indirmek (Ergin, 2009, s. 118)

üz-: kırmak, koparmak (Şirin, 2016a, s. 746)

*süñüg : b(a)t(i)mı : k(a)r(i)g : **sök(ü)p(ä)n** : kögm(ä)n : yış(i)g : toga : yorıp : kırk(i)z : bod(u)n(u)g : uda b(a)sd(i)m(i)z* : (KT D 35) (Şirin, 2016a, s. 459) “Mızrak batımı karı söküp Kögmen dağlarını aşarak Kırgız halkını uykuda (iken) bastık.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

*aşangalı **tüşürtümüz*** “Yemek yemek için attan indirdik.” (TY K 3) (Ergin, 2009, s. 72-73)

*yuyka : k(a)l(i)n bols(a)r : tup(u)lguluk : (a)lp (ä)rmiş : y(i)nçgä yog(u)n bols(a)r : **üzg(ü)lük** (a)lp (ä)rm(i)ş* : (TY 13-14) (Şirin, 2016a, s. 461) “Yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 19)

ıçgın- “(il, törü veya kaganı) yitirmek, elden kaçırmak”

yitür-: 1. kaybetmek, yitirmek 2. (kaganı) yitirmek, elden kaçırmak
(Şirin, 2016a, s. 749)

(e)ll(ä)dük (e)l(i)n k(a)g(a)nl(a)duk : k(a)g(a)n(i)g : **ıçg(i)nu** : **ıdm(i)ş** : (O 1-2)
(Şirin, 2016a, s. 485)⁵¹ “İl yaptığı ilini kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş.”

b(ä)gl(ä)ri : bod(u)nu : tüz(s)z üç(ü)n : t(a)bg(a)ç : bod(u)n : t(ä)bl(i)gin :
kürl(ü)g<in> için : (a)rm(a)kçısı : için : in(i)li : (ä)çili : kışkırtukin : için :
b(ä)gli : bod(u)nlıg : yon(a)şurtukin : için : türk : bod(u)n : ill(ä)dük : ilin :
ıçg(i)nu : ıdm(i)ş k(a)g(a)nl(a)duk : k(a)g(a)nın : **yit(ü)rü** : ıdm(i)ş : (KT D 6-7;
BK D 7) (Şirin, 2016a, s. 485) “Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin
halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle
ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için, beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için,
Türk halkı, kurduğu devletini elden çıkarıvermiş, tahta oturttuğu hakanını
kaybedivermiş. (T. Tekin, 2020a, s. 25, 27, 53)

ıd- / yıd- / it-: 1. göndermek 2. (yetkili) göndermek 3. (il, yer sub vb. sözlerle) farklı
bir etnik kimliğe geçmek 4. (sab sözüyle) mesaj göndermek 5. (törü sözüyle) Türk
töresine uymamak 6. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 728)

(ıd- / yıd- / it- sözünün “göndermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler
için bk. *ı-*)

ıduk: kutsal (Şirin, 2016a, s. 728)

kutlug: 1. kutlu, kutsal 2. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s.
735)

üzä : türk : t(ä)ğrısı : türk **ıduk** yiri : subı : (a)nça (ä)tmiş (KT D 10-11) (Şirin,
2016a, s. 407) “Yukardaki Türk Tanrısı (ve) Türk kutsal yer ve su (ruhları)
şöyle yapmışlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

kutl(u)g bolz(u)n (7. HT 4) (Şirin, 2016a, s. 408) “Kutlu olsun.” (E. Aydın,
2021b, s. 76)

ıgaç: ağaç (Şirin, 2016a, s. 728) (bk. *ı*)

ıgar: güçlü, kudretli, erkli, nüfuzlu (Şirin, 2016a, s. 728)

(ıgar sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böke*;
“kudretli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erklig*)

ılag: ağaçlık yer, orman (Şirin, 2016a, s. 728) (bk. *ı*)

ıngaru: -dan sonra (Şirin, 2016a, s. 728)

kisre / kesre: 1. batı 2. -den sonra (Şirin, 2016a, s. 733)

⁵¹ Bu cümlelerin “(e)ll(ä)dük (e)l(i)n” kısmı Erhan Aydın’ın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” adlı eserinde ve Mehmet Ölmez’in “Ongi Yazıtı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı yazısında bulunmamaktadır.

ötrü: -den sonra (Şirin, 2016a, s. 738)

türk bod(u)n : (a)nta : ing(a)ru : yok boltı (ŞU K 10) (Şirin, 2016a, s. 287)
“Kök Türk halkı ondan sonra (bunun üzerine) yok oldu.” (E. Aydın, 2021b, s. 53)

y(a)gru : kontukda : kistrü : (a)ñ(i)g bil(i)g : (a)nta öyür (ä)rm(i)ş : (KT G 5)
(Şirin, 2016a, s. 287) “Yakına yerleştikten sonra kötülükleri orada düşünürlermiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 48)

(a)nta ötrü : k(a)g(a)n(i)ma öt(ü)nt(ü)m : (TY 12) (Şirin, 2016a, s. 287) “Ondan sonra kağanıma ricada bulundum.” (T. Tekin, 2020b, s. 18)

ırak: uzak (Şirin, 2016a, s. 728)

uzun: uzak (Şirin, 2016a, s. 746)

süçig : s(a)b(i)n : y(i)mş(a)k : (a)gın : (a)r(i)p : ır(a)k bod(u)n(u)g : (a)nça y(a)gutır : (ä)rm(i)ş : (KT G 5; BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 257) “Tatlı sözlerle (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaşıtırlar imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

uz(u)n y(ä)lm(ä)g y(ä)mä ut(t)m ok (TY 52) (Şirin, 2016a, s. 257) “Uzak mesafelere keşif devriyeleri gönderdim.” (T. Tekin, 2020b, s. 32)

ıy-: hükümrانlık etmek, egemenlik kurmak, zapturapt altına almak (Şirin, 2016a, s. 728)

(ıy- sözünün “hükümrانlık etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*)

İ (İç - İttür-)

iç: 1. iç 2. has, hassa, kağana bağlı, siyasal merkez 3. mide (Şirin, 2016a, s. 729)

iç “has, kağana bağlı, siyasal merkez”

eb: ev, merkez, ordugâh (Ergin, 2009, s. 92)

içre: 1. gizli 2. devlet, savaş vs. sırrı içeren (bilgi) 3. siyasal merkez, yönetim merkezi (Şirin, 2016a, s. 729)

içreki: içrideki, dâhilî, has, saraya mahsus, kağana mahsus (Şirin, 2016a, s. 729)

ordu: merkez, payitaht, kağanın oturduğu yer, hakanın oturduğu şehir, ordugâh, karargâh (Ergin, 2009, s. 107)

özlik: has, kendisine ait (T. Tekin, 2020a, s. 164)

yurt: karargâh, merkez (T. Tekin, 2020b, s. 101)

öz **(i)çi** *t(a)şın* : *tutm(i)ş t(ä)g biz* : (TY 13) (Şirin, 2016a, s. 412) “Kendi iç (kuvvetler)i (ile) dış (topraklar)ı tutmuş gibiyiz.” (T. Tekin, 2020b, s. 19)

ilki sü taşıkmış erti, ikin sü ebde erti “İlk ordu dışarı çıkmıştı, ikinci ordu merkezde idi.” (BK D 32) (Ergin, 2009, s. 46-47)

k(a)rluk : *[t(a)pa] (ä)r ı[d]m(i)ş* : **içrū** : *b(ä)n bulg(a)yın* : *t(e)m(i)ş* : *t(a)şd(i)nt(a)n [...]* (ŞU G 4) (Şirin, 2016a, s. 412) “Karluk(lara) (doğru) adam göndermiş. ‘t<...>’ demiş. ‘İçeriye ben karıştırıyım (isyan edeyim)’ demiş. ‘Dışarıdan <...>’” (E. Aydın, 2021b, s. 60)

(a)nta : **içr(ü)ki** : *bod(u)n* : *ko[p]* : *m[(a)η]a* : *kör(ü)r* (KT G 2; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 412) “Bu (sınırlar) içindeki (bütün) halklar hep bana tabidir.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

t(a)bg(a)ç : *k(a)g(a)n(i)η* : **içr(ü)ki** : *b(ä)d(i)zçig* : *ut(i)ı* : (KT G 12) (Şirin, 2016a, s. 412) “Çin hakanının has sanatçıları gönderdiler.” (T. Tekin, 2020a, s. 23)

oguz yagı ordug basdı “Oğuz düşman, merkezi bastı.” (KT K 8) (Ergin, 2009, s. 26-27)

özl(i)k *(a)tin* : *(a)dg(i)r(i)n* : *k(a)ra k[işin]* *kök* : *t(e)y(e)ηin* : *türük(ü)me* : *bod(u)n(u)ma* : *k(a)zg(a)nu* : *birt(i)m* “Has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve) gök sincaplarını Türklerime ve halkıma kazanıverdim.” (BK K 11-12) (T. Tekin, 2020a, s. 48-49)

içger-: 1. içeri sokmak 2. içine almak, ihtiva etmek 3. itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dahil etmek, ilhak etmek 4. (savaşta) düşmanı ülke veya karargâh sınırlarına sokmak (Şirin, 2016a, s. 729)

(*içger-* sözünün “içeri sokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basık-*; “itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dahil etmek, ilhak etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baz kıl-*)

içgin-: 1. girmek 2. tabi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek, sığınmak, iltica etmek (Şirin, 2016a, s. 729)

(*içgin-* sözünün “tabi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek, sığınmak, iltica etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bazlan-*)

içgin- “girmek”

içik-: 1. girmek 2. tabi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek, sığınmak, iltica etmek (Şirin, 2016a, s. 729)

kir-: 1. (yönelme durumuyla) bir yere girmek 2. (bodun sözü ve bodun adlarıyla) (yönelme durumuyla ve yön edatlarıyla) bağımlı olmak, iltihak etmek, iltica etmek 3. (düşman saflarının arasına) dalmak, hücum etmek (Şirin, 2016a, s. 733)

bu k(a)g(a)n(i)nda : bu b(ä)gl(ä)r(i)g[dä bu y(e)r(i)nda su]b(u)nd[a (a)dr(i)lm(a)s(a)r] : türk [bod(u)n] [...] (ä)dgü : kört(ä)çi s(ä)n : (ä)b(i)ñä : kirt(ä)çi s(ä)n : buñs(u)z : bolt(a)çı s(ä)n (BK K 13-14) (Şirin, 2016a, s. 449)
 “Bu hakanından (ve) bu beylerinden, (bu vatanından ayrılmazsan, ey) Türk (halkı),.....iyilik göreceksin, evine gireceksin (ve) dertsiz olacaksın.” (T. Tekin, 2020a, s. 49)

içik-: 1. girmek 2. tabi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek, sığınmak, iltica etmek (Şirin, 2016a, s. 729)

(*içik-* sözünün “girmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bazlan-*;
içgin-; “tabi olmak, bağımlı olmak, katılmak, iltihak etmek, sığınmak, iltica etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bazlan-*)

içre: 1. gizli 2. devlet, savaş vs. sırrı içeren (bilgi) 3. siyasal merkez, yönetim merkezi (Şirin, 2016a, s. 729)

(*içre* sözünün “siyasal merkez, yönetim merkezi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iç*)

içreki: içerideki, dâhilî, has, saraya mahsus, kağana mahsus (Şirin, 2016a, s. 729)

(*içreki* sözünün “has, kağana mahsus” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iç*)

idi / edi: 1. hiç, tamamen 2.bütünüyle, hepten (Şirin, 2016a, s. 729)

(*idi / edi* sözünün “tamamen, bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*)

idi / edi “hiç”

kiçig: 1. küçük 2. (yaşça) küçük 3. ast, kidemsiz, rütbesiz 4. az, pek az, hiç (Şirin, 2016a, s. 733)

neñ: 1. hiç, herhangi 2. her ne kadar (Şirin, 2016a, s. 736)

ötük(ä)n : yışda : yig : idi yok : (ä)rm(i)ş : (KT G 4; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 259) “Ötüken (orman) Dağları’ndan daha iyisi asla yok imiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 48, 75)

(e)kin (a)ra : idi oks(u)z : kök : türk : <iti> : (a)nça : ol(u)rur (ä)rm(i)ş : (KT D 2-3; BK D 4) (Şirin, 2016a, s. 259) “(Bu) iki (sınır) arasında pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) Gök Türkleri düzene sokarak öylece hüküm sürerler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

ötük(ä)n : yir : ol(u)r(u)p : (a)rk(i)ş : tirk(i)ş : is(a)r : n(ä)ñ buñ(u)g yok (KT G 8; BK K 6) (Şirin, 2016a, s. 260) “Ötüken topraklarında oturup (buradan Çin’e ve diğer ülkelere) kervanlar gönderirsen, hiç derdin olmaz.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

idisiz bol-: (yir sub) sahihsiz kalmak, kağansız ve bodunsuz kalmak (Şirin, 2016a, s. 729)

kagansıra-: kağansız kalmak, liderini kaybetmek. (Şirin, 2016a, s. 730)

kal-: 1. kalmak 2. (sağ) kalmak 3. (çaresiz) kalmak 4. *yir sub* sahihsiz kalmak 5. (*kaŋ* sözüyle) babasız kalmak 6. (dul) kalmak 7. yardımcı fiil. (Şirin, 2016a, s. 730)

(ä)çüm(i)z : (a)pam(i)z : tutm(i)ş : *yir sub* : **id(i)s(i)z** : **bolm(a)zun** : tiy(i)n : (a)z bod(u)n(u)g : it(i)p : y(a)r[(a)t(i)p...] (BK D 16) (Şirin, 2016a, s. 484)⁵²
“Atalarımızın dedelerimizin zaptettiği topraklar ve sular sahihsiz kalmasın diye (Az halkını düze sokup örgütleyerek...)” (T. Tekin, 2020a, s. 57)

y(e)ti yüz : (ä)r : bol(u)p : (e)ls(i)r(ä)m(i)ş : **k(a)g(a)ns(i)r(a)m(i)ş** : bod(u)n(u)g : küñ(ä)dm(i)ş : kul(a)dm(i)ş : bod(u)n(u)g : *türk* : törüsin : ıçg(i)nm(i)ş : bod(u)n(u)g : (ä)çüm (a)pam : törüsinçä : y(a)r(a)tm(i)ş : boşgurm(i)ş : (KT D 13; BK D 11-12) (Şirin, 2016a, s. 484) “Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariyeye olmuş kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımızın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 55)

(ä)çü[miz (a)p(a)m(i)z : tutm(i)ş *yir sub* [: id(i)s(i)z : **k(a)lm(a)zun** [tiy](i)n : [(a)z bod(u)n(u)g it(i)p : y(a)r(a)t(i)p [...]] (BK D 16) (Şirin, 2016a, s. 484)
“Atalarımızın dedelerimizin zaptettiği topraklar ve sular sahihsiz kalmasın diye (Az halkını düze sokup örgütleyerek...)” (T. Tekin, 2020a, s. 57)

igid- / egit-: 1. beslemek, doyurmak 2. (yılık sözüyle) hayvan beslemek 3. (kagan) bodunu korumak, himaye etmek, kalkındırmak 4. (teŋri ve yer) himaye etmek (Şirin, 2016a, s. 729)

(*igid- / egit-* sözünün “kalkındırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bay kıl-*)

ikegü bol-: 1. ikiye ayrılmak, bölünmek 2. (il ve bodun) bölünmek, parçalanmak, birliği bozulmak (Şirin, 2016a, s. 729)

(*ikegü bol-* sözünün “(il) birliği bozulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elsire-*)

ikegü bol- “(bodun) birliği bozulmak”

⁵² Bu cümlede geçen “*idisiz bol-*” ifadesini Muharrem Ergin “Orhun Abideleri”, Talât Tekin “Orhon Yazıtları” ve Erhan Aydın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” adlı eserde “*idisiz kal-*” şeklinde okumuştur.

öl-: 1. ölmek 2. (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak 3. çok sıkıntı çekmek 4. (hayvan) telef olmak (Şirin, 2016a, s. 737)

yok bol-: 1. yok olmak 2. ölmek, vefat etmek 3. (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak (Şirin, 2016a, s. 749)

bod(u)n : il(i)g : ik(ü)gü : boltukunta : izg(i)l : bod(u)n : birlä : süñ(ü)şd(ü)m(i)z : (KT K 3) (Şirin, 2016a, s. 484) “Halkın yurdu ikiye ayrıldığında, İzgil halkı ile savaştık.” (E. Aydın, 2021a, s. 65)

ök(ü)ş ölt(ü)çi : (a)nta : tir(i)lti : (BK D 31) (Şirin, 2016a, s. 487) “Pek çok ölecek (kişi) hayatta kaldı.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

y(a)g(ı)m : bö[lük] yok bo[ltu] (Ta B 4) (Şirin, 2016a, s. 489) “Düşmanım Bölök yok oldu.” (E. Aydın, 2021b, s. 45)

ikegü: iki, iki parça, iki bölüm (Şirin, 2016a, s. 729)

(*ikegü* sözünün “iki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eki*)

il / el: 1. ülke, yurt, vatan, memleket 2. devlet, yönetim 3. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 729)

il / el “ülke, yurt, vatan, memleket”

ayuk: hükmolunan ülke, mülk, memleket (?) (T. Tekin, 2020a, s. 124)⁵³

eb: ev, yurt, karargâh (T. Tekin, 2020b, s. 75)

uluş: 1. memleket 2. kent, şehir (Şirin, 2016a, s. 745)

yer / yir: 1. yer, toprak, arazi, yeryüzü 2. ülke, memleket 3. yer tanrısı (Şirin, 2016a, s. 748)

yer sub / yir sub: (dağları, ovaları, ırmakları, gölleri vb. içeren) kutsal vatan toprağı (Şirin, 2016a, s. 748)

yurt: 1. yurt, kamp yeri, konaklama yeri 2. cenaze çadırı (Şirin, 2016a, s. 749)

türk : k(a)g(a)n : ötü(ä)n yış : ol(u)rs(a)r : iltä : buñ yok : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 382) “Türk(lerin) hakani Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

⁵³ Ercilasun, *ayuk* sözünün anlamını “anma” şeklinde verirken (2016, s. 654); Erhan Aydın “mülk” (2021a, s. 144) olarak vermiştir.

türük : bilge : k(a)g(a)n : [(a)y]uk[ı]ja : in(i)m küül tig(i)n(i)g : küüz(e)dü : ol(u)rt[(u)m] “Türk Bilge Hakan mülküne (?), kardeşim Kül Tigin’i gözeterek, hükümdar (olarak) oturdum.” (KT B) (T. Tekin, 2020a, s. 40-41)

ul(u)ş t(ä)g öz y(e)r(i)m (Ye 42/8) (Şirin, 2016a, s. 338)⁵⁴ “Memleket gibi öz yerim / ülkem”

yır(i)g(a)ru : y(e)r b(a)y(i)rku : yiriñä : t(ä)gi : sül(ä)d(i)m : (KT G 4; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 385) “Kuzeyde Yer Bayırku topraklarına kadar sefer ettim.” (E. Aydın, 2021a, s. 48, 75)

(ä)çüm(i)z : (a)pam(i)z : tutm(i)ş : yir sub : idis(i)z : bolm(a)zun : tiy(i)n : (a)z bod(u)n(u)g : it(i)p : y(a)r[(a)t(i)p ...] (KT D 19) (Şirin, 2016a, s. 386) “Atalarımızın dedelerimizin zaptettiği yurt sahipsiz olmasın diye Az halkını düzene sokup örgütleyerek....” (T. Tekin, 2020a, s. 29)

(ä)siz-ä (a)k k(a)ya yurt (ä)ş (ä)dgü öd (Ye 101/1) (Şirin, 2016a, s. 340)⁵⁵ “Ne yazık! Ak kaya yurt, dost, iyi çağ”

ilez: acı, keder (Şirin, 2016a, s. 729)

(ilez sözünün “acı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ*; “keder” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezinç*)

ilgerü / iligerü: doğu (Şirin, 2016a, s. 729)

kün togsık: doğu (Şirin, 2016a, s. 735)

önj: 1. ön 2. doğu 3. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 738)

öñdün / öñtin: doğu (Şirin, 2016a, s. 738)

öñre: önce, önde; doğu, doğuya, doğuda (Ergin, 2009, s. 108)

togu: doğu (Şirin, 2016a, s. 742)

tugsık: (güneş) doğma, doğuş, doğu (T. Tekin, 2020a, s. 178)

ilg(ä)rü : kün : togs(i)kına : bir(i)g(ä)rü : kün : ortusı(a)ru : kurıg(a)ru : kün : b(a)tsıkına : yır(i)g(a)ru : tün : ortusı(a)ru : (a)nta : içr(ä)ki : bod(u)n : ko[p] : m[(a)ñ]a : kör(ü)r (KT G 2; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 324) “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, oradaki tâbi halklar bana bağlıdır.” (E. Aydın, 2021a, s. 47, 74)

ilg(ä)rü : kün : togs(i)kda : bükli : k(a)g(a)nka : t(ä)gi : sül(ä)yü : birm(i)ş : (KT D 8; BK D 8) (Şirin, 2016a, s. 327) “Doğuda, gün doğusunda Bükli hakanına kadar sefer edivermişler.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

yogçı : sıg(i)tçı : öñrä : kün : togs(i)kda : bükli : çöl(lü)g (e)l : t(a)bg(a)ç : töpöt : (a)p(a)r : pur(u)m : kırk(i)z : üç kurık(a)n : ot(u)z t(a)t(a)r : küt(a)ñ : t(a)t(a)bi : bunça : bod(u)n : k(ä)l(i)p(ä)n : sıgtam(i)ş : yoglam(i)ş : (KT D 4;

⁵⁴ Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde bu cümleyi “*n¹as¹ tegi ö<z> yerimin (<...> kadar öz yurdumun)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

⁵⁵ Bu cümleyi E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde “*esiz e ak kaya yurt? eşidgü öd? [(Ne yazık! Ak kaya yurd(um)?). İştittiği zaman?]*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

BK D 5) (Şirin, 2016a, s. 327) “(Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda, gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar...bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

t(a)bg(a)ç : b(i)r(i)d(i)n y(ä)n t(ä)g : küt(a)n : öğd(ü)n y(ä)n t(ä)g : b(ä)n yır(i)d(i)nta y(a)n : t(ä)g(ä)yin : (TY 11) (Şirin, 2016a, s. 328) “(Siz) Çinliler güney tarafından saldırın, (siz) Kıtaylılar doğu tarafından saldırın, biz (de) kuzey tarafından saldıralım.” (T. Tekin, 2020b, s. 18)

öğre kıtanıg ölüртеçi tir men “Doğuda Kıtayı öldürecek derim.” (TY G 3) (Ergin, 2009, s. 66-67)

ilg(e)rü : kün : tugs(ı)k(k)a : bükli [k](a)g(a)nka : t(e)gi : sül(e)yü : birm(i)ş “Doğuda, gün doğusunda, Bükli hakanına kadar sefer edivermişler.” (BK D 8) (T. Tekin, 2020a, s. 52-53)

ilk: ilk, birinci (Şirin, 2016a, s. 729) (*bk. aşnuka*)

illig / ellig: devlet sahibi, devletli, bağımsız (boy, bodun) (Şirin, 2016a, s. 729)

kaganlık: kağanı olan, kağanlı, bağımsız (boy, bodun) (Şirin, 2016a, s. 730)

ill(i)g : bod(u)n (ä)rt(i)m : il(i)m : (a)mtı k(a)nı : k(i)mkä : il(i)g : k(a)zg(a)nur m(ä)n : tir (ä)rm(i)ş : (KT D 9; BK D 8) (Şirin, 2016a, s. 395) “ ‘Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum?’ der imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

k(a)g(a)nl(i)g : bod(u)n : (ä)rt(i)m : k(a)g(a)n(i)m : k(a)nı : nä k(a)g(a)nka : iş(i)g küç(ü)g : birür m(ä)n : tir (ä)rm(i)ş : (KT D 9; BK D 9) (Şirin, 2016a, s. 395) “ ‘Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerde? Hangi hakana hizmet ediyorum?’ der imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

in-: inmek (Şirin, 2016a, s. 729)

tüş-: 1. inmek 2. (yaklaşma-bulunma, yön durumuyla) gitmek, yürümek 3. konaklamak veya mola vermek üzere at, at arabası vb.nden inmek 4. düşmek, düşüp yaralanmak veya telef olmak 5. (düşman ordusu) ırmağa, denize vb.ne dökülmek (Şirin, 2016a, s. 744)

t(a)şra : yor(i)yur : tiy(i)n : kü : (e)ş(i)d(i)p : b(a)lk(a)k : t(a)şık(m)ı : t(a)gd(a)k : inm(i)ş : (KT D 11-12; BK D 10-11) (Şirin, 2016a, s. 447) “Baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53, 55)

ol sabıg eşidip kaganım ben ebgerü түсейін tidi “O sözü işitip kağanım, ben eve ineyim dedi.” (TY K 6) (Ergin, 2009, s. 74-75)

irinç / erinç: zavallı, yazık (Şirin, 2016a, s. 730)

(*irinç / erinç* sözünün “yazık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

açıg)

irtür-: ulaştırmak, erişirmek (Şirin, 2016a, s. 730)

tegür-: (bulunma durumuyla) ulaştırmak, götürmek (Şirin, 2016a, s. 741)

(a)nt(a)g ödkä : ök(ü)n(ü)p : kül tig(i)n(i)g : (a)z (ä)r(i)n : **irtürü** it(tı)m(ı)z (KT D 40) (Şirin, 2016a, s. 456) “Böyle bir zamana üzülüp Kül Tigin’i az (miktarla) er ile ulaştırıp gönderdik.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

ş(a)ntuñ b[(a)lık(k)a] t(a)luy [ög(ü)zk]ä : **t(ä)gürt(ü)m** : (TY 19) (Şirin, 2016a, s. 459) “Şantung şehirlerine, Sarı Irmağa kadar götürdüm.” (T. Tekin, 2020b, s. 21)

iş / eş: iş, hizmet (Şirin, 2016a, s. 730)

iş küç: iş güç, hizmet (Şirin, 2016a, s. 730)

tapıg: iş, hizmet (Şirin, 2016a, s. 740)

yumuş: 1. hizmet, vazife 2. elçilik görevi (Şirin, 2016a, s. 749)

t(ä)nr(i)k(ä)nkä : **iş(i)g** : b(e)rt(i)ñ : t(e)y(i)n : y(a)rl(ı)k(a)m(ı)ş : (O 6) (Şirin, 2016a, s. 400) “(Baga) hazretlerine işi gücü verdin diyerek lütfetmiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 124)

(ä)l(i)g yıl : **iş(i)g küç(ü)g** : birm(i)ş : (KT D 8; BK D 7-8) (Şirin, 2016a, s. 400) “Elli yıl hizmet etmişler.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

(e)ki kızın : **t(a)p(i)g** birt[i] (ŞU B 4-5) (Şirin, 2016a, s. 401) “İki kızıyla hizmet etti.” (E. Aydın, 2007, s. 63)

el(i)m yum(u)ş(i)ña : yort(i)p : b(e)ş (e)lkä t(ä)gd(i)m : (ä)rd(ä)mi üç(ü)n (Ye 152/1) (Şirin, 2016a, s. 401)⁵⁶ “Ülkeme hizmet için atı dört nala sürüp beş ülkeye ulaştım, kahramanlığı için”

iş küç: iş güç, hizmet (Şirin, 2016a, s. 730)

(iş küç sözünün “hizmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. iş / eş)

it- / et-: 1. etmek 2. bodun ve törü düzeni kurmak 3. asker konuşlandırmak 4. mimari yapı kurmak 5. takdir etmek 6. (tenri) nizam vermek, düzenlemek (Şirin, 2016a, s. 730)

it- / et- “etmek”

kıl-: kılmak, yapmak, etmek (T. Tekin, 2020a, s. 150)

kış-: kılmak, yapmak, etmek (T. Tekin, 2020a, s. 151)

⁵⁶ Bu cümlede geçen “yort(i)p” sözcüğünü E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım “Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve İrk Bitig” adlı eserde “yort<d>ı [(işlerini) yürüttü?]” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

*bod[(u)n yu]t(u)zin : yok **kult(i)m*** “Halk.....kadınlarını yok ettim.” (BK G 4) (T. Tekin, 2020a, s. 66-67)

*ol süg : (a)nta yok **kışd(i)m(i)z*** “Orduyu orada yok ettik.” (KT D 32) (T. Tekin, 2020a, s. 32-33)

it- / et- “mimari yapı kurmak”

ur-: 1. vurmak 2. okla vurmak, okla vurarak yaralamak 3. (hayvan) vurmak 4. kurmak, tesis etmek 5. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak 6. (tugrag sözüyle) mühür vurmak, tuğra çekmek (Şirin, 2016a, s. 745)

yarat-: 1. yapmak 2. (tenri) yaratmak 3. inşa etmek 4. (bitig sözüyle) yazıt dikmek 5. (bediz sözüyle) süsleme yapmak, nakşetmek 6. (bodun sözüyle) ulus yaratmak (Şirin, 2016a, s. 747)

*k(a)η(i)m : k(a)g(a)n [üç(ü)n] (a)g(i)r t(a)ş(i)g : yog(u)n ıg : türk : b(ä)gl(ä)r : bod(u)n : **[it(i)p]** y(a)r(a)t(i)p k(ä)l]ürti* : (BK G 15) (Şirin, 2016a, s. 531) “Babam Hakan için (bunca) ağır taşları (ve) kalın ağaçları Türk beyleri (ve) halkı yapıp edip getirdiler.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

*y(ä)lmä : k(a)rgu : (ä)dgüti : **urg(i)l** : b(a)s(i)tma : t(e)m(i)ş* : (TY 34) (Şirin, 2016a, s. 531) “ ‘Atlı devriyeleri ve gözetleme kulelerini iyi yerleştir. Baskına uğratma!’, demiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 27)

*k(a)t(i)g : t(a)ş(i)g : (ä)b(i)g b(a)rk(i)g **[y(a)r(a)t(tu)m(i)z]*** (2. Olon Nuur 2) (Şirin, 2016a, s. 532) “Sert yazıt taşını evi barkı kurduk/inşa ettik.”

itin- / etin-: 1. edinmek, temin etmek, kendisine bir şey sağlamak 2. (el ve törü) kurulmak, düzenlenmek, örgütlenmek (Şirin, 2016a, s. 730)

(*itin- / etin-* sözünün “temin etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bul-*)

itin- / etin- “(el ve törü) kurulmak, düzenlenmek, örgütlenmek”

tüzül-: 1. düzenlenmek, tertip edilmek 2. (bir bodun başka bir bodunla) anlaşmak, antlaşma yapmak (Şirin, 2016a, s. 744)

yaratun-: 1. oluşmak, yapılanmak 2. (il ve bodun) yapılanmak, örgütlenmek (Şirin, 2016a, s. 747)

*y(a)gı bol(u)p : **it(i)nü** : y(a)r(a)tunu : um(a)duk : y(a)na : iç(i)km(i)ş* : (KT D 10; BK D 9) (Şirin, 2016a, s. 477) “Düşman olmuş, (fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenememiş, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

(e)l(i)m(i)n törüm(i)n : **(e)t(i)nt(i)m** (7. HT 3) (Şirin, 2016a, s. 477)⁵⁷ “Ülkemi, töremi düzenledim.”

y(a)gı bol(u)p : it(i)nü : **y(a)r(a)tunu** : um(a)duk : y(a)na : iç(i)km(i)ş : (KT D 10; BK D 9) (Şirin, 2016a, s. 479) “Düşman olmuş, (fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenememiş, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

itit- / etit-: 1. yaptırmak 2. (örgin sözüyle) kurdurmak, inşa ettirmek (Şirin, 2016a, s. 730)

(itit- / etit- sözünün “yaptırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ertür-*)

itit- / etit- “(örgin sözüyle) kurdurmak, inşa ettirmek”

olgurt-: 1. oturtmak, yerleştirmek 2. (bina, yapı, konut vb.) kurdurmak, tesis ettirmek (Şirin, 2016a, s. 736)

örgi-: (karargâh) kurdurmak, inşa ettirmek (Şirin, 2016a, s. 738)

yapıt-: 1. yaptırmak 2. (balık sözüyle) şehir kurdurmak, inşa ettirmek, yaptırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

yaratıt-: 1. yaptırmak 2. (bark, örgin, çıt sözleriyle) inşa ettirmek, yapı kurdurmak, yaptırmak 3. (belgü, bitig sözleriyle) yazdırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

yaratur-: 1. yaptırmak 2. (bark sözüyle) inşa ettirmek (Şirin, 2016a, s. 747)

örg(i)n (a)nta : **it(i)td(i)m** : (ŞU D 8) (Şirin, 2016a, s. 531) “Tahtımı kurdurdum.” (E. Aydın, 2021b, s. 57)

(a)rkuy k(a)rgug : **olg(u)rtd(u)m ok** : (TY 53) (Şirin, 2016a, s. 531) “Gözetleme kulelerini (yerli yerince) yücelttim.” (T. Tekin, 2020b, s. 33)

(e)l örginin : (a)nta : **[ö]rg(i)[p(ä)n]** it(i)td(i)[m] : (ŞU G 10) (Şirin, 2016a, s. 531) “Ülkenin tahtını (yönetim merkezini) orada kurdurup düzenlettim.” (E. Aydın, 2021b, s. 62)

so[gd(a)k] : t(a)[b]g(a)çka : s(ä)l(ä)ñ(ä)dä : b(a)y b(a)lık : **y(a)p(i)tü** : b(e)rt(i)m (ŞU B 5) (Şirin, 2016a, s. 531) “Soğdu(lar) (ve) Çinli(ler)e Selenge’de Bay Balık (kentini) yaptırverdim.” (E. Aydın, 2021b, s. 64)

örg(i)n : (a)nta : **y(a)r(a)t(i)td(i)m** (ŞU D 9) (Şirin, 2016a, s. 532) “Tahtı orada kurdurdum.” (E. Aydın, 2021b, s. 58)

⁵⁷ Erhan Aydın “Uygur Yazıtları” adlı eserinde bu cümleyi “*elim in törömün kañım? [Yurdumu (ve) törelerimi, babam (?)]*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.. Osman Fikri Sertkaya ve Sartkocaullı Harcavbay’ın ise bu cümleyi “Hoyto Tamir (Moğolistan)’dan Yeni Yazıtlar (Ön Neşir)” başlıklı yazılarında “*(i)l(i)m(i)n t(ö)rüm(i)n : k(a)nt(i)m (İlimi törümü kantım)*” şeklinde okuyup anlamlandırdığını görüyoruz.

(a)η(a)r : (a)d(i)nçığ : b(a)rk : **y(a)r(a)turt(u)m** : (KT G 12) (Şirin, 2016a, s. 532) “Onlara olağanüstü bir türbe yaptırttım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23)

ittür-: 1. yaptırmak, ettirmek 2. dağınık bir topluluğu örgütletmek (Şirin, 2016a, s. 730)

(*ittür-* sözünün “yaptırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ertür-*)

K (Kabiş- - Küt-)

kabiş-: 1. toplanmak, bir araya gelmek, birleşmek 2. politik ve askerî ittifak yapmak (Şirin, 2016a, s. 730)

(*kabiş-* sözünün “toplanmak, politik ve askerî ittifak yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birik-*)

kabiş- “bir araya gelmek, birleşmek”

kubra-: 1. toplanmak, bir araya gelmek 2. (cenaze töreni için) toplanmak, bir araya gelmek (Şirin, 2016a, s. 734)

kubran-: 1. toplanmak, bir araya gelmek 2. siyasal teşekkül oluşturmak amacıyla toplanmak (Şirin, 2016a, s. 734)

teril-: toplanmak, bir araya gelmek (Şirin, 2016a, s. 741)

tiril- / teril-: 1. birleşmek, toplanmak 2. politik veya askerî ittifak yapmak (Şirin, 2016a, s. 742)

*t(ä)ηri (a)na kem k(a)tun **k(a)b(i)ş(i)p** y(e)g (a)şıg kalur biz (a)t yir b(i)z* (Ye 144/1) (Şirin, 2016a, s. 447) “Kutsal anne Yenisey Irmağı ve Katun Irmağı toplanıp (birleşip) daha iyi yemeği yaparız, at yeriz.”

*ida taşda kalmış **kubranıp** yiti yüz boldı* “Ormanda taşta kalmış olanı toplanıp yedi yüz oldu.” (TY 1.Taş B 4) (Ergin, 2009, s. 64-65)

*b(i)t(i)g b(e)ldä k(a)z(i)η (ä)ş(i)η : (ä)dgüti b(i)l **t(ä)r(i)l*** (A 84/4) (Şirin, 2016a, s. 451) “Bitig Bel’de eşinin, rahvan yürüyün! İyice idrak edin! Toplanın!” (Şirin, 2013a, s. 458)

*o[g](u)z : bod(u)n : tok(u)z : t(a)t(a)r : birle : **tir(i)l(i)p** : k(e)lti* “Oğuz halkı, Dokuz Tatar’larla birlikte toplanıp geldi.” (BK D 34) (T. Tekin, 2020a, s. 62-63)

kaç-: 1. kaçmak 2. (güneş) batmak (Şirin, 2016a, s. 730)

(*kaç-* sözünün “(güneş) batmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*)

kaç- “kaçmak”

tez-: 1. koşmak, koşarak uzaklaşmak 2. kaçmak, (savaşta) geri çekilmek (Şirin, 2016a, s. 741)

[*k(a)r(a)]s(i)[n]* [*yıgd*](*ı*)*m* : *sün(ü)ş[d(ü)m b(ä)]gi* : **[*k(a)ç*]***du* (O 9) (Şirin, 2016a, s. 494) “Ahalisini bir araya topladım, savaştım. Beyi kaçı.” (Erdal, 2010, s. 372)

ul(u)g ırk(i)n : (*a*)*zkıña* : (*ä*)*r(i)n* : ***t(ä)z(i)p*** : *b(a)rdı* : (KT D 34) (Şirin, 2016a, s. 499) “Ulu İrkin azıcık erle kaçıp gitti.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

kadaş: akraba (Şirin, 2016a, s. 730) (*bk. bişük*)

kadır: 1. zor, çetin, şiddetli 2. bir Türk kavmi (Şirin, 2016a, s. 730)

(*kadır* sözünün “zor, çetin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*)

kadır “şiddetli”

katı: katı, sert, şiddetli (Şirin, 2016a, s. 732)

kutlug : *çigşi b(ä)n* : ***k(a)d(i)r*** *y(a)g(i)da* ... (Ye 19/1) (Şirin, 2016a, s. 253) “(Ben) Kutlug Çigşi’yim. Güçlü düşmanda” (E. Aydın, 2021c, s. 87)

t(a)t(a)r : *birlä* : ***k(a)tu*** : *tokıd(i)m* : (ŞU D 6) (Şirin, 2016a, s. 264) “Tatarlarla şiddetli bir savaşa tutuştum.” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

kagan bol-: kağan olmak, tahta çıkmak (Şirin, 2016a, s. 730)

kan bol-: kağan olmak, tahta çıkmak (Şirin, 2016a, s. 731)

olur-: 1. oturmak 2. varlığını sürdürmek, hayat geçirmek 3. (kagan, yabgu, şad vd.) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek 4. konuşlanmak, mevzilenmek 5. ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak (Şirin, 2016a, s. 736)

(*a*)*nta kisrā* : *in(i)si* ***k(a)g(a)n*** : ***bolm(i)ş*** (*ä*)*r(i)nç* : *oglıtı* : *k(a)g(a)n* : *bolm(i)ş* (*ä*)*r(i)nç* : (KT D 4-5; BK D 5) (Şirin, 2016a, s. 477) “Ondan sonra, erkek kardeşleri hükümdar olmuşlar şüphesiz, oğulları hükümdar olmuşlar şüphesiz.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

ozm(i)ş : *tig(i)n* : ***k(a)n bolm(i)ş*** : (ŞU K 9) (Şirin, 2016a, s. 477) “Ozmış Tegin han olmuş.” (E. Aydın, 2021b, s. 53)

[...] *t(a)k(i)* [*oz*]*m(i)ş* : [*tig(i)n*] : ***k(a)n*** ***bolu*** (Ta D 9) (Şirin, 2016a, s. 477) “Ve Ozmış Tigin Han oldu.” (T. Tekin, 1982, s. 808)

kişi : *oglınta* : *üzä* : (*ä*)*çüm* (*a*)*pam* : *bum(i)n* *k(a)g(a)n* : *ist(ä)mi* *k(a)g(a)n* : ***ol(u)rm(i)ş*** : (KT D 1; BK D 3) (Şirin, 2016a, s. 478) “İnsan oğullarının üzerine (de) atalarım dedelerim Bumın Hakan (ve) İstemi Hakan (hükümdar olarak) tahta oturmuş.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

kagan: kağan (Şirin, 2016a, s. 730) (*bk. baş*)

kagan kış-: kağan yapmak, tahta çıkarmak (Şirin, 2016a, s. 730)

kaganla-: kağan yapmak, tahta çıkarmak (Şirin, 2016a, s. 730)

olurt-: 1. oturtmak, yerleştirmek 2. tahta çıkarmak, kağan yapmak
3. (bediz sözüyle) motif, oyma vb.yi yerleştirmek, süsletmek, bezetmek (Şirin, 2016a, s. 736)

(a)nta kisrā : t(ä)ñri : bil(i)g b(e)rtük üç(ü)n : öz(ü)m ök : **k(a)g(a)n kışd(i)m** : (TY 6) (Şirin, 2016a, s. 481) “Ondan sonra, Tanrı akıl verdiği için, (onu) ben kendim kağan yaptım.” (T. Tekin, 2020b, s. 16)

(e)ll(ä)dük (e)l(i)n **k(a)g(a)nl(a)duk** : k(a)g(a)n(i)g : ıçg(i)nı : ıdm(i)ş : (O 1-2) (Şirin, 2016a, s. 481) “İl yaptığı ilini kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş.”

k(a)pg(a)n k(a)g(a)n : **ol(u)rtd(u)m** : (TY 51) (Şirin, 2016a, s. 482) “Kapgan Kağan (olarak) tahta oturttum.” (T. Tekin, 2020b, s. 32)

kaganla-: kağan yapmak, tahta çıkarmak (Şirin, 2016a, s. 730) (bk. *kagan kış-*)

kagansıra-: kağansız kalmak, liderini kaybetmek (Şirin, 2016a, s. 730) (bk. *idisiz bol-*)

kal-: 1. kalmak 2. (sağ) kalmak 3. (çaresiz) kalmak 4. yir sub sahipsiz kalmak 5. (kaş sözüyle) babasız kalmak 6. (dul) kalmak 7. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 730-731)

(*kal-* sözünün “yir sub sahipsiz kalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *idisiz bol-*)

kal- “(çaresiz) kalmak”

toñt-: (köz sözüyle) üzüntü ve çaresizlik içinde olmak (Şirin, 2016a, s. 743)

büç(ä)gü k(a)b(i)ş(sa)r **k(a)lt(a)çı** b(i)z : (TY 12-13) (Şirin, 2016a, s. 470) “Bu üçü birleşirlerse (biz) çaresiz kalırız.” (T. Tekin, 2020b, s. 18-19)

ol(u)rtuk(u)ma : ölt(ä)çiçä : s(a)k(i)n(i)gma : türk b(ä)gl(ä)r : bod(u)n : [ö]g(i)r(i)p : s(ä)b(i)n(i)p : **toñ(i)tm(i)ş** közi : yüg(ä)rü körti : (BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 473) “(Tahta) oturduğumda, ölecekmiş gibi düşünceli olan Türk beyleri (ve) halkı kıvanıp sevinip yere eğilmiş gözleri yukarıya baktı.” (T. Tekin, 2020a, s. 51)

kal- “(kaş sözüyle) babasız kalmak”

kañsıra-: (ölüm nedeniyle) babasız kalmak, babayı kaybetmek (Şirin, 2016a, s. 731)

kañsız bol-: babasız kalmak, babayı (ölüm nedeniyle) kaybetmek (Şirin, 2016a, s. 731)

beş : yaş(i)mta : k(a)ñsız : **k(a)l(i)p** : tokuz : yegirmi : yaş(i)mga : ögsüz bolup : k(a)tıgl(a)n(i)p : otuz : yaş(i)mga : ögä : boltum (Ye 45/2-3) (Şirin, 2016a, s.

520) “Beş yaşımda babasız kaldım. On dokuz yaşımda annesiz kaldım. Çalışıp çabalayıp otuz yaşımda öge oldum.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 119)

t(ä)ñri : el(i)mkä : b(a)şda b(ä)g(i)mkä : bökm(ä)d(i)m : tört : y(a)ş(i)mda : k(a)ñsır(a)d(i)fm] (Ye 16/2) (Şirin, 2016a, s. 521) “Kutsal yurduma, başımda beyime doymadım, ne yazık! Dört yaşımda babasız kaldım.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 55)

köni tir(i)g : üç y(a)ş(i)mda : k(a)ñsız : bold(u)m (Ye 6/1) (Şirin, 2016a, s. 521) “[Benim adım] Küni Tirig’dir. Üç yaşımda babasız kaldım.” (Kormuşın, 2017, s. 232)

kalın: 1. kalın, yoğun 2. kalabalık, çok sayıda (Şirin, 2016a, s. 731)

(*kalın* sözünün “çok sayıda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buñsız*)

kalın “kalın, yoğun”

kalın: mal, servet, kalın, çeyiz (Ergin, 2009, s. 91)

yogun: yoğun (Şirin, 2016a, s. 749)

yuyka : k(a)l(i)n bols(a)r : tup(u)lguluk : (a)lp (ä)rmış : y(i)ñçgä yog(u)n bols(a)r : üzg(ü)lük (a)lp (ä)rm(i)ş : (TY 13-14) (Şirin, 2016a, s. 259) “Yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 19)

k(a)ñ(i)m : k(a)g(a)n [üç(ü)n] (a)g(i)r t(a)ş(i)g : yog(u)n ıg : türk : b(ä)gl(ä)r : bod(u)n : [it(i)p y(a)r(a)t(i)p k(ä)l]ürti : (BK G 15) (Şirin, 2016a, s. 261) “Babam Hakan için (bunca) ağır taşları (ve) kalın ağaçları Türk beyleri (ve) halkı yapıp edip getirdiler.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

kalısız: bütünüyle, tamamen (Şirin, 2016a, s. 731) (*bk. barça*)

kalış-: 1. birlikte ayağa kalkmak 2. baş kaldırmak, isyan etmek (Şirin, 2016a, s. 731)

kalış- “baş kaldırmak, isyan etmek”

ör-: 1. yükselmek, kalkmak 2. baş kaldırmak, isyan etmek (Şirin, 2016a, s. 738)

taşık-: 1. dışarı çıkmak 2. baş kaldırmak, isyan etmek 3. (ordu) sefere çıkmak (Şirin, 2016a, s. 740)

yorı-: 1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek 2. isyan etmek, baş kaldırmak 3. ilerlemek, gelişmek, kalkınmak 4. ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak (Şirin, 2016a, s. 749)

b(e)ş(i)ñç (a)y : üç y(e)g(i)rmikä : k(a)l(i)şdı (Ta G 2) (Şirin, 2016a, s. 486) “Beşinci ayın on üçünde baş kaldırdılar.” (E. Aydın, 2021b, s. 43)

kur(i)d(i)n [s]ogud örti : (KT B) (Şirin, 2016a, s. 487) “Batıda Soğdlar baş kaldırdı.” (T. Tekin, 2020a, s. 41)

k(a)η(i)m k(a)g(a)n : yiti y(e)g(i)rm(i) (ä)r(i)n : t(a)ş(i)km(i)ş (KT D 11; BK D 10) (Şirin, 2016a, s. 487) “Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

t(a)şra : yor(i)yur : tiy(i)n : kü (e)ş(i)d(i)p : b(a)lk(a)k : t(a)şkm(i)ş : t(a)gd(a)k : inm(i)ş : (KT D 11-12; BK D 10) (Şirin, 2016a, s. 489) “Baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

kalıt-: bırakmak, (ugur sözüyle) yolu bırakmak, gidilen istikameti değiştirmek (Şirin, 2016a, s. 731)

ıçgın-: kaybetmek, bırakmak, elden çıkarmak (T. Tekin, 2020a, s. 141)

kod- / kot-: 1. koymak, bırakmak 2. (kan sözüyle) kağan önderliğindeki siyasal örgütlenmeyi bırakmak (Şirin, 2016a, s. 733)

(a)k t(ä)rm(ä)l k(ä)çä ug(u)r k(a)l(i)td(i)m : (TY 25) (Şirin, 2016a, s. 456) “Ak Termel (Irmağı’nı) geçerek yolu kısalttım.” (E. Aydın, 2021a, s. 110)

türük : törüsün : ıçg(i)nm(i)ş “Türk örf ve adetlerini bırakmış.” (KT D 13) (T. Tekin, 2020a, s. 26-27)

(ä)dgü : özl(ü)k (a)tın : k(a)ra : kişin : kök : t(ä)y(ä)ñin : s(a)ns(i)z : k(ä)lür(ü)p : kop : kot(t)ı : (BK G 12) (Şirin, 2016a, s. 458) “Cins has atlarını, kara samurlarını, gök sincaplarını sayısız (miktar)da getirip (hediye olarak) hep bıraktılar.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

kamag: topluluk, halk kitlesi (Şirin, 2016a, s. 731)

(*kamag* sözünün “halk kitlesi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodun*)

kamagı: hepsi (Şirin, 2016a, s. 731) (*bk. barı*)

kamşag bol-: 1. sarsılmak, sendelemek, yalpalamak 2. (il) kargaşa içinde olmak, kaosta olmak, istikrarsız duruma gelmek (Şirin, 2016a, s. 731)

kamşag bol- “sarsılmak, sendelemek”

kamşat-: sarsılmak, sendelemek (T. Tekin, 2020a, s. 147)

türük : bod(u)n : (a)d(a)k k(a)mş(a)t(t)ı “Türk halkının ayağı sendeledi.” (BK D 30) (T. Tekin, 2020a, s. 60-61)

kamşag: sallantılı, kargaşa içinde, kaotik, anarşik (Şirin, 2016a, s. 731) (*bk. bulgak*)

kan (I): kağan (Şirin, 2016a, s. 731) (*bk. baş*)

kan bol-: kağan olmak, tahta çıkmak (Şirin, 2016a, s. 731) (*bk. kagan bol-*)

kanlan-: (bodun) kağan önderliğinde siyasi örgütlenme kurmak, bir başı, lideri olmak (Şirin, 2016a, s. 731) (bk. *bul-*)

kañ: baba (Şirin, 2016a, s. 731) (bk. *apa*)

kañsıra-: (ölüm nedeniyle) babasız kalmak, babayı kaybetmek (Şirin, 2016a, s. 731)

[*kañsıra-* sözünün “(ölüm nedeniyle) babasız kalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kal-*]

kañsız bol-: babasız kalmak, babayı (ölüm nedeniyle) kaybetmek (Şirin, 2016a, s. 731)

t(ä)ñri : el(i)mkä : b(a)şda b(ä)g(i)mkä : bökm(ä)d(i)m : tört : y(a)ş(i)mda : k(a)ñsır(a)d(i)[m] (Ye 16/2) (Şirin, 2016a, s. 521) “Kutsal yurduma, başımda beyime doymadım, ne yazık! Dört yaşında babasız kaldım.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 55)

köni tir(i)g : üç y(a)ş(i)mda : k(a)ñsız : bold(u)m (Ye 6/1) (Şirin, 2016a, s. 521) “[Benim adım] Küni Tirig’dir. Üç yaşında babasız kaldım.” (Kormuşin, 2017, s. 232)

kañsız bol-: babasız kalmak, babayı (ölüm nedeniyle) kaybetmek (Şirin, 2016a, s. 731)

[*kañsız bol-* sözünün “babasız kalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kal-*; “babayı (ölüm nedeniyle) kaybetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kañsıra-*]

kara: 1. kara, siyah 2. doğuştan veya hükümdar buyruğuyla bazı ayrıcalıklara sahip olanların ve özel unvanlar taşıyanların dışındaki kişiler, avam, halk (Şirin, 2016a, s. 731)

(*kara* sözünün “halk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodun*)

kara “avam”

kara budun: halk tabakası, halk kütlesi, avam (Ergin, 2009, s. 99)

k(a)d(a)ş(i)m-a : ken(i)m-ä (a)d[r(i)ld](i)m-a : yita : k(a)ra bod(u)n(u)m-a : (a)dr(i)lt(i)m (Ye 10/12) (Şirin, 2016a, s. 396) “Akrabalarım, yakınlarım, ayrıldım, ne acı! Avam halkımdan ayrıldım.” (E. Aydın, 2021c, s. 66)

kara budun *kaganım kelti tip ög[di ...]* “Halk kütlesi kağanım geldi diyip övdü” (BK D 41) (Ergin, 2009, s. 50-51)

karı bol-: yaşlanmak (Şirin, 2016a, s. 732)

karı-: ihtiyarlamak, yaşlanmak (Şirin, 2016a, s. 732)

teg-: 1. (yönelme durumuyla) değmek, ulaşmak, erişmek 2. (savaşta) hücum etmek, saldırmak 3. (yaş sözüyle) yaşı kemale ermek, yaşlanmak 4. (küni sözüyle) hasetlenmek, kıskanmak 5. (at sözüyle) yüksek bir unvan almaya hak kazanmak (Şirin, 2016a, s. 741)

ulug bol-: yaşlanmak, ihtiyarlamak (Şirin, 2016a, s. 745)

öz(ü)m **k(a)rı bolt(u)m** : *ul(u)g bolt(u)m* : (TY 56) (Şirin, 2016a, s. 465)
“(Şimdi) ben kocaldım, yaşlı oldum.” (T. Tekin, 2020b, s. 34)

[kül i(ç) çor tonyukuk k(a)p]g(a)n : k(a)g(a)n : il(i)ntä : k(a)rıp : (ä)dgü b(ä)ñi : körti : (KÇ 2-3) (Şirin, 2016a, s. 465)⁵⁸ “Kül İç Çor Tonyukuk Kapgan Kağan ilinde yaşlanıp iyilik ve huzur gördü (buldu).”

[(e)l (e)t]m(i)ş : k(a)n(i)m y(a)şı : t(ü)g(i)p uçdı : (Tes B 5) (Şirin, 2016a, s. 466) “Eletmiş hanımın yaşı ilerleyip vefat etti.” (Ölmez, 2018, s. 61)

öz(ü)m **k(a)rı bolt(u)m** : **ul(u)g bolt(u)m** : (TY 56) (Şirin, 2016a, s. 467)
“(Şimdi) ben kocaldım, yaşlı oldum.” (T. Tekin, 2020b, s. 34)

karı: ihtiyar, yaşlı (Şirin, 2016a, s. 732)

ödsig: yaşlı (Şirin, 2016a, s. 737)

ötülüg: muhterem, itibarlı, yaşlı (Ergin, 2009, s. 109)⁵⁹

ulug: 1. büyük, muazzam 2. yaşlı 3. yaşça büyük 4. ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi 5. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 745)

öz(ü)m **k(a)rı bolt(u)m** : *ul(u)g bolt(u)m* : (TY 56) (Şirin, 2016a, s. 249)
“(Şimdi) ben kocaldım, yaşlı oldum.” (T. Tekin, 2020b, s. 34)

öds(i)g *wṛt²wṛl²g² k¹wç [...]* (BK D 34) (Şirin, 2016a, s. 249) “Seçkin, muhterem, güç (Ergin, 2009, s. 49)

ödsig ötülüg *küç igidmiş al[p kaganıña ya]ñıldı* “Seçkin, muhterem, güç beslemiş olan, kahraman kağanına ihanet etti.” (BK D 34-35) (Ergin, 2009, s. 48-49)

öz(ü)m **k(a)rı bolt(u)m** : **ul(u)g bolt(u)m** : (TY 56) (Şirin, 2016a, s. 250)
“(Şimdi) ben kocaldım, yaşlı oldum.” (T. Tekin, 2020b, s. 34)

karı-: ihtiyarlamak, yaşlanmak (Şirin, 2016a, s. 732)

(*karı-* sözünün “yaşlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

karı bol-)

ulug bol-: yaşlanmak, ihtiyarlamak (Şirin, 2016a, s. 745)

⁵⁸ Erhan Aydın’ın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” adlı eserinde bu cümlelerin “*[kül i(ç) çor tonyukuk k(a)p]g(a)n*” kısmının; Clauson ve Tryjarski’nin ise “İhe Hüştöü Yazıtı (Küli Çor) –I” başlıklı yazılarında “*[kül i(ç) çor*” kısmının yer almadığını görmekteyiz.

⁵⁹ Ercilasun, *ötülüg* sözünün anlamını “geçkin insan, yaşlı “olarak vermiştir (2016, s. 703).

[*kül i(ç) çor tonyukuk k(a)p]g(a)n : k(a)g(a)n : il(i)ntä : **k(a)rip** : (ä)dgü b(ä)ni*
: *körti* : (KÇ 2-3) (Şirin, 2016a, s. 465) “Kül İç Çor Tonyukuk Kapgan Kağan
ilinde yaşlanıp iyilik ve huzur gördü (buldu).”

*öz(ü)m k(a)rı bolt(u)m : **ul(u)g bolt(u)m** : (TY 56) (Şirin, 2016a, s. 467)*
“(Şimdi) ben kocaldım, yaşlı oldum.” (T. Tekin, 2020b, s. 34)

kata: defa, kere, kez (Şirin, 2016a, s. 732)

yolı: defa, kere, kez (Şirin, 2016a, s. 749)

*(e)l(i)mdä : b(e)ş : **k(a)ta** : t(ä)gz(i)n[d](i)m : (ä)r (ä)rd(ä)m(i)m : üç(ü)n* (Ye
53/2) (Şirin, 2016a, s. 272) “Yurdumu beş kez dolaştım erkeklik kahramanlığım
için.” (E. Aydın, 2021c, s. 169)

*kırk : (a)rtukı : y(e)ti : **yolı** : sül(ä)m(i)ş : (KT D 15; BK D 12-13) (Şirin, 2016a,*
s. 274) “Kırk yedi kez sefer etmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 55)

katı: katı, sert, şiddetli (Şirin, 2016a, s. 732)

(*katı* sözünün “şiddetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kadır*)

alp: alp, kahraman, cesur, yiğit; zor, çetin, sert, müthiş (Ergin,
2009, s. 83)

katıg: sert, katı (Şirin, 2016a, s. 732)

*t(a)t(a)r : birlä : **k(a)tu** : tokıd(i)m : (ŞU D 6) (Şirin, 2016a, s. 264) “Tatarlarla*
şiddetli bir savaşa tutuştum.” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

***k(a)t(i)g** : t(a)ş(i)g : (ä)b(i)g b(a)rk(i)g [y(a)r(a)t(tu)m(i)z] (2. Olon Nuur 2)*
(Şirin, 2016a, s. 264) “Sert yazıt taşını evi barkı kurduk / inşa ettik.”

katıg: sert, katı (Şirin, 2016a, s. 732) (*bk.katı*)

katıgdı: sıkı, iyice (Şirin, 2016a, s. 732)

(*katıgdı* sözünün “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
edgüti)

katıglan-: 1. katılaşmak, sertleşmek 2. çalışmak, çabalamak, didinmek, emek sarf
etmek (Şirin, 2016a, s. 732)

katıglan- “çalışmak, emek sarf etmek”

kazgan-: kazanmak, toplamak, biriktirmek, zaptetmek, ele
geçirmek, fethetmek, çalışmak, gayret etmek (Ergin, 2009, s. 99)

töküt-: 1. akıtmak 2. (kan sözüyle) kan akıtırcasına çalışmak, emek
sarf etmek, büyük gayret göstermek, çok çalışmak (Şirin, 2016a, s.
743)

yügürt-: 1. koşturmak 2. (atı) hızla koşturmak 3. (ter sözüyle) emek sarf etmek, büyük gayret göstermek, çok çalışmak, ter dökmek (Şirin, 2016a, s. 750)

k(a)nka : t(a)p : k(a)t(ı)gl(a)n (S 9) (Şirin, 2016a, s. 522) “Hana hizmet edin, çalışıp çabalayın!” (E. Aydın, 2021b, s. 87)

teñri] yarlıkaduk üçün men kazganduk üçün türk budun kazg[anmış eri]nç “Tanrı bahsettiği için, ben kazandığım için Türk milleti kazanmıştır.” (BK D 33) (Ergin, 2009, s. 48-49)

tün ud(ı)m(a)tı künt(ü)z ol(u)rm(a)tı : kız(ı)l k(a)n(ı)m : tök(ü)ti : k(a)ra t(ä)r(i)m : yüg(ü)rt[i] : (i)ş(i)g küç(ü)g : b(e)rt(i)m ök : (TY 51-52) (Şirin, 2016a, s. 524) “Geceleri uyumadan, gündüzleri oturmadan, kızıl kanımı akıtarak, kara terimi döktürerek hizmet ettim.” (T. Tekin, 2020b, s. 32)

katıl-: 1. katılmak, eklenmek, karışmak 2. askerî birliğe katılmak, müttefik olmak (Şirin, 2016a, s. 732)

(*katıl-* sözünün “katılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bazlan-*)

katun: 1. kadın 2. kağan eşlerinin unvanı 3. Katun Irmağı (Şirin, 2016a, s. 732)

katun “kadın”

koduz: kadın (Şirin, 2016a, s. 733)

yutuz / yutuz: kadın, zevce, refika, eş (Ergin, 2009, s. 124)

s(a)r(ı)g (a)ltun : ür(ü)ñ küm(ü)ş : kız kod(u)z : (ä)gri t(ä)bä : (a)gı buñs(u)z : k(ä)lürti : (TY 47-48) (Şirin, 2016a, s. 346) “Sarı altınları, beyaz gümüşleri, kızları kadınları, hörgüçlü develeri ve ipekli kumaşları fazlasıyla (önümüze) getirdiler.” (T. Tekin, 2020b, s. 31)

kay-: 1. geri dönmek 2. önemsemek, aldırış etmek, dikkate almak (Şirin, 2016a, s. 732)

(*kay-* sözünün “önemsemek, aldırış etmek, dikkate almak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşid-*)

kay- “geri dönmek”

yan-: 1. geri dönmek 2. (savaşta) geri çekilmek (Şirin, 2016a, s. 747)

m(ä)n [öz(ü)m : k(a)g(a)n : ol(u)rtuk(u)ma : yir s(a)yu] b(a)rmış : bod(u)n : ölü yitü : y(a)d(a)g(ı)n : y(a)l(ı)ñın : y(a)na k(ä)lti : (KT D 27-28) (Şirin, 2016a, s. 452) “Ben kendim hükümdar olduğumda, her yere gitmiş olan halk, öle yite, yayan yapıldak dönüp geldi.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 33)

kazgan-: 1. kazanmak, kazanç elde etmek, ganimet sağlamak 2. (il, bodun, törü sözleriyle) kazanmak, elde etmek, edinmek, fethetmek (Şirin, 2016a, s. 732)

(*kazgan-* sözünün “ganimet sağlamak; fethetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*)

kazgan- “kazanmak”

yığ-: yığmak, toplamak, kazanmak; alıkoymak, engel olmak (Ergin, 2009, s. 122)

s(a)r(ı)g (a)ltu]nın : ür(ü)ğ : küm(ü)şin : karg(a)gl(i)g : kut(a)yın : kinl(i)g : (ä)şg(i)tis]in : özl(ü)k : (a)tın : (a)dg(i)rın : k(a)ra k[işin] kök : t(ä)y(ä)ğnin : türk(ü)mä : bod(u)n(u)ma : k(a)zg(a)nu : birt(i)m : iti birt(i)m : (BK K 11-12) (Şirin, 2016a, s. 524) “Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve).....gök sincaplarını Türklerime ve halkıma kazanıverdim, ediniverdim.” (T. Tekin, 2020a, s. 49)

keç-: geçmek, (ırmak vb. su kütlesini) aşmak (Şirin, 2016a, s. 732) (*bk. aş-*)

keçür-: geçirmek (Şirin, 2016a, s. 732)

aşur-: aşmak, geçirmek, kovalamak, takip etmek (Ergin, 2009, s. 85)

ur-: vurmak, dövmek, koymak, yapmak, takmak, hakketmek, yontmak, geçirmek, kaydetmek (Ergin, 2009, s. 119)

[...] tog(u)rgug : k(ü)çürü [...] s(a)nçd(i)m : (ŞU G 12) (Şirin, 2016a, s. 457) “Togurgu Irmağı’nı geçirip <...> mızrakladım.” (E. Aydın, 2021b, s. 62)

kedim: giyim, kuşam (Şirin, 2016a, s. 732)

ton: giysi (Şirin, 2016a, s. 743)

kedimlig: 1. giyimli 2. teçhizatlı, mücehhez, donanımlı (at, asker vb.) (Şirin, 2016a, s. 732)

kedimlig “giyimli”

tonlug: giyim-kuşamlı, varlıklı (Şirin, 2016a, s. 743)

üç(ü)nç : y(i)g(e)n sil(i)g b(e)g(i)ğ : k(e)d(i)ml(i)g : tor(u)g (a)t : bin(i)p : t(e)gdi : “Üçüncü olarak Yiğen Siliğ Bey’in giyimli doru atına binip hücum etti.” (KT D 33) (T. Tekin, 2020a, s. 32-33)

y(a)l(i)ğ : bod(u)n(u)g : tonl(u)g : çıg(a)n : bod(u)n(u)g : b(a)y kalt(i)m : (KT D 29) (Şirin, 2016a, s. 402) “Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

kedimlig “teçhizatlı, mücehhez, donanımlı (at, asker vb.)”

yarıklığı: zırhlı asker (Şirin, 2016a, s. 747)

üç(ü)ncü : y(e)g(ä)n sil(i)g : b(ä)g(i)ñ : k(ä)d(i)ml(i)g : tor(u)g : (a)t : bin(i)p : t(ä)gdi : (KT D 33) (Şirin, 2016a, s. 418) “Üçüncü olarak Yiğen Siliğ Bey’in giyimli doru atına binip hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

t(ä)ñri y(a)rl(i)k(a)zu : bu türk bod(u)n (a)ra : y(a)r(i)kl(i)g : y(a)gıg : y(ä)ltürm(ä)d(i)m : (TY 53-54) (Şirin, 2016a, s. 419) “Tanrı esirgesin, bu Türk halkı içinde zırhlı düşmanların akınına imkân vermedim.” (T. Tekin, 2020b, s. 33)

kel-: 1. gelmek 2. saldırmak 3. (yalabaç, sab, ötüg sözleriyle) iyi niyet mesajı gelmek 4. (yaş, sıgıt sözleriyle) üzülmek 5. (udısık, olursık sıfat-fiilleriyle kelme-) huzuru kaçmak (Şirin, 2016a, s. 732)

kel- “saldırmak”

opla-: 1. atılmak, ileri fırlamak 2. atılmak, hücum etmek, boğa gibi saldırmak (Şirin, 2016a, s. 736)

teg-: 1. (yönelme durumuyla) değmek, ulaşmak, erişmek 2. (savaşta) hücum etmek, saldırmak 3. (yaş sözüyle) yaşı kemale ermek, yaşlanmak 4. (küni sözüyle) hasetlenmek, kıskanmak 5. (at sözüyle) yüksek bir unvan almaya hak kazanmak (Şirin, 2016a, s. 741)

yorı-: 1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek 2. isyan etmek, baş kaldırmak 3. ilerlemek, gelişmek, kalkınmak 4. ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak (Şirin, 2016a, s. 749)

y(a)r(a)kl(i)g : k(a)nt(a)n : k(ä)l(i)p : y(a)ña (e)ltdi : (KT D 23; BK D 19) (Şirin, 2016a, s. 495) “Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve) dağıttı?” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 57)

[...] kül i(ç) çor : (a)nta k(e)srä : k(a)rlukka : y(ä)m[ä] süñ(ü)ş[dük]dä : id(i)l (a)kın : bin(i)p : opl(a)yu t(ä)g(i)p : s(a)nça : id(i)p : tup(u)lu : ünti : (KÇ 19) (Şirin, 2016a, s. 497) “Küli Çor, ondan sonra Karluk(lar)la yeniden savaştığında İdil (adlı) ak atına binip ileri atılarak saldırıp mızraklayıp (düşman saflarını) delip çıktı.” (E. Aydın, 2021a, s. 137)

... [y(a)g(i)ka] t(ä)gmiş sü : t(ä)ñi : yiti bıñ : ogl(a)n (ä)rti (Ye 26/8) (Şirin, 2016a, s. 499) “(Düşmana) hücum etmiş asker sayısı: Yedi bin evlat (er, asker) idi.” (Şirin, 2009, s. 163)

kögm(ä)n : yış(i)g : toga : yorıp : kırk(i)z : bod(u)n(u)g : uda : b(a)sd(i)m(i)z (KT D 35) (Şirin, 2016a, s. 501) “Köğmen (ormanlı) Dağları’nı aşarak ilerleyip Kırız halkını uykuda (iken) baskına uğrattık.” (E. Aydın, 2021a, s. 62)

kel- “(yaş, sıgıt sözleriyle) üzülmek”

ökün-: pişman olmak, üzülmek (T. Tekin, 2020a, s. 162)

toñıt-: (köz sözüyle) üzüntü ve çaresizlik içinde olmak (Şirin, 2016a, s. 743)

közdä : y(a)ş k(ü)ls(ü)r : tıda : köñ(ü)ltä : sıg(ı)t : k(ü)ls(ü)r : y(a)nt(u)ru : s(a)k(ı)nt(ı)m : (KT K 11) (Şirin, 2016a, s. 470) “Gözden yaş gelse engelleyerek gönülden ağıtlar gelse (ağıtımı) bastırarak düşündüm.” (E. Aydın, 2021a, s. 68)

(a)nt(a)g ödke : ök(ü)n(ü)p : kül tig(i)n(i)g : (a)z (e)r(i)n : irtürü : ıt(tı)m(ı)z “(Kötü şartların hep bir araya geldiği) böyle bir zamana üzülp Kül Tigin’i az (miktarda) er ile ulaştırıp gönderdik.” (KT D 40) (T. Tekin, 2020a, s. 34-35)

ol(u)rtuk(u)ma : ölt(ä)çiçä : s(a)k(ı)n(ı)gma : türk b(ä)gl(ä)r : bod(u)n : [ö]g(i)r(i)p : s(ä)b(i)n(i)p : toñ(ı)tm(ı)ş közi : yüg(ä)rü körti : (BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 473) “(Tahta) oturduğumda, ölecekmiş gibi düşünceli olan Türk beyleri (ve) halkı kıvanıp sevinip yere eğilmiş gözleri yukarıya baktı.” (T. Tekin, 2020a, s. 51)

kentü: kendi (Şirin, 2016a, s. 732)

öz: 1. kendi 2. (teñri tarafından bahşedilen) benlik, manevi varlık,
öz 3. yürekte varsayılan sevgi, bağlılık gibi duyguların kaynağı,
gönül 4. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 738)

k(ü)ntü : y(a)ñ(ı)lt(ı)g : y(a)bl(a)k : kigürt(ü)g : (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 282) “Kendin hatâ ettin (ve) nifak soktun.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

özi (a)nça : k(ä)rg(ä)k : bolm(ı)ş : (KT D 3-4; BK D 4) (Şirin, 2016a, s. 282) “Kendileri öylece vefat etmişler.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

kerekü: çadır (Şirin, 2016a, s. 732) (*bk. eb*)

kergak bol-: (Türk kaganları ve kaganlık ailesi bireyleri, beyler vb. için) ölmek, vefat etmek (Şirin, 2016a, s. 732) (*bk. adrıl-*)

kergeksiz: gereğinden çok, çok miktarda (Şirin, 2016a, s. 732)

(*kergeksiz* sözünün “çok miktarda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buñsuz*)

kerü: yine, yeniden, gene (Şirin, 2016a, s. 732)

yana: yeniden, tekrar (Şirin, 2016a, s. 747)

yıçe: yine, yeniden, tekrar (Şirin, 2016a, s. 749)

yime: yine, tekrar, ve, da, de (Ergin, 2009, s. 123)

kök t(ä)ñr(i)dä : bul(ı)t k(ü)rü (a)lk(ı)nur törüm(i)ş (Ye 53/3) (Şirin, 2016a, s. 272) “Mavi gökte bulut(lar) yeniden yok olmak üzere yaratılmış.” (Şirin, 2010a, s. 773)

y(a)gı bol(u)p : it(i)nü : y(a)r(a)tunu : um(a)duk : y(a)na : iç(i)km(i)ş : (KT D 10; BK D 9) (Şirin, 2016a, s. 273) “Düşman olmuş, (fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenememiş, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

e(ç)im k(a)g(a)n : ol(u)r(u)p(a)n : türk : bod(u)n(u)g : yiçä : itdi : <yiçä> ig(i)t(t)i : (KT D 16) (Şirin, 2016a, s. 274) “Amcam Hakan tahta oturup Türk halkını yeniden düzenledi (ve yeniden) doyurdu.” (T. Tekin, 2020a, s. 29)

ol sabın eşidip tün yime udisıkım kelmez erti “Bu sözü işitip gece yine uyuyacağım gelmiyordu.” (TY D 5) (Ergin, 2009, s. 70-71)

kezü: boyunca (Şirin, 2016a, s. 732)

kodı: boyunca, aşağı doğru (Şirin, 2016a, s. 733)

toguru: boyunca, -e doğru (Şirin, 2016a, s. 742)

s(ä)k(i)z(i)nç (a)y : (e)ki y(a)ñıka : çıg(ı)lt(ı)r : költä : (a)k sub : k(ü)zü : süñ(ü)şd(ü)m : (ŞU D 6) (Şirin, 2016a, s. 287) “Sekizinci ayın ikinci gününde Çığlırtı Gölü’nde Ak Su (ırmağı) boyunca savaştım.”

s(ä)l(ä)ñä : kodı : yor(ı)pan : k(a)r(a)g(a)n : kıs(ı)lta : (ä)bin : b(a)rkın : (a)nta bozdum : (BK D 37) (Şirin, 2016a, s. 287) “Selenga (nehri) boyunca aşağıya yürüyüp Karağan geçidinde, evini barkını orada bozdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

(e)ki y(a)ñıka : kün tog(u)ru : süñ(ü)şd(ü)m : (ŞU D 1) (Şirin, 2016a, s. 290) “Aynın ikinci günü güneş doğar iken savaştım.” (Ölmez, 2018, s. 121)

kıd-: öldürmek (Şirin, 2016a, s. 732) (*bk. adır-*)

kılıçla-: kılıçla yaralamak veya öldürmek (Şirin, 2016a, s. 732)

tokı-: 1. vurmak, hızla değmek, çarpmak 2. vuruşmak, çarpışmak, savaşmak 3. ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya öldürmek 4. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak (Şirin, 2016a, s. 742)

sü [t](ä)gişintä : yit(i)nç (ä)r(i)g : kıl(ı)çl(a)dı : (KT K 5) (Şirin, 2016a, s. 505) “Ordu saldırdığında yedinci askeri de kılıçladı.” (E. Aydın, 2021a, s. 66)

tokuz (ä)r(i)g (ä)g(i)rä : tokıdı : (KT K 6) (Şirin, 2016a, s. 509) “Dokuz eri (de) kuşatarak dövdü.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

kılın-: yaratılmak, doğmak (Şirin, 2016a, s. 732)

(*kılın-* sözünün “yaratılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

bol-)

tog- (I): doğmak, dünyaya gelmek (Şirin, 2016a, s. 742)

yaral-: doğmak, dünyaya gelmek (Şirin, 2016a, s. 747)

*üzä kök : t(ä)ñri : (a)sra : y(a)g(i)z : y(e)r : **kul(i)ntukda** : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : kul(i)nm(i)ş : (KT D 1; BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 535) “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)*

*oğlu:tu : küç urı oğlu(a)n : **tog[du]** (Ye 26/2) (Şirin, 2016a, s. 467) “Oğulları, güçlü erkek evlat(lar olarak) doğdular.” (Şirin, 2009, s. 163)*

*(ä)rd(ä)m [üç(ü)n] **toga** b(e)rm(i)ş-ä (Ye 30/3) (Şirin, 2016a, s. 467) “Kahramanlık için doğuvermiş.” (E. Aydın, 2021c, s. 112)*

*on (a)y : iltı : ög(ü)m-ä : k(ä)l(ü)rti : il(i)mkä : (ä)rd(ä)m üç(ü)n : m(ä)n **y(a)r(a)ld(i)m-a** (Ye 28/1) (Şirin, 2016a, s. 467)⁶⁰ “On ay (beni) (karnında) taşıdı annem, ülkeme getirdi (doğurdu), kahramanlık için ben dünyaya geldim (doğdum).”*

kız-: 1. sıcaklığı artmak, çok ısınmak 2. kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek (Şirin, 2016a, s. 733)

kız- “kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek”

kiñşür-: kışkırtmak, iki kişiyi birbirine sürttürmek; kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek (Ergin, 2009, s. 102)

*(e)kinti kün örtçä **kız(i)p** k(ä)lti : (TY 39-40) (Şirin, 2016a, s. 471) “İkinci gün ateş gibi kızıp (üzerimize) geldiler.” (T. Tekin, 2020b, s. 29)*

*begleri budunu tüzsüz üçün tabgaç budun tebligın kürlüg üçün armakçısın üçün inili eçili **kiñşürtükün** üçün begli budunlıg yonşurtukın üçün türk budun illedük ilin içgını idmiş “Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış” (KT D 6) (Ergin, 2009, s. 10-11)*

kiçig: 1. küçük 2. (yaşça) küçük 3. ast, kıdemsiz, rütbesiz 4. az, pek az, hiç (Şirin, 2016a, s. 733)

[*kiçig* sözünün “az” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *az (II)*; “hiç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *idi / edi*]

kidin: batı (Şirin, 2016a, s. 733) (*bk. ay togsık*)

kigür-: 1. sokmak 2. (yablak ve sünjüş sözleriyle) devlet düzenini bozmak, devlet içine nifak sokmak, devleti savaşa sürüklemek (Şirin, 2016a, s. 733)

(*kigür-* sözünün “sokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basık-*)

⁶⁰ Bu cümledeki “*y(a)r(a)ld(i)m-a*” sözcüğü Erhan Aydın tarafından “Sibirya’da Türk İzleri Yenisey Yazıtları” adlı eserde “*y¹ırlıdım (ayrıldım)*” şeklinde okunurken; İ. Kormuşın, E. Mozioglu, R. Alimov, F. Yıldırım tarafından “Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler” adlı eserde “*erledim-e (büyüdüm)*” şeklinde okunmuştur.

ot sub kıl-: halk arasında nifak saçmak, kin ve nefret aşılacak
(Şirin, 2016a, s. 737)

*kür(ä)gün(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilgä : k(a)g(a)n(i)η(i)n : (ä)rm(i)ş : b(a)rm(i)ş : (ä)dgü : (e)l(i)ñä : k(ä)ntü : y(a)η(i)lt(i)g : y(a)bl(a)k : **kigürt(ü)g** : (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 491) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hatâ ettin (ve) nifak soktun.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)*

*(a)nça k(a)zg(a)n(i)p : bir(i)ki : bod(u)n(u)g : **ot sub : kilm(a)d(i)m** (KT D 27; BK D 22) (Şirin, 2016a, s. 492) “Öylece elde edip birleşik halkları ateş (ve) su gibi (birbirlerine) düşman etmedim. (E. Aydın, 2021a, s. 60, 88)*

kin / ken: anne tarafından akraba (Şirin, 2016a, s. 733) (*bk. bişük*)

kir-: 1. (yönelme durumuyla) bir yere girmek 2. (bodun sözü ve bodun adlarıyla) (yönelme durumuyla ve yön edatlarıyla) bağımlı olmak, iltihak etmek, iltica etmek 3. (düşman saflarının arasına) dalmak, hücum etmek (Şirin, 2016a, s. 733)

[*kir-* sözünün “(yönelme durumuyla) bir yere girmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *içgin-*; “(bodun sözü ve bodun adlarıyla) (yönelme durumuyla ve yön edatlarıyla) bağımlı olmak, iltihak etmek, iltica etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bazlan-*; “hücum etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*]

tupul-: 1. delinmek 2. (savaşta) safları yararak düşman güçlerinin arasına atılmak (Şirin, 2016a, s. 744)

*(a)nta y(a)na : **kir(i)p** : tür(i)ş : k(a)g(a)n : buyruki : (a)z tutukug : (ä)l(i)g(i)n tutdı : (KT D 38) (Şirin, 2016a, s. 495) “Orada yine (düşman hatları içine) girip Türgiş Hakanının kumandanı Az valisini el(i) ile yakaladı.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)*

[...] *kül i(ç) çor : (a)nta k(e)srä : k(a)rlukka : y(ä)m[ä] süñ(ü)ş[dük]dä : id(i)l (a)kın : bin(i)p : opl(a)yu t(ä)g(i)p : s(a)nça : id(i)p : **tup(u)lu** : ünti : (KÇ 19) (Şirin, 2016a, s. 500) “Küli Çor, ondan sonra Karluk(lar)la yeniden savaştığında İdil (adlı) ak atına binip ileri atılarak saldırıp mızraklayıp (düşman saflarını) delip çıktı.” (E. Aydın, 2021a, s. 137)*

kirü / kerü: batı (Şirin, 2016a, s. 733) (*bk. ay togsık*)

kisre / kesre: 1. batı 2. -den sonra (Şirin, 2016a, s. 733)

(*kisre / kesre* sözünün “batı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay togsık*; “-den sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıngaru*)

kişi: insan, kişi (Şirin, 2016a, s. 733)

er: er, adam, insan, yiğit, asker, kişi (Ergin, 2009, s. 93)

(*ä*)*dgü* : *bilgä* : **kişig** : (*ä*)*dgü* : (*a*)*lp* *kişig* : *yor(i)tm(a)z* : (*ä*)*rm(i)ş* : (KT G 6; BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 346) “İyi (ve) akıllı kişileri, iyi (ve) cesur kişileri ilerletmezler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

alp erin ölürip [bal]bal kılı birtim “Kahraman erini öldürüp balbal kılıverdim.” (BK G 7) (Ergin, 2009, s. 52-53)

kişi oğlu: insanoğlu (Şirin, 2016a, s. 733)

teñri kulu: Tanrı kulu, insanoğlu (Şirin, 2016a, s. 741)

üzä kök : *t(ä)ñri* : (*a*)*sra* : *y(a)g(i)z* : *y(e)r* : *kıl(i)ntukda* : (*e*)*kin (a)ra* : **kişi oğlu** : *kıl(i)nm(i)ş* : (KT D 1; BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 346) “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

t(ä)ñri kulu : *bit(i)d(i)m* (Gurvaljin 1) (Şirin, 2016a, s. 346) “(Ben) Tanrı(’nın) kulu yazdım.” (Alyılmaz, 2005, s. 75)

yıta t(ä)ñri kulu (*a*)*dr(i)lt(i)m(i)z-a* : (*ä*)*s(i)z(i)m-ä* (Ye 69/2) (Şirin, 2016a, s. 346) “Ne acı! Tanrının kulları, bizler ayrıldık, yazık bana!” (Kormuşin ve diğerleri, 2016, s. 182)

kit-: 1. gitmek 2. dünyadan ayrılmak, ölmek (Şirin, 2016a, s. 733)

(*kit-* sözünün “gitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “ölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrıl-*)

kod- / **kot-**: 1. koymak, bırakmak 2. (kan sözüyle) kağan önderliğindeki siyasal örgütlenmeyi bırakmak (Şirin, 2016a, s. 733)

(*kod-* / *kot-* sözünün “bırakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalıt-*)

kod- / *kot-* “koymak”

ur-: vurmak, dövmek, koymak, yapmak, takmak, hakketmek, yontmak, geçirmek, kaydetmek (Ergin, 2009, s. 119)

kıy(i)n : (*a*)*yd(i)m* : *turgur[u]* **kot(tı)m** : (ŞU D 2) (Şirin, 2016a, s. 458) “Cezalarını söyledim (tebliğ ettim). Oldukları gibi bıraktım.” (E. Aydın, 2021b, s. 55)

kodı: boyunca, aşağı doğru (Şirin, 2016a, s. 733); aşağı (T. Tekin, 2020a, s. 152)

(*kodı* sözünün “aşağı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asra*; “boyunca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezü*)

koduz: kadın (Şirin, 2016a, s. 733) (*bk. katun*)

kokuluk: (cenaze ritüellerinde kullanılan) kokuluk, tütsü (Şirin, 2016a, s. 733)

yıpar: (cenaze ritüellerinde kullanılan) kokulu mum, tütsü (Şirin, 2016a, s. 748)

kok(ı)l(ı)k : ... (a)ltun : küm(ü)ş : k(ä)rg(ä)ks(i)z : k(ä)lürti : (BK G 11) (Şirin, 2016a, s. 405) “Kokuluk altın (ve) gümüş bol miktarda getirdi.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

yog : **yıp(a)r(ı)g** : k(ä)lür(ü)p : tikä : birti : (BK G 11) (Şirin, 2016a, s. 406) “Cenaze mumları getirip dikiverdiler.” (T. Tekin, 2020a, s. 69)

kon-: (bir yere) yerleşmek, (bir yeri) mesken tutmak (Şirin, 2016a, s. 733)

olur-: 1. oturmak 2. varlığını sürdürmek, hayat geçirmek 3. (kagan, yabgu, şad vd.) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek 4. konuşlanmak, mevzilenmek 5. ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak (Şirin, 2016a, s. 736)

tut-: 1. tutmak 2. yurt tutmak 3. (il) varlık sürdürmek 4. denetim altına almak 5. savaşta yakalamak 6. (at sözüyle) adını almak 7. (kü sözüyle) adı duyulmak 8. (Türk teñri) kagan, katun ve kaganın diğer aile bireylerini korumak (Şirin, 2016a, s. 744)

y(a)gru : **kontukda** : kisrä : (a)ñ(i)g bil(i)g : (a)nta öyür (ä)rm(i)ş : (KT G 5) (Şirin, 2016a, s. 512) “Yakına yerleştikten sonra kötülükleri orada düşünürlermiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 48)

bu yirdä : **ol(u)r(u)p** : t(a)bg(a)ç : bod(u)n : birlä : tüz(ü)lt(ü)m : (KT G 4-5; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 512) “Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

il **tuts(ı)k** : yir : ötük(ä)n : yış (ä)rm(i)ş : (KT G 4; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 482) “Yurt tutacak yer Ötüken (ormanlı) Dağları imiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 48, 75)

kontur-: kondurmak, yerleştirmek, iskan etmek, yurtlandırmak (Şirin, 2016a, s. 733)

olgurt-: 1. oturtmak, yerleştirmek 2. (bina, yapı, konut vb.) kurdurmak, tesis ettirmek (Şirin, 2016a, s. 736)

olurt-: 1. oturtmak, yerleştirmek 2. tahta çıkarmak, kağan yapmak 3. (bediz sözüyle) motif, oyma vb.yi yerleştirmek, süsletmek, bezetmek (Şirin, 2016a, s. 736)

ur-: koymak, yerleştirmek (T. Tekin, 2020b, s. 96)

üzä : t(ä)ñri : (a)s[ra] y(e)r : y(a)rl(ı)k(a)duk : üç[(ü)n] köz(ü)n : körm(ä)dük : kulk(a)k(i)n : (e)ş(i)dm(ä)dük : bod(u)n(u)m(i)n : ilg(ä)rü : kün : to[gs(i)kına] bir(i)g(ä)rü [kün ortusın]a : kur(i)g(a)ru : [kün b(a)ts(i)kına : yır(i)g(a)ru : tün ortusın]a t(ä)gi **kont(u)rt(u)m** (BK K 10-11) (Şirin, 2016a, s. 512) “Yukarıda (ebedî) gök, aşağıda yer lütfettiği için gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği,

halkımı doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim.” (E. Aydın, 2021a, s. 78)

y(ä)lmä : k(a)rgu : (ä)dgüti : urg(i)l “Atlı devriyeleri ve gözetleme kulelerini iyi yerleştir.” (TY 34) (T. Tekin, 2020b, s. 27)

kop: tümüyle, bütünüyle, toptan, tamamen (Şirin, 2016a, s. 733) (*bk. barça*)

kopın: tümüyle, bütünüyle, toptan, tamamen (Şirin, 2016a, s. 733) (*bk. barça*)

korag: cenaze töreni (Şirin, 2016a, s. 733)

yog: cenaze töreni (Şirin, 2016a, s. 749)

yog(u)η : kor(a)g(i)η ko[p (a)lk(d)ım(i)z] : l²y²w t(ä)ηri ... (O 12)⁶¹ (Şirin, 2016a, s. 405) “Cenaze törenini hep tamamladım.”

oza [k](ä)lm(i)ş : süsin : kül tig(i)n : (a)g(i)t(i)p : toηra : bir og(u)ş : (a)lp(a)gu : on (ä)r(i)g : toηa tig(i)n : yogınta : (ä)g(i)r(i)p öl(ü)rt(ü)m(i)z : (KT K 7) (Şirin, 2016a, s. 406) “Süratle gelen (düşman) ordusunu Kül Tigin dağıtıp Tongra(lardan) bir grup yiğit on eri Tonga Tigin’in cenaze töreninde kuşatarak öldürdük.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

korıg: muhafız, kale muhafızı (Şirin, 2016a, s. 733)

kargu / karguy: düşmanı ihbar için yapılan kule, düşmanı haber vermek için yapılan ateş kulesi; nöbetçi, muhafız (Ergin, 2009, s. 99)

turgak: 1. konut 2. gece bekçisi, muhafız (Şirin, 2016a, s. 744)

kor(i)gu : (e)ki üç : kiş(i)l(i)gü : t(ä)z(i)p : b(a)rdı : (BK D 41) (Şirin, 2016a, s. 381) “(Kale) muhafızı iki üç kişi ile kaçıp gitti.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

t(ä)ηri k(a)n(i)m : (a)tl(i)gı : tokuz t(a)t(a)r [y(e)ti y(e)g(i)rmi (a)z] buyruk [toηra (ä)d]ä : s(ä)ηüt bıη[a uyg(u)r] bod(u)nı : t(i)g(i)t(i)m(i)n : bu bit(i)dükdä : k(a)n(i)ma : turg(a)k b(a)[şı k(a)g(a)s] (a)t(a)çuk : b²g²zk²r² çigşi : bıla b(a)ga t(a)rk(a)n : üç yüz : turg(a)k : turdı : (Ta K 2) (Şirin, 2016a, s. 381-382) “İlahi (yüce) hanımın atlıları (süvari birliği) Dokuz Tatar(lardan) on yedi, Az(lardan) komutanlar, Tongra(lardan) generaller ve süvari birliğinden (oluşuyordu). Uygur halkından prenslerimle bu (yazıtı) yazdıkları sırada, hanımın muhafız birliğinin başı Kagas Ataçuk, Begzeker Çigşi (ve) Bıla Baga Tarkan (ile birlikte) üç yüz muhafız, (yazıtı) ayağa kaldırdı (dikti).” (E. Aydın, 2021b, s. 47)

kork-: korkmak (Şirin, 2016a, s. 734)

añ-: korkmak (Ergin, 2009, s. 85)

ürk-: ürkmek, korkmak (Şirin, 2016a, s. 746)

⁶¹ Bu cümleyi Erhan Aydın “Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)” adlı eserinde “*yogıy korıgıyın kazgıntı [yoğ törenini (ve) anıt mezarını yaptırdım (?)]*” şeklinde; Mehmet Ölmez ise “Ongi Yazıtı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı yazısında “*yogıy : korıgıyını : kazgıntı : (cenaze törenini yaptırıp cenazesini kaldırdım)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

öküş t(e)y(i)n : n(ä)kä korkur biz : (TY 39) (Şirin, 2016a, s. 471) “(Düşman) çok diye niye korkuyoruz?” (T. Tekin, 2020b, s. 29)

(ä)bi : on kün : öñrä : ürk(ü)p : b(a)rm(i)ş : (ŞU G 7) (Şirin, 2016a, s. 472) “Karargâhı (karargâhtaki halkı) on gün önceden ürküp kaçmışlar.” (E. Aydın, 2021b, s. 61)

kök (I): mavi, yeşil, boz, gri, lacivert (gökyüzünün her türlü rengi) (Şirin, 2016a, s. 734)

(*kök* sözünün “boz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boz*)

yaşıl: açık mavi, yeşil (Şirin, 2016a, s. 747)

üzä kök : t(ä)ñri : (a)sra : y(a)g(i)z : yer : kıl(i)ntukda : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : kıl(i)nm(i)ş : (KT D 1; BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 266) “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

kölek: küçük göl, gölcük, bataklık (Şirin, 2016a, s. 734)

(*kölek* sözünün “bataklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*)

kömül-: gömülmek, toprağa verilmek (Şirin, 2016a, s. 734)

(*kömül-* sözünün “gömülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*)

köni: doğru, dürüst (Şirin, 2016a, s. 734)

tüz: düz, doğru, kusursuz, hatasız (Ergin, 2009, s. 118)

begleri yime budunu yime tüz ermiş “Beyleri de milleti de doğru imiş.” (KT D 3) (Ergin, 2009, s. 8-9)

könül: (insanın) iç dünyası, gönül (Şirin, 2016a, s. 734)

öz: 1. kendi 2. (teñri tarafından bahşedilen) benlik, manevi varlık,
öz 3. yürekte varsayılan sevgi, bağlılık gibi duyguların kaynağı,
gönül 4. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 738)

köñ(ü)lt(ü)ki : s(a)b(i)m(i)n : u[r]turt(u)m : (KT G 12; BK K 14) (Şirin, 2016a, s. 440) “Gönlümdeki sözlerimi nakşettim.” (E. Aydın, 2021a, s. 50)

koyda : kuñç(u)y(u)m : özdä : ogl(u)m : y(i)ta : (ä)s(i)z(i)m-ä : y(i)ta : bökm(ä)d(i)m (Ye 3/1) (Şirin, 2016a, s. 440) “Koynumdaki eşim, gönlümdeki evlatlarım vah, ne yazık bana! Heyhat! (Size) doymadım.”

kör-: 1. görmek 2. (yönelme-bulunma durumuyla) itaat etmek 3. (yügerü zarfıyla) esenlik ve huzura kavuşmak 4. (emgek) çekmek 5. aldırış etmek 6. (edgü / beñi

sözleriyle) huzur içinde yaşamak 7. görüp geçirmek 8. yardımcı fiil (Şirin, 2016a, s. 734)

(*kör-* sözünün “aldırış etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşid-*)

kör- “(yönelme-bulunma durumuyla) itaat etmek”

içik-: içeri girmek, dahil olmak, tabi olmak, teslim olmak, itaat etmek (Ergin, 2009, s. 95)

kör- “(emgek) çekmek”

buğad-: sıkılmak, sıkıntı içinde olmak (T. Tekin, 2020b, s. 75)

on ok : *bod(u)n* : **(ü)mg(ü)k** : **körti** : (KT D 19; BK D 16) (Şirin, 2016a, s. 473)
“On-Ok halkı ıstırap gördü.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 57)

kötür-: 1. kaldırmak, yükseltmek, yukarı çıkarmak 2. (Türk tenrısı) kagan ve katunu yüceltmek, ululamak (Şirin, 2016a, s. 734)

(*kötür-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıt-*)

közed-: korumak, kollamak, gözetmek (Şirin, 2016a, s. 734)

aya-: korumak, himaye etmek (T. Tekin, 2020a, s. 124)

korı-: korumak (Ergin, 2009, s. 103)

in(i)m kül tig(i)n [...] iş(i)g : küç(ü)g : birtük : üç(ü)n : türk : bilgä : k(a)g(a)n : [...] ukı[...] : *in(i)m kül tig(i)n(i)g : köz(ä)dü* : *ol(u)rt[(u)m]* (KT B) (Şirin, 2016a, s. 524) “Kardeşim Kül Tigin (ölesiye yitesiye) hizmet ettiği için, Türk Bilge Hakan mülküne (?), kardeşim Kül Tigin’i gözeterek, hükümdar (olarak) oturdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 41)

kül tig(i)n(i)η : (a)ltunin : küm(ü)şin : (a)gışın : b(a)r(i)mün tör[t bın] y(i)lk[ıs]ın : (a)y(a)gma : tuyg(u)t : bu [.....] b(e)g(i)m : tig(i)n : yüg(e)rü : t(e)ηri bolça [.....] t(a)ş : bit(i)d(i)m : “Kül Tigin’in altınlarını, gümüşlerini, servetini, malını dört bin (attan oluşan) sürülerini koruyan Tuygut beyim prens yukarıda tanrı olunca (.....kitabe) taş(ını) yazdım.” (KT GB) (T. Tekin, 2020a, s. 40-41)

kür(ä)güη(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilgä : k(a)g(a)n(i)η(i)n : (ä)rm(i)ş : b(a)rm(i)ş : (ä)dgü : (e)l(i)ηä : k(ä)ntü : y(a)η(i)lt(i)g (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 526) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hatâ ettin.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

kubra-: 1. toplanmak, bir araya gelmek 2. (cenaze töreni için) toplanmak, bir araya gelmek (Şirin, 2016a, s. 734)

(*kubra-* sözünün “toplanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birik-*; “bir araya gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kabış-*)

kubran-: 1. toplanmak, bir araya gelmek 2. siyasal teşekkül oluşturmak amacıyla toplanmak (Şirin, 2016a, s. 734)

(*kubran-* sözünün “toplanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birik-*; “bir araya gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kabış-*)

kubrat-: 1. bir araya getirmek, derlemek, toparlamak 2. (bodunu, boyları) derleyip toparlamak, siyasal teşekkül oluşturmak amacıyla bir araya getirmek, başka bodun ve boyları müttefik kılmak (Şirin, 2016a, s. 734)

kubrat- “bir araya getirmek, derlemek, toparlamak”

tir- / ter-: 1. bir araya getirmek, derlemek, toparlamak 2. (bodunu, boyları) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka bodun ve boyları müttefik kılmak (Şirin, 2016a, s. 742)

ilg(e)rü : kuurıg(a)ru : sül(e)p : tirm(i)ş : kubr(a)tm(i)ş “Doğuya ve batıya sefer edip (adam) derlemiş toplamış.” (BK D 11) (T. Tekin, 2020a, s. 54-55)

b(ä)n : s(ä)k(i)z (a)d(a)kl(i)g : b(a)r(i)m(i)m : b(a)g(i)ş(i)m-a : t(e)r(i)p bökm(ä)d(i)m (Ye 42/3) (Şirin, 2016a, s. 459)⁶² “Ben sekiz ayaklı malıma mülküm, çadır ipime (onları) bir araya getirip doymadım.”

kubrat- “(bodunu, boyları) derleyip toparlamak, siyasal teşekkül oluşturmak amacıyla bir araya getirmek, başka bodun ve boyları müttefik kılmak”

tir- / ter-: 1. bir araya getirmek, derlemek, toparlamak 2. (bodunu, boyları) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka bodun ve boyları müttefik kılmak (Şirin, 2016a, s. 742)

yıg-: 1. yığmak, toplamak 2. (bodunu, boyları) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka bodun ve boyları müttefik kılmak (Şirin, 2016a, s. 748)

k(a)g(a)n : ol(u)r(u)p yok : çıg(a)n : bod(u)n(u)g : kop kubr(a)tdım : (KT G 9-10; BK K 7) (Şirin, 2016a, s. 492) “Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

⁶² Bu cümleyi Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde “*Biz (ben?) sekiz adaklıg barımım bağşım a tiriğ bökmedim [Biz (ben?), sekiz ayaklı malım mülküm, bakşıma? hayattayken doymadım]*” şeklinde; İ. Kormuşin, E. Mozioglu, R. Alimov, F. Yıldırım ise “Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler” adlı eserde “*biñ sekiz adaklıg barımım bağşıım-a terti bökmedim [Binlerce sekiz ayaklı mülküm (çadırım) hepinize doymadım!]*” şeklinde okuyup Türkiye Türkçesine aktarmışlardır.

türk [bod(u)n t]r(i)p : il tuts(i)k(i)η(i)n : bunta : urt(u)m : (KT G 10; BK K 8) (Şirin, 2016a, s. 493) “Türk halkını bir araya getirip ülke kuracağımızı buraya kazıdım (yazdım).” (E. Aydın, 2021a, s. 50, 77)

(ä)çüm(ü)z : (a)pam(i)z : [...]mA : k(a)g(a)n : tört : bul(u)η(u)g : (e)tm(i)ş : yıgm(i)ş : y(a)ym(i)ş : basm(i)ş : (O 1) (Şirin, 2016a, s. 493) “Atalarımız, dedelerimiz Yaman Kağan dört bir tarafı düzenlemiş, bir araya toplamış, (isyancıları) bastırmış.” (E. Aydın, 2021a, s. 123)

kul bol-: tutsak olmak (Şirin, 2016a, s. 734)

kulad-: tutsak olmak (Şirin, 2016a, s. 734)

kün bol-: tutsak olmak (kadın) (Şirin, 2016a, s. 735)

kün kul bol-: tutsak olmak (Şirin, 2016a, s. 735)

küned-: tutsak olmak (kadın) (Şirin, 2016a, s. 735)

t(a)bg(a)ç : bod(u)nka : b(ä)gl(i)k : urı oğlın : kul boltı : (ä)şil(i)k : kız oğlın : kün boltı : (KT D 7) (Şirin, 2016a, s. 496) “Çin halkına, bey olmağa lâyık erkek evlâdı kul oldu, hanım olmağa lâyık kız evlâdı (da) carıye oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

y(e)ti yüz : (ä)r : bol(u)p : (e)ls(i)r(ä)m(i)ş : k(a)g(a)ns(i)r(a)m(i)ş : bod(u)n(u)g : kün(ä)dm(i)ş : kul(a)dm(i)ş : bod(u)n(u)g : türk : törüsin : ıçg(i)nm(i)ş : bod(u)n(u)g : (ä)çüm (a)pam : törüsinçä : y(a)r(a)tm(i)ş : boşgurm(i)ş : (KT D 13; BK D 11-12) (Şirin, 2016a, s. 496) “Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, carıye olmuş kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 55)

t(a)bg(a)ç : bod(u)nka : b(ä)gl(i)k : urı oğlın : kul boltı : (ä)şil(i)k : kız oğlın : kün boltı : (KT D 7) (Şirin, 2016a, s. 496) “Çin halkına, bey olmağa lâyık erkek evlâdı kul oldu, hanım olmağa lâyık kız evlâdı (da) carıye oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

bod(u)nı : kün kul : boltı : (KT D 20; BK D 17) (Şirin, 2016a, s. 496) “Halkı (da) kul köle oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 57)

y(e)ti yüz : (ä)r : bol(u)p : (e)ls(i)r(ä)m(i)ş : k(a)g(a)ns(i)r(a)m(i)ş : bod(u)n(u)g : kün(ä)dm(i)ş : kul(a)dm(i)ş : bod(u)n(u)g : türk : törüsin : ıçg(i)nm(i)ş : bod(u)n(u)g : (ä)çüm (a)pam : törüsinçä : y(a)r(a)tm(i)ş : boşgurm(i)ş : (KT D 13; BK D 11-12) (Şirin, 2016a, s. 496) “Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, carıye olmuş kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 55)

kul kıl-: tutsak yapmak (Şirin, 2016a, s. 734) (bk. al-)

kul: tutsak (erkek) (Şirin, 2016a, s. 734) (bk. bulun)

kulad-: tutsak olmak (Şirin, 2016a, s. 734) (bk. kul bol-)

kum: kum, çöl (Şirin, 2016a, s. 734) (bk. çorak)

kunçuy: 1. kağan kızı veya kız kardeşi 2. eş, karı, zevce (Şirin, 2016a, s. 734)

(*kunçuy* sözünün “eş, karı, zevce” anlamıyla eş anlamı olan söz / sözler için bk. *ebçi*)

kurı: batı (Şirin, 2016a, s. 734) (*bk. ay togsık*)

kurıdın: batı (Şirin, 2016a, s. 734) (*bk. ay togsık*)

kut: kut, talih, Tanrı lütfu (Şirin, 2016a, s. 734)

ülüg: talih (T. Tekin, 2020a, s. 183)

t(ä)ñri : y(a)rl(ı)k(a)dukın : üçün : [ö]z(ü)m : kut(u)m : b(a)r üçün : k(a)g(a)n : ol(u)rt(u)m (KT G 9; BK K 7) (Şirin, 2016a, s. 408) “Tanrı lûtfkâr olduğu için, benim (de) talihim olduğu için, hakan (olarak tahta) oturdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

kut(u)m : b(a)r üç(ü)n : ülüg(ü)m : b(a)r üçün : ölt(e)çi : bod(u)n(u)g : tırg(ü)rü : ig(i)t(ti)m : “İlâhî lûtfum olduğu için, kısmetim olduğu için, ölecek halkı diriltip doyurdum.” (KT D 29) (T. Tekin, 2020a, s. 32-33)

kutay: ipekli kumaş (Şirin, 2016a, s. 735) (*bk. agı*)

kutlug: 1. kutlu, kutsal 2. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 735)

(*kutlug* sözünün “kutsal” anlamıyla eş anlamı olan söz / sözler için bk. *ıduk*)

kuz: 1. kuzey 2. dağın kuzey yamacı (Şirin, 2016a, s. 735)

kuz “kuzey”

tün ortusu: kuzey (Şirin, 2016a, s. 744)

yırı: kuzey (Şirin, 2016a, s. 748)

yırıdın: kuzey (Şirin, 2016a, s. 749)

yir / ir: kuzey (Şirin, 2016a, s. 749)

çog(a)y kuzın : k(a)ra kum(u)g : ol(u)rur : (ä)rt(i)m(i)z (TY 7) (Şirin, 2016a, s. 326) “Çogay (Dağları’nın) kuzeyinde, Karakum’da oturuyor idik.” (T. Tekin, 2020b, s. 16)

ilg(ä)rü : kün : togs(ı)kına : bir(i)g(ä)rü : kün : ortusıy(a)ru : kurıg(a)ru : kün : b(a)tsıkına : yır(ı)g(a)ru : tün ortusıy(a)ru : (a)nta : içr(ä)ki : bod(u)n : ko[p] : m[(a)ñ]a : kör(ü)r (KT G 2; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 328) “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, oradaki tâbi halklar bana bağlıdır.” (E. Aydın, 2021a, s. 47, 74)

ul(a)yu : in(i)yğün(ü)m : ogl(a)n(ı)m : biriki : og(u)ş(u)m : bod(u)n(u)m : bir(i)yä : ş(a)d(a)pıt b(ä)gl(ä)r : yır(ı)ya : t(a)rk(a)t : buyruk : b(ä)gl(ä)r ot(u)z [...] tokuz og(u)z b(ä)gl(ä)ri : bod(u)nı : bu s(a)b(i)m(i)n : (ä)dgüti : (e)şid : k(a)t(ı)gdi : tıñla : (KT G 1-2) (Şirin, 2016a, s. 328) “Evvela küçük kardeşlerim, çocuklarım, birleşik soyum, halkım. Güneydeki şadlar (ve) beyler,

kuzeydeki tarkanlar, komutanlar (ve) beyler. Otuz Tatarlar. Dokuz Oğuz beyleri, halkı bu sözlerimi iyice işit (ve) sıkıca dinleyin.” (E. Aydın, 2021a, s. 47)

t(a)bg(a)ç : b(i)r(i)d(i)n y(ä)n t(ä)g : küt(a)n : öñd(ü)n y(ä)n t(ä)g : b(ä)n yır(i)d(i)nta y(a)n : t(ä)g(ä)yin : (TY 11) (Şirin, 2016a, s. 329) “(Siz) Çinliler güney tarafından saldırın, (siz) Kıtaylılar doğu tarafından saldırın, biz (de) kuzey tarafından saldıralım.” (T. Tekin, 2020b, s. 18)

y(a)yl(a)g(i)m : ötük(ä)n : kuzı k(i)d(i)n uçı : t(ä)z b(a)şı : öñd(ü)ni k(a)nıy kün(ü)y b²z... iç (i)l(a)g(i)m : ötük(ä)n y(i)ri onı ... süy y(a)g ... bod(u)nki k(a)g(a)ngı : b(i)rig(ä)rü uçı ... kögm(ä)n (i)lig(ä)rü uçı költ[i] (Ta B 5) (Şirin, 2016a, s. 329) “Yaylam Ötüken’in kuzey (bölümlerinin) batı ucu, Tes (Irmağı) kaynağı(ındadır). Doğusu Hanuy (ve) Hünüy ırmakları <...> iç otlağım Ötüken, kuzeyi Ongı Tarkan Süy, düşman halkın kağanı(nın) güney ucu Altay Dağları, batı ucu Kögmen, doğu ucu Költi(?)’dir.” (E. Aydın, 2021b, s. 45)

kü: 1. haber, duyum, istihbarat 2. şan, şöhret (Şirin, 2016a, s. 735)

kü “haber”

sab: söz, haber, bilgi, mesaj (Şirin, 2016a, s. 738)

sayu: sayarak, her, her bir; haber (Ergin, 2009, s. 109)

tıl / til: haberci, casus, durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan esir, dil: haber, söz (Ergin, 2009, s. 114)

t(a)şra : yor(i)yur : tiy(i)n : kü : (e)ş(i)d(i)p : b(a)lk(a)k : t(a)şık(m)iş : t(a)gd(a)k : inm(i)ş : (KT D 11-12; BK D 10-11) (Şirin, 2016a, s. 397) “Baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53, 55)

bu s(a)b(i)m(i)n : (ä)dgüti : (e)şid : k(a)t(i)gdı : tıñla : (KT G 1-2) (Şirin, 2016a, s. 397) “Bu sözlerimi iyice işit (ve) sıkıca dinleyin.” (E. Aydın, 2021a, s. 47)

ol ok tün budunun sayu itımız “O aynı gece halkına haber gönderdik.” (TY 2.Taş B 7) (Ergin, 2009, s. 76-77)

kü “şöhret”

at: ad, isim, nam, şöhret (Ergin, 2009, s. 86)

sorug: ün, şöhret (Şirin, 2016a, s. 739)

türk : bod(u)n(u)g : (a)tı küsi : yok bolm(a)zun : [tiy(i)n : k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n(i)g ög(ü)m k(a)tun(u)g : köt(ü)rm(i)ş : t(ä)ñri : il bir(i)gmä : t(ä)ñri : türk : bod(u)n : (a)tı küsi : yok bolma(z)un [tiy(i)n : öz(ü)m(i)n : ol t(ä)ñri] k(a)g(a)n : ol(u)rtdı (ä)r(i)nç : (KT D 25-26; BK D 20-21) (Şirin, 2016a, s. 399) “Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, babam hakanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı, devlet veren Tanrı, Türk halkı(nın) adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı hakan (olarak tahta) oturttu, hiç şüphesiz.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 57, 59)

atı küsi yok boldı “Adı sanı yok oldu.” (BK D 36) (Ergin, 2009, s. 48-49)

küm : **sorug(u)m** : *kün togsık(k)a* : *b(a)tsık(k)a* : *t(ä)gdi* : (S 4-5) (Şirin, 2016a, s. 400) “Şanım şöhretim doğudan batıya kadar (her yere) ulaştı.” (Ölmez, 2018, s. 189)

küç: 1. güç, kuvvet 2. güçlü (Şirin, 2016a, s. 735)

(*küç* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böke*)

küçlüğ: güçlü (Şirin, 2016a, s. 735) (*bk. böke*)

kük-: ünlenmek, ün kazanmak, meşhur olmak (Şirin, 2016a, s. 735)

tut-: 1. tutmak 2. yurt tutmak 3. (il) varlık sürdürmek 4. denetim altına almak 5. savaşta yakalamak 6. (at sözüyle) adını almak 7. (kü sözüyle) adı duyulmak 8. (Türk teñri) kagan, katun ve kaganın diğer aile bireylerini korumak (Şirin, 2016a, s. 744)

(a)lpı (ä)rd(ä)mi : (a)nta : **kükdi** (KÇ 4) (Şirin, 2016a, s. 527) “Kahramanlığı (ve) erdemi orada ünlendi.” (E. Aydın, 2021a, s. 134)

[t(a)b]g(a)çka : *bunça* : *sün(ü)ş(ü)p* : (a)lpın : (ä)rd(ä)min : *üçün* : *kü bunça* : **tutdı** : (KÇ 12) (Şirin, 2016a, s. 529) “Çin’le bu kadar savaşıp yığıtlığı (ve) erdemi için bu kadar (çok) ün kazandı.” (E. Aydın, 2021a, s. 136)

kümüş: 1. gümüş 2. gümüş para, gümüş eşya (Şirin, 2016a, s. 735)

kümüş “gümüş para”

ürün: 1. ak, beyaz 2. beyaz renkli mal mülk, gümüş para 3. 23.

Kalbak-Taş yazıtının bitigçisi (Şirin, 2016a, s. 746)

(a)ltun : **küm(ü)ş** : *işg(i)ti* : *kut(a)y* : *buñs(u)z* : (a)nça : *birür* : (KT G 5; BK K 3-4) (Şirin, 2016a, s. 337) “Altın(ı), gümüş(ü), ipeğ(i) (ve) ipekli kumaşları güçlük çıkarmaksızın öylece (bize) veriyorlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

ür(ü)ñ(ü)mgä *k(a)r(a)mga* (a)zd(i)m-a (Ye 11/10) (Şirin, 2016a, s. 338) “Beyaz renkli malımdan mülkümden / gümüş paramdan ve halkımdan ayrıldım, öldüm.”

kün: 1. güneş 2. gün 3. gündüz (Şirin, 2016a, s. 735)

kün “güneş”

yaruk: 1. ışık, aydınlık 2. güneş (Şirin, 2016a, s. 747)

(e)ki y(a)ñıka : **kün** *tog(u)ru* : *sün(ü)şd(ü)m* : (ŞU D 1) (Şirin, 2016a, s. 307) “Aynı ikinci günü güneş doğarken savaştım.” (Ölmez, 2018, s. 121)

kiçä y(a)r[uk] *b(a)t(a)r* (ä)rkli : *sün(ü)şd(ü)m* : (ŞU D 1) (Şirin, 2016a, s. 308) “Akşam güneş batar iken savaştım.” (Ölmez, 2018, s. 121)

kün “gündüz”

küntüz: gündüz (Şirin, 2016a, s. 735)

[... kök] : öñ(ü)g : yog(u)ru : sü yor(ı)p : tünli : **künli** : yiti : öd(ü)şkă : subs(u)z : k(ä)çd(i)m : (BK GD) (Şirin, 2016a, s. 304) “(Gök) Öng (Nehrinin yatağı)nı (adetâ) yoğurarak ordu (ile) yürüyüp geceli gündüzlü yedi vakitte susuz (araziyi) geçtim.” (T. Tekin, 2020a, s. 67)

k(a)ñ(i)m(i)z : (ä)çim(i)z : k(a)z[g(a)nm(i)ş : bod(u)n : (a)tı küsi yok bolm(a)zun] tiy(i)n : türk : bod(u)n : üçün : tün : ud(i)m(a)d(i)m : **künt(ü)z** : ol(u)rm(a)d<(i)m> : (KT D 26-27; BK D 22) (Şirin, 2016a, s. 304) “Babamızın, amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye, Türk halkı için gece uyumadım, gündüz oturmam.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 59)

kün batsık / batsık: batı (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. ay togsık)

kün ortusu: güney (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. biri)

kün togsık: doğu (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. ilgerü / iligerü)

küni: haset, kıskançlık (Şirin, 2016a, s. 735)

suk: haset, kıskançlık, hırs, öfke (Şirin, 2016a, s. 739)

t(ä)ñri : y(e)r : bulg(a)kın : üç(ü)n : ödiñ[ä] **küni** : t(ä)gdük : üç(ü)n : y(a)gı boltı : (BK D 29-30) (Şirin, 2016a, s. 440) “Gök (ile) yer (arasındaki) karışıklık nedeniyle, ödlerine haset girdiği için, (bize) düşman oldular.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

suk(u)n [...o]g(i)lin : yut(u)zın : (a)nta (a)lt(i)m : (BK D 38) (Şirin, 2016a, s. 441) “Kıskançlıkla....çocuklarını (ve) kadınlarını orada gasp ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

küntüz: gündüz (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. kün)

kün bol-: tutsak olmak (kadın) (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. kul bol-)

kün kıl-: (kadın) tutsak yapmak (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. al-)

kün kul bol-: tutsak olmak (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. kul bol-)

kün: tutsak (kadın) (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. bulun)

küned-: tutsak olmak (kadın) (Şirin, 2016a, s. 735) (bk. kul bol-)

küregü: itaatsiz olma durumu, anarşizm (Şirin, 2016a, s. 736)

tüzsüz: itaatsiz, uyumsuz, kavgalı (Şirin, 2016a, s. 744)

kür(ä)gün(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilgä : k(a)g(a)n(i)ñ(i)n : (ä)rm(i)ş : b(a)rm(i)ş : (ä)dgü : (e)l(i)ñä : k(ä)ntü : y(a)ñ(i)lt(i)g : y(a)bl(a)k : kigürt(ü)g : (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 413) “İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hatâ ettin (ve) nifak soktun.” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

b(ä)gl(ä)ri : bod(u)nı : **tüzs(ü)z** üç(ü)n : t(a)bg(a)ç : bod(u)n : t(ä)bl(i)gin : kürl(ü)g<in> üçün : (a)rm(a)kçısın : üçün : in(i)li : (ä)çili : kıkşürtükün : üçün : b(ä)gli : bod(u)nlig : yon(a)şurtukın : üçün : türk : bod(u)n : ill(ä)dük : ilin :

ıçg(i)nu : ıdm(i)ş k(a)g(a)nl(a)duk : k(a)g(a)nın : yit(ü)rü : ıdm(i)ş : (KT D 6-7; BK D 6-7) (Şirin, 2016a, s. 414) “Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için, beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı, kurduğu devletini elden çıkarıvermiş, tahta oturttuğu hakanını kaybedivermiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 27, 53)

kürlüg: hilekâr, aldatıcı (Şirin, 2016a, s. 736)

teblig: hilekâr, aldatıcı (Şirin, 2016a, s. 740)

t(a)bg(a)ç : bod(u)n : t(ä)bl(i)gin : kürl(ü)g<in> üçün : (a)rm(a)kçısın : üçün in(i)li : (ä)çili : kışkırtukın : üçün : b(ä)gli bod(u)nlıg : yon(a)şurtukın : üçün : türk : bod(u)n : ill(ä)dük : ilin ıçg(i)nu : ıdm(i)ş : (KT D 6-7; BK D 6-7) (Şirin, 2016a, s. 254) “Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için, beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı, kurduğu devletini elden çıkarıvermiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 53)

küt-: beklemek (Şirin, 2016a, s. 736)

küzed-: gözetmek, muhafaza etmek, saklamak, bakmak, beklemek
(Ergin, 2009, s. 105)

(e)ki (a)y küt(t)(ü)m : k(ä)lm(ä)di : (ŞU D 5) (Şirin, 2016a, s. 458) “İki ay bekledim (ancak) gelmedi(ler).” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

inim kül tiginig küzedü olurtum “Küçük kardeşim Kül Tiginini gözeterek oturdum.” (KT B 1) (Ergin, 2009, s. 30-31)

L (Lagzın)

lagzın: 1. domuz 2. domuz yılı (Şirin, 2016a, s. 736)

toñuz: domuz (Şirin, 2016a, s. 743)

[kü]l i(ç) çor : y(e)ti y(a)şuğa : y²g²r² : öl(ü)rti : tok(u)z : [y(a)]şı[ŋa] : (a)z(i)gl(i)g : toñ(u)z : öl(ü)rti : (KÇ 18) (Şirin, 2016a, s. 313) “Küli Çor yedi yaşında kara at? öldürdü. Dokuz yaşında azılı (vahşi) domuz öldürdü.” (E. Aydın, 2021a, s. 137)

N (Ne – Neñ)

ne: ne, niye (Şirin, 2016a, s. 736)

neke: niye, niçin (Şirin, 2016a, s. 736)

(a)z t(e)y(i)n : nū b(a)s(i)n(a)l(i)m : (TY 39) (Şirin, 2016a, s. 278) “Azız diye niye yenilelim?” (T. Tekin, 2020b, s. 29)

öküş t(e)y(i)n : n(ü)kū korkur biz (TY 39) (Şirin, 2016a, s. 278) “(Düşman) çok diye niye korkuyoruz?” (T. Tekin, 2020b, s. 29)

neke: niye, niçin (Şirin, 2016a, s. 736)

(neke sözünün “niye” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. ne)

nençe: nice, pek çok (Şirin, 2016a, s. 736)

(*nençe* sözünün “pek çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ertinü*)

neñ: 1. hiç, herhangi 2. her ne kadar (Şirin, 2016a, s. 736)

(*neñ* sözünün “hiç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *idi / edi*)

O (Oğlan – Oz-)

oğlan: oğullar (Şirin, 2016a, s. 736)

oğlıt: oğullar (Şirin, 2016a, s. 736)

taygun: oğullar (Şirin, 2016a, s. 740)

ul(a)yu : in(i)ygün(ü)m : oğl(a)n(ı)m : biriki : og(u)ş(u)m : bod(u)n(u)m : bir(i)yä : ş(a)d(a)pıt b(ä)gl(ä)r : yır(ı)ya : t(a)rk(a)t : buyruk : b(ä)gl(ä)r ot(u)z [...] tokuz og(u)z b(ä)gl(ä)ri : bod(u)mı : bu s(a)b(ı)m(ı)n : (ä)dgüti : (e)şid : k(a)t(ı)gdi : tuğla : (KT G 1-2) (Şirin, 2016a, s. 353) “Önce (siz) erkek kardeşlerim, (ve) oğullarım, birleşik boyum (ve) halkım, sağdaki Şadapıt beyler, soldaki Tarkan’lar (ve) kumandan beyler, Otuz (Tatar.....) Dokuz Oğuz beyleri (ve) halkı, bu sözlerimi iyice işitin (ve) sıkıca dinleyin.” (T. Tekin, 2020a, s. 21)

(a)nta kisrā : in(i)si k(a)g(a)n : bolm(ı)ş (ä)r(i)nç : oğl(ı)tı : k(a)g(a)n : bolm(ı)ş (ä)r(i)nç : (KT D 4-5; BK D 5) (Şirin, 2016a, s. 354) “Ondan sonra, erkek kardeşleri hükümdar olmuşlar şüphesiz, oğulları hükümdar olmuşlar şüphesiz.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

ıg(a)r oğl(a)n(ı)ñ(ı)zda : t(a)ygun(u)ñ(ı)zda : y(e)gdi : ig(i)dür : (ä)rt(i)g(i)z : (KT GD) (Şirin, 2016a, s. 356) “(Halkınızı) değerli evladınızdan, tay (gibi) oğullarınızdan daha iyi besliyor idiniz.” (T. Tekin, 2020a, s. 41)

oğlıt: oğullar (Şirin, 2016a, s. 736) (*bk. oğlan*)

oğul: 1. evlat, çocuk 2. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 736)

oğul “çocuk”

oğlan: oğlan, oğul, çocuk, çocuklar (Ergin, 2009, s. 106)⁶³

taygun: tay, çocuk, torun; taylar, çocuklar, torunlar (Ergin, 2009, s. 113)

oğl : k(a)ñın t(ä)g : kıl(ı)nm(a)duk (ä)r(i)nç : (KT D 5; BK D 5-6) (Şirin, 2016a, s. 354) “Oğulları babaları gibi yaratılmamış şüphesiz.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 53)

oğuş: boy, kabile (Şirin, 2016a, s. 736) (*bk. bod*)

⁶³ Erhan Aydın, *oğlan* sözünün anlamını “çocuk, evlat” olarak vermiştir (2021a, s. 162).

olgurt-: 1. oturtmak, yerleştirmek 2. (bina, yapı, konut vb.) kurdurmak, tesis ettirmek (şirin, 2016a, s. 736)

[*olgurt-* sözünün “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kontur-*; “(bina, yapı, konut vb.) kurdurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itit-* / *etit-*]

olgurt- “oturtmak”

olurt-: 1. oturtmak, yerleştirmek 2. tahta çıkarmak, kağan yapmak
3. (bediz sözüyle) motif, oyma vb.yi yerleştirmek, süsletmek, bezetmek (şirin, 2016a, s. 736)

olur-: 1. oturmak 2. varlığını sürdürmek, hayat geçirmek 3. (kagan, yabgu, şad vd.) tahta çıkmak, hüküm sürmek, hükmetmek 4. konuşlanmak, mevzilenmek 5. ikamet etmek, yerleşmek, yurt tutmak (şirin, 2016a, s. 736)

[*olur-* sözünün “(kagan, yabgu, şad vd.) tahta çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kagan bol-*; “hükmetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “yerleşmek, yurt tutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*]

olurt-: 1. oturtmak, yerleştirmek 2. tahta çıkarmak, kağan yapmak 3. (bediz sözüyle) motif, oyma vb.yi yerleştirmek, süsletmek, bezetmek (şirin, 2016a, s. 736)

(*olurt-* sözünün “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kontur-*; “oturtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *olgurt-*; “tahta çıkarmak, kağan yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kagan kış-*; “süsletmek, bezetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizet-*)

opla-: 1. atılmak, ileri fırlamak 2. atılmak, hücum etmek, boğa gibi saldırmak (şirin, 2016a, s. 736)

(*opla-* sözünün “hücum etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “boğa gibi saldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kel-*)

opla- “atılmak, ileri fırlamak”

kir-: girmek, atılmak, dalmak; sığınmak, tabi olmak (T. Tekin, 2020a, s. 152)

opul-: 1. ileri atılmak 2. savaşta ileri atılmak, hamle yapmak (Şirin, 2016a, s. 737)

kül tig(i)n : b(a)y(i)rkuun[(i)η : (a)k (a)dg[(i)r[(i)g] bin(i)p : opl(a)yu : t(e)gdi
“Kül Tigin Bayırkuların ak aygırına binip süratle atılarak hücum etti.” (KT D 35-36) (T. Tekin, 2020a, s. 34-35)

kül tig(i)n : y(a)d(a)g(i)n : opl(a)yu t(ä)gdi : (KT D 32) (Şirin, 2016a, s. 497)
“Kül Tigin yaya olarak atılıp hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

(a)nta y(a)na : kir(i)p : tür(i)ş : k(a)g(a)n : buyruki : (a)z totokug : (e)l(i)g(i)n tutdı
“Orada yine (düşman hatları içine) girip Türgiş Hakanının kumandanı Az valisini el(i) ile yakaladı.” (KT D 38) (T. Tekin, 2020a, s. 34-35)

y(a)gika : y(a)lhus : opl(a)yu t(ä)gip : op(u)lu kir(i)p : özi : kışga : k(ä)rg(ä)k boltı (KÇ 23) (Şirin, 2016a, s. 495) “Düşmana yalnız atak yapıp, saldırıp ileri atılarak girince kendisi öldü.” (E. Aydın, 2021a, s. 138)

opul-: 1. ileri atılmak 2. savaşta ileri atılmak, hamle yapmak (Şirin, 2016a, s. 737)

(*opul-* sözünün “ileri atılmak, savaşta ileri atılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *opla-*)

ot: ateş (Şirin, 2016a, s. 737)

isig: ısı, sıcaklık, hararet, ateş (Ergin, 2009, s. 97)

ört: ateş (Şirin, 2016a, s. 738)

(a)nça k(a)zg(a)n(i)p : bir(i)ki : bod(u)n(u)g : ot sub : kıl(m)a(d(i)m : (KT D 27; BK D 22) (Şirin, 2016a, s. 332) “Öylece elde edip birleşik halkları ateş (ve) su gibi (birbirlerine) düşman etmedim. (E. Aydın, 2021a, s. 60, 88)

(e)kinti kün örtçü kız(i)p k(ä)lti : (TY 39-40) (Şirin, 2016a, s. 332) “İkinci gün ateş gibi kızıp (üzerimize) geldiler.” (T. Tekin, 2020b, s. 29)

ot sub kıl-: halk arasında nifak saçmak, kin ve nefret aşılama (Şirin, 2016a, s. 737)

(*ot sub kıl-* sözünün “halk arasında nifak saçmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kigür-*)

oz-: 1. geçmek, aşmak, öne geçmek 2. kurtulmak (Şirin, 2016a, s. 737)

(*oz-* sözünün “geçmek, aşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş-*; “kurtulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşun-*)

Ö (Ö- - Öz)

ö-: düşünmek (Şirin, 2016a, s. 737)

sakın-: 1. endişelenmek, kaygılanmak 2. düşünmek (Şirin, 2016a, s. 738)

ti- / te-: 1. demek, söylemek 2. düşünmek 3. ad vermek,
adlandırmak (Şirin, 2016a, s. 741)

y(a)gru : kontukda : kisträ : (a)ñ(i)g bil(i)g : (a)nta öyür (ä)rm(i)ş : (KT G 5)
(Şirin, 2016a, s. 476) “Yakına yerleştikten sonra kötülükleri orada düşünürlermiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 48)

bunça : iş(i)g küç(ü)g : birtük(ä)rü : s(a)k(i)nm(a)tı : türk : bod(u)n : ölür(ä)yin : ur(u)gs(i)r(a)t(a)yın : tir (ä)rm(i)ş : (KT D 10) (Şirin, 2016a, s. 474) “Bunca hizmet ettiğini düşünmeden ‘Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim’ der imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

bir(i)yä : çog(a)y : yış : tög(ü)lt(ü)n y(a)zı : kon(a)yın : tıs(ä)r : türk : bod(u)n : öls(i)k(i)g (KT G 6-7; BK K 5) (Şirin, 2016a, s. 476) “Güneyde Çuğay dağlarına (ve) Töğültün ovasına konayım dersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 23, 45)

ödsig: yaşlı (Şirin, 2016a, s. 737) (*bk. karı*)

ög: 1. anne 2. üvey anne (Şirin, 2016a, s. 737)

(ög sözünün “anne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ana*)

ögen: dere (Şirin, 2016a, s. 737)

kısıl: vadi, dağ geçidi, dere, dağ bozan, çukur (Ergin, 2009, s. 101)

ög(ä)n(i)g b(ä)d(i)z(ä)gli uz (ä)rm(i)ş (A 43) (Şirin, 2016a, s. 322) “Dereyi bezeyen usta imiş.” (Şirin, 2016b, s. 170)

ögir-: sevinmek (Şirin, 2016a, s. 737) (*bk. bejile-*)

ögüz: ırmak (Şirin, 2016a, s. 737)

sub: 1. su 2. ırmak (Şirin, 2016a, s. 739)

kurıg(a)ru : y(i)nçü ögl(ü)z] k(ä)çä : t(ä)m(i)r k(a)p(i)gka : t(ä)gi : sül(ä)d(i)m
: (KT G 3-4; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 322) “Batıda İnci (Sır Derya) ırmağı(nı) geçerek Demir Kapı’ya kadar ordu sevk ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

(a)nı sub[ka] b(a)rd[(i)m(i)z : (TY 27) (Şirin, 2016a, s. 323) “Anı Irmağı’na vardık.” (T. Tekin, 2020b, s. 24)

ökün- / ökin-: 1. pişman olmak 2. (can) sıkılmak (Şirin, 2016a, s. 737)

[*ökün- / ökin-* sözünün “(can) sıkılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buğa-*]

ökün- / ökin- “pişman olmak”

ertin-: geçinmek, kendi kendine geçmek, vazgeçmek, dönmek,
pişman olmak, eseflenmek, hayıflanmak (Ergin, 2009, s. 94)

ök(ü)n(ü)p : sül(ä)d(i)m : (BK D 38) (Şirin, 2016a, s. 471) “Üzülüp sefer ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

ökünç: 1. teessüf, yazıklanma 2. vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 737)

(*ökünç* sözünün “vah, heyhat, ne yazık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ*)

öküş: aşırı derecede, fazla, çok (Şirin, 2016a, s. 737)

(*öküş* sözünün “fazla, çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artuk*)

öküş bol-: 1. çoğalmak 2. (nüfus) çoğalmak, (bozulmuş demografik yapı) düzelmek (Şirin, 2016a, s. 737)

(*öküş bol-* sözünün “çoğalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*)

öl-: 1. ölmek 2. (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak 3. çok sıkıntı çekmek 4. (hayvan) telef olmak (Şirin, 2016a, s. 737)

[*öl-* sözünün “(bodun birliği) bozulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ikegü bol-*; “(bodun varlığı) ortadan kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “ölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrıl-*]

öl- “çok sıkıntı çekmek”

tor-: 1. zayıflamak 2. çok sıkıntı ya da acı çekmek (Şirin, 2016a, s. 743)

yit- / yet-: 1. kaybolmak, yitmek 2. (il, bodun vb. sözlerle) ortadan kalkmak 3. çok sıkıntı ya da acı çekmek (Şirin, 2016a, s. 749)

m(ä)n [öz(ü)m : k(a)g(a)n : ol(u)rtuk(u)ma : yir s(a)yu] b(a)rmış : bod(u)n : ölü yitü : y(a)d(a)g(i)n : y(a)l(i)ñın : y(a)na k(ä)lti : (KT D 27-28) (Şirin, 2016a, s. 471) “Ben kendim hükümdar olduğumda, her yere gitmiş olan halk, öle yite, yayan yapıldak dönüp geldi.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 33)

(a)nta k(a)lm(i)şı : yir : s(a)yu kop : toru : ölü : yor(i)yur (ä)rt(i)g (KT G 9; BK K 7) (Şirin, 2016a, s. 472) “Oralarda (nasılsa sağ) kalmış olanları(nız da hemen) her yönde bitkin ve mecalsiz (bir halde) yürüyor idiniz.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

in(i)m : kül tig(i)n : birlä : (e)ki ş(a)d : birlä : ölü yitü : k(a)zg(a)nt(i)m : (KT D 27; BK D 22) (Şirin, 2016a, s. 472) “Kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile (birlikte) ölesiye yitesiye çalıştım, çabaladım.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 59)

öl- “(hayvan) telef olmak ”

tüş-: 1. inmek 2. (yaklaşma-bulunma, yön durumuyla) gitmek, yürümek 3. konaklamak veya mola vermek üzere at, at arabası vb.nden inmek 4. düşmek, düşüp yaralanmak veya telef olmak 5. (düşman ordusu) ırmağa, denize vb.ne dökülmek (Şirin, 2016a, s. 744)

ol (a)t (a)nta] ölti : (KT D 32-33; 33; 33) (Şirin, 2016a, s. 541) “O at orada öldü.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

ol (a)t (a)nta : tüş[di] : (KT K 4) (Şirin, 2016a, s. 541) “O at orada düştü.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

ölür-: 1. öldürmek 2. bodunu tümüyle veya kısmen ortadan kaldırmak, soykırım yapmak 3. (savaş sırasında düşman boyların kağanlarını, yabgularını, şadlarını ve askerlerini) öldürmek 4. hayvan avlamak (Şirin, 2016a, s. 737)

(*ölür-* sözünün “öldürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*; “hayvan avlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *abla-*)

ölür- “bodunu tümüyle veya kısmen ortadan kaldırmak, soykırım yapmak”

urugsırat-: 1. soysuzlaştırmak, kökünü kazımak 2. bodunu tümüyle veya kısmen ortadan kaldırmak, soykırım yapmak (Şirin, 2016a, s. 745)

bunça : iş(i)g küç(ü)g : birtük(ä)rü : s(a)k(i)nm(a)tı : türk : bod(u)n : ölü(r)(ä)yin : ur(u)gs(i)r(a)t(a)yın : tir (ä)rm(i)ş : (KT D 10) (Şirin, 2016a, s. 492) “Bunca hizmet ettiğini düşünmeden ‘Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim’ der imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

bunça : iş(i)g küç(ü)g : birtük(ä)rü : s(a)k(i)nm(a)tı : türk : bod(u)n(u)g : ölü(r)(ä)yin : ur(u)gs(i)r(a)t(a)yın : tir (ä)rm(i)ş : (BK D 9) (Şirin, 2016a, s. 493) “Bunca hizmet ettiğini düşünmeden ‘Türk halkını öldüreyim, soyunu yok edeyim’ dermiş.” (E. Aydın, 2021a, s. 83)

ölüt-: 1. öldürmek 2. (teñri) ceza vermek, öldürmek (Şirin, 2016a, s. 738)

(*ölüt-* sözünün “öldürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*)

öñ: 1. ön 2. doğu 3. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 738)

(*öñ* sözünün “doğu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilgerü / iligerü*)

öñdün/öñtin: doğu (Şirin, 2016a, s. 738) (*bk. ilgerü / iligerü*)

öñre: önce (Şirin, 2016a, s. 738) (*bk. aşnukı*)

ör-: 1. yükselmek, kalkmak 2. baş kaldırmak, isyan etmek (Şirin, 2016a, s. 738)

(ör- sözünün “baş kaldırmak, isyan etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalış-*)

ör- “yükselmek, kalkmak”

ag-: yükselmek, çıkmak (T. Tekin, 2020a, s. 119)

aş-: yükselmek, yukarıya çıkmak, çıkmak, havalanmak (Ergin, 2009, s. 82)

ün-: 1. yükselmek, (bitki) çıkmak, boy vermek, kalkmak, tırmanmak 2. (düşman saflarının) içinden çıkmak, sıyrılmak, (delip) geçmek (Şirin, 2016a, s. 746)

örgi-: (karargâh) kurdurmak, inşa ettirmek (Şirin, 2016a, s. 738) (bk. *itit-* / *etit-*)

ört: ateş (Şirin, 2016a, s. 738) (bk. *ot*)

ötle-: öğütlemek (Şirin, 2016a, s. 738) (bk. *ay-*)

ötrü: -den sonra (Şirin, 2016a, s. 738) (bk. *ingaru*)

ötüg: rica (Şirin, 2016a, s. 738)

ötünç: rica, arz (Şirin, 2016a, s. 738)

y(a)l(a)b(a)çı : (ä)dgü : s(a)bı : ö(tü)gi : k(ä)lm(ä)z tiy(i)n : y(a)yın sül(ä)d(i)m
: (BK D 39) (Şirin, 2016a, s. 397) “Elçisi, iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye yazın sefer ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

k(a)g(a)n[ı)m : b(ä)n] öz(ü)m : bilgä toñukuk : ö(tü)ntük ö(tü)nç(ü)m(i)n
(e)ş(i)dü b(e)rti : (TY 15) (Şirin, 2016a, s. 397) “Kağanım, (benim kendimin),
Bilge Tunyukuk’un arz ettiğim ricamı dinlemek lütfunda bulundu.” (T. Tekin, 2020b, s. 19)

ötün-: ricacı olmak, arzda bulunmak (Şirin, 2016a, s. 738)

(ötün- sözünün “arzda bulunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançula-*)

ötünç: rica, arz (Şirin, 2016a, s. 738)

(ötünç sözünün “rica” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötüg*)

öz: 1. kendi 2. (tenri tarafından bahşedilen) benlik, manevi varlık, öz 3. yürekte varsayılan sevgi, bağlılık gibi duyguların kaynağı, gönül 4. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 738)

(öz sözünün “kendi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kontü*;
“gönül” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *könül*)

S (Sab - Sür-)

sab: söz, haber, bilgi, mesaj (Şirin, 2016a, s. 738)

(*sab* sözünün “bilgi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilig*;
“haber” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kü*)

söz: söz (Şirin, 2016a, s. 739)

tıl / til: haberci, casus, durumunu öğrenmek için düşmandan
yakalanan esir, dil: haber, söz (Ergin, 2009, s. 114)

t(a)bg(a)ç : bod(u)n : s(a)bu : süçig : (a)gısı : yımş(a)k : (ä)rm(i)ş : (KT G 5;
BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 397) “Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da)
yumuşak imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

[söz](i)gü : y(a)zm(a)yın t(e)di [y(a)ñ(i)l]m(a)[y(i)]n tidi : (ŞU B 5) (Şirin,
2016a, s. 398) “ ‘Sözüne inanmayın, yanılmayın’ dedi.” (E. Aydın, 2021b, s.
64)

saç: saç (Şirin, 2016a, s. 738)

tü (I): tüy, saç, kıl (Şirin, 2016a, s. 744)

bunça : bod(u)n : s(a)çın : kulk(a)kın : y(a)ñ[(a)k(i)n b]ıçdı (BK G 12) (Şirin,
2016a, s. 316) “Bunca halk (cenaze töreninde) saçlarını kulaklarını kesti.” (T.
Tekin, 2020a, s. 69)

b(a)kırı : buş(i)z : (ä)rti : k(a)ra s(a)çın t(ä)g (Ye 26/7) (Şirin, 2016a, s. 316)
“Bakır (parası) sayısız idi, kara saç(lar)ı gibi.” (Şirin, 2009, s. 163)

sakın-: 1. endişelenmek, kaygılanmak 2. düşünmek (Şirin, 2016a, s. 738)

(*sakın-* sözünün “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
ö-)

sañç-: 1. (ucu sivri bir nesneyi bir yere veya birine) batırmak, saplamak 2. kargıyla
yaralamak veya öldürmek (Şirin, 2016a, s. 738)

[*sañç-* sözünün “(ucu sivri bir nesneyi bir yere veya birine) batırmak”
anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basık-*]

sañç- “kargıyla yaralamak veya öldürmek”

tokı-: 1. vurmak, hızla değmek, çarpmak 2. vuruşmak, çarpışmak,
savaşmak 3. ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya

öldürmek 4. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak (Şirin, 2016a, s. 742)

(e)ki (ä)r(i)g : udş(u)ru : **s(a)nçdı** : (KT D 36; KT K 2) (Şirin, 2016a, s. 506) “İki eri (de) kovalayıp mızrakladı.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

tokuz (ä)r(i)g (ä)g(i)rä : **tokıdı** : (KT K 6) (Şirin, 2016a, s. 509) “Dokuz eri (de) kuşatarak dövdü.” (T. Tekin, 2020a, s. 36)

sayu: her (Şirin, 2016a, s. 738)

neñ: herhangi, herhangi bir; her (T. Tekin, 2020b, s. 85)

(a)nt(a)g(i)ñ(i)n : için : ig(i)dm(i)ş : k(a)g(a)n(i)ñ(i)n : s(a)bın : (a)lm(a)tın : yir **s(a)yu** : b(a)rd(i)g : (KT G 8-9; BK K 6-7) (Şirin, 2016a, s. 288) “Böyle olduğun için, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını) almadan her yere gittin.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

sebin-: sevinmek (Şirin, 2016a, s. 738) (bk. *beñile-*)

seçlen-: (tenri tarafından) seçilmek, ölmek (?) (Şirin, 2016a, s. 738)

(*seçlen-* sözünün “ölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrıl-*)

sı-: 1. kırmak 2. ele geçirmek, fethetmek 3. (sab sözüyle) dileğini kabul etmemek, bir istek veya ricayı yerine getirmemek (Şirin, 2016a, s. 739)

(*sı-* sözünün “ele geçirmek, fethetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*)

sı- “kırmak”

üz-: kırmak, koparmak (Şirin, 2016a, s. 746)

ol t(ä)gdükdä : b(a)y(i)rkun(i)ñ : (a)k : (a)dg(i)r(i)g : udl(i)kın : **sıyu** : urtı : (KT D 36) (Şirin, 2016a, s. 459) “O hücumda Bayırkuların ak aygırını, uyluğunu kırıp vurdular.” (T. Tekin, 2020a, s. 35)

yuyka (ä)rkli : tup(u)lg(a)lı uç(u)z (ä)rm(i)ş : y(i)nçgä (ä)rkli : **üzg(ä)li** : uç(u)z : (TY 13) (Şirin, 2016a, s. 461) “Yufka iken delinmesi kolaymış. İnce olanı koparmak kolaymış.” (E. Aydın, 2021a, s. 107)

sıgıt: 1. keder, üzüntü 2. yas, matem (Şirin, 2016a, s. 739)

(*sıgıt* sözünün “keder” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezinç*)

sıgıt “yas, matem”

yog / yug: matem, yas, ölü yemeği, yas töreni (Ergin, 2009, s. 123)

közdä : y(a)ş k(ä)ls(ä)r : tuda : köñ(ü)ltä : sig(ı)t : k(ä)ls(ä)r : y(a)nt(u)ru : s(a)k(ı)nt(ı)m : (KT K 11) (Şirin, 2016a, s. 405) “Gözden yaş gelse engelleyerek gönülden ağıtlar gelse (ağıtımı) bastırarak düşündüm.” (E. Aydın, 2021a, s. 68)

anda toñra yulpagutı bir oğuşug toña tigin yog[ında] egire tokıdım “Orda Tongra yiğiti bir boyu Tonga Tigin mateminde çevirip vurdum.” (BK D 31) (Ergin, 2009, s. 46-47)

sıgta-: yas tutmak (Şirin, 2016a, s. 739)

sakın-: düşünmek, düşünceye dalmak, endişelenmek, düşünüp taşınmak, plân kurmak, yas tutmak, mateme gark olmak (Ergin, 2009, s. 109)

sıkın-: üzölmek, kederlenmek, yas tutmak (Ergin, 2009, s. 110)

yogla-: yas tutmak (T. Tekin, 2020a, s. 190)

yogçı : sig(ı)tçı : öñrä : küñ : togs(ı)kda : bükli : çöl(lü)g (e)l : t(a)bg(a)ç : töpöt : (a)p(a)r : pur(u)m : kırk(ı)z : üç kurık(a)n : ot(u)z t(a)t(a)r : kıt(a)n : t(a)t(a)bı : bunça : bod(u)n : k(ä)l(i)p(ä)n : sigtam(ı)ş : yoglam(ı)ş : (KT D 4; BK D 5) (Şirin, 2016a, s. 521) “(Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda, gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar...bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

sık-: 1. bastırmak, sıkıştırmak 2. (savaşta) bastırmak, sıkıştırmak, püskürtmek (Şirin, 2016a, s. 739)

(sık- sözünün “püskürtmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıt-*; “bastırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akız-*; “sıkıştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*)

sınar: 1. (savaş düzeninde) ordunun iki kanadından biri 2. -den yana, -den tarafa 3. yüzde elli, yarı, yarım (Şirin, 2016a, s. 739)

sınar “-den yana, -den tarafa”

yan / yen: 1. yan, taraf 2. -den yana, -den tarafa (Şirin, 2016a, s. 747)

s(ä)l(ä)ñä : kid(i)n : yılun : kol : b(i)r(i)din : sıñ(a)r : şıp b(a)şıña : t(ä)gi : ç(ä)rig itd(i)m : (ŞU D 3) (Şirin, 2016a, s. 288) “Selenge’nin batısında Yılun Kol’un güney tarafına, Şıp Başı’na kadar asker yerleştirdim.” (Ölmez, 2018, s. 122)

t(a)bg(a)ç : b(i)r(i)d(i)n y(ä)n t(ä)g : kıt(a)n : öñd(ü)n y(ä)n t(ä)g : b(ä)n yır(i)d(i)nta y(a)n : t(ä)g(ä)yin : (TY 11) (Şirin, 2016a, s. 293) “(Siz) Çinliler güney tarafından saldırın, (siz) Kıtaylılar doğu tarafından saldırın, biz (de) kuzey tarafından saldırılım.” (T. Tekin, 2020b, s. 18)

sorug: ün, şöhet (Şirin, 2016a, s. 739)

(*sorug* sözünün “şöhret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kü*)

sök-: 1. bir nesneyi yerinden sökmek 2. (kar) küremek (Şirin, 2016a, s. 739)

(*sök-* sözünün “bir nesneyi yerinden sökmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*)

sökür-: 1. diz çöktürmek 2. itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dâhil etmek, ilhak etmek (Şirin, 2016a, s. 739)

(*sökür-* sözünün “itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dâhil etmek, ilhak etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baz kıl-*)

söz: söz (Şirin, 2016a, s. 739) (*bk. sab*)

sub: 1. su 2. ırmak (Şirin, 2016a, s. 739)

(*sub* sözünün “ırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögüz*)

subsuz: susuz, çorak yer, çöl (Şirin, 2016a, s. 739)

(*subsuz* sözünün “çorak yer, çöl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çorak*)

suk: haset, kıskançlık, hırs, öfke (Şirin, 2016a, s. 739)

(*suk* sözünün “haset, kıskançlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küni*)

sü: 1. asker 2. silahlı kuvvetler, ordu (Şirin, 2016a, s. 739)

(*sü* sözünün “asker” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çerig*)

sü başı: ordu komutanı (Şirin, 2016a, s. 739) (*bk. er başı*)

süle-: ordu sevk etmek, asker çıkarmak (Şirin, 2016a, s. 739)

(*süle-* sözünün “ordu sevk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elt-* / *ilt-*)

süñ-: mızrakla yaralamak veya öldürmek (?) (Şirin, 2016a, s. 739)

sanç-: mızraklamak (T. Tekin, 2020b, s. 88)

tokı-: 1. vurmak, hızla değmek, çarpmak 2. vuruşmak, çarpışmak, savaşmak 3. ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya

öldürmek 4. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak (Şirin, 2016a, s. 742)

bir (ä)r(i)g ok b²Ir²l²g² birlä süñd(ü)m (Ye 43/4) (Şirin, 2016a, s. 508) “Bir askeri ok ile mızrakladım.” (E. Aydın, 2021c, s. 146)

süñ(ü)şd(ü)m(ü)z : s(a)nçd(i)m(i)z “Savaşık, mızrakladık.” (TY 28) (T. Tekin, 2020b, s. 24-25)

toŋa : tig(i)n yog[ınta] (ä)g(i)rä : tokıd(i)m : (BK D 31) (Şirin, 2016a, s. 509) “Tonga Tigin’in cenaze töreninde çevirip kuşatarak dövdüm.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

süñüglüg: mızraklı, silahlı (asker) (Şirin, 2016a, s. 739)

yaraklıg: silahlı asker (Şirin, 2016a, s. 747)

süñ(ü)gl(ü)g : k(a)nt(a)n : k(ä)l(i)p(ä)n : sürä (e)ltdi : (KT D 23) (Şirin, 2016a, s. 419) “Mızraklı (düşman) nereden gelip de (seni yerinden yurdundan) sürüp kaçırttı?” (T. Tekin, 2020a, s. 31)

y(a)r(a)kl(i)g : k(a)nt(a)n : k(ä)l(i)p : y(a)ña (e)ltdi : (KT D 23; BK D 19) (Şirin, 2016a, s. 419) “Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve) dağıttı?” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 57)

süñüş: savaş (Şirin, 2016a, s. 739)

tegiş: çarpışma, savaş (Şirin, 2016a, s. 741)

uruş: 1. savaş 2. bir unvan (Şirin, 2016a, s. 745)

y(e)g(i)rmi : süñ(ü)ş : süñ(ü)şm(i)ş : (KT D 15; BK D 13) (Şirin, 2016a, s. 414) “Yirmi (kez) savaşmış.” (E. Aydın, 2021a, s. 56, 84)

sü [t](ä)gişintä : yit(i)nç (ä)r(i)g : kıl(i)çl(a)dı : (KT K 5) (Şirin, 2016a, s. 414) “Ordu saldırdığında yedinci askeri de kılıçladı.” (E. Aydın, 2021a, s. 66)

ur(u)ş kıl(l(i)p] : (O 10) (Şirin, 2016a, s. 415) “Savaşıp” (E. Aydın, 2021a, s. 125)

süñüş-: savaşmak (Şirin, 2016a, s. 739)

tokı-: 1. vurmak, hızla değmek, çarpmak 2. vuruşmak, çarpışmak, savaşmak 3. ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya öldürmek 4. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak (Şirin, 2016a, s. 742)

uruş kıl-: savaşmak, savaş yapmak (Şirin, 2016a, s. 745)

üç y(e)g(i)rmi süñ(ü)şd(ü)m(i)z : (KT D 18; BK D 15) (Şirin, 2016a, s. 497) “On üç (kez) savaşık.” (T. Tekin, 2020a, s. 29, 55)

töŋk(ä)r : t(a)gda : t(ä)gip : tokıd(i)m : (BK G 8) (Şirin, 2016a, s. 499) “Töngker dağında hücum edip vuruştum.” (T. Tekin, 2020a, s. 67)

ur(u)ş kıl(l(i)p] : (O 10) (Şirin, 2016a, s. 510) “Savaşıp” (E. Aydın, 2021a, s. 125)

sür-: 1. sürmek 2. (savaşta) uzaklaştırmak, püskürtmek (Şirin, 2016a, s. 739)

(*sür-* sözünün “püskürtmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıt-*)

sür- “sürmek”

agıt-: kaçırtmak, sürmek (T. Tekin, 2020a, s. 119)

ud-: takip etmek, kovalamak, sürmek (T. Tekin, 2020b, s. 95)

süre (*e*)*ltdi* : (KT D 23) (T. Tekin, 2020a, s. 30)

oza [k](e)lm(i)ş : süsin : kül tig(i)n : (a)g(i)t(i)p : toḡra : bir ug(u)ş : (a)lp(a)gu : on (e)r(i)g : toḡa tig(i)n : yogınta : (e)g(i)r(i)p öl(ü)rt(ü)m(i)z “Sütratle gelen (düşman) ordusunu Kül Tigin dağıtıp Tongra(lardan) bir grup yiğit on eri Tonga Tigin’in cenaze töreninde kuşatarak öldürdük.” (KT K 7) (T. Tekin, 2020a, s. 36-37)

T (Tabar - Tüzül-)

tabar (I): mal mülk (Şirin, 2016a, s. 740) (*bk. barım*)

tag: dağ (Şirin, 2016a, s. 740)

yış: dağ, ormanlı dağ (T. Tekin, 2020b, s. 100)

t(a)şra : yor(i)yur : tiy(i)n : kü (e)ş(i)d(i)p : b(a)lıkd(a)kı : t(a)şık(m)iş : t(a)gd(a)kı : inm(i)ş : (KT D 11-12; BK D 10-11) (Şirin, 2016a, s. 319) “Baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53, 55)

(a)ltun yış üzä : k(a)b(i)ş(a)l(i)m “Altay Dağları üzerinde buluşalım!” (TY 20) (T. Tekin, 2020b, s. 21)

takı: 1. ve 2. dahi, daha (Şirin, 2016a, s. 740)

(*takı* sözünün “ve” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artukı*)

takı “dahi, daha”

yeme: da / de, dahi, ve (Şirin, 2016a, s. 748)

yıçe: daha, bir daha, tekrar, yine (Ergin, 2009, s. 123)

y[(a)g]uk (e)l : (ä)rs(ä)r : (a)nç(a) t(a)kı : (ä)rig y(e)rtä irs(ä)r (a)nça : (ä)r(i)g y(e)rtä : b(ä)ngü t(a)ş : tokıtd(i)m bitı(t)dim : (KT G 13) (Şirin, 2016a, s. 297) “(Burası) yakın (bir) mevki olduğundan, ayrıca kolay erişilir (bir) yer olduğundan, böyle kolay erişilir (bir) yerde ebedî taş hâkkettirdim, yazdırtım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23)

b(ä)gl(ä)ri y(ä)mü : bod(u)nı y(ä)mü : tüz (ä)rm(i)ş : (KT D 3; BK D 4) (Şirin, 2016a, s. 299) “Beyleri de halkları da barış ve uyum içinde imişler.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

olurupan türk budunug yiçe itdi yiçe igit[t]i “Oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, tekrar besledi” (BK D 14) (Ergin, 2009, s. 38-39)

tamka: at ve diğer küçük-büyükbaş hayvanlara vurulan mülkiyet işareti, damga (Şirin, 2016a, s. 740) (*bk. belgü*)

tap- (I): bulmak (Şirin, 2016a, s. 740) (*bk. bul-*)

tap- (II): (yönelme-bulunma durumuyla) hizmet etmek (Şirin, 2016a, s. 740) (*bk. bir- / ber-*)

tapa: -e doğru, -e karşı (Şirin, 2016a, s. 740)

toguru: boyunca, -e doğru (Şirin, 2016a, s. 742)

bod(u)n(u)g : ig(i)d(ä)yin : tiy(i)n : yır(ı)g(a)ru : og(u)z bod(u)n : t(a)pa : ilg(ä)rü : kut(a)n : t(a)t(a)bı : bod(u)n : t(a)pa : bir(i)g(ä)rü : t(a)bg(a)ç t(a)pa : ul(u)g sü : (e)ki y(e)g(i)r[mi] : sül(ä)d(i)m : (KT D 28) (Şirin, 2016a, s. 288)
“Halkı besleyip doyurayım diye kuzeyde Oğuz halkına doğru, doğuda Kıtay (ve) Tatabí halklarına doğru, güneyde (de) Çin’e doğru on iki kez büyük ordu sevk ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

(e)ki y(a)ñıka : kün tog(u)ru : sün(ü)şd(ü)m : (ŞU D 1) (Şirin, 2016a, s. 290)
“Ayn ikinci günü güneş doğar iken savaştım.” (Ölmez, 2018, s. 121)

tapıg: iş, hizmet (Şirin, 2016a, s. 740) (*bk. iş / eş*)

tapla-: uygun bulmak, onaylamak (Şirin, 2016a, s. 740)

una-: onaylamak (Şirin, 2016a, s. 745)

üzä t(ä)ñrı : ıduk : y(e)r sub : [(ä)çim k](a)g(a)n : kutı : t(a)plam(a)dı (ä)r(i)nç : (BK D 35) (Şirin, 2016a, s. 517) “Yukarıdaki Tanrı, (aşağıdaki) kutsal Yer (ve) Su (ruhları ile) amcam hakanın ruhu tasvip etmedi hiç şüphesiz.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

sü yorıl(ı)m t(e)d(ä)çi : unam(a)ñ (TY 35) (Şirin, 2016a, s. 519) “Ordu sevk edelim derse onaylamayın.” (E. Aydın, 2021a, s. 113)

taş (I): 1. taş 2. yazıt taşı (Şirin, 2016a, s. 740)

[*taş (I)* sözünün “yazıt taşı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beñgü*]

taş (II): 1. dış 2. bedenin dış yüzü, ten, sırt 3. siyasal merkezin dışı (Şirin, 2016a, s. 740)

[*taş (II)* sözünün “sırt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka*]

taş (II) “siyasal merkezin dışı”

taşdın: siyasal merkezin dışı (Şirin, 2016a, s. 740)

taşra: siyasal merkezin dışı (Şirin, 2016a, s. 740)

öz (i)çi **t(a)ş(i)n** : *tutm(i)ş t(ä)g biz* : (TY 13) (Şirin, 2016a, s. 413) “Kendi iç (kuvvetler)i (ile) dış (topraklar)ı tutmuş gibiyiz.” (T. Tekin, 2020b, s. 19)

içrâ : *b(ä)n bulg(a)yın : t(e)m(i)ş : t(a)şd(i)nt(a)n [...]* (ŞU G 4) (Şirin, 2016a, s. 413) “ ‘İçeriye ben karıştırıyım (isyan edeyim)’ demiş. ‘Dışarıdan <...>” (E. Aydın, 2021b, s. 60)

t(a)şra : *yor(i)yur : tiy(i)n : kü (e)ş(i)d(i)p : b(a)lıkd(a)kı : t(a)şık(m)iş : t(a)gd(a)kı : inm(i)ş* : (KT D 11-12; BK D 10-11) (Şirin, 2016a, s. 413) “Dışarıya yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş.” (Ergin, 2009, s. 13, 37)

taş-: 1. taşmak, bir yere sığmamak 2. sayısı artmak, gereğinden çok olmak, kalabalıklaşmak (Şirin, 2016a, s. 740)

(taş- sözünün “sayısı artmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. art-)

taşdın: siyasal merkezin dışı (Şirin, 2016a, s. 740) [bk. taş (II)]

taşgar-: 1. dışarı çıkarmak 2. (orduyu) sefere çıkarmak (Şirin, 2016a, s. 740)

taşgar- “(orduyu) sefere çıkarmak”

yorit-: 1. yürütmek, ilerletmek 2. orduyu sefere çıkarmak 3. kalkındırmak, ilerletmek, geliştirmek, gönenç içinde yaşatmak 4. atı dört nala sürmek (Şirin, 2016a, s. 749)

siz t(a)ş(i)k(i)ñ : çig(i)g t(a)şg(a)r(i)ñ : tim(i)ş : m(ä)n : t(a)ş(i)k(a)yın : tim(i)ş : kür bud(i)kl(i)da : k(a)b(i)ş(a)l(i)m (ŞU D 10-11) (Şirin, 2016a, s. 509)⁶⁴ “Siz sefere çıkın Çikleri sefere çıkarın demiş, ben de sefere çıkayım demiş Kür Budıklı’da (orman) ittifak yapalım.”

bunça yirkä : t(ä)gi : yor(i)td(i)m : (KT G 4; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 511) “Bunca yere kadar asker sevk ettim.” (E. Aydın, 2021a, s. 48, 75)

taşık-: 1. dışarı çıkmak 2. baş kaldırmak, isyan etmek 3. (ordu) sefere çıkmak (Şirin, 2016a, s. 740)

(taşık- sözünün “baş kaldırmak, isyan etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. kalış-)

taşık- “(ordu) sefere çıkmak”

süle-: ordu sevk etmek, asker sevk etmek, sefere çıkmak, sefer etmek (Ergin, 2009, s. 111)

⁶⁴ Bu cümlede yer alan “*kür bud(i)kl(i)da*” ifadesini Erhan Aydın “Uygur Yazıtları” adlı eserinde “*kör bodkal ıda? (bak Bodkal ormanında?)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

(a)mga korg(a)n : kışl(a)p : y(a)zıŋa : og(u)zg(a)ru : sü **t(a)ş(i)kd(i)m(i)z** : (KT K 8) (Şirin, 2016a, s. 498) “Amga Korugan’ında kışlayıp (o yılın) ilk baharında Oğuzlara doğru ordu sevk ettik.” (T. Tekin, 2020a, s. 39)

(e)ç(i)m k(a)g(a)n : birle : ilg(e)rü : y(a)ş(i)l üg(ü)z : ş(a)ntuŋ : y(a)zıka t(e)gi : **sül(e)d(i)m(i)z** “Amcam Hakan ile doğuda Sarı Irmağ(a ve) Şantung ovasına kadar sefer ettik.” (KT D 17) (T. Tekin, 2020a, s. 28-29)

taşra: siyasal merkezin dışı (Şirin, 2016a, s. 740) [bk. taş (II)]

tat: yabancı (boy veya bodun bireyleri) (Şirin, 2016a, s. 740)

baz: yat, yabancı, tâbi (Ergin, 2009, s. 88)

yat: ecnebi, yabancı (boy veya bodun bireyleri) (Şirin, 2016a, s. 748)

on ok oglıŋ]a : **t(a)tuŋa** : t(ä)gi : bunı : körü : bil(i)ŋ : (KT G 12; BK K 15) (Şirin, 2016a, s. 396) “On-Ok oğullarına (ve) yabancılarına kadar (herkes) bunları görüp öğrenin.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 49)

y(a)tda tüŋ(ü)r(ü)m-ä (a)dr(i)ld(i)m-a (Ye 11/8) (Şirin, 2016a, s. 396) “Yad ellerdeki dünürümden ayrıldım.” (E. Aydın, 2021c, s. 71)

taygun: oğullar (Şirin, 2016a, s. 740) (bk. oglan)

teblig: hilekâr, aldatıcı (Şirin, 2016a, s. 740) (bk. kürlüg)

teg-: 1. (yönelme durumuyla) değmek, ulaşmak, erişmek 2. (savaşta) hücum etmek, saldırmak 3. (yaş sözüyle) yaşı kemale ermek, yaşlanmak 4. (küni sözüyle) hasetlenmek, kıskanmak 5. (at sözüyle) yüksek bir unvan almaya hak kazanmak (Şirin, 2016a, s. 741)

[teg- sözünün “ulaşmak, (savaşta) hücum etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. bar-; “saldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. kel-; “yaşlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. karı bol-]

teg- “erişmek”

er-: ermek, erişmek, yetişmek, varmak, ulaşmak (Ergin, 2009, s. 93)

yet- (II): (yönelme-bulunma durumuyla) ulaşmak, erişmek (Şirin, 2016a, s. 748)

töpötkä : kiç(i)g : **[t(ä)g]m(ä)d(i)m** : (KT G 3; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 451) “Tibet’e pek az kala durdum.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

yiçä : **irt(i)m** : burguda : y(e)td(i)m (ŞU D 2-3) (Şirin, 2016a, s. 447) “Tekrar ulaştım. (Onlara) Burgu (Irmağı)’da yetiştim.” (E. Aydın, 2021b, s. 55)

irlüntä : t¹l¹k¹mn¹t¹a: y(e)td(i)m : (ŞU G 8) (Şirin, 2016a, s. 453) “İrlün’de ve Talakımın’da yetiştim.” (E. Aydın, 2021b, s. 61)

tegin: hücum, hamle (Şirin, 2016a, s. 741)

tegiş: değış, temas, çarpışma, hücum (Ergin, 2009, s. 113)

ç(ä)b(i)l(i)gdä b(i)r t(ü)g(i)mdü s(ä)k(i)z (ä)r öl(ü)rd(ü)m (Ye 10/8) (Şirin, 2016a, s. 414) “Çivilig’de bir saldırıda sekiz adamı öldürdüm.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 42)

sü [t]legişinde yitinç erig kılıçladı “Askerin hücumunda yedinci eri kılıçladı.” (KT K 5) (Ergin, 2009, s. 24-25)

tegiş: çarpışma, savaş (Şirin, 2016a, s. 741)

(tegiş sözünün “savaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sünüş*)

tegür-: (bulunma durumuyla) ulaştırmak, götürmek (Şirin, 2016a, s. 741)

(tegür- sözünün “ulaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irtür-*)

uduz-: sevk etmek, götürmek, yol göstermek, takip ettirmek, rehberlik etmek (Ergin, 2009, s. 118)

ol y(e)rkä : b(ä)n bilgä : toñukuk : t(ü)gürtük üç(ü)n s(a)r(ı)g (a)ltun : ür(ü)ñ küm(ü)ş : kız kod(u)z : (ä)gri t(ä)bä : (a)gı buñs(u)z : k(ä)lürti : (TY 47-48) (Şirin, 2016a, s. 459) “O topraklara (Türk halkını) ben Bilge Tunyukuk götürdüğüm için sarı altınları, beyaz gümüşleri, kızları kadınları, hörgüçlü develeri ve ipekli kumaşları fazlasıyla (önümüze) getirdiler.” (T. Tekin, 2020b, s. 31)

kök öñüg yoguru ötügen yısgaru uduztum “Kök Öngü çiğneyerek Ötüken ormanına doğru sevk ettim.” (TY G 8) (Ergin, 2009, s. 68-69)

telin-: 1. delinmek 2. (yer sözüyle) yarılmak, toprak yarıp çökmek 3. (yer sözüyle) kıyamet kopmak (Şirin, 2016a, s. 741)

[telin- sözünün “(yer sözüyle) kıyamet kopmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*]

telin- “delinmek”

tupul-: 1. delinmek 2. (savaşta) safları yarararak düşman güçlerinin arasına atılmak (Şirin, 2016a, s. 744)

üze t(e)ñri : b(a)sm(a)s(a)r : (a)sra yir : t(e)l(i)nm(e)s(e)r : türük : bod(u)n : (e)l(i)ñ(i)n : törün(i)ñ : k(e)m (a)rt(a)tı [ud(a)çı (e)rti : “Üste(ki) gök çokmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?” (KT D 22) (T. Tekin, 2020a, s. 30-31)

yuyka (ä)rkli : tup(u)lg(a)lı uç(u)z (ä)rm(i)ş : (TY 13) (Şirin, 2016a, s. 451) “Yufka iken delinmesi kolaymış.” (E. Aydın, 2021a, s. 107)

teñri: 1. gökyüzü 2. tanrı 3. kagan / kan unvanının niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 741)

teñri “gökyüzü”

kök: gök, sema, hava (Ergin, 2009, s. 103)

üzä kök : t(ä)ñri : (a)sra : y(a)g(i)z : yer : kıl(i)ntukda : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : kıl(i)nm(i)ş : (KT D 1; BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 307) “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

teñri kulu: Tanrı kulu, insanoğlu (Şirin, 2016a, s. 741)

(*teñri kulu* sözünün “insanoğlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kişi oğlu*)

teril-: toplanmak, bir araya gelmek (Şirin, 2016a, s. 741)

(*teril-* sözünün “toplanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birik-*; “bir araya gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kabış-*)

tez-: 1. koşmak, koşarak uzaklaşmak 2. kaçmak, (savaşta) geri çekilmek (Şirin, 2016a, s. 741)

(*tez-* sözünün “kaçmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kaç-*)

tez- “koşmak”

yel-: koşmak, koşturmak, dört nala gitmek, at koşturmak, hızlı gitmek (Ergin, 2009, s. 122)

yügür-: 1. koşmak 2. (kan) akmak, yaralanmak, ölmek (Şirin, 2016a, s. 750)

kün yime tün yime yelü bardımız “Gündüz de gece de dört nala koşturup gittik.” (TY K 3) (Ergin, 2009, s. 72-73)

tez- “(savaşta) geri çekilmek”

yan-: 1. geri dönmek 2. (savaşta) geri çekilmek (Şirin, 2016a, s. 747)

uyg(u)r (e)lt(ä)b(ä)r : yüzçä (ä)r(i)n : ilg[(ä)r]ü : t(ä)z(i)p b(a)rdı ...] (BK D 37) (Şirin, 2016a, s. 499) “Uygur’ların Elteberi yüz kadar adamla doğuya doğru kaçıp gitti.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

ol s(a)b(i)g (e)ş(i)d(i)p : b(ä)gl(ä)r : kop[(i)n] y(a)n(a)l(i)m : (a)rığ ubutı y(e)g : t(e)di : (TY 36-37) (Şirin, 2016a, s. 501) “Bu haberi duyunca beyler hep birlikte ‘Dönelim; temizim (yani ‘savaşıp yenilmemişin’) utancı (savaşıp yenileninkinden) daha iyidir,’ dediler.” (T. Tekin, 2020b, s. 28)

tid-: 1. tıkmak, engel olmak 2. (yaş, sıgıt sözleriyle) acıyı içe gömmek, bastırmak 3. düşman kuvvetlerinin hareketine engel olmak, saldırıları bloke etmek (Şirin, 2016a, s. 741)

tid- “tıkamak, engel olmak”

tu-: kapamak, tıkmak, tutmak, önüne geçmek, engel olmak, mani olmak (Ergin, 2009, s. 117)

közde : y(a)ş k(e)ls(e)r : tida : köñ(ü)lte : sıg(ı)t :k(e)ls(e)r : y(a)nt(u)ru : s(a)k(ı)nt(ı)m “Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelse geri çevirerek yas tuttum.” (KT K 11) (T. Tekin, 2020a, s. 38-39)

tumış tiyin eşidip bu yolun yorısar yaramaçı tidim “Kapanmış diye işitip, bu yol ile yürürsek uygun olmayacak dedim.” (TY D 6) (Ergin, 2009, s. 70-71)

tid- “(yaş, sıgıt sözleriyle) acıyı içe gömmek, bastırmak”

yantur-: 1. döndürmek 2. (orduyu) geri çekmek 3. (yaş, sıgıt sözleriyle) acıyı içe gömmek, bastırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

közdä : y(a)ş k(ä)ls(ä)r : tida : köñ(ü)ltä : sıg(ı)t : k(ä)ls(ä)r : y(a)nt(u)ru : s(a)k(ı)nt(ı)m : (KT K 11) (Şirin, 2016a, s. 473) “Gözden yaş gelse engelleyerek gönülden ağıtlar gelse (ağıtımı) bastırarak düşündüm.” (E. Aydın, 2021a, s. 68)

tl: muhbir, casus, ajan (Şirin, 2016a, s. 741)

körüg: casus, haberci, gözcü (Ergin, 2009, s. 103)

tl(u)g k(ä)lürti : (TY 36) (Şirin, 2016a, s. 413) “Casusu getirdiler” (E. Aydın, 2021a, s. 114)

oguzdındın körüg kelti “Oğuzdan casus geldi.” (TY G 1) (Ergin, 2009, s. 66-67)

tıñla-: dinlemek, dinleyerek idrak etmek (Şirin, 2016a, s. 741)

(*tıñla-* sözünün “dinlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşid-*; “dinleyerek idrak etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bil-*)

ti- / te-: 1. demek, söylemek 2. düşünmek 3. ad vermek, adlandırmak (Şirin, 2016a, s. 741)

(*ti- / te-* sözünün “demek, söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ö-*; “ad vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*)

tık-: 1. bir cismi dik biçimde durdurmak, dikmek 2. (çıt sözüyle) çakmak, toprağa yerleştirmek, dikmek 3. yazıt dikmek 4. (heykel) kaideye oturtmak 5. (yıpar sözüyle) cenaze töreninde mum dikmek (Şirin, 2016a, s. 742)

[*tik-* sözünün “(heykel) kaideye oturtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balbal kıl-* / *balbal kış-*]

tik- “(çıt sözüyle) çakmak”

tokıt-: 1. vurdurmak, çaktırmak 2. (çıt sözüyle) ordugâh, karargâh çevresine çit çakmak 3. (taş, beğü taş, bitig taş, tolku taş sözleriyle) yazı yazdırmak (Şirin, 2016a, s. 742)

k(a)s(a)r kur(ı)g : kontı : çıt : tikdi (Tes G 2) (Şirin, 2016a, s. 531) “Kasar’ın batısına yerleşti. Çit dikti.” (E. Aydın, 2021b, s. 37)

çıt (a)nta : tokıtd(ı)m (ŞU D 8; ŞU D 9) (Şirin, 2016a, s. 531) “Çiti orada vurdurdum.” (E. Aydın, 2021b, s. 57, 58)

tik- “yazıt dikmek”

yarat-: 1. yapmak 2. (teñri) yaratmak 3. inşa etmek 4. (bitig sözüyle) yazıt dikmek 5. (bediz sözüyle) süsleme yapmak, nakşetmek 6. (bodun sözüyle) ulus yaratmak (Şirin, 2016a, s. 747)

m(ä)n b[(ä)ngü : t(a)ş tikd(i)m (KT G 11) (Şirin, 2016a, s. 533) “Ben ebedi taş diktim.” (T. Tekin, 2020a, s. 23)

b(ä)lgüs(i)n : bit(i)gin : bu urdı : bu y(a)r(a)tdı : (Tes G 3) (Şirin, 2016a, s. 534) “Damgasını ve yazıtını bu (kişi) hâkketti ve bu (kişi) meydana getirdi.” (E. Aydın, 2021b, s. 37)

tıp: diye (Şirin, 2016a, s. 742)

tiyin / teyin: diye (Şirin, 2016a, s. 742)

ır(a)k (ä)rs(ä)r : y(a)bl(a)k : (a)gı : birür : y(a)guk : (ä)rs(ä)r : (ä)dgü : (a)gı birür : tıp (a)nça : boşgurur : (ä)rm(i)ş (KT G 7; BK K 5) (Şirin, 2016a, s. 297) “Uzak(ta yaşıyor) ise, kötü hediyeler verir, yakın(da yaşıyor) ise iyi hediyeler verir’ deyip öyle akıl verirler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 45)

türk : bod(u)n : yok : bolm(a)zun : tiy(i)n : bod(u)n : bolçun tiy(i)n : k(a)ñ(i)m ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(i)g : ög(ü)m : ilbilgä k(a)tun(u)g : t(ä)ñri : töp(ü)sintä : tut(u)p : yüg(ä)rü : kötürm(i)ş (ä)r(i)nç : (KT D 11) (Şirin, 2016a, s. 297) “Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

tir- / ter-: 1. bir araya getirmek, derlemek, toparlamak 2. (bodunu, boyları) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka bodun ve boyları müttefik kılmak (Şirin, 2016a, s. 742) (*bk. kubrat-*)

tiril- / teril-: 1. birleşmek, toplanmak 2. politik veya askerî ittifak yapmak (Şirin, 2016a, s. 742)

(*tiril-* / *teril-* sözünün “toplanmak, politik veya askerî ittifak yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birik-*; “birleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kabış-*)

tirkış: kervan (Şirin, 2016a, s. 742) (*bk. arkış*)

tiyin / teyin: diye (Şirin, 2016a, s. 742) (*bk. tip*)

tizlig: 1. dizleri olan, dizli 2. güçlü, kuvvetli, asi, dikbaşı (Şirin, 2016a, s. 742)

(*tizlig* sözünün “asi, dikbaşı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başlıg*; “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böke*)

to-: doymak (Şirin, 2016a, s. 742)

tod-: doymak (Şirin, 2016a, s. 742)

açs(a)r : tos(ı)k : öm(ä)z s(ä)n : bir tods(a)r : açs(ı)k : öm(ä)z s(ä)n : (KT G 8; BK K 6) (Şirin, 2016a, s. 462) “Açlığı tokluğu düşünmezsin; bir (de) doyarsan açlığı (hiç) düşünmezsin.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

tod-: doymak (Şirin, 2016a, s. 742)⁶⁵ (*bk. to-*)

tog- (I): doğmak, dünyaya gelmek (Şirin, 2016a, s. 742)

[*tog- (I)* sözünün “doğmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılın-*]

yaral-: doğmak, dünyaya gelmek (Şirin, 2016a, s. 747)

on (a)y ilt(t)i : ög(ü)m ogl(a)n : togd(u)m : (ä)r(i)n : ulg(a)t(tı)m (Ye 29/1) (Şirin, 2016a, s. 467) “On ay annem (beni karnında) taşıdı, oğlan (olarak) dünyaya geldim, yiğitlikle büyüdüm.”

on (a)y : ilti : ög(ü)m-ä : k(ä)l(ü)rti : il(i)mkä : (ä)rd(ä)m üç(ü)n : m(ä)n y(a)r(a)ld(ı)m-a (Ye 28/1) (Şirin, 2016a, s. 467) “On ay (beni) (karnında) taşıdı annem, ülkeme getirdi (doğurdu), kahramanlık için ben dünyaya geldim (doğdum).”

tog- (II): aşmak, geçmek (Şirin, 2016a, s. 742) (*bk. aş-*)

togu: doğu (Şirin, 2016a, s. 742) (*bk. ilgerü / iligerü*)

toguru: boyunca, -e doğru (Şirin, 2016a, s. 742)

⁶⁵ Hatice Şirin “Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi” adlı eserinde “*bök-* (*ruhsal doygunluğa erişmek, yeterli bulmak, doymak*)” sözcüğüne de yer vermiştir. Ancak “*bök-*” sözcüğü “*to-*” ve “*tod-*” gibi maddi bir doygunluğu değil manevi doygunluğu ifade etmektedir. Bu nedenle Yenisey Yazıtlarında çokça rastladığımız “*bök-*” sözcüğüne “*to-*” ve “*tod-*” sözcüklerinin eş anlamlısı olarak burada yer vermedik.

(*toguru* sözünün “boyunca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezü*; “-e doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapa*)

tokı-: 1. vurmak, hızla değmek, çarpmak 2. vuruşmak, çarpışmak, savaşmak 3. ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya öldürmek 4. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak (Şirin, 2016a, s. 742)

(*tokı-* sözünün “ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at-*; “ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya öldürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılıçla-*, bk. *sanç-*, bk. *süñ-*; “savaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *süñüş-*; “yazmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biti-*)

tokı- “vurmak, ok, kılıç, kargı vb. ile vurmak, vurarak yaralamak veya öldürmek”

ur-: 1. vurmak 2. okla vurmak, okla vurarak yaralamak 3. (hayvan) vurmak 4. kurmak, tesis etmek 5. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak 6. (tugrag sözüyle) mühür vurmak, tuğra çekmek (Şirin, 2016a, s. 745)

toña : *tig(i)n yog[ınta]* (*ä*)*g(i)rä* : ***tokıd(ı)m*** : (BK D 31) (Şirin, 2016a, s. 509) “Tonga Tigin’in cenaze töreninde çevirip kuşatarak dövdüm.” (T. Tekin, 2020a, s. 61)

yüz (a)rtuk : *okun urtu* “Yüzden fazla okla vurdular.” (KT D 33) (T. Tekin, 2020a, s. 32-33)

tokı- “vuruşmak, çarpışmak”

teg-: değmek, erişmek, yetişmek, ulaşmak, temas etmek, hücum etmek, çarpışmak (Ergin, 2009, s. 113)

tokış-: vuruşmak, çarpışmak (Şirin, 2016a, s. 742)

(*e*)*k(i)nt(i)* (*a*)*y* : *tört y(e)g(i)rmikä* : *k(ä)mdä* : ***tokıd(ı)m*** : (ŞU D 7-8) (Şirin, 2016a, s. 499) “İkinci ay on dördte Kem’de çarpıştım.” (Orkun, 1994, s. 171)

(*ä*)*r* (*ä*)*rdem* : (*e*)*ki* : *äl(i)g* : ***tokışdım*** : *y(a)g(ı)da* : *otuz* : (*ä*)*r(i)g* : *öl(ü)rd(ü)m* : *äs(i)z-ä* (Ye 49/2) (Şirin, 2016a, s. 500) “Erkeklik kahramanlığım (için) kırk iki savaş (yaptım). (Bu savaşlarda) düşmandan otuz askeri öldürdüm. Ne acı!” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 126)

tokı- “sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak”

ur-: 1. vurmak 2. okla vurmak, okla vurarak yaralamak 3. (hayvan) vurmak 4. kurmak, tesis etmek 5. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak 6. (tugrag sözüyle) mühür vurmak, tuğra çekmek (Şirin, 2016a, s. 745)

öğü tol(u)g tokıdı (Darvi 5) (Şirin, 2016a, s. 533) “Överek yazıt taşına kazıdı / yazdı.”

y(a)η(i)l(i)p : öls(i)k(i)η(i)n : y(ä)mä : bunta : urt(u)m : (KT G 10-11; BK K 8) (Şirin, 2016a, s. 533) “Yanılıp öleceğini de buraya hâkkettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

tokış-: vuruşmak, çarpışmak (Şirin, 2016a, s. 742)

(*tokış-* sözünün “vuruşmak, çarpışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tokı-*)

tokıt-: 1. vurdurmak, çaktırmak 2. (çıt sözüyle) ordugâh, karargâh çevresine çit çakmak 3. (taş, beğgü taş, bitig taş, tolku taş sözleriyle) yazı yazdırmak (Şirin, 2016a, s. 742)

[*tokıt-* sözünün “(çıt sözüyle) ordugâh, karargâh çevresine çit çakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tik-*; “(taş, beğgü taş, bitig taş, tolku taş sözleriyle) yazı yazdırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitit-*]

tokıt- “vurdurmak”

urtur-: 1. vurdurmak 2. yazı yazdırtmak 3. (bediz sözüyle) süsletmek, bezetmek (Şirin, 2016a, s. 745)

taş tokıttım “Taş yontturdum.” (BK K 14) (Ergin, 2009, s. 62-63)

köñülteki sabımın urturtum “Gönüldeki sözümü vurdurdum.” (KT G 12) (Ergin, 2009, s. 6-7)

tokıttur-: yenilgiye uğratmak (Şirin, 2016a, s. 742)

al-: almak, yenmek, mağlup etmek, zapt etmek, işgal etmek, feth etmek; dinlenmek, dikkate almak (Ergin, 2009, s. 83)

bas-: basmak, bastırmak, üzerine çökmek, baskın yapmak, yenmek, ezmek, çökmek (Ergin, 2009, s. 87)

buz-: bozmak, hezimete uğratmak, yenmek (T. Tekin, 2020a, s. 135)

sı-: kırmak, sıdırmak, bozmak, yenmek, galebe çalmak, zaptetmek
(Ergin, 2009, s. 110)

[...] (a)nta **tok(u)t(tu)rt(u)m** : (Ta D 8) (Şirin, 2016a, s. 509)⁶⁶ “Orada yenilgiye uğrattım.”

yadag yabız boldı tip **algalı** kelti “Yaya, kötü oldu diyip yenmek için geldi.”
(BK D 32) (Ergin, 2009, s. 46-47)

(a)nu y(a)n(i)p : türgi y(a)rgun : költe : **buzd(u)m(u)z** “Onu dağıtıp Türgi Yargun Göl’de bozguna uğrattık.” (KT D 34) (T. Tekin, 2020a, s. 32-33)

tokuz: 1. dokuz 2. dokuzuncu (Şirin, 2016a, s. 742)

tokuz “dokuzuncu”

tokuzunç: dokuzuncu (Şirin, 2016a, s. 743)

tört(ü)nç (a)y : **tok(u)z** [y(a)ñık]a : süñ(ü)şd(ü)m (ŞU D 3) (Şirin, 2016a, s. 435) “Dördüncü ayın dokuzuncu gününde savaştım.” (E. Aydın, 2021b, s. 55)

tok(u)z(u)nç (a)y : y(e)ti ot(u)zka : yog : (ä)rtürt(ü)m(i)z : (KT KD) (Şirin, 2016a, s. 435) “Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde cenaze törenini yaptırдық.” (E. Aydın, 2021a, s. 69)

tokuzunç: dokuzuncu (Şirin, 2016a, s. 743) (*bk. tokuz*)

tolgat-: 1. dolaştırmak, dolandırmak 2. sıkıntı vermek, eziyet etmek (Şirin, 2016a, s. 743)

(*tolgat-* sözünün “eziyet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. emget-*)

tolku: yazıt taşı (Şirin, 2016a, s. 743) (*bk. beñgü*)

toltun: mezar (Şirin, 2016a, s. 743)

bark: bark, ev, mezar, türbe, abide, abide mezar (Ergin, 2009, s. 87)

ilbilg[ä] kunç(u)y(u)ñ **tolt(u)nu** (Bömbögör Ön 1-2) (Şirin, 2016a, s. 406) “İl bilge kunçuyun kabri!” (Şirin, 2010b, s. 64)

barkın bedizin bitig taş[ın] biçin yılka yitiñ ay yiti otuzka kop alkd[ım]ız
“Türbesini, resmini, kitâbe taşını maymun yılında yedinci ay, yirmi yedinci günde hep bitirdik.” (KT KD 1) (Ergin, 2009, s. 28-29)

tolug: yazıt taşı (?) (Şirin, 2016a, s. 743) (*bk. beñgü*)

ton: giysi (Şirin, 2016a, s. 743) (*bk. kedi*)

⁶⁶ Bu cümleyi Mehmet Ölmez “Uygur Hakanlığı Yazıtları” adlı eserinde ve Talat Tekin “Kuzey Moğolistan’da Yeni Bir Uygur Anıtı : Taryat (Terhin) Kitabesi” başlıklı yazısında “*anta toktartım*” şeklinde okurken Erhan Aydın “Uygur Yazıtları” adlı eserinde “*anta toñtartım*” şeklinde okumuştur.

tonlug: giyim-kuşamlı, varlıklı (Şirin, 2016a, s. 743)

(*tonlug* sözünün “varlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*; “giyim-kuşamlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kedimlig*)

tonlug kıl-: 1. giydirmek, kuşatmak, donatmak 2. kalkındırmak, müreffeh düzeye getirmek (Şirin, 2016a, s. 743)

(*tonlug kıl-* sözünün “kalkındırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bay kıl-*)

tonsuz: çıplak, sefil, perişan (Şirin, 2016a, s. 743)

(*tonsuz* sözünün “sefil, perişan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*)

yalın: çıplak, yoksul (Şirin, 2016a, s. 747)

içrâ : (a)şs(i)z : t(a)şra : tons(u)z y(a)b(i)z y(a)bl(a)k : bod(u)nta : üzâ : ol(u)rt(u)m : (KT D 26; BK D 21) (Şirin, 2016a, s. 402) “Karnı aç, sırtı çıplak, yoksul ve sefil (bir) halk üzerine hükümdar oldum.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 59)

y(a)l(i)ğ : bod(u)n(u)g : tonl(u)g : çığ(a)n : bod(u)n(u)g : b(a)y kıl(i)m : (KT D 29) (Şirin, 2016a, s. 402) “Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

tonğa: 1. kaplan 2. unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 743)

(*tonğa* sözünün “kaplan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bars*)

tonğit-: (köz sözüyle) üzüntü ve çaresizlik içinde olmak (Şirin, 2016a, s. 743)

(*tonğit-* sözünün “(köz sözüyle) üzüntü ve çaresizlik içinde olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kal*, bk. *kel-*)

tonğuz: domuz (Şirin, 2016a, s. 743) (*bk. lagzın*)

tor-: 1. zayıflamak 2. çok sıkıntı ya da acı çekmek (Şirin, 2016a, s. 743)

(*tor-* sözünün “çok sıkıntı ya da acı çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öl-*)

tök-: 1. dökmek 2. düşmanı deniz, göl, ırmak vb.ne dökmek (Şirin, 2016a, s. 743)

(*tök-* sözünün “dökmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akıt-*)

töküt-: 1. akıtmak 2. (kan sözüyle) kan akıtırıcısına çalışmak, emek sarf etmek, büyük gayret göstermek, çok çalışmak (Şirin, 2016a, s. 743)

(*töküt-* sözünün “akıtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akıt-*; “emek sarf etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katıgılan-*)

töküt- “büyük gayret göstermek, çok çalışmak”

yügürt-: 1. koşturmak 2. (atı) hızla koşturmak 3. (ter sözüyle) emek sarf etmek, büyük gayret göstermek, çok çalışmak, ter dökmek (Şirin, 2016a, s. 750)

tün ud(i)m(a)tı künt(ü)z ol(u)rm(a)tı : kız(ı)l k(a)n(ı)m : tök(ü)ti : k(a)ra t(ä)r(i)m : yüg(ü)rt[i] : (i)ş(i)g küç(ü)g : b(e)rt(i)m ök : (TY 51-52) (Şirin, 2016a, s. 524) “Geceleri uyumadan, gündüzleri oturmadan, kızıl kanımı akıtarak, kara terimi döktürerek hizmet ettim.” (T. Tekin, 2020b, s. 32)

töpü: en üst, tepe (Şirin, 2016a, s. 743)

(*töpü* sözünün “tepe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş*)

töri-: türemek, yaratılmak (Şirin, 2016a, s. 743)

(*töri-* sözünün “yaratılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*)

tugrag: üst düzey yöneticilerin otorite simgesi veya mührü olarak kullanılan damga (Şirin, 2016a, s. 743) (*bk. belgü*)

tul: dul (Şirin, 2016a, s. 743)

koduz: kadın, dul, kocasız kadın (T. Tekin, 2020b, s. 83)

koyda : kuñcuyum : tul k(a)ltı : (ä)siz(i)m (Ye 45/6) (Şirin, 2016a, s. 405)⁶⁷ “Koynumdaki karım dul kaldı, vah bana!”

tupul-: 1. delinmek 2. (savaşta) safları yarararak düşman güçlerinin arasına atılmak (Şirin, 2016a, s. 744)

[*tupul-* sözünün “delinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *telin-*; “(savaşta) safları yarararak düşman güçlerinin arasına atılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kir-*]

tur-: 1. ayağa kalkmak 2. bekçilik, muhafızlık yapmak, nöbet tutmak (Şirin, 2016a, s. 744)

(*tur-* sözünün “bekçilik, muhafızlık yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aya-*)

⁶⁷ Erhan Aydın "Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları" adlı eserinde bu cümlede yer alan “*k(a)ltı*” sözcüğünü okumamıştır.

tur- “ayağa kalkmak”

ör-: yukarı çıkmak, yükselmek, kopmak, belirmek, ayağa kalkmak, ayaklanmak (Ergin, 2009, s. 108)

k(a)rluk : (a)n(i)n : tur(u)p [... içg(i)nti] : (KÇ 21) (Şirin, 2016a, s. 451)
“Karluk bu nedenle ayağa kalkıp tâbi oldu.”

turgak: 1. konut 2. gece bekçisi, muhafız (Şirin, 2016a, s. 744)

(*turgak* sözünün “konut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bark*; “muhafız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *korıgu*)

turgur-: 1. yaşatmak 2. savaş sonunda düşmanı sağ bırakmak (Şirin, 2016a, s. 744)

turgur- “yaşatmak”

tirgür-: yaşatmak, diriltmek, canlandırmak (Ergin, 2009, s. 114)

tusu: yarar (Şirin, 2016a, s. 744) (*bk. edgü*)

tuş: karşı (Şirin, 2016a, s. 744)

tapa: doğru, karşı, tarafına (Ergin, 2009, s. 112)

utru: karşı (Şirin, 2016a, s. 745)

..... *sü k(a)rluk : t(a)[pa] [...]g¹ [k(ä)m] : [k(a)rgusın]da (ä)rt(i)ş ö[g(ü)zdä] (a)rk(a)r b(a)şı **tuşinta** : (ä)r k(a)m(i)ş [(a)lt(i)]n[ta] (a)nta ş[...]^p k(ä)çd(i)m : bir y(e)g(i)rm(i)nç (a)y : s(ä)kiz y(e)g(i)rm(i)[kä] [...]^y [y]olukd(i)m : (ŞU G 1) (Şirin, 2016a, s. 331)⁶⁸ “Ordu Karluk’a doğru ...Yenisay Irmağı gözetleme kulesinde İrtiş Irmağı’nda Arkar başının karşısında asker altında orada ... geçdim. On birinci ayın on sekizinde karşılaştım.”*

[b(ä)n] : utru yorı[d(i)m] : (ŞU G 3) (Şirin, 2016a, s. 331) “Ben karşılarına (doğru) ilerledim.” (E. Aydın, 2021b, s. 60)

tut-: 1. tutmak 2. yurt tutmak 3. (il) varlık sürdürmek 4. denetim altına almak 5. savaşta yakalamak 6. (at sözüyle) adını almak 7. (kü sözüyle) adı duyulmak 8. (Türk teñri) kagan, katun ve kaganın diğer aile bireylerini korumak (Şirin, 2016a, s. 744)

[*tut-* sözünün “yurt tutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “savaşta yakalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulna-*; “(kü sözüyle) adı duyulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kük-*]

tut- “tutmak”

⁶⁸ Bu cümlede yer alan sözcüklerden bazıları Erhan Aydın’ın “Uygur Yazıtları” ve Mehmet Ölmez’in “Uygur Hakanlığı Yazıtları” adlı eserlerinde farklı transkribe edilmiş ve farklı anlamlandırılmıştır. Bu sebeple bu cümleyi Türkiye Türkçesine biz aktardık.

tid-: engel olmak, tutmak (<*tɪd-) (T. Tekin, 2020a, s. 174)

tu-: kapamak, tıkamak, tutmak, önüne geçmek, engel olmak, mani olmak (Ergin, 2009, s. 117)

tutuz-: 1. tutturmak 2. yakalatmak (Şirin, 2016a, s. 744)

(*tutuz-* sözünün “yakalatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altız-*)

tuy-: duymak, hissetmek, fark etmek, algılamak, aldırış etmek (Şirin, 2016a, s. 744)

(*tuy-* sözünün “duymak, aldırış etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşid-*)

tü (I): tüy, saç, kıl (Şirin, 2016a, s. 744)

[*tü (I)* sözünün “saç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç*]

tüketi: tamamıyla, baştan sona kadar (Şirin, 2016a, s. 744) (*bk. barça*)

tümen: on bin (Şirin, 2016a, s. 744) (*bk. bir tümen*)

tün ortusu: kuzey (Şirin, 2016a, s. 744) (*bk. kuz*)

tüğür: (dünürlük ilişkisiyle) akraba (Şirin, 2016a, s. 744) (*bk. bişük*)

türk: 1. Türk 2. bir hükümdarın yönetimindeki halk, teba, reaya (Şirin, 2016a, s. 744)

(*türk* sözünün “bir hükümdarın yönetimindeki halk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodun*)

tüş-: 1. inmek 2. (yaklaşma-bulunma, yön durumuyla) gitmek, yürümek 3. konaklamak veya mola vermek üzere at, at arabası vb.nden inmek 4. düşmek, düşüp yaralanmak veya telef olmak 5. (düşman ordusu) ırmağa, denize vb.ne dökülmek (Şirin, 2016a, s. 744)

[*tüş-* sözünün “inmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *in-*; “(yaklaşma-bulunma, yön durumuyla) gitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “telef olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öl-*]

tüş- “yürümek”

yorı-: 1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek 2. isyan etmek, baş kaldırmak 3. ilerlemek, gelişmek,

kalkınmak 4. ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak (Şirin, 2016a, s. 749)

yür-: 1. yürümek 2. savaşta piyade olarak ilerlemek (Şirin, 2016a, s. 750)

(ä)b(i)mä : (e)kinti (a)y : (a)ltı y(a)ñka : **[tüş]d(ü)m** : (ŞU B 4) (Şirin, 2016a, s. 452) “Karagâhıma ikinci ayın altıncı gününde geri döndüm.” (E. Aydın, 2021b, s. 64)

ol yol(u)n : **yoris(a)r** : unç t(e)d(i)m : (TY 24) (Şirin, 2016a, s. 453) “O yoldan yürüyebiliriz’ dedim.” (T. Tekin, 2020b, s. 23)

tüşürgek: vurduğunu düşüren, usta avcı (?) (Şirin, 2016a, s. 744) (bk. *abçı*)

tüz: 1. düz 2. barışık, uyumlu (Şirin, 2016a, s. 744)

tüz “düz”

yazı: ova, düzlük, düz (Ergin, 2009, s. 122)

tüz barışık”

yagısız: düşmansız, dost, barışık (Şirin, 2016a, s. 746)

b(ä)gl(ä)ri y(ä)mä : bod(u)nı y(ä)mä : **tüz (ä)rm(i)ş** (KT D 3; BK D 4) (Şirin, 2016a, s. 414) “Beyleri de halkları da barış ve uyum içinde imişler.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

tört bul(u)ñd(a)kıl bod(u)n(u)g : kop : b(a)z kıl(t)m : **y(a)g(t)sız : kıl(t)m** : (KT D 29-30; BK D 24) (Şirin, 2016a, s. 414) “Dört bucaktaki halkları hep (kendime) bağımlı kıldım, (Türk halkını) düşmansız kıldım.” (T. Tekin, 2020a, s. 33, 59)

tüzsüz: itaatsiz, uyumsuz, kavgalı (Şirin, 2016a, s. 744) (bk. *küregü*)

tüzül-: 1. düzenlenmek, tertip edilmek 2. (bir bodun başka bir bodunla) anlaşmak, antlaşma yapmak (Şirin, 2016a, s. 744)

(*tüzül-* sözünün “düzenlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itin-* / *etin-*)

tüzül- “tertipleme”

yaratun-: tanzim edilmek, teşkilatlanmak, tertiplenmek (Ergin, 2009, s. 121)

(e)l(i)m(i)n törüm(i)n : **(e)t(i)nt[(i)m]** (Ta B 3) (Şirin, 2016a, s. 477) “Yurdumu (ve) yasalarımı düzenledim.” (E. Aydın, 2021b, s. 45)

yagı bolup itinü **yaratunu umaduk** yana içikmiş “Düşman olup, kendisini tanzim ve tertip edemediğinden, yine tâbi olmuş.” (BK D 9) (Ergin, 2009, s. 36-37)

tüzül- “(bir bodun başka bir bodunla) anlaşmak, antlaşma yapmak”

ögleş-: akıl akıla vermek, istişare etmek, fikir birliği yapmak, anlaşmak
(Ergin, 2009, s. 108)

bu yirdä : ol(u)r(u)p : t(a)bg(a)ç : bod(u)n : birlä : tüz(ü)lt(ü)m : (KT G 4-5; BK K 3) (Şirin, 2016a, s. 514) “Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

ol üç kagan ögleşip altun yış üze kabışalım timiş “O üç kağan akıl akıla verip Altun ormanı üstünde buluşalım demiş.” (TY D 3) (Ergin, 2009, s. 70-71)

U (Uç – Uzun)

uç: 1. uç 2. sınır (Şirin, 2016a, s. 745)

uç “sınır”

yaka: sınır (Şirin, 2016a, s. 747)

[...] *uçı* : *s(ä)l(ä)ñ(ä)kä : t(ä)gi : ç(ä)r(i)g [it]di* : (ŞU D 4) (Şirin, 2016a, s. 387) “Ucu, Selenge’ye kadar asker konuşlandırdı.” (E. Aydın, 2021b, s. 56)

y(a)ka : *(a)nta : y(a)k(a)l(a)d(i)m* : (ŞU D 8; G 2) (Şirin, 2016a, s. 387) “(Karargâhımın) sınırlarını belirledim.” (E. Aydın, 2021b, s. 57, 59)

uç-: 1. uçmak 2. (Türk kaganları ve kaganlık ailesi bireyleri için) ölmek, vefat etmek (Şirin, 2016a, s. 745)

[*uç-* sözünün “(Türk kaganları ve kaganlık ailesi bireyleri için) ölmek, vefat etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrıl-*]

ud-: 1. takip etmek, kovalamak 2. (savaşta) takip etmek, kovalamak, peşine düşmek (Şirin, 2016a, s. 745)

ud- “takip etmek, kovalamak”

aşur-: aşırmaq, geçirmek, kovalamak, takip etmek (Ergin, 2009, s. 85)

udşur-: kovalamak (T. Tekin, 2020a, s. 181)

t(a)rduş : ş(a)dra : udi : *y(a)ñd(i)m(i)z* : (TY 41) (Şirin, 2016a, s. 510) “Tarduş Şad’a doğru kovalayarak bozguna uğrattık.” (T. Tekin, 2020b, s. 29)

iki erig udu aşuru sançdı “İki eri takip edip kovalayarak mızrakladı.” (KT K 2) (Ergin, 2009, s. 24-25)

(e)ki (e)r(i)g uds(u)ru : *s(a)ñçdı* “İki eri (de) kovalayıp mızrakladı.” (KT D 36) (T. Tekin, 2020a, s. 34-35)

udu: ve (Şirin, 2016a, s. 745) (*bk. artukı*)

uduz-: 1. takip ettirmek, izletmek 2. komuta etmek, sevk etmek (Şirin, 2016a, s. 745)

(*uduz-* sözünün “sevk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elt-* / *ilt-*)

ugur: yol (Şirin, 2016a, s. 745) (*bk. belirtir*)

ulayu: 1. ve 2. ayrıca (Şirin, 2016a, s. 745) (*bk. artukı*)

ulgart-: 1. büyütmek, yükseltmek 2. terfi ettirmek, yükseltmek (Şirin, 2016a, s. 745)

(*ulgart-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıt-*; “büyütmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedük kıl-*)

ulug: 1. büyük, muazzam 2. yaşlı 3. yaşça büyük 4. ileri gelen kimse, ulu, yüce kişi 5. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 745)

(*ulug* sözünün “büyük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedük*; “yaşlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karı*)

ulug bol-: yaşlanmak, ihtiyarlamak (Şirin, 2016a, s. 745)

(*ulug bol-* sözünün “yaşlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karı bol-*; “ihtiyarlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karı-*)

uluş: 1. memleket 2. kent, şehir (Şirin, 2016a, s. 745)

(*uluş* sözünün “şehir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “memleket” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *il* / *el*)

una-: onaylamak (Şirin, 2016a, s. 745) (*bk. tapla-*)

ur-: 1. vurmak 2. okla vurmak, okla vurarak yaralamak 3. (hayvan) vurmak 4. kurmak, tesis etmek 5. yazmak, sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak 6. (tugrag sözüyle) mühür vurmak, tuğra çekmek (Şirin, 2016a, s. 745)

(*ur-* sözünün “okla vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at-*; “vurmak; okla vurarak yaralamak; sert zemin üzerine ucu keskin bir nesneyle harfleri kazıyarak, çizerek yazı yazmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tokı-*; “kurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *it-* / *et-*; “yazmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biti-*)

urı: 1. erkek 2. oğul, erkek çocuk (Şirin, 2016a, s. 745)

(*urı* sözünün “erkek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er*)

urı “oğul”

oglan: oğlan, oğul, çocuk, çocuklar (Ergin, 2009, s. 106)

og(u)l: oğul (T. Tekin, 2020b, s. 85)

y(e)ti urı [o]ghı üç(ü)n : tikä : b(e)rt(i)m(i)z (Ye 48/9) (Şirin, 2016a, s. 347)
“Yedi erkek çocuğu olduğu için (ebedî taşı) dikebildik.” (E. Aydın, 2021c, s. 157)

s(ä)k(i)z ur(i)m : (a)dr(i)ld(i)m (Ye 13/2) (Şirin, 2016a, s. 356) “Sekiz oğlumdan ayrıldım.” (E. Aydın ve diğerleri, 2013, s. 50)

ıgar oğlanınızda taygununuzda yigdi igidür ertigiz “Değerli oğlunuzdan, evlâdınızdan çok daha iyi beslerdiniz.” (KT GD) (Ergin, 2009, s. 30-31)

tinsi oğlı : (a)yt(i)gma t(a)gka : t(ä)gm(i)ş idi yok (ä)rm(i)ş “ ‘Tanrı oğlu’ denilen dağlara (kadar) vardıği hiç yok imiş.” (TY 47) (T. Tekin, 2020b, s. 31)

urtur-: 1. vurdurmak 2. yazı yazdırtmak 3. (bediz sözüyle) süsletmek, bezetmek (Şirin, 2016a, s. 745)

[*urtur-* sözünün “vurdurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tokıt-*; “yazı yazdırtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitit-*; “(bediz sözüyle) süsletmek, bezetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizet-*]

urugsırat-: 1. soysuzlaştırmak, kökünü kazımak 2. bodunu tümüyle veya kısmen ortadan kaldırmak, soykırım yapmak (Şirin, 2016a, s. 745)

(*urugsırat-* sözünün “bodunu tümüyle veya kısmen ortadan kaldırmak, soykırım yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ölür-*)

uruş: 1. savaş 2. bir unvan (Şirin, 2016a, s. 745)

(*uruş* sözünün “savaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *süñüş*)

uruş kıl-: savaşmak, savaş yapmak (Şirin, 2016a, s. 745)

(*uruş kıl-* sözünün “savaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *süñüş-*)

utru: karşı (Şirin, 2016a, s. 745) (*bk. tuş*)

uya: akraba (Şirin, 2016a, s. 745) (*bk. bişük*)

uyur: muktedir, güçlü, liyakatli, becerikli (Şirin, 2016a, s. 745)

(*uyur* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böke*; “muktedir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erklig*)

uz: becerikli, mahir, usta (Şirin, 2016a, s. 746)

(u)y(u)r *üç(ü)n b(ä)η[k]üs(i)n t]ikä b(e)rd(i)m* (Ye 92/2) (Şirin, 2016a, s. 255)⁶⁹
“Güçlü olduğu için yazıt taşını dikiverdim.”

t(ä)ηri : el(i)mkä : k(a)zg(a)k(i)m : ogl(u)m : n² uz : ogl(u)m : (a)ltı biη : yunt(u)m (Ye 3/5) (Şirin, 2016a, s. 255) “Tanrı [koruyan] devletim için kazancım benim oğullarım, usta oğullarım ne çok (?), altı bin atımdır.” (Kormuşin, 2017, s. 219)

uz: becerikli, mahir, usta (Şirin, 2016a, s. 746)

(uz sözünün “becerikli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *uyur*)

uzun: uzak (Şirin, 2016a, s. 746) (*bk. ırak*)

Ü (Üç – Üze)

üç: 1. üç 2. üçüncü (Şirin, 2016a, s. 746)

üç “üçüncü”

üçünç: üçüncü (Şirin, 2016a, s. 746)

[(a)nç](i)p [s(ä)k(i)z(i)nç (a)y üç] y(a)ηıka [yorıd(i)m] (ŞU B 1) (Şirin, 2016a, s. 434) “Öylece sekizinci ayın üçüncü gününde ordu sevk ettim.”

üç(ü)nç : y(e)g(ä)n sil(i)g : b(ä)g(i)η : k(ä)d(i)ml(i)g : tor(u)g : (a)t : bin(i)p : t(ä)gdi : (KT D 33) (Şirin, 2016a, s. 434) “Üçüncü olarak Yiğen Siliğ Bey’in giyimli doru atına binip hücum etti.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

üçünç: üçüncü (Şirin, 2016a, s. 746) (*bk. üç*)

ülgen: ulu, yüce, büyük (Şirin, 2016a, s. 746)

(*ülgen* sözünün “büyük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedük*)

ün-: 1. yükselmek, (bitki) çıkmak, boy vermek, kalkmak, tırmanmak 2. (düşman saflarının) içinden çıkmak, sıyrılmak, (delip) geçmek (Şirin, 2016a, s. 746)

(*ün-* sözünün “tırmanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ag-*; “yükselmek, kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ör-*)

üntür-: 1. yükseltmek 2. (tan) atmak (Şirin, 2016a, s. 746)

⁶⁹ Bu cümleyi İ. V. Kormuşin "Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları Metinler ve İncelemeler" adlı eserde "*ujar üçün törünin etä bärdim [(Kendi) erdemim için (halk) senin (hayatını) nızama göre düzenledim.]*" şeklinde; E. Aydın, R. Alimov, F. Yıldırım ise "Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig" adlı eserde "*añar <ü>çün <...> beñü beñü e tike bärdim (Onun için <...> ebedi ebedi taşıdı dikiverdim)*" şeklinde okuyup Türkiye Türkçesine aktarmışlardır.

(*üntür-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıt-*)

ürk-: ürkmek, korkmak (Şirin, 2016a, s. 746)

(*ürk-* sözünün “korkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kork-*)

ürün: 1. ak, beyaz 2. beyaz renkli mal mülk, gümüş para 3. 23. Kalbak-Taş yazıtının bitigçisi (Şirin, 2016a, s. 746)

(*ürün* sözünün “ak, beyaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak*; “gümüş para” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kümüş*)

üz: inatçı (Şirin, 2016a, s. 746)

arkuk: inatçı, ters, aksi (T. Tekin, 2020a, s. 122)

bilgä : toñukuk (a)ñ(ı)g ol : üz ol (TY 34) (Şirin, 2016a, s. 255) “Bilge Tonyukuk kötüdür, aksidir.” (E. Aydın, 2021a, s. 113)

türük : bod(u)n : tok (a)rk(u)k s(e)n : āçs(a)r : tos(ı)k : öm(e)z s(e)n : bir : tods(a)r : āçs(ı)k : öm(e)z sen : “(Ey) Türk halkı! (sen tok (gözlü ve) aksisin: acıkırsan doyacağını düşünmezsin, bir (de) doyarsan (tekrar) acıkacağını düşünmezsin.” (BK K 6) (T. Tekin, 2020a, s. 46-47)

üz-: kırmak, koparmak (Şirin, 2016a, s. 746)

(*üz-* sözünün “koparmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*; “kırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sı-*)

üze: 1. yukarı, üst, yukarıda, üstte 2. üstüne, üzerine, üstünde, üzerinde , -a göre, gereğince (Şirin, 2016a, s. 746)

üze “yukarı”

yukaru: yukarı (Şirin, 2016a, s. 749)

yügerü: yukarı (Şirin, 2016a, s. 750)

üzü kök : t(ä)ñri : (a)sra : y(a)g(ı)z : yer : kıl(ı)ntukda : (e)kin (a)ra : kişi oğlu : kıl(ı)nm(ı)ş : (KT D 1; BK D 2) (Şirin, 2016a, s. 331) “Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

yuk(a)ru : (a)t y(e)tä y(a)d(a)g(ı)n : ıg(a)ç tut(u)nu : (a)gturt(u)m : (TY 25) (Şirin, 2016a, s. 332) “Yukarıya (çıkarken) atları yedeğe alıp ağaçlara tutunarak çıkardım.” (E. Aydın, 2021a, s. 110)

türk : bod(u)n : yok : bolm(a)zun : tiy(i)n : bod(u)n : bolçun tiy(i)n : k(a)ñ(i)m ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(ı)g : ög(ü)m : ilbilgä k(a)tun(u)g : t(ä)ñri : töp(ü)sintä : tut(u)p : yüg(ü)rü : kötürm(i)ş (ä)r(i)nç : (KT D 11) (Şirin, 2016a, s. 332)

“Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki.” (T. Tekin, 2020a, s. 27)

Y (Yabız – Yüzlüg)

yabız: berbat, kötü, fena (Şirin, 2016a, s. 746)

(*yabız* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anığ*; “berbat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat*)

yablak: 1. kötü, fena, berbat, değersiz 2. kötülük, nifak (Şirin, 2016a, s. 746)

içrâ : (a)şs(i)z : t(a)şra : tons(u)z **y(a)b(i)z** **y(a)bl(a)k** : bod(u)nta : üzâ : ol(u)rt(u)m (KT D 26; BK D 21) (Şirin, 2016a, s. 255) “Karnı aç, sırtı açıkta olan, kötü durumda (ve) perişan bir halka kağan oldum.” (E. Aydın, 2021a, s. 59, 88)

ır(a)k (ä)rs(ä)r : **y(a)bl(a)k** : (a)gı birür : y(a)guk : (ä)rs(ä)r : (ä)dgü : (a)gı birür : tip (a)nça : boşgurur : (ä)rm(i)ş (KT G 7; BK K 5) (Şirin, 2016a, s. 255) “Uzak(ta yaşıyor) ise, kötü hediyeler verir, yakın(da yaşıyor) ise iyi hediyeler verir’ deyip öyle akıl verirler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 45)

yabız bol-: 1. kötü duruma gelmek, kötülemek, niteliği bozulmak 2. (düzenli askerî birlik vb.) bozulmak (Şirin, 2016a, s. 746)

yabız bol- “kötü duruma gelmek, kötülemek, niteliği bozulmak”

yablak bol-: 1. kötü duruma gelmek, kötülemek, niteliği bozulmak
2. (savaşta) kötü bir duruma düşmek, yenilmek 3. (köz, kaş sözleriyle) çok ağlama sonucunda gözleri şişmek (Şirin, 2016a, s. 746)

yablak: 1. kötü, fena, berbat, değersiz 2. kötülük, nifak (Şirin, 2016a, s. 746)

(*yablak* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anığ*; “berbat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat*; “fena” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yabız*)

yablak “değersiz”

uçuz: ucuz, kolay, hafif, değersiz (Ergin, 2009, s. 118)

yablak bol-: 1. kötü duruma gelmek, kötülemek, niteliği bozulmak 2. (savaşta) kötü bir duruma düşmek, yenilmek 3. (köz, kaş sözleriyle) çok ağlama sonucunda gözleri şişmek (Şirin, 2016a, s. 746)

(*yablak bol-* sözünün “kötü duruma gelmek, kötölemek, niteliği bozulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yabız bol-*)

yablak bol- “yenilmek”

basın-: yenilmek, ezilmek (T. Tekin, 2020b, s. 71)

y(a)bl(a)k bolt[(a)ç]ı (ä)rti : (KT K 7; BK D 30-31) (Şirin, 2016a, s. 500)
“Perişan olacak idi.” (T. Tekin, 2020a, s. 36, 61)

(a)z t(e)y(i)n : nā b(a)s(i)n(a)l(i)m “Azız diye niye yenilelim?” (TY 39) (T. Tekin, 2020b, s. 29)

yabrit-: 1. yıpratmak, zayıflatmak 2. bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 746)

(*yabrit-* sözünün “bozguna uğratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boz-*)

yagı bol-: düşman olmak, düşman haline gelmek (Şirin, 2016a, s. 746)

yagıt-: düşman olmak, düşman haline gelmek (Şirin, 2016a, s. 746)

t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)nka : y(a)gı bolm(i)ş : (KT D 9; BK D 9) (Şirin, 2016a, s. 500) “Çin hakanına düşman olmuş.” (T. Tekin, 2020a, s. 27, 53)

[...] *s(a)g(i)r çulug(a)n : y(a)gut(t)ukda* : [kül i(ç)] çor [opl(a)yu t(ä)gi]p : *s(a)nç(i)p : öl(ü)r(ü)p : oğlın : kişis(i)n : bul(u)n kul[ıp ...]* (KÇ 5) (Şirin, 2016a, s. 501) “Sagır Çulug ile savaştığı sırada Küli Çor ileri atılarak saldırıp, mızraklayıp, öldürüp çocuklarını (ve) karısını tutsak edip” (E. Aydın, 2021a, s. 134)

yagıla-: (düşmanı) püskürtmek, bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 746)

[*yagıla-* sözünün “(düşmanı) püskürtmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıt-*; “bozguna uğratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boz-*]

yagısız: düşmansız, dost, barışık (Şirin, 2016a, s. 746)

(*yagısız* sözünün “dost” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adaş*; “barışık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüz*)

yagıt-: düşman olmak, düşman haline gelmek (Şirin, 2016a, s. 746) (*bk. yagı bol-*)

yagru: yakın (Şirin, 2016a, s. 747) (*bk. erig*)

yaguk: yakın (Şirin, 2016a, s. 747) (*bk. erig*)

yagut-: yaklaştırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

yagur-: yaklaştırmak; yaklaşmak (Ergin, 2009, s. 120)

süçig : s(a)b(ı)n : y(ı)mş(a)k : (a)gın : (a)r(ı)p : ır(a)k bod(u)n(u)g : (a)nça y(a)gutır : (ä)rm(i)ş : (KT G 5; BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 461) “Tatlı sözlerle (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

yağuru kondukda kisre ańıg bilig anda öyür ermiş “Yaklaştırp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş.” (KT G 5) (Ergin, 2009, s. 4-5)

yaka: sınır (Şirin, 2016a, s. 747) (*bk.uç*)

yalabaç: elçi (Şirin, 2016a, s. 747) (*bk. elçi*)

yalıñ: çıplak, yoksul (Şirin, 2016a, s. 747)

(*yalıñ* sözünün “yoksul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çıgañ*; “çıplak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tonsuz*)

yalma: kalkan (Şirin, 2016a, s. 747)

yarık: zırh, zırh ve kalkan (krş. yarak) (Ergin, 2009, s. 121)

y(a)r(ı)kanta : y(a)lm(a)sınta : yüz (a)rtuk : okın urtı: (KT D 33) (Şirin, 2016a, s. 420) “Zırhından (ve) kaftanından yüzden fazla okla vurdular.” (T. Tekin, 2020a, s. 33)

yalğus: 1. yalnız, tek başına 2. tek, biricik (Şirin, 2016a, s. 747)

(*yalğus* sözünün “tek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bir*)

yamaş-: katılmak (Şirin, 2016a, s. 747) (*bk. bazlan-*)

yañ- / yay-: 1. yaymak, dağıtmak 2. püskürtmek, bozguna uğratmak (Şirin, 2016a, s. 747)

(*yañ- / yay-* sözünün “dağıtmak, bozguna uğratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boz-*; “püskürtmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıt-*)

yan / yen: 1. yan, taraf 2. -den yana, -den tarafa (Şirin, 2016a, s. 747)

(*yan / yen* sözünün “taraf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buluñ*; “-den yana, -den tarafa” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sınar*)

yan-: 1. geri dönmek 2. (savaşta) geri çekilmek (Şirin, 2016a, s. 747)

[*yan-* sözünün “geri dönmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kay-*; “(savaşta) geri çekilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tez-*]

yana: yeniden, tekrar (Şirin, 2016a, s. 747)

(*yana* sözünün “yeniden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kerü*)

yîçe: yine, yeniden, tekrar (Şirin, 2016a, s. 749)

yime: yine, tekrar, ve, da, de (Ergin, 2009, s. 123)

... *y(a)na* : *birt(i)m(i)z* : (KT D 20-21; BK D 17) (Şirin, 2016a, s. 273)
“Yeniden verdik.” (T. Tekin, 2020a, s. 31, 57)

ol(u)r(u)p(a)n : *türk* : *bod(u)n(u)g* : *yîçü* : *itdi* : *yîçü ig(i)t(t)i* : (BK D 14)
(Şirin, 2016a, s. 274) “(Tahta) oturup Türk halkını yeniden düzenledi (ve) yeniden besleyip doyurdu.” (T. Tekin, 2020a, s. 55)

yîçü : *irt(i)m* : *burguda* : *y(e)td(i)m* : (ŞU D 2-3) (Şirin, 2016a, s. 274) “Tekrar ulaştım. (Onlara) Burgu (İrmağı)’da yetiştirdim.” (E. Aydın, 2021b, s. 55)

ol sabın eşidip tün yime *udısıkım kelmez erti* “Bu sözü işitip gece yine uyuyacağım gelmiyordu.” (TY D 5) (Ergin, 2009, s. 70-71)

yantur-: 1. döndürmek 2. (orduyu) geri çekmek 3. (yaş, sıgıt sözleriyle) acıyı içe gömmek, bastırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

[*yantur-* sözünün “(yaş, sıgıt sözleriyle) acıyı içe gömmek, bastırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tud-*]

yantur- “döndürmek”

ebir-: evirmek, döndürmek (T. Tekin, 2020a, s. 137)

egir-: eğirmek, çevirmek, kuşatmak, sarmak, sevk etmek, döndürmek (Ergin, 2009, s. 93)

anda yandurtumuz “Ordan döndürdük.” (TY G 1) (Ergin, 2009, s. 78-79)

(e)b(i)rü : *k(e)lürt(ü)m* “Çevirip getirdim.” (BK D 25) (T. Tekin, 2020a, s. 58-59)

yanıl-: yanılmak, hata yapmak (Şirin, 2016a, s. 747)

anıl-: yanılmak, şaşırarak, yanlış hareket etmek (Ergin, 2009, s. 84)

yaz-: yanılmak, aldanmak (Şirin, 2016a, s. 748)

yazın-: yanılmak, hata etmek (Şirin, 2016a, s. 748)

yazukla-: hata yapmak (Şirin, 2016a, s. 748)

bir kişi : *y(a)ñ(i)ls(a)r* : *og(u)şu* : *bod(u)nı* : *bişükiñä* : *t(ä)gi* : *kıdm(a)z* : *(ä)rm(i)ş* : (KT G 6; BK K 4) (Şirin, 2016a, s. 474) “Bir kişi suç işlese, onun boyu(na), halkı(na) (ve) hısımlarına kadar (herkesi) öldürmezler imiş.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

[söz](i)ñä : **y(a)zm(a)yın** t(e)di [y(a)ñ(i)l]m(a)[y(i)]n tidi : (ŞU B 5) (Şirin, 2016a, s. 475) “ ‘Sözüne inanmayın, yanılmayın’ dedi.” (E. Aydın, 2021b, s. 64)

bilm(ä)dükin : üç(ü)n : biz(i)ñä : y(a)ñ(i)ltukın : **y(a)z(i)ntukın** : üç(ü)n : k(a)g(a)nı : ölti (BK D 16) (Şirin, 2016a, s. 475) “Bilgisizliği yüzünden, bize karşı hatalı hareket ettiğinden, hakanları öldü.” (T. Tekin, 2020a, s. 57)

...] bod(u)n [...] **y(a)zıkl(a)..** [...] bi]r(i)yä : t(a)bg(a)çda : (a)tı küsi : yok boltı : (BK D 35-36) (Şirin, 2016a, s. 476) “Halk.....günah.....güneyde Çin’de adı sanı yok oldu.” (T. Tekin, 2020a, s. 63)

yapıt- 1. yaptırmak 2. (balık sözüyle) şehir kurdurmak, inşa ettirmek, yaptırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

[yapıt- sözünün “yaptırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ertür-*; “(balık sözüyle) şehir kurdurmak, inşa ettirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itit-* / *etit-*]

yaraklıg- silahlı asker (Şirin, 2016a, s. 747) (*bk. süñüglüg*)

yaral- doğmak, dünyaya gelmek (Şirin, 2016a, s. 747)

[yaral- sözünün “doğmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılın-*; “dünyaya gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tog-* (I)]

yarat- 1. yapmak 2. (teñri) yaratmak 3. inşa etmek 4. (bitig sözüyle) yazıt dikmek 5. (bediz sözüyle) süsleme yapmak, nakşetmek 6. (bodun sözüyle) ulus yaratmak (Şirin, 2016a, s. 747)

[yarat- sözünün “(bediz sözüyle) süsleme yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedize-*; “inşa etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *it-* / *et-*; “(bitig sözüyle) yazıt dikmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tik-*]

yarat- “yapmak”

boşgur-: öğretmek, akıl vermek, yapmak, düzene sokmak (T. Tekin, 2020a, s. 134)

et-: (I) tanzim etmek, düzene sokmak, yapmak (bk. *it-*) (T. Tekin, 2020a, s. 140)

kıl-: kılmak, yapmak, etmek (T. Tekin, 2020a, s. 150)

kış-: kılmak, yapmak, etmek (bk. *kıl-*) (T. Tekin, 2020a, s. 151)

ur-: vurmak, dövmek, koymak, yapmak, takmak, hakketmek,
yontmak, geçirmek, kaydetmek (Ergin, 2009, s. 119)

t(e)ηri t(e)g : t(e)ηri : y(a)r(a)tm(i)ş “Tanrı gibi, Tanrı (hükümdar) yapmış.”
(BK D 1) (T. Tekin, 2020a, s. 50-51)

üze : türük : t(e)ηrisi : türük ıduk yiri : subı : (a)nça (e)tm(i)ş “Yukardaki Türk Tanrısı (ve) Türk kutsal yer ve su (ruhları) şöyle yapmışlar.” (KT D 10-11) (T. Tekin, 2020a, s. 26-27)

b(e)gl(i)k : urı og(i)lin : kuul kılın “Bey olmağa lâyük erkek evlâdını kul yaptı.”
(BK D 7) (T. Tekin, 2020a, s. 52-53)

yaratıt-: 1. yaptırmak 2. (bark, örgin, çit sözleriyle) inşa ettirmek, yapı kurdurmak, yaptırmak 3. (belgü, bitig sözleriyle) yazdırmak (Şirin, 2016a, s. 747)

[*yaratıt-* sözünün “(belgü, bitig sözleriyle) yazdırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitit-*; “yaptırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ertür-*; “(bark, örgin, çit sözleriyle) inşa ettirmek, yapı kurdurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itit-/etit-*]

yaratun-: 1. oluşmak, yapılanmak 2. (il ve bodun) yapılanmak, örgütlenmek (Şirin, 2016a, s. 747)

[*yaratun-* sözünün “oluşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-*; “(il ve bodun) yapılanmak, örgütlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itin- / etin-*]

yaratur-: 1. yaptırmak 2. (bark sözüyle) inşa ettirmek (Şirin, 2016a, s. 747)

[*yaratur-* sözünün “yaptırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ertür-*; “(bark sözüyle) inşa ettirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itit- / etit-*]

yarıklıg: zırlı asker (Şirin, 2016a, s. 747) (*bk. kedimlig*)

yarlıka-: (teñri, yer, teñriken sözleriyle) buyurmak, lütfetmek, esirgemek, ihsan etmek (Şirin, 2016a, s. 747)

[*yarlıka-* sözünün “(teñri, yer, teñriken sözleriyle) buyurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*]

yaruk: 1. ışık, aydınlık 2. güneş (Şirin, 2016a, s. 747)

(*yaruk* sözünün “güneş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kün*)

yaşa-: 1. yaşamak 2. belli bir yaşta olmak (Şirin, 2016a, s. 747)

olur-: oturmak, yaşamak; tahtta oturmak, hüküm sürmek (T. Tekin, 2020b, s. 86)

k(e)y(i)k yiyü : t(a)b(i)şg(a)n y(e)yü : ol(u)rur (ä)rt(i)m(i)z “Yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk.” (TY 8) (T. Tekin, 2020b, s. 16-17)

yaşıl: açık mavi, yeşil (Şirin, 2016a, s. 747)

[*yaşıl* sözünün “yeşil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kök (I)*]

yat:- 1. yatmak, bir yerde uzanır halde bulunmak 2. (kemikler) yığılmak 3. (cenaze) gömülmeden kalmak, ortada kalmak (Şirin, 2016a, s. 747)

yat- “(kemikler) yığılmak”

ökül-: toplanmak, yığılmak; düşünölmek (Ergin, 2009, s. 108)

sünük(ü)g : t(a)gça : y(a)tdı : (BK D 20) (Şirin, 2016a, s. 467) “Kemikleriniz dağlar gibi yığıldı.” (T. Tekin, 2020a, s. 57)

yat: ecnebi, yabancı (boy veya bodun bireyleri) (Şirin, 2016a, s. 748)

[*yat* sözünün “yabancı (boy veya bodun bireyleri)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tat*]

yay: yaz (Şirin, 2016a, s. 748)

yaz: ilk bahar, ilk yaz, yaz (Ergin, 2009, s. 122)

y(a)l(a)b(a)çı : (ä)dgü : s(a)bı : öt(ü)gi : k(ä)lm(ä)z tiy(i)n : y(a)yın sül(ä)d(i)m : (BK D 39) (Şirin, 2016a, s. 302) “Elçisi, iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye yazın sefer ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 65)

yaz:- yanılmak, aldanmak (Şirin, 2016a, s. 748)

(*yaz*- sözünün “aldanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıl*;- “yanılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yanıl*-)

yazi: ova, step (Şirin, 2016a, s. 748)

çöl: çöl, step (T. Tekin, 2020a, s. 136)

ilg(ä)rü : ş(a)ntuñ : y(a)zıka t(ä)gi : sül(ä)d(i)m : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 320) “Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

yogçı : sıg(i)tçı : öñre : kün : tugs(i)kd(a)kı : bükli : çöl(lü)g il : t(a)bg(a)ç : tüpüt : (a)p(a)r pur(u)m : kurk(i)z : üç kuurık(a)n : ot(u)z t(a)t(a)r : kut(a)ñ : t(a)t(a)bı : bunça : bod(u)n : k(e)l(i)p(e)n : sıgtam(i)ş : yoglam(i)ş “(Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar... bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar.” (BK D 5) (T. Tekin, 2020a, s. 50-51)

yazın-: yanılmak, hata etmek (Şirin, 2016a, s. 748) (*bk. yañıl-*)

yazukla-: hata yapmak (Şirin, 2016a, s. 748) (*bk. yañıl-*)

yeg / yig: iyi, daha iyi (Şirin, 2016a, s. 748)

(*yeg / yig* sözünün “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*)

yeg kıl-: 1. iyi kılmak, iyileştirmek 2. (bodunu) iyi duruma getirmek, kalkındırmak (Şirin, 2016a, s. 748)

[*yeg kıl-* sözünün “kalkındırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bay kıl-*; “iyileştirmek, (bodunu) iyi duruma getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedük kıl-*]

yegen / yigen: 1. yeğen 2. bir unvan niteleyicisi (Şirin, 2016a, s. 748)

(*yegen / yigen* sözünün “yeğen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atı*)

yel-: (at için) hızla sürmek, dört nala kaldırmak (Şirin, 2016a, s. 748)

yorit-: 1. yürütmek, ilerletmek 2. orduyu sefere çıkarmak 3. kalkındırmak, ilerletmek, geliştirmek, gönenç içinde yaşatmak 4. atı dört nala sürmek (Şirin, 2016a, s. 749)

yügürt-: 1. koşturmak 2. (atı) hızla koşturmak 3. (ter sözüyle) emek sarf etmek, büyük gayret göstermek, çok çalışmak, ter dökmek (Şirin, 2016a, s. 750)

bun(a)d(i)p : k(a)g(a)n : y(ü)lü kör t(e)m(i)ş : (TY 26) (Şirin, 2016a, s. 540)
“Sıkılıp kağan ‘Sürün atları!’ demiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 24)

el(i)m yum(u)ş(i)ŋa : yort(i)p : b(e)ş (e)lkä t(ä)gd(i)m : (ä)rd(ä)mi üç(ü)n (Ye 152/1) (Şirin, 2016a, s. 540) “Ülkeme hizmet için atı dört nala sürüp beş ülkeye ulaştım, kahramanlığı için”

tüg(ü)nl(ü)g (a)t(i)g : yüg(ü)rtm(ä)d(i)m : (TY 54) (Şirin, 2016a, s. 541)
“(Kuyruğu) düğümlü (düşman) atlarını koşturtmadım.” (T. Tekin, 2020b, s. 33)

yeltür-: 1. (at) koşturmak, seğirttirmek 2. akın ettirmek (Şirin, 2016a, s. 748)

(*yeltür-* sözünün “akın ettirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akıt-*)

yeltür- “(at) koşturmak, seğirttirmek”

yel-: koşmak, koşturmak, dörtmala gitmek, at koşturmak, hızlı gitmek (Ergin, 2009, s. 122)

yeme: da / de, dahi, ve (Şirin, 2016a, s. 748)

(*yeme* sözünün “ve” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artukı*; “dahi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *takı*)

yer / yir: 1. yer, toprak, arazi, yeryüzü 2. ülke, memleket 3. yer tanrısı (Şirin, 2016a, s. 748)

(*yer / yir* sözünün “ülke, memleket” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *il / el*)

yer sub / yir sub: (dağları, ovaları, ırmakları, gölleri vb. içeren) kutsal vatan toprağı (Şirin, 2016a, s. 748) (*bk. il / el*)

yerçi: kılavuz, rehber (Şirin, 2016a, s. 748)

yolagçı: kılavuz, rehber (Şirin, 2016a, s. 749)

y(e)rçi t(i)l(ä)d(i)m : (TY 23) (Şirin, 2016a, s. 382) “Kılavuz istedim.” (T. Tekin, 2020b, s. 22)

yol(a)gçı : [(ä)r](i)g : [...] k(ä)ç(ä)nkä : t(ä)gi (BK GD) (Şirin, 2016a, s. 382) “Öncü askerleri.....Keçen’e kadar.....”(T. Tekin, 2020a, s. 67)

yet- (II): (yönelme-bulunma durumuyla) ulaşmak, erişmek (Şirin, 2016a, s. 748)

[*yet- (II)* sözünün “(yönelme-bulunma durumuyla) ulaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “erişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teg-*]

yığ-: 1. yığmak, toplamak 2. (bodunu, boyları) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka bodun ve boyları müttefik kılmak (Şirin, 2016a, s. 748)

[*yığ-* sözünün “(bodunu, boyları) derleyip toparlamak, bir araya getirmek, başka bodun ve boyları müttefik kılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kubrat-*]

yılsığ: zengin, müreffeh (Şirin, 2016a, s. 748)

(*yılsığ* sözünün “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*; “müreffeh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barmış*)

yıpar: (cenaze ritüellerinde kullanılan) kokulu mum, tütsü (Şirin, 2016a, s. 748)

(*yıpar* sözünün “tütsü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kokuluk*)

yırı: kuzey (Şirin, 2016a, s. 748) (*bk. kuz*)

yırıldın: kuzey (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. kuz*)

yış: orman, ormanla kaplı dağ (Şirin, 2016a, s. 749)

(*yış* sözünün “orman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ı*)

yıta / yeta: vah, heyhat, ne yazık (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. açığ*)

yi- / ye-: yemek yemek (Şirin, 2016a, s. 749)

aşan-: yemek yemek, yemek yenilmek (Ergin, 2009, s. 85)

k(ä)yi(k) yiyü : t(a)b(i)şg(a)n y(e)yü : ol(u)rur (ä)rt(i)m(i)z : (TY 8) (Şirin, 2016a, s. 463) “Yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk.” (T. Tekin, 2020b, s. 16)

aşangalı *tüşürtümüz* “Yemek yemek için attan indirdik.” (TY K 3) (Ergin, 2009, s. 72-73)

yiçe: yine, yeniden, tekrar (Şirin, 2016a, s. 749)

(*yiçe* sözünün “yine, yeniden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kerü*; “tekrar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yana*)

yinçe: ince (Şirin, 2016a, s. 749)

yuyka: ince (Şirin, 2016a, s. 750)

yuyka (ä)rkl(i) : tup(u)lg(a)lı uç(u)z (ä)rm(i)ş : y(i)nçgä (ä)rkl(i)g : üzg(ä)li : uç(u)z : (TY 13) (Şirin, 2016a, s. 261) “Yufka iken delinmesi kolaymış. İnce olanı koparmak kolaymış.” (E. Aydın, 2021a, s. 107)

yuyka : *k(a)l(i)n bols(a)r : tup(u)lguluk : (a)lp (ä)rmiş : y(i)nçgä yog(u)n bols(a)r : üzg(ü)lük (a)lp (ä)rmiş : (TY 13-14) (Şirin, 2016a, s. 261) “Yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş, ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş.” (T. Tekin, 2020b, s. 19)*

yir / ir: kuzey (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. kuz*)

yit- / yet-: 1. kaybolmak, yitmek 2. (il, bodun vb. sözlerle) ortadan kalkmak 3. çok sıkıntı ya da acı çekmek (Şirin, 2016a, s. 749)

[*yit- / yet-* sözünün “(il, bodun vb. sözlerle) ortadan kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “çok sıkıntı ya da acı çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öl-*]

yit- / yet- “kaybolmak”

ıçgın-: kaybetmek, kaçırmak, elden çıkarmak, kaybolmak, elden gitmek (Ergin, 2009, s. 94)

*in(i)m :kül tig(i)n : birle : (e)ki ş(a)d : birle : ölü **yitü** : k(a)zg(a)nt(i)m*
“Kardeşim Kül Tigin ile, iki Şad ile (birlikte) ölesiye yitesiye çalıştım, çabaladım.” (KT D 27) (T. Tekin, 2020a, s. 30-31)

*türk budun illedük ilin **ıçğını** idmiş* “Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış” (BK D 7) (Ergin, 2009, s. 34-35)

yitür-: 1. kaybetmek, yitirmek 2. (kaganı) yitirmek, elden kaçırmak (Şirin, 2016a, s. 749)

[*yitür-* sözünün “(kaganı) yitirmek, elden kaçırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*]

yitür- “kaybetmek”

ıçgın-: kaybetmek, bırakmak, elden çıkarmak (T. Tekin, 2020a, s. 141)

*k(a)g(a)nın : **yit(ü)rü** : idm(i)ş* “Hakanını kaybedivermiş.” (KT D 7) (T. Tekin, 2020a, s. 26-27)

*türük : törüsin : **ıçg(i)nm(i)ş*** “Türk örf ve adetlerini bırakmış.” (KT D 13) (T. Tekin, 2020a, s. 26-27)

yog: cenaze töreni (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. korag*)

yogçı: yasçı (Şirin, 2016a, s. 749)

sığıtçı: yasçı, ağlayıcı (T. Tekin, 2020a, s. 166)

***yogçı** : sig(i)tçi : öñrä : küñ : togs(i)kda : bükli : çöl(lü)g (e)l : t(a)bg(a)ç : töpöt : (a)p(a)r : pur(u)m : kırk(i)z : üç kurık(a)n : ot(u)z t(a)t(a)r : küt(a)n : t(a)t(a)bı : bunça : bod(u)n : k(ä)l(i)p(ä)n : sıgtam(i)ş : yoglam(i)ş :* (KT D 4; BK D 5) (Şirin, 2016a, s. 382) “(Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda, gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar...bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar.” (T. Tekin, 2020a, s. 25, 51)

***yogçı** : sig(i)tçi : küt(a)n : t(a)t(a)bı : bod(u)n : b(a)şl(a)yu : ud(a)r s(e)ñün : k(e)lti* “Yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) Kıtay (ve) Tatabı halkları (temsilcilerinin) başında General Udar geldi.” (KT K 11-12) (T. Tekin, 2020a, s. 38-39)

yogun: yoğun (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. kalın*)

yok: 1. yok 2.yoksul 3. (fiil çekimi ögesi) değil (Şirin, 2016a, s. 749)

(*yok* sözünün “yoksul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çıgañ*)

yok “yok”

kergek: gerek, yok, namevcut (T. Tekin, 2020a, s. 150)

türk : k(a)g(a)n : ötü(k)ü(n) yış : ol(u)rs(a)r : iltä : buñ yok : (KT G 3; BK K 2) (Şirin, 2016a, s. 441) “Türk(lerin) hakani Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz.” (T. Tekin, 2020a, s. 21, 45)

özi (a)nça : k(e)rg(e)k bolm(i)ş] “(Sonra) kendileri öylece vefat etmişler.” (BK D 4) (T. Tekin, 2020a, s. 50-51)⁷⁰

yok bol-: 1. yok olmak 2. ölmek, vefat etmek 3. (bodun birliği) bozulmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak (Şirin, 2016a, s. 749)

[*yok bol-* sözünün “(bodun birliği) bozulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ikegü bol-*; “yok olmak, (bodun varlığı) ortadan kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “ölmek, vefat etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrıl-*]

yok kıl- / yok kış-: 1. yok etmek 2. savaşta orduyu ve karşı kavmin halkını hezimete uğratmak (Şirin, 2016a, s. 749)

(*yok kıl- / yok kış-* sözünün “savaşta orduyu ve karşı kavmin halkını hezimete uğratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boz-*)

yok kıl- / yok kış- “yok etmek”

yabrit-: yıpratmak, yok etmek (Ergin, 2009, s. 120)

yokad-: 1. yok olmak 2. (bodun birliği, bodun varlığı) ortadan kalkmak, yok olmak, asimile olmak (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. alkın-*)

yol (I): yol (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. beltir*)

yolagçı: kılavuz, rehber (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. yerçi*)

yolı: defa, kere, kez (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. kata*)

yorı-: 1. adım atarak ilerlemek, gitmek, yürümek, yol almak, ilerlemek 2. isyan etmek, baş kaldırmak 3. ilerlemek, gelişmek, kalkınmak 4. ordu sevk etmek, akın etmek, düşman topraklarına saldırmak, baskın yapmak (Şirin, 2016a, s. 749)

[*yorı-* sözünün “gitmek; kalkınmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “baskın yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “ordu sevk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elt-/ilt-*; “isyan etmek, baş kaldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalış-*; “düşman

⁷⁰ “*Kergek*” sözcüğü burada “yok, mevcut olmamak anlamında” kullanılmıştır. “*bol-*” yardımcı fiiliyle birleşince de bağlam içerisinde “yok olmak” yani “ölmek” anlamını ifade eder hâle gelmiştir.

topraklarına saldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kel-*; “yürümek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüş-*]

yorıt-: 1. yürütmek, ilerletmek 2. orduyu sefere çıkarmak 3. kalkındırmak, ilerletmek, geliştirmek, gönenç içinde yaşatmak 4. atı dört nala sürmek (Şirin, 2016a, s. 749)

[*yorıt-* sözünün “kalkındırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bay kıl-*; “orduylu sefere çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *taşgar-*; “atı dört nala sürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yel-*]

yölek: destek, yardım (Şirin, 2016a, s. 749)

umug: ümit, destek, dayanak, mesnet, melce (Ergin, 2009, s. 119)

yöl(ü)k t(a)pa : bit[(i)d(i)m] (Darvi 3) (Şirin, 2016a, s. 421) “Destek / yardım bularak yazı yazdım.”

yukaru: yukarı (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. üze*)

yumuş: 1. hizmet, vazife 2. elçilik görevi (Şirin, 2016a, s. 749)

(*yumuş* sözünün “hizmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iş / eş*)

yunt: at (Şirin, 2016a, s. 749) [*bk. at (II)*]

yurt: 1. yurt, kamp yeri, konaklama yeri 2. cenaze çadırı (Şirin, 2016a, s. 749)

(*yurt* sözünün “yurt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *il / el*)

yutuz: eş, karı, zevce (Şirin, 2016a, s. 749) (*bk. ebçi*)

yuyka: ince (Şirin, 2016a, s. 750) (*bk. yinçge*)

yügerü: yukarı (Şirin, 2016a, s. 750) (*bk. üze*)

yügür-: 1. koşmak 2. (kan) akmak, yaralanmak, ölmek (Şirin, 2016a, s. 750)

(*yügür-* sözünün “koşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tez-*; “ölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrıl-*)

yügürt-: 1. koşturmak 2. (atı) hızla koşturmak 3. (ter sözüyle) emek sarf etmek, büyük gayret göstermek, çok çalışmak, ter dökmek (Şirin, 2016a, s. 750)

[*yügürt-* sözünün “(ter sözüyle) emek sarf etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katıglan-*; “büyük gayret göstermek, çok çalışmak” anlamıyla eş

anlamli olan söz / sözler için bk. *töküt*-; “(atı) hızla koşturmak” anlamıyla eş anlamli olan söz / sözler için bk. *yel*-]

yür-: 1. yürümek 2. savaşta piyade olarak ilerlemek (Şirin, 2016a, s. 750)

(*yür*- sözünün “yürümek” anlamıyla eş anlamli olan söz / sözler için bk. *tüş*-)

yürek: yürek, kalp (Şirin, 2016a, s. 750)

könl: gönül, kalp, yürek, iç, fikir, düşünce, akıl, anlayış, arzu, ülkü
(Ergin, 2009, s. 103)

(*a*)*lp kol(i)m* : (*ä*)*rd(ä)m* : **yür(ä)k(i)m** : (*ä*)*s(i)z-ä* : *y(i)ta* (Ye 44/6) (Şirin, 2016a, s. 316) “Kuvvetli ellerim, kahraman yüreğim, ne yazık, ne acı!”
(Kormuşin ve diğerleri, 2016, s. 141)

yüz (I): yüz, surat (Şirin, 2016a, s. 750)

[*yüz (I)* sözünün “yüz” anlamıyla eş anlamli olan söz / sözler için bk. *beñiz*]

yüzlüg: 1. yüzü olan 2. saygın, şerefli, muteber (Şirin, 2016a, s. 750)

yüzlüg “şerefli, muteber”

agar: ağır, değerli, şerefli, muhterem, mühim, önemli (Ergin, 2009, s. 82)

ötülüg: muhterem, itibarlı, yaşlı (Ergin, 2009, s. 109)

yüzl(ü)g : *kunç(u)y* (3. HT 1) (Şirin, 2016a, s. 400)⁷¹ “Saygın prenses”

ödsig ötülüg küç igidmiş al[p kaganıña ya]ñıldı “Seçkin, muhterem, güç beslemiş olan, kahraman kağanına ihanet etti.” (BK D 34-35) (Ergin, 2009, s. 48-49)

⁷¹ Azzaya Badam “Taikhar Çuluu Yazıtı” başlıklı yazısında bu cümleyi “*yünlüg qunçuy (...prensas)*” şeklinde okuyup anlamlandırmıştır.

3.2. Eski Uygur Türkçesinde Eş Anlamlılık

Eski Uygur Türkçesindeki eş anlamlı sözcükler tespit edilirken Mehmet Ölmez'in *Altun Yaruk III. Kitap* (= 5. Bölüm), Engin Çetin'in *Altun Yaruk VII. Kitap* ve *Altun Yaruk VIII. Kitap*, Hacer Tokyürek'in *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç*, Özlem Ayazlı'nın *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*, Zemire Gulcalı'nın *Altun Yaruk Sudur X. Kitap*, Mehmet Turgut Berbercan'ın *Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikâyesi*, Murat Elmalı'nın *Daşakarmapathāvadānamālā*, Berker Keskin'in *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri*, Tümer Karaayak'ın *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı*, Betül Özbay'ın *Huastuanift*, Talat Tekin'in *Irk Bitig*, Şinasi Tekin'in *Kuanşi İm Puser* ve *Maytrisimit*, J. R. Hamilton'un *Prens Kalyāṇamkara* ve *Pāpamkara Hikâyesi*, ve Ayşe Kılıç Cengiz'in *Sitātapatrādhāraṇī*. adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Bu eserlerin sözlük kısımlarında yer alan sözcükler karşılaştırmalı olarak incelenmiş, eş anlamlı sözcükler tespit edilmiş ve bu sözcüklerin cümle içinde kullanımlarına dair örnekler verilmiştir.

Yukarıda listelenen eserlerin dizin kısımlarından tespit ettiğimiz sözcüklerin anlamları için ayrıca; Clauson'un *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, M. Erdal'ın *Old Turkic Word Formation I-II*, Röhrborn'un *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien – Neubearbeitung- II. Nomina – Pronomina – Partikeln, Band 2: aš-äžük*, Z. Özertural'ın *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, I. Verben, Band 2: edäd- - izzä-*, Zieme ve Kara'nın *Ein Uigurisches Totenbuch*, Bang ve Gabain'in *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan-Texte*, Ahmet Caferoğlu'nun *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* ve Wilkens'in *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcanın El Sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)* eserlerine başvurulmuştur.

Eski Uygur Türkçesinde kendi aralarında eş anlamlı olan sözcükler ve tanımlayabildiğimiz örnekler aşağıda listelenmiştir:

A (A – Azuk)

a / e: ey (Ölmez, 1991, s. 81)

ay: ey (Ş. Tekin, 2019b, s. 356)

aya: ey (Ş. Tekin, 2019b, s. 356)

ey: ey (Hamilton, 2020, s. 149)

ya: ey, ya (Ayazlı, 2012, s. 358)

edgün barmış a “Ey iyilikle gitmiş” (AY-III/193.7) (Ölmez, 1991, s. 74)

braman inçe tip tidi ay munmış “Brahman şöyle dedi: ‘Ey sersem!’” (Maytr./11.15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 57, 198)

aya yavaşım “Ey azizim!” (Maytr./10.27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 56, 197)

ey yarlıkançuçı köñüllüg atam “Ey merhametli gönlü olan babam!” (OB/3.20-21) (Berbercan, 2016, s. 37, 57)

s(ä)n tözünlär oğlu ya “Ey sen soylular oğlu” (AY-VI/0564) (Ayazlı, 2012, s. 107, 172)

abınçu: cariyе (T. Tekin, 2013, s. 49); köle kız (Wilkens, 2021, s. 1)⁷²

karabaş: köle, cariyе (Keskin, 2022, s. 609)

kırkın: cariyе, genç kız (Elmalı, 2022, s. 422)

kün: cariyе, köle (Keskin, 2022, s. 648)

abınçu katun bolzun tir “(Bu köle kız) Hatun olsun!, der” (IB/38) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

toyın-çog-nuñ ’âbçi karabaş-nuñ... “Toyınçog’un kadın kölesinin...” (HB/Çeş20.8) (Keskin, 2022, s. 289, 449)

kırkın[ları ...] körüp [...] “Cariyeleri...görüp...” (DAS/2313) (Elmalı, 2022, s. 148, 260)

iki kün ol “İki cariyedir” (HB/Kar14.3) (Keskin, 2022, s. 333, 469)

abıruş: (< ?) ağaç (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 343)⁷³

ı: ağaç (Çetin, 2020b, s. 438)

ıgaç: ağaç (Ayazlı, 2012, s. 312)

sögüt: ağaç (Çetin, 2020a, s. 291)

tograk: kavak, ağaç (T. Tekin, 2013, s. 62)

ı ıgaçta törümiş... “Ağaçlarda yetişen...” (AY-VIII/429-430) (Çetin, 2020b, s. 257, 372)

ı ıgaçlar ırgalur “Ağaçlar sallanıyor” (AY-X/381) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

hualıg psaklıg söğütläriğ... “Çiçekli (ve) çelenkli ağaçları...” (ABİT/119) (Karaayak, 2021, s. 70, 232)

⁷² Clauson’un sözlüğünde bu sözcük “avinçu” olarak yer alır. Clauson bu sözcüğün anlamını “ ‘zevk veren bir şey’ ama normalde ‘cariye’ ” olarak ifade eder (1972, s. 13).

⁷³ *abıruş* sözü Wilkens’in sözlüğünde *abinus/abinuz* şeklinde yer alır. Wilkens bu sözün anlamını “bir ağacın adı” olarak ifade eder (2021, s. 2)

yagaklıg tograk üze tüşüpen yaylayur men “Üstü cevizle dolu kavak üzerine inip yazı geçiririm” (IB/64) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

aç: aç, boş (mide) (Wilkens, 2021, s. 2); tok olmayan; açlık, kıtlık (Çetin, 2020b, s. 415)

aç “aç”

açsık: aç (Ş. Tekin, 2019b, s. 343)

ol arıgka kirip aç bars öskintä “O ormana girip aç kaplanın önüne vardı” (AY-X/257) (Gulcalı, 2021, s. 162, 266)

amarıları açsık kılınçlıg... “Bazıları aç (muhteris) amelli...” (Maytr./75.37) (Ş. Tekin, 2019b, s. 142, 248)

aç “açlık, kıtlık”

açmak: acıkma, açlık (Gulcalı, 2021, s. 432)

kız: 1. kıtlık 2. kız (Tokyürek, 2018, s. 881)

aç kız emgekig... “Açlık zahmetine...” (AY-VIII/360) (Çetin, 2020b, s. 251,371)

[aç] kız ig kegen emgeki... “Kıtlık (ve) hastalık sıkıntısı...” (AY-VIII/1445) (Çetin, 2020b, s. 342, 383)

açmak ootın örtänür “Açlık ateşiyle yanıyor” (AY-X/585) (Gulcalı, 2021, s. 184, 270)

tınl(ı)glarnıñ aç kız ig kägän yok çıgay... “Canlıların açlık, kıtlık, hastalık, fakirlik...” (AY-IV/853-854) (Tokyürek, 2018, s. 382, 573)

aç-: 1. açmak (Hamilton, 2020, s. 143); 2. açıklamak, açmak, anlaşılır duruma getirmek, yorumlamak (Gulcalı, 2021, s. 431); izah etmek (Çetin, 2020b, s. 415); 3. yaymak (Ş. Tekin, 2019b, s. 343)

aç- “açıklamak, açmak, yorumlamak, izah etmek, yaymak”

ay-: anlatmak, açıklamak, söylemek, belirtmek, betimlemek (Hamilton, 2020, s. 147)

biltür- / bildür-: bildirmek, anlatmak, açıklamak (Gulcalı, 2021, s. 456)

nomla-: anlatmak, açıklamak (Karaayak, 2021, s. 751)

ötgür-: açıklamak (Tokyürek, 2018, s. 918)

sözle-: açıklamak, söylemek (Hamilton, 2020, s. 178)

ukıt-: anlatmak, açıklamak, izah etmek (Çetin, 2020a, s. 299)

yad-: yaymak, açıklamak (Çetin, 2020b, s. 483); açmak (Gulcalı, 2021, s. 547)

yadın-: göstermek, ortaya koymak, yaymak (Ölmez, 1991, s. 122)

yadtur-: yaymak, beyan etmek, yayılmasını sağlamak (Özbay, 2019, s. 155)

yarlıka-: buyurmak; lütfetmek; emir vermek; vaaz vermek, vaaz etmek; açıklamak, izah etmek, anlatmak; şefkat göstermek; saygı gösteren yardımcı eylem (Elmalı, 2022, s. 492)

yör-: açıklamak, izah etmek, yormak (Ölmez, 1991, s. 125); yorumlamak (Tokyürek, 2018, s. 995)

bo idok nom ärdiniğ aça yada “Bu kutsal öğreti mücevherini açıkladım yaydım” (AY-VI/0138) (Ayazlı, 2012, s. 75,168)

tıltagın sizlärkä aça yada nomlayı bertim “Sebebini sizlere açarak vaaz ettim” (AY-X/1321) (Gulcalı, 2021, s. 239, 279)

ayıg kılınçların kizlemedin batmadın açarlar yadarlar “Kötü amellerini gizlemeden, saklamadan açarlar, yayarlar” (Maytr./63.10-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 122, 237)

çäviş ayu bergü men “Bir oyun (hile, dolap) açıklayacağım” (PK/LXXV.2) (Hamilton, 2020, s. 68)

yänä adınlarka ukıtu biltürü... “Yine başkalarına anlatarak...” (AY-X/1538) (Gulcalı, 2021, s. 256, 281)

sudur[ug nom]l[a]mısta y[i]gılmış “Sütrayı açıkladığı (yerde) toplanmış” (ABİT/1051) (Karaayak, 2021, s. 158, 308)

alku nomug ukmış ötgürmiş “Bütün öğretiyi anlamış, açıklamış” (AY-IV/72) (Tokyürek, 2018, s. 328, 562)

oguşumın bälğürti sözlüsär inim ölgäy “Soyumu konuşup açıklarsam küçük kardeşim ölecek” (PK/LXVII.1-3) (Hamilton, 2020, s. 64)

d(a)r(a)ni nomug ukıtmak atl(i)g tört y(e)g(i)rminç bölük “Daharani öğretiyi anlatmak adlı on dördüncü bölüm” (AY-VII/141-142) (Çetin, 2020a, s. 148, 217)

k(e)ntü kılmış ayıg kılınçların aça yada kşanti kılıp “Kendi kötü amellerini açıklayarak tövbe etsin” (AY-VIII/602-603) (Çetin, 2020b, s. 272, 374)

ötündüñ s(e)n bo nom erdiniğ keñürü yadgalı küyü küzetü tutgalı “Sen bu öğreti mücevherini geniş alanlara yaymak için (onu) koruyup kollamak için arzda bulundun” (AY-VIII/306-308) (Çetin, 2020b, s. 247, 370)

nomug törög yadturmatın tıdım(i)z ärsär... “Öğretinin ve yasaların yayılmasını engellediyssek...” (HU/112-113) (Özbay, 2019, s. 82, 93)

edgü savlar sözleyü y(a)rılıkazun “Güzel sözler söyleyerek (bunları) açıklasın” (DAS/2493-2494) (Elmalı, 2022, s. 155,262)

bo yörä sözlämiş bölök ol “Bu yorumlayarak söylenmiş bölümdür” (AY-IV/1712-1713) (Tokyürek, 2018, s. 438, 583)

açala: (<< *Skr. acalā*) devinimsiz, durağan, orta yol gerçeğinde yer alma, hiçbir şeye üzülmeme (Tokyürek, 2018, s. 775)

teprençsiz: sabit, durağan (Tokyürek, 2018, s. 941)

säk(i)zinç açala täpräñsiz atl(i)g oron ol “Sekizincisi acalā (denilen) sallanmayan adlı yerdir” (AY-IV/2875-2876) (Tokyürek, 2018, s. 516, 599)

açarı / açari: (<Soğd. ”c’ry < *Skr. ācārya*) lider, rehber, eğitici (Keskin, 2022, s. 495); üstat, usta, hoca (Gulcalı, 2021, s. 431)⁷⁴

açarı / açari “lider, rehber”

başdın: öncü, lider (Ayazlı, 2012, s. 297)

daruga: (<Moğ. *daruğa*) yönetici, amir, vali, lider (Keskin, 2022, s. 576)

yerçi: kılavuz, rehber (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

yolçı: rehber, kılavuz (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

äzrua t(ä)ñri ordosıña tägi kayu ärklig küçlüg baş başdıñ... “Brahma Tanrının sarayına kadar güçlü lider...” (AY-VI/471-472) (Ayazlı, 2012, s. 99, 171)

anaz umugsuzlarınñ yolçısı yerçisi... “Zavallı ve umutsuzların rehberi...” (SİTA/485) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

açarı / açari “üstat, usta, hoca”

bahşı: (<Çin. *bó shì*) hoca, muallim, üstat (Elmalı, 2022, s. 382); öğretici, usta (Karaayak, 2021, s. 659)

boşgutçı: öğretmen, hoca (Keskin, 2022, s. 556)

iş ayguçı: iş buyuran, usta (Keskin, 2022, s. 600)

k(e)şi: [< *Toh.A kăşši* < *Skr. (?)*] usta, öğretmen (Karaayak, 2021, s. 721)

kev: (< *Çin. jiāo*) usta, üstat (Keskin, 2022, s. 618)

tayşı: (<Çin. *dà shī*) usta, uzman (Keskin, 2022, s. 726)

⁷⁴ Eski Uygur Türkçesi eserlerinin sözlük kısımları karşılaştırmalı olarak incelendiğinden bir eserde tespit edilen madde başı sözün diğer eserlerdeki varyantlarına da yer verilmiştir. Örneğin, “*açari*” sözünün “*üstat, hoca*” anlamıyla “*açarı*” varyantına “Şinasi Tekin’in *Maytırsimit*” adlı eserinde rastlanılmış ve bu varyantına da madde başında yer verilmiştir. Tezde yer alan diğer madde başı sözler için de aynı yöntem kullanılacaktır.

tenri: tanrı, ilah; gök, gökyüzü; efendi, hazret, üstat; göze yüce ve ulu görünen her şey (Elmalı, 2022, s. 466)

kamag nomlarıg [kalısız] ötgürmiş bodis(a)t(a)v gitso samtso atl(ı)g açarı änätäk tilintin tavgac tilinçä äv[irmiş] “Bütün öğretileri eksiksiz kavrayan Bodhisattva Yijing Xuanzang adlı hoca Hint dilinden Çinceye çevirmiş” (AY-X/1578-1584) (Gulcalı, 2021, s. 260, 282)

bahşısı inçe tep tedi “Hocası, şöyle cevapladı” (DAS/223) (Elmalı, 2022, s. 72, 235)

kim bahşı-y-a “Kim ey üstad!” (DAS/226) (Elmalı, 2022, s. 72, 235)

çayananti atl(ı)g ol bahşısinta ulatı “...Çayananti adlı o ustasından başka...” (ABİT/1287) (Karaayak, 2021, s. 181, 324)

küskü yıl törtünç ay säkiz y(e)g(i)rmikä m(ä)n boşgutçı pusardu taz... “Sıçan yılı dördüncü ayın on sekizinde ben Öğretmen Pusardu Taz...” (HB/Çeş89.2) (Keskin, 2022, s. 322, 464)

hugşäg upase ärtmiş k(e)şisinta... “Hugşäg adlı inançlı erkek önceki ustasından...” (ABİT/1062) (Karaayak, 2021, s. 159, 309)

şabi käv bilä... “Şabi usta ile...” (HB/Kar88.2) (Keskin, 2022, s. 353, 481)

açı-: acımak, üzölmek (Gulcalı, 2021, s. 431)

busa-: üzölmek, yanmak, sıkılmak (Elmalı, 2022, s. 394)

busan-: dertlenmek, üzölmek, sıkılmak, kederlenmek (Hamilton, 2020, s. 154)

buş-: canı sıkılmak, üzölmek (Gulcalı, 2021, s. 461)

erinçke-: acımak, merhamet etmek (Çetin, 2020a, s. 273)

esirke-: merhamet duymak, merhamet etmek, yüreği yanmak, acımak (Hamilton, 2020, s. 157)

tsuyurka-: (< Çin. ts’u+urka-) acımak, merhamet etmek (Berbercan, 2016, s. 137)

y(a)rlıka- / yarlıka-: merhamet etmek, acımak (Tokyürek, 2018, s. 986)

yerin-: üzölmek, dertlenmek, üzüntü hissetmek (Hamilton, 2020, s. 191)

yıglayu köñülläri açıyu “Ağlayarak yürekleri burkuldu” (AY-X/736) (Gulcalı, 2021, s. 195, 272)

alkugun barça yerinüyü açıyu ögürüp sävinip adın<ıp> muñadıp üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak burhan kutıña b(ä)k katıg köñül öritdilər “Hepsi acıyarak, sevinerek (ve) hayranlık duyarak en yüksek, mükemmel, doğru

kavrayışlı Buddha kutsallığına sıkıca gönül bağladılar” (AY-X/903-907) (Gulcalı, 2021, s. 208, 274)

busantı ıgladı “Üzüldü ve ağladı” (PK/LIV.4) (Hamilton, 2020, s. 57)

s(ä)n nāṇ buşma buşrulma “Sen hiç üzülme” (AY-X/417) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)

ürüg ürgüt erinçkeyür siz “Sürekli (onlara) acırsınız” (AY-VII/853-854) (Çetin, 2020a, s. 207, 227)

yırığ taṇlayu esirkäyü ıglayu tägrä tolı tururlar “Şarkısına hayran olup, ona acıyıp ağlaşıp, (insanlar) çevresindeki (alanı) doldurup duruyorlardı” (PK/LXXI.3) (Hamilton, 2020, s. 66)

[takı] olarnı irinçkeyü tsuyurkayu [öz]ümke yigirmi [ulug yaṇa birtürsün tip yarlı]g [...] “Onlara da merhamet göstererek bana (kendime) yirmi büyük fil verdirsin diye buyruk...” (OB/19.13-15) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

tegin uktı köṇli yerinti “Prens (bunu) anladığında yüreği üzüntüyle burkuldu” (PK/LXVIII.5) (Hamilton, 2020, s. 64)

açıg / açag: 1. acı, tatsız 2. ızdırap (Çetin, 2020b, s. 415); acı, zor, güç; keder, üzüntü; üzgün, üzüntülü (Gulcalı, 2021, s. 431); öfke (Elmalı, 2022, s. 369); hiddet (Ayazlı, 2012, s. 289); eziyet, sıkıntı (Karaayak, 2021, s. 641)

açıg / açag “tatsız”

tatıgsız: tatsız, lezzetsiz (Çetin, 2020b, s. 469)

açıg tatıgsız tüş yemişler yme töriyür “Acı (ve) tatsız meyveler ortaya çıkar” (AY-VIII/1459-1460) (Çetin, 2020b, s. 343, 383)

açıg / açag “ızdırap, acı, zor, güç, keder, üzüntü, üzgün, üzüntülü, öfke, hiddet, eziyet, sıkıntı”

ada: engel, zorluk; sıkıntı, tehlike (Gulcalı, 2021, s. 432)

agır: ağır, zor, çetin; saygın (Berbercan, 2016, s. 81)

akruş: acı, ızdırap (Elmalı, 2022, s. 372)

alp: güç, zor (Çetin, 2020a, s. 262)

az: (< O.Far. ’z / āz) hırs, öfke (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345)

busanç: keder (T. Tekin, 2013, s. 52)

busuş: keder, dert, üzüntü (Gulcalı, 2021, s. 461); sıkıntı (Çetin, 2020a, s. 269)

busuşlug: kederli, üzüntülü (Gulcalı, 2021, s. 461)

duşkrçar: (Skr. *duskaracarya*) ızdırap (Ş. Tekin, 2019b, s. 380)

emgek: acı, eziyet, sıkıntı (Berbercan, 2016, s. 96); keder (T. Tekin, 2013, s. 53); ızdırap (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

erig: kötü, kaba, çirkin; zor (Çetin, 2020b, s. 437)

kadgu: kaygı, keder (Çetin, 2020b, s. 441); sıkıntı (Elmalı, 2022, s. 412); ızdırap (Tokyürek, 2018, s. 871)

kakıg: öfke, hiddet (Çetin, 2020b, s. 441)

katıg: katı, sert, sağlam; zor (Çetin, 2020b, s. 442)

kem: sıkıntı (Elmalı, 2022, s. 418)

kınlık: eziyet, sıkıntı, işkence (Elmalı, 2022, s. 422)

muñ: dert, acı (Ş. Tekin, 2019a, s. 45); sıkıntı, keder (Gulcalı, 2021, s. 495); üzüntü (Özbay, 2019, s. 151)

övke: öfke, hiddet (Ayazlı, 2012, s. 336)

sakınç: düşünce, fikir; sıkıntı, kaygı, keder (Elmalı, 2022, s. 451)

sıkıg: sıkıntı (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

sıkış: sıkıntı (Ölmez, 1991, s. 110)

tak: sıkıntı, üzüntü (Hamilton, 2020, s. 178)

tañıg: korku, sıkıntı (Ş. Tekin, 2019b, s. 467)

tar: darlık, sıkıntı (Elmalı, 2022, s. 463)

tarka: acı, güç, zor (Gulcalı, 2021, s. 520); eziyet (Karaayak, 2021, s. 785); ızdırap (Çetin, 2020b, s. 469)

tarkınç: sıkıntı, keder (Keskin, 2022, s. 723)

tolgak / tolgag / tolkak: acı, ızdırap, sıkıntı (Çetin, 2020b, s. 474); dert, keder (Çetin, 2020a, s. 296); eziyet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

tuda: tehlike, sıkıntı (Çetin, 2020a, s. 297)

açıgları kälip yerinütilär yıgladılar “Acı çekip yerindiler ağladılar” (AY-X/337-338) (Gulcalı, 2021, s. 167-168, 267)

kamağ açığ tarka ämgäklärig täginürlär aşayurlar “Bütün acıları, eziyetleri (ve) sıkıntıları kabullenirler, acı çekerler” (ABİT/536-537) (Karaayak, 2021, s. 109, 268-269)

ig kegen adası üküş bolmagay “Hastalık sıkıntısı çok olmayacak” (AY-VI/110-111) (Ayazlı, 2012, s. 72, 168)

igleri agrıgları ağır alp emlegülük igligler... “Hastalığı zor tedavi edilen hastalar...” (OB/13.17-18) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

[...] *birtem keterip akruş serinmekiñin [...]* “... büsbütün giderip ızdıraba (karşı) tahammülünle ...” (DAS/2359) (Elmalı, 2022, s. 150, 261)

alku az övkä biligsiz bilig küvânçdä ulatı nizvanıların tarkarmış bolgaylar “Bütün hırs, öfke, cehalet ve kibir ile diğer ihtirasları dizginlemiş olacaklar” (SİTA/430-431) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 115-116, 179)

busanç ara meñi kelmiş tir “Kaygılar arasından (da) sevinç gelmiş, der” (IB/52) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

korkınç ayınç emgek tolgag busuş kadgu üdsüz ölüm yelpikmek agukmak yaşın tüşmekte ulatı ada tudalar kelmegey “Korku, sıkıntı, kaygı, zamansız ölüm, zehirlenme, yıldırım düşmesi ve başka tehlikeler uğramayacak” (AY-VII/317-320) (Çetin, 2020a, s. 162, 219)

közintä isig yaşı tökülü busuşlug kadgulugın yığlayu... “Gözlerinden sıcak yaşlar dökülerek, hüznle ağlayarak...” (AY-X/453-454) (Gulcalı, 2021, s. 175, 268)

altı yıl tapavan berkte duşkrçar emgek emgenmişin... “Altı yıl inziva ormanında keşilik ızdırabı çektiğini...” (Maytr./1.24-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 40, 187)

magad uluşdaki kadguları kalısız tarıkzun ketzün “Magadha ülkesindeki sıkıntılar tamamen uzaklaşsın” (DAS/2519-2520) (Elmalı, 2022, s. 156, 262)

kakıg köñül turgururlar “Kızgın bir gönül beslerler” (AY-VIII/1312-1313) (Çetin, 2020b, s. 331, 382)

amtı köñülündeki ne busuşuñ sakınçñ erser meni körmüş sevinçke irak tarkargıl “Şimdi gönlünde ne kederin (var) ise, beni görme sevinciyle bunları uzaklaştır” (DAS/2478-2480) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

tolgak sıkıg tañıg ulug emgeklig ökmek belgülig bolmakı bolur “Sıkıntı, korku, dehşet ve büyük bir çaresizlik zuhur edecektir” (Maytr./44a.7-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 97, 222)

muñka tarkka tegmiş erürler “İzdiraba sıkıntıya düşer olurlar” (Maytr./43.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 96, 221)

sıkışta turmış “Sıkıntıda kalmış...” (AY-III/180.7) (Ölmez, 1991, s. 64)

muñumuz takım(i)z t(ä)gip... “Sıkıntılarımız, işlerimizle (uğraşmaya) dalıp...” (HU/238-239) (Özbay, 2019, s. 87, 94)

ol y(a)rl(i)g t[ar]kınç [k]lmadın... “O buyruk sıkıntı yaratmadan...” (HB/Vak01.10) (Keskin, 2022, s. 223, 425)

açıg (I): 1. taltif, madalya, mükâfat, ödül, hediye (Ölmez, 1991, s. 81); bağış (Elmalı, 2022, s. 369); 2. ambar, depo (Keskin, 2022, s. 496)

açıg (I) “mükâfat, ödül, hediye, bağış”

ançu: (“*ögdir*” ile birlikte) mükâfat, ödül; kıymet, değer (Elmalı, 2022, s. 374)

bergü: bağış, verilecek veya ödenecek şey (Hamilton, 2020, s. 151)

buşı: (<Çin. *bù shī*) sadaka, bağış (Elmalı, 2022, s. 394)

lab: (<Skr. *lābha*) bağış, sadaka (Keskin, 2022, s. 651)

ögdir: (“*ançu*” ile birlikte) mükâfat, ödül; kıymet, değer (Elmalı, 2022, s. 443)

tem: mükâfat, ödül (Keskin, 2022, s. 731)

tuzgu: hediye, ikramlık (Keskin, 2022, s. 756)

tüş: ödül, karşılık, mükâfat; meyve (Karaayak, 2021, s. 808)

utlı: mükâfat, karşılık, ödül (Tokyürek, 2018, s. 975)

ikinti ilinte kanınta açıg-ka ayag-ka tegdeçi bolgaylar “İkincisi, hükümdar(lar)ı katında ödüle, saygıya layık olacaklar” (AY-III/195.15-16) (Ölmez, 1991, s. 76)

borluk-ı yer-lär-i bilä lab tutup... “Üzüm bağını, arazileri ile bağışlayıp...” (HB/Vak01.19-20) (Keskin, 2022, s. 224, 425)

türlüg ögdir ançu bar “Çeşitli ödülleri var” (DAS/1218) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

isig öz buşı berzün “Hayatlarını sadaka (olarak) bağışlayın” (DAS/309) (Elmalı, 2022, s. 75, 236)

kitir-tin kälğüçi elçi-lär-kä tuzgu-ka üntü[r]gü bor-tın... “Kitir’den gelecek elçilere hediye olarak çıkarılacak şaraptan...” (HB/BuYön26.2-3) (Keskin, 2022, s. 240, 431)

yaşamakıg titmäklig dyanta tüş[ün] berür “Yaşamayı terk etmeye ait meditasyondan mükâfatını verir” (ABİT/1243-1244) (Karaayak, 2021, s. 177, 321)

ülgüsüz sansız ulug tüşijä utlısıya tägirlär üçün... “Sayısız büyük mükâfatlara ulaştıkları için...” (AY-IV/1616-1617) (Tokyürek, 2018, s. 432, 582)

açıg (I) “ambar, depo”

agılık: hazine, ambar (Keskin, 2022, s. 498)

tsaṅ: [< Çin. *cāng* (GOÇ. *ts^han*)] ambar, depo; hazine (Keskin, 2022, s. 748)

bu apra-nı açıg-ka kälür-ip berürbiz “Bu arpayı ambara getirip veririz” (HB/Çeş76.6-7) (Keskin, 2022, s. 315, 461)

içgärü agılık-ka bir altun yastuk... “Devlet hazinesine bir altın yastuk...” (HB/Vas06.14) (Keskin, 2022, s. 221, 423)

iki küri tarıg tsay-ka kodı “İki küri darı ambara koydu” (HB/Çeş73.3) (Keskin, 2022, s. 313, 460)

açığ (II): yorum (Wilkens, 2021, s. 4)

yörüg: açıklama, izah, yorum (Çetin, 2020b, s. 491)

birök tüz katıksız yörügüg tutmak üzä yalañuz köni yörüglär tözin keñürü okıtıdaçı atl(ı)g bölök taişeñ tep tetir “Düz saf yorumu tutmak ise sadece gerçek yorumlar esasını genişçe okutacak adlı bölüm dàchéng diye söylenir” (AY-IV/1878-1881) (Tokyürek, 2018, s. 449, 585)

açıl-: açılmak (Elmalı, 2022, s. 369)

kiber-: yırtılmak, açılmak, patlamak (Elmalı, 2022, s. 423)

telin-: açılmak, delinmek (Elmalı, 2022, s. 466)

yarıl-: açılmak, yarılmak (Karaayak, 2021, s. 826)

açılmış [lenhua] t[e]g yumşak eligin başların töpü-[lerin y(a)rılı]kançuçı köñülin sürti sıkadı “Açılmış (nilüfer çiçeği) gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı” (DAS/2773-2775) (Elmalı, 2022, s. 164-165, 266)

[k]arını kiberip içegüsi taşılıp [...] “Karnı patlayıp içi taşmaya başlayıp...” (DAS/2852) (Elmalı, 2022, s. 167, 267)

toruk bolmuşımka iki yanım yerke kirip oyulup telingeli turur “Zayıfladığım için iki yanım içine göçmüş, oyulup delinmek üzeredir” (DAS/2695-2697) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

... [lenhu]a çäçäk açılıtkda yarıldukta “... nilüfer çiçeği açıldığında...” (ABİT/1661) (Karaayak, 2021, s. 216, 352)

açın- (I): özen göstermek, kaygılanmak, bakımını yapmak, iyileştirmek, meşgul olmak, beslemek (Hamilton, 2020, s. 143); ihtimam etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 343); bakmak, koruyup kollamak (Elmalı, 2022, s. 369)

açın- (I) “bakımını yapmak, iyileştirmek, meşgul olmak, beslemek, ihtimam etmek, bakmak, koruyup kollamak”

agırn-: ihtimam etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 345)

asıra-: (<Moğ. asara-) yetiştirmek, beslemek, büyütme (Keskin, 2022, s. 514)

aşa-: yiyip içmek, zevkini çıkarmak; beslemek, doyurmak (Çetin, 2020b, s. 420)

egid-: beslemek, büyütme, bakımını yapmak, bakmak (Hamilton, 2020, s. 155)

kılın-: hazırlanmak, meşgul olmak, ilgilenmek, uğraşmak (Elmalı, 2022, s. 421)

küd-: gözetmek, bakmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 424)

küzet-: gözetmek, koruyup kollamak (Çetin, 2020b, s. 452)

öñedtür-: iyileştirmek (Çetin, 2020b, s. 459)

bir ay artuk açıntı “Bir aydan fazla ona baktılar” (PK/LXVIII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 64)

kemlig bertük beçel tınlıglarig açınsar agrınsar... “Hasta, bereli, sakat yaratıklara ihtimam etseler, acısalar...” (Maytr./52.52-53) (Ş. Tekin, 2019b, s. 109, 229)

oglum altmış k(a)y-a-nı asırap yorız-un “Oğlum Altmış Kaya’yı besleyip büyütsün” (HB/Vas01.6-7) (Keskin, 2022, s. 213, 421)

yegüke aşaguka yaraglıg kılı tegingey m(e)n “Yemeye içmeye yaraşır kılacağı” (AY-VIII/713-714) (Çetin, 2020b, s. 282, 375)

ol kenç karında ornamışda anasınıñ aylığı (?) üze etöz igidir “O yavru, (ana) karnına düştüğünden beri anasının plasentası ile beslenir” (DAS/151-153) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

neñ kılını umadın... “Hiç meşgul olmadan...” (DAS/3429-3430) (Elmalı, 2022, s. 187, 273)

ötündiñ s(e)n bo nom erdinig keñürü yadgalı küyü küzetü tutgalı “Sen bu öğreti mücevherini geniş alanlara yaymak için (onu) koruyup kollamak için arzda bulundun” (AY-VIII/306-308) (Çetin, 2020b, s. 247, 370)

ıglıglarig öñedtürgölük .. yağı yavlakıg utguluk... “Hastaları iyileştirmek, düşmanları yenmek...” (AY-VIII/840-841) (Çetin, 2020b, s. 292, 377)

açın- (II): 1. (elbise) açmak, soymak, çıkarmak (Ölmez, 1991, s. 81); (elbisesini) sıyırmak (Çetin, 2020b, s. 415); soyunmak (Çetin, 2020a, s. 261) 2. (günahları) açıkça ortaya koymak, kabul etmek, itiraf etmek (Ayazlı, 2012, s. 289)

açın- (II) “(elbise) açmak, soymak, çıkarmak, soyunmak”

aç-: açmak (T. Tekin, 2013, s. 49)

kemiş-: 1. bırakmak, atmak, vazgeçmek 2. (yere) atmak; üstünden atmak, çıkarmak (Gulcalı, 2021, s. 474)

soy-: soymak, çıkarmak (Keskin, 2022, s. 706)

suçul-: soyunmak, (giysiyi) çıkarmak (Gulcalı, 2021, s. 515)

oñ 'eñnindeki ton-ın açınıp... “Sağ omuzundaki giysisini açıp...” (AY-III/132.1-2) (Ölmez, 1991, s. 24)

yevigin tizigin kâmişip... “(üstlerindeki) ziynetlerini atıp...” (AY-X/852-853) (Gulcalı, 2021, s. 203, 273)

bu tonug soyup almış-ka kulum öldi “ ‘Bu elbiseyi soyup aldığına göre kölem öldü’ ” (HB/Çeş82.7-8) (Keskin, 2022, s. 319, 463)

tärkin tavrata tonun suçulup kemiş butıkı üzä asıp inçä tep b(ä)k katıg sav sözläti “Çabucak giysilerini çıkartıp kemiş budağına asıp oldukça sert bir şekilde şöyle söyledi” (AY-X/258-260) (Gulcalı, 2021, s. 162, 266)

açın- (II) “(günahları) itiraf etmek”

bilin-: itiraf etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 365)

ukun-: itiraf etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

yadın-: (günahları) itiraf etmek (Karaayak, 2021, s. 823)

ulatı kılınçlarımıznı açınu yadınu kşanti kılur biz “Başka kötü davranışlarımızı (günahlarımızı) itiraf ederiz, af dileriz” (ABİT/402-403) (Karaayak, 2021, s. 97, 257)

yazukumuznı bilinür biz ukunur biz “Günahlarımızı itiraf ediyoruz” (Maytr./73.18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137, 245)

açınu: açıkça, açık olarak (Keskin, 2022, s. 496)

b(e)lgülüg: belgili, açık, açık seçik, aşikâr, açık olarak, belirli (Ölmez, 1991, s. 86)

keñürü: ayrıntılı olarak, genişleterek, açıkça (Çetin, 2020b, s. 444)

oñalı: açıkça; açık (Ş. Tekin, 2019b, s. 439)

sapça: açıkça (Tokyürek, 2018, s. 925)

açınu y(a)rl(ı)g bo[l]z-un “Açıkça hüküm olsun” (HB/BuYön04.6-7) (Keskin, 2022, s. 228, 427)

yörügüg takı b(e)lgülüg y(a)rlıkagalı... “Açıklamayı daha belirli (olarak) buyurmak için...” (AY-III/147.21) (Ölmez, 1991, s. 40)

oñalı köñülkerip utgurak ukar “Vazih olarak teemmül eder ve tamamıyla anlar” (Maytr./41.22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

kaçan ol biligsiz biliglärig tarkargalı usarlar temin ök bo yer oronlarka sapça kızıgçä täggäli uyurlar “Ne zaman o bilgisizlikleri uzaklaştırabilirlerse derhâl bu on yere sırayla ulaşabilirler” (AY-IV/2902-2906) (Tokyürek, 2018, s. 518, 599)

açmak: acıkma, açlık (Gulcalı, 2021, s. 432)

(“açmak” sözünün “açlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. aç)

açok / açuk: 1. açık, belirgin (Çetin, 2020b, s. 415); anlaşılır (Çetin, 2020a, s. 261);

2. açık, geniş (alan) (Ayazlı, 2012, s. 289)

açok / açuk “açık, belirgin, anlaşılır”

adırtılıg: açık, ayrıntılı, belirgin (Gulcalı, 2021, s. 433); anlaşılır (Çetin, 2020a, s. 261)

b(e)kiz: açık, net (Tokyürek, 2018, s. 797)

b(e)lgülüg: açık, açık seçik, belirli; işaret (Karaayak, 2021, s. 664); belirgin (Çetin, 2020b, s. 424)

keñ: çok; açık, geniş (Karaayak, 2021, s. 720)

odgurak: kesin, açık, net (Tokyürek, 2018, s. 905)

oñalı: açıkça; açık (Ş. Tekin, 2019b, s. 439)

açuk *adırtılıg körteçi*... “Açık (ve) ayrıntılı olarak gören...” (AY-VIII/274-275) (Çetin, 2020b, s. 244, 370)

açuk *adırtılıg közüntürü tegingey m(e)n* “Açıkça görünür kılacağım” (AY-VII/357-358) (Çetin, 2020a, s. 165, 220)

üç törlüg tözläriğ b(ü)kiz bälgülüg *adırtılıg ukturdaçı nomlug yertinçülüğ eki törlüg*... “Üç türlü esası açık, belli, farklı (bir şekilde) anlattırarak gerçek ve sıradan iki türlü...” (AY-IV/1260-1262) (Tokyürek, 2018, s. 408-409, 578)

abitaki s[u]durnıñ upadeş keñ yörüg şastarında sözläğüçi... “Amitābha Sūtranın talimatlarını geniş şekilde yorumlayan tefsir kitabındaki konuşma...” (ABİT/621-622) (Karaayak, 2021, s. 117, 275)

odgurak *bilgä biligläri tugar* “Kesin (açık) bilgileri doğar (ortaya çıkar)” (AY-IV/2229-2230) (Tokyürek, 2018, s. 471, 590)

oñalı *köñülkerip utgurak ukar* “Vazıh olarak teemmül eder ve tamamıyla anlar” (Maytr./41.22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

açok / açuk “açık, geniş (alan)”

alkıg: geniş (Çetin, 2020b, s. 416)

ediz: yüksek, geniş (Hamilton, 2020, s. 155)

keñ: geniş (Çetin, 2020b, s. 444)

kerig: geniş; uzak (Karaayak, 2021, s. 718)

taşañ: geniş, açık (alan) (Ayazlı, 2012, s. 342)

yetiz: geniş (Ayazlı, 2012, s. 363)

açok taşañ *oronta*... “Geniş bir yerde...” (AY-VI/270) (Ayazlı, 2012, s. 85, 169)

yeti miñ yoçan turkı keñ alkıg çambudivip yertinçü yer suvug yerin toprakın k(a)ltı öñreki teg kılı teginip imerigme kamag tınl(ı)glarig enç meñilig kılğalı uyu tegingey m(e)n “Bu yedi bin yoçan uzunluğu kadar geniş Çambudvip (denen) yeryüzünü, toprağını aynı önceki gibi yapmayı başarıp bütün canlıları huzura kavuşturabileceğim” (AY-VIII/751-757) (Çetin, 2020b, s. 285, 376)

yetinçsiz yetiz yagız yer täpräp kökkä agtingay “Ulaşılmaz, geniş yeryüzü hareket edip göğe yükselecek” (AY-VI/1071-1072) (Ayazlı, 2012, s. 146, 177)

açsık: aç (Bang ve Gabain, 1931, s. 462) (*bk. aç*)

açsız: tok, aç değil (Ayazlı, 2012, s. 289); tokluk (Ş. Tekin, 2019b, s. 344)⁷⁵

kanamlag: doymuş, tok (Ş. Tekin, 2019b, s. 401)

kızırsız: tokluk (Ş. Tekin, 2019b, s. 411); tok (Ölmez, 1991, s. 99)

tok: tok (Ayazlı, 2012, s. 347)

baştın açsız kızsız kısıgsız kavrigsız yagısız börisiz... “Üstün, tok, dertsiz, hür müstakil, düşmansız...” (Maytr./3.17-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 43-44, 190)

(a)ntag türlüg alp erdemlig kanamlag yürekli bek kat(ıg) köñüllüg tınlıg bolur “O derece yüksek faziletli istekleri yerine getirilmiş, cesur ve kararlı bir yaratık (mevcut)tur” (Maytr./9.33-35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 55, 196)

nomlug aşka tok bolup çoğumuz yalınımız asılgay üstälgäy “Öğreti aşına (öğretinin lezzetine) doymuş olup gücümüz artacak” (AY-VI/721-723) (Ayazlı, 2012, s. 118, 174)

ada: engel, tehlike (Zıeme ve Kara, 1978, s. 195); zorluk; sıkıntı, (Gulcalı, 2021, s. 432); zor durum (Çetin, 2020a, s. 261); felaket (Elmalı, 2022, s. 369); mânia (Ölmez, 1991, s. 81); zaruret (Ş. Tekin, 2019a, s. 35)

(*ada* sözünün “sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ / açag*)

adartmak: engel, zorluk (Karaayak, 2021, s. 642)

agır: güçlük, zorluk; çok; saygın, kutsal; saygı, hürmet; büyük (Karaayak, 2021, s. 643)

alp: 1. cesur, savaşçı, kahraman, korkusuz 2. güç, zor 3. zorluk, tehlike; çetin (Gulcalı, 2021, s. 435)

antiray: (< *Toh.B antarāy* < *Skr. antarāya-*) engel, mâni (Karaayak, 2021, s. 649)

korkınç: korku, tehlike (Ayazlı, 2012, s. 321)

sıkış: zorluk, sıkıntı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

tañış: zorluk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365)

⁷⁵ İncelenen metinlerde bir sözcüğün hem gerçek anlamı hem de mecaz anlamı ifade edecek şekilde kullanıldığı tespit edilmiş, bu tür kullanımlara sahip olan madde başı sözlerin ifade ettiği anlamlar cümle örnekleriyle birlikte tanıklanmıştır. Örneğin, “açsız” sözü burada hem gerçek anlamda “aç olmamayı” hem de mecazi olarak “gönül tokluğunu” ifade etmektedir.

tıdıg: engel, mâni (Gulcalı, 2021, s. 528); *mânia* (Ş. Tekin, 2019b, s. 475)

tuda: tehlike; engel, güçlük (?) (Hamilton, 2020, s. 184); felaket (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366); zaruret (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

tutug: (“*tıdıg*” ile birlikte) engel (Elmalı, 2022, s. 478)

tıdıg ada *kılıp küsümiş küsüşümin kandurmagay* “Engel olarak arzuladığım dileğime karşı gelmesin(ler)” (AY-X/251-252) (Gulcalı, 2021, s. 162, 266)

bo montag kılınç adartmakı tıtagınta [ötgürü]... “Bu şekildeki davranışına engel (olma)sından dolayı...” (ABİT/42) (Karaayak, 2021, s. 63, 226)

bolmuş bolgay odgurak, adırılğuluk alp ada “Kuşkusuz çetin (bir) ayrılık tehlikesi olacaktır” (AY-X/446-447) (Gulcalı, 2021, s. 175, 268)

ölgele ugramış üdtä alku kamag tıdıg antır[aylar]-ım(ı)z kalısız barça tarıkzun ketzün “Ölmeye niyetlendiği(miz) zamanda bütün engellerimiz (ve) mânilerimiz tamamen yok olsun, ortadan kalksın” (ABİT/104-105) (Karaayak, 2021, s. 68-69, 231)

ol el uluş içintä ikiläyü takı süü çäriğ adası üzäki korkınç ayınç bultukmagay t(ä)ñrim “O ülke içinde yeniden askeri tehlike korkusu ortaya çıkmayacak Tanrım” (AY-VI/122-125) (Ayazlı, 2012, s. 73, 168)

alku ig kām ada tuda sıkış tanış korkınçlarıntın... “Bütün hastalıkların, felaketlerin ve zorlukların korkusundan...” (SİTA/195-196) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 90, 170)

anın ne tıdıg tutug işinizler bar erser... “Onun için (size) engel teşkil eden (dikkatini dağıtan) ne işiniz varsa...” (DAS/4168-4170) (Elmalı, 2022, s. 211, 283)

adak: 1. ayak 2. alt taraf (Karaayak, 2021, s. 642); 3. kenar, kıyı (Keskin, 2022, s. 496) 4. (saygı duyulan bir kimsenin) önü, katı, huzuru 5. sonu (Gulcalı, 2021, s. 432)

adak “ayak”

but: ayak, bacak (Elmalı, 2022, s. 394)

adak uulındakı miñ kigäyılığ çakır lakşanıña... “Ayağının altındaki bin parmaklı tekerlek işaretine...” (ABİT/311) (Karaayak, 2021, s. 88, 248)

kol[ı] butı teñridem hua çeçek teg seviglig ermez mü erti “Kolu bacağı ilahi bir çiçek gibi sevimli değil miydi?” (DAS/2089-2091) (Elmalı, 2022, s. 139, 258)

adak “alt taraf”

altın: aşağı, alt taraf, aşağıda, aşağıdaki (Elmalı, 2022, s. 373)

eligintä tutmuş pranıñ adakın[ta]... “Elinde tuttuğu bayrağın alt tarafında...” (ABİT/1436) (Karaayak, 2021, s. 194, 336)

sögüt altın eltü bartı “Ağacın altına götürdü” (DAS/3836) (Elmalı, 2022, s. 200, 279)

adak “kenar, kıyı”

buluñ: kenar, bucak (T. Tekin, 2013, s. 52)

çızıg: çizgi, kenar, sınır; usül, tarz, hareket tarzı, töre (Elmalı, 2022, s. 397); kıyı (Çetin, 2020a, s. 270)

kıdığ: kıyı, kenar, uç (Keskin, 2022, s. 620)

uç: uç, kıyı, son (Karaayak, 2021, s. 809)

*bäki-niñ baçak-nıñ kañlı yol-ı bu yer-niñ **adak** adız-ı-nıñ içintä ol* “Bäki ve Baçak’ın kañlı yolu bu yerin kenardaki kısmının içindedir” (HB/ArSa10.20-21) (Keskin, 2022, s. 122, 381)

*baranas kentniñ tagdın yuñak argunıñ **çızıgıñ** ya[kın] bartılar* “Baranas (adlı) şehrin dağ tarafındaki nehir kenarına ulaşırlar” (DAS/436-438) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

*taypukü ögän **kıdığ-ınta** yaz-ı kiçig-tä bir ulug adız...* “Taypükü nehri kıyısında Yazı Kiçig’te bir büyük tarla...” (HB/ArSa02.19-20) (Keskin, 2022, s. 116, 377)

adak “(saygı duyulan bir kimsenin) önü, katı, huzuru”

üşk: huzur, kat, ön (Elmalı, 2022, s. 486)

tuşuş: karşı, ön (Elmalı, 2022, s. 478)

burhan [ada]kında beş tilgänin yinçürü töpön [yü]kündilär “Buddha’nın ayağında beş uzuvu ile secde ederek baş aşağı eğildiler” (AY-X/926-928) (Gulcalı, 2021, s. 210, 274)

*körünç[lük]i **tuşu[şın]ta** kelti* “Tören arabası karşısına geldi” (DAS/1154-1155) (Elmalı, 2022, s. 105, 247)

*t(e)rkin [... **üşkinte** okıp inç[e] [tep tedi* “Hemen (aşçısını) huzuruna çağırıp söyle (demiş)” (DAS/1441-1443) (Elmalı, 2022, s. 116, 250)

adak “son(u)”

alkınçu: son, sınır, son parça (Çetin, 2020b, s. 417)

kıdığ: kıyı, uç, son (Karaayak, 2021, s. 721)

tüp: son, dip (Keskin, 2022, s. 758)

uç: uç, kıyı, son (Karaayak, 2021, s. 809)

üzlünçü: son (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

***adakiña** tägi tolu tükäl nomlayu y(a)rılıkadı* “Sonuna kadar büsbütün vaaz etti” (AY-X/1552-1553) (Gulcalı, 2021, s. 257-258, 282)

*balık **tüpün** []* “Şehrin sonu ile [...]” (HB/Çeş24.19) (Keskin, 2022, s. 294, 451)

*kälmädük üdnüñ **uçı** **kıdığ** tükäğinçäkä tägi bodis(a)t(a)vl[ar yor]ıgınta yorıp...* “Gelecek zamanın son sınırına ulaşınca kadar Bodhisattvaların yolunda yürüyüp...” (ABİT/354-355) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

alku nomlarnıy : üzlünçütü burhan kutın bulzunlar “Bütün öğretilerin sonunda Buda kutsallığına (Buda mertebesine) erişsinler” (SİTA/500-501) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 123, 181)

adak-: sıkıntıya düşmek (Wilkens, 2021, s. 7)

emgen-: sıkıntıya düşmek, ızdırap çekmek (Çetin, 2020b, s. 433)

sıkıl-: sıkıntıya düşmek, zorluk çekmek (Çetin, 2020b, s. 465)

kamag emgekke [ka]vzatıp .. sıkılır emgenür [ö]z etözi “Bütün sıkıntılarla kuşatılıp, sıkılır, bedenleri eziyet görür” (AY-VIII/1492-1494) (Çetin, 2020b, s. 346, 384)

adalıg: tehlikede, zor durumda, tehlikeyle karşı karşıya; zarar getiren, tehlikeli; tehlikede olma (Wilkens, 2021, s. 7)

yagı: tehlikeli (Karaayak, 2021, s. 823)

inçip alp ağır adalıg açığ ämgäklärıntin... “Şöyle çok büyük tehlikeli acı (ve) ızdıraplardan...” (AY-IV/3281-3282) (Tokyürek, 2018, s. 543, 604)

[yag]ı yavlak y[uu]lta tınmaksız[ın] s[ö]nmäksizin çomrudumuz “Tehlikeli (ve) kötü nehirde sürekli olarak battık” (ABİT/597-598) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

adan / adın: başka, başkası, yabancı (Elmalı, 2022, s. 370); diğer, öteki (Gulcalı, 2021, s. 432); ayrı (Berbercan, 2016, s. 81); farklı (Ayazlı, 2012, s. 289); türlü, çeşitli (Ş. Tekin, 2019a, s. 35)

adınagu: başkası, başkaları (Tokyürek, 2018, s. 777)

adınsıg: başka, farklı (Çetin, 2020b, s. 415)

adırtlıg: farklı (Tokyürek, 2018, s. 778)

adrok: başka, ayrı, farklı (Ayazlı, 2012, s. 290); çeşitli (Gulcalı, 2021, s. 433)

amarı: (< *O.Far. 'b'ryg*) diğer, bazı (Elmalı, 2022, s. 373)

basa: sonra; başka (Karaayak, 2021, s. 661)

esrinü: çok renkli, rengârenk, çeşitli (Gulcalı, 2021, s. 449)

evin: başka, diğer (Özbay, 2019, s. 147)

öñi: başka, diğer, değişik, farklı, ayrı; çeşit çeşit, farklı farklı (Elmalı, 2022, s. 445); çeşitli (Keskin, 2022, s. 685)

öñin: farklı, başka (Çetin, 2020b, s. 460)

önisig: farklı, değişik (Gulcalı, 2021, s. 505)

özge: özge, başka (Keskin, 2022, s. 688)

özkiye: başka, diğer (Keskin, 2022, s. 688)

pare: (<< *Skr. para*) diğer, öbür (Elmalı, 2022, s. 449)

teñ: (< *Çin. dēng*) bir türlü, türlü (Elmalı, 2022, s. 466)

törlüg: türlü, çeşitli (Çetin, 2020b, s. 475)

tükel: sâlim; türlü (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

tüü: çeşitli, türlü (Tokyürek, 2018, s. 970)

ulatı: başka, diğer, benzer; ve (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368)

yad: yabancı, başkası (Tokyürek, 2018, s. 982)

yanlıg: tür, türlü (Çetin, 2020a, s. 303)

azu **adın** kor yas kılı usar “Veya (ona) türlü zarar ve ziyan verebilsinler.” (KİP/35) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

adın adınaguka y(ä)mä kıldururlar “Başkasına da yaptırırlar” (AY-IV/510-511) (Tokyürek, 2018, s. 359, 568)

ötünmiş yalvarmış ötüğümüz **öñi adınsıg** kılmazunlar tep monçulayu ötünmiş k(e)rgek “Yalvararak arz ettiğimiz ricalarımızı (kendilerinininkinden) farklı kılmazınlar diyerek böyle arz etmek gerekir” (AY-VIII/284-286) (Çetin, 2020b, s. 245, 370)

üç törlüg tözlärig b(ä)kiz bälgülüg **adırtlıg** ukturdaçı nomlug yertinçülüğ eki törlüg... “Üç türlü esası açık, belli, farklı (bir şekilde) anlattıracak gerçek ve sıradan iki türlü...” (AY-IV/1260-1262) (Tokyürek, 2018, s. 408-409, 578)

amru üzüksüz aşın içgün tonın kedimin **adruk adruk** tapığın udugın yme tapınsar udunsar... “Sürekli yiyecek içeceklerle, giyim kuşamla başka başka hürmet ve itaatle hizmet etse...” (AY-VII/125-127) (Çetin, 2020a, s. 147, 216)

[amarıla]rı [t]illerin salınturup i[sig] öz[leri]ne umug ina]g üzülüp tezgülük kaç[guluk bu]lma[d]ın “Bazıları dillerini sarkıtıp, hayatlarından ümitlerini kesip, kaçacak (yer aramışlar ama) bulamamışlar” (DAS/265-267) (Elmalı, 2022, s. 74, 236)

basa basa y(a)ruk yaltrık ünmişin... “Başka başka parlak ışık çıktığında...” (ABİT/882) (Karaayak, 2021, s. 142, 295)

tüü törlüg üsriñü aş içgülär üzä şaşmadın üdinçä ağır ayag kılzun “Türlü türlü çeşitli, yiyecek içecekler ile şaşmadan vakitlice (uygun zamanda) saygı gösterebilirsin” (AY-VI/1015-1017) (Ayazlı, 2012, s. 142, 176)

ävij oronçak yed(i)m(i)z ärsär... “Ne kadar başkalarının emanetine hıyanet ettiyse...” (HU/151-152) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

anta **öñi öñi** erd(i)niler üze kem[i] yaratdılar “Orada değişik değişik, farklı değerli taşlarla gemi inşa ettiler” (DAS/440-441) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

öñin öñin *y(a)rlıkançuçı köñül turgurup erinçkädilär tsoyurkadılar* “Ayrı ayrı merhametli gönül besleyip (ona) acıdılar” (AY-X/182-183) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

közüm ämigim täpräyür öñräkitä öñisig “Gözüm göğsüm seçiriyor, eskisinden farklı” (AY-X/383-384) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

borluk-ka özgü *kişi kögürm(ä)z-m(ä)n* “Üzüm bağına başka kişi sokmam!” (HB/Çeş23.9-10) (Keskin, 2022, s. 293, 451)

teñ teñ öñi öñi *körgeli körtle körk meñiz belgürtüp biltizmedin üküş tınl(ı)glarig ölüürüp* “Türlü türlü, çeşit çeşit görmeye değer güzel yüzler takınıp ansızın pek çok canlıyı öldürür” (DAS/3614-3616) (Elmalı, 2022, s. 193, 276)

tükel türlüğ *satıgsız erdnilig küntegüsün alıp kuanşı im pusarka tutdı* “Türlü türlü paha biçilmez taşlarla bezeli gerdanlığını aldı Kuanşı İm Pusar’a sundu” (KİP/156-158) (Ş. Tekin, 2019a, s. 16, 23)

agu bı bıçgu oot suvta ulatı *adalarig tıddaçı...* “Zehir, bıçak, ateş ve sudaki [tehlikeleri] ve diğer tehlikeleri engelleyen...” (SİTA/128-129) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 83, 168)

yad ol ädgü ögli ol “Başkasıdır, iyi düşündür” (AY-IV/1571) (Tokyürek, 2018, s. 429, 582)

öteçilerke bir yañlıg umug ınag bolur siz “Sorumluluğunu yerine getirenler için bir tür umutsunuz” (AY-VII/801-802) (Çetin, 2020a, s. 203, 226)

adara / adıra: ayrıntılı bir biçimde (Ş. Tekin, 2019b, s. 344); etraflıca (Gulcalı, 2021, s. 432); mufassalan (Ş. Tekin, 2019b, s. 344)

kiñürü: ayrıntısıyla, açarak, yayarak, ‘genişleterek’, bütünüyle, mufassalan (Ölmez, 1991, s. 99)

üdüre: ayrıntılı bir şekilde, etraflıca (Gulcalı, 2021, s. 544)

adıra üdüre sakınıp ötrü... “Ayrıntısıyla düşündükten sonra...” (AY-X/245) (Gulcalı, 2021, s. 161, 266)

kiñürü *yöre nom-layu birteçi töz-ün-ler kutlug-lar...* “Ayrıntısıyla yorumlayıp açıklayıverecek soylular kutlular...” (AY-III/193.10-11) (Ölmez, 1991, s. 74)

adart-: engellemek (Tokyürek, 2018, s. 776)

b(e)kle-: engellemek, sakınmak (Tokyürek, 2018, s. 797)

sergür-: tutmak, engellemek (Karaayak, 2021, s. 772)

tıd-: önlemek, engellemek, engel olmak (Hamilton, 2020, s. 182)

nizvanılar adartmakıntın “İhtirasların engellemesinden...” (AY-IV/2030) (Tokyürek, 2018, s. 459, 587)

yavlak yollarıg b(ä)kläp ädgü yollarıg açmak y(ä)mä kayu ärür “Kötü yolları kapatıp iyi yolları açmak yine nasıldır?” (AY-IV/495-496) (Tokyürek, 2018, s. 358, 568)

oronta tıdıp sürgürüp turgurga[lı] “O makamda (kalmasını) engelleyip durduracaktır” (ABİT/1121) (Karaayak, 2021, s. 165, 313)

adartmak: 1. engel, zorluk (Karaayak, 2021, s. 642); 2. zarar vermek, engellemek, engel olmak (Ölmez, 1991, s. 81)

(*adartmak* sözünün “engel, zorluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*)

adasız: tehlikesiz (Wilkens, 2021, s. 8); sıkıntısız (Kılıç Cengiz, 2021, s. 341)

adasız “tehlikesiz, sıkıntısız”

çolmaksız: ızdırapsız, sıkıntısız (Gulcalı, 2021, s. 464)

emgeksiz: sıkıntısız (Karaayak, 2021, s. 689)

tolgaksız: sıkıntısız, ızdırapsız, zahmetsiz (Çetin, 2020b, s. 474)

tudasız: tehlikesiz, sıkıntısız, dertsiz (Ölmez, 1991, s. 116)

adasız tudasız ämgäksiz tolgaksız erşisiz karşısız kılğalı “Tehlikesiz, zahmetsiz, kavgasız kılıp...” (AY-VI/749-750) (Ayazlı, 2012, s. 121, 174)

çolmak-sız t(e)ngri yir-inte... “ ‘Sıkıntısız’ tanrı yerinde...” (AY-III/143.17) (Ölmez, 1991, s. 37)

m[en]ilig bodun kara emgeksiz tolgaksız [bolz]unlar t(e)ñrim tep ötünti “Huzurlu halkları sıkıntısız olsun Tanrım’ diye arz etti” (AY-VIII/1140-1141) (Çetin, 2020b, s. 317, 380)

adaş: arkadaş, eş, dost (Wilkens, 2021, s. 8); eş dost (Özbay, 2019, s. 145)

adaş “arkadaş, dost, eş dost”

böşük: arkadaş (Elmalı, 2022, s. 392)

edgü ögli: arkadaş, (dinî) öğüt veren; iyiliksever (Gulcalı, 2021, s. 444)

eş: eş, arkadaş (Hamilton, 2020, s. 157); dost (Özbay, 2019, s. 148)

kadaş: akraba, kardeş; dost (Ölmez, 1991, s. 96); eş dost (Elmalı, 2022, s. 412)

kudaş: dost, ahabap (Özbay, 2019, s. 150)

ögli: düşünce, düşünme; arkadaş, dost (Elmalı, 2022, s. 444)

tuş: eş dost, arkadaş (Özbay, 2019, s. 154)

birle kavışmış [ka kadaş yege]n tagay edgü ögli adaş [bar ereser .. en] k[e]ninte [ö]ñi öñi adrıltaçılar ol “Beraber yaşadığımız akraba, kardeş; yeğen, dayı; arkadaş (ne) varsa en sonunda birer birer (bizden) ayrılacaklardır” (DAS/554-557) (Elmalı, 2022, s. 84, 239)

*birle kavişmiş ka kadaş y(e)gen tagay **adaş böşük** edgü **ögli** kim bar erser..eñ keninte öñi öñi adrıltaçılar* “Beraber yaşadığımız akraba, kardeş; yeğen, dayı, hısım, arkadaş, dost kim varsa, en sonunda teker teker (senden) ayrılacaklardır” (DAS/4310-4313) (Elmalı, 2022, s. 216, 284)

*y(a)vlak **eş tuş adaş kudaş** savın alıp...* “Kötü eşin dostun sözüne kanıp...” (HU/235-237) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

*yaş[lıg] közin **kadaşları** tapa tetrü körür* “Yaşlı gözleriyle eşine dostuna dikkatlice bakar” (DAS/615-616) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

adgırak: dağ keçisi, teke; geyik (Ş. Tekin, 2019b, s. 344)

ımgı: dağ keçisi (Ş. Tekin, 2019b, s. 392)

keyik: geyik (Ş. Tekin, 2019b, s. 407)

teke: teke (Keskin, 2022, s. 730)

*munta togup sığun muygak başlıg **ımgı teke adgırak** sukak başlıg tamulug tınlıglar kelip üç adrı süñün olarnı oksuz teginçsiz öz konukra sançarlar tartarlar* “Burada doğduktan sonra geyik başlı, dağ keçisi, teke, erkek geyik, beyaz geyik başlı (olan) cehennemlik yaratıklar gelip üç cevherli mızrakları ile bunları gelişigüzel kendi yakınındaki komşusunu vururlar, çekerler” (Maytr./75.12-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 141, 248)

*anta yime tört sıyardıñkı kuşlar **keyikleri** (buzu)...* “Orada yine dört taraftan kuşlar, geyikler (parçalayarak)...” (Maytr./85.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157, 257)

adın-: (sevinçten, mutluluktan) şaşırmak, hayret etmek (Gulcalı, 2021, s. 432)

muñad-: hayret etmek, şaşırmak (Karaayak, 2021, s. 747)

tañla-: şaşırmak, hayret etmek (Karaayak, 2021, s. 784)

*alkugun barça yerinüyü açıyü ögirip sävinip **adın<ıp> muñadıp** üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak burhan kutıña b(ä)k katıg köñül öritdilär* “Hepsi acıyarak, sevinerek (ve) hayranlık duyarak en yüksek, mükemmel, doğru kavrayışlı Buddha kutsallığına sıkıca gönül bağladılar” (AY-X/903-907) (Gulcalı, 2021, s. 208, 274)

*küläp **tañlap muñadıp** bo tıltag[ı]n s... .. inçä tep ötüñdi* “Överek, hayret edip şaşırp bu sebep ile bu şekilde arz etti” (ABİT/710-711) (Karaayak, 2021, s. 126, 283)

adınagu / adnagu: başkaları, diğerleri (Çetin, 2020b, s. 415); başkası (Tokyürek, 2018, s. 777)

(*adınagu / adnagu* sözünün “başkası” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*)

uladı: ve, devamla, başkaları (Ayazlı, 2012, s. 354)

adinaguka asıg tusu kılđacı nomlug ätözüm< i> n ögdün “Başkalarına faydalı olan öğretili vücudumu methettin” (AY-X/1200-1201) (Gulcalı, 2021, s. 230, 277)

süñüş atış bamak bāklāmāktā ulatı irig yavgan iş küdöklerig kılmasarlar... “Çatışma ve pranga gibi başka kötü işleri yapmadıklarında...” (AY-VI/164-166) (Ayazlı, 2012, s. 77, 168)

adinçig / adınsig: harikulade, hayrete şayan (Ş. Tekin, 2019b, s. 344); şaşırtıcı (Caferoğlu, 2021, s. 4); seçilmiş, olağanüstü, özel (Hamilton, 2020, s. 143); seçkin (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); başka türlü, farklı (Elmalı, 2022, s. 370); başka (Çetin, 2020b, s. 415); değişik, başkaca (Gulcalı, 2021, s. 432)

(*adinçig / adınsig* sözünün “başka, farklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*)

adinçig / adınsig “hayrete şayan, şaşırtıcı, seçilmiş, olağanüstü, seçkin, değişik, başkaca”

adruk: ayrı, farklı, başka; olağanüstü (Çetin, 2020b, s. 415); seçkin (Ölmez, 1991, s. 81)

adrukarak: seçkin, ayrıcalıklı, çok ayrıcalıklı (Elmalı, 2022, s. 370)

dendar: rahip; seçilmiş, seçkin (Özbay, 2019, s. 148)

’eñ: en, pek, pek çok, olağanüstü (Ayazlı, 2012, s. 306)

ertiñü: son derece, aşkın, olağanüstü (Ayazlı, 2012, s. 307)

köt: yüksek, yükseklik, seçkin; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 167)

muñadinçig: hayrete şayan (Ş. Tekin, 2019b, s. 432); şaşırtıcı, olağanüstü (Çetin, 2020b, s. 455)

öñi: başka, diğer, değişik, farklı, ayrı; çeşit çeşit, farklı farklı (Elmalı, 2022, s. 445)

öñisig: olağanüstü (Karaayak, 2021, s. 761); farklı, değişik (Gulcalı, 2021, s. 505)

talı: güzide, seçkin (Berbercan, 2016, s. 131)

tañ: olağanüstü, şaşırtıcı (Hamilton, 2020, s. 179)

tañlançig: şaşırtıcı, olağanüstü (Çetin, 2020b, s. 468)

tolu: dolu, hep, bütün; seçkin, seçilmiş (Elmalı, 2022, s. 474)

törlüg: türlü, değişik (Çetin, 2020a, s. 298)

tüü: pek çok, türlü, çeşitli, değişik (Ölmez, 1991, s. 118)

tüzgergülüksüz: olağanüstü (Karaayak, 2021, s. 809)

tüzün: asil, seçkin (Berbercan, 2016, s. 139)

ulug: yüce, büyük, ulu, olağanüstü (Karaayak, 2021, s. 812)

yme: yine, başkaca, ayrıca, dahi (Gulcalı, 2021, s. 557)

ança y(i)me muḡadınçig [adı]nçig ermez mü “Ve yine şaşırtıcı değil mi?” (DAS/2737-2738) (Elmalı, 2022, s. 163, 265)

alku sığınlarta keyiklerde adrukarak beş yüz sığınlarnıñ yerçisi eligi begi erti “Bütün geyiklerden daha (ayrıcalıklı olan bu geyik) be yüz geyiğin rehberi, hanı, beyi imiş” (DAS/255-257) (Elmalı, 2022, s. 73, 236)

ärtiñü ağır ulug sakınçın... “Son derece büyük bir farkındalıkla...” (AY-VI/326-327) (Ayazlı, 2012, s. 89, 170)

arığ turug arhant dıntar-larığ öldürdüm erser... “Arı duru aziz(leri), seçilmişleri öldürdüm ise...” (AY-III/134.14-15) (Ölmez, 1991, s. 28)

anta öñi öñi erd(i)niler üze kem[i] yaratdılar “Orada değişik değişik, farklı değerli taşlarla gemi inşa ettiler” (DAS/440-441) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

içintä öñisig ädgü yıd... “İçinde olağanüstü güzel koku...” (ABİT/929) (Karaayak, 2021, s. 147, 299)

yigirmi talu ulug yañalar alıp... “Yirmi güzide büyük fil alıp...” (OB/20.4-5) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

küniñä tañ adınçig tatağlıg aş içkü kälürüp tapınur-lar erti “Her gün ona olağanüstü, seçkin, lezzetli yiyecek ve içecekler getiriyorlar, saygı gösteriyorlardı” (PK/LXXI.5-7) (Hamilton, 2020, s. 66)

tañlançig muḡadınçig edgü meñig aşagay biz “Şaşılacak kadar mükemmel huzuru arttıracağız” (AY-VIII/785-787) (Çetin, 2020b, s. 287-288, 376)

tolu tört erdinilig körgeli kanınçsız k[ö]rtle v(i)rhar etser... “Seçilmiş dört (tane) kıymetli, görmeye değer, doyulamayacak bir güzellikte manastır inşa etse...” (DAS/4487-4488) (Elmalı, 2022, s. 222, 287)

tüü türlüg ku-a çeçek-in... “Bin bir türlü çiçekle...” (AY-III/176.19) (Ölmez, 1991, s. 62)

bo üç türlüg kutlug-larka teggülik... “Bu üç değişik, kutlu (mertebe)ye ulaşmak için...” (AY-III/136.7-8) (Ölmez, 1991, s. 30)

täñärgülüksüz tüzgärgülüksüz tokılıg körklä lakşan nayraglarka tükällig tetir siz “Eşsiz (ve) olağanüstü görkemli güzelliklere (ve) alametlere sahipsiniz” (ABİT/285-286) (Karaayak, 2021, s. 86, 246)

tüzün teñri kızıya “Ey asil tanrı kızı!” (OB/12.14) (Berbercan, 2016, s. 46, 65)

tañl<a>nçig muḡadınçig ulug y(a)r[uk] yal[trık]... “Hayran bırakan (ve) şaşırtan yüce parıltılı ışığı...” (ABİT/1003) (Karaayak, 2021, s. 154, 304)

adınısızsız: farksız, aynı (Tokyürek, 2018, s. 777); sıradan (Elmalı, 2022, s. 370)

adırsız: farksız, ayımsız, aynı (Elmalı, 2022, s. 370)

adruksuz: farksız, aynı (Çetin, 2020a, s. 261)

bir: bir, aynı (Ş. Tekin, 2019a, s. 38)

egil: dünyevi, umumi, sıradan (Elmalı, 2022, s. 404)

k(a)ltı: tıpkı..., aynı..., sanki ... (Gulcalı, 2021, s. 484)

kerti: (<<Skr. *kṛta*) sıradan, umumi, dünyevi (Elmalı, 2022, s. 418)

ogşatı: benzer, (ile) aynı (Gulcalı, 2021, s. 499)

teg: gibi; aynı (Ş. Tekin, 2019a, s. 49)

teḡlig: denk, kadar, aynı, eşit (Elmalı, 2022, s. 466)

tüz: düz; aynı (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

adınısızsız täpränçsiz ärsär... “Farksız, hareketsiz, sabit ise...” (AY-IV/2091) (Tokyürek, 2018, s. 463, 588)

isig özüimde adırsız amrak ogulum-a “Canımdan ayrı tutmadığım ey sevgili oğlum!” (DAS/1418) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

burhanlarda adruksuz ol “Buddhalardan farksızdır” (AY-VII/82) (Çetin, 2020a, s. 143, 216)

bu iki kişiniñ edgü kılınçı bir teg tüz adruksuz titir “Bu iki kişinin iyi ameli birbirine denk, birbirinden farksızdır” (KİP/93-94) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12, 21)

tözün oglum m(e)n egil kerti teg tagun askançu savka etözümün [...] umadın turur “Soylu oğlum! Ben bayağı (ve) alelade gibi dedikoduya (benim) kendimin ... yapmadan devam eder” (DAS/3280-3282) (Elmalı, 2022, s. 182, 272)

ymä k(a)ltı süzök arıg [yalıtrıklıg] çambunat altun[ka ogşatı] ätözünüz [ol “Ve yine vücudunuz tıpkı şeffaf (biçimde) parlayan jambūnada altınına benzer” (AY-X/1235-1237) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

t(e)ḡri burhannıñ bir şlokça teḡlig nomug... “Tanrı Buda’nın küçük bir dizesine denk öğretisini...” (DAS/4500-4501) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

adır-: ayırmak (Tokyürek, 2018, s. 777); ayırt etmek (Çetin, 2020b, s. 415); bölmek (Keskin, 2022, s. 497); seçmek (Berbercan, 2016, s. 81)

adırtla-: ayırt etmek (Tokyürek, 2018, s. 778); seçmek (Berbercan, 2016, s. 81); tefrik etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 344)

alın-: almak, seçmek (Ayazlı, 2012, s. 290)

arı-: ayırmak (Tokyürek, 2018, s. 786)

bil-: bilmek; anlamak, ayırımına varmak, tefrik etmek (Ölmez, 1991, s. 87)

böl-: bölmek, ayırmak (Keskin, 2022, s. 557)

kes-: önlemek; kesmek, ayırmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

seç-: seçmek (Çetin, 2020b, s. 464)

talula-: seçmek (T. Tekin, 2013, s. 61)

tapla-: istemek, seçmek (Keskin, 2022, s. 721)

tarka-: ayırmak, dağıtmak (Keskin, 2022, s. 723)

tuy-: duymak, sezmek, ayırt etmek (Ayazlı, 2012, s. 351)

üdür-: ayırmak, ayırt etmek (Çetin, 2020b, s. 481)

üz-: koparmak, ayırmak, parçalamak, kesmek (Elmalı, 2022, s. 487)

yar-: yarmak, ayırmak (Keskin, 2022, s. 779)

yorı-: yürümek; (herhangi bir yolu) seçmek, benimsemek (Çetin, 2020b, s. 490)

*çın kertü bilgä biligkâ tægürmâk tüş bertäçisin **adıra** ukmak ärür* “Gerçek doğru bilgilere ulaşmak karşılık vereni ayırıp anlamaktır” (AY-IV/1257-1259) (Tokyürek, 2018, s. 408, 578)

*bu yer-niñ s[ıç]ısı öñdün tur-a buk-a-nıñ yer **adırar*** “Bu yerin sınırını doğu tarafından Tura Buka’nın yeri ayırır.” (HB/ArSa03.8-9) (Keskin, 2022, s. 117, 378)

*aşığ içgüg [**adırsar**] aşığı tatıg tegşürmedin baya törüçe yidürser anta takı bultukmaz ig törçigülük tıtaglar* “Yiyecek ile içecek ayrılırsa tat değiştirmeden, evvel söylenen usule göre yedirirse o zaman hastalığı başlatan sebepler bulunmaz” (OB/8.1-4) (Berbercan, 2016, s. 42, 61)

*ädgüsin ayığın **adırtlamak**...* “İyi (ve) kötüyü ayırmak...” (AY-IV/2526-2527) (Tokyürek, 2018, s. 494, 594)

*antag **arıp**...* “Böyle ayırıp...” (AY-IV/41) (Tokyürek, 2018, s. 325, 561)

*küskü yıl-kı el bodun san-ın **bölüp**...* “Sıçan yılındaki halk sayısını ayırıp...” (HB/Kar98.7) (Keskin, 2022, s. 356, 482)

*tözin tüpin **adıra üdüre** ukar m(e)n* “En ince ayrıntısını birbirinden ayırt ederek anlarım” (AY-VIII/966-967) (Çetin, 2020b, s. 303, 378)

*äzruanıñ kılmuş arvışın **käsär** m(ä)n* “Brahma’nın yaptığı büyüleri keserim” (SİTA/238-239) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 96, 172)

*neçökin t(e)ñrim yalañuklar togup yana kişi ara **seçe** yalañuzın bolurlar yalañuklarka elig han* “Tanrım insanlar nasıl insanlar arasında doğup da (bu) insanlara hükümdar olarak tek başlarına seçilirler?” (AY-VIII/1214-1217) (Çetin, 2020b, s. 323, 381)

ak at karşısın üç bolugta talulapan agınka ötügke idmiş tir “Kır at, rakibini üç arayışta seçerek bir dilsiz duaya yollamış, der” (IB/19) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

turkaru adınlar[nıñ isig özlerin] üzgeli kanmaz erti “Başkalarının canını almaktan hiçbir zaman bıkmaz imiş” (DAS/237-239) (Elmalı, 2022, s. 73, 235)

’äski uluş-nıñ [] tægmiş tüz y(a)rım-nıñ taytsaŋ-t(a)kı kum borluk-um-ta boş [] yarıp öñdün yanın çurkoş-ı bilä t(ä)rbişkä berip [] bertim “Eski halkın [...] kalmış tam yarısının Taytsaŋ’daki kumlu üzüm bağımından boş [...] ayırıp doğu tarafını şarap presi ile Tärbiş’e verip [...] verdim” (HB/Vas04.12-15) (Keskin, 2022, s. 217, 422)

adırıl- / adral- / adril-: ayrılmak, ayrı kalmak; kaçmak, kaçıp kurtulmak (Gulcalı, 2021, s. 432); uzaklaşmak (Elmalı, 2022, s. 370)

adırıl- / adral- / adril- “ayrılmak, kaçmak, kaçıp kurtulmak, uzaklaşmak”

agış-: (bir sözden) dönmek; ayrılmak (Keskin, 2022, s. 498)

ıra-: uzaklaşmak (Ayazlı, 2012, s. 313)

kaç-: kaçmak, uzaklaşmak (Gulcalı, 2021, s. 483)

ket-: gitmek, uzaklaşmak (Keskin, 2022, s. 620)

keter-: uzaklaşmak, gidermek, yok etmek (Ayazlı, 2012, s. 318)

oz-: kaçmak, uzaklaşmak, kaçıp kurtulmak (Gulcalı, 2021, s. 502)

seşil-: çözülmek, ayrılmak, bölünmek (Hamilton, 2020, s. 176)

tarık-: uzaklaşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 468)

tez-: kaçmak, uzaklaşmak (Tokyürek, 2018, s. 942)

üdrül-: seçilmek, ayrılmak, kurtulmak (Karaayak, 2021, s. 818)

yaş-: kaçmak, kaybolmak (Keskin, 2022, s. 784)

yatıka-: uzaklaşmak (Tokyürek, 2018, s. 987)

yatla-: düşmanca davranmak, uzaklaşmak, kaçmak (Keskin, 2022, s. 784)

bolmuş bolgay odgurak, adırılğuluk alp ada “Kuşkusuz çetin (bir) ayrılık tehlikesi olacaktır” (AY-X/446-447) (Gulcalı, 2021, s. 175, 268)

nirvanlıg ıntın kadıgdakı yoltın ıragaylar “Nirvanaya ait öbür dünya kıyısındaki yoldan uzaklaşacaklar” (AY-VI/664-665) (Ayazlı, 2012, s. 114, 173)

barçanı tarkaru ketürü ugay sizlär “Hepsini uzaklaştıracaksınız” (AY-VI/35-36) (Ayazlı, 2012, s. 66, 167)

magad uluşdaki kadguları kalısız tarıkzun ketzün “Magadha ülkesindeki sıkıntılar tamamen uzaklaşsın” (DAS/2519-2520) (Elmalı, 2022, s. 156, 262)

öz oronların kâmişip ozdılar kaçdılar öñi öñi “(Hepsi) kendi mekânlarını bırakıp başka (yerlere) kaçtı” (AY-X/602-603) (Gulcalı, 2021, s. 185, 270)

ikägüsi korkınçlıg ozar “İkisi korkup kaçıyordu” (AY-X/375) (Gulcalı, 2021, s. 170, 268)

amrak yemä adrılur sevig yemä säşilür tep tedi “ ‘Sevgili de ayrılır aşık da’ dedi” (PK/LXXVIII.5-6) (Hamilton, 2020, s. 69)

oglı öginte kañınta öbkelepen tezipen barmış “(Evin) oğlu babasına anasına öfkelenerek kaçıp gitmiş” (IB/58) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

alku kamağ kılınçlıg kkir tap[çalartın] irak öñi üdrülüp... “Bütün davranışa ait kirlerden (ve) pisliklerden uzak (bir şekilde) ayrılıp...” (ABİT/479-480) (Karaayak, 2021, s. 104, 264)

kaçıp y(a)şıp barmış üçün... “Kaçıp saklanıp gitmiş (olduğum) için...” (HB/Çeş23.4-5) (Keskin, 2022, s. 292, 451)

ulug y(a)rlıkançuçı köñültä y(ä)mä irayur yatıkayur “Büyük merhametli gönülden de uzaklaşır uyku hâlinde olur” (AY-IV/2165-2167) (Tokyürek, 2018, s. 467, 589)

adırılmaklıg: (hayattan) ayrılma, ölme (Gulcalı, 2021, s. 433)

ölmek: ölme (Gulcalı, 2021, s. 504)

ölüm: ölüm, ölme (Elmalı, 2022, s. 445)

adırılmaklıg busuşum ymä yok “Ölüm kaygım dahi yok (ölmekten de korkmuyorum)” (AY-X/112) (Gulcalı, 2021, s. 152, 264)

tugmak ölmäklig tægzinçig amırtgurguluk “Doğum ve ölüm döngüsünü sona erdirmeli” (AY-X/235-236) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

ölüm adadın turkar[ü ...] “Ölüm tehlikesinden daima ...” (DAS/99) (Elmalı, 2022, s. 68, 234)

adırt: ayırma, fark, ayırım (Tokyürek, 2018, s. 777); ayırt (Berbercan, 2016, s. 81)

adırtlamak: ayırma, farkı tespit etme, tanıma (Karaayak, 2021, s. 642)

adruk: fark, farklı (Elmalı, 2022, s. 370)

üdürt/ödürt: ayırma, ayırım, fark (Tokyürek, 2018, s. 978); ayırt (Berbercan, 2016, s. 123)

tatıglıg ärtükin adırt üdürt körmäkiñiz ugrınta t(ä)ñrim anın tägi y(a)rlıkadıñız “Lezzetli olduğunu farklı farklı görmeniz sebebiyle tanırım onun gibi buyurdunuz” (AY-IV/3269-3271) (Tokyürek, 2018, s. 542, 604)

bilgä bilig üzä kolulamak adırtlamak ärür “Erdem ile (yapılan) düşünme (ve) ayırt etme (davranışı)dır” (ABİT/639) (Karaayak, 2021, s. 119, 277)

tört ödlerniñ altın kesinlerniñ adurtın ödürtin... “Dört mevsimin, altı kesinin ayırdını farkını...” (OB/12.19-20) (Berbercan, 2016, s. 46, 66)

adırtla-: ayırt etmek (Tokyürek, 2018, s. 778); ayırtlamak, seçmek (Berbercan, 2016, s. 81); tefrik etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 344); analiz etmek (Erdal, 1991, s. 429)

(*adırtla-* sözünün “ayırt etmek, seçmek, tefrik etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*)

adırtlamak: ayırma, farkı tespit etme, tanıma (Karaayak, 2021, s. 642)

(*adırtla-* sözünün “ayırma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırt*)

adırtlamaklıg: ayırt etme, farkına varma (Karaayak, 2021, s. 642)

tuymak: duyma, sezme, ayırt etme, aydınlanma (Ölmez, 1991, s. 118)

törtünç kolula[mak]-lıg adırtlamaklıg kapıg “Dördüncüsü (derinlemesine) düşünmeye (ve) ayırt etmeye ait kapıdır” (ABİT/636-637) (Karaayak, 2021, s. 119, 276)

adırtlıg: farklı, belirgin, açık, ayrıntılı (Ayazlı, 2012, s. 290); ayrıtlı (Berbercan, 2016, s. 81); anlaşılır (Çetin, 2020a, s. 261); ayrımlı, vazıh (Ölmez, 1991, s. 81); kesin olarak, tam olarak (Karaayak, 2021, s. 642)

(*adırtlıg* sözünün “farklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan* / *adin*; “açık, belirgin, anlaşılır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok* / *açuk*)

adırtlıg “ayrıntılı, kesin olarak, tam olarak”

arıtı: tamamen, tam olarak; hiçbir şekilde (Çetin, 2020b, s. 419)

çak: tam olarak, tam da, tam (Gulcalı, 2021, s. 463)

çınkaru: tam, kesin, kesin olarak, net bir şekilde; dikkatlice (Elmalı, 2022, s. 396)

edgüti: iyice, tam olarak (Özbay, 2019, s. 146)

kenjürü: ayrıntılı, açarak, genişleterek (Tokyürek, 2018, s. 877); tam olarak (Elmalı, 2022, s. 419)

odgurak: kesin olarak (Karaayak, 2021, s. 752)

s(e)ziksiz / seziksiz: şüphesiz, kesin olarak (Karaayak, 2021, s. 773)

soka: tam (da), kesin (olarak) (Gulcalı, 2021, s. 514)

tetrü: tam olarak, dikkatle; dikkatli (Gulcalı, 2021, s. 527)

tolu: tam olarak, tamamıyla; dolu (Karaayak, 2021, s. 799)

ugrayu: özellikle, tamamen, tam olarak, tümüyle (Ayazlı, 2012, s. 353)

*açuk **adırtlıg** körteçi...* “(her şeyi) açık (ve) ayrıntılı olarak gören...” (AY-VIII/274-275) (Çetin, 2020b, s. 244, 370)

*nızvanılarag **arıtı** alkımış alku dyan samarlar öze erk türk (bo)lmış* “İhtirasları tamamıyla yok etmiş, bütün istiğraklara hâkim olmuştur” (Maytr./2.46-48) (Ş. Tekin, 2019b, s. 42-43, 189)

***çak** amtı maña **ugrayu** atözümün isig özümün titgülük ıdalagaluk üd kolu **soka** kälti* “(İşte) tam şimdi vücudumu, hayatımı adayacak zaman çıkageldi” (AY-X/191-193) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

*tamu küzetçilerin [**çı**]nkaru körür* “Cehennem bekçilerini şüphesiz görür” (DAS/581-582) (Elmalı, 2022, s. 85, 240)

*ymä korkmatın ärmägürüp **ädgüti** tükäti alkanmad(ı)m(ı)z ärsär...* “Yine (tanrıdan) korkmadan, ihmalkârca, tam olarak dua etmediyse...” (HU/249-251) (Özbay, 2019, s. 87, 94)

***keñürü** sözlegeli usar [...]* “Tam olarak söyleyebilse...” (DAS/3282-3283) (Elmalı, 2022, s. 182, 272)

*bo iki törlüg yorıglarta yoriguça ärsär **odgurak** **adırtlıg** **seziksiz** sukavati uluşta tuggalı bolur* “Bu iki türlü davranıştan yapılacak olan (davranışı yerine getiren) ise kesin olarak Sukhāvātī ülkesinde doğacaklardır” (ABİT/527-529) (Karaayak, 2021, s. 108-109, 268)

***tetrü** körüp tägrä tägzinip...* “Tam olarak izleyip etrafında dönüp dolaşıp...” (AY-X/186-187) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

***tolu** tükällig bolalım* “Tam olarak sahip olalım” (ABİT/49) (Karaayak, 2021, s. 63, 226)

adırtsız: farklı olmayan, farksız, ayrımsız (Wilkens, 2021, s. 12); eşit, denk, aynı (Ölmez, 1991, s. 81)

(*adırtsız* sözünün “farksız, aynı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınıgsız*)

adırtsız “eşit, denk”

teñ: (< Çin. *deng*) denk, eşit (Çetin, 2020b, s. 471)

teñeşi: [$< \text{Çin. dǝng} + T. \{+A-(X)\text{ş-I}\}$] denk, eşit (Keskin, 2022, s. 733)

teñlig: denk, kadar, aynı, eşit (Elmalı, 2022, s. 466)

tulum: eşit, denk (Çetin, 2020b, s. 476)

tuş: eşit, denk; vakit, uygun zaman (Çetin, 2020b, s. 477)

tüp tüz: eşit (derecede) (Gulcalı, 2021, s. 537)

tüz: düz, eşit (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368)

ülgü: denk, eşit (Tokyürek, 2018, s. 979)

kamag bǝgǝ biliglig burkan-lar-ning adirtsız bir teg tǝz-i tüpi titir “Bütün bilge bilgili Buddhaların kökü, dibi ayrımsız, tamamen aynıdır” (AY-III/166.15-17) (Ölmez, 1991, s. 53)

kutı bir yagu berip bir yagu tǝñǝşi birǝr [] “Kutı bir yağmurluk verip bir yağmurluğu eşit, birer [...]” (HB/Ra01.6-7) (Keskin, 2022, s. 274, 442)

ǝlgǝtin tǝñtin ǝñi ketmiş ǝçün sakınguluksuz tetir “Ölçüden, denklikten ayrıldığı için düşüncesizdir (dengesizdir)” (AY-IV/2049-2050) (Tokyürek, 2018, s. 460, 587)

t(e)ñri burhannıñ bir şlokça tǝñlig nomug... “Tanrı Buda’nın küçük bir dizesine denk öğretisini...” (DAS/4500-4501) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

tǝp tüz kǝrǝr siz tǝnl(ı)glarıg “Eşit görürsünüz canlıları” (AY-X/304-305) (Gulcalı, 2021, s. 165, 267)

buyanlıg ǝgmǝklǝri birlǝ tüz kılmiş buyanlıg bolgaylar “Sevap yığınları ile eşit sevap kazanacaklar” (SİTA/413-414) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 113-114, 179)

adız / atız: arazi, toprak parçası (Wilkens, 2021, s. 81); tarla, ekilebilir alan (Keskin, 2022, s. 498)

kǝsǝr: ($< \text{Moğ. kǝsǝr} / kǝser$) arazi, toprak (Keskin, 2022, s. 636)

tarıglag: tarla (Çetin, 2020b, s. 469)

yer: yer, arazi, tarla (Keskin, 2022, s. 787)

adız yer yakakan k(ǝ)rgǝk boltı “Kiralamak için tarla gerekli oldu” (HB/ArKi01.2) (Keskin, 2022, s. 154, 396)

şıg kǝsǝr yer [] “Şıg arazi [...]” (HB/Çeş24.20) (Keskin, 2022, s. 294, 451)

yerniñ toprakın yağlıg yumşak tarıglag yerlerin şı şılañ edgǝ kılı tǝgingey m(e)n “Toprağı verimli, tarlaları nemli ve bereketli kılacağım” (AY-VIII/700-703) (Çetin, 2020b, s. 280-281, 375)

adkak: bilinç objesi, algılanan nesne (Gulcalı, 2021, s. 433); bilinç, şuur (Tokyürek, 2018, s. 778); düşünce (Karaayak, 2021, s. 642)

adkak “bilinç, şuur, düşünce”

bilig: bilgi, bilinç (Çetin, 2020a, s. 267); şuur (Ş. Tekin, 2019b, s. 364)

bügüş: marifet, düşünce (Tokyürek, 2018, s. 835)

dyan: (< *Toh.B dhyām* < *Skr. dhyāna*) meditasyon, düşünce (Karaayak, 2021, s. 686)

kılık: yaradılış, huy, düşünce (Çetin, 2020b, s. 446)

kögüz: düşünce, kavrama, anlama (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

könül: şuur; kalp (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); düşünce (Berbercan, 2016, s. 112)

ög: akıl; bilinç (Özbay, 2019, s. 152); şuur (Elmalı, 2022, s. 443); düşünce (Çetin, 2020b, s. 459)

ögli: düşünce, düşünme; arkadaş, dost (Elmalı, 2022, s. 444)

sakinç: fikir, düşünce, farkındalık, bilinç (Ayazlı, 2012, s. 337)

bo eki törlüg yañluk adkak tözlüg nomlarka yakmatın yapşınmatın çın kertü köñülüg ök körü burhan kutın küsämäk ärür “Bu iki türlü bilinç esaslı öğretilere yapışmadan gerçek ve doğru gönlü görüp Buddha saadetini istemektir” (AY-IV/972-975) (Tokyürek, 2018, s. 389, 574-575)

... **bilig** at öñ ... (e)rür “... şuur, ad ve rengin sebebi olur” (Maytr./42.16-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 96, 221)

bo muntag yañın tolu kamag bügüşüg sakinçig turgurmamaktın barlı yoklı adkanmakıg birlä ketärmäkläri üzä dyanıg bütürü turmış “Böyle bu şekil bütün bilgiyi (marifeti), düşünceyi durdurmadan varlığa ve yokluğa bağlanmayı gidermeleri ile dhyānayı elde etmiş(tir)” (AY-IV/2238-2241) (Tokyürek, 2018, s. 472, 590)

yaşamakıg titmäklig dyanta tüş[ün] berür “Yaşamayı terk etmeye ait meditasyondan mükâfatını verir” (ABİT/1243-1244) (Karaayak, 2021, s. 177, 321)

kamagda ulug başdınkı el içindeki buyruklar antada ken ulatı basakı yakın yañuk inançlar ezüg armak köñülin tevlüg kürlüg kılıkın kamagun barça yorıyur “(Ülkenin) en başındaki, ülkenin vezirleri, ondan sonra alt basamaktaki (onlara) yakın bürokratlar tarafından tamamen sahte düşüncelerle hilekâr tavırlarla hareket ederler” (AY-VIII/1412-1417) (Çetin, 2020b, s. 339-340, 383)

kop kamag yalañuklar kögüzin yarutır siz “Canlı varlıkların bütün hepsinin kavrama (gücünü) aydınlatırsınız” (KİP/198-199) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

könül bolmasar at öñ bolmaz “Şuur olmasaydı ad ve renk olmazdı” (Maytr./44a.21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 98, 222)

köni ögin köjülin bo nom erdinig okıyu... “Doğru düşünce (ve doğru) kalple bu öğreti mücevherini okuyup...” (AY-VIII/295-296) (Çetin, 2020b, s. 246, 370)

edgü ögli sakınçı [...] “İyi, güzel düşüncesi...” (DAS/2173) (Elmalı, 2022, s. 143, 259)

k(ä)ntü elintä uluşınta yağı yavlak adası busuş sakınç ulatı adın ada tudalar bolmagay “Kendi ülkelerinde düşman tehlikesi, sıkıntı, düşünce ve diğer tehlikeler olmayacak” (AY-VI/258-261) (Ayazlı, 2012, s. 84, 169)

adkaklıg: bağlı, engelli (Tokyürek, 2018, s. 779)

baglıg: bağlı (Tokyürek, 2018, s. 794)

äñilki tınl(ı)g adkaklıg ulug y(a)rlıkançuçı köñül... “Birincisi canlı(ya) bağlı büyük merhametli gönül...” (AY-IV/1554-1555) (Tokyürek, 2018, s. 428, 582)

bar antag tınl(ı)glar takı adın baglıg tınl(ı)glar bolgalı tapladaçı “Var olan canlılar başka bağlı canlılar olmayı kabul edecek(tir)” (AY-IV/1449-1450) (Tokyürek, 2018, s. 421, 580)

adkaksız: bağısız, engelsiz (Tokyürek, 2018, s. 779)

iligsiz: bağısız (Tokyürek, 2018, s. 869)

ilinçmeksiz: bağısız, bağımsız, ilintisiz (Tokyürek, 2018, s. 869)

ilinçsiz: bağısız, bağımsız, ilintisiz (Tokyürek, 2018, s. 869)

tıdıgsız: engelsiz (Tokyürek, 2018, s. 947)

tutugsuz: engelsiz, tıkamayan (Tokyürek, 2018, s. 966)

tutunçsuz: bağısız, tutunmayan (Tokyürek, 2018, s. 966)

tutyaksız: bağısız (Tokyürek, 2018, s. 967)

üçünç adkaksız ädgü ögli köñül “Üçüncüsü bağısız iyi düşünen gönül(dür)” (AY-IV/1532-1533) (Tokyürek, 2018, s. 427, 581)

iligsiz tutugsuz bolmakları üzä bilgä bilig ärksinmäkintä tıdıgsız bolurlar “Bağısız olmaları üzerine bilgi egemenliğinde engelsiz olurlar” (AY-IV/2886-2888) (Tokyürek, 2018, s. 517, 599)

yoriguluk yorımaguluk nomlarta köjülin ilinçmäksiz yapşınmaksız kılmak p(a)ramit temäk savnıñ yörügi ärür “Uygulanacak (ve) uygulanmayacak öğretilerde gönlünü (zihnini) bağlanmayan yapışmayan etmek pāramitā denilen sözün açıklamasıdır” (AY-IV/2675-2678) (Tokyürek, 2018, s. 503, 596)

bo muntag yañlıg ilinçsiz tutunçsuz küsüşsüz köñülläri üzä... “Bunun gibi bağısız, arzusuz gönülleri ile...” (AY-IV/393-394) (Tokyürek, 2018, s. 351-352, 567)

adkan- / atkan-: 1. bağlanmak (Tokyürek, 2018, s. 779); (bir şeye) bağlanmak, tutkuyla bağlanmak, yapışmak, bırakmamak, elde tutmak, korumak (Ölmez, 1991, s. 81); 2. algılamak, tasavvur etmek, kavramak (Karaayak, 2021, s. 642)

adkan- / atkan- “bağlanmak, yapışmak, korumak”

asıl-: azalmak; asılmak, bağlanmak (Berbercan, 2016, s. 84)

bodul-: bağlanmak, yapışmak (Tokyürek, 2018, s. 825)

eltin-: himaye etmek, korumak; taşımak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350)

esirke-: merhamet etmek, korumak, acımak (Tokyürek, 2018, s. 859)

içger-: saklamak, korumak; kendine yaklaştırmak, sığdırmak (Karaayak, 2021, s. 707)

igdilet-: gözetmek, korumak (Keskin, 2022, s. 594)

ilin-: bağlanmak, yapışmak (Tokyürek, 2018, s. 869)

korı-: korumak (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

kutgar-: kurtarmak, korumak (Karaayak, 2021, s. 738)

kü-: korumak (Elmalı, 2022, s. 431)

küzed- ~ küzet-: korumak, gözetmek, yardım etmek, kollamak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 357)

ornan-: tutunmak, bağlanmak (Karaayak, 2021, s. 755)

ozgur-: kurtarmak, korumak (Karaayak, 2021, s. 757)

sıgur-: korumak, saklamak (Karaayak, 2021, s. 773)

tut-: tutmak; yakalamak; (yardımcı fiil) tutmak, olmak; (tasviri fiil) tutmak; emri yerine getirmek, tutmak; korumak (Elmalı, 2022, s. 478)

tutyaklan-: tutulmak, bağlanmak (Karaayak, 2021, s. 805)

ulal-: bağlanmak (Tokyürek, 2018, s. 974)

ulan-: bağlanmak, birleşmek (Çetin, 2020b, s. 479)

yapış-: yapışmak, kapanmak; yapışmak, sıkıca bağlanmak (Elmalı, 2022, s. 491)

yapşın-: yapışmak, bağlanmak (Ölmez, 1991, s. 122)

yuk-: bağlanmak (Karaayak, 2021, s. 839)

sansarka *ilindäçi yapşındaçı adkanmak yapşınmak* köñüllärin amırtgururlar “Samsāraya bağlanacak, yapışacak (olan) bağlanma (ve) yapışma gönülleri, zihinlerini sakinleştirirler” (AY-IV/2177-2179) (Tokyürek, 2018, s. 468, 589)

yarlıkançuçı köñüli *asultı* “Merhametli gönlü bağlandı” (OB/17.7-8) (Berbercan, 2016, s. 51, 70)

ätözlärin isig özlärin *üsirkämümäk* y(ä)mä kayu ärür “Vücudunu (ve) özünü esirgememek yine nasıldır?” (AY-IV/630-632) (Tokyürek, 2018, s. 367, 570)

biz-iñ kut *igdilütip lab tuta* y(a)rl(i)k(a)guçı “Bizim hükümdarımız gözetip (bize karşı) merhametli (oldu)” (HB/Vak01.24-25) (Keskin, 2022, s. 224, 425)

alır *koriyur* “Alır, korur” (Maytr./67.20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 127, 240)

tört säkiz on v(a)çir uguşlug yumuşçı tapıgçılar turkaru *küyü küzädü* tutgaylar “Vajra soylu seksen dört haberci ve hizmetçi [onu] daima koruyacaklar” (SİTA/401-403) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)

alku burhanlar bodis(a)t(a)vlar, ädgü ögl[i] [y(a)r]lıkançuçı köñülläri üzä *sıguru içgürü* y(a)rıkazunlar meni... “Bütün Buddhalar (ve) Bodhisattvalar, iyi düşünceli merhametli gönülleri ile koruyup kollasınlar beni...” (ABİT/69-70) (Karaayak, 2021, s. 65, 228)

ulug kölüñü yolta *or[nanıp]* turup taymaksız ävrilmäksiz bolalım “Büyük taşıt yoluna tutunup (bağlanıp) vazgeçmeyen (ve) terk etmeyen olalım” (ABİT/353-354) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

alkunı barça *ozgurg[a]l[ı] kut[gargalı]* buyanlı bilgä biligli ülg[ü]länçsiz ol k[ut] kolunu täginür m(ä)n “Bütün hepsini kurtaracak (ve) koruyacak (olan) iyiliği, erdemi (ve) ölçülemeyen o mutluluğu isterim” (ABİT/82-84) (Karaayak, 2021, s. 66-67, 229)

adlı hoca Hint dilinden Çinceye çevirmiş” (AY-X/1578-1584) (Gulcalı, 2021, s. 260, 282)

közünü turur [ogulanı]m(i)znı *tutu* umadın yokadıp barır “Gözümüzün önündeki çocuklarımızı koruyamadığımız (için onlar) yok olup gitmektedirler” (DAS/1469-1470) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

tutyaklantaçı tutyaklanguluk adkaktartın... “Tutulacak (ve) bağlanacak düşüncelerde...” (ABİT/93) (Karaayak, 2021, s. 67, 230)

kenkilärkä *ulalmakı* bolzun “Sonrakilere (de) ulaşmış olsun” (AY-IV/3514) (Tokyürek, 2018, s. 559, 607)

[... yi]nçe kırkinka artukrak *yapışyuk erti* “İnce zarif cariyeye çok fazla tutkuluydu” (DAS/4005-4006) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

tüzü *yukdı* “Tamamıyla bağlandı” (ABİT/1138) (Karaayak, 2021, s. 167, 314)

adkan- / *atkan-* “tasavvur etmek, kavramak”

bil-: bilmek, kavramak (Ş. Tekin, 2019a, s. 38)

bilin-: anlamak, kavramak; bilinmek (Karaayak, 2021, s. 667)

ötgür-: anlamak, kavramak (Gulcalı, 2021, s. 506)

tuy-: anlamak, kavramak, aydınlanmak, gerçeği fark etmek (Tokyürek, 2018, s. 967)

tuyun-: kavramak, anlamak, bilinmek (Karaayak, 2021, s. 806)

ugra-: niyetlenmek; tasavvur etmek (Karaayak, 2021, s. 811)

uk-: anlamak, bilmek; tasavvur etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 490); kavramak (Keskin, 2022, s. 761)

bilgölüg ermez “(Sonuç) kavranamaz” (KİP/178) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

tarka ämgäk täginmişim(i)zni bilinsär tuyunsar biz ymä... “Eziyeti (ve) sıkıntıyı kabullendiğimizi anlasak da, kavrasak da...” (ABİT/600) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

kamag nomlarıg [kalısız] ötgürmiş bodis(a)t(a)v gitso samtso atl(ı)g açari änätkäk tilintin tavgaç tilinçä äv[irmiş] “Bütün öğretileri eksiksiz kavrayan Bodhisattva Yijing Xuanzang

ötrü ol tın(ı)glar üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak atl(ı)g burhan kutıña agınçsız ävrilinçsiz bulgaylar “O canlılar kesintisiz üstün doğru düz kavramak adlı Buddha saadetini sarsılmaz sağlam (bir şekilde) bulacaklar” (AY-IV/3334-3337) (Tokyürek, 2018, s. 547, 604)

alku burhanlarta nirvan bul[u] ugradaçılar ärsär... “Eğer bütün Buddhalarda Nîrvānaya erişeceğini tasavvur edecekler ise...” (ABİT/200) (Karaayak, 2021, s. 78, 239)

sansarnıy berü (e)vrilmekin ukup naru tevrilmekin emgeksiz uçuz ukar “Samsāra’nın beriye döndürülüşünü anlayıp, öteye doğru çevrilişini kolay ve basit bir şekilde kavrar” (Maytr./44a.10-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 97, 222)

adrı: çatal (Ş. Tekin, 2019b, s. 345)

arlı (?): çatal, çatallı (T. Tekin, 2013, s. 50)⁷⁶

üç adrı süñün sançarlar “Üç çatallı mızrak ile vururlar” (Maytr./78.42) (Ş. Tekin, 2019b, s. 145, 250)

tokuz arlı sıgun kiyik men “Dokuz çatallı boynuzu olan erkek geyiğim” (IB/60) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

adrok / adruk: farklı, çeşitli, fark; mükemmel, mükemmellik (Erdal, 1991, s. 226); olağanüstü; daha mükemmel (Wilkens, 2021, s. 15); başka, ayrı, (Tokyürek, 2018, s. 779); ayrı ayrı (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); çeşit (Ş. Tekin, 2019b, s. 345); ayrılmış (Hamilton, 2020, s. 143); ayrıcalıklı (Çetin, 2020a, s. 261); seçkin (Ölmez, 1991, s. 81)

(*adrok / adruk* sözünün “başka, ayrı, farklı, çeşitli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “olağanüstü, seçkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz /

⁷⁶ Wilkens, *arlı* sözcüğünün anlamını “boynuzlu (geyik)” olarak vermiştir (2021, s. 64).

sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*; “fark” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adirt*)

adrok / adruk “çeşit, ayrıcalıklı, mükemmel, mükemmellik”

*adruk*rak: seçkin, ayrıcalıklı, çok ayrıcalıklı (Elmalı, 2022, s. 370)

edgü: iyi, iyilik; üstünlük; mükemmellik (Karaayak, 2021, s. 687)

egsüksüz: eksiksiz, tam, mükemmel (Ayazlı, 2012, s. 305)

paramit / p(a)ramit: ($< Toh.A \text{ } p\bar{a}ramit \sim Toh.B \text{ } p\bar{a}ramit < Skr. \text{ } p\bar{a}ramit\bar{a}$) mükemmellik, mükemmeliyet, fazilet (Karaayak, 2021, s. 766)

tolun: mükemmel, tam (Ş. Tekin, 2019b, s. 480); mükemmellik (Ayazlı, 2012, s. 347)

törlüg: tür, türlü, çeşit (Hamilton, 2020, s. 184)

tükel: mükemmel, tam; hepsi (Ş. Tekin, 2019b, s. 486)

tükellig: eksiksiz, tam, mükemmel (Çetin, 2020b, s. 478)

yanlıg: çeşit (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

yeg: üstün, mükemmel, iyi, yeğ (Tokyürek, 2018, s. 988)

burkanag adruk adruk aşın içgün... “Burkan’a çeşit çeşit yiyecek ve içeceklerle...” (Maytr./53.13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 109, 229)

alku sığınlarta keyiklerte adrukarak beş yüz sığınlarnıñ yerçisi eligi begi erti “Bütün geyiklerden daha (ayrıcalıklı olan bu geyik) be yüz geyiğin rehberi, hanı, beyi imiş” (DAS/255-257) (Elmalı, 2022, s. 73, 236)

b[urhan]-nıñ ädgüsiñä adrokiña tükällig bolgalı uyurlar “Buddha’nın mükemmelliğine sahip olabilecekler” (ABİT/522-523) (Karaayak, 2021, s. 108, 267)

y(a)ruksuz irüksüz k[ır]siz arıg raçad(a)rmelig tolunın tolunadmış “Tam ve tertemiz kraliyet mükemmelliği ile bütünleşmiştir” (DAS/4-5) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

beş törlüg ada bar “Orada beş çeşit tehlike vardır” (PK/XVI.8-XVII.1) (Hamilton, 2020, s. 38-39)

(e)tüzin tükel bilge maytrı... “Vücutları ile mükemmel hikmetli Maytrı...” (Maytr./63.8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 121, 237)

kaç yanlıg... “Kaç çeşit...” (Maytr./36.30) (Ş. Tekin, 2019b, s. 87, 215)

alkugun barça yeriniyü açıyu ögirip sävinip adın<ıp> muñadıp üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak burhan kutıña b(ä)k katıg köñül öritdilär “Hepsi acıyarak, sevinerek (ve) hayranlık duyarak en yüksek, mükemmel, doğru

kavrayışlı Buddha kutsallığına sıkıca gönül bağladılar” (AY-X/903-907) (Gulcalı, 2021, s. 208, 274)

adrukarak: seçkin, ayrıcalıklı, çok ayrıcalıklı (Elmalı, 2022, s. 370)

(*adrukarak* sözünün “seçkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*; “ayrıcalıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*)

adruksuz: farksız, aynı (Çetin, 2020a, s. 261)

(*adruksuz* sözünün “farksız, aynı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınsıgsız*)

adut: avuç (Ölmez, 1991, s. 81)

aya: avuç içi, avuç (Karaayak, 2021, s. 656)

k(a)ltı ay-a-ça aş birmiş adutça suv tutmuş “İşte öyle avuç dolusu yemek vermiş, avuç dolusu su tutmuş” (AY-III/168.23, 169.1) (Ölmez, 1991, s. 55)

ayasin kavşurup ögär küläyür “Avuç içini kavuşturup över” (ABİT/1565) (Karaayak, 2021, s. 206, 345)

ag-: yükselmek (Bang ve Gabain, 1931, s. 463); ağmak (T. Tekin, 2013, s. 49)

agtın-: çıkmak, yükselmek, çıkarmak (Ayazlı, 2012, s. 290)

kalı-: uçmak, havalanmak, yükselmek (T. Tekin, 2013, s. 54)

ör-: yükselmek, çıkmak (Çetin, 2020a, s. 288)

örle-: yükselmek, yukarı çıkmak (Elmalı, 2022, s. 446)

tur-: kalkmak, yükselmek; durmak, kalmak (T. Tekin, 2013, s. 63)

ün-: yükselmek, çıkmak (Keskin, 2022, s. 769)

yaylag tagıma agıpan yaylayur turur men “Yazlık dağıma çıkarak yazı geçiriyorum” (IB/62) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

yetinçsiz yetiz yagız yer täpräp kökkä agtingay “Ulaşılmaz, geniş yeryüzü hareket edip göğe yükselecek” (AY-VI/1071-1072) (Ayazlı, 2012, s. 146, 177)

togan kuş tırñakı suçulunmış yana tıtinmiş togan kuşuñ tırñakı ügüşüpen kalıyü barmış “(Bu arada) şahinin pençeleri yolunmuş ve sıyrılmış. Şahin pençeleri yolunmuş olarak uçup gitmiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

öñdün örlep agıp yoklayu “Doğudan yükselip ortaya çıkar” (DAS/10) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

kamag luu hanları yme olurmış orunlartın örü turup ayaların kavşurup “Bütün ejderha hanları da oturdukları yerden kalkarak ayalarını birleştirdiler” (AY-VII/291-292) (Çetin, 2020a, s. 160, 219)

asra toz turdı “Aşağıdan toz kalktı” (IB/15) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

kedin yınak yaruk ünür v(i)rhar-lık [... “Batı tarafında ışık yükselen manastır [...]” (HB/ArTa01.10) (Keskin, 2022, s. 169, 402)

agar / ağır: 1. ağır; derin (Elmalı, 2022, s. 370); pek çok (Çetin, 2020b, s. 416); hafif karşısı (Keskin, 2022, s. 498); çok (Tokyürek, 2018, s. 780); büyük (Gulcalı, 2021, s. 433); pek; 2. şeref (Ş. Tekin, 2019b, s. 345); saygı, hürmet; saygı ile, dinî hislere dolu olarak, saygılı (Gulcalı, 2021, s. 433); değerli (Çetin, 2020a, s. 261); önemli, değer (Tokyürek, 2018, s. 780); saygın (Berbercan, 2016, s. 81); kutsal (Karaayak, 2021, s. 643); 3. zor, çetin (Berbercan, 2016, s. 81); ciddi (Ş. Tekin, 2019b, s. 345); güçlük, zorluk (Karaayak, 2021, s. 643); sert, sıkıntılı, sıkıcı (Ölmez, 1991, s. 81)

(*agar / ağır* sözünün “zor” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ / açag*; “zorluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*)

agar / ağır “ağır, derin, pek, çok, pek çok, büyük”:

aglatı: çok (Çetin, 2020a, s. 261)

alp: 1. çok 2. kahraman, yiğit 3. zor, zorluk (Tokyürek, 2018, s. 783); ağır (Berbercan, 2016, s. 82)

ança: biraz, böyle, öyle, o şekilde; pek çok, defalarca (Ölmez, 1991, s. 83)

aşsız: pek çok, fazlaca (Çetin, 2020b, s. 418); pek, çok (Tokyürek, 2018, s. 785)

artok: fazla, artık, çok (Ayazlı, 2012, s. 293)

artukrak: fazlaca, çok fazla, çok, ziyadesiyle (Elmalı, 2022, s. 377)

asanke: (<Skr. *asamkhyeya*) sayısız, çok, sayılamayacak kadar çok (Ayazlı, 2012, s. 293)

ayı: pek, çok (Elmalı, 2022, s. 380)

ayığ / ayag: kötü; çok, pek (Hamilton, 2020, s. 147)

bedük: büyük (Ayazlı, 2012, s. 297)

emer: çok sayıda, sayısız, pek çok (Hamilton, 2020, s. 147)

eñ / 'eñ: en, çok, pek çok (Çetin, 2020a, s. 271); pek (Ayazlı, 2012, s. 306)

erte: çok, aşırı (Çetin, 2020b, s. 433)

ertiñü: aşırı, çok, pek çok (Çetin, 2020a, s. 272); pek (Tokyürek, 2018, s. 857)

erüş: pek, çok (Ş. Tekin, 2019b, s. 388); pek çok (Ayazlı, 2012, s. 308)

inçge: ince, gizemli, derin (Tokyürek, 2018, s. 869)

irig: çok (Berbercan, 2016, s. 104)

kalın: pek; kalabalık; büyük (Ş. Tekin, 2019b, s. 400); çok (Berbercan, 2016, s. 106)

kasınçığ: pek çok (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

kataglıg / katıgılg: pek (Ş. Tekin, 2019b, s. 404); ağır (Berbercan, 2016, s. 107)

ked: pek, iyice, çok (Tokyürek, 2018, s. 875); pek çok (Gulcalı, 2021, s. 473)

keñ: geniş, bol, çok (Ayazlı, 2012, s. 318); büyük (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

kolti: (< *Skr. koti*) sayısız, çok (Ayazlı, 2012, s. 320)

kolusuz: ölçüsüz, hesapsız, çok (Çetin, 2020b, s. 448)

kop: 1. çok, pek 2. hepsi, her şey (Gulcalı, 2021, s. 489)

nayut: (< *Skr. nayuta*) sonsuz, çok, sayısız (Ayazlı, 2012, s. 329)

örki: muhteşem, büyük (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

özen: öze ait, has; derin (Çetin, 2020b, s. 461)

sakışsız: sayısız, hesapsız, çok (Ayazlı, 2012, s. 337)

sansız: sayısız, çok (Çetin, 2020a, s. 289)

taşım: çok (Ş. Tekin, 2019b, s. 469)

telim: çok, pek çok, sayısız, hesapsız (Ayazlı, 2012, s. 344)

teriñ: derin, gizemli (Tokyürek, 2018, s. 941)

tüg: çok, fazla (Berbercan, 2016, s. 138)

tütrüm: derin (Gulcalı, 2021, s. 538)

tüü: pek çok, türlü, çeşitli (Ayazlı, 2012, s. 352)

ulug: büyük, ulu; pek, çok (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

üküş: çok, pek (Özbay, 2019, s. 155); pek çok (Çetin, 2020b, s. 482)

ülgüsüz: ölçüsüz, sayısız, sınırsız, pek çok (Gulcalı, 2021, s. 545)

yogun: kalın; büyük (Elmalı, 2022, s. 498)

agır yük *kötürmüş osuglug* “Ağır yük kaldırmış gibi (olurlar)” (Maytr./75.34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 141, 248)

bo yertinçüdeki neçe ag(ı)r igin igledeçi igligler bar erser .. alkunı barça okıyur m(e)n “Bu dünyada ne kadar ağır hastalığa yakalanmış hasta var ise, hepsini çağırıyorum.” (DAS/2961-2962) (Elmalı, 2022, s. 171, 268)

olarta kayu igleri agrıgları ağır alp emlegülük igligler ertiler erser... “Hastalığı zor tedavi edilen hastalar onlar arasında hangileri idiye...” (OB/13.17-19) (Berbercan, 2016, s. 47, 66-67)

aglatı artuk *kükülmiş siz* “Fazlasıyla övülensiniz” (AY-VII/834) (Çetin, 2020a, s. 205, 227)

tüş yemişlerniñ yıldıznarın ulunların butıkların yapırgakların yana yme ı tarıg koluhasının içinin taşının barça amsız körkle sevgülük taplaguluk önlüg yıdlig yegüke aşaguka yaralgı kılı tegingey m(e)n “Meyvelerin köklerini, gövdelerini, budaklarını, yapraklarını, filizlerini ve yine ekinlerin içini dışını tamamen benzersiz güzellikte, sevimli, renkli, kokulu, yemeye içmeye yaraşır kılacağım” (AY-VIII/708-714) (Çetin, 2020b, s. 281-282, 375)

raçabumi atl(ı)g artok elig han... “Râjabhümi adlı pek çok hükümdar...” (AY-IV/2779-2780) (Tokyürek, 2018, s. 510, 597)

tünle küntüz isig özüñ[füzde] artukrak açını küyü küzetü tutduñ “Gece gündüz canından daha çok (bizi) koruyup kollayarak gözetin” (DAS/274-276) (Elmalı, 2022, s. 74, 236)

ayı telim *savları sakınçları turur erken anıñ arasınra aralap* “Pek çok sözleri, düşünceleri varken (bunlara) ara vermiş” (DAS/39-41) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

ol közsüz kişi ayıg bilgä tetir “Bu gözsüz adamın son derece bilgili olduğunu söylüyorlar” (PK/LXXIV.5-6) (Hamilton, 2020, s. 67)

ämäri *tınlıglar çıgarı äñirär* “Pek çok insan çıkırcık dönderiyor” (PK/II.2-3) (Hamilton, 2020, s. 31)

küç küsünkä täggülük buyanlık ulug bädük yügmäkig yügär m(ä)n yıgar m(ä)n “Güç, kuvvete kavuşturmak için büyük erdemler yığarım” (AY-VI/400-402) (Ayazlı, 2012, s. 94, 171)

emgenmekler içinde erte yavlak agırı yme artamaz takı agrırarak içginmaktın el orunun “Sıkıntılar içinde çok kötü (ve) ağırı dahi hükümdarlık tahtını kaybetmekten daha ağır değildir” (AY-VIII/1578-1582) (Çetin, 2020b, s. 354, 385)

igligler bu sawıg eşidip ertinju *ögirtiler sewintiler* “Hastalar bu sözü işitip çok sevindiler” (OB/13.12-13) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

inçgü nomnuñ işi küdöki etmäki yaratmakı alku barça bultukmaz “İnce öğretinin işi gücü, yaratılması tamamıyla bulunmaz” (AY-IV/53-54) (Tokyürek, 2018, s. 326, 561)

kış yisünler çıwşagun irig süçig yağlıg aş “Kışın, asitli (ve) çok tatlı yağlı aş yesinler” (OB/7.21-22) (Berbercan, 2016, s. 41, 61)

çambudivip yertinçü yer suv bay barımlıg bodun kara köp kalın ertinü ögrünçlüg sevinçlig bolgaylar “Çambudvip (denen) yeryüzünde her yer bereketli, halk çokça sevinçli olacak” (AY-VIII/729-732) (Çetin, 2020b, s. 283, 375)

kuanşı im pular kutadmak erdemi antag kasınçig ulug titir “Kuanşı İm Pular’ın mesut etme gücü (işte) böyle çok büyüktür” (KİP/60-61) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

çintan nikişi birle kataglig edgü yıdlag kuzışay muntark ulatı teyridem hua çeçekler yüzken yağmur osuglug yağdılar “Sandal ağacı nikişi (?) ile pek güzel kokulu nilüfer çiçeklerini ve diğer semavi çiçekleri durmadan yağmur gibi yağdırdılar” (Maytr./18.34-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

ürüg uzatı ärtenü käd uzanurlar yıçanurlar “Daima (ve) muhteşem (bir şekilde) ustalaşırlar” (AY-IV/269-270) (Tokyürek, 2018, s. 342, 565)

bu nom ärdini yörügi, tärindä tärin ken tetir “Bu öğreti mücevherinin anlamı (son derece) derin ve geniştir” (AY-VI/1176-1177) (Ayazlı, 2012, s. 154, 178)

[anta] ötrü belinçeg ç(a)ştane elig tegresinte kolti sanınça yekler katıg ünin kık(ı)rışdılar alakırışdılar “Ondan sonra korkunç (bir şekilde) Hükümdar Caştana’nın çevresinde sayılamayacak kadar çok şeytan (toplamp) kaba seslerle bağırıp çağırdılar” (DAS/3778-3781) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

bo nom erdinig küyü küzetü tutmakıñnıñ buyanlig asığı kolusuz erür “Bu öğreti cevherini koruyup kollamanın sevap kazandıran faydası ölçsüzdür” (AY-VIII/1104-1106) (Çetin, 2020b, s. 314, 380)

kop süzök köñülin tetrü tıñlanlar “Çok temiz/açık (bir) zihinle dikkatlice dinleyin!” (AY-X/60-61) (Gulcalı, 2021, s. 148, 264)

erüş öküş kata... “Pek çok defalar...” (Maytr./90.31) (Ş. Tekin, 2019b, s. 164, 261)

bu yertinçütä sansız sakışsız bolsarlar “Bu yeryüzünde sayısız olsalar” (AY-VI/738-739) (Ayazlı, 2012, s. 120, 174)

s(e)n ülgüsüz sansız türk yigit kızların etigin yaratığın etinmiş yar[atınmış] közüñür s(e)n “Sen inanılamayacak kadar çok genç (ve) güzel (bir) kızın güzelliğiyle donanmış görünüyorsun” (DAS/3923-3925) (Elmalı, 2022, s. 203, 280)

alku nomların tärinçä tärin yörüglärin bilgäli ukgalı uduñuz ärki... “Bütün öğretilerin derin açıklamalarını bilip anlayabildiniz ki...” (AY-IV/43-45) (Tokyürek, 2018, s. 326, 561)

telim savları sakınçları turur erken .. anıñ arasınca aralap “Pek çok sözleri, düşünceleri varken (bunlara) ara vermiş.” (DAS/40-41) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

balık uluş sayu barıp tüg tümen igliglerke tegip... “Şehir şehir millet millet dolaşp birçok hastaya ulaşp...” (OB/13.4-6) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

yetinçsiz **tütrüm türin** yörüglüg nomlug y(a)rılıgı aşıdū tāginip ötrü olormış oronuntın örü turup... “Ulaşılmaz derin tefsirli öğretili hükmü işiterek sonra oturduğu yerden kalkıp...” (AY-IV/3233-3236) (Tokyürek, 2018, s. 540, 603)

tüü törlüg äsriñü körklä hua çäçäklär töltäp... “Türlü türlü rengarenk güzel çiçekler döşeyip...” (AY-VI/271-273) (Ayazlı, 2012, s. 85, 169)

takı yime tört küşen ulušta bakşılar boltılar kim burkan şazınıña **ulug** asag tusu kıltılar “Ve yine Tört Küşen ülkesinde, Burkan dinine büyük hizmet etmiş olan üstatlar vardı” (Maytr./55-58) (Ş. Tekin, 2019b, s. 45, 191)

ülgüsüz sansız bodis(a)t(a)vlar kuvragın... “Sayısız Bodhisattvalar topluluğu...” (AY-X/1309-1310) (Gulcalı, 2021, s. 239, 279)

üzesinte [yal]ınlayu turur **yogun** tuluklar tegresinte tokıp anıñ içinde batururlar “Üzerinde ateş yanıp duran büyük tulumları (dört tarafından) tokmaklayıp, (onları bu) tulumların içine batırırlar” (DAS/735-738) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

agar / ağır “şeref, saygı, hürmet, saygılı, değerli, önemli, değer, saygın, kutsal”

agırlıg: saygıdeğer, saygın, değerli (Hamilton, 2020, s. 144)

alp: kahraman, cesur; kahramanlık ve güç gerektiren; saygın (Hamilton, 2020, s. 144)

ançu: (“öğdir” ile birlikte) mükâfat, ödül; kıymet, değer (Elmalı, 2022, s. 374)

ayag: şeref, hürmet, saygı (Tokyürek, 2018, s. 793)

ayaglıg: saygılı (Ayazlı, 2012, s. 295)

ayamak: saygı, saygı gösterme (Ş. Tekin, 2019a, s. 37)

ayançañ: huşu, hürmet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345); saygılı, hürmetli (Ölmez, 1991, s. 85)

çilteg: saygı, hürmet (Çetin, 2020a, s. 270)

çiltemek: saygı, saygı gösterme (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

edlig: varlıklı, varıl, zengin, malı-mülkü çok olan; değerli (Ölmez, 1991, s. 92)

erdinilig: (<< *Skr. ratna + T. + lxg*) değerli, kıymetli; mücevherlerle süslenmiş (Elmalı, 2022, s. 401)

ıduk: kutsal (Çetin, 2020b, s. 438)

kalın: saygın, kutsal (Karaayak, 2021, s. 712)

kutlug: kutlu, kutsal, mukaddes (Ayazlı, 2012, s. 323)

murvand: [$\ll$ *Skr. murvanda* (?)] değerli, kıymetli (?) (Elmalı, 2022, s. 436)

namo: ($\ll$ *Skr. namaḥ*) eğilme, saygı, tazim, hürmet (Elmalı, 2022, s. 437)

namo stute: ($\ll$ *Skr. namo stuti*) saygı, övgü (Karaayak, 2021, s. 748)

nomlug: (*Soğd. nwm +T. +lug*) öğretili, dinle ilgili, kutsal (Çetin, 2020b, s. 456)

ögdir: (“*ançu*” ile birlikte) mükâfat, ödül; kıymet, değer (Elmalı, 2022, s. 443)

sart: ($\ll$ *Skr. sārthaḥ*) başarılı, zengin, önemli; kervan, yolcular, hacılar (Elmalı, 2022, s. 453)

satıg: satış, ticaret, alışveriş; fiyat, değer (Elmalı, 2022, s. 453)

satıglıg: değerli, kıymetli (Elmalı, 2022, s. 453)

tapag: hürmet, saygı, hizmet (Elmalı, 2022, s. 463)

tawarlıg: değerli (Berbercan, 2016, s. 131)

tegmilig: değer (Tokyürek, 2018, s. 939)

t(e)ḡridem: tanrısallık, semavi, kutsal (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365)

udug: saygı, hürmet (Karaayak, 2021, s. 810)

yükünç: saygı, hürmet (Ayazlı, 2012, s. 365)

yüüzlüg: saygın, önde gelen (Gulcalı, 2021, s. 560)

kalın ağır bolmakıntın yertinçü “Çok kutsal varlık(lar)dan (oluşan) dünya(da)...” (ABİT/22) (Karaayak, 2021, s. 61, 224)

eçim taluy-ka barıp ärdini kälürsär takı ağırlıg bolgay “Ağabeyim okyanusa gider de mücevheri getirirse (onların gözünde) daha değerli olacak” (PK/XXIX.2-3) (Hamilton, 2020, s. 45)

tükel bilge bilig-lig ol tip ayançaḡ köñül öritmiş erser... “ ‘Eksiksiz bilge bilgilidir’ diye saygılı duygu beslemiş ise...” (AY-III/147.14-15) (Ölmez, 1991, s. 40)

ayagka çilteḡke teggeli tegmilig bolup... “Saygı gösterilmeye layık duruma gelerek...” (AY-VII/92-93) (Çetin, 2020a, s. 144, 216)

kişikā amrak ayaglig bolgalı kūsāyūr ārsār... “İnsanlara karşı sevgi ve saygı duymak isterse...” (AY-VI/1056-1057) (Ayazlı, 2012, s. 145, 177)

kuanşi im pusarka tapıg udug ayamak çiltemek atamak... “Kuanşi im pusar’a saygı ve hürmet göstermek, (onu) anmak...” (KİP/79) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12, 21)

yertinçüde tolu tört erdinilig v(i)rhar etmiş “Yeryüzünde seçilmiş dört değerli manastır inşa etmiş” (DAS/4492-4493) (Elmalı, 2022, s. 222, 287)

bo idok kutlug altun önlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmüş nom eligi atl(ı)g nom ārdinig... “Bu kutlu altın renkli parlak-parıltılı her şeyden (çok) yüceltilmiş öğretinin hükümdarı adlı öğreti mücevherini...” (AY-VI/796-799) (Ayazlı, 2012, s. 124, 174)

kalın ağır bolmaktın yertinçü... “Çok kutsal varlık(lar)dan (oluşan) dünya(da) ...” (ABİT/22) (Karaayak, 2021, s. 61, 224)

[... a]mtı murvand monçuk [...] “... şimdi değerli taş ...” (DAS/2295) (Elmalı, 2022, s. 148, 260)

namo bud namo d(a)rm : namo saṅ “Buddha’ya, Öğretiye (Buddha’nın Öğretisine) ve Cemaate Saygı...” (AY-VII/1) (Çetin, 2020a, s. 136, 215)

burhanlar [...] *[... a]gur satıglıg ol an[ı]ṇ s[ati]ṇ bergeli ugay mu erki s(e)n* “Budalar ... değerlidir. Onun (değerini) verebilecek misin acaba?” (DAS/4116-4118) (Elmalı, 2022, s. 210, 282)

beçinler beginiṇ et’özin ag(ı)r ayagın tapag udug kılıp dev(a)dar ıgaç üze örtegele y(a)rılıkadı “Maymunlar beyinin bedenine (büyük) saygı göstererek hürmet edip, (etrafındakilere) devadāru ağacı ile (maymunu) yakmalarını emretti” (DAS/4066-4068) (Elmalı, 2022, s. 208, 282)

küsemegü ol ed tawarlıg bulunçig “(Hastaları iyileştirmek için karşılığında) değerli mal, kazanç istememelidir” (OB/12.7-8) (Berbercan, 2016, s. 46, 65)

atı kötrülmüş ayagka tūgimlig t(ā)ṇrim... “Adı yüceltilmiş, saygıdeğer tanrım...” (AY-IV/24-25) (Tokyürek, 2018, s. 324, 561)

alku kamaṅ t(ā)ṇrilärniṇ asılzun t(ā)ṇridüm küçläri “Tüm tanrıların tanrısal güçleri artsın” (SİTA/493) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

yükünçi bo [ärür “Saygı budur” (AY-VI/902) (Ayazlı, 2012, s. 133, 175)

atlıg yūüzlūg birgärü miṇ kara bodun arkası ymā balıktın ündilär elig bağig edärü “Önde gelenlerle birlikte bin(lerce) halk topluluğu dahi hanı takip ederek şehirden çıktılar” (AY-X/738-740) (Gulcalı, 2021, s. 195, 272)

agar / ağır “çetin, güçlük, sıkıntılı”

alp: ağır, zor, çetin (Berbercan, 2016, s. 82)

çığay: yoksun; sıkıntılı (Elmalı, 2022, s. 396)

emgeklig: acılı, eziyetli, sıkıntılı (Berbercan, 2016, s. 96)

kadgulug: kaygılı, dertli, sıkıntılı (Elmalı, 2022, s. 412)

muṇ: kaygı, sıkıntı, güçlük, derin üzüntü, mutsuzluk, üzüntü, çöküntü (Hamilton, 2020, s. 171)

sakinçlik: düşünceli; sıkıntılı, kederli (Elmalı, 2022, s. 451)

tarka: dertli, sıkıntılı (Ş. Tekin, 2019b, s. 468)

tolgaklık: sancılı, ıstıraplı, sefil, zavallı, acılı, kederli, sıkıntılı (Ölmez, 1991, s. 115)

tuda: tehlike; engel, güçlük (?) (Hamilton, 2020, s. 184)

bodunuşuznu karayıznu emlep alp ağır emgeklerintin barça öñedtürü tegintim takı yime kim kayu birerkin kılmış ıglıg agrıglıg emgeklıg tınlıglar bar erser olarnı yime inç kılayın sakınçın orun orun sayu keze yorıyur erken... “Milletinizi halkınızı tedavi edip ağır eziyetlerinden hep kurtarmaya çalıştım ve de ne kadar hasta olmuş eziyet çeken canlı var ise, onları da sıhhatli yapayım düşüncesiyle her yanı gezip yürüyorken...” (OB/19.2-8) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

erüş üküş tınl(ı)glarnıñ ıgıgay [bulga]k em[ge]klerin kalın<ç>sız tarkarur erti “Pek çok canlının sıkıntı veren ıstıraplarını büsbütün uzaklaştırdı” (DAS/4514-4515) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

kaşım ulug elig busuşlug sakınçlıg bolmazun “Babam yüce hükümdar kederlenmesin” (DAS/1120-1121) (Elmalı, 2022, s. 104, 246)

tarka yirde inip... “Sıkıntılı bir yere inip...” (Maytr./27.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 77, 209)

emgek-lig tolgak-lıg tınl(ı)g-lar-ıg... “İzdiraplı, eziyet içindeki canlıları...” (AY-III/179.24) (Ölmez, 1991, s. 64)

agarlag: gebe (Ş. Tekin, 2019b, s. 345)

içlig: gebe (Ş. Tekin, 2019b, s. 393)

...agarlag içlig udçı kızı... “...gebe bir çoban kızı...” (Maytr./60.20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 118, 235)

agız: ağız, boşluk (Keskin, 2022, s. 499)

añ: hata, kusur, eksiklik, yetersizlik, değersiz, boşluk, yarık, açıklık (Hamilton, 2020, s. 145)

ara: açıklık, boşluk (Keskin, 2022, s. 509)

kovuk: kovuk, boşluk (Tokyürek, 2018, s. 884)

bu iki agız yer-kä... “Bu iki ağız yere...” (HB/Çeş63.5) (Keskin, 2022, s. 310, 459)

inçä k(a)ltı kök kalık kovukınlı altun tilgänlig çakravart elig hanlı... “Eğer gökyüzü kovuğu ile altın tekerlekli Cakravarti han...” (AY-IV/317-319) (Tokyürek, 2018, s. 345, 565)

agduk: bozulmuş, kusurlu, yıpranmış, hatalı, kötü (Hamilton, 2020, s. 143)

agduk “bozulmuş, hatalı, kötü”

- ak: kötü, fena (Ş. Tekin, 2019b, s. 346)
- añıg: kötü, fena; çok (T. Tekin, 2013, s. 50)
- artak: bozuk, bozulmuş; kötü (Çetin, 2020b, s. 419)
- artamış: bozulmuş, ahlaksız (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)
- ayıglıg: kötü, fena (Tokyürek, 2018, s. 793)
- azag: yanlış, hatalı (Karaayak, 2021, s. 658)
- erig: kötü, kaba, çirkin; zor (Çetin, 2020b, s. 437)
- esiz: kötü, fena (Keskin, 2022, s. 589)
- ezüg: yanlış, kötü (Karaayak, 2021, s. 700)
- ezügçi: hatalı, doğru yolda olmayan (Çetin, 2020b, s. 435)
- igid: yanlış, kötü (Karaayak, 2021, s. 708)
- irinçü: günah; kötü, çirkin (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)
- kadag: kötü, günah (Ş. Tekin, 2019b, s. 400)
- kadır: kötü, korkunç (Çetin, 2020a, s. 275)
- kara: siyah, kötü (Tokyürek, 2018, s. 873)
- mün: kötü, günah (Ş. Tekin, 2019b, s. 432)
- sarsıg/sasıg: kaba, kötü, iğrenç, küfür (Elmalı, 2022, s. 453);
bozulmuş (Karaayak, 2021, s. 770)
- ters: ters, yanlış, hatalı (Elmalı, 2022, s. 468)
- tod: kötü, sefil; şerefsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 478)
- törüsüz: töreye uymayan, uygunsuz, kötü, çirkin, ahlaksız (Elmalı, 2022, s. 476)
- uçuz: kötü, fena (Berbercan, 2016, s. 140)
- udun: kötü, fena (Tokyürek, 2018, s. 971)
- utun: kötü, hayırsız, utanmaz, arsız (Ölmez, 1991, s. 120)
- yanluk: yanlış, yalan, hatalı (Ölmez, 1991, s. 122)
- yaman: kötü, zararlı (Keskin, 2022, s. 776)

yantut: kötü (Tokyürek, 2018, s. 984)

yavgan: yavan, kötü (Elmalı, 2022, s. 493)

yavlak: kötü (Hamilton, 2020, s. 189)

y(a)vuz: kötü, iğrenç (Tokyürek, 2018, s. 987)

yirinçlig: iğrenç, kötü (Ş. Tekin, 2019b, s. 511)

*men yarı **agduk** bitkâçi kün togmış* “Ben acemi ve kusurlu yazıcı Kün Togmış.” (PK/LXVI.iç-LXVII.iç) (Hamilton, 2020, s. 73)

*alkuka **ak bolur*** “Herkes tarafından nefret edilir” (Maytr./85.26) (Ş. Tekin, 2019b, s. 158, 257)

*ança biliñler: muñlug ol; **anıg yablak ol*** “Öylece biliniz: (Bu fal) üzücüdür, çok kötüdür” (IB/22) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

*sansarlı **ayıgılg** ömäzlär* “Samsâra ve kötülüğü düşünmezler” (AY-IV/2200) (Tokyürek, 2018, s. 469, 589)

*t(ä)rs **azag** nomluglarıg...* “Ters ve hatalı öğretiyeye sahip olanları...” (ABİT/274) (Karaayak, 2021, s. 85, 245)

*birök yana kırsarlar **erig yavlak ayıg** kılınçig odguratı tüşerler üç **yavlak** yo[l]lar içinte* “Eğer kaba, kötü işler yaparlarsa kesinlikle düşerler üç kötü yolun içine” (AY-VIII/1522-1525) (Çetin, 2020b, s. 349, 384)

***esiz** ärsä[r] ädgü ögä [] y(a)rl(ı)kanz-un* “Kötü ise Ädgü Ögä [...] bağışlansın” (HB/BuYön04.4v-5v) (Keskin, 2022, s. 227, 426)

***üzüg igid** ärmâz tep...* “Yalan yanlış olmaz diyerek...” (ABİT/732) (Karaayak, 2021, s. 128, 285)

(i)rinçü kılınçın... “Bu kötü amel ile...” (Maytr./110.28) (Ş. Tekin, 2019b, s. 180, 271)

***yavız kadir** kılıkig ulug ezrua körkitmiş tört türlüg yeg şastırıg yelvi b(e)lgürtme arvışig kalısız barçanı bilmiş siz* “Yüce Ezrua’nın gösterdiği kötü yaradılışı (ve) dört türlü bilgeliğin yorumlarını eksiksiz, bütünüyle bilirsiniz” (AY-VII/777-781) (Çetin, 2020a, s. 200-201, 226)

*bo ärür **kara** nomlartın ırak ketip yürün nomlarıg tutmakka tayanıp bütmiş bışmış bilgä bilig p(a)ramitig bütürmāk* “Siyah öğretilerden (kötü karmadan) uzaklaşıp beyaz öğretileri (iyi karmayı) tutmaya dayanıp muhteşem, tamamlanmış bilgi pāramitāsını elde etmek budur” (AY-IV/2574-2577) (Tokyürek, 2018, s. 497, 595)

***mün kadag** sözleserler...* “Kötü ve fena konuşsalar...” (Maytr./84.34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 156, 256)

*t(e)ñri burhan yere [müneyü] yarlıkam[ış] irig **sarsıg** sav sözleyür m(e)n* “Tanrı Buda’nın ayıplayarak açıkladığı kaba sözleri söylerim” (DAS/2044-2046) (Elmalı, 2022, s. 137, 257)

t(e)rs körümüg ketermez biz... “Yanlış kanaati (içimizden) atmayız...” (DAS/4084-4085) (Elmalı, 2022, s. 209, 282)

***yirinçülüg** bolup **tod** tolı savın utruntilar* “Kötü olup fena sözlerle birbirlerine karşı geldiler” (Maytr./5.5-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 47, 192)

utun nız-vanı-lar-ning küçeddükinte... “Kötü tutkuların güçlendiği anlarda...” (AY-III/133.19) (Ölmez, 1991, s. 27)

yaman bağ-larımız-nı ikiläp yarısı boltı “Kötü bağlarımızı çoğaltıp yarısı oldu” (HB/Dilek01.49-50) (Keskin, 2022, s. 270, 440)

k(ä)ntüläriñä ayıg kılınç kılmuş tınl(ı)glarka y(ä)mä yantut yavlak tüş utlı tägürmäzlär “Kendilerine kötü eylem yapmış canlılara da karşılık (olarak) kötü karşılık vermezler” (AY-IV/715-717) (Tokyürek, 2018, s. 373, 571)

kayu kişi tözintin berü irig yavgan uruqş y(a)vlak köñüllüg bolsar ol adınagunı ölürgeli ugrayur “Kim yaradılıştan kaba ve kötü kalpli ise, o başka birini öldürmeye meyillidir” (DAS/87-90) (Elmalı, 2022, s. 68, 234)

ketergeli ugay s(e)n .. artak yavız törülerig “Bertaraf edeceksin bozuk (ve) kötü yasaları” (AY-VIII/1669-1670) (Çetin, 2020b, s. 362, 386)

[yag]ı yavlak y[uu]lta tınmaksız[ın] s[ö]nmäksizin çomrudumuz “Tehlikeli (ve) kötü nehirde sürekli olarak battık” (ABİT/597-598) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

agı: mal mülk, mal, hazine (Wilkens, 2021, s. 17); değerli eşyalar, zenginlikler, ipek kumaş (Hamilton, 2020, s. 143)

agılık: ambar, hazine (Elmalı, 2022, s. 370)

barım: mal (Ş. Tekin, 2019b, s. 360); mal mülk (Çetin, 2020b, s. 423)

bark: ev, konut, mal, mülk (Elmalı, 2022, s. 384)

ed: mal, eşya (Keskin, 2022, s. 577); mal mülk (Çetin, 2020a, s. 271)

neñ: mal, mülk, şey (Elmalı, 2022, s. 438)⁷⁷

sañ: (<Çin. cāng) ambar, depo; hazine (Keskin, 2022, s. 694)

tavar: mal (Ş. Tekin, 2019b, s. 469); mal mülk (Çetin, 2020a, s. 293)

ületü: ipek kumaş (Keskin, 2022, s. 768)

ed tavar agı barım altun kümüş koyn ylık ı tarıg aş içgü ton kedin üze küsüşlerig kanturu tegingey m(e)n “Mal mülk, zenginlik, altın, gümüş, türlü hayvanlar, mahsül, yiyecek içecek (ve) giysi ile ilgili dileklerini yerine getireceğim” (AY-VIII/628-631) (Çetin, 2020b, s. 274-275, 374)

içgärü agılık-ka bir altun yastuk... “Devlet hazinesine bir altın yastuk...” (HB/Vas06.14) (Keskin, 2022, s. 221, 423)

⁷⁷ Nadelyaev, Nasilov, Tenişev ve Şçerbak “Drevnetyurkskiy Slovar”da *neñ* sözünün anlamını şöyle vermiştir: 1. şey, konu, madde, bir şey 2. şeyler, mülk, zenginlik, geçim 3. herhangi biri (1969, s. 358)

*anta ötrü inis[i] [upasene ev]ig **barkig** başlap [şrav(a)st kent]de kaltı* “Daha sonra (Upasena adlı) küçük kardeş evi barkı yönetip, (Śrāvastī)’de kaldı” (DAS/996-998) (Elmalı, 2022, s. 99, 245)

*[yovı yilügülük **neṅ<k>e**] ogşatı ol eligler[niṅ beglerniṅ el orunı]* “(Kandırarak kendisine bağlayan nesne) gibidir o (hükümdarların tahtı)” (DAS/2072-2073) (Elmalı, 2022, s. 138, 258)

*it yıl çahşapat [ay] beş otuz-ka inäçi-niṅ **saṅ-ka** kodgan üç [k]üri ü’r-ni m[ä]n iliçük kutlug bürt biz ikigü altım* “Köpek yılı on ikinci ayın yirmi beşinde ben İnäçi’nin hazineye koyacağı üç küri dariyı ben İliçük, Kutlug Bürt ile ikimiz aldık” (HB/Çeş81.1-3) (Keskin, 2022, s. 318, 462)

agıçı: hazineci, hazine bekçisi, hazinedar (Hamilton, 2020, s. 143); vergi toplayıcısı (Keskin, 2022, s. 498)

tsaṅçı: [*<Çin. cāng (GOÇ. ts^han)+T. {+çI}*] hazinedar, vergi tahsildarı (Keskin, 2022, s. 748)

*ol ödün **agıçı** ulugı kanka inçä ötünti* “Bu sırada hazineci başı hana şunları söyledi” (PK/VII.7-8) (Hamilton, 2020, s. 34)

*tsaṅçı **agıçı** b[ä]g-i (?) [...* “Hazinedar beyi (?) [...]” (HB/Çeş58.5) (Keskin, 2022, s. 309, 458)

agıla- / ıgla- / yıgla-: ağlamak (Gulcalı, 2021, s. 433); hıçkırmak, ağlayıp sızlamak (Hamilton, 2020, s. 157); matem tutmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

sıgta-: ağlamak, ağıt yakmak, feryat etmek, (acıyla) haykırmak (Gulcalı, 2021, s. 513)

*yertä agınayu inçä tep **yıgladı*** “Yerde yuvarlanarak şöyle ağladı” (AY-X/502-503) (Gulcalı, 2021, s. 178, 269)

*açıg ünin **sıgtayu**, ötrü yakın kälmişin körüp* “Acıklı sesiyle ağlayarak yaklaştığını gördü” (AY-X/750-751) (Gulcalı, 2021, s. 196, 272)

agılık: hazine, ambar (Keskin, 2022, s. 498); devlet hazinesi, değerli eşyaların (ağı) saklandığı yer (Hamilton, 2020, s. 143); hazine saklanılan yer, mahfaza, kap (Ölmez, 1991, s. 81); (manevi) hazine, (Budist metinlerin) hazinesi, külliyyatı; hazine evi (Gulcalı, 2021, s. 433)

[*agılık* sözünün “hazine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agı*; “ambar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg (I)*]

agılık “kap”

çanak: kap, çanak (Ş. Tekin, 2019b, s. 378)

idiş: kap (Ayazlı, 2012, s. 313)

irklik: kap, tencere (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

kav: kap (Ayazlı, 2012, s. 317)

kiz: kap (Ş. Tekin, 2019b, s. 413)

küp: küp, kap (Keskin, 2022, s. 649)

lagsı: (< Çin. *luò zǐ*) kap, çuval, file (Keskin, 2022, s. 651)

saba: (<Moğ. *saba*) kap, deri çanta, torba; bir çeşit sıvı ölçüsü (Keskin, 2022, s. 690)

çanakların kızartmış kızıl *ba(kır)* (*suv*)*suşup* içe^{ler} “Çanakları ile kızgın kızıl bakırı, susayıp içe^{ler}” (Maytr./71.1-2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 132, 243)

sengik seşrem sanlıg idişin tavarın ahanu alıp işle^{tdim}iz “Manastıra ait olan kap-kacak ve malları gaspederek alıp işlettik” (Maytr./69.10-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 129, 241)

amti kızartmış isiçler irklikler... “Şimdi kızgın kazan ve kaplar...” (Maytr./72.9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

kav içindä tolu äd tavar körgäy “Kap içinde çok mal-mülk görece^{cek}” (AY-VI/971) (Ayazlı, 2012, s. 138, 176)

on kap çuval-ı lagsı-sı [b]ir kâpâz-lig ton bir yogluk [bö]z iki yarım kalın böz iki [kür]i min birlä bütürüp berz-ün “On kap çuval (ve) kap ile bir pamuklu elbise, bir elbiselik böz, iki yarım kalın böz, iki küri un ile hazırlayıp versin” (HB/BuYön14.4-7) (Keskin, 2022, s. 233, 428)

agına- / agna-: ağnamak (Gulcalı, 2021, s. 433); yuvarlanmak, debelenmek (Elmalı, 2022, s. 371); yerde yuvarlanmak, kıvranmak (Hamilton, 2020, s. 144)

tegzin-: dönmek, çevresini dolaşmak, yuvarlanmak (Ölmez, 1991, s. 113)

toñtarıl-: çevrilmek, dönderilmek, yuvarlanmak (Ölmez, 1991, s. 116)

ulın-: kıvranmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

suvdın ünmiş balık teg yığlayu sıgtayu inaru berü agnadılar “Sudan çıkmış balık gibi ağlayıp sızlayarak oraya buraya (koşuşturup) debelendiler” (DAS/2821-2823) (Elmalı, 2022, s. 166, 266)

ötgürü kanglı tilgen-i teg üsdün altın arkuru turkuru agtarılı tongtarılı evrilü tevrilü tuga teg[z]i(nü)... “(İşte) bu sebep(ler)le kağrı tekerleği gibi yukarı aşağı, enine boyuna, aktarıla dönderile, evrile çevrile, döne dolaşa...” (AY-III/133.20-22) (Ölmez, 1991, s. 27)

(nız)vanı basınçına ulnıp kentü (et)üzün ölürüp nırvanka barır “İhtirasların baskısı altında kıvrandığından kendi vücudunu öldürüp Nirvâna’ya varır” (Maytr./4-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 41, 189)

agınçsız: sarsılmaz, sabit, sağlam (Çetin, 2020a, s. 261); dönüşsüz (Ayazlı, 2012, s. 290)

- agmaksız: değişmez, sarsılmaz, kalıcı, bakî (Ölmez, 1991, s. 82)
- artamaksız: bozulmayan, çürümeyen, sağlam, dayanıklı, bozulmaz (Ölmez, 1991, s. 84)
- b(e)k: sağlam, sıkı (Karaayak, 2021, s. 663)
- bekürü: sağlam, kuvvetli, sımsıkı (Elmalı, 2022, s. 386)
- berk: sıkı, sağlam (Elmalı, 2022, s. 386)
- buzulmaksız: bozulmayan, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 462)
- evrilinçsiz: sarsılmaz, sabit (Tokyürek, 2018, s. 860); sağlam (Ölmez, 1991, s. 94); dönüşsüz (Ayazlı, 2012, s. 309)
- evrinüksüz: döndürülemeyen, sağlam (Çetin, 2020a, s. 272)
- istimi: (<< *Skr. stim*) sabit, değiştirilemez olmak (Elmalı, 2022, s. 411)
- katıg: katı, sert, sağlam; zor (Çetin, 2020b, s. 442)
- kınıg: sert, kuvvetli, sağlam (Elmalı, 2022, s. 422)
- ornaglıg: sağlam, muhkem (Berbercan, 2016, s. 120)
- sikiz: sağlam (Karaayak, 2021, s. 774)
- teprençsiz: sarsılmaz, dayanıklı, sağlam, kalıcı, muhkem (Ölmez, 1991, s. 114); sabit (Tokyürek, 2018, s. 941)
- tetirü: tam, doğru, sabit (Elmalı, 2022, s. 470)
- tı: (< *Çin. ting*) sağlam, muhkem (Berbercan, 2016, s. 133)
- utunçsuz: hareketsiz, sabit (Tokyürek, 2018, s. 975)
- yanmaksız: dönüşsüz, sabit, sağlam (Çetin, 2020b, s. 485)
- yarp: sağlam, sarsılmaz, sabit (Elmalı, 2022, s. 492)
- yayılmaksız: sarsılmaz, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 553)
- y(i)ti: keskin; sağlam (Çetin, 2020b, s. 490)

agınçsız üvrilinçsiz köñüllüg (ärti)lär “Sarsılmaz, sağlam gönüllüydüler” (AY-IV/3422-3423) (Tokyürek, 2018, s. 553, 605)

agınçsız ävrilınçsız oronta turup bo muntag yeg adrok d(a)r(a)ni nomlarıg biltäçi bolur “Sarsılmaz sağlam yerde durup böyle üstün seçkin dhārañi öğretileri bilir” (AY-IV/3366-3368) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

burkan kut-ınga agmaksız bolurlar “Buda kutsallığına değişmez (bir şekilde sahip) olurlar” (AY-III/190.17-18) (Ölmez, 1991, s. 72)

artamaksız mengülüg nom-ug artamaksız mengülüg asıg-ıg birtem-leti tanuklayı y(a)rılıkadı erser... “Bozulmasız, sonsuz öğretiyi; bozulmasız, sonsuz yararı bütünüyle tanıtlatıp buyurdu ise...” (AY-III/173.1-3) (Ölmez, 1991, s. 58)

örgün üz-esinte b(e)k bağdaşını oluru y(a)rılıkap... “Taht üzerinde sağlam (bir şekilde) bağdaş kurup, oturup, buyurup...” (AY-III/172.10-11) (Ölmez, 1991, s. 58)

atın ataguka b(ü)k katıg tankardı “Adını söylemeye sağlam (şekilde) tanıklık etti” (ABİT/1084) (Karaayak, 2021, s. 161, 310)

buzulmaksız çolmaksız burhan kutın tiläyür m(ä)n “Bozulmayan (sağlam) ve kedersiz (sıkıntısız) Buddhalığı dilerim” (AY-X/265-266) (Gulcalı, 2021, s. 163, 266)

ilki ilki ajunlartın berü istimi kılmuş “İlk varlıklarından beri değişmez bir şekilde yerine getirdiği (işlerden pek çok sevap kazanmış)” (DAS/42-43) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

öz oğlu tapa tetirü körüp inçe [...] “Kendi oğluna doğru sabit (bir şekilde) bakıp şöyle...” (DAS/4026) (Elmalı, 2022, s. 207, 281)

atavake yekniñ ornınta teprençsiz yarp oluryuk ol “Ātavaka (adlı) şeytanın mekânında sabit (ve) güçlü (bir şekilde) oturmuştur.” (DAS/2587-2588) (Elmalı, 2022, s. 158, 263)

et-özi köñüli biligi kılıkı tı ornaglıg ermes... “Vücudu, fikri, zihni, tavrı pek sağlam değilse...” (OB/10.3-4) (Berbercan, 2016, s. 44, 63)

bilgä biliglig y(a)ruklarıg anta ornatıp utunçsuz täpräñsiz bolurlar “Bilgi ışıklarını orada yerleştirip hareketsiz sabit olurlar” (AY-IV/2838-2840) (Tokyürek, 2018, s. 514, 598)

täpräñsiz yayılmaksız ulug y(a)rılıkançuçı köñül turgurup bo mäniñ sävär amrak ätözümün titär m(ä)n ıdalayur m(ä)n “Teredddütsüz büyük (bir) merhametle bu benim sevdiğim vücudumu terk ederim” (AY-X/263-265) (Gulcalı, 2021, s. 162-163, 266)

y(i)ti sikiz bilgä [biliglig] ärti “Sağlam erdeme sahipti” (ABİT/1010-1011) (Karaayak, 2021, s. 154, 305)

agırırak: daha çok (Çetin, 2020b, s. 416)

artokrak: daha çok, daha fazla, ziyadesiyle (Karaayak, 2021, s. 651)

artuk: artık, fazlalık, daha çok, fazla, daha, aşırı derecede (Hamilton, 2020, s. 146)

üküş: çok, daha çok, pek çok, fazlasıyla (Karaayak, 2021, s. 819)

emgenmekler içinde erte yavlak agırı yme artamaz takı ağırırak ıçgınmaktın el orunun “Sıkıntılar içinde çok kötü (ve) ağır dahi

hükümdarlık tahtını kaybetmekten daha ağır değildir” (AY-VIII/1578-1582) (Çetin, 2020b, s. 354, 385)

sukavati teg[mä artokrak mähilig] [yerti]nçüdä tuggalı bolur “Sukhāvātī denen daha çok huzurlu dünyada doğacaktır” (ABİT/10-11) (Karaayak, 2021, s. 59, 223)

bir ay artuk açıntı “Bir aydan fazla ona baktılar” (PK/LXVIII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 64)

nom kapıglarınt[a] yorıglarta üküş y(e)ti säkiz katıglanur “Öğreti kapılarında davranışlardan daha çok yedi, sekiz (defa) çabalar” (ABİT/918-919) (Karaayak, 2021, s. 146, 298)

agırla-: saymak, saygı göstermek, hürmet etmek, ağırlamak (Ölmez, 1991, s. 81); değer vermek (Çetin, 2020b, s. 416)

aya-: saymak, saygı göstermek, hürmet etmek (Elmalı, 2022, s. 380)

ayat-: saygı göstermek, saymak (Ayazlı, 2012, s. 295)

çilte-: saymak, hürmet etmek, saygı göstermek (Ölmez, 1991, s. 91)

eñit-: saygı göstermek, eğilerek saygıda bulunmak (Keskin, 2022, s. 579)

tapın-: saygı göstermek, hürmet etmek, ağırlamak, hizmet etmek (Elmalı, 2022, s. 463)

udun-: saygı göstermek, hürmet etmek (Tokyürek, 2018, s. 971)

uzat-: uzatmak, ağırlamak (Keskin, 2022, s. 765)

yinçür-: secde etmek, eğilmek, saygı göstermek (Elmalı, 2022, s. 498); hürmet etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

yükün-: secde etmek, eğilmek; hürmet etmek, saygı göstermek (Özbay, 2019, s. 156)

bu nom ertinig ayayur ağırlayur yir orun-takı ilig kan-ıg begig iış-ig bodun-ug karag küyü küzetü tutmak-ıngız çın'kirtü erür mü “Bu öğreti mücevherini sayıp, saygı gösteren yerdeki hakani, hanı, beyi, hanımefendiyi, halkı koruyup gözetip tutmamız doğru mudur?” (AY-III/192.18-21) (Ölmez, 1991, s. 74)

kamag yalañukka barçaka bir yañlıg ayatgay ağırlatgay biz “Bütün insnalara eşit şekilde saygı göstereceğiz” (AY-VI/88-90) (Ayazlı, 2012, s. 70, 168)

at küü bulunç alınç öz-in ök kelip kamag-ka ayaguluk çilteğülük bolgaylar “Şan, şöhret, kâr-kazanç (bunlara) kendiliğinden gelip herkes katında saygı göreceklidir” (AY-III/195.20-22) (Ölmez, 1991, s. 76)

äñiti t(ä)ñrim kutı-ña ötnü tägnür üçün ötnü tägnür-m(ä)n t(ä)ñrim “Saygı göstererek Täñrim hazretlerine arz edilebileceği için arz ederim, Täñrim” (HB/BuYön04.3-4) (Keskin, 2022, s. 228, 427)

kop törlüg tapıgın udugın ägsüksüz k(ä)rgäksiz tapınmak udunmak ağır ayag kılmak ärür “Her türlü saygıyla eksiksiz gereği kadar tapınmak hürmet etmektir” (AY-IV/1184-1187) (Tokyürek, 2018, s. 403-404, 577)

alıp uz(a)tgu iki *k[ap]* *[bo]r-ta b[aça]k bükän onı [bi]r kap bor berip üçünç [kä]zig-kä tutz-un* “Alıp ağırlamak için iki kap şaraptan Baçak Bükän’in onluğ bir kap şarap verip üçüncü düzenli iş sırası (hesabına) saysın” (HB/BuYön20.4-7) (Keskin, 2022, s. 237, 430)

elig be[g]ke yinçürü töpün yükünüp tegresinte kavzayı olurtı[la]r “Hükümdara saygı göstererek, başını eğip (hükümdarın) etrafında (hükümdarı) aralarına alıp (onn) çevreleyerek oturdular” (DAS/2240-2242) (Elmalı, 2022, s. 145, 260)

m(ä)n amtı isig özümüztin bärü inan[u] yükünü täginür “Ben şimdi (onlara) canımızdan öte inanıp saygı gösterir(im)” (ABİT/214-215) (Karaayak, 2021, s. 79, 240)

agırlamaklıg: saygı gösterme, saygı göstermekli (Ölmez, 1991, s. 82)

ayamak: saygı gösterme (Ayazlı, 2012, s. 295)

çiltmek: saygı, saygı gösterme (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

’enitmek: eğilme, secde etme, saygı gösterme (Karaayak, 2021, s. 690)

tapınmak: saygı gösterme, hürmet etme (Karaayak, 2021, s. 785)

udunmak: hürmet etme, saygı gösterme (Karaayak, 2021, s. 810)

ayamak agırlamak-lıg küsüş-te turgurmak burkan kutı-lıg yorig-larıg bütürgü-ke katıglanmak buyan edgü kılınç-ka yitmez “Saygı göstermek, saygı gösterme(leri) istek besleme(leri), Buda kutsallığına sahip yolları bitirmeye gayret gösterme(leri de) iyi davranışa yetmez” (AY-III/181.4-7) (Ölmez, 1991, s. 65)

kuanşı im pusarka tapıg udug ayamak çiltmek atamak... “Kuanşı im pusar’a saygı ve hürmet göstermek, (onu) anmak...” (KİP/79) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12, 21)

tapınmak udunmak buy[an] ... “Saygı gösterme (ve) hürmet etme sevabı...” (ABİT/958) (Karaayak, 2021, s. 149, 301)

agırlat-: saydırtmak, hürmet ettirmek, ağırlatmak (Gulcalı, 2021, s. 434)

ayat-: saydırtmak, hürmet ettirmek (Gulcalı, 2021, s. 443)

törttin sıyar yer oronug iymış basmış üküşkä ayatmış agırlatmış “Dört bir yanındaki yerleri (kendine) tabi kılmış çoğunluğa (kendini) saydırtmış” (AY-X/72-74) (Gulcalı, 2021, s. 149, 264)

agırlıg: saygıdeğer, saygın, değerli (Hamilton, 2020, s. 144)

(*agırlıg* sözünün “saygın, değerli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*)

ayag: saygı, hürmet; saygıdeğer (Karaayak, 2021, s. 656)

ayagka tegimlig: saygıdeğer (Gulcalı, 2021, s. 443)

ayaguluk: saygıdeğer (Karaayak, 2021, s. 657)

teгимlig: saygıdeğer; uygun (Karaayak, 2021, s. 788)

yüzlüg: saygıdeğer (Ş. Tekin, 2019a, s. 53)

*eçim taluy-ka barıp ärdini kälürsär takı **agırlıg** bolgay* “Ağabeyim okyanusa gider de mücevheri getirirse (onların gözünde) daha değerli olacak” (PK/XXIX.2-3) (Hamilton, 2020, s. 45)

aya[g]ka tögimlig tözün bursañ kuvragıñ ädgüsi ädrämi sakıngulıksuz bügingülüksüz ärür “Saygıdeğer, soylu rahipler topluluğunun iyiliğini (ve) erdemini düşünmeyeceklerdir (ve) idrak etmeyeceklerdir” (ABİT/460-462) (Karaayak, 2021, s. 102, 262)

*atlıg mañgallıg **ayaguluk** ogul...* “Şanslı (ve) talihli saygıdeğer evlat...” (ABİT/869) (Karaayak, 2021, s. 141, 294)

*tınıglarkada adın adın öge bilge atlıg **yüzlüg** er evçi körkin körtgürü nomlayur kutgarur* “Canlı varlıklara, çeşitli, meşhur, hakim, asil, saygıdeğer, erkek ve kadınlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır” (KİP/138-139) (Ş. Tekin, 2019a, s. 15, 22)

agış-: (bir sözden) dönmek; ayrılmak (Keskin, 2022, s. 498)

(*agış-* sözünün “ayrılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırıl-* / *adral-* / *adıl-*)

agıt-: başka tarafa yönelmek, yüz çevirmek (Özbay, 2019, s. 145)

evril-: çevrilmek, dönmek, yüz çevirmek; davranmak (Elmalı, 2022, s. 403)

*bo tört türlüg t(ä)ñrilärdä **agıtd(ı)m(ı)z** ärsär...* “Bu dört türlü tanrıyan yüz çevirip...” (HU/223-225) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

agızan-: söylenmek, ağızdan çıkmak (Çetin, 2020b, s. 416)

atan-: denmek, söylenmek (Karaayak, 2021, s. 654)

tet-: denmek, söylenmek; -DXr (koşaç) (Çetin, 2020b, s. 472)

*t(e)ñrim sizñ **agızanmış** köni kertü savıñız...* “Efendim ağzınızdan çıkmış olan (bütün) gerçek sözler...” (AY-VIII/187-188) (Çetin, 2020b, s. 237, 369)

*burhan tep **atantaçı** altun öñlüg ätö[zi üzä]...* “Buddha diye adlandırılacak altın renkli vücudu ile...” (ABİT/699) (Karaayak, 2021, s. 125, 282)

t(e)ñri tep tetirler “ ‘Tanrı’ diye anılırlar” (AY-VIII/1251-1252) (Çetin, 2020b, s. 326, 381)

aglak: 1. ıssız yer, boş yer (Elmalı, 2022, s. 371); ıssız, boş, تنها (Ayazlı, 2012, s. 290); 2. yüksek (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); 3. sakin, huzurlu (Karaayak, 2021, s. 644)

aglak “ıssız yer, ıssız, boş”

aglatı: uzak, ıssız yer (Tokyürek, 2018, s. 780)

boş: boş, içinde bir şey olmayan (Keskin, 2022, s. 556)

kişisiz: insansız, boş, ıssız, ‘kişisiz’, kimsiz-kimsesiz (Ölmez, 1991, s. 100)

kovı: talihsiz, mutsuz, boş, içi oyuk (ağaç vb.) (Hamilton, 2020, s. 166)

kurug: kuru, boş (Çetin, 2020b, s. 450)

mensiz: ‘bensiz’, insansız, boş (Ölmez, 1991, s. 104)

öñ: ıssız yer, çöl (Elmalı, 2022, s. 445)

örüg: huzur, uyum, barış; rahat, boş (Gulcalı, 2021, s. 506)

satgaksız: kimseye rastlanılmayan, ıssız (Çetin, 2020a, s. 290)

tınl(ı)gsız: kimsesiz, boş, ‘canlısız’ (Ölmez, 1991, s. 114)

yaşaglısız: canlı bulunmayan, insansız, yaratıksız, boş, ‘canlısız’ (Ölmez, 1991, s. 123)

aglak *yerte yaşa [olurup] bir ogulk(ı)ya ötlep [...]* “İssiz (bir) yerde saklanarak küçük bir çocuğu öğütleyip...” (DAS/1473-1474) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

ötrü antada basa aglak yerte satgaksız arıg orunta ud mayakın suvap sekiz çikin turkı <törtgil> mantal kılzun “Sonra ıssız bir yerde (ve) sakin bir ortamda sığır gübresiyle suvayarak sekiz kol boyunda dört köşeli bir alan (mandala) oluştursun” (AY-VII/424-427) (Çetin, 2020a, s. 171, 221)

aglatı *bışrunup tıdıgsız tutugsuz arıg süzök bolurlar* “Uzak yerlerde öğrenip engelsiz temiz pak olurlar” (AY-IV/ 2871-2873) (Tokyürek, 2018, s. 516, 599)

’äski uluş-nıñ [] tægmiş tüz y(a)rım-nıñ taytsañ-t(a)kı kum borluk-um-ta boos [] yarıp öñdün yanın çurkoş-ı bilä t(ä)rbişkä berip [] bertim “Eski halkın [...] kalmış tam yarısının Taytsañ’daki kumlu üzüm bağından boş [...] ayırıp doğu tarafını şarap presi ile Tärbiş’e verip [...] verdim” (HB/Vas04.12-15) (Keskin, 2022, s. 217, 422)

kurug *yerlerte nom nomlaguluk nomlug orunta nom tıñka barıp yinçürü töpün yükünip bo nom erdinig eşidzünler* “Boş alanlarda öğretinin vaaz edildiği yerde

öğretinin sesine nail olarak büyük saygıyla eğilip bu öğreti mücevherini işitsinler” (AY-VIII/768-771) (Çetin, 2020b, s. 286, 376)

mensiz kişi-siz tnl(ı)g-sız yaşag-lı-sız üz-e y(a)rlıkançuçı b(e)lgü töz-lüg nom-lar-ta töz üz-e tutsar... “İnsansız, canlısız ve acıyıcı, belirti esaslı öğretilerde yaradılış ile tutsa...” (AY-III/145.16-18) (Ölmez, 1991, s. 38)

aglak “yüksek”

ediz: yüksek, yüce, yüksek yer (Elmalı, 2022, s. 404)

köt: yüce, yüksek (Elmalı, 2022, s. 428)

örki: yüce, yüksek, yukarıdaki; doksanlı sayıların ifadesinde kullanılan bir kelime (Elmalı, 2022, s. 446)

ulug: büyük, yüksek; üst, başkan (Hamilton, 2020, s. 187)

yügerü: yukarı, yüksek (Berbercan, 2016, s. 150)

aglak *tözkerinçsiz erdemi ol erür* “(İşte) yüksek, anlaşılması güç kabiliyeti budur” (KİP/210) (Ş. Tekin, 2019a, s. 18, 24)

...etöz u]l[atı nete]g ediz [etmiş etig yara]tıg erser 'eñ keninte “Beden ve bedenden başka ne kadar yüceltilmiş süs (var) ise en sonunda (yok olacaktır)” (DAS/552-553) (Elmalı, 2022, s. 84, 239)

ulug *ögrünçülüğ köñlin poşı bermäk asğı nomladı* “Ona, son derece neşeli bir yürekle sadaka vermenin kazancını öğretti” (PK/XLVI.5-7) (Hamilton, 2020, s. 53)

ulug yarlıkançuçı köñülü yügerü boltı “Yüce merhametli gönlü tecelli etti” (OB/16.10-11) (Berbercan, 2016, s. 50, 69)

aglak “sakin, huzurlu”

akuru: yavaş, sakın (Gulcalı, 2021, s. 434)

amıl: sakın, huzurlu (Karaayak, 2021, s. 646)

baz: barışık, sakın, barış (Ayazlı, 2012, s. 297)

ençgülüg: huzurlu, sakın (Çetin, 2020b, s. 437)

esen: sakın (Ş. Tekin, 2019b, s. 388); huzurlu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349)

esengülüg: mutlu, huzurlu, mutluluk (Karaayak, 2021, s. 696)

inç: sağlıklı, huzurlu (Berbercan, 2016, s. 103)

meñilig: huzurlu, mutlu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 358)

örüg: sakın, huzurlu (Tokyürek, 2018, s. 918)

serimlig: sabırlı, sakın (Çetin, 2020a, s. 290)

şük: (< Soğd. *šwk*) sessiz, sakın (Keskin, 2022, s. 715-716)

tapırsız: hareketsiz, kımıltısız, sakın, sessiz (Ölmez, 1991, s. 112)

tigirtsiz: hareketsiz, kımıltısız, sakın, sessiz (Ölmez, 1991, s. 115)

tikisiz: gürültüsüz, sakın (Çetin, 2020a, s. 295)

yavaş: yavaş, sakın (Ayazlı, 2012, s. 361)

amıl aglak oronlarig... “Sakin yerleri...” (ABİT/118) (Karaayak, 2021, s. 70, 232)

akuru akuru barska yakın bardı “Yavaş yavaş kaplana yaklaştı” (AY-X/284) (Gulcalı, 2021, s. 164, 266)

tınlıglar inç meñilig bolgalı uyur yana kılğalı “Canlıların (nasıl) huzurlu (ve) sevinçli olmaya, tekrar hareket etmeye muktedir olacağını sordu” (OB/4.9-10) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

eliñ uluşuñ ornagıñ ençgölüg bolğay turkaru “Ülken (ve) tahtın huzur dolu olacak her zaman” (AY-VIII/1679-1680) (Çetin, 2020b, s. 363, 386)

isen tükel öz(ler)iñe tegürü ilitdi “Sakin, mükemmel özlerine (?) ulaştırıp götürdü” (Maytr./106.15-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 177, 269)

alku nom uguşıntaki tınl(ı)glar [ençgölüg] üsängölüg bolzunlar “Bütün öğreti esastaki canlılar mutlu (ve) huzurlu olsunlar” (ABİT/471-472) (Karaayak, 2021, s. 103, 263)

tört türlüğ ärigdä ürüg uzatı sımtagsızın dyanta örügin amılın äriürlär “Dört türlü harekette daima gayret ile dhyānada sakindirler” (AY-IV/983-985) (Tokyürek, 2018, s. 390, 575)

uluğ çerig içinte ürüg uzatı utmakın yavalmakın asılmış yavaş serimlig köñüllüg siz “Büyük ordu(lar) içinde, sürekli zafer kazanan, sabırlı gönle sahipsiniz” (AY-VII/732-735) (Çetin, 2020a, s. 196-197, 225)

ürüg amıl tikisiz : katıgtı sözlezün bo d(a)r(a)nig : burhan körki üskinte “Dingin ve sessiz, iyice söylesin bu dharaniyi, Buddha resmi (ya da heykeli) karşısında.” (AY-VII/611-613) (Çetin, 2020a, s. 187, 223)

inçip tigirtsiz tapırsız alku tiki çoğ-ı ırak öngi üdrülmiş örüg amıl itigsiz erksinmek-ke tükel-lig inçgü mengi-lig üç üd-lerte ertmiş erip yene üç üd-lerig b(e)lgürtdeçi şravak-lar pratyakabut-lar-ning bilgülük-lerin-tin ünmiş “Böylelikle sessiz sedasız, bütün gürültüsü-patırtısı uzak ve ayrılmış, sakın, durgun, eylemsiz egemenliğe bütünüyle sahip, sevinçli (ve) mutlu üç zamanlardan (gelip) geçmiş olup, yine üç zamanları belirtecek Śravaka’lar (ve) Pratyakabuddha’ların bilmelerinden ortaya çıkmış” (AY-III/166.5-12) (Ölmez, 1991, s. 53)

andın şük kalmış-ta... “Bundan sonra sessiz kalarak...” (HB/EvIEd01.4-5) (Keskin, 2022, s. 205, 418)

aglatı (I): bilhassa, özellikle, en çok (Gulcalı, 2021, s. 433); çok (Çetin, 2020a, s. 261)

[*aglatı* (I) sözünün “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*]

aglatı (I) “özellikle”

eneyü: özellikle (Tokyürek, 2018, s. 851)

kaltı: nasıl, nasıl ... ise öyle, -diği zaman, şöyle ki, özellikle (Hamilton, 2020, s. 159)

soka: mutlak, kesin; özellikle (Karaayak, 2021, s. 775)

ugrayu: özellikle; tamamen (Çetin, 2020b, s. 479)

*inçip olarnıñ arasında **aglatı** takı m(a)has(a)tve tegin ol barsnıñ açın turukın ämgäkin tolgagın tetrü körüp tägrä tägzinip közin idi andıran ketärü umatın ür keç tetrü körü turup ötrü kodup öñi yorıp bardılar* “Fakat onların arasında özellikle de Mahāsattva prens, o kaplanın zayıflığını (ve) ızdırabını tam olarak izleyip etrafında dönüp dolaşıp gözünü ondan hiç ayırmadan uzun süre dikkatlice bakadurdu ve sonra (bakmayı) bırakıp başka tarafa yürüyüp gittiler” (AY-X/184-189) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

äñäyü b(ä)lgü üzä bilmäk ärsär... “Özellikle işaret ile bilmek ise...” (AY-IV/1779-1780) (Tokyürek, 2018, s. 442, 584)

soka yaşamakıg titgäli ugramış üdtä... “Özellikle yaşamı terk etmeye niyetlendiği anda...” (ABİT/1244) (Karaayak, 2021, s. 177, 321)

*bişinç nom buşı erser **ugrayu** biligsiz bilig-ig üçegü-ni tarkartaçı titir* “Beşincisi, öğreti sadakası ise özellikle bilgisizliği (diğer ikisiyle), üçünü birlikte uzaklaştıracaktır” (AY-III/163.7-9) (Ölmez, 1991, s. 50)

aglatı (II): uzak, ıssız yer (Tokyürek, 2018, s. 780)

[*aglatı* (II) sözünün “ıssız yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*]

aglatı “uzak”

ırak: ırak, uzak (Çetin, 2020b, s. 438)

kerig: geniş; uzak (Karaayak, 2021, s. 718)

yetiñsiz: ulaşılmaz, erişilmez, uzak (Tokyürek, 2018, s. 990)

aglatı bışrunup tıdıgsız tutugsuz arıg süzök bolurlar “Uzak yerlerde öğrenip engelsiz temiz pak olurlar” (AY-IV/ 2871-2873) (Tokyürek, 2018, s. 516, 599)

*alku kamag kılınçlıg kkir tap[çalartın] **ırak** öñi üdrülüp...* “Bütün davranışa ait kirlerden (ve) pisliklerden uzak (bir şekilde) ayrılıp...” (ABİT/479-480) (Karaayak, 2021, s. 104, 264)

[k]ärig kälädük üdki altı ançan... “Uzak gelecek zaman ait altı parça (?) ...” (ABİT/165) (Karaayak, 2021, s. 74, 236)

*kâzigintin yanmamak ârsâr k(a)ltı on törlüg ornaglarta **yetinçsiz** ävrilinçsiz ornagta turup on törlüg savlarka köñülü yanmamak ärür* “Sırasından dönmemek ise on türlü yerlerde ulaşılmaz, sağlam yerlerde durup on türlü sözlere gönlünün dönmemesidir” (AY-IV/887-891) (Tokyürek, 2018, s. 384, 573)

agmak: suçu tekrarlama, dönme, yerini değiştirme (Ayazlı, 2012, s. 290)

çakir: (<< *Skr. cakra*) tekerlek, çark, disk, daire, devir, dönme (Elmalı, 2022, s. 395)

tevrilmek: çevrilme, dönme (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

agmak *täğşilmäklig ämgäklärtin ozmış kutrulmış bolur* “Gidiş-geliş eziyetlerinden kurtulmuş olur” (AY-VI/342-343) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

*sansarnıñ berü (e)vrilmekin ukup naru **tevrilmekin** emgeksiz uçuz ukar* “Samsāra’nın beriye döndürülüşünü anlayıp, öteye doğru çevrilmesini kolay ve basit bir şekilde kavrar” (Maytr./44a.10-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 97, 222)

agmaksız: değişmez, sarsılmaz, kalıcı, bakî (Ölmez, 1991, s. 82)

(*agmaksız* sözünün “sarsılmaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*)

bek: sıkı, sert, sağlam; dayanıklı, kalıcı (Elmalı, 2022, s. 386)

buzulmaksız: sağlam, bozulmayan, kalıcı, bozulmasız (Ölmez, 1991, s. 91)

menjü: bengi, ölümsüz, kalıcı, ebedî, bakî (Ölmez, 1991, s. 104)

menjülüğ: ölümsüz, bengi, sonsuz, kalıcı (Ölmez, 1991, s. 104)

teprençsiz: sarsılmaz, dayanıklı, sağlam, kalıcı, muhkem (Ölmez, 1991, s. 114)

*burkan kutınga **agmaksız** bolurlar* “Buda kutsallığına değişmez (bir şekilde sahip) olurlar” (AY-III/190.17-18) (Ölmez, 1991, s. 72)

*yinçge kırınlarımın barça **bek menjü** sakıntım erti* “İnce, narin cariyelerimi hep ebedi sanmıştım” (DAS/342-344) (Elmalı, 2022, s. 76-77, 237)

*abark atl(i)g **buzulmaksız** t(e)ngri yir-inte...* “Avrha adlı ‘sağlam’ tanrı yerinde...” (AY-III/143.15-16) (Ölmez, 1991, s. 36)

menjü *mengi erip inçip menjü tip adkandaçı körüm-ke sanmaz* “Sonsuz huzur olup, ancak sonsuz diyerek bağlanılacak görünüşten saymaz” (AY-III/165.9-11) (Ölmez, 1991, s. 52)

artamaksız **menjülüğ** *asıg-ıg birtemleti tanuklayu y(a)rılıkadı* “Bozulmasız, sonsuz yararı bütünüyle tanıtlatıp buyurdu” (AY-III/173.2-3) (Ölmez, 1991, s. 58)

teprençsiz *bilge bilig-ke...* “Sarsılmaz bilge bilgiye...” (AY-III/144.12) (Ölmez, 1991, s. 37)

agrag / agrig: ağrı, hastalık (Çetin, 2020a, s. 262); sızı (Ş. Tekin, 2019b, s. 345)⁷⁸

agrimak: ağrı, sancı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 341)

ig: hastalık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 351)

kegen: hasta, hastalık (Tokyürek, 2018, s. 875)

kem: hasta, hastalık (Karaayak, 2021, s. 717)

kemlig: (“ig” ile birlikte) hastalık (Elmalı, 2022, s. 418)

sançig: mızrak; sancı, ağrı (Elmalı, 2022, s. 452)

tarka: acı, ağrı (Ayazlı, 2012, s. 342)

toga: hastalık (Berbercan, 2016, s. 135)

yel: ağrı, sancı (Elmalı, 2022, s. 495)

igi agrigi ketgey “Hastalığı geçer” (AY-VII/469) (Çetin, 2020a, s. 175, 222)

yüräk agrimakıg... “Göğüs ağrımamı...” (SİTA/363) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 176)

ig kegen adası üküş bolmagay “Hastalık sıkıntısı çok olmayacak” (AY-VI/110-111) (Ayazlı, 2012, s. 72, 168)

bir toyun ig kem emgekin artak bolup “Bir rahip hastalık ızdırabıyla çürümüş” (DAS/2637-2638) (Elmalı, 2022, s. 160, 264)

tınl(ı)glarnıñ uduz örmen ig kemlig agar sakınç yürekinte kötürüp “Canlıların uyuz hastalığına (yakalanmış hallerinin neden olduğu) derin düşüncüyü de yüreğinde götürdü” (DAS/4564-4566) (Elmalı, 2022, s. 225, 288)

yürekimde sançig kirip sinirim [tamurım] barça bıçılmış teg agrıp ig emgekin serü umadın [...] “Yüreğime sancı girmesi, sinirlerimin (damarlarımın) hepsinin kesilmesi gibi ağrıyıp, hastalığa dayanamadan ...” (DAS/2699-2702) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

açig tarka ämgäklär ämgänip... “Acılara, eziyetlere katlanıp...” (AY-VI/133) (Ayazlı, 2012, s. 74, 168)

ig toga tepreyü törçiyü umazlar “Bütün hastalıklar ortaya çıkıp başlamazlar” (OB/6.11-12) (Berbercan, 2016, s. 40, 60)

togguluk ödi keltükde kılınçlıg yel [...] “Doğum zamanı geldiğinde doğum sancısı...” (DAS/172-173) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

agrı-: ağrımak, acımak (Gulcalı, 2021, s. 434); hastalanmak (Elmalı, 2022, s. 371)

çımılaş-: (bir şey batmış gibi) acımak, sızlamak, (vücut) ürpermek

(Gulcalı, 2021, s. 463)

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ülkü Polat, *Eski Uyğurcada Agrig, İg, Kegen, Kem, Tikig, Toga “Hastalık, Ağrı, Sızı”*, TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 10 (29), 129-149.

Engin Çetin, *Uygurca yel ig Üzerine*, International Journal of Old Uyghur Studies, 3 (2), 153-164.

igle-: hastalanmak, hasta olmak (Çetin, 2020a, s. 274)

tolp ätözi cımulaşdı yiñnä sançmış osuglug tikdi sançdı agrıdı “Bütün vücudu iğne sokmuşçasına ürperdi; battı, acıdı” (AY-X/642-644) (Gulcalı, 2021, s. 188, 271)

yana kim kayu kişi uzun iglep ne yme em kılıp öjedmeser ötrü bo nom erdinig okıtıp bo yunguluk törüg kılıp yunzun arıtınzun “Ayrıca kim uzun süre hasta olup da bir çare bulunarak iyileş(e)mese bu öğreti mücevherini okutarak, bu töreni gerçekleştirerek yıkansın (ve) arınsın” (AY-VII/465-469) (Çetin, 2020a, s. 175, 222)

agrırlıg: hastalıklı, ağrısı olan (Çetin, 2020b, s. 416); ağırlı (Berbercan, 2016, s. 82)

agrimaklıg: ağırlı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 341)

iglig: hastalıklı (Berbercan, 2016, s. 102)

kegenlig: hastalıklı (Çetin, 2020b, s. 443)

kemlig: hastalıklı (Ş. Tekin, 2019b, s. 406)

öñsiz: renksiz, hastalıklı (Çetin, 2020b, s. 460)

neçe iglig kemlig agrırlıg tikiglig añar yakın kelserler olarnı barça igintin agrıgıntın özgürür öjedtürür erti “Ne kadar hastalıklı, sağlıksız, ağırlı, acılı ona gelirse, onların hepsini hastalığından, ağrısından kurtarır idi” (OB/1.13-17) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

yarım ätözi agrımaklıg igig... “Vücudun yarısındaki ağırlı hastalığı...” (SİTA/358-359) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 108-109, 176)

ig kegenlig ölüm ada kamağ yerte yadılır “Hastalık nedeniyle ölümler her yere yayılır” (AY-VIII/1410-1411) (Çetin, 2020b, s. 339, 383)

iglig kemlig bertük beçel tınlıglarig açınсар agrınсар... “Hasta, bereli, sakat yaratıklara ihtimam etseler, acısalar...” (Maytr./52.51-53) (Ş. Tekin, 2019b, s. 109, 229)

anı [y]edeçi kişi yalañuklar iglig kemlig agrırlıg öñsiz kırtıñsız bolurlar “Onu yiyen kişiler hastalıklı, ağırlı, beti benzi atmış hâle gelirler” (AY-VIII/1450-1453) (Çetin, 2020b, s. 342, 383)

agrırsız: ağrısız, hastalıksız (Wilkens, 2021, s. 21); dertsiz, ağrısız sızısız (Ölmez, 1991, s. 82); sağlıklı, ağrısı olmayan (Çetin, 2020b, s. 416)

agrırsız “hastalıksız, dertsiz, sağlıklı”

busuşsuz: dertsiz, kaygısız (Elmalı, 2022, s. 394)

esen: sağ, salim, sağlıklı (Gulcalı, 2021, s. 448)

esengülüg: sağlıklı, sıhhatli (Ayazlı, 2012, s. 308)

eseñü: esen, sağlıklı (Çetin, 2020a, s. 272)

ıgsız: hastaliksız, sağlıklı (Ayazlı, 2012, s. 313)

inç: sağlıklı, huzurlu (Berbercan, 2016, s. 103)

kegensiz: hastaliksız, sağlam (Ölmez, 1991, s. 98)

kemsiz: hastaliksız, sağlam (Ayazlı, 2012, s. 317); sağlıklı (Çetin, 2020b, s. 444)

kısıgsız: dertsiz; hür (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

mejilic: sağlıklı; mutlu; huzurlu (Berbercan, 2016, s. 116)

muşsuz: dertsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 432)

sakınçsız: dertsiz, kaygısız, endişesiz (Elmalı, 2022, s. 451)

taksız: dertsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 465)

tikigsiz: hastaliksız (Çetin, 2020b, s. 473)

togasız: hastaliksız (Keskin, 2022, s. 739)

tudasız: tehlikesiz, sıkıntısız, dertsiz (Ayazlı, 2012, s. 349)

kaçıgları toñ y(a)rp ıgsız kemsiz agrırsız tik<ig>sız ögleri köñülleri y(i)ti .. bilge biligleri küçlüg kop törlüg işig küdöküg büttürgeli udaçı bolgaylar “Organları sapasağlam, agrısız sızısız, akılları (ve) gönülleri keskin, bilge (ve) her türlü işi bitirmeye muktedir kılacağım” (AY-VIII/720-724) (Çetin, 2020b, s. 282, 375)

bo [s]avka busuşsuz sakınçsız bol]gıl “Bu sözden dolayı kederlenme” (DAS/2575-2576) (Elmalı, 2022, s. 158, 263)

iki tegitlär su üsän täginür “İki prens sağ salimdir” (AY-X/426-427) (Gulcalı, 2021, s. 173-174, 268)

uzun ödün olarnı inç mejilic bolguluk iş ködügüg kılayın “Uzun zaman onları sağlıklı (ve) mutlu edecek işi yapayım” (OB/3.10-12) (Berbercan, 2016, s. 37, 57)

ıgsız kegensiz açsız kız-sız yağı-sız yavlak-sız bolgay-lar “Agrısız, sızısız, tok, düşmansız olacaklar” (AY-III/196.19-20) (Ölmez, 1991, s. 77)

baştın açsız kızsız kısıgsız kavrıgsız yağısız börisiz... “Üstün, tok, dertsiz, hür müstakil, düşmansız...” (Maytr./3.17-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 43-44, 190)

bu türk k(a)ra-baş satığın ikigü inçä söz-läşt(i)m(i)z yüz kedin yoriyur onar çıg t(a)mga-l(i)g kunpu-ka takı bir üvgä yäl(i)ş at üstüni uvaz artını iki ar-da (?) ıg-siz toga-sız at “Bu Türk kölenin satış bedeli için ikimiz şöyle kararlaştırdık: Pazarda geçerli, her on çıgda (bir) damgalı yüz kunpuya ve üstü kahverengi, altı arda rengi (?) hastaliksız hızlı koşum atına (anlaştık)” (HB/KöSa04.2-5) (Keskin, 2022, s. 140, 390)

küyü küzätü tutup adasız tudasız kılğay biz “Koruyup sıkıntısız kılacağız” (AY-VI/993-994) (Ayazlı, 2012, s. 140, 176)

agrık / agruk: yük, ağırlık; yük, külfetli, ağır olan (Hamilton, 2020, s. 144); eşya (Elmalı, 2022, s. 371)⁷⁹

barım: varlık, nesne, eşya (Keskin, 2022, s. 526)

ed: mal, eşya (Keskin, 2022, s. 577)

kölük: yük, ağırlık (Keskin, 2022, s. 634)

nese: eşya, nesne, şey (Keskin, 2022, s. 666)

tavar: mal mülk, eşya (Keskin, 2022, s. 725)

yük: yük, eşya; bir çeşit ağırlık ölçüsü (Keskin, 2022, s. 801)

*anta ken yemä **agruk** bultı kejränü aş berür boltı-lar* “Ondan sonra, onu ağır bir yük görerek (=diye sayarak), yemeğini homurdanarak vermeye başladılar” (PK/LXVIII.2-4) (Hamilton, 2020, s. 64)

*mäniñ-niñ äv-üm-täki barkım-takı nägü kim-im-ni orpak ayıg sınuk **barım** bulğuça bulsa näçä oğlan-larım bolsa ol oğlan-lar birlä täñ öñ ülüş kopı berür-män* “Evimdeki barkımdaki herhangi bir şeyi, kötü, yırtık, fena malımı olduğu gibi bulsa, ne kadar evladım olursa olsun, onlarla birlikte eşit payı tamamen veririm” (HB/EvlEd01.14-18) (Keskin, 2022, s. 206, 418-419)

*anıñ **ädiñä t(a)var-ıñ** nä[-siñä] kim-iñä bu bitig-täki bermiş yast[uk] kul küñ ud []* “Onun malına, mülküne, herhangi bir şeyine bu vasiyetnamede belirtildiği gibi verilen yastuk, köle, carıye, sığır [...]” (HB/Vas07.29-31) (Keskin, 2022, s. 222, 424)

*bu iki kâpâz-lig ton-ka bir **köl(ü)k** böz tægäläy berzün* “Bu iki pamuklu giysi (karşılığında) bir yük pamuklu ceket versin” (HB/BuYön16.8-10) (Keskin, 2022, s. 235, 429)

*bu **n(ä)s-ä-l(ü)r-ni** turı-ka bermäsär-m(ä)n borluk turı-ka togru töläç bolzun* “Bu eşyaları Turı’ya vermezsem üzüm bağı Turı’ya doğrudan tazminat olsun” (HB/Çeş23.19-21) (Keskin, 2022, s. 293, 451)

agrimak: ağrı, sancı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 341)

(*agrimak* sözünün “ağrı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag* / *agrig*)

sançig: mızrak; sancı, ağrı (Elmalı, 2022, s. 452)

tikig: sancı; maraz (Berbercan, 2016, s. 134)

yel: ağrı, sancı (Elmalı, 2022, s. 495)

*yüräk **agrimakıg**...* “Göğüs ağrımısını...” (SİTA/363) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 176)

⁷⁹ Clauson, bu sözün “ağır bir nesne, ağır bir yük” anlamına geldiğini ifade eder (1972, s. 90).

yürekimde **sançığ** kirip *siñirim [tamurım]* barça bıçılmış teg ag[rıp ig emgekin serü umadın [...]] “Yüreğime sancı girmesi, sinirlerimin (damarlarımın) hepsinin kesilmesi gibi ağrıyıp, hastalığa dayanamadan ...” (DAS/2699-2702) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

tikig ig toga adıra bilser... “Sancıyı, hastalığı ayırabilirse...” (OB/6.18) (Berbercan, 2016, s. 40, 60)

togguluk ödi keltükde kılınçlıg **yel** [...] “Doğum zamanı geldiğinde doğum sancısı...” (DAS/172-173) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

agrimaklıg: ağrılı, acı veren (Wilkens, 2021, s. 21) (*bk. agrıgılgı*)

agrin-: ihtimam etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 345) [*bk. açın- (I)*]

agrit-: ağrıtmak, acı çektirmek (Özbay, 2019, s. 145)

emget-: ızdırap vermek, acı çektirmek (Özbay, 2019, s. 146)

näçä açıt<t>ım(i)z **agrit<t>ım(i)z** ärsär... “Ne kadar (canlarını) acıtıp incittiysen...” (HU/127-128) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

anıg kılınçka irinçükä k(ä)ntü özümüzni **ämgütir** biz... “(yaptığımız) kötü davranışlar yüzünden (şiddetli) ızdıraplara maruz kaldıysak...” (HU/336-337) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

agtar- / **aktar-**: tercüme etmek (Wilkens, 2021, s. 21); aktarmak, çevirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 346)

evir-: 1. çevirmek, döndürmek, hareket ettirmek 2. çevirmek, tercüme etmek, aktarmak 3. (sevabı başkasına) bağışlamak, devretmek (Gulcalı, 2021, s. 450)

hiri üzikig **agtarguluk** “Heceyi (ve) harfi tercüme edecektir” (ABİT/1212) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

kamag nomlarıg [kalısız] ötgürmiş bodis(a)t(a)v gitso samtso atl(i)g açarı änätkäk tilintin tavgaç tilinçä **ävfirmiş** “Bütün öğretileri eksiksiz kavrayan Bodhisattva Yijing Xuanzang adlı hoca Hint dilinden Çinceye çevirmiş” (AY-X/1578-1584) (Gulcalı, 2021, s. 260, 282)

agtarıl- / **aktarıl-**: (acı içinde) kıvrınmak (Karaayak, 2021, s. 644); dönderilmek, çevrilmek, karmakarışık edilmek (Ölmez, 1991, s. 82); dönmek, döndürülmek (Elmalı, 2022, s. 371); ters çevrinmek (Berbercan, 2016, s. 82); devrilmek, devrilmiş olmak (Hamilton, 2020, s. 144)

agtarıl- / **aktarıl-**: “dönderilmek, çevrilmek, dönmek, devrilmek”

evril-: çevrilmek, dönmek, yüz çevirmek; davranmak (Elmalı, 2022, s. 403)

kamıl-: devrilmek, düşmek, yatmak (Elmalı, 2022, s. 413)

kavzat-: çevrilmek, kuşatılmak (Çetin, 2020b, s. 443)

tegzin-: dönmek, dolaşmak (Karaayak, 2021, s. 790)

tegzintür-: dönmek, döndürmek (Elmalı, 2022, s. 466)

tevril-: çevrilmek, dönmek (Ölmez, 1991, s. 114)

tolın-: dolaşmak, dönmek (Karaayak, 2021, s. 798)

tonhtarıl-: çevrilmek, dönderilmek, yuvarlanmak (Ölmez, 1991, s. 116)

yan-: dönmek (Elmalı, 2022, s. 490)

yemril-: yıkılmak, çökmek, devrilmek (Elmalı, 2022, s. 495)

*kanglı tilgen-i teg üsdün altın arkuru turkuru **agtarılı tongtarılı evrilü tevrilü tuga teg[z]i(nü)**...* “Kağrı tekerleği gibi yukarı aşağı, enine boyuna, aktarıla dönderile, evrile çevrile, döne dolaşa...” (AY-III/133.20-22) (Ölmez, 1991, s. 27)

*ol muygaki]g yerte [**kamılıp** birer birer tına tözü] tınl(ı)g kalmı[şın muḡadıp taḡlap muygakka] inçe [tep tedi ...]* “O geyiğin yere (devrilip birer birer nefes alarak, sabrederek) canlı kalmasına (şaşırp dişi geyiğe) şöyle (dedi)” (DAS/1838-1841) (Elmalı, 2022, s. 130, 255)

*kamag emgekke [**ka]vzatıp sıkılır emgenür [ö]z etözi*** “Bütün sıkıntılarla kuşatılıp, sıkılır, bedenleri eziyet görür” (AY-VIII/1492-1494) (Çetin, 2020b, s. 346, 384)

*sansarta **tügzinip tolunup**...* “Doğum ölüm döngüsünde dönüp dolaşarak...” (ABİT/599) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

*[yalın] teg közi karaki yalnayı **tegzintürüp** olurmu mu* “Alev gibi gözü parıldayarak dönüp durup oturmu mu?” (DAS/3712-3713) (Elmalı, 2022, s. 196, 277)

*bermişde ken **yana** inçe tep tegil* “Verdikten sonra (ona) dönerek şöyle söyle” (DAS/3911-3912) (Elmalı, 2022, s. 203, 280)

*bedük tagların basgukları **yemrilti*** “Yüce dağların kayaları devrilmiş” (DAS/358-360) (Elmalı, 2022, s. 77, 237)

agtın-: çıkmak, yükselmek, çıkarmak (Ayazlı, 2012, s. 290); binmek (Elmalı, 2022, s. 371)

(*agtın-* sözünün “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

ag-)

as-: çıkmak, yükselmek; kazanmak, çoğaltmak (Elmalı, 2022, s. 378)

min-: binmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 430)

ön-: çıkmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 46)

ör-: yükselmek, çıkmak (Çetin, 2020a, s. 288)

ur-: yakmak; çıkmak (yükseğe) (Ayazlı, 2012, s. 355)

ün-: çıkmak, ortaya çıkmak, yükselmek (Tokyürek, 2018, s. 979)

üntür-: çıkarmak, yükseltmek (Ölmez, 1991, s. 121)

yetinçsiz yetiz yagız yer täpräp kökkä agtingay “Ulaşılmaz, geniş yeryüzü hareket edip göğe yükselecek” (AY-VI/1071-1072) (Ayazlı, 2012, s. 146, 177)

bo tıltagın bodis(a)t(a)ıvlar üç asankelarıg ärtürüp altı p(a)ramitlarıg toşgurup yetinç raçaburni atl(ı)g oronka agtinip ötrü yañırtı abize(k kıl)mak yogarañç ogul elig m(a)h(ar)anç bodis(a)t(a)v yorıkınta tururlar “Bu sebeple Bodhisattvalar üç aşamkhyeyaları geçip altı pāramitāyı yetiştirip yedinci rājabhūmi adlı yere yükselip sonra yeniden abhiṣeka yaparak, Yogarāja oğul hükümdar, Māharāja Bodhisattva yolundadırlar” (AY-IV/1911-1917) (Tokyürek, 2018, s. 451, 586)

köñülin yürekin buyan edgü kılınça üklitdi asdı “Gönlünü sevap için yükseltti” (DAS/3754-3756) (Elmalı, 2022, s. 197, 278)

yavaş miñülerke minip... “Yavaş hayvanlara binip...” (Maytr./51.50) (Ş. Tekin, 2019b, s. 106, 227)

ulug suvka kirser ölimegey sıgta tegip öngey “Bir denize girse [ve Kuanşi İm Puser adını çağırırsalar] ıslanmaz ve sığ (bir yere) ulaşıp çıkar” (KİP/17) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 19)

kamağ luu hanları yme olurmış orunlartın örü turup ayaların kavşurup “Bütün ejderha hanları da oturdukları yerden kalkarak ayalarını birleştirdiler” (AY-VII/291-292) (Çetin, 2020a, s. 160, 219)

ediz yügsäk arslanlığ örgün urup... “Yüksek, arslan motifli tahta çıkıp...” (AY-VI/273-274) (Ayazlı, 2012, s. 85, 169)

y(a)ruklar ätözindä saçırayu ünü turur “Işıklar bedeninde sıçrayıp yükselip durur” (AY-IV/2805-2806) (Tokyürek, 2018, s. 511-512, 598)

nom buşı erser tınl(ı)g-larıg üç uguş yirtinçü-din üntürgeli udaçı titir “Öğreti sadakası ise canlıları üç bölgeden çıkarabilmek içindir” (AY-III/162.18-20) (Ölmez, 1991, s. 50)

agtur-: yükseltmek (Karaayak, 2021, s. 644)

ıd-: göndermek, yükseltmek (Özbay, 2019, s. 149)

kalıt-: sıçratmak, yükseltmek, yukarı kaldırmak (Hamilton, 2020, s. 159)

kötür-: yükseltmek (Çetin, 2020b, s. 449)

örit-: yükseltmek, ortaya çıkarmak (Çetin, 2020b, s. 460)

örtür-: yükseltmek (Tokyürek, 2018, s. 918)

ösür-: kabartmak, yükseltmek (Elmalı, 2022, s. 447)

turgur-: yerleştirmek, durdurmak; yükseltmek (Ayazlı, 2012, s. 350)

üklit-: (“as-” ile birlikte) yükseltmek (Elmalı, 2022, s. 485)

üntür-: çıkarmak, yükseltmek (Karaayak, 2021, s. 820)

*y(e)g(i)rmi kata köñül eyin **agturguluk** entürgül[ük] ol* “Yirmi defa düşüncesine göre yükseltecektir (ve) indirecektir” (ABİT/1528-1529) (Karaayak, 2021, s. 203, 342)

*ötrü lö- kanı lăr **kalıtı** elitti* “Daha sonra ejderhalar (havaya) yükselterek (prensi) götürdüler” (PK/LII.2-3) (Hamilton, 2020, s. 56)

*nomçı adakın töpüm üze **kötürü** tutup...* “Bu vaizin ayağını başımın üzerinde tutup...” (AY-VIII/690-691) (Çetin, 2020b, s. 280, 375)

*alku tınl(ı)g oğlanlarının köni oñaru edgü yıldırların **örtideçi** tözi tüpi erür* “Bütün canlıların doğru, iyi köklerini ortaya çıkaracak, (onların) özü (olan) şiidir” (AY-VIII/588-591) (Çetin, 2020b, s. 271, 374)

*üç törlüg ädgü yıldırların örmäyük ärsär **örtürgäli**...* “Üç türlü iyi kökleri yükselmemiş ise yükseltmek...” (AY-IV/1027-1028) (Tokyürek, 2018, s. 393, 575)

*ünlerin **ösürüp** elig begke inçe tep tediler* “Seslerini yükseltip hükümdara şöyle dediler” (DAS/3536-3538) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

*köñülin yürekin buyan edgü kılınça **üklitdi** asdı* “Gönlünü sevap için yükseltti” (DAS/3754-3756) (Elmalı, 2022, s. 197, 278)

*tını ünmiş üdtä uzi[k] [y]änä öñdünki yança **üntürgü** ol* “Nefesini çıkardığı anda, harf yeniden önceki hâline yükseltecektir” (ABİT/1232-1233) (Karaayak, 2021, s. 176, 320)

ajun / azun: (<Soğd. ”žwn) hayat, varlık şekli, mevcudiyetin *samsara*'daki şekli (Elmalı, 2022, s. 371); dünya (Çetin, 2020b, s. 416); canlıların içinde bulundukları varlık şekli (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); yaşam (Çetin, 2020a, s. 262); hayat şekli (Tokyürek, 2018, s. 781); varoluş biçimi, yaşam formu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345); (Budizm'de) varoluş, yaşam süresi (Gulcalı, 2021, s. 443)

ajun / azun “hayat, dünya, yaşam, yaşam formu, varoluş”

bolug: oluş, varoluş (T. Tekin, 2013, s. 52)

çambudivip: (< *Toh. Jambudvīp* << *Skr. jambudvīpa*) dünya (Çetin, 2020a, s. 269)

isig: can, yaşam; sıcak (Karaayak, 2021, s. 710); hayat (Gulcalı, 2021, s. 472)

isig-öz: hayat; can (Berbercan, 2016, s. 104)

öz: 1. kendi, öz 2. hayat, yaşam, can (Gulcalı, 2021, s. 507)

özlüg: asli, hayat (Ş. Tekin, 2019b, s. 450)

sansar: (<< *Skr. saṃsāra*) dünya, yeryüzü, doğum-ölüm döngüsü (Elmalı, 2022, s. 452)

turuş: yaşam, hayat (Keskin, 2022, s. 752)

yaş: insanın yaşı, ömür, yaşam, hayat (Karaayak, 2021, s. 829)

yaşamak: yaşam, yaşama (Karaayak, 2021, s. 829)

yer: yer, mevki, yeryüzü, dünya (Tokyürek, 2018, s. 989)

yer suv: yeryüzü, (yaşadığımız) dünya (Gulcalı, 2021, s. 554)

yertinçü: dünya (Ayazlı, 2012, s. 363)

yorıglıg: yaşam şekli, yaşam şekline has (Karaayak, 2021, s. 839)

*biz kamağ luularnıñ **ajun** üzeke sinmiş* “Biz bütün ejderhaların dünya üzerindeki (üzerlerine) sinmiş” (AY-VII/305-306) (Çetin, 2020a, s. 161, 219)

*ak at karşısın üç **bolugta** talulapan ağınka ötügke idmiş tir* “Kır at, rakibini üç arayışta seçerek bir dilsiz duaya yollamış, der” (IB/19) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

***çambudvip yertinçüde** keñürü yaddurup...* “Çambudvip ülkesinde geniş bir alana yayılarak...” (AY-VII/364) (Çetin, 2020a, s. 165, 220)

*bo erinç tnl(ı)g üçün ätözüg titip monuñ **isig özin** ulagalı udaçı tep tedi* “(Kim) bu zavallı canlı için vücudunu feda ederek onun hayatını devam ettirebilecek?” (AY-X/151-154) (Gulcalı, 2021, s. 155, 265)

*şaki toynlar **özlügü** ölürürler ermiş* “Şākya rahipleri, canlıları öldürüyorlar imiş” (Maytr./58.5-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 115, 233)

*upaselar eşidip **sansarka** [korkın]ç köñül öritzünler* “İnananlar işitip saṃsāraya karşı korku duysunlar” (DAS/230-231) (Elmalı, 2022, s. 72, 235)

*kalmış **turuş** y(a)ñı [tut]ug y(a)ñınça bolz-un* “Kalan yaşayışı, davranışı rehin töresine göre olsun” (HB/Rehin01.8-9) (Keskin, 2022, s. 203, 417)

***özi yaşı** tügüp...* “Hayatını toplayıp...” (ABİT/1160) (Karaayak, 2021, s. 169, 315)

*näçätä birök **yaşamakı** tükäp ölgü ü[d]tä ol s(ä)ñrämtäki kamağ bursañ kuvrag[ı]nt[a] körtılär* “Nasıl ki yaşamı bitip ölüm zamanı geldiğinde o tapınaktaki bütün rahipler topluluğunda (onu) gördüler” (ABİT/1000-1002) (Karaayak, 2021, s. 153-154, 304)

*yetinçsiz yetiz yagız **yer** alku ädlärin nätäg bütürür tutar ärsär...* “Erişilmez ve geniş yeryüzü bütün varlıkları nasıl yetiştirir, tutarsa...” (AY-IV/142-144) (Tokyürek, 2018, s. 333-334, 563)

*ol üdün sablokadatu **yertinçü yer suv** eyäsi mahabrahmi ulug äzrua t(ä)ñri iki eligin kavşurup ağır ayamakın t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhanka [şlok] takşutın inçä tep*

ötün[di:] “O vakit sahā-lokadhātu dünyasının sahibi Mahābrahmā (büyük Brahmā) tanrı, iki elini birleştirerek saygı gösterip, tanrılar tanrısı Buddha’ya şiir söyleyerek şöyle arz etti” (AY-X/1450-1455) (Gulcalı, 2021, s. 249-250, 280)

alku ugurun pohen bodis(a)t(a)vnıñ yorıglıg kut kolunmaklıg küçi üzä [alkı]nçsız tükätiñ[siz] alku ançulayu kälmişlärkä tapıg udug kılur b[iz] “Bütün zamanını Pohen Bodhisattva’nın hayat serüvenine uygun mutluluk isteyen gücü ile sınırsız ve sonsuz (olarak) bütün bu şekilde gelenlere hürmet gösteririz” (ABİT/182-184) (Karaayak, 2021, s. 76, 237)

ajunlug / azunlug: dünyevi (Ş. Tekin, 2019b, s. 346); varlık bulmuş, hayat bulmuş (Ayazlı, 2012, s. 296)

egil: dünyevi, umumi, sıradan (Elmalı, 2022, s. 404)

kerti: (<<Skr. *krta*) sıradan, umumi, dünyevi (Elmalı, 2022, s. 418)

laukik: (<< Skr. *laukika*) dünyevi, sıradan hayatın içinde olmak, dinsel olmayan; sıradan insan, dünyevi insan (Elmalı, 2022, s. 433)

yertinçülüg: dünyevi (Ayazlı, 2012, s. 363)

m(a)habrahmi ulug äzrua t(ä)ñri yertinçükä asıglıgın ürüg uzatı yertinçülüg şastırlarig ayıtı sözlädi “M(a)habrahmi yüce Brahma Tanrısı yeryüzüne faydalı daima (dünyevilikten çıkaracak) şastraları söyledi (açıkladı)” (AY-VI/725-728) (Ayazlı, 2012, s. 119, 174)

ak (I): ak, beyaz (Keskin, 2022, s. 499); kır (T. Tekin, 2013, s. 49)

ak (I) “ak, beyaz”

y(a)rukluğ: ışıklı, parlak, beyaz (Ölmez, 1991, s. 123)

yürüñ: ak, beyaz (Elmalı, 2022, s. 501)

ak yastuk tilägäli [] “Beyaz yastuk elde etmek için [...]” (HB/BuYön39.3) (Keskin, 2022, s. 247, 433)

tülinte körser akar suw yürüñ öñlüg edlerig... “Rüyasında akarsu, beyaz renkli değerli eşyalar (ipek?) görüyorsa...” (OB/10.16-17) (Berbercan, 2016, s. 44, 64)

ak (II): kötü, fena (Ş. Tekin, 2019b, s. 346); nefret uyandıran, yaramaz (Hamilton, 2020, s. 144)

[*ak (II)* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*]

ak (II) “fena, nefret uyandıran ”

añıg: kötü, fena; çok (T. Tekin, 2013, s. 50)

ayıglıg: kötü, fena (Tokyürek, 2018, s. 793)

esiz: kötü, fena (Keskin, 2022, s. 589)

uçuz: kötü, fena (Berbercan, 2016, s. 140)

udun: kötü, fena (Tokyürek, 2018, s. 971)

yabız: kötü, fena (T. Tekin, 2013, s. 65)

yablak: kötü, fena (T. Tekin, 2013, s. 65)

yerintilig: nefret uyandıran, nefrete layık (Elmalı, 2022, s. 495)

*ög karninta toga teglük togar irinç çıgay körgeli körksüz alkuka **ak** bolur* “Ana karnında kâr olarak doğar, fakir, zavallı ve bakılmayacak kadar çirkin, herkes tarafından nefret edilir” (Maytr./85.24-26) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157-158, 257)

*ança bilinler: munlug ol; **añig yablak** ol* “Öylece biliniz: (Bu fal) üzücüdür, çok kötüdür” (IB/22) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

*sansarlı **ayıghig** ömäzlär* “Samsâra ve kötülüğü düşünmezler” (AY-IV/2200) (Tokyürek, 2018, s. 469, 589)

***esiz** ärsä[r] ädgü ögä [] y(a)rl(ı)kanz-un* “Kötü ise Ädgü Ögä [...] bağışlansın” (HB/BuYön04.4v-5v) (Keskin, 2022, s. 227, 426)

*kamag [içgü] otlarta **uçuz** bolguluk titirler* “Bütün içilecek otlar arasında (adeta zehirli birer ot gibi) fena olanlardır, derler” (OB/11.23) (Berbercan, 2016, s. 45, 65)

*ança bilinler: **yabız ol*** “Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür” (IB/24) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

*köñülteki neçe **yerintilig** [mün] kadaglar bar erser...* “Gönüllerinde ne kadar nefret uyandıran günah varsa...” (DAS/1650-1651) (Elmalı, 2022, s. 123, 253)

ak-: akmak, akıp çıkmak (Gulcalı, 2021, s. 434); dökülmek (Karaayak, 2021, s. 644); fişkirmek (Elmalı, 2022, s. 371)

tökül-: dökülmek, akmak (Gulcalı, 2021, s. 532)

*süt **akıp** kälti* “Süt akıp çıktı” (AY-X/391) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

*yaşı **aka töküldi*** “Gözyaşları döküldü” (AY-X/719-720) (Gulcalı, 2021, s. 194, 272)

aka: (<Moğ. *aqa*) ağabey, büyük erkek kardeş (Keskin, 2022, s. 499)

eçi: ağabey, büyük erkek kardeş (Elmalı, 2022, s. 404)

*ar-a t(ä)mür **ak-a-ka** ayıtıp bitidim* “Ara Tämür ağabeye sorup yazdım” (HB/Çeş21.8) (Keskin, 2022, s. 290, 450)

*ol ik[i ini **eçij** bir ikintike ert[ingü amrak ertiler]* “O iki (ağabey kardeş) birbirlerini çok fazla (severlerdi)” (DAS/969-970) (Elmalı, 2022, s. 98, 245)

akar suw: akarsu: nehir, dere, çay (Berbercan, 2016, s. 82)

kısıl: dere, geçit (Tokyürek, 2018, s. 881)

köl: göl, nehir, deniz (Gulcalı, 2021, s. 477)

ögen: nehir, çay (Ş. Tekin, 2019b, s. 443); dere (Keskin, 2022, s. 682)

ögüz: nehir, akarsu (Keskin, 2022, s. 684)

yuul: dere, nehir (Karaayak, 2021, s. 840)

tülinde körser akar suw yürüj öñlüg edlerig... “Rüyasında akarsu, beyaz renkli değerli eşyalar (ipek?) görüyorsa...” (OB/10.16-17) (Berbercan, 2016, s. 44, 64)

ügüzlär köllär yayılıp ı ıgaçlar ırgalır “İrmaklar, göller taşıp ağaçlar sallanıyor” (AY-X/380-381) (Gulcalı, 2021, s. 170-171, 268)

takı yime tegirmile kalaklar ısırkalar .../nü turur .. teg ögrünçülegülig ögenler bolur “Ve yine çepeçevre kuleler ve köşkler gibi .. durur. (Üstünde sal veya kayıklarla) tenezzühe çıkan nehirler vardır” (Maytr./31.22-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 211)

[yag]ı yavlak y[uu]lta tınmaksız[ın] s[ö]nmäksizin çomruldumuz “Tehlikeli (ve) kötü nehirde sürekli olarak battık” (ABİT/597-598) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

akı: cömert, eli açık (Wilkens, 2021, s. 23)

esirgençsiz: cömert (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

iliksiz: alakasız = cömert (Ş. Tekin, 2019b, s. 395)

yalañuklar köñüli açsız suksız buşıka akı buyan ädgü kılınçka tavraniğlı on buyan ädgü kılınç yolınta yorıgalı udaçı bolurlar “İnsanlar, gönlü hırssız (kılmak), sadakadan yana cömert erdem işlemek gayretiyle on çeşit erdeme ulaştırın davranışta bulunurlar” (AY-VI/186-190) (Ayazlı, 2012, s. 79, 168)

ed tavar esirgençsizin alk(u) buşıçılarka buşı birdim “Malımı mülkümü, esirgemenen hep sadaka toplayıcılara sadaka olarak verdim” (Maytr./10.35-36) (Ş. Tekin, 2019b, s. 56, 197)

men yime alku agı barım iliksiz tutuksuz köñülin buşı birdim “Ben de bütün malımı mülkümü cömertçe sadaka olarak verdim” (Maytr./10.15-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 55, 197)

akıg: akım, cereyan; bilince zararlı dört eğilim (Ölmez, 1991, s. 82); eğilim (Elmalı, 2022, s. 372); akıntı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 341)

atız: akım, akış (Tokyürek, 2018, s. 789)

tümen tın(lı)g-lar alku akıg-ların alkıp nızvanı-lıg kkir-lerin tarkarıp... “On bin canlılar, bütün (zararlı) eğilimlerini yok edip, tutku kirlerini uzaklaştırıp...” (AY-III/185.20-21) (Ölmez, 1991, s. 68)

yeg nomlar ärsär sansarlıg atızta ötrü bardaçı tetir “Üstün öğretiler ise şamsārālī akımda sona varacaktır, karşı gelecektir” (AY-IV/3429-3431) (Tokyürek, 2018, s. 554, 606)

akla-: kötülemek; reddetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 346); nefret etmek, kötü bulmak (Hamilton, 2020, s. 144)

ayıgla-: kötülemek (Ölmez, 1991, s. 85)

er-: nefret etmek, tiksirmek, küçümsemek (Karaayak, 2021, s. 702)

kemiş-: atmak, bırakmak, doldurmak; terk etmek, vazgeçmek, reddetmek (Elmalı, 2022, s. 418)

mün-: kötülemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 433)

tuta-: kötülemek, küçümsemek (Çetin, 2020b, s. 477)

yer-: kınamak, yermek, kötülemek; iğrenmek, tiksirmek (Elmalı, 2022, s. 495)

*kim öñre kişi etüzinte erken üç erdnig **aklaguçı** sarsıg salık tevlig kürlüg urunçak yigüçi erseler olar inçe tip sakınç sakınurlar* “Vaktiyle insanlar âleminde iken üç cevheri reddettikleri, kötü, fena ve hileli (oldukları) ve emaneti yedikleri için bunlar şöyle düşünürler” (Maytr./70.16-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 131, 242)

*köni kirtü nom-ug **ayıg-ladım** tantım erser...* “Düzgün-doğru öğretiyi kötüledim, yadsıdım ise...” (AY-III/134.11-12) (Ölmez, 1991, s. 27)

***erip** öñi üdrülmäkl[ig yorı]g...* “Nefret etmekten kurtulmaya ait davranış...” (ABİT/531) (Karaayak, 2021, s. 109, 268)

*edgü kılınçlarının şiztası bolmış aşaguluk ayakların çilteğlerin k[o]dup **kemişip*** “İyi amellerinin sonucu olan ve kabul etmesi gereken saygıyı reddetmiş” (DAS/34-37) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

yirdimiz mündimiz “Yerdik ve kötüledik” (Maytr./61.23) (Ş. Tekin, 2019b, s. 120, 236)

aklamaklıg: nefret etme, iğrenme (Karaayak, 2021, s. 644)

ermek: nefret etme, kınama, ayıplama (Karaayak, 2021, s. 702)

*ançan ançan **ermäk aklamaklıg**...* “Yavaş yavaş nefret etmeye (ve) iğrenmeye ait...” (ABİT/549) (Karaayak, 2021, s. 111, 269)

akru / akuru: yavaş, nazik (Elmalı, 2022, s. 372); sakın (Gulcalı, 2021, s. 434)

(*akru / akuru* sözünün “sakın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*)

erü: yavaş (Karaayak, 2021, s. 696)

oglagu: asil, nazik, yumuşak, zarif (Elmalı, 2022, s. 439)

yavaş: yavaş, sakin, yumuşak huylu, halim selim (Elmalı, 2022, s. 493)

yılgu: nazik, yumuşak (Gulcalı, 2021, s. 556)

akru akru *mañın yoris[ar]lar ağır ulug yer t(e)ñri hatunı [...] köñüllüg kişi teg adakl[arı] eyin evrilür* “(Budalar) nazik adımlarla yürüdüklerinde, büyük yeryüzü kraliçesi de... gönüllü birisi gibi (onların) ayaklarına uygun olarak davranır” (DAS/1610-1613) (Elmalı, 2022, s. 122, 253)

ärü ärü *ärtip...* “Yavaş yavaş geçip...” (ABİT/739) (Karaayak, 2021, s. 129, 285)

t(e)ñri burhan yılın yumşak ogllagu e]lgin iglig toyunug ar[ıg] yudı “Tanrı Buda nazik elleriyle hasta rahibi yıkadı” (DAS/2724-2726) (Elmalı, 2022, s. 163, 265)

yılkı yüzün arjılar teg amrılmış köñül<l>üg tözün yavaş “Görünüş itibariyle hayvan (olmakla beraber) evliyalara gibi sakın, (temiz) gönüllü, asil, halim selim (imiş)” (DAS/253-254) (Elmalı, 2022, s. 73, 236)

yılgu *yumşak yultırka yürün s(a)parir ärdini täg kök kalıkta turugma tolun ayka ogşatı* “(Yüzünüzdeki) yumuşak ışıltınız, beyaz sphaika mücevheri gibi, gökyüzünde duran dolunaya benzer” (AY-X/1091-1094) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

akruş: acı, ızdırap (Elmalı, 2022, s. 372)

(*akruş* sözünün “acı, ızdırap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*)

akşar: (< *Skr. akşara*) ses, hece (Çetin, 2020b, s. 416); sihirli felsefi bir kelime (Tokyürek, 2018, s. 781)

çav: ses (Karaayak, 2021, s. 684)

çoğ: ses, gürültü (Ölmez, 1991, s. 91)

hiri: (<< *Skr. hrīh*) dhāraṇī sözcüğü; hece, harf (Karaayak, 2021, s. 704)

hung: (<< *Skr. hūṃ*) hece, bir dhāraṇī sözcüğü (Karaayak, 2021, s. 705)

küg: ses (Ş. Tekin, 2019b, s. 424)

tıñ: ses (Ayazlı, 2012, s. 346)

tiki: ses, gürültü (Çetin, 2020a, s. 295)

ujik: (< *Çin. zi*) harf, hece (Elmalı, 2022, s. 482)

ün: ses (Ayazlı, 2012, s. 357)

çav berip nom okitur ärti “Ses verip öğretiyi anlatıyordu” (ABİT/1064) (Karaayak, 2021, s. 160, 309)

alku tiki çog-ı ırak öngi üdrülmiş... “Bütün gürültüsü-patırtısı uzak ve ayrılmış...” (AY-III/166.6-7) (Ölmez, 1991, s. 53)

ülgülüğ y(a)ruk ünüp köküzintäki hiri [üzikig]... “Ölçülü ışık çıkıp göğsündeki heceyi (ve) harfi...” (ABİT/1218) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

paşan tagda antag kügi üni işilti “Paşanak dağında şöyle bir ses işitildi” (Maytr./18.20-21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 65, 203)

nom tıyka yıgilgaylar “Öğreti sesi (üzerine) toplanacaklar” (AY-VI/635-636) (Ayazlı, 2012, s. 112, 173)

silkmış ulug çañıñızın ünmiş ünnüñ tükisin vint tagdaki kuvragıñız barça eşidür yankusın “Büyük çanlarını sallayıp ses çıkardığında sesini, Vind Dağı’ndaki cemaatiniz duyar” (AY-VII/757-760) (Çetin, 2020a, s. 199, 226)

al: 1. yöntem, metot (Tokyürek, 2018, s. 781); araç (Gulcalı, 2021, s. 434); düzen, çare, yol (Hamilton, 2020, s. 144); usul (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); 2. hüner (Elmalı, 2022, s. 372); hile, kurnazlık, yetenek (Ölmez, 1991, s. 82)

al “yöntem, metot, araç, düzen, çare, yol, usul”

altag: araç, yöntem (Gulcalı, 2021, s. 435); metot (Tokyürek, 2018, s. 783); yol, hüner, hile (Elmalı, 2022, s. 373)

çeviş: marifet, hüner; yöntem (Ölmez, 1991, s. 91); usul, çare (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

çızığ: çizgi, kenar, sınır; usul, tarz, hareket tarzı, töre (Elmalı, 2022, s. 397)

em: ilaç, çare (Çetin, 2020a, s. 271)

ınag: sığınak, umut, çare (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350)

kezig: sıra, düzen (Berbercan, 2016, s. 109)

kılık: nizam, düzen (Keskin, 2022, s. 622)

oruk: yol; çare (Ölmez, 1991, s. 106)

umug: umut, çare, sığınak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

yol: yol, yöntem (Tokyürek, 2018, s. 993)

yon: usul, yol; sıra (Berbercan, 2016, s. 149)

yorığ: yürüyüş, davranış, yaşayış, gidiş, usul, yöntem (Ölmez, 1991, s. 125); yol (Elmalı, 2022, s. 499)

yöründek: deva, çare (Berbercan, 2016, s. 149)

yetinç öñi öñi al altağ üzä “Yedincisi başka başka yöntem kaynaklı(dır)” (AY-IV/114-115) (Tokyürek, 2018, s. 331, 562)

kuanşı im pısar antağ uz al çevişin timin bu yirtinçüde asıg tusu kılı yoriyur “(İşte) Kuanşı İm Pısar, kadar kudretli usullere, çarelere başvurur, bu dünyada kolayca fayda sağlayarak dolaşır” (KİP/169-170) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

yana kim kayu kişi uzun iglep ne yme em kılıp öñedmeser ötrü bo nom erdinig okıtıp bo yunguluk törüg kılıp yunzun arıtınzun “Ayrıca kim uzun süre hasta olup da bir çare bulunarak iyileş(e)mese bu öğreti mücevherini okutarak, bu töreni gerçekleştirerek yıkansın (ve) arınsın” (AY-VII/465-469) (Çetin, 2020a, s. 175, 222)

mını munçulayı adırtlap kesinlerniñ adırtın birmiş kergek otların şaşurmadın kezigin bu ödlerniñ içinte yaragınça yonınça itip tüzüp uz katıp... “İşte bu şekilde kesinlerin farkını ayırt edip ilaçlarını şaşırmadan sırasıyla vermek gerek. Bu (sayılan) zamanların içinde (hastalığın) faydasına, usulüne göre hazırlayıp, düzenleyip ustaca karıştırarak...” (OB/6.5-9) (Berbercan, 2016, s. 40, 60)

inçü kılık-ı bilä inçü borluk-çı kızıgtä barça basıg salıg bergü bolmı[ş] üçün nom kulı çıbın bay t(ä)mür bu üçäğü [salıg]ı-nı buyan k(a)y-a-ka berz-ün “Tımar nizamı ile tımar bağcıları sırasıyla hepsi basıg salıg (vergileri) vereceği için Nom Kulı, Çıbın (ve) Bay Tämür, bu üçü salıg (vergilerini) Buyan Kaya’ya versin” (HB/BuYön18.5-11) (Keskin, 2022, s. 236, 429)

kirtü nom töz-lüg yolug oruk-ug y(a)rutu yaltrıtu y(a)rıkaz-un-lar “Gerçek öğreti esaslı yolu, çareyi aydınlatıp ışıtsınlar” (AY-III/160.2-3) (Ölmez, 1991, s. 48)

säkiz türlüg üdsüz ölümtä ulatılarta umug inag boltaçı ärür “Sekiz türlü zamansız ölüme ve benzerine çare ve umut olacaktır” (SİTA/130-132) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 83, 168)

bodis(a)t(a)ylar yorigınta yoriyur erken isig özin ıdaladı “Bodhisattvaların yolunda yürürken canını terk etti” (DAS/380-382) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

sekiz türlüg isig-öz yöründekin bilmek... “Sekiz türlü hayat devasını bilme...” (OB/2.17-18) (Berbercan, 2016, s. 36, 56)

eki türlüg yollar üzä tarıkguluk nizvanılarıg t(ä)rk tavrak tarkarmakka tayanıp bilgä bilig p(a)ramıtıg nätägin bütürürlär “İki türlü yollar ile yok edecek ihtirasları çabucak yok etmeye dayanıp bilgi pāramitāsı nasıl elde edilir?” (AY-IV/1270-1273) (Tokyürek, 2018, s. 409, 578)

al “hüner, hile, kurnazlık, yetenek”

altağ: (“*al*” ile birlikte) yol, hüner, hile (Elmalı, 2022, s. 373)

armak: hile, kandırma (Çetin, 2020b, s. 419)

çeviş: marifet, hüner; yöntem (Ölmez, 1991, s. 91); kurnazlık, çare, hile (Hamilton, 2020, s. 154)

edrem: erdem, fazilet; güç, yetenek (Gulcalı, 2021, s. 444)

kür: hile (Ş. Tekin, 2019b, s. 425)

tev: hile, entrika (Keskin, 2022, s. 735)

tömke: hile, büyü (Ş. Tekin, 2019b, s. 481)

uz: usta, mahir, maharet, yetenek (Tokyürek, 2018, s. 975)

yeklerneñ alın altagın tevin kürin b(e)lgürtmiş yır oyun üni ol “Şeytanların hile ve yalanla, aldatmayla söyledikleri şarkı sesidir bu” (DAS/3652-3654) (Elmalı, 2022, s. 194, 276)

anta al çäviş ayu bergä men “Orada size kurnazca bir oyun (hile, dolap) açıklayacağım” (PK/LXXV.1-2) (Hamilton, 2020, s. 68)

küsäyür m(ä)n nomlazun, nirvan tegmä edi nomug b(ä)lgürtdäçi tol p kamag äd[gü] ädrämlär terkinin “ (Buddha’nın) bütün güzel erdemler(inin) toplamını ortaya çıkaran Nirvāṇa denilen asıl öğretiyi vaaz etmesini dilerim” (AY-X/1174-1177) (Gulcalı, 2021, s. 228-229, 277)

sünüş [tö]tüş kılurlar üküş tev [kü]r armakın “Hile (ve) sahtekârlıkla insanlar kavga ederler” (AY-VIII/1372-1374) (Çetin, 2020b, s. 336, 383)

titik sekiz biliglig (öze) tömke biligliglerig utgur(atı) uka yarlıkar erdi “Mahirane bir şekilde sekiz yanlış şuuru kesin olarak haşmetle anlar idi” (Maytr./4.23-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 46, 191)

bütmiş bışmış bilgä bilig p(a)ramitig uz bütürürlär “Muhteşem, tamamlanmış bilgi pāramitāsini maharetle elde ederler” (AY-IV/2572-2574) (Tokyürek, 2018, s. 497, 595)

al-: almak, ele geçirmek (Hamilton, 2020, s. 144); kabul etmek, karşılamak (Ölmez, 1991, s. 82); kazanmak (Çetin, 2020b, s. 416); sahip olmak (Keskin, 2022, s. 499); uymak; durdurmak, devamına engel olmak (Özbay, 2019, s. 145); çalmak (Tokyürek, 2018, s. 782)

alın-: almak, seçmek (Ayazlı, 2012, s. 290)

as-: çıkmak, yükselmek; kazanmak, çoğaltmak (Elmalı, 2022, s. 378)

aşa-: almak, kabul etmek (Ayazlı, 2012, s. 294)

erksin-: hükmetmek, sahip olmak (Keskin, 2022, s. 582)

içker-: 1. almak, kabul etmek 2. kaybetmek (Tokyürek, 2018, s. 868)

igele-: sahip olmak, idare etmek, yönetmek (Keskin, 2022, s. 594)

kazgan-: kazanmak (Ayazlı, 2012, s. 317)

kör-: görmek; uymak (Özbay, 2019, s. 150)

kun-: çalmak, yağma etmek (Elmalı, 2022, s. 429)

- ogurla-: çalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 437)
- sergür-: durdurmak, alıkoymak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)
- tapla-: hoşnut olmak, sevmek, kabul etmek, onaylamak (Tokyürek, 2018, s. 933)
- tid-: engel olmak, alıkoymak, durdurmak (Özbay, 2019, s. 154)
- tukıgla-: durdurmak (Tokyürek, 2018, s. 962)
- turgur-: durdurmak (Çetin, 2020a, s. 297)
- turıt-: durdurmak (Tokyürek, 2018, s. 964)
- tuşgur-: karşılamak (Elmalı, 2022, s. 478)
- tut-: tutmak, almak; dinî emri yerine getirmek (Özbay, 2019, s. 154); ele geçirmek, sahip olmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)
- ud-: takip etmek, uymak (Çetin, 2020a, s. 299)
- udun-: uymak (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)
- ugra-: uymak, planlamak, niyetlenmek (Ayazlı, 2012, s. 353)
- una-: razı olmak, kabul etmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)
- üve-: baskı altında tutmak, ele geçirmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)
- yaraş-: uymak, yakışmak (Elmalı, 2022, s. 491)
- yet-: kazanmak, elde etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)
- yığ-: yığmak, kazanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

amti köñülçä alıñ “Şimdi istediğiniz kadar alın” (PK/XVI.5-6) (Hamilton, 2020, s. 38)

adın t(a)var asmasar biz [o]l biziñe oğsatı ermez “Başka mal mülk kazanmaz isek, bu bize yakışmaz” (DAS/989-990) (Elmalı, 2022, s. 99, 245)

ilkidäki kılmuş kazğanmış buyan ädgü kılınç tüşin uthısın aşayurlar “Başlangıçta kazanmış oldukları erdemlerin semeresini alırlar” (AY-VI/157-159) (Ayazlı, 2012, s. 76, 168)

bu üç kuvrag ok ärksinz-ün “Bu üç cemaat bizzat hâkim olsun” (HB/BuYön28.11-12) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

ädgü nomlarığ içkürmük... “İyi kanunları özümsemek...” (AY-IV/191) (Tokyürek, 2018, s. 337, 563)

üçüğü igülüzün tetim(i)z “Üçü birden sahip olsun dedik” (HB/BuYön28.5) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

y(a)vlak eş tuş adaş kudaş savın alıp köñülin körüp... “Kötü eşin dostun sözüne kanıp, (onların) düşüncelerine uyup...” (HU/235-237) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

küçeyü kunup... “Zor kullanıp çalarak...” (DAS/3827) (Elmalı, 2022, s. 200, 278)

kim yime aş içgü ogurlap yigüçi(-ler e)rdi olar amtı kentü etüzlerin... “Yiyecek ve içecek çalıp yiyenler ise şimdi kendi vücutlarını...” (Maytr./72.20-21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

adınların süüsün çäriğin tıdmak sürgürmək kılur m(ä)n “Yabancıların askerini ve ordusunu alıkoyup durdururum” (SİTA/368-369) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 177)

bar antag tınl(ı)glar takı adın bağıg tınl(ı)glar bolgalı tapladaçı “Var olan canlılar başka bağılı canlılar olmayı kabul edecek(tir)” (AY-IV/1449-1450) (Tokyürek, 2018, s. 421, 580)

nomug törög yadturmatın tıdtım(i)z ärsär... “Öğretinin ve yasaların yayılmasını engellediysek...” (HU/112-113) (Özbay, 2019, s. 82, 93)

oronta tıdıp sürgürüp turgurğalı “O makamda (kalmasını) engelleyip durduracaktır” (ABİT/1121) (Karaayak, 2021, s. 165, 313)

üç asanke içindäki alp kılğuluk açığ ämgäklig çatıklıg işläriğ işläğäli turıtmamak tukıgılanmamak ärtür “Üç aşamkhyeya içinde zor bulunacak ızdıraplı jätakalı işleri yapmak için durdurmamaktır” (AY-IV/830-833) (Tokyürek, 2018, s. 380, 573)

v(a)jırlıg okın tuşguru t[o]kıp [o]l yekke kın kızgut bereyin “Elmasta oklarla karşılayıp vurarak o şeytana cezasını vereyim” (DAS/3859-3861) (Elmalı, 2022, s. 201, 279)

alku tutdaçı uğuşlarıntın törçimiş... “Bütün ele geçirici soylarından baş göstermiş...” (SİTA/347) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 107, 176)

kimler yana ol bodis(a)t(a)vlarka tapıngalı udungalı bolsarlar burhanlarka tapınmış bolur tep bilmiş k(e)rgek “Yine kimler, o Bodhisatvalara inanarak hürmet etse onların yolundan gitse, Buddhalara hürmet etmiş olurlar, diye bilmek gerek” (AY-VII/83-87) (Çetin, 2020a, s. 143-144, 216)

uzun turkaru kuanşı im pusar atın atayu tapınu udunu t(eginse)r... “Uzun müddet Kuanşı İm Pusar adını saygıyla anar, (ona) tapınır (ve) uyarsa...” (KİP/67-68) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11-12, 20)

kuanşı im pusar algalı unamadı “Kuanşı im pusar almaya razı olmadı” (KİP/159) (Ş. Tekin, 2019a, s. 16, 23)

taloy ügüzüg üvädüçi... “Denizleri ve okyanusları baskı altında tutan...” (SİTA/67) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 77, 165)

a[rt]ukrak yaraşıp turur erti “(Ona) fevkalade yakışmaktaydı” (DAS/4101-4102) (Elmalı, 2022, s. 209, 282)

kiçigde berü yıgmış kazganmı(ş) edim tavarım erdi erser... “Küçüklüğümden beri birtirdiğim, kazandığım ne malım mülküm var ise...” (Maytr./10.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 56, 197)

ala: ala, alaca, karışık renkli (T. Tekin, 2013, s. 49); çok renkli (Keskin, 2022, s. 501)

esri: alaca (?), kaplan rengi (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

esrinü / esringü: çok renkli (Ayazlı, 2012, s. 308); alaca (Elmalı, 2022, s. 402)

kusrı: alaca (Ş. Tekin, 2019b, s. 421)

ala *atlıg yol teñri men* “Alaca atlı yol tanrısıyım” (IB/2) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

üsriñü *hua çäçäklär saçıp...* “Rengârenk çiçekler saçıp...” (AY-VI/451-452) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

kök sarıg kızıl yörün yipün öñlüg esri kusrı suvdakı kurgakd(ak)ı çeçekler yarılıp açılıp tö(külür) “Mavi, sarı, kırmızı, beyaz, menekşe rengi –koyu kırmızı- renkte, alacalı, sudaki, karadaki çiçekler yarılıp dökülür” (Maytr./55.25-28) (Ş. Tekin, 2019b, s. 112, 231)

alaçu / alaçuk: çadır, kulübe (Clauson, 1972, s. 129); barınak (Keskin, 2022, s. 501)

ergü: (kalınacak) yer, ikametgâh, barınak (Gulcalı, 2021, s. 446)

ev: ev, çadır (Hamilton, 2020, s. 149); barınak (Elmalı, 2022, s. 403)

kalık: gökyüzü; barınak, yer, mekân (Elmalı, 2022, s. 412)

kerekü: çadır (T. Tekin, 2013, s. 55)

şal: (< *Skr. şala*) kulübe, ev (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

yurt: yurt, çadır (Keskin, 2022, s. 800)

kamış alaçuk “... kamış kulübe” (Maytr./88.28) (Ş. Tekin, 2019b, s. 161, 259)

anta ötrü inis[i] [upasene ev]ig barkıg başlap [şrav(a)st kent]de kaltı “Daha sonra (Upasena adlı) küçük kardeş evi barkı yönetip, (Śrāvastī)’de kaldı” (DAS/996-998) (Elmalı, 2022, s. 99, 245)

yorigma kurt [ko]ñuz üstün uçugma kuş kuzgunnuñ uyala kalıkı bolup yarsıgu orni uyası bo[lgay] “(İşte benim bedenim) sürünen kurtçukların, uçan kuşların yuvalandığı mekan olup, (onların) tiksindirici yeri yurdu olacak” (DAS/4272-4275) (Elmalı, 2022, s. 215, 284)

kerekü *içi ne teg ol* “Çadırın içi nasıl?” (IB/18) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

k(ä)ntü k(ä)ntü ärgülürinü *yadılı tögindilär* “Kendi mekânlarına dağıldılar” (AY-X/1564-1565) (Gulcalı, 2021, s. 259, 282)

koyn yıl ç(a)hş(a)p(u)t ay tokuz yañıka yurt [=yurt] kurgu d(a)niyäl elçi alg(a)lı kälmiş üç küri çubagan üç kü[ri] üz-üm üç küri alıma talkan-ı on iki kalça duşab [] “Koyun yılı on ikinci ayın dokuzuncu gününde yurt kuracak Daniyäl Elçi’nin almak için geldiği üç küri hünnap, üç küri üzüm, üç küri elma kavutu, on iki boynuz hokka, pekmez [...]” (HB/BuYön56.2-4) (Keskin, 2022, s. 254, 436)

alakır-: çağırarak, haykırmak (Elmalı, 2022, s. 372)

ata-: seslenmek, çağırmak, söylemek (Ş. Tekin, 2019a, s. 37)

çarla-: bağırarak, çağırmak (Elmalı, 2022, s. 396)

kıkır-: bağırarak, çağırmak (Elmalı, 2022, s. 420)

mağra-: çağırmak (Karaayak, 2021, s. 745)

okı-: çağırmak, seslenmek (Gulcalı, 2021, s. 500)

orla-: bağırarak, haykırmak (Gulcalı, 2021, s. 501)

ünt-: çağırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

korku teg y(a)vlak katıg [ünün] kıkırtı alakırtı “Korkutucu sert sesiyle bağırıp haykırdı” (DAS/2614-2615) (Elmalı, 2022, s. 159, 264)

kentüni atamış ünüg anta ok eşidür “Kendisini çağıran sesi hemen işitir” (KİP/190-191) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

basasinta çarlayu atasın üntep inçe tep tedi “Arkasından bağırarak babasını çağırıp şöyle dedi” (DAS/3149-3151) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

orlayu mağrayu ögsüz bolup burhanlarıg ögöl[i sakıngalı] um<a>sar biz “Bağırıp çağırıp akılsız olup Buddhaları düşünemesek (ve onları hatırlayamasak.” (ABİT/38-39) (Karaayak, 2021, s. 62, 225-226)

t(e)rkin [... ü]skinte okıp inç[e] [tep tedi “Hemen (aşçısını) huzuruna çağırıp söyle (demiş)” (DAS/1441-1443) (Elmalı, 2022, s. 116, 250)

orlayu kıkıra inçä tep ümgänü sav sözlädi “Bağıra çağıra üzülüp şöyle söyledi” (AY-X/830-831) (Gulcalı, 2021, s. 202, 273)

alakırış-: çağrışmak (Elmalı, 2022, s. 372)

kıkırış-: bağrışmak, çağrışmak (Elmalı, 2022, s. 420)

okış-: birbirini çağırmak, çağrışmak (Elmalı, 2022, s. 440)

[anta] ötrü belınteg ç(a)ştane elig tegresinte kolti sanınça yekler katıg ünin kık(ı)rışdılar alakırışdılar “Ondan sonra korkunç (bir şekilde) Hükümdar Caştana’nın çevresinde sayılamayacak kadar çok şeytan (toplanıp) kaba seslerle bağırıp çağırdılar” (DAS/3778-3781) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

bir ikintiske okışu elig beg kelmiş amtu umugsuz inagsız bolm[agay] biz tep monçulayu teşdiler “Birbirlerini çağırarak ‘Hükümdar gelmiş. Artık umutsuz, çaresiz olmayacağız.’ diye söyleştiler” (DAS/1505-1508) (Elmalı, 2022, s. 119, 251)

alağur-: güçsüzleşmek, bitkin hâle gelmek, zayıf olmak (Gulcalı, 2021, s. 434)

küçsire-: güçsüzleşmek, bitkin düşmek (Gulcalı, 2021, s. 481)

tur(u)- / toru-: zayıflamak, bir deri bir kemik kalmak, güçsüzleşmek (Gulcalı, 2021, s. 535)

yavır-: güçsüzleşmek, zayıflamak (Gulcalı, 2021, s. 553)

bo Montag osuglug törümiş küçsirämiş alağurmuş aç bars açmak suvsamak ämgäkin ärtiñü sıkılıp unakaya ölgäli turur “Bu, böylesine zayıflamış, bitkin aç kaplan açlık susuzluk eziyetiyle son derece sıkılıp neredeyse ölmek üzeredir” (AY-X/146-149) (Gulcalı, 2021, s. 154, 265)

açmak suvsamak üzä sıkılıp tur(u)mış yavrımıñ sınmış ätözläri alağurup küçi küsüni üzüliüp unakaya ölgäli yatur ärti “(Anne ve yavru kaplanların) açlık (ve) susuzluktan zayıflayan, bitkin düşen bedenleri hâlsizleşip gücü kuvvet(ler)i tükenerek neredeyse ölmek üzere (orada) yatıyorlardı” (AY-X/122-125) (Gulcalı, 2021, s. 153, 264)

alasız: eksiksiz, tam (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342)

arıtı: tam, tamamen (Ayazlı, 2012, s. 293)

artoksuz: abartısız, fazla / aşırı olmayan, tam (Gulcalı, 2021, s. 440)

bütüg: bütün, tam; (bir yaradan söz ederken) kapanmış, iyileşmiş (Hamilton, 2020, s. 154)

bütün: bütün, tam (Tokyürek, 2018, s. 843)

çak: tam olarak, tam da, tam (Gulcalı, 2021, s. 463)

çınkaru: tam, doğru bir şekilde (Berbercan, 2016, s. 95)

egsüksiz: eksiksiz, noksansız, tam (Tokyürek, 2018, s. 849)

irüksüz: (“yaruksuz” ile birlikte) tam, bütün, gediksiz (Elmalı, 2022, s. 411)

kalisız: eksiksiz, arta kalmaksızın (Çetin, 2020a, s. 275)

kiñ: geniş; tam (Ş. Tekin, 2019a, s. 42)

koduru: tamamıyla, tam (Ayazlı, 2012, s. 320)

köni: doğru, tam (Keskin, 2022, s. 635)

tetrü: tam (Karaayak, 2021, s. 794)

tolu: tam, bütün, tamamıyla (Tokyürek, 2018, s. 953)

tolun: tam, bütün, mükemmel (Elmalı, 2022, s. 474)

tükel: eksiksiz, tam; tamamıyla (Çetin, 2020b, s. 477)

tükellig: eksiksiz, tam, mükemmel (Çetin, 2020b, s. 478)

tüketi: tamamen, eksiksiz (Keskin, 2022, s. 757)

tüz: tam (Elmalı, 2022, s. 480)

yaruksuz: (“*irüksüz*” ile birlikte) tam, bütün, gediksiz (Elmalı, 2022, s. 492)

yeg: iyi, daha iyi, yeğ, çok iyi, eksiksiz (Ayazlı, 2012, s. 362)

*azun tınl(i)glar uguşı **alasız** bir tæg mänjilig bolzunlar* “Varoluş biçimi canlılarının soyu eksiksiz hep birlikte mutlu olsunlar” (SİTA/498) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 123, 181)

*ol şastirlar bo nom ärdinikä **arıtı** ogşayu tægınmäzlär* “O şaстрalar, bu öğreti mücevherine tam olarak benzemez” (AY-VI/755-756) (Ayazlı, 2012, s. 121, 174)

***artoksuz** yanłoksuz köni kertü yorığıñız ol* “Uygulamalarınız abartısız, yalansız ve dosdoğrudur” (AY-X/1240-1241) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

***çak** amtı maña ugrayu ätözümın isig özümın titgülük ıdalagaluk üd kolu soka kälti* “(İşte) tam şimdi vücudumu, hayatımı adayacak zaman çıkageldi” (AY-X/191-193) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

***çınkaru** bilti* “Doğru bir şekilde bildi” (OB/13.1) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

*kop törlüg tapıgın udugın **ägsüksüz** k(ä)rgüksiz tapınmak udunmak ağır ayag kılmak äürür* “Her türlü saygıyla eksiksiz gereği kadar tapınmak hürmet etmektir” (AY-IV/1184-1187) (Tokyürek, 2018, s. 403-404, 577)

*y(a)ruksuz **irüksüz** k[ir]siz arıg raçad(a)rmelig **tolunın** tolunadmış* “Tam ve tertemiz kraliyet mükemmelliği ile bütünleşmiştir” (DAS/4-5) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

*yavız kadir kılıkıg ulug ezrua körkitmiş tört türlüg yeg şastırıg yelvi b(e)lgürtme arvişig **kalısız** barçanı bilmiş siz* “Yüce Ezrua’nın gösterdiği kötü yaradılışı (ve) dört türlü bilgeliğin yorumlarını eksiksiz, bütünüyle bilirsiniz” (AY-VII/777-781) (Çetin, 2020a, s. 200-201, 226)

***koduru** kolulap tıñlagıl* “Her şeyinizle konsantre olup dinleyin” (DAS/1600) (Elmalı, 2022, s. 122, 252)

***köni** tutar-m(ä)n* “Doğru olarak sayarım” (HB/Çeş70.5) (Keskin, 2022, s. 311, 460)

*kedın yuñak **tetrü** körüp ärtip...* “Batı tarafı tam olarak görüp geçerek...” (ABİT/862) (Karaayak, 2021, s. 140, 294)

*bu ok köñülnüñ **tolu tükäl** çın kertü arıg süzök tözlügin tıyunup...* “Bu gönlün tam gerçek temiz esasını anlayıp...” (AY-IV/284-285) (Tokyürek, 2018, s. 343, 565)

*kılıñ meni **tükellig** bo edremlerke **egsüksüz*** “Beni bu faziletlere eksiksiz olarak eriştirin” (AY-VIII/161-163) (Çetin, 2020b, s. 235, 368)

***tükäti** berdim* “Tamamen verdim” (HB/Çeş57.4) (Keskin, 2022, s. 308, 458)

***tüz** tün yarımınta [orununtın örü] turtı* “Tam kapkaranlık gece yarısında (yerinden doğrularak) ayağa kalktı” (DAS/2111-2112) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

*ötrü üzäliksiz üstünki **yeg** köni tüz tıymak burhan kutıña yanmaksız ävrilmäksiz bolgay m(ä)n* “Böylece dönüşü olmayan mükemmel aydınlanmaya Buda kutsallığına ulaşacağım” (AY-VI/384-386) (Ayazlı, 2012, s. 93, 170)

alım: borç, vergi (Wilkens, 2021, s. 28)

berim: vergi, borç (Keskin, 2022, s. 538)

birt: vergi (Ş. Tekin, 2019b, s. 367)

irt: vergi (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

ötünü: borç (Keskin, 2022, s. 687)

...alım bejr-im til(ä)m(ä)z-m(ä)n “[...] alım berim (vergisi) istemem” (HB/Çeş38.4) (Keskin, 2022, s. 303, 455)

vrhar seşrem irtin birtin boşusar... “Manastırları vergiden kurtarsalar...” (Maytr./52.47-48) (Ş. Tekin, 2019b, s. 108, 229)

ögrünç-[k]ä ötünü böz k(ä)rg(ä)k bolup akıl-ta tört ton-luk böz ötünü altım “Öğrünç’e borç (olarak) böz gerekli olup Akıl’dan dört elbiselik bözü borç aldım” (HB/Borç34.2-3) (Keskin, 2022, s. 188, 411)

alışa: elma (Keskin, 2022, s. 502)

çambu: (< *Skr. jambu*) elma (Ş. Tekin, 2019b, s. 378)

[bir k]üri alım[-a] [tal]kan-ı tört kalça duşab-ta kärsin yalın onlar [küri] çubagan bilä bütürüp [be]rz-ün “Bir küri elma kavutu, dört boynuz hokka ve pekmez Kärsin, Yalın, onlar [...] küri hünnap ile hazırlayıp versin” (HB/BuYön56.6-7) (Keskin, 2022, s. 254, 436)

teşriler birle çambu söğüüg iter yaratır “Tanrılar ile jambu ağacını süsler, yaratır” (Maytr./37.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 88, 215)

alın-: almak, seçmek (Ayazlı, 2012, s. 290)

(*alın-* sözünün “almak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “seçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*)

alınç: kazanç, kâr, kazanım, çıkar (Ölmez, 1991, s. 82)

asıg: yarar, fayda, kâr, kazanç (Ölmez, 1991, s. 84)

bulunç: bulma, kazanç (Ş. Tekin, 2019b, s. 374)

intki: (“*yarag*” ile birlikte) fayda, kâr, çıkar (Elmalı, 2022, s. 410)

kazganç: kazanç (T. Tekin, 2013, s. 55)

tusu: fayda, kâr, yarar, çıkar (Ölmez, 1991, s. 117)

yarag: (“*intki*” ile birlikte) fayda, kâr, çıkar (Elmalı, 2022, s. 491)

at küü bulunç alınç öz-in ök kelip kamag-ka ayaguluk çilteğülük bolgaylar “Şan, şöret, kâr-kazanç (bunlara) kendiliğinden gelip herkes katında saygı göreceklendir” (AY-III/195.20-22) (Ölmez, 1991, s. 76)

bo nom erdini ugurintaki törter türlü adruk adruk yig asıg tusu-lar tip yarlıkadı “Bu öğreti mücevheri zamanındaki dörder türlü, başka başka üstün faydalar, diye buyurdu” (AY-III/197.2-4) (Ölmez, 1991, s. 77)

ene esilü turur elni[η] [u]luşnuş intkisin yaragın [kılmış] esilinü büte turur nomnu[η] şazın]nuş asıgılgın “Ülkesinin azalmakta (olan) faydalı (işlerini), azalarak son bulmak üzere (olan) öğretinin faydalarını (tekrar çoğaltmış)” (DAS/47-50) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

çıgañ er oğlu kazgançka barmış “Yoksul (bir) adamın oğlu (para) kazanmaya gitmiş” (IB/30) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

alış: alış, ticaret (Keskin, 2022, s. 502)

beriş: veriş, ticaret (Keskin, 2022, s. 538)

satıg: satış bedeli; satış, ticaret (Keskin, 2022, s. 697)

yulgak: ticaret (Ş. Tekin, 2019b, s. 514)

alış beriş tıltagınta... “Alışveriş sebebinden (dolayı)...” (HB/Çeş79.3-4) (Keskin, 2022, s. 316, 462)

satıg kunpusın inçä söz-läşdim(i)z üç yüz beş otuz kunpuka üzüştüm(ü)z “Satış kunpusu için şöyle sözleştik: Üç yüz yirmi beş kunpuya anlaştık” (HB/ArSa13.5-6) (Keskin, 2022, s. 126, 382)

adın kişi ornınta yulgak iş küç işletdimiz “Başka kimselerin yerinde ticaret işinde işlettik” (Maytr./62.34-36) (Ş. Tekin, 2019b, s. 121, 236)

alk-: azalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 347); bitirmek, sonuna getirmek (Gulcalı, 2021, s. 434); mahvetmek, bozmak, sona ermek, uzaklaştırmak (Elmalı, 2022, s. 372); yok etmek, ortadan kaldırmak; tüketmek (Ölmez, 1991, s. 82)

alkın-: azalmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); sona ermek (Karaayak, 2021, s. 645)

alkındur-: bitirmek, yok etmek, tüketmek (Ölmez, 1991, s. 82)

amırtgur-: dindirmek, sakinleştirmek; ortadan kaldırmak, uzaklaştırmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342)

artat-: tahrip etmek, mahvetmek, bozmak (Elmalı, 2022, s. 377); yok etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

asıl-: azalmak; asılmak, bağlanmak (Berbercan, 2016, s. 84)

aşa-: yemek, tüketmek, beslenmek, gıda almak (Hamilton, 2020, s. 146)

azu-: azalmak (Çetin, 2020a, s. 265)

bog-: boğmak, yok etmek (Tokyürek, 2018, s. 825)

- bogur-: yok etmek (Tokyürek, 2018, s. 825)
- bış-: tamamlanmak, sona ermek, olgunlaşmak (Tokyürek, 2018, s. 803)
- butarla-: bozmak, parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 376)
- buz-: bozmak, mahvetmek (Karaayak, 2021, s. 682)
- büdker-: bitirmek, ödemek (Keskin, 2022, s. 566)
- büt-: bitmek, tamamlamak, sona ermek (Ayazlı, 2012, s. 303)
- bütür-: bitirmek, tamamlamak, sona erdirmek (Tokyürek, 2018, s. 836)
- egsü-: eksilmek, azalmak (Çetin, 2020b, s. 432)
- ertür-: yapmak, işlemek, uzaklaştırmak, geçirmek (Ölmez, 1991, s. 93)
- esil-: azalmak, eksilmek; zarara uğramak (Çetin, 2020b, s. 437)
- esilin-: azalmak, eksilmek (Elmalı, 2022, s. 405)
- keter-: uzaklaştırmak, gidermek, yok etmek, ortadan kaldırmak (Elmalı, 2022, s. 420)
- kevil-: azalmak, zayıf düşmek (Çetin, 2020b, s. 444)
- kın-: mağlup etmek, yok etmek (Tokyürek, 2018, s. 881)
- kora-: azalmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)
- kurultur-: zarar vermek, bozmak (Karaayak, 2021, s. 737)
- öçür-: silmek, söndürmek, yok etmek (Gulcalı, 2021, s. 502); ortadan kaldırmak (Çetin, 2020b, s. 459)
- öl-: ölmek, ortadan kaldırmak (Çetin, 2020b, s. 459)
- sı-: kırmak, bozmak (Özbay, 2019, s. 153)
- sür-: sürmek, uzaklaştırmak (Çetin, 2020b, s. 467)
- tarkar-: bitirmek, uzaklaştırmak, dağıtmak (Elmalı, 2022, s. 464); yok etmek (Çetin, 2020a, s. 293)
- taytur-: kaydırmak, ortadan kaldırmak (Çetin, 2020b, s. 470)

tıt-: parçalamak, yok etmek (Keskin, 2022, s. 737)

toşgur- / tosgur-: tamamlamak, bitirmek, kavuşturmak, yetiştirmek (Tokyürek, 2018, s. 954); yok etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 481)

tüke-: bitmek, sona ermek, tamamlanmak (Elmalı, 2022, s. 479)

tüket-: bitirmek, tüketmek, sona erdirmek (Ayazlı, 2012, s. 351)

uzat-: uzağa göndermek, ortadan kaldırmak (Gulcalı, 2021, s. 543)

üzmele-: bozmak, uzaklaştırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

üzül-: kesilmek, kopmak; bitmek, sona ermek, tükenmek (Elmalı, 2022, s. 487)

ye-: bozmak (Özbay, 2019, s. 156)

yokad-: yok olmak; yok etmek (Elmalı, 2022, s. 498)

yokaddur-: yok etmek, ortadan kaldırmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

*nızvanılarag arıtı **alkmış** alku dyan samarlar öze erk türk (bo)lmış* “İhtirasları tamamıyla yok etmiş, bütün istiğraklara hâkim olmuştur” (Maytr./2.46-48) (Ş. Tekin, 2019b, s. 42-43, 189)

*neteg arıtdı-lar **alkındurtı-lar** erser...* “(Onları) nasıl temizlediler, yok ettiler ise...” (AY-III/139.10-11) (Ölmez, 1991, s. 33)

*ol antag kutlug yağışlıg törü **alkıntı*** “Bu saadet verici ‘kurban âdeti’ sona erdi” (Maytr./10.3-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 55, 197)

*alku kor ayıg tütüş kəriş karışmakıg **amırtgırdaçı ürür*** “[O] bütün ziyanları, kötülükleri, kavgaları, anlaşmazlıkları ve karışıklıkları dindirendir” (SİTA/113-115) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 81-82, 167)

*k(a)pinçal atl(i)g kuş yep **artatmış*** “Kapiñjala adlı kuş yiyerek mahvetmiş” (DAS/3350) (Elmalı, 2022, s. 184, 273)

*mahabutlar kuwragı negülük **asılur** üstelür...* “Elementler toplanmasının nasıl azalıp arttığını...” (OB/4.4-5) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

*buyanı **azumış** erinç y(a)rılıg tınl(i)glarka ertinü k(e)rgeklig ötüg ötündün* “Sevaplardan yoksun zavallı canlılar için çok gerekli sözler söyledin” (AY-VII/516-518) (Çetin, 2020a, s. 179, 222)

*bo bo nızvanıları **bogup** amrılıp buyan ädgü alguluk ärsärlär...* “Bu ihtirasları bogup sakinleştirip sevap alacaklarsa...” (AY-IV/703-705) (Tokyürek, 2018, s. 372, 571)

*köñüllärin **bogururlar*** “Zihinlerini yok ederler” (AY-IV/2182) (Tokyürek, 2018, s. 468, 589)

*yumgaklarıg **buza butarlayu** ...* “Yumakları bozarak, parçalayarak ...” (Maytr./67.9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 126, 240)

*bu yıl-ta [koşul(?)]gan urub-nı **büdkärdimiz** [är]ti* “Bu yılda eklenen urub (vergisini) ödemiştik” (HB/Dilek01.55-57) (Keskin, 2022, s. 271, 440-441)

*bo ärür kara nomlartın ırak ketip yürün nomlarıg tutmakka tayanıp **bütmiş bışmış** bilgä bilig p(a)ramıtıg bütürmək* “Siyah öğretilerden (kötü karmadan) uzaklaşıp beyaz öğretileri (iyi karmayı) tutmaya dayanıp muhteşem, tamamlanmış bilgi pāramitāsını elde etmek budur” (AY-IV/2574-2577) (Tokyürek, 2018, s. 497, 595)

*küsämäk ärsär ol antag kkirsiz arıg akıgsız bilgä biligig **bütürgäli** tavrannamak ärür* “İstemek ise o öyle kirsiz temiz akmayan bilgiyi tamamlamak için hareket etmektir” (AY-IV/420-422) (Tokyürek, 2018, s. 353, 567)

esilmiş çolmuş köñüllüg erinç y(a)rlıg tınl(ı)g oğlanların nomlug yağmur yağıtıp enç tınça tegürü y(a)rlıkadılar “Bitmiş tükenmiş gönüllü, zavallı insanoğlunu öğretile yağmur yağdırarak huzura erdirmeyi bahşediyorlar” (AY-VIII/39-42) (Çetin, 2020b, s. 226, 367)

*ene **esilü** turur elni[η] [u]luşnuñ intkisin yaragın [kılmış] **esilinü büte** turur nomnu[η şazın]nuñ asıglıgın* “Ülkesinin azalmakta (olan) faydalı (işlerini), azalarak son bulmak üzere (olan) öğretinin faydalarını (tekrar çoğaltmış)” (DAS/47-50) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

*etözinteki yügin kanatın **keterip** ikileyü baran(a)s kentde el han ornınta olgurtı* “Vücudundaki tüyleri, kanatları yok edip (onu) tekrar Bārāṇas şehrindeki tahtına oturttu” (DAS/1725-1728) (Elmalı, 2022, s. 126, 254)

*küçsireyür **kevilür** <ançada> yeser* “Ne kadar yeseler de zayıflayıp güçsüzleşirler” (AY-VIII/1478-1479) (Çetin, 2020b, s. 345, 384)

*bo monça törlüg nizvanılarıg tarkargalı **kınmak** ärür* “Bunca türlü ihtirasları yok etmeyi istemektir” (AY-IV/1323-1324) (Tokyürek, 2018, s. 413, 579)

***öçürgelir** üçün birgerü mün kadaglar kuvragın* “Tüm kusurlar topluluğunu söndürmek için.” (AY-VIII/1187-1888) (Çetin, 2020b, s. 321, 381)

*övkesi **korayur*** “Öfkesi azalır” (KİP/65) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

*bärt baş kılıp **kurulturdu*** “Yaralayıp zarar verdi” (ABİT/724) (Karaayak, 2021, s. 127, 284)

*kanta [birök] bar erser ezüg armak kişiler artaturlar e[l hanıg] el orunıntın **tayturup*** “Her nerede varsa yalancı (ve) sahtekârlar, hükümdarları tahtından edip (ona) zarar verirler” (AY-VIII/1586-1589) (Çetin, 2020b, s. 355, 385)

*ög bitigin **tut(ı)p** basa tog<r>ıl-ka çamım yok* “Ana senedi parçalayıp (yok edip) Basa Togrıl’a itiraz etmem” (HB/Çeş74.7-8) (Keskin, 2022, s. 314, 461)

*üç asañı emgek **tosgurup** üstün teñri (altın) yalañuknuñ umuğı ı(nağı) (maytrı) atlıg burkan bolgay* “Üç Asamkhyeya müddetince (biriken) ızdırapları yok edip yukarıda tanrıların (aşağıda) insanların umudu ve daynağı (Maytrı) adlı bir burkan olacak” (Maytr./8.1-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 52, 195)

*[ülüş] **tükedi*** “Bölüm sona erdi” (DAS/2994) (Elmalı, 2022, s. 173, 268)

*t(ä)ñri t(ä)ñrısı burhanıg munçulayu ögä **tükätmiştü** ken...* “Tanrılar Tanrısı Budayı bu şekilde övmeyi tamamladıktan sonra...” (AY-VI/1164-1165) (Ayazlı, 2012, s. 153, 178)

*kim kentü tükel bilge biligi öze vijir örgün öze olurup nizvanılarınag **tarkardı üzmeledi*** “Kim kendi mükemmel hikmeti ile elmas taht üzerine oturup ihtirasları uzaklaştırdı, dağıttı” (Maytr./13.13-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 60, 199)

ayukşane atl(ı)g öz alkınçu emgekim yakın kelip isig özüm üzülgeli turur “Ecel ıstırabım yakınlaşmakta, yaşamım sona ermek üzeredir” (DAS/2683-2684) (Elmalı, 2022, s. 161-162, 265)

äviñ oronçak yed(i)m(i)z ärsär... “Ne kadar başkalarının emanetine hıyanet ettiyse...” (HU/151-152) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

bedügelı umadın korıp yokadıp bar[ır ...] “Büyüyemeden zarar verip yok edip gider” (DAS/3352) (Elmalı, 2022, s. 184, 273)

alku yavız tülläriğ yokaddurtaçı... “Bütün kötü düşleri yok eden...” (SİTA/126-127) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 83, 168)

alka-: övmek, methetmek, şükretmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342); yüceltmek (Elmalı, 2022, s. 372)

alkan-: methetmek, övmek (Özbay, 2019, s. 145)

kökeddür-: övmek, methetmek, yüceltmek, göklere çıkarmak (Ölmez, 1991, s. 100)

küle-: övmek, methetmek (Çetin, 2020b, s. 451)

ög-: övmek, methetmek (Çetin, 2020a, s. 287)

ögüt-: methetmek, övmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 444)

örit-: yükseltmek, yüceltmek, uyandırmak (Karaayak, 2021, s. 762)

yıv-: (“ög-” ile birlikte) övmek, methetmek (Elmalı, 2022, s. 497)

ögdi/lär alkjadılar “[bu sözleri] övdüler ve şükrettiler” (SİTA/470-471) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 120, 180)

yavız-ıg edgü tip kökeddürüp “Kötüyü ‘iyi’ diyerek yücelttim” (AY-III/135.11) (Ölmez, 1991, s. 29)

öge küleyü... “(Bu öğretiyi) methederek...” (AY-VIII/764) (Çetin, 2020b, s. 285, 376)

ögütmiş purnı arhantıg (ok)ıp inçe tip yarlıkayur “Övülmüş Veli Purna’yı çağırıp haşmetle şöyle der” (Maytr./81.6-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 253)

elig begig ögüp yıvıp inçe tep tediler “Hükümdarı överek şöyle dediler” (DAS/2980-2981) (Elmalı, 2022, s. 172, 268)

alkan-: methetmek, övmek (Özbay, 2019, s. 145) (*bk. alka-*)

alkıg: geniş (Çetin, 2020b, s. 416) (*bk. açok / açuk*)

alkın-: azalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 347); bitmek, yok olmak, tükenmek, sona ermek, ortadan kalkmak (Karaayak, 2021, s. 645); telef olmak, mahvolmak (Berbercan, 2016, s. 82)

(*alkın-* sözünün “azalmak, sona ermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*)

arta-: bozulmak, mahvolmak, yok olmak (Çetin, 2020a, s. 264)

bat-: batmak, yok olmak (Çetin, 2020a, s. 266)

buzul-: (“*arta-*” ile birlikte) bozulmak, tahrip olmak, mahvolmak (Elmalı, 2022, s. 394)

büt-: bitmek, tamamlamak, sona ermek (Ayazlı, 2012, s. 303)

çol-: yok olmak, kurumak (Çetin, 2020b, s. 431)

ket-: ortadan kalkmak, dağılmak (Karaayak, 2021, s. 721)

koora-: yok olmak, mahvolmak (Ayazlı, 2012, s. 321)

kurı-: kurumak, suyu çekilip cansızlaşmak; *mec.* yok olmak (Çetin, 2020b, s. 450)

öç-: ortadan kalkmak, yok olmak, sönmek, isteğin azalması (Karaayak, 2021, s. 757)

öçül-: yok olmak, sönmek, ortadan kalkmak (Ölmez, 1991, s. 107)

tarık-: uzaklaşmak, yok olmak, ortadan kalkmak (Ölmez, 1991, s. 112)

tüke-: sona ermek, bitmek, tükenmek (Gulcalı, 2021, s. 536)

üzül-: kesilmek, bitmek, sona ermek (Ayazlı, 2012, s. 358);
tükenmek (Elmalı, 2022, s. 487)

yetlin-: yok olmak, kaybolmak, yitmek; mahvolmak, alt üst olmak (Elmalı, 2022, s. 496)

yokad-: yok olmak, ortadan kalkmak (Ayazlı, 2012, s. 365)

agır ayığ kılınçları öçüp alkınıp... “Büyük günahları yok olup ortadan kalkıp...” (ABİT/1397-1398) (Karaayak, 2021, s. 191, 333)

t(a)varlarını artamakı buzulmakı [...] “Malının mülkünün mahvolması...” (DAS/3272) (Elmalı, 2022, s. 181, 272)

bo bütmiş işin içginur “Bu tamamlamış işini kaybeder” (AY-VI/984-985) (Ayazlı, 2012, s. 139, 176)

esilmiş çolmuş köşüllüğ erinç y(a)rlığ tınl(ı)g oğlanların nomlug yagmur yagıtıp enç tınçka tegürü y(a)rlıkadılar “Bitmiş tükenmiş gönüllü, zavallı insanoğlunu

öğretili yağmur yağdırarak huzura erdirmeyi bahşediyorlar” (AY-VIII/39-42) (Çetin, 2020b, s. 226, 367)

*t(ä)ñri yeri kişi azunu esilgäy **kooragay*** “Tanrılar (ve) insanlar alemi zarara uğrayacak” (AY-VI/662-663) (Ayazlı, 2012, s. 114, 173)

*tüşi [tem]i tarıgnıñ tatıgı küçi [ye]mişniñ bolar barça **kurıyur*** “Mahsulün verimi, meyvenin tadı (ve) bereketi bütünüyle yok olur” (AY-VIII/1446-1448) (Çetin, 2020b, s. 342, 383)

*edgü tityük nom-lug şaz-ınım **öçülmetin alkınmatın**...* “İyi denilen öğretili öğretim ortadan kalkıp yok olmadan...” (AY-III/164.14-15) (Ölmez, 1991, s. 51)

*ölgeli ugramış üdtä alku kamağ tıdığ antır[aylar]-ım(ı)z kalısız barça **tarıkzun ketzün*** “Ölmeye niyetlendiği(miz) zamanda bütün engellerimiz (ve) mânilerimiz tamamen yok olsun, ortadan kalsın” (ABİT/104-105) (Karaayak, 2021, s. 68-69, 231)

*tavar buşı töz-i yene t(e)rk-key-e üdün **alkınataçı tükedeçi erür*** “Mal sadakasının esası yine bir anlık sürede yok olup bitecektir” (AY-III/163.5-7) (Ölmez, 1991, s. 50)

*isig öziñe umuğı **üzülüp**...* “Yaşamından ümidini kesmiş (bir halde)...” (DAS/113-114) (Elmalı, 2022, s. 69, 234)

*ogulanı **yetlinip** barıp* “Çocukları ortadan kaybolmaya başlamış” (DAS/1463) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

*ol eliglärniñ hanlarnıñ ig ağıg ada tudaları bar ärsär barça **yokadıp ençgölüg äsängölüg bolgaylar*** “O hükümdarların hastalık sıkıntıları var ise hepsi yok olup huzurlu olacaklar” (AY-VI/143-146) (Ayazlı, 2012, s. 75, 168)

alkınçsız: sonsuz, tükenmez, bitmez, eksilmez (Ölmez, 1991, s. 82); eksilmeyen (Ş. Tekin, 2019a, s. 36)

alkınmaksız: sonsuz, bitmez, tükenmez (Ölmez, 1991, s. 82)

anant: (<Toh.A *ānant* < Soğd. *ānand* < Skr. *ānanda*) sonsuz, ölümsüz, Tanrı Vishnu (Elmalı, 2022, s. 374)

apamuluk: sonu olmayan, sonsuz, ebedi (Gulcalı, 2021, s. 438)

asanke: (< Toh.A *asamkhe*, Soğd. *”s’nk̄y* < Skr. *asamkhyeya*) sayısız, sonsuz (Gulcalı, 2021, s. 440)

egsümeksiz: eksilmeyen (Tokyürek, 2018, s. 849)

esilmeksiz: bitmez, tükenmez, eksilmez (Tokyürek, 2018, s. 864)

koltı: (< Skr. *koti*) sayısız, sonsuz; milyonlarca (Berbercan, 2016, s. 111)

kolti nayut: (<< Skr. *koñi-nayuta*) sonsuz, sayısız (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354)

kolusuz: ölçüsüz, sonsuz (Gulcalı, 2021, s. 489)

menjü: ebedî, sonsuz (Çetin, 2020a, s. 284)

menjülüg: ölümsüz, bengi, sonsuz, kalıcı (Ölmez, 1991, s. 104)

nayut: (< *Skr. nayuta*) sonsuz, çok, sayısız (Ayazlı, 2012, s. 329)

tükemeksiz: bitmeyen, tükenmeyen, tükenmez (Ölmez, 1991, s. 118)

tüketinçsiz: bitmez, tükenmez; sonsuz (Çetin, 2020b, s. 478)

uçsuz: sınırsız, sonsuz (Ayazlı, 2012, s. 353)

ürlük: daimî, sonsuz (Tokyürek, 2018, s. 980)

ürlüklüg: daimî, sonsuz (Tokyürek, 2018, s. 980)

yetinçsiz: (“*yetiz*” ile birlikte) sonsuz, erişilmez (Elmalı, 2022, s. 496)

törtünç nom buşı-ning tözi neçeke'tegi alkinçsiz tüketinçsiz titir “Dördüncü, öğreti sadakasının esası (ise) nice (zaman)a değin yok olmaz, tükenmez.” (AY-III/163.3-5) (Ölmez, 1991, s. 50)

inçä k(a)ltı alkinmaksız ägsümäksiz ädgü ädrämlärig üntürdäçi... “Şöyle eğer tükenmez eksilmeyen iyilik (ve) erdemleri çıkaracak...” (AY-IV/3369-3370) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

apamulug mänü nirvanıg tilägülük “Sonsuz Nirvāṇa’yı istemeli” (AY-X/232-233) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

alkinmaksız esilmäksiz alku nomlarnıy tutruki atl(ı)g d(a)r(a)ni nom... “Tükenmez, eksilmeyen bütün öğretilerin disiplini adlı dhāraṇī öğretisi...” (AY-IV/3388-3389) (Tokyürek, 2018, s. 551, 605)

yüz miñ tümen koltı tınlıglar iglig emgekintin ozdılar kutrultılar “Sayısız derecede çok hasta canlı (Otaçı Beg sayesinde çektiği) eziyetinden kurtuldu” (OB/14.3-5) (Berbercan, 2016, s. 48, 67)

söki arjılar birle bir yañlıg menjün turur siz yertinçüde “Eski kâhinler gibi uzun süre dünyada durursunuz” (AY-VII/824-826) (Çetin, 2020a, s. 204, 226)

artamaksız mengülüg nom-ug artamaksız mengülüg asıg-ıg bitem-leti tanuklayı y(a)rıkadı erser... “Bozulmasız, sonsuz öğretiyi; bozulmasız, sonsuz yararı bütününüyle tanıttatıp buyurdu ise...” (AY-III/173.1-3) (Ölmez, 1991, s. 58)

alkinmak-sız түkemeksiz inçgü mengi üz-e todurup... “(Onları) bitmez, tükenmez rahat, huzur ile doyurup...” (AY-III/154.8-10) (Ölmez, 1991, s. 44)

uçsuz kadıgsız ulug ämgäklig taloy ügüztin kaçürüp... “Uçsuz bucaksız büyük zahmetli denizden geçirip...” (AY-VI/590-591) (Ayazlı, 2012, s. 109, 172)

ämgäkli mänilig y(ä)mä ürlükli ürlüksüzli inçip... “İzdirap ve huzur da daimi ve geçici şöyle...” (AY-IV/3284-3285) (Tokyürek, 2018, s. 543, 604)

ürlüklügü ürlüksüzüg ömäzlär “Sürekliliği ve süreksizliği düşünmezler” (AY-IV/2199-2200) (Tokyürek, 2018, s. 469, 589)

yetinçsiz yetiz yagız... “Sonsuz (yeryüzü)...” (DAS/3600) (Elmalı, 2022, s. 192, 276)

sansız sakışsız kolusuz asanke kalplar içindä... “Sayısız sonsuz devirler içinde...” (AY-X/562-563) (Gulcalı, 2021, s. 182, 270)

alkınçu: eksilme, azalma (Ş. Tekin, 2019b, s. 347); ölüm, son, bitiş, zail olma (Elmalı, 2022, s. 372); nihayet, bitim (Ölmez, 1991, s. 82); sınır, son parça (Çetin, 2020b, s. 417)

(*alkınçu* sözünün “son” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*)

alkınçu “ölüm, bitiş, nihayet”

ançgınça: bu esnâda, nihayet (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

ölgeysök: ölüm (Karaayak, 2021, s. 760)

ölgü: ölüm (Karaayak, 2021, s. 760)

ölüm: ölüm (Berbercan, 2016, s. 123)

üzlünçü: nihayet, sonunda, son, bitiş (Tokyürek, 2018, s. 981)

ol tınl(ı)glar al[kınçu] [ü]dtä tükäl on kata abita burhan atın at[asar]... “O canlılar ölüm anında tam on kere Amitābha Buddha’nın adını söylese...” (ABİT/1394-1395) (Karaayak, 2021, s. 190-191, 332)

ölgäysök üdtä abita t(ä)ñri burhan[nıñ kutın] bulmadın sukavatita tuggalı bol[ur] “Ölüm zamanında Amitābha Tanrı Buddha’nın kutsallığını bulmadan Sukhāvati’de doğacaktır” (ABİT/43-44) (Karaayak, 2021, s. 63, 226)

näçätä birök yaşamakı tükäp ölgü ü[d]tä ol s(ä)ñrämtäki kamag bursañ kuvrag[ı]nt[a] körtılär “Nasıl ki yaşamı bitip ölüm zamanı geldiğinde o tapınaktaki bütün rahipler topluluğunda (onu) gördüler” (ABİT/1000-1002) (Karaayak, 2021, s. 153-154, 304)

ig kegenlig ölüm ada kamag yerte yadılur “Hastalık nedeniyle ölümler her yere yayılır” (AY-VIII/1410-1411) (Çetin, 2020b, s. 339, 383)

alkınçu “sınır”

çızıg: çizgi, kenar, sınır; usül, tarz, hareket tarzı, töre (Elmalı, 2022, s. 397)

kıdığ: sınır, kenar (Hamilton, 2020, s. 163)

sıçı: (<Çin. *sì zhì*) dört taraf, sınır, yön (Keskin, 2022, s. 701)

sim: (<Toh.A/B *sim < Skr. *sīmā*) sınır (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

uç: uç, son, sınır (Keskin, 2022, s. 760)

üstün turdaçı t(e)ñrilerig öñ alkinçusı orunta... “Yukarıda, şekil sınırında (dokuzuncu gök) bulunan tanrıları...” (AY-VIII/212-213) (Çetin, 2020b, s. 239, 369)

baranas kentniñ tagdın yınak argunıñ ızıgın ya[kın] bartılar “Baranas (adlı) şehrin dağ tarafındaki nehir kenarına ulaşırlar” (DAS/436-438) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

taluy ögüzkä kızıgıña tögürdi “Onu okyanus ırmağına ve [ülkelerinin] sınırlarına ulaştırdılar” (PK/LII.4-5) (Hamilton, 2020, s. 56)

küntün yınak sıçısı toynçog-nıñ açmış yer adırar “Güney tarafından sınırını Toynçog’un açtığı yer ayırır” (HB/ArSa15.8-9) (Keskin, 2022, s. 127, 383)

şimin ymä darnısın bayur m(ä)n “Sınırı ve onun dhāraṇīsini bağlarım” (SİTA/366-367) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 177)

alkındur-: bitirmek, yok etmek, tüketmek (Ölmez, 1991, s. 82) (*bk. alk-*)

alkınmaksız: sonsuz, bitmez, tükenmez (Ölmez, 1991, s. 82) (*bk. alkinçsız*)

alkış: dua, hayır duası, kutsama (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342); kehanet (Karaayak, 2021, s. 645); övgü, alkış; ibadet (Özbay, 2019, s. 145); övme, methetme (Tokyürek, 2018, s. 782); takdis (Ş. Tekin, 2019b, s. 347); tebrik, kutlama, hayır dua (Ölmez, 1991, s. 82)

alkış “kehanet, övgü, alkış, ibadet, övme, methetme, takdis”

burua: (< *O.Far. murw*) fal, kehanet (T. Tekin, 2013, s. 52)

külemek: methetme, övme (Karaayak, 2021, s. 740)

murwa: kehanet, işaret (önsezi) (Özbay, 2019, s. 151)

namo stute: (<< *Skr. namo stuti*) saygı, övgü (Karaayak, 2021, s. 748)

ögdi: övgü (Gulcalı, 2021, s. 503); alkış (Elmalı, 2022, s. 443)

ögmek: övme, methetme (Gulcalı, 2021, s. 503)

tapıg: ibadet, hizmet (Gulcalı, 2021, s. 520)

viyakrit: (< *Toh.A vyākṛti* < *Skr. vyākṛti* ~ *vyākṛta*) kehanet (Karaayak, 2021, s. 822)

vzanpat: (< *Toh. wasāmpat* < *Skr. upasampada*) takdis, vaftiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 499)

[abita t(ä)nri burhan] kutıña viyakrit alkış alırlar “Amitābha Tanrı Buddha’nın kutsallığında kehanet bulurlar” (ABİT/499-500) (Karaayak, 2021, s. 106, 265)

kiçig di[n]tar burua guru eşid[ip] içimiz isig Sangun İtaçuk üçün bitidim “(Ben) genç dindar (mürüt), mürşit kahinden işitip, ağabeyimiz aziz Sangun İtaçuk için (bu kitabı) yazdım” (IB/67) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

atın atap ögmäk külämäk ärür “Adını söyleyerek (yapılan) övme (ve) methetme (davranışı)dır” (ABİT/633) (Karaayak, 2021, s. 119, 276)

adın kim kayu tınl(ı)glar ymä birök bo ögdi üzä meni ögsärlär... “Diğer bütün canlılar da şayet bu övgü ile beni överlerse...” (AY-X/1204-1206) (Gulcalı, 2021, s. 231, 278)

[uza]tı tapıg kılğalı küyü küzätü [tutay]ın monçulayu bo nomug “Daima ibadet etmek için bu böylesi öğretiyi koruyayım” (AY-X/1429-1430) (Gulcalı, 2021, s. 248, 280)

alku: bütün, bütünü, hepsi (Çetin, 2020b, s. 417); hep, bitiresiye, kalmamacasına, tüm (Ölmez, 1991, s. 82); herkes (Ş. Tekin, 2019b, s. 347); tamamı, büsbütün (Karaayak, 2021, s. 645); her, her biri (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); tamamen, sonuna kadar, her yerde (Hamilton, 2020, s. 144)

alku “bütün, bütünü, hepsi, hep, kalmamacasına, tüm, herkes, tamamı, büsbütün, her, her biri, tamamen”

alkugu: hepsi, tamamı (Berbercan, 2016, s. 82)

alkugun: bütün, hep (Ayazlı, 2012, s. 291); hepsi (Gulcalı, 2021, s. 435)

aşsız: pek, ziyadesiyle; istisnasız; hep, bütün (Ş. Tekin, 2019b, s. 351); büsbütün (Tokyürek, 2018, s. 785)

arıtı: tamamen, tam olarak; hiçbir şekilde (Çetin, 2020b, s. 419)

arka: topluluk; hepsi, bütün (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

barça: hep, bütün (Ş. Tekin, 2019b, s. 360); bütünü, hepsi (Çetin, 2020a, s. 265); tamamı (Berbercan, 2016, s. 87); büsbütün (Ayazlı, 2012, s. 296); tamamen (Karaayak, 2021, s. 661)

birerkin: hepsi, tamamen (Berbercan, 2016, s. 90)

birgerü: birlikte, tümüyle, hep (Elmalı, 2022, s. 389)

birtem: tamamen, büsbütün, bütünüyle, bir kerede (Gulcalı, 2021, s. 457)

birtemleti: bütün, büsbütün, tamamıyla, hiç kalmamacasına (Ölmez, 1991, s. 88)

boş: tamamıyla, büsbütün (Karaayak, 2021, s. 676)

bütüg: bütün, tam; (bir yaradan söz ederken) kapanmış, iyileşmiş (Hamilton, 2020, s. 154)

bütün: bütün, hepsi (Keskin, 2022, s. 567); hep (Elmalı, 2022, s. 395); tüm (Elmalı, 2022, s. 395)

erüş: çok; bütün (Ş. Tekin, 2019a, s. 40)

ıdı: tamamen, bütünüyle; (olumsuzluk ile:) hiç, kesinlikle (Hamilton, 2020, s. 157)

imerigme / imrerigme: etraftaki (toplanmış kalabalık), çevredeki (bir araya gelmiş kalabalık), çevreleyen, bütün (Gulcalı, 2021, s. 472); hep, hepsi (Ayazlı, 2012, s. 314)

irüksüz: (“*yaruksuz*” ile birlikte) tam, bütün, gediksiz (Elmalı, 2022, s. 411)

kalinçsız: büsbütün, tamamen (Elmalı, 2022, s. 412)

kalısız: bütün, hep (Ayazlı, 2012, s. 315); bütünü, hepsi (Gulcalı, 2021, s. 484); kalmamacasına (Ölmez, 1991, s. 96); tamamı (Karaayak, 2021, s. 712); büsbütün (Elmalı, 2022, s. 413); tamamen (Çetin, 2020b, s. 441)

kamag: tamamı, hepsi, bütün, hep, toplam, bütünüyle (Elmalı, 2022, s. 413)

kamaglık: bütün, hep, hepsi, tamamı (Tokyürek, 2018, s. 872); tüm (Ölmez, 1991, s. 96)

kamagu: bütün, hep, toptan, hep birlikte (Elmalı, 2022, s. 413); bütünü, hepsi (Çetin, 2020b, s. 441); tamamı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

kamagun: bütün, hep, toplam, hep birlikte (Ölmez, 1991, s. 96); bütünü, hepsi (Çetin, 2020b, s. 441)

kayu: bütün, (varolan) bütün her şey, bütün hepsi, ne kadar, nasıl, bazı, herhangi bir (Karaayak, 2021, s. 716)

kodı: aşağıya doğru, aşağıda, tamamıyla, tamamen (Hamilton, 2020, s. 165)

koduru: tamamen, bütünüyle (Berbercan, 2016, s. 111)

kop: birçok, bütün (Ş. Tekin, 2019a, s. 43); hep, hepsi (T. Tekin, 2013, s. 56); tamamı (Hamilton, 2020, s. 165); tamamen (Karaayak, 2021, s. 730)

ne: 1. ne, nasıl; her, ne 2. ...-DIĞI/-DUĞU zaman, -UncA, olur olmaz (bir eylem gerçekleşir gerçekleşmez) (Gulcalı, 2021, s. 496)

neñ: büsbütün; asla, hiç (Karaayak, 2021, s. 749)

ötgürü: bütünüyle, tamamen (Çetin, 2020b, s. 460)

s(a)rva: (< < *Skr. sarva*) bütün, hepsi (Karaayak, 2021, s. 770)

sayu: herkes, her biri (Tokyürek, 2018, s. 926); her (Çetin, 2020b, s. 464)

taş: tamamıyla, büsbütün (Karaayak, 2021, s. 786)

tog: iyice, tamamen (Çetin, 2020b, s. 474)

tolp: bütün, hep (Çetin, 2020b, s. 474); tamamı (Tokyürek, 2018, s. 953)

tolu: dolu, hep, bütün (Ayazlı, 2012, s. 347)

tolun: tam, bütün, mükemmel (Elmalı, 2022, s. 474)

topulu: bütünüyle, tamamen (Çetin, 2020b, s. 475)

tükel: tamamen, tamamıyla, hepsi (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367); büsbütün (Gulcalı, 2021, s. 536); bütün (Hamilton, 2020, s. 185)

tüketi: bütünüyle, tamamen, hep, hepsi (Ayazlı, 2012, s. 351); tamamı (Gulcalı, 2021, s. 537)

tükellig: tam, bütün, eksiksiz (Tokyürek, 2018, s. 968)

tüü: her, türlü, çeşitli (Elmalı, 2022, s. 480)

tüz: 1. doğru, düz, eşit 2. hepsi, tamamı (Gulcalı, 2021, s. 538)

tüzü: hepsi, tamamı, bütün (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368); bütün (Karaayak, 2021, s. 809); hep (Tokyürek, 2018, s. 970); tamamen (Çetin, 2020b, s. 478)

ugrayu: tamamen, tümüyle (Berbercan, 2016, s. 140)

yapa: bütün, tamam (Keskin, 2022, s. 779)

yaruksuz: (“*irüksüz*” ile birlikte) tam, bütün, gediksiz (Elmalı, 2022, s. 492)

yumgı: büsbütün, bütün, hep, hepsi (Ayazlı, 2012, s. 365); tamamı (Gulcalı, 2021, s. 559)

t(e)ñrim siziñ ağızannıñ köni kertü savıñız alku barça buzulup ezüñ bolgay seziksiz kıltaçılar “Efendim ağzınızdan çıkmış olan (bütün) gerçek sözler bozularak şüphesiz yalan olarak algılanacak” (AY-VIII/187-190) (Çetin, 2020b, s. 237, 369)

alkugun yumgın ol bayagut oğlinga barıp inçe tip sözlediler “Hepsi toplu olarak o bey oğluna gidip şöyle konuştular” (OB/14.21-22) (Berbercan, 2016, s. 48, 68)

alkugun barça yerinüyü açıyü ögirip sävinip adın<ıp> muñadıñ üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak burhan kutıña b(ä)k katıñ köñül öritdiler “Hepsi acıyarak, sevinerek (ve) hayranlık duyarak en yüksek, mükemmel, doğru kavrayışlı Buddha kutsallığına sıkıca gönül bağladılar” (AY-X/903-907) (Gulcalı, 2021, s. 208, 274)

aysız käd särärlär särinürlär “Büsbütün iyice sabrederler” (AY-IV/623-624) (Tokyürek, 2018, s. 366-367, 570)

ol şastirlar bo nom ärdinikä arıtı ogşayu täginmäzlär “O şaстрalar, bu öğreti mücevherine tam olarak benzemez” (AY-VI/755-756) (Ayazlı, 2012, s. 121, 174)

amtık(ı)ya ok tavrak bagup amrılıp : arka kamag beş azun tın(ı)glar uguşı : alasız bir tæg mänjilig bolzunlar “Şimdi çabucak bağlanıp durulup bütün beş varoluş biçimi canlılarının soyu eksiksiz hep birlikte mutlu olsunlar” (SİTA/497-498) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 123, 181)

bodunuñuznu karañıznu emlep alp ağır emgeklerintin barça öñedtürü tegintim takı yime kim kayu birerkin kılmuş iglig ağırlıg emgeklig tınlıglar bar erser olarnı yime inç kılayın sakınçın orun orun sayu keze yorıyur erken... “Milletinizi halkınızı tedavi edip ağır eziyetlerinden hep kurtarmaya çalıştım ve de ne kadar hasta olmuş eziyet çeken canlı var ise, onları da sıhhatli yapayım düşüncesiyle her yanı gezip yürüyorken...” (OB/19.2-8) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

üstün t(e)ñri altın yal(a)ñuk birgerü yığılsalar... “Yukarıda Tanrı, aşağıda insanlar hep bir araya gelseler...” (DAS/4057-4058) (Elmalı, 2022, s. 208, 281)

[...] *birtem keterip akruş serinmekin [..]* “... büsbütün giderip ızdıraba (karşı) tahammülünle ...” (DAS/2359) (Elmalı, 2022, s. 150, 261)

artamaksız mengülüğ asıg-ıg birtemleti tanuklayı y(a)rılıkadı “Bozulmasız, sonsuz yararı bütününüyle tanıtlatıp buyurdu” (AY-III/173.2-3) (Ölmez, 1991, s. 58)

tugmaksız nom taplagın bütün tolu tanuklamak... “Doğmayan öğreti tahammülü ile bütün ispatlar...” (AY-IV/1084-1085) (Tokyürek, 2018, s. 397, 576)

imäriğmä kamag bodun kara enç mähilig örü ulug kudı kiçig tüz b(a)z kılı “Bütün halkı huzurlu yukarıdaki büyüklerle, aşağıdaki küçükler uyumlu olur” (AY-VI/166-168) (Ayazlı, 2012, s. 77, 168)

y(a)ruksuz irüksüz k[ir]siz arıg raçad(a)rmeliğ tolunun tolunadmış “Tam ve tertemiz kraliyet mükemmelliği ile bütünleşmiştir” (DAS/4-5) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

erüş üküş tın(l)glarnıñ çıgay [bulga]k em[ge]klerin kalın<ç>sız tarkarur erti “Pek çok canlının sıkıntı veren ıstıraplarını büsbütün uzaklaştırdı” (DAS/4514-4515) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

kop kamag yalañuklar kögüzin yarutır siz “Canlı varlıkların bütün hepsinin kavrama (gücünü) aydınlatırsınız” (KİP/198-199) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

kamag-lıg nom-larig tanuklagalı boltum “Bütün herkesin öğretilerini tanıtlamak istedim” (AY-III/164.11-12) (Ölmez, 1991, s. 51)

kamagun birgerü ögerler “Hep birlikte överler” (AY-VII/900-901) (Çetin, 2020a, s. 211, 227)

yetinç kün ertmekiñe tagdın yınak keñ alkıg arguda kamugu barça anta yığıltılar “Yedinci günün geçmesiyle hepsi dağ tarafındaki geniş vadide toplandılar” (DAS/408-410) (Elmalı, 2022, s. 78-79, 237)

yertin<ç>üdüki k[a]lyu barın[ç]a... “Dünyada her ne varsa...” (ABİT/113) (Karaayak, 2021, s. 69, 232)

bodunı karası koduru emgenti “Milleti, tebası hep (bu salgın hastalık sebebiyle) eziyet çekti” (OB/2.5) (Berbercan, 2016, s. 36, 56)

näñ yänä olarnı küdälim... “Büsbütün yine onları bekleyelim...” (ABİT/861) (Karaayak, 2021, s. 140, 294)

nomlarig ötgürü topulu bilip ukup... “Öğretileri tamamıyla bilip anlayarak...” (AY-VIII/976-977) (Çetin, 2020b, s. 303, 378)

çariti boş taş... “Dinî davranışı tamamıyla...” (ABİT/1059) (Karaayak, 2021, s. 159, 308)

käztä tolپ yertinçü y(a)ruk yaşuk bolmışın sakıng[u] ol “Hemen bütün dünya aydınlık ve parlaklık (içinde) olduğunu düşünecektir” (ABİT/1376-1377) (Karaayak, 2021, s. 189, 331)

on oronlar sayu ariyu süzüli artokrak arıg süzök bolmışı ärür “On yerin her biri artırılmış temizlenmiş çokça temiz pak olmuştur” (AY-IV/2032-2034) (Tokyürek, 2018, s. 459, 587)

tükäl körkitzünlär yüz küz üdläriğ “Bize yüz güz mevsiminin tamamını gösterebilirler” (SİTA/315-316) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 104, 175)

bo d(a)r(a)ni nomlarka tükällig bulgalı usarlar... “Bu dhārañı öğretilerle bütün olabilirlerse...” (AY-IV/3394-3395) (Tokyürek, 2018, s. 551, 605)

tört törlüg ş(i)mnu [kuv]ragın tüzü barça utyuk siz “Dört çeşit şeytan topluluğunu tamamıyla yenmişsiniz” (AY-X/1392-1393) (Gulcalı, 2021, s. 245, 280)

tüzü yukdı “Tamamıyla bağlandı” (ABİT/1138) (Karaayak, 2021, s. 167, 314)

tüzü tükäti ötündi “Ayrıntılı bir şekilde arz etti” (AY-X/467) (Gulcalı, 2021, s. 176, 269)

ugrayu bilser yime iglerniñ törçigülük ödlerin körmiş kergek “(Bu şekilde) tamamen bilindiğinde de hastalıkların başlama zamanlarını görmek (anlamak) gerekir” (OB/9.1-3) (Berbercan, 2016, s. 43, 62)

tüz y(a)pa “(Her şey) eşit, tamamen verilsin” (HB/BuYön19.11) (Keskin, 2022, s. 237, 429)

olar barça kalısız yomkı arızun alkınz-un “Onlar bütünüyle, kalmamacasına, toptan silinsin, yok olsun” (AY-III/138.11-12) (Ölmez, 1991, s. 32)

alkudın: her yerden (Ş. Tekin, 2019b, s. 347)

koptın: her yerden (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

tag töpüsinte turup al(kudın) iştilü altunlug kövrügler osuglug yañkulug ünin... “Bir dağın tepesinde durup her yerden işitilecek şekilde altın davullar(ınki) gibi çınlayan, akseden bir sesle...” (Maytr./81.25-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 253)

ot yük osuglug koptın otın örtenü yala ulıyü möñ(reyü) yıglavı sıktayü kelirler “Ot ve yük gibi her yerden alevler içinde yana yana, bağırıp inleyerek, ağlaya ağlaya gelirler” (Maytr./70.12-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 131, 242)

alkugu: hepsi, tamamı (Berbercan, 2016, s. 82) (bk. *alku*)

alkugun: bütün, hep, tümüyle (Ölmez, 1991, s. 82); hepsi (Gulcalı, 2021, s. 435); bütünüyle, hepsi birlikte (Keskin, 2022, s. 502)

(*alkugun* sözünün “bütün, hep, hepsi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

barça: bütün, bütünüyle, büsbütün, hep (Tokyürek, 2018, s. 795)

birgerü: birlikte, tümüyle, hep (Elmalı, 2022, s. 389)

birtem: tamamen, büsbütün, bütünüyle, bir kerede (Gulcalı, 2021, s. 457)

birtemlig: tümüyle, bütünüyle (Karaayak, 2021, s. 671)

ıdı: tamamen, bütünüyle; (olumsuzluk ile:) hiç, kesinlikle (Hamilton, 2020, s. 157)

inçge: iyice, tümüyle (Keskin, 2022, s. 598)

kamag: tamamı, hepsi, bütün, bütünüyle (Özbay, 2019, s. 149)

kamagun: bütünü, hepsi, bütünüyle (Çetin, 2020b, s. 441); hepsi (birlikte) (Gulcalı, 2021, s. 485)

keñürü: bütünüyle, genişçe (Çetin, 2020a, s. 277)

koduru: tamamen, bütünüyle (Berbercan, 2016, s. 111)

kop: bütün, hep; bütünüyle; her türlü (Ayazlı, 2012, s. 321)

odgurak: bütünüyle (Çetin, 2020a, s. 285)

ötgürü: tamamen, bütünüyle (Berbercan, 2016, s. 124)

topulu: bütünüyle, tamamen (Çetin, 2020b, s. 475)

tözü: tamamıyla, bütünüyle, hep, hepten, tümünden (Ölmez, 1991, s. 116)

tükel: bütünüyle, tamamen (Çetin, 2020a, s. 298)

tükellig: muktedir; tam; bütünüyle (Çetin, 2020a, s. 298)

tüketi: bütünüyle, tamamen, hep, hepsi (Ayazlı, 2012, s. 351)

ugrayu: özellikle, tamamen, tam olarak, tümüyle (Ayazlı, 2012, s. 353)

uz: bütünüyle, tamamıyla (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

yapa: bütünüyle (Karaayak, 2021, s. 826)

alku-gun bir teg körü y(a)rıkaz-un-lar “Hepsini aynı görsünler” (AY-III/137.15) (Ölmez, 1991, s. 31)

yavız kadir kılıkıg ulug ezrua körkitmiş tört türlüg yeg şastırıg yelvi b(e)lgürtme arvişig kalısız **barçanı** bilmiş siz “Yüce Ezrua’nın gösterdiği kötü yaradılışı (ve) dört türlü bilgeliğin yorumlarını eksiksiz, bütünüyle bilirsiniz” (AY-VII/777-781) (Çetin, 2020a, s. 200-201, 226)

üstün t(e)ñri altın yal(a)ñuk **birgerü** yığılsalar... “Yukarıda Tanrı, aşağıda insanlar hep bir araya gelseler...” (DAS/4057-4058) (Elmalı, 2022, s. 208, 281)

birtümlig arıgsızın k[olulamak] tep “Tümüyle pisliğini düşünmek diye söylenir” (ABİT/580-581) (Karaayak, 2021, s. 113-114, 272)

beş t(ä)ñri birlä **kam(a)g** t(ä)ñrilär sözınlüg(ü)n yäkkä sünüşgäli k[äl]ti “Beş tanrı ile birlikte bütün tanrılar sözleşerek şeytanlarla savaşmak için geldiler” (HU/1-3) (Özbay, 2019, s. 78, 92)

kamagun ünüp amrak ögüklärimin tiläyin “Hepsiyle beraber çıkıp sevgili çocuklarımı arayayım” (AY-X/418-419) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)

bodunu karası **koduru** emgenti “Milleti, tebası hep (bu salgın hastalık sebebiyle) eziyet çekti” (OB/2.5) (Berbercan, 2016, s. 36, 56)

kop küsüşüg kanturur köñül eyin ägsüksüz “Bütün istekleri gönlüne göre gerçekleşir” (AY-VI/1225-1226) (Ayazlı, 2012, s. 158, 178)

odgurak bütgey bu işi “Bu işi bütünyle bitecek” (AY-VII/661-662) (Çetin, 2020a, s. 191, 224)

nomlarıg ötgürü topulu bilip ukup... “Öğretileri tamamıyla bilip anlayarak...” (AY-VIII/976-977) (Çetin, 2020b, s. 303, 378)

ked ötgürü bilir men ukar men “Tam olarak bilirim, anlarım” (OB/13.9-10) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

töz-ü tüketi kılmuş kazganmış bolur-lar “Bütünyle, (hiç) kalmamacasına yapmış kazanmış olurlar” (AY-III/155.12-13) (Ölmez, 1991, s. 45)

nä k(ä)rgäkin ägsüksüz tüzü tüküti bersärlär... “Ne gerekiyorsa eksiksiz tamamıyla verdiklerinde...” (AY-VI/85-86) (Ayazlı, 2012, s. 70, 167)

uz açılmış... “Bütünyle açılmış...” (SİTA/77) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 77, 166)

ontın sıñ[arkı burhanlar] uluşınta kězä yapa yorıp... “On taraftaki Buddhalar ülkesinde gezip bütünyle yürüyüp...” (ABİT/852-853) (Karaayak, 2021, s. 139, 293)

almak: almak, elde etmek (Ölmez, 1991, s. 82)

bulmak: bulmak, elde etmek (Ölmez, 1991, s. 89)

üç inag almak buyan edgü kılınç-ka yitmez “Üç sığınak saymak (da) iyi davranışa yetmez” (AY-III/178.15-16) (Ölmez, 1991, s. 63)

nom taplag-ın bulmak... “Öğreti hoşnutluğunu bulmak...” (AY-III/152.20-21) (Ölmez, 1991, s. 43)

almır: hırs (Wilkens, 2021, s. 33)

amranmak: arzu, hırs; şehvet (Çetin, 2020a, s. 262)

az: (< Soğd. "z) hırs, açgözlülük (Çetin, 2020a, s. 265)

nizvani: (< Soğd. *nyzβ'n'k*) hırs, tutku (Karaayak, 2021, s. 749)

övke: öfke, hırs (Karaayak, 2021, s. 764)

suk: hırs, tamah, aç gözlülük (Özbay, 2019, s. 153)

az almır bolmasar tutyak bolmaz “Hırs ve arzu olmasaydı varlığa bağlanma olmazdı” (Maytr./44a.15-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 98, 222)

altı kat amranmak uguş t(e)ñri yerinte yalıñuz siz t(e)ñri kızı aglatı artuk kükülmüş siz “Altı kat dünyevi hırslar dünyasının tanrı saraylarında (bile) yalnız siz, tanrıça, fazlasıyla övülensiniz” (AY-VII/832-834) (Çetin, 2020a, s. 205, 226-227)

'äñilki bo ät[ö]zñiñ amranmak nizvani [tılta]gınta tugmış tı[nl(i)glar] kolulaguluk ol “Birincisi bu vücudun hırs tutkusu sebebiyle doğmuş canlıları düşünecektir” (ABİT/552-553) (Karaayak, 2021, s. 111, 270)

az övkä bilig[siz bilig]tä ulatı nizvanılar tıltagınta... “Hırs(larımız), öfke(lerimiz) (ile) cahilliğimizden dolayı dahası tutkularımız sebebiyle...” (ABİT/185-186) (Karaayak, 2021, s. 76, 238)

suk *yäk s(ä)viginčä yorıduk üçün y(a)vlak yergärü barır* “Şeytani hırsların hevesine daldığı için kötü yere (şeytanın yerine) doğru gider” (HU/341-342) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

alğu- zayıflamak, bitip tükenmek (Hamilton, 2020, s. 144)

kevil-: zayıflamak (Karaayak, 2021, s. 718)

kogşa-: zayıflamak; direncini yitirmek (Elmalı, 2022, s. 424)

tur(u)- / toru-: zayıflamak, bir deri bir kemik kalmak, güçsüzleşmek (Gulcalı, 2021, s. 535)

yavru-: güçsüzleşmek, zayıflamak (Gulcalı, 2021, s. 553)

küçi alğudı “Gücü tükeniyordu” (PK/XXXVII.2) (Hamilton, 2020, s. 49)

kävülür küçsiräyür “Zayıflar, güçsüzleşir” (ABİT/585) (Karaayak, 2021, s. 114, 272)

ötrü anası p(a)rçapati hatun oğlının adrılmakl(ı)g emgekin kogşap barıp t[e]ginke inçe tep tedi “Sonra anası Kraliçe Prajāpatī oğlundan ayrılmak ıstırabıyla zayıflamış (bir halde), varıp prene şöyle dedi” (DAS/4356-4360) (Elmalı, 2022, s. 218, 285)

açmak suvsamak üzä sıkılıp tur(u)mış yavrumış sınmış ätözläri alaşurup küçi küsünü üzülüip unakaya ölgäli yatur ärti “(Anne ve yavru kaplanların) açlık (ve) susuzluktan zayıflayan, bitkin düşen bedenleri hâlsizleşip gücü kuvvet(ler)i tükenerek neredeyse ölmek üzere (orada) yatıyorlardı” (AY-X/122-125) (Gulcalı, 2021, s. 153, 264)

alp: 1. yiğit (Tokyürek, 2018, s. 783); güçlü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342); cesur savaşçı (Elmalı, 2022, s. 373); kahramanlık ve güç gerektiren; saygın (Hamilton, 2020, s. 144); cesur, savaşçı, kahraman, korkusuz; 2. güç, zor; zorluk, tehlike; çetin (Gulcalı, 2021, s. 435); çok (Tokyürek, 2018, s. 783); ağır (Berbercan, 2016, s. 82); müşkül, kolay olmayan (Elmalı, 2022, s. 373); 3. fedakârlık (Ş. Tekin, 2019a, s. 36)

(*alp* sözünün “güç, zor” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg* / *açag*; “zorluk, tehlike” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*; “çok, saygın, çetin, ağır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*)

alp “cesur, savaşçı, kahraman, korkusuz, yiğit, güçlü, cesur savaşçı”

alpagut: cengâver, savaşçı, kahraman (Gulcalı, 2021, s. 435); yiğit, cesur savaşçı (Elmalı, 2022, s. 373)

arслан: cesur (Karaayak, 2021, s. 650)

atım: savaşçı, nişancı; nişancılık, atıcılık (Gulcalı, 2021, s. 441)

ayınçsız: korkusuz (Elmalı, 2022, s. 381)

aymançsız: korkusuz (Elmalı, 2022, s. 381)

çoğlug: parlak, güçlü, haşmetli (Ayazlı, 2012, s. 304)

erklig: güçlü (Karaayak, 2021, s. 695)

katıglanmaklıg: gayretli, güçlü (Ayazlı, 2012, s. 317)

korkınçsız: korkusuz, cesur (Tokyürek, 2018, s. 884)

küçek: güçlü, kuvvetli (Keskin, 2022, s. 645)

küçlüg: güçlü (Özbay, 2019, s. 151)

küsünlüg: güçlü, kuvvetli (Çetin, 2020b, s. 452)

narayan: (<< *Skr. nārāyaṇa*) erkekçe, güçlü (Tokyürek, 2018, s. 898)

tetimlig: cesur, korkusuz (Gulcalı, 2021, s. 527)

toña: kahraman, yiğit (Tokyürek, 2018, s. 954)

toñalıg: kahraman; uzun ömürlü (Çetin, 2020b, s. 475)

tölük: cesaret, kuvvet, korkusuz (Tokyürek, 2018, s. 955)

türk: yiğit, güçlü, kudretli; genç, güzel (Elmalı, 2022, s. 479)

türklüg: (“*erklig*” ile birlikte) yiğit (Elmalı, 2022, s. 480); güçlü (Ayazlı, 2012, s. 352)

uruñut: savaşçı (Elmalı, 2022, s. 484)

uyur: güçlü, kudretli, muktedir (T. Tekin, 2013, s. 64)

vikranta: (<< *Skr. vikrānta*) cesur, korkusuz (Karaayak, 2021, s. 822)

yaltrıklıg: parıltılı; güçlü (Çetin, 2020b, s. 484)

y(a)rp: güçlü, sağlam (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372)

yigit: yiğit, kahraman (Ayazlı, 2012, s. 364)

ıdtım m(ä)n kamag, bağlärig alp alpagut äränlärig, törttin sıñar oronta tilägäli teginig “Ben bütün beyleri, cengâver yiğitleri, dört bir tarafa prensi aramaya yolladım” (AY-X/723-725) (Gulcalı, 2021, s. 194, 272)

alku kamag yalañokların arslanlarıña... “Bütün insanların cesurlarına...” (ABİT/149) (Karaayak, 2021, s. 73, 235)

alp atım süülüg küçinä tükällig “Kahraman (ve) nişancı askerî gücü mükemmel (idi)” (AY-X/71-72) (Gulcalı, 2021, s. 149, 264)

katıg köñül öritip korkunçsuz ayınçsız köñülin sizlerni birle süñüşgeli kelyük m(e)n “Yüreğimi sağlamlaştırıp, cesaretle sizlerle savaşıma geldim” (DAS/3565-3567) (Elmalı, 2022, s. 191, 275)

meniñ köñülümdeki küs[üş]ümin aymançsız köñülin saña [söz]ledim “Gönlümdeki arzumu cesur bir şekilde sana söyledim” (DAS/1023-1025) (Elmalı, 2022, s. 100, 245)

çoğlug yalınlig tolu tükäl bolgay sizlär “Haşmetli ve eksiksiz olacaksınız” (AY-VI/213-214) (Ayazlı, 2012, s. 81, 169)

magad el üze erklig türklüg ulug elig-e “Ey, Magadha ülkesinin üzerindeki yiğit hükümdar!” (DAS/2476-2478) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

ken käligmä üdlärtä katıgılanmaklıg küçün üzä... “Gelecek zamanlarda gayretinle gücünle...” (AY-VI/564-566) (Ayazlı, 2012, s. 107, 172)

takı birök bağ eşi-niñ küç küçäk sav kälürüp ayıtsar... “Eğer bey ve maiyetinin güçlü sözünü kullanıp sorarlarsa...” (HB/KöSa04.13) (Keskin, 2022, s. 141, 390)

uladı kamag t(e)ñriler ulug küçlüg küsünlüg tözünler yme <ök> yeveg bolurlar erksinmeklig küçiñe “Ayrıca bütün güçlü kuvvetli tanrılar ve tabii asiller onları hükmetme gücüyle donatırlar” (AY-VIII/1260-1263) (Çetin, 2020b, s. 327, 381)

oğlu bar ärti ol bāgniñ m(a)has(a)tve tep tetimlig “O hükümdarım Mahāsattva diye delikanlı (bir) oğlu vardı” (AY-X/574-576) (Gulcalı, 2021, s. 183, 270)

uladı yekler uruñut[la]rı [er]dinilig ya[rıkla]rın kedip... “Başka şeytanlar ve (onların) savaşçıları değerli zırhlarını giyip...” (DAS/3786-3787) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

tört bulıntakı edgüsi uyurı tirilipen meñileyür, bedizleyür tir “(Ülkesinin) has ve muktedir adamları (etrafında) toplanmış, (sarayını) neşe içinde süslüyorlar, der” (IB/28) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

[alp] y(a)rp süülüg bilik salık elig[i hanı]... “Güçlü, kuvvetli ordusu olan, silah hükümdarı...” (SİTA/56-57) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 75-76, 165)

ötrü ol üdün ogulum çanarşabe bir yigit körklä urı ät'özin b(ä)lgürtüp... “Sonra o vakit oğlum Janarşabha (prens) genç, güzel, delikanlı bedeniyle ortaya çıkıp...” (AY-VI/932-934) (Ayazlı, 2012, s. 135-136, 176)

alpagut: cengâver, savaşçı, kahraman (Gulcalı, 2021, s. 435); yiğit, cesur savaşçı (Elmalı, 2022, s. 373)

(*alpagut* sözünün “savaşçı, kahraman, yiğit, cesur savaşçı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*)

alpal-: cesaretlenmek, kahraman olmak (Tokyürek, 2018, s. 783)

kedlen-: kahraman olmak, gözü pek olmak, korkusuz olmak
(Tokyürek, 2018, s. 875)

alpalmışları kädänmişläri y(ä)mä yänä alku yağı yavlaqlar barça adak asra bolmışları köziñür “Cesaretlenenler ve çabalayanlar (sayesinde) yine bütün

kötüler(in) hep ayak altı oldukları tezahür eder” (AY-IV/2750-2753) (Tokyürek, 2018, s. 508, 597)

alt: alt, aşağı taraf (Karaayak, 2021, s. 645)

altın: güney, güney tarafı; alt, alt taraf (Keskin, 2022, s. 504)

artın: alt, arka (Keskin, 2022, s. 512)

asra: alt, aşağı (Tokyürek, 2018, s. 788)

kudı: güney, güney tarafı; aşağı, alt (Keskin, 2022, s. 638)

uul: alt (Karaayak, 2021, s. 815)

*b(ä)kläp **altın** bölöktäki tının tartguluk* “Tutup alt bölümdeki nefesini çekecektir” (ABİT/1222) (Karaayak, 2021, s. 175, 319)

*üstün **altın** yer-tä...* “Yukarıda (ve) aşağıda (bulunan) arazide...” (HB/Çeş24.5) (Keskin, 2022, s. 294, 451)

*bu türk k(a)ra-baş satığın ikigü inçä söz-läşt(i)m(i)z yüz kedin yorıyur onar çıg t(a)mga-l(i)g kunpu-ka takı bir üvgä yäl(i)ş at üstüni uvaz **artını** iki ar-da (?) ig-siz toga-sız at* “Bu Türk kölenin satış bedeli için ikimiz şöyle kararlaştırdık: Pazarda geçerli, her on çıgda (bir) damgalı yüz kunpuya ve üstü kahverengi, altı arda rengi (?) hastaliksız hızlı koşum atına (anlaştık)” (HB/KöSa04.2-5) (Keskin, 2022, s. 140, 390)

*alku yağı yavlaklar barça adak **asra** bolmışları közünür* “Bütün kötüler(in) hep ayak altı oldukları tezahür eder” (AY-IV/2752-2753) (Tokyürek, 2018, s. 508, 597)

***kudı** yıña[k k]umar saşun-un yeri adırar* “Aşağı tarafından Kumar Saşun’un yeri ayırır” (HB/Arsa17.9) (Keskin, 2022, s. 129, 384)

*adak **uulındaki** miñ kigäylıg çakır lakşanıña...* “Ayağının altındaki bin parmaklı tekerlek işaretine...” (ABİT/311) (Karaayak, 2021, s. 88, 248)

altag: (“al” ile birlikte) yol, hüner, hile (Elmalı, 2022, s. 373); araç, yöntem (Gulcalı, 2021, s. 435); metot (Tokyürek, 2018, s. 783) (*bk. al*)

altı otuz: yirmi altı (Keskin, 2022, s. 504)

yegirmi altı: yirmi altı (Keskin, 2022, s. 787)

*t(a)kıgu yıl aram ay **altı otuz-ka**...* “Tavuk yılı birinci ayın yirmi altısında...” (HB/Çeş30.1) (Keskin, 2022, s. 298, 453)

*it yıl säk<i>zi<n>ç ay **y[e]g(i)rmi altı-ka**...* “Köpek yılı sekizinci ayın yirmi altısında...” (HB/Çeş95.1) (Keskin, 2022, s. 324, 465)

altı y(e)g(i)rmi: on altı (Çetin, 2020a, s. 262)

on altı: on altı (Keskin, 2022, s. 677)

*it yıl üçünç ay **altı y(e)g(i)rmi-kä** maña k[üç] [og]ul inal-ka yunlak<-lık> tavar käreğäk boldı* “Köpek yılı üçüncü ayın on altısında bana Küç oğlu Inal’a kullanmak için mal gerekli oldu” (HB/Çeş50.1-2) (Keskin, 2022, s. 307, 457)

on altı yaşlıg y(e)g(i)rmi yaşlıg katun kişi-ni... “On altı ve yirmi yaşlarında iki kadın kişiyi...” (HB/Borç54.6-7) (Keskin, 2022, s. 201, 416)

altın: alt, aşağı (Gulcalı, 2021, s. 435); alt taraf, aşağıda, aşağıdaki (Elmalı, 2022, s. 373); aşağıya doğru (Ölmez, 1991, s. 82); güney, güney tarafı (Keskin, 2022, s. 504)

(*altın* sözünün “alt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alt*; “alt taraf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*)

altınkı: alt taraftaki, aşağıdaki (Ayazlı, 2012, s. 291)

asra: alt, aşağı (Tokyürek, 2018, s. 788); aşağıda (Özbay, 2019, s. 146)

biri: sağ; cenup (Ş. Tekin, 2019b, s. 366)

birtin: sağ, güney (Çetin, 2020a, s. 267)

ınaru: arkasına doğru, aşağıya doğru (Hamilton, 2020, s. 157)

kodı/kudı: aşağı (Ş. Tekin, 2019b, s. 413); aşağıya doğru, aşağıda (Hamilton, 2020, s. 165); güney, güney tarafı (Keskin, 2022, s. 638)

kündin: güney (Keskin, 2022, s. 648)

üstün t(ä)ñriniñ altın yalañuknıñ bahşısı bolup... “Yukarıdaki tanrıların alttaki insanların hocası (öğretmeni) olup...” (AY-X/548-549) (Gulcalı, 2021, s. 181, 270)

azun azunta yer altınkı agılıklarıg körgäli udaçı bolgay at yol ayag çiltäg tiläsär onay bütgäy “Dünyadaki yer altındaki hazineleri görebilecek ad, yol, saygı onur istese kolayca gerçekleştirecek” (AY-VI/995-998) (Ayazlı, 2012, s. 140, 176)

üzä on kat kök asra säkiz kat yer beş t(ä)ñri üçün turur “Yukarıda on kat gök, aşağıda sekiz kat yer beş tanrı için vardır” (HU/80-82) (Özbay, 2019, s. 81, 92)

kodı yirtinçüke ... “Aşağıya, dünyaya (indi) ...” (Maytr./89.24) (Ş. Tekin, 2019b, s. 162, 260)

küntün yınak sıçısı toynçog-nıñ açmış yer adırar “Güney tarafından sınırını Toynçog’un açtığı yer ayırır” (HB/ArSa15.8-9) (Keskin, 2022, s. 127, 383)

altınkı: alt taraftaki, aşağıdaki (Ayazlı, 2012, s. 291); alttaki (Keskin, 2022, s. 505)

(*altınkı* sözünün “aşağıdaki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altın*)

altız-: yitirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 348)

ıçgın-: kaybetmek, yitirmek, elden çıkarmak (Gulcalı, 2021, s. 468)

yitdür- / yittür-: yitirmek, kaybetmek (Gulcalı, 2021, s. 557)

barslarıg buu altızmış... “Kaplanları (cesaretini yitirmiş)...” (Maytr./33.25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 83, 213)

amrak ögükk(i)yämin ymä yitdördüm içgındım ärki mü m(ä)n “Sevgili yavrucuğumu yitirdim mi?” (AY-X/413-415) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)

altmış üç: altmış üç (Keskin, 2022, s. 506)

üç yetmiş: altmış üç (Keskin, 2022, s. 766)

artmış-ta altmış üç kuanpu altım “Artmış’dan altmış üç kuanpu aldım” (HB/Borç52.2) (Keskin, 2022, s. 199, 416)

altun: altın (Ayazlı, 2012, s. 291); sarı (Berbercan, 2016, s. 83)

çambunat: (<Toh.A jambunāt < Skr. jambūnada, jāmbūnada) altın (Gulcalı, 2021, s. 463)

sarıg: sarı (Hamilton, 2020, s. 176)

altun-öñlüg-yaruk-yaltrık[lıg]... “Altın renkli parlak, ışıltılı...” (OB/14.6) (Berbercan, 2016, s. 48, 67)

yämä k(a)ltı süzök arıg [yaltrıklıg] çambunat altun[ka ogşatı] ütözünüz [ol “Ve yine vücudunuz tıpkı şeffaf (biçimde) parlayan jambūnada altınına benzer” (AY-X/1235-1237) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

karınları kiberip öñleri kırtışları sarıg toprak öñlüg bolup ertingü toruk bolmuşlar ol “Karınları yırtılmış, dış görünüşleri sarı toprak rengine dönmüş (ve) çok fazla zayıflamışlar” (DAS/4521-4523) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

amal / amıl: sakın (Ş. Tekin, 2019b, s. 348); huzur, sükûnet; rahat (Gulcalı, 2021, s. 436); dingin, yumuşak; uysallık, sakinlik (Ölmez, 1991, s. 83); huzurlu (Karaayak, 2021, s. 646); sessiz (Çetin, 2020a, s. 262)

(*amal / amıl* sözünün “sakın, huzurlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*)

amal / amıl “huzur, sükûnet, rahat, dingin, yumuşak, sessiz”

boş: geniş, serbest, rahat (Gulcalı, 2021, s. 459)

çoğısız: sessiz, sedasız, gürültüsüz (Elmalı, 2022, s. 397)

enç: sulh, rahat, sükûnet, huzur (Gulcalı, 2021, s. 465)

ençgü: sükûnet, rahat, huzur (Tokyürek, 2018, s. 864)

ençgülüg / inçgülüg: mutluluk, huzur, mutlu (Karaayak, 2021, s. 701); sükûnet (Ş. Tekin, 2019b, s. 396); rahat (Ayazlı, 2012, s. 311)

- ençlig: sükûnet, rahat, huzur (Tokyürek, 2018, s. 864)
- esen: esen, sağlıklı, rahat, huzurlu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349)
- eseñü: esenlik, huzur (Çetin, 2020b, s. 434)
- kogşak: rahat; gevşek (Elmalı, 2022, s. 424)
- meñi: sevinç, mutluluk, neşe, huzur (Ayazlı, 2012, s. 328)
- nirvan: (< *Toh.A nervām ~ Toh.B nervām < Skr. nirvāṇa*)
- mutluluk, huzur (Karaayak, 2021, s. 749)
- oglagu: asil, nazik, yumuşak, zarif (Elmalı, 2022, s. 439)
- örüg: huzur, uyum, barış; rahat, boş (Gulcalı, 2021, s. 506); dingin (Ölmez, 1991, s. 108)
- sogançig: yumuşak; iyi, hoş (Hamilton, 2020, s. 177)
- şamat: (<< *Skr. śamatha*) sessiz, huzur, aklın sakinliği, ihtirasın olmaması (Tokyürek, 2018, s. 931)
- şük: (< *Soğd. šwk*) sessiz, sakin (Keskin, 2022, s. 715-716)
- tapırsız: hareketsiz, kımıltısız, sakin, sessiz (Ölmez, 1991, s. 112)
- tavarlıg: varlıklı, zengin, rahat; değerli (Ölmez, 1991, s. 112)
- tınç: dinç, huzur, rahat (Ayazlı, 2012, s. 346)
- tigirtsiz: hareketsiz, kımıltısız, sakin, sessiz (Ölmez, 1991, s. 115)
- tikisiz: sessiz, gürültüsüz (Elmalı, 2022, s. 472)
- yaglıg: yağlı, yumuşak (mecazen) (Berbercan, 2016, s. 145)
- yazuk: rahat, rahatlamış, dingin (Elmalı, 2022, s. 493)
- yılgu: nazik, yumuşak (Gulcalı, 2021, s. 556)
- yumşak: 1. yumuşak 2. yumuşak yiyecek, yem (Gulcalı, 2021, s. 559)

örüg amıl yatmışın “Huzur içinde yattığını (gördüler)” (AY-X/615-616) (Gulcalı, 2021, s. 186, 270)

dakini tutmaktın : katadakini tutmaktın : katarıkata malita ulatılarnıñ tutmaklıg adalarıntın : alku tutdaçılartın : enç üsün kılzun meni “Dākinī (şeytanlarının) ele geçirmesinden, Kaṭa-dakinī (şeytanlarının) ele geçirmesinden, Kaṭaṅkaṭa-māli’den (şeytanlarından), diğerlerinin ele geçirilme tehlikelerinden ve bütün

ele geçiricilerden (şeytanlardan) (bu dhāraṇī) beni rahat ve huzurlu kılsın” (SĪTA/213-216) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 92-93, 172)

uluḡtı ençgüg amrılmakıg kkirliḡli kirsizli eki törlüg bölökläriḡ biltiñiz “Büyükçe huzuru sakinleşmeyi kirli ve kirsiz iki türlü bölümleri bildiniz” (AY-IV/3265-3267) (Tokyürek, 2018, s. 542, 604)

ol eligläriñiñ hanlarıñıñ iḡ aḡrıḡ ada tudaları bar ärsär barça yokadıp ençgölüg äsäñgölüg bolḡaylar “O hükümdarların hastalık sıkıntıları var ise hepsi yok olup huzurlu olacaklar” (AY-VI/143-146) (Ayazlı, 2012, s. 75, 168)

ençliḡ mәнiliḡ bolḡuluk tıtaḡlarta äñ mintin birk(ä)yä tınl(i)ḡ ençsiräḡölük ämḡäñgölük ärsär ol ençliḡ mәнliḡ küsämañzlär “Huzurlu (ve) mutlu edecek sebeplerden dolayı bir canlı huzursuz olacak (ve) ızdırap çekecek ise o huzuru (ve) mutluluḡu istemezler” (AY-IV/640-643) (Tokyürek, 2018, s. 368, 570)

bulturur siz] uzatı başdınkı [yeg enç mәнliḡ “Daima (herkese) en büyük mutluluḡu kazandıransınız” (AY-X/1075-1076) (Gulcalı, 2021, s. 221, 276)

ikin arasınṭa nirvan bulmuş üdtäki ... “İkisi arasında ebedî huzur bulmuş (olduḡu) zamandaki...” (ABİT/801) (Karaayak, 2021, s. 134, 290)

andın şük kalmış-ta... “Bundan sonra sessiz kalarak...” (HB/EvEd01.4-5) (Keskin, 2022, s. 205, 418)

esilmiş çolmuş köñüllüḡ erinç y(a)rliḡ tınl(i)ḡ oḡlanların nomluḡ yağmur yaḡıtıp enç tınça tegürü y(a)rliḡkadılar “Bitmiş tükenmiş gönüllü, zavallı insanoḡlunu öğretili yağmur yaḡdırarak huzura erdirmeyi bahşediyorlar” (AY-VIII/39-42) (Çetin, 2020b, s. 226, 367)

inçip tiḡirtsiz tapırtısız alku tiki çoḡ-ı irak öñgi üdrülmiş örüg amıl itigsiz erksinmek-ke tükel-liḡ inçgü mengi-liḡ üç üd-lerṭe ertmiş erip yene üç üd-lerig b(e)lgürtdeçi şravak-lar pratyakabut-lar-ning bilgülük-lerin-tin ünmiş “Böylelikle sessiz sedasız, bütün gürültüsü-patırtısı uzak ve ayrılmış, sakin, durgun, eylemsiz eḡemenliğe bütünüyle sahip, sevinçli (ve) mutlu üç zamanlardan (gelip) geçmiş olup, yine üç zamanları belirtecek Śravaka’lar (ve) Pratyekabuddha’ların bilmelerinden ortaya çıkmış” (AY-III/166.5-12) (Ölmez, 1991, s. 53)

[... sime]kde tikisiz [çoḡısız o]t yeyü suv içe yorıyur “Ormanda sessiz sedasız ... ot yiyerek su içerek (yaşayıp) gidiyoruz” (DAS/305-307) (Elmalı, 2022, s. 75, 236)

m(e)n y(i)me oḡlagun öğrenmiş kenç kiçig m(e)n “Ben yine zarıflığı öğrenmiş (ve benimsemiş) genç (bir kadını)” (DAS/1020-1021) (Elmalı, 2022, s. 100, 245)

edgü yaḡlıḡ yumşak sawın ötlep eriglep... “İyi, yağlı (tatlı, hoş gelen), yumuşak sözle konuşup...” (OB/13.6-7) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

irakdın körser m(e)n yazuk yüzin sevinçliḡ köñülin y[e]l teg y[orı]yu kelti “Taa uzaktan gördüğüm rahat yüzüyle, neşeli bir şekilde rüzgâr gibi eserek geldi” (DAS/1696-1698) (Elmalı, 2022, s. 125, 254)

yılḡu yumşak yıldırtka yürün s(a)parir ärdini täḡ kök kalıkta turugma tolun ayka oḡsatı “(Yüzünüzdeki) yumuşak ışıltınız, beyaz sphaṭika mücevheri gibi, gökyüzünde duran dolunaya benzer” (AY-X/1091-1094) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

amanç: (< *Skr. amātya*) hekim (Berbercan, 2016, s. 83)

bahşı: hekim, tabip; üstad (Berbercan, 2016, s. 87)

otaçı: tabip, hekim (Berbercan, 2016, s. 121)

udakatatı atlıg amanç... “Udakatatı adlı bir hekim...” (OB/1.9) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

kükülür ked otaçı erür “(Böyle bir hekim) çok şöhret kazanan hekimdir” (OB/9.9) (Berbercan, 2016, s. 43, 62)

yig otaçı bahşı üze yinik köñül turgursar... “(Kim) en iyi hekim üzerine kötü düşünce izhar ederse...” (OB/11.8-9) (Berbercan, 2016, s. 45, 64)

amarı: (< O.Far. 'b'ryg) diğer, bazı (Elmalı, 2022, s. 373); birkaç (Ş. Tekin, 2019b, s. 348)

(*amarı* sözünün “diğer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*)

antag ymä: bazı, bazen (Gulcalı, 2021, s. 438)

kaç: kaç, birkaç (Elmalı, 2022, s. 412)

kayu: bütün, (varolan) bütün her şey, bütün hepsi, ne kadar, nasıl, bazı, herhangi bir (Karaayak, 2021, s. 716)

amarıları inçe tip tiyürler “Bazıları şöyle derler” (Maytr./66.2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 125, 239)

antag ymä üdlärtä ärklig türklüg han boldum antag ymä tuşlarta tegin boltum han oğlu “Bazen kudretli han oldum; bazen han oğlu, prens oldum” (AY-X/563-566) (Gulcalı, 2021, s. 182-183, 270)

bo monı teg kaç kün [...] “Bu ve buna benzer birkaç gün (geçirip)...” (DAS/438) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

amırt-: sakinleşmek (Tokyürek, 2018, s. 784)

amrıl-: rahatlamak, sakinleşmek (Elmalı, 2022, s. 374)

öç-: sönmek, sakinleşmek (Tokyürek, 2018, s. 913)

seril-: sabretmek, dayanmak, kendini tutmak, sakinleşmek (Gulcalı, 2021, s. 512)

turul-: sakinleşmek, durulmak (Tokyürek, 2018, s. 964)

yaval-: dinmek, sakinleşmek (Çetin, 2020a, s. 304)

köñüllärin amırtgururlar “Zihinlerini sakinleştirirler” (AY-IV/2178-2179) (Tokyürek, 2018, s. 468, 589)

köñülläri amrılmaz turulmaz “Zihinleri sakinleşmez, durulmaz” (AY-IV/2169) (Tokyürek, 2018, s. 467, 589)

agulug ada tudaları barça öçär amrırlur “Zehirli tehlikelerin tamamı söner, sakinleşir” (AY-IV/3226-3227) (Tokyürek, 2018, s. 540, 603)

ulug çerig içinte ürüg uzatı utmakın yavalmakın asılmış yavaş serimlig köñüllüg siz “Büyük ordu(lar) içinde, sürekli zafer kazanan, sabırlı gönle sahipsiniz” (AY-VII/732-735) (Çetin, 2020a, s. 196-197, 225)

amırta: (<< *Skr. amṛta*) ölümsüz (Karaayak, 2021, s. 647)

anant: (<Toh.A *ānant* < Soğd. *ānand* < *Skr. ānanda*) sonsuz, ölümsüz, Tanrı *Vishnu* (Elmalı, 2022, s. 374)

arzi: (<< *Skr. r̥ṣi*) ölümsüz; kâhin (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

itigsiz: işsiz, çalışmaya ihtiyacı olmayan, hareketsiz, zamanın dışında, ölümsüz, semavî (Ölmez, 1991, s. 96)

meñü: ebedi, ölümsüz, baki (Elmalı, 2022, s. 435)

meñülüg: sonsuz olan, ebedî olan, ölümsüz (Gulcalı, 2021, s. 494)

ölümsüz: ölümsüz (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

tugmaksız: doğmasız, yeniden doğmayacak olan, ölümsüz, kayıtsız, bağımsız, değişime uğramayan; üstün (Ölmez, 1991, s. 117)

balıkımın uluşımın kent suzak künt(e)ki yinçge kırınlarımın barça bek meñü sakıntım erti “Memleketimi, şehri, köyü, haremdeki ince, narin cariyelerimi hep ebedi sanmıştım” (DAS/341-344) (Elmalı, 2022, s. 76-77, 237)

odgurak bolgay siz täggäli mäjülüg kertü yeg oronka “(Siz) muhakkak ulaşacaksınız ebedî, doğru, mükemmel makama.” (AY-X/309-311) (Gulcalı, 2021, s. 166, 267)

ölümsüz *v(a)çir sınıç[ırlıg] ymä : v(a)çirliḡ urınıḡ uguşı[n el]tindäçi... “ ‘Ölümsüz ve vajra zincirli’; ‘vajra gençlik soyunu himaye eden’... ” (SİTA/146-147) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 84-85, 169)*

amırtgur-: 1. (kötülüğü) gidermek, huzur vermek (Çetin, 2020a, s. 262); yatıştırmak, teskin etmek (Gulcalı, 2021, s. 436); dindirmek, sakinleştirmek; 2. ortadan kaldırmak, uzaklaştırmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342); geri püskürtmek (Ayazlı, 2012, s. 291)

(*amırtgur-* sözünün “ortadan kaldırmak, uzaklaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*)

amırtgur- “teskin etmek, sakinleştirmek”

öçür-: söndürmek, sakinleştirmek (Tokyürek, 2018, s. 913)

süz-: temizlemek, teskin etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

turuldu:- sakinleştirmek (Karaayak, 2021, s. 804)

ütle:- öğütlemek, teskin etmek (Gulcalı, 2021, s. 546)

yavaltur:- teskin etmek, yumuşatmak (Elmalı, 2022, s. 493);

sakinleştirmek (Çetin, 2020b, s. 486)

amarıları kaçıkların süzüp amırtgurup pariçtr söğüt tapa körürler “Bazıları duyu organlarını durultup, teskin edip Pariçtr ağacına doğru bakıyorlar” (Maytr./89.17-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 162, 260)

туру түкәтмиш әрсәр өчүргүли амırtgургалı “Durmayı tamamlamış ise söndürmeli, sakinleştirmeli” (AY-IV/816-817) (Tokyürek, 2018, s. 379, 573)

t(ä)ñrilig ş(i)mnularıg turuldurdaçı yavalturdaçıka... “Tanrıya sahip şeytanları sakinleştirecek olana...” (ABİT/274-275) (Karaayak, 2021, s. 85, 245)

hatunun ütläyü inçä tep tedi “Eşini teselli ederek şöyle dedi” (AY-X/415-416) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)

amra:- arzulamak, sevmek (Tokyürek, 2018, s. 784)

amran:- arzulamak, ihtiraslı olmak (Tokyürek, 2018, s. 784);

sevmek (Gulcalı, 2021, s. 436)

amraş:- sevinmek, sevişmek, sevmek (Ölmez, 1991, s. 83)

azlan:- (*Soğd. + T.*) arzulamak (Tokyürek, 2018, s. 794)

isiş:- yakınlık göstermek, sevmek (Karaayak, 2021, s. 710)

küse:- istemek, arzulamak (Çetin, 2020a, s. 282)

ogşa:- sevmek, okşamak (Tokyürek, 2018, s. 905)

sev:- sevmek (Ayazlı, 2012, s. 338)

suklan:- arzulamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

tapırkan:- hoşlanmak, sevmek (Karaayak, 2021, s. 785)

tapla:- sevmek, hoşlanmak (T. Tekin, 2013, s. 61)

taplan:- hoşnut olmak, sevmek (Tokyürek, 2018, s. 934)

umıl:- umuda / düşünceye kapılmak, arzulamak, umulmak (Gulcalı, 2021, s. 541)

ol uhug y(a)rlıkançuçı köñülläri küçintä tört tugum beş azon tınl(ı)g oğlanın bir yañlıg ogşayu amrayu sansarta ok yorıp asıg tusu kılurlar “O büyük merhametli gönülleri sayesinde dört doğum, beş hayat biçimi canlı çocuklarını bir gibi sevip samsârada yürüyüp fayda sağlıyorlar” (AY-IV/2593-2597) (Tokyürek, 2018, s. 498, 595)

ayaştacı amraştacı bolgaylar “Karşılıklı saygı gösterecek, sevineceklerdir” (AY-III/195.14) (Ölmez, 1991, s. 76)

k(ä)ntü ätözlärin isig özläri üzäki azlanmakın tutyaklanmakın özlärini örlätdäçi bulgadaçılarka övkälämäkin kakımakın basmakları küçsirätmäkläri üzä... “Kendi vücutlarını (ve) özlərini arzulamayı ve bağlanmayı kendilerini öfkələndirecek ve bulandıracak öfkeleri ve kızgınlıkları engelleyip zayıflatımları üzerine...” (AY-IV/615-619) (Tokyürek, 2018, s. 366, 570)

azuça ymā isişür, azuça [ymā] sokuşur “Ya (birine) yakınlık gösterir ya da (biriyle) birleşir” (ABİT/1214-1215) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

küsümüş küsüşümin kandurmagay tep böğünüp... “Arzuladığım dileğime karşı gelmesin(ler), diye düşünüp...” (AY-X/252-253) (Gulcalı, 2021, s. 162, 266)

kim kayu kişi [özlüg] ölmekig sevser taplasar aviş ta[muda ulatı] sekiz ulug örtlüg tamularta uzun ödün emgenür “Kim, herhangi birisinin canını almaktan hoşlanır (ve bunu yapmayı) isterse Avîci cehenneminden (başka) sekiz büyük ateşli cehennemde (uzun) süre acı çeker” (DAS/664-668) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

taplap tapırkanıp sidilig işiñ t(ä)rk tav[rak] ... “Sevip hoşlanıp sihirli işini çarçabuk ...” (ABİT/1315) (Karaayak, 2021, s. 183, 326)

k(a)ltı sansarig taplantaçılarta bar antag tın(ı)glar yalañuk azunın tapladaçı “Samsāra’yı kabul edenlerde var olan canlılar insan hayat şeklini sevecekler” (AY-IV/1416-1418) (Tokyürek, 2018, s. 419, 580)

yalañuklar yirin suklanıp tözün maytrı udusınta yırtınçüke kodı inerler “İnsanlar âlemini arzulayıp asil Maytrı maiyetinde dünyaya inerler” (Maytr./34.11-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 85, 214)

amrak: arzu edilen (Karaayak, 2021, s. 647); sevgi (Ayazlı, 2012, s. 292); sevgili, aşık, sevimli, tatlı (Elmalı, 2022, s. 373); aziz (Ş. Tekin, 2019b, s. 348); sevilen, can (Hamilton, 2020, s. 145)

amranmak: sevgi, sevmek (Özbay, 2019, s. 145)

başagut: sevilen, başta gelen (Ş. Tekin, 2019b, s. 361)

ıdok: kutsal, mukaddes, aziz (Elmalı, 2022, s. 407)

isig: 1. sıcak 2. hayat, can (→ isig öz) 3. sevgili, sevimli (Gulcalı, 2021, s. 472); aziz (T. Tekin, 2013, s. 54)

küsençig: arzu edilen, istenilen (Karaayak, 2021, s. 742); sevilen (Gulcalı, 2021, s. 482)

maytrı: (< *Skr. maitri*) sevgi, şefkat (Ş. Tekin, 2019b, s. 428)

noş: (< *Soğd. nwş*) tatlı, sevimli (Ayazlı, 2012, s. 331)

ögük: sevgili, sevimli, anasının kuzusu (Gulcalı, 2021, s. 504)

özkiye: sevgili, can, cancağız (Elmalı, 2022, s. 448)

sever: sevimli, sevgili (Elmalı, 2022, s. 455); sevilen (Gulcalı, 2021, s. 512)

sevig: sevgi dolu, sevilen, sevgili; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 176)

seviglig: sevimli (Çetin, 2020a, s. 290)

sogançig: sevimli, tatlı (Ölmez, 1991, s. 111)

tatıglıg: tatlı, sevimli (Çetin, 2020a, s. 293)

tözün: asil, aziz, kıymetli (Gulcalı, 2021, s. 533)

yumşak: yumuşak, tatlı, hoş (Çetin, 2020b, s. 491)

amrak *y(a)rlıgın äşidip...* “Arzu edilen emrini işitip...” (ABİT/1294) (Karaayak, 2021, s. 181, 325)

bir amranmak äzrua t(ä)ñri tamgası... “Birincisi sevgi, Ezrua tanrının nişanı...” (HU/216-217) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

[ı]dok kañım ay punyabali[ka yı]lın törtünç ay sekiz [yañıka] kulutı çaitso tut(u)ñ [okıy]u tegintim burhan bolayım “Aziz babam Ay Punyabalin için yılın dördüncü ayının sekizinci günü onun kölesi (ben) Čaitso Tutuñ okuyarak saygı ile sundum. Buda olayım” (DAS/1749-1752) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

içimiz isig Sangun İtaçuk üçün bitidim “Ağabeyimiz aziz Sangun İtaçuk için (bu kitabı) yazdım” (IB/67) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

küsänçig *mäñilärkä ägrikgülük balguluk bolup...* “Arzu edilen mutluluklara karışıp...” (ABİT/535) (Karaayak, 2021, s. 109, 268)

üzäliksiz noş tatıglıg nomlug yagmur yağıtıp... “En üstün tatlı, öğretici yağmurunu yağdırıp...” (AY-VI/585-587) (Ayazlı, 2012, s. 108, 172)

sizlär tözünlär kuvragı ya “Sizler azizler topluluğu!” (AY-X/1005-1006) (Gulcalı, 2021, s. 216, 275)

kamağun ünüp amrak ögüklärimin tiläyin “Hepsiyle beraber çıkıp sevgili çocuklarımı arayayım” (AY-X/418-419) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)

vipulaçandre özk(i)yeme “Ey sevgili (oğlum) Vipulacandra!” (DAS/2377) (Elmalı, 2022, s. 151, 261)

sever *ogu[luñ] ermez mü m(e)n* “Sevimli oğlun değil miyim?” (DAS/1430-1431) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

amrak *yemä adrılur sevig yemä säşilür tep tedi* “‘Sevgili de ayrılır aşık da’ dedi” (PK/LXXVIII.5-6) (Hamilton, 2020, s. 69)

tükel bilge maytrı burkan etinlig seviglig ezrua ünin... “Mükemmel hikmetli Maytrı burkan, çınlayan, sevimli Ezrua sesi ile...” (Maytr./81.3-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 252)

sogançig *öng körk b(e)lgü-lerin ülgülençsiz tenglençsiz edgü edrem-lerin sakınu söz-leyü yitiñsiz titir* “Tatlı güzellik (ve) görkem belirtilerini, hadsiz, hesapsız iyilik erdemleri ile düşün(ü)lp söylenemeyecek kadardır” (AY-III/164.20-23) (Ölmez, 1991, s. 52)

amraksız: sevgisiz, sevimsiz (Elmalı, 2022, s. 373)

kırtışsız: çirkin, sevimsiz (Tokyürek, 2018, s. 881)

sevgüsüz: sevimsiz, istenmeyen, seilmeyen (Gulcalı, 2021, s. 512)

sevisiz: sevimsiz, çirkin (Tokyürek, 2018, s. 927)

taplagsız: çirkin, sevimsiz (Tokyürek, 2018, s. 934)

amraksızın ıdalap maña y(i)me [tegi]ngülük ol “Sevgisiz bir şekilde terk edip yine bana gelecektir” (DAS/2367-2368) (Elmalı, 2022, s. 150, 261)

sävğüsüz taplagusuz yarsınçığ ätözkä inçip inandım “Sevimsiz iğrenç vücuduma böylece inandım” (AY-X/196-197) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

kişi azunında tugdukda öñsüz kırtışsız sävigsiz taplagsız bolmışların... “İnsan hayat biçiminde doğduklarında renksiz, çirkin, sevimsiz, hoşnutsuz olduklarını...” (AY-IV/2382-2384) (Tokyürek, 2018, s. 482, 592)

amramak: sevmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

amranmak: sevmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

sevmek: sevmek (Karaayak, 2021, s. 773)

maytrı bodisvıka amramakın... “Maytrı Bodhisattva’ya karşı besledikleri sevgiden dolayı...” (Maytr./19.11-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 67, 203)

amrakın amranmak... “Sevgilisini sevmek...” (Maytr./107.19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 178, 269)

ikinti sävmäk [kü]sämäklig yorıg “İkincisi sevmeye (ve) istemeye ait davranıştır” (ABİT/531-532) (Karaayak, 2021, s. 109, 268)

amran-: arzulamak, ihtiraslı olmak (Tokyürek, 2018, s. 784); düşkün olmak, sevmek (Gulcalı, 2021, s. 436); seilmek, sevinmek; heves etmek, arzu etmek, şehvet duymak (Elmalı, 2022, s. 373)

(*amran-* sözünün “arzulamak, sevmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*)

amran- “seilmek, sevinmek, arzu etmek”

amraş-: sevinmek, sevmek, sevmek (Ölmez, 1991, s. 83)

könüllən-: arzu etmek, istemek (Elmalı, 2022, s. 427)

küse-: arzu etmek, istemek (Berbercan, 2016, s. 115)

meñile-: sevinmek (Tokyürek, 2018, s. 897)

ögir-: sevinmek (Berbercan, 2016, s. 123)

sebin-: sevinmek (T. Tekin, 2013, s. 60)

sevit-: sevilme, sevdirmek (Gulcalı, 2021, s. 513)

tile-: dilemek, istemek, arzu etmek (Karaayak, 2021, s. 797)

maña amranmak köñülünjüni yanturu kim keterti erki “Bana (olan) sevginizi yine kim ortadan kaldırdı acaba?” (DAS/4376-4377) (Elmalı, 2022, s. 218, 285)

ayaştacı amraştacı bolgaylar “Karşılıklı saygı gösterecek, sevineceklerdir” (AY-III/195.14) (Ölmez, 1991, s. 76)

anıñ arasında köñüllenmedin süksük şış söğülmiş et içinte yilini barta “Bu arada, istemeden, süksük (ağacının) kıymığı kızarmış etin içinde yapışıp kaldı” (DAS/3122-3123) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

küsemegü ol ed tawarlıg bulunçig “(Hastaları iyileştirmek için karşılığında) değerli mal, kazanç istememelidir” (OB/12.7-8) (Berbercan, 2016, s. 46, 65)

tört buluntaki edgüsi uyuru tirilipen meñileyür, bedizleyür tir “(Ülkesinin) has ve muktedir adamları (etrafında) toplanmış, (sarayını) neşe içinde süslüyorlar, der” (IB/28) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

igligler bu sawıg eşidip ertinü ögirtiler sewintiler “Hastalar bu sözü işitip çok sevindiler” (OB/13.12-13) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

öğkä kañka sävitmiş ärdin kadaş a “Anneme babama (kendini) sevdirmiş idin ey kardeş(imiz)!” (AY-X/353-354) (Gulcalı, 2021, s. 168-169, 267)

şlokug okıp sözlöp suk[av]ati uluşta tuggalı küsämış tılämış kargäk “Manzumeyi okuyup Sukhāvatī ülkesinde doğmayı istemelidir, arzu etmelidir” (ABİT/489-490) (Karaayak, 2021, s. 105, 264-265)

amranmak: heves, arzu, hırs, tamah, açgözlülük (Ölmez, 1991, s. 83); şehvet (Çetin, 2020a, s. 262); tutku (Karaayak, 2021, s. 647); ihtiras (Çetin, 2020b, s. 417); sevgi, sevmek (Özbay, 2019, s. 145); sevme (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

(*amranmak* sözünün “hırs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *almır*; “sevgi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “sevme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amramak*)

amranmaklag: sevmeye ait, şehvet (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

az: (< O.Far. ’z / âz) hırs, tamah, açgözlülük (Elmalı, 2022, s. 381); ihtiras (Tokyürek, 2018, s. 794)

erk: arzu, istek, irade, güç (Tokyürek, 2018, s. 854)

kınıg: gayret, arzu (Çetin, 2020a, s. 278)

küsüş: arzu, istek, heves (Keskin, 2022, s. 650)

nizvani: (< Soğd. nyzβ’ny, Skr. kleśa) ihtiras, arzu (Tokyürek, 2018, s. 899); şehvet (Elmalı, 2022, s. 438); tutku (Ölmez, 1991, s. 105)

sevig: sevgi, tutku (Özbay, 2019, s. 153)

suk: hırs, tamah, açgözlülük (Özbay, 2019, s. 153); ihtiras (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

tap: arzu, heves (Keskin, 2022, s. 720)

tilek: dilek, arzu (Çetin, 2020b, s. 474)

umınç: umut, arzu, umma (Gulcalı, 2021, s. 541)

tavar buşı yalanguz az amranmak uguş yırtınçü-din y(e)me üntürü ermez “Mal sadakası yalnız hırs (ve) açgözlülük esaslı (olan) bölgeden de kurtarmaz” (AY-III/162.20-22) (Ölmez, 1991, s. 50)

könüllerinte amranmaklag ot tamturdumuz “Gönüllerinde şehvet duygusunu tutuşturduk” (Maytr./107.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 177, 269)

tört törlüg süülüg kuvragın nâtäg öz ärkinçä tapınça ävirär ärsär... “Dört türlü ordu topluluğunu nasıl kendi gücünce istediği gibi, arzuladığı gibi çevirirse...” (AY-IV/300-302) (Tokyürek, 2018, s. 344, 565)

küşüşüm kanti “Arzum yerine geldi” (Maytr./12.22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 58, 198)

[... ni/zvani köñülte [...]] “Şehvet gönülde...” (DAS/898) (Elmalı, 2022, s. 95, 244)

suk yäk s(ä)viginçä yorıduk üçün y(a)vlak yergärü barır “Şeytani hırsların hevesine daldığı için kötü yere (şeytanın yerine) doğru gider” (HU/341-342) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

sen karımaklag suk yek sora sora sugurduñ “Sen ihtiyarlığın ihtiras şeytanı, sen eme eme kopardın” (Maytr./12.44-45) (Ş. Tekin, 2019b, s. 59, 199)

tüzü tükel bütürzünler köñülteki tilekimin “Gönlümdeki (bu) dileği eksiksiz, tamama erdirmişler” (AY-VIII/207-209) (Çetin, 2020b, s. 239, 396)

amranmaklag: sevmeye ait, şehvet (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

(*amranmaklag* sözünün “şehvet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*)

amraş-: sevinmek, sevişmek, sevmek (Ölmez, 1991, s. 83); saygı duymak (Ayazlı, 2012, s. 292)

(*amraş-* sözünün “sevmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*; “sevinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amran-*)

aya-: hürmet etmek, saygı duymak (Tokyürek, 2018, s. 793)

yükün-: eğilmek, saygı duymak (Keskin, 2022, s. 801)

bir ikintişkä ayaşdaçı amraşdaçı... “Birbirlerine karşılıklı saygı ve sevgi gösterecek...” (AY-VI/170-171) (Ayazlı, 2012, s. 77, 168)

ayasın kavşurup ağır ayamakın töpösın yerkä tägürüp t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhan adakınta yinçürü töpön yükünüp şlok takşutın inçä tep ötündi “Ellerini

kavuşturup saygı ile başını yere değdirip tanrılar tanrısı Buddha ayağına saygıyla başını eğip (secde edip) şöyle okudu” (AY-IV/3238-3242) (Tokyürek, 2018, s. 540, 603)

*beş mantal yinçürü töpön **yükünü** tæg[inür] m(ä)n* “Beş maṇḍala (ile) baş eğerek saygı gösteririm” (HB/Çeş93.1) (Keskin, 2022, s. 323, 465)

amrıl- sakinleşmek, rahatlamak, durulmak, sükûn bulmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342); sakin olmak (Tokyürek, 2018, s. 785); teskin olmak, sükûnete ermek (Ş. Tekin, 2019b, s. 349); uysallaşmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); yatışmak (Gulcalı, 2021, s. 436)

(*amrıl-* sözünün “sakinleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amurt-*)

amrıl- “rahatlamak, durulmak, sakin olmak, uysallaşmak”

’ele-: sakin olmak (Ayazlı, 2012, s. 305)

turul-: sakinleşmek, durulmak (Tokyürek, 2018, s. 964)

yaval-: sakinleşmek, uysallaşmak, dinmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372)

yazıl-: rahatlamak, rahat olmak, gevşemek (Elmalı, 2022, s. 493)

*adınların süü çäriğläri ymä **amrılgaıylar*** “Yabancıların ordu ve askerleri de durulacaktır” (SİTA/444-445) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 117, 180)

’äläylär yertinçü küzädäçilär a “Ey dünyayı koruyacak olanlar sakin olun!” (AY-VI/304) (Ayazlı, 2012, s. 87, 170)

*köñülläri **amrılmaz turulmaz*** “Gönülleri, zihinleri sakinleşmez, durulmaz” (AY-IV/2169) (Tokyürek, 2018, s. 467, 589)

*kaçıqları barça **yazıl** [...]* “Duyu organları tamamıyla gevşeyip...” (DAS/4415) (Elmalı, 2022, s. 220, 286)

amru: sürekli, daima (Çetin, 2020a, s. 262); devamlı, daimî (Ölmez, 1991, s. 83)

arasız: devamlı, daima (Karaayak, 2021, s. 649)

basa: sonra, daima; arka (Elmalı, 2022, s. 384)

istem: daima (Karaayak, 2021, s. 711)

menğü: bengü, daimî, kalıcı, ebedî, ölümsüz (Gulcalı, 2021, s. 494)

oksuz: devamlı, daima (Karaayak, 2021, s. 753)

tı: daima (Tokyürek, 2018, s. 947)

turkaru: daima, sürekli, hep (Elmalı, 2022, s. 477); devamlı (Gulcalı, 2021, s. 534)

tutçı: sürekli, kesintisiz, daima, her zaman (Ölmez, 1991, s. 117)

ulam: sürekli, daimî, kesin (Keskin, 2022, s. 762)

uzatı: daima, sürekli (Elmalı, 2022, s. 485)

uzatıkı: her zamanki, daimî (Gulcalı, 2021, s. 543)

uzun: uzun (müddet), daima (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

ürgit: daima, sürekli, sonsuza kadar (Gulcalı, 2021, s. 546)

ürlük: daimî, sonsuz (Tokyürek, 2018, s. 980)

ürlüklüg: daimî, sonsuz (Tokyürek, 2018, s. 980)

ürüg: sürekli, daima (Çetin, 2020a, s. 301)

üzüksüz: daima, sürekli (Tokyürek, 2018, s. 981)

yintem: sürekli, daima (Tokyürek, 2018, s. 992); daimî (Ayazlı, 2012, s. 364)

amru üzüksüz aşın içgün tonın kedimin adruk adruk tapığın udugın yme tapınsar udunsar... “Sürekli yiyecek içeceklerle, giyim kuşamla başka başka hürmet ve itaatle hizmet etse...” (AY-VII/125-127) (Çetin, 2020a, s. 147, 216)

[ba]sa basa amranmak ni[z]vaniniñ [m]ün kadagın çınkaru sakınıp... “Sürekli şehvet ihtirasının günahını etrafıca düşünüp...” (DAS/894-895) (Elmalı, 2022, s. 95, 244)

istüm tutçı erip... “Daima küçümseyip...” (ABİT/806) (Karaayak, 2021, s. 135, 290)

mäñgü mäñig aşatur siz “Sonsuz mutluluğu tattırırsınız” (AY-X/969) (Gulcalı, 2021, s. 213, 275)

üntürüp yanturup oksuz arası[z]... “Çıkartıp döndürüp devamlı...” (ABİT/1236) (Karaayak, 2021, s. 176, 320)

tı uzatı bışrunurlar ögrätinürlär “Daima öğrenirler” (AY-IV/1265-1266) (Tokyürek, 2018, s. 409, 578)

tört säkiz on v(a)çir uguşlug yumuşçı tapıgçılar turkaru küyü küzädü tutgaylar “Vajra soylu seksen dört haberci ve hizmetçi [onu] daima koruyacaklar” (SİTA/401-403) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)

uzun turkaru kuanşi im pular atın atayu tapını udunu t(eginse)r... “Uzun müddet Kuanşi İm Pular adını saygıyla anar, (ona) tapınır (ve) uyarsa...” (KİP/67-68) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11-12, 20)

ämğäklî mäñilîg y(ä)mä ürlükli ürlüksüzli inçip... “İzdirap ve huzur da daimi ve geçici şöyle...” (AY-IV/3284-3285) (Tokyürek, 2018, s. 543, 604)

ürlüklügüg ürlüksüzüg ömäzlär “Sürekliliği ve süreksizliği düşünmezler” (AY-IV/2199-2200) (Tokyürek, 2018, s. 469, 589)

ulug çerig içinte ürüg uzatı utmakın yavalmakın asılmış yavaş serimlig köñüllüg siz “Büyük ordu(lar) içinde, sürekli zafer kazanan, sabırlı gönle sahipsiniz” (AY-VII/732-735) (Çetin, 2020a, s. 196-197, 225)

ât’özlärin köñüllärin bir yintüm enç kılıqlar “Bedenlerini, akıllarını sürekli huzurlu kılın” (AY-VI/839-840) (Ayazlı, 2012, s. 128, 175)

amti: şimdi (Zıeme ve Kara, 1978, s. 198); imdi (Ş. Tekin, 2019b, s. 349); şimdiki, hâlihazırdaki, bugünkü (Ölmez, 1991, s. 83); şu an (Keskin, 2022, s. 507); şu anda (Hamilton, 2020, s. 145)

amtıkı: şimdiki (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

amtıkıya: şimdi (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

apam: şimdi (Ayazlı, 2012, s. 292)

bökünki: bugünkü (Gulcalı, 2021, s. 459)

közünür: şimdiki, hâlihazırdaki (Çetin, 2020b, s. 450)

una: işte, şimdi (Gulcalı, 2021, s. 542)

yügerü: şimdi, şu an (Gulcalı, 2021, s. 559); şimdiki, hâlihazırdaki (Ölmez, 1991, s. 126)

yügerüki: şimdiki, şu anki (Keskin, 2022, s. 801)

men amti siziñe azkıya nomlayın “Şimdi ben sizlere bir şeyler anlatayım” (KİP/180) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

amtıkı kişiler ... “Şimdiki insanlar...” (Maytr./101.32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 172, 266)

amtıkıya yakuru yirde ödde belgülig bolmuş erür “İşte şimdi yakın yer ve zamanda belirmiş” (Maytr./7.16-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 50, 194)

apam birök m(ä)n bo d(a)rni sözlätäçi kişiniñ... “Şimdi eğer ben, bu tılsımı söyleyecek kişinin...” (AY-VI/1037-1039) (Ayazlı, 2012, s. 143, 177)

bökünki kün yine kadar kaşlıg tumlug yüzlüg br(a)manlar .. kadızgakl(ı)g eligin korkınçsız köñülin tutup öñi öñi tartıp eltip barırlar “Bugünkü günde yine sert, çatık kaşlı, soğuk yüzlü brahmanlar, nasırlı elleriyle (bizi) korkusuzca tutup ayrı ayn ite kaka götürüyorlar” (DAS/2334-2337) (Elmalı, 2022, s. 149, 261)

ap yme közünür üdde ap yme ken keligme üdlerte... “Hem yaşadığımız zamanda hem de gelecek dönemlerde...” (AY-VIII/679-680) (Çetin, 2020b, s. 279, 375)

una amti bi[l]iñ toyınlar a “İşte şimdi biliniz ey rahipler!” (AY-X/888-889) (Gulcalı, 2021, s. 207, 274)

ol raça-radna-prabasi atl(ı)g t(e)ngri burkan-tın yügerü bo altun önglüg y(a)ruk yaltrık-lıg kopda kötrülmiş “O Râjaratnaprabhâsa (?) adlı tanrı Budadan şimdiki, bu altın renkli, parlak, ışıltılı, her (şey)den (çok) yükseltilmiş” (AY-III/186.14-16) (Ölmez, 1991, s. 69)

amtıkı: şimdiki (Ş. Tekin, 2019b, s. 349) (*bk. amti*)

amtıkıya: hemen, çabucak, hemencecik (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342); şimdi (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

(*amtıkıya* sözünün “şimdi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amti*)

antak(ı)ya: çabucak, hemencecik, hemen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

kezte: hemen (Karaayak, 2021, s. 719)

tavrak: acele, çabuk, hemen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365); çabucak (Çetin, 2020b, s. 469)

tavratı: çabucak, alelacele (Çetin, 2020b, s. 469)

tavratık(ı)ya: çabucak, hızlıca, hemencecik (Gulcalı, 2021, s. 521)

temin: derhâl, hemen (Ayazlı, 2012, s. 346)

t(e)rk: çabuk, hemen (Çetin, 2020a, s. 294)

t(e)rkin: hemen, derhâl (Ayazlı, 2012, s. 345)

t(e)rkkeye: çabucak, hemencecik, hızla, hızlıca (Gulcalı, 2021, s. 525); hemen (Ölmez, 1991, s. 114)

terkleyü: çabucak, acele ile, hızlı hızlı (T. Tekin, 2013, s. 62)

turgınça: hemen (Elmalı, 2022, s. 477)

turgınçara: derhal, hemen (Elmalı, 2022, s. 477)

unakaya / unak(ı)ya: hemencecik, hemen hemen (Gulcalı, 2021, s. 542); hemen (Berbercan, 2016, s. 142)

amtıkı(ı)ya ok tavrak bağup amrılıp : arka kamag beş azun tın(ı)glar uğuşı : alasız bir tæg mænilig bolzunlar “Şimdi çabucak bağlanıp durulup bütün beş varoluş biçimi canlılarının soyu eksiksiz hep birlikte mutlu olsunlar” (SİTA/497-498) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 123, 181)

antak(ı)ya ok el uluş adasınıñ amrılmakı bolgay “Hanedanlığın ve ülkenin sıkıntısı çabucak durulacaktır” (SİTA/441-442) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 117, 179)

küztü tolp yertinçü y(a)ruk yaşuk bolmışın sakıng[u] ol “Hemen bütün dünya aydınlık ve parlaklık (içinde) olduğunu düşünecektir” (ABİT/1376-1377) (Karaayak, 2021, s. 189, 331)

t(e)rkin tavrati ötünür m(e)n şirikini kut t(e)ñrisin “Vakit kaybetmeden arz ediyorum kutlu Şirikini Tanrısına” (AY-VIII/505-507) (Çetin, 2020b, s. 264, 373)

ämğäksizin sidi tegmä işig küdöküg t(ä)rk bütürgäylär “Zahmetsizce sihir denilen işi-gücü çabucak tamamlayacak” (AY-VI/1082-1084) (Ayazlı, 2012, s. 147, 177)

t(ä)rkin tavrattık(ı)ya bartılar “Hızlıca gittiler” (AY-X/734-735) (Gulcalı, 2021, s. 195, 272)

t(ä)rkkäyü üdün täggäy siz tängäşsiz burhan kutıña “Kısa zamanda erişeceksiniz eşsiz Buddha katına” (AY-X/313-314) (Gulcalı, 2021, s. 166, 267)

temin ök bo nom ärdiniğ äşidmiş tınlamış k(ä)rgäk “Hemen bu öğreti mücevherini dinlemeli” (AY-VI/289-291) (Ayazlı, 2012, s. 86, 169)

tolp etözleri turgınça yal[ın]layu örtünür “Bütün vücutları hemen ateşle sarılır” (DAS/1890-1891) (Elmalı, 2022, s. 132, 256)

tolp etözleri kamyşl(ı)g viçin t[eg] turgınçara örtenir “Bütün vücutları kamyştan meşale gibi hemen yanar” (DAS/774-775) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

bir köl suwı sugulup on miñ balıklar künke köyüp unakaya ölgeli turu teginürler “Bir göl suyu çekilip on bin balık güneşte yanıp derhâl ölmek üzereydiler” (OB/19.9-12) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

ana: anne, kaynana (Wilkens, 2021, s. 46)

ög: ana, anne (Keskin, 2022, s. 682)

toğumlug: doğumlu, doğuran, annelik özelliğine sahip, anne (Elmalı, 2022, s. 473)

[kañı]m begniñ törüsin küzetgeli üçün anamın titdim ıdaladım “Hükümdar babamın namusunu korumak için annemi redettim” (DAS/4013-4014) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

yirtinçüde belgürüp imerigme kamag kara bodunug kaltı ögi kañı oğlın kızın igidürçe köni nomça törüçe uz başladı “Yeryüzünde belirip (etrafını) kuşatan (kendisine tabi olan) bütün halkları, milletleri annenin babanın oğlunu kızını beslediği gibi, hakiki akideye göre, töreye göre, iyi bir şekilde (ustaca hüküm sürmeye) başladı” (OB/1.3-7) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

toğumlug amranmakın keterü tartıp yene yene evrilip neteg kılayın tep [ne kıl]gulukın bilinmez erti “Annelik duygularını bir tarafa bırakmaya çalışıyor, ne yapayım diye tekrar tekrar dönüp (bakıyor ama) ne yapacağını bilmiyordu” (DAS/1861-1863) (Elmalı, 2022, s. 131, 255-256)

anant: (<Toh.A ānant < Soğd. ānand < Skr. ānanda) sonsuz, ölümsüz, Tanrı Vishnu (Elmalı, 2022, s. 374)

(*anant* sözünün “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “ölümsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırta*)

anantraşeke: [<< Skr. ānantaryaka (?)] günahkâr (Elmalı, 2022, s. 374)

ayıg kılınçlıg: suçlu, günahkâr (Karaayak, 2021, s. 657)

irinçülüg: günahkâr, günahlı (Özbay, 2019, s. 149)

tsuylug: günahkâr (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

yazuklug: günahkâr (Elmalı, 2022, s. 494)

anta ö[trü] sanv(a)rsız [ana]ntr(a)şeke toyın karaja ton kedip tamasavan [s]eğremke bartı “Ondan sonra gizlenemeyen (bir) günahı olan rahip, rahip elbisesi giyip Tamasāvana (adlı) manastıra gitti” (DAS/492-494) (Elmalı, 2022, s. 81, 239)

ayığ kılınçlıg tıltag basutçı... “Günahkâr (olmamız) sebebiyle...” (ABİT/21) (Karaayak, 2021, s. 61, 224)

näçä sözlämäsiz irinçülüg söz sözläyür biz... “Ne kadar söylemememiz gereken günah dolu sözler sarf ettiyse...” (HU/333-334) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

kim bu muntag türlüg tsuylug yazuklug tınlıglarıg kın kızgut tegürtürür “Bunca günahkâr yaratıkları bunca işkence ve eziyetlere maruz bırakır” (Maytr./82.54-56) (Ş. Tekin, 2019b, s. 152, 254)

anaz: (<< *Skr. anātha*) zavallı, umutsuz (Kılıç Cengiz, 2021, s. 342)

erinç: sefil, zavallı (Gulcalı, 2021, s. 466)

tolgaglıg: sancılı, kederli, ızdıraplı, zavallı (Gulcalı, 2021, s. 531)

uçuz: kolay, değersiz, ucuz; zavallı (Ölmez, 1991, s. 119)

umugsuz: çaresiz, zavallı (Karaayak, 2021, s. 814); umutsuz (Berbercan, 2016, s. 142)

yarlıg: acınası, zavallı, yürekler acısı (Hamilton, 2020, s. 189)

anaz umugsuzlarını yolçısı yerçisi... “Zavallı ve umutsuzların rehberi...” (SİTA/485) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

bo erinç tınl(ı)g üçün ätözüg titip monu isig özin ulagalı udaçı tep tedi “(Kim) bu zavallı canlı için vücudunu feda ederek onun hayatını devam ettirebilecek?” (AY-X/151-154) (Gulcalı, 2021, s. 155, 265)

erinç y(a)rlıg ämgäklig tolgaglıg muñka tarka tägmiş tınl(ı)glarka umug ınag bolup ol ämgäklärintin özgürür kutgarur ärtim “Zavallı, ızdıraplı (ve) kedere düşmüş canlılara sığınak olup o eziyetlerden kurtarır idim” (AY-X/541-544) (Gulcalı, 2021, s. 181, 270)

edig tavar-ıg uçuz tutup nom-ug törüg ağır tut-daçı bolgay-lar “Malı-mülkü değersiz sayıp, öğretiyi, töreyi değerli sayacaklar” (AY-III/195.17-18) (Ölmez, 1991, s. 76)

ança / anıça: anca, o şekilde, öylece (Berbercan, 2016, s. 83); biraz, az, böyle (Gulcalı, 2021, s. 437); öyle; pek çok, defalarca (Ölmez, 1991, s. 83); o kadar (Çetin, 2020b, s. 418); o vakit (Ayazlı, 2012, s. 292); onca, öylesine (T. Tekin, 2013, s. 49); böylece, bu şekilde (Elmalı, 2022, s. 374); onun gibi (Keskin, 2022, s. 508)

(*ança / anıça* sözünün “pek çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*)

ança / anıça “o şekilde, öylece, biraz, az, böyle, öyle, o kadar, o vakit, onca, öylesine, böylece, bu şekilde, onun gibi”

ançada: o zaman, öylece (Çetin, 2020b, s. 418); o vakit (Ayazlı, 2012, s. 292)

ançaginça: öylece, o şekilde (Berbercan, 2016, s. 83)

ançulayu: öylece, o şekilde (Keskin, 2022, s. 508); böylece, bu şekilde, öylesine, öyle (Elmalı, 2022, s. 374); onun gibi (Çetin, 2020b, s. 418)

anılayu: bu şekilde (Karaayak, 2021, s. 648)

anın: böylece, bunun için, bundan dolayı (Keskin, 2022, s. 508)

antag: öyle, böyle (Tokyürek, 2018, s. 785); o kadar, onca (T. Tekin, 2013, s. 50); böylece (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); onun gibi (Berbercan, 2016, s. 84)

az: az, biraz (Keskin, 2022, s. 520)

azk(ı)ya: azıcık, biraz (Gulcalı, 2021, s. 443)

ertükteg: öylesine, böylesine (Tokyürek, 2018, s. 857)

inçe: öyle, şöyle, öylece (Çetin, 2020a, s. 274); böyle (Ş. Tekin, 2019a, s. 41); böylece (Keskin, 2022, s. 598); bu şekilde (Berbercan, 2016, s. 104)

inçip: böylece, bu şekilde (Keskin, 2022, s. 598)

kısga: kısa, az (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

kim: kim; öyle (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354)

monça: böyle (Gulcalı, 2021, s. 495); böylece (Çetin, 2020a, s. 284); bu şekilde (Elmalı, 2022, s. 436)

monçulayu: böylesine, bu şekilde, böyle, bunca (Gulcalı, 2021, s. 495); böylece (Çetin, 2020a, s. 284)

monılayu: böyle, böylece (Çetin, 2020a, s. 284)

montag: bunun gibi, böyle (Çetin, 2020a, s. 284); bu şekilde (Karaayak, 2021, s. 747)

muna: işte, işte şimdi, böyle (Elmalı, 2022, s. 436)

munun: böyle, bununla (Keskin, 2022, s. 664)

ötrü: sonra; -DAn dolayı, bunun üzerine; o vakit (Gulcalı, 2021, s. 506)

ança *biliñ: edgü ol* “Öylece bilin: (Bu fal) iyidir” (IB/2) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

ançaginça *ol köl suwı kün çoğı üze çolup sugulup azkıya kalmış erti* “Öylece o göl suyu güneş ışmasıyla kuruyup çekilip azıcık kalmıştı” (OB/17.8-10) (Berbercan, 2016, s. 51, 70)

ötrü ançata *ok bo bütmiş işin içginur* “O zaman işte bu tamamlamış işini kaybeder” (AY-VI/984-985) (Ayazlı, 2012, s. 139, 176)

kalmış kövtän yaş süñök, kara saçı ymä ançulayu ok ; arkuru turkuru saçılıp, anda monda yaturın... “(Geriye) kalan gövdesi(nin), yaş kemikleri(nin) ve kara saçının öylece enine boyuna saçılarak orada burada durduğunu...” (AY-X/616-619) (Gulcalı, 2021, s. 186, 270)

montakı alku kişilär anılayu ok ät[öz] ... “Bundaki bütün insanlar bu şekilde vücut...” (ABİT/763) (Karaayak, 2021, s. 131, 287)

anın *bu tuta turgu bitig bertürtümüz* “Böylece bu (elde) tutulup duran sözleşmeyi verdirdik” (HB/BuYön28.16) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

küsämäk ärsär ol antag kkirsiz arıg akıgsız bilgä biligig bütürgäli tavrannmak äürir “İstemek ise o öyle kirsiz temiz akmayan bilgiyi tamamlamak için hareket etmektir” (AY-IV/420-422) (Tokyürek, 2018, s. 353, 567)

az *berür urubumuz köp boltı* “Az verdiğimiz urub (vergimiz) çok oldu” (HB/Dilek01.51-52) (Keskin, 2022, s. 271, 440)

kulut alıp sogık suv, bükürdüm saçdım olarka, ötrü temin azk(ı)ya öglänü tınlanu täğindilär “Kulunuz soğuk su alıp onlara saçtım ve bunun üzerine/ancak biraz ayıldılar” (AY-X/814-816) (Gulcalı, 2021, s. 200-201, 273)

çınzu tegmä ärtüktüg kertü töz üçün “Chên ju denilen öylesine gerçek esas (olduğu) için(dir)” (AY-IV/63-64) (Tokyürek, 2018, s. 327, 562)

alkugun yumgın ol bayagut oğlinga barıp inçe tip sözlediler “Hepsi toplu olarak o bey oğluna gidip şöyle konuştular” (OB/14.21-22) (Berbercan, 2016, s. 48, 68)

inçip *bu* “Böylece bu” (HB/Kar67.1) (Keskin, 2022, s. 345, 476)

kız kısğa bilge biligligler neñ biligin tözün maytrınıñ bilge biligiñe yüleşürgeli bolmaz “Pek az bilgili kimselerin bilgisi, asıl Maytrı’nın bilgisi ile mukayese edilemez” (Maytr./38.20-24) (Ş. Tekin, 2019b, s. 89, 216)

ymä kim inçip... “Yine böylece...” (SİTA/483) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 121, 181)

ol üdün tegin monça sav sözlöp ol aç bars öskintä suna yatdı “O vakit prens bu şekilde söyleyerek aç kaplanın önünde uzandı” (AY-X/271-272) (Gulcalı, 2021, s. 163, 266)

[uza]tı tapıg kılğalı küyü küzätü [tutay]ın monçulayu bo nomug “Daima ibadet etmek için bu böylesi öğretiyi koruyayım” (AY-X/1429-1430) (Gulcalı, 2021, s. 248, 280)

bo montag işlartä ävrilür ... “Bu şekilde işlerden vazgeçer” (ABİT/1098) (Karaayak, 2021, s. 163, 311)

munun bitisär bolur mu tep bitidim “Böyle yazılsa olur mu diye yazdım” (HB/Çeş09.2) (Keskin, 2022, s. 286, 447)

ançada / ançata: o zaman, öylece (Çetin, 2020b, s. 418); ondan sonra, o vakit (Ayazlı, 2012, s. 292); bundan sonra (Karaayak, 2021, s. 648); o zamanda (Gulcalı, 2021, s. 437)

(*ançada / ançata* sözünün “öylece, o vakit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anča / anıça*)

ançada / ançata “o zaman, ondan sonra”

ançagınça: o zaman (Çetin, 2020b, s. 418)

anta: onda, ondan; orada; o zaman (Çetin, 2020b, s. 418); ondan sonra (Ayazlı, 2012, s. 292)

antada: ondan sonra (Özbay, 2019, s. 145)

antın: ondan sonra (Ş. Tekin, 2019a, s. 36)

basa: ondan sonra, sonra (Ayazlı, 2012, s. 296)

ken: (+DAn / -DiktAn) sonra, ondan sonra (Gulcalı, 2021, s. 475)

ötrü / ötürü: daha sonra, sonra; bunun üzerine; o zaman (Hamilton, 2020, s. 175)

sevinçlig boltuklarında ötrü ançada bo nom erdinig artukrak ayazunlar ağırlazunlar “Sevinçli olursa o zaman bu öğreti mücevherine daha çok hürmet etsinler” (AY-VIII/734-736) (Çetin, 2020b, s. 283, 375)

ançagınçaka tegi erklig han elinteki üç yavlak yoltaki açığ tarka emgeklerig <idi> körmegey “O zamana kadar Yama Han, ülkesindeki üç kötü yolun acı (veren) zahmetlerine aslan katlanmayacak” (AY-VIII/1017-1019) (Çetin, 2020b, s. 307, 379)

anta basa käd Mädük yürün arıg yağı ton kädip kop törhüg etig yaratıg üzä ät'özün uz etmiş yaratmış k(ä)rgäk “Ondan sonra (daha önce) giyilmemiş beyaz, temiz, yeni elbiseler giyip türlü türlü süs ile vücudunu ustaca süslemeli” (AY-VI/315-319) (Ayazlı, 2012, s. 88, 170)

antada basa temin çintamani ärdini atl(ı)g darnig sözläzün “Ondan sonra hem cintāmani mücevheri adlı Dhāranī’yi söylesin” (AY-VI/898-899) (Ayazlı, 2012, s. 132, 175)

ançaginça / ançginça: o sırada, -DAn sonra (Gulcalı, 2021, s. 437); o zaman (Çetin, 2020b, s. 418); öylece, o şekilde (Berbercan, 2016, s. 83); bu esnâda, nihayet (Ş. Tekin, 2019b, s. 349)

(*ançaginça / ançginça* sözünün “öylece, o şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “o zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançada / ançata*; “nihayet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçu*)

ançaginça / ançginça “o sırada, -DAn sonra”

ken: (+DAn / -DIktAn) sonra, ondan sonra (Gulcalı, 2021, s. 475)

ötrü: sonra, ...+den sonra (Çetin, 2020a, s. 288)

timin: o sırada, o anda, gerçekten de, tam da, hemen (Hamilton, 2020, s. 183)

ançaginça *anası hatun balıkta ediz kalıkta yatıp uğıyur ärkän ärtiñü yavız tül tüşädi* “O sırada annesi kraliçe, şehirde yüksek (bir) kulede yatıp uyuyor iken çok kötü (bir) rüya gördü” (AY-X/368-371) (Gulcalı, 2021, s. 169-170, 267-268)

siz nirvanka kirü y(a)rıkamışta [ken] bo nom ärdinig keñürü yadıp nomlug şazınıñıznu yertinçü[dä ür ke]ç uzun turguru tägingäy [biz “Siz nirvaṇa’ya girdikten sonra bu öğreti cevherini genişçe yayarak dinî öğretinizi yeryüzünde uzun (süre) yaşattıralım” (AY-X/1346-1349) (Gulcalı, 2021, s. 241, 279)

monça y(a)rıkap ötrü d(a)r(a)nisın inçe tep y(a)rıkadı “Böyle dedikten sonra dharanisini şöylece buyurdu” (AY-VII/183-184) (Çetin, 2020a, s. 151, 217)

ançak(a)ya / ançak(ı)ya / ançakıya: bir ara (Tokyürek, 2018, s. 785); azıcık, birazcık, çok az, şu kadarcık (Elmalı, 2022, s. 374); kısa bir süre, biraz (daha); kesinlikle (değil), asla (değil) (Gulcalı, 2021, s. 437); ... kadarcık (Ş. Tekin, 2019b, s. 350)

ançak(a)ya / ançak(ı)ya / ançakıya “bir ara, azıcık, birazcık, çok az”

ara: ara, arasında; bir ara, bu arada (T. Tekin, 2013, s. 50)

azk(ı)ya / azkıya: azıcık (Karaayak, 2021, s. 658); birazcık, çok az (Elmalı, 2022, s. 382)

ançak(t)ya *y(i)me isig [ö]zimke ilinmekim yapşınmakım yok tep tedi* “Azıcık da olsa bu (dünyadaki) yaşamıma bağlılığım yok’ dedi” (DAS/1579-1581) (Elmalı, 2022, s. 121, 252)

azk(t)ya *anuk suv kutı tükätt[ükdä]...* “Azıcık hazır olan su kutsallığı bittiğinde...” (ABİT/1308) (Karaayak, 2021, s. 183, 326)

ançama: bu kadar, bunca (Ş. Tekin, 2019b, s. 350)

antag: bunun gibi, bunca (Ş. Tekin, 2019b, s. 350)

monçulayu: böylesine, bu şekilde, böyle, bunca, bu kadar (Elmalı, 2022, s. 436)

munça: bunca, bu kadar (Keskin, 2022, s. 664)

ançama *edgü meñi erür küsemiş küsüşler kanmakı* “ ‘Arzu edilmiş arzuların yerine getirilmesi bu kadar güzel ve zevklidir’ ” (Maytr./47.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 101, 224)

antag *(nız)vanı basınçına ulunıp kentü (et)üzün ölürüp nırvanka barır* “Bunca ihtirasların baskısı altında kıvrandığından kendi vücudunu öldürüp Nirvāna’ya varır” (Maytr./2.3-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 41, 189)

ol yekler ç(a)ştane elig begniñ monçulayu küçlüg yavlak savın eşidip övkelerinte ötgürü artukrak bulganıp “Hükümdar Caştana’nın bu derece hiddetli (ve) haşin sözlerini duyan şeytanların, öfkelerinden dolayı çok fazla canları sıkıldı” (DAS/3516-3518) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

munç-a *n(ä)s-ä-l(ä)r-ni s(ä)n berip bitig-lärim algıl* “ ‘Bunca eşyaları sen verip senetlerimi al’ ” (HB/Çeş23.13-14) (Keskin, 2022, s. 293, 451)

ançan: gitgide, yavaş yavaş, öyle öyle (Çetin, 2020b, s. 418); parça (?) (Karaayak, 2021, s. 648)

arka: 1. arka, destek, yardım; topluluk 2. parça, bölünmüş topluluk, küme (Ölmez, 1991, s. 84)

erü erü: gittikçe, gitgide, yavaş yavaş (Gulcalı, 2021, s. 448)

tançu: parça (Ş. Tekin, 2019b, s. 467)

ülüş: bölüm, fasıla, ‘kitap’, cüz, parça (Ayazlı, 2012, s. 357)

yarım: yarım, parça, kısım (Gulcalı, 2021, s. 550)

ançan ançan *yme yokadur* “Yavaş yavaş yok olur” (AY-VIII/1470-1471) (Çetin, 2020b, s. 344, 384)

iki arka kılım erser... “İki parçaya ayırdım ise...” (AY-III/134.13) (Ölmez, 1991, s. 27)

ürü ürü *tägdilär, tagta teztä arıgta* “Yavaş yavaş dağda, yüksek(ler)de (ve) ormanda ilerlediler” (AY-X/581-582) (Gulcalı, 2021, s. 184, 270)

bir **tançu** aş teñinçe ol tınlıkga utguradı maytrı burkan belgürer “Bir parça yiyecek kadar olsun verse, o kimseye muhakkak Maytrı burkan görünecek” (Maytr./104.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 174-175, 267)

[kaltı birök] miñ tümän koltı kalplar ärtginçä katıglansar birgärü bilü umazlar **yarımın** “Şayet bin, on bin, (hatta) milyonlarca devirler süresince birlikte çabalasalar (yine de onun) bir kısmını (dahi) bilemezler” (AY-X/986-989) (Gulcalı, 2021, s. 214-215, 275)

ançıp: fakat, ama (T. Tekin, 2013, s. 49)

birük: eğer...-sa; fakat (Ş. Tekin, 2019a, s. 38)

inçip: ama, fakat, ancak; bu suretle (Berbercan, 2016, s. 104)

ançıp alku kentü ülüğü erklig ol “Fakat, (yine de) herkes kendi kaderi üzerinde güç sahibidir” (IB/66) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

birük kız tileser yime körkle kız kelürür “Fakat kız çocuğu dilese, yine güzel (bir) kız çocuğu (dünyaya) getirir” (KİP/77) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12, 21)

mengü mengi erip **inçip** mengü tip adkandaçı körüm-ke sanmaz “Sonsuz huzur olup, ancak sonsuz diyerek bağlanılacak görünüşten saymaz” (AY-III/165.9-11) (Ölmez, 1991, s. 52)

ançola-: (< Çin. *an chang* + *T. +la-*) sunmak (Karaayak, 2021, s. 648); takdim etmek (Çetin, 2020b, s. 418)

kögür- / kügür-: ayak basmak, girmek; arz etmek, sunmak (Keskin, 2022, s. 634); takdim etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356)

ötün-: arz etmek, takdim etmek (Keskin, 2022, s. 687)

sun-: kavramak, (eliyle) uzanmak; sunmak (Özbay, 2019, s. 153)

tegür-: ulaştırmak; getirmek; sunmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 49)

tut-: 1. tutmak; ele almak 2. sunmak, (birine saygıyla) vermek 3. tutmak, benimsemek, (dinî) emri yerine getirmek, devam ettirmek (Gulcalı, 2021, s. 535)

ur-: vurmak, dokunmak; hazırlamak, düzenlemek; sunmak, vermek; atmak (Elmalı, 2022, s. 483)

sözlep tükättüktä aş buşı anutup bütü[rtüp] **ançolamasar** ymä ök bolur “Söyledikten sonra yemek (ve) sadaka hazırlatıp tamamlatıp ... sunmasa bile de olur” (ABİT/1323-1324) (Karaayak, 2021, s. 184, 327)

ulug türlüg ağır ayag üzä **kügürsärklär**... “Çok çeşitli derin saygı ile takdim ederlerse...” (SİTA/440-441) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 117, 179)

apam çam çarım kılzar[-lar] ulug süü-kä beş altun yastuk aka i[ni] tegit-lär-kä beş altun yastuk kızgu[t] **ötünüp** ıduk-kut-ka bir altun yas[tuk] **kögürüp** koço balık ayguçı-ka bir kümüş yastuk berip ağır kıyn-ka tæg-zün-lär “Eğer itiraz

ederlerse yüce majestelerine beş altın yastuk, ağabey kardeş prenslere beş altın yastuk ve atı ceza olarak arz edip Idukkut'a bir altın yastuk takdim ederek Koço şehri müşavirine de bir gümüş yastuk verip büyük cezaya çarptırılınsınlar" (HB/Çeş80.15-20) (Keskin, 2022, s. 317-318, 462)

bramanka suna [...] "Brahmana sunarak..." (DAS/2351) (Elmalı, 2022, s. 150, 261)

töşekin otıña emiñe tegi alku tüketi tegürser... "Döşegini, otuna ilacına kadar her şeyini eksiksiz sunsa..." (KİP/87) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12, 21)

ötrü anant ol süñök] şarırığ [alı]p [kälip ayagu ağırlayı t(ä)ñri t(ä)ñrisi bur]hanka tutdı "[Ānanda kemikleri] [alıp gelip saygıyla tanrılar tanrısı] Buddha'ya sundu" (AY-X/45-46) (Gulcalı, 2021, s. 147, 263)

ötrü ol aşçı er söglünçüsin elig begke kelürüp üskinte urtı "Sonra o aşçı kızartılmış eti hükümdara getirip, huzurunda (saygıyla) sundu" (DAS/3124-3125) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

ançu / anço: ödül (Wilkens, 2021, s. 49); değer, kıymet; mükâfat (Caferoğlu, 2021, s. 15)⁸⁰

[*ançu / anço* sözünün "mükâfat, ödül" anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg* (I); "değer" anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / agır*]

öğdir: ("*ançu*" ile birlikte) mükâfat, ödül; kıymet, değer (Elmalı, 2022, s. 443)

saña ulug türlüğ öğdir ançu bar "Senin için çok çeşitli ödülleri var" (DAS/1217-1218) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

ançulayu / anjulayu: böylece, bu suretle (Ayazlı, 2012, s. 292); bu şekilde, öyle, bu yolla (Ölmez, 1991, s. 83); öylesine (Elmalı, 2022, s. 374); işte o şekilde (Berbercan, 2016, s. 83); öyle yaparak, onun kadar, öylece (Hamilton, 2020, s. 145); onun gibi (Çetin, 2020b, s. 418); o şekilde (Keskin, 2022, s. 508); şu şekilde (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343); (nasıl ...+sA) aynı şekilde, ve de (Gulcalı, 2021, s. 437); bunun gibi (Ş. Tekin, 2019b, s. 350)

(*ançulayu / anjulayu* sözünün "öylece, o şekilde, böylece, bu şekilde, öylesine, öyle, onun gibi" anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*)

ançulayu / anjulayu "bu suretle, şu şekilde, aynı şekilde, ve de, bunun gibi"

antag: bunun gibi (Karaayak, 2021, s. 649)

birteg: aynı şekilde (Karaayak, 2021, s. 670)

⁸⁰ Nadelyaev, Nasilov, Tenişev ve Şçerbak "Drevnetyurkskiy Slovar"da *ançu* sözünün anlamını "teklif, karşılık, ödül" olarak vermiştir (1969, s. 44).

inçe: şöyle, şöylece, şu şekilde, aşağıdaki gibi, şunun gibi (Hamilton, 2020, s. 158)

inçip: ama, fakat, ancak; bu suretle (Berbercan, 2016, s. 104)

montag: bunun gibi, böyle (Çetin, 2020a, s. 284)

munçulayu: bunun gibi (Ş. Tekin, 2019b, s. 432)

munıça: bunun gibi (Keskin, 2022, s. 664)

teḡlig: [*< Çin. dēng + T. (+lXg)*] denk olarak, bunun gibi (Keskin, 2022, s. 733)

yeme / yime: dahi, aynı şekilde, ve, hem ... hem, yeniden, yine, oysa, öyle ise, bununla birlikte (Hamilton, 2020, s. 190); ve de (Berbercan, 2016, s. 148)

ançulayu *ärür mäniḡ äšidmišim* “İşittiğim şu şekildedir” (SİTA/7-8) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 69, 163)

sansız sakışsız bodis(a)[t](a)vlar kuvr<a>gın ymä antag ok körkitdäçi siz “Sayısız Bodhisattvalar topluluğuna da bunun gibi göstereceksiniz” (ABİT/291-292) (Karaayak, 2021, s. 86, 247)

tınl(i)glarnıḡ birtäg kanzun bo küsüşläri “Canlıların bu isteklerini aynı şekilde yerine getirsin” (ABİT/358) (Karaayak, 2021, s. 93, 253)

inçä *tep tedi* “Şöyle dedi” (PK/XIX.6) (Hamilton, 2020, s. 40)

inçip *yüz miḡ kişiler birle simeklep terk tepreser üç ayka tegi yime bütürgülük iş ermez* “Bu suretle yüz bin kişi ile çekip çabuk harekete geçse üç aya kadar da bitirilecek iş değil” (OB/18.15-18) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

kaçan yalañuklar bo montag meñilig toñalıḡ ögrünçlüḡ sevinçlig boltuklarınta ötrü ançada bo nom erdinig artukrak ayazunlar ağırlazunlar “Her ne zaman insanlar bunun gibi (ve) sevinçli olursa o zaman bu öğreti mücevherine daha çok hürmet etsinler” (AY-VIII/732-736) (Çetin, 2020b, s. 283, 375)

munçulayu *sakınu yine...* “Böyle düşünüp yine...” (Maytr./33.9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 82, 212)

munı-ça *ok [bi]t(i)mäsär on kamçı bärğä yeyür[-m(ä)n]-m(ä)n* “Buna uygun olarak yazmasam (ceza olarak) on kamçı yerim. [...]” (HB/Çeş88.3-5) (Keskin, 2022, s. 322, 464)

bodunuñuznu karañıznu emlep alp ağır emgeklerintin barça öñedtürü tegintim takı yime kim kayu birerkin kalmış iglig ağırlıḡ emgeklig tınlıḡlar bar erser olarnı yime inç kılayın sakınçın orun orun sayu keze yorıyur erken... “Milletinizi halkınızı tedavi edip ağır eziyetlerinden hep kurtarmaya çalıştım ve de ne kadar hasta olmuş eziyet çeken canlı var ise, onları da sıhhatli yapayım düşüncesiyle her yanı gezip yürüyorken...” (OB/19.2-8) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

andaran / andıran / antran: oradan (Wilkins, 2021, s. 50)

anta: ondan, oradan (Keskin, 2022, s. 508)

antın: oradan (Elmalı, 2022, s. 375)

antran *kurtulup bu muntag ki(çig) tamularda toğmuş erür biz* “Oradan kurtulup bu küçük cehennemlerde doğmuş olacağız” (Maytr./62.40-41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 121, 237)

[an]ta *mar yiki bulak inäli sat[ı]gka kälti [är]di* “Orada Efendi Yiki Bulak’ın vekili, ticaret için gelmişti” (HB/BuYön04.8v-9v) (Keskin, 2022, s. 227, 426)

andın / antın: ondan (Keskin, 2022, s. 508); ondan sonra (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); oradan (Elmalı, 2022, s. 375)

(*andın / antın* sözünün “ondan sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançada / ançata*; “oradan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *andaran / andıran / antran*)

anta: ondan (Karaayak, 2021, s. 648)

antada: ondan (Çetin, 2020b, s. 418)

añar: ona; ondan (Elmalı, 2022, s. 376)

andın *art[u]k ämgäk-lig [...]* “Ondan fazla eziyetli [...]

[ant]la *ken küçi yetmişinçä abita t(ä)ñri burhannıñ atın ataguluk ol* “Ondan sonra gücünün yettiği kadar Amitābha Tanrı Buddha’nın adını söyleyecektir” (ABİT/1379-1380) (Karaayak, 2021, s. 189, 331)

kamagda ulug başdınkı el içindeki buyruklar antada ken ulatı basakı yakın yaguk inançlar ezüg armak köñülin tevlüg kürlüg kılıkın kamagun barça yorıyur “(Ülkenin) en başındaki, ülkenin vezirleri, ondan sonra alt basamaktaki (onlara) yakın bürokratlar tarafından tamamen sahte düşüncelerle hilekâr tavırlarla hareket ederler” (AY-VIII/1412-1417) (Çetin, 2020b, s. 339-340, 383)

tegreki kişiler barça añar ertingü korkup “Etrafindakilerin hepsi ondan çok korkar” (DAS/2023-2024) (Elmalı, 2022, s. 136, 257)

angan-: gasbetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 351)

erksin-: gasbetmek, kendine mal etmek; hâkim olmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 387)

inle-: gasbetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

is-: el koymak, gasbetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

sengik seğrem sanlıg idişin tavarın ağanu alıp işletdimiz “Manastıra ait olan kap-kacak ve malları gaspederek alıp işlettik” (Maytr./69.10-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 129, 241)

özümüz yalıñuz inlep erksintimiz yidimiz yuñladımız “Kendimiz yalnız gasbettik, yedik, sarf ettik” (Maytr./73.43-44) (Ş. Tekin, 2019b, s. 138, 246)

aş ton yigü içgülerin istiler “Yiyecek, içecek ve giyeceklerine el koydular” (Maytr./75.54-55) (Ş. Tekin, 2019b, s. 142, 249)

anı: onu, onun (Karaayak, 2021, s. 648)

anın: onu, onun (Karaayak, 2021, s. 648)

anıñ: onun (Ayazlı, 2012, s. 292)

anı için bo kişikā [yalañuz ayagka] tægimlig ol sukavati uluşta tuggalı “Onun için bu kişi yalnızca saygıya değer (olanların) o Sukhāvātī ülkesinde doğacaktı” (ABİT/1119-1120) (Karaayak, 2021, s. 165, 313)

anın amti m(ā)n agırın ayagın yinçürü töpön yükünü tæginür “Onun (için) şimdi ben, saygıyla hürmetle secde ederek baş aşağı eğilirim” (ABİT/369-370) (Karaayak, 2021, s. 94, 254)

tılañurmak erkligi sarasvati atl(i)g t(e)ñri kızın ögeyin anıñ edgüsin “Güzel konuşma gücüne sahip Sarasvati adlı tanrıçayı, onun iyiliğini öveyim” (AY-VII/715-717) (Çetin, 2020a, s. 195, 225)

anıg / ayıg / ańıg: 1. kötü (Özbay, 2019, s. 145); günah, yanlış (Elmalı, 2022, s. 381); sefil (Ş. Tekin, 2019a, s. 37); fena; 2. çok (T. Tekin, 2013, s. 50); pek (Hamilton, 2020, s. 147)

[*anıg / ayıg / ańıg* sözünün “çok, pek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “fena” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (II)*]

astar: günah, suç (Özbay, 2019, s. 146)

ayıg kılınç: suç, günah (Karaayak, 2021, s. 657)

azag: yanlış, hatalı (Karaayak, 2021, s. 658)

çıgay: yoksul, sefil (Ayazlı, 2012, s. 303)

çinsız: (Çin.+T.) yanlış, gerçek olmayan (Tokyürek, 2018, s. 845)

erinç: günah, sefil (Tokyürek, 2018, s. 864)

erinçü: günah, hata (Tokyürek, 2018, s. 864)

ezüg: hata, yanlış, yalan (Ayazlı, 2012, s. 309)

igid: yalan; yanlış, hata (Özbay, 2019, s. 149)

kadag: günah, suç, kötülük, kusur (Gulcalı, 2021, s. 483)

mün: günah, suç, kabahat, kusur (Gulcalı, 2021, s. 496)

nızvanı: günah (Ş. Tekin, 2019a, s. 45)

otun: küstah, sefil (Ş. Tekin, 2019b, s. 440)

suylug: suç, günah (Hamilton, 2020, s. 178)

ters: ters, yanlış, dalalet (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

tetrü: ters, yanlış (Tokyürek, 2018, s. 942)

tod: kötü, sefil; şerefsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 478)

tolgaklıg: sancılı, ızdıraplı, sefil, zavallı (Ayazlı, 2012, s. 347)

tsuy: (< Çin. zui) günah (Elmalı, 2022, s. 476)

uçuz: ucuz, kötü, sefil (Tokyürek, 2018, s. 971)

yarlıg: sefil, perişan (Ş. Tekin, 2019b, s. 503)

yañluk: hata, yanlış (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

yazuk: hata, yanlış, günah (Hamilton, 2020, s. 190)

ayıgdın evrilip ökünmeser... “Günahtan dönüp pişman olmasa...” (DAS/571-572) (Elmalı, 2022, s. 84-85, 240)

agır ayıg kılınçları öçüp alkınıp... “Büyük günahları yok olup ortadan kalkıp...” (ABİT/1397-1398) (Karaayak, 2021, s. 191, 333)

t(ä)rs azag nomluglarıg... “Ters ve hatalı öğretiyeye sahip olanları...” (ABİT/274) (Karaayak, 2021, s. 85, 245)

yer täñri törümiştä bärü bay yemä bar yok çıgay yemä bar “Yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır” (PK/V.8, VI.1-2) (Hamilton, 2020, s. 33)

yänä y(ä)mä ätöznüñ arıgsızın öziñi kadgular birlä katıglıgın tüpiñä tägi çınsızın kertü töztä köñülñüñ yolu ärmäzin körürlär “Ve yine vücudun kirliliğini özünü kaygılar ile sıkıntısını köküne kadar yanlışlığını gerçek esastaki zihnin yolu olmadığını görürler” (AY-IV/2216-2219) (Tokyürek, 2018, s. 470-471, 589)

kişi azunında tugdukda yok çıgay erinç y(a)rlık buşıçı koltguçı bolmışların... “İnsan hayat biçiminde doğduklarında yok yoksul, sefil, fakir, dilenci olduklarını...” (AY-IV/2373-2375) (Tokyürek, 2018, s. 481, 592)

ezüg ezülemekniñ ayıg tüşin ikinti ajunta teginürler mü erki .. “Yalan söyleyenler yalan söylemenin cezasını ikinci varlıklarında görürler mi acaba?” (DAS/1769-1770) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

näçä igid igidäd(i)m(i)z ärsär... “Ne kadar yalan söylediysek...” (HU/137) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

apam birök bo ätözümün titsär m(ä)n ötrü ülgüsüz sansız mün kadaglarıg kartıg bäsiz yiriñig kanıg igig agrıgıg korkıñıg ayıñıg barçanı titmiş ıdalamış bolur m(ä)n “Eğer (şimdi) bu vücudumu feda edersem sonra sayısız günahları, çıbanı, irini, kanı, hastalığı, korkuyu, hepsini terk etmiş olurum” (AY-X/218-223) (Gulcalı, 2021, s. 159-160, 266)

tıltag bilgä bilig ornın ukmak ärsär t(ä)rs tätrü sözçilärniñ tätrü sözlärin ukguluk köni oñaru sav yolın ukmak ärtür “Mantık bilgi yerini (ilmini) anlamak, yalan yanlış konuşanların yanlış sözlerini anlayıp doğru gerçek söz yoluyla anlamaktır” (AY-IV/1356-1359) (Tokyürek, 2018, s. 415, 579)

tod tolı savın utruntılar “Fena sözlerle birbirlerine karşı geldiler” (Maytr./5.6-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 47, 192)

alku yok çıgay erinç y(a)rılığ ämgäklig tolgaklıg tınl(ı)glarınıñ küsüşlärin kanturgalıır üçün... “Bütün yoksul, zavallı, sıkıntılı, canlıların isteklerini gerçekleştirmek için...” (AY-VI/1085-1087) (Ayazlı, 2012, s. 147, 177)

kop tsuy erinçü ağır ayıg kılınç adası öçär alkanur “Bütün günah (olan), iğrenç ağır kötü eylem(lerin) tehlikesi söner, biter” (AY-IV/3360-3362) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

bu suylug ät'özdä ozalıım “Bu günahlı bedenlerden kurtulalım” (PK/LI.8-LII.1) (Hamilton, 2020, s. 56)

öztä örükilärniñ basınçın ayınçın öztä kodıklarınıñ todın uçuzın ayıg ögli yagılarınñ örlätmäkin ämgätmäkin kop törlügin särärlär särinürlär “Özdeki yüceliğin baskısı ve korkusu (ile) özdeki aşağılılığın sefilliği ve kötü düşünen düşmanların kızdırması(na ve) ızdırap çektirmesine her türlü sabrederler” (AY-IV/651-655) (Tokyürek, 2018, s. 368-369, 570)

yazuk yañlukka tüşürgüçi erseler... “Yanlışlığa ve kötü yola yöneltenler ise...” (Maytr./82.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 152, 254)

näçä ägsüg k(ä)rgäk boltı ärsär, t(ä)ñrim amtı yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirza “Her ne kadar eksik, kusurlu yaptıysak; tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz” (HU/327-330) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

anılayu: bu şekilde (Karaayak, 2021, s. 648) (*bk. ança / anıça*)

anın: böylece, bunun için, bundan dolayı (Keskin, 2022, s. 508); bu sebepten (Ş. Tekin, 2019b, s. 350); bu yüzden (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); bu nedenle, onun için (Gulcalı, 2021, s. 437); o nedenle (Çetin, 2020b, s. 418); o sebeple (Elmalı, 2022, s. 375); onu, onun (Karaayak, 2021, s. 648); onun için (Ayazlı, 2012, s. 292); onunla (Ölmez, 1991, s. 83)

(*anın* sözünün “böylece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “onu, onun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anı*)

anıñ: onun, bunun (Ş. Tekin, 2019b, s. 350)

(*anıñ* sözünün “onun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anı*)

monuñ: bunun (Çetin, 2020a, s. 284)

anıñ utlısın tüşin uzun ödün tegintimiz “Bunun cezasını uzun zaman çektik” (Maytr./74.36-37) (Ş. Tekin, 2019b, s. 139, 247)

monuñ buyanı edgü kılınçı aşnukı buyan edgü kılınçta utar yegeğer “Bunun sevabı, iyiliği, öncekinin sevabından, iyiliğinden daha fazladır” (AY-VII/130-131) (Çetin, 2020a, s. 147, 216)

anityatlıg: (<Toh.B anityāt < Skr. anityatā + T. +IXg) fânilik (Elmalı, 2022, s. 375)

ertimlig: fânilik (Ş. Tekin, 2019b, s. 387)

ürlüksüz: fâni, fânilik, geçicilik (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

ança y(i)me yavlak e[rmez mü anityatlıg ürlüksüz yagı “(Fânilik demen düşman) ne kadar kötü değil mi?” (DAS/2101-2102) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

muna ertimlig etüzümüz ertip barsar... “İşte bu fâni vücudumuz göçüp gidince...” (Maytr./1.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 39, 187)

ant: ant, yemin (Ş. Tekin, 2019a, s. 36)

kolunmak: isteme; talih, yemin (Karaayak, 2021, s. 729)

kut: mutluluk, kutsallık, saadet, talih, yemin (Karaayak, 2021, s. 737)

sanvar: (< Toh.B saṃvar < Skr. saṃvara) yemin (Karaayak, 2021, s. 770)

ant *antıkmış taluy ögüzde teriğrek ol* “Ant içmesi, denizlerden, ırmaklardan daha derindir” (KİP/177-178) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

bodis(a)t(a)vnıñ [yor]ıgıña kut kolunmakıña tolu tükällig bolalım “Bodhisattva’nın hayat serüvenine (ve) yeminine tam olarak sahip olalım” (ABİT/48-49) (Karaayak, 2021, s. 63, 226)

baçağ sanvar tutmak... “Oruç tutmak, yemin etmek...” (ABİT/1171) (Karaayak, 2021, s. 170, 316)

anta: onda, ondan; orada; o zaman (Çetin, 2020b, s. 418); oradan (Keskin, 2022, s. 508); oraya (Elmalı, 2022, s. 375); ondan sonra (Ayazlı, 2012, s. 292); bundan (Ölmez, 1991, s. 83); orda (Berbercan, 2016, s. 83)

(*anta* sözünün “o zaman, ondan sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançada / ançata*; “oradan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *andaran / andıran / antran*; “ondan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *andın / antın*)

anta “oraya, bundan”

antada: bundan (Ş. Tekin, 2019b, s. 350)

maru: ileri, oraya (Gulcalı, 2021, s. 469)

muntada: bundan (Ş. Tekin, 2019b, s. 432)

monta: bundan, bunda (Karaayak, 2021, s. 747)

muntın: bundan (Keskin, 2022, s. 664)

anta *tegdükde tün kün katıglanıp bursañ kuvragka tapıngalı [u]gradı* “Oraya ulaştıktan sonra gece gündüz gayret edip cemaate hizmet etmeye niyetlendi” (DAS/494-496) (Elmalı, 2022, s. 81, 239)

antada *miñ tümen artuk alp ol burhanlarınñ edgüsin tükel sözlegeli* “O Budaların mükemmelliğini tamamıyla anlatmak, bundan on binlerce kat daha zor” (DAS/1596-1598) (Elmalı, 2022, s. 121, 252)

muntada *ulatı sansız tümen tınlıglarka köligesi öze asag tusu kılı yarlıkadı* “Bundan sonra sayısız yaratıklara gölgesi ile haşmetle hizmet etti” (Maytr./5.33-35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 48, 192-193)

bodis(a)t(a)vnıñ yaş süñökläri maru bärü anda monta saçılıp yatmışın körüp... “Bodhisattva’nın yaş kemiklerinin oraya buraya saçıldığını görüp...” (AY-X/476-478) (Gulcalı, 2021, s. 177, 269)

monta *basa buyan ävirgülik ol* “Bundan sonra sevabını bağışlayacaktır” (ABİT/252) (Karaayak, 2021, s. 82, 243)

mundın *soñgara män özüm oğlarım [=oglanım] ak-a in-im on-lukum yuz-lukum kim kim m-ä çam kargaş-a kılmazun-lar* “Bundan sonra benim kendi oğlum, ağabeyim, küçük erkek kardeşim, onluğum, yüzlüğüm, herhangi bir kişi kargaşa yaratmasınlar” (HB/Çeş95.7-10) (Keskin, 2022, s. 325-326, 466)

antada: bundan (Elmalı, 2022, s. 375); ondan, ondan sonra (Ayazlı, 2012, s. 292)

(*antada* sözünün “ondan sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançada / ançata*; “ondan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *andın / antın*; “bundan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anta*)

antag ymä: bazı, bazen (Gulcalı, 2021, s. 438)

(*antag ymä* sözünün “bazı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amarı*)

antag: bunun gibi, böylesi, böyle, öyle, o gibi; bunca, onca (Ölmez, 1991, s. 83); böylece (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); onun gibi (Elmalı, 2022, s. 375); o kadar (T. Tekin, 2013, s. 50)

(*antag* sözünün “öyle, böyle, o kadar, onca, böylece, onun gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “bunca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançama*; “bunun gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançulayu / anjulayu*)

antag “böylesi”

çınzu: (< Çin. *zhen ru*) böylesi, böylelik (Karaayak, 2021, s. 685)

monça: bunca, böyle, böylesi, bu şekilde (Elmalı, 2022, s. 436)

montag: bunun gibi, böyle, böylesi, bu şekilde (Elmalı, 2022, s. 436)

tınl(i)g-larta bar antag töz-ün-ler... “Canlılar (arasın)da böylesi soylular...” (AY-III/150.1) (Ölmez, 1991, s. 41)

çınzu tägmä ärtöktäg [kertü] nomka isig özümüztin bärü inanur biz “Çınzu denen böylesine hakiki öğretiyi canımızdan öte inanırız” (ABİT/61-62) (Karaayak, 2021, s. 64, 227)

bo montag osuglug törümiş küçsirämiş alaıurmuş aç bars açmak suvsamak ämgäkin ärtiñü sıkılıp unakaya ölgäli turur “Bu, böylesine zayıflamış, bitkin aç kaplan açlık susuzluk eziyetiyle son derece sıkılıp neredeyse ölmek üzeredir” (AY-X/146-149) (Gulcalı, 2021, s. 154, 265)

bo munça türlüg edgü-lüg iş-lerig bütür-geli ötlemek... “Böylesi değişik işleri bitirmeyi öğütlemek...” (AY-III/181.7-9) (Ölmez, 1991, s. 65)

antak(i)ya: 1. bunun üzerine, o hâlde (Tokyürek, 2018, s. 785); 2. çabucak, hemencecik, hemen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

(*antak(i)ya* sözünün “çabucak, hemencecik, hemen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*)

ötgürü: ötürü, bunun üzerine (Gulcalı, 2021, s. 506)

ötrü / ötürü: daha sonra, sonra; bunun üzerine; o zaman (Hamilton, 2020, s. 175)

temin: hemen ardından, ancak o zaman, bunun üzerine (Gulcalı, 2021, s. 527)

ö[t]gürü yänä adınlarka ukıtu biltürü <nomlayu> bersärlär... “Bunun üzerine yine başkalarına anlatarak vaaz ediverseler...” (AY-X/1537-1539) (Gulcalı, 2021, s. 256-257, 281)

kulut alıp sogık suv, bükürdüm saçdım olarka, ötrü temin azk(i)ya öglänü tınlanı tägindilär “Kulunuz soğuk su alıp onlara saçtım ve bunun üzerine / ancak biraz ayıldılar” (AY-X/814-816) (Gulcalı, 2021, s. 200-201, 273)

antak(i)ya ok: aniden (Karaayak, 2021, s. 649)

beliñteg: aniden, beklenmedik bir şekilde (Gulcalı, 2021, s. 454)

ämiğlärim bälintäg, äv(i)dip tañızıp süt akar “Memelerim aniden şişip süt akar” (AY-X/655-656) (Gulcalı, 2021, s. 189-190, 271)

antık-: ant içmek, yemin etmek, tövbe etmek (Wilkins, 2021, s. 52); (canlı varlıkları kurtarmaya) ant içmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 36)

kakın-: tövbe etmek (Karaayak, 2021, s. 711)

kolula-: devirlere göre saymak; ant içmek; inanmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

ymä năçä igidäyü ant(ı)kd(ı)m(ı)z ärsär... “Dahası ne kadar yalan (yere) yemin ettiyse...” (HU/138-139) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

köñülin arıtıp ökünüp kakınıp... “Gönlünü temizleyip pişman olup tövbe ederek...” (ABİT/733) (Karaayak, 2021, s. 128, 285)

kuanşı im pusar tınlıglarıg kolulamışı çın kirtü kolulamak titir “Kuanşı İm Pusar’ın canlı varlıkları (kurtarmaya) ant içmesi gerçek bir ant içmedir” (KİP/192-193) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

antiray: (< *Toh.B antarāy* < *Skr. antarāya*-) engel, mâni (Karaayak, 2021, s. 649)

(*antiray* sözünün “engel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*)

tıdıg: engel, mâni (Gulcalı, 2021, s. 528)

ädgülg işinjä tıdıg anti[ray] kılıp buztumuz artattım(ı)z “Faydalı (olan) iş(ler)ine engel ve mâni olup bozduk, mahvettik” (ABİT/17-18) (Karaayak, 2021, s. 60, 224)

anuk: hazır, hazırlanmış (Keskin, 2022, s. 508)

yügerü: şimdiki, hazır, halen (Elmalı, 2022, s. 500)

örtgün-tä anuk bolmış-ta iki şıg arpa-nıñ tüşin tilik togrul alır “Harman yerinde hazır olduğunda iki şıg arpanın mahsulünü Tilik Togrul alır” (HB/ArKi08.5-7) (Keskin, 2022, s. 159, 398)

köñülü yügerü bolgay tep öt[ünti] “Gönlü hazır olacak diye rica etti” (DAS/2875) (Elmalı, 2022, s. 168, 267)

anut-: hazırlanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 351); hazırlatmak, hazır hâle getirtmek (Keskin, 2022, s. 509); hazırlamak (Elmalı, 2022, s. 375)

anut- “hazırlanmak, hazırlamak”

et-: hazırlamak (Özbay, 2019, s. 148)

etin-: hazırlanmak (Ayazlı, 2012, s. 311)

kegür-: getirmek, hazırlamak, sunmak (Elmalı, 2022, s. 419)

kılın-: hazırlanmak, meşgul olmak, ilgilenmek, uğraşmak (Elmalı, 2022, s. 421)

töşe-: döşemek, hazırlamak (Elmalı, 2022, s. 476)

tüme-: hazırlamak (Ayazlı, 2012, s. 351)

tümen-: hazırlanmak (Ayazlı, 2012, s. 351)

ur-: vurmak, dokunmak; hazırlamak, düzenlemek; sunmak, vermek; atmak (Elmalı, 2022, s. 483)

yarat-: hazırlamak, gerektiği gibi yapmak (Hamilton, 2020, s. 189)

edgü tınlıglar üçün anutmuş aş içgü yimediler yunlamadılar erser “İyi yaratıklar için hazırlanmış yiyecek ve içecekleri yemediler, sarfetmediler ise.” (Maytr./112.21-23) (Ş. Tekin, 2019b, s. 182, 272)

tört törlüg süülüg kuvragın etinip tümänip... “Dört tür askeri topluluğu ile hazırlanıp...” (AY-VI/112-114) (Ayazlı, 2012, s. 72, 168)

kesme aş kegürti “Kıyma yemeği (hazırlayarak) sunmuş” (DAS/1439) (Elmalı, 2022, s. 116, 250)

siñirgelir osuglug kılınip “(Onu) yutacakmış gibi hazırlandılar” (DAS/3502) (Elmalı, 2022, s. 189, 274)

[... or]unların töşeklerin [tö]şeyü erti “Minderlerini, döşeklerini hazırlardı” (DAS/506-507) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)

ötrü ol m(a)hap(a)dme elig beg ot urguluk evin açuk ıdıp ülgüsüz sansız edgü otlar alıp törtidin [yı]ñak igliglerke ıdı “Bunun üzerine Hükümdar Mahāpadmā, ilaç hazırladığı evi açık bırakıp, pek çok iyi ilaçlar alıp dört bir yandaki hastalara dağıttı” (DAS/4527-4530) (Elmalı, 2022, s. 223-224, 287)

bo montag [yertinçüdeki] tınl(ı)glarka tor tuzak kim yaratdı [erki] “Bu (şekilde dünyadaki canlılara tuzağı kim hazırladı (acaba)?” (DAS/2102-2103) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

195) aň (I): hata, kusur, eksiklik, yetersizlik, değersiz, boşluk, yarık, açıklık (Hamilton, 2020, s. 145)

[*aň (I)* sözünün “boşluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agız*]

ara: açıklık, boşluk (Keskin, 2022, s. 509)

aralık: aralık, açıklık, mesafe (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

ayagsız: saygı gösterilmeyen, değersiz (Çetin, 2020b, s. 422)

edligniz: değersiz, yararsız (Gulcalı, 2021, s. 444)

egsük: eksiklik (Ş. Tekin, 2019b, s. 382)

egsüklüg: eksiklik, azlık, yetersizlik (Özbay, 2019, s. 146)

erinçü: günah, hata (Tokyürek, 2018, s. 864)

ezüg: yalan, yanlış, hata (Elmalı, 2022, s. 404)

igid: yanlış, hata (Ayazlı, 2012, s. 313)

irük: çatlak, yarık (Keskin, 2022, s. 599)

kadag: kusur, hata (Çetin, 2020b, s. 441)

mün: kusur, hata (Çetin, 2020b, s. 455)

oñay: önemsiz, değersiz (Karaayak, 2021, s. 755)

tod: değersiz, kötü, ucuz (Elmalı, 2022, s. 473)

tulvı: değersiz (Ayazlı, 2012, s. 349)

tut: değersiz (Ayazlı, 2012, s. 350)

uçuz: değersiz, önemsiz (Karaayak, 2021, s. 810)

yanluk: hata, yanlış (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

yazuk: günah, yanlış, hata (Keskin, 2022, s. 785)

edikmişke yavızlar ayagsız bolmuşka [edgü]ler montada adın üç [tör]lüg ada tudalar [b(e)l]gürer “Kötülerin değer görmesiyle iyilerin değersiz olmasıyla bundan başka üç tür tehlike daha belirir” (AY-VIII/1438-1443) (Çetin, 2020b, s. 341-342, 383)

k(a)ltı bo mäneñ ätözüm yüz miñ azunlartın bärü yoksuz asıgsız năçä năçä yirüdi artadı năñ ymä ädligsiz bolup nă ärsär asıgka tusuka kirmädi “Kaldı ki bu benim vücudum yüz bin varlık şeklinden beri faydasız (olup) nice (süredir) çürüdü ancak yine (de) değersizdir (ve) nasılsa (hiçbir) fayda getirmedi” (AY-X/170-174) (Gulcalı, 2021, s. 156, 265)

bir kılıçın tümenke bir egsük kişi yalañukug ölürdi erdi “Bir kılıç ile on binden bir eksik insan öldürdü idi” (Maytr./58.24-26) (Ş. Tekin, 2019b, s. 115-116, 233)

kurug öl yerig beş türlüg tınl(ı)g(ı)g beş türlüg otug ıgaçıg ymä ägsüklüg yazoklug biz “Kuru ve ıslak yere, beş türlü canlıya, beş türlü bitkiye ve ağaca uzun süre ızdırap veren, hatalı günahkârlarız.” (HU/354-357) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

kop tsuy erinçü ağır ayıg kılınç adası öçär alkınur “Bütün günah (olan), iğrenç ağır kötü eylem(lerin) tehlikesi söner, biter” (AY-IV/3360-3362) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

bo mäneñ ötünmiş ötügüm äzüg igid bolu täginmägüsiñä atı kötrülmiş ayagka tägimlig t(ä)ñrim tanuk bolu y(a)rılıkagay ärti “Bu benim söylediğim sözlerin yalan olmadığına Yüce Tanrım, tanık olacak” (AY-VI/1101-1105) (Ayazlı, 2012, s. 148-149, 177)

bu yer-niñ tägzintürü irük-in tüz-ni üntürüp çug-lar biz “Bu yeri çevreleyen (duvarın) çatlağını eşit olarak tamamlarız” (HB/ArKi12.5-6) (Keskin, 2022, s. 162, 399)

öçürgelir üçün birgerü mün kadaglar kuvragın “Tüm kusurlar topluluğunu söndürmek için.” (AY-VIII/1187-1888) (Çetin, 2020b, s. 321, 381)

tod uçuz körüp yok yo[dun ...] “Değersiz görüp, yok...” (DAS/3050) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

tut tulvı agmak täğşilmäklig ämgäklärtin ozmış kutrulmuş bolur “Değersiz gidiş-geliş eziyetlerinden kurtulmuş olur” (AY-VI/342-343) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

[u]çuz onay bolur üçün anın ütläyür m(ä)n “Değersiz (ve) önemsiz olduğu için onu öğütüyorum” (ABİT/1456) (Karaayak, 2021, s. 196, 337)

yazuk **yañlukka** tüşürğüçi erseler... “Yanlışığa ve kötü yola yöneltenler ise...” (Maytr./82.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 152, 254)

sutbak ymä tugmış ogul-ları birlä täñ tutup kälin-läp berip ädgü asırap agul törüsinçä tutup kulgak boyun tolap ünär-män ketär-män tesär törü yargu yosun-ı birlä ata yazmış yazuk-ka tægüzün “Sutbak (Turmuş’a) kendinden olan evlatlarıyla eşit davranıp, onu evlendirip, iyi bir şekilde yetiştirerek evlat töresine göre hareket etmesine rağmen (Turmuş) kulak boyun dolayıp (sırtını dönüp) ‘Çekip giderim!’ derse, töre ve kanun geleneğince babaya karşı işlenen günaha girsün” (HB/EvlEd01.24-30) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

añ (II): en...; fevkalade (Ş. Tekin, 2019b, s. 351)

añsız: son derece, fevkalade, aşırı, çok (Gulcalı, 2021, s. 438)

‘eñ: en, pek, pek çok, olağanüstü, fevkalade (Ölmez, 1991, s. 92)

ertingü: fevkalade (Ş. Tekin, 2019b, s. 387)

muñadınçığ: fevkalade, acayip, şaşırtıcı (Ayazlı, 2012, s. 329)

tañlançığ: fevkalade, acayip, şaşırtıcı (Ayazlı, 2012, s. 341)

amti bu nomlug savag ang magt ilte raçagri kent uluşda ukmuş kergek “İmdi bu dinî hadiseyi, fevkalade Magadha ülkesinde, Rājagrha adlı baş şehirde tasavvur etmek lazımdır. (Maytr./7.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 50, 193-194)

bo savıg körüp añsız ulug muñadıp tañlap... “Bu olayı görünce son derece şaşırp...” (AY-X/298-299) (Gulcalı, 2021, s. 165, 267)

’eng magat il-te... “Olağanüstü Magadha ülkesinde...” (AY-III/172.7) (Ölmez, 1991, s. 57)

urika ertingü b(e)k katıg yapşıntı “Delikanlıya fevkalade sıkı (bir şekilde) yapıştı” (DAS/1009-1010) (Elmalı, 2022, s. 100, 245)

bo muntag yañlıg tañlançığ muñadınçığ öñi öñi adrok adrok ulug asıg tusularıg körüp... “Böylesine harikulade başka, ayrı büyük faydalar görüp...” (AY-VI/368-370) (Ayazlı, 2012, s. 92, 170)

aña: ona (Keskin, 2022, s. 509)

añar: ona (Ş. Tekin, 2019a, s. 36)

aña yakın kelip ol mandal kılmış evniñ içinte kirip ol sutsita olurup anıñ tapıgın udugın alı tegingey men “Ona yaklaşarak o özel alan hazırladığı evine oturarak onun hizmetini kabul buyuracağım” (AY-VIII/620-624) (Çetin, 2020b, s. 274, 374)

ulug kın kızgut tegürmiş bolzun añar “Ona büyük bir işkence, azap olsun” (DAS/1215-1216) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

añar: ona, ona doğru (Berbercan, 2016, s. 84); ondan (Elmalı, 2022, s. 376)

(*añar* sözünün “ona” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aña*; “ondan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *andın* / *antın*)

añar: ona doğru (Elmalı, 2022, s. 376)

neçe iglig kemlig agrıglıg tıkgılg añar yakın kelserler olarnı barça igintin agrıgıntın ozgurur öñedtürür erti “Ne kadar hastalıklı, sağlıksız, ağırlı, acılı ona gelirse, onların hepsini hastalığından, ağrısından kurtarır idi” (OB/1.13-17) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

añar: ona doğru (Elmalı, 2022, s. 376) (*bk. añar*)

añayu: ayrıca, bundan başka (Ölmez, 1991, s. 83)

artukrak: bundan başka, ek olarak, ayrıca (Çetin, 2020a, s. 264)

inçip: böylelikle, ayrıca (Karaayak, 2021, s. 710)

takı: dahi, ve, ayrıca (Çetin, 2020b, s. 468)

uladı: ve, ayrıca (Çetin, 2020b, s. 479)

yene: yine, yeniden, ve, ayrıca (Hamilton, 2020, s. 191)

yme: ayrıca, dahası, her ne kadar, yine (Özbay, 2019, s. 156)

tınl(ı)g-lar edgüsinge iyin ögirip aňayu burkan kutın küzetdürmek buyan edgü kılınç-ka yitmez “Canlılar(ın) iyilikleri için sevinip, ayrıca Buda kutsallığını gözetirmek (de) iyi davranışa yetmez” (AY-III/180.15-18) (Ölmez, 1991, s. 64)

artukrak *yana d(a)r(a)ni tegme tıdıgsız edremig berü tegingey m(e)n* “Bundan başka, dharani denen erdemi engelsiz vereceğim” (AY-VII/358-360) (Çetin, 2020a, s. 165, 220)

inçip *köküzintä bir le[nhua]...* “Ayrıca göğsünde bir nilüfer çiçeği...” (ABİT/1491) (Karaayak, 2021, s. 199, 340)

takı ymü *bo ütöz ärsär altı kırk törlüg arıgsızların tolu suv üzäki kâr(ä)kü tæg b(ä)ksiz yarpsız* “Ayrıca bu vücut ise otuz altı türlü pislikle dolu, su üzerindeki köpük gibi dayanıksızdır” (AY-X/223-225) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

uladı *kamag t(e)ñriler ulug küçlüg küsünlög tözünler yme <ök> yeveg bolurlar erksinmeklig küçiñe* “Ayrıca bütün güçlü kuvvetli tanrılar ve tabii asiller onları hükmetme gücüyle donatırlar” (AY-VIII/1260-1263) (Çetin, 2020b, s. 327, 381)

yenü *ekki közi körmäz erti* “Üstelik iki gözü de görmüyordu” (PK/XXIV.5-6) (Hamilton, 2020, s. 42)

añçı: avcı (Ş. Tekin, 2019b, s. 350)

avçı: avcı (Elmalı, 2022, s. 380)

keyikçi: avcı (Ş. Tekin, 2019b, s. 407)

mañçı: avcı, izci (Ş. Tekin, 2019b, s. 428)

tarıg tarıyu ämäri tınlıg-larıg kuşçı keyikçi balıkçı avçı tor-çı tuzakçı bulup ayıg kılınç kılur tın-lıg-larag ölüür “Bir taraftan toprak ekilirken kuşçular, geyikçiler, balıkçılar, avcılar torcular, tuzakçılar da sayısız canlı yaratık bulup kötü işler yapıyor ve canlıları öldürüyorlar” (PK/I.6-8, II.1-2) (Hamilton, 2020, s. 31)

olar öyre ajunta aŋçı maŋçı keyikçi ertiler “Bunlar evvelki âlemde avcı idiler” (Maytr./75.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 140-141, 248)

aŋıt: ördek (Karaayak, 2021, s. 649)

ödrek: ördek (Karaayak, 2021, s. 758)

kaz ödräk ... aŋıtta ulatılarnıñ säviglig yer tegmä ... “Kaz ördek ... ördekten başkalarının sevimli yer denen...” (ABİT/127-128) (Karaayak, 2021, s. 71, 233)

aŋla-: anlamak (Elmalı, 2022, s. 376)

bil-: bilmek, anlamak (Çetin, 2020a, s. 267)

bilin-: anlamak, kavramak; bilinmek (Karaayak, 2021, s. 667)

bügün-: anlamak (Elmalı, 2022, s. 395)

oŋar-: anlamak, farkına varmak (Gulcalı, 2021, s. 501)

ötgür-: anlamak, kavramak (Gulcalı, 2021, s. 506)

tuy-: anlamak (Karaayak, 2021, s. 805)

tuyun-: anlamak, duymak, sezmek, kavramak (Gulcalı, 2021, s. 536)

tüpker-: anlamak (Karaayak, 2021, s. 807)

uk-: anlamak (Berbercan, 2016, s. 141)

açıg tarka ämgäk täginmişim(i)zni bilinsür tuyunsar biz ymä... “Acıyı, eziyeti (ve) sıkıntıyı kabullendiğimizi anlasak da kavrasak da...” (ABİT/599-600) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

kim öglüg köñüllüg kişi erser monı bügünmiş k(e)rgek “Kim akıllı ve düşünceli ise bunu (can almanın kötü bir şey olduğunu) anlamış olması gerekir” (DAS/90-92) (Elmalı, 2022, s. 68, 234)

kamağ nomlarıg [kalısız] ötgürmiş bodis(a)t(a)v gitso samtso atl(i)g açarı änätkäk tilintin tavgaç tilinçä äv[irmiş] “Bütün öğretileri eksiksiz kavrayan Bodhisattva Yijing Xuanzang adlı hoca Hint dilinden Çinceye çevirmiş” (AY-X/1578-1584) (Gulcalı, 2021, s. 260, 282)

tuyar bilir “Anlar, bilir” (ABİT/1533) (Karaayak, 2021, s. 203, 343)

boşguntı tŋüpkärdŋi “Öğrendi anladı” (ABİT/877) (Karaayak, 2021, s. 142, 295)

ked ötgürü bilir men ukar men “Tam olarak bilirim, anlarım” (OB/13.9-10) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

aşsız: pek çok, fazlaca (Çetin, 2020b, s. 418); pek, çok, büsbütün, iyice (Tokyürek, 2018, s. 785); ziyadesiyle; istisnasız; hep, bütün (Ş. Tekin, 2019b, s. 351); son derece, fevkalade, aşırı (Gulcalı, 2021, s. 438); düşünülemeyecek kadar (çok) (Ölmez, 1991, s. 83)

[*aşsız* sözünün “pek çok, pek, çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “hep, bütün, büsbütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “fevkalade” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş (II)*]

aşsız “fazlaca, iyice, ziyadesiyle, son derece, aşırı”

artukrak: fazlaca, çok fazla, daha çok, ziyadesiyle (Ölmez, 1991, s. 84)

arıtı: asla (...mAz / yok), hiç (...-mAz / yok), kesinlikle (...+sIz); tamamen, iyice (Gulcalı, 2021, s. 439)

edgükerü: iyice, sağlamca (Çetin, 2020b, s. 432)

edgüti: iyice (Çetin, 2020a, s. 271)

erte: çok, aşırı (Çetin, 2020b, s. 433)

ertiñü: son derece, aşkın, olağanüstü (Ayazlı, 2012, s. 307); aşırı (Gulcalı, 2021, s. 448)

inçge: iyice, tümüyle (Keskin, 2022, s. 598)

katıgtı: iyice, sağlamca (Çetin, 2020a, s. 276)

ked: iyice, çok (Çetin, 2020b, s. 443)

koduru: iyice, dikkatle (Ş. Tekin, 2019a, s. 42)

tetrü: tam, iyice (Çetin, 2020b, s. 473)

tog: iyice, tamamen (Çetin, 2020b, s. 474)

uçlug: taraf, taraflı; son derece; yoğunlaşmış (Karaayak, 2021, s. 810)

uz: ustaca, iyice (Çetin, 2020b, s. 481)

üzlünçülüğ: son derece, üstün (Tokyürek, 2018, s. 981)

üstünki t(ä)ñrilär bo savıg körüp aşsız ulug muñadıp tañlap bodis(a)t(a)vnıñ antag muñadıncıg çatıklıg işiñä eyin ögirip ögä alkayu inçä tep şlok sözlätilder

“Yukarıdaki tanrılar, bu olayı görünce son derece şaşırıp Bodhisattva’nın böylesi olağanüstü doğum efsanesinden dolayı sevinerek (onu) övüp şöyle şiir söylediler” (AY-X/298-302) (Gulcalı, 2021, s. 165, 267)

bo oronta bodis(a)t(a)ırlar akıgsızığ işlätgüsüzüg b(ä)lgüsüz köñülkärmäkig kutrılmakıg artokrak aglatı bışrunıp tıdıgsız tutugsuz arıg süzök bolurlar “Bu yerde Bodhisattvalar akmayanı kesintisiz işaretsiz düşünmeyi (ve) kurtulmayı fazlaca uzak yerlerde öğrenip engelsiz temiz pak olurlar” (AY-IV/2869-2873) (Tokyürek, 2018, s. 516, 599)

edgüti yinçürü sakınzun “İyice yeniden düşünsün(ler)” (AY-VII/626-627) (Çetin, 2020a, s. 188, 224)

emgenmekler içinde erte yavlak ağırı yme artamaz takı ağırırak içginmaktın el orunun “Sıkıntılar içinde çok kötü (ve) ağırı dahi hükümdarlık tahtını kaybetmekten daha ağır değildir” (AY-VIII/1578-1582) (Çetin, 2020b, s. 354, 385)

bo montag osuglug törümüş küçsirämiş alaıurmuş aç bars açmak suvsamak ämgäkin ürtiñü sıkılıp unakaya ölgäli turur “Bu, böylesine zayıflamış, bitkin aç kaplan açlık susuzluk eziyetiyle son derece sıkılıp neredeyse ölmek üzeredir” (AY-X/146-149) (Gulcalı, 2021, s. 154, 265)

m(ä)n baçak turmuş bitkäçi el-kä bodun-ka üç k(a)ta inçgü ayıtıp bitidim “Ben yazman Baçak Turmuş, ülkenin milletine üç defa iyice sorup yazdım” (HB/Çeş22.20-21) (Keskin, 2022, s. 292, 450)

ürüg amıl tikisiz : katıgtı sözlezün *bo d(a)r(a)nig : burhan körki üskinte* “Dingin ve sessiz, iyice söylesin bu dharaniyi, Buddha resmi (ya da heykeli) karşısında.” (AY-VII/611-613) (Çetin, 2020a, s. 187, 223)

aırsız käd sārārlār sārīnūrlār “Büsbütün iyice sabrederler” (AY-IV/623-624) (Tokyürek, 2018, s. 366-367, 570)

koduru tıılaı siz “Siz iyice dinleyin!” (KİP/176) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

amtı tetrü tıılagıl edgüti ögil sakıngıl “Şimdi iyi dinle (ve) düşün” (AY-VIII/1147-1148) (Çetin, 2020b, s. 318, 380)

uz ukayın bileyin bilge bilig d(a)r(a)ni erdem “Hikmetli bilgi dharanisinin faziletini iyice anlayıp bileyim” (AY-VIII/151-152) (Çetin, 2020b, s. 234-235, 368)

ap: da / de, hem ... hem ... (Çetin, 2020b, s. 418); dahi, hem (Ayazlı, 2012, s. 292)

me: da, de (Keskin, 2022, s. 656)

takı: ve, dahi, da / de (Tokyürek, 2018, s. 932)

üze: 1. ile, ve, dolayısıyla; -DE 2. üzerine, üzerinde, hakkında, üstüne, üst (Ölmez, 1991, s. 121)

y(e)me / y(e)m(e) / yeme: da / de, dahi / bile (Tokyürek, 2018, s. 988); hem ... hem (Hamilton, 2020, s. 190)

yine: yine, dahi (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

ap yme közünür üdde **ap** yme ken keligme üdlerte... “Hem yaşadığımız zamanda hem de gelecek dönemlerde...” (AY-VIII/679-680) (Çetin, 2020b, s. 279, 375)

antaki akam inim tugmuş-ım kadaş-ım kim kim m-ü bolup talaşmazun-lar
“Oradaki ağabeyim, küçük erkek kardeşim, evladım, akrabam hiç kimse de (itiraz edip Töläk ile) tartışmasınlar” (HB/Çeş19.11-12) (Keskin, 2022, s. 288, 449)

ol bodi tegmä tuyunmak köñül ol y(ü)mü nätäg ärür “O, bodhi denilen uyanma gönlü de yine nasıldır?” (AY-IV/27-28) (Tokyürek, 2018, s. 324, 561)

apam: 1. eğer, ama eğer (Gulcalı, 2021, s. 438); şayet (Keskin, 2022, s. 509); 2. şimdi (Ayazlı, 2012, s. 292)

(*apam* sözünün “şimdi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtı*)

birök: eğer, ise, şayet (Elmalı, 2022, s. 389)

birükin: eğer (Ş. Tekin, 2019b, s. 367)

birükiye: eğer (Ş. Tekin, 2019b, s. 367)

kaltı: ki, eğer, şayet (Berbercan, 2016, s. 106)

kim: kim; ki, öyle ki, şayet (Ayazlı, 2012, s. 320)

neçete: eğer (Karaayak, 2021, s. 749)

apam birök bo ätözümün titsär m(ä)n ötrü ülgüsüz sansız mün kadaglarıg kartıg bāzig yiriñig kanıg igig agrıgıg korkınçig ayınçig barçanı titmiş idalamış bolur m(ä)n “Eğer (şimdi) bu vücudumu feda edersem sonra sayısız günahları, çıbanı, irini, kanı, hastalığı, korkuyu, hepsini terk etmiş olurum” (AY-X/218-223) (Gulcalı, 2021, s. 159-160, 266)

birükiye birmez ök erser siz mini ikile tünerig kınlıkta (kemişgey)ler tünin künin tokıgaylar “Eğer bana bir şey vermez iseniz beni tekrar karanlık hapisaneye (atacaklar) gece gündüz dövecekler” (Maytr./11.4-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 56-57, 198)

birükin biz kamag kuvragıñı teginçülüğ anutmuş aş içgüsün öñre yimedimiz yuñlamadımız erser alku teñri yirinte toggay erdimiz “Eğer biz bütün cemaatin kendisine ait ve (onun için) hazırlanmış olan yiyecek ve içeceğini önce yemese idik ve sarf etmese idik. Hepimiz tanrılar ülkesinde doğacak idik” (Maytr./72.29-33) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 245)

kimniñ birök öz etözünjüzler k(e)rgek bolsar... “Kimin şayet kendi bedenine ihtiyacı varsa...” (DAS/453-454) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

inçä k(a)ltı alkınmaksız ägsümäksiz ädgü ädrämläriğ üntürdäçi... “Şöyle eğer tükenmez eksilmeyen iyilik (ve) erdemleri çıkaracak...” (AY-IV/3369-3370) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

kim m(ä)n ol nomug äşidsär ötrü üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak burhan kutıya yanmaksız ävrilmäksiz bolgay m(ä)n “Eğer ben o öğretiyi işitirsem böylece dönüşü olmayan mükemmel aydınlanmaya Buda kutsallığına ulaşacağım” (AY-VI/383-386) (Ayazlı, 2012, s. 93, 170)

näçütä birök beş y(e)g(i)r[mi] ... “Eğer on beş kadar...” (ABİT/875) (Karaayak, 2021, s. 141, 295)

apamuluk: sonu olmayan, sonsuz, ebedî (Gulcalı, 2021, s. 438)

(*apamuluk* sözünün “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*)

menğü: bengü, daimî, kalıcı, ebedî, ölümsüz (Gulcalı, 2021, s. 494)

turkaru: daima, boyuna; ebedî (Karaayak, 2021, s. 804)

tüketinçsiz: sonsuz, sonu olmayan, sayısız, tükenmez (Ölmez, 1991, s. 118)

ürük: ebedî (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

apamuluk mähü nirvanıg tilägülük... “Sonsuz Nîrvāna’yı istemeli...” (AY-X/232-233) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

turkaru yokı asıgsız tetir “Ebedî yokluğu faydasızdır” (ABİT/515) (Karaayak, 2021, s. 107, 267)

alkınçsız tüketinçsiz nom agılık-ta ornanıp... “Tükenip bitmeyen öğreti hazinesinde yerleşip...” (AY-III/172.13-14) (Ölmez, 1991, s. 58)

ürük amal (nirvan)ıg bulurlar “Uzun ve sakin (Nîrvāna’yı) bulurlar” (Maytr./59.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 117, 234)

aparıg: tertemiz (Tokyürek, 2018, s. 785)

süpsüzök: tertemiz (Tokyürek, 2018, s. 930)

ap arıg süpsüzök tüp tüz kılurlar “Temiz, tertemiz, dümdüz ederler” (AY-IV/2247-2248) (Tokyürek, 2018, s. 473, 590)

ar- (I): aldatmak, dolandırmak, kandırmak (Ölmez, 1991, s. 83); aşağılamak, yermek

ar- (I) “aldatmak, dolandırmak, kandırmak”

artat-: mahvetmek, bozmak; baştan çıkarmak, kandırmak (Özbay, 2019, s. 145)

askançula-: küçümsemek, alay etmek; ikiyüzlülük yapmak, riyakârlık yapmak, kandırmak, dedikodu yapmak (Elmalı, 2022, s. 378)

azgur-: kandırmak, yoldan çıkarmak, baştan çıkarmak (Özbay, 2019, s. 146)

ezügle-: kandırmak, dolandırmak, yalan söylemek (Elmalı, 2022, s. 404)

körle-: aldatmak (Özbay, 2019, s. 151)

küret-: aldatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 425)

oynaşla-: sevgili edinmek, aldatmak (Elmalı, 2022, s. 442)

tevla-: aldatmak, kandırmak (Özbay, 2019, s. 154)

yıla-: aldatmak, yanıltmak (Çetin, 2020a, s. 305)

yuv-: aldatmak, kandırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 515)

tınl(i)g-larig artım ezükledim “Canlıları dolandırdım, kandırdım” (AY-III/135.10) (Ölmez, 1991, s. 29)

adınlarig askançulayu ilügleyü sözlemiş tıltagıntada yer suv barça yetlinip barıp teperler [emgek]lig yerler belgülüg bolur “ ‘Başkalarını kandırmak, onlarla dalga geçmek sebebinden dolayı yeryüzü bütünüyle altüst olup birbirine karışır (ve) acı veren yerler ortaya çıkar’ ” (DAS/3273-3276) (Elmalı, 2022, s. 181-182, 272)

tamu kap(i)giya azguruglı yolka “Cehennem kapısına saptıran yola (nasıl girilir)?” (HU/164-165) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

işilerin küretip yazınsar... “Kadınlarını aldatıp günah işlese...” (Maytr./80.4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 148, 252)

m(e)n[iñ] anam adın erke oynaşladı “Benim annem başka erkekle (sizi) aldattı” (DAS/4010-4011) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

näçä t(ä)vläd(i)m(i)z körläd(i)m(i)z ärsär... “(İnsanları) ne kadar aldattıysak...” (HU/149-150) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

karıçın çikin kürin küriligin tınlıglarig ardılar yuvdılar “Ölçeklerle, kilelerle insanları aldattılar” (Maytr./75.39-41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 142, 248)

ar- (I) “aşağılamak, yermek”

müne-: aşağılamak, ayıplamak (Elmalı, 2022, s. 437)

tuta-: aşağılamak (Karaayak, 2021, s. 805)

uçuzla-: küçümsemek, aşağılamak, hakir görmek (Ölmez, 1991, s. 119)

yir-/yer-: kötülemek, aşağılamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 510); yermek (Elmalı, 2022, s. 495)

yünt-: aşağılamak, hakaret etmek (Özbay, 2019, s. 156)

[... tı]nl(i)glarig armadın ye[r]medi[n ...] “Canlıları aşağılamadan...” (DAS/4651) (Elmalı, 2022, s. 228, 289)

tutadılar, sökdilär “Aşağıladılar, azarladılar” (ABİT/839) (Karaayak, 2021, s. 138, 292)

öz-üm-te yig-lerig körüp küiledim erser öz-üm-te yavız-larig körüp uçuz-ladım asgançuladım erser... “Kendimde iyi (şey)leri görüp kıskandım ise, kendimde kötü (şey)leri görüp küçümsedim, alay ettim ise...” (AY-III/136.12-14) (Ölmez, 1991, s. 30)

yeryükler münayükler “Yerdiler ayıpladılar” (DAS/3250) (Elmalı, 2022, s. 181, 272)

adnagunuñ edgü edin tavarın yirdimiz mündimiz “Başkasının iyi malını yerdik ve kötüledik” (Maytr./61.22-23) (Ş. Tekin, 2019b, s. 120, 236)

näçä urt(u)muz yünt<ı>ümüz ärsär... “Ne kadar vurup aşağıladıysak...” (HU/126-127) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

ar- (II): yorulmak, gücünü yitirmek (Elmalı, 2022, s. 376)

ar- (II) “yorulmak”

aru-: yorulmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 353)

tal-: yorulmak, yorgun düşmek (Gulcalı, 2021, s. 519)

burhan kutlıg küsüşinte ançak(ı)ya y(i)me tınmadın kılğuluk işiñe aruk[suz] köñülin arıtı armadı “Buda saadetine (olan) arzusunda azıcık bile dinlenmeden, yapacağı işine yorulmak bilmez bir şekilde (sarılarak bu çabada) asla gücünü yitirmedi” (DAS/3756-3758) (Elmalı, 2022, s. 197, 278)

ikidin sınar kıldığıña yakma(dın) osuşu aruyu sıza... “Her iki taraftaki hududuna yaklaşımadan bitkin ve bitap düşerek...” (Maytr./105.11-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 175, 268)

talıp yügüp ançata ken temin andıran öñi yorıp bartılar “Yorulup bir süre sonra oradan ayrıldılar” (AY-X/363-365) (Gulcalı, 2021, s. 169, 267)

ara: açıklık, boşluk (Keskin, 2022, s. 509); ara (Ayazlı, 2012, s. 292); arasında(n), içinde(n); ...sırasında, ...esnasında (Gulcalı, 2021, s. 438); arasında, içinde (Çetin, 2020b, s. 418); bir ara, bu arada (T. Tekin, 2013, s. 50); iç, orta (Çetin, 2020a, s. 263); ortasında (Ölmez, 1991, s. 83); zaman (Karaayak, 2021, s. 649); arası (Ş. Tekin, 2019a, s. 36); mesafe (aralık) (Hamilton, 2020, s. 145); esna; yer, mahal (Elmalı, 2022, s. 376)

[*ara* sözünün “boşluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agız*; “bir ara” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançak(a)ya* / *ançak(ı)ya* / *ançakıya*; “açıklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*]

ara “ara, içinde, iç, orta, ortasında, mesafe (aralık), yer, mahal”

aralık: aralık, açıklık, mesafe (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

düli: (< *Moğ. düli* < *T. tüş*) orta, yarım (Keskin, 2022, s. 576)

erig: yer, konaklama yeri (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349)

ev: ev, ikametgâh, barınak, yer (Elmalı, 2022, s. 403)

iç: iç (Ayazlı, 2012, s. 313)

içegü: iç, derun (Elmalı, 2022, s. 408)

içre: içeri, içeride, içinde (Özbay, 2019, s. 149)

kalık: gökyüzü; barınak, yer, mekan (Elmalı, 2022, s. 412)

karın: karın, iç (Elmalı, 2022, s. 415)

karpi: (<< *Skr. garbha*) iç, orta; kaliks çiçeği (Karaayak, 2021, s. 714)

ke: sonra, arka, geri, iç; batı (Hamilton, 2020, s. 162)

ordu: yer, mahal; saray (Elmalı, 2022, s. 441)

ornag: yer (Çetin, 2020a, s. 287)

orta / ortu: orta (Keskin, 2022, s. 679); ortasında (T. Tekin, 2013, s. 59)

orton: orta (Karaayak, 2021, s. 756)

orun: (~ *Moğ. oron*) yer (Berbercan, 2016, s. 120)

oş: iç, karın, bağırsaklar (T. Tekin, 2013, s. 59)

otra: orta, ara (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360)

özen: iç, içten (Karaayak, 2021, s. 765)

pada: (<< *Skr. pada*) konum, yer, mevki (Elmalı, 2022, s. 449)

uguş: soy, nesil; bölge, yer (Elmalı, 2022, s. 482)

yagız: yer, zemin, yeryüzü (Gulcalı, 2021, s. 548)

yer: yer (Çetin, 2020b, s. 488)

yertünçü / yertinçü: yer, dünya (Hamilton, 2020, s. 191)

yurt: yurt, yer (Çetin, 2020a, s. 306)

.. *beş yüz oğlanı arasın̄ta* ... “Beş yüz oğlu arasında...” (AY-VIII/256-257) (Çetin, 2020b, s. 243, 370)

aralık *ärsär ymā* : *arvı[şın]* *bayur m(ä)n* “Aralığında ise, yine ben [onların] büyüsunü bağlarım” (SİTA/364) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 177)

ud yıl biry(e)g(i)rminç ay tokuz y(a)ḡıka indu elçi-niḡ düli at-larıḡa bergü y(e)g(i)rmi bag-ot iki tagar saman[-ta] bökän şäli on bag ot berz-ün “Sığır yılı on birinci ayın dokuzuncu gününde Bökän Şäli, Indu Elçi’nin orta (mesafe)

atlarına verilecek yirmi bağ ot, iki tagar samandan on bağ ot versin” (HB/BuYön74.1-4) (Keskin, 2022, s. 265, 439)

ögrünç ärklig mahakadeka tiripur balıkıg buzdaçika [ulug] sın supurgan aras[ınt]la ürig ornag [tutgalı] tapladaçı analar kuvragı üzä yüküntürülmişkä yükünürm(ä)n “[Ulu] mezarlar arasına [yerleşmekten] hoşnut olan, Tripura şehrini yıkan ve analar topluluğu tarafından ibadet edilen mutlu (?) hükümdar Mahākālā’ya saygıyla eğilirim” (SİTA/37-41) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73-74, 164)

muna m(e)n öz ev[imdin] ünüp el oruniña tezip barıp a[rıgda] simekte ornag tutup kolup koltgulam[akin] etöz eltineyin “İşte ben kendi evimden çıkıp, tahtımdan kaçıp, gidip ormana yerleşerek, dilenerek yaşamımı sürdürüyüm” (DAS/2106-2109) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

içi [içegüsi] teşilmekiñe bütün ba[gırsukıntın ağız (?)]ıntın barça yıdıg [sasıg ...et]öz “İç organlarının deşilmesine, karnından, (ağzından) tamamen kötü kokular (çıkan) vücuduna (bir bak)” (DAS/2091-2094) (Elmalı, 2022, s. 139, 258)

iki y(a)ruk ordo içrā oloruğma t(ä)ñri [lärkä... “İki aydınlık saray içinde oturan tanrılara...” (HU/40-41) (Özbay, 2019, s. 80, 92)

yorigma kurt [ko]ñuz üstün uçugma kuş kuzgunnuñ uyala kalıkı bolup yarsıgu orni uyası bo[lgay] “(İşte benim bedenim) sürünen kurtçukların, uçan kuşların yuvalandığı mekan olup, (onların) tiksindirici yeri yurdu olacak” (DAS/4272-4275) (Elmalı, 2022, s. 215, 284)

ötrü atası kilimbe [yek] öz pada ordusuña kelip amrak kızın bulmadın inçe tep tedi “Daha sonra babası şeytan Hiđimbah kendi sarayına gelip sevgili kızını bulamayınca şöyle dedi” (DAS/3836-3838) (Elmalı, 2022, s. 200, 279)

baştinkıta ortonkı bölöklüg... “En baştakinden ortadaki makama ait...” (ABİT/1697) (Karaayak, 2021, s. 219, 354)

ortu yirde amgaka sokuşmış “Orta yerde bir yaban keçisine rastlamış” (IB/49) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

bo dar(a)ni temek sav yana neñ bulun yınak orun [o]rnag ermez “Bu dharani sözleri hiç(bir) yön(de) (ve) mekân(da) değildir” (AY-VII/22-24) (Çetin, 2020a, s. 137-138, 215)

oyma er oğlanın kisisin tutug urupan oş iç oygalı barmış. oğlın kişisin utuzmaduk, yana tokuz on boş koñ utmış. oğlı yutuzı kop ögirer “(Bir) sakatatçı çocuklarını (ve) karısını rehin olarak koyup (bir yarışta, kesilen koyunların) iç organ ve bağırsaklarını oymaya gitmiş. (Yarıшта) çocuklarını (ve) karısını kaybetmemiş, üstelik doksan koyun kazanmış. Çocukları ve kadını hep seviniyorlar” (IB/29) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

iki uçı kin-lig otra tamgalıg üç miñ iki {bak(ı)r} yüz älig kunpu-ka üzüşüm(ü)z “İki ucu bağlı, ortası damgalı 3250 kunpuya anlaştık” (HB/ArSa02.5-7) (Keskin, 2022, s. 115, 377)

ulug kut ornanmış odra uguş udayagiri tag töpüsünte y[o]karu örleyü kelip “Yüce kut, yerleştiği Odra ülkesindeki Udayagiri dağının tepesinden ortaya çıkar” (DAS/13-15) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

bo ağır ulug yagız yer altı törlüğün täprädi kabşadı “Bu büyük yer altı türlü titredi” (AY-X/286-287) (Gulcalı, 2021, s. 164, 266)

bu yertinçü törüsi antag ol “Bu dünyanın kuralı böyle” (PK/LXXVIII.3-4) (Hamilton, 2020, s. 69)

ara “zaman”

k(a)lp: (< Soğd. *klp, krp, kōp* / Toh.A *kalp*, Toh.B *kālp* < Skr. *kalpa*) zaman, devir (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

kolu: vakit, an, zaman (Elmalı, 2022, s. 424)

ogur: zaman, fırsat, konu, dolayısıyla (Ş. Tekin, 2019b, s. 437)

öd: zaman (Ş. Tekin, 2019a, s. 46)

ödün: zaman (Berbercan, 2016, s. 123)

sö: zaman, vakit; uzun zaman (önce) (Özbay, 2019, s. 153)

turum: zaman; sıra (Karaayak, 2021, s. 804)

tuş: zaman (Karaayak, 2021, s. 804)

ür: uzun süre, zaman (Elmalı, 2022, s. 486)

ürke: zaman (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

yañı: gün; zaman, mevsim (Keskin, 2022, s. 778)

çak amtı maña ugrayu ätözümün isig özümin titgülük idalagaluk üd kolu soka kälti “(İşte) tam şimdi vücudumu, hayatımı adayacak zaman çıkageldi” (AY-X/191-193) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

ol ogurka kataglanıp “Bu zaman içerisinde gayret sarf ettik” (Maytr./1.20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 39, 187)

ram aylı ikinti ay hualıg çeçeklig öd erür “Birinci ay ve ikinci ay çiçekli zamandır” (OB/5.19-20) (Berbercan, 2016, s. 39, 59)

uzun ödün olarnı inç meñilig bolguluk iş ködügüg kılayın “Uzun zaman onları sağlıklı (ve) mutlu edecek işi yapayım” (OB/3.10-12) (Berbercan, 2016, s. 37, 57)

ög karıntın tuğmış tuştaki arıgsızın kolulamak tep “Anne karnında doğduğu zamana ait kirliliği düşünmek diye söylenir” (ABİT/571-572) (Karaayak, 2021, s. 113, 271)

bo savka ertingü ögrünçlüg sevinçlig bolgıl tep ülgüsüz üküş tamularta ür keç ödün ört yal(ı)n içinte örtentiñ “Bu söze fevkalade sevin, mutlu ol diye pek çok cehennemde uzun zaman ateşler içinde yandın” (DAS/4254-4257) (Elmalı, 2022, s. 214, 284)

yirtinçü meñisin ürke ögrünçülüğ ermeki bolzun “Dünyevi saadetlerle her zaman neşeli ve bahtiyar olsun!” (Maytr./1.45-46) (Ş. Tekin, 2019b, s. 40, 188)

k[üz] y(a)ñıda otuz tämbin bir kap süçüg köni berürm(ä)n “Güz zamanında otuz tämbin, bir kap şarabı doğru olarak veririm” (HB/Borç48.5-7) (Keskin, 2022, s. 197, 415)

arag / arıg (I): temiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 352); arı, saf (Ayazlı, 2012, s. 292); temizlik, arılık, saflık (Ölmez, 1991, s. 83); pırıl pırıl (Karaayak, 2021, s. 650); lekesiz (Elmalı, 2022, s. 376); pak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

arag / arıg (I) “temiz, arı, saf, saflık, lekesiz, pak”

arış: temiz, pak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

bekiz: temiz, düzgün, açık (Ölmez, 1991, s. 86)

katıksız: katkısız, saf (Tokyürek, 2018, s. 874)

kirsiz / kkirsiz: kirsiz, temiz (Gulcalı, 2021, s. 476); saf (Tokyürek, 2018, s. 882); lekesiz (Çetin, 2020a, s. 279)

sag: sağ, saf, temiz (Elmalı, 2022, s. 451)

sidarşa: (<< *Skr. Sudrśa*) ‘saf, temiz’ (Ölmez, 1991, s. 110)

silig: temiz (Karaayak, 2021, s. 774); saf (Keskin, 2022, s. 704); pak (Ölmez, 1991, s. 110)

süzük: arı, temiz (Ş. Tekin, 2019a, s. 48); saf (Çetin, 2020b, s. 467)

şopag: [< (?)] saf (Karaayak, 2021, s. 782)

turug: duru, temiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 485)

turugluk: duruluk, berraklık, saflık (Elmalı, 2022, s. 477)

tüz: düz, temiz, saf (Ş. Tekin, 2019b, s. 489)

vimala: (<< *Skr. vimalā*) kirsiz, temiz (Tokyürek, 2018, s. 982)

yazınçsız: günahsız, temiz (Tokyürek, 2018, s. 987)

teñri yirinte toggalı arıg erzün “Tanrılar dünyasında doğmak için temiz olsun” (Maytr./12.14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 58, 198)

arış arıg bo nomug yakturmuş buyan küçintä alku kamag t(ä)ñrilärniñ asılzun t(ä)ñridäm küçläri “Bu temiz ve pak Sūtra’yı bastırmanın sevabı sayesinde tüm tanrıların tanrısal güçleri artsın” (SĪTA/492-493) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

on oronlar sayu arıyu süzülü artokrak arıg süzök bolmuşı ärür “On yerin her biri artırılmış temizlenmiş çokça temiz pak olmuştur” (AY-IV/2032-2034) (Tokyürek, 2018, s. 459, 587)

birök tüz katıksız yörügüg tutmak üzä yalañuz köni yörüglär tözin keñürü okıtdaçı atl(i)g bölök taişen tep tetir “Düz saf yorumu tutmak ise sadece gerçek yorumlar esasını genişçe okutacak adlı bölüm dāchéng diye söylenir” (AY-IV/1878-1881) (Tokyürek, 2018, s. 449, 585)

*küsämäk ärsär ol antag **kkirsiz arıg** akıgsız bilgä biligig bütürgäli tavrannamak ärür* “İstemek ise o öyle kirsiz temiz akmayan bilgiyi tamamlamak için hareket etmektir” (AY-IV/420-422) (Tokyürek, 2018, s. 353, 567)

*i[rig] sarsıg sözlegüçi kişidin ne erser köñülke yaraşı meñi ögrünçü **туру[g]luku** yok tep* “Kaba söz söyleyecek kişide ne olursa (olsun) gönle hoş gelen, sevinç mutluluk (veren) saflık bulunmaz, dedi” (DAS/3052-3055) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

*arıg idiştä **arıg silig** aş kudup...* “Temiz kaptan temiz yemek döküp...” (ABİT/1325) (Karaayak, 2021, s. 184, 327)

*köligä tæg ärip **şopag** altun öñlüg [lakşanlar] nayraglar üzä etilmiş yaratılmış tok[ılıg] [k]örklä ätözlüg ärdinilig lenhua üzäsi[ntä] oluru turur sakıngu ol* “Gölge gibi olup saf altın renkli işaretler (ve) alametler ile süslenmiş donatılmış görkemli (ve) güzel vücutlu, mücevherle süslenmiş nilüfer çiçeği üzerinde oturur (diye) düşünecektir” (ABİT/1498-1501) (Karaayak, 2021, s. 200, 340)

*köñülüg kögüzüg **arıg turug** tutmış kergek* “Gönlünü temiz, saf tutması gerekir” (Maytr./69.38-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 130, 242)

*ekinti **vimala kirsiz arıg** atl(i)g oron ol* “İkincisi vimalā kirsiz temiz adlı yerdir” (AY-IV/2826-2827) (Tokyürek, 2018, s. 513, 598)

*yazınçsız **arıg** tutarlar küzätürlär* “Günahsız (ve) temiz (olarak elde) ederler (ve onu) gözetirler” (AY-IV/522-523) (Tokyürek, 2018, s. 360, 568)

arag / arıg (II): 1. orman (Elmalı, 2022, s. 376); çalılık (Gulcalı, 2021, s. 438); koru (Karaayak, 2021, s. 650); koruluk (Ş. Tekin, 2019b, s. 352); 2. yığın, küme (Ölmez, 1991, s. 84)

arag / arıg (II) “orman, çalılık, koru, koruluk”

aranyadan: (<< *Skr. āraṇya-dhāni*) orman, ormanlık (Çetin, 2020b, s. 419)

berk: orman (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

çug: çalılık (Keskin, 2022, s. 575)

semek: koru, orman (Karaayak, 2021, s. 772)

sımtag: orman (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

yimişlik: koruluk, ağaçlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

*asip(a)travan atl(i)g **aragka** kirürler* “Asipattravana ormanına girerler” (DAS/632) (Elmalı, 2022, s. 87, 240)

*bir arıg evte azu **ar(a)nyadan** señremte ud mayakın suvap mandal kılıp çıntan tütsüg köyürüp tapıg udug kılzun* “Temiz bir evde veya orman içindeki manastırda (zemini) sığır gübresiyle sıvayarak bir alan oluştursun (ve) tütsü yakarak adaklar sunsun” (AY-VIII/606-611) (Çetin, 2020b, s. 272-273, 374)

*altı yıl tapavan **berkte** duşkrçar emgek emgenmişin...* “Altı yıl inziva ormanında keşişlik ızdırabı çektiğini...” (Maytr./1.24-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 40, 187)

ortuk **çug** adırar “Ortak çalılığı ayırır” (HB/ArTa01.12) (Keskin, 2022, s. 169, 402)

ar[ıglar] sāmāklūrig köñülüg ögirtürtäçi arıg süzök amıl aglak oronlarıg bo oronlarta ... “Ormanları (ve) koruları, gönlünü hoş edecek temiz, sakın yerleri, bu yerlerde ...” (ABİT/116-118) (Karaayak, 2021, s. 70, 232)

türkin kodup **arıg sım(tag)**... “Zorlukla bırakıp orman...” (Maytr./89.27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 162, 260)

samntapuşp **yimişlikig** satgın alır “Samantapuşpa koruluğunu satın alır” (Maytr./52.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 107, 228)

arag / arıg (II) “yığın, küme”

arka: 1. arka, destek, yardım; topluluk 2. parça, bölünmüş topluluk, küme (Ölmez, 1991, s. 84)

terkin: yığın, birikim, toplam (Gulcalı, 2021, s. 527)

üğmek: yığın, küme, sürü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

yapıg: yığın, yapı (Elmalı, 2022, s. 490)

kamag kurtlarınıñ koñuzlarınıñ **terkini** kannıñ yiriñniñ ornagı “Bütün böceklerin yığıldığı, kanın irinin toplandığı yer(dir)” (AY-X/226-227) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

buyanlğ **üğmāklūri** birlä tüz kılmaş buyanlğ bolgaylar “Sevap yığınları ile eşit sevap kazanacaklar” (SİTA/413-414) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 113-114, 179)

araki: [*<Moğ. araqı(n)*] içki (Keskin, 2022, s. 510)

bor: şarap, içki (Keskin, 2022, s. 555)

içgü: içki, içecek (Çetin, 2020a, s. 274)

suvsuş: içki (Ayazlı, 2012, s. 339)

araki berzü[n...] “İçki versin” (HB/BuYön15.20) (Keskin, 2022, s. 234, 429)

alıp uz(a)tgu iki k[ap] **[bo]r-ta** b[aça]k bükān onı [bi]r kap **bor** berip üçünç [kā]zig-kā tutz-un “Alıp ağırlamak için iki kap şaraptan Baçak Bükān’ın onluğu bir kap şarap verip üçüncü düzenli iş sırası (hesabına) saysın” (HB/BuYön20.4-7) (Keskin, 2022, s. 237, 430)

amru üzüksüz aşın **içgün** tonın kedimin adruk adruk tapıgın udugın yme tapınsar udunsar... “Sürekli yiyecek içeceklerle, giyim kuşamla başka başka hürmet ve itaatle hizmet etse...” (AY-VII/125-127) (Çetin, 2020a, s. 147, 216)

süçig **suvsuş** ülegüçiler... “Tatlı içkiler taksim edenler...” (Maytr./72.16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

aralık: aralık, açıklık, mesafe (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

[*aralık* sözünün “aralık, mesafe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için

bk. *ara*; “açıklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*]

aranyadan / aranyadana / arayadan / aryadan: 1. orman, ormanlık (Çetin, 2020b, s. 419); 2. manastır (Elmalı, 2022, s. 376); inziva yeri, itikaf yeri (Ölmez, 1991, s. 83)

[*aranyadan / aranyadana / arayadan / aryadan* sözünün “orman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (II)*]

çayti: (< < *Skr. caitya*) tapınak, türbe, manastır (Tokyürek, 2018, s. 844)

manistan: (< *Soğd. m 'nyst 'n*) manastır (Keskin, 2022, s. 653-654)

saṅram: manastır (Ölmez, 1991, s. 110)

v(i)har: (< *Soğd. βrx 'r / Toh.A wyār* < *Skr. vihāra*) manastır (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371)

ṣariputre arhant ol ok ar(a)nyadana orunta bakçan bolur erti “Sāriputra arhant manastırda sessiz inzivaya çekilmişti” (DAS/3439-3440) (Elmalı, 2022, s. 187, 273)

nom nomlanmış oron çayti tegmä kutlug yer oron tetir “Öğreti açıklandığı, yorumlandığı yer caitya denilen kutlu yerdir” (AY-IV/3465-3466) (Tokyürek, 2018, s. 556, 606)

...] tüş tām kılıp [... sol]mıdan kälmiş dintar-lar [...] tutup man[ista]n [... “[...] mükafatlandırıp [...] Solmı’dan gelmiş keşişlere [...] tutup manastır [...]” (HB/BuYön42.1-3) (Keskin, 2022, s. 248, 434)

anta ö[trü] sanv(a)rsız [ana]ntr(a)şeke toyın karaja ton kedip tamasavan [s]eṇremke bartı “Ondan sonra gizlenemeyen (bir) günahı olan rahip, rahip elbisesi giyip Tamasāvana (adlı) manastıra gitti” (DAS/492-494) (Elmalı, 2022, s. 81, 239)

tolu tört erdinilig körgeli kanınçsız k[ö]rtle v(i)rhar etser... “Seçilmiş dört (tane) kıymetli, görmeye değer, doyulamayacak bir güzellikte manastır inşa etse...” (DAS/4487-4488) (Elmalı, 2022, s. 222, 287)

arasız: devamlı, daima (Karaayak, 2021, s. 649)

(*arasız* sözünün “devamlı, daima” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*)

argu: vadi (Elmalı, 2022, s. 376)

kısıl: vadi (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

yetinç küin ertmekine tagdın yınak keṇ alkıg arguda kamuḡu barça anta yığıltılar “Yedinci günün geçmesiyle hepsi dağ tarafındaki geniş vadide toplandılar” (DAS/408-410) (Elmalı, 2022, s. 78-79, 237)

kısıl teg kiṇ al(kıg)... “Vadi gibi geniş...” (Maytr./85.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157, 257)

arhant: (< *Skr. arhant*) aziz, ermiş (Ölmez, 1991, s. 83); veli (Ş. Tekin, 2019b, s. 351); evliya (Gulcalı, 2021, s. 438)

arji / arji: (< *Skr. r̥ṣi*) ermiş, aziz, evliya (Elmalı, 2022, s. 377);
veli (Berbercan, 2016, s. 84)

bodisataw: (< *Skr. bodhisattva*) ermiş, yüce kişi (Berbercan, 2016, s. 91)

arığ turug arhant dıntar-larığ ölürdüm erşer... “Arı duru aziz(leri), seçilmişleri öldürdüm ise...” (AY-III/134.14-15) (Ölmez, 1991, s. 28)

yılkı yüzün arjılar teg amrılmış köñül<l>üg tözün yavaş “Görünüş itibariyle hayvan (olmakla beraber) evliyalar gibi sakin, (temiz) gönüllü, asil, halim selim (imiş)” (DAS/253-254) (Elmalı, 2022, s. 73, 236)

çın kirtü erür siz ulug küçlüg otaçılar iligi ulug yarlıkançuçı köñüllüg bodisataw “Siz gerçekten ulu, kudretli hekimler hükümdarı, yüce merhametli gönüllü ermiş kişisiniz” (OB/15.3-5) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

arı- (I): ayırmak (Tokyürek, 2018, s. 786) (*bk. adır-*)

arı- (II): temiz olmak, temizlenmek, arı olmak, saf olmak (Ölmez, 1991, s. 83); temizlemek (Tokyürek, 2018, s. 786)

arı- (II) “temizlenmek, temizlemek”

arın-: temizlenmek (Tokyürek, 2018, s. 787)

arıt-: arındırmak, temizlemek; arınmak (Özbay, 2019, s. 145)

arıtın-: temizlenmek (Çetin, 2020a, s. 263)

sili-: temizlemek (Karaayak, 2021, s. 774)

sipir-: süpürmek, temizlemek (Elmalı, 2022, s. 457)

süzül-: temizlenmek (Tokyürek, 2018, s. 931)

yu-: yıkamak, temizlemek, yumak (Ayazlı, 2012, s. 365)

yun-: yıkanmak, temizlenmek (Karaayak, 2021, s. 840)

on oronlar sayu arıyu süzülü artokrak arığ süzök bolmışi ärür “On yerin her biri arıtılmış temizlenmiş çokça temiz pak olmuştur” (AY-IV/2032-2034) (Tokyürek, 2018, s. 459, 587)

agir ayığ kılınç-larım arız-un alkın-zun alkın-zun tijit kşanti bolzun-lar “Berbat davranışlarım temizlensin, yok olsun, bağışlansınlar” (AY-III/139.1-3) (Ölmez, 1991, s. 32)

başdınkı yeg arınmakın bulur “Baştaki üstün temizlenmeyi bulur” (AY-IV/3362-3363) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

barıp yıdılığ suv üzä yunup arı[tunıp] ... “Gidip güzel kokulu su ile yıkanıp temizlenip ...” (ABİT/840) (Karaayak, 2021, s. 138, 293)

bädiz türtgü yıd ulatı silip... “Resim, krem ve güzel kokudan başkasını temizleyip...” (ABİT/169) (Karaayak, 2021, s. 75, 236)

bursañlarnıñ töşeklerin sil[ki]p yer sipirip suv saçar erti “Cemaattekilerin döşeklerini silkip, yerleri süpürüp su saçardı” (DAS/496-497) (Elmalı, 2022, s. 81, 239)

öñräki töröçä suvka kirip ät'özın yuñış arıtmış k(ä)rgäk “Önceki öğreti gereğince suya girip (banyo yapıp), vücudunu yıkayıp temizlemiş olmalı” (AY-VI/313-315) (Ayazlı, 2012, s. 88, 170)

arıgsız: kirli, pis, temiz olmayan (Tokyürek, 2018, s. 786); kirlilik (Karaayak, 2021, s. 650); pislik, kir (Elmalı, 2022, s. 377); dışkı, büyük küçük abdest (Gulcalı, 2021, s. 439)

arıgsız “kirli, pis, pislik, kir, dışkı”

arıgsızlık: pislik, dışkı, gübre (Gulcalı, 2021, s. 439)

aşup: (< *Skr. aśubha*) pis, çirkin (Ş. Tekin, 2019b, s. 355)

bulganyuk: bulanık, pis, kirli (Tokyürek, 2018, s. 833)

çöbik: çöp, bulanıklık, pislik (Ş. Tekin, 2019b, s. 380)

çöpdik: kirli, pis (Tokyürek, 2018, s. 845)

kıg: pislik, kir (Tokyürek, 2018, s. 879); dışkı (Gulcalı, 2021, s. 487)

kir: (“*arıgsız*” ile birlikte) kir, pis (Elmalı, 2022, s. 423); pislik (Gulcalı, 2021, s. 476)

kirlig: kirli, pis (Gulcalı, 2021, s. 476)

salık: kaba, pis (Ş. Tekin, 2019b, s. 453)

ötmiş: dışkı, lağım (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

tapça: kir, pislik (Karaayak, 2021, s. 784)

tapçalıg: kirli, pis (Ölmez, 1991, s. 112)

yam: pislik, kirli (Tokyürek, 2018, s. 983)

yarsınçıg: iğrenç, menfur, pis (Gulcalı, 2021, s. 551)

yuk: kalıntı, bulaşık, pislik (Gulcalı, 2021, s. 559)

takı ymä bo ätöz ärsär altı kırk törlüg arıgsızların tolu suv üzäki kār(ä)kü tæg b(ä)ksiz yarpsız “Ayrıca bu vücut ise otuz altı türlü pislikle dolu, su üzerindeki köpük gibi dayanıksızdır” (AY-X/223-225) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

yarsınçığ kirligi üzä tutsar arıgsızlıg kığ yügämäk tetir “İğrenç (ve) kirli oluşu bakımından dışkı yığını (gibi)dir” (AY-X/210-212) (Gulcalı, 2021, s. 159, 266)

ötmişig yetäçilär : arıgsız aşlıglar... “Dışkı yiyiciler, pislik yiyiciler...” (SİTA/229-230) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 95, 172)

bu muntag biş çöbik bulganyuk iritmiş kışa özte yaşta burkanlar yirtinçüde belgürdi tip timiş savag kirtgürürmu erki “Bu böyle beş kötü, iğrenç, kısa hayatta burkanlar dünyada belirdi diye söylenen söze acaba inanılır mı?” (Maytr./9.24-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 54-55, 196)

kim öñre kişi etüzinte erken üç erdnig aklaguçı sarsıg salık tevlig kürlüg urunçak yigüçi erseler olar inçe tip sakınç sakınurlar “Vaktiyle insanlar âleminde iken üç cevheri reddettikleri, kötü, fena ve hileli (oldukları) ve emaneti yedikleri için bunlar şöyle düşünürler” (Maytr./70.16-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 131, 242)

yänä bo nom ärdinig nomlamış yer tayçu kılmış yer oronka kişi yılku ud äşgäktä ulatı tınl(ı)glar täpgülük satgaguluk kığ yam arıgsız üzä ılıkdurguluk ärmäz “Yine bu öğreti cevherini açıklamış yer (ve) yüceltilmiş yere insan, hayvan, sığır, eşekten başka canlılar tepinecek, çiğneyecek gübre, pisliğe meylettirilmez” (AY-IV/3459-3464) (Tokyürek, 2018, s. 556, 606)

toyunnıñ etüzinteki arıgsızlıkların [kirler]in arıtıp... “Rahibin bedenindeki kirleri temizleyip...” (DAS/2713-2714) (Elmalı, 2022, s. 163, 265)

alku kamag kılınçlıg kkir tap[çalartın] ırak öñi üdrülüp... “Bütün davranışa ait kirlerden (ve) pisliklerden uzak (bir şekilde) ayrılıp...” (ABİT/479-480) (Karaayak, 2021, s. 104, 264)

kkir-lig tapça-lig yavız artak aş içgü-lerig adın-larka birdim erser... “Kirli, pasaklı, kötü, bozuk yiyecek (ve) içecekleri başkalarına verdim ise...” (AY-III/135.13-15) (Ölmez, 1991, s. 29)

arıgsızlıg: pislik, dışkı, gübre (Gulcalı, 2021, s. 439)

(*arıgsızlıg* sözünün “pislik, dışkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*)

kığ: gübre, dışkı, tezek (Gulcalı, 2021, s. 487)

mayak: gübre (Ayazlı, 2012, s. 327)

yarsınçığ kirligi üzä tutsar arıgsızlıg kığ yügämäk tetir “İğrenç (ve) kirli oluşu bakımından dışkı yığını (gibi)dir” (AY-X/210-212) (Gulcalı, 2021, s. 159, 266)

ötrü antada basa aqlak yerte satgaksız arıg orunta ud mayakın suvap sekiz çikin turkı <törtgil> mantal kılzun “Sonra ıssız bir yerde (ve) sakin bir ortamda sığır gübresiyle suvayarak sekiz kol boyunda dört köşeli bir alan (mandala) oluştursun” (AY-VII/424-427) (Çetin, 2020a, s. 171, 221)

arımak: temizleme, arıtma (Ölmez, 1991, s. 84)

arıtmaklıg: temizleme, arıtma, yok etme (Ölmez, 1991, s. 84)

yumak: yıkama, temizleme, yuma (Ölmez, 1991, s. 126)

arımak-ın *y(a)rılıkayur m(e)n* “Temizlemesini buyuruyorum” (AY-III/147.2) (Ölmez, 1991, s. 39)

kkir tapça-ların yumak arıt-mak-lığ *çog-ı yalın-ı-nıng irü-si b(e)lgü-si titir* “Kir-pasaklarını yıkamak, arıtmaklı alevi(nin) yalımının belirtisi göstergesidir” (AY-III/185.4-6) (Ölmez, 1991, s. 68)

arın-: temizlenmek (Tokyürek, 2018, s. 787) [*bk. arı- (II)*]

arış: temiz, pak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343) [*bk. arag / arığ (I)*]

arıt-: arındırmak, temizlemek; arınmak (Özbay, 2019, s. 145); arıtmak, saflaştırmak, temiz duruma getirmek (Ölmez, 1991, s. 84)

[*arıt-* sözünün “temizlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

arı- (II)]

arıt- “arınmak, arıtmak”

süz-: süzmek, temizlemek, arıtmak (Elmalı, 2022, s. 460)

süzül-: arınmak, temizlenmek (Çetin, 2020a, s. 291)

yun-: yıkanmak, arınmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 514)

arıtı *yumış arıtmış k(e)rgek* “Yıkayıp temizlemiş, arıtmış (olmaları) gerek(li).” (AY-III/142.11) (Ölmez, 1991, s. 35)

köñülünin süzgil “Gönlünü arıt” (DAS/3540) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

süzülüp *tutmuş k(e)rgek boo törüg* “Arınarak bu kuralları yerine getirmelidir” (AY-VII/659-660) (Çetin, 2020a, s. 191, 224)

... *arığ yunar* “...temiz yıkanır” (Maytr./86.18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 159, 258)

arıtı: 1. asla, hiç, kesinlikle, hiçbir şekilde (Elmalı, 2022, s. 377); 2. tam, tamamen (Ayazlı, 2012, s. 293); tam olarak (Çetin, 2020b, s. 419); iyice (Gulcalı, 2021, s. 439)

(*arıtı* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “tam olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtılığ*; “tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*)

idi: asla, hiç (Çetin, 2020a, s. 274); hiçbir şekilde, kesinlikle (Ayazlı, 2012, s. 313)

neç: hiç, asla (Çetin, 2020b, s. 455)

odgurak: kesin, kesinlikle, açık, net (Elmalı, 2022, s. 438)

odguratı: kesinlikle, şüphesiz (Çetin, 2020b, s. 456)

seziksiz: kuşkusuz, kesinlikle (Gulcalı, 2021, s. 513)

küçin arıtı bulmaz sakıngalı “Gücünü asla bulmaz (diye) düşünecektir” (ABİT/975) (Karaayak, 2021, s. 151, 302)

adınka idi ogşamaz “Başkalarına hiç benzemez” (AY-VI/1152) (Ayazlı, 2012, s. 152, 178)

ney kılını umadın... “Hiç meşgul olmadan...” (DAS/3429-3430) (Elmalı, 2022, s. 187, 273)

bo m[ontag] ökünmiş tıtagınta antag uğrı yıkı bar sukar (?) ol kılmuş kılı[nçı] odgurak evril[ip] odgurak teginçülük bolmaz “Bu şekilde pişman olduğundan dolayı (bir) fırsat doğsa (?) yapmış olduğu davranışlarından kesin bir şekilde yüz çevirse de (isteğine) ulaşamaz” (DAS/563-566) (Elmalı, 2022, s. 84, 239)

birök yana kırsarlar erig yavlak ayığ kılınçig odguratı tüşerler üç yavlak yo[l]lar içinte “Eğer kaba, kötü işler yaparlarsa kesinlikle düşerler üç kötü yolun içine” (AY-VIII/1522-1525) (Çetin, 2020b, s. 349, 384)

unak(ı)ya kaçmâdin kâlip tâggây seziksiz “Neredeyse çok geçmeden gelecektir şüphesiz” (AY-X/764-765) (Gulcalı, 2021, s. 197, 272)

arıtın-: yıkanmak, temizlenmek (Wilkens, 2021, s. 62)

[*arıtın-* sözünün “temizlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

arı- (II)]

yun-: yıkanmak (Çetin, 2020a, s. 306)

barıp yıdılığ suv üzä yunup arı[tnıp] ... “Gidip güzel kokulu su ile yıkanıp temizlenip ...” (ABİT/840) (Karaayak, 2021, s. 138, 293)

arıtı yunzun “Yıkansın (ve) arınsın” (AY-VII/456) (Çetin, 2020a, s. 174, 221)

arıtmaklıg: temizleme, arıtma, yok etme (Ölmez, 1991, s. 84)

(*arıtmaklıg* sözünün “temizleme, arıtma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arımak*)

öçürmek: söndürme, yok etme (Ölmez, 1991, s. 107)

kkir tapça-ların yumak arıt-mak-lıg çoğ-ı yalın-ı-ning irü-si b(e)lgü-si titir “Kir-pasaklarını yıkamak, arıtmaklı alevi(nin) yalımının belirtisi göstergedisir” (AY-III/185.4-6) (Ölmez, 1991, s. 68)

kılınç adartmak-ın öçürmek atl(ı)g bölüküg boşgunsar... “ ‘Davranış engellemesini yok etmek’ adlı bölümü öğrense...” (AY-III/175.13-14) (Ölmez, 1991, s. 61)

arjı / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı: (<< *Skr. r̥ṣi*) ermiş, aziz, evliya (Elmalı, 2022, s. 405); eren, veli (Berbercan, 2016, s. 84); kâhin, keşiş; doğaüstü varlık (Çetin, 2020a, s. 263); bilge (Hamilton, 2020, s. 158); münzevi (Ş. Tekin, 2019b, s. 353); ölümsüz (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

(*arjı / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı* sözünün “ermiş, aziz, evliya, veli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arhant*; “ölümsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırta*)

arji / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı “eren, kâhin, keşiş, doğaüstü varlık, bilge, münzevi”

bilge: bilge (Çetin, 2020a, s. 267)

bügü: bilge (Gulcalı, 2021, s. 462)

dintar: (< *Soğd. dynd''r*) inançlı; keşiş, rahip (Keskin, 2022, s. 576)

eren: eren, er, erkek, bey (Ayazlı, 2012, s. 307)

kam: şaman, kâhin (Keskin, 2022, s. 605)

öge: öge, akıllı, bilge (Keskin, 2022, s. 682)

parivaraçake: (< *Toh.A parivrājaka* < *Skr. parivrājaka*) geçimini bağışlarla sürdüren sofu din görevlisi, münzevi (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361-362)

şila: rahip, keşiş (Keskin, 2022, s. 713)

şilavanti: [< *Skr. śīlava(n)t*] iyi ahlaklı; rahip, keşiş (Keskin, 2022, s. 713)

tetse: (< *Çin. dīzī*) mürit, keşiş (Tokyürek, 2018, s. 947)

toyn: (< *Çin. dào rén*) rahip, keşiş (Keskin, 2022, s. 744)

yek: (*Skr. yakṣa*) şeytan, doğaüstü varlık (Hamilton, 2020, s. 190)

t(e)ñridem arjilar arasinta erksinmekke tegmiş siz “İlahi kâhinler arasında tam güce erşemiş olansınız” (AY-VII/781-782) (Çetin, 2020a, s. 201, 226)

anta ötrü tükēl bilge t(e)ñri t(e)ñrīsi burhan anant toynug okıy y(a)rılıkap inçe tep y(a)rılıkadı “Sonra eksiksiz bilge, tanrı(lar) tanrısı Buddha, Rahip Anant’ı çağırarak şöyle buyurdu” (AY-VII/143-145) (Çetin, 2020a, s. 148, 217)

montada ulatı bügü biliglig tükāl bilgü t(ä)ñri t(ä)ñrīsi burhan bo altun öñlög y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom eligi atl(ı)g nom ärdinīg adakıña tägi tolu tükāl nomlayı y(a)rılıkadı “Bundan başka, büyülü, kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha; bu ‘Altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden yüce öğreti şahi’ adlı öğreti cevherini sonuna kadar büsbütün vaaz etti” (AY-X/1548-1553) (Gulcalı, 2021, s. 257-258, 281-282)

...] tüş tām kılıp [... sol]mıdan kälmiş dintar-lar [...] tutup man[ista]n [...] “[...] mükafatlandırıp [...] Solmı’dan gelmiş keşişlere [...] tutup manastır [...]” (HB/BuYön42.1-3) (Keskin, 2022, s. 248, 434)

ädgü ädgü ulug äränlärniñ tözün(i) y-a uduñ s(ä)n bo täriñdä täriñ ıdok nom ärdini yörügin aça yada keñürü nomlagalı yügdiñ “Ey iyi, yüce beylerin soylusu bu derin kutsal öğreti mücevherlerinin yorumlarını açıklayarak yayıp yıgđın” (AY-VI/544-547) (Ayazlı, 2012, s. 105, 172)

takı bir-ök ärklig bağ eşi küçin tutup kam küç kılıp yulg(a)lı alg(a)lı sakınsar-lar bu ok ögän-tä ok yer täñinçä yer kutlug taş-ka yaratı berip alız-un-lar “Eğer güçlü bey ve maiyetinin veya şamanın gücünü kullanıp geri almayı düşünürlerse Kutlug Taş’a bizzat bu su kanalında bizzat bu yer dengince yer hazırlayıp vererek geri alsınlar” (HB/ArSa13.16-19) (Keskin, 2022, s. 126, 383)

nomug bahşılı tetseli tayakına (ärtükt)äg ukgalı bilgäli uyurlar üçün anın k(ä)ntün y(a)rıkamış bölök yok “Öğretiyi öğretmen ve üstat dayanağına göre anlayabilmek (ve) bilebilmek için kendi açıkladığı bölüm (de) yok(tur)” (AY-IV/1841-1844) (Tokyürek, 2018, s. 446-447, 585)

üçünç suvda yäklär urup kemi suvka çomurur “Üçüncü (tehlike şudur:) suda şeytanlar saldırır ve gemiyi suya batırırlar” (PK/XVII.6-8) (Hamilton, 2020, s. 39)

arka (I): 1. arka, dayanak (Tokyürek, 2018, s. 787); sırt, geri taraf (Elmalı, 2022, s. 377); destek, yardım (Ölmez, 1991, s. 84); çevre (Keskin, 2022, s. 511)

arka (I) “arka, dayanak, sırt, çevre, destek, yardım”

arkalık / arkalık: destek, dayanak; üstlenen (Keskin, 2022, s. 511); yardım (Ölmez, 1991, s. 84)

art: sırt, arka (Elmalı, 2022, s. 377); yardım (Ayazlı, 2012, s. 293)

artın: alt, arka (Keskin, 2022, s. 512)

basa: sonra, daima; arka (Elmalı, 2022, s. 384)

basut: destek, yardım (Karaayak, 2021, s. 661)

bel: bel, sırt (Elmalı, 2022, s. 386)

bodun: millet, halk, topluluk (Keskin, 2022, s. 550)

egin: arka, sırt (Elmalı, 2022, s. 399)

egirt: çevre (Keskin, 2022, s. 578)

ımag: dayanak, sığınak, güvence, inanılacak ve güvenilecek şey veya kimse (Elmalı, 2022, s. 407)

ke: sonra, arka, geri, iç; batı (Hamilton, 2020, s. 162)

kedin: arka; kuzey (Elmalı, 2022, s. 419)

küç: güç, kuvvet; koruma, yardım (Ölmez, 1991, s. 103)

kümek: koruma, yardım (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356)

sün: (< Çin. sung) refakat etmek, dayanak (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 462)

süsgün: sırt (Elmalı, 2022, s. 460)

tayak: destek, yardım, dayanak, dayak (Ölmez, 1991, s. 112)

teğirmi: çevre (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

tegre: çevre (Karaayak, 2021, s. 789)

tolı: etraf, çevre (Özbay, 2019, s. 154)

uç: arka (Karaayak, 2021, s. 810); sırt (Ş. Tekin, 2019b, s. 489)

umug: umut, dayanak, sığınak (Elmalı, 2022, s. 483)

umunçlug: yardım (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 493)

sansarka arka bermäk biligsiz bilig nirvanka arka bermäk biligsiz bilig bolar ekägü beşinç oronka tögürgäli idmazlar “Samsāraya dayanma bilgisizliği (ve) nirvānaya dayanma bilgisizliği (de yani) bunların ikisi beşinci yere ulaştırmaz” (AY-IV/2929-2932) (Tokyürek, 2018, s. 520, 599)

art basut bolup, ırakt[in]... “Yardım (edip), destek olarak uzaktan...” (ABİT/848) (Karaayak, 2021, s. 139, 293)

ark-a-lıg nom-lar öçmetin üzülmetin turgay “Destekli öğretiler yok olmaksızın, sona ermeksizin duracak” (AY-III/197.16-17) (Ölmez, 1991, s. 78)

bu türk k(a)ra-baş satığın ikigü inçä söz-läşt(i)m(i)z yüz kedin yoriyur onar çıg t(a)mga-l(i)g kunpu-ka takı bir üvgä yäl(i)ş at üstünü uvaz artını iki ar-da (?) işsiz toga-sız at “Bu Türk kölenin satış bedeli için ikimiz şöyle kararlaştırdık: Pazarda geçerli, her on çıgda (bir) damgalı yüz kunpuya ve üstü kahverengi, altı arda rengi (?) hastaliksız hızlı koşum atına (anlaştık)” (HB/KöSa04.2-5) (Keskin, 2022, s. 140, 390)

basasinta çarlayu atasın üntep inçe tep tedi “Arkasından bağırarak babasını çağırıp şöyle dedi” (DAS/3149-3151) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

bodun-lar-ka oz-a-tın bärü çirtin-niñ tarıg tar<ı>r yer-in bodun tarınıp yer baş-ın-ka kalan tutup “Halk, eskiden beri Çirtin’in tahıl ekilen yerini ekip arazi başına kalan (vergisi) vererek (yaşamaktadır)” (HB/Çeş30.6-8) (Keskin, 2022, s. 299-300, 453)

uzun saçın kedin arkasinta ıdıp “Uzun saçını arkasına attı” (DAS/3833) (Elmalı, 2022, s. 200, 279)

arvış t(ä)ñriläri : ürüg uzatı turkarı ol tınl(i)gıg kümäk küzätmäk kılğaylar “Büyü tanrıları uzun zaman durmadan o canlıya yardım edecek ve gözetecekler” (SİTA/399-400) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)

çandal süsgünke urup tokıyu toñlayu ıdtı tarta oğlıntın adırıp eltü bardılar “Cellat, sırtına vurarak, (onu) döverek ve (onun) canını acıtarak (aşçıyı

oğlundan) uzaklaştırdı. (Aşçıyı) çekerek oğlundan ayırıp götürdüler” (DAS/3157-3159) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

*ol tınl(i)g<-ning> **tayak** bultaçı töz nom yene söz-legülük-süz titir* “O canlı(nın) destek bulacağı asıl öğreti yine söylenemez” (AY-III/146.4-6) (Ölmez, 1991, s. 39)

*tört yıñaktıñkı bursoñ (kuvr)agılarka **süñ tayak** kılzar* “Dört cihetteki cemaatlere dayanak olsalar” (Maytr./52.48-49) (Ş. Tekin, 2019b, s. 108, 229)

*çambudvip uluş tep **tegirmi** tolun...* “Dünya çepeçevre mükemmel...” (Maytr./28.1) (Ş. Tekin, 2019b, s. 77, 210)

*mançuşiri bodis(a)t(a)vnıñ **tügräsintü**...* “Mañjuśrī Bodhisattva’nın çevresinde...” (ABİT/938) (Karaayak, 2021, s. 147, 299)

*beş t(ä)ñrig boşugalı y(a)rukug k(a)rag adırgalı **tügrä tolı** tägzinür* “Beş tanrıyı serbest bırakmak, ışığı ve karanlığı (birbirinden) ayırmak için etrafında döner” (HU/46-49) (Özbay, 2019, s. 80, 92)

uçasınta yapışınıp... “Arkasından yapışıp...” (ABİT/844) (Karaayak, 2021, s. 139, 293)

***umug/ inag** amrak begime* “Ey, (umudum), dayanağım beyim!” (DAS/4373-4374) (Elmalı, 2022, s. 218, 285)

arka (II): cemaat (Keskin, 2022, s. 511); kalabalık, topluluk (Gulcalı, 2021, s. 439); 2. parça, bölünmüş topluluk, küme (Ölmez, 1991, s. 84); 3. hepsi, bütün (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

[*arka (II)* sözünün “hepsi, bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “parça” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançan*; “küme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (II)*]

arka (II) “cemaat, kalabalık, topluluk”

bursoñ: (< *Soğd. pwrsnk* < *Skr. bhikṣusaṃgha*) cemaat, topluluk (Keskin, 2022, s. 564)

kalın: çok, kalabalık (Elmalı, 2022, s. 412)

kuvrag / kovrag: topluluk, cemaat (Çetin, 2020a, s. 282); kalabalık (Hamilton, 2020, s. 166)

sañ: (< *Çin. sēng* < *Skr. sangha*) cemaat, topluluk (Elmalı, 2022, s. 452)

sürü: sürü, topluluk (Keskin, 2022, s. 710)

terin: topluluk, cemaat (Çetin, 2020a, s. 295); kalabalık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

toy: topluluk, grup (Karaayak, 2021, s. 799)

yığınmak: toplanma, toplantı, bir araya gelme, yığılma; topluluk
(Ölmez, 1991, s. 124)

atlıg yüüzlüg birgärü min kara bodun arkası ymä balıktın ündilär elig bāgig edürü “Önde gelenlerle birlikte bin(lerce) halk topluluğu dahi hanı takip ederek şehirden çıktılar” (AY-X/738-740) (Gulcalı, 2021, s. 195, 272)

biz bursoñ kuvrag ayıtm(a)z[un... “Biz cemaat (olarak) sormayalım [...]” (HB/ArSa12.17) (Keskin, 2022, s. 125, 382)

ol üdün sarasvati atl(ı)g t(e)ñri kızı ol kuvrag arasinta erür erti “O zaman Sarasvati adlı tanrıça o cemaatteydi” (AY-VII/343-344) (Çetin, 2020a, s. 164, 220)

anta ok br(a)hmadate [elig] badra kızığ kalın kuvrag arasinta üstünki yeg kunçuy kılı “Orada Hükümdar Brahmadatta, Bhadrā (adlı) prensesi kalabalık topluluk içinde seçkin kraliçe ilan etti” (DAS/1163-1165) (Elmalı, 2022, s. 105, 247)

namo bud namo d(a)rm : namo sañ “Buddha’ya, Öğretiye (Buddha’nın Öğretisine) ve Cemaate Saygı...” (AY-VII/1) (Çetin, 2020a, s. 136, 215)

olar bar[ça] kamagun meni terinim kuvragı[m] [birlä] alku tınl(ı)glarnı ymä küzädmäk [kılı] y(a)rıkazunlar “Onlar hep birlikte beni, benim topluluğumu ve bütün canlıları korusunlar!” (SİTA/159-162) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 86, 169)

alku ayıg azunnıñ yolın toyn b(ä)kl<ä>yin “Bütün kötü hayatın yolunu (ve) topluluğunu tutayım” (ABİT/468-469) (Karaayak, 2021, s. 103, 263)

bodis(a)t(a)v-lar yığınmak-ınta ertingü ağır ayıg kılınç-ıg kılmiş erser... “Bodhisattvalar toplantısında son derece kötü (olan) davranışı işlemiş ise...” (AY-III/148.10-11) (Ölmez, 1991, s. 40)

arkalıg / arkalık: (-A) dayalı, yolu ile (Gulcalı, 2021, s. 439); dayanaklı, kaynaklı (Tokyürek, 2018, s. 787); yardım, destek; destekli, arkalı (Ölmez, 1991, s. 84); dayanak; üstlenen (Keskin, 2022, s. 511)

[*arkalıg / arkalık* sözünün “destek, dayanak, yardım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (I)*]

arkalıg / arkalık “(-A) dayalı, dayanaklı, kaynaklı, destekli ”

tayaklıg: -A dayalı (Gulcalı, 2021, s. 522); destekli, dayanaklı (Tokyürek, 2018, s. 936)

tözlüg: kaynaklı, esaslı, temelli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

bilgä bilig arkalıg ädgü nomlar ärsär kenki beş p(a)ramitlar ärür “Bilgi kaynaklı iyi öğretiler ise sonraki beş pāramitadır” (AY-IV/570-572) (Tokyürek, 2018, s. 363, 569)

yagız yertä [turda]çı kök kalıkta tayaklıg san[sız] sakışsız kolusuz kut vahşik[lar]nıñ kuvragı uzun üdün [y(a)r]lğıñızñı ayayu ağırlayututmuşka anın küyü küzätü tutgay biz [bo] nom ärdinig turkaru “Yeryüzünde yaşayanlar, gökyüzüne dayanan sayısız iyi ruhlar topluluğu, uzun süre emrinizi saygı

göstererek devam ettirmek adına bu öğreti cevherini daima koruyacağız” (AY-X/1383-1389) (Gulcalı, 2021, s. 244, 280)

arkış: haberci, ulak (Wilkens, 2021, s. 63); kervan, kafile (Keskin, 2022, s. 511)

sabçı: sözcü, haberci (T. Tekin, 2013, s. 60)

sart: (<< *Skr. sārthaḥ*) başarılı, zengin, önemli; kervan, yolcular, hacılar (Elmalı, 2022, s. 453)

tırkiŝ: elçi, haberci (Elmalı, 2022, s. 472)

yalavaç: elçi, haberci (Elmalı, 2022, s. 489)

yumış: haberci, elçi (Keskin, 2022, s. 799)

yumuşçı: hizmetçi, haberci (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

birlä barmış arkış yanmış-ta altı böz berip ıdurm(ä)n “Bununla birlikte kervan gidip döndüğünde altı böz verip gönderirim” (HB/Borç09.4-5) (Keskin, 2022, s. 174, 405)

sarıg atlıg sabçı... “Sarı atlı haberci...” (IB/11) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

tört säkiz on v(a)çir uğuŝluğ yumuşçı tapıgçılar turkaru küyü küzädü tutgaylar “Vajra soylu seksen dört haberci ve hizmetçi [onu] daima koruyacaklar” (SİTA/401-403) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)

birök maña amranmakıñız [bar] erser kopdın sıñar nom bilteçilerke arkış [tır]kiş ıdıñlar “Eğer bana sevginiz (var) ise dört bir yanda bulunan öğreti bilenlere haberci gönderin” (DAS/4200-4202) (Elmalı, 2022, s. 212, 283)

an[ı e]ŝidip ol yalavaçlar y(i)me [t(e)r]kin ök öz öz uluŝıña bartular “Bunu duyan elçiler de hemen kendi memleketlerine gittiler” (DAS/1137-1139) (Elmalı, 2022, s. 104, 246)

arkun: daha sonra, ileride (Keskin, 2022, s. 511); ertesi, sonra, en sonunda (Özbay, 2019, s. 145)

arkun “daha sonra, ileride, sonra”

basa: sonra, ileride (Ş. Tekin, 2019b, s. 360)

bayan: sonra, sonda (Keskin, 2022, s. 530)

ınaru: sonra (Karaayak, 2021, s. 706)

inçip: böylelikle, sonra, fakat (Tokyürek, 2018, s. 869)

ke: sonra, arka, geri, iç; batı (Hamilton, 2020, s. 162)

ken: sonra, daha sonra (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

kenki: daha sonra, sonraki (Karaayak, 2021, s. 720)

kesre: sonra (Özbay, 2019, s. 150)

ötrü / ötürü: daha sonra, sonra; bunun üzerine; o zaman (Hamilton, 2020, s. 175)

soñ: son, sonra (Keskin, 2022, s. 706)

soñgara: son, sonra (Keskin, 2022, s. 706)

takı: sonra (Karaayak, 2021, s. 782)

udu: sonra, ve (T. Tekin, 2013, s. 63)

yana: yine, tekrar; sonra (Berbercan, 2016, s. 145)

ken arkun *m(ä)n külüg tintançmıñ kam kadaşım oğlum kız-ım bu k(a)ra-baş-ıg ayıtsar istäsär savları yorımaz-un* “Daha sonra ben Külüg Tintanç’ın, benim akrabam, oğlum, kızım bu köleyi sorarsa, isterse (onların) sözü geçerli olmasın” (HB/KöSa04.10-12) (Keskin, 2022, s. 141, 390)

yertinçütä inaru kedin yınak abita [t(ä)ñri] burhan bar ärti “Dünyadan sonra batı tarafta Amitäbha Tanrı Buddha vardı” (ABİT/973-974) (Karaayak, 2021, s. 151, 302)

kenki *bir b[ädü]k nom ırak öñi üdrülgülük t(ä)rs yorıg ärür* “Daha sonra büyük bir öğreti uzakta (ise) diğerini seçmek yanlış davranıştır” (ABİT/686-687) (Karaayak, 2021, s. 124, 281)

antada kesrü nä bolgay tepän biltim(i)z “Ondan sonra da ne olacağını öğrendik” (HU/210-211) (Özbay, 2019, s. 86, 93)

ötrü *antada basa aglak yerte satgaksız arıg orunta ud mayakın suvap sekiz çikin turkı <törtgil> mantal kılzun* “Sonra ıssız bir yerde (ve) sakin bir ortamda sığır gübresiyle suvayarak sekiz kol boyunda dört köşeli bir alan (mandala) oluştursun” (AY-VII/424-427) (Çetin, 2020a, s. 171, 221)

bu kün-tin soñ bu altun k(a)r-a-ka k(a)l(a)n kavut tütün kabın nägü m-ä almaz-biz tilämäz-biz “Bugünden sonra bu Altun Kara’dan kalan, kavut, tütün, kabın (vergi ile birlikte) her ne olursa almayız, istemeyiz” (HB/Çeş28.11-13) (Keskin, 2022, s. 297-298, 453)

mundın soñgara män özüim oğlarım [=oglanım] ak-a in-im on-lukum yuz-lukum kim kim m-ä çam kargaş-a kılmazun-lar “Bundan sonra benim kendi oğlum, ağabeyim, küçük erkek kardeşim, onluğum, yüzlüğüm, herhangi bir kişi kargaşa yaratmasınlar” (HB/Çeş95.7-10) (Keskin, 2022, s. 325-326, 466)

anta takı a[dr]ok yintmiş y[egädmiş] ärür “Onları sonrasında da olağanüstü (bir şekilde) yenmiştir, üstün gelmiştir” (ABİT/368-369) (Karaayak, 2021, s. 94, 254)

tañ tañlardı, udu yir yarudı, udu kün tugdı “Şafak söktü ve yer aydınlandı ve güneş doğdu” (IB/26) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

yana balık uluş sayu barıp barça orunta sözlediler “Sonra şehir şehir dolaşp her yerde anlattılar” (OB/15.6-7) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

arlı (?): çatal, çatallı (T. Tekin, 2013, s. 50)

(*arlı (?)* sözünün “çatal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrı*)

armak: aldatma, yalan (Elmalı, 2022, s. 377); hile, entrika (Ayazlı, 2012, s. 293); kandırma (Çetin, 2020b, s. 419); yanılsama (Tokyürek, 2018, s. 787)

(*armak* sözünün “hile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*)

çulvu: yalan, küfür, iftira (Özbay, 2019, s. 148)

ezüg: hata, yanlış, yalan (Ayazlı, 2012, s. 309)

igid: yalan, yanlış (Çetin, 2020b, s. 439)

kür: hile, aldatma (Çetin, 2020b, s. 452)

tev: hile, entrika (Keskin, 2022, s. 735); kandırma (Elmalı, 2022, s. 468)

yalgan: yalan (Elmalı, 2022, s. 489)

yanluk: yanlış, yalan, hatalı (Ölmez, 1991, s. 122)

yovmak: kandırma, aldatma (Çetin, 2020b, s. 491)

ezüg armak sav sözlemezler “Yalan söz söylemezler” (DAS/1782-1783) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

näçä igid igidäd(i)m(i)z ärsär... “Ne kadar yalan söylediysek...” (HU/137) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

tev kür küniñe asılır “Hile her gün git gide artar” (AY-VIII/1304-1305) (Çetin, 2020b, s. 330-331, 382)

ötrü [hariçandre tegin yalğan yumşak savın [... inçe te]p tedi “Sonra (Prens Háriścandra) kandırıcı, yalan sözlerle ... şöyle dedi” (DAS/2204-2206) (Elmalı, 2022, s. 144, 259)

igid yangluk sakınç-larığ öçürü kşanti kılsar... “Yalan yanlış düşünceleri yok edip af dilese...” (AY-III/146.15-16) (Ölmez, 1991, s. 39)

bo tıltagın artayur elniñ uluşnuñ törüsi armak yovmak ezüg sav keñ yorıyur yertinçüde “Bu nedenle ülkenin yasaları bozulur, hilekârlık ve yalancılık yeryüzünde geniş alanlara yayılır” (AY-VIII/1313-1316) (Çetin, 2020b, s. 331, 382)

armaksız: aldatmasız, yalansız (Wilkins, 2021, s. 64); hilesiz, gerçek (Tokyürek, 2018, s. 787)

çın: (< Çin. *zhen*) doğru, gerçek (Çetin, 2020b, s. 430)

çinsu: (< Çin. *chên-ju* = Skr. *tathatâ*) gerçek, doğru; gerçeklik (Ölmez, 1991, s. 91)

ezügsüz: gerçek, yalansız, yanlışsız (Çetin, 2020b, s. 435)

igidsiz: yalansız, yanlışsız, gerçek (Çetin, 2020b, s. 439)

kertü: gerçek, hakikat (Çetin, 2020b, s. 445)

kirtülüg: inanmış, mümin, gerçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

köni: doğru, gerçek (Ayazlı, 2012, s. 321)

kürsüz: hilesiz, aldatmasız (Elmalı, 2022, s. 432)

paramantal: (< *Skr. parimandala*) doğru, gerçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 450)

şopag: (<< *Skr. śobha, śobhaka*) gerçek, saf (Gulcalı, 2021, s. 518)

tevsiz: hilesiz (Elmalı, 2022, s. 468)

yanlıksuz / yanlışsız: yalansız, hatasız, yanıltısız (Gulcalı, 2021, s. 550); gerçek (Tokyürek, 2018, s. 984)

yapsız: hilesiz (Elmalı, 2022, s. 491)

m(e)n sözleyü teginür m(e)n ezügsüz armaksız kertü sözüg “Ben hilesiz gerçek sözü söyleyebiliyorum” (AY-VIII/158-160) (Çetin, 2020b, s. 235, 368)

çın kertü savlıg siz pratyapati t(e)ñri teg “Doğru sözlü olmak konusunda Tanrı Pratyapati gibisiniz” (AY-VII/828-829) (Çetin, 2020a, s. 205, 226)

y(a)rılıg y(a)rılıksarlar tözinçe y(a)rılıkadaçı .. çınınça y(a)rılıkadaçı ezügsüz igidsiz y(a)rılıkadaçı y(a)rılıkayurlar “Söz söylediklerinde aslına uygun şekilde, doğru şekilde, yalansız buyurarak konuşurlar” (AY-VIII/2-5) (Çetin, 2020b, s. 223, 367)

men kirtülüg upası... “Ben gerçek mümin...” (Maytr./2.57) (Ş. Tekin, 2019b, s. 43, 190)

birök tüz katıksız yörügüg tutmak üzä yalañuz köni yörüglär tözin keñürü okıtadaçı atl(i)g bölök taişen tep tetir “Düz saf yorumu tutmak ise sadece gerçek yorumlar esasını genişçe okutacak adlı bölüm dächéng diye söylenir” (AY-IV/1878-1881) (Tokyürek, 2018, s. 449, 585)

köligä täg ärip şopag altun öñlüg [lakşanlar] nayraglar üzä etilmiş yaratılmış tok[ılıg] [k]örklä ätözlüg ärdinilig lenhua üzäsi[ntä] oluru turur sakıngu ol “Gölge gibi olup saf altın renkli işaretler (ve) alametler ile süslenmiş donatılmış görkemli (ve) güzel vücutlu, mücevherle süslenmiş nilüfer çiçeği üzerinde oturur (diye) düşünecektir” (ABİT/1498-1501) (Karaayak, 2021, s. 200, 340)

kurgu yenik kılınçlarıg keterip tevsiz kürsüz tözün [yumşak] törülüg tokulug erti “Gayriciddi ve boş işlerle uğraşmayan, dürüst, asil, yumuşak ve faziletli idi” (DAS/1794-1796) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

artoksuz yanlışsız köni kertü yorığıñız ol “Uygulamalarınız abartısız, yalansız ve dosdoğrudur” (AY-X/1240-1241) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

arsayın: (< *Skr. rasayana*) iksir (Ş. Tekin, 2019b, s. 352)

noş: iksir (Ş. Tekin, 2019a, s. 46)

tatıg: tat, iksir, panzehir (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

arsayın içmiş “İksir gibi içmiş” (Maytr./19.48-49) (Ş. Tekin, 2019b, s. 68, 204)

teşrim noş teg tatıgıg yağmur suvın yağıtıp yalañukların nızvanı otın öçürür siz “Tanrım siz noş gibi tatlı yağmur suyunu yağdırır, canlı varlıkların hırs ateşini söndürürsünüz” (KİP/201-203) (Ş. Tekin, 2019a, s. 18, 24)

arслан: 1. aslan (Tokyürek, 2018, s. 787); 2. cesur (Karaayak, 2021, s. 650)

(*arслан* sözünün “cesur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*)

kesare / kesari: (< < *Skr. kesarin*) aslan (Wilkens, 2021, s. 367)

keyiklerin tegriplep kesare ars[lan] turmuş teg korkınçsız köñülin “Geyikleri çeviren aslanın durduğu gibi cesaretle...” (DAS/3699-3700) (Elmalı, 2022, s. 196, 277)

art-: artmak, çoğalmak (Elmalı, 2022, s. 377); üstün olmak (Çetin, 2020a, s. 264); daha büyük olmak (Karaayak, 2021, s. 650)

asıl-: artmak, çoğalmak (Çetin, 2020b, s. 420)

bedü-: büyümek, çoğalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 362)

birik-: birikmek, çoğalmak, birleşmek (Elmalı, 2022, s. 389)

kedi-: artmak, çoğalmak (Çetin, 2020b, s. 443)

kedlen-: (< *Soğd. k'dy + T. +len-*) çoğalmak, artmak (Çetin, 2020a, s. 277)

küçet-: güçlenmek, artmak (Çetin, 2020b, s. 451)

ökli-: çoğalmak, artmak, büyümek (Ş. Tekin, 2019b, s. 444)

ut-: yenmek, galip gelmek, üstün olmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

uzan-: yükselmek, artmak (Tokyürek, 2018, s. 975)

üsdel- / üstel-: çoğalmak, artmak (Çetin, 2020b, s. 482)

yeged-: üstün gelmek, üstün olmak (Gulcalı, 2021, s. 554)

yinçül-: artmak, çoğalmak (Tokyürek, 2018, s. 992)

ülgüsüz sansız utmakın yertinçüte artmış siz “Sayısız kazanarak yeryüzünde çoğalmışsınız” (AY-VII/740-742) (Çetin, 2020a, s. 197, 225)

ı ıgaçta törümiş tüş yemişler kedişür “Ağaçlarda yetişen meyveler çoğalır” (AY-VIII/429-430) (Çetin, 2020b, s. 257, 372)

yer tatığı küçetip ürüg ürgüt üsdelür “Dünyadan aldığı tat artarak daima çoğalır” (AY-VIII/422-424) (Çetin, 2020b, s. 256-257, 372)

kaltı kiçigkiye ot üçüni yilig esinig basutçı iş bulup öklişür bedüişür ançulayı yime az kılınç tıltagında alku nızvanılar öklişür aşılurlar “Tıpkı küçücük bir ateşin *sebebi, *nedeni nasıl, rüzgârı ve hava cereyanını kendisine yardımcı ve eş olarak alıp çoğalır ve büyürse, aynı şekilde de hırs ve arzu sebebiyle bütün ihtiraslar çoğalır ve artar” (Maytr./41.35-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

al altag içintä içanıp al altag içintä uzanıp al altag p(a)ramitig uz bütürürlär “Yöntem içinde dikkat edip, yöntem içinde ustalaşp yöntem pāramitāsını maharetle elde ederler” (AY-IV/1663-1665) (Tokyürek, 2018, s. 435, 583)

kövşäk ünlärtä yegüdmış “Yumuşak seslerden (daha) üstün gelmiştir” (AY-X/947-948) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

bo bilgä bilig yinçülü üstülü barır üçün anın antag tetir “Bu bilgi artıp çoğalıp vardığı için o öyledir” (AY-IV/748-750) (Tokyürek, 2018, s. 375, 572)

art: sırt, arka (Elmalı, 2022, s. 377); yardım (Karaayak, 2021, s. 650); dağ geçidi (T. Tekin, 2013, s. 50)

[*art* sözünün “sırt, arka, yardım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I)]

arta-: bozulmak, mahvolmak, yok olmak (Çetin, 2020a, s. 264); tahrip olmak (Elmalı, 2022, s. 377); zarar görmek (Çetin, 2020b, s. 419); kötüleşmek (Hamilton, 2020, s. 145); farklılaşmak (Berbercan, 2016, s. 84); çürümek, geçici olmak (Gulcalı, 2021, s. 439)

(*arta-* sözünün “mahvolmak, yok olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*)

arta- “bozulmak, tahrip olmak, zarar görmek, çürümek”

artat-: tahrip etmek, bozmak, çürümek (Tokyürek, 2018, s. 787)

bertin-: zarar görmek (Keskin, 2022, s. 534)

buzul-: (“*arta-*” ile birlikte) bozulmak, tahrip olmak, mahvolmak (Elmalı, 2022, s. 394)

ıçgın-: dağılmak, bozulmak, kaybetmek (Elmalı, 2022, s. 407)

[*yar*]sı-: boğulmak, çürümek (Hamilton, 2020, s. 189)

yirü-: çürümek (Çetin, 2020b, s. 490)

yunçı-: çürümek (Karaayak, 2021, s. 840)

ed tavar kentü artayur buzulur “Mal mülk kendiliğinden mahvolur, bozulur” (Maytr./1.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 39, 187)

tugmak ölmäk sansarıg idi y(ä)mä artatmatın... “Doğum ölüm samsarası asla da bozmadan...” (AY-IV/3261-3262) (Tokyürek, 2018, s. 542, 604)

kölük bürünsär [...] “Yük hayvanı zarar görse [...]” (HB/Borç52.4) (Keskin, 2022, s. 199, 416)

takı yme bo yagız yerke tayaklığın bütgülik neçe edler bar erseler olar barça yirümedin artamadın tükellig büte tegingeyler “Ayrıca bu dünyayla ilgili ne kadar iş varsa (onlar) zarar görmeden tümüyle bitecek” (AY-VIII/724-728) (Çetin, 2020b, s. 282-283, 375)

yetinç bo ätöz ö[ç]miştä ken sışıp kepärip kökärip tatarıp y[unçıp] artap... “Yedincisi bu vücut yok olduktan sonra şişerek morarıp çürüyerek bozulup...” (ABİT/576-577) (Karaayak, 2021, s. 113, 271)

artak: bozuk, bozulmuş (Çetin, 2020b, s. 419); çürümüş, çürük (Ölmez, 1991, s. 84); kötü, ahlaksız (Ayazlı, 2012, s. 293); belalı (Gulcalı, 2021, s. 439)

(*artak* sözünün “bozulmuş, kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*)

artamış: bozulmuş, ahlaksız (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

berksiz: sağlam olmayan, çürük (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

sarsıg / sasıg: çürük, kokmuş, fena kokan (Gulcalı, 2021, s. 510); çürümüş (Karaayak, 2021, s. 770)

tısız: fani, çürük (Tokyürek, 2018, s. 952)

todunçsuz: doymaz; utanmaz, ahlaksız (Özbay, 2019, s. 154)

tokusuz: (“*törüsüz*” ile birlikte) çirkin, ahlaksız (Elmalı, 2022, s. 474)

törüsüz: töreye uymayan, uygunsuz, kötü, çirkin, ahlaksız (Elmalı, 2022, s. 476)

uvutsuz: ahlaksız, utanmaz (Özbay, 2019, s. 155)

yarpsız: çürük, doğru olmayan (Tokyürek, 2018, s. 986)

yavız: kötü, bozuk (Ayazlı, 2012, s. 361)

ketergeli ugay s(e)n .. artak yavız törülerig “Bertaraf edeceksin bozuk (ve) kötü yasaları.” (AY-VIII/1669-1670) (Çetin, 2020b, s. 362, 386)

artamış köñüllüglär... “Ahlaksız gönüllüler...” (SİTA/332-333) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 106, 175)

*sansarlag meñi toñanañ **berksizin** meñüsüzin münin kadagın sakınp inçe tip tiyürler* “Dünyanın saadetine ve kudretinin çürüklüğünü, geçiciliğini, suçunu, günahını idrak ederek şöyle der” (Maytr./68.11-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 240)

*yıdığ **s[asıg]** arıgsızlar üzä tolmuş toşmış ärür* “Kokmuş çürümüş pislikler ile dolmuştur taşmıştır” (ABİT/543-544) (Karaayak, 2021, s. 110, 269)

***todunçsuz uvutsuz** suk yäk s(ä)viginçä yorıduk üçün y(a)vlak yergärü barır* “Utanmaz, ahlaksız, şeytani hırsların hevesine daldığı için kötü yere (şeytanın yerine) doğru gider” (HU/340-342) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

*t(e)ñri t(e)ñrisi burhan y(i)me **törüsüz tokusuz** amranmak teginmekig artukrak veryük ol* “Tanrılar Tanrısı Buda da çirkin (bir ilişkiyi), birlikte olmayı son derece yermiştir” (DAS/1058-1060) (Elmalı, 2022, s. 101, 246)

*kılınçnıñ kadal sögüt tæg çınsız **yarpısz** tözlügin b[i]lignıñ ye[lvi] kömän tæg **tısz** ornagsız tözlügin...* “Eylemin kadala ağacı gibi yalan ve çürük esasını, bilincin büyü gibi geçici (ve) yersiz esasını...” (AY-IV/2435-2436) (Tokyürek, 2018, s. 486, 593)

*yavız **artak** törölär üküş bolgay* “Kötü, bozuk yasalar artacak” (AY-VI/707-708) (Ayazlı, 2012, s. 117, 173)

artamak: çürüme, bozulma, geçici olma (Gulcalı, 2021, s. 439)

buzulmak: bozulma, çürüme (Gulcalı, 2021, s. 462)

***artamak buzulmak** törölüg üçün ürüg uzatı artadı buzuldu* “Yok olma/fâni yaradılışlı olduğu için (bu beden) daima çürüdü / yok oldu” (AY-X/199-201) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

artamaksız: bozulmayan, çürümeyen, sağlam, dayanıklı, bozulmaz (Ölmez, 1991, s. 84)

(*artamaksız* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*)

bek: sıkı, sert, sağlam; dayanıklı, kalıcı (Elmalı, 2022, s. 386)

buzulmaksız: bozulmayan, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 462)

kınıg: dayanıklı, sert (Tokyürek, 2018, s. 881)

teprençsiz: sarsılmaz, dayanıklı, sağlam, kalıcı, muhkem (Ölmez, 1991, s. 114)

***artamaksız** mengülüig asıg-ıg birtemleti tanuklayı y(a)rıkadı* “Bozulmasız, sonsuz yararı bütünüyle tanıtlatıp buyurdu” (AY-III/173.2-3) (Ölmez, 1991, s. 58)

*amranmaklı[g bag] tügünü[n to]lp öz kon[uk] marim[ları]mın barça **b(e)k** [katag] bayuk s(e)n* “Aşk bağıyla benliğimi tamamen (sağlam bir şekilde kendine) bağladın” (DAS/1032-1035) (Elmalı, 2022, s. 100-101, 245)

buzulmaksız *çolmaksız burhan kutın tiläyür m(ä)n* “Bozulmayan (sağlam) ve kedersiz (sıkıntısız) Buddhalığı dilerim” (AY-X/265-266) (Gulcalı, 2021, s. 163, 266)

tepreñcsiz *bilge bilig-ke...* “Sarsılmaz bilge bilgiye...” (AY-III/144.12) (Ölmez, 1991, s. 37)

artamış: bozulmuş, ahlaksız (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343)

(*artamış* sözünün “bozulmuş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “ahlaksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*)

artat-: bozmak, çürütmek, mahvetmek, kötüleştirmek (Ölmez, 1991, s. 84); berbat etmek (Hamilton, 2020, s. 146); tahrip etmek, zarara uğratmak (Çetin, 2020b, s. 419); mağlup etmek, yok etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343); bozulmak, çürümek (Ayazlı, 2012, s. 293); baştan çıkarmak, kandırmak (Özbay, 2019, s. 145)

[*artat-* sözünün “mahvetmek, bozmak, yok etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “kandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar- (I)*; “çürümek, bozulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arta-*]

artat- “çürütmek, tahrip etmek, mağlup etmek, bozulmak, baştan çıkarmak”

azgur-: kandırmak, yoldan çıkarmak, baştan çıkarmak (Özbay, 2019, s. 146)

buz-: bozmak, mahvetmek, tahrip etmek (Ayazlı, 2012, s. 302)

kın-: mağlup etmek, yok etmek (Tokyürek, 2018, s. 881)

ut-: yenmek, mağlup etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 493)

yavaldur-: mağlup etmek (Ayazlı, 2012, s. 361)

yeged-: yenmek, mağlup etmek, üstün olmak (Elmalı, 2022, s. 494)

yimir-: tahrip etmek, kırmak (Berbercan, 2016, s. 148)

yirü-: çürütmek (Gulcalı, 2021, s. 557)

kılınç yol-lar-ın buzdum artatdım “Davranış yollarını bozdum, çürüttüm” (AY-III/134.20-21)

(Ölmez, 1991, s. 28)

tamu kap(i)gıña azguruglı yolka “Cehennem kapısına saptıran yola (nasıl girilir)?” (HU/164-165) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

bo monça törlüg nizvanılarıg tarkargalı kınmak ärür “Bunca türlü ihtirasları yok etmeyi istemektir” (AY-IV/1323-1324) (Tokyürek, 2018, s. 413, 579)

*nızvanılag yagıların **utmış** “Düşmana benzeyen ihtirasları yenmiş”* (Maytr./2.38-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 42, 189)

*yagısın yavılakın k(ä)ntün **yavaldurgay** biz “Düşmanını kendiliğinden mağlup ederiz”* (AY-VI/ 121-122) (Ayazlı, 2012, s. 73, 168)

*on uygur elilig kök kalıknıñ yüüzinte ulug türlüg **utmakın yegedmekin]** çoğun yalının yalrıyü yaşuyı y(a)rık[a]p “On Uygur ilinin gökyüzünde (kazandığı) pek çok zaferden (dolayı yine) ışıklar saçarak (yeryüzüne) şefkat gösterir”* (DAS/15-18) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

*anın ol ögüz suwınñ berü bu kölke kelgülik tog agızın **yimirip** suwug öñi kemışmişlerin körti “Bu sebeple nehir suyunun berisinde bu göle gelen (suyun akışını sağlayan) setin ağzını tahrip edip suyu başka (tarafa) çektiklerini gördü”* (OB/18.8-11) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

*k(a)ltı bo mäniñ ätözüm yüz miñ azunlartın bärü yoksuz asıgsız näçä näçä **yirüdi** artadı näñ ymä ädligsiz bolup nä ärsär asıgka tusuka kirmädi “Kaldı ki bu benim vücudum yüz bin varlık şeklinden beri faydasız (olup) nice (süredir) çürüdü ancak yine (de) değersizdir (ve) nasılsa (hiçbir) fayda getirmedi”* (AY-X/170-174) (Gulcalı, 2021, s. 156, 265)

artın: alt, arka (Keskin, 2022, s. 512)

[*artın* sözünün “alt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alt*; “arka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I)]

artız-: kandırılmak, aldatılmak; aldanmak (Özbay, 2019, s. 145)

tetrül-: aldanmak, aldatılmak, ayartılmak, (yanlış yöne doğru) ters çevrilmek (Ölmez, 1991, s. 114)

yanıl-: yanılmak, hata yapmak, aldanmak (Özbay, 2019, s. 155)

*t(ä)ñriçi men nomçı men t(e)gmäkä **artızıp**... “ ‘Ben tanrının ve öğretisinin vaiziyim’ diyenlere aldanıp...”* (HU/173-174) (Özbay, 2019, s. 84-85, 93)

*köngül-üm köküz-üm **tetrülüp**... “Aklımı-fikrimi ayartıp”* (AY-III/136.18) (Ölmez, 1991, s. 30)

*näçä **yay(i)lu** puşi berd(i)m(i)z ärsär... “Ne kadar yanılıp sadaka verdiysek...”* (HU/178-179) (Özbay, 2019, s. 85, 93)

artok / artuk: fazla, artık, çok (Ayazlı, 2012, s. 293); fazlası (Özbay, 2019, s. 145); fazlasıyla, daha fazla (Karaayak, 2021, s. 651); fazlalık, daha çok, daha, aşırı derecede (Hamilton, 2020, s. 146); artmış (Elmalı, 2022, s. 377); ziyade (Ş. Tekin, 2019b, s. 353)

(*artok / artuk* sözünün “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “daha çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırırak*)

artok / artuk “fazla, artık, fazlasıyla, daha fazla, daha, aşırı derecede, artmış”

artokrak: daha çok, daha fazla, ziyadesiyle (Karaayak, 2021, s. 651)

ertünjü / ertünjü: aşırı derecede, son derece, çok, fazla (Hamilton, 2020, s. 148)

jün: (< *Çin.rün*) artık, eklenmiş (Keskin, 2022, s. 602)

kalın: çok, fazla (Berbercan, 2016, s. 106)

kalınçu: kalıntı, artık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

kaşınçığ: aşırı derece, fazlasıyla (Ayazlı, 2012, s. 316)

kez: daha, daha da (Gulcalı, 2021, s. 475)

köp: çok, fazla (Çetin, 2020b, s. 449)

montada: bundan, bundan da, daha; buradan (Gulcalı, 2021, s. 495)

takı: dahi, daha (fazla); daha, henüz, ayrıca (Gulcalı, 2021, s. 518)

telim: çok, pek çok, fazla (Çetin, 2020b, s. 471)

tüg: çok, fazla (Berbercan, 2016, s. 138)

ulatı: ve, daha (Keskin, 2022, s. 762)

üküş: çok, fazla (Keskin, 2022, s. 768); fazlasıyla (Karaayak, 2021, s. 819)

yana: artık, eklenmiş (Keskin, 2022, s. 777)

yıd: artık, kalıntı (Tokyürek, 2018, s. 991)

yuk: kalıntı, artık (Çetin, 2020b, s. 491)

ädgü nom art[ok ka]tıglanu bışrunu [y]orımak kayu ol tep tesär... “İyi öğretiye fazlasıyla (ulaşmak için) çabalayıp (onları) özümseyerek yaşaması nasıldır denirse...” (ABİT/507-508) (Karaayak, 2021, s. 107, 266)

sukavati teg[mä artokrak mäñilig] [yerti]nçüdä tuggalı bolur “Sukhāvātī denen daha çok huzurlu dünyada doğacaktır” (ABİT/10-11) (Karaayak, 2021, s. 59, 223)

igligler bu sawıg eşidip ertünjü öğirtiler sewintiler “Hastalar bu sözü işitip çok sevindiler” (OB/13.12-13) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

ud yıl jün ç(a)h[ş](a)p(u)t ay [säk]iz y(e)g(i)rmikä k(a)dır elçi-kä bergü bir t(a)pıgçı-nı tütün [] bulat açarı berzün “Sığır yılı artık on ikinci ayın on sekizinde Kadir Elçi’ye verilecek bir hizmetkârı tütün (vergisinden) [...] Bulat Açarı versin” (HB/BuYön17.1-4) (Keskin, 2022, s. 235, 429)

körtiller kalın kuş keyikler kuwragın manu irbiz tilkü karsak yuy kara kuş ulatı et yideçi kan içdeçi tınlıklar tawrak yügürü yiti uça yumgı birtin yınak yolanıp aşunmaklaşu barmışların “Birçok kuş ve yaban hayvanı topluluğu; yabani kedi, vaşak, tilki, step tilkisi, (çeşitli türlerden) kuşlar ve de et yiyen, kan içen

(birçok) canlının, hızla koşuşup uçuşarak hepsinin bir taraftan gidip telaşla hareket ederek geçtiklerini gördüler.” (OB/15.14-20) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

*elänmäki ärksinmäki üstälür, çoğı yalnı **kaşınçığ*** “Hakimiyeti gücü son derece artar” (AY-VI/350-351) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

*çambudivip yertinçü yer suv bay barımlıg bodun kara **köp** kalın ertinü ögrünçlüg sevinçlig bolgaylar* “Çambudvip (denen) yeryüzünde her yer bereketli, halk çokça sevinçli olacak” (AY-VIII/729-732) (Çetin, 2020b, s. 283, 375)

montada kâz erinç tınl(ı)g bolgay mu “Bundan daha zavallı (bir) canlı olur mu?” (AY-X/133) (Gulcalı, 2021, s. 153, 265)

*ötrü ol yer orun ededip etilip meñi ögrünçü üküş **telim** bolgay* “Sonra bu yeryüzü daha da güzelleşip, mamur olup çokça huzurlu olacak” (AY-VIII/799-801) (Çetin, 2020b, s. 289, 376)

*balık uluş sayu barıp **tüg** tümen igliglerke tegip...* “Şehir şehir millet millet dolaşip birçok hastaya ulaşip...” (OB/13.4-6) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

*ömiş sakınmış üdtä köñü[l] **üküş** saçılı tãprãti* “Düşündüğümüz (ve) hatırladığımız zamanda düşüncemiz fazlasıyla dağıldı, sarsıldı” (ABİT/29-30) (Karaayak, 2021, s. 61, 225)

*nä anı körüp **takı** artokrak oyırkandı yogurkandı* “Bunu görünce daha çok endişelendi” (AY-X/391-393) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

*it yıl **yana** beşinç ay y(e)g(i)rmikä kıtay daruga bürünjüdäy elçi-lär-kä yam-ka bargu säkiz at ulag bir ulag-çı kişi* “Köpek yılı artık beşinci ayın yirmisinde, Kıtay Daruga (ve) Bürünjüdäy elçilere posta yerine varacak sekiz at-ulak ile bir arabacı.” (HB/BuYön10.1-4) (Keskin, 2022, s. 230, 428)

*yükünür m(e)n **yıdın yukın** tarkarmışlarka* “Fazlalıklarından kurtulanların (dünya işlerini bertaraf edenlerin) önünde saygıyla eğiliyorum” (AY-VIII/139-140) (Çetin, 2020b, s. 234, 368)

artokrak / artukrak: çok fazla, en fazla (Kılıç Cengiz, 2021, s. 343); daha çok, daha fazla, ziyadesiyle (Karaayak, 2021, s. 651); fazlaca (Ayazlı, 2012, s. 293); bundan başka, ek olarak, ayrıca (Çetin, 2020a, s. 264); çok (Elmalı, 2022, s. 377); çok daha fazla (Berbercan, 2016, s. 84)

(*artokrak / artukrak* sözünün “daha çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırırak*; “daha fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*; “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “ayrıca, bundan başka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anayyu*; “fazlaca, ziyadesiyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anşız*)

artokrak / artukrak “çok fazla”

ertingü: pek, çok fazla, son derece, fevkalade (Elmalı, 2022, s. 402)

telim: pek çok, çok fazla (Gulcalı, 2021, s. 523)

teşsiz: sayısız, çok fazla (Gulcalı, 2021, s. 525)

artokrak küvâz... “Çok fazla gururlu...” (SİTA/152) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 85, 169)

ol ik[i ini eçi] bir ikintike ert[ingü amrak ertiler] “O iki (ağabey kardeş) birbirlerini çok fazla (severlerdi)” (DAS/969-970) (Elmalı, 2022, s. 98, 245)

ürdin bärü tılayurmak ädrämdä üküş tülüm ögrätinmiş ärür s(ä)n “Eskiden beri konuşmak erdeminde (konuşma belagtinde) pek çok talim almışsın” (AY-X/1284-1286) (Gulcalı, 2021, s. 237, 278)

[tün]siz ülgüsüz sansız asanke *[kalp] üdlärtin bärü...* “(Sizin) ölçüsüz sayısız devirlerden beri...” (AY-X/1337-1338) (Gulcalı, 2021, s. 241, 279)

artoksuz: abartısız, fazla / aşırı olmayan, tam (Gulcalı, 2021, s. 440)

(*artoksuz* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*)

artun: kimyon, kişniş (Wilkens, 2021, s. 68)

-yibuni: (<< *Skr. yavānī*) kişniş; kimyon (Çetin, 2020a, s. 306)

artur-: çoğaltmak, arttırmak (Ayazlı, 2012, s. 293)

as-: çoğaltmak, arttırmak (Tokyürek, 2018, s. 787)

ikile-: çoğaltmak (Keskin, 2022, s. 596)

üklit-: çoğaltmak (Karaayak, 2021, s. 819)

üste-: çoğaltmak, arttırmak (Çetin, 2020a, s. 301)

arturup yıgguluk kizlägülük ärmâz “Çoğaltmak yığmak gizlemek olmaz” (AY-VI/975-976) (Ayazlı, 2012, s. 139, 176)

köngül-üm kökü-üm tetrülüp edgü törü-ler-te bışrunmatın ögratinmetin amru ayıg kılınç-larıg ok asdım üklüdim “Aklımı-fikrimi ayartıp, iyi öğretiler (üzerin)de çalışmadan, (onları) öğrenmeden, sürekli kötü davranışları da artırdım, çoğalttım” (AY-III/136.18-20) (Ölmez, 1991, s. 30)

yaman bağ-larımız-nı ikilüp yarısı boltı “Kötü bağlarımızı çoğaltıp yarısı oldu” (HB/Dilek01.49-50) (Keskin, 2022, s. 270, 440)

agılıkn birtämlä[tı] üklitäyin keşüräyin “Hazinesini tamamıyla çoğaltayım, genişleteyim” (ABİT/469-470) (Karaayak, 2021, s. 103, 263)

olarıñ bilge bilgilerin tılayurmakların asa üsteyü tegingey m(e)n “Onların bilge(lere özgü) bilgilerini, belagat güçlerini çoğaltarak artıracam” (AY-VII/353-354) (Çetin, 2020a, s. 164-165, 220)

aru-: yorulmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 353) [*bk. ar-(II)*]

arukla-: dinlenmek (Hamilton, 2020, s. 146)

tın-: dinlenmek, soluk almak (Hamilton, 2020, s. 182)

*siz aruk siz **aruklay** “Siz yorgunsunuz. Dinlenin” (PK/LV.4-5) (Hamilton, 2020, s. 58)*

*ulug kamışlıg bärk arıgka kirip ötrü anda **tingalı** olurdılar “Büyük kamışlı sık ormana girip sonra orada dinlenmek için oturdular” (AY-X/93-95) (Gulcalı, 2021, s. 151, 264)*

aruksuz: yorgun olmayan, dinç (Elmalı, 2022, s. 378)

irnügsüz: sağlam, dinç (Elmalı, 2022, s. 411)

tinç: dinç, huzur, rahat (Ayazlı, 2012, s. 346)

*burhan kutılıg küsüşinte ançak(i)ya y(i)me tınmadın kılğuluk işiye **aruk[suz]** köñülin arıtı armadı “Buda saadetine (olan) arzusunda azıcık bile dinlenmeden, yapacağı işine yorulmak bilmez bir şekilde (sarılarak bu çabada) asla gücünü yitirmedir” (DAS/3756-3758) (Elmalı, 2022, s. 197, 278)*

***irnügsüz** köñülin bursuylarka tapag udug kılı “Dinç bir şekilde rahipler cemaatine hizmet etti” (DAS/518-519) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)*

arvış / avış: sihir, büyü (Wilkens, 2021, s. 69)

bügü: hikmet, bilgelik; büyü, doğa üstü güç (Ölmez, 1991, s. 91)

d(a)r(a)ni / dar(a)ni: (<< *Skr. dhāraṇī*) büyülü söz, tılsım, büyü (Tokyürek, 2018, s. 845)

kömen: sihir, büyü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 355)

mantra: (<< *Skr. mantra*) büyü, efsun, sihir (Elmalı, 2022, s. 434)

riti: (<< *Skr. rddhi*) büyülü güç, gizemli güç, sihir (Ölmez, 1991, s. 109)

sidi: (<< *Skr. siddhi*) sihir (Karaayak, 2021, s. 774)

tömke: hile, büyü (Ş. Tekin, 2019b, s. 481)

yelvi: büyü, sihir (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

***arvış** t(ä)ñriläri : ürüg uzatı turkarı ol tınl(ı)gıg kümäk küzätmäk kılğaylar “Büyü tanrıları uzun zaman durmadan o canlıya yardım edecek ve gözetecekler” (SİTA/399-400) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)*

*kamag **bügü** biliglig burkan-larka... “Bütün büyü bilgili Budalara...” (AY-III/III.3b.19-20) (Ölmez, 1991, s. 26)*

***mantran** etöz kodsarlar üç yavl[ak yollarta] togup açığ emgek emgenürler “Büyü ile ölseler de üç kötü yolda (yeniden) doğarak acı çekerler” (DAS/3237-3238) (Elmalı, 2022, s. 180, 271)*

***sidi** kılgu ol “Sihir yapacaktır” (ABİT/1313) (Karaayak, 2021, s. 183, 326)*

*kılınçnıy kadal söğüt tæg çınsız yarpsız tözlüğün b[i]ligniy **yelvi** kömän tæg tınsız ornagsız tözlüğün... “Eylemin kadala ağacı gibi yalan ve çürük esasını,*

bilincin büyü gibi geçici (ve) yersiz esası..." (AY-IV/2435-2436) (Tokyürek, 2018, s. 486, 593)

arvışçı: büyücü, sihirbaz (Wilkens, 2021, s. 69)

atarvana: (<< *Skr. ātharvaṇa*) bir tür büyücü, sihirbaz (Kılıç Cengiz, 2021, s. 344)

arvışçılar *begi töziin kem(a)rakkte(y)a* "Ey, sihirbazlar beyi Kāmarakta!" (DAS/3714) (Elmalı, 2022, s. 196, 277)

as- / aş- (I): asmak, takmak, salındırmak (Çetin, 2020b, s. 420)

as- / aş- (I) "asmak, takmak, salındırmak"

ked-: giymek, takmak (Tokyürek, 2018, s. 875)

salıntur-: asmak, sallandırmak, salındırmak (Çetin, 2020b, s. 463)

tik-: takmak, yerleştirmek (Elmalı, 2022, s. 471)

bir küşetri bir pra assarlar... "Bir güneşlik, bir çardak assa(lar)..." (AY-VIII/815-816) (Çetin, 2020b, s. 290, 376)

hualıg didim kädmişläri közünür "Çiçekli taç giydikleri tezahür eder" (AY-IV/2766-2767) (Tokyürek, 2018, s. 509, 597)

bir sutsig uz etip yaratıp üzesinte pra küşetiri salınturup mandal otirasınta urup "Güzelce bir taht yapıp üzerine güneşlik açsın (ve bunu) alanın ortasına yerleştirsin" (AY-VIII/611-614) (Çetin, 2020b, s. 273, 374)

birle kavışguluk küsü[şin] idmiş açataş(a)tru elig begniñ hu[asın] yermeksiz köñülin alıp başında tik[gil] "Buluşmak arzusuyla Hükümdar Ajātaśatru'nun (gönderdiği) çiçeği alçakgönüllülükle alıp başına tak" (DAS/3934-3936) (Elmalı, 2022, s. 204, 280)

as- / aş- (II): artırmak, çoğaltmak (Çetin, 2020b, s. 420); çıkmak, yükselmek; kazanmak (Elmalı, 2022, s. 378); üstün gelmek (Ölmez, 1991, s. 84); karşı tarafa geçmek (Karaayak, 2021, s. 652)

(*as- / aş- (II)* sözünün "çıkmak" anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtn-*; "kazanmak" anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; "çoğaltmak" anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artur-*)

as- / aş- (II) "artırmak, yükselmek, üstün gelmek, karşı tarafa geçmek"

bas-: basmak, üstün gelmek (Çetin, 2020b, s. 423)

ert-: geçmek, ulaşmak, karşı tarafa geçmek; ölünceye kadar yapmak (Karaayak, 2021, s. 696)

kötrül-: götürülmek; yükselmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

örit-: yükselmek (Ayazlı, 2012, s. 335)

üklit-: çoğaltmak, artırmak (Çetin, 2020b, s. 482)

üste-: çoğaltmak, artırmak (Çetin, 2020b, s. 482)

üzele-: yükselmek (Tokyürek, 2018, s. 981)

yeged-: üstün gelmek, üstün olmak (Gulcalı, 2021, s. 554)

yint-: yenmek, üstün gelmek (Karaayak, 2021, s. 836)

yokla-: yükselmek, yukarı çıkmak (Hamilton, 2020, s. 192)

köñülün yürekin buyan edgü kılınça üklitdi asdı “Gönlünü sevap için yükseltti” (DAS/3754-3756) (Elmalı, 2022, s. 197, 278)

t(e)rs azag sözçilerig basguluk bo montag küsüşlerin yügerü kılıp bir arıg evte tayçu etigin kılzun “Faydasız, dine aykırı söz söyleyenleri engellemek gibi arzularını açığa çıkararak temiz bir evde aydınlanma yerini hazırlasın” (AY-VIII/843-846) (Çetin, 2020b, s. 293, 377)

ol ok kşanta örtip aşıp taymaksız oronka tığgali bolalım “O kısa süre içerisinde karşı tarafa geçip dönmeyen makama ulaşalım” (ABİT/413-414) (Karaayak, 2021, s. 98, 258)

üç ärdinikâ tapıg udug ağır ayag kılğuluk süzök kertgünç köñül öritmiş “Üç mücevhre hizmet (edip) saygı göstermek için temiz bir gönül oluşturmuş” (AY-VI/948-950) (Ayazlı, 2012, s. 137, 176)

köngül-üm köküz-üm tetrülüp edgü törü-ler-te bışrunmatın öğretinmetin amru ayıg kılınç-larig ok asdım üklitdim “Aklımı-fikrimi ayartıp, iyi öğretiler (üzerin)de çalışmadan, (onları) öğrenmeden, sürekli kötü davranışları da artırdım, çoğalttım” (AY-III/136.18-20) (Ölmez, 1991, s. 30)

ögin köñülün üstegeli... “Aklını ve gönlünü yüceltmek için...” (AY-VIII/987) (Çetin, 2020b, s. 304, 378)

tınl(ı)glarnıñ üzüläyü ögrünçlärin sävinçlärin asmak üstämäk ärür “Canlıların yükselerek sevinçlerini mutluluklarını çoğaltmaktır” (AY-IV/1582-1584) (Tokyürek, 2018, s. 430, 582)

anta takı a[dr]ok yintmiş y[egädmiş] ärür “Onları sonrasında da olağanüstü (bir şekilde) yenmiştir, üstün gelmiştir” (ABİT/368-369) (Karaayak, 2021, s. 94, 254)

eçim kök täñri-kä yoklagay “Ağabeyim mavi göğe kadar yükselecek (bulutlara çıkarılacak)” (PK/LVII.2-3) (Hamilton, 2020, s. 59)

asag / asıg: yarar, fayda, kâr, kazanç (Elmalı, 2022, s. 378); hizmet (Ş. Tekin, 2019b, s. 353); iyilik (Gulcalı, 2021, s. 440); faiz, getiri (Keskin, 2022, s. 513)

(*asag / asıg* sözünün “kâr, kazanç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alınç*)

asıglıg: fayda, faydalı (Elmalı, 2022, s. 378)

bulunç: kazanç, yarar, fayda; ganimet, elde edilen şey (Ölmez, 1991, s. 90)

buyan: (< *Skr. punya*) iyi davranış, iyi; iyilik, erdem (Ayazlı, 2012, s. 302)

edgü: iyi, güzel, doğru; iyilik (Elmalı, 2022, s. 398)

edgölüg: iyi, iyilik (Ayazlı, 2012, s. 305)

intki: (“*yarag*” ile birlikte) fayda, kâr, çıkar (Elmalı, 2022, s. 410)

tapag: hürmet, saygı, hizmet (Elmalı, 2022, s. 463)

tusu: fayda, yarar (Elmalı, 2022, s. 478); hizmet (Ş. Tekin, 2019b, s. 485)

tüş: faiz, getiri (Keskin, 2022, s. 759)

udug: saygı, hürmet, hizmet (Ayazlı, 2012, s. 353)

yarag: fayda (Berbercan, 2016, s. 146)

üküş asıg tusu kılurlar “Pek çok fayda sağlarlar” (DAS/1619) (Elmalı, 2022, s. 122, 253)

at küü bulunç alınç öz-in ök kelip kamag-ka ayaguluk çilteğülük bolgaylar “Şan, şöhret, kâr-kazanç (bunlara) kendiliğinden gelip herkes katında saygı göreceklendir” (AY-III/195.20-22) (Ölmez, 1991, s. 76)

aşnukı buyan erser tavar buşı titir “Önceki iyilik ise mal sadakasıdır” (AY-III/161.18-19) (Ölmez, 1991, s. 49)

tınl(i)g-lar edgüsinge iyin ögirip angayı burkan kutın küzetdürmek buyan edgü kılınç-ka yitmez “Canlılar(ın) iyilikleri için sevinip, ayrıca Buda kutsallığını gözetirmek (de) iyi davranışa yetmez” (AY-III/180.15-18) (Ölmez, 1991, s. 64)

kıdıgsız ulug ädgünüz taloy ügüz tæg keñ tärin ulsuz tüpsüz ädgölüg ädgü ärdinilärin yügmäk ol “Sınırsız ulu erdeminiz okyanus gibi geniş, derin ve uçsuz bir iyilik mücevheri yığımıdır” (AY-VI/1138-1140) (Ayazlı, 2012, s. 151, 178)

ene esilü turur elni[η] [u]luşnuñ intkisin yaragın [kılmış] esilinü büte turur nomnu[η] şazın]nıñ asıglıgın “Ülkesinin azalmakta (olan) faydalı (işlerini), azalarak son bulmak üzere (olan) öğretinin faydalarını (tekrar çoğaltmış)” (DAS/47-50) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

irnüksüz köñülin bursunlarka tapag udug kılı “Dinç bir şekilde rahipler cemaatine hizmet etti” (DAS/518-519) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)

tüşikü tarıg [kärğäk bolup... tarıg altım “Faizi (karşılığında) tahıl gerekli olup [...] tahıl aldım” (HB/Borç02.2-3) (Keskin, 2022, s. 171, 403)

asaglag / asaglig / asıglıg: faydalı, yararlı (Wilkens, 2021, s. 72); kazançlı (Tokyürek, 2018, s. 788); fayda (Elmalı, 2022, s. 378); faizli, getirili (Keskin, 2022, s. 513)

(*asaglag / asaglig / asıglıg* sözünün “fayda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*)

asaglag / asaglig / asıglıg “faydalı, yararlı”

meñilig: huzurlu, mutluluk; yararlı, faydalı (Karaayak, 2021, s. 745)

tusulug: faydalı, yararlı (Tokyürek, 2018, s. 965)

tuzlug: faydalı (Elmalı, 2022, s. 478)

yaraglıg / y(a)raglıg: faydalı, yararlı (Karaayak, 2021, s. 826)

ämgäklig sıkışlıg tınl(ı)glarig ymä asıglıg mäjilig kılğalı umagay biz tep “Eziyet (ve) sıkıntı ile dolu olan canlılara da yararlı (ve) faydalı olamayacağınız diye (söyleriz)” (ABİT/604-605) (Karaayak, 2021, s. 116, 273)

adınlarig tusulug mäjilig kılğalı... “Başkalarını faydalı, huzurlu yapmak için...” (AY-IV/287-288) (Tokyürek, 2018, s. 343, 565)

[... t]ınl(ı)glar tuzlug bolğalı [...] “Canlılar faydalı olmak için...” (DAS/3387) (Elmalı, 2022, s. 185, 273)

amti yaraglıg ärür “Şimdi yararlıdır” (ABİT/835) (Karaayak, 2021, s. 138, 292)

asan: (< *Skr. āsana*) oturulan, ikamet edilen yer, makam (Ayazlı, 2012, s. 293)

erig: asıl kalınan yer, oturulan yer, ikametgâh (Gulcalı, 2021, s. 446)

oron: makam, yer, mevki (Karaayak, 2021, s. 756)

ol nomçı olorguluk asan tüpiñä yaguk yıdlig yıparlıg suv töküp... “O öğretmeninin oturduğu makama yakın bir yerde güzel kokulu sular döküp...” (AY-VI/448-450) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

tört äzrua ärigi içintä ornanmış siz yaraşı “(Tanrım, siz) dört Brahmā yerleşkesi içinde yaraşır (biçimde) yerleşmişsiniz” (AY-X/1389-1390) (Gulcalı, 2021, s. 244-245, 280)

oronta tıdıp särgürüp turgurğalı “O makamda (kalmasını) engelleyip durduracaktır” (ABİT/1121) (Karaayak, 2021, s. 165, 313)

asanke / asankı / asanki: (< *Toh.A asaṃkī* < *Kuç. asaṃkhyai* < *Skr. asaṃkhyeya*) sayısız, çok, sayılamayacak kadar çok (Elmalı, 2022, s. 378); sonsuz (Gulcalı, 2021, s. 440); sayılamayacak (Ölmez, 1991, s. 84); çok uzun, sonsuz uzunluktaki dünya dönemi (Çetin, 2020a, s. 264)

(*asanke / asankı / asanki* sözünün “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*)

asanke / asankı / asanki “sayısız, sayılamayacak kadar çok”

asankelıg: (< *Toh.A asaṃki* < *Kuç. asaṃkhyai* < *Skr. asaṃkhyeya* + *T. +IXg*) sayısız (Elmalı, 2022, s. 378)

emeri: çok sayıda, sayısız, pek çok (Hamilton, 2020, s. 147)

gaṇavaluk: (<< *Skr. gaṇgāvālukā*) ganj nehrindeki kum gibi; sayısız (Elmalı, 2022, s. 406)

kolti: (< *Skr. koti*) sayısız, çok (Ayazlı, 2012, s. 320)

kolti nayut: (<< *Skr. koṭi-nayuta*) sonsuz, sayısız (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354)

kolusuz: ölçüsüz, sayısız (Tokyürek, 2018, s. 883)

nayut: (<< *Skr. nayuta*) sonsuz, çok, sayısız, sayılamayacak kadar çok (Ölmez, 1991, s. 104)

sakışsız: ölçüsüz, sayısız (Gulcalı, 2021, s. 509)

sansız: sayısız (Karaayak, 2021, s. 770)

telim: çok, pek çok, sayısız, hesapsız (Ayazlı, 2012, s. 344)

tenlençsiz: ölçüsüz, sayısız (Gulcalı, 2021, s. 524)

tenşiz: sayısız, çok fazla (Gulcalı, 2021, s. 525)

tüketinçsiz: sonsuz, sonu olmayan, sayısız, tükenmez (Ölmez, 1991, s. 118)

tümen: on bin; sayısız (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

ülgüsüz: ölçüsüz, sayısız (Ayazlı, 2012, s. 357)

üç **asanke** içindäki alp kılğuluk açığ ämgäklig çatıklıg işlärig işlägäli turıtmamak tukıglanmamak äriür “Üç asaṃkhyeya içinde zor bulunacak ızdıraplı jätakalı işleri yapmak için durdurmamaktır” (AY-IV/830-833) (Tokyürek, 2018, s. 380, 573)

tarıg tarıyu **ämäri** tınlıg-larıg kuşçı keyikçi balıkçı avçı tor-çı tuzakçı bulup ayıg kılınç kılur tın-lıg-larag öliürür “Bir taraftan toprak ekilirken kuşçular, geyikçiler, balıkçılar, avcılar torcular, tuzakçılar da sayısız canlı yaratık bulup

kötü işler yapıyor ve canlıları öldürüyorlar” (PK/I.6-8, II.1-2) (Hamilton, 2020, s. 31)

tözün oglum t(e)ñri burhan asankel(t)g yolta yorıyur erken çatik kılmuşın sözleyin “ ‘Asil oğlum, Tanrı Buda, sayısız uzun yolda yürür iken yaşadığı yeniden doğum hikâyesini anlatayım’ ” (DAS/4088-4090) (Elmalı, 2022, s. 209, 282)

kamag gañavaluk burhanlar bo mom teg ülgüsüz üküş edgülerneñ agılıkı teg bolurlar “Bütün bu Ganj nehrindeki kum gibi sayısız Budalar bu (ve) bunun gibi pek çok iyiliğin hazinesi gibi olurlar” (DAS/1627-1629) (Elmalı, 2022, s. 123, 253)

sansız sakışsız bodis(a)[t](a)vlar kuvr<a>gın ymä antag ok körkitdäçi siz “Sayısız Bodhisattvalar topluluğuna da bunun gibi göstereceksiniz” (ABİT/291-292) (Karaayak, 2021, s. 86, 247)

bo ok avant tıtag üzä ötrü ç(a)mbudivip yertinçütä ençgü äsängü mäñi ögrünçü üküş tälim bodun kara köp kalın bolur “Bu nedenden ötürü Jambudvîpa dünyasında huzur ve sevinç çok halk da kalabalık olur” (AY-VI/175-178) (Ayazlı, 2012, s. 78, 168)

m(ä)n k(ä)ntü özüm yügärü t(ä)ñrim siznitin äşidit[m] ülgülänçsiz täñlänçsiz üküş tälim nomlarıg “Ben bizzat şu an, tanrım sizden ölçülemeyecek kadar çok öğretileri işittim” (AY-X/1501-1504) (Gulcalı, 2021, s. 254, 281)

[tän]siz ülgüsüz sansız asanke [kalp] üdlärtin bärü... “(Sizin) ölçüsüz sayısız devirlerden beri...” (AY-X/1337-1338) (Gulcalı, 2021, s. 241, 279)

alkınçsız tüketinçsiz nom ağılık-ta ornanıp... “Tükenip bitmeyen öğreti hazinesinde yerleşip...” (AY-III/172.13-14) (Ölmez, 1991, s. 58)

sansız tümen yağı yavlak kuvrıp... “Sayısız yol kesiciler toplansa...” (KİP/42) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

ülgüsüz sansız bodis(a)t(a)vlar kuvragın... “Sayısız Bodhisattvalar topluluğu...” (AY-X/1309-1310) (Gulcalı, 2021, s. 239, 279)

asankelig / asankılık / asañılag: (< Toh.A asaṃkī < Kuç. asaṃkhyai < Skr. asaṃkhyeya + T. +IXg) sayısız (Elmalı, 2022, s. 378)

(*asankelig / asankılık / asañılag* sözünün “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*)

asgançu / askançu: ikiyüzlülük, riyakârlık, dedikodu (Elmalı, 2022, s. 378)

tagun: riyakârlık; riya (Ş. Tekin, 2019b, s. 465)

etüzni artadımız asgançu tagun sav sözledimiz “Vücudu (?) mahvettik. Yaltaklanıp, riyakârane sözler sarf ettik” (Maytr./69.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 129, 241)

asgançula- / askançula-: alay etmek, gülünç duruma düşürmek, hafife almak, küçümsemek (Ölmez, 1991, s. 84); ikiyüzlülük yapmak, riyakârlık yapmak, kandırmak, dedikodu yapmak (Elmalı, 2022, s. 378)

[*asgançula-* / *askançula-* sözünün “kandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar-* (I)]

asgançula- / *askançula-* “alay etmek, küçümsemek, dedikodu yapmak”

er-: nefret etmek, tiksilmek, küçümsemek (Karaayak, 2021, s. 702)

ilüg-le-: (“*askançula-*” ile birlikte) dalga geçmek, alaya almak, alay etmek (Elmalı, 2022, s. 410)

kovla-: dedikodu yapmak; iftira etmek (Özbay, 2019, s. 150)

tuta-: kötülemek, küçümsemek (Çetin, 2020b, s. 477)

uçuzla-: küçümsemek, aşağılamak, hakir görmek (Ölmez, 1991, s. 119)

askançulayu söylemekdin tıdılğaylar “Dedikodu yapmaktan (kendilerini) alıkoyacak” (DAS/3099-3100) (Elmalı, 2022, s. 176, 270)

istäm tutçı erip... “Daima küçümseyip...” (ABİT/806) (Karaayak, 2021, s. 135, 290)

adınlarig askançulayu ilügleyü söylemiş tıtagıntada yer suv barça yetlinip barıp teperler [emgek]lig yerler belgülig bolur “ ‘Başkalarını kandırmak, onlarla dalga geçmek sebebinden dolayı yeryüzü bütünüyle altüst olup birbirine karışır (ve) acı veren yerler ortaya çıkar’ ” (DAS/3273-3276) (Elmalı, 2022, s. 181-182, 272)

tözün yavaş kişilerig tutamışka yazuklap... “Sakin (ve) asil kimseleri küçümseyip suçladıklarında...” (AY-VIII/1426-1427) (Çetin, 2020b, s. 340, 383)

öz-üm-te yavız-larig körüp uçuz-ladım asgançuladım “Kendimde kötü (şey)leri görüp küçümsedim, alay ettim” (AY-III/136.13-14) (Ölmez, 1991, s. 30)

asıgsız: faydasız, yararsız; faydasızlık (Wilkens, 2021, s. 73); manasız (Gulcalı, 2021, s. 440)

bıradı: faydasız (Karaayak, 2021, s. 666)

edligniz: değersiz, yararsız (Gulcalı, 2021, s. 444)

kurğu: (“*yenik*” ile birlikte) boş, faydasız, gayri ciddi (Elmalı, 2022, s. 430)

yoksuz: çaresiz; manasız, nafiye, boşuna (Elmalı, 2022, s. 499)

k(a)ltı bo mäneñ ütözüm yüz miñ azunlartın bärü yoksuz asıgsız nāçä nāçä yirüdi artadı “Kaldı ki bu benim vücudum yüz bin varlık şeklinden beri faydasız (olup) nice (süredir) çürüdü” (AY-X/170-172) (Gulcalı, 2021, s. 156, 265)

*nəñ kim bo bir azun[ıg] **bitadı** kaçürüp ken yänä ök{r}ünçlüg bolmazunlar* “Hiç kimse bu hayatı faydasız geçirip sonrasında yeniden pişmanlık duygusuna sahip olmasın” (ABİT/1458-1460) (Karaayak, 2021, s. 196, 337-338)

*k(a)ltı bo mənıñ ätözüm yüz miñ azunlartın bärü yoksuz **asıgsız** nəçä nəçä yirüdi artadı nəñ ymä **ädlıgsız** bolup nä ärsär asıgka tusuka kirmädi* “Kaldı ki bu benim vücudum yüz bin varlık şeklinden beri faydasız (olup) nice (süredir) çürüdü ancak yine (de) değersizdir (ve) nasılsa (hiçbir) fayda getirmedi” (AY-X/170-174) (Gulcalı, 2021, s. 156, 265)

***kurğu** yenik kılınçlarıg keterip tevsiz kürsüz tözün [yumşak] törülüg tokulug erti* “Gayriciddi ve boş işlerle uğraşmayan, dürüst, asil, yumuşak ve faziletli idi” (DAS/1794-1796) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

*bo t(e)ñriler **yoksuz** emgenürler* “Bu tanrılar boş yere eziyet çekiyorlar” (DAS/3736) (Elmalı, 2022, s. 197, 277)

asıl-: asılmak, bağlanmak (Berbercan, 2016, s. 84)

(*asıl-* sözünün “bağlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*)

yilin-: yapışmak, asılmak, ilişmek, bağlanmak (Elmalı, 2022, s. 497)

asıl- / aşıll- : 1. artmak, çoğalmak (Çetin, 2020b, s. 420); artmış olmak (Hamilton, 2020, s. 146); 2. azalmak (Berbercan, 2016, s. 84)

(*asıl- / aşıll-* sözünün “azalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “artmak, çoğalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*)

asın-: giymek, giyinmek (Elmalı, 2022, s. 378)

ked-: giymek (Ayazlı, 2012, s. 317)

tonan-: giyinmek, donanmak (Çetin, 2020a, s. 296)

*ümin **asınıp** tag señirinte turup kut kolunu inçe tep tedı* “Alt giysisini giyiniş, dağın eteğinde durup, dua ederek şöyle dedi” (DAS/4570-4572) (Elmalı, 2022, s. 225, 288)

*anta basa **kädmädük** yürün arıg yañı ton **kädip** kop törlüg etig yaratıg üzä ät'özin uz etmiş yaratmış k(ä)rgäk* “Ondan sonra (daha önce) giyilmemiş beyaz, temiz, yeni elbiseler giyip türlü türlü süs ile vücudunu ustaca süslemeli” (AY-VI/315-319) (Ayazlı, 2012, s. 88, 170)

*aglak arıg orunta yañı arıg ton **tonanıp** mantal kılzun uzk(ı)ya* “Sessiz sakın bir mekânda, temiz elbise ile bezenip uygun (bir) alan oluştursun” (AY-VII/673-675) (Çetin, 2020a, s. 192, 224)

asıra-: (<Moğ. *asara-*) yetiştirmek, beslemek, büyütme (Keskin, 2022, s. 514)

[*asıra-* sözünün “beslemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (I)]

beltürt-: yetiştirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

igid- / egid-: beslemek, bakmak, yetiştirmek (Keskin, 2022, s. 594);

büyütmek (Hamilton, 2020, s. 155)

örit-: yükseltmek, beslemek, yetiştirmek (Elmalı, 2022, s. 446)

örit(t)ür-: yükselttirmek, yetiştirmek, olmasını sağlamak (Ölmez, 1991, s. 108)

örütür-: yükseltmek, besletmek, yetiştirmek, olmasını sağlamak (Elmalı, 2022, s. 447)

toşgur-: tamamlamak, bitirmek, kavuşturmak, yetiştirmek (Tokyürek, 2018, s. 954)

yetit-: yetiştirmek, olgunlaştırmak (Çetin, 2020a, s. 305)

sutbak ymä tugmış ogul-ları birlä täñ tutup kälin-läp berip ädgü asırap agul törüsinçä tutup kulgak boyun tolap ünär-män ketär-män tesär törü yargu yosun-ı birlä ata yazmış yazuk-ka tägzün “Sutbak (Turmuş’a) kendinden olan evlatlarıyla eşit davranıp, onu evlendirip, iyi bir şekilde yetiştirerek evlat töresine göre hareket etmesine rağmen (Turmuş) kulak boyun dolayıp (sırtını dönüp) ‘Çekip giderim!’ derse, töre ve kanun geleneğince babaya karşı işlenilen günaha girsın” (HB/EvlEd01.24-30) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

m(ä)n şıvsay tayşı-ka kişim-kä ulug ogul bolup ’ävim-ni bark-ım-nı igiläp asırap yorız-un “Ben Şıvsay Tayşı’ya, eşime büyük oğul olup evimi barkımı idare edip, gözetip hayatına devam etsin” (HB/AzEt01.9-10) (Keskin, 2022, s. 211, 420)

ol meniñ etlig terlig kanlıg etüzümin igidti beltürtti erser .. men .. nomlug etüzin igidtim bel(türttüm) “O benim etten, terden ve kandan ibaret olan vücudumu yetiştirdi ise ben (de) ... din vücudunu yetiştirdim” (Maytr./22.13-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 72, 206)

örüt(t)ürür kuşalamul titme edgölüg töz yltız-ların “Kuşalamûla denilen iyilik köklerini yükselttirir” (AY-III/165.21-22) (Ölmez, 1991, s. 53)

bo tıltagın bodis(a)t(a)vlar üç asankelarıg ärtürüp altı p(a)ramitlarıg toşgurup yetinç raçaburni atl(i)g oronka agtınıp ötrü yañırtı abize(k k)lmak yogarañç ogul elig m(a)h(ar)añç bodis(a)t(a)v yorıkınta tururlar “Bu sebeple Bodhisattvalar üç aşamkhyeyaları geçip altı pāramitāyı yetiştirip yedinci rājabhūmi adlı yere yükselip sonra yeniden abhişeka yaparak, Yogarāja oğul hükümdar, Māharāja Bodhisattva yolundadırlar” (AY-IV/1911-1917) (Tokyürek, 2018, s. 451, 586)

asıra / asra: aşağı, alçak (Keskin, 2022, s. 514); alt, aşağıda (Özbay, 2019, s. 146); aşağıya (T. Tekin, 2013, s. 50)

(*asıra / asra* sözünün “alt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alt*; “aşağı, aşağıda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altın*)

kodı: aşağı, aşağıya (T. Tekin, 2013, s. 56)

yavlak: kötü; cani, alçak (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

yinik: alçak (kötü), hafif, ucuz (Berbercan, 2016, s. 148)

üze teñrike tegir, asra yirke kirür tir “Yukarıda göklere erişir, aşağıda yer(in dibin)e girer” (IB/20) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

ädgü tutmayın kudi asır-a kişi-çä tutsar-män kayu-ka barsar öz köñül-inçä tapınça barzun “İyi hale getirmeden aşağı bir kişi gibi davranırsam, nereye giderse kendi istediği gibi gitsin” (HB/EvlEd01.21-23) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

togan kuş teñriden kodı tabışgan tipen kapmış “Bir şahin (işte) bir tavşan, diyerek göklerden aşağı inmiş ve (tavşanı) kapmak istemiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

sansız tümen yagı yavlak kuvrap... “Sayısız yol kesiciler toplansa...” (KİP/42) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

yig otaçı bahşı üze yinik köñül turgursar... “(Kim) en iyi hekim üzerine kötü düşünce izhar ederse...” (OB/11.8-9) (Berbercan, 2016, s. 45, 64)

askug: askı, çardak (Ş. Tekin, 2019b, s. 354)

bra: gölgelik, çardak (Ş. Tekin, 2019b, s. 372)

köligelik: gölgelik, çardak (Ş. Tekin, 2019b, s. 416)

küsetr: (< *Skr.*) çardak, gölgelik (Ş. Tekin, 2019b, s. 426)

kök kalıkda bra askug köligelik ed tavarlar közünti “Gökte çardak, gölgelik (için lüzumlu) şeyler göründü” (Maytr./18.32-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

(köligelik) küsetr oñaru tegzinü... “(Gölgelik) ve şemsiyeyi sağından döndürüp...” (Maytr./44.4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 97, 221)

astar: günah, suç (Özbay, 2019, s. 146)

(*astar* sözünün “günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg* / *ayıg* / *anıg*)

ayıg kılınç: suç, günah (Karaayak, 2021, s. 657)

erinçü: suç (Karaayak, 2021, s. 702)

kadag: günah, suç, kötülük, kusur (Gulcalı, 2021, s. 483)

mün: günah, suç, kabahat, kötü davranış (Ölmez, 1991, s. 104)

suy: günah, suç (Özbay, 2019, s. 153)

suylug: suç, günah (Hamilton, 2020, s. 178)

yazok: günah, suç, kabahat (Özbay, 2019, s. 155)

kılmış alku k[amag] tsoy erinçü ağır ayıg kılınç... “İşlediğimiz bütün suç(larımız) (ve) büyük günah(larımız)... (ABİT/187-188) (Karaayak, 2021, s. 76, 238)

edgü kutlug yalanguk-lar üz-e yok kurug yala urup mün kadag söz-ledim eraser... “İyi, kutlu insanlar üzerine boş, kuru iftira atıp, suç(ları) kabahat(leri) (olduğunu) söyledim ise...” (AY-III/135.5-7) (Ölmez, 1991, s. 28)

kün sayu ay sayu suy yazok kılur biz “Her gün, her ay günah işliyoruz” (HU/371-373) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

bu suylug ät'özdä ozalım “Bu günahlı bedenlerden kurtulalım” (PK/LI.8-LII.1) (Hamilton, 2020, s. 56)

astup: (<< *Skr. stûpa, stupa*) bir azizin ölümünden sonra kalan eşyalarının saklandığı yer, sandık, türbe (Ölmez, 1991, s. 84)

çayti: (<< *Skr. caitya*) tapınak, türbe, manastır (Tokyürek, 2018, s. 844)

sın: mezar, mezarlık, türbe (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

supurgan: (< *Soğd. *zmry'n*) mezar, mezarlık, türbe (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

nom nomlanmış oron çayti tegmä kutlug yer oron tetir “Öğreti açıklandığı, yorumlandığı yer caitya denilen kutlu yerdir” (AY-IV/3465-3466) (Tokyürek, 2018, s. 556, 606)

[ulug] sın supurgan arası[ınt]a... “[Ulu] mezarlar arasına...” (SİTA/39) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73, 164)

asur / asurı: (< *Skr. asura*) cin (Ş. Tekin, 2019a, s. 37); şeytan (Ölmez, 1991, s. 84)

içgek: şeytan, cin (Elmalı, 2022, s. 408)

nayvaziki: (< *Toh.A naivāsik* < *Skr. naivāsika*) canavar, şeytan (Karaayak, 2021, s. 748)

prit: (< *Toh.A pret* < *Skr. preta*) (ruh, hayalet) şeytan, cin (Ölmez, 1991, s. 109)

rakşas: (<< *Skr. rakshas*) kötü, zararlı varlık; şeytan (Elmalı, 2022, s. 450)

ş(ı)mnu: (< *Soğd. şmnw*) şeytan (Ölmez, 1991, s. 111)

uçık: şeytan (Çetin, 2020a, s. 299)

yek: (< *Skr. yakşa*) şeytan, cin (Çetin, 2020b, s. 487)

yelpik: cin (Çetin, 2020a, s. 304)

ol tag nayvazikisi, sintao bahşı ... “O dağ şeytanları Sintao üstadı...” (ABİT/758) (Karaayak, 2021, s. 130, 287)

tamu prit yılki aj-un-inta asuri-lar yir-inte... “Cehennem, ruh (ve) hayvan varlık şekil(ler)inde, şeytanlar yerinde...” (AY-III/138.8-9) (Ölmez, 1991, s. 32)

t(ä)ñrilig ş(i)mnularıg turuldurdaçı yavalturdaçıka... “Tanrıya sahip şeytanları sakinleştirecek olana...” (ABİT/274-275) (Karaayak, 2021, s. 85, 245)

uçık yelpik üze uçınmaguluk... “Cinlerden koruyacak...” (AY-VII/383) (Çetin, 2020a, s. 167, 220)

bo montag i[rig] s[arsıg] savın sö[ge] sarsa kadır [...] tumlug yüzlüg yekler rakşaslar [...] tamuluglarıg kayınar isiç içinte kemişürler “Bu şekilde kötü, kaba sözlerle hakaret ederek kızgın ... soğuk yüzlü şeytanlar ... cehennemlikleri kaynar kazan içinde bırakırlar” (DAS/718-721) (Elmalı, 2022, s. 89, 242)

yek içgekler neñ teg irig yavgan kılur “Cinler şeytanlar (gibi) hiçbir şekilde kaba saba davranmazlar” (DAS/1374-1375) (Elmalı, 2022, s. 113, 249)

aş / aşı: 1. aş, yiyecek (Röhrborn, 2017, s. 1); gıda, yemek (Wilkens, 2021, s. 75); besin (Hamilton, 2020, s. 146); öğün (Keskin, 2022, s. 514); 2. nasip (Elmalı, 2022, s. 378)

aş / aşı “aş, yiyecek, yemek, besin, nasip”

aşlık: yiyecek (Elmalı, 2022, s. 379)

azuk: yemek, yiyecek, yol yiyeceği (Elmalı, 2022, s. 382)

çeveg: yemek, lokma (Çetin, 2020b, s. 430)

eñ: av, yiyecek (T. Tekin, 2013, s. 53)

kömen: yiyecek; şifa (Berbercan, 2016, s. 112)

liv: (< Çin. li) yemek, aş (Keskin, 2022, s. 652)

meñ: yem, yiyecek, aş, besin (Ölmez, 1991, s. 104)

mün: çorba, aş (Keskin, 2022, s. 665)

tatıg: tat, lezzet; yiyecek; tat duyusu (Berbercan, 2016, s. 131)

ülüş: 1. bölüm, fasıl 2. nasip (Tokyürek, 2018, s. 979)

yem: yiyecek (Tokyürek, 2018, s. 989)

yigü: yenecek şey, yemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 509)

yigülük: yenecek, yenilecek, yenir, yiyilesi, yiyecek (Ölmez, 1991, s. 124)

monda yänä közünmüz, moŋa yegülük aş içgü “Burada bunun yiyeceği yiyecek ve (içeceği) içecek görünmüyor” (AY-X/586-587) (Gulcalı, 2021, s. 184, 270)

yalaŋukların aşı üz[ülm]edin y(a)rlıkançsız köŋülin tınl(ı)g[lar]ıg öl[ürüp i[si]g isig [...] yediŋizl[er] “İnsanların (bu dünyadan) nasibi kesilmemişken (siz) acımasızca onları öldürüp sıcak sıcak ... yediniz” (DAS/706-709) (Elmalı, 2022, s. 89, 242)

bir ugurta ol elig begniŋ aşçı[sı] begiŋe aşlık et [bulma]dın isig [öziŋe] [ertingü] korkup [inçe tep] [tedi] “Bir vakit o hükümdarın aŝçısı hükümdarına yiyecek et bulamadığından (kendi canı için çok fazla) korkup şöyle demiş” (DAS/1398-1403) (Elmalı, 2022, s. 114, 250)

aş azuk ed tavar anut[ı]p [al]tınç kün taluyka bargalı iş urtılar “Yiyecek, mal mülk hazırlayıp altıncı gün denize varmak için çalışıp çabaladılar” (DAS/406-408) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

eŋin meŋin bulmuş “Avını bulmuş” (IB/31) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

ol yaŋalarka kömen aş yüdtürüp [...] “O fillere yiyecek yükletip...” (OB/21.12) (Berbercan, 2016, s. 54, 73)

balık-takı v(i)rh(a)r yaŋlıg saŋisd(a)v(i)re çalı bolup liv yemüz-ün-lär “Şehirdeki manastır geleneğince kıdemli rahipler olup yemek yemesinler” (HB/Vak01.29-30) (Keskin, 2022, s. 225, 425)

su ulatı mün buşı bermäk üzä t[älim balıkların isig] özlärin ulamı[ŝ ärmüz män “Su ve yiyecek sadakası vermek için sayısız balığın canlarını kurtarmış değilim” (AY-X/6-8) (Gulcalı, 2021, s. 143, 263)

igläsär yeti künki mün aş m(ä)n çintso şıla berürm(ä)n “Hastalanırsa, yedi güne kadarki yemeğini ben Çintso Şıla veririm” (HB/Rehin02.2v-3v) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

öz ätözüg tınl(ı)glarka yem içim ot äm kılmaq ärür “Kendi bedenini canlılara yiyecek, içecek, ilaç etmektir” (AY-IV/858-859) (Tokyürek, 2018, s. 382, 573)

aş ton yigü içgülerin istiler “Yiyecek, içecek ve giyeceklerine el koydular” (Maytr./75.54-55) (Ş. Tekin, 2019b, s. 142, 249)

aşa-: 1. yemek, tüketmek, beslenmek, gıda almak (Hamilton, 2020, s. 146); beslemek, doyurmak (Çetin, 2020b, s. 420); yemek yemek, yiyip içmek; 2. tadını çıkarmak; zevkini çıkarmak; zevk almak (Wilkens, 2021, s. 75); 3. kabul etmek, almak, üstlenmek (Elmalı, 2022, s. 379); 4. (hürmet vb.) görmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 354); yararlanmak (Ölmez, 1991, s. 84); 5. acı çekmek (Karaayak, 2021, s. 652)

[*aşa-* sözünün “beslemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

açın- (I); “almak, kabul etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “tüketmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*]

aşa- “yemek, beslenmek, gıda almak, yemek yemek, doyurmak”

aşan-: beslenmek, yemek, gıda almak (Hamilton, 2020, s. 146);

yemek yemek (Karaayak, 2021, s. 652)

aşla-: yemek yemek, besin almak (Hamilton, 2020, s. 146)

eded-: beslenmek, kuvvetlenerek büyümek, verimli olmak (Ayazlı, 2012, s. 304)

kantur-: tatmin etmek, doyurmak (Elmalı, 2022, s. 414)

todgur-: doyurmak (Berbercan, 2016, s. 135)

todur-: doyurmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 478)

ye-: yemek (Çetin, 2020b, s. 487); yemek yemek (Karaayak, 2021, s. 830)

lölär tapagın udugın aşadı “Ejderhaların tapınması ve saygı göstermesi sayesinde yedi, içti” (PK/L.4-5) (Hamilton, 2020, s. 55)

aş aşanmaz men “Yemek yemeyeceğim” (PK/XIX.8) (Hamilton, 2020, s. 40)

amıtı bularnı aş üze todgurmışım kergek tip sakıntı “Şimdi bunları aş ile doyurmam gerek diye düşündü” (OB/21.2-3) (Berbercan, 2016, s. 54, 73)

(tü) türlüğ aşın işgün ... todurdı kanturdı erser .. men ...anı tözünler ... bilge biligin ögrünçün todurtum (kantur)dum “Çeşitli yiyecek ve içecek ile ...doyurdu, kandırdı ise, brn ... onu asiller ... hikmet ve sevinç ile doyurdum, (kandırdım)” (Maytr./21.7-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 70, 205)

aş yep darni sözlöp... “Yemek yiyip büyü sözü söyleyip...” (ABİT/915) (Karaayak, 2021, s. 145, 298)

aşa- “acı çekmek ”

bulgan-: acı çekmek, kederlenmek (Karaayak, 2021, s. 678)

emgen-: acı çekmek (Karaayak, 2021, s. 689)

kamag açığ tarka ämgäklärig täginürlär aşayurlar “Bütün acıları, eziyetleri (ve) sıkıntıları kabullenirler, acı çekerler” (ABİT/536-537) (Karaayak, 2021, s. 109, 268-269)

[bulgantı]lar busantılar “[acı çektiler] üzüldüler” (ABİT/799-800) (Karaayak, 2021, s. 134, 290)

tarka ämgäk ämgänmişin äşidip ötrü an[ta] kirip ayıp tütsüg urdurup ütlädi [äriğlädi] “Acı (ve) eziyet çektiğini işitip bunun üzerine (içeriye) girip söyleyip tütsü koydurup öğüt verdi” (ABİT/1142-1143) (Karaayak, 2021, s. 167, 314)

aşadaçı: yiyici (Ş. Tekin, 2019b, s. 354)

aşlıg: yiyici, yiyen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 344)

bursı kuvragda öhre aşadaçılarnay ornı uyası avış tamu için avış tamuda togdılar “Manastır (sakinlerin)den önce yiyenlerin yeri, çukuru Avici cehennemi olduğu için Avici cehenneminde doğdular” (Maytr./72.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 134, 244)

tüş yemiş aşlıglar ı tarıg aşlıglar... “Meyve yiyiciler, ekin yiyiciler...” (SİTA/224-225) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 94, 172)

aşan-: beslenmek, gıda almak (Hamilton, 2020, s. 146); yemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 354); yemek yemek (Karaayak, 2021, s. 652)

(*aşan-* sözünün “beslenmek, yemek, gıda almak, yemek yemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşa-*)

aşat-: yedirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 354); zevk aldirmek, tattırmak (Gulcalı, 2021, s. 441)

yedür-: yedirmek (Elmalı, 2022, s. 494)

buluñda señirte yaşa [ol]urup kaydakı ogulanıñ ogurlap k(a)lmaşapade [eli]gke yedürür erti “Köşede bucakta gizlenerek sokaktaki çocukları çalarak Hükümdar Kalmāşapāda’ya yedirmiş” (DAS/1459-1461) (Elmalı, 2022, s. 117, 250)

aşaylıg: niyetli (Ş. Tekin, 2019b, s. 354)

ugraglıg: niyetli (Tokyürek, 2018, s. 971)

edgü aşaylıg tip titir “ ‘İyi niyetli’ denir” (Maytr./59.35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 118, 235)

burhan kutıña ugraglıg... “Buddha saadetini niyetli (olup)...” (AY-IV/2454) (Tokyürek, 2018, s. 489, 593)

aşılmak: çoğalma (Ş. Tekin, 2019b, s. 354)

üstemek: çoğalma, artma (Çetin, 2020b, s. 482)

bu buyan küçinte teñridem kutı küçi çoğ yalınları aşılmakı bolzun “Sevap sayesinde ilahî saadetleri, kudretleri ve parlaklıkları artsın” (Maytr./1.56-58) (Ş. Tekin, 2019b, s. 41, 188)

ed tavarıg üstemek atl(ı)g yeti y(e)g(i)rminç bölük “Malı mülkü artırması adlı on yedinci bölüm” (AY-VIII/452-454) (Çetin, 2020b, s. 259, 372)

aşla-: yemek yemek, besin almak (Hamilton, 2020, s. 146)

(*aşla-* sözünün “yemek yemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşa-*)

aşlıg: yiyici, yiyen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 344)

(*aşlıg* sözünün “yiyici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşadaçı*)

aşlık: mutfak (Ş. Tekin, 2019b, s. 354); yiyecek (Elmalı, 2022, s. 379)

(*aşlık* sözünün “yiyecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşı*)

aşnu: önce, evvel, ilk önce (Ayazlı, 2012, s. 294); önceden (Karaayak, 2021, s. 652); daha önce, önünde, aşmış, geçmiş (Hamilton, 2020, s. 146); ön (Ş. Tekin, 2019b, s. 355)

aşnu “önce, evvel, önceden, daha önce, önünde, geçmiş, ön”

aşnuça: önce, ilk olarak (Gulcalı, 2021, s. 441)

baş: baş, kafa; ilk, önce (Keskin, 2022, s. 528)

başlag: önce, ilk (Berbercan, 2016, s. 88)

baya: önce, evvel (Berbercan, 2016, s. 88)

berü: önce, beri (Karaayak, 2021, s. 664)

burun: önce, evvel (Keskin, 2022, s. 564)

burunça: önceden, evveliden (Keskin, 2022, s. 564)

erte: önceki, evvelki, önce (Tokyürek, 2018, s. 857)

ertmiş: geçmiş (Çetin, 2020b, s. 434)

oza: önce (Ayazlı, 2012, s. 334); geçmiş (Keskin, 2022, s. 680)

öñ: önce, evvel, ilk (Elmalı, 2022, s. 445); ön (Ş. Tekin, 2019b, s. 446)

öñdün: doğu; ön, önce (Keskin, 2022, s. 685); önceden (Karaayak, 2021, s. 761)

öñre: önce, evvel (Keskin, 2022, s. 685); daha önce (Elmalı, 2022, s. 446); ön (Çetin, 2020a, s. 288)

öñreken: daha önce (Karaayak, 2021, s. 762)

öñrerek: daha önce (Ş. Tekin, 2019b, s. 446)

öskinde / öskinte: yanında, önünde (Gulcalı, 2021, s. 506)

süü / sö: önce (Tokyürek, 2018, s. 930); geçmiş (Çetin, 2020b, s. 466)

bo d(a)rniğ tutup aşnu miñ sākiz kata sözlüzün “Bu Dhārañi’yi tutup önce 1008 defa söylesin” (AY-VI/921-922) (Ayazlı, 2012, s. 134-135, 175)

aşığ içgüg [adırsar] aşığı tatıg tegşürmedin baya törüçe yidürser anta takı bultukmaz ig törçigülük tıtağlar “Yiyecek ile içecek ayrılırsa tat değiştirmeden,

evvel söylenen usule göre yedirirse o zaman hastalığı başlatan sebepler bulunmaz” (OB/8.1-4) (Berbercan, 2016, s. 42, 61)

k(ä)ntü özüñin aşnuça ançak(ı)ya enç kılğıl “Kendin önce biraz sakın ol” (AY-X/730-731) (Gulcalı, 2021, s. 194, 272)

ud yıl yetinç ay bir otuz-ka toy-ka içgü üç kap süçüg-ni kurug onı bütürüp berip baş kâzig-kâ tutzun “Sığır yılı yedinci ayın yirmi birinde toyda içilecek üç kap şarabı Kurug’un onluğu hazırlayıp, verip, ilk düzenli iş sırası (hesabına) saysın” (HB/BuYön27.1-4) (Keskin, 2022, s. 241, 431)

biz-niñ burun bergüçi k(a)r-a toyın atl(ı)g k(a)l(a)n-çımız-nı y(a)nturup altımız “Bizim önceki Kara Toyın adlı kalançımızı döndürüp aldık” (HB/Çeş22.9-10) (Keskin, 2022, s. 291, 450)

m(ä)n yulup alayın saña burunça boş bitig beräyin “ ‘Ben seni alayım, önce azat belgesi vereyim’ ” (HB/Dilek04.12-13) (Keskin, 2022, s. 272-273, 441)

yme öyre ertmiş üdte bo ça[mbu]divip yertinçüde baladivaçi [atl(ı)g] ulug [elig] han bar erti “Geçmiş zamanlarda bu Çambudvip (adlı) yeryüzünde Baladivaçi büyük hükümdar vardı” (AY-VIII/1149-1151) (Çetin, 2020b, s. 318, 380)

ozadın bärü aşıdmätük... “Önceden beri işitilmemiş...” (AY-VI/1264) (Ayazlı, 2012, s. 161, 179)

[...] *öñdün sözçi erti* “... (olacakları) önceden söyleyiciydi” (DAS/2043) (Elmalı, 2022, s. 137, 257)

yeti küntä öñdün ülügümüznü öñräkän bilip ukup... “Yedi gün öncesine ait payımızı daha önceden anlayıp...” (ABİT/335-336) (Karaayak, 2021, s. 90-91, 251)

bular [ok öñre yumşak] yılın koolları[n sever taplar amrakların] kuçmazlar mu erti “Bunlar (önceden yumuşak) sıcak, kollarıyla (sevip, arzular; sevgililerini) kucaklamazlar mıydı?” (DAS/2096-2098) (Elmalı, 2022, s. 139-140, 258)

teñri teñrisi burkanta öñrerek yalañuk etüzin ıdalap tujit teñri yirinte togdı “Tanrılar Tanrısı Burkan’dan önce insanlar âlemini bırakıp Tpsita (adlı) tanrılar diyarında doğdu” (Maytr./103.5-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 173, 266)

ol arıgka kirip aç bars öskintü “O ormana girip aç kaplanın önüne vardı” (AY-X/257) (Gulcalı, 2021, s. 162, 266)

ol antag södin berü köni kertü y(a)rılığlar için ... “Böyle eskiden beri doğru sözlü oldukları için...” (AY-VIII/15-16) (Çetin, 2020b, s. 224, 367)

aşnuça: önce, öncelikle, ilk (Çetin, 2020a, s. 264); ilk olarak (Gulcalı, 2021, s. 441)

(*aşnuça* sözünün “önce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*)

baş: baş, kafa; ilk, önce (Keskin, 2022, s. 528)

başdınkı: baştaki, ilk; en üstün (Çetin, 2020b, s. 424)

başlag: önce, ilk (Berbercan, 2016, s. 88)

başlayı: ilk olarak (Karaayak, 2021, s. 662)

‘eng’ilki: ilk, birinci, en ilk (Ölmez, 1991, s. 92)

eñ: en, ilk (Elmalı, 2022, s. 400)

'eñbaşlayu: ilk (Karaayak, 2021, s. 689)

ilki: ilk, ilk olan, birinci, baş, başlangıç (Elmalı, 2022, s. 410)

ön: ilk, ön (Ş. Tekin, 2019b, s. 446)

öndün: önceden, önceki, öncelikle (Karaayak, 2021, s. 761)

öñre: önceki, ilk (Karaayak, 2021, s. 762)

aşnuça bo iki kırk törlüg ootlarig alıp yungu kılmuş k(e)rgek “Öncelikle bu otuz iki tür bitkiyi alarak yıkanmalıdır” (AY-VII/393-394) (Çetin, 2020a, s. 168, 220)

başlayu yoriguluk yorig ugurın u[kup]... “İlk olarak değişmeye uğrayacak davranışın sebebini anlayıp...” (ABİT/653) (Karaayak, 2021, s. 120, 278)

'äñbaşlayu luçeü atl(ı)g balıktakı... “İlk Löçeü adlı şehirdeki...” (ABİT/916) (Karaayak, 2021, s. 145, 298)

anı üçün eñ ilki ajunta tüş berti “Bunun için ilk varlığında (bu günahın) karşılığını aldı” (DAS/3467-3468) (Elmalı, 2022, s. 188, 274)

'eng'ilki bodun kara bi-siz bıçgu-suz bay mengilig bolgaylar “Birincisi, halk(lar)ı bıçaksız, kesicisiz, zengin (ve) rahat olacaklar” (AY-III/196.17-18) (Ölmez, 1991, s. 77)

alku (em)gek öñ urug-gı bolmuş “Bütün ızdırap ilk tohumlarda var olmuş” (Maytr./42.13-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 96, 220)

tını ünmiş üdtä uzi[k] [y]änä öñdünki yañça üntürgü ol “Nefesini çıkardığı anda, harf yeniden önceki hâline yükseltecektir” (ABİT/1232-1233) (Karaayak, 2021, s. 176, 320)

öñrâ azunta ödäçi bilgä biliglig bolup... “Önceki hayatı düşünerek erdemli olup...” (ABİT/346-347) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

aşnukı: önceki, evvelki (Wilkens, 2021, s. 77)

bayakı: deminki; önceki, evvelki (Gulcalı, 2021, s. 452)

burunkı: önceki, evvelki (Keskin, 2022, s. 564)

erte: önceki, evvelki, önce (Tokyürek, 2018, s. 857)

öndün: önceden, önceki, öncelikle (Karaayak, 2021, s. 761)

öñdünki: önceki (Keskin, 2022, s. 685)

öñre: önceki, ilk (Karaayak, 2021, s. 762)

öñreki: önceki, daha önceki, evvelki (Ölmez, 1991, s. 108)

söki: önceki, eski (Çetin, 2020a, s. 291)

aşnuki buyan erser tavar buşı titir “Önceki iyilik ise mal sadakasıdır” (AY-III/161.18-19) (Ölmez, 1991, s. 49)

ötrü ol batiri kız bayaki muktike upasančka inçe tip tidi “Sonra bu kız Bhadrā, evvelki Mukti’ye (?), rahibeye şöyle dedi” (Maytr./23.32-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 73, 207)

biz burun-kı bu [kan]-l(a)r çakın-tın bārü ak-a ini-l(ä)rimiz bilä bag-nı ädl(ä)p özkä alb(a)n y(a)s(a)k tutmayın [kan]-l(a)r-ım-ız-ka küç berip yorıdımız ärti “Biz önceki bu hanlar çağından beri ağabeylerimiz, küçük erkek kardeşlerimizle bağı işleyip alban ve yasak (vergileri) vermeden hanlarımıza güç verip yaşamıştık” (HB/Dilek01.41-47) (Keskin, 2022, s. 270, 440)

tını ünmiş üdtä uzi[k] [y]änä öñdünki yañça üntürgü ol “Nefesini çıkardığı anda, harf yeniden önceki hâline yükseltecektir” (ABİT/1232-1233) (Karaayak, 2021, s. 176, 320)

öngreki burkan-lar-ıg nırvan-ka kirü y(a)rıkamaz-un “Önceki Budalar lütfedip Nirvâna’ya girmesin(ler)” (AY-III/164.3-4) (Ölmez, 1991, s. 51)

söki arjılar birle bir yañlıg meñün turur siz yertinçüde “Eski kâhinler gibi uzun süre dünyada durursunuz” (AY-VII/824-826) (Çetin, 2020a, s. 204, 226)

aşuk-: acele etmek (Erdal, 1991, s. 645)

ev-: acele etmek, telaşlanmak, çabuk olmak (Gulcalı, 2021, s. 467)

tavran-: acele etmek, davranmak (Ayazlı, 2012, s. 342)

tawrat-: acele etmek (Berbercan, 2016, s. 132)

evä taya tavrana, yakın kälip bağgärü ötündi ol buryukı, elig bağkä inçä tep “O kumandan telaşla / aceleyle hükümdara doğru yaklaştı (ve) hükümdara şöyle arz etti” (AY-X/758-760) (Gulcalı, 2021, s. 196-197, 272)

ol iki oğlanı yime tawratı barıp... “O iki oğlu da hızla gidip...” (OB/21.9-10) (Berbercan, 2016, s. 54, 73)

aşup: (< *Skr. aśubha*) pis, çirkin (Ş. Tekin, 2019b, s. 355)

(*aşup* sözünün “pis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*)

erig: kötü, kaba, çirkin; zor (Çetin, 2020b, s. 437)

irig: kaba, iri, çirkin (Elmalı, 2022, s. 410)

irinçü: günah; kötü, çirkin (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

kırtışsız: çirkin (Çetin, 2020b, s. 446)

körksüz: çirkin (Ş. Tekin, 2019b, s. 418)

sevigsiz: sevimsiz, çirkin (Tokyürek, 2018, s. 927)

taplagsız: çirkin, sevimsiz (Tokyürek, 2018, s. 934)

tokusuz: (“*törüsüz*” ile birlikte) çirkin, ahlaksız (Elmalı, 2022, s. 474)

törüsüz: töreye uymayan, uygunsuz, kötü, çirkin, ahlaksız (Elmalı, 2022, s. 476)

birök yana kırsarlar erig yavlak ayığ kılınçığ odguratı tüşerler üç yavlak yo[l]lar içinte “Eğer kaba, kötü işler yaparlarsa kesinlikle düşerler üç kötü yolun içine” (AY-VIII/1522-1525) (Çetin, 2020b, s. 349, 384)

kayu kişi tözintin berü irig yavğan urukş y(a)vlak köñüllüg bolsar ol adınagunı ölürgeli ugrayur “Kim yaradılıştan kaba ve kötü kalpli ise, o başka birini öldürmeye meyillidir” (DAS/87-90) (Elmalı, 2022, s. 68, 234)

kişi azunında tugdukda öñsüz kurtışsız sävigsiz taplagsız bolmışların... “İnsan hayat biçiminde doğduklarında renksiz, çirkin, sevimsiz, hoşnutsuz olduklarını...” (AY-IV/2382-2384) (Tokyürek, 2018, s. 482, 592)

yavlak körksüz kılınçlar kılımız “Fena ve çirkin ameller işledik” (Maytr./74.35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 139, 247)

t(e)ñri t(e)ñrisi burhan y(i)me törüsüz tokusuz amranmak teginmekig artukrak veryük ol “Tanrılar Tanrısı Buda da çirkin (bir ilişkiyi), birlikte olmayı son derece yermiştir” (DAS/1058-1060) (Elmalı, 2022, s. 101, 246)

at (I): 1. ad, isim, unvan (Elmalı, 2022, s. 379); şöhret, ün (Ölmez, 1991, s. 84); nam (Berbercan, 2016, s. 85); 2. şans, mutluluk (Karaayak, 2021, s. 653)

at (I) “ad, isim, şöhret, ün, nam ”

küü: şöhret, ün, şan, ad (Ölmez, 1991, s. 103); nam (Berbercan, 2016, s. 115)

mañgal: (<< *Skr. mangala*) ad, isim (Tokyürek, 2018, s. 896)

şan: (< *Ar. şa'n*) şan, şöhret, ün (Karaayak, 2021, s. 781)

büt[ün] yertinçüde ayığ atı yadılur “Bütün dünyada adın kötüye çıkar” (DAS/317) (Elmalı, 2022, s. 76, 236)

anın atı küüsi çambudıwıp uluşda kiñürü yadıltı “Onun namı şöhreti bu dünyada geniş bir şekilde yayıldı” (OB/15.8-9) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

at mañgal bulsun “Şan, şöhret bulsun” (AY-IV/3489) (Tokyürek, 2018, s. 558, 606)

töpösintä şanıg b(ä)lgü bolmaz “Tepesinde şanı (ve) işareti olmaz” (ABİT/1213) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

at (I) “şans, mutluluk”

ençgü: mutluluk, huzur (Karaayak, 2021, s. 701)

ençgülüg: mutluluk, huzur, mutlu (Karaayak, 2021, s. 701)

esengülüg: mutlu, huzurlu, mutluluk (Karaayak, 2021, s. 696)

kıv: mutluluk, saadet (Ayazlı, 2012, s. 320)

kut: kut, mutluluk (Çetin, 2020a, s. 282)

maṅgal: (< *Toh.A maṅkal* ~ *Toh.B maṅkāl* < *Skr. maṅgala*) şans, mutluluk (Karaayak, 2021, s. 745)

meṅi: mutluluk, huzur (Karaayak, 2021, s. 745)

meṅilig: huzurlu, mutluluk; yararlı, faydalı (Karaayak, 2021, s. 745)

nirvan: (< *Toh.A nervāṇ* ~ *Toh.B nervāṇ* < *Skr. nirvāṇa*) mutluluk, huzur (Karaayak, 2021, s. 749)

ögrünç: mutluluk, sevinç (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

sevinç: neşe, sevinç, mutluluk (Elmalı, 2022, s. 455)

at maṅgal tegüçi yk 'wyr / k' yükünür biz “Talih (ve) mutluluk denen ... secde ederiz” (ABİT/310) (Karaayak, 2021, s. 88, 248)

asıg tuso ençgü mūji berdāçikā... “Fayda, mutluluk verecek olana...” (ABİT/276) (Karaayak, 2021, s. 85, 245)

alku nom uguşintakı tınl(ı)glar [ençgölüg] üsängölüg bolzunlar “Bütün öğreti esastaki canlılar mutlu (ve) huzurlu olsunlar” (ABİT/471-472) (Karaayak, 2021, s. 103, 263)

yänä maṅ maṅ sayu adakların irklämişçä bo közünür azuntakı kutı kıvı asılur “Ve her bir adımda ayaklarını yere basmış gibi içinde bulunduğu dünyada (şimdiki zamanda) mutluluğu çoğalır” (AY-VI/348-350) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

küsänçig mūjilürkä ägrikgülük balguluk bolup... “Arzu edilen mutluluklara karışıp...” (ABİT/535) (Karaayak, 2021, s. 109, 268)

ür keç üdün yertinçütä turu y(a)rıkrap asıglıg mūjilig kılı y(a)rıkazunlar “Daha uzun zaman dünyada kalarak yarar ve mutluluk sağlasınlar” (ABİT/203-205) (Karaayak, 2021, s. 78, 239)

ö]z evinte [ögrünç sevinç bulmaz] “Kendi evinde (mutlu olamazlar)” (DAS/1001-1002) (Elmalı, 2022, s. 99, 245)

at (II): at, beygir (Elmalı, 2022, s. 379); binek hayvanı (Çetin, 2020a, s. 264)

at (II) “at, binek hayvanı”

miñü: binek hayvanı (Ş. Tekin, 2019b, s. 431)

yılıkı: at, at sürüsü; hayvan (T. Tekin, 2013, s. 66)

yunt: at (Hamilton, 2020, s. 193)

*t(e)rkin ök **atdın** kodı tüşüp...* “Hemen atından aşağı inip...” (DAS/1363-1364) (Elmalı, 2022, s. 112, 249)

*kentü kentü **mişü** kölüñütün inip yorıyurlar* “Herkes kendisinin binek hayvanından (veya) nakil vasıtasından inip (yayan) yürür” (Maytr./51.54-55) (Ş. Tekin, 2019b, s. 106, 227)

*agılıñta **yulkıñ** bolzun* “Ağılında atların olsun” (IB/47) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

*beg er **yuntuğaru** barmış* “Bey atlarına doğru gitmiş” (IB/5) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

at-: atmak, fırlatmak (Elmalı, 2022, s. 379)

çal-: atmak, vurmak, yere çalmak (Gulcalı, 2021, s. 463)

kam-: fırlatmak (Elmalı, 2022, s. 413)

kemiş-: atmak, fırlatmak; terk etmek (Çetin, 2020b, s. 443)

sal-: bırakmak, salmak, atmak; sallamak (Elmalı, 2022, s. 452)

sud-: çıkarmak, atmak (Gulcalı, 2021, s. 515)

ur-: vurmak, dokunmak; hazırlamak, düzenlemek; sunmak, vermek; atmak (Elmalı, 2022, s. 483); fırlatmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

*supuşup [atlıg] çeçekin etiglig psekin [br(a)hmadate eli]gke **atdı*** “Karanfillerle süslenmiş çelengi (Hükümdar Brahmadatta’ya) attı” (DAS/1161-1163) (Elmalı, 2022, s. 105, 247)

*tolp ätözin kötürtip yerkä **çaldı** bir yumgı* “Bütün vücudunu kaldırıp birden (kendini) yere bıraktı” (AY-X/681-683) (Gulcalı, 2021, s. 191, 271)

*anta ok yerte **kamdı*** “Hemen (onu) yere fırlattı” (DAS/3870-3871) (Elmalı, 2022, s. 201, 279)

*üze **kemişip** kemiş teg yañcarlar* “Yukarıdan (onların) üzerine fırlatıp (onları) kemiş gibi ezerler” (DAS/691) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

*bo montag yıdıg k(ä)rgäksiz ätözümün **sudmış**...* “Böyle kötü kokan, gereksiz bedenimi atmış...” (AY-X/176-177) (Gulcalı, 2021, s. 156, 265)

*bo [eti]g kim söğülti erser t(e)rkin anı çandalnıñ eliginte **uruñlar*** “Bu eti kim pişirdiyse hemen onu celladın eline atsınlar” (DAS/3129-3131) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

ata-: ad vermek, adlandırmak, çağırmak, seslenmek (Ölmez, 1991, s. 84); anmak, adını söylemek (Çetin, 2020a, s. 264); söylemek (Karaayak, 2021, s. 653)

(*ata-* sözünün “çağırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alakır-*)

ata- “seslenmek, söylemek”

ay-: söylemek (Çetin, 2020a, s. 265)

ayıt-: söylemek (Karaayak, 2021, s. 657)

okı-: çağırmak, seslenmek (Gulcalı, 2021, s. 500)

orla-: bağırarak, seslenmek (Karaayak, 2021, s. 755)

ötün-: arz etmek, rica etmek, bildirmek; sormak; söylemek (Ayazlı, 2012, s. 335)

sözle-: söylemek (Ayazlı, 2012, s. 339)

te-: demek, söylemek (Ayazlı, 2012, s. 345)

tutuz-: emretmek, söylemek (Tokyürek, 2018, s. 966)

ünte-: seslenmek, çağırmak (Elmalı, 2022, s. 486)

atın a[ta]gali “Adını söyleyecektir” (ABİT/1455) (Karaayak, 2021, s. 196, 337)

ne yime tire yığırak ayu bireyin “Ancak bunun hakkında topluca (şunu) söyleyeyim” (Maytr./13.40-41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 61, 200)

inçä tep ayıtdı “Şöyle diyerek sordu” (ABİT/1093) (Karaayak, 2021, s. 162, 311)

alku] toyınlarıg okıp... “Bütün keşişlere seslenerek...” (AY-X/13) (Gulcalı, 2021, s. 144, 263)

tavranu orlayu inçä tep sözlüdi “Telaş ederek seslenip şöyle diye söyledi” (ABİT/901) (Karaayak, 2021, s. 144, 297)

bo mănîñ ötüñmiş ötüğüm äzüg igid bolu täginmägüsiñä atı kötrülmiş ayagka tägimlig t(ä)ñrim tanuk bolu y(a)rılıkagay ärti “Bu benim söylediğim sözlerin yalan olmadığına Yüce Tanrım, tanık olacak” (AY-VI/1101-1105) (Ayazlı, 2012, s. 148-149, 177)

m(a)habrahmi ulug äzrua t(ä)ñri yertinçükä asıglığın ürüg uzatı yertinçülüğ şastırlarıg ayıtı sözlüdi “M(a)habrahmi yüce Brahma Tanrısı yeryüzüne faydalı daima (dünyevilikten çıkaracak) şâstraları söyledi (açıkladı)” (AY-VI/725-728) (Ayazlı, 2012, s. 119, 174)

şlok tak[şu]t[in] oğlu[a] inçe tep tedi “Şiirle oğluna şunları söyledi” (AY-VIII/1179-1180) (Çetin, 2020b, s. 320, 380)

elig beg basasınta yoriyu oğlagu ünin ünteyü elig begke inçe tep tedi “Hükümdarın arkasından yürüyerek tatlı bir sesle seslenerek hükümdara şöyle dedi” (DAS/3624-3626) (Elmalı, 2022, s. 193, 276)

ata: baba (Wilkins, 2021, s. 80)

kañ: baba (Ayazlı, 2012, s. 315)

atamız-nıñ ülüş bitig-indäki-çä nägü-sin kim-in tapşura berip “Babamızın mirasında neyi, kimi varsa hepsini teslim ederiz” (HB/Vas07.12-13) (Keskin, 2022, s. 222, 424)

kaşım sizni okıyur “Babam sizi çağırmiş” (AY-VI/953) (Ayazlı, 2012, s. 137, 176)

atagu: söyleme (Karaayak, 2021, s. 654)

sözmek: söyleme, anlatma (Ölmez, 1991, s. 111)

atın ataguka b(ä)k katıg tankardı “Adını söylemeye sağlam (şekilde) tanıklık etti” (ABİT/1084) (Karaayak, 2021, s. 161, 310)

kılmış ayıg kılınç-ların yaşurmatın baturmatın aç a yada sözmek... “İşlediği kötü davranışlarını gizlemeden, saklamadan, açarak, yayarak söylemek...” (AY-III/149.6-8) (Ölmez, 1991, s. 41)

atamak: çağırma (Ş. Tekin, 2019a, s. 37); söylemek (Karaayak, 2021, s. 654)

sözmek: söylemek (Karaayak, 2021, s. 778)

atın atamaktın artdaçı “Adını söylemekten daha büyük olacaktır” (ABİT/957) (Karaayak, 2021, s. 149, 301)

abita burhan kutıña tep sözlämäk ärür “Amitābha Buddha kutsallığına diye söylemektir” (ABİT/663-664) (Karaayak, 2021, s. 121, 279)

atan-: adlandırılmak, ad verilmek (Berbercan, 2016, s. 85); adı söylenmek (Çetin, 2020b, s. 421); adlanmak, denilmek, isim verilmek (Elmalı, 2022, s. 379); denmek, söylenmek (Karaayak, 2021, s. 654); ünlenmek, ünlü olmak (T. Tekin, 2013, s. 50)

(*atan-* sözünün “söylenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agızan-*)

atan- “adlandırılmak, denilmek, denmek, ünlenmek, ünlü olmak”

çavık-: ünlü olmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 347); ünlenmek (Çetin, 2020a, s. 270)

kükül-: ünlenmek, adı yayılmak (Çetin, 2020b, s. 451)

tet- / tit-: 1. -Ir ekiyle birlikte: *tetir* {-Dir } koşaç, copula 2. denilmek, denmek, diye adlandırılmak (Ayazlı, 2012, s. 346); adlandırılmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

ol bişinç aylı altınç ay yağmurlug öd atanur “Beşinci aya ve altıncı aya yağmurlu zaman adı verilir” (OB/5.22-23) (Berbercan, 2016, s. 39, 59)

uvut uyat üze çavıkmış : *atl(ı)g küülüg bilge siz* “Utanmasıyla üne kavuşmuş, şan şöret sahibi bilgesiniz” (AY-VII/728-729) (Çetin, 2020a, s. 196, 225)

t(e)ñri oğlu tep at üze kükülürler kişi ara “ ‘Tanrı oğlu’ diye şöret buluyorlar insanlar arasında” (AY-VIII/1212-1214) (Çetin, 2020b, s. 323, 381)

tavgaçça kuanşi im titir “Çincesi Kuanşi im demektir” (KİP/8) (Ş. Tekin, 2019a, s. 9, 19)

atan: deve (Keskin, 2022, s. 515)

tebe: deve (T. Tekin, 2013, s. 61)

ögödäy süü-siñä iki yürün atın ötünip ambı balık daruga-larına ädärkä yaraşu at berip çintso ayag-ka tägimlig-kä bir-kä iki berip ağır kın-ka tägir-biz “(İtiraz edersek) Majesteleri Ögödäy’e iki beyaz deve arz edip Ambı şehri valilerine eyere yaraşır at verip saygıdeğer Çintso’ya da bire iki verip ağır cezaya çarptırılırız” (HB/EvlEd03.2v-5v) (Keskin, 2022, s. 209, 420)

tebe *titigke tüşmiş* “Bir deve bir bataklığa düşmüş” (IB/46) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

atarvana: (<< *Skr. ātharvaṇa*) bir tür büyücü, sihirbaz (Kılıç Cengiz, 2021, s. 344)

(*atarvana* sözünün “sihirbaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arvışçı*)

atay: yavru (hayvan veya insan yavruları için kullanılan küçültme veya sevgi bildirme sözcüğü) (Gulcalı, 2021, s. 441)

kenç: genç; yavru (Elmalı, 2022, s. 418)

og(u)l: oğul, evlat; yavru (T. Tekin, 2013, s. 58)

ay yitürmiş m(ä)n isig sävär amrak atayımın “Eyvah! Kaybetmişim ben sevgili yavrumu” (AY-X/432-433) (Gulcalı, 2021, s. 174, 268)

ol kenç karınta ornamışda anasının aylıkı (?) üze etöz igidir “O yavru, (ana) karnına düştüğünden beri anasının plasentası ile beslenir” (DAS/151-153) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

kuş og(l)ı uça aztı, kiyik og(l)ı yügürü aztı, kişi og(l)ı yorıyu aztı “Kuş yavrusu uçup yolunu kaybetti, geyik yavrusu koşup yolunu kaybetti, insan oğlu (da) yürüyüp yolunu kaybetti” (IB/15) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

atayk(i)ya: yavrucak, küçük yavru (Gulcalı, 2021, s. 441)

kençkiye: yavrucak (Elmalı, 2022, s. 418)

ögökk(i)ye / ögökkeye: yavrucak, kuzucuk (Gulcalı, 2021, s. 504)

toguçkiya: çocukcağız, yavrucak (Elmalı, 2022, s. 473)

sävär amrak küsänçig atayk(i)yam ät’özi ärtimlig törölüg rakşazka opa siñirtü tükätmiş “Sevgili gözde bebeğim, fâni yaradılışlı vücudu rākşasa tarafından yutulup yok olmuş” (AY-X/831-834) (Gulcalı, 2021, s. 202, 273)

aş içser ol kençk(i)ye [...] “Yemek yese o yavrucak...” (DAS/161) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

böküinki küntä amrak ögökk(i)yämin ymä yitdürdüm ıçgındım ärki mü m(ä)n “Bugün sevgili yavrucuğumu yitirdim mi?” (AY-X/413-415) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)

isig özin [to]guçk(i)yasın (?) titip ıdalap ezüg sav “Canını, yavrucağını terk etmesine rağmen yalan söz (ağzından çıkmadı)” (DAS/1830-1831) (Elmalı, 2022, s. 130, 255)

atım: savaşı, nişancı; nişancılık, atıcılık (Gulcalı, 2021, s. 441)

(*atım* sözünün “savaşı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*)

atış: atış, atma (birbirine atma) (Ayazlı, 2012, s. 294); kavga (Çetin, 2020a, s. 264); küfür, atışma (Ş. Tekin, 2019b, s. 355)

atış “kavga, küfür ”

çulvu: kaba, küfür (Tokyürek, 2018, s. 845)

erşi: (< *Skr. īrṣyā*) kavga (Ayazlı, 2012, s. 311)

karşı: kavga (Ayazlı, 2012, s. 316)

keriş: anlaşmazlık, kavga (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

sarsığ: kaba, kötü, iğrenç, küfür (Elmalı, 2022, s. 453)

sünüş: çekişme, kavga, savaş (Çetin, 2020b, s. 467)

tötüş: kavga (Çetin, 2020b, s. 476)

söküş atış kılguçı sünüşüp tınlıglarış ölürgüçiler “Küfredenler, vuruşup yaratıkları öldürenler.” (Maytr./81.41-43) (Ş. Tekin, 2019b, s. 150, 253)

erşi karşı bolmazun “Kavga (anlaşmazlık) olmasın” (AY-VI/1201) (Ayazlı, 2012, s. 156, 178)

i[rig] sarsıg sözlegüçi kişidin ne erser köñülke yaraşı meñi ögrünçü turu[g]lukı yok tep “Kaba söz söyleyecek kişide ne olursa (olsun) gönle hoş gelen, sevinç mutluluk (veren) saflık bulunmaz, dedi” (DAS/3052-3055) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

sünüş [töt]tüş kılurlar üküş tev [kü]r armakın “Hile (ve) sahtekârlıkla insanlar kavga ederler” (AY-VIII/1372-1374) (Çetin, 2020b, s. 336, 383)

alku kor ayıg tütüş kəriş karışmakıg amırtgırdaçı ürür “[O] bütün ziyanları, kötülükleri, kavgaları, anlaşmazlıkları ve karışıklıkları dindirendir” (SİTA/113-115) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 81-82, 167)

atız- / etiz- / ıtız-: titreştirmek, (telli bir müzik aletini) çalmak (Hamilton, 2020, s. 147); çınlatmak, çalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

ettür-: çınlatmak (Karaayak, 2021, s. 699)

tokı-: vurmak, çalmak, (davul vb.) çalmak; dövmek, vurmak, parçalamak (Elmalı, 2022, s. 474)

tültür-: çarpmak, vurmak; çalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 487)

biş türlüg yinçe oyun etizü “Beş çeşit zarif musiki çalarlar” (Maytr./32.13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 82, 212)

burhan atın bir ünün ättü[rü] ... “Buddha adını (söyleyip) bir sesiyle çınlatıp...” (ABİT/859) (Karaayak, 2021, s. 140, 294)

küvrüg tokıp labay ürtile “Davul çalıp lo pei üflediler” (DAS/442) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

kövrügerig tültürdi “Davulları çaldılar” (Maytr./18.40) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

atız: akım, akış (Tokyürek, 2018, s. 789)

(*atız* sözünün “akım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akıg*)

atlag / atlıg / atl(ı)g: 1. denen, diye adlandırılan, adlı, isimli, unvanlı (Elmalı, 2022, s. 379); denilen, adlandırılan (Ayazlı, 2012, s. 294); adında (Tokyürek, 2018, s. 789); adına sahip (Keskin, 2022, s. 516); namlı (Berbercan, 2016, s. 85); adındaki 2. soylu, ileri gelen (Gulcalı, 2021, s. 442); şöhretli (Elmalı, 2022, s. 379); meşhur (Ş. Tekin, 2019b, s. 355); ünlü, asil (Ş. Tekin, 2019a, s. 37); iyi ünü olan, tanınmış; şanslı, talihli (Karaayak, 2021, s. 656)

atlag / atlıg / atl(ı)g “denen, diye adlandırılan, adlı, isimli, denilen”

tegli: denen, adlı (Karaayak, 2021, s. 793)

tegme: adlı, isimli, denen (Gulcalı, 2021, s. 527)

teğüçi: denen (Karaayak, 2021, s. 794)

temek: ... denen (Çetin, 2020a, s. 295)

tetyük: ... denen (Çetin, 2020a, s. 295)

tigme: denen, denilen, diye adlandırılan, adı verilen, adlı (Ölmez, 1991, s. 115)

titme: denilen, denen, diye adlandırılan; yani (Ölmez, 1991, s. 115)

uzun turkaru kalnaş(u)l atl(ı)g i[glig to]yınlar yatguluk evlerig [kezer erti.. “Sürekli, karnaşūla isimli kulak ağrısı olan hasta rahiplerin yattığı yerleri (gezerdi)” (DAS/511-513) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)

burhanlarıg ömək sakınmak tegli ... “Buddhaları düşünmek (ve) hatırlamak denen...” (ABİT/675) (Karaayak, 2021, s. 123, 280)

küsäyür m(ä)n nomlazun, nirvan tegmü edi nomug b(ä)lgürtdäçi tol p kamag äd[gi] ädrämlär terkinin “ (Buddha’nın) bütün güzel erdemler(inin) toplamını ortaya çıkaran Nirvāṇa denilen asıl öğretiyi vaaz etmesini dilerim” (AY-X/1174-1177) (Gulcalı, 2021, s. 228-229, 277)

at maṅgal tegüçi yk ’wyr / k’ yükünür biz “Talih (ve) mutluluk denen ... secde ederiz” (ABİT/310) (Karaayak, 2021, s. 88, 248)

dar(a)ni temek sav neḡ buluḡ yıḡak orun ornag ermez “(Bu) dharani denen söz(ler), hiç(bir) yön(de) (ve) mekân(da) değildir” (AY-VII/35-36) (Çetin, 2020a, s. 138, 215)

kuşalamul tıgm-e edgülig töz yiltız tikser tarısar-lar... “Kuşalamûla denen iyi kök, esas yetiştirsele...” (AY-III/168.2-3) (Ölmez, 1991, s. 54)

örit(t)ürür kuşalamul titme edgülig töz yiltız-ların “Kuşalamûla denilen iyilik köklerini yükselttirir” (AY-III/165.21-22) (Ölmez, 1991, s. 53)

atlag / atlıg / atl(i)g “soylu, şöretli, meşhur, ünlü, asil, tanınmış, şanslı, talihli”

bayan: (<Moğ. *bayan*) asil, soylu (Keskin, 2022, s. 530)

beglig: soylu, bey neslinden gelen (Elmalı, 2022, s. 386)

ıdok: kutsal; soylu, asil (Karaayak, 2021, s. 705)

kıvılg: mutlu, mesut, talihli, saadetli, kutlu (Elmalı, 2022, s. 422)

kü: şan; meşhur (Ş. Tekin, 2019b, s. 424)

kökki: yukarıdaki, yukarıda olan, avam olmayan, asil (?) (Elmalı, 2022, s. 426)

kutlug: kutlu, talihli, kutsal, mukaddes (Elmalı, 2022, s. 430)

küülüg: ünlü, şöretli (Çetin, 2020a, s. 283); tanınmış (Karaayak, 2021, s. 742)

maḡgallıg: (< *Toh.A maḡkal ~ Toh.B maḡkāl* < *Skr. maḡala* + *T. lıg*) şanslı, talihli (Karaayak, 2021, s. 745)

oglagu: asil, nazik, yumuşak, zarif (Elmalı, 2022, s. 439)

öge: meşhur (Ş. Tekin, 2019a, s. 46)

tözün: asil, soylu (Çetin, 2020b, s. 476)

ünlüg: lakaplı, ünlü, adıyla tanınan (Ölmez, 1991, s. 121)

alku athıg maḡgallıg ıru b(ä)lgüläriḡ körgäli bolurlar “Bütün şansına ve talihine ait alametleri göreceklendir” (ABİT/444-445) (Karaayak, 2021, s. 101, 261)

[a]lku kamag bodis(a)t(a)vlar m(a)has(a)t(a)vlar töz[jün]lär ı[dok]lar kutlarıḡa yökünür biz “Bütün Bodhisattvaların, Mahāsattvaların, soyluların (ve) asillerin kutsallığına secde ederiz” (ABİT/322-323) (Karaayak, 2021, s. 89, 249-250)

atlıg küülüg hua çäçäklär[ıg] ... “İyi üne sahip tanınmış çiçekleri...” (ABİT/126) (Karaayak, 2021, s. 71, 233)

ol ok şrav(a)st kentde çoḡlug yalınlıḡ kutlug kıvılg alku edke tavarka tükellıg çayasene atl(i)g bayagut [...] erti “İşte o Śrāvastī (adlı) şehirde etrafına ışıık

saçan, talihli, her türlü mala mülke sahip Jayasena (adlı) varlıklı (birisi yaşıyor) idi” (DAS/964-967) (Elmalı, 2022, s. 98, 244)

kü (*kelig*) (*er*)*demler öntürü* “Meşhur zuhur kabiliyetlerini haşmetle meydana getirir” (Maytr./52.32-33) (Ş. Tekin, 2019b, s. 108, 228)

tınlıglarka adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evçi körkin körtgürü nomlayur kutgarur “Canlı varlıklara, çeşitli, meşhur, hakim, asil, saygıdeğer, erkek ve kadınlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır” (KİP/138-139) (Ş. Tekin, 2019a, s. 15, 22)

edgü n[om]ça yoridaçı .. tözün ye[g] kişilerig ... “İyi yolda yürüyen asil (ve) üstün insanları...” (AY-VIII/1421-1423) (Çetin, 2020b, s. 340, 383)

arig y(a)ruk-lug ün-lüg t(e)ngri yir-inte... “ ‘Temiz ışıklı’ adıyla bilinen tanrı yerinde...” (AY-III/143.7-8) (Ölmez, 1991, s. 36)

atlan-: (at sırtında) yola koyulmak, yola çıkmak (Gulcalı, 2021, s. 442); ata binmek (Elmalı, 2022, s. 379)

yola-: yola çıkmak (Karaayak, 2021, s. 837)

ikägü birlä atlanıp tilägäli arıgka baralım “İkimiz birlikte yola çıkıp (yavrumuzu) aramaya ormana gidelim” (AY-X/731-732) (Gulcalı, 2021, s. 194-195, 272)

yolayu kaçtıkdin ant[a basa] ... “Yola çıktıktan sonra...” (ABİT/1140) (Karaayak, 2021, s. 167, 314)

av-: (birinin etrafında) toplanmak, (birinin etrafını) çevrelemek (Gulcalı, 2021, s. 442); toplanmak, birikmek, yığılmak (Çetin, 2020a, s. 265)

birik-: birikmek, çoğalmak, birleşmek (Elmalı, 2022, s. 389)

kovra-: bir araya gelmek, yığılmak, toplanmak (Hamilton, 2020, s. 166)

teril-: toplanmak, yığılmak (Karaayak, 2021, s. 794)

topul-: yığılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

yıgıl-: toplanmak, yığılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

yıgın-: toplanmak (Karaayak, 2021, s. 834)

yeti änükläri avıp... “Yedi yavrusu (onun) etrafında toplanıp...” (AY-X/128-129) (Gulcalı, 2021, s. 153, 265)

k[a]zganmış buyan edgü kılınçlarınıy esilü birikü kelip tüş bermeki üze ıdok tujit orduda orun ornağ tuta y(a)rılıkamış “Kazandığı sevapların azala çoğala birikip sonuç vermesi ile kutsal tuşita cennetine yerleşerek buyurmuş” (DAS/43-46) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

uluş bodun alku kovradı “Ülkenin tüm halkı oraya üşüştü” (PK/LXXI.2-3) (Hamilton, 2020, s. 66)

ol oronta yığılmış te[rılmış] ... “O makamda toplanmış birikmiş ...” (ABİT/1106) (Karaayak, 2021, s. 164, 312)

avant: (< *Soğd. 'nβ'nt*) sebep, neden (Çetin, 2020a, s. 265)

basutçı: sebep, neden; yardımcı (Karaayak, 2021, s. 661)

küç: güç, kuvvet, uğraş; koruma, yardım, sebep (Elmalı, 2022, s. 431)

neke: ne yüzden, neden, niye (Hamilton, 2020, s. 171)

ogurlug: sebep (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 437)

tiltag: neden, sebep (Çetin, 2020b, s. 473)

ugur: neden, sebep (Tokyürek, 2018, s. 971)

üçün: için, dolayısıyla; sebep (Ş. Tekin, 2019b, s. 495)

yık: uygun zaman, fırsat; neden (Çetin, 2020b, s. 489)

bo ok avant tıltag üze üzeliksiz yeg tüşüg buldaçı bolurlar “İşte bu nedenle mükemmel sonuca ulaşacaklardır” (AY-VII/93-95) (Çetin, 2020a, s. 144, 216)

näkü ıglayu başuşlug kältin “ ‘Neden ağlayarak üzüntülü döndün?’ ” (PK/V.2-3) (Hamilton, 2020, s. 33)

ikinti ogurlug nom nomlayu yarlıkadı “İkinci sebep: Dini haşmetle vaaz etti” (Maytr./23.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 73, 207)

ayıg kılınçlıg tıltag basutçı... “Günahkâr (olmamız) sebebiyle...” (ABİT/21) (Karaayak, 2021, s. 61, 224)

ag(ı)r ulug [t(e)ɣri] [altı t]ürlüg ugrın tepredi kamşa[dı] “Yüce (Tanrı altı) türlü sebepten dolayı sarsılıp sallandı” (DAS/2971-2972) (Elmalı, 2022, s. 172, 268)

kaltı kiçigkiye ot üçüni yilig esinig basutçı iş bulup ökliyür bedüiyür ançulayı yime az kılınç tıltagında alku nızvanılar ökliyür aşılurlar “Tıpkı küçücük bir ateşin *sebebi, *nedeni nasıl, rüzgârı ve hava cereyanını kendisine yardımcı ve eş olarak alıp çoğalır ve büyürse, aynı şekilde de hırs ve arzu sebebiyle bütün ihtiraslar çoğalır ve artar” (Maytr./41.35-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

bo montag ugrur yık üze bo nom erdinig nomladaçı... “Böyle bir nedenle bu öğreti mücevherini öğretten...” (AY-VIII/983-985) (Çetin, 2020b, s. 304, 378)

avantlıg: (< *Soğd. 'nβ'nt + T. lig*) sebepli (Karaayak, 2021, s. 656)

tiltaglıg: sebepli (Berbercan, 2016, s. 134)

...avantlıg tıltaglıg... “...sebepli...” (ABİT/1711) (Karaayak, 2021, s. 220, 355)

avantsız: (*Soğd. +T.*) sebepsiz (Tokyürek, 2018, s. 792)

tiltagsız: sebepsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 475)

adinlar tayakına turmuş töz(tä) avantsızın tultagsızın... “Başkalarının dayanağında durmuş esasta sebepsizliğini...” (AY-IV/1960-1961) (Tokyürek, 2018, s. 454, 586)

avçı: kışkışçı, avcı (Hamilton, 2020, s. 147)

(*avçı* sözünün “avcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añçı*)

aviçga / avinçga: yaşlı adam (Hamilton, 2020, s. 147); ihtiyar, yaşlı (Ayazlı, 2012, s. 294)

karı: yaşlı adam, ihtiyar (Hamilton, 2020, s. 161); yaşlı (Ayazlı, 2012, s. 316)

kurtga: yaşlı, ihtiyar (T. Tekin, 2013, s. 57)

yaşlıg: yaşlı, uzun ömürlü (Çetin, 2020b, s. 486)

aviçka inçä tep tedi “Yaşlı adam şöyle devam etti” (PK/XXXVII.7-8) (Hamilton, 2020, s. 49)

inçip säkiz on yaşayur karı erti “Ancak bu; seksen yaşında ihtiyar bir adamdı” (PK/XXIV.4-5) (Hamilton, 2020, s. 42)

teñrilig kurtga yurtta kalmış “Dindar (bir) yaşlı kadın terk edilmiş kamp yerinde (yalnız) kalmış” (IB/13) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

avla-: avlamak; sıkıştırmak, sıkmak, bir şeyin çevresini dolaşmak (Elmalı, 2022, s. 380)

bertet-: vurarak sertleştirmek, ezmek, sıkıştırmak, vurarak yoğun (ağır) veya sıkışık hâle getirmek (Hamilton, 2020, s. 151)

keyikle-: avlamak, avlanmak (Elmalı, 2022, s. 419)

kıs-: sıkıştırmak (Karaayak, 2021, s. 725); sıkmak (Elmalı, 2022, s. 422)

sık-: sıkıştırmak (Karaayak, 2021, s. 773); sıkmak (Tokyürek, 2018, s. 928)

tañ-: sıkıştırmak (Karaayak, 2021, s. 784); sıkmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 467)

tegzin-: (etrafında) dönmek, çevresini dolaşmak (Gulcalı, 2021, s. 523)

tutun-: sıkmak, sertleştirmek (Elmalı, 2022, s. 478)

yapın-: sıkmak, kapamak (Elmalı, 2022, s. 490)

keyiklerig avlap ölürti “Geyik avlayıp öldürmüş” (DAS/251) (Elmalı, 2022, s. 73, 235)

avlaguluk yerke te[gip] keyikle[gülük ...] yavlak ünin kık(ı)rışıp ala[kırışıp ...] “Avlanacağı yere ulaşip ava başlayacağı (zaman hayvanlar) dehşet verici bir sesle bağırışıp çağrışarak (ortalığı velveleye verirler)” (DAS/197-199) (Elmalı, 2022, s. 71, 235)

temirçiler teg kışgaçın kışarlar “Demirciler gibi kışkaçla sıkıştırırlar” (DAS/692) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

kovup sıkıp tanıp iş yumuş kulturd[ı] “Kovup sıkıştırıp iş yaptırdı” (ABİT/722) (Karaayak, 2021, s. 127, 284)

tetrü körüp tegrä tüzünip... “Tam olarak izleyip etrafında dönüp dolaşp...” (AY-X/186-187) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

anta ok yekler oy[unı]n oynayu bödiyü yırlayu ayalarn yapınıp sıçganakların tutunup oot önlüg kıpkızıl saçların artlarında id{D}ıp “Hemen oyunlarını oynayarak, dans ederek, şarkı söyleyerek yumruklarını (sıkıtlar). Adalelerini sıkarak sertleştirip, ateş renkli kızıl saçlarını sırtlarına salıverdiler” (DAS/3518-3522) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

avyat: utanma (Ş. Tekin, 2019b, s. 356)

uvut: utanma (Çetin, 2020a, s. 300)

uyat: utanma (Çetin, 2020a, s. 300)

ters nomlug dıntarlarag kutgarkalır üçün uvuy avyat(ı)nça... “Ters itikatlı rahipleri kurtarmak için utanma sebebiyle...” (Maytr./60.15-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 118, 235)

uvut uyat üze çavıkmış “Utanmasıyla üne kavuşmuş” (AY-VII/728) (Çetin, 2020a, s. 196, 225)

ay (I): 1. ay (30 gün); 2. ay, gök cismi olan ay (Elmalı, 2022, s. 380); Manihaizmde Ay tanrı (Özbay, 2019, s. 146)

ay (I) “ay, gök cismi olan ay”

ay t(e)ñri: ay tanrı, ay (Karaayak, 2021, s. 657)

ay (II): ey (Ş. Tekin, 2019b, s. 356) (bk. a/e)

ay t(e)ñri: ay tanrı, ay (Karaayak, 2021, s. 657)

[*ay t(e)ñri* sözünün “ay” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay (I)*]

ay-: demek, söylemek (Berbercan, 2016, s. 86); anlatmak, açıklamak, belirtmek, betimlemek (Hamilton, 2020, s. 147); emretmek, buyurmak (Özbay, 2019, s. 146)

(*ay-* sözünün “açıklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*)

ay- “demek, anlatmak, belirtmek, emretmek, buyurmak”

b(e)lgürt-: belirtmek, göstermek (Ayazlı, 2012, s. 297)

biltür- / bildür-: bildirmek, anlatmak, açıklamak (Gulcalı, 2021, s. 456)

iştür-: anlatmak, bildirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

nomla-: anlatmak, açıklamak (Karaayak, 2021, s. 751)

okıt-: anlatmak (Karaayak, 2021, s. 753)

sözle-: anlatmak, söylemek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

te-: demek (Hamilton, 2020, s. 181)

tutuz-: emretmek, buyurmak (Gulcalı, 2021, s. 536)

tuyuz-: anlatmak, tebliğ etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 486)

ukdur-: anlatmak (Ayazlı, 2012, s. 353)

ukıt-: anlatmak, açıklamak, bildirmek (Ölmez, 1991, s. 119)

yarlıka-: buyurmak; lütfetmek; emir vermek; vaaz vermek, vaaz etmek; açıklamak, izah etmek, anlatmak; şefkat göstermek; saygı gösteren yardımcı eylem (Elmalı, 2022, s. 492); emretmek (Keskin, 2022, s. 781)

biri ayur “Biri şöyle dedi” (PK/XIII.2) (Hamilton, 2020, s. 37)

ol savlarag ögrünçü iştürgeli dkşanpt ilke önüp bardı “Bu sözleri sevinçle bildirmek için Dakşināpatha ülkesine çıkıp gitti” (Maytr./19.18-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 67, 204)

men amtı siziğe azkıya nomlayın “Şimdi ben sizlere bir şeyler anlatayım” (KİP/180) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

çav berip nom okitur ärti “Ses verip öğretiyi anlatıyordu” (ABİT/1064) (Karaayak, 2021, s. 160, 309)

antada miñ tümen artuk alp ol burhanların edgüsin tükel sözlegeli “O Budaların mükemmelliğini tamamıyla anlatmak, bundan on binlerce kat daha zor” (DAS/1596-1598) (Elmalı, 2022, s. 121, 252)

bo tıltagın tutuztı buryuklarka bağlärkä, t(ä)rkin tavrak tiläñlär, sävär amrak ögükümin “Bu nedenle beylerine ‘Hemen (gidip) sevgili oğlumu arayın!’ diye emretti” (AY-X/693-696) (Gulcalı, 2021, s. 192, 271)

yemä bir bilgä nom bilir är inçä tep tedi “Ayrıca bilge ve yasaları bilen bir adam şöyle dedi” (PK/XIV.2-3) (Hamilton, 2020, s. 37)

yänä adınlarka ukıtu biltürü... “Yine başkalarına anlatarak...” (AY-X/1538) (Gulcalı, 2021, s. 256, 281)

üç törlüg tözläriḡ b(ä)kiz bälḡülüḡ adırtlıḡ ukturdaçı nomluḡ yertinçülüḡ eki törlüg... “Üç türlü esası açık, belli, farklı (bir şekilde) anlattırarak gerçek ve sıradan iki türlü...” (AY-IV/1260-1262) (Tokyürek, 2018, s. 408-409, 578)

bo nom erdini uḡurıntakı törter türlüḡ adruk adruk yig asıḡ tusu-lar tip yarlıkadı “Bu öğreti mücevheri zamanındaki dörder türlü, başka başka üstün faydalar, diye buyurdu” (AY-III/197.2-4) (Ölmez, 1991, s. 77)

aya (I): aya, el ayası (Elmalı, 2022, s. 380); avuç içi, avuç (Karaayak, 2021, s. 656); el (Tokyürek, 2018, s. 793); avcun içi (Ölmez, 1991, s. 85)

[aya (I) sözünün “avuç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adut*]

elig / elg: el (Hamilton, 2020, s. 156)

ayasın kavşurup ağır ayamakın töpösın yerkä täḡürüp... “Ellerini kavuşturup büyük saygı ile başını yere değdirip...” (AY-IV/3308-3309) (Tokyürek, 2018, s. 545, 604)

elḡi ärdinilig yıḡ äñirär “Elleri mücevherden iplik eğiriyordu” (PK/XLI.2-3) (Hamilton, 2020, s. 51)

aya (II): ey (Ş. Tekin, 2019b, s. 356) (bk. *a/e*)

aya-: saymak, saygı göstermek, hürmet etmek (Elmalı, 2022, s. 380); saygı duymak (Tokyürek, 2018, s. 793)

(aya- sözünün “saymak, saygı göstermek, hürmet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırla-*; “saygı duymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amraş-*)

ayag: saygı, hürmet; onur, şeref (Röhrborn, 2017, s. 69); saygıdeğer (Karaayak, 2021, s. 656); tazim (Berbercan, 2016, s. 86)

(ayag sözünün “şeref, hürmet, saygı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “saygıdeğer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırlıḡ*)

çilteg: onur, saygı (Ayazlı, 2012, s. 303)

namo: [*< Skr. namas (namo)*]tazim, hürmet (Ş. Tekin, 2019b, s. 433)

ayag çiltäg tiläsär “Saygı onur istese” (AY-VI/997) (Ayazlı, 2012, s. 140, 176)

namo but namo drm namo şy “Burkan’a saygı! Dine saygı! Cemaate saygı” (Maytr./7.1) (Ş. Tekin, 2019b, s. 50, 193)

ayagka tegimlig: saygıdeğer (Gulcalı, 2021, s. 443) (bk. *agırlıḡ*)

ayaglıg: saygı gösterilen, hürmet edilen (Çetin, 2020b, s. 422); saygılı (Ayazlı, 2012, s. 295)

(*ayaglıg* sözünün “saygılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*)

ayagsız: saygısız, itibarsız, değersiz (Röhrborn, 2017, s. 75); saygı gösterilmeyen (Çetin, 2020b, s. 422); şerefsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 357)

[*ayagsız* sözünün “değersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ağ (I)*]

tod: kötü, sefil; şerefsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 478)

ayagsız tod tolı kılmasar... “Şerefsiz ve kötü etmese...” (Maytr./51.9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 105, 227)

ayaguluk: saygıdeğer (Karaayak, 2021, s. 657) (*bk. ağırlıg*)

ayak: fincan, kadeh (T. Tekin, 2013, s. 50); kâse (Keskin, 2022, s. 519)

batır: (“*sunçuk*” ile birlikte) kâse, dilenci kâsesi (Elmalı, 2022, s. 385)

çupun: kâse (Çetin, 2020a, s. 270)

idiş: kap, kâse (Çetin, 2020a, s. 274)

patir: (< < *Skr. pātra*) kâse (Karaayak, 2021, s. 766)

sunçuk: (“*batır*” ile birlikte) kâse, dilenci kâsesi (Elmalı, 2022, s. 459)

uzluk: kâse (?) (Keskin, 2022, s. 765)

on beş batm(a)n bor bir ayak “On beş batman şarap, bir kâse [...]” (HB/BuYön41.3) (Keskin, 2022, s. 248, 433)

batırımın sunçukumın kötürgil “Kâsemi kaldır” (DAS/2465-2467) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

yüz sekiz kata arvap çupunta kodup “Yüz sekiz kez büyümlü sözler okuyarak kâsenin üzerine döksün” (AY-VII/453-454) (Çetin, 2020a, s. 174, 221)

altun kümüş idişlerte tolu mir sütte “Altın ve gümüş kâseleri bal (ve) sütle doldursun” (AY-VII/429-430) (Çetin, 2020a, s. 171, 221)

ol patir alıp körsün “O kâseyi alıp görsün” (ABİT/1075) (Karaayak, 2021, s. 161, 310)

ayamak: saygı gösterme, hürmet etme (Gulcalı, 2021, s. 443); saygı göstermek, hürmet etmek (Ölmez, 1991, s. 85); saygı, tapınma (Çetin, 2020a, s. 265)

(*ayamak* sözünün “saygı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “saygı gösterme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırlamaklıg*)
ayamak “hürmet etme, tapınma”

tapınmak: saygı gösterme, hürmet etme (Karaayak, 2021, s. 785);

tapınma (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

udunmak: hürmet etme, saygı gösterme (Karaayak, 2021, s. 810)

yükünç: tapınma, ibadet etme (Karaayak, 2021, s. 841)

ulug agar ayamakın teñri teñrisi burkanka yükünüp inçe tip ötünti “Büyük bir hürmetle Tanrılar Tanrısı Burkan’ın önünde eğilip hürmetle şöyle dedi” (Maytr./24.5-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 73, 207)

tapınmak udunmak buy[an] ... “Saygı gösterme (ve) hürmet etme sevabı ...” (ABİT/958) (Karaayak, 2021, s. 149, 301)

sözläğüçi yükünçlärig tutgalı bütürgäli umasar bo yükünçüg sözläyü yükünsär ymä bolur “Konuşma ibadetlerini yerine getiremezlerse (ve) tamamlayamazlarsa bu ibadeti söyleyerek yapsa da olurlar” (ABİT/260-262) (Karaayak, 2021, s. 83, 244)

ayançañ: huşu, hürmet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345); saygılı, hürmetli (Ölmez, 1991, s. 85)

(*ayançañ* sözünün “hürmet, saygılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*)

ayat-: saydırtmak, hürmet ettirmek (Gulcalı, 2021, s. 443); saygı göstermek, saymak (Ayazlı, 2012, s. 295)

(*ayat-* sözünün “saygı göstermek, saymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırla-*; “saydırtmak, hürmet ettirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırlat-*)

ayatıl-: saygı duyulmak, hürmet edilmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345)

yüküntürül-: kulluk edilmek, saygı gösterilmek, hürmet edilmek

(Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

amrılmış t[(ä)ñrilä]rkä inçip ayatılmış... “Sükûn içindeki / sakinleşmiş [Tanrılar] tarafından da böylece saygı duyulan...” (SİTA/142-143) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 84, 168)

ädgölüg naraya[ne]ka : beş ulug mudurlar üzä yüküntürülmişkä : *yükünürm(ä)n* “Beş büyük mudra ile kulluk edilmiş olana, iyiliksever Nārāyaṇa’ya saygıyla eğilirim” (SİTA/35-37) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73, 164)

ayguç: amir, müşavir (Ş. Tekin, 2019b, s. 357); söyleyen, öğretici (Keskin, 2022, s. 519); sözcü, danışman, yaver (Elmalı, 2022, s. 380)

ayguç “amir, söyleyen, sözcü, danışman, yaver”

buryuk: kumandan, vekil, amir (Ayazlı, 2012, s. 302)

daruga: (< *Moğ. daruğa*) yönetici, amir, vali, lider (Keskin, 2022, s. 576)

ımanç: bir unvan, bir memuriyet unvanı, danışman (Ayazlı, 2012, s. 313)

noyın: (< *Moğ. noyan*) kumandan, amir (Keskin, 2022, s. 668)

sabçı: sözcü, haberci (T. Tekin, 2013, s. 60)

sözçi: sözcü (Tokyürek, 2018, s. 929)

sözlegüçi: söyleyen, söyleyici, bildiren (Elmalı, 2022, s. 458)

tagunçı: ikiyüzlü, riyakar, dedikoducu; yaver, yardımcı, vekil (Elmalı, 2022, s. 461)

üge: danışman (Karaayak, 2021, s. 818)

ayguçısın okıp inçe tep tedi “Yaverini çağırıp şöyle dedi” (DAS/3128-3129) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

yänä ordo karşı içindäki hatunlar tegitläär bağläär buryuklar mançlar tayançlar arkası bir ikintikä öçsüz kâksiz övkäsiz kakıgsız äymänçsiz köñülin ärtiñü ögrünçlüg sävinçlig bolmuş k(ä)rgäk “Yine saray içindeki hatunlar (kraliçeler), prensler, beyler, vezirler topluluğu birbirine karşı intikam ve nefret duyguları beslemeksizin endişesiz (şefkatli) bir gönülle son derece sevinçli olmalı.” (AY-VI/291-297) (Ayazlı, 2012, s. 86-87, 169)

ambı balık daruga-larıña ädärkä yaraşu at berip çintso ayag-ka tägimlig-kä bir-kä iki berip ağır kın-ka tägir-biz “Ambı şehri valilerine eyere yaraşır at verip saygıdeğer Çintso’ya da bire iki verip ağır cezaya çarptırılırız” (HB/EvlEd03.2v-5v) (Keskin, 2022, s. 209, 420)

sü yirinte erklig sabçı törütmiş tir “Savaş alanında (kendine) güçlü bir sözcü türetmiş, der” (IB/55) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

tiltag bilgä bilig ornın ukmak ärsär t(ä)rs tätrü sözçilärniñ tätrü sözlärin ukguluk köni oñaru sav yolın ukmak ärtür “Mantık bilgi yerini (ilmini) anlamak, yalan yanlış konuşanların yanlış sözlerini anlayıp doğru gerçek söz yoluyla anlamaktır” (AY-IV/1356-1359) (Tokyürek, 2018, s. 415, 579)

ol ok burhan[lar] neteg osuglug sav sözlegüçli ...] bolular “ ‘İşte o Budalar nasıl (bir) konuşan, vaaz eden ... olurlar?’ ” (DAS/1682-1684) (Elmalı, 2022, s. 124, 253)

huasın alıp tagunçısıya suna [mami]ka kız tapa çınkaru körüp inçe tep tedi
“Çiçeğini alıp yaverine vererek Māmikā (adlı) kıza doğru dikkatlice bakıp şöyle dedi” (DAS/3905-3906) (Elmalı, 2022, s. 203, 280)

eltäki tegit ügä bäg eñişi... “Ülkedeki prens, danışman, görevliler...”
(ABİT/744) (Karaayak, 2021, s. 129, 285)

ayı: pek, çok (Elmalı, 2022, s. 380) (*bk. agar / ağır*)

ayıg kılınç: suç, günah (Karaayak, 2021, s. 657)

(*ayıg kılınç* sözünün “günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / añıg*; “suç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *astar*)

ayıg kılınçlıg: suçlu, günahkâr (Karaayak, 2021, s. 657)

(*ayıg kılınçlıg* sözünün “günahkâr” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anantraşeke*)

yazuklug: suçlu (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

ayıg kılınçlıg tıltag basutçı... “Günahkâr (olmamız) sebebiyle...” (ABİT/21)
(Karaayak, 2021, s. 61, 224)

kayu tınlıg beglerde ağır yazuklug bolup... “Herhangi bir canlı varlık, beylere karşı suç işlese...” (KİP/26) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

ayıgla-: kötülemek (Ölmez, 1991, s. 85) (*bk. akla-*)

ayıglıg: kötü, fena (Tokyürek, 2018, s. 793)

[*ayıglıg* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “fena” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (II)*]

ayın-: korkmak, çekinmek (Tokyürek, 2018, s. 793)

ayman-: çekinmek, korkmak (Elmalı, 2022, s. 381)

beliñle-: korkmak (Elmalı, 2022, s. 386)

ıy-: (“*tay-*” ile birlikte) titremek, korkmak, çekinmek (Elmalı, 2022, s. 408)

kit-: gitmek, uzaklaşmak, vazgeçmek, çekinmek (Ölmez, 1991, s. 100)

kork-: korkmak (Elmalı, 2022, s. 425)

tay-: kaymak, düşmek, üstüne düşmek; titremek, çekinmek (Elmalı, 2022, s. 464)

ürk-: ürkemek, korkmak (Tokyürek, 2018, s. 980)

yıçan-: çekinmek, korkmak, endişe duymak (Ayazlı, 2012, s. 363)

kamag käyiklär kuvragı korkınç ayınu turmuşları közünür “Bütün vahşi hayvanlar topluluğu(nun) korktuğu tezahür eder” (AY-IV/2792-2793) (Tokyürek, 2018, s. 510-511, 598)

öz kılmuş kılınç-larına ertingü uyatsar aymansar... “Kendi işlemiş (oldukları) davranışlarından (dolayı) son derece utansa(lar), çekinse(ler)…” (AY-III/141.4-5) (Ölmez, 1991, s. 34)

yaña arıtı ürkmez belinlemez “Fil hiçbir şekilde ürkmez, korkmaz” (DAS/1211) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

anın arasına [ol kenç ogulk(ı)ya] atasının yitti biçek tartmışın [körüp] ıya taya iki koolıçakın atasının b[oyun] kuçup inçe tep tedi “Bu arada, (o çocukcağız), babasının keskin kılıç çektiğini (görüp), korkarak küçücük kollarıyla babasının boynuna sarılıp şöyle demiş” (DAS/1426-1429) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

korkdaçı ürkdäçi korkmak ürkmäk köñüllärin bogururlar “Korkacak (ve) ürkecek (olan) korkma, ürkme zihinlerini yok ederler” (AY-IV/2181-2182) (Tokyürek, 2018, s. 468, 589)

anın bo savlarta saklanmış yıçanmış k(ä)rgäk “Onun için bu sözlerden saklanmalı” (AY-VI/986-987) (Ayazlı, 2012, s. 139-140, 176)

ayınç: korku, endişe (Röhrborn, 2017, s. 94); baskı (Tokyürek, 2018, s. 793); heybet (Ayazlı, 2012, s. 295)

basınç: zulüm, baskı (Ayazlı, 2012, s. 296)

belinlegü: korku (Gulcalı, 2021, s. 453)

belinç: korku (Elmalı, 2022, s. 386)

korkgu: korku (Elmalı, 2022, s. 425)

korkınç: korku, endişe (Gulcalı, 2021, s. 490)

korkmak: korku, korkma (Özbay, 2019, s. 150)

tañıç: korku, sıkıntı (Ş. Tekin, 2019b, s. 467)

mäniñ idi korkınçım ayınçım yok “Benim hiç korkum yok” (AY-X/111) (Gulcalı, 2021, s. 152, 264)

yat yağı basınçın tarkarıp... “Uzak düşmanın baskısını uzaklaştırıp...” (AY-VI/751) (Ayazlı, 2012, s. 121, 174)

ay inilärim mäniñ bökünki kün artıñü kork<g>um bälilägüm kälir “Ey kardeşlerim, ben bugün çok korkuyorum” (AY-X/97-99) (Gulcalı, 2021, s. 151, 264)

üçünç korkmak beş t(ä)ñri tamgası... “Üçüncüsü korku, beş tanrının nişanı...” (HU/219-220) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

*tolgak sıkıg **tañıg** ulug emgeklig ökmek belgülig bolmakı bolur* “Sıkıntı, korku, dehşet ve büyük bir çaresizlik zuhur edecektir” (Maytr./44a.7-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 97, 222)

ayınçsız: korkusuz (Röhrborn, 2017, s. 95) (*bk. alp*)

ayıt-: sormak, söylemek (Ayazlı, 2012, s. 295); istemek (Keskin, 2022, s. 519); rica etmek (Gulcalı, 2021, s. 443); sorgulamak (Hamilton, 2020, s. 147)

(*ayıt-* sözünün “söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*)

iste-: istemek, talep etmek (Keskin, 2022, s. 600)

izle-: istemek (Keskin, 2022, s. 602)

kol-: istemek, talep etmek (Keskin, 2022, s. 631); rica etmek (Elmalı, 2022, s. 424)

kolun-: istemek, rica etmek, dilenmek (Elmalı, 2022, s. 425)

könüllən-: arzu etmek, istemek (Elmalı, 2022, s. 427)

küse-: arzu etmek, istemek (Berbercan, 2016, s. 115)

öt-: rica etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 448)

ötün-: arz etmek, rica etmek, bildirmek; sormak; söylemek (Ayazlı, 2012, s. 335); istemek (Berbercan, 2016, s. 125)

tapla-: istemek, seçmek (Keskin, 2022, s. 721)

tegin-: (yardımcı fiil: ‘hürmetle yapmak’); istemek (Ş. Tekin, 2019a, s. 49)

tile-: istemek (Berbercan, 2016, s. 134)

*nä üçün kañım vaişiravane m(a)haraaçıg okıyur ötünür s(ä)n tep **ayıtgay*** “Ne için babam Vaişiravaṇa Mahārāja’yı çağırıyorsun’ diye sordu” (AY-VI/936-938) (Ayazlı, 2012, s. 136, 176)

*ayıtg(a)lı **istüg(ü)li** sakınsar-lar savları yorımaz-unlar* “(Bir şey) sormayı, istemeyi düşünürlerse sözleri geçerli olmasın” (HB/ArSa02.13-14) (Keskin, 2022, s. 116, 377)

*ayıtg(a)lı **izläg(ü)li** ösär-lär [savları yorımaz-un]* “(Bir şey) sormayı, istemeyi düşünürlerse sözleri geçerli olmasın” (HB/ArSa09.13-14) (Keskin, 2022, s. 120, 380)

*näçä-tä **kolsar** köni berür m(ä)n* “Ne zaman isterse doğru olarak veririm” (HB/Çeş93.4-5) (Keskin, 2022, s. 323-324, 465)

açığı emgeklerig serip kut koluntı “İzdıraplara katlanıp dua etti” (DAS/382-383) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

anıñ arasında köñüllenmedin süksük şiş söğülmiş et içinte yilini bartı “Bu arada, istemeden, süksük (ağacının) kıymığı kızarmış etin içinde yapışıp kaldı” (DAS/3122-3123) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

uçmak kalımak edrem küseyür erser uçmak kalımak edrem bergey m(e)n “Uçma kabiliyeti isterse (ona) uçma kabiliyeti vereceğim” (AY-VIII/1085-1087) (Çetin, 2020b, s. 312, 379)

teñri teñrиси burkan tapa barıp inçe tip ötüğ ötüñ “Tanrılar Tanrısı Burkan’a doğru gidip şöyle bir dilekte bulunun” (Maytr./91.25-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 165, 262)

köñülü yügerü bolgay tep ötlünti “Gönlü hazır olacak diye rica etti” (DAS/2875) (Elmalı, 2022, s. 168, 267)

taplas-a öz-l(ä)r-i ädläp yezün “İsterlerse kendileri işleyip yesin” (HB/BaSa06.9) (Keskin, 2022, s. 135, 388)

bu kün-tin soñ bu altun k(a)r-a-ka k(a)l(a)n kavut tütün kabın nägü m-ä almaz-biz tilämüz-biz “Bugünden sonra bu Altun Kara’dan kalan, kavut, tütün, kabın (vergisi ile birlikte) her ne olursa almayız, istemeyiz” (HB/Çeş28.11-13) (Keskin, 2022, s. 297-298, 453)

ayıtış-: anlaşmak, görüşmek (Keskin, 2022, s. 520)

biliş-: anlaşmak, sorumlu olmak (Keskin, 2022, s. 542)

katıl-: görüşmek, birlikte olmak (Elmalı, 2022, s. 416)

kesiş-: anlaşmak, uzlaşmak (Keskin, 2022, s. 618)

körüş-: görüşmek (Keskin, 2022, s. 636)

ötle-: öğüt vermek, öğütlemek, görüşmek, (danışmak) (Ölmez, 1991, s. 108)

sıguş-: anlaşmak, görüşmek (Keskin, 2022, s. 702)

sözleş-: sözleşmek, anlaşmak (Keskin, 2022, s. 707)

taplaş-: anlaşmak, karara varmak (Keskin, 2022, s. 721)

teş-: konuşmak, anlaşmak, sözleşmek (Keskin, 2022, s. 736)

üzülüş-: anlaşmak, uzlaşmak (Keskin, 2022, s. 771)

üzüş-: anlaşmak, sözleşmek (Keskin, 2022, s. 771)

oglan-larım birlä ävim-ni tutup ayıtışıp keñäşip yorız-un-lar “Oğullarımla birlikte evimi idare edip onlarla görüşerek hayatlarına devam etsinler” (HB/AzEt01.11-12) (Keskin, 2022, s. 212, 420)

bil(i)şip [täñ] berürbiz “Anlaşıp eşit veririz” (HB/ArKi03.8-9) (Keskin, 2022, s. 156, 397)

üzüşüp kâşışip *kettim(i)z* “Anlaşıp hayatımıza devam ettik” (HB/Çeş82.11) (Keskin, 2022, s. 319, 463)

körüşgâli *bardım ä[r]ti* “Görüşmek için gitmiştim” (HB/Çeş55.4) (Keskin, 2022, s. 308, 458)

oglan-larım birlä sığuşu yaraşu umasar pintuñ ävim-täki nägü-kä kim-kä katılmadın öz bodı örü tag-ka kudı kum-ka b(a)rsar tört yol-ı boş bolzun “Eğer Pintuñ, oğullarımla anlaşamazsa evimdeki herhangi bir kişiyle kavga etmeden kendi isteğiyle yukarı dağa aşağı çöle –istediği herhangi bir yere- giderse, dört yolu da boş olsun!” (HB/AzEt01.12-14) (Keskin, 2022, s. 212, 421)

satıg kunpusın inçä söz-lüşdim(i)z üç yüz beş otuz kunpuka üzüştüm(ü)z “Satış kunpusu için şöyle sözleştik: Üç yüz yirmi beş kunpuya anlaştık” (HB/ArSa13.5-6) (Keskin, 2022, s. 126, 382)

anın taplaşip b(ä)k bitig kıl(tı)m(i)z “O yüzden anlaşip esas sözleşme (bäk bitig) yazdık” (HB/Çeş84.15) (Keskin, 2022, s. 321, 463)

kayımtu-ka taşgürüşüp üzülüşüp [ber]timiz “Kayımtu ile ile değiştirip anlaşarak verdik” (HB/ArTa02.4-5) (Keskin, 2022, s. 170, 402)

ayman-: çekinmek, korkmak, ürkmek (Ölmez, 1991, s. 85)

(*ayman-* sözünün “çekinmek, korkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayın-*)

beliñle-: korkmak, ürkmek (Gulcalı, 2021, s. 453)

kork-: korkmak, ürkmek (Tokyürek, 2018, s. 884)

ürk-: ürkmek (Elmalı, 2022, s. 486)

öz kılmuş kılınç-larına ertingü uyatsar aymansar... “Kendi işlemiş (oldukları) davranışlarından (dolayı) son derece utansa(lar), çekinse(ler)...” (AY-III/141.4-5) (Ölmez, 1991, s. 34)

nä monı äşidü birlä ök ürkip bäliläp ötrü ordoka kirip hatunka inçä tep ötündi “Bunu işitir işitmez (hizmetçi kız) korkarak hemen saraya girip kraliçeye şöyle arz etti” (AY-X/397-399) (Gulcalı, 2021, s. 172, 268)

korkdaçı ürkdäçi korkmak ürkmäk köñüllärin bogururlar “Korkacak (ve) ürkecek (olan) korkma, ürkmeye zihinlerini yok ederler” (AY-IV/2181-2182) (Tokyürek, 2018, s. 468, 589)

yana arıtı ürkmez belilemez “Fil hiçbir şekilde ürkmeyiz, korkmaz” (DAS/1211) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

aymançsız / eymençsiz: korkusuz (Elmalı, 2022, s. 381); çekinmeyen (Ayazlı, 2012, s. 309)

(*aymançsız / eymençsiz* sözünün “korkusuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*)

aymanmak: korkma (Ş. Tekin, 2019b, s. 358)

korkınç: korkma, ürkmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

korkmak: korkma (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

belgürtme balık uluşug körüp korkmak aymanmak... “Zuhur eden şehri görüp korkmak...” (Maytr./55.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 111, 231)

timin ök korkunçı ayınçı sönti “Hemen korkusu geçti” (Maytr./5.32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 48, 192)

ayukşane: (<< *Skr. āyukşaya*) ecel, yaşamın sonu (Elmalı, 2022, s. 381)

ayuvipaklığı: (<< *Skr. āyurvipāka* + *T. +IXg*) yaşamın sonu, canlılığın sonu ile ilgili olan, ecel (Elmalı, 2022, s. 381)

ayukşane atl(ı)g öz alkınçu emgekim yakın kelip isig özüüm üzülgei turur “Ecel ıstırabım yakınlaşmakta, yaşamım sona ermek üzeredir” (DAS/2683-2684) (Elmalı, 2022, s. 161-162, 265)

ayuvipaklığı: (<< *Skr. āyurvipāka* + *T. +IXg*) yaşamın sonu, canlılığın sonu ile ilgili olan, ecel (Elmalı, 2022, s. 381) (*bk. ayukşane*)

az (I): az, çok değil (Ölmez, 1991, s. 85); çok olmayan (Elmalı, 2022, s. 381); biraz (Keskin, 2022, s. 520)

[*az (I)* sözünün “az, biraz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança* / *anıça*]

az (II): hırs, tamah, açgözlülük (Elmalı, 2022, s. 381); öfke (Karaayak, 2021, s. 658); ihtiras (Tokyürek, 2018, s. 794)

[*az (II)* sözünün “öfke” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg* / *açag*; “hırs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *almır*; “tamah, açgözlülük, ihtiras” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*]

az-: azmak (Elmalı, 2022, s. 381); sapmak, yoldan çıkmak, yolu kaybetmek (T. Tekin, 2013, s. 50); yanılmak (Karaayak, 2021, s. 658)

yanıl-: yanılmak, yoldan çıkmak (Karaayak, 2021, s. 825)

yaz-: hata işlemek, yanılmak (Hamilton, 2020, s. 190)

kiyik oğlu yügürü aztı, kişi oğlu yorıy aztı “Geyik yavrusu koşup yolunu kaybetti, insan oğlu (da) yürüyüp yolunu kaybetti” (IB/15) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

beş törlüg küsänçi[g mähilär] üzä azguluk yañılguluk bol[mışın] ... “Beş türlü istenilen mutluluklar ile yoldan çıkacak yanılacak olduğunda...” (ABİT/586-587) (Karaayak, 2021, s. 114, 272)

ärkä yaztım yañıltım ersär közüñüz änäç<l>änük bolzun “Adama karşı hata işlediysem eğer, gözleriniz kör olsun” (PK/A.1-2) (Hamilton, 2020, s. 75)

azag: sapkın (Çetin, 2020b, s. 422); yanlış, hatalı (Karaayak, 2021, s. 658); dalaletle sapmış (Ş. Tekin, 2019b, s. 358)

(*azag* sözünün “hatalı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “yanlış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg* / *ayıg* / *anıg*)

azan: (< *Skr. asana*) sedir (Ş. Tekin, 2019b, s. 358); oturacak yer, kürsü (Çetin, 2020b, s. 422)

mançak: (<< *Skr. mañçakaḥ*) yükseltilmiş zemin, yatak, sedir; oturacak yer, yatak (Elmalı, 2022, s. 434)

orun: yer, mekân, sedir (Ş. Tekin, 2019b, s. 439)

munta togup toyın başlıg şuşutsi azan mançak tült töşek tagar... “Burada doğup rahip başlı, tarak (?), sedir, yataklar, yastıklar, döşekler ve torbalar...” (Maytr./73.30-32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137, 246)

neñ kılını umadın mançakda kirip bir ödünk(i)ye arukın tınturgalı yatdı “Hiç meşgul olmadan, yatağına girip kısa bir süre yorgunluğunu dindirmek için yattı” (DAS/3429-3431) (Elmalı, 2022, s. 187, 273)

olurgu tült orun töşek... “Üzerinde oturulacak minder, sedir, döşek...” (Maytr./58.19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 115, 233)

azgur-: kandırmak, yoldan çıkarmak, baştan çıkarmak (Özbay, 2019, s. 146)

[*azgur-* sözünün “kandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

ar- (I); “baştan çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*]

azk(ı)ya / azkıya: çok az, biraz, birazcık, azıcık (Röhrborn, 2017, s. 109)

(*azk(ı)ya / azkıya* sözünün “biraz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança* / *anıça*; “azıcık, birazcık, çok az” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançak(a)ya* / *ançak(ı)ya* / *ançakıya*)

azlan-: (*Soğd. + T.*) 1. arzulamak (Tokyürek, 2018, s. 794); 2. hasislik etmek, cimrilik etmek, pintilik etmek (Ölmez, 1991, s. 85)

(*azlan-* sözünün “arzulamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*)

esirke-: esirgemek, bir şeyi yapmaktan veya vermekten kaçınmak, cimrilik etmek (Gulcalı, 2021, s. 448)

kıvırgaklan-: cimrilik etmek, pintilik etmek (Ölmez, 1991, s. 99)

kızgan-: kıskanmak, cimrilik etmek (Özbay, 2019, s. 150)

nom buşı-da tavar buşı-da az-lantım kıvırgak-lantım erser... “Öğreti sadakasında, mal sadakasında, hasislik pintilik ettimse...” (AY-III/136.15-16) (Ölmez, 1991, s. 30)

azrua / ezrua: (< *Soğd. 'zrw'*) Brahman (Karaayak, 2021, s. 658); Brahma Tanrı (Ayazlı, 2012, s. 309); Brahmâ, Tanrı Zervan (Ölmez, 1991, s. 94); mani dininde zaman ilahı; budizmde *brahman*'ın karşılığı (Elmalı, 2022, s. 403)

brahmalok: (< *Toh.A Brahmalok / TohB. brahmalok* < *Skr. Brahmāloka*) Brahmā Tanrı (Gulcalı, 2021, s. 460)

braman: (<< *Skr. brahma*) Brahman (Çetin, 2020a, s. 268)

azrua *közi tälöktin üntür[üp]* “Brahman gözünü delikten çıkarıp ...” (ABİT/1219) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

m(ä)n k(ä)ntü özüm ıdalap brahmalok äzrua [yer]tinçüsindäki mähimin bo nom är[dinig tıylaga]lı barı tägingäy m(ä)n “Ben kendim Brahmāloka dünyasındaki saadetimi bırakarak bu öğretiyi cevherini duymak için (ona) varacağım” (AY-X/1462-1465) (Gulcalı, 2021, s. 250-251, 280-281)

edgü edgü s(e)n bramana kıldın ulug asıg tusu tınl(ı)glarka “Ey Brahman, iyi, iyi (kutlarım)! Sen canlılara büyük yarar sağladın” (AY-VII/915-917) (Çetin, 2020a, s. 212, 228)

azu-: azalmak (Çetin, 2020a, s. 265) (*bk. alk-*)

azu: veya, yoksa, ya da (Wilkens, 2021, s. 94); yahut (Ayazlı, 2012, s. 295)

ep: ve, veya (Keskin, 2022, s. 580)

ölürgele azu kınagalı sakınsar... “Öldürmeyi veya (ona) işkence etmeyi tasarlasalar...” (KİP/27) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

böz-lük monçuk konup äp... “Bözlük boncuk ekleyip ve [...]” (HB/Kar107.14) (Keskin, 2022, s. 358, 483)

azuk: azık, yolculuk için hazırlanan yiyecek (Keskin, 2022, s. 520); yemek, yiyecek, yol yiyeceği (Elmalı, 2022, s. 382)

(*azuk* sözünün “yemek, yiyecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. aş / aşıl*)

B (Ba- - Bütürü)

ba-: bağlamak (Çetin, 2020b, s. 422)

bag-: bağlamak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345)

bekle-: tahkim etmek, bağlamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 362)

çugla-: bağlamak, tamamlamak (Keskin, 2022, s. 575)

köl-: bağlamak (Keskin, 2022, s. 634)

sap-: eklemek, bağlamak; onarmak (T. Tekin, 2013, s. 60)

tañ-: bağlamak (Tokyürek, 2018, s. 933)

tüg-: düğümlemek, bağlamak (Elmalı, 2022, s. 478)

ula-: bağlamak (Tokyürek, 2018, s. 974)

yilü-(?): bağlamak (?) (Elmalı, 2022, s. 497)

kuzgunug ıgaçka bamış “(Bir) kuzgunu ağaca bağlamışlar” (IB/14) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

küçin küsünün bayurm(ä)n “[Onların] gücünü kuvvetini bağlarım” (SİTA/365) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 177)

aç kız başlap üç türlüğ yazıv adalar amtık(ı)ya ok tavrak bagup amrılıp *arka kamağ beş azun tınl(ı)glar uguşı alasız bir tæg mänjilic bolzunlar* “Açlık ve kıtlıktan başlayarak üç türlü kötü felaket, şimdi çabucak bağlanıp durulup bütün beş varoluş biçimi canlıların soyu eksiksiz hep birlikte mutlu olsunlar” (SİTA/496-498) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122-123, 181)

kölsür m(ä)n nam-lu bili[r-män “Bağlasa ben Namlu sorumlu olurum” (HB/BaSa05.2) (Keskin, 2022, s. 135, 387)

saçın töpü[sinte ç(a)r tügüp]... “Saçı tepesinde kıvrarak bağlayıp...” (DAS/2170) (Elmalı, 2022, s. 143, 259)

[yovı yilügülük neñ<k>e] ogşatı ol eligler[niñ beglerniñ el orunı “(Kandırarak kendisine bağlayan nesne) gibidir o (hükümdarların tahtı)” (DAS/2072-2073) (Elmalı, 2022, s. 138, 258)

baçağ / baçak: (< Soğd. *pc’ pač*) oruç (Karaayak, 2021, s. 658)

bkçan: (< *Toh. pakaccām < Skr. bhakta-chinnaka*) inziva; oruç, perhiz (Keskin, 2022, s. 550)

vuşanti: oruç (Özbay, 2019, s. 155)

baçağ sanvar tutmak... “Oruç tutmak, yemin etmek...” (ABİT/1171) (Karaayak, 2021, s. 170, 316)

vuş(a)nti olorsug törö bar ärti “Oruç tutmamız gerekliydi” (HU/284-285) (Özbay, 2019, s. 88, 94)

badruk: mızrak (Elmalı, 2022, s. 382)

saңgak: mızrak (Çetin, 2020b, s. 463)

saңçıg: mızrak; sancı, ağrı (Elmalı, 2022, s. 452)

sünü: mızrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

şakti: (< *Skr. śakti*) mızrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

ört yalın teg tr(i)jul badruk v(a)jirl(i)g {Ğ} tokımak eliglerinte tuta “Ateş gibi üç dişli mızrak, şimşek gibi gürz ve tokmakları ellerine (aldılar)” (DAS/3523-3524) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

süvri sançıgın öri [ke]lmiş başların k[od]ı sança çomururlar “Sivri mızraklarla yukarıya çıkan başları mızraklayarak aşağı batırırlar” (DAS/804-805) (Elmalı, 2022, s. 92, 243)

üç adrı süñün sançarlar “Üç çatalı mızrak ile vururlar” (Maytr./78.42) (Ş. Tekin, 2019b, s. 145, 250)

tarjul şaktilerin ilgeklerin sançarlar “Trişüla şeklindeki mızrakları ve kancaları ile vuruşurlar” (Maytr./84.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 155, 256)

bag (I): 1. bağ, köstek, bent (Ölmez, 1991, s. 86)

bag (I) “bağ, köstek”

bağış: bağ, ip (T. Tekin, 2013, s. 50)

bamak: bağ, pranga (Ayazlı, 2012, s. 296)

beklemek: bağ, pranga, zincire vurma (Ayazlı, 2012, s. 297)

bukagu: bağ, köstek (Ş. Tekin, 2019b, s. 373)

bukagulamak: bağ, pranga, zincire vurma (Ayazlı, 2012, s. 301)

çug: bağ, köstek (Ölmez, 1991, s. 92)

ışığ: bağ, urgan, ip (Keskin, 2022, s. 592)

egrig: bağ (Çetin, 2020b, s. 432)

kur: kuşak, bağ (Elmalı, 2022, s. 429)

tüğün: düğüm, bağ (Elmalı, 2022, s. 479)

tınl(i)g-lar-ning nız-vanı-lıg b(e)k bag-ların çug-ların antag bag çug yok “Canlıların tutkulu, sağlam bağlarını, kösteklerini çözer; öylesine bağ, köstek yok” (AY-III/165.18-20) (Ölmez, 1991, s. 52)

temirliĝ baglar öze yatururlar “Demirden bağlar ile yatırırılar” (Maytr./82.44-45) (Ş. Tekin, 2019b, s. 152, 254)

bağışı ne teg “İpleri nasıl?” (IB/18) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

kim yime tınlıg(lar adınlarıg) bagda bukağuda kerikde ... emgek tolgak körkütser(ler “(Başkalarını) bağ, bukağı, zincir ve işkence aleti (ile zapt edip) acı çektirenler” (Maytr./83.10-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 153, 255)

süñüş atış bamak bāklümāktā ulatı irig yavgan iş küdöklerig kılmasarlar... “Çatışma ve pranga gibi başka kötü işleri yapmadıklarında...” (AY-VI/164-166) (Ayazlı, 2012, s. 77, 168)

yintām bāklümāk bukağulamak ölürmāk ämgätmāk tötüşmāk karışmak yonā{r}şmak ayıglaşmak yazuksuzug yalarmakta ulatı; ayıg törölär bolgay “Sürekli pranga, öldürme işkence etme, savaşıma, iftiralaşıma, suçsuzlardan

şüphelenme (ve) gibi kötü âdetler (durumlar) olacak” (AY-VI/684-688) (Ayazlı, 2012, s. 115-116, 173)

yükünür m(e)n örtüglerig egriglerig ıdalamışlarka “Örtü ve bağlardan kurtulanlar önünde saygıyla eğiliyorum” (AY-VIII/133-134) (Çetin, 2020b, s. 233, 368)

liken ku[rın] beliğe yörgep erdini]lig tayyın [kedip elig han karşısın]tın ünüp [bartı “Kılıç kuşağını (beline sarıp mücevherlerle işlenmiş) kemerini (kuşanıp hükümdarın sarayından) çıkıp gitti” (DAS/2112-2114) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

amranmaklı[g bag] tügüni[n to]lp öz kon[uk] marim[ları]mın barça b(e)k [katag] bayuk s(e)n “Aşk bağıyla benliğimi tamamen (sağlam bir şekilde kendine) bağladın” (DAS/1032-1035) (Elmalı, 2022, s. 100-101, 245)

bag (II): bağ, genellikle üzüm yetiştirilen yer (Keskin, 2022, s. 521); bahçe (Ş. Tekin, 2019b, s. 358)

bag (II) “bağ, genellikle üzüm yetiştirilen yer, bahçe”

borluk: bağ, üzüm bağı (Keskin, 2022, s. 555)

çeçeklik: çiçeklik, bahçe (Keskin, 2022, s. 571)

kalınlık: bağ (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 400)

yemişlik: meyvelik, bahçe (Çetin, 2020b, s. 488)

anıñ tæg ök bag-l(a)r-nıñ köpi kalı “Onun gibi bağların çoğu kaldı” (HB/Dilek01.52-54) (Keskin, 2022, s. 271, 440)

bu n(ä)s-ä-l(ä)r-ni turı-ka bermäsär-m(ä)n borluk turı-ka togru töläç bolzun “Bu eşyaları Turı’ya vermezsem üzüm bağı Turı’ya doğrudan tazminat olsun” (HB/Çeş23.19-21) (Keskin, 2022, s. 293, 451)

señik seņrem sanlıg tarıglag yirin kalınlıkların borlukların söğütin yimişin erksinip adın igil kertilerka birdimiz “Manastırlara ait tarlaları, asmaları, bağları; ağaçlarını, meyvesini gasbedip başka alelade kimselere verdik” (Maytr./73.39-43) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137-138, 246)

bag (III): bölük, sınıf (Çetin, 2020b, s. 423); sülale (Ayazlı, 2012, s. 296)

bag (III) “bölük, sınıf”

bölök: bölük, bölüm (Tokyürek, 2018, s. 828)

uguş: soy, nesil, kuşak; kabile, tür, sınıf; öge, esas; bölge, yer (Ölmez, 1991, s. 119)

sekiz otuz bag t(e)ñriler erkligleri... “Yirmi sekiz bölük göğün muktedirleri...” (AY-VIII/921-922) (Çetin, 2020b, s. 299, 378)

uzık bitig bilgä bilig ärsär k(a)ltı uç agalık eki y(e)g(i)rmi bölök nomlarıg bilmäk ukmak ärür “Hece kitabı bilgisi üç hazine (ve) on iki bölümlü öğretileri bilmek (ve) anlamaktır” (AY-IV/2126-2128) (Tokyürek, 2018, s. 465, 588)

bag-: bağlamak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345) (*bk. ba-*)

bagar / bagır: 1. karın, bağır, göğüs (Elmalı, 2022, s. 382); ciğer, karaciğer (Elmalı, 2022, s. 382); 2. hısım, akraba (Keskin, 2022, s. 522)

bagar / bagır “karın, bağır, göğüs”

bökseg: karın (Elmalı, 2022, s. 392)

karın: karın (Berbercan, 2016, s. 107)

koyın: sine, göğüs, koyun (Elmalı, 2022, s. 426)

köküz: göğüs, bağır; gönül (Gulcalı, 2021, s. 477)

oş: iç, karın, bağırsaklar (T. Tekin, 2013, s. 59)

yürek: yürek, kalp; göğüs (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

eliğ begneñ adakınta bagarın suna yatıp inçe tep tedi “Hükümdarın ayaklarına göğsüyle kapanıp şöyle dedi” (DAS/3636-3638) (Elmalı, 2022, s. 194, 276)

amarıları saçların tart[ıp] tözün yumşak elgin kögüzlerin [bök]seglerin tokıdılar “Bazıları saçlarını çekip, narin yumuşak elleriyle, göğüslerini, karınlarını dövdüler” (DAS/2281-2283) (Elmalı, 2022, s. 147, 260)

karınları kiberip önleri kırtışları sarıg toprak öñlüg bolup ertingü toruk bolmışlar ol “Karınları yırtılmış, dış görünüşleri sarı toprak rengine dönmüş (ve) çok fazla zayıflamışlar” (DAS/4521-4523) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

eliğlärin kötürüp, köküzlärin tokıdılar “Ellerini kaldırıp göğüslerine vurdular” (AY-X/808-809) (Gulcalı, 2021, s. 200, 273)

oyma er oğlanın kisisin tutug urupan oş iç oygalı barmış. oğlın kişisin utuzmaduk, yana tokuz on boş koñ utmış. oğlı yutuzı kop ögirer “(Bir) sakatatçı çocuklarını (ve) karısını rehin olarak koyup (bir yarışta, kesilen koyunların) iç organ ve bağırsaklarını oymaya gitmiş. (Yarıшта) çocuklarını (ve) karısını kaybetmemiş, üstelik doksan koyun kazanmış. Çocukları ve kadını hep seviyorlar” (IB/29) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

yüräk ağrımakıg... “Göğüs ağrımamı...” (SİTA/363) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 176)

bagar / bagır “hısım, akraba”

ka: (< Çin. *jiā*) akraba, hısım (Keskin, 2022, s. 602)

kadaş: [< Çin. *jiā* (GOÇ. *kja:*) + T. {+dAş}] akraba, hısım (Keskin, 2022, s. 603)

tarıg: tahıl, hububat; soy, akraba (Keskin, 2022, s. 722)

urug: soy, nesil, akraba (Keskin, 2022, s. 764)

yaguk: akraba, hısım (Keskin, 2022, s. 774)

*külüg-niñ [ka]d[aş]ı y(e)gäni tagayı **bagrı** []* “Külüg’ün kardeşi, yeğeni, dayısı, akrabası [...]”(HB/EvSa01.11) (Keskin, 2022, s. 150, 395)

***kam k(a)daşım** korlug bol-zun-lar* “Akrabam zarara girsın” (HB/ArSa13.20-21) (Keskin, 2022, s. 126, 383)

*akam inim **urugum** tugm[ı]şım onlukum yüzlüküm kim kim m-ä çam çarım kılmazun-lar* “Benim ağabeyim, küçük erkek kardeşim, akrabam, evladım, onluğum, yüzlüğüm, her kim (olursa) itiraz etmesinler” (HB/BaSa01.12-13) (Keskin, 2022, s. 131, 385)

bagçı: [*< Far. bāğ + T. (+çI)*] bağcı, bağda çalışan (Keskin, 2022, s. 522)

borlukçı: bağcı (Keskin, 2022, s. 556)

***bag-çı-ka** k(a)l(a)n kāsıñı yok* “Bağcılarına kalan kestiği yok” (HB/Dilek01.12-13) (Keskin, 2022, s. 269, 440)

*inçü kılık-ı bilä inçü **borluk-çı** kızıgtä barça basıg salıg bergü bolmı[ş] üçün nom kulı çıbın bay t(ä)mür bu üçäğü [salıg]ı-nı buyan k(a)y-a-ka berz-ün* “Tımar nizamı ile tımar bağcıları sırasıyla hepsi basıg salıg (vergileri) vereceği için Nom Kulı, Çıbın (ve) Bay Tämür, bu üçü salıg (vergilerini) Buyan Kaya’ya versin” (HB/BuYön18.5-11) (Keskin, 2022, s. 236, 429)

bagırçık: eyer, koşum (Keskin, 2022, s. 522)

eder: eyer (Keskin, 2022, s. 577)

yeliş: koşum, koşum atı (Keskin, 2022, s. 785)

***bagırç(a)k-ka** täginç işlätmäk boldum* “Arabaya koşmaya kadar kullanma (hakkına) sahip oldum” (HB/HaKi03.14-15) (Keskin, 2022, s. 167, 401)

*el bāg-lär-iñä **üdür-kä** yarağı at berip söz-lär-i yorımaz-un* “İl beylerine eyere yaraşır at verip sözleri geçerli olmasın” (HB/ArSa16.11-12) (Keskin, 2022, s. 128, 384)

bagış: bağ, ip (T. Tekin, 2013, s. 50)

[*bagış* sözünün “bağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag (I)*]

ışığ: bağ, urgan, ip (Keskin, 2022, s. 592)

uruk: ip (Çetin, 2020a, s. 300)

yip: ip (Ayazlı, 2012, s. 364)

***bagış**ı ne teg?* “İpleri nasıl?” (IB/18) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

*kamağ **ışığ** başın birgärü bap meniñ eligdä uruñ* “Bütün iplerin ucunu birleştirerek bağlayıp bu ipi benim elime verin” (PK/LXXX.1-3) (Hamilton, 2020, s. 70)

*yürün **ip** üzä birär tügüzün* “Beyaz ip ile bir kez bağlasın” (AY-VI/876-877) (Ayazlı, 2012, s. 130, 175)

bağlıg: bağlı, düğümlü (Keskin, 2022, s. 522); -A ait olan (Gulcalı, 2021, s. 450)⁸¹

[*bağlıg* sözünün “bağlı (mecazi)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkaklıg*]

kinlig: bağlı, düğümlü (Keskin, 2022, s. 627)

tügüklüg: düğümlü, bağlı (Elmalı, 2022, s. 479)

yiplig: ipli, bağlı (Keskin, 2022, s. 794)

bu böz iki bağ-lig böz o[l] “Bu böz, iki bağlı bözdür” (HB/Mak02.5-6) (Keskin, 2022, s. 277, 443)

iki uç kin-lig otra tamgalig üç miñ iki {bak(ı)r} yüz älig kunpu-ka üzüştüm(ü)z “İki ucu bağlı, ortası damgalı 3250 kunpuya anlaştık” (HB/ArSa02.5-7) (Keskin, 2022, s. 115, 377)

k(a)ra saçı tügüklüg turur erti “Kara saç (hep) örülü olurdu” (DAS/71) (Elmalı, 2022, s. 67, 234)

iki yiplig [ç]ug bir k(a)ra çug... “İki ipli kese, bir kara kese...” (HB/Vas03.2) (Keskin, 2022, s. 215, 422)

bahş(i) / bahşı / bakşı: (<Çin. *bóshì*) üstat, öğretmen, usta (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345); hoca (Gulcalı, 2021, s. 450); öğretici (Karaayak, 2021, s. 659); muallim (Wilkins, 2021, s. 138); hekim, tabip (Berbercan, 2016, s. 87)⁸²

(*bahş(i) / bahşı / bakşı* sözünün “üstat, usta, hoca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı / açari*; “hekim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amanç*)

bahş(i) / bahşı / bakşı “öğretmen, öğretici, tabip”

boşgunguçı: öğretici (Elmalı, 2022, s. 391)

boşgutçı: öğretmen, hoca (Keskin, 2022, s. 556)

k(e)şi: [< *Toh.A kăşši* < *Skr. (?)*] usta, öğretmen (Karaayak, 2021, s. 721)

keñşu: (< Çin. *guó shī*) ulusal öğretici, öğretmen (Karaayak, 2021, s. 720)

nomçı: (*Soğd.+T.*) öğretmen, öğretiyi açıklayan kişi (Tokyürek, 2018, s. 904)

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ülkü Polat, *Eski Türkçede Töz-Tözlüg ve Bag-Bağlıg, Uguş-Uguşlug, Yıltız-Yıltızlıg Üzerine*, Gazi Türkiyat, (34), 81-97.

⁸² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hacer Tokyürek, *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri*, (s. 231).

otaçı: tabip, hekim (Berbercan, 2016, s. 121)

şeli: (< Çin. *she li*) öğretmen (Gulcalı, 2021, s. 517)

nomug bahşılı tetseli tayakına (ärtükt)äg ukgalı bilgäli uyurlar üçün anın k(ä)ntün y(a)rıkamış bölök yok “Öğretiyi öğretmen ve üstat dayanağına göre anlayabilmek (ve) bilebilmek için kendi açıkladığı bölüm (de) yok(tur)” (AY-IV/1841-1844) (Tokyürek, 2018, s. 446-447, 585)

küskü yıl törtünç ay säkiz y(e)g(i)rmikä m(ä)n boşgutçı pusardu taz... “Sıçan yılı dördüncü ayın on sekizinde ben Öğretmen Pusardu Taz...” (HB/Çeş89.2) (Keskin, 2022, s. 322, 464)

ol nomçınıñ köñüliñä kirip odunduru sakınduru täginip unıtduru täginmägäy biz “O öğretmenin aklına, düşüncesine girip uyandırıp (hatırlatıp) unutturmayacağız” (AY-VI/1288-1290) (Ayazlı, 2012, s. 162-163, 179)

men erser otaçı men men erser otaçı men... “Ben tabibim, ben hekimim (diye kendini tanıtarak)...” (OB/13.7-8) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

bahşısız: (Çin. +T.) öğretmensiz (Tokyürek, 2018, s. 794)

nomçısız: (Soğd. +T.) öğretmensiz (Tokyürek, 2018, s. 904)

alku nomlarığ bahşısızın nomçısızın k(ä)ntün tuyunmış kkirsiz arıg akıgsız bilgä bilig ärür “Bütün öğretileri öğretmensiz, dharmāsız kendiliğinden aydınlanmış, kirsiz temiz akmayan bilgidir” (AY-IV/417-420) (Tokyürek, 2018, s. 353, 567)

bak-: bakmak (Berbercan, 2016, s. 87)

kör-: bakmak, görmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 417)

amtı men bularnıñ basasınta barıp sınayu baka köreyin “Derhal ben bunların arkasından gidip (vaziyeti) tecrübe ederek bakıp göreyim” (OB/16.1-2) (Berbercan, 2016, s. 50, 69)

bakçan / bkçan: (< Toh. *pakaccām* < Skr. *bhakta-chinnaka*) inziva; oruç, perhiz (Keskin, 2022, s. 550)

(*bakçan / bkçan* sözünün “oruç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baçağ / baçak*)

baktukla-: aramak, bakınmak (Gulcalı, 2021, s. 451)

iste-: aramak, istemek (Gulcalı, 2021, s. 472)

tile-: dilemek, istemek, aramak (Ş. Tekin, 2019a, s. 49)

törtin sınar baktuklap barın idi tapmadı “Dört tarafa bakınıp (kardeşini) asla bulamadılar” (AY-X/611-612) (Gulcalı, 2021, s. 186, 270)

oron oron sayu yadılıp istüdilür kamağun “Her yere dağılıp hepsi (prensi) aradılar” (AY-X/697-698) (Gulcalı, 2021, s. 192, 271)

satırsız erdniler tilegeli .. taluy ögüzke kirser... “Paha biçilmez değerli şeyleri aramak için deniz (veya) ırmağa girseler...” (KİP/19) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 19)

bal-: karışmak (Karaayak, 2021, s. 660)

bulgan-: 1. tasalanmak, bunalmak 2. bulanmak, karışmak (Gulcalı, 2021, s. 460)

egrik-: sarılmak, örtülmek, karışmak (Karaayak, 2021, s. 688)

il-: karışmak (Keskin, 2022, s. 597)

karıl-: karışmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 403)

katıl-: karışmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 404)

katılış-: karışmak; ilişkide bulunmak (Karaayak, 2021, s. 715)

yogrul-: yoğrulmak, karışmak (Gulcalı, 2021, s. 558)

küsânçig mänilärkä ügrikgülük balguluk bolup... “Arzu edilen mutluluklara karışıp...” (ABİT/535) (Karaayak, 2021, s. 109, 268)

inim eçim oglum kam kadaşım ilmâz-ün “Benim küçük erkek kardeşim, ağabeyim, oğlum, akrabam karışmasın” (HB/EvlEd03.7-8) (Keskin, 2022, s. 209, 420)

edgüler birle katılu karılı... “Üstünlükler ile karışarak...” (Maytr./80.18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 148, 252)

kan yiriñ birlä birgärü katılıp tug[mışın]... “Kan irin ile birlikte karışıp doğduğunda...” (ABİT/569) (Karaayak, 2021, s. 112, 271)

akmış kanı tuprakta titig yogrulup yerkä yukup turmışın körtilär “Akan kanının toprak ile çamur (gibi) yoğrulup yere yapıştığını gördüler” (AY-X/344-346) (Gulcalı, 2021, s. 168, 267)

baldız: erkeğin eşinin kız kardeşi, küçük kız kardeş (Keskin, 2022, s. 524)

baltır: baldız (Çetin, 2020b, s. 423)

sinil: küçük kız kardeş (Ş. Tekin, 2019b, s. 459)

eke baltır birgerü .. bolar tüşer adrılmak .. alp açığ tarka emgekke “Abla (ve) baldız hep birden ayrılma zahmetine maruz kalırlar” (AY-VIII/1385-1388) (Çetin, 2020b, s. 337, 383)

kim kayu eren ekeler siñiller kızlar analar dıntar birle yavaz iş işlep yazınsar... “Erkekler, abla ve kız kardeşler ile, kızlar ile analar ile ve rahibeler ile kötü iş işleyip günahkâr olsalar...” (Maytr./84.19-21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 155, 256)

balı: (<< *Skr. bala*) güç (Tokyürek, 2018, s. 795)

çoğ: parlaklık, haşmet, güç (Ayazlı, 2012, s. 303)

edrem: erdem, fazilet; güç (Ayazlı, 2012, s. 305)

erk: güç (Ş. Tekin, 2019a, s. 40)

erklig: güç, güçlü, kuvvetli (Tokyürek, 2018, s. 855)

erksinmek: güç (Karaayak, 2021, s. 696)

küç: güç (Özbay, 2019, s. 151)

küsün: güç, kuvvet (Ayazlı, 2012, s. 325)

tap: irade, arzu, güç (Ayazlı, 2012, s. 341)

tölük: güç, kuvvet, dinçlik (Elmalı, 2022, s. 475)

türk: güç, kudret; türk (dili) (Ş. Tekin, 2019b, s. 488)

*tok(u)zunç oronta **balı** p(a)ramit tegmä **küç** **küsün** p(a)ramit içintä katıglanurlar* “Dokuzuncu yerde bala pāramitā denilen güç pāramitāsı içinde gayret ederler” (AY-IV/2991-2993) (Tokyürek, 2018, s. 524, 600)

*elänmäki ärksinmäki üstälür **çoğı** yalını kaşınçığ* “Hakimiyeti, gücü son derece artar” (AY-VI/350-351) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

***erkimçe tapımça** iş-letdim erser..* “Gücüm kuvvetim oranında kullandım ise...” (AY-III/136.1) (Ölmez, 1991, s. 29)

*ärksinmäkkä tägmäk ärsär kertgünç **ürkligdü**...* “Egemenliğe ulaşmak ise iman gücünde (...)” (AY-IV/2418) (Tokyürek, 2018, s. 484, 592)

*ulug **ärksinmäkkä** tägmiş...* “Olağanüstü güce ulaşmış...” (ABİT/321) (Karaayak, 2021, s. 89, 249)

*ol uğurta **t[ölükün]** **küçin** üntürgey biz* “O zaman gücümüzü ortaya koyacağız” (DAS/3831-3832) (Elmalı, 2022, s. 200, 278)

balıg: yara (Tokyürek, 2018, s. 795); yaralı (Özbay, 2019, s. 147)

baş: yara (Gulcalı, 2021, s. 452)

başlıg: yara (Tokyürek, 2018, s. 797); yaralı (Özbay, 2019, s. 147)

bert: yara (Karaayak, 2021, s. 664)

kart: yara, çıban (Gulcalı, 2021, s. 486)

***balıg** **başlıg** y(ä)m(ä) bolmadın korkınçsız enç bolmuşları közünür* “Yaralanmadan korkusuz (ve) rahat oldukları tezahür eder” (AY-IV/2785-2786) (Tokyürek, 2018, s. 510, 597)

*yeti änüklärin özgürdü **bärt** **baş** bolmak ämgäktin* “Yedi yavruyu yaralanma eziyetinden kurtardı” (AY-X/592-593) (Gulcalı, 2021, s. 184-185, 270)

*apam birök bo ätözümün titsär m(ä)n ötrü ülgüsüz sansız mün kadaglarıg **kartıg** bāzig yiriñig kanıg igig ağıgıg korkınçığ ayınçığ barçanı titmiş idalamış bolur m(ä)n* “Eğer (şimdi) bu vücudumu feda edersem sonra sayısız günahları, çıbanı, irini, kanı, hastalığı, korkuyu, hepsini terk etmiş olurum” (AY-X/218-223) (Gulcalı, 2021, s. 159-160, 266)

balık: memleket, ülke, şehir (Elmalı, 2022, s. 383); kent (Hamilton, 2020, s. 149); saray, hükümdar merkezi, başkent (Karaayak, 2021, s. 660)

balık “memleket, ülke, şehir, kent, saray, başkent”

divip: (<< *Skr. dvīpa*) ada, ülke (Tokyürek, 2018, s. 846)

el: memleket, ülke (Gulcalı, 2021, s. 465)

ısrıka: köşk, saray (Ş. Tekin, 2019b, s. 392)

içgerü: içeri, saray (Çetin, 2020b, s. 439)

kalık: 1. gökyüzü 2. saray, kule (Tokyürek, 2018, s. 871)

karşı: saray, karargâh (Çetin, 2020b, s. 442)

kent: [*< Soğd. knδ(h)*] kent, şehir (Keskin, 2022, s. 616)

ordu: kale, şehir (T. Tekin, 2013, s. 59); saray (Çetin, 2020b, s. 458); başkent (Hamilton, 2020, s. 172)

sarvag: (< *Soğd. srβ'y*) saray (Çetin, 2020b, s. 463)

taş: dışarı; şehir (Ayazlı, 2012, s. 342)

uguş: ülke, alan (Tokyürek, 2018, s. 972)

uluş: ülke, memleket; şehir (Ş. Tekin, 2019b, s. 492)

vim(a)n: (<< *Skr. vimāna*) saray; tanrı arabası (Çetin, 2020b, s. 483)

yer: yer, toprak, ülke (Hamilton, 2020, s. 191)

balıkımın uluşımın kent suzak künt(e)ki yinçge kırkınlarımın barça bek meñü sakıntım erti “Memleketimi, şehri, köyü, haremdeki ince, narin cariyelerimi hep ebedi sanmıştım” (DAS/341-344) (Elmalı, 2022, s. 76-77, 237)

ol el uluş içintä ikiläyü takı süü çärig adası üzäki korkınç ayınç bultukmagay t(ä)ñrim “O ülke içinde yeniden askeri tehlike korkusu ortaya çıkmayacak Tanrım” (AY-VI/122-125) (Ayazlı, 2012, s. 73, 168)

takı yime tegirmile kalaklar ısrıkalar .../nü turur .. teg ögrünçülegülüg ögenler bolur “Ve yine çepeçevre kuleler ve köşkler gibi .. durur. (Üstünde sal veya kayıklarla) tenezzühe çıkan nehirler vardır” (Maytr./31.22-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 211)

yagız yavlak kişilerig içgerü yakın yaguk tuttular “Kötü kişileri saraya yakın tuttular” (AY-VIII/1360-1361) (Çetin, 2020b, s. 335, 382)

äsriñü ärdinilig kalık içintä olorup... “Farklı mücevherlerle (süslü) saray içinde oturup...” (AY-IV/206-207) (Tokyürek, 2018, s. 338, 564)

yeti erdinin etiglig **ordu karşı** içinte tapınça togarlar “Yedi mücevherle süslenmiş saray içinde arzularına göre doğarlar” (AY-VIII/817-819) (Çetin, 2020b, s. 290-291, 376)

puşpek atl(i)g sarvagınta turu teginür m(e)n “Puşpek adlı sarayında ikamet ediyorum” (AY-VIII/464-465) (Çetin, 2020b, s. 260, 372)

ıduk tillig erdinilerin ağızlıg vımanlarınta üntürü y(a)rılıkap... “Kutsal dil mücevherini ağız saraylarından çıkararak...” (AY-VIII/21-23) (Çetin, 2020b, s. 224, 367)

öz kadını yerinü tãgdi “Kendi kayınpederinin ülkesine ulaştı” (PK/LXIV.2-3) (Hamilton, 2020, s. 62)

balık-: yaralanmak (Özbay, 2019, s. 147)

bertin-: yaralanmak (Gulcalı, 2021, s. 454)

sünüşüp bal(i)kdukin k(a)raka kat(i)ltukın için, t(ä)ñri yerinärü baru umatın bo yerdä ärür “Savaşıp yaralanarak karanlığa karıştığı için gökyüzüne ulaşmadan bu dünyada kaldılar” (HU/76-80) (Özbay, 2019, s. 81, 92)

busuşlug okın ursukup bertinip yüräki ämgändi “Keder okuyla vurularak yüreği yaralanıp acı çekti” (AY-X/646-647) (Gulcalı, 2021, s. 189, 271)

baltır (I): baldır (Elmalı, 2022, s. 383)

sak: (< *Far. sāk* < *Ar. sāk*) baldır, incik; et için kullanılan bir çeşit

ölçü birimi (Keskin, 2022, s. 691)

baltırların yotalar[ın ...] talayu [...] “Baldırlarını, bacaklarını ... dalayarak, ısıarak ...” (DAS/638-639) (Elmalı, 2022, s. 87, 241)

tört y(a)ñık-a kãzig-tã sak ät-kã yarım böz bag tãmür b “Dördüncü günde Tãmür düzenli iş sırasından baldır et (karşılığı) yarım bağ böz verdi” (HB/Mak06.10v-12v) (Keskin, 2022, s. 280, 445)

baltır (II): baldız (Çetin, 2020b, s. 423) (*bk. baldız*)

bamak: bağ, pranga (Ayazlı, 2012, s. 296)

[*bamak* sözünün “bağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag (I)*]

beklemek: bağ, pranga, zincire vurma (Ayazlı, 2012, s. 297)

bukagulamak: bağ, pranga, zincire vurma (Ayazlı, 2012, s. 301)

sünüş atış bamak bãklãmãktã ulatı irig yavgan iş küdöklerig kılmasarlar... “Çatışma ve pranga gibi başka kötü işleri yapmadıklarında...” (AY-VI/164-166) (Ayazlı, 2012, s. 77, 168)

yintãm bãklãmãk bukagulamak ölmãm ämgãtmãm tötüşmãm karışmak yonã{r}şmak ayıglaşmak yazuksuzug yalarmakta ulatı; ayıg törölär bolgay “Sürekli pranga, öldürme işkence etme, savaşma, iftiralasma, suçsuzlardan şüphelenme (ve) gibi kötü âdetler (durumlar) olacak” (AY-VI/684-688) (Ayazlı, 2012, s. 115-116, 173)

bançana: (<< *Skr. vacā*) eğir otu (Çetin, 2020a, s. 265)

ekir: eğir otu (Çetin, 2020a, s. 271)

bar-: 1. gitmek, çekip gitmek (Hamilton, 2020, s. 149); ölmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345); 2. devam etmek, ulaşmak (Ölmez, 1991, s. 86); varmak (Berbercan, 2016, s. 87)

bul-: bulmak, elde etmek, ulaşmak (Çetin, 2020b, s. 428)

er-: ulaşmak (Tokyürek, 2018, s. 853)

ert-: geçmek, ulaşmak, karşı tarafa geçmek; ölünceye kadar yapmak (Karaayak, 2021, s. 696); ölmek (Ölmez, 1991, s. 93)

kaç-: kaçmak, gitmek (Keskin, 2022, s. 602)

kan-: kanmak, doymak, ulaşmak, tatmin olmak (Çetin, 2020b, s. 442)

ket-: gitmek (Çetin, 2020a, s. 277)

kırıl-: kırılmak, *mec.* ölmek (Gulcalı, 2021, s. 488)

öl-: ölmek (Berbercan, 2016, s. 123)

tarık-: uzaklaşmak, gitmek, kaybolmak (Elmalı, 2022, s. 463)

teg-: değmek, ulaşmak, erişmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365); varmak (Ayazlı, 2012, s. 342)

tegin-: ulaşmak, erişmek (Çetin, 2020a, s. 293); varmak (Tokyürek, 2018, s. 939)

tur-: durmak, kalkmak; sürmek, devam etmek (Ayazlı, 2012, s. 349)

tut-: tutmak, devam etmek; sahip çıkmak, yerine getirmek (Çetin, 2020b, s. 477)

tüke-: bitmek; ulaşmak (Karaayak, 2021, s. 806)

yet-: yetmek, ulaşmak (Karaayak, 2021, s. 832)

yokad-: varlığı sona ermek, ölmek, yok olmak (Hamilton, 2020, s. 192)

yolan-: gitmek (Berbercan, 2016, s. 149)

yorı-: yürümek, gitmek (Çetin, 2020a, s. 306); devam etmek
(Karaayak, 2021, s. 837)

*nä üçün ölüm yerkä **barır siz*** “Ölümlü yere niçin gidecekmişsiniz ?”
(PK/XVI.7-8) (Hamilton, 2020, s. 38)

*täriñtä täriñ temäk ärsär k(a)ltı başdınkı orontın säk(i)zinç oronka tägi bo bilgä bilig yinçülü üstälü **barır** üçün anın antag tetir* “Muhteşem derin demek ise baştaki yerden sekizinci yere kadar bu bilgi artıp çoğalıp vardığı için o öyledir”
(AY-IV/746-750) (Tokyürek, 2018, s. 375, 572)

*bısrungalı ötleyin bodi yolug **bulguka*** “Bodi yolunu bulmayı nasihat edeyim”
(AY-VIII/152-153) (Çetin, 2020b, s. 235, 368)

*ol üdün ol oronta **ärigmä** t(ä)ñridäm ulug terin kuvrag kamagun...* “O zaman o yerde erişen ilahi büyük derin topluluğun hepsi...” (AY-IV/3436-3438)
(Tokyürek, 2018, s. 554, 606)

ertmiş ög kang-larım... “Ölmüş anne ve babalarım...” (AY-III/137.16-17)
(Ölmez, 1991, s. 31)

***kaçıp** y(a)şıp **barmış** üçün...* “Kaçıp saklanıp gitmiş (olduğum) için...”
(HB/Çeş23.4-5) (Keskin, 2022, s. 292, 451)

*küsemış küsüşi **kangay*** “Tüm dilekleri yerine gelecek” (AY-VIII/895) (Çetin, 2020b, s. 297, 377)

*ärtimlig törökä siñirtip ärtä **kırlı** tägermiş* “Fânilik tarafından yutulup erken kırılmış” (AY-X/776-777) (Gulcalı, 2021, s. 198, 272)

*ırak barsar men olar barça **ölgeyler*** “ Uzağa gidersem onlar hep ölecekler”
(OB/17.21-22) (Berbercan, 2016, s. 51, 70)

*magad uluşdaki kadguları kalısız **tarıkzun ketzün*** “Magadha ülkesindeki sıkıntılar tamamen uzaklaşsın” (DAS/2519-2520) (Elmalı, 2022, s. 156, 262)

*anın **tägerürlär** alku ämgäklärig tep y(a)rılıkadı* “Ona bütün ızdıraplar erişir, diye buyurdu” (AY-IV/3435-3436) (Tokyürek, 2018, s. 554, 606)

*ol tütsüg turum ara bo kamag t(ä)ñrilär ordosıña tözükä **tägerip** altun öñlüg y(a)rukın y(a)rutu yaşutu turgaylar t(ä)ñrim tep ötündilär* “O tütsü hemen bütün bu Tanrılar sarayının tamamına ulaşp altın renkli ışıklar saçıp yükselecek efendim’ diye belirttiler” (AY-VI/493-497) (Ayazlı, 2012, s. 101, 171)

*tözün oglum m(e)n egil kerti teg tagun askançu savka etözümün [...] umadın **turur*** “Soylu oğlum! Ben bayağı (ve) alelade gibi dedikoduya (benim) kendimin ... yapamadan devam eder” (DAS/3280-3282) (Elmalı, 2022, s. 182, 272)

*kälmädük üdnüñ uçı kıdığı **tükägerinçäkä** tägi bodis(a)t(a)vl[ar yor]ıgınta yorıp...* “Gelecek zamanın son sınırına ulaşınca kadar Bodhisattvaların yolunda yürüyüp...” (ABİT/354-355) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

*ätözniñ ayı küni **yetip** tugmı[ş]...* “Vücudunun ayı günü yetip doğmuş...”
(ABİT/568) (Karaayak, 2021, s. 112, 271)

*kutsuz kovılar üçün alku **yokadı** alku **ölti-lär*** “Şanssız ve bahtsız oldukları için hepsi telef oldu, hepsi öldü” (PK/LIV.1-3) (Hamilton, 2020, s. 57)

*körtiller kalın kuş keyikler kuwragın manu irbiz tilkü karsak yuy kara kuş ulatı et yideçi kan içdeçi tınlıglar tawrak yügürü yiti uça yumğı birtin yınak **yolanıp aşunmaklaşu barmışların*** “Birçok kuş ve yaban hayvanı topluluğu; yabani kedi, vaşak, tilki, step tilkisi, (çeşitli türlerden) kuşlar ve de et yiyen, kan içen

(birçok) canlının, hızla koşuşup uçuşarak hepsinin bir taraftan gidip telaşla hareket ederek geçtiklerini gördüler.” (OB/15.14-20) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

bar: 1. var, mevcut 2. zengin (Tokyürek, 2018, s. 795)

barımlıg: varlıklı, zengin (Çetin, 2020b, s. 423)

barınça: (varolan) bütün her şey, bütün hepsi, var, mevcut (Karaayak, 2021, s. 661)

bay: zengin (Hamilton, 2020, s. 150)

bayagut: zengin (Ş. Tekin, 2019b, s. 361)

dani: (<< *Skr. dhanin*) zengin kimse (Elmalı, 2022, s. 397)

edlig: varlıklı, varıl, zengin, malı-mülkü çok olan; değerli (Ölmez, 1991, s. 92)

emrenç: zengin (Ş. Tekin, 2019a, s. 40)

erigme: mevcut, var olan (Ölmez, 1991, s. 93)

kotişvr: (< *Skr. kotişvara*) zengin (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

raymast: zengin, başarılı (Özbay, 2019, s. 152)

sart: (<< *Skr. sārthah*) başarılı, zengin, önemli; kervan, yolcular, hacılar (Elmalı, 2022, s. 453)

tavarlıg: varlıklı, zengin, rahat; değerli (Ölmez, 1991, s. 112)

tözintin berü bar tözlüg için anın yok y(ä)mä ärmäz “Esasında (kaynağından) beri var esaslı (olduğu) için ona yok değildir” (AY-IV/1986-1988) (Tokyürek, 2018, s. 456, 587)

bay yemä bar yok çıgay yemä bar “Zenginler de yoksullar da vardır” (PK/VI.1-2) (Hamilton, 2020, s. 33)

[biz]iñ amtı bo yükünmāk 'āñitmäktä ulatı yeg [üstünki] adrok yorıglartın tugmış kayu barınça yeg adro[k kalınç]larım(ı)znı alkunı barça ävirär “ (Onlar), biz şimdi bu secde etmeden (ve) eğilmeden başka daha üstün mükemmel davranışlarımızdan doğmuş (olan) ne kadar mükemmel davranışlarımız varsa (onları) bütünüyle çevirirler” (ABİT/252-255) (Karaayak, 2021, s. 82-83, 243)

çitrarti bayagut kunçuyıña inçe tip tidi “Zengin Çitrarti’nin karısına şöyle dedi” (Maytr./94.9-10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 167, 263)

öt[rü] baranas k[(e)ntdeki] [bayagutlar dani] şireşti .. sartavahe [kamag k]ara bodun yığılıp bir ikintike [inçe] tep teşdiler “Bunun üzerine Bārānas’taki varlıklı, zengin insanlar, toplumun ileri gelenleri, tüccarlar (ve bütün) halk bir araya gelerek birbirleriyle (şöyle) konuşmuşlar” (DAS/1465-1468) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

üküş ed-lig tavar-lig bay barım-lig ev-te barak-ta tugayın “Çok fazla mal-mülk sahibi (olarak) varlıklı (bir) evde-barkta doğayım” (AY-III/141.15-17) (Ölmez, 1991, s. 34)

yirtinçü-lerte erigm-e alku ulug bodis(a)t(a)v-lar... “Dünyalarda var olan bütün ulu, Bodhisattvalar...” (AY-III/139.20-21) (Ölmez, 1991, s. 33)

sansız öküş kötüşvr bayagutlar evleri barkları... “Sayısız zenginlerin evleri barkları...” (Maytr./3.21-22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 44, 190)

barak / bark: ev, konut, mal, mülk (Elmalı, 2022, s. 384); ikametgâh, ev bark (Çetin, 2020b, s. 423); yapı (Özbay, 2019, s. 147); bark (Keskin, 2022, s. 526)

(*barak / bark* sözünün “mal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agı*)

barak / bark ev, konut, mülk, ikametgâh, bark”

barım: zenginlik, mal, mülk, servet (Hamilton, 2020, s. 150)

ed: mal, mülk (Gulcalı, 2021, s. 443)

ergü: ikametgâh, ev (Elmalı, 2022, s. 401)

ergülük / ergülüğ: ev, ikametgâh (Ş. Tekin, 2019b, s. 386); konut (Ölmez, 1991, s. 93)

erig: asıl kalınan yer, oturulan yer, ikametgâh (Gulcalı, 2021, s. 446)

ev: ev (Ayazlı, 2012, s. 309); ikametgâh (Çetin, 2020b, s. 435); bark (Karaayak, 2021, s. 699)

kidin: ev, bina (Ş. Tekin, 2019b, s. 411)

neñ: mal, mülk, şey (Elmalı, 2022, s. 438)

soçu: (< *Çin. so-ç 'u*) ev (Ş. Tekin, 2019b, s. 460)

şal: (< *Skr. şala*) kulübe, ev (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

tavar: davar, mal, mülk, varlık (Gulcalı, 2021, s. 521)

uy: ev (Keskin, 2022, s. 765)

evdin barkdın ünüp toyın bolayın “Evden barktan kaçıp rahip olayım” (DAS/476-477) (Elmalı, 2022, s. 81, 238)

agı barım alkın-sar uvatsar... “Mal, mül, para tükenirse azalırsa...” (PK/VII.9) (Hamilton, 2020, s. 34)

tsaıları ağılıkları ı tarıg üd tavar üzä tolu... “Ambarları tahıl (ve) mal mülk ile dolu...” (AY-X/69-71) (Gulcalı, 2021, s. 149, 264)

*amti kentü kentü **ergülük evke** baralım* “Şimdi hepimiz ayrı ayrı kendi evlerimize gidelim” (Maytr./12.31-32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 59, 199)

*orunıtan turup k(e)ntü **ergüsin/tin** ü/nüp bartı* “Yerinden kalkarak kendi evinden çıkıp gitti” (DAS/3030-3031) (Elmalı, 2022, s. 174, 269)

*tört äzrua **ürigi** içintä ornanmış siz yaraşı* “(Tanrım, siz) dört Brahmā yerleşkesi içinde yaraşır (biçimde) yerleşmişsiniz” (AY-X/1389-1390) (Gulcalı, 2021, s. 244-245, 280)

*kay **kidinligler** sayu keze yoriyu meji (meñileyürler)* “Sokak ve evlerinin her birinde yürüyerek sevinirler” (Maytr./32.16-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 82, 212)

*[yovı yilügülük **neñ<k>e**] ogşatı ol eligler[niñ beglerniñ el orunı* “(Kandırarak kendisine bağlayan nesne) gibidir o (hükümdarların tahtı)” (DAS/2072-2073) (Elmalı, 2022, s. 138, 258)

*señik seņrem sanlıg **soçusı** az erdi* “Manastırlara ait olan evler az idi” (Maytr./73.22-23) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137, 246)

uy-taktı kim kayu çam çarım kılmaz-un-lar “Evdekiler, her kim olursa olsun itiraz etmesinler” (HB/KöSa02.13) (Keskin, 2022, s. 139, 389)

baram / barım: zenginlik, mal, mülk, servet (Hamilton, 2020, s. 150); mal mülk, varlık (Çetin, 2020b, s. 423); nesne, eşya (Keskin, 2022, s. 526)

(*baram / barım* sözünün “mal, mal mülk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agı*; “eşya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrık / agruk*; “mülk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*)

baram / barım “zenginlik, varlık, nesne”

nese: eşya, nesne, şey (Keskin, 2022, s. 666)

orpak: eski eşya, nesne (Keskin, 2022, s. 679)

tavar: mal mülk, zenginlik (Çetin, 2020b, s. 469); varlık (Gulcalı, 2021, s. 521)

*elig törüg agı **barım** tutar* “Devlet ve kurumlarını zenginlik, servet ayakta tutar” (PK/IX.1-2) (Hamilton, 2020, s. 35)

munç-a n(ä)s-ä-l(ä)r-ni s(ä)n berip bitig-lärim algıl “ ‘Bunca eşyaları sen verip senetlerimi al’ ” (HB/Çeş23.13-14) (Keskin, 2022, s. 293, 451)

*mäniñ-niñ äv-üm-täki barkım-takı nägü kim-im-ni **orpak** ayıg sınuk **barım** bulguça bulsa näçä oğlan-larım bolsa ol oğlan-lar birlä täñ öñ ülüş kopı berür-män* “Evimdeki barkımdaki herhangi bir şeyi, kötü, yırtık, fena malımı olduğu gibi bulsa, ne kadar evladım olursa olsun, onlarla birlikte eşit payı tamamen veririm” (HB/EvlEd01.14-18) (Keskin, 2022, s. 206, 418-419)

*ed **tavar** agı **barım** altun kümüş koyın yulkı ı tarıg aş içgü ton kedim üze küsüşlerig kanturu tegingey m(e)n* “Mal mülk, zenginlik, altın, gümüş, türlü hayvanlar, mahsul, yiyecek içecek (ve) giysi ile ilgili dileklerini yerine getireceğim” (AY-VIII/628-631) (Çetin, 2020b, s. 274-275, 374)

barça: bütün, hep, hepsi, bütünüyle, büsbütün, tamamıyla (Elmalı, 2022, s. 383); tamamı (Berbercan, 2016, s. 87); tümü, ne kadar varsa (Hamilton, 2020, s. 150); tamamen (Karaayak, 2021, s. 661); bütünü (Çetin, 2020a, s. 265)

(*barça* sözünün “hep, bütün, bütünü, hepsi, tamamı, büsbütün, tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*)

barça “tamamıyla”

birtem: birlikte, tamamıyla (Ş. Tekin, 2019b, s. 367)

birtemleti: tamamıyla (Karaayak, 2021, s. 670)

boş: tamamıyla, büsbütün (Karaayak, 2021, s. 676)

bütürü: tamamıyla (Gulcalı, 2021, s. 463)

kodı: aşağıya doğru, aşağıda, tamamıyla, tamamen (Hamilton, 2020, s. 165)

koduru: tamamıyla, tam (Ayazlı, 2012, s. 320)

soka: mutlak, kesin; tamamıyla; özellikle (Ölmez, 1991, s. 111)

taş: tamamıyla, büsbütün (Karaayak, 2021, s. 786)

tolu: tam olarak, tamamıyla; dolu (Karaayak, 2021, s. 799)

toşguru: tamamıyla (Çetin, 2020b, s. 475)

tözü: tamamıyla, bütünüyle, hep, hepten, tümünden (Ölmez, 1991, s. 116)

tükel: eksiksiz, tam; tamamıyla (Çetin, 2020b, s. 477)

tüketi: tamamen, tamamıyla, bütünüyle, yetene dek (Hamilton, 2020, s. 185)

utguratı: muhakkak, tamamıyla (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

uz: bütünüyle, tamamıyla (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

öñi kırtışı barça sargarıp “Beti benzi tamamıyla sararmış (bir şekildeydi)” (DAS/3203-3204) (Elmalı, 2022, s. 179, 271)

çariti boş taş... “Dinî davranışı tamamıyla...” (ABİT/1059) (Karaayak, 2021, s. 159, 308)

agılığın birtümlü[tü] üklitâyin keñüräyin “Hazinesini tamamıyla çoğaltayım, genişleteyim” (ABİT/469-470) (Karaayak, 2021, s. 103, 263)

buluñ yınak barça bütürü karardı “Bütün etraf tamamıyla karardı” (AY-X/293) (Gulcalı, 2021, s. 165, 267)

bodis(a)t(a)vnıñ [yor]ıgıña kut kolunmakıña tolu tükällig bolalım “Bodhisattva’nın hayat serüvenine (ve) yeminine tam olarak sahip olalım” (ABİT/48-49) (Karaayak, 2021, s. 63, 226)

tüzü yukdı “Tamamıyla bağlandı” (ABİT/1138) (Karaayak, 2021, s. 167, 314)

tınlıg-larka tüzü tükäti asıg tusu kılı usar men “Canlıların tümüne tam bir yarar sağlayabilmek istiyorum” (PK/XXXV.3-5) (Hamilton, 2020, s. 48)

tüzü tükel bütürzünler köñülteki tilekimin “Gönlümdeki (bu) dileği eksiksiz, tamama erdiresinler” (AY-VIII/207-209) (Çetin, 2020b, s. 239, 396)

bügüş urup utguradı ukar “Hikmetini ortaya koyup tamamıyla anlar” (Maytr./41.43) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

uz açılmış... “Bütünüyle açılmış...” (SİTA/77) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 77, 166)

barıg: tavır, davranış (Elmalı, 2022, s. 384)

çızın: (“erig” ile birlikte) hal, tavır, eda, duruş (Elmalı, 2022, s. 397)

erig: tavır, hareket, davranış (Elmalı, 2022, s. 401)

evriş: iş, davranış, tutum (Çetin, 2020b, s. 435)

kılınç: davranış (Berbercan, 2016, s. 110)

yorig: hayat serüveni, yol, davranış, eylem, tavır (Karaayak, 2021, s. 838)

montag erig barıg kılur “Bu şekilde davranışta bulunur” (DAS/625) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

kunçuyılarnıñ çızın erig [...] “Prenseslerin edaları...” (DAS/72) (Elmalı, 2022, s. 67, 234)

muni munçulayı türe büke kılmuş ku[v]ratmış kop türlüg tsuy irinçü ağır ayıg kılınç-larımın... “Bunu, bu şekilde dürüp bükerek, yapmış, biriktirmiş (olduğum) çok sayıdaki suç(larımı) kötü davranışlarımı...” (AY-III/137.3-6) (Ölmez, 1991, s. 31)

ikinti sävmäk [kü]sämäklig yorig “İkincisi sevmeye (ve) istemeye ait davranıştır” (ABİT/531-532) (Karaayak, 2021, s. 109, 268)

barımlıg: varlıklı, zengin (Wilkens, 2021, s. 144); varsıl (Ölmez, 1991, s. 86); varlığı olan (Elmalı, 2022, s. 384)

(*barımlıg* sözünün “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*)

barklıg: evi barkı olan, varlıklı (Elmalı, 2022, s. 384)

bay: zengin, varlıklı (Çetin, 2020b, s. 424); varlığı olan (Elmalı, 2022, s. 385)

edlig: varlıklı, varıl, zengin, malı-mülkü çok olan; değerli (Ölmez, 1991, s. 92)

evlig: (“*barklıg*” ile birlikte) evli barklı, evi olan, varlıklı (Elmalı, 2022, s. 403)

tavarlıg: varlıklı, zengin, rahat; değerli (Ölmez, 1991, s. 112)

bay **barım-lig** ev-te barak-ta tugayın “Varlıklı (bir) evde barkta doğayım” (AY-III/141.16-17) (Ölmez, 1991, s. 34)

öygre ertmiş ödün bo ok ç(a)mbudiv(i)p yertinçüde bay barımlıg çoğug yalınl(i)g baranas atl(i)g kent uluş bar erti “Çok uzun zaman önce işte bu Jambudvip (isimli) dünyada zengin, itibarlı ışıltılı ve aydınlık Bārāṇas adlı bir memleket vardı” (DAS/3103-3106) (Elmalı, 2022, s. 176, 270)

üküş **ed-lig tavar-lig** bay **barım-lig** ev-te barak-ta tugayın “Çok fazla mal-mülk sahibi (olarak) varlıklı (bir) evde-barkta doğayım” (AY-III/141.15-17) (Ölmez, 1991, s. 34)

anı üçün evlig barkl(i)g örtlüg [yalınlıg ...] tezip ünyük m(e)n “Onun için varlıklı (birisi olan ben) ateşli (bir şekilde) kaçarak çıktım” (DAS/2193-2194) (Elmalı, 2022, s. 144, 259)

barınça: (varolan) bütün her şey, bütün hepsi, var, mevcut (Karaayak, 2021, s. 661)

(*barınça* sözünün “var, mevcut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*)

kayu: bütün, (varolan) bütün her şey, bütün hepsi, ne kadar, nasıl, bazı, herhangi bir (Karaayak, 2021, s. 716)

[t(ä)ḡ]ri yerindäki kayu bar[inça] ... “Tanrı yerinde her ne varsa ...” (ABİT/121) (Karaayak, 2021, s. 70, 233)

barklıg: evi barkı olan, varlıklı (Elmalı, 2022, s. 384); evi olan, ev sahibi (Karaayak, 2021, s. 661)

(*barklıg* sözünün “varlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barımlıg*)

evlig: ev sahibi, evi olan (Karaayak, 2021, s. 699)

ävlig barklıg ärip... “Ev sahibi olup...” (ABİT/548) (Karaayak, 2021, s. 110, 269)

bars: kaplan, leopar (T. Tekin, 2013, s. 51); pars (Tokyürek, 2018, s. 796)

irbiz: kaplan, Sibirya kaplanı (Tokyürek, 2018, s. 870); pars
(Gulcalı, 2021, s. 472)

bars *kiyik enke meñke barmış* “(Bir) kaplan avlanmaya gitmiş” (IB/31) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

barsnıy irbizniy *manunıy arslannıy bõriniy tilküniy aşı ärsär yalañuz yintäm isig ät kan ärtür* “Kaplanın, parsın, vaşağın, aslanın, kurdun, tilkinin yemeği ise sadece sıcak et (ve) kandır” (AY-X/138-141) (Gulcalı, 2021, s. 154, 265)

bas- basmak (Keskin, 2022, s. 527); üstün gelmek (Çetin, 2020b, s. 423); yenmek; ezmek (Elmalı, 2022, s. 384); zayıflatmak (Tokyürek, 2018, s. 796)

[*bas-* sözünün “üstün gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as- / aş- (II)*]

basın- basmak, ezmek (Ayazlı, 2012, s. 296)

bert- vurarak sertleştirmek, ezmek, çiğnemek (Hamilton, 2020, s. 151)

bertet- vurarak sertleştirmek, ezmek, sıkıştırmak, vurarak yoğun (ağır) veya sıkışık hâle getirmek (Hamilton, 2020, s. 151)

kev- zayıflatmak, güçsüzleştirmek (Ölmez, 1991, s. 98)

lala- (< ?) ezmek, havanda dövmek (Çetin, 2020a, s. 283)

satga- ezmek, incitmek (Tokyürek, 2018, s. 926)

sı- kırmak, bozmak; yenmek (Ölmez, 1991, s. 110)

sık- sıkmak, ezmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

sok- dövmek, ezmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 460)

tep- basmak, tepmek (Elmalı, 2022, s. 467); ezmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

ut- utmak, yenmek (Gulcalı, 2021, s. 542)

yanç- ezmek (Elmalı, 2022, s. 490)

yeged- üstün gelmek, yenmek (Karaayak, 2021, s. 831)

yint- yenmek, üstün gelmek (Karaayak, 2021, s. 836)

t(a)mg-a-lar(i)mız-nı basıp bertimiz “Damgalarımızı basarak verdik” (HB/Çeş28.10-11) (Keskin, 2022, s. 297, 453)

köni nom üzä köntürgäy basgay utgay yegädgäy tep y(a)rılıkadı “Doğru öğreti ile üstün gelip yenecek’ diye buyurdu” (AY-VI/433-434) (Ayazlı, 2012, s. 97, 171)

aç kız ig kägän bolmaguluk yat yağıka basınmaguluk iş küdöküg işläyür m(ä)n tep munçulayu sakınmış k(ä)rgäk “Kıtlığın, hastalığın yabancı düşmanların bozgununun olmadığı bir iş-güç yaparım diye düşünmüş (olsa) gerek.” (AY-VI/406-409) (Ayazlı, 2012, s. 95, 171)

az nız-vanıg ok kever küçsi-retür “Hırs (ve) tutkuyu zayıflatır, güçsüzleştirir” (AY-III/163.10-11) (Ölmez, 1991, s. 51)

yänä bo nom ärdiniğ nomlamış yer tayçu kılmuş yer oronka kişi yılki ud äşgäktä ulatı tınl(ı)glar täpgülük satgaguluk kığ yam arıgsız üzä ılıkdurguluk ärmäz “Yine bu öğreti cevherini açıklamış yer (ve) yüceltilmiş yere insan, hayvan, sığır, eşekten başka canlılar tepinecek, çiğneyecek gübre, pisliğe meylettirilmez” (AY-IV/3459-3464) (Tokyürek, 2018, s. 556, 606)

luların künçit ikşu kam(ış) osuglug sıklarlar taşarlar “Değirmenler ile susam, şeker kamışı gibi sıkırlar, sararlar” (Maytr./82.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 254)

kargalar kuzgunlar örtlög yalınlig etüzin et yumgak etüzlöglerig soka talmayı yüyürler erser “Kargalar, kuzgunlar, alevli vücutları ile et ve yumak vücutları döverek, parçalayarak yerler” (Maytr./74.51-54) (Ş. Tekin, 2019b, s. 140, 247)

tepmiş adakları bıçılur osulur “(Yere) bastıkları ayakları kırılır, parçalanır” (DAS/633) (Elmalı, 2022, s. 87, 240)

üze kemişip kamış teg yançarlar “Yukarıdan (onların) üzerine fırlatıp (onları) kamış gibi ezerler” (DAS/691) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

anta takı a[dr]ok yintmiş y[egädmiş] ärür “Onları sonrasında da olağanüstü (bir şekilde) yenmiştir, üstün gelmiştir” (ABİT/368-369) (Karaayak, 2021, s. 94, 254)

basa: ondan sonra, sonra (Ayazlı, 2012, s. 296); daima; arka (Elmalı, 2022, s. 384); ileride (Ş. Tekin, 2019b, s. 360); başka (Karaayak, 2021, s. 661)

[*basa* sözünün “başka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan* / *adın*; “daima” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “ondan sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançada* / *ançata*; “arka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I); “sonra, ileride” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*]

basguk: kaya; dağ, dağ silsilesi (Elmalı, 2022, s. 384)

kaya: kaya (T. Tekin, 2013, s. 55)

tag: dağ (Ayazlı, 2012, s. 341)

ulug bedük taglar basgukları yemrilti “Yüce dağlardan kayalar (kopup) yuvarlanmış” (DAS/361-362) (Elmalı, 2022, s. 77, 237)

yaşıl kaya yaylagım, kızıl kaya kışlagım ol “Yeşil kayalar yazlığım, kızıl kayalar kışlığım.” (IB/51) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

basın-: basmak, ezmek (Ayazlı, 2012, s. 296); batmak, aşağıya doğru gitmek (T. Tekin, 2013, s. 51)

(*basın-* sözünün “basmak, ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*)

bat-: batmak, dalmak, gömülmek (Gulcalı, 2021, s. 452)

çom-: (“*bat-*” ile birlikte) batmak (Elmalı, 2022, s. 397)

çomrul-: batmak (Karaayak, 2021, s. 685)

kömül-: gömülmek, batmak; örtülmek, kapatılmak (Gulcalı, 2021, s. 477)

tebe titigke tüşmiş, basınu yimiş “Bir deve bir bataklığa düşmüş. Bata bata (yine) yemeye devam etmiş” (IB/46) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

beş yapığ etözüm yerke yapışıp ertingü agar bolup öz arıgsızında çoma bata tepretü umadın yatur m(e)n “Beş yapı’dan oluşan bedenim yere kapanmış (bir halde), çok ağırlaşmış kendi pisliğime batıp kalmış bir şekilde hareketsizce yatıyorum” (DAS/2689-2691) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

[yag]ı yavlak y[uu]lta tınmaksız[ın] s[ö]nmäksizin çomrudumuz battımız “Tehlikeli (ve) kötü nehirde sürekli olarak battık” (ABİT/597-598) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

ärü ärü [kömülti tärin] batıp tuprakta “Yavaş yavaş toprak (altına) derince batıp gömüldü” (AY-X/892-893) (Gulcalı, 2021, s. 207, 274)

basınç: baskı, zulüm (Tokyürek, 2018, s. 796); tazyik (Ş. Tekin, 2019b, s. 360)

(*basınç* sözünün “baskı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayınç*)

basıraş-: birbirine üstün gelmeye çalışmak, çekişmek (Çetin, 2020b, s. 423)

yegedmekleş-: birbirini yenmeye çalışmak, birbirine üstün gelmeye çalışmak (Elmalı, 2022, s. 494)

barçada bir ikintiske basıraşıp kunuş kırma kılurlar “Hepsi bir diğerine baskı uygulayıp itişip kakışirlar” (AY-VIII/1325-1326) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

bir ikintike yegedmekleşü yerin [...] ilinçülediler “Birbirlerine üstün gelmeye çalışarak, (birbirlerine) kızarak (birbirlerini kızdırarak) (?) ... eğlendiler” (DAS/1144-1145) (Elmalı, 2022, s. 104, 247)

basıt-: bastırmak (Tokyürek, 2018, s. 796); ezilmek (Gulcalı, 2021, s. 452); yakalanmak (Berbercan, 2016, s. 88)

teg-: ulaşmak, değmek; yakalanmak (Karaayak, 2021, s. 787)

tutsuk-: yakalanmak (Gulcalı, 2021, s. 535)

yançıl-: ezilmek, üzüntüyle ezilmek (Gulcalı, 2021, s. 549)

busuş köñüliñä basutıp, säringäli umadı “Kalbi kederle ezilip dayanamadı” (AY-X/692-693) (Gulcalı, 2021, s. 192, 271)

bir kün bälirtäg igkä tągip ölgäli [bolur] “Bir gün ansızın hastalığa yakalanıp ölecektir” (ABİT/1126) (Karaayak, 2021, s. 165, 313)

üç kögürçgän atayı laçınka kovitur ärkän birisi tutsukup ikägüsi korkınçlıg ozar bolur “Üç güvercin yavrusu (bir) doğan tarafından avlanırken/kovalanırken birisi yakalanıp (diğer) ikisi korkup kaçıyordu” (AY-X/373-375) (Gulcalı, 2021, s. 170, 268)

bäglär monı äşidip yançılular busuşın yerintilär yığılayu ämgäntilär artokrak “Beyler bunu işitince kederle ezildiler, için için üzülp (duygulanıp) ağladılar, daha fazla acı çektiler” (AY-X/710-712) (Gulcalı, 2021, s. 193, 271-272)

basut: destek, yardım (Karaayak, 2021, s. 661) [bk. arka (I)]

basutçı: sebep, neden; yardımcı (Karaayak, 2021, s. 661)

(*basutçı* sözünün “sebep, neden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avant*)

inel: vekil, yardımcı (Keskin, 2022, s. 598)

tagunçı: ikiyüzlü, riyakar, dedikoducu; yaver, yardımcı, vekil (Elmalı, 2022, s. 461)

[bas]utçılarım yakın tägmiş ärür ... “Yardımcılarım yakın varmıştır” (ABİT/1042-1043) (Karaayak, 2021, s. 157-158, 307)

[an]ta mar yiki bulak inäli sat[ı]gka kälti [är]di “Orada Efendi Yiki Bulak’ın vekili, ticaret için gelmişti” (HB/BuYön04.8v-9v) (Keskin, 2022, s. 227, 426)

huasın alıp tagunçısıña suna [mami]ka kız tapa çınkaru körüp inçe tep tedi “Çiçeğini alıp yaverine vererek Mämikä (adlı) kıza doğru dikkatlice bakıp şöyle dedi” (DAS/3905-3906) (Elmalı, 2022, s. 203, 280)

baş (I): 1. baş, kafa (Berbercan, 2016, s. 88); 2. ilk (Elmalı, 2022, s. 384); başlangıç, baş (Karaayak, 2021, s. 662); önce (Keskin, 2022, s. 528); uç (Hamilton, 2020, s. 150); 3. başkan (Ş. Tekin, 2019a, s. 37); öncü (Ayazlı, 2012, s. 296); şef (Hamilton, 2020, s. 150)

(*baş (I)* sözünün “önce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*; “ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*)

baş (I) “baş, kafa, başlangıç, baş, öncü, başkan, şef, uç”

başçı: baş, şef, başkan (Hamilton, 2020, s. 150)

başdın: öncü, lider (Ayazlı, 2012, s. 297)

başlag: başlangıç (Tokyürek, 2018, s. 797)

buluñ: köşe, uç, dünyanın dört “bucağından (köşesinden)” biri (Hamilton, 2020, s. 153)

ilki: ilk, ilk olan, birinci, baş, başlangıç (Elmalı, 2022, s. 410)

kıdıg: kıyı, kenar, uç (Ölmez, 1991, s. 98)

töpö/töpü: baş (Karaayak, 2021, s. 799); kafa (Çetin, 2020a, s. 296)

uç: uç (Elmalı, 2022, s. 481)

ulug: büyük, yüksek; üst, başkan (Hamilton, 2020, s. 187)

kamag ışıg başın birgärü bap meniñ eligdä uruñ “Bütün iplerin ucunu birleştirerek bağlayıp bu ipi benim elime verin” (PK/LXXX.1-3) (Hamilton, 2020, s. 70)

’äñ mintin äzrua t(ä)ñri ordosıña tägi kayu ärklig küçlüg baş başdıñ t(ä)ñrilärniñ luularniñ tişi erkäk kut vahşiklarınñ ordo karşıları ärsär... “Hatta Brahma Tanrının sarayına kadar güçlü lider Tanrıların, ejderhaların, dişi erkek ruhların sarayları varsa...” (AY-VI/470-475) (Ayazlı, 2012, s. 99-100, 171)

amtı bu nom başlagın kutlug gr(a)tırakut tag töpösintä ukmuş k(ä)rgäk “Şimdi bu öğretini başlangıcını kutsal Grdhrakūta dağının tepesinde anlamak gerekir” (AY-IV/10-11) (Tokyürek, 2018, s. 323, 561)

ilkide kılmuş bu[ya]nlarınñ tüşi bolmış ilinçü[ler]in meñilerin titip ıdalap “İlk varlığından beri kazandığı sevapların karşılığı olan zevkleri terk etmiş” (DAS/31-33) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

yinçürü töpön yükünü tägin[ür] biz “Secde ederek baş aşağı eğiliriz” (ABİT/53) (Karaayak, 2021, s. 64, 227)

birök ol isiçlertin taşdın ünserler örtlüg yalınlag süvri uçlug tarjul uçınta olgurtup kodı sukarlar “Eğer, birisi o kazanlardan dışarı çıksa, ateşli, sivri uçlu üç başlı mızrağın ucuna oturtulup (tekrar) aşağıya itilirler” (DAS/839-842) (Elmalı, 2022, s. 93, 243)

baş (II): yara, cerahat (Berbercan, 2016, s. 88)

[*baş (II)* sözünün “yara” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balıg*]

başagut: sevilen, başta gelen (Ş. Tekin, 2019b, s. 361)

(*başagut* sözünün “sevilen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*)

başçı: baş, şef, başkan (Hamilton, 2020, s. 150)

[*başçı* sözünün “şef, başkan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş (I)*]

ilig: hükümdar; önde gelen, baş (Berbercan, 2016, s. 103)

agıçı başçısı agıçı-lar birär ödüñ öñi barzun “Hazinecibaşı ve hazine görevlileri varsa (prens geldiği zamanlar) bir süre başka bir yere gitsin” (PK/IX.7-8, X.I) (Hamilton, 2020, s. 35)

çın kirtü erür siz ulug küçlüg otaçılar iligi ulug yarlıkançuçı köñüllüg bodısataw “Siz gerçekten ulu, kudretli hekimler hükümdarı, yüce merhametli gönüllü ermiş kişisiniz” (OB/15.3-5) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

başdınkı / baştınkı: başta olan, birinci (Çetin, 2020a, s. 266); baştaki (Tokyürek, 2018, s. 796); ilk; en üstün (Çetin, 2020b, s. 424); en üstteki, en öndeki, en iyi (Gulcalı, 2021, s. 452)

(*başdınkı / baştınkı* sözünün “ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*)

başdınkı / baştınkı “birinci, en üstün, en iyi”

birk(e)ye: birinci (Tokyürek, 2018, s. 820)

edgü: iyi, en iyi, iyilik (Hamilton, 2020, s. 147)

‘eng’ilki: ilk, birinci, en ilk (Ölmez, 1991, s. 92)

ilk: ilk, birinci (Ayazlı, 2012, s. 314)

öñ: birinci, ilk (Özbay, 2019, s. 152)

üsdünki: en üstün (Çetin, 2020a, s. 301)

üzeliksiz: en üstün, en üst, ulaşılmaz (Tokyürek, 2018, s. 981)

yeg: daha iyi, en iyi (Çetin, 2020a, s. 304)

yegrek: daha iyi, en iyi (Çetin, 2020a, s. 304)

kkirsiz bige biliglig y(a)rukug : öñlüglerniñ arasında : üküşte yeg erür siz : k(a)ltı yme arslan hanı :: keyikler başdınkı erür teg “Saf, hikmetli bilginin ışınlarını yayıyorsunuz (ve) bu renkler (ışıklar) içinde en iyi olansınız. Aslan nasıl hayvanların en üstünüyse.” (AY-VII/885-889) (Çetin, 2020a, s. 210, 227)

’eng’ilki bodun kara bi-siz bıçgu-suz bay mengilig bolgaylar “Birincisi, halk(lar)ı bıçaksız, kesicisiz, zengin (ve) rahat olacaklar” (AY-III/196.17-18) (Ölmez, 1991, s. 77)

ilkidäki kılmış kazganmış buyan ädgü kılınç tüşin utlısın aşayurlar “Başlangıçta kazanmış oldukları erdemlerin semeresini alırlar” (AY-VI/157-159) (Ayazlı, 2012, s. 76, 168)

öñü kapıgı kün ay t(ä)ñri ol “İlk kapısı Güneş ve Ay tanrıdır” (HU/45-46) (Özbay, 2019, s. 80, 92)

ötrü ol tın(l)glar üzüliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak atl(l)g burhan kutıña ağıñsız ävrilñsiz bulgaylar “O canlılar kesintisiz üstün doğru düz kavramak adlı Buddha saadetini sarsılmaz sağlam (bir şekilde) bulacaklar” (AY-IV/3334-3337) (Tokyürek, 2018, s. 547, 604)

kayu kişi küseser : kamagta yeg üsdünki biligig : bir uçlug köñülin süzülp : tutmuş k(e)rgek boo törüg “Kim arzulasa her şeyden üstün, tercih edilen bilgiyi, amaca odaklanmış gönlüyle arınarak bu kuralları yerine getirmelidir” (AY-VII/657-660) (Çetin, 2020a, s. 190-191, 224)

ikinti kün ertginçe 'eñ kenki tünte ançulayu ok umasarlar körgeli takı yegrek arıg silig yer orunug tilezün “İki gün sonra, en son gecede de görmeyi başaramazlarsa daha iyi, tertemiz bir yer bulsun(lar)” (AY-VII/689-692) (Çetin, 2020a, s. 193, 225)

başdın / baştın: öncü, lider (Ayazlı, 2012, s. 297); üstün (Çetin, 2020a, s. 266); ilki (Ş. Tekin, 2019b, s. 361)

[*başdın / baştın* sözünün “lider” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı / açarı*; “öncü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş (I)*]

edgü: iyi, güzel, üstün (Çetin, 2020b, s. 431)

eñsiz: üstün, yüce (Berbercan, 2016, s. 97)

tugmaksız: doğmasız, yeniden doğmayacak olan, ölümsüz, kayıtsız, bağımsız, değişime uğramayan; üstün (Ölmez, 1991, s. 117)

ünüşlög: üstün, yükselmiş (Tokyürek, 2018, s. 980)

üstün: üstün (Tokyürek, 2018, s. 980)

üstünki: en üstün, üstün (Ölmez, 1991, s. 121)

üzlünçölög: son derece, üstün (Tokyürek, 2018, s. 981)

üzük: üstün, yukarı (Tokyürek, 2018, s. 981)

yeg: daha iyi, iyi, üstün (Karaayak, 2021, s. 831)

yegedinçlig: üstün, galip (Ayazlı, 2012, s. 362)

eşidmişig tutdaçig tetik tılañu kılmakın yağız yerniñ yüüzinte kamagta başdın kılur siz “Duyan(lar)ın, (öğretinin gereklerini) yerine getirenlerin zeki olmasını ve güzel konuşmasını sağlayarak bütün yeryüzünde (onları) en üstün kılsınız” (AY-VII/811-815) (Çetin, 2020a, s. 203-204, 226)

tañlançig muñadınçig edgü meñig aşığay biz “Şaşılabak kadar mükemmel huzuru arttıracamız” (AY-VIII/785-787) (Çetin, 2020b, s. 287-288, 376)

sekiz türlüg isig-öz yöründekin bilmek ukmak edremig eñsiz ked bilmiş erti “Sekiz türlü hayat devasını bilme, anlama ilmini (bu konuda) üstüne olmayacak şekilde çok (iyi derecede) bilmişti” (OB/1.10-13) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

ekinti ünüşlög yolug tüz bışruntaçı kamagta yeg atl(ı)g ärtüktäg tözüg... “İkincisi yüksek yolu düz öğretecek her şeyden üstün adlı öylesine esas...” (AY-IV/1066-1068) (Tokyürek, 2018, s. 395, 576)

[b]o [yert]inçüde senide **üstün** sevgülük taplaguluk ed t(a)var bulm[az] m(e)n
“Bu dünyada senden üstün sevicecek mal mül bulamam” (DAS/1036-1038)
(Elmalı, 2022, s. 101, 245)

ötrü ol tın(l)glar üzäliksiz **üstünki** yeg köni tüz tuymak atl(ı)g burhan kutıña
ağınçsız ävrilınçsız bulgaylar “O canlılar kesintisiz üstün doğru düz kavramak
adlı Buddha saadetini sarsılmaz sağlam (bir şekilde) bulacaklar” (AY-IV/3334-
3337) (Tokyürek, 2018, s. 547, 604)

[biz]iñ amtı bo yükünmāk 'äñitmäktä ulatı **yeg [üstünki]** adrok yorıglartın
tugmış kayu barınça **yeg** adro[k kılınç]larım(ı)znı alkunı barça ävirär “ (Onlar),
biz şimdi bu secde etmeden (ve) eğilmeden başka daha üstün mükemmel
davranışlarımızdan doğmuş (olan) ne kadar mükemmel davranışlarımız varsa
(onları) bütünüyle çevirirler” (ABİT/252-255) (Karaayak, 2021, s. 82-83, 243)

bo nom ärdini kayu eltä uyur bergäli eliglärkä **yegüdinçlig** kut buyan “Bu
öğreti mücevheri herhangi bir ülkedeki hükümdarlara üstün erdem verebilir”
(AY-VI/1212-1214) (Ayazlı, 2012, s. 157, 178)

başla- 1. başlamak (Ayazlı, 2012, s. 297); harekete geçmek (Keskin, 2022, s. 528);
2. başta olmak, önde olmak; yönetmek (Gulcalı, 2021, s. 452); önderlik etmek
(Karaayak, 2021, s. 662); idare etmek; kılavuzluk etmek, başa geçmek (Elmalı, 2022,
s. 384); (halkı, devleti) yönetmek, idare etmek, yönetimin başına geçmek (Çetin,
2020b, s. 424); (bir topluluğun) baş(ın)a geçmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 37)

başla- “başlamak, harekete geçmek”

başlan-: başlamak (Elmalı, 2022, s. 385)

tepre-: depremek, harekete geçmek (Berbercan, 2016, s. 133)

törçi-: başlamak (Berbercan, 2016, s. 136)

törüçe uz **başladı** “Töreye göre, iyi bir şekilde (ustaca hüküm sürmeye) başladı”
(OB/1.7) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

terk **tepreser** üç ayka tegi yime bütürgülük iş ermez “Çabuk harekete geçse üç
aya kadar da bitirilecek iş değil” (OB/18.16-18) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

iğ toga **tepreyü törçiyü** umazlar “Bütün hastalıklar ortaya çıkıp başlamazlar”
(OB/6.11-12) (Berbercan, 2016, s. 40, 60)

başla- “önde olmak, yönetmek, önderlik etmek, idare etmek, kılavuzluk etmek”

birlet-: başta gelmek, önde olmak (Keskin, 2022, s. 545)

elen-: yönetmek, idare etmek (Çetin, 2020b, s. 436)

igele-: sahip olmak, idare etmek, yönetmek (Keskin, 2022, s. 594)

kavır-: toplamak, bir araya getirmek; çevirmek, yönetmek (Çetin,
2020b, s. 442)

turultur-: uysallaştırmak, ehlileştirmek, sakinleştirmek, yönlendirmek, önderlik etmek ‘duruldurmak’ (Ölmez, 1991, s. 117)

uduz-: götürmek, iletmek; önderlik etmek (Karaayak, 2021, s. 811)

yerçile-: kılavuzluk etmek, rehberlik yapmak (Hamilton, 2020, s. 191)

*bo yertinçükä yanturu kälip tınl(ı)glarıg ütläp äriqläp içgärü tutup **uduzup başlap**...* “Bu dünyaya yeniden gelip canlılara öğüt verip nasihat ederek kendisine yaklaştırıp (onlara) önderlik ederek...” (ABİT/350-351) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

*biz-iñ kut **birlätü** y(a)rl(ı)k(a)p...* “Bizim hükümdarımız başta gelerek buyurup...” (HB/Vak01.13) (Keskin, 2022, s. 223, 425)

elenmiş başlamış bodunug bay meñilig bolgay üzüksüz “(Böyle) yönlendirilen, yönetilen halkın daima zengin (ve) mutlu olacak” (AY-VIII/1677-1679) (Çetin, 2020b, s. 363, 386)

*m(ä)n şıvsay tayşı-ka kişim-kä ulug ogul bolup ’ävim-ni bark-ım-nı **igiläp** asırap yorız-un* “Ben Şıvsay Tayşı’ya, eşime büyük oğul olup evimi barkımı idare edip, gözetip hayatına devam etsin” (HB/AzEt01.9-10) (Keskin, 2022, s. 211, 420)

*bilip körüp yavızıg **kavırmadın** sü[rmedin] sımtamakñıñ tüşi erür* “Kötüyü bilip görüp de (onları) sürmemenin, engellememenin sonucudur” (AY-VIII/1509-1511) (Çetin, 2020b, s. 348, 384)

*men **yerçi-läp** elitgäy men* “Ben kılavuzluk ederek sizi götüreceğim” (PK/LX.2) (Hamilton, 2020, s. 60)

başlag: başlangıç (Bang ve Gabain, 1931, s. 471); önce, ilk (Berbercan, 2016, s. 88)

[*başlag* sözünün “önce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*; “ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*; “başlangıç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş (I)*]

başlan-: başlamak (Elmalı, 2022, s. 385); başlanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 361)

(*başlan-* sözünün “başlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*)

başlayu: ilk olarak (Karaayak, 2021, s. 662) (*bk. aşnuça*)

başlıg: yara (Tokyürek, 2018, s. 797); yaralı (Özbay, 2019, s. 147) (*bk. balıg*)

bat-: batmak (Karaayak, 2021, s. 662); (tohum) ekmek (Keskin, 2022, s. 529); dalmak, gömülmek (Gulcalı, 2021, s. 452); kaybolmak (Çetin, 2020b, s. 424); yok olmak, görünmemek, gizlenmek (Ölmez, 1991, s. 86); gizlemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 361)

(*bat-* sözünün “yok olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “batmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basın-*)

bat- “(tohum) ekmek, gömülmek, kaybolmak, gizlemek”

batıl-: gömülmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 361)

batur-: gizlemek, batırmak, saklamak (Ölmez, 1991, s. 86)

itlin-: geçmek, kaybolmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

kizle-: gizlemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 413)

kömül-: gömülmek, batmak; örtülmek, kapatılmak (Gulcalı, 2021, s. 477)

ört-: örtmek, gizlemek, saklamak (Ölmez, 1991, s. 108)

tarı-: işlemek, ekmek (Keskin, 2022, s. 722)

tarik-: uzaklaşmak, gitmek, kaybolmak (Elmalı, 2022, s. 463)

tarın-: işlemek, ekmek (Keskin, 2022, s. 723)

yaş-: kaçmak, kaybolmak (Keskin, 2022, s. 784)

yaşur-: gizlemek, saklamak (Ölmez, 1991, s. 123)

yit-: yitmek, kaybolmak (Keskin, 2022, s. 794)

yitil-: kaybolmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 512)

yitin-: kaybolmak (Karaayak, 2021, s. 836)

yokad-: yok olmak, ortadan kalkmak, kaybolmak (Ölmez, 1991, s. 125)

bu yer-kā nāçā urug bats(a)r ikāgū tāñ üntürüp tarır biz “Bu yere her ne tohum ekilse ikimiz eşit büyütüp biçeriz” (HB/ArKi07.4-6) (Keskin, 2022, s. 159, 398)

kentü saçımızta batılıp... “Kendi saçlarımızın içine gömülüp...” (Maytr./77.6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 143, 249)

ayıg kılınçların kizlemedin batmadın açarlar yadarlar “Kötü amellerini gizlemeden, saklamadan açarlar, yayarlar” (Maytr./63.10-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 122, 237)

ärü ärü [kömülti tärin] batıp tuprakta “Yavaş yavaş toprak (altına) derince batıp gömüldü” (AY-X/892-893) (Gulcalı, 2021, s. 207, 274)

yaşurmaz m(e)n baturmaz m(e)n .. örtmez m(e)n kizlemez m(e)n “Örtmem, kapatmam, gizlemem, saklamam” (AY-III/138.1-2) (Ölmez, 1991, s. 31)

bodun-lar-ka oz-a-tın bārü çirtin-niñ tarıg tar<ı>r yer-in bodun tarınıp yer baş-ın-ka kalan tutup “Halk, eskiden beri Çirtin’in tahıl ekilen yerini ekip arazi başına kalan (vergisi) vererek (yaşamaktadır)” (HB/Çeş30.6-8) (Keskin, 2022, s. 299-300, 453)

emgeklig esürmekleri kalısız tarıkıp bartı “Sıkıntılı sarhoşlukları tamamen ortadan kayboluverdi” (DAS/2924-2925) (Elmalı, 2022, s. 170, 267)

kıt(a)y oylan-ım yaşıp “Kıtay kölem kayboldu” (HB/Çeş82.2-3) (Keskin, 2022, s. 319, 462)

kılmış ayıg kılınç-ların yaşurmatın baturmatın aç a yada sözlemek... “İşlediği kötü davranışlarını gizlemeden, saklamadan, açarak, yayarak söylemek...” (AY-III/149.6-8) (Ölmez, 1991, s. 41)

ötrü ayagka tegimlig purunu arhant yirde yitlinip kök kalıkda belgülig bolur “Bunun üzerine hürmete layık Veli Pürna yerde kaybolup gökte zuhur eder” (Maytr./81.20-22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 253)

yörüg-ler yitlinür yokadur “Yorumlar kaybolur, yok olur” (AY-III/198.9) (Ölmez, 1991, s. 78)

bat: zarar (Ş. Tekin, 2019a, s. 37)

kırma: zarar, yağma (Çetin, 2020b, s. 446)

koguz: zarar, ziyan, hasar (Tokyürek, 2018, s. 883)

kor / koor: zarar, ziyan, hasar (Tokyürek, 2018, s. 884)

yas: zarar, ziyan (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

neñ bat kılı umaz “Hiç fenalık edemezler” (KİP/28) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

barçada bir ikintiske basıraşıp kunuş kırma kalurlar “Hepsi bir diğerine baskı uygulayıp itişip kakışırılar” (AY-VIII/1325-1326) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

täğimlig ol bo yer oronta yıdın yıparın hua yavışgun pra kuşatre üzä tapıg udug ağır ayag kılğalı biz kamağun ürüg uzatı küyü küzätü tutup koor koguz kılmağay biz t(ä)ñrim tep (ötün)dilär “Ulaşılan bu yerde kokular, tütsü, çiçek ve bitkilerle, afiş ve şemsiyelerle saygı gösterip biz hepimiz daima gözetip ziyan etmeyeceğiz tanrım, diye seslendiler” (AY-IV/3466-3472) (Tokyürek, 2018, s. 556-557, 606)

azu adın kor yas kılı usar “Veya (ona) türlü zarar ve ziyan verebilsinler” (KİP/35) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

batatu: pamuklu kumaş, pamuklu giysi (Hamilton, 2020, s. 150)

böz: bez, pamuklu kumaş (Kılıç Cengiz, 2021, s. 346)

ulug arvışlar eligin tozta yapırgakta kâgdätä böztü prata ärsär ymä bitip ätözintä ärsär ymä boguzintä ärsär ymä tutsarlar okısarlar : ol tın(l)ıglarka bir azunta nän agu tägmägäy “Ulu büyüler hanını kayın kabuğuna, yaprağa, kâğıda, pamuklu kumaşa, bayrağa da yazarsa ve [bu dhārañıy] vücudunda veya boynunda taşırsa ve de okursa, o canlılara yaşamları boyunca hiçbir zehir zarar vermeyecek” (SİTA/381-386) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 111, 177-178)

batıg: bataklık (Wilkens, 2021, s. 151)

öleḡ: bataklık (Berbercan, 2016, s. 123)

bir kurug öleḡde [ter]iḡ kudugdın erter erken... “Bir kurumuş bataklıktan, derin bir kuyudan geçerken...” (OB/15.13-14) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

batıl-: gömülmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 361) (*bk. bat-*)

batır / patır / patir: kâse, dilenci kâsesi (Elmalı, 2022, s. 385)

(*batır / patır / patir* sözünün “kâse” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. ayak*)

sunçuk: dilenci kâsesi (Ş. Tekin, 2019b, s. 462)

şükün: dilenci kâsesi (Keskin, 2022, s. 716)

mäniḡ patır-da şükün-tü kazganmış näḡü kim-ni satıp yulup... “Benim dilenci kâsemle (dilenerek ?) kazandığım herşeyi satarak...” (HB/AzEt01.7) (Keskin, 2022, s. 211, 420)

keyiz sunçuk isiç bukaç burnaç etiüzlüḡ erür “Keçe, dilenci kâsesi, kazan, tencere, bakraç vücutludurlar” (Maytr./73.33-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137, 246)

batma-: batmamak, yok olmamak, gizlenmemek (Ölmez, 1991, s. 86)

öçme-: sönmemek, yok olmamak (Ölmez, 1991, s. 107)

yirtinçü-de turup yitlinmeser batmasar... “Dünyada durup kaybolnasa, yok olmasa...” (AY-III/197.13) (Ölmez, 1991, s. 77)

batsık: batı (Ş. Tekin, 2019b, s. 361)

ke: sonra, arka, geri, iç; batı (Hamilton, 2020, s. 162)

kedin: batı (Çetin, 2020a, s. 277)

(*kün*) **batsıktın** başlanıp nırvan(*ka*) (*bar*)ı yarlıkadı “Gün batısında hükmedip Nirvâna’ya haşmetle vardı” (Maytr./6.3-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 49, 193)

kedin yıḡak orunta çudaprabi atl(ı)ḡ yaşın eligi ol “Batı yönünde Çudaprabi adlı Şimşek Hükümdarı (var)dır” (AY-VII/164-165) (Çetin, 2020a, s. 150, 217)

batır-: gizlemek, batırmak, saklamak (Ölmez, 1991, s. 86); sokmak (Elmalı, 2022, s. 385)

(*batır-* sözünün “gizlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. bat-*)

çomur-: batırmak (Elmalı, 2022, s. 397)

içger-: saklamak, korumak; kendine yaklaştırmak, sığdırmak (Karaayak, 2021, s. 707)

kala-: tutmak, saklamak (Elmalı, 2022, s. 412)

kigür-: sokmak (Berbercan, 2016, s. 110)

kizle-: gizlemek, saklamak (Ayazlı, 2012, s. 320)

ört-: örtmek, gizlemek, saklamak (Ölmez, 1991, s. 108)

sanç-: sançmak, batırmak, sokmak (Gulcalı, 2021, s. 510)

sıgur-: korumak, saklamak (Karaayak, 2021, s. 773)

sok-: sokmak (Çetin, 2020a, s. 290)

tık-: tıkmak, sokmak (Elmalı, 2022, s. 470)

tik-: batırmak, sokmak (Gulcalı, 2021, s. 529)

toşgur-: sokmak, doldurmak (Elmalı, 2022, s. 475)

yaşur-: gizlemek, saklamak (Ölmez, 1991, s. 123)

yaşurmaz m(e)n baturmaz m(e)n .. örtmez m(e)n kizlemez m(e)n “Örtmem, kapatmam, gizlemem, saklamam” (AY-III/138.1-2) (Ölmez, 1991, s. 31)

üzesinte [yal]ınlayu turur yogun tuluklar tegresinte tokıp anıñ içinde batururlar “Üzerinde ateş yanıp duran büyük tulumları (dört tarafından) tokmaklayıp, (onları bu) tulumların içine batırırlar” (DAS/735-738) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

sivri sançıgın öri [ke]lmiş başların k[od]ı sança çomururlar “Sivri mızraklarla yukarıya çıkan başları mızraklayarak aşağı batırırlar” (DAS/804-805) (Elmalı, 2022, s. 92, 243)

içinte kalamış teg [...] “İçinde saklamış gibi...” (DAS/167) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

alku burhanlar bodis(a)t(a)vlar, ädgü ögl[i] [y(a)r]lıkançuçı köñülläri üzä siguru içgürü y(a)rıkazunlar meni... “Bütün Buddhalar (ve) Bodhisattvalar, iyi düşünceli merhametli gönülleri ile koruyup kollasınlar beni...” (ABİT/69-70) (Karaayak, 2021, s. 65, 228)

tın(i)gl[ar]ıg ö[r]tlüg ya[lınlıg] oyda tıkpı odgurak [...] “Canlıları... ateşle (dolu)...çukura tıkpı kesinlikle...” (DAS/815-816) (Elmalı, 2022, s. 92, 243)

tolp ätözi çımılaşdı yığnä sançmış osuglug tıkdı sançdı agrıdı “Bütün vücudu iğne sokmuşçasına ürperdi; battı, acıdı” (AY-X/642-644) (Gulcalı, 2021, s. 188, 271)

baturtlıg: saklı, saklılık, gizlilik (Karaayak, 2021, s. 663)

kizlelgig/kizleklig: saklı, gizli (Elmalı, 2022, s. 424); gizlilik (Karaayak, 2021, s. 727)

yaşuru: gizli, saklı (Elmalı, 2022, s. 493)

tın(i)glarig kizlülügün baturtlıgın öyü sakınu küyü küzätü tutdaçık... “Canlıların gizliliğini (ve) saklılığını düşünerek (ve) hatırlayarak gözetecek olana...” (ABİT/271-272) (Karaayak, 2021, s. 84, 245)

tev [kür] y(a)vlak sakınç köñülinde yaşuru ki[zleglig] turur erti “Hile, aldatma, kötü düşünce (Bhadrā kızın) gönlünde saklı dururdu” (DAS/1157-1158) (Elmalı, 2022, s. 105, 247)

batut: gizli (Wilkens, 2021, s. 151)

batutlug: gizli, gizemli (Tokyürek, 2018, s. 797)

kizleglig: saklı, gizli (Elmalı, 2022, s. 424)

kizlençü: gizli (Çetin, 2020a, s. 279)

yaşuru: gizli, saklı (Elmalı, 2022, s. 493)

yaşut: gizli (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

kim yime yaşut batut kılınçlıg tsuy ayıg kılınç kılıp ökünç köñül öritmegüçiler olar inçe tip sakınurlar “Gizli amellerle günah işleyip pişmanlık duyguları duymayanlar ise şöyle düşünürler” (Maytr./74.10-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 139, 246-247)

batutlug yörügläriğ ukğalı umamaklıg biligsiz bilig bolar ekägü onunç oronka tægürgäli idmazlar “Gizli yorumları anlayamama bilgisizliği (de yani) bunların ikisi onuncu yere ulaştırmaz” (AY-IV/2958- 2960) (Tokyürek, 2018, s. 521-522, 600)

bergey m(e)n kizlençü törüg “Gizli kuralları vereceğim” (AY-VII/654) (Çetin, 2020a, s. 190, 224)

tev [kür] y(a)vlak sakınç köñülinde yaşuru ki[zleglig] turur erti “Hile, aldatma, kötü düşünce (Bhadrā kızın) gönlünde saklı dururdu” (DAS/1157-1158) (Elmalı, 2022, s. 105, 247)

batutlug: gizli, gizemli (Tokyürek, 2018, s. 797)

(batutlug sözünün “gizli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

batut)

inçe: ince, gizemli, derin (Tokyürek, 2018, s. 869)

teriñ: derin, gizemli (Tokyürek, 2018, s. 941)

batutlug yörügläriğ ukğalı umamaklıg biligsiz bilig bolar ekägü onunç oronka tægürgäli idmazlar “Gizli yorumları anlayamama bilgisizliği (de yani) bunların ikisi onuncu yere ulaştırmaz” (AY-IV/2958- 2960) (Tokyürek, 2018, s. 521-522, 600)

inçgü nomnuñ işi küdöki etmäki yaratmakı alku barça bultukmaz “İnce öğretinin işi gücü, yaratılması tamamıyla bulunmaz” (AY-IV/53-54) (Tokyürek, 2018, s. 326, 561)

alku nomlarnıñ tärinñä türin yörügläriñ bilgäli ukğalı uduñuz ärki... “Bütün öğretilerin derin açıklamalarını bilip anlayabildiniz ki...” (AY-IV/43-45) (Tokyürek, 2018, s. 326, 561)

bavagir: [Toh.B (?) Bhavâggär < Skr. Bhavarâga (= Uyg. t(e)ngri yiri)] gök, sema, gökyüzü; varlık sebebi (Ölmez, 1991, s. 86)

gagana: (< < *Skr. gagana*) gökyüzü (Karaayak, 2021, s. 703)

kalak / kalık: kule; sema, gök (Ş. Tekin, 2019b, s. 400); gökyüzü (Karaayak, 2021, s. 711)

kök: gök; gök rengi, mavi (Çetin, 2020a, s. 280); sema (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); gökyüzü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 355)

teñri: tanrı, gök (Hamilton, 2020, s. 181); gökyüzü, sema (Özbay, 2019, s. 153)

[kök] kalıkta *sadukar kılmiş ün âşidil[ti]* ... “Gökyüzünde şimşek çakmış gibi ses işitildi” (ABİT/1064-1065) (Karaayak, 2021, s. 160, 309)

yer tūgri törümiştä bārü bay yemä bar yok çıgay yemä bar “Yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır” (PK/V.8, VI.1-2) (Hamilton, 2020, s. 33)

bay: zengin, varlıklı (Gulcalı, 2021, s. 452); varlığı olan (Elmalı, 2022, s. 385)

(*bay* sözünün “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*; “varlıklı, varlığı olan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barımlıg*)

bay: önce, evvel (Berbercan, 2016, s. 88) (*bk. aşnu*)

bayagut: zengin (Zieme ve Kara, 1978, s. 207); zengin kimse (Elmalı, 2022, s. 385); saygın ve zengin kişi (Berbercan, 2016, s. 88) (*bk. bar*)

bayakı: deminki; önceki, evvelki (Gulcalı, 2021, s. 452)

(*bayakı* sözünün “önceki, evvelki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnukı*)

bayan (I): (< *Moğ. bayan*) asil, soylu (Keskin, 2022, s. 530) (*bk. atlag / atlıg / atl(i)g*)

bayan (II): sonra, sonda (Keskin, 2022, s. 530)

[*bayan* (II) sözünün “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*]

baz: barışık, sakin, barış (Ayazlı, 2012, s. 297)

(*baz* sözünün “sakin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*)

enç: sükûnet, rahat, huzur, barış (Tokyürek, 2018, s. 863)

örüg: huzur, uyum, barış; rahat, boş (Gulcalı, 2021, s. 506)

tüz: düz, doğru, temiz, dürüst, içten; barışık (Ölmez, 1991, s. 118)

tınl(ı)g-larığ tüz baz kılmış “Canlıları barışık duruma getirmiş” (AY-III/169.2) (Ölmez, 1991, s. 55)

ençlig mäjilig bolguluk tıtaglarta äñ mintin birk(ä)yä tınl(ı)g ençsirägülük ämgängülük ärsär ol ençig mäjig küsämäzlär “Huzurlu (ve) mutlu edecek sebeplerden dolayı bir canlı huzursuz olacak (ve) ızdırap çekecek ise o huzuru (ve) mutluluğu istemezler” (AY-IV/640-643) (Tokyürek, 2018, s. 368, 570)

[örügün amılın] bil{t}dürdäçi ärür [siz täriñtä] täriñ nom tözin “Çok derin öğreti aslını huzurla bildirensiniz” (AY-X/1143-1145) (Gulcalı, 2021, s. 226, 277)

beçel: sakat (Wilkens, 2021, s. 153)

bertük: sakat (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

iglig kemlig bertük beçel tınlıglarığ açınсар agrınсар... “Hasta, bereli, sakat (?) yaratıklara ihtimam etseler, acısalar...” (Maytr./52.51-53) (Ş. Tekin, 2019b, s. 109, 229)

bediz: resim, bezek, süs (Wilkens, 2021, s. 153)

bezek: süs (Çetin, 2020b, s. 425)

etig: süs (Karaayak, 2021, s. 702)

körk: görünüş; resim, heykel (Çetin, 2020b, s. 449)

tizig: gereç, donanım; süs, takı (Karaayak, 2021, s. 798)

tümeg: süs (Karaayak, 2021, s. 807)

yaratag / yaratıg / yartag: süs, teçhizat (Ş. Tekin, 2019b, s. 503)

yevig: donanım, gereç; takı, süs (Karaayak, 2021, s. 833); bezek (Gulcalı, 2021, s. 555)

bädiz bädizätgäli kältimiz “Süs süsletmeye geldik” (ABİT/823) (Karaayak, 2021, s. 137, 291)

türtgü saçgu köyürgü ıslagular ulatı hualıg bezekler urzunlar “Krem, pudra, tütsü ayrıca çiçekli bezekler yerleştirsın” (AY-VIII/1065-1067) (Çetin, 2020b, s. 311, 379)

kamagta yeg adrok etig tümäg yevi[gläri tizig]läri üzä biz amtı alku ançulayı kälmişlärkä [alku]ka barça tapıg udug kılur biz “Hepsinden daha iyi süs araçları ve gereçleri ile biz şimdi, hepsi bu şekilde gelenlere, (onların) bütün hepsine saygı gösteririz” (ABİT/170-172) (Karaayak, 2021, s. 75, 236-237)

itigi yaratagı bolur “Süsü vardır” (Maytr./29.15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 79, 210)

bo körküm üskinte törtgil mandal kılıp tört burnaçda tolu mir suvı azu panit suvı kodzun “Bu resmim önünde dört köşeli (bir) alan oluşturup dört su kabına bal veya şerbet koysun” (AY-VIII/1061-1064) (Çetin, 2020b, s. 310, 379)

[to]n kädim y<e>vig tizig üzä etiglig tüm[äg]lig altun öñlög sakıngu ol “Elbise, giysi, süs ve takı ile süslenmiş bezenmiş (şekilde) altın renkli (olarak) düşünecektir” (ABİT/1278-1279) (Karaayak, 2021, s. 180, 324)

bedize-: süslemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 362)

bedizet-: resim yapmak, süslemek (Ayazlı, 2012, s. 297)

bedizle-: süslemek (T. Tekin, 2013, s. 51)

beze-: süslemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

et-: etmek, yapmak, düzenlemek, süslemek; yardımcı fiil (Çetin, 2020b, s. 437)

yarat-: donatmak, süslemek, yaratmak (Tokyürek, 2018, s. 985)

meñileyür, bedizleyür tir “(sarayımı) neşe içinde süslüyorlar, der” (IB/28) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

beş törlüg bodugka ıgaç yelimin katıp yañı arıg yürün böztä otırata t(ä)ñrim siziñ körkünüzni bädizätzün “Beş tür boyaya ağaç tutkalını katıp, yeni, temiz, beyaz bir bezin ortasına Tanrım sizin güzelliğinizi resmettirsın” (AY-VI/1005-1008) (Ayazlı, 2012, s. 141, 176)

itdim bezedim “Süsledim” (Maytr./21.6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 70, 205)

üküş törlüg ärdinilig yevig tiziglar üzä etip yaratıp töpösintä yänä hualıg didim kädmişläri közünür “Çeşitli değerdeki gerdanlıklar ile süslemiş başlarına yine çiçekli taç giydikleri tezahür eder” (AY-IV/2764-6767) (Tokyürek, 2018, s. 509, 597)

bedizen-: süslenmek (Wilkens, 2021, s. 153)

etil-: donatılmak, süslenmek, yaratılmak (Karaayak, 2021, s. 703)

etin-: süslenmek (Tokyürek, 2018, s. 865)

tümen-: süslenmek (Tokyürek, 2018, s. 969)

yaratın-: süslenmek (Tokyürek, 2018, s. 985)

(iter *be*)*dizenürler erdi* “Süslenirler idi” (Maytr./75.63) (Ş. Tekin, 2019b, s. 142, 249)

... [arı]g süzök burnaç etigi üzä *etilmiş* ... “... temiz testi süsü ile süslenmiş ...” (ABİT/1277) (Karaayak, 2021, s. 180, 324)

k(ä)ntü öz ätözläri yarık yaşıq etig tümäg üzä etinip tümänip alpalmışları kädänmişläri y(ä)mä yänä alku yağı yavlaqlar barça adak asra bolmuşları közünür “Kendi bedenleri zırh, süsü ile süslenip cesaretlenenler ve çabalayanlar (sayesinde) yine bütün kötüler(in) hep ayak altı oldukları tezahür eder” (AY-IV/2749-2753) (Tokyürek, 2018, s. 508, 597)

bedizet-: süslemek, donatmak; resmetmek (Çetin, 2020b, s. 424); resim yapmak (Ayazlı, 2012, s. 297); süsletmek (Çetin, 2020a, s. 266)

(*bedizet-* sözünün “süslemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedize-*)

bedizet- “donatmak, süsletmek”

tona-: donatmak; üstüne çekidüzen vermek (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

tonandur-: giydirmek, donatmak (Çetin, 2020a, s. 296)

yarat-: donatmak, süslemek, yaratmak (Tokyürek, 2018, s. 985)

yeve-: donatmak, sağlamak (Çetin, 2020b, s. 489)

yevet-: donatmak, süsletmek (Ayazlı, 2012, s. 363)

bädiz bädizätgäli kältimiz “Süs süsletmeye geldik” (ABİT/823) (Karaayak, 2021, s. 137, 291)

(*kedi*)m ton etük yivig tizig kedmiş **tonamış** “Giyecek, elbise, çizme, gerdanlık giyinmiş, takınmış” (Maytr./9.13-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 54, 196)

yana tört oglank(ı)yalarig uz tonandurup etip yaratıp birer burnaça suv tutdurup tört bulunğa olgurtzun “Ayrıca dört genç erkeği güzelce donatıp süsleyerek, (ellerinde) birer su kabı tutturarak dört tarafa oturtsun” (AY-VII/433-436) (Çetin, 2020a, s. 172, 221)

erig yavgan çandallar olar yme kamagun sınar küçüg inçip yeverler “Kötü cellatlar, onlar da tamamıyla yarı güçleriyle (onları) donatırlar” (AY-VIII/1275-1277) (Çetin, 2020b, s. 328, 381)

iki törlüg yeviglärin ägsüksüz yevätip... “İki tür donanımla eksiksiz donatıp...” (AY-VI/568-569) (Ayazlı, 2012, s. 107, 172)

bedizle-: süslemek (T. Tekin, 2013, s. 51) (bk. *bedize-*)

bedizlig: boyalı, süslü (Clauson, 1972, s. 310)

boduglug: renkli, boyalı (Ş. Tekin, 2019b, s. 369)

etiglig: süslü, donatılmış (Çetin, 2020a, s. 273)

yarataglig: süslü, süslenmiş (Elmalı, 2022, s. 491)

saçıntın (ti)şintin öküş önlüg yaruklar (öner) biş boduglug yaruklar... “Saçından, dişinden birçok renkli ışıklar (çıkart). Beş renkli ışık...” (Maytr./88.4-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 160, 259)

etiglig yaratıglıg açılmış [lenhua] t[e]g yumşak eligin başların töpü[lerin] y(a)rılı/kançuçı köñülin sürti sıkadı “Süslü, açılmış (nilüfer çiçeği) gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı” (DAS/2773-2775) (Elmalı, 2022, s. 164-165, 266)

bedü-: büyümek, çoğalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 362)

(*bedü-* sözünün “çoğalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*)

bedükle-: büyümek (Elmalı, 2022, s. 385)

ökli-: çoğalmak, artmak, büyümek (Ş. Tekin, 2019b, s. 444)

ulgad-: büyümek (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

kaltı kiçigkiye ot üçünü yilig esinig basutçı iş bulup ökliyür bedüyür ançulayı yime az kılınç tıltagında alku nızvanılar ökliyür aşılurlar “Tıpkı küçücük bir ateşin *sebebi, *nedeni nasıl, rüzgârı ve hava cereyanını kendisine yardımcı ve eş olarak alıp çoğalır ve büyürse, aynı şekilde de hırs ve arzu sebebiyle bütün ihtiraslar çoğalır ve artar” (Maytr./41.35-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

[... *e]rtingü bedüklediñ* “Olağanüstü büyüdü” (DAS/2356) (Elmalı, 2022, s. 150, 261)

ulgadıp bedüp tükel bilge maytrı burkan nomınta toyın bolup arhant kutıña tegirler “Büyüyüp mükemmel hikmetli Maytrı burkan dininde güçlü olur ve veliliğe ulaşırlar” (Maytr./69.35-37) (Ş. Tekin, 2019b, s. 130, 242)

bedük: büyük, iri (Ölmez, 1991, s. 86)

(*bedük* sözünün “büyük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*)

irig: kaba, iri (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

keñ: iri, geniş, büyük (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

semiz: semiz, iri, şişman (Keskin, 2022, s. 699)

amarıları ulug bedük inekler(in) eñinlerinte yüde etüzleri o/-... örtlög yalınlig bı bıçek yaga kelirler “Bazıları büyük ve iri husyelerini omuzlarına yükleyip vücutları üzerinde alevli bıçaklar yağarak gelirler” (Maytr./74.1-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 138, 246)

irig taşlıg yagmur yagar “İri taşlı (?) yağmur yağar” (Maytr./82.40) (Ş. Tekin, 2019b, s. 152, 254)

kam(a)g kiçig korka bir sümiz koyın bir kap ädgü bor tso-so burhan-ka bir yiväk ton berz-ün “Bütün küçük zarar görenlere bir iri koyun, bir kap iyi şarap, Buddha heykeline bir ipek elbise versin” (HB/Çeş84.13-14) (Keskin, 2022, s. 321, 463)

bedükle-: büyümek (Elmalı, 2022, s. 385) (*bk. bedü-*)

beg: bey, efendi, üst düzey görevli; prens (Ölmez, 1991, s. 86); eş (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345); görevli (Karaayak, 2021, s. 663); hükümdar, han (Çetin, 2020a, s. 266)

beg “bey, efendi, prens, görevli, hükümdar, han”

beg er: efendi, sahip (Keskin, 2022, s. 531)

el: hükümdar, han (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349)

elig: han, hükümdar (Çetin, 2020a, s. 273)

er: er , bey, erkek; kişi, kimse (Ölmez, 1991, s. 93)

eren: eren, er, erkek, bey (Ayazlı, 2012, s. 307)

erklig: güçlü, kuvvetli, kudretli; hükümdar (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349)

eşi: görevli (Karaayak, 2021, s. 702)

han: hakan, han, hükümdar (Ayazlı, 2012, s. 311)

hun tayzi: (< Çin. *huáng tàizǐ*) veliaht şehzade, prens (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350)

inal: (bir unvan), vekil (?), bey (Ş. Tekin, 2019b, s. 392)

kagan: kağan, kral, hükümdar (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

kan: hakan, han, hükümdar (Ölmez, 1991, s. 97)

mar: (< Sry. *mr*) efendi (Keskin, 2022, s. 655)

tegin: prens (Keskin, 2022, s. 736)

tegit: prens (Ayazlı, 2012, s. 345)

teñri: tanrı, ilah; gök, gökyüzü; efendi, hazret, üstat; göze yüce ve ulu görünen her şey (Elmalı, 2022, s. 466)

tözün: asil; efendi (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

ilig kan-ıg begig iiş-ig bodun-ug karag küyü küzetü tutmak-ıngız çın kirtü erür mü “Hakanı, hanı, beyi, hanımefendiyi, halkı koruyup, gözetip tutmamız doğru mudur?” (AY-III/192.19-21) (Ölmez, 1991, s. 74)

bu ikägü bāgār-lār-iñü ayıtmatın är 'äbçi bolmış-lar “Bu ikisi, efendilerine sormadan karı koca olmuşlar” (HB/Çeş20.4-6) (Keskin, 2022, s. 289, 449)

el han korkınç[ıntın]... “Ülkenin hükümdarının [gazabının] korkusundan...” (SİTA/180-181) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 89, 170)

bilik salık elig[i hanı]... “Silah hükümdarı...” (SİTA/57) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 76, 165)

ädgü ädgü ulug äränlärniñ tözün(i) y-a uduñ s(ä)n bo täriñdä täriñ idok nom ärdini yörügün aç a yada keñürü nomlagalı yügdüñ “Ey iyi, yüce beylerin soylusu bu derin kutsal öğreti mücevherlerinin yorumlarını açıklayarak yayıp yığdın” (AY-VI/544-547) (Ayazlı, 2012, s. 105, 172)

ögrünç **ärklig** mahakadeka tiripur balıkıg buzdaçık [ulug] sın supurgan aras[ınt]a ärig ornag [tutgalı] tapladaçı analar kuvragı üzä yüküntürülmişkä yükünürm(ä)n “[Ulu] mezarlar arasına [yerleşmekten] hoşnut olan, Tripura şehrini yıkan ve analar topluluğu tarafından ibadet edilen mutlu (?) hükümdar Mahākālā’ya saygıyla eğilirim” (SİTA/37-41) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73-74, 164)

kagan han hatun **huŋ tayzi** altun urugları adasız tudasızın tümän tümän yaşazun “Kağan, hatun, veliaht şehzade ve imparatorun soyundan gelenler felakete uğramadan on binlerce yıl yaşasın!” (SİTA/495-496) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

[an]ta **mar** yiki bulak inäli sat[ı]gka kälti [är]di “Orada Efendi Yiki Bulak’ın vekili, ticaret için gelmişti” (HB/BuYön04.8v-9v) (Keskin, 2022, s. 227, 426)

tegin uktı köŋli yerinti “Prens (bunu) anladığında yüreği üzüntüyle burkuldu” (PK/LXVIII.5) (Hamilton, 2020, s. 64)

eltäki **tegit** ügä **bäg eŋişi** ... “Ülkedeki prens, danışman, görevliler ...” (ABİT/744) (Karaayak, 2021, s. 129, 285)

tözünüm alıŋ bu nom buşısı titir “‘Efendim, alın, bu din için verilen sadakadır’” (KİP/158-159) (Ş. Tekin, 2019a, s. 16, 23)

beg er: efendi, sahip (Keskin, 2022, s. 531)

(*beg er* sözünün “efendi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*)

idi: sahip (T. Tekin, 2013, s. 54)

bu ikägü **bägür-lär-iŋä** ayıtmatın är ’äbçi bolmuş-lar “Bu ikisi, efendilerine sormadan karı koca olmuşlar” (HB/Çeş20.4-6) (Keskin, 2022, s. 289, 449)

idisi umaz tir “Sahibi (onu iyileştirmek için hiçbir şey) yapamıyor, der” (IB/65) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

begiz / bekiz / b(e)kiz: açık, seçik (Ş. Tekin, 2019b, s. 362); açık seçik (Karaayak, 2021, s. 663); temiz, düzgün (Ölmez, 1991, s. 86); net (Tokyürek, 2018, s. 797); şeffaf (Gulcalı, 2021, s. 453)

[*begiz / bekiz / b(e)kiz* sözünün “temiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (I)*; “açık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok / açuk*]

begiz / bekiz / b(e)kiz “açık seçik, net”

b(e)lgülüg: belgili, açık, açık seçik, aşikâr, açık olarak, belirli (Ölmez, 1991, s. 86)

odgurak: kesin, açık, net (Tokyürek, 2018, s. 905)

monta **bäkiz b(ä)lgülüg** közün[ür] “Böyle açık seçik görünür” (ABİT/1717) (Karaayak, 2021, s. 221, 356)

odgurak bilgä biligläri tugar “Kesin (açık) bilgileri doğar (ortaya çıkar)” (AY-IV/2229-2230) (Tokyürek, 2018, s. 471, 590)

beglig: soylu, bey neslinden gelen (Elmalı, 2022, s. 386)

(*beglig* sözünün “soylu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag* / *atlıg* / *atl(i)g*)

begni: (< ?) şarap, bira (Ş. Tekin, 2019b, s. 362)

bor: şarap (Ş. Tekin, 2019b, s. 371)

süçüg: şarap, tatlı şarap (Keskin, 2022, s. 710)

bor begni satguçı erd(imiz) “Şarap ve bira satmış idik” (Maytr./110.27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 180, 271)

k[üz] y(a)ñıda otuz tãmbin bir kap süçüg köni berürm(ä)n “Güz zamanında otuz tãmbin, bir kap şarabı doğru olarak veririm” (HB/Borç48.5-7) (Keskin, 2022, s. 197, 415)

bek / b(e)k: sıkı, sert, sağlam; dayanıklı, kalıcı (Elmalı, 2022, s. 386); pek (Çetin, 2020b, s. 424); berk (Ölmez, 1991, s. 86); katı (Tokyürek, 2018, s. 797)

(*bek / b(e)k* sözünün “kalıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agmaksız*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*; “dayanıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artamaksız*)

bek / b(e)k “sıkı, katı, sert”

berk: sıkı, sağlam (Elmalı, 2022, s. 386)

irig: sert, kaba, vahşi (Ayazlı, 2012, s. 314)

kadır: vahşi, sert (Gulcalı, 2021, s. 483)

katıg / katag: sağlam, sıkı (Karaayak, 2021, s. 715); katı (T. Tekin, 2013, s. 55); sert (Elmalı, 2022, s. 416)

katıgdı: sıkı, sıkıca (T. Tekin, 2013, s. 55)

katıglıg: sert, katı (Tokyürek, 2018, s. 874)

kınıg: dayanıklı, sert (Tokyürek, 2018, s. 881)

y(a)rp: sağlam, sıkı (Çetin, 2020b, s. 486)

yigi: sıkı, bitişik (Gulcalı, 2021, s. 556)

y(i)ti: keskin, sert, kuvvetli, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 557)

urika ertingü b(e)k katıg yapşıntı “Delikanlıya fevkalade sıkı (bir şekilde) yapıştı” (DAS/1009-1010) (Elmalı, 2022, s. 100, 245)

ürüg uzatı b(ü)k katıg yazınçsızın arıg küzätürlär tutarlar “Daima günahsız (olarak) temiz(ce) yardım ederler, gözetirler” (AY-IV/154-155) (Tokyürek, 2018, s. 334, 563)

takı ur, katıgdı ba tir “Daha çok vur, sıkıca bağla!, der” (IB/33) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

törtünç y(i)ti kınıg katıgılanmak üzä “Dördüncüsü güçlü çaba kaynaklı(dır)” (AY-IV/111-112) (Tokyürek, 2018, s. 331, 562)

tüzd[ä]m yigi sädräksiz kar täg yürün ti[ş]iñiz ol “Dümdüz, bitişik (ve) seyrek olmayan dişleriniz kar gibi bembeyazdır” (AY-X/1086-1088) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

täpräñsiz b(ü)k y(a)rp y(i)ti kınıg kö[ñül]ünjüz ol “Tereddütsüz, kararlı ve cesur kalplisiniz” (AY-X/1269-1270) (Gulcalı, 2021, s. 235-236, 278)

bekle- / b(e)kle-: 1. beklemek (Çetin, 2020a, s. 266); 2. sabitlemek, sıkılaştırmak, (bir şeyin içine) yerleştirmek (Gulcalı, 2021, s. 453); sabitleştirmek, hareketsizleştirmek; emin yerde tutmak; zincire vurmak (Hamilton, 2020, s. 150); tahkim etmek, bağlamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 362); tutmak (Karaayak, 2021, s. 663); 3. engellemek, sakınmak (Tokyürek, 2018, s. 797)

(*bekle- / b(e)kle-* sözünün “engellemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adart-*; “bağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ba-*)

bekle- / b(e)kle- “beklemek, zincire vurmak, sakınmak, tutmak”

kala-: tutmak, saklamak (Elmalı, 2022, s. 412)

közed-: gözetmek, beklemek (Hamilton, 2020, s. 167)

küd-: beklemek (Karaayak, 2021, s. 740)

sergür-: tutmak, engellemek (Karaayak, 2021, s. 772)

sola-: zincire vurmak (Tokyürek, 2018, s. 929)

tıdın-: kaçınmak, sakınmak (Tokyürek, 2018, s. 947)

tur-: olmak, kalmak, bulunmak, beklemek (Karaayak, 2021, s. 803)

tut-: tutmak (Berbercan, 2016, s. 138)

umun-: beklemek, ummak, umutlanmak (Elmalı, 2022, s. 483)

yıçan-: dikkate almak, sakınmak, endişelenmek (Gulcalı, 2021, s. 555)

elgin adakın bāklāp kınıkta urdı-lar “Ellerine ve ayaklarına pranga vurup hapse attılar” (PK/LXIII.5-6) (Hamilton, 2020, s. 62)

içinte kalamış teg [...] “İçinde saklamış gibi...” (DAS/167) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

borlukumın közüdzün “(Bağlarım) bahçeme göz kulak olsun” (PK/LXXIII.3) (Hamilton, 2020, s. 67)

näñ yänä olarnı küdälim ... “Büsbütün yine onları bekleyelim ...” (ABİT/861) (Karaayak, 2021, s. 140, 294)

alku burhanlarig yertinçütä ür keç üdtä sürgürgüli... “Bütün Buddhaları dünyada daha uzun süre tutan...” (ABİT/207-208) (Karaayak, 2021, s. 78, 239)

solamamak bāklāmāmāk... “Bağlayıp zincire vurmamak...” (AY-IV/482-483) (Tokyürek, 2018, s. 357, 568)

iki kün üç kün turgay mu “İki gün, üç gün duracak mı?” (ABİT/789) (Karaayak, 2021, s. 133, 289)

tün kün seni umunıp saña amranmakın ölüir m(e)n “Gece gündüz seni bekleyip, sana (olan) aşkımdan (işte şimdi) ölüyorum” (DAS/1031-1032) (Elmalı, 2022, s. 100, 245)

beklemek: bağ, pranga, zincire vurma (Ayazlı, 2012, s. 297)

[*beklemek* sözünün “bağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag* (I); “pranga” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bamak*]

bukagulamak: bağ, pranga, zincire vurma (Ayazlı, 2012, s. 301)

yintām bāklāmāk bukagulamak ölürmək ämgätmäk tötüşmək karışmak yoña{r}şmak ayıglaşmak yazuksuzug yalarmakta ulatı; ayıg törölär bolgay “Sürekli pranga, öldürme işkence etme, savaşıma, iftiralaşıma, suçsuzlardan şüphelenme (ve) gibi kötü âdetler (durumlar) olacak” (AY-VI/684-688) (Ayazlı, 2012, s. 115-116, 173)

bekrü / bekürü: güçlü bir şekilde, sağlam bir şekilde (Hamilton, 2020, s. 150); sağlam, kuvvetli, sımsıkı (Elmalı, 2022, s. 386)

(*bekrü / bekürü* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*)

bekrü / bekürü “sağlam bir şekilde, kuvvetli”

beküti: sağlam bir şekilde (Keskin, 2022, s. 533)

erklig: güç, güçlü, kuvvetli (Tokyürek, 2018, s. 855)

kınıg: sert, kuvvetli, sağlam (Elmalı, 2022, s. 422)

küçek: güçlü, kuvvetli (Keskin, 2022, s. 645)

küçlüg: güçlü, kuvvetli (Ayazlı, 2012, s. 325)

küsünlüg: güçlü, kuvvetli (Çetin, 2020b, s. 452)

türklüg: güçlü, kuvvetli (Gulcalı, 2021, s. 537)

y(i)ti: keskin, sert, kuvvetli, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 557)

kenç kiçig ogulk(ı)yasın öziğerü b(e)kürü kuçup “Küçük oğulcuğunu kendisine doğru (çekip) sımsıkı kucakladı” (DAS/3154-3155) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

takı birök bağ eşi-niñ küç küçäk sav kälürüp ayıtsar... “Eğer bey ve maiyetinin güçlü sözünü kullanıp sorarlarsa...” (HB/KöSa04.13) (Keskin, 2022, s. 141, 390)

uladı kamag t(e)ñriler ulug küçlüg küsünlög tözünler yme <ök> yeveg bolurlar erksinmeklig küçiñe “Ayrıca bütün güçlü kuvvetli tanrılar ve tabii asiller onları hükmetme gücüyle donatırlar” (AY-VIII/1260-1263) (Çetin, 2020b, s. 327, 381)

kop kamag nomlar öze ikintisiz erklig türklög “Bütün din kitapları üzerine emsalsiz ve güçlü, kuvvetlidir” (Maytr./48.19-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 102, 225)

b(e)ksiz: dayanıksız, sağlam olmayan, sıkı değil, geçici, fâni (Gulcalı, 2021, s. 453); zayıf (Tokyürek, 2018, s. 798)

b(e)ksiz “dayanıksız, sağlam olmayan, geçici, fâni, zayıf”

berksiz: sağlam olmayan, çürük (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

ertimlig: fâni, geçici (Gulcalı, 2021, s. 448)

kobı: kof, boş, zayıf (T. Tekin, 2013, s. 56)

menjüsüz: geçici, dayanıksız, ebedî olmayan, fâni (Gulcalı, 2021, s. 494)

ornagsız: dayanıksız (Elmalı, 2022, s. 441)

tıssız: fâni, çürük (Tokyürek, 2018, s. 952)

toruk: zayıf (T. Tekin, 2013, s. 62)

tsun: (< Çin. ts'un) küçük, ufak, zayıf (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

ürlüksüz: geçici, fâni (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

yarpsız: gevşek, dayanıksız, geçici (Gulcalı, 2021, s. 551)

yenik: hafif, zayıf, kolay, ucuz (Elmalı, 2022, s. 495)

ätöz ärsär b(ä)ksiz mäñjüsüz tetir “Vücut ise dayanıksız (ve) geçicidir” (AY-X/207-208) (Gulcalı, 2021, s. 158, 266)

takı ymä bo ätöz ärsär altı kırk törlüg arıgsızların tolu suv üzäki kär(ä)kü tæg b(ä)ksiz yarpsız “Ayrıca bu vücut ise otuz altı türlü pislikle dolu, su üzerindeki köpük gibi dayanıksızdır” (AY-X/223-225) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

sansarlag meñi toñanañ berksizin meñjüsüzin münin kadagın sakınıp inçe tip tiyürler “Dünyanın saadetinin ve kudretinin çürüklüğünü, geçiciliğini, suçunu, günahını idrak ederek şöyle der” (Maytr./68.11-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 240)

*sävär amrak küsänçig atayk(ı)yam at'özi **ärtimlig** törölüg rakşazka opa şinjirtü tükätmiş* “Sevgili gözde bebeğim, fâni yaradılışlı vücudu rākşasa tarafından yutulup yok olmuş” (AY-X/831-834) (Gulcalı, 2021, s. 202, 273)

*kılınçnıñ kadal söğüt tæg çınsız yarpsız tözlüğün b[i]lignıñ ye[lvi] kömān tæg **tısz** ornagsız tözlüğün...* “Eylemin kadala ağacı gibi yalan ve çürük esasını, bilincin büyü gibi geçici (ve) yersiz esası...” (AY-IV/2435-2436) (Tokyürek, 2018, s. 486, 593)

toruk at semritti “Zayıf at semirdi” (IB/16) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

*yirtinçü ertimligin etüz **ürlüksüzin** ukıtu inçe tip yarlıkar* “Dünyanın geçiciliğini, vücudun geçiciliğini, şöyle diyerek haşmetle öğretir” (Maytr./103.24-26) (Ş. Tekin, 2019b, s. 174, 267)

yenik ornagsız ol “Zayıf (ve) dayanıksızdır” (DAS/3386) (Elmalı, 2022, s. 185, 273)

b(e)kür-: sağlamlaştırmak (Tokyürek, 2018, s. 798)

b(e)küt-: sağlamlaştırmak (Tokyürek, 2018, s. 798)

*çın kertü tüz bilgä biligig **bäkürü** tutup...* “Doğru, gerçek, düz bilgiyi sağlam (bir biçimde) tutup...” (AY-IV/2570-2571) (Tokyürek, 2018, s. 497, 595)

b(ü)kütgäli ornatgalı bulmayukın yañırtı bulgalı küsämäk ärür “Sağlamlaştırmak ve yerleştirmek için bulmadığını yeniden bulmak istemektir” (AY-IV/901-903) (Tokyürek, 2018, s. 385, 574)

b(e)küt-: sağlamlaştırmak (Tokyürek, 2018, s. 798) [bk. b(e)kür-]

beküti: sağlam bir şekilde (Keskin, 2022, s. 533) (bk. bekrü / bekürü)

bel / bil: bel, böğür, gövde (Hamilton, 2020, s. 151); sırt (Elmalı, 2022, s. 386)

[bel / bil sözünün “sırt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I)]

bod: boy, vücut, gövde (Keskin, 2022, s. 550)

kövter: beden, vücut, gövde (Gulcalı, 2021, s. 480)

*kalmış **kövtäñ** yaş süñök, kara saçı ymä ançulayu ok ; arkuru turkuru saçılıp, anda monda yaturın...* “(Geriye) kalan gövdesi(nin), yaş kemikleri(nin) ve kara saçının öylece enine boyuna saçılarak orada burada durduğunu...” (AY-X/616-619) (Gulcalı, 2021, s. 186, 270)

belgü / b(e)lgü: alamet, ayet, işaret (Berbercan, 2016, s. 89); nişan, delil (Elmalı, 2022, s. 386); belgi, belirti, iz (Tokyürek, 2018, s. 798); emare (Ölmez, 1991, s. 86)

belgü / b(e)lgü “alamet, işaret, nişan, belirti, iz”

b(e)lgülüg: açık, açık seçik, belirli; işaret (Karaayak, 2021, s. 664)

ıru / irü: işaret, alamet (Karaayak, 2021, s. 707); belirti (Ayazlı, 2012, s. 314)

iz: iz, belirti (Keskin, 2022, s. 602)

lakşan / lkşan: (< *Skr. lakṣana*) alamet (Ş. Tekin, 2019b, s. 427);
işaret (Karaayak, 2021, s. 743); nişan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 357);
belirti (Çetin, 2020a, s. 283)

mudur: (<< *Skr. mudrā*) ilahi niteliklerin gövde üzerindeki
işaretleri, tezahür; işaret, mühür, alamet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359)

murwa: kehanet, işaret (önsezi) (Özbay, 2019, s. 151)

naryag: (< *Moğ. nairag*) işaret, alamet (Karaayak, 2021, s. 748)

nişan: (< *Far. nişān*) nişan, iz, belirti (Keskin, 2022, s. 667)

tamga: damga, işaret, sembol (Tokyürek, 2018, s. 932); nişan
(Özbay, 2019, s. 153)

bilmiş kergek munı üze ölüm belgüsi “Bunu ölüm belirtisi olarak bilmelidir”
(OB/11.10-11) (Berbercan, 2016, s. 45, 64)

yänä ol üç b(ä)lgü[lüg]... “Yine o üç işaret...” (ABİT/1092) (Karaayak, 2021, s. 162, 311)

alku atlıg maṅgallıg ıru b(ä)lgülärig körgäli bolurlar “Bütün şansına ve talihine ait alametleri göreceklardır” (ABİT/444-445) (Karaayak, 2021, s. 101, 261)

[lakşanlar] nayraglar üzä etilmiş yaratılmış... “İşaretler (ve) alametler ile süslenmiş donatılmış...” (ABİT/1498-1499) (Karaayak, 2021, s. 200, 340)

bu nişan m(ä)n töläk tämür-niḡol “Bu nişan, ben Töläk Tämür’ündür”
(HB/Çeş19.13) (Keskin, 2022, s. 288, 449)

täḡri tamgası buzultı ärsär, amtı t(ä)ḡrim yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirz “Tanrıların nişanını bozduysak; şimdi tanrım günahlarımızdan arınmayı dileriz” (HU/226-229) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

belgölüg / b(e)lgölüg / belgölük: belgili, açık, açık seçik, aşikâr, açık olarak, belirli (Ölmez, 1991, s. 86); işaret (Karaayak, 2021, s. 664); belirgin (Çetin, 2020b, s. 424); belirtili (Gulcalı, 2021, s. 453); belli (Elmalı, 2022, s. 386); bir alametle mücehhez (Ş. Tekin, 2019b, s. 362); işaretli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345); muayyen (Berbercan, 2016, s. 89)

(*belgölüg / b(e)lgölüg / belgölük* sözünün “açık, belirgin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok / açuk*; “açık seçik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *begiz / bekiz / b(e)kiz*; “işaret” anlamıyla eş anlamlı olan söz /

sözler için bk. *belgü* / *b(e)lgü*; “açık olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açını*)

belgölüg / *b(e)lgölüg* / *belgölük* “belirli, işaretli”

irü: belirli, işaret (Tokyürek, 2018, s. 870)

lakşanlığı: (< *Toh.A lakşam* ~ *Toh.B lakşane* < *Skr. lakṣaṇa* + *T. lig*) işaretli, alametli (Karaayak, 2021, s. 743)

naryaglığı: (< *Moğ. nairag* + *T. lig*) alametli, işaretli (Karaayak, 2021, s. 748)

ölgölüg: ölçülü; belirli (Karaayak, 2021, s. 819)

ölügölüg: ölçülü, belirli (Ayazlı, 2012, s. 357)

lenhua b(ä)lgölüg... “Lotus işaretli...” (SİTA/139) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 84, 168)

sayu közüngölük körklüg irü b(ä)lgöläri bar ärür “Her birinin görülecek güzelliğe işaretleri vardır” (AY-IV/2728-2729) (Tokyürek, 2018, s. 506, 597)

lakşanlığ naryaglığ idok ätözi[n körüp... “İşaretli (ve) alametli kutsal vücudunu görüp...” (ABİT/498) (Karaayak, 2021, s. 106, 265)

tapıg udug kılmak-tın tör(ü)miş buyan edgü kılınç erser san-lıg sakış-lıg ülgölüg kolu-lug titir “Hizmet, saygı göstermekten meydana gelmiş iyi davranış ise sayılı, hesaplı, ölçülü, biçilidir” (AY-III/156.13-15) (Ölmez, 1991, s. 46)

belgür- / **b(e)lgür-**: belirlemek, belli olmak, görünmek (Elmalı, 2022, s. 386); ortaya çıkmak (Gulcalı, 2021, s. 453); aşikâr olmak (Hamilton, 2020, s. 150); zuhur etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 362)

belgür- / *b(e)lgür-* “görünmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek”

bol-: olmak; zuhur etmek; iktidarî yardımcı fiil (Ş. Tekin, 2019b, s. 369)

körtgür-: görünmek; göstermek (Ş. Tekin, 2019a, s. 44)

körün-: görünmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

közün-: görünmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

tog-: doğmak, dünyaya gelmek; (güneş) doğmak, ortaya çıkmak (Elmalı, 2022, s. 473)

törçü-: ortaya çıkmak, nüksetmek (Çetin, 2020b, s. 475)

törü-: türemek, oluşmak, ortaya çıkmak (Çetin, 2020b, s. 476)

ün-: çıkmak, ortaya çıkmak, yükselmek (Tokyürek, 2018, s. 979)

yokla-: ortaya çıkmak; yukarıya çıkmak, tırmanmak (Elmalı, 2022, s. 498)

tıltagsız kentün belgürer “Sebepsiz kendiliğinden zuhur eder” (Maytr./41.15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 93, 219)

ötrü ayagka tegimlig purunu arhant yirde yitlinip kök kalıkda belgülig bolur “Bunun üzerine hürmete layık Veli Pūrna yerde kaybolup gökte zuhur eder” (Maytr./81.20-22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 253)

kuanşi im pısar ol tınlıglarka ilçi bilgeler körkin körtgürür “Kuanşi im pısar o canlı varlıklara, elçi ve hakimler kılığına girerek görünür” (KİP/130) (Ş. Tekin, 2019a, s. 15, 22)

kök kalıkda bra askug köligelik ed tavarlar közünti “Gökte çardak, gölgelik (için lüzumlu) şeyler göründü” (Maytr./18.32-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

bultukmaz nomta togmakı yme bultukmaz “Bulunamaz öğretiden ortaya çıkmış olması düşünülemez” (AY-VII/47-48) (Çetin, 2020a, s. 140, 215)

ol ugrurta üç törlü[g] mün kadaglar törçiyür “O esnada üç tür kötülük belirir” (AY-VIII/1431-1432) (Çetin, 2020b, s. 341, 383)

açıg tatıgsız tüş yemişler yme törüyür “Acı (ve) tatsız meyveler ortaya çıkar” (AY-VIII/1459-1460) (Çetin, 2020b, s. 343, 383)

y(a)ruklar ätözindä saçırayu ünü turur “Işıklar bedeninde sıçrayıp yükselip durur” (AY-IV/2805-2806) (Tokyürek, 2018, s. 511-512, 598)

öñdün örlep agıp yoklayu “Doğudan yükselip ortaya çıkar” (DAS/10) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

belgürt- / b(e)lgürt-: göstermek, (kılığa) girmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 363); ortaya çıkarmak, aşikâr kılmak, açığa çıkarmak (Hamilton, 2020, s. 150); ortaya çıkartmak, belli etmek; takınmak (Elmalı, 2022, s. 386); belirtmek (Ayazlı, 2012, s. 297); gözetmek (Karaayak, 2021, s. 664)

(*belgürt- / b(e)lgürt-* sözünün “belirtmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. ay-)

belgürt- / b(e)lgürt- “göstermek, ortaya çıkarmak, belli etmek, takınmak, gözetmek”

biltiz-: bildirmek, belli etmek (Elmalı, 2022, s. 388)

igdilet-: gözetmek, korumak (Keskin, 2022, s. 594)

kıl-: yapmak, sağlamak, işlemek, etmek, gerçekleştirmek; göstermek (Karaayak, 2021, s. 721)

körkit-: göstermek (Gulcalı, 2021, s. 479)

körset-: göstermek (Tokyürek, 2018, s. 889)

körtgür-: görünmek; göstermek (Ş. Tekin, 2019a, s. 44)

körünçle-: göstermek (Çetin, 2020a, s. 281)

közed-: gözetmek, beklemek (Hamilton, 2020, s. 167)

közüntür-: göstermek (Ayazlı, 2012, s. 323)

kü-: gözetmek, kollamak, yardım etmek (Tokyürek, 2018, s. 892)

küd-: gözetmek, bakmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 424)

örit-: yükseltmek, ortaya çıkarmak (Çetin, 2020b, s. 460)

turgur-: ortaya çıkarmak, izhar etmek (Berbercan, 2016, s. 138)

urun-: yerleştirmek, takınmak (Ayazlı, 2012, s. 355)

üntür-: çıkarmak, ortaya çıkarmak (Tokyürek, 2018, s. 979)

yadın-: göstermek, ortaya koymak, yaymak (Ölmez, 1991, s. 122)

*biznitä adın kim bolgay moña yaraqlıg aş içgü **b(ä)lgürtdüçi*** “Bizden başka kim (var ki) buna uygun yiyecek ve içeceği gösterecek?” (AY-X/149- 151) (Gulcalı, 2021, s. 154-155, 265)

*teñ teñ öñi öñi körgeli körtle körk meñiz belgürtüp **biltizmedin** üküş tınl(ı)glarığ ölürip* “Türlü türlü, çeşit çeşit görmeye değer güzel yüzler takınıp ansızın pek çok canlıyı öldürür” (DAS/3614-3616) (Elmalı, 2022, s. 193, 276)

*biz-iñ kut **igdilätip** lab tuta y(a)rl(ı)k(a)guçı* “Bizim hükümdarımız gözetip (bize karşı) merhametli (oldu)” (HB/Vak01.24-25) (Keskin, 2022, s. 224, 425)

*[**körkitzün** maña körkälä] kırtışın uzatı* “Bana her zaman hoş yüzünü göstere” (AY-X/1166) (Gulcalı, 2021, s. 228, 277)

*biliglärniñ m(ä)nsiz m(ä)niñsiz tözlügin **körsätüjü***... “Bilgilerin benliksiz (ve) benliksizlik esasını gösterip...” (AY-IV/2444) (Tokyürek, 2018, s. 487, 593)

*er evçi körkün **körtgürü** nomlayur kutgarur* “Erkek ve kadınlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır” (KİP/138-139) (Ş. Tekin, 2019a, s. 15, 22)

*yüz miñ turkı yertä y(a)ruk yaltrık **közüntürgüylär*** “Yüz bin uzaklıktaki yerden parıltılı görünecekler” (AY-VI/1100-1101) (Ayazlı, 2012, s. 148, 177)

*arslanlar hanı **küyü küzätü** tutup kamag käyiklä...* “Aslanlar hanının gözettiği bütün vahşi hayvanlar...” (AY-IV/2790-2792) (Tokyürek, 2018, s. 510, 598)

*alku tınl(ı)g oğlanlarının köni oñaru edgü yıldırların **öritdeçi** tözi tüpi erür* “Bütün canlıların doğru, iyi köklerini ortaya çıkaracak, (onların) özü (olan şiiirdir)” (AY-VIII/588-591) (Çetin, 2020b, s. 271, 374)

*yig otaçı bahşı üze yinik köñül **turgursar***... “(Kim) en iyi hekim üzerine kötü düşünce izhar ederse...” (OB/11.8-9) (Berbercan, 2016, s. 45, 64)

*inçä k(a)ltı alkınmaksız ägsümäksiz ädgü ädrämlärig **üntürdüçi***... “Şöyle eğer tükenmez eksilmeyen iyilik (ve) erdemleri çıkaracak...” (AY-IV/3369-3370) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

belgürtme / b(e)lgürtme: zuhur (Ş. Tekin, 2019b, s. 363); belirmiş, vücut bulmuş (Çetin, 2020a, s. 266); yeni bir vücutla ortaya çıkmış; belirtme, gösterme, açık etme, açık hale getirme (Ölmez, 1991, s. 87)

kelig: zuhur; geliş (Ş. Tekin, 2019b, s. 406)

belgürtme *balık uluşug körüp korkmak aymanmak...* “Zuhur eden şehri görüp korkmak...” (Maytr./55.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 111, 231)

adruk ad(ruk) kü kelig erde(m) kılıp... “Değişik değişik meşhur zuhur kabiliyeti göstererek...” (Maytr./81.22-23) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 253)

belinglet-: korkutmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

korkıt-: korkutmak (Çetin, 2020a, s. 280)

ürkit-: korkutmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

közüñüz üze uyur siz kördeşilerig korkıtgalı “Gözünüzle sizi görenleri korkutursunuz” (AY-VII/739-740) (Çetin, 2020a, s. 197, 225)

ürkitmämäk korkıtmamak... “(Onları) ürkütmemek, korkutmamak...” (AY-IV/482) (Tokyürek, 2018, s. 357, 568)

belinlegü: korku (Gulcalı, 2021, s. 453) (*bk. ayınç*)

beliñ: korku (Wilkens, 2021, s. 159); (*bk. ayınç*)

beliñle-: korkmak, ürkmek (Gulcalı, 2021, s. 453)

(*beliñle-* sözünün “korkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayın-*; “ürkmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayman-*)

beliñteg: 1. aniden, beklenmedik bir şekilde (Gulcalı, 2021, s. 454); ansızın, birdenbire (Karaayak, 2021, s. 664); 2. korkunç (Elmalı, 2022, s. 386)

(*beliñteg* sözünün “aniden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antak(i)ya ok*)

kadır: korkunç (Karaayak, 2021, s. 711)

kasınçığ: korkunç (Elmalı, 2022, s. 415)

korkınç: korkunç (Tokyürek, 2018, s. 884)

korkınçığ: korkunç (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

korkınçlıg: korkunç (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

beliñteg *sın [suburgan] arakı sakınçı köñüli yügerü boltı* “Korkunç türbenin içinde (iken zihninde çeşitli) düşünceler belirdi” (DAS/2082-2083) (Elmalı, 2022, s. 139, 258)

kadır yavlak v(a)çrapan körkin b(ä)lgürtdäçi körkitdäçikä... “Korkunç (ve) kötü Vajrapāni görünüşünü gösterecek olana...” (ABİT/272-273) (Karaayak, 2021, s. 84, 245)

kasın[çığ] kogşap agzın türü tepretür “Korkunç (bir şekilde) zayıflayıp, ağzını buruşturarak kımıldatır” (DAS/617-618) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

kamag käyiklär kuvragı **korkınç** ayınu turmuşları közünür “Bütün vahşi hayvanlar topluluğu(nun) korktuğu tezahür eder” (AY-IV/2792-2793) (Tokyürek, 2018, s. 510-511, 598)

korkınçığ öñlög meñizlig tamuluglar kelirler “Korkunç renkli yüzleri ile cehennemlikler gelirler” (Maytr./68.7-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 127-128, 240)

korkınçl(ıg) ton kedürü... “Korkunç elbise giydirerek...” (Maytr./21.2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 70, 205)

beltürt-: yetiştirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 363) (*bk. asıra-*)

ber- / bir-: vermek, (biri) için yapmak, (birinin) yararına yapmak (Hamilton, 2020, s. 151); iletmek (Keskin, 2022, s. 534); yardımcı fiil (Gulcalı, 2021, s. 454)

ber- / bir- “vermek, iletmek”

elit-: iletmek, taşımak, getirmek (Özbay, 2019, s. 148)

ertür-: ulaştırmak, iletmek (Tokyürek, 2018, s. 858)

evir-: çevirmek, yöneltmek, vermek, armağan etmek (Ayazlı, 2012, s. 309)

sun-: sunmak, vermek (Elmalı, 2022, s. 459)

tapşur-: teslim etmek, vermek (Keskin, 2022, s. 722)

tutuz-: emanet etmek; teslim etmek, vermek (Elmalı, 2022, s. 478)

uduz-: götürmek, iletmek; önderlik etmek (Karaayak, 2021, s. 811)

ur-: vurmak, dokunmak; hazırlamak, düzenlemek; sunmak, vermek; atmak (Elmalı, 2022, s. 483)

bu borluk-nıñ dört yıl-ı tusmis-ka otuz yeti böz-in t[a]pşurup {berip} alıp borluk-nı yanturup [be]rürmän “Bu üzüm bağının dört yılı (için) Tusmis’a otuz yedi bözü iletip, alıp bağı geri döndürüp veririm” (HB/Mak02.3-5) (Keskin, 2022, s. 277, 443)

ol elig hannıñ nä törlüg buyan ädgü kılınçı ärsär anı barça biziñä ävirzün “O hükümdarın ne tür erdemi var ise hepsini bize yöneltsin, bağışlasın” (AY-VI/455-457) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

huasın alıp tagunçısıña suna [mami]ka kız tapa çınkaru körüp inçe tep tedi “Çiçeğini alıp yaverine vererek Māmikā (adlı) kıza doğru dikkatlice bakıp şöyle dedi” (DAS/3905-3906) (Elmalı, 2022, s. 203, 280)

arkışlarka sav tutuzup inçe tep tediler “Kervanlara (iletecekleri) mesajı verip şöyle dediler” (DAS/4213-4214) (Elmalı, 2022, s. 213, 283)

[u]duzup eltmışin sakıngu ol “Götürüp ilettiğini düşünecektir” (ABİT/1401) (Karaayak, 2021, s. 191, 333)

ötrü ol aşçı er söglünçüsin elig begke kelürüp üskinte urtu “Sonra o aşçı kızartılmış eti hükümdara getirip, huzurunda (saygıyla) sundu” (DAS/3124-3125) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

berge: kamçı, kırbaç (Wilkens, 2021, s. 160)

çomak: çomak, kamçı (Ş. Tekin, 2019b, s. 379)

kagıl: kırbaç, kamçı (Ş. Tekin, 2019b, s. 400)

kamçı: kamçı, kırbaç (Keskin, 2022, s. 606)

uruğu: kamçı (Çetin, 2020a, s. 300)

çomakın bergen tokıyurlar “Çomaklar ile kamçılar ile vururlar” (Maytr./82.24) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 254)

atlar yañ(alar)-ıg turgurdaçı (ö)gretdeçi ... bergen kagılın tokır toñladaçı erdimiz “Atlar ve filleri ehlileştirecek ve talim ettirecek ... kamçı ile vurur idik” (Maytr./110.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 179, 270)

yeti kamçı bürğä yep yitzün “Yedi kırbaç cezası alıp ölsün” (HB/Vas04.35) (Keskin, 2022, s. 218, 423)

bergü: bağış, verilecek veya ödenecek şey (Hamilton, 2020, s. 151)

[*bergü* sözünün “bağış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ (I)*]

berim: vergi, borç (Keskin, 2022, s. 538) (*bk. alım*)

berimçi: borçlu, borç alan (Keskin, 2022, s. 538)

ötegçi: borçlu, verecekli (Özbay, 2019, s. 152)

berim-çimiz akamız inimiz kim kim m-ä bolup çam çarım kılmazun-lar “Borçlumuz, ağabeyimiz, küçük erkek kardeşimiz, her kim olursa itiraz etmesinler” (HB/ÇoSa02.14-15) (Keskin, 2022, s. 149, 394)

t(ä)ñrim ägsüklüg yazoklug biz ötäğçi berimçi biz “Tanrım biz hatalı, günahkâr borçlularız” (HU/346-347) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

beriş / biriş: veriş, ticaret (Keskin, 2022, s. 538); verme (Ş. Tekin, 2019b, s. 366)

(*beriş / biriş* sözünün “ticaret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alış*)

bermek: verme (Gulcalı, 2021, s. 454)

birgü: verme (Ölmez, 1991, s. 88)

su ulatı mæn buşı] bermäk üzä t[älim balıqların isig] özlärin ulamı[ş ärmäz mæn “Su ve yiyecek sadakası vermek için sayısız balığın canlarını kurtarmış değilim” (AY-X/6-8) (Gulcalı, 2021, s. 143, 263)

ayıg yavız tüş birgü-singe artukrak korksar belingleser... “Kötü karşılık vermesinden fazlasıyla korksa(lar), dehşete kapılsa(lar)...” (AY-III/141.6-7) (Ölmez, 1991, s. 34)

berk: 1. koyu, sıkı, sık (Gulcalı, 2021, s. 454); 2. sağlam (Elmalı, 2022, s. 386); 3. orman (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

[*berk* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*; “orman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag* / *arığ* (II); “sıkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek* / *b(e)k*]

kalın: sık; birçok (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

sedreksiz: seyrek olmayan, sık (Gulcalı, 2021, s. 511)

yigi: sık, gür (Karaayak, 2021, s. 835)

ulug kamışlıg bürk arıgka kirip ötrü anda tıngalı olurdılar “Büyük kamışlı sık ormana girip sonra orada dinlenmek için oturdular” (AY-X/93-95) (Gulcalı, 2021, s. 151, 264)

tüzd[ä]m yigi sädrüksiz kar täg yürün ti[ş]iñiz ol “Dümdüz, bitişik (ve) seyrek olmayan dişleriniz kar gibi bembeyazdır” (AY-X/1086-1088) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

tüşlüg yemişlig köp yigi [arıglarig sämäklärig]... “Meyveli çok sık ormanları (ve) koruları...” (ABİT/120) (Karaayak, 2021, s. 70, 232)

berksiz: sağlam olmayan, çürük (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

(*berksiz* sözünün “çürük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*; “sağlam olmayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*)

bermek / birmek: verme (Gulcalı, 2021, s. 454) (*bk. beriş* / *biriş*)

bert-: kırmak, incitmek (Özbay, 2019, s. 147); vurarak sertleştirmek, ezmek, çiğnemek (Hamilton, 2020, s. 151)

(*bert-* sözünün “ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*)

bertet-: vurarak sertleştirmek, ezmek, sıkıştırmak, vurarak yoğun (ağır) veya sıkışık hâle getirmek (Hamilton, 2020, s. 151)

burçintur-: incitmek, dert-sıkıntı vermek, düzenini bozmak (Ölmez, 1991, s. 90)

sarsı-: sövmek; azarlamak, incitmek (Ölmez, 1991, s. 110)

satga-: ezmek, incitmek (Tokyürek, 2018, s. 926); çiğnemek (Elmalı, 2022, s. 453)

sı-: kırmak (Berbercan, 2016, s. 127)

sök-: sövmek; azarlamak, incitmek (Ölmez, 1991, s. 111)

tançula-: çiğnemek (Çetin, 2020b, s. 468)

tep-: tepmek, ezmek, çiğnemek (Tokyürek, 2018, s. 941)

üz-: kesmek, koparmak, kırmak (Çetin, 2020b, s. 482)

yimir-: tahrip etmek, kırmak (Berbercan, 2016, s. 148)

t(ä)ñrilär köñlin b(ä)rtd(i)m(i)z ärsär... “Tanrıların gönlünü kırdıysak (incittiysek)...” (HU/366-367) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

köni nom-ta yoridaçı-larığ körüp söküp sarsıp todap uçuz-lap köngül-lerin karın-ların irintürdüm burçınturdum... “Doğru öğretide davrananları görüp, sövüp sayıp, aşağılayıp, küçümseyip; kalplerini, gönüllerini kırıp incittim...” (AY-III/136.8-11) (Ölmez, 1991, s. 30)

tal çibıkın tançulap tişin arıtıp ağızın yunzun “Çubuk çiğneyip dişini temizleyerek ağzını yıkasın” (AY-VIII/597-598) (Çetin, 2020b, s. 272, 374)

yänä bo nom ärdiniğ nomlamış yer tayçu kılmuş yer oronka kişi yulki ud aşgäktä ulatı tınl(ı)glar tüpgülük satgaguluk kığ yam arıgsız üzä ılıkdurguluk ärmäz “Yine bu öğreti cevherini açıklamış yer (ve) yüceltilmiş yere insan, hayvan, sığır, eşekten başka canlılar tepinecek, çiğneyecek gübre, pisliğe meylettirilmez” (AY-IV/3459-3464) (Tokyürek, 2018, s. 556, 606)

butıkların yalpırgakların sip... “Dalların yapraklarını kırıp...” (OB/18.1) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

anın ol ögüz suwınıñ berü bu kölke kelgülük tog ağızın yimirip suwug öñi kemişmişlerin körti “Bu sebeple nehir suyunun berisinde bu göle gelen (suyun akışını sağlayan) setin ağzını tahrip edip suyu başka (tarafa) çektiklerini gördü” (OB/18.8-11) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

bert: yara, bere (Gulcalı, 2021, s. 454)

(bert sözünün “yara” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balıg*)

bertet-: vurarak sertleştirmek, ezmek, sıkıştırmak, vurarak yoğun (ağır) veya sıkışık hâle getirmek (Hamilton, 2020, s. 151)

(bertet- sözünün “sıkıştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

avla-; “ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “vurarak sertleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*)

bertin / birtin: sağ (Tokyürek, 2018, s. 801); bir taraf (Tokyürek, 2018, s. 821); güney, sağdaki (Ölmez, 1991, s. 88)

(*bertin* / *birtin* sözünün “güney” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altın*)

biri: sağ; cenup (Ş. Tekin, 2019b, s. 366)

birtinki: sağdaki (Ölmez, 1991, s. 88)

oñ: sağ (Ayazlı, 2012, s. 332)

oñaru: sağ, sağ taraf (Karaayak, 2021, s. 755)

öñdün: sağ (Ayazlı, 2012, s. 334)

bertin *sınar oñ äñnindäki tonın açıp oñ tizin çökütüp...* “Sağ taraftan sağ omzundaki elbisesini açıp sağ dizi ile çöküp...” (AY-IV/3306-3307) (Tokyürek, 2018, s. 545, 604)

örü turup birtinki ong 'engnindeki ton-ın açınıp... “Ayağa kalkıp, sağdaki, sağ omzundaki giysisini açıp...” (AY-III/132.1-2) (Ölmez, 1991, s. 24)

beş sumer tagça ülgülüğ oñaru ävrilip turur “Beş Sumeru sağ ölçüsünde sağ tarafa doğru çevrilir” (ABİT/287) (Karaayak, 2021, s. 86, 246)

soltın yınak şirikene kut t(ä)ñri hatunı öñdün yınak mäniñ körkümin kuvragımın birlä tükäl bädizätzün “Sol tarafta şrikanya kut Tanrıça, sağ tarafta benim görünüşümü, topluluğumu tamamıyla resmetsin” (AY-VI/1009-1012) (Ayazlı, 2012, s. 141, 176)

bertin-: yaralanmak (Gulcalı, 2021, s. 454); zarar görmek (Keskin, 2022, s. 534)

(*bertin-* sözünün “zarar görmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arta-*; “yaralanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık-*)

bertük: sakat (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 363) (*bk. beçel*)

berü: +DAn beri, +DAn bu yana (Gulcalı, 2021, s. 454); beri (Çetin, 2020b, s. 424); bu tarafa (Berbercan, 2016, s. 89); bu yana (Ayazlı, 2012, s. 297); buraya (Elmalı, 2022, s. 386); beriye (Ş. Tekin, 2019b, s. 363); bu tarafa doğru (Hamilton, 2020, s. 150); önce (Karaayak, 2021, s. 664)

(*berü* sözünün “önce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*)

berü “+DAn beri, bu yana, buraya”

ınaru: öte, sonra, ileri, bu yana (Elmalı, 2022, s. 408)

munta: burada, buraya (Ş. Tekin, 2019b, s. 432)

ötgürü: -DAn dolayı, -DAn beri, yoluyla, aracılığıyla (Ayazlı, 2012, s. 335)

ürdin bürü tulañurmak ädrämdä üküş tälüm ögrätinmiş ärür s(ä)n “Eskiden beri konuşmak erdeminde (konuşma belagtinde) pek çok talim almışsın” (AY-X/1284-1286) (Gulcalı, 2021, s. 237, 278)

munt(a) (kel)geli yarlıkadıñız “Buraya haşmetle geldiniz!” (Maytr./89.44-45) (Ş. Tekin, 2019b, s. 163, 260)

beş yegirmi: on beş (Keskin, 2022, s. 539)

on beş: on beş (Keskin, 2022, s. 677)

[be]çin yıl onunç ay beş y(e)g(i)rmikü [] “Maymun yılı onuncu ayın on beşinde [...]” (HB/Çeş28.1) (Keskin, 2022, s. 297, 453)

on beş batm(a)n bor bir ayak “On beş batman şarap, bir kâse [...]” (HB/BuYön41.3) (Keskin, 2022, s. 248, 433)

beş yüz: beş yüz (Keskin, 2022, s. 539)

yüz beş: beş yüz (Keskin, 2022, s. 802)

.. beş yüz oğlanı arasına ... “Beş yüz oğlu arasında...” (AY-VIII/256-257) (Çetin, 2020b, s. 243, 370)

yüz beş kanpu altım “Beş yüz kanpu aldım” (HB/Borç32.2) (Keskin, 2022, s. 187, 410)

beş / biş: beş (Keskin, 2022, s. 539)

pañcake: (< *Toh.A pañcake* < *Skr. pañcaka*) beş (Gulcalı, 2021, s. 508)

yeti änüklärintä beşäğü beş pañcake boltılar “Yedi yavrusundan beşi beş pañcaka (bhikşu) oldular” (AY-X/873-874) (Gulcalı, 2021, s. 205, 273)

ulug kölungü-däki kızlaklig yol-ka kirgü-kä biş törlüg nom-lar kargäk ärür “Mahâyâna'nın gizli yoluna girmek için, beş çeşit Dharma gereklidir” (TO/623-625) (Zieme ve Kara, 1978, s. 128-129)

bez: bez, çıban (Gulcalı, 2021, s. 454)

kart: yara, çıban (Gulcalı, 2021, s. 486)

apam birök bo ätözümün titsär m(ä)n ötrü ülgüsüz sansız mün kadaglarıg kartıg büziğ yiriñig kanıg igig agrıgıg korkınçig ayınçig barçanı titmiş ıdalamış bolur m(ä)n “Eğer (şimdi) bu vücudumu feda edersem sonra sayısız günahları, çıbanı, irini, kanı, hastalığı, korkuyu, hepsini terk etmiş olurum” (AY-X/218-223) (Gulcalı, 2021, s. 159-160, 266)

bez-: titremek (Ş. Tekin, 2019b, s. 363)

ıy-: (“*tay-*” ile birlikte) titremek, korkmak, çekinmek (Elmalı, 2022, s. 408)

kamşa-: titremek (Ş. Tekin, 2019b, s. 401)

tay-: kaymak, düşmek, üstüne düşmek; titremek, çekinmek (Elmalı, 2022, s. 464)

tepre-: sarsılmak, titremek (Karaayak, 2021, s. 792)

titre-: titremek (Ayazlı, 2012, s. 347)

korkınçı sönmedi bezer titreyür “Korkusu geçmedi, titreyip duruyordu” (Maytr./5.29-30) (Ş. Tekin, 2019b, s. 48, 192)

yir suv altı türlüğ tebreüyür kamsayur “Dünya altı defa titrer” (Maytr./52.6-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 107, 228)

beze-: süslemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 363) (*bk. bedize-*)

bezek: süs (Çetin, 2020b, s. 425) (*bk. bediz*)

bı: bıçak, kesici alet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345); çakı (Elmalı, 2022, s. 387)

bıçgu: bıçak, kesici alet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 345)

bıçek: bıçak (Elmalı, 2022, s. 387)

bıçge: bıçak (Ş. Tekin, 2019a, s. 37)

irpek: kesici alet (Elmalı, 2022, s. 411)

osguç: (“yüligü” ile birlikte) kesici alet (Elmalı, 2022, s. 442)

yüligü: ustura, kesici alet (Elmalı, 2022, s. 500)

nän bı bıçgu tägmägäy “Hiçbir bıçak zarar vermeyecek” (SİTA/386-387) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 111, 178)

y(i)ti bıçekin kenç oğlınun boyunun [bıç]ıp başın yerte yuvdı “Keskin bıçakla genç oğlunun boynunu kesip başını yere yuvarlamış” (DAS/1434-1436) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

kılıçı bıçgesi kağılı tsun tsun sınar uvşanur “Kılıç, bıçak (ve) kırbaçları parça parça olur, ufalanır” (KİP/27-28) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

ulug bedük [irpeklerin] öñi öñi irpeyürler “Büyük (kesici aletlerle) parça parça keserler” (DAS/678-679) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

andaran [ün]ser yüligü osguç ulatı bı bıçgu üz]e töşemiş yerlerte [...] küçeyü [yatgur]urlar [...] “Buradan çıksalar ustura, bıçak ve daha başka kesici alet ile döşenmiş yerlerde...zorla yatırırılar...” (DAS/742-745) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

bıç- / bıç-: biçmek, kesmek (Gulcalı, 2021, s. 455)

çok-: kesmek, öldürmek (Hamilton, 2020, s. 155)

irpe-: biçmek, kesmek (Elmalı, 2022, s. 411)

irpekle-: biçmek, doğramak (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

kes-: kesmek (Gulcalı, 2021, s. 474)

til-: dilmek, kesmek, dilimlemek (Elmalı, 2022, s. 472)

üz-: koparmak, ayırmak, parçalamak, kesmek (Elmalı, 2022, s. 487)

yul-: yolmak, koparmak, kesmek (T. Tekin, 2013, s. 66)

kim ärti ärki bıçtaçı ögükk(i)yäm ätözin “Kim idi (o) kesen sevgili yavrumun vücudunu” (AY-X/503-504) (Gulcalı, 2021, s. 178, 269)

uhug bedük [irpeklerin ö]ñi öñi irpeyürler “Büyük (kesici aletlerle) parça parça keserler” (DAS/678-679) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

irpeklerin irpek(leyü) “... bıçıkları ile biçip ...” (Maytr./86.13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 159, 258)

teñlig öñi öñi tildi “Birbirine denk (bir şekilde) ayrı ayrı dilimledi” (DAS/4242-4243) (Elmalı, 2022, s. 214, 284)

yene ök etözinteki yürüñerü bışa kelmiş etin tançu tançu üzüp süzük közin iglig tapa tetrü körüp inçe tep tedi “Yine vücudundaki beyazlaşarak pişmiş etini dilim dilim kesip berrak gözlerini hastaya doğru sabit bir şekilde çevirip şöyle dedi” (DAS/2958-2960) (Elmalı, 2022, s. 171, 268)

altun başlıg yılan men. Altun kurugsakımın kılıcın kesipen özüm[in] yul [in]intin, başımın yul ebintin tir “Altın başlı yılanım. Altın kursağımı kılıç ile keserek nefsimi kopar ininden, başımı kopar evinden, der” (IB/8) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

bıçgu: bıçak, bıçkı, kesici alet (Gulcalı, 2021, s. 455)

(*bıçgu* sözünün “bıçak, kesici alet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bı*)

irpek: bıçkı; kesme aleti (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

yülegü: ustura; bıçkı (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 515)

ötrü bodis(a)t(a)v örü turup inaru bärü körüp bı bıçgu tiläp bulmadı “Sonra Bodhisattva ayağa kalkıp öteye beriye bakınarak bıçak arayıp bulamadı” (AY-X/280-282) (Gulcalı, 2021, s. 164, 266)

irpekin irpeşü kelirler “Bıçkı ile birbirini biçmeye gelirler” (Maytr./68.35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 241)

sünün yülegün san(çı)tmiş osuglug bolup... “Mızrak ve bıçak ile dövüşmüş gibi olup...” (Maytr./33.39-40) (Ş. Tekin, 2019b, s. 83, 213)

bıçgusuz: bıçaksız, bıçkısız, kesicisiz (Ölmez, 1991, s. 87)

bisiz: bıçaksız, kesicisiz (Ölmez, 1991, s. 88)

'eng'ilki bodun kara bi-siz bıçgu-suz bay mengilig bolgaylar “Birincisi, halk(lar)ı bıçaksız, kesicisiz, zengin (ve) rahat olacaklar” (AY-III/196.17-18) (Ölmez, 1991, s. 77)

bıçıl-: kesilmek, bıçılmek (Elmalı, 2022, s. 387)

kesil-: kesilmek (Elmalı, 2022, s. 418)

togrul-: doğrulmak, kesilmek (Elmalı, 2022, s. 473)

üzül-: kesilmek, koparılmak (Hamilton, 2020, s. 188)

tolp etözleri bıçılur os[ulur] “Bütün bedenleri kesilir parçalanır” (DAS/647) (Elmalı, 2022, s. 87, 241)

anıñ arasınta elig begniñ oñ kolu bilekintin kesilip kılıçı birle yerte tüşdi “Bu arada hükümdarın sağ kolu bileğinden kesilmiş (ve kolu) kılıcıyla birlikte yere düşmüş” (DAS/327-329) (Elmalı, 2022, s. 76, 236)

[e]ti yini togrulup yarılısar [...] “Eti, derisi doğranıp yarılrsa...” (DAS/916) (Elmalı, 2022, s. 96, 244)

tamırı üzülüp “Damarları kesilir” (DAS/923) (Elmalı, 2022, s. 96, 244)

bıçuş-: kesişmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 364)

kesiş-: kesişmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 407)

bir ikintişke bıçuşurlar kesişürler “Birbirleri ile vuruşurlar, kesişirler” (Maytr./81.59-60) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 253)

bış- / biş-: pişmek, olmak, olgunlaşmak (Ölmez, 1991, s. 87); tamamlanmak, sona ermek (Tokyürek, 2018, s. 803); hazmetmek (Berbercan, 2016, s. 89)

(*bış- / biş-* sözünün “sona ermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*)

bış- / biş- s “olmak, olgunlaşmak, tamamlanmak, hazmetmek”

bışrun-: öğrenmek, çalışmak, alıştırma yapmak, ‘talim etmek’, olgunlaşmak (Ölmez, 1991, s. 87)

büt-: bitmek, tamamlanmak, sona ermek, tamam olmak; olmak, olgunlaşmak (Ölmez, 1991, s. 91)

siñ- hazmetmek (Berbercan, 2016, s. 128)

tüke-: bitmek, sona ermek, tamamlanmak (Elmalı, 2022, s. 479)

tüpük-: tamamlanmak (Karaayak, 2021, s. 808)

bütmiş bışmış erser ötrü ozgurur kutgarur “Bitmiş, olmuş ise daha sonra kurtarır” (AY-III/166.4-5) (Ölmez, 1991, s. 53)

siñer erken tepreyür sarıg tözlüg isig ig “Sarı kökenli sıcak hastalık yemek sindirilirken başlar” (OB/8.7-8) (Berbercan, 2016, s. 42, 62)

[ülüş] tükedi “Bölüm sona erdi” (DAS/2994) (Elmalı, 2022, s. 173, 268)

*biz tolþ ontın sıñarkı üç [ärdini]lär **tüpükkinçä** alkınçsız tükätiñsız üç ärdini ... kutlarıña küsüşümüz ol* “Biz bütün on taraftaki üç mücevher tamamlanıncaya kadar sonsuz üç mücevherin kutsallıklarına isteğimizdir” (ABİT/215-217) (Karaayak, 2021, s. 79, 240)

bışıg: istekli, tutkulu (Keskin, 2022, s. 540)

küşüşlüg: istekli, arzulu, isteyen, arzulayan (Elmalı, 2022, s. 432)

nızvanılıg: ihtiraslı, tutkulu, tutkuyla ilgili (Ölmez, 1991, s. 105)

taplaglıg: istekli (Karaayak, 2021, s. 785)

tileklig: istekli, dilekli (Ayazlı, 2012, s. 347)

*ölginçä köni **bışıg** tapınsın* “Ölünceye kadar doğru ve istekli biçimde hizmet etsin” (HB/EvİEd01.8) (Keskin, 2022, s. 206, 418)

*[kamada]tu urupadatu **küşüşlüg** öñlüg t(e)ñri [yer]inteki ülgüsüz sans(ı)z t(e)ñriler...* “Kāmadhātu, Arūpadhātu (isimli dünyalara) istekli (olan ve) pek çok cennette (bulunan) sayısız tanrılar...” (DAS/2973-2974) (Elmalı, 2022, s. 172, 268)

*tınl(ı)g-lar-ning **nız-vanı-lıg** b(e)k bağ-ların çug-ların* “Canlıların tutkulu, sağlam bağlarını, kösteklerini çözer” (AY-III/165.18-20) (Ölmez, 1991, s. 52)

*biz amtı keñ ulug **taplaglıg** köñülüm(ü)z üzä...* “Biz şimdi çok büyük istekli gönlümüz ile...” (ABİT/179-180) (Karaayak, 2021, s. 76, 237)

bışma-: pişmemek, olmamak, olgunlaşmamış olmak (Ölmez, 1991, s. 87)

bütme-: bitmemek, tamamlanmamak, sona ermemek;
olgunlaşmamış olmak (Ölmez, 1991, s. 91)

***bütmeyük bışmayuk** edgülig töz yiltz-larıg bütürür bışurur* “Bitmemiş, olgunlaşmamış iyi kök (ve) esasları bitirir, olgunlaştırır” (AY-III/166.2-3) (Ölmez, 1991, s. 53)

bışrun-: öğrenmek, çalışmak, alıştırma yapmak, ‘talim etmek’, olgunlaşmak (Ölmez, 1991, s. 87); özümsemek (Karaayak, 2021, s. 666); olgunlaştırmak; uygulamak (Çetin, 2020a, s. 267)

(*bışrun-* sözünün “olgunlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bış-* / *biş-*)

bışrun- “öğrenmek, çalışmak, talim etmek, olgunlaştırmak, uygulamak”

bışur-: pişirmek, olgunlaştırmak, olgun hale getirmek, talim ettirmek (Ölmez, 1991, s. 87)

boşgun-: öğrenmek (Tokyürek, 2018, s. 827)

boşgur-: öğrenmek; öğretmek (Elmalı, 2022, s. 391)

bütür-: bitirmek, tamamlamak, sona erdirmek; olgunlaştırmak (Ölmez, 1991, s. 91)

işle-: çalışmak, bir işi tamamlamak (Hamilton, 2020, s. 159)

okı-: okumak, öğrenmek (Ayazlı, 2012, s. 331)

öğren-: öğrenmek (Keskin, 2022, s. 683)

öğretin-: öğrenmek, talim etmek (Gulcalı, 2021, s. 503); çalışmak (Karaayak, 2021, s. 759)

simekle-: hazırlık yapmak, uygulamak (Tokyürek, 2018, s. 928)

simri-: öğrenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 459)

yetit-: yetiştirmek, olgunlaştırmak (Çetin, 2020a, s. 305)

bışrungalı öğretingeli sakınsar... “Çalışmak, öğrenmek için düşünse(ler)...” (AY-III/141.19-20) (Ölmez, 1991, s. 34)

anı üçün bo nom ärdinig boşgunmış tutmuş äşidmiş tıylamış k(ä)rgäk “Onun için bu öğreti cevherini öğrenmek, ezberlemek, işitmek, dinlemek gerektir” (AY-IV/3344-3346) (Tokyürek, 2018, s. 548, 604-605)

kişig erken ujik b[o]ş[g]urg[alı] [berür]ler “Küçük yaşlarda okuma yazma öğreniverirler” (DAS/976-977) (Elmalı, 2022, s. 98, 245)

bütmeyük bışmayuk edgülüg töz yiltz-larig bütürür bışurur “Bitmemiş, olgunlaşmamış iyi kök (ve) esasları bitirir, olgunlaştırır” (AY-III/166.2-3) (Ölmez, 1991, s. 53)

takı yemä adruk uzlar kântü kântü uz işin işläyür “Ayrıca başka zanaatkârlar da kendi zanaatlarını icra ediyorlar” (PK/II.5-6) (Hamilton, 2020, s. 31)

okızunlar okıtzunlar bitizünlär bititzünlär “Okusun, okutsun, yazsın, yazdırsınlar” (AY-VI/717-719) (Ayazlı, 2012, s. 118, 174)

[bir]ök montag sakınıp kolulap bışrungsar ögr[ütinsär] [suka]vati uluşta odgurak adırtlıg tuggal[ı] “Eğer böyle düşünüp anımsayıp çalışsa öğrense Sukhāvātī ülkesinde kesin olarak doğacaktır” (ABİT/1404-1405) (Karaayak, 2021, s. 191, 333)

alku şastar bilge bilig simridi boşguntı “Bütün şâstraları, hikmetleri öğrendi” (Maytr./8.22-23) (Ş. Tekin, 2019b, s. 52, 195)

bışrunmak: öğrenme, özümseme (Karaayak, 2021, s. 666)

boşgut: öğrenme (Keskin, 2022, s. 556)

öğretig: öğrenme, alıştırma, çalışma, uygulama, temrin, talim (Ölmez, 1991, s. 107)

öğretinmek: alıştırma, idman, temrin, öğrenme (Ölmez, 1991, s. 107)

[*üdgü nomta bışrunmakıg ukıtmak*] “İyi öğretilerden öğrenmeyi anlatmaktır” (ABİT/1409) (Karaayak, 2021, s. 192, 334)

kiçiği-m-tä bitig ujik nom bogşut [ögr]änmiş üçün... “Küçüklüğümde yazı yazmayı, dini öğretiyi öğrendiğim için...” (HB/Dilek04.6-7) (Keskin, 2022, s. 272, 441)

öğretinmek-te ulatı... “Öğrenmekten başka...” (AY-III/151.16) (Ölmez, 1991, s. 42)

bışur-: pişirmek, olgunlaştırmak, olgun hale getirmek, talim ettirmek (Ölmez, 1991, s. 87); tamamlamak (Tokyürek, 2018, s. 805); hazmettirmek (Berbercan, 2016, s. 89)

(*bışur-* sözünün “olgunlaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*)

bışur- “pişirmek, talim ettirmek, tamamlamak”

büt-: bitmek, tamamlamak, sona ermek (Ayazlı, 2012, s. 303)

bütür-: bitirmek, tamamlamak (Çetin, 2020a, s. 269)

çugla-: bağlamak, tamamlamak (Keskin, 2022, s. 575)

ertdür-: geçirmek, (bir işi) yerine getirmek, yapmak, tamamlamak (Gulcalı, 2021, s. 447)

kantur-: doyurmak, tamamlamak (Tokyürek, 2018, s. 872)

kogur-: kavurmak, pişirmek (Elmalı, 2022, s. 424)

öğret-: talim ettirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 443)

satyopayaçan: (<< *Skr. satyôpayācana*) tatmin etmek, yerine getirmek, tamamlamak; istekleri yerine getirmek (Elmalı, 2022, s. 453)

sögül-: kızartmak, pişirmek (Elmalı, 2022, s. 457)

tolgur-: tamamlamak, hazır bulundurmak (Karaayak, 2021, s. 798)

toşgur-: hazır bulundurmak, tamamlamak (Karaayak, 2021, s. 799)

tüket-: bitirmek, tamamlamak (Berbercan, 2016, s. 138)

kişi etin ök bışurup aş bergil mañ[a] “Yemeğimi insan etinden pişirerek bana getir” (DAS/1458) (Elmalı, 2022, s. 116, 250)

bütmeyük bışmayuk edgölüg töz yiltz-larig bütürür bışurur “Bitmemiş, olgunlaşmamış iyi kök (ve) esasları bitirir, olgunlaştırır” (AY-III/166.2-3) (Ölmez, 1991, s. 53)

ötrü ançata ok bo bütmiş işin içginur “O zaman işte bu tamamlamış işini kaybeder” (AY-VI/984-985) (Ayazlı, 2012, s. 139, 176)

bu yer-niñ tægziñtürü irük-in tüz-ni üñtürüp çug-lar biz “Bu yeri çevreleyen (duvarın) çatlağını eşit olarak tamamlarız” (HB/ArKi12.5-6) (Keskin, 2022, s. 162, 399)

kaçan tapıg udug kılğuluk törösın ärtüdüdüktü ötrü astup içindä bāklādılār “(Cenaze) uğurlama törenini tamamladıktan sonra (onu bir) stüpa içinde sakladılar” (AY-X/531-533) (Gulcalı, 2021, s. 180, 269)

b[ugday] idişleri[nite] [k]ün tap[a] kogurup... “Buğday kaplarında güneşe karşı pişirip...” (DAS/503-504) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)

atlar yañ(alar)-ıg turgurdaçı (ö)gretdeçi ... bergen kağılın tokır toñladaçı erdimiz “Atlar ve filleri ehlileştirecek ve talim ettirecek ... kamçı ile vurur idik” (Maytr./110.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 179, 270)

bo [eti]g kim söğülti erser t(e)rkin anı çandalnıñ eliginte uruñlar “Bu eti kim pişirdiyse hemen onu celladın eline atsınlar” (DAS/3129-3131) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

alkunı barça tolgurgalı toşg[ur]galı nom kapıgı ülgülänçsiz ol kut kolunu tæginiñ m(ä)n “Bütün hepsini tamamlayacak (ve) hazır bulunduracak (olan) öğreti kapısının ölçülemeyen o mutluluğunu isterim” (ABİT/84-85) (Karaayak, 2021, s. 67, 229)

bıtağı: faydasız (Karaayak, 2021, s. 666) (*bk. asıgsız*)

biçek: bıçak (Elmalı, 2022, s. 387) (*bk. bı*)

biçe: bıçak (Ş. Tekin, 2019a, s. 37) (*bk. bı*)

bigi: gibi (Elmalı, 2022, s. 387)

k(a)ltı: nasıl ki, gibi, ... nasılsa öyle (Çetin, 2020b, s. 441)

osug: tarz, biçim, gibi (Tokyürek, 2018, s. 912)

osuglug: gibi (Berbercan, 2016, s. 120)

teg: gibi (Berbercan, 2016, s. 132)

tegin: kadar, gibi (Elmalı, 2022, s. 465)

yañlıg: gibi, bu biçimde (Ayazlı, 2012, s. 360)

k(a)ltı yaña kirmiş [teg] hua çeçeklik yemişlik<de> “Aynı çiçekli bir bahçeye filin girmesi gibi” (AY-VIII/1591-1592) (Çetin, 2020b, s. 355, 385)

ağır yük kötürmiş osuglug “Ağır yük kaldırmış gibi (olurlar)” (Maytr./75.34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 141, 248)

bayakı teg küçlüg küsünlüg boltılar “Önceki gibi güçlü kuvvetli oldular” (OB/13.15-16) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

bo muntag yañlıg ulsuz tüpsüz yeg başdınkı tüşkä utlıka tægmək... “Bunun gibi sonsuz en üstün karşılığa ulaşmış...” (AY-VI/780-782) (Ayazlı, 2012, s. 123, 174)

bil-: bilmek; anlamak, ayırmasına varmak, tefrik etmek (Ölmez, 1991, s. 87); idrak etmek (Çetin, 2020b, s. 425); kavramak (Ş. Tekin, 2019a, s. 38); sorumlu olmak (Keskin, 2022, s. 540); tanımak; farkında olmak (Özbay, 2019, s. 147); farkına varmak (Elmalı, 2022, s. 387)

(*bil-* sözünün “tefrik etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*; “kavramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ağla-*)

bil- “bilmek, idrak etmek, sorumlu olmak, farkında olmak, farkına varmak”

bilin-: bilmek, farkında olmak (Elmalı, 2022, s. 388); farkına varmak (Hamilton, 2020, s. 151)

biliş-: anlaşılmak, sorumlu olmak (Keskin, 2022, s. 542)

bügülen-: bilmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

onşar-: anlamak, farkına varmak (Gulcalı, 2021, s. 501)

sakın-: düşünmek, idrak etmek; hesap etmek (Berbercan, 2016, s. 126)

tüpger-: derinine inmek, idrak etmek, aslına ulaşmak (Gulcalı, 2021, s. 537)

uk-: anlamak, bilmek (Elmalı, 2022, s. 482); idrak etmek (Çetin, 2020a, s. 299)

ugurın bilir-ler “Zamanı bilirler” (AY-III/133.7) (Ölmez, 1991, s. 26)

togumlug amranmakın keterü tartıp yine yine evrilip neteg kılayın tep [ne kıl]gulukın bilinmez erti “Annelik duygularını bir tarafa bırakmaya çalışıyor, ne yapayım diye tekrar tekrar dönüp (bakıyor ama) ne yapacağını bilmiyordu” (DAS/1861-1863) (Elmalı, 2022, s. 131, 255-256)

t(ä)ñ bilişip t(ä)ñ berürbiz “Eşit sorumlu olup eşit verimiz” (HB/ArKi10.10-11) (Keskin, 2022, s. 161, 399)

kuanşi im pısar büğü biligin alkunı körür bügülenür “Kuanşi İm Pısar tabiatüstü bilgisi ile hepsini görür, bilir” (KİP/207-208) (Ş. Tekin, 2019a, s. 18, 24)

anın anı körüp inçe tip sakıntı “Bu durumu görüp bu sebeple şöyle diyerek düşündü” (OB/18.13) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

tolu tükäl bilgä biligig tüpgürgülük “Tekmil bilgileri derinlemesine kavramalı” (AY-X/239-240) (Gulcalı, 2021, s. 161, 266)

[amtı] bo savag mitil uluşda **bilmiş ukmuş** [kergek..] “(Şimdi) bu sözün Mithilā (adlı) ülkede bilinmiş ve anlaşılmış (olması gerek)” (DAS/2065-2066) (Elmalı, 2022, s. 138, 258)

bile / birle / bilen: ile, ve, birlikte, beraber (Keskin, 2022, s. 541)

birgerü: birlikte, beraber (Çetin, 2020a, s. 267)

birlek(i)ye: birlikte, bir olarak (Gulcalı, 2021, s. 457)

birtem: birlikte, büsbütün, toptan (Ölmez, 1991, s. 88)

ep: ve, veya (Keskin, 2022, s. 580)

takı: dahi, ve, ayrıca (Çetin, 2020b, s. 468)

udu: sonra, ve (T. Tekin, 2013, s. 63)

uladı: ve, ayrıca (Berbercan, 2016, s. 141); ile (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

üze: ile, ve, dolayısıyla (Ayazlı, 2012, s. 357); beraber (Keskin, 2022, s. 771)

yme: ve, ayrıca (Çetin, 2020a, s. 306)

yene: yine, yeniden, ve, ayrıca (Hamilton, 2020, s. 191)

yumgı: toplu olarak, birlikte, hepsi (Çetin, 2020b, s. 491)

yumtaru: birlikte (Karaayak, 2021, s. 839)

altı küri bil[ü] ik[i] şığ t(a)rığ berürbiz “Altı küri ile iki şığ tahıl veririz” (HB/Borç13.9-10) (Keskin, 2022, s. 177, 406)

kamagun birgerü ögerler “Hep birlikte överler” (AY-VII/900-901) (Çetin, 2020a, s. 211, 227)

ol yeg bolgay üçäğü birläk(i)yü ölsär biz “Üçümüz beraberce ölseydik daha iyi olacaktı” (AY-X/359-360) (Gulcalı, 2021, s. 169, 267)

kkir tapça-ların birtem öçür-mekin arımak-ın y(a)rıkayur-m(e)n “Kır-pasaklarını toptan söndürmesini, temizlemesini buyuruyorum” (AY-III/147.1-2) (Ölmez, 1991, s. 39)

bodunuşuznu karañıznu emlep alp ağır emgeklerintin barça öñedtürü tegintim takı yime kim kayu birerkin kılmuş iglig ağırlıg emgeklig tınlıglar bar erser olarnı yime inç kılayın sakınçın orun orun sayu keze yorıyur erken... “Milletinizi halkınızı tedavi edip ağır eziyetlerinden hep kurtarmaya çalıştım ve de ne kadar hasta olmuş eziyet çeken canlı var ise, onları da sıhhatli yapayım düşüncesiyle her yanı gezip yürüyorken...” (OB/19.2-8) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

tañ tañlardı, udu yir yaradı, udu küin tugdı “Şafak söktü ve yer aydınlandı ve güneş doğdu” (IB/26) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

*öñre körgü ol olarnıñ bodın sının kırtışın sawın sözün **ulatu** töz-in erigin* “Öncelikle, onların (hastaların) vücudunu derisini, sözünü ve de asli yapısını görmelidir” (OB/9.20-22) (Berbercan, 2016, s. 43, 63)

*tüü törlüg äsriñü aş içgölär **üzü** şaşmadın üdinçä ağır ayag kılzun* “Türlü türlü çeşitli, yiyecek içecekler ile şaşmadan vakitlice (uygun zamanda) saygı gösterebilirsin” (AY-VI/1015-1017) (Ayazlı, 2012, s. 142, 176)

*amru üzüksüz aşın içgün tonın kedimin adruk adruk tapığın udugın **yme** tapınsar udunsar...* “Sürekli yiyecek içeceklerle, giyim kuşamla başka başka hürmet ve itaatle hizmet etse...” (AY-VII/125-127) (Çetin, 2020a, s. 147, 216)

*ornanguluk ev barklı öz iltینگülük yevegler yıgmış termiş ed tavar bolar barça **yumgın** saçılur* “(İnsanların) oturacağı ev bark, kendilerine edindikleri eşya, biriktirdikleri mal mülk, bunlar hep birden dağılır” (AY-VIII/1320-1323) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

*ärdinilärkä **yumtaru** yüküngül[ük] ol* “Mücevherlere (hep) birlikte saygı duyacağız” (ABİT/376) (Karaayak, 2021, s. 94, 254)

bilezük: (“karıltarak” ile birlikte) bilezik (Elmalı, 2022, s. 388)

karıltarak: (“bilezük” ile birlikte) bilezik (Elmalı, 2022, s. 415)

*ötrü m(a)hend(a)rasene [elig beg kañ]lısıntın kodı enip iglig [...] barıp **bilezükin karıltarak[ın ...]** etiglig yaratıglıg açılmış [lenhua] t[e]g yumşak eligin başların töpü-[lerin y(a)rılı]kançuçı köñülin sürti sıkadı* “Sonra (Hükümdar) Mahendraséna arabasından aşağı inip hasta ... varıp bilezikle ... süslü, açılmış (nilüfer çiçeği) gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı” (DAS/2770-2775) (Elmalı, 2022, s. 164-165, 266)

bilge: bilge, bilgelik; erdem (Karaayak, 2021, s. 667); akıllı, bilgili, bilgi sahibi bilge (Elmalı, 2022, s. 388); bilgin (Hamilton, 2020, s. 151); hakim (Ayazlı, 2012, s. 298); bilgi (Tokyürek, 2018, s. 809); hikmet (Ş. Tekin, 2019b, s. 364)

(bilge sözünün “bilge” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arji* / *arji* / *arzi* / *erji* / *erzi* / *ırşı*)

bilge “bilgelik, erdem, akıllı, bilgili, bilgi, hikmet”

bilig: erdem; bilgi (Karaayak, 2021, s. 667); hikmet (Keskin, 2022, s. 542)

biliglig: bilgili (Tokyürek, 2018, s. 818)

buyan: (< *Skr. punya*) iyi davranış, iyi; iyilik, erdem (Ayazlı, 2012, s. 302)

bügü: hikmet, bilgelik; büyü, doğa üstü güç (Ölmez, 1991, s. 91)

bügülenmek: bilgelik, gizemli güç (Karaayak, 2021, s. 682)

bügüş: hikmet (Ş. Tekin, 2019b, s. 377)

edgü: iyi, güzel, üstün; doğru; erdem; iyilik (Gulcalı, 2021, s. 444)

edrem: erdem (Karaayak, 2021, s. 688)

inyana: (< < *Skr. jñāna*) bilgi, bilgelik (Tokyürek, 2018, s. 870)

kuşalapkş: (< *Skr. kuśala-pakṣa*) iyi ahlak, erdem (Keskin, 2022, s. 641)

öge: öge, akıllı, bilge (Keskin, 2022, s. 682)

öglüg: akıllı (Karaayak, 2021, s. 759)

öğretig: öğreti, bilgi (Gulcalı, 2021, s. 503)

p(a)ramit/paramit: (< *Soğd. p'r'myt* < *Skr. pāramitā*) erdem (Tokyürek, 2018, s. 921)

pratya: (< *Soğd. pr'tny'* < *Skr. prajña*) bilgi, muhteşem bilgi (Tokyürek, 2018, s. 923)

tetik: akıllı, zeki (Elmalı, 2022, s. 470)

ukuşlug: akıllı, bilgili (Keskin, 2022, s. 761)

vidya: (< *Skr. vidyā*) bilgi; büyü sanatı (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

beş bilgä bilig[lig] ätözlüg burhanlarka isig özümtin bärü [inanur] “Beş bilgelik vücutlu Buddhalara canımızdan öte inanırız” (ABİT/58-59) (Karaayak, 2021, s. 64, 227)

bilgä bilig üzä kolulamak adırtlamak ärür “Erdem ile (yapılan) düşünme (ve) ayırt etme (davranışı)dır” (ABİT/639) (Karaayak, 2021, s. 119, 277)

yalañuklar köñüli açsız suksız buşıka akı buyan ädgü kılınçka tavrıağlı on buyan ädgü kılınç yolınta yorıağlı udaçı bolurlar “İnsanlar, gönlü hırssız (kılmak), sadakadan yana cömert erdem işlemek gayretiyle on çeşit erdeme ulaştırın davranışta bulunurlar” (AY-VI/186-190) (Ayazlı, 2012, s. 79, 168)

kamağ bügü biliglig burkan-lar-ning adırtsız bir teg töz-i tüpi titir “Bütün bilge bilgili Buddhaların kökü, dibi ayrımsız, tamamen aynıdır” (AY-III/166.15-17) (Ölmez, 1991, s. 53)

altı törlüg ridi bügülänmäklärkä [tükäl]lig bolup... “Altı türlü büyü (güc) bilgeliklerine sahip olup...” (ABİT/347-348) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

bügüş urup utguratı ukar “Hikmetini ortaya koyup tamamıyla anlar” (Maytr./41.43) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

buyan ädgü kılınç arkağ yeviglärig toşgurup, b(ä)lgürtdü[ñüz] yañırtı, bilgä bilig arkağ yeviglig “Erdem ile ilgili birikimleri tamamlayıp bilgelik ile ilgili birikimleri yeniden ortaya çıkardınız” (AY-X/1366-1369) (Gulcalı, 2021, s. 243, 279)

ädgüsi ädrämi sakinguluksuz bügüngülüksüz ärür “İyiliğini (ve) erdemini düşünmeyeceklerdir (ve) idrak etmeyeceklerdir” (ABİT/461-462) (Karaayak, 2021, s. 102, 262)

yay kış bkçan olurup niyam kuşalapks kılıp biz-kä buyan berip olurz-un “Yaz kış inzivaya çekilip iyi ahlaklı bir şekilde meditasyon yapıp bize sevap kazandırarak yaşasın” (HB/BuYön28.8-9) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

kim öglüg köñüllüg kişi erser monı bugünmiş k(e)rgek “Kim akıllı ve düşünceli ise bunu (can almanın kötü bir şey olduğunu) anlamış olması gerekir” (DAS/90-92) (Elmalı, 2022, s. 68, 234)

bo ögrätigdü bışrununlar ögräti[niñ]lär tavraniñlar katıglanıñlar “Bu eğitimde talim alınız, çabalayınız” (AY-X/1544-1546) (Gulcalı, 2021, s. 257, 281)

bütmüş bışmış bilgä bilig p(a)ramitig uz bütürürlär “Muhteşem, tamamlanmış bilgi pāramitāsını maharetle elde ederler” (AY-IV/2572-2574) (Tokyürek, 2018, s. 497, 595)

tözün yavaş tö[rülüg tokulug tetik] odgurak yumşak [savl(i)g ertiler “Asil, halim selim, (faziletli, akıllı), yumuşak (sözlü idiler)” (DAS/971-972) (Elmalı, 2022, s. 98, 245)

bilig: bilgi, bilinç (Çetin, 2020a, s. 267); bilim; hikmet (Berbercan, 2016, s. 90); şuur (Elmalı, 2022, s. 388); erdem (Karaayak, 2021, s. 667)

(*bilig* sözünün “bilinç, şuur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkak*; “erdem, bilgi, hikmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

biliglig: bilgili, bilinçli (Çetin, 2020b, s. 425); hikmetli (Elmalı, 2022, s. 388); erdemli (Karaayak, 2021, s. 667)

(*biliglig* sözünün “bilgili” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

buyanlığı: iyi davranışlı, iyi davranışa sahip, erdemli (Ayazlı, 2012, s. 302)

bügölüg: hikmetli, bilgi sahibi (Ayazlı, 2012, s. 303)

erdemlig: erdemli, faziletli (Çetin, 2020a, s. 272)

köñüllüg: gönüllü, düşünceli, bilinçli (Ayazlı, 2012, s. 322)

p(a)ramitlig: (*Soğd.+T.*) pāramitāli, erdemli (Tokyürek, 2018, s. 922)

sadu: (<< *Skr. sādhu*) iyi, erdemli, güzel, becerikli (Tokyürek, 2018, s. 924)

sakinçlig: düşünceli, fikirli, bilinçli (Ayazlı, 2012, s. 337)

bilgä biliglig bolmuş ärür m(ä)n “Erdemli olmuşumdur” (ABİT/961) (Karaayak, 2021, s. 150, 301)

küç küsünkä täggülük buyanlig ulug bädük yügmäkig yügär m(ä)n yıgar m(ä)n “Güç, kuvvete kavuşturmak için büyük erdemler yığarım” (AY-VI/400-402) (Ayazlı, 2012, s. 94, 171)

beş törlüg bügülüg ädrämkä tükällig ulug ulug arzıların küü kälüg ädrämlärintä ırak yegädmiş “Beş bilgi sahibi yüce kâhinlerin sihir gücünden üstün olur” (AY-VI/790-792) (Ayazlı, 2012, s. 124, 174)

biliglig ädrämlig bolgalı tapladaçı “Bilgili erdemli olmayı sevecektir” (AY-IV/1432-1433) (Tokyürek, 2018, s. 420, 580)

anı için yükünür biz ilinçsiz arıg köñüllügkä “Onun için bağımsız temiz bilince (Budaya) hürmet ederiz” (AY-VI/1161-1162) (Ayazlı, 2012, s. 153, 178)

ädgü sakınçlıg y(a)rlıkançuçı biliglig asra köñüllüg buyan ädgü kılınçka eyin bolurlar “İyi düşünceli merhametli, alçak gönüllü erdeme ulaşırlar” (AY-VI/172-174) (Ayazlı, 2012, s. 78, 168)

biligsiz: bilgisiz, akılsız (Ölmez, 1991, s. 87); bilinçsiz (Özbay, 2019, s. 148); cahil (Elmalı, 2022, s. 388); bilgisizlik, cahillik (Karaayak, 2021, s. 667)

bilgisizsiz: bilgisiz, cahil (Tokyürek, 2018, s. 820)

boşgutsuz: eğitimsiz, cahil (Elmalı, 2022, s. 391)

mürki: (<< *Skr. mürkha*) aptal, cahil (Tokyürek, 2018, s. 898)

ögsüz: akılsız, bilinçsiz (Özbay, 2019, s. 152)

tümke: aptal, cahil, bilgisiz (Tokyürek, 2018, s. 969)

bişinç nom buşı erser ugrayu biligsiz bilig-ig üçegü-ni tarkartaçı titir “Beşincisi, öğreti sadakası ise özellikle bilgisizliği (diğer ikisiyle), üçünü birlikte uzaklaştıracaktır” (AY-III/163.7-9) (Ölmez, 1991, s. 50)

biligsiz ögsüz boltukumuz üçün... “Düşüncesiz, akılsız hale geldiğimiz için...” (HU/20) (Özbay, 2019, s. 79, 92)

kaçan kişi azunınta tugdukda tümkä biligsiz mürki bolmuşların... “İnsan hayat biçiminde doğduklarında akılsız, bilgisiz, ahmak olduklarını...” (AY-IV/2390-2392) (Tokyürek, 2018, s. 482-483, 592)

biligsizsiz: bilgisiz, cahil (Tokyürek, 2018, s. 820) (*bk. biligsiz*)

bilik: silah (Kılıç Cengiz, 2021, s. 346)

salık: silah (Kılıç Cengiz, 2021, s. 362)

yarag: silah (Elmalı, 2022, s. 491)

bilik salık elig[i hanı]... “Silah hükümdarı...” (SİTA/57) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 76, 165)

bilin-: 1. anlamak, kavramak; bilinmek (Karaayak, 2021, s. 667); bilmek, farkında olmak (Elmalı, 2022, s. 388); farkına varmak (Hamilton, 2020, s. 151); anlaşılmak, bilinir hale gelmek; 2. pişman olmak, itiraf etmek (Ölmez, 1991, s. 87)

[*bilin-* sözünün “itiraf etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (II); “kavramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añla-*; “bilmek, farkında olmak, farkına varmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bil-*]

bilin- “bilinmek, anlaşılmak, pişman olmak”

kakın-: pişman olmak (Ölmez, 1991, s. 96)

ökün-: pişman olmak (Elmalı, 2022, s. 444)

tet-: denilmek, bilinmek, diye adlandırılmak (Elmalı, 2022, s. 470)

tuyun-: kavramak, anlamak, bilinmek (Karaayak, 2021, s. 806)

ukun-: bilinmek, tanınmak, anlaşılmak (Ölmez, 1991, s. 119)

üzül-: kırılmak, kesilmek, anlaşılmak (Keskin, 2022, s. 771)

tarka ämgäk täginmişim(i)zni bilinsär tuyunsar biz ymä... “Eziyeti (ve) sıkıntıyı kabullendiğimizi anlasak da, kavrasak da...” (ABİT/600) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

ökünü kakınu bilinü ukunu kşanti ç(a)mkuy kılsar-lar... “Pişmanlık bildirip, (suçları) açıklayıp, bağışlanma dileseler...” (AY-III/140.11-12) (Ölmez, 1991, s. 33)

edgü tetyük nomlug erdinisin... “İyi olarak bilinen öğreti cevherini...” (DAS/4442) (Elmalı, 2022, s. 221, 286)

munı munçulayu bilinü ukunu kşanti kılsar “Bunu bu şekilde bilip, anlayıp, af dilese” (AY-III/146.18-19) (Ölmez, 1991, s. 39)

biliş-: anlaşılmak, sorumlu olmak (Keskin, 2022, s. 542)

(*biliş-* sözünün “anlaşılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*; “sorumlu olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bil-*)

bilmek: bilme (Gulcalı, 2021, s. 456)

bügülenmek: bilme (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

ukmak: anlama, bilme (Ölmez, 1991, s. 119)

biltiz-: bildirmek, belli etmek (Elmalı, 2022, s. 388)

(*biltiz-* sözünün “belli etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*)

biltür-/bildür-: bildirmek, anlatmak, açıklamak (Gulcalı, 2021, s. 456)

iştür-: anlatmak, bildirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

ötün-: arz etmek, rica etmek, bildirmek; sormak; söylemek (Ayazlı, 2012, s. 335)

ukıt-: anlatmak, açıklamak, bildirmek (Ölmez, 1991, s. 119)

uktur-: bildirmek, anlatmak (Gulcalı, 2021, s. 540)

ögrünçü iştürgeli dkşanpt ilke önüp bardı “Sevinçle bildirmek için Dakşināpatha ülkesine çıkıp gitti” (Maytr./19.19-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 67, 204)

[örüğün amılın] bil{t}dürdäçi ärtür [siz täriñtä] täriñ nom tözin “Çok derin öğreti aslını huzurla bildirensiniz” (AY-X/1143-1145) (Gulcalı, 2021, s. 226, 277)

bo mäniñ ötünmiş ötügüm äzüg igid bolu täginmägüsiñä atı kötrülmiş ayagka tägimlig t(ä)ñrim tanuk bolu y(a)rlıkagay ärti “Bu benim söylediğim sözlerin yalan olmadığına Yüce Tanrım, tanık olacak” (AY-VI/1101-1105) (Ayazlı, 2012, s. 148-149, 177)

tınl(i)g-lar-ka kingürü aç a yada ukıtinglar “Canlılara ayrıntısıyla açıklayarak anlatınız” (AY-III/198.18-19) (Ölmez, 1991, s. 78)

ötrü hatun ötündi elig bägkä ukturu “Ardından kraliçe hana açıklayarak arz etti” (AY-X/647-648) (Gulcalı, 2021, s. 189, 271)

biltür- / **bildür-**: bildirmek, anlatmak, açıklamak (Gulcalı, 2021, s. 456); bilmesini sağlamak (Çetin, 2020b, s. 426)

(*biltür-* / *bildür-* sözünün “açıklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “anlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “bildirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biltiz-*)

bir otuz: yirmi bir (Çetin, 2020a, s. 267)

yegirmi bir: yirmi bir (Keskin, 2022, s. 787)

ud yıl yetinç ay bir otuz-ka toy-ka içgü üç kap süçüg-ni kurug onı bütürüp berip baş kâzig-kâ tutzun “Sığır yılı yedinci ayın yirmi birinde toyda içilecek üç kap şarabı Kurug’un onluğu hazırlayıp, verip, ilk düzenli iş sırası (hesabına) saysın” (HB/BuYön27.1-4) (Keskin, 2022, s. 241, 431)

...t]oñuz yıl beşinç ay y(e)g(i)rmi bir-kä... “Domuz yılı beşinci ayın yirmi birinde...” (HB/Kar162.4) (Keskin, 2022, s. 370, 489)

bir: bir, bir kez (Hamilton, 2020, s. 151); aynı (Ş. Tekin, 2019a, s. 38); tek (Karaayak, 2021, s. 668)

(*bir* sözünün “aynı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınısızsız*)

birk(i)ye: bir, bir kerecik (Çetin, 2020b, s. 426)

t(e)k: tek, yegâne (Çetin, 2020b, s. 471)

bir *kemi sıyukın tuta öntüm* “Ben geminin bir parçasına tutunarak kurtuldum” (PK/LIV.5-6) (Hamilton, 2020, s. 57)

abita t(ä)ñri burhannıñ atın bir [kata] [atasa]r... “Amitābha Tanrı Buddha’nın adını bir kere söylese...” (ABİT/1386-1387) (Karaayak, 2021, s. 190, 332)

birk(i)ye *yme törüsüz törü kılukumın ömez m(e)n* “Bir kerecik bile öğretinin dışında hareket ettiğimi hatırlamıyorum” (AY-VIII/1170-1172) (Çetin, 2020b, s. 320, 380)

birer: birer, birer birer, tek tek (Ölmez, 1991, s. 88)

birerkeye: birer, birer kerecik (Çetin, 2020b, s. 426)

yana öz öz orunlarıntaki kişilerke bo nom erdini içindeki birerkeye yöleşürügin birerkeye bölükün birerkeye üjök akşar padakın birerkeye utpad tıltagın birer birer burhanlar atın birer birer bodis(a)t(a)vlar atların birer şlokin birer padakın viyançanın ’eñ mintin bo nom erdininiñ atın erser yme nomlazunlar sözlezünler “Yine kendi yerlerindeki kişilere bu öğreti mücevheri içindeki birer benzerini, birer bölümünü birer sihirli şiirini, birer öyle gelmiş (Budha’nın) nedenini, birer kez Budhaların adını, birer kez Bodis(a)t(a)vların adlarını, birer şiirini, birer paragrafını ve hatta bu öğreti mücevherinin adını öğretsinler, söylesinler” (AY-VIII/787-799) (Çetin, 2020b, s. 288-289, 376)

birerkeye: birer, birer kerecik (Çetin, 2020b, s. 426)

(*birerkeye* sözünün “birer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birer*)

birerkin: hepsi, tamamen (Berbercan, 2016, s. 90) (*bk. alku*)

birgerü / birkerü: birlikte, beraber, hep birlikte (Ölmez, 1991, s. 88); bir olarak (Ayazlı, 2012, s. 298); bir arada (Gulcalı, 2021, s. 457); bir olma (Tokyürek, 2018, s. 820); tümüyle, hep (Elmalı, 2022, s. 389); bir birliğe doğru (Hamilton, 2020, s. 152)

(*birgerü / birkerü* sözünün “hep” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “tümüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “birlikte, beraber” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile / birle / bilen*)

birgerü / birkerü “hep birlikte, bir olarak”

birlek(i)ye: birlikte, bir olarak (Gulcalı, 2021, s. 457)

kamagın / kamugun: hep birlikte (Hamilton, 2020, s. 160)

kamagu: bütün, hep, toptan, hep birlikte (Elmalı, 2022, s. 413)

burkan üz-e birgerü saçdılar “Buda üzerine hep birlikte saçtılar” (AY-III/183.15-16) (Ölmez, 1991, s. 67)

ol yeg bolgay üçägü birläk(i)yü ölsär biz “Üçümüz beraberce ölseydik daha iyi olacaktı” (AY-X/359-360) (Gulcalı, 2021, s. 169, 267)

kamagın ädgü ögli teginkä kulluk barır biz “Hepimiz birlikte İyi Düşünceli Prens’in hizmetinde gideceğiz” (PK/XXIII.2-4) (Hamilton, 2020, s. 42)

bökünki kün sizler toyınlar-a [ka]magu barça şrav(a)st kentke pinvatka kirinler “Ey, rahipler! Bugün, sizler hep birlikte pınđapāta için Śrāvastī (adlı) şehre girin” (DAS/2623-2625) (Elmalı, 2022, s. 160, 264)

birgü: verme (Ölmez, 1991, s. 88) (*bk. beriş / biriş*)

biri (I): sağ; cenup (Ş. Tekin, 2019b, s. 366)

[*biri (I)* sözünün “güney (cenup)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. altın*; “sağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. bertin / birtin*]

biri (II): biri (belirsizlik zamiri) (Berbercan, 2016, s. 90)

birisi: biri, birisi, bir tanesi (Gulcalı, 2021, s. 457)

er: er, bey, erkek; kişi, kimse, biri (Elmalı, 2022, s. 400)

birisin kapıp eltür “Birini yakalayarak götürmüştü” (AY-X/520-521) (Gulcalı, 2021, s. 179-180, 269)

birik-: birikmek, çoğalmak, birleşmek (Elmalı, 2022, s. 389)

(*birik-* sözünün “çoğalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. art-*; “birikmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. av-*)

kavış-: kavuşmak, birleşmek, bir araya gelmek (Elmalı, 2022, s. 416)

sokuş-: birleşmek, buluşmak (Karaayak, 2021, s. 775)

ulan-: bağlanmak, birleşmek (Çetin, 2020b, s. 479)

k[a]zganmış buyan edgü kılınçlarının esilü birikü kelip tüş bermeki üze idok tujit orduda orun ornağ tuta y(a)rlıkamış “Kazandığı sevapların azala çoğala birikip sonuç vermesi ile kutsal tuşita cennetine yerleşerek buyurmuş” (DAS/43-46) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

kavışu yorıguluk “Birleşerek yürüyecek...” (DAS/2321) (Elmalı, 2022, s. 149, 260)

azuça ymā isişür, azuça [ymā] sokuşur “Ya (birine) yakınlık gösterir ya da (biriyle) birleşir” (ABİT/1214-1215) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

birisi: biri, birisi, bir tanesi (Gulcalı, 2021, s. 457); herhangi biri (Keskin, 2022, s. 544)

[*birisi* sözünün “biri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biri (II)*]

bir(k)e/ye / bir(k)i/ye / birkiye: birinci (Tokyürek, 2018, s. 820); bir, bir kerecik (Çetin, 2020b, s. 426); bir tanecik (Elmalı, 2022, s. 389)

(*bir(k)e/ye / bir(k)i/ye / birkiye* sözünün “birinci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınkı / baştınkı*; “bir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bir*)

birkert-: birleştirmek, bir hale getirmek (Berbercan, 2016, s. 91)

kavşur-: birleştirmek, bir araya getirmek (Gulcalı, 2021, s. 487)

*ikirer ikirer aylarığ **birkertmek** üze kesin titir* “İkişer ikişer ayları birleştirmek suretiyle ‘kesin’ olur” (OB/5.16-17) (Berbercan, 2016, s. 39, 59)

*ayaların **[kav]şurup** ol şarirka ayayu [ağırlayı] y[inç]ürü töpön [yü]kün[tı]lär* “Avuçlarını birleştirerek o yâdigara saygıyla eğilip secde ettiler” (AY-X/50-52) (Gulcalı, 2021, s. 147, 263)

birlek(i)/ye: birlikte, bir olarak (Gulcalı, 2021, s. 457)

(*birlek(i)/ye* sözünün “birlikte” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile / birle / bilen*; “bir olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birgerü / birkerü*)

birlet-: başta gelmek, önde olmak (Keskin, 2022, s. 545)

(*birlet-* sözünün “önde olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*)

birök / birük: eğer, ise, şayet, ola ki (Tokyürek, 2018, s. 820); ki (Karaayak, 2021, s. 670); ancak (Berbercan, 2016, s. 91); ama yine de, ama gerçekten de (Hamilton, 2020, s. 152); fakat (Ş. Tekin, 2019a, s. 38)

(*birök / birük* sözünün “eğer, şayet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apam*; “fakat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançıp*)

birök / birük “ise, ki, ancak”

erki: ki, acaba, belki (Tokyürek, 2018, s. 855)

erser: ise (Gulcalı, 2021, s. 447)

inçip: ama, fakat, ancak; bu suretle (Berbercan, 2016, s. 104)

kaçan: ne zaman, -ise (?) (Hamilton, 2020, s. 159)

k(a)ltı: eğer, ki, öyle ki (Tokyürek, 2018, s. 872)

kim: ki (Tokyürek, 2018, s. 882)

neñ: ancak, yalnızca (Ayazlı, 2012, s. 329)

yintem: ancak, sadece, tek (Gulcalı, 2021, s. 557)

birök tüz katıksız yörügüg tutmak üzä yalañuz köni yörüglär tözin keñjürü okıtıdaçı atl(ı)g bölök taişeñ tep tetir “Düz saf yorumu tutmak ise sadece gerçek yorumlar esasını genişçe okutacak adlı bölüm dàchéng diye söylenir” (AY-IV/1878-1881) (Tokyürek, 2018, s. 449, 585)

nätägin bütürirlär ürki “Nasıl inanırlar ki?” (AY-IV/182) (Tokyürek, 2018, s. 336, 563)

takı ymä bo ätöz ürsür altı kırk törlüg arıgsızların tolu suv üzäki kār(ä)kü tåg b(ä)ksiz yarpsız “Ayrıca bu vücut ise otuz altı türlü pislikle dolu, su üzerindeki köpük gibi dayanıksızdır” (AY-X/223-225) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

inçä k(a)ltı äñil<k>i tınlıglar küsüşinçä äd tavar bermäk üzä “Şöyle ki ilki canlılar(ın) isteklerince sadaka verme kaynaklıdır” (AY-IV/107-109) (Tokyürek, 2018, s. 331, 562)

onunç darmamıg nom bulıt atl(ı)g oron ol kim ol bo oronta bodis(a)t(a)vlar nomlug ätözlüg kök kalıkıg bilgä biliglig yürün bulıt üzä yapa örtärlär “Onuncu dharmāmegha (denilen) dharmā bulutu adlı yerdir ki bu yerde Bodhisattvalar dharmā vücutlu gökyüzünü bilgili beyaz bulut ile örterler” (AY-IV/2890-2894) (Tokyürek, 2018, s. 517, 599)

näñ t(ä)ñrim siz y(a)rlıkaguçı bo nom ärdinikä yüz miñ tümän kolti nayut san üzä arıtı ogşayu tägeñmüz “Ancak Tanrım, sizin açıkladığınız bu öğreti mücevheri yüz bin tümen Koti, Nayuta sayısına tam olarak benzemez” (AY-VI/739-743) (Ayazlı, 2012, s. 120, 174)

birt: vergi (Ş. Tekin, 2019b, s. 367) (bk. alım)

birteg: aynı şekilde (Karaayak, 2021, s. 670) (bk. ançulayu / anjulayu)

birtem: birlikte, büsbütün, toptan, tamamen (Elmalı, 2022, s. 389); tamamıyla (Ş. Tekin, 2019b, s. 367); bütünüyle, bir kerede (Gulcalı, 2021, s. 457)

(birtem sözünün “tamamen, büsbütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. alku; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. alkugun; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. barça; “birlikte” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. bile / birle / bilen)

kamagu: bütün, hep, toptan, hep birlikte (Elmalı, 2022, s. 413)

birtem üzmiş kesmiş... “Toptan kesip koparmış...” (AY-III/148.14-15) (Ölmez, 1991, s. 40)

ança sözleyü kamagu barça üntiler “Böyle söyleyerek hepsi çıktılar” (DAS/4211-4212) (Elmalı, 2022, s. 213, 283)

birtemleti: bütün, büsbütün, tamamıyla, hiç kalmamacasına (Ölmez, 1991, s. 88)

(*birtemleti* sözünün “bütün, büsbütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*)

birtemlig: tümüyle, bütünüyle (Karaayak, 2021, s. 671) (*bk. alkugun*)

birtinki: sağdaki (Ölmez, 1991, s. 88) (*bk. bertin / birtin*)

birtsiz: vergisiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 367)

irtsiz: vergisiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

tintsuisiz: [$< \text{Çin. tián zū} + T. (+sXz)$] vergisiz (Keskin, 2022, s. 738)

yagısız bōrisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz... “Düşmansız, minnetsiz, yardıma ihtiyacı olmayan, vergisiz...” (Maytr./3.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 44, 190)

birükin: eğer (Ş. Tekin, 2019b, s. 367) (*bk. apam*)

birükiye: eğer (Ş. Tekin, 2019b, s. 367) (*bk. apam*)

bisiz: bıçaksız, kesicisiz (Ölmez, 1991, s. 88) (*bk. bıçgusuz*)

bitig: kitap, kanun kitabı (Tokyürek, 2018, s. 821); yazı; ferman (Berbercan, 2016, s. 91); sözleşme, senet; mektup, belge (Keskin, 2022, s. 547)

bitig “kitap, yazı, ferman, belge”

buyruk: buyruk, ferman (Keskin, 2022, s. 566)

çakşı: ($< \text{Çin. cè zi}$) kitap, kitapçık (Keskin, 2022, s. 568)

çuv: ($< \text{Çin. chāo}$) makbuz, fiş, belge (Keskin, 2022, s. 575)

küin: ($< \text{Çin. juàn}$) kitap, tomar (Keskin, 2022, s. 645-646)

sudur: ($< \text{Soğd. swtr, swtr} / \text{Toh.A/ B sutär, sūtär} < \text{Skr. sūtra}$)

kitap, dinî kitap (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

tegziñç: bölüm, kitap (Tokyürek, 2018, s. 940)

ülüş: bölüm, fasıla, ‘kitap’, cüz, parça (Ayazlı, 2012, s. 357)

uzik: ($< \text{Soğd. 'wj 'k}$) harf, yazı (Tokyürek, 2018, s. 972)

y(a)rlıg: buyruk, ferman, emir (Tokyürek, 2018, s. 985)

uzik **bitig** bilgä bilig ärsär k(a)ltı üç agılık eki y(e)g(i)rmi bölök nomlarıg bilmäk ukmak ärür “Hece kitabı bilgisi üç hazine (ve) on iki bölümlü öğretileri bilmek (ve) anlamaktır” (AY-IV/2126-2128) (Tokyürek, 2018, s. 465, 588)

bu **çakşı** şiri-a-nı ol “Bu kitap Şiria’nındır” (HB/Kar46.1) (Keskin, 2022, s. 340, 473)

bu iduk nom **kü<i>n** m(ä)n baçañ tutuñ-k(ı)y-a çiz-tım çın “Bu kutsal öğreti kitabını ben Baçañ Tutuñkıya çizdim. Gerçektir” (HB/Kar86.6-8) (Keskin, 2022, s. 352, 480)

altınç bölök törünç **tägzinç** “Altıncı bölüm, dördüncü kitap” (AY-IV/9) (Tokyürek, 2018, s. 323, 561)

yetinçsiz tütrüm tärin yörüglüg nomlug **y(a)rlıgıg** äşidü teginip ötrü olormış oronuntın örü turup... “Ulaşılmaz derin tefsirli öğretili hükmü işiterek sonra oturduğı yerden kalkıp...” (AY-IV/3233-3236) (Tokyürek, 2018, s. 540, 603)

bitigçi: [$\leq$ Çin. bǐ (GOÇ. pit) + T. {+I-(X)g+çl}] yazman, kâtip (Keskin, 2022, s. 548)

bitkeçi: [$\leq$ Sry. peṭqa + T. (+çI)] yazman, kâtip (Keskin, 2022, s. 548)

m(ä)n tsumba **bitk(ü)çi** bitiyü teginim ärür **bit(i)gçi-l(ä)r** körüp... “Ben yazman Tsumba, saygıyla yazdım. Yazmanlar görüp...” (HB/Borç43.9) (Keskin, 2022, s. 194, 414)

bitit-: yazdırmak (Ayazlı, 2012, s. 299)

yaktur-: bastırmak, yazdırmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371)

okızunlar okıtzunlar bitizünlär **bititzünlär** “Okusun, okutsun, yazsın, yazdırsınlar” (AY-VI/717-719) (Ayazlı, 2012, s. 118, 174)

yüz säkiz küün **yakturup** ülänü teginidüm “Yüz sekiz nüsha bastırıp hürmetle dağıttım” (SİTA/491) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

bitkeçi: [$\leq$ Sry. peṭqa + T. (+çI)] yazman, kâtip (Keskin, 2022, s. 548); yazıcı, müstensih (Hamilton, 2020, s. 152)

(*bitkeçi* sözünün “yazman, kâtip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitigçi*)

bo / boo / bu / mu: bu (Çetin, 2020a, s. 268); şu (Hamilton, 2020, s. 153)

ol: bu, o (Ş. Tekin, 2019b, s. 438); şu (Keskin, 2022, s. 676)

bo dar(a)ni temek savda ne yörüğ ünər “Bu dharani sözlerinde nasıl bir anlam vardır?” (AY-VII/21-22) (Çetin, 2020a, s. 137, 215)

küşüşüm **ol** elig bağ istätzün tilätzün tavrati “Dileğim şu (ki) hükümdar derhâl (oğlumu) aratsın” (AY-X/673-675) (Gulcalı, 2021, s. 191, 271)

bod: aile, soy (Keskin, 2022, s. 550); beden, vücut (Kılıç Cengiz, 2021, s. 346); boy, gövde (Keskin, 2022, s. 550)

(*bod* sözünün “gövde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bel / bil*)

bod “aile, soy”

ka: akraba; aile (Ölmez, 1991, s. 96)

tarıg: tahıl, hububat; soy, akraba (Keskin, 2022, s. 722)

töz: asıl, nesep, soy (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

uguş: soy, nesil, aile; yer, bölge (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368)

uguşlug: soy (Karaayak, 2021, s. 811)

urug: soy, nesil, akraba (Keskin, 2022, s. 764)

urluk: aile, soy (Keskin, 2022, s. 764)

māniñ öz bodum-ka kişim-kä oğlan-larım-ka basa äsän tog[rı]l turmış tutuñ atay tutuñ ögrünç kız başak-a başlap urug-ka kadaş-ka buyan-ı tægz-ün... “Benim kendi aileme, eşime, oğullarıma, sonra Äsän Togrıl, Turmuş Tutuñ, Atay Tutuñ, Ögrünç Kız ve Başaka başta olmak üzere akrabaya, eşe dosta sevabı ulaşsın...” (HB/AzEt01.5-6) (Keskin, 2022, s. 211, 420)

ög kang k-a kadaş bolmış tınl(i)g-larig örletdim... “Ana-baba, hısım-akraba olmuş canlıları kızdırdım...” (AY-III/135.16-17) (Ölmez, 1991, s. 29)

çkrvrt ilig kanlarınñ keziginte tiziginte gaudam oğuştın (t)özdin belgürmiş “Cakravartin hükümdarları silsilesinde, Gautama sülalesinden, soyundan zuhur etmiş” (Maytr./13.45-47) (Ş. Tekin, 2019b, s. 61, 200)

tınl(i)glar uguşı : alasız bir tæg māñilig bolzunlar “Canlılarının soyu eksiksiz hep birlikte mutlu olsunlar” (SİTA/498) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 123, 181)

han uguşlug ärip yänä y(i)ti sikiz bilgä [biliglig] ärti “Hükümdar soyundan olup yine sağlam erdeme sahiptir” (ABİT/1010-1011) (Karaayak, 2021, s. 154, 305)

urluk inçü-lär-tin inçü borluk-ka ädläğü-çi bir ärk-lüg kişi berz-ün... “Aile tımarlarından tımar bağına (onu) işleyecek güçlü bir kişi versin...” (HB/Çeş28.3-4) (Keskin, 2022, s. 297, 453)

bod “beden, vücut, boy”

et’öz: vücut, beden (Hamilton, 2020, s. 149)

körk: güzel; vücut; heykel (Ş. Tekin, 2019b, s. 418)

kövteñ: beden, vücut, gövde (Gulcalı, 2021, s. 480)

sın: vücut, beden (Gulcalı, 2021, s. 513); boy (Ölmez, 1991, s. 110)

tan: (< *O.Far. tn, tn*) beden, vücut (Karaayak, 2021, s. 783)

yin: deri, vücut (Elmalı, 2022, s. 498)

bod *kötürmäçä tınl(ı)glar oğlanlarıña bulturayın nirvanıg äñ üzlünçüsintä* “Beden taşıyan canlıların çocuklarına en sonunda Nirvāṇa’yı buldurayım” (SİTA/502-503) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 123, 182)

bu suylug üt’özdä ozalım “Bu günahlı bedenlerden kurtulalım” (PK/LI.8-LII.1) (Hamilton, 2020, s. 56)

toyın dıntar körki belgölüg boltı “Rahip vücudu belirdi” (Maytr./18.13-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 65, 202)

kalmış kövtäñ yaş süñök, kara saçı ymä ançulayu ok ; arkuru turkuru saçılıp, anda monda yaturın... “(Geriye) kalan gövdesi(nin), yaş kemikleri(nin) ve kara saçının öylece enine boyuna saçılarak orada burada durduğunu...” (AY-X/616-619) (Gulcalı, 2021, s. 186, 270)

sını süñöki saçı birlä arkuru turkuru yatmışın... “Vücudu (naası) ve kemiklerinin saçlarıyla (karışıp) darmadağınık durduğunu...” (AY-X/343-344) (Gulcalı, 2021, s. 168, 267)

tan asıgsız yatıp... “Vücudu faydasız şekilde yatıp...” (ABİT/1206) (Karaayak, 2021, s. 173, 318)

[e]ti yini togrulup yarılısar [...] “Eti, derisi doğranıp yarılırsa...” (DAS/916) (Elmalı, 2022, s. 96, 244)

bodisataw / bodisavat / bodis(a)t(a)v / bodisatav / bodisavat: (< *Skr. bodhisattva*) ermiş, yüce kişi (Berbercan, 2016, s. 91); “özü mükemmel bilgi olan kişi”, bir Buddha durumuna ulaşmak için tek bir aşaması kalmış Buddhacı bir aziz (Hamilton, 2020, s. 152); Buda olacak kimse, Buda adayı (Ayazlı, 2012, s. 300); Buddha olmak üzere seçilmiş kişi (Çetin, 2020a, s. 268); aydınlanmış, gerçeği kavramış kişi (Tokyürek, 2018, s. 822); aydınlanmanın son aşamasındaki budist; Budalıktan bir önceki aşama (Elmalı, 2022, s. 390)

(*bodisataw / bodisavat / bodis(a)t(a)v / bodisatav / bodisavat* sözünün “ermiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arhant*)

bodi: (< *Soğd. pwδ’y, pwδy; Toh.A bodhi(-şi) < Skr. bodhi*) aydınlanma, erme (Gulcalı, 2021, s. 458); kavrama, uyanma (Tokyürek, 2018, s. 822)

kögüz: düşünce, kavrama, anlama (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

tuymak: aydınlanma (Gulcalı, 2021, s. 536)

tuyunmak: anlama, duyma, kavrama (Gulcalı, 2021, s. 536)

ukmaklıg: anlama, kavrama (Ayazlı, 2012, s. 353)

turgaylar bodi tuyunmak [yerintä] “(Onlar) Bodhi aydınlanma makamında yer alacaklar” (AY-X/1441-1442) (Gulcalı, 2021, s. 249, 280)

kop kamag yalañuklar kögüzin yarutır siz “Canlı varlıkların bütün hepsinin kavrama (gücünü) aydınlatırsınız” (KİP/198-199) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

*ütlägäy m(ä)n tägürgäli köni tüz **tuymak** oronka tep tedi* “(Onları) gerçek aydınlanma mevkisine ulaştırmak için öğüt vereceğim’ dedi” (AY-X/1469-1470) (Gulcalı, 2021, s. 251, 281)

*bu nomug aşidmāk ugurınta nom tözin **ukmaklıg**...* “Bu öğretiyi dinlemek, özünü anlamak nedeniyle...” (AY-VI/207-209) (Ayazlı, 2012, s. 80, 169)

bodu-: sürmek, yakmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 369); yapıştırmak (Elmalı, 2022, s. 390)

sür-: (“sıka-” ile birlikte) sürmek, okşamak (Elmalı, 2022, s. 460)

sıka-: (“sür-” ile birlikte) sürmek, okşamak (Elmalı, 2022, s. 456)

türt-: (koku, krem vb. nesneler için) sürmek, sürünmek (Çetin, 2020b, s. 478)

türtün-: sürmek, çalmak, (merhem) sürünmek (Elmalı, 2022, s. 480)

yapşur-: yapıştırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

*yerke **boduyu** tokiyurlar* “Yere yapıştırarak vururlar” (DAS/819) (Elmalı, 2022, s. 92, 243)

*açılmış [lenhua] t[e]g yumşak eligin başların töpü-[lerin y(a)rılı]kançuçı köñülin **sürti sıkadı*** “Açılmış (nilüfer çiçeği) gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı” (DAS/2773-2775) (Elmalı, 2022, s. 164-165, 266)

*etöziñe edgü yıd yıparlar **türtüp**...* “Bedenine güzel kokular sürüp...” (AY-VIII/481-482) (Çetin, 2020b, s. 262, 372)

*kanl(i)g türtüngü üze turkaru etözin **türtünür** erti* “Kanlı merhemlerle daima vücudunu yağlarmış” (DAS/246-247) (Elmalı, 2022, s. 73, 235)

*kimbag **yapşursar**...* “(Üstüne) altın varak yapıştırırsa...” (Maytr./51.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 105, 226)

bodug: boya, kına, renk (Ş. Tekin, 2019b, s. 369)

öñ: renk (Çetin, 2020a, s. 288)

*burkan körkin **bodugin** bezep...* “Burkan resimlerini renklerle süsleyip...” (Maytr./54.3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 110, 230)

*k(a)m(a)g yer üzäkin(i)ñ kutı kıvı **öñi** mäñ(i)zi özi üzüti küçi y(a)rukı tözi yultızı beş t(ä)ñri ol* “Bütün yer yüzünün saadeti, sevinci, rengi, görünüşü, ruhu, gücü, aydınlığı, esası beş tanrıdır” (HU/83-86) (Özbay, 2019, s. 81-82, 92)

boduglug: renkli, boyalı (Ş. Tekin, 2019b, s. 369)

(*boduglug* sözünün “boyalı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizlig*)

esri: renkli (Elmalı, 2022, s. 402)

öñlög: renkli (Ayazlı, 2012, s. 335)

tüshrük: renkli (Çetin, 2020b, s. 478)

saçıntın (ti)şintin öküş öñlüg yaruklar (öner) biş boduglug yaruklar...
“Saçından, dışından birçok renkli ışıklar (çıkar). Beş renkli ışık...”
(Maytr./88.4-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 160, 259)

beş törlüg tüshrük yip üze... “Beş farklı renkte ip ile...” (AY-VIII/886-887)
(Çetin, 2020b, s. 296, 377)

bodul-: bağlanmak, yapışmak (Tokyürek, 2018, s. 825) (*bk. adkan- / atkan-*)

bodun / budun: millet, halk, topluluk (Keskin, 2022, s. 550); kavim (Elmalı, 2022, s. 390); insanlar, “boylar, aşiretler” (Hamilton, 2020, s. 152)

[*bodun / budun* sözünün “topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için
bk. *arka (II)*]

bodun / budun “millet, halk, insanlar”

bukun: halk, millet (Keskin, 2022, s. 563)

eren: er, erkek; kişi, insan; erler, erkekler, insanlar (Ölmez, 1991, s. 93)

kara: halk, avam tabakası (Çetin, 2020b, s. 442)

uluş: ülke, halk (Çetin, 2020a, s. 299)

bodunka *täğdi* “(Ve böylece) insanlara ulaştı” (PK/LX.7) (Hamilton, 2020, s. 60)

bodun **bukun** *ara-sınta...* “Halk, millet arasında...” (HB/Kar98.11) (Keskin, 2022, s. 356, 482)

m[er]ilig bodun kara emgeksiz tolgaksız [bolz]unlar t(e)ñrim tep ötünti
“Huzurlu halkları sıkıntısız olsun Tanrım’ diye arz etti” (AY-VIII/1140-1141)
(Çetin, 2020b, s. 317, 380)

nom erdinig kayu kayu balıkta uluşta kentte suzakta tagta arıgta viharta
señremte okısarlar sözleserler yadsarlar... “Öğreti mücevherini herhangi bir
kentte, halk arasında, köyde, dağda, ormanda, manastırda okusa, söylese,
yaysa...” (AY-VII/495-498) (Çetin, 2020a, s. 177-178, 222)

bodunlug: milletli, halklı, topluluğa mensup (Keskin, 2022, s. 551)

kuvraglıg: topluluğa ait (Karaayak, 2021, s. 739)

[*bursan*] **kuvraglıg** *ulug taloy [ü]güzkä t[ep] [üç] kata ataguluk ol* “Rahipler
topluluğuna ait yüce denize (ve) nehre diyerek üç defa (adımı) söyleyecektir”
(ABİT/1433-1434) (Karaayak, 2021, s. 194, 335-336)

bog-: boğmak, yok etmek (Tokyürek, 2018, s. 825)

(*bog-* sözünün “yok etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
alk-)

bogaz / boguz: 1. boğaz (Elmalı, 2022, s. 390); gırtlak (Hamilton, 2020, s. 152); 2. geçim (Keskin, 2022, s. 551)

kanteg: (<< *Skr. kañthága* < *Skr. kañthá*) boğaz, boyun, gırtlak (Elmalı, 2022, s. 414)

öñüç: gırtlak, yemek borusu, yutak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

tamgak: damak, boğaz (Gulcalı, 2021, s. 519)

anın boguzın bıçıp isig isig etin yegeli tegimlig bolur “Onun boğazını kesip sıcak sıcak etini yemeye layık olur” (DAS/3063-3064) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

anası negü yeser [i]çser ol tatıg kanteginün sına kirip [...] “Annesi ne yese, ne içse o tat boğazından bütün vücut organlarına girip...” (DAS/157-158) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

öñüç agrıg igig... “Gırtlak ağrısı hastalığını...” (SİTA/362) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 176)

bogur-: yok etmek (Tokyürek, 2018, s. 825) (*bk. alk-*)

bokun / bukun: halk, millet (Keskin, 2022, s. 563) (*bk. bodun / budun*)

bokun-: çekmek, bir şeyi ilerletmek (Keskin, 2022, s. 551)

kemiş-: atmak; çekmek (Berbercan, 2016, s. 108)

kıs-: kısmak, sıkmak, çekmek (Elmalı, 2022, s. 422)

simekle-: çekmek (Berbercan, 2016, s. 128)

suçul-: çekmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

tart-: çekmek (Ayazlı, 2012, s. 342)

yulı-: çekmek, koparmak (Hamilton, 2020, s. 193)

[bä]g-kä bägät-kä mu[nı] tarkayın bokunup öläyin “Beye, beylere bunu dağıtayım, çekip [...] öleyim” (HB/Çeş55.7-8) (Keskin, 2022, s. 308, 458)

anın ol ögüz suwınñ berü bu kölke kelgülük tog agızın yimirip suwug öñi kemişmişlerin körti “Bu sebeple nehir suyunun berisinde bu göle gelen (suyun akışını sağlayan) setin ağzını tahrip edip suyu başka (tarafa) çektiklerini gördü” (OB/18.8-11) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

yalañuz özüüm simeklep kaçan bütürü ugay men “Yalnız kendim çekip ne zaman bitirebileceğim” (OB/18.19-20) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

bars agzınta kençkiyesin suçulu alsar... “Kaplanın ağzından yavrucuğunu çekip alsa...” (Maytr./33.19-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 83, 213)

sansarlıg tægzinçtin taşkaru tartıp... “Samsāra döngüsünün dışına çekip...” (AY-VI/593-594) (Ayazlı, 2012, s. 109, 172)

bol-: olmak, bulunmak, meydana gelmek (Hamilton, 2020, s. 152); var olmak; yardımcı fiil (Karaayak, 2021, s. 673); zuhur etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 369)

(*bol-* sözünün “zuhur etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgür-* / *b(e)lgür-*)

boltuk-: olmak (Ölmez, 1991, s. 89)

bultuk-: bulunmak, mevcut olmak (Tokyürek, 2018, s. 833)

bulun-: bulunmak (Elmalı, 2022, s. 393)

er-: -dır / -dir, olmak (Tokyürek, 2018, s. 852); bulunmak (Ölmez, 1991, s. 93); var olmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348)

kıl-: yapmak, olmak, yerine getirmek (Çetin, 2020b, s. 445)

seril-: bulunmak, kalmak, dayanmak (Ölmez, 1991, s. 110)

tapış-: bulunmak, ortaya çıkarılmak (Keskin, 2022, s. 721)

tegin-: 1. bulunmak, var olmak; ulaşmak, erişmek 2. yardımcı fiil: bir eylemi yerine getirmek (Gulcalı, 2021, s. 522)

tör(ü)-: türemek, doğmak, meydana gelmek, oluşmak (Ölmez, 1991, s. 116)

tug-: doğmak, dünyaya gelmek, oluşmak, meydana gelmek (Ölmez, 1991, s. 117)

tur-: durmak, kalkmak; sürmek, devam etmek; olmak, bulunmak (Ölmez, 1991, s. 117); var olmak (Gulcalı, 2021, s. 534)

tut-: tutmak; yakalamak; (yardımcı fiil) tutmak, olmak; (tasviri fiil) tutmak; emri yerine getirmek, tutmak; korumak (Elmalı, 2022, s. 478)

y(a)rlıka- / yarlıka-: buyurmak, bulunmak, lütufta bulunmak, lütfetmek (Karaayak, 2021, s. 827)

yorit-: işler hâle getirmek, var olmak (Keskin, 2022, s. 798)

*eçim taluy-ka barıp ärdini kälürsär takı ağırlıg **bolgay*** “Ağabeyim okyanusa gider de mücevheri getirirse (onların gözünde) daha değerli olacak” (PK/XXIX.2-3) (Hamilton, 2020, s. 45)

buyan edgü kılınç-ıg takı ülgüle'geli tenglegeli boltukmaz “İyi davranışı da karşılaştırabilmek, kıyaslayabilmek mümkün değildir” (AY-III/167.7-8) (Ölmez, 1991, s. 54)

inçgä nomnuş işi küdöki etmäki yaratmakı alku barça bultukmaz “İnce öğretinin işi gücü, yaratılması tamamıyla bulunmaz” (AY-IV/53-54) (Tokyürek, 2018, s. 326, 561)

çoğısız arıgda s(e)mekde b[fulunmakıg] taplayur m(e)n “Sessiz (ve sakın) ormanda kalmayı arzuluyorum” (DAS/2124-2125) (Elmalı, 2022, s. 141, 258)

inçip bodis(a)t(a)vlar bo muntag ürürin bilip k(ä)ntüläri ençlig mänigilic bolguluk tıtaglarta äñ mintin birk(ä)yä tınl(ı)g ençsirägülik ämgängülik ärsär ol ençig mänig küsämäzlär “Şöyle (ki) Bodhisattvalar böyle olduğunu bilip kendilerini huzurlu (ve) mutlu edecek sebeplerden dolayı bir canlı huzursuz olacak (ve) ızdırap çekecek ise o huzuru (ve) mutluluğu istemezler” (AY-IV/639-643) (Tokyürek, 2018, s. 368, 570)

t(ä)ñrim moñun içi[ntä] ärtiñü körklä öñi kırtışı adınsıg yürün süñök şarır tuginür ‘armış’ “ ‘Tanrım bunun içinde son derece güzel, rengi başkaca beyaz kemik kalıntısı varmış’ ” (AY-X/41-43) (Gulcalı, 2021, s. 146, 263)

tapıg udug kılmak-tın tör(ü)miş “Saygı göstermekten meydana gelmiş” (AY-III/156.13-14) (Ölmez, 1991, s. 46)

taştın bir antag sav turur “Dışarıda böyle bir söylenti var” (AY-X/400-401) (Gulcalı, 2021, s. 172, 268)

bolar / bular: bunlar (Ayazlı, 2012, s. 301)

olar: bunlar, onlar (Ş. Tekin, 2019b, s. 438)

bolarnı tüz ülüş [bolup] ... tütsüg kılzun “Bunları eşitleyip tütsü yapsın” (AY-VI/883-884) (Ayazlı, 2012, s. 131, 175)

olar yime teñri (t)enñisi burkanka yaguk tegip “Bunlar yine Tanrılar Tanrısı Burkan’a yaklaştılar” (Maytr./7.59-60) (Ş. Tekin, 2019b, s. 51-52, 195)

bolmak: olma (Gulcalı, 2021, s. 459); olmak; varlık (Karaayak, 2021, s. 676); var olma (Ş. Tekin, 2019b, s. 371)

bolmaklıg: olma, olmak, ‘olmaklı’ (Ölmez, 1991, s. 89)

ermek: olma (Ş. Tekin, 2019b, s. 387)

kılınç: olmak, var olma, amel, iş (Ş. Tekin, 2019b, s. 409)

tınl(ı)g: canlı, varlık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

azk(ı)ya yakın bolmakıntın bahşıka ... “Azıcık yakın olan varlıklardan üstada ...” (ABİT/760) (Karaayak, 2021, s. 131, 287)

nom tilgen-in evirgü-ke ötüğçi bolmak-lıg yig öğretig “Öğreti tekerleğini çevirmeye ricacı olunası üstün öğreti!” (AY-III/161.7-8) (Ölmez, 1991, s. 49)

yirtinçü meñisin ürke ögrünçülüğ ermeki bolzun “Dünyevi saadetlerle her zaman neşeli ve bahtiyar olsun!” (Maytr./1.45-46) (Ş. Tekin, 2019b, s. 40, 188)

kılınç yime ne tıtagın belgülig bolur “Var olma da hangi sebepten zuhur eder” (Maytr./41.20-21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

azun **tunl(ı)glar** uğuşı alasız bir tæg mænilig bolzunlar “Varoluş biçimi canlılarının soyu eksiksiz hep birlikte mutlu olsunlar” (SİTA/498) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 123, 181)

bolmaklıg: olma, olmak, ‘olmaklı’ (Ölmez, 1991, s. 89)

(*bolmaklıg* sözünün “olma, olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bolmak*)

boltuk-: mümkün olmak, olmak (Gulcalı, 2021, s. 459)

(*boltuk-* sözünün “olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*)

bolug: oluş, varoluş (T. Tekin, 2013, s. 52)

(*bolug* sözünün “varoluş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun* / *azun*)

erig: oluş, unsur (Berbercan, 2016, s. 99)

bor: şarap, içki (Keskin, 2022, s. 555)

(*bor* sözünün “içki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arakı*; “şarap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *begni*)

borluk: bağ, meyve bahçesi (Hamilton, 2020, s. 153); üzüm bağı (Bang ve Gabain, 1931, s. 474)

[*borluk* sözünün “bağ, üzüm bağı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag* (II)]

borlukçı: bağcı, bahçıvan (Hamilton, 2020, s. 153)

(*borlukçı* sözünün “bağcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagçı*)

boş: 1. boş, içinde bir şey olmayan (Keskin, 2022, s. 556); 2. serbest (Elmalı, 2022, s. 391); geniş, rahat (Gulcalı, 2021, s. 459); 3. tamamıyla, büsbütün (Karaayak, 2021, s. 676)

(*boş* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “büsbütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “rahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal* / *amıl*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*)

boşad-: boşa çıkarmak, serbest bırakmak (Keskin, 2022, s. 556)

boşu-: bağışlamak, özgür bırakmak, serbest bırakmak (Özbay, 2019, s. 148)

beş t(ä)ñrig boşugalı y(a)rukug k(a)rag adırgalı tägrä tolı tägzinür “Beş tanrıyı serbest bırakmak, ışığı ve karanlığı (birbirinden) ayırmak için etrafında döner” (HU/46-49) (Özbay, 2019, s. 80, 92)

boşgun-: öğrenmek (Tokyürek, 2018, s. 827) (*bk. bışrun-*)

boşgunguçı: öğretici (Elmalı, 2022, s. 391) (*bk. bahş(ı) / bahşı / bakşı*)

boşgur-: öğrenmek; öğretmek (Elmalı, 2022, s. 391)

(*boşgur-* sözünün “öğrenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*)

boşgut-: öğretmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 371)

nomla-: (< *E.Yun. namos* + *T. +IA-*) vaaz vermek, anlatmak, açıklamak, öğretmek (Elmalı, 2022, s. 438)

okıt-: okutmak, öğretmek (Tokyürek, 2018, s. 905)

öğret-: öğretmek (Tokyürek, 2018, s. 913)

yaratağl(ı)g bir şlok nomug [...] nomlayu boşguru berser .. ötrü [tetsi]sı bahşısuña inçe tep ötünti “Süslenmiş bir dize öğretiyi ... açıklayarak öğretirverse, sonra öğrenci hocasına saygıyla şöyle rica etti” (DAS/3313-3315) (Elmalı, 2022, s. 183, 272)

tıtsı kuvrag yıgdımız ödsüz erksiz boşguttumuz “Talebe ve cemaati topladık ve liyakatsiz olduğumuz hâlde ders verdik” (Maytr./69.9-10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 129, 241)

ulug ögrünçülüğ köñlin poşı bermäk asğı nomladı “Ona, son derece neşeli bir yürekle sadaka vermenin kazancını öğretti” (PK/XLVI.5-7) (Hamilton, 2020, s. 53)

täriñ yörüüglüg nomlarta adınlarig yaratmak ögrütmäk boşgurmak biltürmök ärür “Derin açıklamalı öğretilerde başkalarını oluşturmak, öğretmek, bildirmektir” (AY-IV/2347-2349) (Tokyürek, 2018, s. 479-480, 591)

üç törlüg boşgut tözlüg nomlarig okıtdaçı “Üç türlü talimat esaslı öğretileri okutacak(tır)” (AY-IV/1791-1792) (Tokyürek, 2018, s. 443, 584)

boşgut: ders, talimat (Tokyürek, 2018, s. 828); öğreti, öğüt (Çetin, 2020a, s. 268); öğrenme (Keskin, 2022, s. 556)

(*boşgut* sözünün “öğrenme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrunmak*)

ç(a)kşap(a)t: [< *Soğd. çihşâpad* (*çhs'pδ*) < *Skr. śikṣâpada*] dini talimat, öğreti (Ölmez, 1991, s. 91)

d(a)rm: (<< *Skr. dharma*) öğreti (Çetin, 2020a, s. 270)

erig: algı, öğreti (Tokyürek, 2018, s. 854); öğüt (Karaayak, 2021, s. 695)

nom: (< *Soğd. nwm*) öğreti (Karaayak, 2021, s. 750)

öğretig: öğreti, bilgi (Gulcalı, 2021, s. 503)

ögdi: öğüt, methiye (Çetin, 2020a, s. 287)

ögürük: öğüt, nasihat (Keskin, 2022, s. 684)

öt: öğüt; talimat (Özbay, 2019, s. 152)

ötiñç: öğüt, nasihat (Çetin, 2020b, s. 460)

şastir: (<< *Skr. śāstra*) kural, emir; öğreti, tavsiye, güzel nasihat; din kitabı (Elmalı, 2022, s. 460)

şazın: (< *Toh.A śāsam* << *Skr. śāsana*) öğreti, disiplin (Çetin, 2020a, s. 292)

törö: öğreti (Karaayak, 2021, s. 800)

tutruk: disiplin, öğreti, kanun (Tokyürek, 2018, s. 966)

upadeş: (< *Toh.A upadeś* ~ *Toh.B upadeś* < *Skr. upadiś*) talimat, emir (Karaayak, 2021, s. 814)

yorug: öğreti (Keskin, 2022, s. 798)

üç törlüg boşgut tözlüg nomlarıg okıtdaçı “Üç türlü talimat esaslı öğretileri okutacak(tır)” (AY-IV/1791-1792) (Tokyürek, 2018, s. 443, 584)

buşı birmek ç(a)kşap(a)t küzetmek... “Sadaka vermek, öğreti gözetmek...” (AY-III/151.14-15) (Ölmez, 1991, s. 42)

namo bud namo d(a)rm : namo sañ “Buddha’ya, Öğretiye (Buddha’nın Öğretisine) ve Cemaate Saygı...” (AY-VII/1) (Çetin, 2020a, s. 136, 215)

ärigig artokrak keñürdi yaddı “Öğüdü daha çok genişletti, yaydı” (ABİT/769) (Karaayak, 2021, s. 131, 288)

alku nom uguşintakı tınl(ı)glar [ençgüliüg] äsängüliüg bolzunlar “Bütün öğreti esasındaki canlılar mutlu (ve) huzurlu olsunlar” (ABİT/471-472) (Karaayak, 2021, s. 103, 263)

bo ögrätigdü bışrununlar ögräti[niñ]lär tavraniñlar katıglanıñlar “Bu eğitimde talim alınız, çabalayınız” (AY-X/1544-1546) (Gulcalı, 2021, s. 257, 281)

apam-nıñ ögürükçä... “Büyükbabamın öğüde uygun olarak...” (HB/Çeş95.3) (Keskin, 2022, s. 325, 465)

nomlug şazınıyıznu yertinçü[dä ür ke]ç uzun turguru tägingäy [biz “Dinî öğretinizi yeryüzünde uzun (süre) yaşattıralım” (AY-X/1348-1350) (Gulcalı, 2021, s. 241, 279)

yertinçülüg törö ü[zä] ... “Dünyaya ait öğreti ile ...” (ABİT/1192) (Karaayak, 2021, s. 172, 317)

altun önlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom eligi atl(i)g nom bitigdä arıg yer oronlar sayukı d(a)r(a)ni tegmä tutruk nomlarig okıtmak atl(i)g altınç bölök törtinç tägzinç “Altın renkli, parlak ışıltılı, en yüce öğreti hükümdarı adlı öğreti kitabında ‘temiz yerlerdeki, dhāraṇī adlı öğretileri, okutmak’ adlı altıncı bölüm, dördüncü kitap” (AY-IV/4-9) (Tokyürek, 2018, s. 323, 561)

abitaki s[u]durnıñ upadeş keñ yörüg şastarında sözläğüçi... “Amitābha Sūtranın talimatlarını geniş şekilde yorumlayan tefsir kitabındaki konuşma...” (ABİT/621-622) (Karaayak, 2021, s. 117, 275)

biz kam(a)g kiçig kor-ka teginim(i)z kan törüdä yorug törüdä iki şıg bugday on yeti tişüri-m böz berälim “Biz bütün küçük zarar görenler prensimiz han töresine, öğreti töresine göre iki şıg buğday, on yedi yumak böz verelim” (HB/Çeş84.10-11) (Keskin, 2022, s. 321, 463)

boşgut-: öğretmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 371) (*bk. boşgur-*)

boşgutçı: 1. öğrenci (Karaayak, 2021, s. 676); 2. öğretmen, hoca (Keskin, 2022, s. 556)

(*boşgutçı* sözünün “hoca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı* / *açarı*; “öğretmen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bahş(i)* / *bahşı* / *bakşı*)

kiçig: küçük, ufak; öğrenci (Keskin, 2022, s. 626)

şabi: (< Çin. *shā mi*) Buda dinine mensup, öğrenci (Çetin, 2020a, s. 292)

tetsi: (< Çin. *dī zī*) öğrenci (Karaayak, 2021, s. 794)

boşgutçılar *k(a)ltı arıgtakı sögüt ... “Öğrenciler dahası ormandaki ağaçları ...” (ABİT/754) (Karaayak, 2021, s. 130, 286)*

takıgu yıl törtünç ay säkiz y(e)g(i)rmikä kiñdsuin şila-takı yetmiş iki kiçig-ni m(ä)n titso şila altım “Tavuk yılı dördüncü ayın on sekizinde Kiñdsuin Şila’daki yetmiş iki öğrenciyi ben Titso Şila aldım” (HB/Mak04.1-7) (Keskin, 2022, s. 278, 444)

biz bilgetaluy şabi : ratna v(a)çır şabiniñ ötügiñe altınç aynıñ y(e)g(i)rmi törti küni bitiyü tolu boltı “Biz Bilge Taluy öğrenci, Ratna Vaçır adlı öğrencinin isteğiyle altıncı ayın yirmi dördüncü günü yazarak tamamladık” (AY-VII/930-933) (Çetin, 2020a, s. 213, 228)

yaratagl(i)g bir şlok nomug [...] nomlayu boşguru berser .. ötrü [tetsi]sı bahşısiña inçe tep ötünti “Süslenmiş bir dize öğretiyi ... açıklayarak öğretiverse, sonra öğrenci hocasına saygıyla şöyle rica etti” (DAS/3313-3315) (Elmalı, 2022, s. 183, 272)

boşgutulug: eğitimli, tahsilli, öğrenimli (Gulcalı, 2021, s. 459); öğrenen, öğrenmiş, öğretili (Ölmez, 1991, s. 89)

boşgutulug “öğretili”

ç(a)kşap(a)tlıg: öğretili, akideli, inançlı, itikatlı (Ölmez, 1991, s. 91)

nomlug: (*Soğd.+T.*) öğretili, öğretiyile ilgili (Tokyürek, 2018, s. 904)

törölüg: öğretiyeye sahip, öğretili (Karaayak, 2021, s. 800)

yetinçsiz tütrüm tärin yörüglüg nomlug y(a)rılıgıg äşidü täginip ötrü olormış oronıntın örü turup... “Ulaşılmaz derin tefsirli öğretili hükmü işiterek sonra oturduğu yerden kalkıp...” (AY-IV/3233-3236) (Tokyürek, 2018, s. 540, 603)

taym[aksız] ävrilmäksiz törölüg ulug y(a)rılıkançuçı köñüll[üg] bodis(a)t(a)vlarka tep montag üç kata sözläp [yänä] inçä tep sözlägülük ol “(Düşüncesinde) (ondan) vazgeçmeyen (ve onu) terk etmeyen öğretiyeye sahip ve yüce merhametli gönle sahip Bodhisattvalara diyerek bu şekilde üç defa söyleyip yine böyle diyerek söyleyecektir” (ABİT/62-65) (Karaayak, 2021, s. 64-65, 227-228)

boşgutsuz: eğitimsiz, cahil (Elmalı, 2022, s. 391); (artık) öğrenmeyen (Ş. Tekin, 2019b, s. 371)

(*boşgutsuz* sözünün “cahil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biligsiz*)

boşu-: bağışlamak, özgür bırakmak, serbest bırakmak (Özbay, 2019, s. 148); kurtarmak, serbest kalmak (Elmalı, 2022, s. 391)

(*boşu-* sözünün “serbest bırakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşad-*)

boşu- “bağışlamak, kurtarmak, serbest kalmak”

keçür-: geçirmek, kurtarmak (Ayazlı, 2012, s. 317)

kutgar- / kutar-: kurtarmak, özgürlüğüne kavuşturmak (Hamilton, 2020, s. 168)

oz-: kurtulmak, serbest kalmak (Ayazlı, 2012, s. 333)

ozgur-: kurtarmak (Berbercan, 2016, s. 121)

tit-: terk etmek, bırakmak, vazgeçmek; bağışlamak (Elmalı, 2022, s. 473)

y(a)rılıka-: buyurmak; merhamet etmek, bağışlamak (Çetin, 2020b, s. 486)

bu emgekimizni boşuyu birin “Bu acımızı bağışlayın” (Maytr./69.26-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 130, 241)

uçsuz kırıksız ulug ämgäklig taloy ügüztin kaçürüp... “Uçsuz bucaksız büyük zahmetli denizden geçirip...” (AY-VI/590-591) (Ayazlı, 2012, s. 109, 172)

meni titmäj kutgarıj “Beni reddetmeyin, beni kurtarın!” (PK/LI.6-7) (Hamilton, 2020, s. 56)

agmak täğşilmäklig ämgäklärtin ozmış kutrulmuş bolur “Gidiş-geliş eziyetlerinden kurtulmuş olur” (AY-VI/342-343) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

tınlıqlarız ozgurgıl “Canlıları kurtar!” (OB/5.8-9) (Berbercan, 2016, s. 39, 59)

kınlarımın titer “Azaplarımı bağışlar” (DAS/2298) (Elmalı, 2022, s. 148, 260)

boşug: bağışlama (Elmalı, 2022, s. 391); veda (Ş. Tekin, 2019b, s. 371)

dezit: (< Toh.A *desit* ~ Toh.B *désam* < Skr. *diśati*) affetme, bağışlama (Karaayak, 2021, s. 686)

kşanti: (< Skr. *ksanta* veya *ksanti*) af, bağışlama (Ş. Tekin, 2019b, s. 420)

tözün buyruklar-a boşug kılmiş boluñlar “Ey, asil görevlilerim! (Beni) bağışlayınız!” (DAS/1517-1518) (Elmalı, 2022, s. 119, 251)

dezit kşanti bolzun ... “Affetsin, bağışlasın” (ABİT/1) (Karaayak, 2021, s. 59, 223)

boşun-: bağışlanmak, affedilmek, özgür bırakılmak (Özbay, 2019, s. 148); kurtulmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

boşun- “bağışlanmak, kurtulmak”

kurtul-: kurtulmak (Çetin, 2020a, s. 281)

oz-: kurtulmak (Berbercan, 2016, s. 121)

ozgur-: kurtulmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 46)

öñed-: çıkmak, kurtulmak (Berbercan, 2016, s. 124)

üdrül-: seçilmek, ayrılmak, kurtulmak (Karaayak, 2021, s. 818)

yarlıkan-: bağışlanmak (Keskin, 2022, s. 782)

yazokda boşunu ötünür biz “Günahlarımızdan bağışlanmayı dileriz” (HU/115-116) (Özbay, 2019, s. 82, 93)

kop türlüg korkınç ayınçlartın ozar kurtulur “Her tür korkudan kurtulur” (AY-VII/173-174) (Çetin, 2020a, s. 150-151, 217)

ayığ irinç yarlıg umugsuz inagsız emgeklig tınlıqlar öginte kañınta takı yegrek adasınta tudasınta ara kirür ozgurur “Sefil, acınacak halde olan, umutsuz

ızdırıp çeken canlı varlıkların sıkıntıları arasına, ana ve babalarından daha iyi girer, kurtarır” (KİP/185-187) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

bodunun karasın emlep öñedtiler tınıkdılar ötrü... “Halkı tedavi edip kurtarıp tekrar canlandırdığı için...” (OB/14.16-17) (Berbercan, 2016, s. 48, 67)

üdrülüp sukavati [tegmä artokrak] mänilig yertinçüdä arıg süzök el [uluştal] tugup nom tözintin tugmış ätöz...bohurlar “Kurtulup Sukhāvatī denen daha çok huzurlu dünyada, temiz ülkede doğup öğreti esassından doğmuş vücut ... olurlar” (ABİT/588-591) (Karaayak, 2021, s. 114-115, 272)

esiz ärsä[r] ädgü ögä [] y(a)rl(i)kanz-un “Kötü ise Ädgü Ögä [...] bağışlansın” (HB/BuYön04.4v-5v) (Keskin, 2022, s. 227, 426)

boyın / boyun: boyun (Keskin, 2022, s. 557)

kanteg: (<< *Skr. kañthāga* < *Skr. kañthā*) boğaz, boyun, gırtlak (Elmalı, 2022, s. 414)

labay tægziñçi tæg boyununuz ol “Boynunuz labay (çalgısının) çevrintisi gibidir” (AY-X/1223-1224) (Gulcalı, 2021, s. 232, 278)

anası negü yeser [i]çser ol tatıg kantegintın sına kirip [...] “Annesi ne yese, ne içse o tat boğazından bütün vücut organlarına girip...” (DAS/157-158) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)

boz: boz, gri (T. Tekin, 2013, s. 52)

bozak: boz, gri-beyaz (Keskin, 2022, s. 557)

boz bulut yorıdı “Boz bulut yürüdü” (IB/53) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

bozak: boz, gri-beyaz (Keskin, 2022, s. 557)

(bozak sözünün “boz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boz*)

bozul- / buzul-: bozulmak (Çetin, 2020b, s. 428); tahrip olmak, mahvolmak (Elmalı, 2022, s. 394)

(bozul- / buzul- sözünün “mahvolmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “bozulmak, tahrip olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arta-*)

bödi-: dans etmek, oynamak (Elmalı, 2022, s. 392)

oyna-: oynamak (Elmalı, 2022, s. 442)

oy[unı]n oynayu bödiyü yırlayu... “Oyunlarını oynayarak, dans ederek, şarkı söyleyerek...” (DAS/3519) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

böggün: göl, baraj, toplanma (Elmalı, 2022, s. 392)

kovrag: toplanma, toplantı, topluluk, meclis, kalabalık (Hamilton, 2020, s. 166)

köl: göl (Berbercan, 2016, s. 112)

yığınmak: toplanma, bir araya getirme (Tokyürek, 2018, s. 991)

yul: göl (Ş. Tekin, 2019b, s. 514)

yel tog[sar] ol çat(ı)rlıg [ögüz] suvı böggün bolup ulug ulug tegzinçler tegzinür
“Rüzgar çıktığı zaman küllerle kaplanmış nehir suyu toplanıp, (o toplanan suda)
büyük büyük dalgalar oluşur” (DAS/754-756) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

bir köl suvı sugulup on miñ balıklar künke köyüp unakaya ölgeli turu teginürler
“Bir göl suyu çekilip on bin balık güneşte yanıp derhâl ölmek üzereydiler”
(OB/19.9-12) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

çldr atlıg yul bolur “Jaladhara adlı bir göl vardır” (Maytr./31.11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 80, 211)

böggün- / böggün-: düşünmek, gönlünden geçirmek (Gulcalı, 2021, s. 459); anlamak (Elmalı, 2022, s. 395)

(*böggün- / böggün-* sözünün “anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añla-*)

kolula-: düşünmek, anımsamak, meditasyon yapmak (Karaayak, 2021, s. 728)

könjölger-: gönlünden geçirmek, düşünmek (Gulcalı, 2021, s. 478)

ö-: düşünmek (Ayazlı, 2012, s. 334)

öd-: düşünmek (T. Tekin, 2013, s. 59)

ök-: düşünmek, teemmül etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 444)

sa-: düşünmek (Elmalı, 2022, s. 450)

sakın-: düşünmek (Ayazlı, 2012, s. 336)

ugra-: niyetlenmek, niyet etmek, tasarlamak, düşünmek (Elmalı, 2022, s. 481)

küsämiş küsüşümin kandurmagay tep böggünüp... “Arzuladığım dileğime karşı gelmesin(ler), diye düşünüp...” (AY-X/252-253) (Gulcalı, 2021, s. 162, 266)

’añilki bo ät[ö]zniñ amranmak nizvani [tılta]gınta tugmış tı[nl(i)glar]
kolulaguluk ol “Birincisi bu vücudun hırs tutkusu sebebiyle doğmuş canlıları düşünecektir” (ABİT/552-553) (Karaayak, 2021, s. 111, 270)

abita burhanıg öyü sakını atın ataguluk [ol] azuça ymā kizlāklig nomka ...
“Amitābha Buddhayı düşünüp hatırlayarak adını söyleyecektir. Öte yandan gizli öğretiyeye ...” (ABİT/139-140) (Karaayak, 2021, s. 72, 234)

*tınl(i)gl[ar b]o montag bodis(a)t(a)vlarnıñ kut kolmışların y(i)me **samadın** ayıg kılınç kılurlar* “Canlılar, Bodhisattvaların bu şekilde mutluluk istemiş olmalarını da düşünmeden günah işlerler” (DAS/387-389) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

*iş küdöküg işläyür m(ä)n tep munçulayu **sakınmış** k(ä)rgäk* “Bir iş-güç yaparım diye düşünmüş (olsa) gerek.” (AY-VI/408-409) (Ayazlı, 2012, s. 95, 171)

bökseg: karın (Elmalı, 2022, s. 392) (*bk. bagar / bagır*)

bökteg / bögteg / bügteg: iyi amel (Wilkens, 2021, s. 191); kurtuluş, necat (Özbay, 2019, s. 148)

buşı: (<Çin. *pu-şĩ*) sadaka; kurtuluş (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

buyan: (< *Skr. punya*) iyi amel, sevap (Ş. Tekin, 2019b, s. 376)

kut: kut, yaşam sıvısı, yaşam suyu, yararlı güç; kurtuluş; talih; yücelik, saygınlık; büyük mutluluk; koruyucu melek, kozmik unsur; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 168)

kutrulmak: kurtulma, kurtuluş (Ölmez, 1991, s. 102)

kutrulmaklıg: kurtulma, kurtuluş (Ölmez, 1991, s. 102)

nırvan: (< *Toh.A/B nervâm* < *Skr. nirvâna*) sonsuz huzur, kurtuluş (Ölmez, 1991, s. 105)

*saṅgalamban atlıg **buyan bökteg** kılmañnıñ utlısın tüşin kiñürü yarlıkadı* “Samghalambana adlı iyi amel işlemenin faydasını tafsilatı ile buyurdu” (Maytr./25.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 74, 208)

kurtulmak *yol-ka tuginälim* “Kurtuluş yoluna ulaşalım” (PK/LII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 56)

kuturulmak-lıg *edgü üz-e...* “Kurtulma iyiliği ile...” (AY-III/132.23) (Ölmez, 1991, s. 24)

bökünki / bukünki: bugünkü, bugüne ait (Keskin, 2022, s. 563)

(*bökünki / bukünki* sözünün “bugünkü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtı*)

böl-: bölmek, ayırmak (Keskin, 2022, s. 557); taksim etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 372)

(*böl-* sözünün “bölmek, ayırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*)

oklat-: taksim etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 437)

üle-: taksim etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

ülügle-: taksim etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

kop kamag yalañuklarıg üç öñi bölör “Bütün insanları üç kısma ayırır” (Maytr./46.17-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 100, 223-224)

erin atın oklatdımız “Adamlarını ve atlarını taksim ettik” (Maytr./69.14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 129, 241)

süçig suvsuş ülegüçiler... “Tatlı içkiler taksim edenler...” (Maytr./72.16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

temirliğ örtlüg yalınlig kürin temirliğ kozlarıg ülüglegeli ayurlar “Demirden, alevli ölçeklerle demire benzeyen kızgın kömürleri taksim etmeyi emrederler” (Maytr./84.50-52) (Ş. Tekin, 2019b, s. 156, 256)

bölök / bölük: 1. bölüm, bölüm (Tokyürek, 2018, s. 828); kısım (Karaayak, 2021, s. 677); 2. örgü, saç örgüsü (Elmalı, 2022, s. 392)

[*bölök / bölük* sözünün “bölük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag (III)*]

işin: saç örgüsü (Elmalı, 2022, s. 411)

keşin: bölüm, sûtra'nın bölümü (Ölmez, 1991, s. 98)

küün: (< Çin. *juàn*) bölüm (Karaayak, 2021, s. 742)

tançu: parça, kısım (Keskin, 2022, s. 718)

tegziñç: bölüm, kitap (Tokyürek, 2018, s. 940)

ülüg: kısım (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

ülüş: bölüm; kısım (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

yarım: yarım, parça, kısım (Gulcalı, 2021, s. 550)

kkirliqli kirsizli eki törlüg bölöklüriğ biltiñiz “Kirli ve kirsiz iki türlü bölümleri bildiniz” (AY-IV/3266-3267) (Tokyürek, 2018, s. 542, 604)

oot öñlüg işin saçların eñinlerinte tüşürüp... “Ateş renkli, örgülü saçlarını omuzlarına bırakıp...” (DAS/3494-3495) (Elmalı, 2022, s. 189, 274)

nom ertini içinteki birer padakın birer şlokın birer bölükün birer keşinin bir uçlug kop süz-ük kirtgünç köngül-in okınglar sözlengler boşgununglar tutunglar sakıninglar bışrununglar “Öğreti mücevheri(nin) içindeki birer şiiri, birer koşuğu, birer bölümü, birer kısmı (?), bir taraflı, bütünüyletımız inançlı gönülle okuyunuz, söyleyiniz, öğreniniz, tutunuz, düşününüz, çalışınız” (AY-III/198.12-17) (Ölmez, 1991, s. 78)

küün sav söz kodup... “Bölümünden söz bırakıp...” (ABİT/1113) (Karaayak, 2021, s. 164, 312)

öñ ülüg bolzun “Birinci kısım bağışlanmış olsun!” (Maytr./1.55-56) (Ş. Tekin, 2019b, s. 41, 188)

[*ülüş*] *tükedi* “Bölüm sona erdi” (DAS/2994) (Elmalı, 2022, s. 173, 268)

bölöklüg / bölüklüg: bölümlü, bölüme ait (Karaayak, 2021, s. 677); kısımlı (Ölmez, 1991, s. 89)

eñim: kısımlı, parçalı, bölümlü (Ölmez, 1991, s. 92)

biz ol üdtä tokuz böl[öklüg] lenhua içintä odgurak adırtlıg tuggalı bolalım “Biz, o zamanda dokuz bölümlü nilüfer çiçeği içinde kesin olarak doğalım” (ABİT/407-408) (Karaayak, 2021, s. 97, 257)

üç engim sansar içinde... “Üç bölümlü Samsâra içinde...” (AY-III/133.16-17) (Ölmez, 1991, s. 27)

bölün-: bölünmek (Karaayak, 2021, s. 677)

seşil-: çözülmek, ayrılmak, bölünmek (Hamilton, 2020, s. 176)

bölünüp üç törlüg bolur “Bölünüp üç türlü olur” (ABİT/658) (Karaayak, 2021, s. 121, 278)

börisiz: düşmansız (Ş. Tekin, 2019b, s. 372)

yagısız: düşmansız (Ayazlı, 2012, s. 359)

yavlaksız: düşmansız (Ayazlı, 2012, s. 361)

yagısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz... “Düşmansız, minnetsiz, yardıma ihtiyacı olmayan, vergisiz...” (Maytr./3.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 44, 190)

koptın sıyar yagısız yavlaksız ärti “Her taraftan düşmansız idi” (AY-X/76-77) (Gulcalı, 2021, s. 149, 264)

börtmek / bürtmek: temas (Tokyürek, 2018, s. 835)

klyakasapırş: (< *Skr.* — *sparşa*) temas (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 413)

tegiş: temas (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

bişinç klyakasapırş börtmeki öze asag tusu kılmak antag erti “Beşincisi, sağlık veren, teması ile hizmet etmesi şöyle idi” (Maytr./5.35-37) (Ş. Tekin, 2019b, s. 48, 193)

böşük: arkadaş (Elmalı, 2022, s. 392) (*bk. adaş*)

böz: bez, pamuklu kumaş (Kılıç Cengiz, 2021, s. 346); pamuklu bez (Hamilton, 2020, s. 153); pamuklu (Ş. Tekin, 2019b, s. 372)

(*böz* sözünün “pamuklu kumaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. batatu*)

kepezlig: [*< Sak. kapāysä + T. (+lXg)*] pamuklu (Keskin, 2022, s. 616)

alku kedgü tonangu böz ara bu böz erdni yig erür “Bütün giyilecek kuşanılacak pamuklu kumaşlar arasında bu pamuklu kumaş cevheri en iyisidir” (Maytr./24.9-10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 73, 207)

bu iki küpüz-lig ton-ka bir köl(ü)k böz tægäläy berzün “Bu iki pamuklu giysi (karşılığında) bir yük pamuklu ceket versin” (HB/BuYön16.8-10) (Keskin, 2022, s. 235, 429)

bra / pra: 1. gölgelik, çardak (Ş. Tekin, 2019b, s. 372); sayvan, küçük çardak (Ölmez, 1991, s. 89); 2. yelken (Elmalı, 2022, s. 449); 3. bayrak, sancak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 362)

(*bra / pra* sözünün “çardak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *askug*)

kölgelik: gölgelik, çardak (Ş. Tekin, 2019b, s. 416)

kuşatre / kuşatare: (< *Skr. kṣattāra*) sayvan, küçük çardak, gölgelik (Ayazlı, 2012, s. 323); yelken (Elmalı, 2022, s. 430)

tuug: (< *Çin. chuang*) bayrak, sancak (Karaayak, 2021, s. 805)

uçrug~uçurug: bayrak, sancak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368)

kök kalıkda bra askug kölgelik ed tavarlar közünti “Gökte çardak, gölgelik (için lüzumlu) şeyler göründü” (Maytr./18.32-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

yürünj pra kuşatare yadü[lar] “Beyaz yelkenler açtılar” (DAS/441) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

alku bodis(a)t(a)vlar birlä pra tu[ug kötü]rüp... “Bütün Bodhisattvalar birlikte bayrağı (ve) sancağı kaldırıp...” (ABİT/1163-1164) (Karaayak, 2021, s. 169, 315)

brahmalok: (< *Toh.A Brahmālok / Toh.B. brahmalok* < *Skr. Brahmāloka*) Brahmā Tanrı (Gulcalı, 2021, s. 460) (bk. *azrua/ezrua*)

braman: (<< *Skr. brahma*) Brahman (Çetin, 2020a, s. 268) (bk. *azrua / ezrua*)

buçuñ / vuçuñ: (< *Çin. bù zhōng*) geçersiz, hükümsüz (Keskin, 2022, s. 561)

y(a)rlıgsız: tarafsız, hükümsüz (Tokyürek, 2018, s. 986)

ken öñtün ög bitigi ünsär yorım(a)z-un buçuñ bolz-un “Daha sonra ana senedi ortaya çıkarsa hükümsüz olsun, geçerli olmasın” (HB/Mak11.5-6) (Keskin, 2022, s. 284, 446)

buçuñ bitig: geçici senet (Keskin, 2022, s. 561)

yanut bitig: geçici senet (Keskin, 2022, s. 777)

ög bitig-i yok bolmuş-ka buçuñ bitig berdim “Ana senedi kayb olduğu için geçici senet verdim” (HB/Mak11.3-5) (Keskin, 2022, s. 284, 446)

y(a)nut bitig bertim(i)z “Geçici senet verdik” (HB/Mak05.4) (Keskin, 2022, s. 279, 444)

bud / budda / but: (<< *Skr. Buddha*) Buddha (Çetin, 2020a, s. 268); Buda (Ölmez, 1991, s. 90); en yüksek aydınlığa ulaşmış (Tokyürek, 2018, s. 829)

burhan: (< *Çin. fo + T. han*) Buddha (Karaayak, 2021, s. 678); en yüksek aydınlığa ulaşmış (Tokyürek, 2018, s. 833)

namo bud namo d(a)rm : namo sañ “Buddha’ya, Öğretiye (Buddha’nın Öğretisine) ve Cemaate Saygı...” (AY-VII/1) (Çetin, 2020a, s. 136, 215)

bo eki törlüg yañluk adkak tözlüg nomlarka yakmatın yapşınmatın çın kertü köñülüg ök körü burhan kutın küsämäk ärür “Bu iki türlü bilinç esaslı öğretilere yapışmadan gerçek ve doğru gönlü görüp Buddha saadetini istemektir” (AY-IV/972-975) (Tokyürek, 2018, s. 389, 574-575)

but: ayak, bacak (Elmalı, 2022, s. 394); but (Ş. Tekin, 2019b, s. 376)

(*but* sözünün “ayak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*)

bukaç: tencere (Wilkens, 2021, s. 196)

eşiç: tencere (Keskin, 2022, s. 590)

irklik: kap, tencere (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

keyiz sunçuk isiç bukaç burnaç etüzlüg erür “Keçe, dilenci kâsesi, kazan, tencere, bakraç vücutludurlar” (Maytr./73.33-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137, 246)

bir inäk bir eşiç bir s(a)naç bir [] kalıñ öçgü üç yastuk berzün “Bir inek, bir tencere, bir deri çanta bir [...] başlık parası ödemek için üç yastuk versin” (HB/Vas04.4-5) (Keskin, 2022, s. 216, 422)

amtu kızartmış isiçler irklikler... “Şimdi kızgın kazan ve kaplar...” (Maytr./72.9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

bukagu: bağ, köstek (Ş. Tekin, 2019b, s. 373) [*bk. bag (I)*]

bukagulamak: bağ, pranga, zincire vurma (Ayazlı, 2012, s. 301)

[*bukagulamak* sözünün “bağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag (I)*; “pranga” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bamak*; “zincire vurma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beklemek*]

bukursı: saban (T. Tekin, 2013, s. 52)

sapan: saban (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

eki öküzüg bir bukurska kölmiş “İki öküzü bir sabana koşmuşlar” (IB/25) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

örtlüg yalınlig sapanın tilimizni sapan(layurlar) “Alevli ve kızgın saban ile dilimizi saban olarak kullanırlar” (Maytr./66.15-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 126, 239)

bul-: bulmak, elde etmek, ulaşmak (Çetin, 2020b, s. 428); erişmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 347)

(*bul-* sözünün “ulaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*)

bultuk-: elde etmek, edinmek, bulmak (Çetin, 2020a, s. 269)

kazgan-: kazanmak, elde etmek (Çetin, 2020b, s. 443)

tap-: bulmak (Berbercan, 2016, s. 131)

teg-: değmek, erişmek (T. Tekin, 2013, s. 61)

tegin-: ulaşmak, erişmek (Çetin, 2020a, s. 293)

yet-: kazanmak, elde etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373); erişmek (Hamilton, 2020, s. 191)

*özüm yaşıım üsdelip .. uzun özüg yaşıg **bulayın** “Ömrümün uzamasıyla uzun yaşamı bulayım” (AY-VIII/149-150) (Çetin, 2020b, s. 234, 368)*

***bultukmaz** nomta togmakı yme bultukmaz “Bulunamaz öğretilen ortaya çıkmış olması düşünülemez” (AY-VII/47-48) (Çetin, 2020a, s. 140, 215)*

*bo nom erdinig eşidgeli bolup sakını sözleyü yetinçsiz <ulug> buyan edgü kılınç **kazgantımız** “Bu öğreti mücevherini işitmiş olmakla hesap edip söylemesi imkânsız olan büyük sevap kazandık” (AY-VIII/777-779) (Çetin, 2020b, s. 287, 376)*

*ataların **tap** kelti “Babalarını bularak geldi(ler)” (OB/21.13) (Berbercan, 2016, s. 54, 73)*

*t(e)ğridem arjilar arasinta erksinmekke **tegmış** siz “İlahi kâhinler arasında tam güce erişmiş olansınız” (AY-VII/781-782) (Çetin, 2020a, s. 201, 226)*

bulga-: bulamak, bulaşmak (Berbercan, 2016, s. 93); bulandırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 374); öfkelenlendirmek, üzme (Tokyürek, 2018, s. 832)

bulga- “öfkelenlendirmek, üzme”

buşur-: öfkelenlendirmek, kızdırmak (Tokyürek, 2018, s. 834)

örlet-: kızdırmak, rahatsız etmek, üzme (Ölmez, 1991, s. 108)

*k(ä)ntü ätözlärin isig özläri üzäki azlanmakın tutyaklanmakın özlärini örlätdäçi **bulgadaçılarka** övkälämäkin kakımakın basmakları küçsirätmäkläri üzä... “Kendi vücutlarını (ve) özlərini arzulamayı ve bağlanmayı kendilerini öfkelenlendirecek ve bulandıracak öfkeleri ve kızgınlıkları engelleyip zayıflatımları üzerine...” (AY-IV/615-619) (Tokyürek, 2018, s. 366, 570)*

*bulgadaçi k(ä)ntü köñülüg **buşurtaçi** ämgätdäçi az övkä biligsiz küni küväng körüm sezikdä ulatı kamag nizvanılar ärür “(Canlıları) karıştıracak, kendi gönlünü kaygılandırarak, endişelendirecek arzu, öfke, cehalet, kıskançlık, kibir, (yanlış) görüş, şüpheden başka bütün ihtiraslardır” (AY-IV/1044-1047) (Tokyürek, 2018, s. 394, 575)*

köngül-lerin karın-ların irintürdüm burçinturdum örletdim emget-dim erser...
 “Kalplerini, gönüllerini kırıp incittim, rahatsız edip üzdüm ise...” (AY-III/136.10-12) (Ölmez, 1991, s. 30)

bulgak: karışıklık (Çetin, 2020b, s. 428); karışık (Elmalı, 2022, s. 393)

çöpdik: kirli, pis, karışık (Gulcalı, 2021, s. 464)

çöpik: karışık (Karaayak, 2021, s. 685)

karışmak: karışıklık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

ol el[te]ki kişiler alkanurlar [yav]ız bulgakın “O ülkedeki insanlar kötülük (ve) karışıklık nedeniyle yok olurlar” (AY-VIII/1396-1398) (Çetin, 2020b, s. 338, 383)

yänä bo beş çöpdik kälyük bulganyuk yavız üddä koluta kenki... “Yine bu beş bozulma(ların meydana) geldiği karışık (ve) kötü devirden sonraki...” (AY-X/1585-1588) (Gulcalı, 2021, s. 260, 282)

çöpik yavız üdtä koluta [tugar] biz “Karışık kötü zamanda doğarız” (ABİT/602-603) (Karaayak, 2021, s. 116, 273)

alku kor ayıg tütüş käriş karışmakıg amırtgırdaçı ärür “[O] bütün ziyanları, kötülükleri, kavgaları, anlaşmazlıkları ve karışıklıkları dindirendir” (SİTA/113-115) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 81-82, 167)

bulgan-: acı çekmek, kederlenmek (Karaayak, 2021, s. 678); kızmak (Elmalı, 2022, s. 393); öfkelenmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 347); tasalanmak, bunalmak; bulanmak, karışmak (Gulcalı, 2021, s. 460); karmaşa içinde olmak (Çetin, 2020b, s. 428); bulaşılmak (Berbercan, 2016, s. 93)

(*bulgan-* sözünün “acı çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşa-*; “karışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bal-*)

bulgan- “kederlenmek, kızmak, öfkelenmek, bunalmak”

busan-: dertlenmek, üzölmek, sıkılmak, kederlenmek (Hamilton, 2020, s. 154)

busurkan-: endişelenmek, kederlenmek (Gulcalı, 2021, s. 461)

buşrul-: kederlenmek (Gulcalı, 2021, s. 462)

ekşi-: hırçınlaşmak, kızmak (Hamilton, 2020, s. 147)

irin-: kızmak, öfkelenmek (Tokyürek, 2018, s. 870)

kakı-: kızmak, öfkelenmek (Tokyürek, 2018, s. 871)

kekren-: öfkelenmek (Keskin, 2022, s. 615)

öbkele-: öfkelenmek, kızmak (T. Tekin, 2013, s. 59)

övkelen-: öfkelenmek (Tokyürek, 2018, s. 920)

örlüş-: kızmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

tañıl-: bunalmak, sıkılmak (Karaayak, 2021, s. 784)

telgen-: (“*bulgan-*” ile birlikte) kızmak, hiddetlenmek (Elmalı, 2022, s. 466)

terkişlen-: kızmak, kavgaya etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

yerin-: kızmak (Elmalı, 2022, s. 495)

*ol yekler ç(a)ştane elig begniñ monçulayı küçlüg yavlak savın eşidip övkelerinde ötgürü artukrak **bulganıp** “Hükümdar Caştana’nın bu derece hiddetli (ve) haşin sözlerini duyan şeytanların, öfkelerinden dolayı çok fazla canları sıkıldı” (DAS/3516-3518) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)*

*ötrü tegin ärtiñü **busantı** ıgladı “Ozaman prens çok üzüldü ve ağladı” (PK/LIV.3-4) (Hamilton, 2020, s. 57)*

*ätözüm **busurkanur buşrular** ootka örtänip köyär tæg “Canım yanıyor ateş içinde yanıyorsa” (AY-X/460-461) (Gulcalı, 2021, s. 176, 269)*

*s(ä)n nän buşma **buşrulma** “Sen hiç üzülme” (AY-X/417) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)*

*k(ä)ntü ätözlärin isig özläri üzäki azlanmakın tutyakanmakın özlärini örlätdäği bulgadaçılarka övkälämäkin **kakımakın** basmakları küçsirätmäkläri üzä... “Kendi vücutlarını (ve) özlärini arzulamayı ve bağlanmayı kendilerini öfkeli edilecek ve bulandıracak öfkeleri ve kızgınlıkları engelleyip zayıflatımları üzerine...” (AY-IV/615-619) (Tokyürek, 2018, s. 366, 570)*

*oglı öginte kañınta **öbkelepen** tezipeñ barmış “(Evin) oğlu babasına anasına öfkelenerek kaçıp gitmiş” (IB/58) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)*

*bir ikintişke bıçışurlar keşişürler tokışurlar sançışurlar yañışurlar öçeşürler boğuşurlar **örlüşürler** .. ne ölserler anta ok ün iştilürler tirilinler “Birbirleri ile vuruşurlar, keşişürler, dövüşürler, kapışurlar, (birbirlerine) kin beslerler, boğuşurlar, birbirlerini kızdırırlar! Öldüklerinde, hemen bir ses iştilir: ‘Dirilin!’” (Maytr./81.59-63) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 253)*

*inçip turup kälmiş övkä ançak(a)ya tıdıp särgürüp ol **övkälängülük** tıtaglartın ätözüg köñülüg yıgınmak ärür “Şöyle durup gelmiş (olan) öfke(den) öylece vazgeçip, tahammül edip o öfkelenme sebeplerin(den) vücudu (ve) gönli engellemektir” (AY-IV/1004-1007) (Tokyürek, 2018, s. 391, 575)*

*ätözümüz köñülümüz sıkılıp **tañılıp** agtarıl[u] orlayu mañrayu ögsüz bolup burhanlarıg ögäl[i sakın]galı um<a>sar “Vücudumuz (ve) gönülümüz sıkılıp (acı içinde) kıvrınarak bağırıp çağırıp akılsız olup Buddhaları düşünemesek (ve onları) hatırlayamasak.” (ABİT/37-39) (Karaayak, 2021, s. 62, 225-226)*

***bulganıp terkişlenip** niridani braman inçe tip tidi “Kızıp hiddetlenerek Nirdhane Brahman şöyle dedi” (Maytr./11.14-15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 57, 198)*

*ögmişke y(i)me sevinmedin yermişke y(i)me **yerinmedin** ikigüke barça bir teg edgülig bolurlar burhanlar “Budalar, övene sevinmeden kötüleyene de kızmadan her ikisine de hep aynı şekilde iyi davranırlar” (DAS/1645-1648) (Elmalı, 2022, s. 123, 253)*

bulganyuk: bulanık, pis, kirli (Tokyürek, 2018, s. 833)

(*bulganyuk* sözünün “pis, kirli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*)

bulmak: bulma (Karaayak, 2021, s. 678); bulmak, elde etmek (Ölmez, 1991, s. 89)

(*bulmak* sözünün “elde etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *almak*)

bulunç: bulma, kazanç (Ş. Tekin, 2019b, s. 374)

tugmaksız nom taplagın bulmak üzä... “Doğumsuz öğreti hoşnutluğunu bulmasıyla...” (ABİT/610) (Karaayak, 2021, s. 116, 274)

bultuk-: bulunmak, mevcut olmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 374); elde etmek, edinmek, bulmak (Çetin, 2020a, s. 269)

(*bultuk-* sözünün “bulunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “elde etmek, bulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bul-*)

er-: imek (ek eylem); mevcut olmak, bulunmak, kalmak (Özbay, 2019, s. 146)

asag tusu kıltaçılar ara anada yigrek bultukmaz “Hizmetler arasında anadan daha üstünü bulunmaz” (Maytr./58.33-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 116, 233-234)

bulun-: bulunmak (Elmalı, 2022, s. 393) (*bk. bol-*)

bulunç: kazanç, yarar, fayda; ganimet, elde edilen şey (Ölmez, 1991, s. 90); bulma (Ş. Tekin, 2019b, s. 374)

(*bulunç* sözünün “kazanç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alınç*; “yarar, fayda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*; “bulma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulmak*)

bulunç: bucak; yön; taraf (Gulcalı, 2021, s. 460); cihet (Ş. Tekin, 2019b, s. 374); kenar (T. Tekin, 2013, s. 52); köşe, uç (Hamilton, 2020, s. 153); yan (Çetin, 2020a, s. 269)

[*bulunç* sözünün “kenar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*; “uç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş (I)*]

bük: köşe (T. Tekin, 2013, s. 52)

sejir: köşe, bucak; dağ burnu, dağ eteği (Elmalı, 2022, s. 454)

sıçı: (<Çin. *sì zhì*) dört taraf, sınır, yön (Keskin, 2022, s. 701)

sınar: taraf, cihet, yön (Elmalı, 2022, s. 456)

uçlug: taraf, taraflı; son derece; yoğunlaşmış (Karaayak, 2021, s. 810)

üşk: ön, yan, huzur (Ölmez, 1991, s. 121)

yan: yan, taraf, yön (Keskin, 2022, s. 776)

yınak: taraf, yön (Keskin, 2022, s. 793); cihet (Ş. Tekin, 2019b, s. 507); yan (Hamilton, 2020, s. 192)

buluñ yınak kararıp, körgäli bilgäli bolmadı “Köşe bucak kararıp görünmez bilinmez (fark edilmez) oldu” (AY-X/599-600) (Gulcalı, 2021, s. 185, 270)

ulug eb örtenmiş katıña tegi kalmaduk bükıñe tegi kodm[ad]uk tir “Büyük (bir) ev yanmış. Katına kadar (sağlam yeri) kalmamış, köşe-bucağma kadar (yanmadık yeri) kalmamış, der” (IB/9) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

ötrü ol m(a)lunke aşç[ı] buluñda señirte yaşa [ol]urup kaydaki ogulanıñ ogurlap k(a)lmaşapade [eli]gke yedürür erti “Bunun üzerine o, aşçı Malunke, köşede bucakta gizlenerek sokaktaki çocukları çalarak Hükümdar Kalmāşapāda’ya yedirmiş” (DAS/1459-1461) (Elmalı, 2022, s. 117, 250)

umug inag tileyü törtin sınar körür “Umut arayarak dört tarafına bakınır” (DAS/115-116) (Elmalı, 2022, s. 69, 234)

’äski uluñ-nıñ [] tægmiş tüz y(a)rım-nıñ taytsañ-t(a)kı kum borluk-um-ta boos [] yarıp öñdün yanın çurkoş-ı bilä t(ä)rbişkä berip [] bertim “Eski halkın [...] kalmış tam yarısının Taytsañ’daki kumlu üzüm bağından boş [...] ayırıp doğu tarafını şarap presi ile Tärbiş’e verip [...] verdim” (HB/Vas04.12-15) (Keskin, 2022, s. 217, 422)

bur-: kokmak (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 374); koku çıkarmak (Karaayak, 2021, s. 678)

köti-: koku salmak, koku çıkarmak (Karaayak, 2021, s. 735)

sası-: kokmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

yıdı-: kokmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

bura kötiyü yıdıtı “Koku çıkarıp salıp yaydı” (ABİT/1006) (Karaayak, 2021, s. 154, 304)

amarıları uzun turkaru kentü saçlarında kömülüp içtin sınar kurt kavşayu yıdıyü sasıyü kelirler “Bazıları hep kendi saçları arasına gömülüp içlerinde kurtlar kaynaştığı hâlde pis kokular neşrederek gelirler” (Maytr./74.6-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 138-139, 246)

burçintur-: incitmek, dert-sıkıntı vermek, düzenini bozmak (Ölmez, 1991, s. 90)

(*burçintur-* sözünün “incitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

bert-)

burhan / burkan: Buda (Ayazlı, 2012, s. 302); Buddha (Hamilton, 2020, s. 154); en yüksek aydınlığa ulaşmış (Tokyürek, 2018, s. 833); peygamber (Özbay, 2019, s. 148)

(*burhan / burkan* sözünün “Buddha / Buda, en yüksek aydınlığa ulaşmış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bud / budda / but*)

burhanlık: mukaddes, ilahi, Buda ile ilgili (Elmalı, 2022, s. 393)

ıduk: kutsal, mukaddes (Keskin, 2022, s. 591)

kutılık: kutlu, kutsal, mukaddes (Tokyürek, 2018, s. 891)

t(e)ñridem: ilahi, semavi (Çetin, 2020b, s. 472)

teñriken: yüksek bir ünvan, ilahi, hazretleri (Elmalı, 2022, s. 467)

amti muna burhanlık küçimin taşkaru üntürüp atavake yekniñ küvençlig tagın yemireyin “İşte, şimdi mukaddes gücümü dışarı çıkartıp Ātavaka (adlı) şeytanın mağrur dağını yerle bir edeceğim” (DAS/2481-2483) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

bu ıduk nom kü<i>n m(ä)n baçañ tutuñ-k(ı)y-a çiz-tım çın “Bu kutsal öğreti kitabını ben Baçañ Tutuñkıya çizdim. Gerçektir” (HB/Kar86.6-8) (Keskin, 2022, s. 352, 480)

t(e)ñridem meñi meñileyürler “İlahi huzura ereceklerdir” (AY-VIII/821-822) (Çetin, 2020b, s. 291, 376)

burnaç: güğüm, ibrik (Ş. Tekin, 2019b, s. 376); su kabı (Çetin, 2020a, s. 269); testi (Karaayak, 2021, s. 681)

kupıñ: (< Çin. *hú ping*) ibrik, şişe (Keskin, 2022, s. 640)

burnaç eñinlerinte kötürüp sızgurmuş kızıl bakır içerler “İbrikleri omuzlarında götürüp eritilmiş kızıl bakır içerler” (Maytr./72.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

bursang / bursañ / bursoñ / bursuñ: (< Soğd. *pwrsnk* < Çin. *zhong seng*, *Skr. bhikṣusangha*) cemaat, dinî topluluk (Tokyürek, 2018, s. 834); Budist topluluk (Çetin, 2020b, s. 429); rahipler cemiyeti, topluluğu (Elmalı, 2022, s. 393); topluluk (Keskin, 2022, s. 564)

[*bursang / bursañ / bursoñ / bursuñ* sözünün “cemaat, topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (II)*]

bursang / bursañ / bursoñ / bursuñ “dinî topluluk, rahipler cemiyeti, topluluğu”

kuvrag: topluluk, dinî topluluk (Ayazlı, 2012, s. 324); rahipler cemaati (Ş. Tekin, 2019b, s. 423)

s(a)ṅga / saṅ: (<< *Skr. sangha*) cemaat, dinî topluluk (Tokyürek, 2018, s. 925); rahipler topluluğu (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

terin: topluluk, cemaat, dinî topluluk (Tokyürek, 2018, s. 945)

irñügsüz köñülin bursuṅlarka tapag udug kılṭu “Dinç bir şekilde rahipler cemaatine hizmet etti” (DAS/518-519) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)

bursoṅ kuvrag erdñi kutıṅa inanur men “Cemaat cevheri asaletine inanıyorum!” (Maytr./18.4-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 65, 202)

(namo but) namo drñ namo saṅ “Burkana saygı! Dine saygı! Cemaate saygı!” (KİP/1) (Ş. Tekin, 2019a, s. 9, 19)

ol üdün ol oronta äriḡmā t(ä)ñridäm ulug terin kuvrag kamagun... “O zaman o yerde erişen ilahi büyük derin topluluğun hepsi...” (AY-IV/3436-3438) (Tokyürek, 2018, s. 554, 606)

burua: (< *O.Far. murw'*) fal, kehanet (T. Tekin, 2013, s. 52)

(*burua* sözünün “kehanet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkış*)

ırk: fal (T. Tekin, 2013, s. 54)

ança bilinler : bu ırk başınta az emgeki bar; kin yana edgü bolur “Öylece biliniz: Bu fal(ın) başında biraz acı var; (ama) sonra yine iyi olur” (IB/57) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

burun: 1. burun (Elmalı, 2022, s. 393); 2. önce, evvel (Keskin, 2022, s. 564)

(*burun* sözünün “önce, evvel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*)

burunça: önceden, evvelden (Keskin, 2022, s. 564)

(*burunça* sözünün “önceden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*)

burunki: önceki, evvelki (Keskin, 2022, s. 564) (*bk. aşnuki*)

buryuk / buyruk: 1. amir, üst düzey yetkili (Çetin, 2020b, s. 429); kumandan, vekil (Ölmez, 1991, s. 90); vezir, krala hizmet eden bey(ler) (Gulcalı, 2021, s. 461); bakan, mühürdar (Hamilton, 2020, s. 154); memur, yönetici (Elmalı, 2022, s. 394); 2. buyruk, ferman (Keskin, 2022, s. 566)

(*buryuk / buyruk* sözünün “amir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguç*; “ferman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitig*)

buryuk / buyruk “kumandan, vekil, vezir, bakan, memur, yönetici”

daruga: (< Moğ. *daruğa*) yönetici, amir, vali, lider (Keskin, 2022, s. 576)

el başçı: devletin başında bulunan, yönetici (Çetin, 2020b, s. 436)

eşi: maiyet, memur (Keskin, 2022, s. 590)

inanç: vezir, bakan (bir unvan) (Gulcalı, 2021, s. 469)

inel: vekil, yardımcı (Keskin, 2022, s. 598)

noyın: (< Moğ. *noyan*) kumandan, amir (Keskin, 2022, s. 668)

tagunçı: ikiyüzlü, riyakar, dedikoducu; yaver, yardımcı, vekil (Elmalı, 2022, s. 461)

ol ödün inanç-ları buyruk-ları eşidip kanka inçä tep ötünti-lär “Bu sırada, durumu öğrenen maiyeti ve bakanları hana şunları söylediler” (PK/VIII.7-8, IX.1) (Hamilton, 2020, s. 34-35)

ambı balık daruga-larıya ädärkä yaraşu at berip çintso ayag-ka tägimlig-kä bir-kä iki berip ağır kın-ka tägir-biz “Ambı şehri valilerine eyere yaraşır at verip saygıdeğer Çintso’ya da bire iki verip ağır cezaya çarptırılır” (HB/EvEd03.2v-5v) (Keskin, 2022, s. 209, 420)

el başçılar evrilgü ol köni yme nomça törüçe “Ülkenin yöneticisi yönelmelidir doğru öğretiye (ve) yasaya” (AY-VIII/1566-1568) (Çetin, 2020b, s. 353, 385)

takı birök bağ eşi-niñ küç küçäk sav kälürüp ayıtsar... “Eğer bey ve maiyetinin güçlü sözünü kullanıp sorarlarsa...” (HB/KöSa04.13) (Keskin, 2022, s. 141, 390)

ol buryuklar başın tägräki bağlär inançlar sogık suv bükürüp yelpigü üzä yelpiyü elig bağig hatunug näçätä ken temin ançakaya ögländürtülär “O kumandanlar, çevresindeki vezirler (onlara) soğuk su serpip yelpaze ile yelpazeleyerek kral ve kraliçeyi ancak ayılttılar” (AY-X/485-489) (Gulcalı, 2021, s. 177, 269)

[an]ta mar yiki bulak inäli sat[ı]gka kälti [är]di “Orada Efendi Yiki Bulak’ın vekili, ticaret için gelmişti” (HB/BuYön04.8v-9v) (Keskin, 2022, s. 227, 426)

huasın alıp tagunçısıña suna [mami]ka kız tapa çınkaru körüp inçe tep dedi “Çiçeğini alıp yaverine vererek Māmikā (adlı) kıza doğru dikkatlice bakıp şöyle dedi” (DAS/3905-3906) (Elmalı, 2022, s. 203, 280)

buryuk / buyruk “buyruk”

ç(a)hş(a)pat / ç(a)hşap(a)t: (< *Toh.A śikṣāpat ~ Toh.B śikṣāpat* < *Skr. śikṣāpada*) manevi emir, buyruk (Karaayak, 2021, s. 683)

yarlıg: buyruk, ferman (Keskin, 2022, s. 781)

ç(a)hşap(a)tın alıp... “Buyruğunu alıp...” (ABİT/757) (Karaayak, 2021, s. 130, 287)

anın bu tu-ta turgu bitig y(a)rl(i)g bertürü y(a)rl(i)k(a)d(i)m(i)z “Böylece bu ellerinde tuttıkları bu sözleşme buyruğunun verilmesini buyurduk” (HB/Vak01.47-48) (Keskin, 2022, s. 226, 425)

busa-: üzölmek, yanmak, sıkılmak (Elmalı, 2022, s. 394)

(*busa-* sözünün “üzölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açı-*)

busan-: dertlenmek, üzölmek, sıkılmak, kederlenmek (Hamilton, 2020, s. 154)

iy-: sıkılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

sıkıl-: sıkılmak (Elmalı, 2022, s. 456)

tañıl-: bunalmak, sıkılmak (Karaayak, 2021, s. 784)

tınım ertingü busar “Canım çok fazla yanmakta” (DAS/2686) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

ötrü ol ödün baranas uluş bodunı alku busantı ıgladı-lar “Sonra, o zaman bütün Benares halkı üzölüp ağıladı” (PK/LXII.2-4) (Hamilton, 2020, s. 61)

ätözümüz köñülümüz sıkılıp tañılıp agtarıl[u] orlayu manrayu ögsüz bolup burhanlarıg ögäl[i sakın]galı um<a>sar “Vücudumuz (ve) gönölümüz sıkılıp (acı içinde) kıvrınarak bağırıp çağırıp akılsız olup Buddhaları düşünemesek (ve onları) hatırlayamasak.” (ABİT/37-39) (Karaayak, 2021, s. 62, 225-226)

busan-: dertlenmek, üzölmek, sıkılmak, kederlenmek (Hamilton, 2020, s. 154); endişelenmek (Gulcalı, 2021, s. 461); *mec.* puslanmak, (Çetin, 2020b, s. 429); kahrolmak (Berbercan, 2016, s. 93)

(*busan-* sözünün “üzölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açı-*; “kederlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgan-*; “sıkılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busa-*)

busan- “dertlenmek, endişelenmek”

busurkan-: endişelenmek, kederlenmek (Gulcalı, 2021, s. 461)

oyırkan-: endişelenmek, paniklemek (Gulcalı, 2021, s. 502)

yerin-: üzölmek, dertlenmek, üzüntü hissetmek (Hamilton, 2020, s. 191)

yıçan-: dikkate almak, sakınmak, endişelenmek (Gulcalı, 2021, s. 555)

täñrim korkmañ busanmañ “Efendim, korkmayınız, dertlenmeyiniz” (PK/XL.4) (Hamilton, 2020, s. 50)

ätözüm busurkanur buşrulur ootka örtänip köyär tæg “Canım yanıyor ateş içinde yanıyorcasına” (AY-X/460-461) (Gulcalı, 2021, s. 176, 269)

nä anı körüp takı artokrak oyırkandı yogurkandı “Bunu görünce daha çok endişelendi” (AY-X/391-393) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

kaltı tegin uktı köñli yerinti “Prens (bunu) anladığında yüreği üzüntüyle burkuldu” (PK/LXVIII.4-5) (Hamilton, 2020, s. 64)

tugdı bälintäg seziki oglanıña yıçanu “Oğlundan endişelenerek (içine bir) şüphe doğdu” (AY-X/645-646) (Gulcalı, 2021, s. 189, 271)

busañ: keder (T. Tekin, 2013, s. 52) (*bk. açığ / açag*)

busurkan-: endişelenmek, kederlenmek (Gulcalı, 2021, s. 461)

(*busurkan-* sözünün “kederlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. bulgan-*; “endişelenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. busan-*)

busuş / buşuş: keder, dert, üzüntü (Ayazlı, 2012, s. 302); sıkıntı (Çetin, 2020a, s. 269); derin üzüntü (Hamilton, 2020, s. 154)

(*busuş / buşuş* sözünün “keder, üzüntü, sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. açığ / açag*)

emgek: eziyet, dert, keder, sıkıntı (Keskin, 2022, s. 579)

kadgu: kaygı, dert, sıkıntı (Elmalı, 2022, s. 412)

muñ: sıkıntı, dert (Keskin, 2022, s. 665); derin üzüntü (Hamilton, 2020, s. 171)

tark: dert (Ş. Tekin, 2019b, s. 468)

tuda: tehlike, sıkıntı, dert (Ölmez, 1991, s. 116)

tolgag: sıkıntı, dert, keder (Çetin, 2020a, s. 296)

k(ä)ntü elintä uluşınta yagı yavlak adası busuş sakınç ulatı adın ada tudalar bolmagay “Kendi ülkelerinde düşman tehlikesi, sıkıntı, düşünce ve diğer tehlikeler olmayacak” (AY-VI/258-261) (Ayazlı, 2012, s. 84, 169)

ligui tutuñ-ka kuvrag-tan igil-tän nügü m-ä iş-küç sıkış ümgäk tægürmädin asırayu turz-un “Ligui Tutuñ’a cemaatten, manastır dışından hiçbir iş küç, sıkıntı zahmet gelmeden (Ligui Tutuñ, manastırı) idare edip dursun” (HB/BuYön28.14-16) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

magad uluşdaki kadguları kalısız tarıkzun ketzün “Magadha ülkesindeki sıkıntılar tamamen uzaklaşsın” (DAS/2519-2520) (Elmalı, 2022, s. 156, 262)

muñka tarkka tegmiş erürler “Izdiraba sıkıntıya düşer olurlar” (Maytr./43.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 96, 221)

*korkınç ayınç emgek **tolgag** busuş kadgu üdsüz ölüm yelpikmek agukmak yaşın tüşmekte ulatı ada tudalar kelmegey* “Korku, sıkıntı, kaygı, zamansız ölüm, zehirlenme, yıldırım düşmesi ve başka tehlikeler uğramayacak” (AY-VII/317-320) (Çetin, 2020a, s. 162, 219)

busuşlug: dertli, kaygılı (Elmalı, 2022, s. 394); kederli, üzüntülü (Gulcalı, 2021, s. 461)

(*busuşlug* sözünün “üzüntülü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*)

emgeklig: eziyetli, dertli, kederli, sıkıntılı (Keskin, 2022, s. 579)

kadgulug: kaygılı, dertli, sıkıntılı (Elmalı, 2022, s. 412); kederli (Gulcalı, 2021, s. 483)

munlug: kederli (T. Tekin, 2013, s. 58)

sakinçlig: düşünceli; sıkıntılı, kederli (Elmalı, 2022, s. 451)

sevinmeksiz: neşesiz, kederli (Ayazlı, 2012, s. 338)

tarka: dertli, sıkıntılı (Ş. Tekin, 2019b, s. 468)

tolgaglig: sancılı, kederli, ızdıraplı, zavallı (Gulcalı, 2021, s. 531)

busuşlug k]öñülin öz etöziñe inçe tep tedi “Kederli bir şekilde kendi kendine şöyle dedi” (DAS/2085-2086) (Elmalı, 2022, s. 139, 258)

közintä isig yaşı tökülü busuşlug kadgulugın yıglayu... “Gözlerinden sıcak yaşlar dökülerek, hüznle ağlayarak...” (AY-X/453-454) (Gulcalı, 2021, s. 175, 268)

*ança biliñler: **munlug** ol; anıg yablak ol* “Öylece biliniz: (Bu fal) üzücüdür, çok kötüdür” (IB/22) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

*kañım ulug elig **busuşlug** **sakinçlig** bolmazun* “Babam yüce hükümdar kederlenmesin” (DAS/1120-1121) (Elmalı, 2022, s. 104, 246)

*öz yer sıvta ögirmäksiz **sävinmäksiz** bolgay* “Kendi toprağında mutsuz olacak” (AY-VI/701-702) (Ayazlı, 2012, s. 117, 173)

***tarka** yirde inip...* “Sıkıntılı bir yere inip...” (Maytr./27.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 77, 209)

*erinç y(a)rılıg ämgäklig **tolgaglig** munka tarka tägmiş tınl(ı)glarka umug inag bolup ol ämgäklärintin özgürur kutgarur ärtim* “Zavallı, ızdıraplı (ve) kedere düşmüş canlılara sığınak olup o eziyetlerden kurtarır idim” (AY-X/541-544) (Gulcalı, 2021, s. 181, 270)

busuşsuz: dertsiz, kaygısız (Elmalı, 2022, s. 394); kedersiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 376)

(*busuşsuz* sözünün “dertsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrıgsız*)

kadgusuz: kedersiz, kaygısız (Ayazlı, 2012, s. 314)

ökünçsiz: acısız, kedersiz; pişman olmayan, pişmanlık duymayan (Ölmez, 1991, s. 107)

sakinçsiz: dertsiz, kaygısız, endişesiz (Elmalı, 2022, s. 451)

tolgaksız: kedersiz, sıkıntısız (Ayazlı, 2012, s. 347)

bo [s]avka busuşsuz sakıncısız bol[gıl] “Bu sözden dolayı kederlenme” (DAS/2575-2576) (Elmalı, 2022, s. 158, 263)

busuşsuz kadgusuz enç mäjilig kılğay biz “Kaygısız huzurlu kılacağız” (AY-VI/76-77) (Ayazlı, 2012, s. 69, 168)

esirkeñsiz ökünçsiz köngül-in... “Esirgemeyen, kedersiz gönülle...” (AY-III/169.13-14) (Ölmez, 1991, s. 55)

adasız tudasız ämgäksiz tolgaksız erşisiz karşısız kılğalı... “Tehlikesiz, zahmetsiz, kavgasız kılıp...” (AY-VI/749-750) (Ayazlı, 2012, s. 121, 174)

buş-: canı sıkılmak, üzülmek (Gulcalı, 2021, s. 461)

(*buş-* sözünün “üzülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açı-*)

buşı / buşi / poşı / puşi: (< *Çin. pu-şi*) sadaka; 6 yahut 10 faziletten biri (Ölmez, 1991, s. 90); bağış (Elmalı, 2022, s. 394); kurtuluş (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

[*buşı / buşi / poşı / puşi* sözünün “bağış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg (I)*; “kurtuluş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bökteg / bögteg / bügteg*]

buşı / buşi / poşı / puşi “sadaka”

buşılıg: (< *Çin. bu shi + T. lıg*) sadaka (Gulcalı, 2021, s. 462)

dana: (<< *Skr. dāna*) sadaka (Tokyürek, 2018, s. 846)

lab: (< *Skr. lābha*) bağış, sadaka (Keskin, 2022, s. 651)

kinki buyan erser nom buşı titir “Sonraki iyilik ise öğreti sadakasıdır” (AY-III/161.19-20) (Ölmez, 1991, s. 49)

nom buşılıg mäjji üzä mäjilätgülük “Öğreti sevinciyle (dharma sadakasıyla) sevindirmelidir” (AY-X/243-244) (Gulcalı, 2021, s. 161, 266)

şilavanti-lär-kä lab tutup... “Şilavantilere sadaka verip...” (HB/Vak01.7) (Keskin, 2022, s. 223, 424)

buşıçı / buşiçı / poşı-çı: (< *Çin. pu-şĩ + T. +çI*) sadaka toplayan (Elmalı, 2022, s. 394); sadaka dilenen; rahip (Ş. Tekin, 2019b, s. 376); sadaka isteyen, dilenci (Hamilton, 2020, s. 175)

buşıcı / buşıcı / poşı-çı “rahip, dilenci”

dendar: rahip; seçilmiş, seçkin (Özbay, 2019, s. 148)

koltguçı: dilenci (Tokyürek, 2018, s. 883)

şeli: (< Çin. *shé lí* < Skr. *ācārya*) rahip (Keskin, 2022, s. 711)

şila: rahip, keşiş (Keskin, 2022, s. 713)

şilavanti: [*< Skr. śīlava(n)tī*] iyi ahlaklı; rahip, keşiş (Keskin, 2022, s. 713)

toyn: (< Çin. *dao ren*) rahip (Ayazlı, 2012, s. 348)

upase: (< Soğd. *'wp 'sy*=Skr. *upāsaka*) inanan kişi, mümin, rahip (Ayazlı, 2012, s. 355)

uzuntonlug urı: rahip (Özbay, 2019, s. 155)

ötrü tegin toga yok çıgay poşı-çı men tep tedi “Ozaman prens şöyle dedi: ‘Yoksul ve aç çıplak bir dilenci olarak doğdum ben’ ” (PK/LXVII.3-5) (Hamilton, 2020, s. 64)

burhanlar arıg dendarlar nomlasar kertkünmad(i)n... “Peygamberler, temiz rahipler vaaz verdiklerinde (onlara) inanmayarak...” (HU/171-172) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

kişi azunında tugdukda yok çıgay erinç y(a)rılık buşıcı koltguçı bolmuşların... “İnsan hayat biçiminde doğduklarında yok yoksul, sefil, fakir, dilenci olduklarını...” (AY-IV/2373-2375) (Tokyürek, 2018, s. 481, 592)

yänä bo nom ärdinig boşgundaçı tutdaçı toyn şamnanç upase upasanç tört törlüg terin kuvragı ymä ayamış açınmış ögmiş külämiş k(ä)rgäk “Yine bu öğreti mücevherini gerçekleştirecek rahip, rahibe, mümin, mümine bu dört topluluğa yine saygı göstermeli övmeli” (AY-VI/413-417) (Ayazlı, 2012, s. 95, 171)

yämä ilki özün bo öziün uzuntonlug urılar öz bolup näçä yaz(ı)nt(ı)m(ı)z yañ(ı)lt(ı)m(ı)z ärsär... “Ayrıca (Manihaizmikabul etmeden önceki) bedenimiz ve rahip olduktan sonraki bedenimizle ne kadar günah işlediysek...” (HU/154-157) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

buşılıg: (< Çin. *bu shi* + *T. lıg*) sadaka (Gulcalı, 2021, s. 462); sadakaya muhtaç olan (Elmalı, 2022, s. 394); sadakalı (Ş. Tekin, 2019b, s. 376)

(*buşılıg* sözünün “sadaka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşı / buşi / poşı / puşi*)

buşrul-: kederlenmek (Gulcalı, 2021, s. 462) (bk. *bulgan-*)

buşur-: öfkelenlendirmek, kızdırmak (Tokyürek, 2018, s. 834)

(*buşur-* sözünün “öfkelenlendirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulga-*)

örlet-: kızdırmak, rahatsız etmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

bo ärür tınl(ı)glarig örlätgülık buşurguluk tıltaglarig kılmamakka tayanıp ç(a)hşap(u)t p(a)ramıtıg bütürmək “Canlıları nedensiz ızdıraba düşürecek sebepleri yapmaya dayanarak şikşapāda pāramitāyı elde etmek budur” (AY-IV/490-492) (Tokyürek, 2018, s. 358, 568)

butarla-: bozmak, parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 376); yırtmak (Elmalı, 2022, s. 394)

(*butarla-* sözünün “bozmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*)

buz-: bozmak, parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 377)

talma-: talan etmek; parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 466)

tançkala-: parçalamak, didiklemek (Elmalı, 2022, s. 462)

tançula-: parçalamak (Elmalı, 2022, s. 462)

tar-: dağıtmak, parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 468)

tıt-: parçalamak, yok etmek (Keskin, 2022, s. 737)

tokı-: vurmak, çalmak, (davul vb.) çalmak; dövmek, vurmak, parçalamak (Elmalı, 2022, s. 474)

uş-: parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 493)

uvat- (?): azaltmak, ufaltmak, parçalamak, küçük parçalara ayırmak (Hamilton, 2020, s. 187)

üz-: delmek, parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

yar-: yarmak, ayırmak, parçalamak (Elmalı, 2022, s. 491)

vijir tumşuklug karga kuzgun karakuş teglügenler kelip buza butarlayu etimizni yinimizni **üzüp** iskep tançu tançu yiyürler “Elmas gagalı karga, kuzgun, karakuş ve akbabalar (?) gelip tahrip ederek etimizi, derimizi parçalayıp, parça parça yerler” (Maytr./78.20-24) (Ş. Tekin, 2019b, s. 144, 250)

kargalar kuzgunlar örtlüg yalınlig etüzin et yumgak etüzlüglerig soka talmayu yiyürler erser “Kargalar, kuzgunlar, alevli vücutları ile et ve yumak vücutluları döverek, parçalayarak yerler” (Maytr./74.51-54) (Ş. Tekin, 2019b, s. 140, 247)

tarmakın tarmayu tan(çkılay)urlar “Pençeleri ile parçalayıp didiklerler” (Maytr./85.5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157, 257)

temirliĝ karlar kelip tanu tanu etüzlerin bıar uşarlar “Demirden arklar (=tekerlek) gelip parça parça vücutlarını bıer ve ufalarlar” (Maytr./82.34-35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 152, 254)

öz [et]in tankalayur “Kendi etini parçalamaya başlar” (DAS/614-615) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

ög bitigin tut(ı)p basa tog<r>ıl-ka amım yok “Ana senedi parçalayıp (yok edip) Basa Togril’a itiraz etmem” (HB/eş74.7-8) (Keskin, 2022, s. 314, 461)

y(a)rlıkançsız köñülin [tokı]yur[lar] “Merhametsiz bir şekilde un ufak ederler” (DAS/681-682) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

etözinteki kaparmış etin yara bııp aka kelmiş söl suvın iglig erke içürüp “Vücutundaki kabarmış etini parçalayıp keserek akan et özünü hastaya içirdiler” (DAS/2956-2957) (Elmalı, 2022, s. 171, 268)

butık / budık: budak (Ş. Tekin, 2019b, s. 376); dal (etin, 2020b, s. 429)

ıbık: ubuk, dal (etin, 2020b, s. 430)

tal: dal, ağaç dalı (etin, 2020b, s. 468)

tüş yemişlerniñ ıltızların ulunların butıkların yapırgakların yana yme ı tarıĝ koluğasının içinin taşının barça anşız körkle sevgülik taplaguluk öñlüĝ yıdıĝ yegüke aşaguka yaraglıĝ kılıu tegingey m(e)n “Meyvelerin köklerini, gövdelerini, budaklarını, yapraklarını, filizlerini ve yine ekinlerin içini dışını tamamen benzersiz güzellikte, sevimli, renkli, kokulu, yemeye içmeye yaraşır kılacağım” (AY-VIII/708-714) (etin, 2020b, s. 281-282, 375)

tal ıbıkın tanulap tişin arıtıp ağızın yunzun “ubuk çiğneyip dişini temizleyerek ağızını yıkasın” (AY-VIII/597-598) (etin, 2020b, s. 272, 374)

buu sigşil: (<?) yaşam gücü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 347)

öz: 1. öz, kendi 2. ömür, hayat, yaşam, yaşam gücü (Ölmez, 1991, s. 109)

yaş: yaşam gücü, yaş (Ölmez, 1991, s. 123)

buu sigşil kundaçılar... “Yaşam gücünün hırsızları...” (SİTA/216-217) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 93, 172)

öz-i yaş-ı uz-un bolgay “Ömrü uzun olacak” (AY-III/192.2) (Ölmez, 1991, s. 73)

buu: (< Çin. fu) cesaret (Ş. Tekin, 2019b, s. 376)

tölük: cesaret, kuvvet, korkusuz (Tokyürek, 2018, s. 955)

barslarıĝ buu altızmış... “Kaplanları (cesaretini yitirmiş)...” (Maytr./33.25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 83, 213)

buyan: (< Skr. punya) iyi amel, sevap (Ş. Tekin, 2019b, s. 376); iyi davranış, iyi; iyilik, erdem (Ayazlı, 2012, s. 302); iyi ve güzel davranış, fazilet (Keskin, 2022, s. 565); iyi eylem (Tokyürek, 2018, s. 834)

(*buyan* sözünün “iyilik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*; “erdem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*; “iyi amel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bökteg*)

buyan “sevap, iyi davranış, iyi, fazilet”

ç(a)hşap(u)d: (< *Soğd. çhs'pō* << *Skr. śiksāpada*) fazilet, ahlak, on emir (Çetin, 2020a, s. 269)

edgü: iyi, güzel; sevap (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348)

edgölüg: iyi, iyilik (Ayazlı, 2012, s. 305)

edgüti: iyi, iyice (T. Tekin, 2013, s. 53)

edrem: erdem, fazilet (Çetin, 2020a, s. 271)

kazganç: kazanç; sevap (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

ligso: (< *Tib. legs so*) iyi (Tokyürek, 2018, s. 895)

p(a)ramıt: (< *Toh.A pâramıt* < *Skr. pâramitâ*) yetkinlik, mükemmeliyet, kusursuzluk; erdem, fazilet (Ölmez, 1991, s. 109)

sadu: (<< *Skr. sādhu*) iyi (Çetin, 2020a, s. 289)

sogançig: yumuşak; iyi, hoş (Hamilton, 2020, s. 177)

şıla: (<< *Skr. śīla*) ahlak, disiplin, doğru davranış, iyi davranış, iyi ahlak, ahlaklı davranış (Tokyürek, 2018, s. 931)

uz: iyi, güzel, uygun (Elmalı, 2022, s. 485)

yaraşı: uygun, yaraşır, münasip, iyi (Ölmez, 1991, s. 122)

yeg: üstün, iyi (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

bu buyan küçinte teñridem kutı küçi çoğ yalınları aşılmakı bolzun “Sevap sayesinde ilahî saadetleri, kudretleri ve parlaklıkları artsın” (Maytr./1.56-58) (Ş. Tekin, 2019b, s. 41, 188)

ol edgü kılınç erüş mu titir “Bu iyi amel çok mudur?” (KİP/88) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12, 21)

kıdıgsız ulug ädgünüz taloy ügüz tæg keñ tärin ılsuz tüpsüz ädgölüg ädgü ärdinilärin yügmäk ol “Sınırsız ulu erdeminiz okyanus gibi geniş, derin ve uçsuz bir iyilik mücevheri yığımıdır” (AY-VI/1138-1140) (Ayazlı, 2012, s. 151, 178)

korkma, edgüti ötün; ayınma, edgüti yalbar! “Korkma, iyi dua et; korkma, iyi yalvar!” (IB/19) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

artukrak yana d(a)r(a)ni tegme tıdıgsız edremig berü tegingey m(e)n “Bundan başka, dharani denen erdemi engelsiz vereceğim” (AY-VII/358-360) (Çetin, 2020a, s. 165, 220)

kop türlü edgü kılınç kazgançı taluy ögüzde teriğrek titir “Türlü türlü iyi amelleri, sevapları denizlerden, ırmaklardan daha derindir” (KİP/209-210) (Ş. Tekin, 2019a, s. 18, 24)

altı p(a)ramıt-larig toşgurtgu-ka ötüğçi bolsar “Altı erdemleri (bütünüyle) tamamlatmaya ricacı olsa” (AY-III/181.15-17) (Ölmez, 1991, s. 65)

lö kaniña tatıglıg sogançıg nom nomladı “(Prens) güçlü ejderhalar hanına iyi ve tatlı yasaları öğretti” (PK/XLVI.3-5) (Hamilton, 2020, s. 53)

biz ikigü isig amrak köñülin meñileser biz uz bolmagay mu “Biz ikimiz aşk (dolu) gönüllerimizle eğersek neşelensek, iyi olmaz mı?” (DAS/1021-1023) (Elmalı, 2022, s. 100, 245)

buyançı: [*< Soğd. pwny 'n + T. (+çI) / hayırsever* (Keskin, 2022, s. 566); iyilik eden, sevap işleyen, sevap sahibi (Özbay, 2019, s. 148); iyiliksever (Ş. Tekin, 2019b, s. 377)

buyançı “sevap işleyen, sevap sahibi, iyiliksever”

bügteğçi: sevap işleyen, sevap sahibi (Özbay, 2019, s. 148)

edgü ögli: arkadaş, (dinî) öğüt veren; iyiliksever (Gulcalı, 2021, s. 444)

edgölüg: iyilik; iyiliksever, şefkatli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348)

buyançı bügtü<g>çi arıg dendarlarka bilmätin näçä yaz(i)nt(i)m(i)z ärsär... “Sevap sahibi olan temiz rahiplere karşı bilmeden ne kadar günah işlediysek...” (HU/104-106) (Özbay, 2019, s. 82, 92)

ulug ädgü ögli <ulug> y(a)rıkancu[çı] köñülkä <ägsüksüz> tükällig ärür siz “Yüce iyiliksever ve yüce merhametli gönüle tamamıyla sahipsiniz” (AY-X/1069-1070) (Gulcalı, 2021, s. 220, 276)

ädgölüg naraya[ne]ka : beş ulug mudurlar üzä yüküntürülmişkä : yükünürm(ä)n “Beş büyük mudra ile kulluk edilmiş olana, iyiliksever Nārāyaṇa’ya saygıyla eğilirim” (SİTA/35-37) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73, 164)

buyanla-: iyilik etmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 39); merhamet etmek (Keskin, 2022, s. 566)

erınçke-: acımak, merhamet etmek (Çetin, 2020a, s. 273)

esirke-: merhamet duymak, merhamet etmek (Ayazlı, 2012, s. 308)

tsoyurka-: merhamet etmek, acımak (Karaayak, 2021, s. 802)

y(a)rlıka-/yarlıka-: merhamet etmek, acımak (Tokyürek, 2018, s. 986)

bäg-lärim buyan-layu tsuyurkayu y(a)rılıkasar köñül-gärü uka y(a)rılık(a)z-un-lar “Beylerim hayır işlemek, merhamet etmek üzere buyururlarsa (bunu) iyice anlayarak hüküm versinler” (HB/Dilek04.35-36) (Keskin, 2022, s. 274, 442)

süñüşdeçilerig körser siz köñülünüz uzatı erinçkeyür “Savaş olduğunu gördüğünüzde kalbiniz her zaman merhametle dolar” (AY-VII/768-769) (Çetin, 2020a, s. 200-226)

yırığ tañlayu esirkäyü ıglayu tägrä tolı tururlar erti “Şarkısına hayran olup, ona acıyıp ağlayarak, (insanlar) çevresindeki (alanı) doldurup duruyorlardı” (PK/LXXI.3-5) (Hamilton, 2020, s. 66)

buyanlık / buyanlag: sevaplı; iyi ameli olan (Ş. Tekin, 2019b, s. 377); iyi davranışlı, iyi davranışa sahip (Elmalı, 2022, s. 394); iyi eylemli (Tokyürek, 2018, s. 835); hayırlı (Gulcalı, 2021, s. 462); erdemli (Ayazlı, 2012, s. 302); iyi amelli (Çetin, 2020b, s. 429)

(*buyanlık / buyanlag* sözünün “erdemli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biliglig*)

edgülüg: iyi, iyilik, hayırlı (Elmalı, 2022, s. 399)

yüz buyanlık b(ä)lgüg etilmiş körklä kırtışığ “Yüz sevaplı alamet ile dış görünümünüz güzelleştirilmiş” (AY-X/948-949) (Gulcalı, 2021, s. 211-212, 274-275)

bo edgülüg kutlug tınl(ı)gnıñ bilge biligiñe sezik köñül turgurmaguluk ol “Bu hayırlı, kutlu canlının bilgeliğine şüphe etmemelidir” (DAS/4060-4061) (Elmalı, 2022, s. 208, 281)

büz / buz: kin, nefret (Tokyürek, 2018, s. 843)

kek: öç, kin (Tokyürek, 2018, s. 875)

ööç: öç, kin, nefret (Tokyürek, 2018, s. 916)

övke: öfke, kin (Gulcalı, 2021, s. 507)

üz: kin, nefret (Tokyürek, 2018, s. 980)

üz buz: kin, nefret (Özbay, 2019, s. 155)

ulatı tınl(ı)glar adasıntın üz büz ööç kük tutdaçı yağı yavlak adasıntın aç kız kurt koñuz ig kägän adasıntın yok kurug yala yañku adasıntın bo beş törlüg adalartın korkınçlartın ozar kutrulur “Başka canlıların tehlikesinden, nefret, kin, öfke, öç tutacak kötülerin tehlikesinden, açlık, kıtlık, kurt böcek, hastalık, sayrılık tehlikesinden, yokluk boşluk, iftira tehlikesinden bu beş türlü tehlikelerden, korkulardan kurtulurlar” (AY-IV/3220-3225) (Tokyürek, 2018, s. 539, 603)

monça üküş tınl(ı)gka năcă üz buz kıl(ı)m(ı)z ärsär... “Bunca canlıya nefretle ne kadar çok zarar verdik...” (HU/157-159) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

buz-: bozmak, mahvetmek, tahrip etmek (Ayazlı, 2012, s. 302); zarar vermek (Özbay, 2019, s. 148); parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 377); yıkmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 347)

(*buz-* sözünün “bozmak, mahvetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “tahrip etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*; “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*)

korı-: zarar vermek (Elmalı, 2022, s. 425)

kurultur-: zarar vermek, bozmak (Karaayak, 2021, s. 737)

yemir-: yıkmak, yerle bir etmek (Elmalı, 2022, s. 495)

yık-: yıkmak (Elmalı, 2022, s. 497)

täñri tamgası buzultı ärsär, amtı t(ä)ñrim yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirz “Tanrıların nişanını bozduysak; şimdi tanrım günahlarımızdan arınmayı dileriz” (HU/226-229) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

bedügelı umadıñ korıp yokadıñ bar[ır ...] “Büyüyemeden zarar verip yok edip gider” (DAS/3352) (Elmalı, 2022, s. 184, 273)

bärt baş kılıp kurulturdı “Yaralayıp zarar verdi” (ABİT/724) (Karaayak, 2021, s. 127, 284)

amtı muna burhanlıg küçimin taşkaru üntürüp atavake yekniñ küvençlig tagın yemireyin “İşte, şimdi mukaddes gücümü dışarı çıkartıp Ātavaka (adlı) şeytanın mağrur dağını yerle bir edeceğim” (DAS/2481-2483) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

sıgun beginiñ boyunun bıçıp .. başın yerte yıkdı “Geyikler beyinin boynunu kesip, başını yere yıkmış” (DAS/326-327) (Elmalı, 2022, s. 76, 236)

buzagu: buzağı, dana (Wilkens, 2021, s. 210)

tadun: dana (Ş. Tekin, 2019b, s. 465)

torpı: dana (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

bogalar kuduz öküzler tadun turpı buzagular ırk erkeç teke oglak tült orun eşük töşek ton etük itig yartag aş içgü i tarıg ...-dek ed tavar miñ (miñ) tümen tümen kurla ... birdiñiz “Boğalar, yabani öküzler, bir yaşında, iki yaşında danalar, buzağılar, koyunlar, tekeler oğlaklar; yastık, sedir, örtü döşek, elbise, ayakkabı, süs eşyası, yiyecek, içecek, hububat ve tohum ... mal mülk binlerce on binlerce defa ... verdiniz” (Maytr./12.3-10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 58, 198)

buzulmak: bozulma, çürüme (Gulcalı, 2021, s. 462); bozulmak (Tokyürek, 2018, s. 835)

(*buzulmak* sözünün “bozulma, çürüme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artamak*)

buzulmaksız: bozulmayan, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 462); kalıcı, bozulmasız (Ölmez, 1991, s. 91)

(*buzulmaksız* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*; “kalıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agmaksız*; “bozulmayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artamaksız*)

büdker-: bitirmek, ödemek (Keskin, 2022, s. 566)

(*büdker-* sözünün “bitirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*)

öç-: söndürmek, ödemek (?) (Keskin, 2022, s. 681)

öte-: ödemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 448)

sal-: bırakmak, ödemek (Keskin, 2022, s. 692)

töle-: ödemek (Keskin, 2022, s. 745)

üz-: kırmak, kesmek, ödemek (Keskin, 2022, s. 770)

bu yıl-ta [koşul(?)]gan urub-nı büdkärdimiz [är]ti “Bu yılda eklenen urub (vergisini) ödemiştik” (HB/Dilek01.55-57) (Keskin, 2022, s. 271, 440-441)

bir inäk bir eşiç bir s(a)naç bir [] kalıñ öçgü üç yastuk berzün “Bir inek, bir tencere, bir deri çanta bir [...] başlık parası ödemek için üç yastuk versin” (HB/Vas04.4-5) (Keskin, 2022, s. 216, 422)

(bi)ş yüz yaratmak kim birimim/-ötep inçin ereyin “Beş yüz altın (yaratmak) (bununla borçlarımı) ödeyeyim sükûnete kavuşayım” (Maytr./10.23-24) (Ş. Tekin, 2019b, s. 56, 197)

n(ä)güm-ä k(a)tılm(a)z-biz s(a)lm(a)z-biz “Her ne (vergisi varsa) biz katılmayız, ödemeyiz” (HB/Çeş22.15) (Keskin, 2022, s. 291, 450)

bu n(ä)s-ä-l(är)-ni turı berip berimim-ni turı üzs(ä)r bu borluk turı-ka töläç bolzun y(a)n-a bu n(ä)s-ä-l(ä)r-ni m(ä)n t(a)şık y(a)nıp kälip turı-ka töläp bers(ä)r-m(ä)n m(ä)n turı borluk-nı yanturup berür-m(ä)n “Bu eşyaları Turı verip, berim (vergimi) öderse bu üzüm bağı Turı’ya tazminat olsun. Yine bu eşyaları ben Taşık, dönüp gelip Turı’ya ödeyip verirsem ben Turı, üzüm bağı geri veririm” (HB/Çeş23.14-18) (Keskin, 2022, s. 293, 451)

bügtegçi: sevap işleyen, sevap sahibi (Özbay, 2019, s. 148) (*bk. buyançı*)

bügü: bilge (Bang ve Gabain, 1931, s. 476); hikmet, bilgelik; büyü, doğaüstü güç (Ayazlı, 2012, s. 302); tabiatüstü (kudret) (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

(*bügü* sözünün “bilge” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arji* / *arji* / *arzi* / *erji* / *erzi* / *ırşı*; “büyü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için

bk. *arvış / avış*; “hikmet, bilgelik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

bügülen-: 1. bilmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 39); 2. büyülenmek (Elmalı, 2022, s. 394)

(*bügülen-* sözünün “bilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bil-*)

yelvik-: büyülenmek (Çetin, 2020a, s. 304)

*biz tört türlüg [dyan beş] türlüg **bügülenmekdin** eyin [kezig]çe taydımız* “Dört türlü tefekkür beş türlü büyülenmekten sırasıyla uzaklaştık” (DAS/4616-4618) (Elmalı, 2022, s. 226, 288)

*yelvi kömen üze **yelvikmegülük**...* “Büyüye maruz bırakmayacak...” (AY-VII/383-384) (Çetin, 2020a, s. 167, 220)

bügülenmek: dindarlık, zahitlik, inanç, itikat, gizemli bilgelik, gizemli güç (Ölmez, 1991, s. 91); bilme (Ş. Tekin, 2019a, s. 39); bilgelik (Karaayak, 2021, s. 682)

(*bügülenmek* sözünün “bilgelik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*; “bilme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilmek*)

bügülenmek “inanç, gizemli güç”

bügülenmeklig: büyülü güç, gizemli güç (Karaayak, 2021, s. 683)

ımag: inanç, dayanak (Çetin, 2020a, s. 274)

kertgünç: iman, inanç (Gulcalı, 2021, s. 475)

kertkünmek: inanç (Özbay, 2019, s. 150)

riti: (<< *Skr. rddhi*) büyülü güç, gizemli güç, sihir (Ölmez, 1991, s. 109)

*altı törlüg ridi **bügülänmäklärkü** [tükal]lig bolup...* “Altı türlü büyülü güc(ün) bilgeliklerine sahip olup...” (ABİT/347-348) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

*ridi **bügülänmäklig** küç üz[ä] ol sukavati uluşka barıp kamag ärdinilig lenh[ua] çäçäk içintä pohen käligin tugarlar* “(Onlar) sihir bilgeliğin gücü ile o Sukhāvātī ülkesine ulaşip bütünüyle mücevherli (olan) nilüfer çiçeği içinde pohen gelişiyile doğarlar” (ABİT/450-452) (Karaayak, 2021, s. 101, 261)

*öteçilerke bir yañlıg umug **ımag** bolur siz* “Sorumluluğunu yerine getirenler için bir tür umutsunuz” (AY-VII/801-802) (Çetin, 2020a, s. 203, 226)

*kamagun barça süzök **k[ert]günç** [köñülin] ayaların [kav]şurup ol şarırka ayayu [ağırlayu] y[inç]ürü töpön [yü]kün[ti]lär* “Hepsi birlikte temiz inançlarıyla avuçlarını birleştirerek o yâdigara saygıyla eğilip secde ettiler” (AY-X/49-52) (Gulcalı, 2021, s. 147, 263)

äkinti kertkünmäk kün ay t(ä)ñri tamg(a)sı... “İkincisi inanç, Güneş ve Ay tanrılar nişanı...” (HU/217-219) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

burkan-ning riti küü kelig edrem küçin küstün-in bulu teginmiş ugur-inga ötrü... “Budanın gizemli, başkalaşarak doğma erdem(i) gücünü kuvvetini bulmaya ulaştığı andan sonra...” (AY-III/131.20-22) (Ölmez, 1991, s. 24)

bügülenmeklig: büyüülü güç, gizemli güç (Karaayak, 2021, s. 683)

(*bügülenmeklig* sözünün “gizemli güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügülenmek*)

küü kelig edrem: büyüülü güç, sihirli güç (Gulcalı, 2021, s. 482)

ridi: (< *Toh.B raddhi* < *Skr. ṛddhi*) sihirli güç, büyüülü güç (Karaayak, 2021, s. 767)

ridi бүгүләнмәкlig [küçimi]zni kop köñülin umug inag tuta täginür b[iz “Büyülü güç(ün) bilgisi olan gücümüzü bütün düşüncemizi umut (ve) güvence olarak tutarız” (ABİT/277-278) (Karaayak, 2021, s. 85, 245)

bügülüğ: hikmetli, bilgi sahibi (Ayazlı, 2012, s. 303)

(*bügülüğ* sözünün “hikmetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biliglig*)

bügüngülüksüz: idrak etmeyecek, düşünmeyecek (Karaayak, 2021, s. 683)

sakinguluksuz: düşünmeyecek, idrak etmeyecek (Karaayak, 2021, s. 769)

ädgüsi ädrämi sakinguluksuz бүгүngүлүксүз ärür “İyiliğini (ve) erdemini düşünmeyeceklerdir (ve) idrak etmeyeceklerdir” (ABİT/461-462) (Karaayak, 2021, s. 102, 262)

bügüş: marifet, düşünce (Tokyürek, 2018, s. 835); hikmet (Ş. Tekin, 2019b, s. 377)

(*bügüş* sözünün “düşünce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkak*; “hikmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

çeviş: marifet, hüner; yöntem (Ölmez, 1991, s. 91)

bo muntag yañın tolu kamağ бүгүшүг sakinçig turgurmamaktın barlı yoklı adkanmakıg birlä ketärmäkläri üzä dyanıg bütürü turmış “Böyle bu şekil bütün bilgiyi (marifeti), düşünceyi durdurmadan varlığa ve yokluğa bağlanmayı gidermeleri ile dhyānayı elde etmiş(tir)” (AY-IV/2238-2241) (Tokyürek, 2018, s. 472, 590)

bük-: bükmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 377)

engit-: eğilmek, bükmek; secde etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 383)

kadır-: bükmek, eğmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 400)

tür-: katlamak, dürmek, bükmek (Ölmez, 1991, s. 118)

muni munçulayu türe bükme kılmiş ku[v]ratmış kop türlü tsuy irinçü ağır ayığ kılınç-larımın... “Bunu, bu şekilde dürüp bükerek, yapmış, biriktirmiş (olduğum) çok sayıdaki suç(larımı) kötü davranışlarımı...” (AY-III/137.3-6) (Ölmez, 1991, s. 31)

ayaların kavşurup enjite etüzin brhmavati katunka yükünü inçe tip tiyürler “Ayalarını kavuşturup eğilmiş vücutları ile Brahmāvatī hanıma secde ederek şöyle derler” (Maytr./90.8-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 164, 261)

yarıp kadırıp çadır ögüzke kodarlar “Yarıp bükerek kül nehrine bırakırlar” (Maytr./108.10-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 178, 270)

bük: köşe (T. Tekin, 2013, s. 52) (*bk. buluş*)

büksil-: yarılmak (Gulcalı, 2021, s. 462)

yarıl-: yarılmak (Gulcalı, 2021, s. 550)

yırtıl-: yarılmak, yırtılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

yüräkim yarılıp büksilip barmadın năçökin turur monı tăg “Yüreğim, parçalanmadan kırılmadan nasıl durur böylece.” (AY-X/512-513) (Gulcalı, 2021, s. 179, 269)

ol emgekke süñükümüzke tegi etimiz yinimiz yarılır yırtılır örtenür yalar “Bu ızdıraptan, kemiğimize kadar etimiz derimiz yarılır, yırtılır, yanar, alev alır” (Maytr./61.6-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 119, 235-236)

bükül-: bükülmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 377)

egril-: bükülmek, eğrilme (Ş. Tekin, 2019b, s. 382)

kentü egrilmiş bükülmüş etüz(in) körüp köngülü yiringüyü inçe tip “Kendisinin eğrilmiş, bükülmüş vücudu (ile) görüp gönlü bulanarak şöyle dedi” (Maytr./12.37-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 59, 199)

bürt-: dokunmak, hissetmek (Elmalı, 2022, s. 395)

tokı-: vurmak, dokunmak (Ayazlı, 2012, s. 347)

ur-: vurmak, dokunmak; hazırlamak, düzenlemek; sunmak, vermek; atmak (Elmalı, 2022, s. 483)

tuy-: duymak, sezmek, hissetmek (Gulcalı, 2021, s. 536)

keñ körtle kögüzinte [ka]tıg tıgrak bürtgeli yumşak iki emigleri [eti]iglig yaratıgl(ı)g turur “Geniş (ve) güzel göğsünde diri, dokunmak için yumuşak iki memesi süs (olarak) durur” (DAS/3891-3893) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

muñkul bolup kal tälvä tuymaz bilmäz boltılar “Deliye dönüp duymaz/hissetmez oldular” (AY-X/626-627) (Gulcalı, 2021, s. 187, 270-271)

büt-: bitmek, tamamlanmak, sona ermek, tamam olmak; olmak, olgunlaşmak (Ölmez, 1991, s. 91); bütünlemek (Berbercan, 2016, s. 94); tamamlamak (Karaayak,

2021, s. 683); son bulmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 377); başarılmak, elde edilmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 347)

(*büt-* sözünün “sona ermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “bitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “tamamlanmak, olmak, olgunlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bış-* / *bış-*; “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*)

büt- “bütünlemek, son bulmak, elde edilmek”

iltin-: bir araya getirilmek, donatılmak, elde edilmek (Çetin, 2020b, s. 440)

tolunad-: bütünlemek, donanmak (Elmalı, 2022, s. 474)

sön-: sönmek, son bulmak (Elmalı, 2022, s. 457)

seyrem takı bütmezken “Manastır henüz bitmemişti” (Maytr./52.19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 107, 228)

ornanguluk ev barklı öz iltinçülük yevegler yıgımış termiş ed tavar bolar barça yumgın saçılır “(İnsanların) oturacağı ev bark, kendilerine edindikleri eşya, biriktirdikleri mal mülk, bunlar hep birden dağılır” (AY-VIII/1320-1323) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

tikiği sönüp... “Kaşıntıları son bulup...” (DAS/2728) (Elmalı, 2022, s. 163, 265)

y(a)ruksuz irüksüz k[ir]siz arıg raçad(a)rmelig tolunun tolunadmış “Tam ve tertemiz kraliyet mükemmelliği ile bütünleşmiştir” (DAS/4-5) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

bütme-: bitmemek, tamamlanmamak, sona ermemek; olgunlaşmamış olmak (Ölmez, 1991, s. 91)

(*bütme-* sözünün “olgunlaşmamış olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışma-*)

örme-: yükselmemek, bitmemek, yetişmemek (Ölmez, 1991, s. 108)

yaşarma-: yeşermemek, bitmemek, yetişmemek (Ölmez, 1991, s. 123)

örmegülük yaşarmaguluk öre tüketip bütmeçyök bışmayuk edgölüg töz yultızlarig bütürür bışurur “Yetişmesin, yeşermesin. Yetişmeyi tamamlamamış, bitmemiş, olgunlaşmamış iyi kök (ve) esasları bitirir, olgunlaştırır” (AY-III/166.1-3) (Ölmez, 1991, s. 53)

bütmek: bitme, tamamlanma; olgunlaşma (Ölmez, 1991, s. 91)

üzülmek: kesilme, bitme, sona erme, kopma (Ölmez, 1991, s. 122)

bo titir yok töz-lüg nom-larta bar töz-lüg nom bütme “(İşte) budur boş esaslı öğretilerde var esaslı öğretinin bitmesi.” (AY-III/146.19-20) (Ölmez, 1991, s. 39)

bütüg: bütün, tam; (bir yaradan söz ederken) kapanmış, iyileşmiş (Hamilton, 2020, s. 154)

(*bütüg* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

bütün: bütün, hepsi (Keskin, 2022, s. 567); tam (Tokyürek, 2018, s. 843); tüm, hep, parçalanmamış (Elmalı, 2022, s. 395)

(*bütün* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “bütün, hepsi, hep, tüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

bütür-: bitirmek, tamamlamak, sona erdirmek, halletmek, yerine getirmek (Elmalı, 2022, s. 395); olgunlaştırmak (Ölmez, 1991, s. 91); tamamlatmak (Gulcalı, 2021, s. 463)

(*bütür-* sözünün “bitirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “olgunlaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*; “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*)

bütür- “sona erdirmek, yerine getirmek, tamamlatmak”

bütürt-: tamamlatmak (Karaayak, 2021, s. 683)

işle-: işlemek, çalışmak, yapmak, yerine getirmek (Ayazlı, 2012, s. 314)

kan-: tatmin olmak; yerine gelmek; yerine getirmek (Karaayak, 2021, s. 713)

kantur-: doyuma ulaştırmak, tatmin etmek, gerçekleştirmek, yerine getirmek (Ayazlı, 2012, s. 315)

kıl-: yapmak, olmak, yerine getirmek (Çetin, 2020b, s. 445)

satyopayaçan: (<< *Skr. satyôpayācana*) tatmin etmek, yerine getirmek, tamamlamak; istekleri yerine getirmek (Elmalı, 2022, s. 453)

tegin-: varmak, ulaşmak, yerine getirmek (Ayazlı, 2012, s. 343)

toşgurt-: doldurtmak, tamamlatmak (Ölmez, 1991, s. 116)

tut-: tutmak; yerine getirmek (Çetin, 2020a, s. 297)

tüket-: bitirmek, tüketmek, sona erdirmek (Ayazlı, 2012, s. 351)

y(a)rlıka-: buyurmak, lütfetmek; ifa etmek, yerine getirmek, saygı gösteren yardımcı eylem (Ölmez, 1991, s. 123)

birök bütürmeser s(e)n isig özüñde adrılğalı anuk turgıl “Eğer bu (iş) (gereğince) yerine getirmez isen canından ayrılmak için hazır ol” (DAS/1218-1220) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

aş buşı anutup bütü[rtüp] ançolamasar ymā ök bolur “Yemek (ve) sadaka hazırlatıp tamamlatıp ... sunmasa bile de olur” (ABİT/1323-1324) (Karaayak, 2021, s. 184, 327)

iş küdökküğ işläyür m(ä)n tep munçulayu sakınmış k(ä)rgäk “Bir iş-güç yaparım diye düşünmüş (olsa) gerek.” (AY-VI/408-409) (Ayazlı, 2012, s. 95, 171)

kopta kötrülmiş idok nom uyur kanturgalı tın(ı)glarnıñ kut buyan tiläklig küsüşin “Her şey(den) üstün kutsal öğreti(yi) yerine getiren canlıların erdem dilekleri yerine gelir” (AY-VI/1218-1220) (Ayazlı, 2012, s. 157, 178)

kın(ı)glarnıñ birtäg kanzun bo küsüşläri “Canlıların bu isteklerini aynı şekilde yerine getirsin” (ABİT/358) (Karaayak, 2021, s. 93, 253)

ol nomçınıñ köñüliñä kirip odunduru sakınduru tüginip unıtduru tüginmägüy biz “O öğretmenin aklına, düşüncesine girip uyandırıp (hatırlatıp) unutturmayacağız” (AY-VI/1288-1290) (Ayazlı, 2012, s. 162-163, 179)

altı p(a)ramut-larığ toşgurtgu-ka ötüğçi bolsar “Altı erdemleri (bütünüyle) tamamlatmaya ricacı olsa” (AY-III/181.15-17) (Ölmez, 1991, s. 65)

süzülüp tutmış k(e)rgek boo törüg “Arınarak bu kuralları yerine getirmelidir” (AY-VII/659-660) (Çetin, 2020a, s. 191, 224)

t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhanıñ munçulayu ögä tükätmiştü ken... “Tanrılar Tanrısı Budayı bu şekilde övmeyi tamamladıktan sonra...” (AY-VI/1164-1165) (Ayazlı, 2012, s. 153, 178)

bütürmek: bitirme, tamamlama, sonuçlandırma (Ölmez, 1991, s. 91)

tüketmek: tamamlama (Karaayak, 2021, s. 807)

kılğuluk ulug buyan-larığ bütürmek “Yapılması gereken ulu iyilikleri tamamlamak” (AY-III/152.19-20) (Ölmez, 1991, s. 43)

bütürt-: tamamlatmak (Karaayak, 2021, s. 683) (*bk. bütür-*)

bütürü: tamamıyla (Gulcalı, 2021, s. 463) (*bk. barça*)

Ç (Çahşapat – Çün)

çahşapat / ç(a)hş(a)pat / ç(a)hşap(a)t / ç(a)hşap(u)d / ç(a)hşap(u)t / çahşap(u)t / çahşaput / ç(a)kşap(a)t / çhşapat / çhşapt / çhşaput: (< *Toh.A śikṣāpat ~ Toh.B śikṣāpat* < *Skr. śikṣāpada*) 1. manevi emir, buyruk (Karaayak, 2021, s. 683); emir, dinî talimat (Özbay, 2019, s. 148); fazilet, ahlak, on emir (Çetin, 2020a, s. 269); ahlaki temizlik (Tokyürek, 2018, s. 843); öğreti (Ölmez, 1991, s. 91); ahlak kaidesi (Ş. Tekin, 2019b, s. 378); 2. on ikinci ay (Keskin, 2022, s. 567)

[*çahşapat / ç(a)hş(a)pat / ç(a)hşap(a)t / ç(a)hşap(u)d / ç(a)hşap(u)t / çahşap(u)t / çahşaput / ç(a)kşap(a)t / çhşapat / çhşapt / çhşaput* sözünün “buyruk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk / buyruk*; “fazilet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “öğreti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*]

çahşapat / ç(a)hş(a)pat / ç(a)hşap(a)t / ç(a)hşap(u)d / ç(a)hşap(u)t / çahşap(u)t / çahşaput / ç(a)kşap(a)t / çhşapat / çhşapt / çhşaput sözcüğünün “emir, ahlak”

şastir: (< *Skr. śāstra*) kural, emir; öğreti, tavsiye, güzel nasihat; din kitabı (Elmalı, 2022, s. 460)

şazın: (< *Skr. śāsanam*) (“*nom*” ile birlikte) emir, direktif, öğreti (Elmalı, 2022, s. 461)

şıla: (< *Skr. śīla*) ahlak, disiplin, doğru davranış, iyi davranış, iyi ahlak, ahlaklı davranış (Tokyürek, 2018, s. 931)

upadeş: (< *Toh.A upadeś ~ Toh.B upadeś* < *Skr. upadiś*) talimat, emir (Karaayak, 2021, s. 814)

y(a)rlıg: buyruk, emir (Karaayak, 2021, s. 827)

y(i)mki baçak alkış ç(a)hşap(a)t nomça töröçä tutu umad(i)m(i)z ärsär... “Yimki törenlerini, orucu, ibadeti, emirleri dinî öğretiye uygun olarak yapamadıysak...” (HU/368-370) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

abitaki s[u]durnıñ upadeş keñ yörüg şastarında sözläğüçi... “Amitābha Sūtranın talimatlarını geniş şekilde yorumlayan tefsir kitabındaki konuşma...” (ABİT/621-622) (Karaayak, 2021, s. 117, 275)

amrak y(a)rlıgın äşidip... “Arzu edilen emrini işitip...” (ABİT/1294) (Karaayak, 2021, s. 181, 325)

çahşapudlıg / ç(a)kşap(a)tlıg / çhşaptlıg / çhşaputlug: öğreti ve on yasak ile ilgili olan (Elmalı, 2022, s. 395); öğretili, akideli, inançlı, itikatlı (Ölmez, 1991, s. 91); ahlak kaidelerine riayet eden (Ş. Tekin, 2019b, s. 378)

(*çahşapudlıg / ç(a)kşap(a)tlıg / çhşaptlıg / çhşaputlug* sözünün “öğretili” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgutlug*)

çahşapudlıg / ç(a)kşap(a)tlıg / çhşaptlıg / çhşaputlug “inançlı”

dintar: (< *Soğd. δynd*”r) inançlı; keşiş, rahip (Keskin, 2022, s. 576)

kertgünç: imanlı, inançlı (Karaayak, 2021, s. 721)

kertgünçlög: inançlı (Tokyürek, 2018, s. 877)

kertgünmek: iman, imanlı, inançlı (Karaayak, 2021, s. 721)

süzülmeklig: inançlı, imanlı (Karaayak, 2021, s. 780)

kertgünç *könül öritür ärti* “İnançlı gönlünü uyandırdı” (ABİT/1071) (Karaayak, 2021, s. 160, 309)

ün bilgä bilig ornın ukmak ärsär köni kerkünçlög sav üzä tınl(ı)glarig ögirtürüp yıña(k bilgä) biligig bilmäk äriür “Gramer bilgi yerini (ilmini) anlamak, doğru imanlı söz ile canlıları sevindirme yönü (olan) bilgiyi bilmektir” (AY-IV/1359-1363) (Tokyürek, 2018, s. 415, 579)

kertgünmök *süzülmäklig* *könül [öritip]...* “İmanlı (ve) inançlı düşünceyi uyandırıp...” (ABİT/40) (Karaayak, 2021, s. 62, 226)

çak (I): (< *Moğ. çay*) çağ, devir (Keskin, 2022, s. 568)

çak (I) “çağ, devir”

kalp: (< *Toh.A kalp, Soğd. klp* < *Skr. kalpa*) devir, çağ, dönem (Gulcalı, 2021, s. 473)

kolu: zaman, vakit, dönem, çağ (Ölmez, 1991, s. 100)

ugur: vakit, zaman, devir (Berbercan, 2016, s. 140)

üd: zaman, çağ, devir, dönem (Özbay, 2019, s. 155)

[*käbäk*] *kan çakın-ta yabgu bäg k(a)l(a)n käsip inçü bag-çı-lar-ka k(a)l(a)n käsmişi yok* “Käbäk Han çağında Yabgu Bäğ’in kalan kesip tımar bağcılarına kalan kestiği yok” (HB/Dilek01.14-16) (Keskin, 2022, s. 269, 440)

[*tän*]siz *ülgüsüz sansız asanke [kalp] üdlärtin bärü...* “(Sizin) ölçüsüz sayısız devirlerden beri...” (AY-X/1337-1338) (Gulcalı, 2021, s. 241, 279)

bir üdde kolu-da tükel-lig kişi et’öz-in bulup... “Aynı zamanda, çağda, eksiksiz insan vücudunu bulup...” (AY-III/176.3-4) (Ölmez, 1991, s. 61)

ol **ugurta** dıwaındır apranı atlıg ilig kan... “O devirde, Dıwaındır Aprabı adlı hükümdar...” (OB/1.2-3) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

çak (II): tam olarak, tam da, tam (Gulcalı, 2021, s. 463)

[*çak (II)* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “tam olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlıg*]

çak (II) “tam da”

soka: tam (da), kesin (olarak) (Gulcalı, 2021, s. 514)

timin: o sırada, o anda, gerçekten de, tam da, hemen (Hamilton, 2020, s. 183)

çak amtı maña ugrayu ätözümin isig özümin titgölük ıdalagaluk üd kolu **soka** kälti “(İşte) tam şimdi vücudumu, hayatımı adayacak zaman çıkageldi” (AY-X/191-193) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

çak-: çakmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 377)

tokı-: çakmak, vurmak, mıhlamak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

kaltı otlug ir kurug kavagu erniñ **çakmışı** ösmişi bu üç türlüğ tıtagda ötgürü ot belgölüg bohur... “Nasıl çakmak taşı, kuru kav ve adamın vurması, üflemesi; bu üç sebepten dolayı ateş çıkarsa...” (Maytr./41.53-56) (Ş. Tekin, 2019b, s. 95, 220)

kazgok **tokıyur** m(ä)n “Çivi ile çivilerim” (SİTA/236-237) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 96, 172)

çakır / çakir / çak(i)r / çkr / çakr / çkar: (< Toh.A cākkār ~ Toh.B cākkār < Skr. cakra) tekerlek (Karaayak, 2021, s. 683); çark, disk, daire, devir, dönme (Elmalı, 2022, s. 395)

(*çakır / çakir / çak(i)r / çkr / çakr / çkar* sözünün “dönme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agmak*)

çakır / çakir / çak(i)r / çkr / çakr / çkar “tekerlek, çark, daire, devir”

katake: (< < Skr. kaṭaka) çember, daire (Elmalı, 2022, s. 416)

mandal: (< Toh.A maṇḍal / Toh.B maṇḍāl < Skr. maṇḍala) çember, tekerlek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 358); daire (Çetin, 2020b, s. 453)

tegirmi: daire, çember (Çetin, 2020a, s. 294)

tegziñç: devir (Ş. Tekin, 2019b, s. 472)

tilgen: tekerlek, çark, çember (Elmalı, 2022, s. 472)

adak uulındaki miñ kigäylik çakır lakşanıña ulatı säkiz tümän tört miñ lakşanlarıña nayraglarıña y(a)rukiña yaltrıkiña yükünür biz “Ayağının altındaki bin parmaklı tekerlek işaretine ve dahası seksen dört bin işaretine, alametine, ışıltısına (ve) parıltısına secde ederiz” (ABİT/311-313) (Karaayak, 2021, s. 88, 248-249)

ol üstün [bav]ag(e)r altın aviş tamu katake kim özlügler bar erser .. 'eñ ke[n]inte ölmeginçe ozmakla[rı] yok “O, üstteki Bhavāgra cennetinden, alttaki avīci cehennemine kadar olan bu dairede, ne kadar canlı var ise, ancak ölünce kurtuluşa ereceklerdir” (DAS/4313-4317) (Elmalı, 2022, s. 216, 284)

bir sutsig uz etip yaratıp üzesinte pra küšetiri salınturup mandal otirasınta urup “Güzelce bir taht yapıp üzerine güneşlik açsın (ve bunu) alanın ortasına yerleştirsın” (AY-VIII/611-614) (Çetin, 2020b, s. 273, 374)

dirjul tutmul eliginiz tegirmi tokırlıg başıyız ol “Elinizde üç kancalı mızrak tutarsınız (ve) yuvarlak başınız (topuz) vardır” (AY-VII/760-761) (Çetin, 2020a, s. 199, 226)

meni ağır ulug emg[ek]lig tilgen arasınta kemişgeli ugrayuk s[iz] “Beni, (bu) büyük ızdıraplı çarkın arasında bırakıp gitmeyi (mi) planlıyorsunuz?” (DAS/4377-4379) (Elmalı, 2022, s. 218, 285)

çakşi: (< Çin. cè zì) kitap, kitapçık (Keskin, 2022, s. 568)

(çakşi sözünün “kitap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. bitig)

çal-: atmak, vurmak, yere çalmak (Gulcalı, 2021, s. 463); yere vurmak (Elmalı, 2022, s. 395)

(çal- sözünün “atmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. at-)

sañç-: vurmak, saplamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 454)

tokı-: çakmak, vurmak, mıhlamak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

toñla-: vurmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

tültür-: çarpmak, vurmak; çalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 487)

ur-: vurmak, dokunmak; hazırlamak, düzenlemek; sunmak, vermek; atmak (Elmalı, 2022, s. 483)

urun-: vurmak, vurulmak (Elmalı, 2022, s. 484)

[... yer]ke çalar “Yere çalar” (DAS/781) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

üç adrı süñün sañçarlar “Üç çatallı mızrak ile vururlar” (Maytr./78.42) (Ş. Tekin, 2019b, s. 145, 250)

(te)mirlig bergen (tokı)rlar toñ(layurlar) “Demir kırbaç (ile) vururlar” (Maytr./110.14-15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 180, 271)

çandal süsgünke urup tokıyu toñlayu ıdtı tarta oğlın tın adırıp elti bardılar “Cellat, sırtına vurarak, (onu) döverek ve (onun) canını acıtarak (aşçıyı oğlundan) uzaklaştırdı. (Aşçıyı) çekerek oğlundan ayırıp götürdüler” (DAS/3157-3159) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

*agızlarıntın közlerintin burunlarıntın barça korkgu teg ört yalın üntürüp tişlerin azıgların çıkıratıp sıçganakların **urunu** aýaların yapıntı* “Ağızlarından, burunlarından korkunç ateşler saçıp, dişlerini gıcırdatıp, adalelerini birbirine vurarak, avuçlarını sıktılar” (DAS/3781-3784) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

*çomakın bergen **tokıyurlar tültürürler*** “Çomaklar ile, kamçılar ile vururlar, çarparlar” (Maytr./82.24-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 254)

çaladr / çldar: (< *Skr. jaladhara*) deniz (Ş. Tekin, 2019b, s. 377)

köl: göl, nehir, deniz (Gulcalı, 2021, s. 477)

ögüz: ırmak, nehir; deniz, okyanus (Elmalı, 2022, s. 444)

taloy: deniz (Ayazlı, 2012, s. 341)

*ügüzler **köllär** ärkäçläñip yaykalıp tätrü oñaru savrıldı* “Nehirler, göller dalgalanıp sağa sola savruldu” (AY-X/596-597) (Gulcalı, 2021, s. 185, 270)

*uçsuz kırıksız ulug ämgäklig **taloy** ügüztin kaçürüp...* “Uçsuz bucaksız büyük zahmetli denizden geçirip...” (AY-VI/590-591) (Ayazlı, 2012, s. 109, 172)

*bo **taluy ögüzde** ulug ulug korkınçlar telim üküş ol* “Denizde büyük büyük tehlikeler pek çoktur” (DAS/457-458) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

çam: itiraz, dava (Keskin, 2022, s. 568)

çar: itiraz; dava (Keskin, 2022, s. 570)

çarım: itiraz, iddia (Keskin, 2022, s. 570)

çamım çarım yok “İtirazım yok” (HB/Çeş82.13) (Keskin, 2022, s. 319, 463)

çam çarım kılmaz-biz “İtiraz etmeyiz” (HB/Çeş18.3-4) (Keskin, 2022, s. 287, 449)

çambu: (< *Skr. jambu*) elma (Ş. Tekin, 2019b, s. 378) (*bk. alıma*)

çambudıwıp / çambudıwıp / çambudvip / çmbudvip / çambudvip: (< *Toh.A jambudvip ~ Toh.B jambudvīp < Skr. jambudvīpa*) dünya (Karaayak, 2021, s. 683); yeryüzü (Çetin, 2020b, s. 430)

(*çambudıwıp / çambudıwıp / çambudvip / çmbudvip / çambudvip* sözünün “dünya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun / azun*)

sablokadatu: (<< *Skr. sahā-lokadhātu*) yeryüzü, yeryüzünün adı (Gulcalı, 2021, s. 508)

sansar: (<< *Skr. saṃsāra*) dünya, yeryüzü, doğum-ölüm döngüsü (Elmalı, 2022, s. 452)

yagız: yer, zemin, yeryüzü (Gulcalı, 2021, s. 548)

yer: yer, mevki; yeryüzü, dünya (Elmalı, 2022, s. 495)

yer suv: yeryüzü, (yaşadığımız) dünya (Gulcalı, 2021, s. 554)

yertinçü: yeryüzü (Çetin, 2020b, s. 488)

çambudivip yertinçü yer suv bay barımlıg bodun kara köp kalın ertinçü ögrünçlüg sevinçlig bolgaylar “Çambudvip (denen) yeryüzünde her yer bereketli, halk çokça sevinçli olacak” (AY-VIII/729-732) (Çetin, 2020b, s. 283, 375)

ol üdün sablokadatu yertinçü yer suv eyäsi mahabrahmi ulug äzrua t(ä)ñri iki eligin kavşurup ağır ayamakın t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhanka [şlok] takşutın inçä tep ötün[di:] “O vakit sahā-lokadhātu dünyasının sahibi Mahābrahmā (büyük Brahmā) tanrı, iki elini birleştirerek saygı gösterip, tanrılar tanrısı Buddha’ya şiir söyleyerek şöyle arz etti” (AY-X/1450-1455) (Gulcalı, 2021, s. 249-250, 280)

upaselar eşidip sansarka [korkın]ç köñül öritünler “İnananlar işitip samsāraya karşı korku duysunlar” (DAS/230-231) (Elmalı, 2022, s. 72, 235)

yagız yertä [turda]cı kök kalıkta tayaklıg san[sız] sakışsız kolusuz kut vahşik[lar]nıñ kuvragı uzun üdün [y(a)r]lıgıñızın ayayu ağırlaytu tutmuşka anın küyü küzätü tutgay biz [bo] nom ärdinig turkaru “Yeryüzünde yaşayanlar, gökyüzüne dayanan sayısız iyi ruhlar topluluğu, uzun süre emrinizi saygı göstererek devam ettirmek adına bu öğretici cevherini daima koruyacağız” (AY-X/1383-1389) (Gulcalı, 2021, s. 244, 280)

yetinçsiz yetiz yagız yer täpräp kökkä agtingay “Ulaşılmaz, geniş yeryüzü hareket edip göğe yükselecek” (AY-VI/1071-1072) (Ayazlı, 2012, s. 146, 177)

çambunat: (< *Toh.A jambunāt* < *Skr. jambūnada, jāmbūnada*) altın (Gulcalı, 2021, s. 463) (*bk. altun*)

çamhuy / ç(a)mkuy: (< *Çin. chan hui*) pişmanlık (Karaayak, 2021, s. 683); nedamet (Ölmez, 1991, s. 91)

kşanti: (< *Skr. kṣānti*) tövbe, pişmanlık, nedamet, günah çıkarma; sabır (Ölmez, 1991, s. 102)

ökünçlüg: pişmanlık (Karaayak, 2021, s. 760)

öküngü: pişman olma, pişmanlık (Özbay, 2019, s. 152)

çamhuy kılmuş alku ädgü yiltızım(ı)znı... “Pişmanlık duydukları bütün iyilik esas(lar)ımızı...” (ABİT/210) (Karaayak, 2021, s. 78, 240)

ökünmek yalbarmak kşanti kılmak üz-e anın ağır ayıg kılınç-lıg kkir tapça-ların birtem öçürmekin arımak-ın y(a)rılıkayur m(e)n “Pişman olmak, yalvarmak, af dilemekle, böylece kötü davranışlı kir-pasaklarını toptan söndürmesini, temizlemesini buyuruyorum” (AY-III/146.22-23, 147.1-2) (Ölmez, 1991, s. 39)

ök{r}ünçlüg bolmazunlar tep, bo tetir “Pişmanlık duygusuna sahip olmasın diyerek (söyledi).” (ABİT/1459-1460) (Karaayak, 2021, s. 196, 337-338)

çamla-: itiraz etmek (Keskin, 2022, s. 569)

üzne-: itiraz etmek, karşı gelmek (Özbay, 2019, s. 155)

inimiz eçimiz kamız kadaşımız çamlamaz-un “Bizim küçük erkek kardeşimiz, ağabeyimiz, akrabamız, kardeşimiz itiraz etmesin” (HB/ArSa15.16-17) (Keskin, 2022, s. 127, 383)

t(ä)ğri nomun sözläsär biligsiz(i)n utru üznäd(i)m(i)z ärsär... “(Onlar) tanrının öğretilerini söylediklerinde akılsızca karşı çıktıysak...” (HU/110-112) (Özbay, 2019, s. 82, 93)

çamladaçı: itiraz eden, itirazda bulunan (Keskin, 2022, s. 569)

çamlaguçı: itiraz eden, itirazda bulunan (Keskin, 2022, s. 569)

ç(a)mladaçı kişilär kor-lug bolzun “İtiraz eden kişiler zarara girsin” (HB/KöSa08.18-19) (Keskin, 2022, s. 144, 392)

çamlaguçı kişi koor-lug bolz-un “İtiraz eden kişi zarara girsin” (HB/ArSa16.15) (Keskin, 2022, s. 128, 384)

çamlaguçı: itiraz eden, itirazda bulunan (Keskin, 2022, s. 569) (*bk. çamladaçı*)

çamuka: (< < *Skr. jñāmaka*) yabani gül (Çetin, 2020a, s. 269)

ıt burnı: (*Skr. jñāmaka*) yabani gül (Çetin, 2020a, s. 274)

kayu: (*Skr. jñāmaka*) yabani gül (Çetin, 2020a, s. 276)

çanak: kap, çanak (Ş. Tekin, 2019b, s. 378)

(*çanak* sözünün “kap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agılık*)

idiş: kap, çanak (Elmalı, 2022, s. 409)

çanakların kızartmış kızıl ba(kır) (suv)suşup içerler “Çanakları ile kızgın kızıl bakırı, susayıp içerler” (Maytr./71.1-2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 132, 243)

b[ugday] idişleri[nite] [k]ün tap[a] kogurup... “Buğday kaplarında güneşe karşı pişirip...” (DAS/503-504) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)

çandal / çantal / çintal: (< *Toh.A candāl* < *Skr. caṇḍāla*) kasap, cellat, kötü insan (Elmalı, 2022, s. 395)

etçi: kasap (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

ölürgüçi: öldüren, katil, cellat (Elmalı, 2022, s. 445)

ölütçi: cellat (Ş. Tekin, 2019b, s. 445)

umuglug közin çandal [...] *körür erti* “Umutlu gözlerle cellada ... bakıyordu” (DAS/3147-3149) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

olar öğre ajunta koyun ölürgüçi etçiler erdi “Bunlar evvelki âlemde koyun öldüren kasap idiler” (Maytr./74.54-55) (Ş. Tekin, 2019b, s. 140, 247)

yarlıkançuçı köñül öriti y(a)rılıkap özlüg ölürgüçi kişiniñ ayıg tüşin takı nomlayı y(a)rılıkazun “ ‘Merhamet edip lütfederek, canlı öldüren kimsenin cezasını da anlatınız!’ ” (DAS/728-730) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

ölütçi çantal erdi “Cellat idi” (Maytr./58.48) (Ş. Tekin, 2019b, s. 116, 234)

çandaru: (<< *Skr. candana*) sandal ağacı (Çetin, 2020a, s. 269)

çıntan: (< *Skr. candana*) sandal ağacı (Çetin, 2020b, s. 431)

kızıl çıntan: (< *Çin. zhan tan* << *Skr. candana*) sandal ağacı
(Çetin, 2020a, s. 279)

çañ: çan (Çetin, 2020a, s. 269)

çünj: (< *Çin. zhōng*) çan (Elmalı, 2022, s. 397)

kongragu: çan (Ş. Tekin, 2019b, s. 414)

silkmış ulug çañıñızın ünmiş ünnüñ tikisin vint tagdaki kuvragıñız barça eşidür yankusun “Büyük çanlarını sallayıp ses çıkardığında sesini, Vind Dağı’ndaki cemaatiniz duyar” (AY-VII/757-760) (Çetin, 2020a, s. 199, 226)

çünj silktürüp “Çan çaldırdılar” (DAS/4213) (Elmalı, 2022, s. 213, 283)

altunlug kongragu(lar) bolur “Altından çanlar vardır” (Maytr./31.33-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 212)

çar (I): düğüm, saç düğümü (Elmalı, 2022, s. 395)

tügün: düğüm, bağ (Elmalı, 2022, s. 479)

saçın töpü[sinte ç(a)r tügüp]... “Saçı tepesinde kıvrarak bağlayıp...” (DAS/2170) (Elmalı, 2022, s. 143, 259)

amranmaklı[g bag] tügüni[n to]lp öz kon[uk] marim[ları]mın barça b(e)k [katag] bayuk s(e)n “Aşk bağıyla benliğimi tamamen (sağlam bir şekilde kendine) bağladın” (DAS/1032-1035) (Elmalı, 2022, s. 100-101, 245)

çar (II): itiraz; dava (Keskin, 2022, s. 570) (*bk. çam*)

çarım: itiraz, iddia (Keskin, 2022, s. 570)

(*çarım* sözünün “itiraz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. çam*)

çarla-: bağırarak, çağırmak (Elmalı, 2022, s. 396)

(*çarla-* sözünün “çağırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. alakır-*)

kıkır-: bağırıp çağırmak, bağırarak (Gulcalı, 2021, s. 487)

mañra-: bağırarak (Elmalı, 2022, s. 434)

orla-: bağırarak, çığlık atmak (Elmalı, 2022, s. 441)

ünte-: bağırarak, sesini yükseltmek (Hamilton, 2020, s. 188)

basasın̄ta çarlayu atasın̄ ün̄tep in̄çe tep̄ tedi “Arkasından bağırarak babasını çağırıp şöyle dedi” (DAS/3149-3151) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

orlayu kıkıra inçä tep ämgänü sav sözlädi “Bağıra çağıra üzülüp şöyle söyledi” (AY-X/830-831) (Gulcalı, 2021, s. 202, 273)

ay tözüünüm katag ünin mañırt mañragıl “Ey, asilim! Yüksek sesle bağır!” (DAS/445-446) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

anta ok bodis(a)v(a)t yaña katıg ünin orladı “Bodhisattva fil hemen acı (bir) çığlık attı” (DAS/1265) (Elmalı, 2022, s. 108, 248)

çaruk: çarık, çizme (Wilkens, 2021, s. 223)

etük: çizme (Keskin, 2022, s. 585)

bu ogul-k(i)y-a bir yıl-ta bir üm köküzmäk bir kay bir uyuk ç(a)ruk iki yıl-ta bir çäkräk üç yıl-ta bir kürk bilä berürm(ä)n “Bu oğlancığa bir yılda bir pantolon, ceket, bir ayakkabı, bir keçe çizme, ikinci yılda bir pamuklu gömlek; üçüncü yılda bir kürk veririm” (HB/Rehin02.9-12) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

töläk-niñ ütükün alıp... “Töläk’in çizmesini alıp...” (HB/Kar48.4) (Keskin, 2022, s. 341, 474)

çaşut: iftira (Wilkens, 2021, s. 224)

çulvu: yalan, küfür, iftira (Özbay, 2019, s. 148)

yala: yankı; iftira, hakaret (Çetin, 2020b, s. 484)

yanķu: 1. yankı 2. boş laf, iftira (Tokyürek, 2018, s. 984)

çaşut çaşurmamak irig sarsıg sav sözlämämäk askançulamamak... “İftira tamamak, kaba (ve) üzücü söz söylememek, alay etmemek...” (AY-IV/463-464) (Tokyürek, 2018, s. 356, 568)

eli uluşı içinte yala yanķu ezüg sav tev kür küniñe asılır “Ülkesinde iftira (ve) yalan; hile her gün git gide artar” (AY-VIII/1303-1305) (Çetin, 2020b, s. 330, 382)

uladı tınl(i)glar adasıntın üz büz ööç kāk tutdaçı yağı yavlak adasıntın aç kız kurt koñuz ig kägän adasıntın yok kurug yala yanķu adasıntın bo beş törlüg adalartın korkınçlartın ozar kutrulur “Başka canlıların tehlikesinden, nefret, kin, öfke, öç tutacak kötülerin tehlikesinden, açlık, kıtlık, kurt böcek, hastalık, sayrılık tehlikesinden, yokluk boşluk, iftira tehlikesinden bu beş türlü tehlikelerden, korkulardan kurtulurlar” (AY-IV/3220-3225) (Tokyürek, 2018, s. 539, 603)

çatış-: karşı gelmek, tartışmak (Keskin, 2022, s. 571)

utrun-: karşı gelmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

üzne-: itiraz etmek, karşı gelmek (Özbay, 2019, s. 155)

tod tolı savın utrunılār “Fena sözlerle birbirlerine karşı geldiler” (Maytr./5.6-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 47, 192)

t(ä)ñri nomın sözläsär biligsiz(i)n utru üznäd(i)m(i)z ärsär... “(Onlar) tanrının öğretilerini söylediklerinde akılsızca karşı çıktıysak...” (HU/110-112) (Özbay, 2019, s. 82, 93)

çav: ses (Karaayak, 2021, s. 684) (bk. akşar)

çavık-: ünlenmek, adı duyulmak (Çetin, 2020a, s. 270); ünlü olmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 347)

(*çavık-* sözünün “ünlenmek, ünlü olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atan-*)

çayti: (< < *Skr. caitya*) tapınak, türbe, manastır (Tokyürek, 2018, s. 844)

(*çayti* sözünün “manastır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aranyadan* / *aranyadana* / *arayadan* / *aryadan*; “türbe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *astup*)

kurekar: (< *Toh.A kurekār ~ Toh.B kwarakar* < *Skr. kūṭāgāra*)
tapınak (Karaayak, 2021, s. 737)

seṅrem: (< *Toh.A saṅkrām ~ Toh.B saṅkrām* < *Skr. saṃghārāma*)
tapınak (Karaayak, 2021, s. 772)

suburgan: mabet, türbe; (“*sın*” ile birlikte) türbe, stuba, mabet,
tapınak, mezar (Elmalı, 2022, s. 458)

vihar: (< *Soğd. βrh'r* < *Skr. viḥāra*) manastır, tapınak (Ölmez, 1991, s. 122)

nom nomlanmış oron çayti tegmä kutlug yer oron tetir “Öğreti açıklandığı, yorumlandığı yer caitya denilen kutlu yerdir” (AY-IV/3465-3466) (Tokyürek, 2018, s. 556, 606)

kurekarka *agtınıp abi[ta burhan uluşinta] tuggalı boltı* “Tapınağa yükselip Amitābha Buddha ülkesinde doğacak oldu” (ABİT/909-910) (Karaayak, 2021, s. 145, 297)

nāçātā birök yaşamakı tükāp ölgü ü[d]tā ol s(ä)ḡrāmtūki kamag bursan kuvrag[ı]nt[a] körtılār “Nasıl ki yaşamı bitip ölüm zamanı geldiğinde o tapınaktaki bütün rahipler topluluğunda (onu) gördüler” (ABİT/1000-1002) (Karaayak, 2021, s. 153-154, 304)

beliṅteg sın [suburgan] arakı sakınçı köṅüli yügerü boltı “Korkunç türbenin içinde (iken zihninde çeşitli) düşünceler belirdi” (DAS/2082-2083) (Elmalı, 2022, s. 139, 258)

çeçek: çiçek (Zieme ve Kara, 1978, s. 216)

hua: (< *Çin. hua*) çiçek (Ayazlı, 2012, s. 312)

lenhua: (< *Çin. liánhuā*) nilüfer çiçeği, çiçek (Tokyürek, 2018, s. 895)

yavışgu: çiçek (Çetin, 2020b, s. 487)

hua çeçek *tüş yemiş <alku ba[rç]a> bergey men* “Çiçek (ve) meyve her türlü ihtiyaçlarını karşılayacağım” (AY-VIII/1053-1054) (Çetin, 2020b, s. 390-310, 379)

beş törlüg ı tarıg hua yavışgu *tüş yemiş artayur kalır ançata tüşü temi bütmedin* “Beş türlü mahsül, çiçekler (ve) meyve daha zamanı gelmeden bozulup kalır öylece” (AY-VIII/1341-1344) (Çetin, 2020b, s. 333, 382)

çeçeklig: çiçekli (Berbercan, 2016, s. 95)

hualıg: (< Çin. *huá* + *T. lXg*) çiçekli (Karaayak, 2021, s. 705)

ram aylı ikinti ay hualıg çeçeklig öd erür “Birinci ay ve ikinci ay çiçekli zamandır” (OB/5.19-20) (Berbercan, 2016, s. 39, 59)

çeçeklik: çiçek bahçesi, çiçeklik (Çetin, 2020b, s. 430); bahçe (Keskin, 2022, s. 571)

[*çeçeklik* sözünün “bahçe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag* (II)]

çeçrek: elbise (?) (Keskin, 2022, s. 571)

çuba: elbise (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 380)

kedgü: elbise (Ş. Tekin, 2019b, s. 405)

kedim: elbise (Ş. Tekin, 2019b, s. 405)

kraza: (< *Soğd. krazakh*) elbise (Ş. Tekin, 2019b, s. 420)

ton: giysi, giyim, elbise (Gulcalı, 2021, s. 531)

tonangu: elbise (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

eren işilerke kedgü tonagu itig yaratag yivig tizig ed tavar üzüksüz e(gs)üksüz kergeksiz bolurlar “Erkek ve kadınlar için giyilecek, takılacak süs gibi şeyler daima lüzumsuz olur” (Maytr./31.1-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 80, 211)

(kedi)m ton *etük yivig tizig kedmiş tonamış* “Giyecek, elbise, çizme, gerdanlık giyinmiş, takınmış” (Maytr./9.13-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 54, 196)

körün siz kaujiki ançama körkle kraza ton birle yaraşmış erür “Bakın, Kauşika; Güzel elbise de ne yakışmış!” (Maytr./18.54-56) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

çerig: asker, ordu (Keskin, 2022, s. 572)

eren: er, asker (Gulcalı, 2021, s. 446)

süü: asker, ordu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

adınların süüsün çäriğin tıdmak särgürmək kılur m(ä)n “Yabancıların askerini ve ordusunu alıkoyup durdururum” (SİTA/368-369) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 177)

ıdtım m(ä)n kamag, bağlärig alp alpagut ürünlärig, törttin sıñar oronta tilägäli teginig “Ben bütün beyleri, cengâver yiğitleri, dört bir tarafa prensi aramaya yolladım” (AY-X/723-725) (Gulcalı, 2021, s. 194, 272)

çeveg: yemek, lokma (Çetin, 2020b, s. 430)

(*çeveg* sözünün “yemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş* / *aşı*)

çeviş: marifet, hüner; yöntem (Ölmez, 1991, s. 91); oyun, kurnazlık, numara, çare, hile (Hamilton, 2020, s. 154); usul (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

(*çeviş* sözünün “hüner, yöntem, kurnazlık, çare, hile, usul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “marifet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügüş*)

çıbık / çubık / çıpık / çupık: (ağaç için ince) dal (Gulcalı, 2021, s. 463); çubuk, dal (Çetin, 2020b, s. 430); ince dal (Elmalı, 2022, s. 397)

(*çıbık / çubık / çıpık / çupık* sözünün “dal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butık / budık*)

çığ: (< Çin. *chǐ*) arşın, endaze (Keskin, 2022, s. 572); bir uzunluk ölçüsü, yaklaşık 30-35 cm., bir Çin adımı, kadem (Ölmez, 1991, s. 91); ayak uzunluğu (Çetin, 2020b, s. 430); adım (Karaayak, 2021, s. 684)

karı: ölçü; arşın, endaze (Keskin, 2022, s. 610)

mañ: adım (Ayazlı, 2012, s. 327)

yüz çig ediz luşy(a)nta t(ä)ñri burhan... “Yüz adımlık yüce Vairocana Tanrı Buddha’ya...” (ABİT/781) (Karaayak, 2021, s. 133, 288)

uzun karı bilä otuz tas böz elig-dä alıp toguru tumlıtu sattımız “Uzun ölçü ile otuz kaba bözü elden alıp doğru bir şekilde sattık” (HB/ArSa11.8-9) (Keskin, 2022, s. 123, 381)

yänä mañ mañ sayu adakların irklämişçä bo közüñür azuntakı kutı kıvı asılur “Ve her bir adımda ayaklarını yere basmış gibi içinde bulunduğu dünyada (şimdiki zamanda) mutluluğu çoğalır” (AY-VI/348-350) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

çıgañ / çıgay: yoksul (T. Tekin, 2013, s. 52); fakir, sefil (Ş. Tekin, 2019b, s. 378); yoksun; sıkıntılı (Elmalı, 2022, s. 396)

(*çıgañ / çıgay* sözünün “sıkıntılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “sefil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / ańıg*)

irinç: yoksul, fakir, sefil, zavallı (Ölmez, 1991, s. 95)

yok: yok, var olmayan, yoksun (Hamilton, 2020, s. 192)

edgü törülerke ııgay .. “İyi ve güzel alışkanlıklardan yoksunmuş” (DAS/241) (Elmalı, 2022, s. 73, 235)

ııgañ er oğı kazgançka barmış “Yoksul (bir) adamın oğı (para) kazanmaya gitmiş” (IB/30) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

yer tãñri törümüştä bärü bay yemä bar yok ııgay yemä bar “Yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır” (PK/V.8, VI.1-2) (Hamilton, 2020, s. 33)

çımılaş- / çımşılaş-: (bir şey batmış gibi) acımak, sızlamak, (vücut) ürpermek (Gulcalı, 2021, s. 463)

(çımılaş- / çımşılaş- sözünün “acımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrı-*)

çın: (< *Çin. chên*) gerçek, doğru; gerçeklik, doğruluk (Ölmez, 1991, s. 91); asıl (Keskin, 2022, s. 572); hakiki (Gulcalı, 2021, s. 464)

(*çın* sözünün “gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*)

çın “doğru, gerçeklik, asıl, hakiki”

çinsu: (< *Çin. chên-ju* = *Skr. tathatâ*) gerçek, doğru; gerçeklik (Ölmez, 1991, s. 91)

edgü: iyi, doğru (Keskin, 2022, s. 577)

kertü: gerçek, doğru (Çetin, 2020a, s. 278); hakiki (Karaayak, 2021, s. 721)

köni: doğru, gerçek (Çetin, 2020b, s. 448); hakiki (Karaayak, 2021, s. 731)

oñ: sağ, doğru (Ölmez, 1991, s. 106)

oñaru: doğru (Tokyürek, 2018, s. 907)

paramantal: (< *Skr. parimandala*) doğru, gerçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 450)

toguru: doğru, hatasız (Keskin, 2022, s. 740)

tumlitu: doğru, dürüst (Keskin, 2022, s. 750)

titr : tam, sabit; doğru ( . Tekin, 2019b, s. 478)

t z: asıl, esas,  z ( etin, 2020b, s. 476)

t p: asıl, köken (Berbercan, 2016, s. 139)

t z: düz; doğru ( etin, 2020b, s. 478)

 ın kirtü tanuk-lamak-ları  z-e  ın kirtü t z lmek-ke tegmek-leri  z-e ... alku ugurun bilin rler “Gerçek-doğru tanıtlamalarıyla, gerçek-doğru uyuma ulaşmalarıyla bütün zamanı bilirler” (AY-III/133.4-7) ( lmez, 1991, s. 26)

sutbak ym  tugmış ogul-ları birl  t n tutup k lin-l p berip  dg  asırıp agul t r sin  t tup kulgak boyun tolap  n r-m n ket r-m n tes r t r  yargu yosun-ı birl  ata yazmış yazuk-ka t gz n “Sutbak (Turmış’a) kendinden olan evlatlarıyla eşit davranıp, onu evlendirip, iyi bir şekilde yetiştirerek evlat töresine göre hareket etmesine rağmen (Turmış) kulak boyun dolayıp (sırtını dönüp) ‘ ekip giderim!’ derse, t re ve kanun geleneğince babaya karşı işlenilen günaha girsin” (HB/EvlEd01.24-30) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

tıltag bilg  bilig ornun ukmak  rs r t( )rs t tr  s z il rni  t tr  s zl rin ukguluk k n  oğaru sav yolın ukmak ürür “Mantık bilgi yerini (ilmini) anlamak, yalan yanlış konuşanların yanlış sözlerini anlayıp doğru gerçek söz yoluyla anlamaktır” (AY-IV/1356-1359) (Tokyürek, 2018, s. 415, 579)

paramantal yolta kataglanu... “Parimandala (denen doğru) yolda gayret sarfederek...” (Maytr./3.2) ( . Tekin, 2019b, s. 43, 190)

y(a)rlyğ y(a)rlykasarlar t z n  y(a)rlykada ı ..  ının  y(a)rlykada ı ezügsüz igidsiz y(a)rlykada ı y(a)rlykayurlar “Söz söylediklerinde aslına uygun şekilde, doğru şekilde, yalansız buyurarak konuşurlar” (AY-VIII/2-5) ( etin, 2020b, s. 223, 367)

uzun karı bil  otuz tas b z elig-d  alıp toguru tumlutu sattımız “Uzun  l   ile otuz kaba b z  elden alıp doğru bir şekilde sattık” (HB/ArSa11.8-9) (Keskin, 2022, s. 123, 381)

bilge biligni  t zin t pin... “Bilgelik hikmetinin aslını...” (OB/12.18-19) (Berbercan, 2016, s. 46, 66)

yumşak y[el]ler yeltirer t z kezig e  din  “Yumuşak r zg rlar eser zamanına uygun olarak” (AY-VIII/1648-1650) ( etin, 2020b, s. 360, 385)

 ınkaru: tam, doğru bir şekilde (Berbercan, 2016, s. 95); kesin, kesin olarak, net bir şekilde; dikkatlice (Elmalı, 2022, s. 396)

( ınkaru sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “kesin olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlyğ*)

 ınkaru “doğru bir şekilde, kesin”

odgurak: kesin, açık, net (Tokyürek, 2018, s. 905)

oğun: doğru bir şekilde, doğru olarak (Keskin, 2022, s. 678)

soka: mutlak, kesin; özellikle (Karaayak, 2021, s. 775)

titrüm: kesin, kati (Ş. Tekin, 2019b, s. 478)

ulam: sürekli, daimî, kesin (Keskin, 2022, s. 762)

çınkaru bilti “Doğru bir şekilde bildi” (OB/13.1) (Berbercan, 2016, s. 47, 66)

odgurak bilgä biligläri tugar “Kesin (açık) bilgileri doğar (ortaya çıkar)” (AY-IV/2229-2230) (Tokyürek, 2018, s. 471, 590)

bular üçägü-kä oñun bermiş “Bunların üçüne doğru bir şekilde verilmiş” (HB/Çeş83.3-4) (Keskin, 2022, s. 320, 463)

soka yaraglıg üd ärür “Kesin olarak yararlı (olarak) zamanlardır” (ABİT/955) (Karaayak, 2021, s. 149, 301)

titrüm t(eriñ) koduru ukmasar men kurtu(maz men) “Kesin ve derin (bir biçimde) nüfuz ederek anlamasam kurtulamam” (Maytr./96.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 168, 263)

ulam sat[gın] almış... “Kesin olarak satın aldığım” (HB/KöSa09.5) (Keskin, 2022, s. 145, 392)

çınsız: (Çin. +T.) yanlış, gerçek olmayan (Tokyürek, 2018, s. 845)

(*çınsız* sözünün “yanlış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg* / *ayıg* / *añıg*)

çınsu: (< Çin. *chên-ju* = *Skr. tathatâ*) gerçek, doğru; gerçeklik (Ölmez, 1991, s. 91)

(*çınsu* sözünün “gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*; “doğru, gerçeklik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*)

çıntan / çintan: (< *Skr. candana*) sandal ağacı (Çetin, 2020b, s. 431) (*bk. çandaru*)

çınzu: (< Çin. *zhen ru*) böylesi, böylelik (Karaayak, 2021, s. 685); öylesine gerçek esas, öylesinelik (Tokyürek, 2018, s. 844)

(*çınzu* sözünün “böylesi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antag*)

çızıg: 1. kıyı (Çetin, 2020a, s. 270); çizgi, kenar, sınır; 2. usul, tarz, hareket tarzı, töre (Elmalı, 2022, s. 397)

(*çızıg* sözünün “kenar, kıyı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*; “usul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “sınır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçu*)

çızıg “çizgi, tarz, hareket tarzı, töre”

kep: tarz, şekil (Karaayak, 2021, s. 720)

nom: (< *Soğd. nwm*) (dinî) öğreti, töre, kanun (Gulcalı, 2021, s. 497)

osug: tarz, biçim, gibi (Tokyürek, 2018, s. 912)

öğretig: adet, davranış tarzı (Elmalı, 2022, s. 444)

toku: kanun, töre (Elmalı, 2022, s. 474)

törü: kurumlar; gelenek ve görenekler, davranış kuralları, yasa, kamu düzeni, töre (Hamilton, 2020, s. 184)

y(a)ŋ / yaŋ: (< *Çin.yàng*) tarz, şekil, benzer (Tokyürek, 2018, s. 984); töre (Keskin, 2022, s. 778)

yol: yol; çizgi (Karaayak, 2021, s. 837); tarz, biçim (Elmalı, 2022, s. 499)

yorig: gidiş, tarz, yol (Elmalı, 2022, s. 499)

uzatı köni nomça töröçä başladaçı imärigmä kamağ bodunun karasın asmış üklitmiş “Daima doğru kanunlara göre önderlik ettiği çevresindeki bütün halkını çoğaltmış” (AY-X/74-76) (Gulcalı, 2021, s. 149, 264)

teg[i]n tagun askançu sözlemekke üküş [ögre]tig kılma[ış ...] “Dedikodu yapmayı ne kadar da çok âdet haline getirmişler!” (DAS/3222-3223) (Elmalı, 2022, s. 180, 271)

burhan kutıl(ı)g edgüliüg törüde kataglanur erti “Buda kutsallığı ve iyi töre üzerine (ülkesini yönetmeye) gayret ederdi” (DAS/2757-2758) (Elmalı, 2022, s. 164, 266)

yaŋ kep täginip äriü äriü katıglanu tavrınu yorıdı “Tarzını (ve) biçimini kabullenip yavaş yavaş (bunun için) gayret edip çabaladı” (ABİT/1017-1018) (Karaayak, 2021, s. 155, 305)

kök kalık yolınça kenhualıg kur[ekar]... “Gökyüzü çizgisi boyunca nilüfer çiçekli tapınak...” (ABİT/1541) (Karaayak, 2021, s. 204, 343)

bodis(a)t(a)ylar yorigınta yorıyur erken isig özin ıdaladı “Bodhisattvaların yolunda yürürken canını terk etti” (DAS/380-382) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

çızın: (“erig” ile birlikte) hal, tavır, eda, duruş (Elmalı, 2022, s. 397)

(çızın sözünün “tavır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barıg*)

yaŋ: (< *Çin. yang*) şekil, görünüm, tarz, duruş (Gulcalı, 2021, s. 549)

yüründek: ilaç, deva, hal, çare, em (Ölmez, 1991, s. 126)

kunçuyıların çızın erig [...] “Prenseslerin edaları...” (DAS/72) (Elmalı, 2022, s. 67, 234)

yañig kăpig ıçgınp köküzlärin t[okıyor] busanmışın “Şekli ve şemailini kaybedip üzüntüden göğüslerine vuruyorlardı” (AY-X/845-846) (Gulcalı, 2021, s. 203, 273)

çikin: omuz (Çetin, 2020a, s. 270)

eñin: omuz (Çetin, 2020a, s. 271)

yarın: omuz (T. Tekin, 2013, s. 65)

sekiz çikin turkı <törtgil> mantal kılzun “Sekiz kol boyunda dört köşeli bir alan (mandala) oluştursun” (AY-VII/427) (Çetin, 2020a, s. 171, 221)

birtin sınar oñ 'eñnindeki tonın açıp ayasın kavşurup “Sağ taraftan sağ omzunu açarak ayalarını birleştirdi” (AY-VII/192-193) (Çetin, 2020a, s. 152, 217)

talım ırı yarın aça yasıçin yalım kayag yara urupan yalhusun yorıyur tir “Cesur bir genç, omuzları açık, okunun ucu ile yalçın kayaları yara yara yapayalnız yürüyor, der” (IB/40) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

çilte-: saymak, hürmet etmek, saygı göstermek (Ölmez, 1991, s. 91) (*bk. ağırla-*)

çilteg: saygı, hürmet (Wilkens, 2021, s. 232); onur (Ayazlı, 2012, s. 303)

(*çilteg* sözünün “saygı, hürmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “onur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayag*)

çiltemek: saygı, saygı gösterme (Ş. Tekin, 2019a, s. 39)

(*çiltemek* sözünün “saygı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “saygı gösterme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ağırlamaklıg*)

çimeli: karınca (Ş. Tekin, 2019b, s. 379)

kumurşa: karınca (T. Tekin, 2013, s. 57)

kiçigkiye çimeli ölürüp utguradı tamuda togar “Küçük bir karınca öldürünce muhakkak cehennemde doğar” (Maytr./59.24-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 117, 234)

bir karı öküzüg bilin biçe kumurşa yemiş “Yaşlı bir öküzü, bir karınca, belini biçerek yemiş” (IB/37) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

çimgen: çayır, çimen (Elmalı, 2022, s. 397)

ot: ot, çimen (Keskin, 2022, s. 679)

öleğ: çayır, mera (Keskin, 2022, s. 684)

yiş: çayır, mera (T. Tekin, 2013, s. 66)

ot çimgen ünmiş teg yitti yüligüler ünüp turur “Ot çimen bitmiş gibi keskin usturalar ortaya çıkar” (DAS/761-762) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

yunt yıl törtünç ay säkiz y(e)g(i)rmikâ biz-iñ-kâ mausi ädgü bağ ogul-ka biz ikägü-kâ yunlak-lık kümüş k(ä)rg(ä)k bolup ögüz içintäki açgu öläñ-ni toyınçog-ka tokuz s(ı)tır kümüş-kâ sibilkasar üskin-tä togru tumlutu satdım “At

yılı dördüncü ayın on sekizinde bize, Mausi Ädgü ve Bağ Ogul'a, biz ikimize kullanmak için gümüş gerekli olup dere içindeki açılacak çayırı Toyınçog'a dokuz sıtır gümüşe Sibilkasar huzurunda doğru bir şekilde sattım" (HB/ArSa15.1-6) (Keskin, 2022, s. 127, 383)

yış üze yaş ot körüpen, yoriyu barıpan "Dağ çayırında (da) taze ot görerek yürüyüp gitmiş" (IB/17) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

çintamani / çintemeni: (< *Toh.B cintāmaṇi* ~ *Toh.A cintāmaṇi* < *Skr. cintāmaṇi*) düşünce taşı, düşünce mücevheri (Karaayak, 2021, s. 685); bir mücevher; inci (Ölmez, 1991, s. 91); mücevher (Çetin, 2020a, s. 270)

çintamani / çintemeni "mücevher, inci"

erdini / ratna: (< *Skr. ratna*) mücevher, değerli taş (Ayazlı, 2012, s. 307); inci (Tokyürek, 2018, s. 923)

monçuk: boncuk, inci (Keskin, 2022, s. 663)

yinçü: inci (Ölmez, 1991, s. 124)

ay-a-ların yadduk-ta tüü türlüğ ertini yinçü yağıtıp kamag tınl(ı)g-lar küsüş-in kanturdaçı bol-zun-lar "Ayalarını yaydıklarında pek çok, türlü mücevher, inci yağdırıp, bütün canlılar(ın) isteğini tatmin edecek olsunlar" (AY-III/170.15-18) (Ölmez, 1991, s. 56)

çintek: (< ?) manastır müstemilatından, oda (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 379)

kam-tsi: (*Çin. kan zi*) Buda heykeli bulunan duvar gözü, oda (Ayazlı, 2012, s. 315)

piryan: (< *Toh.A paryāṇ* < *Skr. pariyāṇa*) oda, hücre (Karaayak, 2021, s. 766)

saṅr(amka) çintek lin prayan itge(y) "Manastırlara hücre ve odalar inşa edecek" (Maytr./109.27-28) (Ş. Tekin, 2019b, s. 179, 270)

çoğ: 1. ışıma, parlaklık (Berbercan, 2016, s. 95); aydınlık (Keskin, 2022, s. 574); 2. haşmet, güç (Ayazlı, 2012, s. 303)

(çoğ sözünün "güç" anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*)

çoğlug: ışıltılı, aydınlık, ışık saçan (Elmalı, 2022, s. 397)

prab: (< < *Skr. prabha* ~ *prabhā*) parlaklık, parıltı (Karaayak, 2021, s. 767)

suu: (< *Moğ. suu*) majeste, haşmet (Keskin, 2022, s. 709)

yalın: alev, yalım; parlaklık, görkem, haşmet (Gulcalı, 2021, s. 548)

yaltrak: ışık, parlaklık (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

y(a)ruk / yaruk: parlak, parlaklık (Tokyürek, 2018, s. 986); aydınlık (Karaayak, 2021, s. 828)

yaşuk: aydınlık, parlaklık (Karaayak, 2021, s. 830)

yıltırka: ışık, parlaklık, cila (Gulcalı, 2021, s. 556)

çog yalın küç küsün y(a)ruk yaşuk üzä ägsüksüz bolu tägingäy biz “Güç ve parlaklıkla donanacağız” (AY-VI/768-770) (Ayazlı, 2012, s. 122, 174)

ulug y(a)rıkancuçı köñüllüg çogı yalını ugrınta ol aç bars yegäli tetinmädi “Merhametli gönlünün haşmetinden dolayı o aç kaplan (onu) yemeye cüret edemedi” (AY-X/273-275) (Gulcalı, 2021, s. 163, 266)

miñ kün t(e)ñriniñ tümen ay t(e)ñriniñ çogınta yalınınta utmış yegedmiş çoglug yalınlig bolur arjılar eligi “(O) münzeviler hükümdarı, bin tane güneşin ve on bin tane ayın parlaklığından daha üstün parlaklığa ve nura sahip olur” (DAS/1604-1607) (Elmalı, 2022, s. 122, 252)

ulug suu-ka buyan-ı tägz-ün “Yüce majestelerine sevabı ulaşsın” (HB/AzEt01.2) (Keskin, 2022, s. 210, 420)

(ya)ruk yal(t)rıkuğa börtü(lü)p... “Işığına, parıltısına temas edip...” (Maytr./76.17-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 143, 249)

yılgu yumşak yıltırka yürün s(a)parir ärdini täg kök kalıkta turugma tolun ayka ogşatı “(Yüzünüzdeki) yumuşak ışıltınız, beyaz sphaşıka mücevheri gibi, gökyüzünde duran dolunaya benzer” (AY-X/1091-1094) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

çogı / çugı: ses, gürültü (Ölmez, 1991, s. 91); anlaşmazlık, uyumsuzluk (Keskin, 2022, s. 574); gürültü patırtı (Elmalı, 2022, s. 397)

(*çogı / çugı* sözünün “ses” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akşar*)

kargaşa: kargaşa, anlaşmazlık (Keskin, 2022, s. 609)

keriş: anlaşmazlık, kavga (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

tavış: gürültü, hafif ses (Elmalı, 2022, s. 464)

tiki: gürültü (Ş. Tekin, 2019b, s. 477); gürültü patırtı (Elmalı, 2022, s. 472)

tikisin [çogısı]n çokratmış yavlak yañkulug ün [...] üstün kökde uçugma kuşlar [...] kodı yerte tüşerler “Gürültüsüyle (suları) kaynatan, kötü (bir şekilde) çınlayan sesiyle ... gökte uçan kuşlar ... aşağıya düşerler” (DAS/2559-2562) (Elmalı, 2022, s. 157, 263)

mundın soḡgara mǎn özüüm oḡlarım [=oḡlanım] ak-a in-im on-lukum yuz-lukum kim kim m-ä çam kargaş-a kılmazun-lar “Bundan sonra benim kendi oḡlum, ağabeyim, küçük erkek kardeşim, onluḡum, yüzlüḡüm, herhangi bir kişi kargaşı yaratmasınlar” (HB/Çeş95.7-10) (Keskin, 2022, s. 325-326, 466)

alku kor ayıḡ tütüş kəriş karışmakıḡ amırtgırdaçı ärür “[O] bütün ziyanları, kötülükleri, kavgaları, anlaşmazlıkları ve karışıklıkları dindirendir” (SİTA/113-115) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 81-82, 167)

anta ok elig beg kapkara tünle taviş tıḡ sanu bir ödünk(i)ye urtı “Hükümdar, orada hemen kapkaranlık gecede gürültüyü (aradıḡı) ses farz ederek bir lahza bekledi” (DAS/3648-3650) (Elmalı, 2022, s. 194, 276)

çoḡısız: sessiz, sedasız, gürültüsüz (Elmalı, 2022, s. 397)

(*çoḡısız* sözünün “sessiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal* / *amıl*)

erşisiz: kavgasız, gürültüsüz (Ayazlı, 2012, s. 311)

tikisiz: gürültüsüz, sakın (Çetin, 2020a, s. 295)

[... sime]kde *tikisiz [çoḡısız o]t yeyü suv içe yorıyur* “Ormanda sessiz sedasız ... ot yiyerek su içerek (yaşayıp) gidiyoruz” (DAS/305-307) (Elmalı, 2022, s. 75, 236)

adasız tudasız ämgäksiz tolgaksız erşisiz karşısız kılḡalı “Tehlikesiz, zahmetsiz, kavgasız kılıp...” (AY-VI/749-750) (Ayazlı, 2012, s. 121, 174)

çoḡlug: 1. aydınlık, ışıḡ saçan (Elmalı, 2022, s. 397); parıltılı, parlak, ışıltılı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348); pırıltılı (Gulcalı, 2021, s. 464); 2. güçlü, haşmetli (Ayazlı, 2012, s. 304)

(*çoḡlug* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “aydınlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çoḡ*)

yag (I): parlak (Karaayak, 2021, s. 823)

yalınlıḡ: ateşli, alevli, parlak, ışıḡ saçan (Elmalı, 2022, s. 490); parıltılı (Çetin, 2020b, s. 484); ışıltılı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371); haşmetli (Gulcalı, 2021, s. 549)

yaltıklıḡ: parlak, parıltılı, ışıltılı (Gulcalı, 2021, s. 549)

yalturuk / yaltırık: (“yaruk” ile birlikte) ışıḡ saçan, parıltılı (Elmalı, 2022, s. 490); parlak (Tokyürek, 2018, s. 983)

y(a)ruk / yaruk: parlak, parıltılı (Çetin, 2020a, s. 304); ışıltılı (Elmalı, 2022, s. 492)

y(a)rukluğ: ışıltılı, parıltılı (Gulcalı, 2021, s. 552); parlak (Tokyürek, 2018, s. 987)

yaşuk: parlak, parıltılı (Çetin, 2020b, s. 486); ışıltılı (Ölmez, 1991, s. 123)

yürün: beyaz, parlak (Çetin, 2020b, s. 492)

çoğluğ *yalınluğ tolu tükäl bolğay sizlär* “Haşmetli ve eksiksiz olacaksınız” (AY-VI/213-214) (Ayazlı, 2012, s. 81, 169)

ol ok şrav(a)st kentde çoğluğ yalınluğ kutluğ kıvluğ alku edke tavarka tükellig çayasene atl(ı)g bayagut [...] erti “İşte o Śrāvastī (adlı) şehirde etrafına ışık saçan, talihli, her türlü mala mülke sahip Jayasena (adlı) varlıklı (birisi yaşıyor) idi” (DAS/964-967) (Elmalı, 2022, s. 98, 244)

altun öñlüğ y(a)ruk yaltrıklıg kopta kötrülmiş nom eligi atl(ı)g nom bitigtä... “Altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden yüceöğreti şahı adlı sūtra kitabında...” (AY-X/1295-1297) (Gulcalı, 2021, s. 238, 279)

ötrü mamika kız külçire [yüzün ...] açataş(a)tru elig tapa körüp [... yaruk] y(a)lturukın etiglig eligi [birle amartapatr] söğütñiñ huasın yantur[up “Bunun üzerine Māmikā kız gülümseyerek Hükümdar Ajātaśatru'ya doğru bakıp ... parlak eli (ile amrtapattra) ağacının çiçeğini (geri) çevirdi” (DAS/3937-3940) (Elmalı, 2022, s. 204, 280)

t(ä)ñrim sizñ y(a)rukluğ bālgūñüz ārtñü tolu ārür “Tanrım, sizin parıltılı belirtiniz son derece bütündür” (AY-X/1079-1080) (Gulcalı, 2021, s. 221, 276)

yükünür m(e)n y(a)ruk yaşuklarka “Aydınlığa ermişlerin önünde saygıyla eğiliyorum” (AY-VIII/136) (Çetin, 2020b, s. 233, 368)

çogsuz: ışıksız, parlak olmayan (Tokyürek, 2018, s. 845); sönük, güçsüz (Ayazlı, 2012, s. 304)

erksiz: güçsüz, iradesiz, kendiliğinden (Özbay, 2019, s. 146)

küçsüz: güçsüz (Elmalı, 2022, s. 431)

küsünsüz: güçsüz, kuvvetsiz (Ayazlı, 2012, s. 325)

yalınsız: sönük, alevsiz (Ayazlı, 2012, s. 359)

y(a)ruksuz: ışıksız, karanlık (Gulcalı, 2021, s. 552); parlak olmayan, sönük (Çetin, 2020b, s. 486)

yetimsiz: yetersiz, güçsüz (Çetin, 2020b, s. 488)

nom mājisindin ogadıp çogsuz yalınsız küçsüz küsünsüz bolğay biz “Öğreti mutluluğundan uzaklaşıp güçsüz olacağız” (AY-VI/658-660) (Ayazlı, 2012, s. 113-114, 173)

yetimsiz iğinçsiz tülüksü[z] [küç/süz küsünsüz bolurlar “Yetersiz, cesaretsiz, güçsüz kuvvetsiz olur(lar)” (AY-VIII/1486-1488) (Çetin, 2020b, s. 345-346, 384)

çok-: kesmek, öldürmek (Hamilton, 2020, s. 155)

(*çok-* sözünün “kesmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıç-* / *biç-*)

ölür-: öldürmek (Elmalı, 2022, s. 445)

yokaddur-: yok etmek, ortadan kaldırmak, ‘öldürmek, katletmek, cana kıymak’ (Ölmez, 1991, s. 125)

ayıg kılınç kılur tın-lığ-larag ölüür “Kötü işler yapıyor ve canlıları öldürüyorlar” (PK/II.1-2) (Hamilton, 2020, s. 31)

ögüm-in kangım-in yokaddurdum erser... “Annemi babamı yok ettim ise...” (AY-III/134.15-16) (Ölmez, 1991, s. 28)

çokrat-: kaynamak (Elmalı, 2022, s. 397)

kayın-: kaynamak (Elmalı, 2022, s. 417)

tikisin [çogısı]n çokratmış yavlak yañkulug ün [...] üstün kökde uçugma kuşlar [...] kodı yerte tüşerler “Gürültüsüyle (suları) kaynatan, kötü (bir şekilde) çınlayan sesiyle ... gökte uçan kuşlar ... aşağıya düşerler” (DAS/2559-2562) (Elmalı, 2022, s. 157, 263)

bo montag i[rig] s[arsıg] savın sö[ge] sarsa kadır [...] tumlug yüzlüg yekler rakşaslar [...] tamuluglarıg kayınar isiç içinte kemişürler “Bu şekilde kötü, kaba sözlerle hakaret ederek kızgın ... soğuk yüzlü şeytanlar ... cehennemlikleri kaynar kazan içinde bırakırlar” (DAS/718-721) (Elmalı, 2022, s. 89, 242)

çol-: (su) çekilmek (Berbercan, 2016, s. 95); yok olmak, kurumak (Çetin, 2020b, s. 431)

(*çol-* sözünün “yok olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*)

kurı-: kurumak (Elmalı, 2022, s. 430)

sugul-: (su) çekilmek, kurumak (Berbercan, 2016, s. 129)

tüşsire-: meyvesiz kalmak, kurumak (Çetin, 2020b, s. 478)

ol köl suwı küñ çogı üze çolup sugulup azkıya kalmış erti “O göl suyu güneş ışımasıyla kuruyup çekilip azıcık kalmıştı” (OB/17.8-10) (Berbercan, 2016, s. 51, 70)

tili tamgakı kurıyur “Dili damağı kurur” (DAS/116-117) (Elmalı, 2022, s. 69, 234)

çolmaksız: ızdırapsız, sıkıntısız (Gulcalı, 2021, s. 464); öfkesiz (Ölmez, 1991, s. 91)

(*çolmaksız* sözünün “sıkıntısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adasız*)

emgeksiz: ızdırapsız, sıkıntısız, eziyetsiz, zahmetsiz (Tokyürek, 2018, s. 850)

emgetmeksiz: ızdırapsız (Ş. Tekin, 2019b, s. 383)

kakıgsız: öfkesiz, sinirsiz (Ayazlı, 2012, s. 314)

övkesez: öfkesiz (Ayazlı, 2012, s. 336)

tolgaksız: sıkıntısız, ızdırapsız, zahmetsiz (Çetin, 2020b, s. 474)

buzulmaksız çolmaksız burhan kutın tilâyür m(ä)n “Bozulmayan (sağlam) ve kedersiz (sıkıntısız) Buddhalığı dilerim” (AY-X/265-266) (Gulcalı, 2021, s. 163, 266)

k(a)ltı ümgüksiz mäjisiz tınl(ı)glar üzä biligsiz sakınçın ketärip... “İzdirapsız (ve) huzursuz canlılardaki cehalet düşüncesini giderip...” (AY-IV/1592-1594) (Tokyürek, 2018, s. 431, 582)

kop kamag tınlıglarig emgetmeksiz sakınç sak(ın)guçı bolurlar “Bütün yaratıklara acı vermemeyi düşünürler” (Maytr./59.14-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 117, 234)

bir ikintikä öçsüz kaksız övkäsiz kakıgsız äymänçsiz köñülin ärtiñü ögrünçlüg sävinçlig bolmuş k(ä)rgäk “Birbirine karşı intikam ve nefret duyguları beslemeksizin endişesiz (şefkatli) bir gönülle son derece sevinçli olmalı.” (AY-VI/294-297) (Ayazlı, 2012, s. 86-87, 169)

m[en]ilig bodun kara emgeksiz tolgaksız [bolz]unlar t(e)ñrim tep ötünti “Huzurlu halkları sıkıntısız olsun Tanrım’ diye arz etti” (AY-VIII/1140-1141) (Çetin, 2020b, s. 317, 380)

çom-: batmak, gark olmak (Gulcalı, 2021, s. 464)

(*çom-* sözünün “batmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basın-*)

çomak: çomak, kamçı (Ş. Tekin, 2019b, s. 379)

(*çomak* sözünün “kamçı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *berge*)

çomrul-: batmak (Karaayak, 2021, s. 685) (*bk. basın-*)

çomur-: batırmak (Elmalı, 2022, s. 397) (*bk. batur-*)

çöbik / çöpik: çöp, bulanıklık, pislik (Ş. Tekin, 2019b, s. 380); karışık (Karaayak, 2021, s. 685)

(*çöbik / çöpik* sözünün “pislik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*; “karışık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgak*)

sası: çöp (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

öze örtlög taş sası yagar “Üzerine alevli taşlar, çöpler (?) yağar” (Maytr./73.54) (Ş. Tekin, 2019b, s. 138, 246)

çök-: çökmek, bulunduğu seviyeden aşağı inmek (Çetin, 2020b, s. 431)

çöket-: diz çökmek, çökmek; çökertmek (Ölmez, 1991, s. 91)

yemril-: yıkılmak, çökmek, devrilmek (Elmalı, 2022, s. 495)

üçünç yana yme yer yagı .. kudi çöker kamagda “Üçüncüsü de yer yağının (dünyanın suyunun) tamamıyla aşağı çökmesidir” (AY-VIII/1436-1438) (Çetin, 2020b, s. 341, 383)

ong'tiz-in çöketip ayasın kavşurup *t(e)ngri t(e)ngri-si burkan-ka inçe tip ötünti* “Sağ dizini çökertip aya(lar)ını kavuşturup, tanrılar tanrısı Buda’ya saygıyla şöyle dedi” (AY-III/132.2-4) (Ölmez, 1991, s. 24)

çöket- / çöküt- / çöküt-: diz çökmek, çökmek; çökertmek (Ölmez, 1991, s. 91); çömelmek (Gulcalı, 2021, s. 464); çöktürmek (Çetin, 2020b, s. 431); dize getirmek (Ayazlı, 2012, s. 304)

(*çöket- / çöküt- / çöküt-* sözünün “çökmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çök-*)

çökle-: düşmek, yıkılmak; kurban etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348)

en-: inmek, düşmek (Elmalı, 2022, s. 405)

ıdala-: feda etmek, vazgeçmek, kurban etmek (Gulcalı, 2021, s. 469)

kamıl-: devrilmek, düşmek, yatmak (Elmalı, 2022, s. 413)

tay-: kaymak, düşmek, üstüne düşmek; titremek, çekinmek (Elmalı, 2022, s. 464)

tüş-: düşmek (Çetin, 2020a, s. 298); yıkılmak (Gulcalı, 2021, s. 538)

yimril-: yıkılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

ootka çöklümişig yetäçiler... “Yakılmış kurbanı yiyiciler...” (SİTA/325-326) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 105, 175)

kaçan birök kodı [...] enserler temirliğ süvri şiş [...] etözlerinte tokıyurlar “Ne zaman ki birileri aşağı ... inseler, sivri demir şişleri ... vücutlarına sokarlar” (DAS/775-777) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

çak amtı maña ugrayu ätözümün isig özümün titgülük idalagaluk üd kolu soka kälti “(İşte) tam şimdi vücudumu, hayatımı adayacak zaman çıkageldi” (AY-X/191-193) (Gulcalı, 2021, s. 157, 265)

ol muygakı]g yerte [kamılıp birer birer tına tözü] tınl(ı)g kalmı[şın muñadıp tañlap muygakka] inçe [tep tedi ...] “O geyiğin yere (devrilip birer birer nefes alarak, sabrederek) canlı kalmasına (şaşırp dişi geyiğe) şöyle (dedi)” (DAS/1838-1841) (Elmalı, 2022, s. 130, 255)

’eñ keninte and(ı)ran tayıp tamudakı örtlüg yalın(ı)g kızartmış temirliğ yerte olurgalı tegimlig bolur “En sonunda oradan düşüp cehennemdeki ateşle (çevrelenmiş), kızarmış demirlerle (örülü) yerde oturmaya layık olur” (DAS/3059-3061) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

ol evte yaşın tüşmez yala kelmez “O eve yıldırım düşmez, iftira gelmez” (AY-VII/179-180) (Çetin, 2020a, s. 151, 217)

yimrilmiş vrhar sañram... “Yıkılmış manastırlar...” (Maytr./109.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 178, 270)

çöpçöksig: kıpkırmızı (Elmalı, 2022, s. 397)

kıpkızıl: kıpkırmızı (Elmalı, 2022, s. 422)

çöpçöksig (?) erin[leri yi]nçü tizigi teg körtle tişleri köñül[ümin] yürekimin ertingü tepretti titretti “Kıpkırmızı dudakları, inci dizisi gibi güzel dişleri gönlümü (ve) yüreğimi olağanüstü titretti” (DAS/3896-3898) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

anta ok yekler oy[unı]n oynayu bödiyü yırlayu ayaların yapınıp sıçganakların tutunup oot öñlüg kıpkızıl saçların artlarında id{D}ıp “Hemen oyunlarını oynayarak, dans ederek, şarkı söyleyerek yumruklarını (sıktilar). Adalelerini sıkarak sertleştirip, ateş renkli kızıl saçlarını sırtlarına salıverdiler” (DAS/3518-3522) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

çöpdik: kirli, pis, karışık (Gulcalı, 2021, s. 464)

(*çöpdik* sözünün “kirli, pis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

arıgsız; “karışık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgak*)

çözül-: çözülmek, iki veya daha çok şey birbirinden ayrılmak (Çetin, 2020b, s. 431)

seşil-: çözülmek, ayrılmak, bölünmek (Hamilton, 2020, s. 176)

uçar yultuz üstürti üzüksüz tüşer çözülüp “Gökyüzünde uçan yıldızlar sürekli çözülüp düşerler” (AY-VIII/1390-1391) (Çetin, 2020b, s. 337, 383)

amrak yemä adrılır sevig yemä süşilür tep tedi “‘Sevgili de ayrılır aşık da’ dedi” (PK/LXXVIII.5-6) (Hamilton, 2020, s. 69)

çuba: elbise (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 380) (*bk. çeñrek*)

çubagan: hünnap, jujube (Keskin, 2022, s. 575)

tabılku: hünnap (jujube) ağacı (T. Tekin, 2013, s. 61)

çubagan bilä bütürüp [be]rz-ün “Hünnap ile hazırlayıp versin” (HB/BuYön56.7) (Keskin, 2022, s. 254, 436)

bir tabılku yüz bolı “Bir hünnap yüz oldu” (IB/32) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

çug (I): köstek (Ölmez, 1991, s. 92); bağ, demet, kese (Keskin, 2022, s. 575)

[*çug (I)* sözünün “bağ, köstek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag (I)*]

yançuk: torba, kese (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

iki yiplig [ç]ug bir k(a)ra çug... “İki ipli kese, bir kara kese...” (HB/Vas03.2) (Keskin, 2022, s. 215, 422)

yançuk kor osuglug etüzlügler “Torbada yoğurt mayası gibi vücudu vardır” (Maytr./105.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 175, 268)

çug (II): çalılık (Keskin, 2022, s. 575) [*bk. arag / arıg (II)*]

çug (III): mühür (Keskin, 2022, s. 575)

mudur: (<< *Skr. mudrā*) ilahi niteliklerin gövde üzerindeki işaretleri, tezahür; işaret, mühür, alamet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359)

tamga: damga, mühür (Keskin, 2022, s. 717)

t(a)mg-a-lar(ı)mız-nı basıp bertimiz “Damgalarımızı basarak verdik” (HB/Çeş28.10-11) (Keskin, 2022, s. 297, 453)

çugla-: bağlamak, tamamlamak (Keskin, 2022, s. 575)

(*çugla-* sözünün “bağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ba-*; “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bısur-*)

çulvu: küfür, hakaret (Wilkens, 2021, s. 240); kaba (Tokyürek, 2018, s. 845); sövgü (Hamilton, 2020, s. 155); kötü-yakışsız söz; iftira (Ölmez, 1991, s. 92); yalan (Özbay, 2019, s. 148)

(*çulvu* sözünün “yalan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armak*; “küfür” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atış*; “iftira” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çaşut*)

çulvu “hakaret, kaba”

erig: kötü, kaba, çirkin; zor (Çetin, 2020b, s. 437)

irig: kaba, iri, çirkin (Elmalı, 2022, s. 410)

isiz: (“yavaz” ile birlikte) kötü, kaba (Elmalı, 2022, s. 411)

karıncılık: hakaret, aşağılama (Ş. Tekin, 2019b, s. 403)

salık: kaba, pis (Ş. Tekin, 2019b, s. 453)

sarsığ: kaba, kötü, iğrenç, küfür (Elmalı, 2022, s. 453)

yala: iftira, hakaret, yankı, boş (Tokyürek, 2018, s. 983)

yavgan: kaba, bayağı (Ayazlı, 2012, s. 361)

yolba: kaba (Gulcalı, 2021, s. 558)

nâcük antag çulvu sav agzıñızta önär “Böyle yalan yanlış bir söz ağzınızdan nasıl çıkar?” (PK/A.14-15) (Hamilton, 2020, s. 76)

birök yana kırsarlar erig yavlak ayıg kılınçig odguratı tüşerler üç yavlak yo[l]lar içinte “Eğer kaba, kötü işler yaparlarsa kesinlikle düşerler üç kötü yolun içine” (AY-VIII/1522-1525) (Çetin, 2020b, s. 349, 384)

bo montag i[rig] s[arsıg] savın sö[ge] sarsa kadır [...] tumlug yüzlüg yekler rakşaslar [...] tamuluglarıg kayınar isiç içinte kemiştirler “Bu şekilde kötü, kaba sözlerle hakaret ederek kızgın ... soğuk yüzlü şeytanlar ... cehennemlikleri kaynar kazan içinde bırakırlar” (DAS/718-721) (Elmalı, 2022, s. 89, 242)

kunçuyların isiz yavaz sakınçın uzun turkaru br(a)hmadate eligke yalganturur erti “(Kraliçe Bhadrā), kadınlara has kötü ve şeytani düşüncelerle sürekli Hükümdar Brahmadatta’ya yağ çekerek (onu kandırırdı)” (DAS/1171-1173) (Elmalı, 2022, s. 105, 247)

yirinçlig karıncılık kıltaçılar “(Onlara) hakaret eden ve hor görenler.” (Maytr./81.49) (Ş. Tekin, 2019b, s. 150, 253)

kim öñre kişi etüzinte erken üç erdnig aklaguçı sarsıg salık tevlig kürlüg urunçak yigüçi erseler olar inçe tip sakınç sakınurlar “Vaktiyle insanlar âleminde iken üç cevheri reddettikleri, kötü, fena ve hileli (oldukları) ve emaneti yedikleri için bunlar şöyle düşünürler” (Maytr./70.16-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 131, 242)

bodunu karası yavgan yavız köñüllüg bolgay “Halk kötü kalpli olacak” (AY-VI/683-684) (Ayazlı, 2012, s. 115, 173)

alku yogun yolba törölärtin, öñi üdrülüp yorımakta turmakta yañılmaksız “Bütün kaba saba alışkanlıklardan uzaklaşıp yürüme ve durmada (=davranışlarda) hatasız(sınız)” (AY-X/1249-1252) (Gulcalı, 2021, s. 234, 278)

çupun: kâse (Çetin, 2020a, s. 270) (bk. ayak)

çurni: (< Toh.A curm ~ Toh.B cūrñ ~ cūrm < Skr. cūrṇa) toz (Karaayak, 2021, s. 685)

kıçmuk: zerre, küçük parçacık, toz (Elmalı, 2022, s. 420)

kog: toz (Ş. Tekin, 2019b, s. 414)

parmanu: (<< *Toh.B paramānu* < *Skr. paramāṇu*) toz, küçük parça
(Karaayak, 2021, s. 766)

toz: toz (Elmalı, 2022, s. 475)

sukançig ot çur<n>ilarig kayu bar[in]ça alku çin[tamani] yertinçüdeki kayu barınça arıg yeg sukanç[ig] ol “Hoş bitkilerin tozlarını her ne varsa bütün hepsini cintāmaṇi dünyasında temiz (ve) daha güzeldir” (ABİT/114-115) (Karaayak, 2021, s. 69, 232)

bu yagız yir özeki kog toprak birer evin sanagalı “Bu kara toprak üstündeki tozlar tane tane sayılabilir” (Maytr./38.26-28) (Ş. Tekin, 2019b, s. 89, 216)

bo monı teg keṇ ulug üç min [ulug min] yertinçü yer suvda toz toprak b[olmuş kog] kicmuk ot yem sanınça... “Bu (ve) bunun gibi yüce, üç bin (büyük bin) dünyada toz toprak olmuş toz (ve) bitki sayısınca...” (DAS/4465-4467) (Elmalı, 2022, s. 222, 286)

çuv: (< *Çin. chāo*) makbuz, fiş, belge (Keskin, 2022, s. 575)

(çuv sözünün “belge” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitig*)

çuval: (< *Far. çuvāl*) çuval (Keskin, 2022, s. 575)

lagsı: (< *Çin. luò zǐ*) kap, çuval, file (Keskin, 2022, s. 651)

tagar: çuval; bir çeşit tahıl ölçüsü (Keskin, 2022, s. 716)

bir [ç]juval berip baş kă[z]-ig-kă tutzun “Bir çuval verip (bunu) birinci düzenli iş sırası (hesabına) sayısın” (HB/BuYön72.6-7) (Keskin, 2022, s. 264, 439)

on kap çuval-ı lagsı-sı [b]ir kăpâz-lig ton bir yogluk [bō]z iki yarım kalın böz iki [kür]i min birlä bütürüp berz-ün “On kap çuval (ve) kap ile bir pamuklu elbise, bir elbiselik böz, iki yarım kalın böz, iki küri un ile hazırlayıp versin” (HB/BuYön14.4-7) (Keskin, 2022, s. 233, 428)

çün: (< *Çin. zhōng*) çan (Elmalı, 2022, s. 397) (bk. *çaṇ*)

D [D(a)r(a)ni – Dy(a)n]

d(a)r(a)ni / dar(a)ni / d(a)rni / darni: (<< *Skr. dhāraṇī*) büyü söz, tılsım, büyü (Tokyürek, 2018, s. 845); büyü sözü (Ayazlı, 2012, s. 304); sihirli bağıntı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348)

(*d(a)r(a)ni / dar(a)ni / d(a)rni / darni* sözünün “büyü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arvış / avış*)

dana: (<< *Skr. dāna*) sadaka (Tokyürek, 2018, s. 846) (bk. *buşı / buşi / poşı / puşi*)

dani: (<< *Skr. dhanin*) zengin kimse (Elmalı, 2022, s. 397) (bk. *bar*)

d(a)rm / darm / darma / dram / drm: (<< *Skr. dharma*) öğreti (Çetin, 2020a, s. 270); din, akide (Elmalı, 2022, s. 397)

(d(a)rm / darm / darma / dram / drm sözünün “öğreti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*)

den: din (Özbay, 2019, s. 148)

nom: (< *Soğd. nwm* < *Gr. νόμος*) öğreti, kanun, din (Keskin, 2022, s. 668); akide (Ölmez, 1991, s. 105)

şasın / şazın: (<< *Skr. śāsana*) öğreti, din (Tokyürek, 2018, s. 931); akide (Ş. Tekin, 2019b, s. 464)

törö: yasa, öğreti, akide; merasim (Gulcalı, 2021, s. 532)

yarlıg: emir; din; vaaz (Ş. Tekin, 2019b, s. 503)

namo but nam[o d(a)rm .. namo] saŋ “Buda’ya saygı! (Dine) saygı! Cemaate (saygı)!” (DAS/56) (Elmalı, 2022, s. 67, 233)

kiçigi-m-tä bitig ujik nom bogşut [ögr]änmiş üçün... “Küçüklüğümde yazı yazmayı, dini öğretiyi öğrendiğim için...” (HB/Dilek04.6-7) (Keskin, 2022, s. 272, 441)

takı yime tört küşen uluşta bakşılar boltılar kim burkan şazınıŋa ulug asaŋ tusu kıltilar “Ve yine Dört Küşen ülkesinde, Burkan dinine büyük hizmet etmiş olan üstatlar vardı” (Maytr./55-58) (Ş. Tekin, 2019b, s. 45, 191)

darmamıg: (<< *Skr. dharmamegha*) dharmā, öğreti bulutu (Tokyürek, 2018, s. 846)

şazin: (< *Toh.A / B. śasām* < *Skr. śasana*) öğreti, dharma, sūtra (Gulcalı, 2021, s. 517)

darmamıg nom bulıt atl(i)g oron ol “Dharmā bulutu adlı yerdir” (AY-IV/2890-2891) (Tokyürek, 2018, s. 517, 599)

darmaya: (<< *Skr. dharmāya*) özellik, karakteristik (Karaayak, 2021, s. 685)

ent(i)ki: görünüm, özellik (Tokyürek, 2018, s. 864)

lakşan: (< *Toh.A lakşam / Toh.B. lakşām* < *Skr. lakṣaṇa*) ayırt edici işaret, özellik, sıfat (Gulcalı, 2021, s. 492)

k(ä)ntü ençin māñisin tilämätin ätözlärin isig özlärin äsirkämämäk ärsär k(a)ltı beş azuntakı tınl(i)glar üçün öz ätöznüŋ ençin māñisin ent(i)kisin yaragın tutmatın özlärin başların berü isig özlärin tıda särmäk särinmäk ärür “Kendi huzurunu dilemeden vücudunu (ve) özünü esirgememek beş hayat şeklindeki canlılar için kendi vücudunun rahatını, huzurunu, niteliğini, faydasını elde etmeden özlərini (ve) başlarını verip vücutlarını feda edip sabretmektir” (AY-IV/632-639) (Tokyürek, 2018, s. 367-368, 570)

daruga: (< *Moğ. daruŋa*) yönetici, amir, vali, lider (Keskin, 2022, s. 576)

(*daruga* sözünün “lider” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı / açari*; “amir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguç*; “yönetici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk / buyruk*)

tu: vali, şahıs adı (Keskin, 2022, s. 748)

tuñ: vali, şahıs adı (Keskin, 2022, s. 750)

tutuñ: (< *Çin. dū tǒng*) vali, şahıs adı (Keskin, 2022, s. 754)

tutuñkıya: [< *Çin. dū tǒng* + *T. (+kIyA)*] vali, şahıs adı (Keskin, 2022, s. 756)

ambı balık daruga-larıña ädärkä yaraşu at berip çintso ayag-ka tägimlig-kä bir-kä iki berip ağır kın-ka tägir-biz “Ambı şehri valilerine eyere yaraşır at verip saygıdeğer Çintso’ya da bire iki verip ağır cezaya çarptırılırız” (HB/EnvEd03.2v-5v) (Keskin, 2022, s. 209, 420)

den: din (Özbay, 2019, s. 148) (bk. *d(a)rm / darm / darma / dram / drm*)

dendar / dentar / dıntar / di[n]tar / dintar: (< *Soğd. δyndōr*) din adamı, dindar (Tokyürek, 2018, s. 846); mümtaz, seçilmiş (Ş. Tekin, 2019b, s. 380); seçkin (Ölmez, 1991, s. 92); rahip (Özbay, 2019, s. 148); Mani dinine inanan (T. Tekin, 2013, s. 52); inançlı; keşiş (Keskin, 2022, s. 576)

(*dendar / dentar / dıntar / di[n]tar / dintar* sözünün “seçilmiş, seçkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*; “rahip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşıçı / buşıçı / poşı-çı*; “keşiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arjı / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*; “inançlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapudlıg / ç(a)kşap(a)tılg / çhşaptılg / çhşaputlug*)

teñrilig: dindar (T. Tekin, 2013, s. 62)

kiçig di[n]tar burua guru eşid[ip] içimiz isig Sangun İtaçuk üçün bitidim “(Ben) genç dindar (mürüt), mürşit kahinden işitip, ağabeyimiz aziz Sangun İtaçuk için (bu kitabı) yazdım” (IB/67) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

teñrilig *kurtga yurtta kalmış* “Dindar (bir) yaşlı kadın terk edilmiş kamp yerinde (yalnız) kalmış” (IB/13) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

dezit: (< *Toh.A deşit ~ Toh.B désam < Skr. diśati*) affetme, bağışlama (Karaayak, 2021, s. 686)

(*dezit* sözünün “bağışlama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşug*)

kşanti: (< Toh.A kşānti ~ Toh.B kşānti < Skr. kṣānti) bağışlama, affetme; pişman (Karaayak, 2021, s. 736)

dezit kşanti bolzun “Affetsin, bağışlasın” (ABİT/1) (Karaayak, 2021, s. 59, 223)

dıdım / didim: (< Soğd. δyōm~δyōdmh < Gr. diadēma) taç (Tokyürek, 2018, s. 846)

kirit: (< Skr. krita) taç (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

pasak: (< Toh. psak < B.Soğd. 'psk) taç (Ş. Tekin, 2019b, s. 450)

hualıg didim kädmişläri közünür “Çiçekli taç giydikleri tezahür eder” (AY-IV/2766-2767) (Tokyürek, 2018, s. 509, 597)

kayusı başımızta didim p(as)ak... “Bazılarımızın başında bir taç...” (Maytr./62.42) (Ş. Tekin, 2019b, s. 121, 237)

divip: (<< Skr. dvīpa) ada, ülke (Tokyürek, 2018, s. 846); kıta (Çetin, 2020b, s. 431); dünyayı oluşturan 4 anakaradan her biri (Elmalı, 2022, s. 398)

(divip sözünün “ülke” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*)

otrug: ada (Ayazlı, 2012, s. 333)

duşab: (< Far. dūšāb) pekmez (Keskin, 2022, s. 576)

panıt: (< Skr. phānita) bir tür şerbet, pekmez? (Berbercan, 2016, s. 125)

[bir k]üri alım[-a] [tal]kan-ı tört kalça **duşab-ta** kârsin yalın onlar [küri] çubagan bilä bütürüp [be]rz-ün “Bir küri elma kavutu, dört boynuz hokka ve pekmez Kârsin, Yalın, onlar [...] küri hünnap ile hazırlayıp versin” (HB/BuYön56.6-7) (Keskin, 2022, s. 254, 436)

duşkaraçar / duşkrçar: (<< Skr. duşkara-caryā) acı çekme, çile çekme (Gulcalı, 2021, s. 464); ızdırıp (Ş. Tekin, 2019b, s. 380)

(*duşkaraçar / duşkrçar* sözünün “ızdırıp” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*)

emgeklig: eziyetli, eziyet ile dolu olan, sıkıntı(lı); acı çekme (Karaayak, 2021, s. 689)

kagurulmak: acı çekme, acıyla kavrulma (Gulcalı, 2021, s. 484)

altı yıl tönı duşkaraçar atl(i)g açıg tarka ämgäk ämgänip y(i)ti tägzinçlig ıdok nom tilgänin ävirtijiz “Altı yıl boyunca duşkaracaryā adlı ağır eziyete katlanıp keskin daireli kutsal öğreti tekerleğini çevirdiniz” (AY-X/1252-1255) (Gulcalı, 2021, s. 234, 278)

ämgäklig oronta tüşgäy m(ä)n “Acı çekme makamına düşeceğim” (ABİT/906) (Karaayak, 2021, s. 144, 297)

körüp ötrü elig bæg montag yañlıg yavız b(ä)lgüg yañırtı yänä üstäldi buşmak
kagurulmak ämgäki “Sonra han, böylesi kötü (bir) işareti görünce kederi
 yeniden çoğaldı” (AY-X/751-754) (Gulcalı, 2021, s. 196, 272)

düli: (< Moğ. *düli* < T. *tüş*) orta, yarım (Keskin, 2022, s. 576)

(*düli* sözünün “orta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*)

yarı: yarı, yarım (Keskin, 2022, s. 780)

yarım: yarım, yarı (Keskin, 2022, s. 781)

*ud yıl biry(e)g(i)rminç ay tokuz y(a)ñıka indu elçi-niñ **düli** at-larıña bergü*
y(e)g(i)rmi bag-ot iki tagar saman[-ta] bökän şäli on bag ot berz-ün “Sığır yılı
 on birinci ayın dokuzuncu gününde Bökän Şäli, Indu Elçi’nin orta (mesafe)
 atlarına verilecek yirmi bağ ot, iki tagar samandan on bağ ot versin”
 (HB/BuYön74.1-4) (Keskin, 2022, s. 265, 439)

*yaman bag-larımız-nı ikiläp **yarısı** bolı* “Kötü bağlarımızı çoğaltıp yarısı oldu”
 (HB/Dilek01.49-50) (Keskin, 2022, s. 270, 440)

*bir **yarım** bakır kümüş kupçır-ıña tutzun* “Bir yarım bakır gümüş kupçır
 (vergisine) saysın” (HB/BuYön69.8-10) (Keskin, 2022, s. 262, 438)

dy[a]n / dyan: (< Soğd. *dy ’n* / Toh.A/B *dhyām* < Skr. *dhyāna*) meditasyon, içe
 bakış (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348); yoklama, (içe yönelik) bakma (Ayazlı, 2012, s.
 304); derin düşünme, tefekküre dalma, inceleme (Gulcalı, 2021, s. 464); derin
 düşünce, önsezi (Çetin, 2020a, s. 270); düşünce (Karaayak, 2021, s. 686); istiğrak (Ş.
 Tekin, 2019b, s. 380); derin düşünceye dalma, tefekkür, mistik trans, vecd hali
 (Elmalı, 2022, s. 398); bakma, içbakış, (Ölmez, 1991, s. 92)

(*dy[a]n / dyan* sözünün “düşünce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için
 bk. *adkak*)

dy[a]n / dyan “meditasyon, istiğrak, tefekkür”

kolulamak: düşünme, meditasyon, düşünmeye ait, düşünmek
 (Karaayak, 2021, s. 729)

pakçan / pkçan: (< ?) temaşa, istiğrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 450)

sakinç: düşünce; istiğrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 453); tefekkür (Çetin,
 2020b, s. 463)

samar / smar: (< Soğd. *s’m’r* < Skr. *samadhi*) istiğrak (Ş. Tekin,
 2019b, s. 453)

*uñnir körmäk atl(ı)g **dy[a]nıg** öritü y(a)rılıkadı* “Uññısa gösterisi diye
 adlandırılan meditasyonu oluşturdu” (SİTA/11-12) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 70,
 163)

*anın altı y(e)g(i)rmi **kolulam[ak]** sudurta sözlämiş ol* “O, on altı meditasyon sütrasında söylemiştir” (ABİT/664-665) (Karaayak, 2021, s. 121-122, 279)

***pkçanka** barı yarlıkamış* “Haşmetle istiğraka dalmış!” (Maytr./91.22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 165, 262)

*kayu kayu tütrüm teriñ **sakinç** sakınur (e)rki siz* “Nice nice derin istiğraklara dalarsınız siz” (Maytr./39.14-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 91, 217)

*nızvanılarag arıtı alkımış alku **dyan samarlar** öze erk türk (bo)lmış* “İhtirasları tamamıyla yok etmiş, bütün istiğraklara hâkim olmuştur” (Maytr./2.46-48) (Ş. Tekin, 2019b, s. 42-43, 189)

E (Eb – Ezügsüz)

eb / ev / ew: ev, bark (Karaayak, 2021, s. 699); çadır, ikametgâh (Ölmez, 1991, s. 94); barınak, yer (Elmalı, 2022, s. 403)

(*eb / ev / ew* sözünün “çadır, barınak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alaçu / alaçuk*; “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “ev, ikametgâh, bark” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*)

ebçi / evçi: kadın, eş (Keskin, 2022, s. 576)

hanımlıg: eş, erkeğin eşi (Tokyürek, 2018, s. 866)

hatun: kadın, kraliçe (Gulcalı, 2021, s. 468)

işi / iışı: kadın, hanım (Ş. Tekin, 2019b, s. 398); eş (Çetin, 2020b, s. 439)

kişi: kadın, karı, zevce, eş (Elmalı, 2022, s. 424)

tişi: dişi, kadın (Tokyürek, 2018, s. 953)

uzun tonlug: kadın (T. Tekin, 2013, s. 64)

yutuz: kadın, eş (Çetin, 2020b, s. 491)

*er **evçi** körkin körtgürü nomlayur kutgarur* “Erkek ve kadınlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır” (KİP/138-139) (Ş. Tekin, 2019a, s. 15, 22)

***hatunun** ütläyü inçä tep tedi* “Eşini teselli ederek şöyle dedi” (AY-X/415-416) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)

*biş türlüg bu toyınlar **işilerniñ** edgüleri titir* “Bu beş rahip kadınların iyiliğidir” (Maytr./23.14-15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 72, 206)

*m[ana] teñlig **kişig** y(i)me kim ayı[t]ur* “Benim gibi kadını niçin sorar?” (DAS/3946-3947) (Elmalı, 2022, s. 204, 280)

***tişi** tınl(ı)glar bir är üzä **hanımlıg** bolup ätözin küzätgäli tapladaçı* “Kadın canlılar, bir erkeğe hanım olup vücudunu korumayı kabul edecek(tir)” (AY-IV/1434-1436) (Tokyürek, 2018, s. 420, 580)

uzun tonlug közüñüsin kölke ıçgıñmıř “(Bir) kadın aynasını göle düşürmüş” (IB/22) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

oglı yutuı kop ögırer tır “Çocukları ve kadını hep seviniyorlar, der” (IB/29) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

eçi / içi: ağabey, büyük erkek kardeş (Elmalı, 2022, s. 404) (*bk. aka*)

ed: madde (Ş. Tekin, 2019b, s. 381); mal mülk (Tokyürek, 2018, s. 847); mal, değerli meta (Berbercan, 2016, s. 96); eşya (Keskin, 2022, s. 577); mülk (Elmalı, 2022, s. 398); şey (Karaayak, 2021, s. 687)

(*ed* sözünün “mal, mal mülk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agı*; “eşya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırık / agruk*; “mülk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*)

ed “madde, şey”

neñ: mal, mülk, şey (Elmalı, 2022, s. 438)

nese: eşya, nesne, şey (Keskin, 2022, s. 666)

öñlüğ: 1. renkli 2. madde, şekil (Tokyürek, 2018, s. 916)

sav: söz; şey; hadise (dinî) (Ş. Tekin, 2019b, s. 456)

öñ[i] [ä]dlär közünmädin yintäm y(a)ruk yaltrıklar ok közü[miş]-[in] sakıñu ol “Başa şeyler görünmeden sadece parıltılı ışıkların göründüğünü düşünecektir” (ABİT/1356-1358) (Karaayak, 2021, s. 187, 329-330)

[yovı yilügölük neñ<k>e] ogşatı ol eligler[niñ beglerniñ el orunı “(Kandırarak kendisine bağlayan nesne) gibidir o (hükümdarların tahtı)” (DAS/2072-2073) (Elmalı, 2022, s. 138, 258)

bu n(ä)s-ä-l(ä)r-ni turı-ka bermäsär-m(ä)n borluk turı-ka togru töläç bolzun “Bu eşyaları Turı’ya vermezsem üzüm bağı Turı’ya doğrudan tazminat olsun” (HB/Çeş23.19-21) (Keskin, 2022, s. 293, 451)

eded-: beslenmek, kuvvetlenerek büyümek, verimli olmak (Ayazlı, 2012, s. 304)

(*eded-* sözünün “beslenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşa-*)

eder: eyer (Röhrborn, 2017, s. 138) (*bk. bağırçık*)

eder- / ider- / yeder-: takip etmek, peşinden gitmek (Gulcalı, 2021, s. 465)

ıy-: tabi kılmak, takip etmek (Gulcalı, 2021, s. 473)

kovıt-: takip etmek, kovalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

ud-: takip etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 489)

ymä balıktın ündilär elig bāgig edürü “Hanı takip ederek şehirden çıktılar” (AY-X/739-740) (Gulcalı, 2021, s. 195, 272)

anıñ ara bir kuşlagu kuşka kovıtmış kögürçgün muñka tarkka tegip şariputri arhantnıñ köligesiñe sıkıntı inçe ök korkınçı sönmedi bezer titreyür erti “Bu arada bir yırtıcı kuş tarafından takip edilen bir güvercin yorgun ve bitkin bir hâlde Şariputranın gölgesine sığındı, fakat korkusu geçmedi, titreyip duruyordu” (Maytr./5.24-30) (Ş. Tekin, 2019b, s. 48, 192)

udu kelmi(ş) tınlıglar... “Takip ederek gelmiş yaratıklar...” (Maytr./19.10-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 67, 203)

edger-: dikkate almak (Ayazlı, 2012, s. 304)

kay-: (mecazen) dikkate almak, önem vermek, dikkat etmek (Gulcalı, 2021, s. 487)

yıçan-: dikkate almak, sakınmak, endişelenmek (Gulcalı, 2021, s. 555)

bu nom ärdini bar ärip kertgünmäsär ädgärmäsär äşidmäsär tıñlamasar... “Bu öğreti mücevherinin olduğuna inanmazsa (öğreti mücevherini) dinlemezse...” (AY-VI/650-651) (Ayazlı, 2012, s. 113, 173)

ötrü titdi ätözin isig öziñä kaymadın “Sonra canını hiçe sayarak vücudunu feda etti” (AY-X/590-591) (Gulcalı, 2021, s. 184, 270)

edgü: iyi, güzel, üstün; doğru; erdem; iyilik (Gulcalı, 2021, s. 444); en iyi (Hamilton, 2020, s. 147); üstünlük (Ayazlı, 2012, s. 304); sevap (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348); mükemmellik (Karaayak, 2021, s. 687)

(*edgü* sözünün “mükemmellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “iyilik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*; “en iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınkı / baştınkı*; “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın / baştın*; “erdem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*; “sevap, iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*)

edgü “güzel”

körk: güzel; vücut; heykel (Ş. Tekin, 2019b, s. 418)

körkdeş: güzel, güzellik (Tokyürek, 2018, s. 889)

körkle: görünüş, güzel (Tokyürek, 2018, s. 889)

körklek(i)ye: güzel, güzel görünüşlü (Gulcalı, 2021, s. 479)

körklüg: güzel (Çetin, 2020a, s. 281)

körtle: güzel (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

körtleçi: güzel, görülmeye değer (Keskin, 2022, s. 636)

körüklüg: manzaralı, güzel (T. Tekin, 2013, s. 57)

kövşek: hoş, güzel (Gulcalı, 2021, s. 480)

küsel: güzel (Elmalı, 2022, s. 432)

lıgso: (< *Tib. legs-so*) iyi, güzel (Gulcalı, 2021, s. 492)

menizlig: güzel (Tokyürek, 2018, s. 897)

sadu: (< *Soğd. s'δw* < *Skr. sādhu*) iyi, güzel (Keskin, 2022, s. 691)

sukançig: harika, hoş, leziz, güzel (Gulcalı, 2021, s. 515)

şobak: (<< *Skr. śobhaka*) pırlanta, çok parlak, göz alıcı, güzel (Tokyürek, 2018, s. 932)

tokılıg: zarif, narin, güzel (Çetin, 2020a, s. 296)

türk: yiğit, güçlü, kudretli; genç, güzel (Elmalı, 2022, s. 479)

uz: ustaca; güzel (Gulcalı, 2021, s. 543)

yıd: güzel, güzel koku (Karaayak, 2021, s. 833)

küsäyür m(ä)n nomlazun, nirvan tegmä edi nomug b(ä)lgürtdäçi tolp kamag äd[gu] ädrämlär terkinin “(Buddha’nın) bütün güzel erdemler(inin) toplamını ortaya çıkaran Nirvāṇa denilen asıl öğretiyi vaaz etmesini dilerim” (AY-X/1174-1177) (Gulcalı, 2021, s. 228-229, 277)

körkdüş b(ä)lgü tözlügin bilmäk... “Güzel işaret esasını bilmek...” (AY-IV/1742) (Tokyürek, 2018, s. 440, 584)

körklü kövşük tokılıg *inimiz ärdiñ küvüz a* “Güzel kardeşimiz idin ey gururlu!” (AY-X/352-353) (Gulcalı, 2021, s. 168, 267)

nä ada ärdi atayım körklük(i)yü ögüküm “Ne bela idi yavrucuğum, güzel çocuğum!” (AY-X/492-493) (Gulcalı, 2021, s. 178, 269)

säviglig körklüg mänizlig üç oğlanı ärti “Sevimli, güzel (yüzlü) üç oğlu var idi” (AY-X/81-82) (Gulcalı, 2021, s. 150, 264)

tört buluntın adruk körtle sarvaglar (bo)lur “Dört cihette müstesna ve güzel kuleler vardır” (Maytr./31.21-22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 80-81, 211)

küsel edgü kılınç örütürgeli udaçı bolurlar “Güzel, iyi işi ortaya koymaya muktedir olurlar” (DAS/3969-3970) (Elmalı, 2022, s. 205, 280)

bar bayagut bolgalı toyın braman bolgalı alp atım bolgalı körklüg mänizlig bolgalı biliglig ädrämlig bolgalı tapladaçı “Zengin olmayı, öğretmen olmayı, kahraman savaşçı olmayı, güzel yüzlü olmayı, bilgili erdemli olmayı sevecektir” (AY-IV/1430-1433) (Tokyürek, 2018, s. 420, 580)

sadu ädgü lgso “Güzel!” (AY-X/1597) (Gulcalı, 2021, s. 261, 282)

abita t(ä)ñri burhannıñ kayu nomlagu yeg sukançıg nom ärdinisiñä yükünür biz “Amitābha Tanrı Buddha’nın her öğüt verme(sine) (ve) daha güzel öğreti mücevherine secde ederiz” (ABİT/317-318) (Karaayak, 2021, s. 89, 249)

ol y(i)me sene erniñ [ra]gagayini atlıg kişisi türk yigit erti “O, Séna (isimli) adamın Rāgagāyini adında genç (ve) güzel (bir) karısı vardı” (DAS/1006-1007) (Elmalı, 2022, s. 99-100, 245)

tängäşisiz uz körklä tägirmi siziñ yüüzünüz ol “Yüzünüz eşsiz (derecede) güzel ve yuvarlaktır” (AY-X/1088-1089) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

edgü ögli: arkadaş, (dinî) öğüt veren; iyiliksever (Gulcalı, 2021, s. 444)

(*edgü ögli* sözünün “arkadaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adaş*; “iyiliksever” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyançı*)

edgüker-: iyileştirmek, daha iyi konuma getirmek, düzeltmek, yeniden düzenlemek (Elmalı, 2022, s. 398)

köntül-: düzeltmek (Karaayak, 2021, s. 731)

köntür-: doğrultmak, düzeltmek (Ayazlı, 2012, s. 321)

onar-: düzeltmek, onarmak (Tokyürek, 2018, s. 907)

yeged-: üstün kılmak, iyileştirmek (Çetin, 2020a, s. 304);

düzeltilmek (Keskin, 2022, s. 786)

adın tın(ı)glarıg edgükerü katıgl[ant]ı tavrantı “Başka canlıları düzeltmek için gayret etti” (DAS/3762-3763) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

amtı öñädü köntülü... “Şimdi iyileşip...” (ABİT/1180) (Karaayak, 2021, s. 171, 316)

köni nom üzä köntürgäy basgay utgay yegädgäy tep y(a)rılıkadı “Doğru öğreti ile üstün gelip yenecek” diye buyurdu” (AY-VI/433-434) (Ayazlı, 2012, s. 97, 171)

bar tözliüg nomlarnıñ sukançıg barın ötkürüp onarıp... “Var esaslı kanunların tatlı varlığını anlayıp, düzeltip...” (AY-IV/433-434) (Tokyürek, 2018, s. 354, 567)

edgükerü: iyice, sağlamca (Çetin, 2020b, s. 432)

(*edgükerü* sözünün “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añsız*)

katıgtı: iyice, sağlamca (Çetin, 2020a, s. 276)

ürüg amıl tikisiz : katıgtı sözlezün bo d(a)r(a)nig : burhan körki üskinte “Dingin ve sessiz, iyice söylesin bu dharaniyi, Buddha resmi (ya da heykeli) karşısında.” (AY-VII/611-613) (Çetin, 2020a, s. 187, 223)

edgölüg / edgölük: iyi, iyilik, hayırlı (Elmalı, 2022, s. 399); ‘iyili’ (Ölmez, 1991, s. 92); iyiye ait (Karaayak, 2021, s. 688); iyiliksever, şefkatli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348)

(*edgölüg / edgölük* sözünün “iyilik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*; “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “iyiliksever” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyançı*; “hayırlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyanlık / buyanlag*)

y(a)rlıkançuçı: şefkatli, merhametli (Gulcalı, 2021, s. 551)

ädgölüg *naraya[ne]ka* : *beş ulug mudurlar üzä yüküntürülmişkä* : *yükünürm(ä)n* “Beş büyük mudra ile kulluk edilmiş olana, iyiliksever Nārāyaṇa’ya saygıyla eğilirim” (SİTA/35-37) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73, 164)

küsüşüm täginür t(ä)ñrim ä menı erinçkäyü y(a)rlıkap ürüg zatı körkitzün ulug y(a)rlıkançuçı ätözin “Ey tanrım! Bana merhamet edip yüce şefkatli vücudunuzu bana daima göstermenizi dilerim” (AY-X/1185-1188) (Gulcalı, 2021, s. 229, 277)

edgüti: çok iyi (Berbercan, 2016, s. 96); iyi, iyice (T. Tekin, 2013, s. 53); adamakıllı (Ayazlı, 2012, s. 305); tam olarak (Özbay, 2019, s. 146)

(*edgüti* sözünün “tam olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlıg*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*; “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*)

uz: çok iyi, harika, ustaca (Keskin, 2022, s. 765)

uzkıya: çok iyi, harika, ustaca (Keskin, 2022, s. 765)

yeg: iyi, daha iyi, yeğ, çok iyi, eksiksiz (Ayazlı, 2012, s. 362)

edgüti *könülkertı* “Çok iyi bir şekilde tefekkür etti” (OB/12.23, 13.1) (Berbercan, 2016, s. 12-13, 66)

uz *bitiyü<r>-m(ä)n* “Çok iyi (şekilde) yazarım” (HB/Çeş94.3) (Keskin, 2022, s. 324, 465)

[tä]gürüp uz-k(t)y-a körü [... “Ulaştırıp çok iyi (şekilde) görüp [...” (HB/Kar85.3) (Keskin, 2022, s. 352, 480)

bo muntag yañlıg ulsuz tüpsüz yeg başdınkı tüşkä utlıka tägmäk... “Bunun gibi sonsuz en üstün karşılığa ulaşmış...” (AY-VI/780-782) (Ayazlı, 2012, s. 123, 174)

edi / eye / idi / ige / iye: sahip, iye (Gulcalı, 2021, s. 465)

(*edi / eye / idi / ige / iye* sözünün “sahip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg er*)

edik-: değer görmek; yüceltilmek (Çetin, 2020b, s. 436)

kötrül-: yüceltilmek, yükseltmek (Karaayak, 2021, s. 735)

edikmişke yavızlar ayagsız bolmışka [edgü]ler montada adın üç [tör]lüg ada tudalar [b(e)l]gürer “Kötülerin değer görmesiyle iyilerin değersiz olmasıyla bundan başka üç tür tehlike daha belirir” (AY-VIII/1438-1443) (Çetin, 2020b, s. 341-342, 383)

burhan atı kötrülmişlär alku barça ol sukavati [uluş]ug artokrak ögärlär küläyürlär “Buddha (ve) adı yüceltilmişlerin bütün hepsi o Sukhāvātī ülkesi(ni) fazlasıyla öoverler, methederler” (ABİT/457-458) (Karaayak, 2021, s. 102, 262)

ediz / idiz: yüksek, yüce, yüksek yer (Elmalı, 2022, s. 404); geniş (Hamilton, 2020, s. 155); yükseklik (Çetin, 2020b, s. 436)

[*ediz / idiz* sözünün “geniş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok / açuk*; “yüksek (mecazi)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*]

enşiz: üstün, yüce (Berbercan, 2016, s. 97)

köt: yüce, yüksek (Elmalı, 2022, s. 428); yükseklik (Hamilton, 2020, s. 167)

kötki: yayla, yüksek yer, tepe (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

kötrülmüş: yüce, yüceltilmiş (Çetin, 2020a, s. 281)

örü: yukarı, üst; yüksek (Ölmez, 1991, s. 108)

örüki: yüce (Tokyürek, 2018, s. 918)

tayçu: (< Çin. *dàochǎng*) yüce, yüceltilmiş, aydınlanma yeri (Tokyürek, 2018, s. 938)

tez: yüksek yer, tepe (Gulcalı, 2021, s. 528)

tikim: yüksek (Çetin, 2020a, s. 295)

ulug: büyük, ulu, yüce (Elmalı, 2022, s. 482)

yitiz: yüksek (Ş. Tekin, 2019b, s. 512)

yüksek: yüksek, uzamış (Hamilton, 2020, s. 193)

...etöz u]l[atı nete]g **ediz** [etmiş etig yara]tıg erser 'eñ keninte “Beden ve bedenden başka ne kadar) yüceltilmiş süs (var) ise en sonunda (yok olacaktır)” (DAS/552-553) (Elmalı, 2022, s. 84, 239)

ol ok ögüz kadıgınta bir bere ediz temirlig sögüt ol “O ırmak kıyısında bir mil yüksekliğinde demirden (bir) ağaç vardır” (DAS/766-767) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

sekiz türlü isig-öz yöründekin bilmek ukmak edremiş eysiz ked bilmiş erti “Sekiz türlü hayat devasını bilme, anlama ilmini (bu konuda) üstüne olmayacak şekilde çok (iyi derecede) bilmişti” (OB/1.10-13) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

ulug bedük et kötkiler osuglug etüzl(e)rimiz erür “Büyük ve yüksek et tepeleri gibi vücutlarımız vardır” (Maytr./78.18-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 144, 250)

atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ñrim... “Adı yüce, saygıdeğer efendim...” (AY-VII/256-257) (Çetin, 2020a, s. 157, 218)

örükilärniñ basınçın ayınçın... “Yüceliğin baskısı ve korkusu (ile)...” (AY-IV/681) (Tokyürek, 2018, s. 370, 571)

örü turup birtinki ong 'engnindeki ton-ın açınıp... “Ayağa kalkıp, sağdaki, sağ omzundaki giysisini açıp...” (AY-III/132.1-2) (Ölmez, 1991, s. 24)

yänä bo nom ärdiniñ nomlamış yer tayçu kılmuş yer oronka kişi yulı ud äşgäktä ulatı tınl(ı)glar täpgülük satgaguluk kıg yam arıgsız üzä ılıkdurguluk ärmäz “Yine bu öğreti cevherini açıklamış yer (ve) yüceltilmiş yere insan, hayvan, sığır, eşekten başka canlılar tepinecek, çiğneyecek gübre, pisliğe meylettirilmez” (AY-IV/3459-3464) (Tokyürek, 2018, s. 556, 606)

ärü ärü tägdilär, tagta teztü arıgta “Yavaş yavaş dağda, yüksek(ler)de (ve) ormanda ilerlediler” (AY-X/581-582) (Gulcalı, 2021, s. 184, 270)

birer üdte turur siz tikim ediz señirte birerte yme erür siz ünñürlerte ögüzte arata yme turur siz söğütlerde arıgta üküş üdün tayanıp no orunlarta turur siz “Kimi zaman yüksek dağ zirvelerinde, kimi zaman da mağaralarda (ve) ırmakta durursunuz ve ayrıca ormanda durursunuz; çoğunlukla buralarda durursunuz” (AY-VII/743-748) (Çetin, 2020a, s. 197-198, 225)

ulug bedük taglar basgukları yemrilti “Yüce dağlardan kayalar (kopup) yuvarlanmış” (DAS/361-362) (Elmalı, 2022, s. 77, 237)

ança sav yarlıkaduk(ta) yitiñsiz yitiz yağız yir tebreyür “Bunca sözleri buyurduktan erişilemeyecek kadar yüksek olan yağız yer titrer” (Maytr./48.22-23) (Ş. Tekin, 2019b, s. 102, 225)

yüksäk ediz orunluktın kodı öz kâmişti “Yüksek ve değerli tahtından kendini yere attı” (PK/LXI.5-6) (Hamilton, 2020, s. 61)

edle-: işlemek, ekip biçmek (Keskin, 2022, s. 577); uygun hâle getirmek (Çetin, 2020b, s. 432)

ert-: geçmek; (zaman) geçmek; atlamak, üzerinde durmadan geçmek; işlemek (Elmalı, 2022, s. 402)

ertür-: yapmak, işlemek; kabullenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

işle-: işlemek (Gulcalı, 2021, s. 473)

kıl-: kılmak; yapmak, etmek, işlemek (Özbay, 2019, s. 150)

tarı-: işlemek, ekmek (Keskin, 2022, s. 722); ekip biçmek (Çetin, 2020b, s. 469)

tarın-: işlemek, ekmek (Keskin, 2022, s. 723)

taplas-a öz-l(ä)r-i ädläp yezün “İsterlerse kendileri işleyip yesin” (HB/BaSa06.9) (Keskin, 2022, s. 135, 388)

bo yertinçüdeki tınl(ı)gları[g] özlüg ölürmek ulatı on k(a)rmap(a)t ertmek ayıg kılınçdın tıdgalı udaçı bolayın “Bu dünyadaki canlıları, canlı öldürmek ve (diğer) on günahı işlemekten (ve onları) kötü davranıştan alıkoymaya muktedir olayım” (DAS/383-386) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

yoksuz savlar sözlep ertürdümüz “Boş laflar sarf edip iş işledik” (Maytr./65.10-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 124, 239)

burhanlar işin [i]şlädinizlär “Buddhalar(ın) (yapacağı) işi yaptınız” (AY-X/1015-1016) (Gulcalı, 2021, s. 216, 275)

on türlüğ suy yazok kılum(ı)z ärsär... “On türlü günah işlediysek...” (HU/135-136) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

tarımış ı tarıg tüş yemiş alku barça uz büter “Ekilmiş ekin (ve) meyveler bütünüyle güzelce yetişir” (AY-VIII/1651-1653) (Çetin, 2020b, s. 360-361, 385)

bodun-lar-ka oz-a-tın bärü çirtin-niñ tarıg tar<ı>r yer-in bodun tarınıp yer baş-ın-ka kalan tutup “Halk, eskiden beri Çirtin’in tahıl ekilen yerini ekip arazi başına kalan (vergisi) vererek (yaşamaktadır)” (HB/Çeş30.6-8) (Keskin, 2022, s. 299-300, 453)

edlig: varlıklı, varıl, zengin, malı-mülkü çok olan; değerli (Ölmez, 1991, s. 92)

(*edlig* sözünün “değerli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*; “varlıklı, varıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barımlıg*)

edligniz: değersiz, yararsız (Röhrborn, 2017, s. 168)

[*edligniz* sözünün “değersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ* (I); “yararsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıgsız*]

edrem / erdem: erdem, fazilet; güç, yetenek (Gulcalı, 2021, s. 444); ilim (Berbercan, 2016, s. 96); kabiliyet (Ş. Tekin, 2019a, s. 40)

(*edrem / erdem* sözünün “yetenek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*; “erdem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*; “fazilet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*)

edremlig / erdemlig: erdemli, faziletli (Çetin, 2020a, s. 272)

(*edremlig / erdemlig* sözünün “erdemli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biliglig*)

tokulug: (“*törülüg*” ile birlikte) adil, faziletli, töreye uyan (Elmalı, 2022, s. 474)

törülüg: adaletli, nizamlı, faziletli, töreye uyan (Elmalı, 2022, s. 476)

(a)ntag türüg alp **erdemlig** kanamlag yürekli bek kat(ıg) köñüllüg tınlıg bolur “O derece yüksek faziletli istekleri yerine getirilmiş, cesur ve kararlı bir yaratık (mevcut)tur” (Maytr./9.33-35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 55, 196)

tözün yavaş **tö[rülüg tokulug tetik]** odgurak yumşak [savl(ı)g ertiler “Asil, halim selim, (faziletli, akıllı), yumuşak (sözlü idiler)” (DAS/971-972) (Elmalı, 2022, s. 98, 245)

egid- / **igid-**: beslemek, büyütmek, bakımını yapmak, bakmak (Hamilton, 2020, s. 155); yetiştirmek (Keskin, 2022, s. 594); besleyip büyütmek (Berbercan, 2016, s. 102)

[*egid-* / *igid-* sözünün “beslemek, bakımını yapmak, bakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (I); “yetiştirmek, büyütmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra-*]

egil / **igil**: 1. dünyevi, umumi, sıradan (Elmalı, 2022, s. 404); genel, dünyaya ait (Ş. Tekin, 2019a, s. 41); bayağı (Ş. Tekin, 2019b, s. 393); 2. rahip olmayan (Karaayak, 2021, s. 700); askerî ya da dinî zümre dışında kalan halk (Keskin, 2022, s. 594)

(*egil* / *igil* sözünün “sıradan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınısıgsız*; “dünyevi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajunlug/azunlug*)
egil / *igil* “umumi, bayağı, dünyaya ait”

kerti: (<< *Skr. krta*) sıradan, umumi, dünyevi (Elmalı, 2022, s. 418)

yavgan: kaba, bayağı (Ayazlı, 2012, s. 361)

yertinçülüg: dünyaya ait (Karaayak, 2021, s. 832)

ne ayutmuş kergek igil kertilrig “Bayağı ve alelade (insanları) sormak gerekir mi?” (Maytr./58.12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 115, 233)

tözün oglum m(e)n egil kerti teg tagun askançu savka etözümün [...] *umadın turur* “Soylu oğlum! Ben bayağı (ve) alelade gibi dedikoduya (benim) kendimin ... yapmadan devam eder” (DAS/3280-3282) (Elmalı, 2022, s. 182, 272)

yertinçülüg *törö ü[zä]*... “Dünyaya ait öğreti ile...” (ABİT/1192) (Karaayak, 2021, s. 172, 317)

sünüş atış bamak bāklāmāktā ulatı irig yavgan iş küdöklerig kılmasarlar... “Çatışma ve pranga gibi başka kötü işleri yapmadıklarında...” (AY-VI/164-166) (Ayazlı, 2012, s. 77, 168)

egin: arka, sırt (Elmalı, 2022, s. 399); çatı (T. Tekin, 2013, s. 53)

[*egin* sözünün “arka, sırt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I)]

egir- / enir-: eğirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 382); çevirmek, döndürmek (Hamilton, 2020, s. 148)

evir-: çevirmek, döndürmek, yöneltmek (Tokyürek, 2018, s. 860)

katar-: çevirmek (Elmalı, 2022, s. 416)

kay-: meyletmek; çevirmek (göz için) (Ş. Tekin, 2019b, s. 405)

tegzintür-: dönmek, döndürmek (Elmalı, 2022, s. 466)

tevir-: çevirmek, döndürmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

yantur-: döndürmek, çevirmek (Elmalı, 2022, s. 490)

ämäri tınlıglar çıgarı üñirür “Pek çok insan çıkrık dönderiyor” (PK/II.2-3) (Hamilton, 2020, s. 31)

evirser yantursar ülgüsüz sansız [...] “Evirip çevirse sayısız...” (DAS/3210-3211) (Elmalı, 2022, s. 180, 271)

seniñ koluñın kataru [...] “Senin kolunu çevirerek...” (DAS/4682) (Elmalı, 2022, s. 229, 289)

[*yalın*] *teg közi karakı yalınayu tegzintürüp* olurmaz mu “Alev gibi gözü parıldayarak dönüp durup oturmaz mı?” (DAS/3712-3713) (Elmalı, 2022, s. 196, 277)

burkan kutın bulup nomlug tilgen tevirmiş “Burkanlığa (burkan kutı) ulaşip din tekerleğini çevirmiş” (Maytr./50.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 103-104, 226)

egirt: çevre (Keskin, 2022, s. 578) [bk. *arka* (I)]

egirt-: etrafı sarılmış olmak, kuşatılmak; sıkıştırılmış olmak (Gulcalı, 2021, s. 444)

kavzat-: çevrilmek, kuşatılmak (Çetin, 2020b, s. 443)

solan-: kuşatılmak, etrafını çevrelemek (Keskin, 2022, s. 706)

yeti äniüklärinä ügirtip kavzatıp “(Anne kaplan) yedi yavrusunca kuşatılmıştı” (AY-X/121-122) (Gulcalı, 2021, s. 153, 264)

koço solanmış-ta bar ärti “Koço kuşatıldığında (hepsi) vardı” (HB/Çeş27.17) (Keskin, 2022, s. 296, 452)

egr(e)kş(e)l-: (su) dalgalanmak, fir fir dönmek, her yandan burgaçlar oluşturmak (yapmak) (Hamilton, 2020, s. 155)

erkeçlen-: dalgalanmak (Gulcalı, 2021, s. 447)

yaykal-: dalgalanmak, çalkanmak (Gulcalı, 2021, s. 553)

suv **egrikşülür** ursukuşur “Su fır fır döner ve her yandan dalgalar birbirine çarpar” (PK/XVIII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 39)

ügüzler köllär **ärkäçlänip yaykalıp tãtrü oñaru savrıldı** “Nehirler, göller dalgalanıp sağa sola savruldu” (AY-X/596-597) (Gulcalı, 2021, s. 185, 270)

egri: doğru olmayan; *mec.* gerçek dışı (Çetin, 2020b, s. 432)

yarpsız: çürük, doğru olmayan (Tokyürek, 2018, s. 986)

köni törüg [tutda]çı beg er bolsar çın [kert]ü el içinde bultukmaz [kıyık ka]mğı **egri** söz sav “Doğru yasayı uygulayacak bey doğru olursa ülkesinde kötü ve eğri söz bulunmaz” (AY-VIII/1612-1615) (Çetin, 2020b, s. 357, 385)

kılınçnıñ kadal söğüť tãğ çınsız **yarpsız** tözlüğün b[i]lignıñ ye[lvi] kömãñ tãğ tısız ornagsız tözlüğün... “Eylemin kadala ağacı gibi yalan ve çürük esasını, bilincin büyü gibi geçici (ve) yersiz esası...” (AY-IV/2435-2436) (Tokyürek, 2018, s. 486, 593)

egrig: bağ (Çetin, 2020b, s. 432) [bk. *bağ (I)*]

egrik-: sarılmak, örtülmek, karışmak (Karaayak, 2021, s. 688)

(*egrik-* sözünün “karışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bal-*)

kömül-: gömülmek, batmak; örtülmek, kapatılmak (Gulcalı, 2021, s. 477)

ürtül-: örtülmek (Karaayak, 2021, s. 820)

örtün-: örtünmek, sarılmak (Elmalı, 2022, s. 447)

yörgel-: sarılmak, dolanmak (Gulcalı, 2021, s. 559)

yörgen-: sarılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 514)

ürtüglär üzä **ägrikmiş ürtülmüş** “Örtüler ile sarılmıştır, örtülmüştür” (ABİT/945) (Karaayak, 2021, s. 148, 300)

ärü ärü [**köümüti** tãriñ] batıp tuprakta “Yavaş yavaş toprak (altına) derince batıp gömüldü” (AY-X/892-893) (Gulcalı, 2021, s. 207, 274)

tolp etözleri turgınça yal[in]layu **örtünür** “Bütün vücutları hemen ateşle sarılır” (DAS/1890-1891) (Elmalı, 2022, s. 132, 256)

siñirin tamırın **yörgülmüş** “Sinir/kiriş(ler) ve damar(lar)la sarılmış” (AY-X/228) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

örtin yalının **yörgenmiş** etüzlügler “Ateş ve alevlerle çevrilmiş vücutları vardır” (Maytr./68.15-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 240)

egrikmek: sarılma, bağlanma (Karaayak, 2021, s. 688)

yörgelmek: bağlanma, sarılma (Karaayak, 2021, s. 839)

ägrikmäk yörgülmäk üzä ... “Sarılmayla (ve) bağlanmayla ...” (ABİT/23)
(Karaayak, 2021, s. 61, 224)

egril-: bükülmek, eğrilmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 382)

(*egril-* sözünün “bükülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bükül-*)

egsül-: eksilmek, azalmak (Çetin, 2020b, s. 432)

(*egsül-* sözünün “azalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*)

esil-: azalmak, eksilmek; zarara uğramak (Çetin, 2020b, s. 437)

esilin-: azalmak, eksilmek (Elmalı, 2022, s. 405)

kora-: azalmak, eksilmek (Tokyürek, 2018, s. 884)

*kimler birök tutsarlar bo nom erdinig monçulayu öz etöznüñ kuvragıñ esilmekleri tarıkar k(e)rgeklemiş tonı aşı üdün üdün **egsümez** çoğı yalını asılıp özi yaşı üsdelür* “Her kim böyle sahip çıkarsa bu öğreti mücevherine kendi bedeninin ait olduğu topluluğun eksikliği giderilir. İhtiyaç duyduğu giyeceği (ve) yiyeceği, zamana yenik düşmez. (Bedeninin) parıltısı artarak ömrü uzar” (AY-VIII/415-422) (Çetin, 2020b, s. 256, 372)

*ene esilü turur elni[η] [u]luşnuñ intkisin yaragın [kılmış] **esilinü** büte turur nomnu[η şazın]nuñ asıǵlıgın* “Ülkesinin azalmakta (olan) faydalı (işlerini), azalarak son bulmak üzere (olan) öğretinin faydalarını (tekrar çoğaltmış)” (DAS/47-50) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

egsük / esük: eksik; noksan, eksiklik (Röhrborn, 2017, s. 172)

[*egsük / esük* sözünün “eksiklik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*]

yarım: yarım; eksik (Çetin, 2020b, s. 485)

*näçä **ägsüg** k(ä)rgäk boltı ärsär, t(ä)ñrim amtı yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirza* “Her ne kadar eksik, kusurlu yaptıysak; tanrım şimdi günahıtan arınmayı dileriz” (HU/327-330) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

*y(a)rıkançuçı köñüllü ana ata **yarım** küçüg asarlar* “Merhametli gönüle sahip ana baba (bu) yarım gücü arttırırlar” (AY-VIII/1278-1279) (Çetin, 2020b, s. 328, 381-382)

egsüklüg: eksiklik, azlık, yetersizlik (Özbay, 2019, s. 146)

[*egsüklüg* sözünün “eksiklik, yetersizlik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*]

egsüksiz / egüksüz / eksüksüz: eksiksiz, noksansız, tam (Tokyürek, 2018, s. 849); eksikliği olmayan (Ş. Tekin, 2019b, s. 382); mükemmel (Ayazlı, 2012, s. 305); hatasız (Berbercan, 2016, s. 96)

(*egsüksiz / egsüksüz / eksüksüz* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “mükemmel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “eksiksiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*)

egsüksiz / egsüksüz / eksüksüz “hatasız”

ezügsüz: hatasız, kusursuz, yalansız (Elmalı, 2022, s. 404)

kadagsız: kusursuz, hatasız (Gulcalı, 2021, s. 483)

münsüz: günahsız, hatasız (Gulcalı, 2021, s. 496)

tersikmeksiz: hatasız, yanlışsız (Karaayak, 2021, s. 793)

tetrülmeksiz: hatasız, yanlışsız (Karaayak, 2021, s. 793)

toguru: doğru, hatasız (Keskin, 2022, s. 740)

yanloksuz: yalansız, hatasız, yanıltısız (Gulcalı, 2021, s. 550)

ötrü söğüt teyrisi eksüksüz tükel on miñ balıklar ol tip tidi “Sonra ağaç tanrısı eksiksiz tam on bin balık var diye konuştu” (OB/17.4-6) (Berbercan, 2016, s. 51, 70)

altı [p(a)ramitlarig bışrunmaklıg] münsüz kadagsız üç törlüg kılınçlarıñız ol “Hatasız üç çeşit ameliniz altı uygulamayı gerçekleştirir” (AY-X/1259-1261) (Gulcalı, 2021, s. 235, 278)

ätözümüz tärsikmäksiz tätrülmäksiz köñülümüz saçılmaksız yañılmaksız bolup ol tušta ätözümüz köñülümüz ämgäksiz sıkışsız korkınçsız ayınçsız bolzun “Vücudumuz hatasız (ve) yanlışsız, düşüncemiz dağılmadan (ve) yanılmadan kalıp o zamanda vücudumuz (ve) düşüncemiz sıkıntısız, zahmetsiz (ve) korkusuz olsun” (ABİT/336-339) (Karaayak, 2021, s. 91, 251)

kedin kırata kaz-ı kitrin-tä eçim kançuk bilä tüz üliş-lüg üç şığ yerim atı kutlug taş-ka toguru tumlıtu sat<t>ım “Boş tarlada, Kazı Kitrin’de ağabeyim Kançuk ile eşit hisseli üç şığ yerimi adı Kutlug Taş olan kişiye doğru bir şekilde sattım” (HB/ArSa13.3-5) (Keskin, 2022, s. 125-126, 382)

artoksuz yanloksuz köni kertü yorigıñız ol “Uygulamalarınız abartısız, yalansız ve dosdoğrudur” (AY-X/1240-1241) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

egsümeksiz: eksilmeyen (Tokyürek, 2018, s. 849) (*bk. alkınçsız*)

egsüt- / eksit-: eksiltmek, azaltmak; eksik yapmak, ihmal etmek (Özbay, 2019, s. 146)

kev-: zayıflatmak, azaltmak (Tokyürek, 2018, s. 876)

uvat- (?): azaltmak, ufaltmak, parçalamak, küçük parçalara ayırmak (Hamilton, 2020, s. 187)

bu on (a)hşap(a)t(i)g sđd(i)m(i)z ärsär näçä ügsüt<t>ümüz k(ä)rgät<t>im(i)z ärsär amtı t(ä)ñrim yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirz “Bu on emri yerine getirmediysek; ne kadar eksik, kusurlu yaptıysak; şimdi tanrım günahıtan arınmayı dileriz” (HU/239-243) (Özbay, 2019, s. 87, 94)

nizvanıların kävğäli basğalı uyurlar “İhtirasları zayıflatıp üstesinden gelebilirler” (AY-IV/2857-2858) (Tokyürek, 2018, s. 515, 598)

ağı barım alkın-sar uvatsar... “Mal, mül, para tükenirse azalırsa...” (PK/VII.9) (Hamilton, 2020, s. 34)

egziglig: ezgili (Karaayak, 2021, s. 688)

etiğiri: ezgili, melodik, kulağa hoş gelen (Gulcalı, 2021, s. 449)

ün: ses; ezgili (Karaayak, 2021, s. 819)

ün ügziglig taloy ügüzümüz üzä... “Ezgili denizimiz ile...” (ABİT/163) (Karaayak, 2021, s. 74, 236)

süzök y(a)ruk ymä ütiğiri yañkulug körklä ünüñüz ol “Sesiniz duru, parlak, melodik, yankılı (ve) güzeldir” (AY-X/942-944) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

eke: abla, kız kardeş (Wilkins, 2021, s. 102)

siñil: kız kardeş (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

tört siñillärniñ kılmuş arvışların : käsär m(ä)n “Dört kız kardeşlerin yaptığı büyüleri keserim” (SİTA/269-270) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 99, 173)

ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü: iki kere, ikinci kez (Elmalı, 2022, s. 399); tekrar, yeniden (Tokyürek, 2018, s. 862); bir kez daha (Hamilton, 2020, s. 155); bir daha (Ölmez, 1991, s. 95); iki defa (Ş. Tekin, 2019b, s. 394)

ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü “ikinci kez, tekrar, yeniden”

ikin: tekrar (Ş. Tekin, 2019b, s. 394)

katnayu: tekrardan, yeniden (Gulcalı, 2021, s. 486)

yana: yine, tekrar (Çetin, 2020a, s. 303); yeniden (Keskin, 2022, s. 776)

yañırtı: yeniden, tekrar, ikinci kez (Ölmez, 1991, s. 122)

yanturu: yeniden, tekrar (Berbercan, 2016, s. 145)

yeme: dahi, aynı şekilde, ve, hem ... hem, yeniden, yine, oysa, öyle ise, bununla birlikte (Hamilton, 2020, s. 190)

yenele: tekrar, biraz daha (Gulcalı, 2021, s. 553)

*tavgaç tilintin türk uyğur tilinçä **ekiläyü** ävirmiş* “Çin dilinden, Türk Uygur diline göre tekrar çevirmiş(tir)” (AY-IV/3500-3501) (Tokyürek, 2018, s. 558-559, 606)

*amarıları **ikin ikin** örtenür* “Bazıları tekrar tekrar yanar” (Maytr./68.21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 241)

*burkan kutinga **yangırtı** köngül öritip mahayan nom içinte bışrungalı...* “Buda kutsallığına yeniden karar verip Mâhâyana öğretisi doğrultusunda çalışmak...” (AY-III/141.18-19) (Ölmez, 1991, s. 34)

*bo yertinçükä **yanturu** kälip tın(ı)glarig ütläp äriqläp içgärü tutup uduzup başlap...* “Bu dünyaya yeniden gelip canlılara öğüt verip nasihat ederek kendisine yaklaştırıp (onlara) önderlik ederek...” (ABİT/350-351) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

*ötrü **yänä** tükäl bilgä t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhan bo ok yörüğüg **ikiläyü** katnayu ukıtu nomlayu y(a)rılıkagalı şlok takşutın inçä tep y(a)rılıkadı* “Ardından yine kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha, bu tefsiri tekrardan anlatmak için şiir söyleyerek şöyle buyurdu” (AY-X/557-560) (Gulcalı, 2021, s. 182, 270)

*ötrü elig bağ **yänälä** ançak(ı)ya yor<ı>tukta körti sapça bir buryuk ymä yakın kälmişin* “Han, tekrardan biraz yürüdükten sonra yine sıradaki kumandanın yaklaştığını gördü” (AY-X/767-769) (Gulcalı, 2021, s. 197, 272)

ekir: eğir otu (Çetin, 2020a, s. 271) (*bk. bançana*)

ekireçgü / ikirçgü / ikireçgü: şüphe (Tokyürek, 2018, s. 863); ikircik (Çetin, 2020b, s. 440); kuşku (Çetin, 2020a, s. 274)

sezik: kuşku, şüphe (Çetin, 2020a, s. 290)

yala: iftira; kuşku, şüphe (Çetin, 2020a, s. 303)

ikireçgü köñül k(e)rgeksiz “Kuşkucu gönül gereksiz” (AY-VII/666) (Çetin, 2020a, s. 191, 224)

sezik köñül tutmazun “Gönlünde kuşku barındırmasın” (AY-VII/662) (Çetin, 2020a, s. 191, 224)

ekşi-: hırçınlaşmak, kızmak (Hamilton, 2020, s. 147)

(*ekşi-* sözünün “kızmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgan-*)

el / il: 1. devlet, ülke, hanedanlık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349); memleket (Elmalı, 2022, s. 404); il (Keskin, 2022, s. 586); ulus (Karaayak, 2021, s. 700); imparatorluk, hükümdarlık; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 155); 2. hükümdar, han, hakan (Ayazlı, 2012, s. 310)

(*el / il* sözünün “memleket, ülke” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “hükümdar, han” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*)

el / il “devlet, il, ulus, hakan”

elig: hükümdar, han, hakan (Ayazlı, 2012, s. 310)

han: hakan, han, hükümdar (Ayazlı, 2012, s. 311)

kan: han, hakan, hükümdar (Keskin, 2022, s. 606)

uluş: ülke, devlet (Karaayak, 2021, s. 813); il (Hamilton, 2020, s. 187); ulus (Elmalı, 2022, s. 482)

elnij hannij kıy(ı)n kagut korkıncıntın... “Devletin ve hükümdarın [vereceği] ceza korkusundan...” (SİTA/189-191) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 90, 170)

ol elig hannij nä törlüg buyan ädgü kılınçı ärsär anı barça biziñä ävirzün “O hükümdarın ne tür erdemi var ise hepsini bize yöneltsin, bağışlasın” (AY-VI/455-457) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

el-kä kan-ka buyan alkış berip yorız-un “Devlete, hakana sevap verip dua edip hayatını devam ettirsin” (HB/Dilek04.17) (Keskin, 2022, s. 273, 441)

ontın sıñ[arkı burhanlar] uluşınta kăzä yapa yorıp... “On taraftaki Buddhalar ülkesinde gezip bütünüyle yürüyüp...” (ABİT/852-853) (Karaayak, 2021, s. 139, 293)

el başçı: devletin başında bulunan, yönetici (Çetin, 2020b, s. 436)

(*el başçı* sözünün “yönetici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk / buyruk*)

elçi / ilç: elçi (Çetin, 2020a, s. 273)

türkçe: elçi, haberci (Elmalı, 2022, s. 472)

urunçak: emanet, rehin; ilç (?) (Elmalı, 2022, s. 484)

yalabaç: ilç (T. Tekin, 2013, s. 65)

yumış: haberci, ilç (Keskin, 2022, s. 799)

kuanşı im pusar ol tınlıglarka ilç bilgeler körkin körtgürür “Kuanşı im pusar o canlı varlıklara, ilç ve hakimler kılığına girerek görünür” (KİP/130) (Ş. Tekin, 2019a, s. 15, 22)

birök maña amranmakıñız [bar] erser kopdın sıñar nom bilteçilerke arkış [tür]kiş ıdıñlar “Eğer bana sevginiz (var) ise dört bir yanda bulunan öğreti bilenlere haberci gönderin” (DAS/4200-4202) (Elmalı, 2022, s. 212, 283)

meni y(i)me saña ok urun[çak ıdyuk] ol “Beni de sana bizzat ilç (?) (olarak) gönderdi” (DAS/3931-3932) (Elmalı, 2022, s. 204, 280)

yalavaçımız boluñ “Bizim ilçimiz olun!” (Maytr./91.24-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 165, 262)

’ele-: sakın olmak (Ayazlı, 2012, s. 305) (bk. *amrıl-*)

elen-: hüküm sürmek, hâkim olmak (Keskin, 2022, s. 588); yönetmek, idare etmek (Çetin, 2020b, s. 436)

(*elen-* sözünün “yönetmek, idare etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*)

erksin-: hâkim olmak (Çetin, 2020b, s. 434)

olur-: oturmak, hüküm sürmek (Keskin, 2022, s. 676)

bular elänz-ün-lär “Bunlar hüküm sürsünler” (HB/Vak01.31) (Keskin, 2022, s. 225, 425)

otuz artukı üç öñi t(e)ñri yeriniñ erkligi berür ulug küç küsün yalañuklar üze erksinü “Otuz üç farklı tanrı yerinin muktediri büyük güç kuvvet verir insanlara hükümsinler diye” (AY-VIII/1256-1260) (Çetin, 2020b, s. 326-327, 381)

elenmek: hâkim olma (Ayazlı, 2012, s. 310)

erksinmek: hâkim olma (Ayazlı, 2012, s. 307)

erksinmeklig: hâkim olma (Çetin, 2020b, s. 434)

elänmäki ürksinmäki asılğay üstälgäy “Hakimiyeti artacak” (AY-VI/255-256) (Ayazlı, 2012, s. 84, 169)

uladı kamag t(e)ñriler ulug küçlüg küsünlüg tözünler yme <ök> yeveg bolurlar erksinmeklig küçiñe “Ayrıca bütün güçlü kuvvetli tanrılar ve tabii asiller onları hükmetme gücüyle donatırlar” (AY-VIII/1260-1263) (Çetin, 2020b, s. 327, 381)

elenmeklig: hâkimiyetli, iktidar sahibi (Ayazlı, 2012, s. 310)

erksinmeklig: hâkimiyetli, yetkili, iktidarlı (Ayazlı, 2012, s. 307)

ulug elänmäklig ürksinmäklig ulug çoğlug yalınlig bolğaylar “Yüce hâkimiyete, güce ulaşacaklar” (AY-VI/426-428) (Ayazlı, 2012, s. 96, 171)

elig / ellig / elleg / ilig: 1. hükümdar, han, hakan (Elmalı, 2022, s. 404); kral (Gulcalı, 2021, s. 465); devlet başkanı (Hamilton, 2020, s. 156); önde gelen, baş (Berbercan, 2016, s. 103)

[*elig / ellig / elleg / ilig* sözünün “hükümdar, han” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “hakan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *el / il*; “baş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başçı*]

elig / ellig / elleg / ilig “kral, önde gelen”

kagan: kağan, kral, hükümdar (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

yüüzlüg: saygın, önde gelen (Gulcalı, 2021, s. 560)

alku kamag sudurlarnıñ eligi hanı ya siziñä ögä yükünü täginür m(ä)n ädgülüg bolzunlar “Ey bütün sūtraların kralı! Size övgüyle eğiliyorum, kutlu olsunlar!” (AY-X/1610-1615) (Gulcalı, 2021, s. 262, 282)

kagan han hatun huñ tayzi altun urugları adasız tudasızın tümän tümän yaşazun “Kağan, hatun, veliaht şehzade ve imparatorun soyundan gelenler felakete uğramadan on binlerce yıl yaşasın!” (SİTA/495-496) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

atlıg yüüzlüg birgärü miñ kara bodun arkası ymä balıktın ündilär elig bāgig edärü “Önde gelenlerle birlikte bin(lerce) halk topluluğu dahi hanı takip ederek şehirden çıktılar” (AY-X/738-740) (Gulcalı, 2021, s. 195, 272)

elig / elg / ilig: el, organ adı (Çetin, 2020b, s. 436)

[*elig / elg / ilig* sözünün “el” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. aya (I)]

elit- / elt- / ilit- / ilt-: ilerletmek, götürmek, yanına alıp götürmek (Hamilton, 2020, s. 156); iletmek, taşımak, getirmek (Özbay, 2019, s. 148); sevk etmek, yol göstermek (Elmalı, 2022, s. 405); yakalayıp götürmek (Gulcalı, 2021, s. 465); göndermek (Keskin, 2022, s. 589); ulaştırmak (Tokyürek, 2018, s. 863); liderlik etmek (Karaayak, 2021, s. 701); geçirmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

(*elit- / elt- / ilit- / ilt-* sözünün “iletmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ber- / bir-*)

elit- / elt- / ilit- / ilt- “götürmek, yanına alıp götürmek, taşımak, getirmek, sevk etmek, yol göstermek, göndermek, ulaştırmak, liderlik etmek, geçirmek”

eltin-: himaye etmek, korumak; taşımak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350)

ertdür-: geçirmek, (bir işi) yerine getirmek, yapmak, tamamlamak (Gulcalı, 2021, s. 447)

ertür-: geçirmek (Elmalı, 2022, s. 402); ulaştırmak (Tokyürek, 2018, s. 858)

ıd-: göndermek, sevk etmek (Berbercan, 2016, s. 100)

keçür-: geçirmek (Keskin, 2022, s. 614)

kegür-: getirmek, hazırlamak, sunmak (Elmalı, 2022, s. 419)

kelür-: getirmek (Çetin, 2020a, s. 277)

kötür-: götürmek, taşımak, kaldırmak (Elmalı, 2022, s. 428)

öntür-: yolculamak, göndermek, uğurlamak (Hamilton, 2020, s. 174)

sür-: sürmek, sevk etmek (Keskin, 2022, s. 710)

tegür-: ulaştırmak, götürmek (Keskin, 2022, s. 730); getirmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 49); sevk etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 472)

tegürt-: ulaştırmak, götürmek (Keskin, 2022, s. 730)

tegürtür-: ulaştırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 472)

tut-: tutmak; ele geçirmek, sahip olmak, yakalamak; taşımak; yardımcı fiil (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

tüşür-: düşürmek, sevk etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 489)

uduz-: götürmek, sevk etmek (Elmalı, 2022, s. 481); yanına alıp götürmek (Hamilton, 2020, s. 186); geçirmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

uzat-: götürmek, eşlik etmek (Hamilton, 2020, s. 187)

yerçile-: yol göstermek, yola getirmek (Tokyürek, 2018, s. 989); liderlik etmek (Karaayak, 2021, s. 832)

yet-: alıp götürmek, yanına alıp götürmek (Hamilton, 2020, s. 191)

yetit-: yetiştirmek, ulaştırmak, üstün duruma getirmek (Çetin, 2020b, s. 489)

yüd-: yüklemek, taşımak (Keskin, 2022, s. 801)

*agir yükler birle ol yagılar ara **uduzup iltgeli** sakınsar ertinü alp erür* “Ağır yükler ile bu yol kesiciler arasından geçirip götürmeyi düşünse, bu çok güç olur” (KİP/47-48) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

*ulug arvişlar eligin tutsarlar **eltinsärlär**...* “Ulu büyüler hanımı tutar ve taşırta [...]” (SİTA/417-418) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 114, 179)

*tünli künli kurug **ertürser** anı [yala]ñuk [körk]lüg ylık ol tep bilmiş [k(e)rgek]* “Gece gündüz boşa zaman geçirse, onu insan görünümlü hayvandır, deyip bilmelidir” (DAS/4180-4182) (Elmalı, 2022, s. 212, 283)

*bermädin **käçürsür**-biz el yañınç-a asığı birlä köni berürbiz* “Vermeden zaman geçirsek ülke töresine göre faiziyle birlikte doğru olarak veririz” (HB/Borç37.7-9) (Keskin, 2022, s. 189, 412)

*kim [kayu] toyın ş(a)mnanç **kegürgeli** ug[ay ...]* “Hangi rahip (ve) rahibeyi getirebilecek...” (DAS/868-869) (Elmalı, 2022, s. 94, 244)

*köñüllerinte **kelürüp** açuk adırthıg közüntürü tegingey m(e)n* “(Onları) gönüllerine ulaştırıp açıkça görünür kılacağım” (AY-VII/356-358) (Çetin, 2020a, s. 165, 220)

iglig erig orunluk üze [...] kötürüp elig begke yakın kelü[r]tiler “Hastayı sedye üzerinde ... götürüp hükümdarın yanına getirdiler” (DAS/2953-2955) (Elmalı, 2022, s. 171, 268)

ädgü ögli teginig uzatı öntürüp taluy-ka idt-lar “İyi Düşünceli Prensi uğurlayarak okyanusa gönderdiler” (PK/XXXI.1-3) (Hamilton, 2020, s. 46)

koço-ka t(ä)gürüp berür<-män> “Koço’ya ulaştırıp veririm” (HB/Borç54.9) (Keskin, 2022, s. 201, 416)

ulug arvişlar eligin tozta yapırgakta kăgdätä böztä prata ärsär ymä bitip ätözintä ärsär ymä boguzintä ärsär ymä tutsarlar okısarlar : ol tınl(ı)glarka bir azunta năñ agu tăgmăgăy “Ulu büyüler hanını kayın kabuğuna, yaprağa, kâğıda, pamuklu kumaşa, bayrağa da yazarsa ve [bu dhāranīyi] vücudunda veya boynunda taşırırsa ve de okursa, o canlılara yaşamları boyunca hiçbir zehir zarar vermeyecek” (SİTA/381-386) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 111, 177-178)

yazuk yañlukka tüşürgüçi erserler... “Yanlışığa ve kötü yola yöneltenler ise...” (Maytr./82.28) (Ş. Tekin, 2019b, s. 152, 254)

yerçiläp eltdäçi ärür “Liderlik edip yol gösterecektir” (ABİT/850) (Karaayak, 2021, s. 139, 293)

tegin özi barıp kolın yetip içgärü kañı kan tapa kigürdi “Prens oraya kendisi gidip adamı kolundan tutarak saraya (= içeriye) getirdi; babası hanın huzuruna soktu” (PK/XXV.1-3) (Hamilton, 2020, s. 43)

ögüz buka münjü üç at tört äşgäk azuk yüdgü bir äşgäk “Ögüz Buka’ya binilecek üç at, dört eşek, azık taşıyabilecek bir eşek” (HB/BuYön64.1-3) (Keskin, 2022, s. 257, 437)

eltin- / **iltin-**: 1. (kendini) götürmek, gezdirmek (Elmalı, 2022, s. 405); birlikte götürmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 395); 2. himaye etmek, korumak; taşımak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350); 3. kendisi için bir şey istemek (Ayazlı, 2012, s. 310); 4. bir araya getirilmek, donatılmak, elde edilmek (Çetin, 2020b, s. 440)

(*eltin-* / *iltin-* sözünün “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-/atkan*; “elde edilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büt-*; “taşımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*)

eltin- / *iltin-* “bir araya getirilmek, donatılmak”

etil-: donatılmak, süslenmek, yaratılmak (Karaayak, 2021, s. 703)

teril-: toplanmak, bir araya getirilmek (Elmalı, 2022, s. 470)

yarat-: düzenlemek, donatılmak, koşulmak; yeniden gözden geçirerek çevirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

yevil-: donatılmak; katılmak (Çetin, 2020b, s. 489)

ornanguluk ev barklı öz iltینگülük yevegler yıgmiş termiş ed tavar bolar barça yumgın saçılur “(İnsanların) oturacağı ev bark, kendilerine edindikleri eşya,

biriktirdikleri mal mülk, bunlar hep birden dağılır” (AY-VIII/1320-1323) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

lakşanlar üzä etilmiş y[ara]tılmış... “Alametler ile donatılmış yaratılmış...” (ABİT/398) (Karaayak, 2021, s. 96, 256)

bodis(a)t(a)vnıñ küçleri terilser... “Bodhisattva’nın güçleri bir araya getirilse...” (DAS/1672-1673) (Elmalı, 2022, s. 124, 253)

teñriler birle çambu söğütü iter yaratır “Tanrılar ile jambu ağacını süsler, teşhiz eder” (Maytr./37.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 88, 215)

em-: emmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 382)

sor-: emmek (Karaayak, 2021, s. 776)

alkunuñ sütin emdim “Hepsinin sütünü emdim” (Maytr./33.52-53) (Ş. Tekin, 2019b, s. 84, 213)

anasınıñ kanın sormış “Annesinin kanını emmiş” (ABİT/565) (Karaayak, 2021, s. 112, 271)

em: ilaç, çare (Çetin, 2020a, s. 271); deva, em (Ölmez, 1991, s. 92); ot (Berbercan, 2016, s. 96)

(em sözünün “çare” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*)

ot: ilaç, deva; ot, bitki (Elmalı, 2022, s. 442)

örünteg: ilaç (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

yüründek: ilaç, deva, hal, çare, em (Ölmez, 1991, s. 126)

ot em *şastırların ötgürü ukup* “İlaç, şifa tefsirlerini iyice bilmiş” (OB/2.16) (Berbercan, 2016, s. 36, 56)

ayıg kılınça em ürünteg... “Kötü ameline ilaç, vasıta, çare...” (Maytr./79.37) (Ş. Tekin, 2019b, s. 147, 252)

ayıg kılınç-lar-nıñ yüründeki... “Kötü davranışların ilacı...” (AY-III/148.20-21) (Ölmez, 1991, s. 40)

emeri: çok sayıda, sayısız, pek çok (Hamilton, 2020, s. 147)

(*emeri* sözünün “pek çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke* / *asankı* / *asanki*)

erüş: çok, çok sayıda (Elmalı, 2022, s. 402)

ämäri *tınlıg-lar...* “Çok sayıda insanın...” (PK/II.8) (Hamilton, 2020, s. 31)

erüş *üküş tınl(ı)glarınıñ çıgay [bulga]k em[ge]klerin kalın<ç>sız tarkarur erti* “Pek çok canlının sıkıntı veren ıstıraplarını büsbütün uzaklaştırdı” (DAS/4514-4515) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

emgek: acı, eziyet, sıkıntı (Berbercan, 2016, s. 96); dert, keder (Keskin, 2022, s. 579); ızdırap (Ş. Tekin, 2019a, s. 39); zahmet (Çetin, 2020b, s. 432); ‘emek’ (Ölmez, 1991, s. 92)

(*emgek* sözünün “acı, eziyet, sıkıntı, keder, ızdırap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*; “dert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuş / buşuş*)

sıkış: zahmet, sıkıntı (Keskin, 2022, s. 702)

aç kız emgekig körmegülük edgüke tegimlig kılı tegingey m(e)n “Açlık zahmetine katlanmaksızın iyiliğe ulaştıracam” (AY-VIII/360-362) (Çetin, 2020b, s. 251-252, 371)

ligui tutuñ-ka kuvrag-tan igil-tän nägü m-ä iş-küç sıkış ämgäk tägürmädin asırayu turz-un “Ligui Tutuñ’a cemaatten, manastır dışından hiçbir iş küç, sıkıntı zahmet gelmeden (Ligui Tutuñ, manastırı) idare edip dursun” (HB/BuYön28.14-16) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

emgeklig: acılı, eziyetli, sıkıntılı (Berbercan, 2016, s. 96); dertli, kederli (Keskin, 2022, s. 579); eziyet ile dolu olan, acı çekme (Karaayak, 2021, s. 689); ızdıraplı (Ş. Tekin, 2019b, s. 382)

(*emgeklig* sözünün “sıkıntılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “dertli, kederli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşlug*; “acı çekme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *duşkaraçar / duşkrçar*)

emgeklig “acılı, eziyet ile dolu olan, ızdıraplı”

sıkışlıg: sıkıntı, eziyet ile dolu olan (Karaayak, 2021, s. 773)

tolgaklıg: sancılı, ıstıraplı, sefil, zavallı, acılı, kederli, sıkıntılı (Ölmez, 1991, s. 115); ızdıraplı (Ayazlı, 2012, s. 347)

emgeklig tınlıglar erserler .. olar öñre ajunta añçı mañçı keyikçi ertiler “İzdiraplı yaratıklara gelince, bunlar evvelki âlemde avcı idiler” (Maytr./75.3-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 140-141, 248)

ämgäklig sıkışlıg tınl(ı)glarig ymä asıgl[ıg] mähilic kılğalı umagay biz tep “Eziyet (ve) sıkıntı ile dolu olan canlılara da yararlı (ve) faydalı olamayacağız diye (söyleriz)” (ABİT/604-605) (Karaayak, 2021, s. 116, 273)

alku yok çıgay erinç y(a)rlıg ämgäklig tolgaklıg tınl(ı)gların küşüşlärin kanturgalır üçün... “Bütün yoksul, zavallı, sıkıntılı, canlıların isteklerini gerçekleştirmek için...” (AY-VI/1085-1087) (Ayazlı, 2012, s. 147, 177)

emgeksiz: ızdırapsız, sıkıntısız, eziyetsiz, zahmetsiz (Tokyürek, 2018, s. 850); acısız (Elmalı, 2022, s. 399)

(*emgeksiz* sözünün “sıkıntısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adasız*; “ızdırapsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çolmaksız*)

ökünçsiz: acısız, kedersiz; pişman olmayan, pişmanlık duymayan
(Ölmez, 1991, s. 107)

sıkışsız: zahmetsiz (Karaayak, 2021, s. 773)

tolgaksız: sıkıntısız, ızdırapsız, zahmetsiz (Çetin, 2020b, s. 474)

ämğäksizin sidi tegmä işig küdöküg t(ä)rk bütürgäylär “Zahmetsizce sihir denilen işi-gücü çabucak tamamlayacak” (AY-VI/1082-1084) (Ayazlı, 2012, s. 147, 177)

esirkençsiz ökünçsiz köngül-in... “Esirgemeyen, kedersiz gönülle...” (AY-III/169.13-14) (Ölmez, 1991, s. 55)

ätözümüz tärsikmäksiz tätrülmäksiz köñlümüz saçılmaksız yanılmaksız bolup ol tuşta ätözümüz köñlümüz ämgäksiz sıkışsız korkınçsız ayınçsız bolzun “Vücudumuz hatasız (ve) yanlısız, düşüncemiz dağılmadan (ve) yanılmadan kalıp o zamanda vücudumuz (ve) düşüncemiz sıkıntısız, zahmetsiz (ve) korkusuz olsun” (ABİT/336-339) (Karaayak, 2021, s. 91, 251)

m[en]ilig bodun kara emgeksiz tolgaksız [bolz]unlar t(e)ñrim tep ötünti “Huzurlu halkları sıkıntısız olsun Tanrım’ diye arz etti” (AY-VIII/1140-1141) (Çetin, 2020b, s. 317, 380)

emgen-: acı çekmek, sıkıntı çekmek, eziyet çekmek (Hamilton, 2020, s. 148); çile çekmek (Gulcalı, 2021, s. 445); ızdırıp çekmek (Ayazlı, 2012, s. 306); zahmete katlanmak (Çetin, 2020a, s. 271); sıkıntıya düşmek (Çetin, 2020b, s. 433)

(*emgen-* sözünün “sıkıntıya düşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adək-*; “acı çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşa-*)

emgen- “sıkıntı çekmek, eziyet çekmek, zahmete katlanmak”

kıntur-: zahmete katlanmak (Çetin, 2020a, s. 279)

sıkıl-: eziyet, sıkıntı çekmek (Berbercan, 2016, s. 127)

tañıl-: eziyet, sıkıntı çekmek (Berbercan, 2016, s. 131)

adruk adruk ämgäk ämgänür “Çeşit çeşit sıkıntılar çekiyorlar” (PK/II.7) (Hamilton, 2020, s. 31)

kim bu kamağ kara bodun munı munçulayu ig ağığ emgeki üze sıkılmış tañılmışlar ol “Öyleki bütün bu halk, millet işte böyle hastalık derdiyle sıkılmış ne yapacağını şaşırmıştır” (OB/2.12-14) (Berbercan, 2016, s. 36, 56)

emget-: ızdırıp vermek, acı çektirmek (Özbay, 2019, s. 146); sıkıntı çektirmek, eziyet etmek (Çetin, 2020b, s. 433); ızdırıp çektirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 383); elem vermek (Ölmez, 1991, s. 92)

(*emget-* sözünün “acı çektirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrit-*)

kına-: eziyet etmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 42)

edgü n[om]ça yoridaçı tözün ye[g] kişilerig açığ tarka emgekin emgetürler artuk yazuklap “İyi yolda yürüyen asil (ve) üstün insanları ise suçlayıp büyük ızdıraplara maruz bırakırlar” (AY-VIII/1421-1424) (Çetin, 2020b, s. 340, 383)

ölürgeli azu kınagalı sakınsar... “Öldürmeyi veya (ona) işkence etmeyi tasarlasalar...” (KİP/27) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

emgetmek: acı çektirme, elem verme (Ayazlı, 2012, s. 306); eziyet verme (Ölmez, 1991, s. 92)

urmak: vurma, acı çektirme (Ölmez, 1991, s. 120)

tokımak urmak emgetmekte ulatı y(a)vlak kılınç-larığ kodd(u)rup... “Dövmek, (onlara) vurma, acı çektirmekten başka, kötü davranışları bir kenara bırakıp...” (AY-III/180.23, 181.1-2) (Ölmez, 1991, s. 65)

emgetmeksiz: ızdırapsız (Ş. Tekin, 2019b, s. 383) (*bk. çolmaksız*)

emit-: eğmek, eğilmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 383)

eñ-: eğmek (Elmalı, 2022, s. 400)

’eñit-: eğmek, eğdirmek (Ayazlı, 2012, s. 306); eğilmek (Karaayak, 2021, s. 690)

’eñitdür-: eğmek (Ölmez, 1991, s. 93)

kadır-: bükmek, eğmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 400)

kamıt-: eğmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 401)

sıkan-: eğmek (Elmalı, 2022, s. 456)

töñit-: eğmek, (başı) eğmek (Hamilton, 2020, s. 184)

yinçür-: eğilmek, baş eğerek selamlamak (Gulcalı, 2021, s. 557)

yükün-: eğmek, eğilmek (Elmalı, 2022, s. 500)

amarı emitmiş kamıtmış “Bazıları eğilmiş, bükülmüş” (Maytr./101.35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 172, 266)

töpülerin ’engitdürüp biş tilgen-in yir-ke tegürüp yinçürü töpün yükünüp üç yol-ı ongarula tegzinip kitip birtin singar olurdılar “Başlarını eğip beş uzuv(lar)ını yere değdirip secde ederek baş aşağı eğilip, üç kere sağa dönüp, gidip sağ tarafa oturdular” (AY-III/131.13-17) (Ölmez, 1991, s. 23)

yarıp kadırıp çadır ögüzke kodarlar “Yarıp bükerek kül nehrine bırakırlar” (Maytr./108.10-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 178, 270)

bilekin sıkanıp anıñ arasınca belindeg kilimbe yek kızın koyınca kötürü alıp nilapuşup atl(ı)g söğüd altın eltü bartı “Bileğini eğip bu arada korkunç şeytan Hiđimbañ’nın kızını koynunda kaçırdı (ve onu) nilapuşpa adlı ağacın altına götürdü” (DAS/3833-3836) (Elmalı, 2022, s. 200, 279)

ötrü tegin başın töñitip... “O zaman prens başını eğip...” (PK/XIX.4) (Hamilton, 2020, s. 40)

burhan [ada]kında beş tilgänin yinçürü töpön [yü]künilär “Buddha’nın ayağında beş uzuvu ile secde ederek baş aşağı eğildiler” (AY-X/926-928) (Gulcalı, 2021, s. 210, 274)

elig be[g]ke yinçürü töpün yükünüp tegresinte kavzayı olurtı[la]r “Hükümdara saygı göstererek, başını eğip (hükümdarın) etrafında (hükümdarı) aralarına alıp (onn) çevreleyerek oturdular” (DAS/2240-2242) (Elmalı, 2022, s. 145, 260)

emle-: ilaçla tedavi etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 383); tedavi etmek, derman bulmak (Berbercan, 2016, s. 97)

ota-: tedavi etmek (Berbercan, 2016, s. 121)

tınlıglarınñ ıglerin ağırlıların otayın emleyin “Canlıların hastalıklarını dertlerini tedavi edeyim, (onlara) şifa vereyim” (OB/3.9-10) (Berbercan, 2016, s. 37, 57)

ymä näçä otaçı otın birlä k(ä)lsär anı otayı umagai “Ne kadar doktor şifalı bitkilerle gelse de onu tedavi edemeyecekler” (TMC-I/15.6-8) (Le Coq, 1911, s. 15)

emrenç: zengin (Ş. Tekin, 2019a, s. 40) (*bk. bar*)

emsiz: ilaçsız (Ş. Tekin, 2019b, s. 383)

otsuz: ilaçsız (Ş. Tekin, 2019b, s. 440)

örüntegsiz: ilaçsız (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

o(tsuz emsi)z ürüntegsiz ayıg (kılınç kı)lmak neteg bolur “Vasıtasız ve çaresizlik (yüzünden) kötü (amel) işlemek nasıl olur?” (Maytr./79.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 147, 251)

en- / in-: 1. inmek, düşmek (Elmalı, 2022, s. 405); aşağıya doğru gelmek; 2. *mec.* alçak gönüllü olmak (Çetin, 2020b, s. 440)

(*en- / in-* sözünün “düşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çökle-*)

kıyıl-: inmek, geçmek (Elmalı, 2022, s. 422)

tüş-: düşmek; inmek, konmak (T. Tekin, 2013, s. 63)

kaçan birök kodı [...] enserler temirliğ süvri şiş [...] etözlerinte tokıyurlar “Ne zaman ki birileri aşağı ... inseler, sivri demir şişleri ... vücutlarına sokarlar” (DAS/775-777) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

kün y(i)me kıyılıp bartı “Gün de geçip gitti” (DAS/1871-1872) (Elmalı, 2022, s. 131, 256)

*kök boymul toğan kuş men körüklüg kayaka **konupan** küzleyür men yagaklıg toğrak üze tüşüpen yaylayur men tir* “Ak boyunlu gri bir şahinim. Manzaralı kaya(lık)lara konup etrafa bakınırım, üstü cevizle dolu kavak üzerine inip yazı geçiririm, der” (IB/64) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

enç / inç: huzur, rahatlık, sükûnet (Çetin, 2020b, s. 436); sulh, rahat (Gulcalı, 2021, s. 465); sağlıklı, huzurlu (Berbercan, 2016, s. 103); barış, durgunluk (Ölmez, 1991, s. 95)

(*enç / inç* sözünün “huzur, sükûnet, rahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “barış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baz*; “huzurlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “sağlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrıgsız*)

enç / inç “rahatlık, sulh, durgunluk”

ençgü / inçgü: huzur, rahatlık, sükûnet (Çetin, 2020b, s. 436); sulh (Gulcalı, 2021, s. 466); durgunluk (Ölmez, 1991, s. 95)

tinç: huzur, rahatlık (Çetin, 2020b, s. 473)

*esilmiş çolmuş köñüllüg erinç y(a)rlıg tınl(ı)g oğlanların nomlug yagmur yagıtıp **enç tinçka** tegürü y(a)rlıkadılar* “Bitmiş tükenmiş gönüllü, zavallı insanoğlunu öğretili yağmur yağdırarak huzura erdirmeyi bahşediyorlar” (AY-VIII/39-42) (Çetin, 2020b, s. 226, 367)

*köni nomça başlamakıñ üze bodunuñın karañın ürüg ürgüt bulgay s(e)n **ençgü** esenü **enç** meñig* “Doğru yasaya göre devlet yönetmen sayesinde halkını daima bulacaksın huzurlu, sağlıklı mutluluğu” (AY-VIII/1670-1674) (Çetin, 2020b, s. 362-363, 386)

ençgü / inçgü: huzur, rahatlık, sükûnet (Çetin, 2020b, s. 436); mutluluk (Karaayak, 2021, s. 701); rahat, durgunluk (Ölmez, 1991, s. 95); sulh (Gulcalı, 2021, s. 466)

[*ençgü / inçgü* sözünün “huzur, sükûnet, rahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*; “rahatlık, sulh, durgunluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *enç / inç*]

ençgülüg / inçgülüg: huzurlu, sakin, rahat (Ayazlı, 2012, s. 311); mutluluk, huzur, mutlu (Karaayak, 2021, s. 701); durgun (Ölmez, 1991, s. 95); sükûnet (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

[*ençgülüg / inçgülüg* sözünün “huzurlu, sakin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “huzur, sükûnet, rahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*]

ençgölüg / inçgölüg “mutlu, durgun”

esengölüg: mutlu, huzurlu, mutluluk (Karaayak, 2021, s. 696)

kıvılg: mutlu, mesut, talihli, saadetli, kutlu (Elmalı, 2022, s. 422)

kutlug: kutlu, mutlu (Çetin, 2020a, s. 282)

meñilig: huzurlu, mutlu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 358)

ögrünçlüg: sevinçli, kıvançlı, mutlu (Ölmez, 1991, s. 107)

örüg: sakin, durgun, dingin, durulmuş (Ölmez, 1991, s. 108)

sevinçlig: sevinçli, mutlu (Çetin, 2020b, s. 465)

seviniri: sevinçli, mutlu (Çetin, 2020b, s. 465)

alku nom uguşintaki tınl(i)glar [ençgölüg] üsängölüg bolzunlar “Bütün öğreti esastaki canlılar mutlu (ve) huzurlu olsunlar” (ABİT/471-472) (Karaayak, 2021, s. 103, 263)

közümüzni kutlug kıvılg kılalım “Gözlerimizi mutlu kılalım” (DAS/3775-3776) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

kutlug ülüglüg kılı tegingey m(e)n “Kutlu (ve) bahtlı (kimseler) kılacağım” (AY-VII/372-373) (Çetin, 2020a, s. 166, 220)

azun tınl(i)glar uguşı alasız bir tæg mäjilig bolzunlar “Varoluş biçimi canlılarının soyu eksiksiz hep birlikte mutlu olsunlar” (SİTA/498) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 123, 181)

burkan y(a)rlıg-ın töz töpü-ler-inte tuta teginip ertingü uz ögrünç-lüg sevinç-lig bolu tegindi-ler “Budanın buyruğunu tam (?) başlarında saygıyla tutup, son derece sevinçli, kıvançlı oldular” (AY-III/199.1-5) (Ölmez, 1991, s. 79)

inçip tigirtsiz tapırtısız alku tiki çoğ-ı ırak öngi üdrülmiş örüg amıl itıgsız erksinmek-ke tükel-lig inçgü mengi-lig üç üd-lerte ertmiş erip yene üç üd-lerig b(e)lgürtdeçi şravak-lar pratyakabut-lar-ning bilgülük-lerin-tin ünmiş “Böylelikle sessiz sedasız, bütün gürültüsü-patırtısı uzak ve ayrılmış, sakin, durgun, eylemsiz eğemenliğe bütünüyle sahip, sevinçli (ve) mutlu üç zamanlardan (gelip) geçmiş olup, yine üç zamanları belirtecek Şravaka’lar (ve) Pratyekabuddha’ların bilmelerinden ortaya çıkmış” (AY-III/166.5-12) (Ölmez, 1991, s. 53)

ençlig: sükûnet, rahat, huzur (Tokyürek, 2018, s. 864) (*bk. amal / amıl*)

ençsire-: rahatsız olmak, huzursuz olmak (Tokyürek, 2018, s. 864)

tarıt-: rahatsız olmak, sıkıntı duymak (Berbercan, 2016, s. 131)

ençlig mäjilig bolguluk tıtaglarta äñ mintin birk(ä)yä tınl(i)g ençsirägölük ämgängölük ärsär ol ençig mäjig küsämäzlär “Huzurlu (ve) mutlu edecek sebeplerden dolayı bir canlı huzursuz olacak (ve) ızdırap çekecek ise o huzuru (ve) mutluluğu istemezler” (AY-IV/640-643) (Tokyürek, 2018, s. 368, 570)

kiçig yigit yaşınta saçı başı yürüñ erser üküş tarıtip öwkeçi erser... “Küçük genç yaşında saçı başı beyaz ise, çok darlanıp öfkeci ise...” (OB/10.8-10) (Berbercan, 2016, s. 44, 63)

engim / eñim: kısımlı, parçalı, bölümlü (Ölmez, 1991, s. 92)

(*engim / eñim* sözünün “bölümlü, kısımlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölöklüg / bölüklüg*)

engin / ening / ‘eñin / eñ(i)n / eñin / ‘eñnin / ‘eñ{n}in / eñnin: omuz, eyin (Ölmez, 1991, s. 92) (*bk. çikin*)

engit- / ‘eñit- / eñit-: 1. eğilmek, bükmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 383); eğmek, eğdirmek (Ayazlı, 2012, s. 306); 2. saygı göstermek, eğilerek saygıda bulunmak (Keskin, 2022, s. 579); secde etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 383)

(*engit- / ‘eñit- / eñit-* sözünün “bükmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bük-*; “eğmek, eğilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emit-*; “saygı göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırla-*)

yinçür-: hürmet etmek, secde etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

yükün-: eğilmek, secde etmek (Çetin, 2020a, s. 307)

ayaların kavşurup eñite etüzin brhmavati katunka yükünü inçe tip tiyürler “Ayalarını kavuşturup eğilmiş vücutları ile Brahmāvatī hanıma secde ederek şöyle derler” (Maytr./90.8-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 164, 261)

yinçürü töpön yükünü tägin[ür] biz “Hürmetle secde ederek baş aşağı eğiliriz” (ABİT/53) (Karaayak, 2021, s. 64, 227)

ent(i)ki: görünüm, özellik (Tokyürek, 2018, s. 864)

(*ent(i)ki* sözünün “özellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *darmaya*)

kırtış: yüz, surat, dış görünüş, görünüm (Gulcalı, 2021, s. 488)

körklüg: güzel; görünüm (Elmalı, 2022, s. 428)

meniz: yüz, çehre, görünüm, görünüş (Elmalı, 2022, s. 435)

yañ: (< Çin. *yang*) şekil, görünüm, tarz, duruş (Gulcalı, 2021, s. 549)

k(ä)ntü ençin mähisin tilämätin ätözlärin isig özlärin äsirkämämäk ärsär k(a)ltı beş azuntakı tınl(ı)glar üçün öz ätöznüñ ençin mähisin ent(i)kisin yaragın tutmatın özlärin başların berü isig özlärin tıda särmäk särinmäk ärür “Kendi huzurunu dilemeden vücudunu (ve) özünü esirgememek beş hayat şeklindeki canlılar için kendi vücudunun rahatını, huzurunu, niteliğini, faydasını elde

etmeden özlerini (ve) başlarını verip vücutlarını feda edip sabretmektir” (AY-IV/632-639) (Tokyürek, 2018, s. 367-368, 570)

yüz buyanlığı b(ä)lgüg etilmiş körklä kurtışig “Yüz sevaplı alamet ile dış görünümünüz güzelleştirilmiş” (AY-X/948-949) (Gulcalı, 2021, s. 211-212, 274-275)

tünli künli kurug ertürser anı [yala]ñuk [körk]lüg yülkü ol tep bilmiş [k(e)rgek] “Gece gündüz boşa zaman geçirse, onu insan görünümlü hayvandır, deyip bilmelidir” (DAS/4180-4182) (Elmalı, 2022, s. 212, 283)

kö[rki] meñizi ay t(e)ñri tilgeninte sevigligrek [kö]zi kapakı tüptüz kaşı kirpiki kök rajav(a)rt öñlüg “Görünüşü ayın çemberinden daha sevimli, gözü kırışksız, kaşı kirpiği gök mavisi rengindeydi” (DAS/4093-4095) (Elmalı, 2022, s. 209, 282)

yanıg kăpig ıçgınıp köküzlärin t[okıyor] busanmışın “Şekli ve şemailini kaybedip üzüntüden göğüslerine vuruyorlardı” (AY-X/845-846) (Gulcalı, 2021, s. 203, 273)

entür-: 1. nazma çekmek (Karaayak, 2021, s. 701); 2. indirmek (Karaayak, 2021, s. 702); 3. araştırtmak, araştırmak, peşine düşmek (Hamilton, 2020, s. 156)

tüpükdür-: araştırmak (Tokyürek, 2018, s. 970)

tüşür-: düşürmek, indirmek (Elmalı, 2022, s. 480)

y(e)g(i)rmi kata köñül eyin agturguluk entürgül/ük] ol “Yirmi defa düşüncesine göre yükseltecektir (ve) indirecektir” (ABİT/1528-1529) (Karaayak, 2021, s. 203, 342)

tüpükdürmək ärsär k(a)ltı bo eki törlüg yorıklarığ ägsüksiz k(ä)rgäksiz tolu tükäl kılmak ärür “Araştırmak ise bu iki türlü eylemi eksiksiz, fazlasıyla tam yapmaktır” (AY-IV/2625-2628) (Tokyürek, 2018, s. 500, 595)

oot öñlüg işin saçların eñinlerinte tüşürüp... “Ateş renkli, örgülü saçlarını omuzlarına bırakıp...” (DAS/3494-3495) (Elmalı, 2022, s. 189, 274)

‘eñ / eñ (I): en, pek, pek çok, olağanüstü, fevkalade (Ölmez, 1991, s. 92); çok (Çetin, 2020a, s. 271); ilk (Elmalı, 2022, s. 400)

[‘eñ / eñ (I) sözünün “fevkalade” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (II)*; pek, pek çok, çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*; “olağanüstü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*]

eñ (II): av, yiyecek (T. Tekin, 2013, s. 53)

[eñ (II) sözünün “yiyecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşı*]

meñ: av, yiyecek (T. Tekin, 2013, s. 58)

eñin meñin bulmış “Avını bulmuş” (IB/31) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

eğ-: eğmek (Elmalı, 2022, s. 400) (*bk. emit-*)

'eğbaşlayü: ilk (Karaayak, 2021, s. 689) (*bk. aşnuça*)

eğeyü: özellikle (Tokyürek, 2018, s. 851) [*bk. aglatı (I)*]

'eng'ilki / 'eñilki / eñilki: ilk, birinci, en ilk (Ölmez, 1991, s. 92); en ilki, birincisi (Karaayak, 2021, s. 689); en önce (Tokyürek, 2018, s. 851)

(*'eng'ilki / 'eñilki / eñilki* sözünün “ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*; “birinci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınki / baştunki*)

'eñitdür-: eğmek (Ölmez, 1991, s. 93) (*bk. emit-*)

'eñitmek: eğilme, secde etme, saygı gösterme (Karaayak, 2021, s. 690)

(*'eñitmek* sözünün “saygı gösterme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırlamaklıg*)

namo: (< *Toh.A namo / Soğd. n'mw, nm'w* < *Skr. namaḥ*) saygı, sığınma, eğilme (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359)

yükünmek: secde etme, eğilme (Karaayak, 2021, s. 841)

[*yükünmāk*] *'äñitmāk ärür* “Secde etme (ve) eğilme (davranışı)dır” (ABİT/630) (Karaayak, 2021, s. 118, 276)

eñiz: anız, boş tarla (Keskin, 2022, s. 580)

kıra: (< *Moğ. qıra* < *T. kır*) boş, ekilmemiş tarla (Keskin, 2022, s. 623)

küley: işlenmemiş, boş tarla (Keskin, 2022, s. 646)

bu tört sıçı içindäki bir 'äñiz yer-kä bitigdäki kuus tämür bahşı ärklig bolz-un “Bu dört sınır içindeki bir anız yere sözleşmedeki Kuus Tämür Bahşı sahip olsun” (HB/ArSal 1.14-16) (Keskin, 2022, s. 123, 381)

kedin kırata kaz-ı kitrin-tä eçim kançuk bilä tüz ülüş-lüg üç şığ yerim atı kutlug taş-ka toguru tumlütü sat<t>ım “Boş tarlada, Kazı Kitrin’de ağabeyim Kançuk ile eşit hisseli üç şığ yerimi adı Kutlug Taş olan kişiye doğru bir şekilde sattım” (HB/ArSa13.3-5) (Keskin, 2022, s. 125-126, 382)

'eng'mıntın / eñ mıntın (mintin) / 'eñ mintin: hatta; en azından (Gulcalı, 2021, s. 445); hiç olmazsa (Çetin, 2020b, s. 433)

mintin: hatta (Çetin, 2020a, s. 284); hiç olmazsa, en azından (Tokyürek, 2018, s. 897)

[ü]n munt ulatı, isig özlärin kod[gın]ça küzätçisi bolgay m(ä)n bo nom [eli]gi sudurnuñ “(Ben) hatta canı(m)ı bile feda ederek bu öğreti şahı sūtranın koruyucusu olacağım” (AY-X/1476-1478) (Gulcalı, 2021, s. 252, 281)

eñrey: çarpık (Tokyürek, 2018, s. 852)

kamgı: çarpık (Çetin, 2020b, s. 442)

kıyık: çarpık (Çetin, 2020b, s. 446)

agır ayak kılmayuk tıtagınta äñräy bädäy aksak çolak közsüz täglük bolmışların... “Büyük kötülük yaptığından dolayı çarpık, kısır, aksak, çolak, kör olduklarını...” (AY-IV/2398-2400) (Tokyürek, 2018, s. 483, 592)

köni törüg [tutda]çı beg er bolsar çın [kert]ü el içinde bultukmaz [kıyık ka]mgi egri söz sav “Doğru yasayı uygulayacak bey doğru olursa ülkesinde kötü ve eğri söz bulunmaz” (AY-VIII/1612-1615) (Çetin, 2020b, s. 357, 385)

eñsiz: üstün, yüce (Berbercan, 2016, s. 97)

(*eñsiz* sözünün “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın* / *baştın*; “yüce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz* / *idiz*)

ep: ve, veya (Keskin, 2022, s. 580)

(*ep* sözünün “veya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *azu*; “ve” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile* / *birle* / *bilen*)

er: adam, erkek (Hamilton, 2020, s. 148); er, bey, kişi, kimse (Ölmez, 1991, s. 93); biri (Elmalı, 2022, s. 400); koca (Keskin, 2022, s. 581)

[*er* sözünün “bey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “biri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biri* (II)]

er “adam, erkek, er, kişi, kimse, sabah”

eren: erkek, er, adam; kişi, insan (Elmalı, 2022, s. 401)

erkek: erkek (Ayazlı, 2012, s. 311)

kim: kim, kimse (Karaayak, 2021, s. 725)

kişi: kişi, insan, adam (T. Tekin, 2013, s. 56); kimse (Ş. Tekin, 2019a, s. 42)

urı: erkek, genç erkek (T. Tekin, 2013, s. 64)

yalañok: insan, kişi (Karaayak, 2021, s. 824)

yemä bir bilgä nom bilir äñ inçä tep tedi “Ayrıca bilge ve yasaları bilen bir adam şöyle dedi” (PK/XIV.2-3) (Hamilton, 2020, s. 37)

bir ugrta ol d(a)ntipale elig alp katag avçı erenleri alpagutları birle arıg simekte avka atlanıp bartı “Bir gün Hükümdar Dañdāpala, acımasız erleri, yiğitleri ile atına binip avlanmak için ormana gitmiş” (DAS/247-250) (Elmalı, 2022, s. 73, 235)

’āñ mintin āzrua t(ā)ñri ordosıña tāgi kayu ārklıg küçlüg baş başdın t(ā)ñrilärniñ luularniñ tişi erkäk kut vahşıklarniñ ordo karşıları ārsār... “Hatta Brahma Tanrının sarayına kadar güçlü lider Tanrıların, ejderhaların, dişi erkek ruhların sarayları varsa...” (AY-VI/470-475) (Ayazlı, 2012, s. 99-100, 171)

nāñ kim bo bir azun[ıg] bitadı kaçürüp ken yänä ök{r}ünçlüg bolmazunlar tep “Hiç kimse bu hayatı faydasız geçirip sonrasında yeniden pişmanlık duygusuna sahip olmasın diyerek (söyledi)” (ABİT/1458-1460) (Karaayak, 2021, s. 196, 337-338)

ol kişi ölürgeli örletgeli sakınsar “O kimseyi öldürmeyi, eziyet etmeyi düşünseler” (KİP/31) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

talım urı yarın aç a yasıçin yalım kayag yara urupan yalğusun yoriyur tir “Cesur bir genç, omuzları açık, okunun ucu ile yalçın kayaları yara yara yapayalnız yürüyor, der” (IB/40) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

alku kamag yalañokların arslanlarıña... “Bütün insanların cesurlarına...” (ABİT/149) (Karaayak, 2021, s. 73, 235)

er- (I): ana yardımcı fiil (Çetin, 2020b, s. 433); -dır/-dir, olmak (Tokyürek, 2018, s. 852); imek (ek eylem); mevcut olmak, bulunmak, kalmak (Özbay, 2019, s. 146); {Dİr} vasıl olmak (Gulcalı, 2021, s. 446); var olmak (Ölmez, 1991, s. 93); ulaşmak (Tokyürek, 2018, s. 853); yapmak, etmek (Tokyürek, 2018, s. 864)

(*er- (I)* sözünün “ulaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “olmak, bulunmak, var olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “mevcut olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bultuk-*)

er- (I) “-dır / -dir, -Dİr, kalmak, vasıl olmak, yapmak, etmek”

ertdür-: geçirmek, (bir işi) yerine getirmek, yapmak, tamamlamak (Gulcalı, 2021, s. 447)

ertür-: yapmak, işlemek, uzaklaştırmak, geçirmek (Ölmez, 1991, s. 93)

et-: etmek, kılmak, yapmak (Gulcalı, 2021, s. 466)

işle-: işlemek, yapmak, yerine getirmek (Özbay, 2019, s. 149)

kal-: kalmak (Ayazlı, 2012, s. 314)

kıl-: kılmak, yapmak, etmek (Çetin, 2020a, s. 278)

seril-: bulunmak, kalmak, dayanmak (Ölmez, 1991, s. 110)

teg-: değmek, ulaşmak, vasıl olmak, varmak, erişmek (Elmalı, 2022, s. 465)

tegin-: varmak, ulaşmak, yerine getirmek, (saygı ifadesi taşır); {-Dİr} (Ölmez, 1991, s. 113)

tit-: 1. -İr ekiyle birlikte: titir {-Dİr}, koşaç, ‘copula’ 2. denilmek, denmek, diye adlandırılmak (Ölmez, 1991, s. 115)

tur-: durmak, ayakta durmak; kalkmak; kalmak (Hamilton, 2020, s. 184)

yap-: kurmak, yapmak, örmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

yarat-: yaratmak, yapmak (Çetin, 2020b, s. 485)

kolulamaklıg yorig ürür “(Derinlemesine) düşünmeye ait davranıştır” (ABİT/657) (Karaayak, 2021, s. 121, 278)

kaçan tapıg udug kılğuluk törösin ärtüürdüktü ötrü astup içindä bälklädilär “(Cenaze) uğurlama törenini tamamladıktan sonra (onu bir) stüpa içinde sakladılar” (AY-X/531-533) (Gulcalı, 2021, s. 180, 269)

astup etti[lä]r kamagun yeti ärdinig etiglig “Hepsi birlikte yedi mücevherat ile süslenmiş bir sandık (stupa) yaptılar” (AY-X/856-857) (Gulcalı, 2021, s. 204, 273)

kün ay t(ä)ñri taplamaz işig näçä işläd(i)m(i)z ärsär... “Güneş (ve) Ay tanrının onaylamayacağı davranışları ne kadar çok yaptıysak...” (HU/152-154) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

uduñuz kılğalı urug tarıg yagız yerig yme birgerü “Kara toprağı ekip biçmeyi başarabildiniz” (AY-VII/783-784) (Çetin, 2020a, s. 201, 226)

kedki yirtinçü-de serilip turur “Sonraki dünyada yerleşip kalır” (AY-III/164.16-17) (Ölmez, 1991, s. 52)

avlaguluk yerke te[gip] keyikle[gülük ...] yavlak ünin kık(ı)rışup ala[kırışıp ...] “Avlanacağı yere ulaşp ava başlayacağı (zaman hayvanlar) dehşet verici bir sesle bağırışp çağrışarak (ortalığı velveleye verirler)” (DAS/197-199) (Elmalı, 2022, s. 71, 235)

küdän ür tursar yaramaz “Bir konuk uzun süre kalırsa uygun olmaz bu.” (PK/LXIX.3-4) (Hamilton, 2020, s. 65)

kan olurupan ordu yapmış “(Bir) han tahta oturup (kendine bir) saray yap(tır)mış” (IB/28) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

bir sutsig uz etip yaratıp üzesinte pra küşetiri salınturup mandal otirasınta urup “Güzelce bir taht yapıp üzerine güneşlik açsın (ve bunu) alanın ortasına yerleştirsin” (AY-VIII/611-614) (Çetin, 2020b, s. 273, 374)

er- (II): nefret etmek, tiksinnmek, küçümsemek (Karaayak, 2021, s. 702); usanmak, bıkmak (Tokyürek, 2018, s. 864)

[*er-* (II) sözünün “nefret etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akla-*; “küçümsemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asgançula-* / *askançula-*]

er- (II) “tiksinmek, usanmak”

yalk-: usanmak (Tokyürek, 2018, s. 983)

yarsı-: tiksinmek (Elmalı, 2022, s. 492)

yer-: kınamak, yermek, kötölemek; iğrenmek, tiksinmek (Elmalı, 2022, s. 495)

yiringü-: iğrenmek, tiksinmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 512)

erip öñi üdrülmäkl[ig yorı]g... “Nefret etmekten kurtulmaya ait davranış...” (ABİT/531) (Karaayak, 2021, s. 109, 268)

yalkmatın uzatı äşidigsämäkkä tayanıp bilgä bilig p(a)ramıtıg nätägin bütürürlär “Usanmadan daima işitmeye dayanarak bilgi pāramitāsı nasıl elde edilir?” (AY-IV/1199-1201) (Tokyürek, 2018, s. 404, 577)

eñ keninte bo kuñcuylarınñ körki meñizi monı teg yergülük yarsıguluk b[ol]up turur erken... “En sonunda, bu kadınların güzelliği, bu şekilde tiksinti ve nefret uyandırır iken...” (DAS/940-943) (Elmalı, 2022, s. 97, 244)

kentü egrilmiş bükülmüş etüz(in) körüp köngüli yiringüyü inçe tip “Kendisinin eğrilmiş, bükülmüş vücudu (ile) görüp gönlü bulanarak şöyle dedi” (Maytr./12.37-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 59, 199)

erdini / erdni / ertini / ratna: (< *Skr. ratna*) mücevher, değerli taş (Ayazlı, 2012, s. 307); cevher (Tokyürek, 2018, s. 853); maddi manevi değerli her şey (Elmalı, 2022, s. 401); kıymetli, maddi manevi her şeye denir (Ş. Tekin, 2019b, s. 386); inci (Tokyürek, 2018, s. 923)

(*erdini / erdni / ertini / ratna* sözünün “mücevher, inci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çintamani / çintemeni*)

erdini / erdni / ertini / ratna “değerli taş, cevher, kıymetli”

erdinilig: (<< *Skr. ratna* + *T.* + *lxg*) değerli, kıymetli; mücevherlerle süslenmiş (Elmalı, 2022, s. 401)

kaş: değerli taş (Elmalı, 2022, s. 415)

monçuk: boncuk, değerli taş (Ş. Tekin, 2019a, s. 45)

murvand: [<< *Skr. murvanda* (?)] değerli, kıymetli (?) (Elmalı, 2022, s. 436)

satırlıg: değerli, kıymetli (Elmalı, 2022, s. 453)

töz: ana, esas, temel, yaradılış, öz, cevher (Tokyürek, 2018, s. 957)

tözün: asil, aziz, kıymetli (Gulcalı, 2021, s. 533)

anı üçün bo nom ürdinig boşgunmuş tutmuş üşidmiş tınlamış k(ä)rgäk “Onun için bu öğreti cevherini öğrenmek, ezberlemek, işitmek, dinlemek gerektir” (AY-IV/3344-3346) (Tokyürek, 2018, s. 548, 604-605)

tolu tört erdinilig körgeli kanınçsız k[ö]rtle v(i)rhar etser... “Seçilmiş dört (tane) kıymetli, görmeye değer, doyulamayacak bir güzellikte manastır inşa etse...” (DAS/4487-4488) (Elmalı, 2022, s. 222, 287)

kaşın etiglig “Değerli taşla süslenmiş...” (DAS/2177) (Elmalı, 2022, s. 143, 259)

[... a]mtı murvand monçuk [...] “... şimdi değerli taş ...” (DAS/2295) (Elmalı, 2022, s. 148, 260)

burhanlar [...] *[... a]gur satırlıg ol an[ı]η s[atıg]ın bergeli ugay mu erki s(e)n* “Budalar ... değerlidir. Onun (değerini) verebilecek misin acaba?” (DAS/4116-4118) (Elmalı, 2022, s. 210, 282)

sizlär tözünlär kuvragı ya “Sizler azizler topluluğu!” (AY-X/1005-1006) (Gulcalı, 2021, s. 216, 275)

erdinilig / erdnilig / ertinilig: (<< Skr. *ratna* + *T.* + *lxg*) değerli, kıymetli; mücevherlerle süslenmiş (Elmalı, 2022, s. 401); mücevhere sahip (Karaayak, 2021, s. 694); cevherli (Tokyürek, 2018, s. 854); mücevherle süslü, mücevherli (Ayazlı, 2012, s. 307); mücevherle bezenmiş, süslenmiş (Ölmez, 1991, s. 93)

(*erdinilig / erdnilig / ertinilig* sözünün “değerli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “kıymetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erdini / erdni / ertini / ratna*)

sapırlıg / spririlig: cevherli (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

ürdinilig agılıklar üzä toptolu közünlür “Cevherli hazineler ile dopdolu tezahür eder” (AY-IV/2738-2739) (Tokyürek, 2018, s. 507, 597)

eren: er, erkek; kişi, insan; erler, erkekler, insanlar (Ölmez, 1991, s. 93); asker (Gulcalı, 2021, s. 446); eren, bey (Ayazlı, 2012, s. 307); adam (Elmalı, 2022, s. 401)

(*eren* sözünün “eren” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arjı / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*; “bey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “insanlar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodun / budun*; “asker” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çerig*; “adam, erkek, er, kişi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er*)

eren “insan”

kişi: insan (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

m(a)has(a)t(a)v: (<< *Skr. mahāsattva*) büyük canlı, insan (Tokyürek, 2018, s. 896)

nara: (<< *Skr. nāra*) insana ait, insanı içeren, ölümlü, insan (Elmalı, 2022, s. 437)

özlüg: yaratık, insan, “bir kişiliği, bir beni olan” (Hamilton, 2020, s. 175)

tınlıg: canlı varlık, insan (Ş. Tekin, 2019a, s. 49)

yalañok: insan, kişi (Karaayak, 2021, s. 824)

bir üdde kolu-da tükel-lig kişi et'öz-in bulup... “Aynı zamanda, çağda, eksiksiz insan vücudunu bulup...” (AY-III/176.3-4) (Ölmez, 1991, s. 61)

kurug yerig suvayu öl yerig tarıyu kuş kuzgun sukar yulıyur sansız tümän özlüg ölürür “Onlar kuru toprağı sulayıp nemli toprağı ekerlerken, kuzgun (gibi) kuşlar gelip pek çok sayıda yarattığı gagalayıp öldürüyorlar” (PK/I.3-6) (Hamilton, 2020, s. 31)

tınlıglarka adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evçi körkin körtgürü nomlayur kutgarur “Canlı varlıklara, çeşitli, meşhur, hakim, asil, saygıdeğer, erkek ve kadınlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır” (KİP/138-139) (Ş. Tekin, 2019a, s. 15, 22)

[yal]ñok ätözi täğşilip içtin taştın ... bolu turur “İnsan vücudu değişip içeriden (ve) dışarıdan ... olur” (ABİT/1350-1351) (Karaayak, 2021, s. 186-187, 329)

ergü: (kalınacak) yer, barınak, mevki, orun, ikametgâh, ev, durak (Ölmez, 1991, s. 93); oturulacak yer (Ş. Tekin, 2019a, s. 40)

(*ergü* sözünün “barınak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alaçu* / *alaçuk*; “ikametgâh, ev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak* / *bark*)

ergü “mevki, orun, durak”

ergülüg: konut, durak, yaşanılan yer, ikamet yeri (Ölmez, 1991, s. 93)

ornag: konaklama yeri, yer, mevki, mekan (Gulcalı, 2021, s. 501)

orun: yer, mevki (Keskin, 2022, s. 679); orun (Ölmez, 1991, s. 106)

pada: (<< *Skr. pada*) konum, yer, mevki (Elmalı, 2022, s. 449)

yer: yer, mevki; yeryüzü, dünya (Özbay, 2019, s. 156); orun (Gulcalı, 2021, s. 554)

*m(a)ha-brahmi atl(ı)g ulug ez-rua **ergüsi** t(e)ngri yir-inte...* “Mahâbrahman adlı ulu ‘Brahma durağı’ tanrı yerinde...” (AY-III/143.2-3) (Ölmez, 1991, s. 36)

*ez-rua buryuk-ları **ergülüg** t(e)ngri yir-inte...* “Brahmâ maiyetinin durduğu tanrı yerinde...” (AY-III/143.1-2) (Ölmez, 1991, s. 36)

*kamag kurtlarınıñ koñuzlarınıñ terkini kannıñ yiriñniñ **ornagı*** “Bütün böceklerin yığıldığı, kanın irinin toplandığı yer(dir)” (AY-X/226-227) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

*ütlägäy m(ä)n tägürgäli köni tüz tuymak **oronka** tep tedi* “(Onları) gerçek aydınlanma mevkisine ulaştırmak için öğüt vereceğim’ dedi” (AY-X/1469-1470) (Gulcalı, 2021, s. 251, 281)

*ötrü atası kilimbe [yek] öz **pada** ordusına kelip amrak kızın bulmadın inçe tep tedi* “Daha sonra babası şeytan Hiđimbañ kendi sarayına gelip sevgili kızını bulamayınca şöyle dedi” (DAS/3836-3838) (Elmalı, 2022, s. 200, 279)

*bar mu idi biltäçi barmış **yerin** adırtılg b(ä)lgülüg* “Gittiği yeri tam olarak bilen herhangi biri var mıdır?” (AY-X/703-704) (Gulcalı, 2021, s. 193, 271)

ergülüg / ergülük: konut, durak, yaşanılan yer, ikamet yeri (Ölmez, 1991, s. 93); ev, ikametgâh (Ş. Tekin, 2019b, s. 386)

(*ergülüg / ergülük* sözünün “ev, ikametgâh, konut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*; “durak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ergü*)

erig (I): 1. tavır, hareket, davranış (Elmalı, 2022, s. 401); 2. asıl kalınan yer, oturulan yer, ikametgâh (Gulcalı, 2021, s. 446); mesken (Çetin, 2020b, s. 434); yer, konaklama yeri (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349)

[*erig (I)* sözünün “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “oturulan yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asan*; “ikametgâh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*; “tavır, davranış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barıg*]

erig (I) “hareket”

kılınç: iş, davranış, hareket (Elmalı, 2022, s. 421)

tepremeklik: sallantı, hareket (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365)

*ol ayıg **kılınç** tüşin kentü özi aşayur* “O kötü amelinin karşılığını yine kendisi alır” (DAS/313-314) (Elmalı, 2022, s. 76, 236)

erig (I) “konaklama yeri”

ornag: konaklama yeri, yer, mevki, mekan (Gulcalı, 2021, s. 501)

*ögrünç ärklig mahakadeka tiripur balıkıg buzdaçıka [ulug] sın supurgan aras[ınt]a **ärig ornag** [tutgalı] tapladaçı analar kuvragı üzä yüküntürülmışkä*

yükinürm(ä)n “[Ulu] mezarlar arasına [yerleşmekten] hoşnut olan, Tripura şehrini yıkan ve analar topluluğu tarafından ibadet edilen mutlu (?) hükümdar Mahākālā’ya saygıyla eğilirim” (SĪTA/37-41) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73-74, 164)

kamag kurtların koğuzların terkini kannı yiriñniñ ornagi “Bütün böceklerin yığıldığı, kanın irinin toplandığı yer(dir)” (AY-X/226-227) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

erig (II): öğüt, nasihat (Ölmez, 1991, s. 93); algı, öğreti (Tokyürek, 2018, s. 854); oluş, unsur (Berbercan, 2016, s. 99);

[*erig (II)* sözünün “oluş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bolug*; “öğreti, öğüt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*]

erig (II) “nasihat, unsur”

m(a)habut: (<< *Skr. mahābhūt*) element, unsur (Çetin, 2020b, s. 453)

ögürük: öğüt, nasihat (Keskin, 2022, s. 684)

öt: nasihat (Ş. Tekin, 2019b, s. 448)

ötinç: öğüt, nasihat (Çetin, 2020b, s. 460)

töz: esas, kök, soy, cevher, temel, unsur (Elmalı, 2022, s. 476)

uguş: unsur (Berbercan, 2016, s. 141)

(*er*)iglerin ötlerin almadın... “Nasihatlerini, takdirlerini almadan...” (Maytr./67.30) (Ş. Tekin, 2019b, s. 127, 240)

apam-nıñ ögürükçä... “Büyükbabamın öğüde uygun olarak...” (HB/Çeş95.3) (Keskin, 2022, s. 325, 465)

neñ ötinç evrilmeserler kılmasarlar ögnüñ kañnıñ y(a)rlıgın teginmeser tutmasar Montag osuglug tınl(ı)glar törüsüz yal(a)ñuk tetirler “Hiçbir nasihate uymaz, (kötü yoldan) dönmezse, ana baba sözünü tutmazsa bunlar töresiz, kanunsuz insanlardır” (AY-VIII/1532-1538) (Çetin, 2020b, s. 350, 384)

uguş erser et-özde et kan tatıg üç erür “Unsurlara gelince, vücutta et, kan ve tat (olmak üzere) üçtür” (OB/6.23-7.1) (Berbercan, 2016, s. 40-41, 60)

erig (III): kötü, kaba, çirkin; zor (Çetin, 2020b, s. 437)

[*erig (III)* sözünün “zor” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg* / *açag*; “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*; “kaba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çulvu*]

erigle-: nasihat etmek, öğüt vermek (Çetin, 2020b, s. 434); öğütlemek, konuşmak (Berbercan, 2016, s. 99)

nomla-: (*Soğd.+T.*) açıklamak, anlatmak, öğüt vermek (Tokyürek, 2018, s. 904)

ötle-: öğüt vermek, nasihat etmek, öğütlemek, tavsiye etmek (Elmalı, 2022, s. 447); konuşmak (Berbercan, 2016, s. 124)

ötün-: rica etmek, arz etmek, bildirmek; saygıyla sormak, saygıyla söylemek, saygıyla demek; konuşmak, söylemek (Elmalı, 2022, s. 447)

sözle-: konuşmak, söylemek (Ölmez, 1991, s. 111)

te-: demek, söylemek, konuşmak (Elmalı, 2022, s. 468)

teş-: konuşmak, anlaşmak, sözleşmek (Keskin, 2022, s. 736)

bo yertinçükä yanturu kälip tınl(ı)glarig ütläp ürigläp içgärü tutup uduzup başlap... “Bu dünyaya yeniden gelip canlılara öğüt verip nasihat ederek kendisine yaklaştırıp (onlara) önderlik ederek...” (ABİT/350-351) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

namo but tep sözleyür erti “ ‘Buda’ya hürmetler olsun.’ diye konuştu” (DAS/4029) (Elmalı, 2022, s. 207, 281)

ötrü tetsisi bahşısına inçe tep ötünti “Bunun üzerine öğrenci, hocasına saygıyla sordu” (DAS/218-219) (Elmalı, 2022, s. 72, 235)

sa]tıg böz-in inçä teş-timiz “Satış bözü için şöyle konuştuk” (HB/KöSa06.4) (Keskin, 2022, s. 142, 391)

eriglig: tavırlı, davranışlı (Elmalı, 2022, s. 401)

kılınçlag: davranışlı, davranışa sahip (Elmalı, 2022, s. 421)

koşgak eriglig [...] “Rahat tavırlı...” (DAS/2902) (Elmalı, 2022, s. 169, 267)

ayıg kılınçlag kişiniñ ölüm{M}i yakın keltükde eñ aşnu etözinteki ind(i)rıları kaçığıları başıntın ölüp barır “Günahkâr kişinin ölümü yaklaşınca bedenindeki duyu organları ilk olarak başından ölmeye başlar” (DAS/608-610) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

erigme: +DA bulunan, +DA olan (Gulcalı, 2021, s. 447); mevcut, var olan (Ölmez, 1991, s. 93)

(*erigme* sözünün “mevcut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*)

erin-: erinmek, üşenmek, tembellik etmek (Özbay, 2019, s. 146)

ermegür-: tembellik etmek, kayıtsız kalmak, üşenmek (Özbay, 2019, s. 147)

sımta-: gayret göstermemek, tembellik etmek (Çetin, 2020b, s. 465)

ärinip ärmägürüp işkä küdöğkä tıltanıp yazokda boşungalı barmad(ı)m(ı)z ärsär, t(ä)ñrim amtı yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirza “Erinip ihmal ederek ya da işe güce dalarak günahıtan arınmayı istemediysek; tanrım şimdi günahıtan arınmayı dileriz” (HU/304-309) (Özbay, 2019, s. 89, 95)

yavızlarıg tog bilip sımtap yme ıdmagu ol “Kötüleri küçük görüp de ihmal edip (onları) göndermemelidir” (AY-VIII/1576-1578) (Çetin, 2020b, s. 354, 385)

erinç / irinç: günah, sefil (Tokyürek, 2018, s. 864); boynu bükük, zavallı (Elmalı, 2022, s. 405); acınacak (Çetin, 2020b, s. 437); acınacak bir halde (Ş. Tekin, 2019a, s. 41); aciz (Berbercan, 2016, s. 104); yoksul, fakir (Ölmez, 1991, s. 95); tiksindirici (Hamilton, 2020, s. 159)

(*erinç / irinç* sözünün “zavallı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anaz*; “günah, sefil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / ańıg*; “yoksul, fakir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çıgań / çıgay*)

erinç / irinç “acınacak bir halde, aciz, tiksindirici”

erksiz: aciz, isteksiz (Elmalı, 2022, s. 402)

keyirkençig: acıklı (şekilde), acınacak (halde), hazin (Gulcalı, 2021, s. 475)

yırınçig: iğrenç, tiksindirici (Gulcalı, 2021, s. 556)

ayıg irinç yarlıg umugsuz inagsız emgeklig tınlıglar öginte kañınta takı yegrek adasınta tudasınta ara kirür ozgurur “Sefil, acınacak halde olan, umutsuz ızdırıp çeken canlı varlıkların sıkıntıları arasına, ana ve babalarından daha iyi girer, kurtarır” (KİP/185-187) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

ol tamu erkligleriñe korkup erksizin yoklayurlar “O cehennem zebanilerinden korkup isteksiz bir şekilde ortaya çıkarlar” (DAS/772-773) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

açıg ünin käyirkünçig elig bağkä sözläti “Acıklı sesiyle hazin bir hâlde hana (şöyle) arz etti” (AY-X/651-652) (Gulcalı, 2021, s. 189, 271)

süñöklär ulagı üzä tutuşmış ärtiñü yırınçig yarsınçig ärür “Kemik eklemleriyle tutuşmuş/bağlanmış, son derece iğrenç (bir yapı)dır” (AY-X/228-230) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

erinçeñ: üşengeç, tembel (Röhrborn, 2017, s. 256)

ermegü: üşengeç (Karaayak, 2021, s. 696); tembel (Tokyürek, 2018, s. 856)

kogşak: tembel, ihmalkâr, gevşek (Tokyürek, 2018, s. 883)

osal: tembel (Ayazlı, 2012, s. 333)

sımtag: tembel, aylak, başıboş (Ayazlı, 2012, s. 338)

birök bodis(a)t(a)ylar yalañuz dyanıg ok bışrunup inçip bilgä biligig bışrunmasar ötrü köñülläri çökär batar ürinçüñ ärmägü bolur “Eğer Bodhisattvalar sadece dhyānayı öğrenip bilgiyi öğrenmese sonra gönülleri, zihinleri çöker, batar üşengeç, tembel olur” (AY-IV/2162-2165) (Tokyürek, 2018, s. 467, 589)

atı kötrülmiş a inçip ol eliglär hanlar sımtag osal bolmadın täriñtä täriñ ağır ulug süzök kertgünç köñülin ötrü bo nom ärdinig äşidgäli tıñlagalı y(i)ti kınıg bolmış k(ä)rgäk “Yüce Tanrım, böylece hükümdarlar kayıtsız kalmadan son derece derin yüce, gönülden, samimiyetle bu öğreti mücevherini dinlemek için istekli olmalı” (AY-VI/261-266) (Ayazlı, 2012, s. 84-169)

sımtag kogşak köñüllüg bolmuşların... “Tembel, gevşek gönüllü oldularını...” (AY-IV/2393-2394) (Tokyürek, 2018, s. 483, 592)

erinçke- / irinçke-: acımak, merhamet etmek (Çetin, 2020a, s. 273)

(*erinçke- / irinçke-* sözünün “acımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açı-*; “merhamet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyanla-*)

erinçkençig: merhamet etme, acıma (Tokyürek, 2018, s. 864)

tsuyurkançig: (*Çin. + T.*) merhamet etme, acıma (Tokyürek, 2018, s. 961)

erinkänçig tsuyurkançig yorımışların körürlär “Acıyarak merhamet ederek uyguladıklarını, yürüdüklerini görürler” (AY-IV/2224-2225) (Tokyürek, 2018, s. 471, 590)

erinçü / irinçü: günah, hata (Tokyürek, 2018, s. 864); suç (Karaayak, 2021, s. 702); kötü, çirkin (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

[*erinçü / irinçü* sözünün “hata” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*; “suç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *astar*; “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*; “günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ańıg*]

erinöksüz / erinüksüz: yorulmaz, üşenmez, erinmez (yorulmadan, erinmeden) (Gulcalı, 2021, s. 447)

ermeksiz: yorulmaz, üşenmez (Tokyürek, 2018, s. 856)

bo üç törlüg adrokka tükällig dyanıg uzun turkaru ärmäksizin ärinüksüzin bışrunurlar ögrätinürlär “Bu üç türlü ayrı muhteşem dhyānayı daima yüksünmeksizin öğretirler” (AY-IV/220-223) (Tokyürek, 2018, s. 339, 564)

erk: güç, kuvvet, iktidar, irade, özgür / cüzi irade (Hamilton, 2020, s. 148); arzu, istek (Tokyürek, 2018, s. 854); kudret, erk (Ölmez, 1991, s. 93)

(*erk* sözünün “arzu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*; “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*)

erk “kuvvet, iktidar, irade, istek, kudret”

erksinmek: hakimiyet, egemenlik, iktidar, yetki (Ölmez, 1991, s. 93)

kınıg: istek, özlem, arzu (Ayazlı, 2012, s. 319)

küç: güç, kuvvet (Berbercan, 2016, s. 114)

küsün: kuvvet, güç, kudret (Elmalı, 2022, s. 432)

küsü: arzu, istek (Elmalı, 2022, s. 432)

ötüg: dilek, istek (Berbercan, 2016, s. 125)

tap: irade, arzu, iktidar, güç (Ölmez, 1991, s. 112); istek (Elmalı, 2022, s. 463)

tilek: dilek, istek (Çetin, 2020a, s. 296)

toña: yiğit; kudret (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

tölük: cesaret, kuvvet, korkusuz (Tokyürek, 2018, s. 955)

türk: güç, kudret; türk (dili) (Ş. Tekin, 2019b, s. 488)

ol är[ki] [k]üçi yetmişinçä abita t(ä)ñri burhannıñ [atın] ataguluk ol “Gücü (ve) kuvveti yettiği kadar Amitābha Tanrı Buddha’nın adını söyleyecektir” (ABİT/1373-1375) (Karaayak, 2021, s. 189, 331)

bo nom ärdinig äşidgäli tıñlagalı y(i)ti kınıg bolmuş k(ä)rg(ä)k “Bu öğreti mücevherini dinlemek için istekli olmalı” (AY-VI/265-266) (Ayazlı, 2012, s. 84, 169)

[tö]zün tın(ı)g burhanların etözlerindeki küçleri küsünleri neçe teñlig bolur tep “ ‘Asil varlıklar (olan) Budaların vücutlarındaki güçleri kuvvetleri ne kadardır?’ ” (DAS/1655-1658) (Elmalı, 2022, s. 123-124, 253)

kaç kün ay ertmekine serü umadın öz köñülinteki küsüşin upasene urıka aç a yada kılıp inçe tep tedi “Günlerin ayların geçmesine dayanamadan gönlündeki arzusunu Upasena (adlı) delikanlıya açarak şöyle dedi” (DAS/1010-1014) (Elmalı, 2022, s. 100, 245)

ötüg ıdtı “İstek gönderdi” (OB/21.9) (Berbercan, 2016, s. 54, 73)

kimniñ yanturu yangalı tapı erser ol yanzun “Kimin tekrar geri dönmeye isteği (var) ise o geri dönsün” (DAS/446-447) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

birök bar erser kişiler küsüş tilek koldaçı olarnı barça eyin uyup kanturur siz küsüşlerin “(Herhangi bir şey) arzulayan varsa onların isteklerini bütünüyle yerine getirebilirsiniz” (AY-VII/895-898) (Çetin, 2020a, s. 210-211, 227)

sansarlag meñi toñanay berksizin meñüsüzin münin kadagın sakınıp inçe tip tiyürler “Dünyanın saadetinin ve kudretinin çürüklüğünü, geçiciliğini, suçunu, günahını idrak ederek şöyle der” (Maytr./68.11-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 240)

onunç oronka köñül öritmişlärintä tölükün katıgılanmak atl(ı)g samadi dyanıg öritirlär “Onuncu yere gönül beslediklerinde kuvvet ile gayret etmek adlı samādhi dhyānayı yükseltirler” (AY-IV/3025-3027) (Tokyürek, 2018, s. 526, 600)

ed tavarka erkke türkke azlanmak turur “Mal ve mülk, güç ve kuvvet sebebiyle arzulama zuhur eder” (Maytr./41.46-47) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219-220)

erkeçlen-: dalgalanmak (Gulcalı, 2021, s. 447) (*bk. egr(e)kş(e)l-*)

erkegün: [*< Moğ. erkegün (?)*] (Nesturi) Hristiyan, Hristiyanlık dinine mensup olan (Keskin, 2022, s. 582)

msydr: (*< Soğd. msydr*) (Nesturi) Hristiyan, papaz (Keskin, 2022, s. 664)

m(ä)n körpä ürkügün ayıtıp bit*<i>dim* “Ben Hristiyan Körpä sorup yazdım” (HB/Borç38.7-8) (Keskin, 2022, s. 190, 412)

tonuz yıl üçünç ay bir yan[gıka] msydr-lar-nıñ bir yol at[ın] taykay-takı yolçı-ka berz-ün “Domuz yılı üçüncü ayın birinci gününde Nesturi papazların bir yol atını Taykay’daki Yolçı’ya versin” (HB/BuYön32.1-3) (Keskin, 2022, s. 244, 432)

erkek / irkek: erkek, er kişi (Elmalı, 2022, s. 401)

(*erkek* sözünün “erkek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er*)

erki: 1. herhalde, belki; acaba (Elmalı, 2022, s. 401); 2. mutlaka (Ölmez, 1991, s. 93); 3. ki (Tokyürek, 2018, s. 855)

(*erki* sözünün “ki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birök / birük*)

odgurak: kesin, mutlaka (Gulcalı, 2021, s. 499)

odgurak bolgay siz täggäli mänjülüğ kertü yeg oronka “(Siz) muhakkak ulaşacaksınız ebedî, doğru, mükemmel makama.” (AY-X/309-311) (Gulcalı, 2021, s. 166, 267)

erklig: güçlü, kuvvetli, kudretli; hükümdar (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349); erk sahibi (Gulcalı, 2021, s. 447); güç sahibi, muktedir (Çetin, 2020b, s. 434); güç (Tokyürek, 2018, s. 855); erkli, irade sahibi (Özbay, 2019, s. 146); güçlü kuvvetli (Ş. Tekin, 2019b, s. 387)

(*erklig* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “hükümdar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “kuvvetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekrû / bekürü*; “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*)

erklig “kudretli, muktedir”

küçlûg: kudretli (Ş. Tekin, 2019b, s. 424)

küsünlûg: kudretli (Ş. Tekin, 2019b, s. 426)

tükellig: muktedir; tam; bütünüyle (Çetin, 2020a, s. 298)

türk: yiğit, güçlü, kudretli; genç, güzel (Elmalı, 2022, s. 479)

uyur: güçlü, kudretli, muktedir (T. Tekin, 2013, s. 64)

uz: kudretli (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

teñride erklig tir “Kudretli (Tanrı) göklerde, der” (IB/12) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

körünler küçlûgler “Bakın, kudretliler!” (Maytr./7.11-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 50, 194)

tört bulıqtaki edgüsi uyurı tirilipen meñileyür, bedizleyür tir “(Ülkesinin) has ve muktedir adamları (etrafında) toplanmış, (sarayını) neşe içinde süslüyorlar, der” (IB/28) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

kuanşı im pısar antag uz al çevişin timin bu yirtinçüde asıg tusu kılı yorıyur “(İşte) Kuanşı İm Pısar, kadar kudretli usullere, çarelere başvurur, bu dünyada kolayca fayda sağlayarak dolaşır” (KİP/169-170) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

erksin-: egemen olmak, iktidar olmak, hâkimiyeti ele geçirmek (Tokyürek, 2018, s. 855); gaspetmek, kendine mal etmek; hâkim olmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 387); hükmetmek, sahip olmak (Keskin, 2022, s. 582)

(*erksin-* sözünün “sahip olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “gasbetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *angan-*; “hâkim olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elen-*)

erksinmek: hâkimiyet, egemenlik, iktidar, yetki (Ölmez, 1991, s. 93); güç (Karaayak, 2021, s. 696); hâkim olma (Ayazlı, 2012, s. 307)

(*erksinmek* sözünün “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*; “hâkim olma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elenmek*; “iktidar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*)

tutmak: ele geçirme, yakalama; hâkimiyet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

inçip tigirtsiz tapırsız alku tiki çoğ-ı irak öngi üdrülmiş örüg amıl itigsiz erksinmek-ke tükel-lig inçgü mengi-lig üç üd-lerte ertmiş erip yine üç üd-lerig b(e)lgürtdeçi şravak-lar pratyikabut-lar-ning bilgülük-lerin-tin ünmiş “Böylelikle sessiz sedasız, bütün gürültüsü-patırtısı uzak ve ayrılmış, sakin, durgun, eylemsiz egemenliğe bütünüyle sahip, sevinçli (ve) mutlu üç zamanlardan (gelip) geçmiş olup, yine üç zamanları belirtecek Şravaka’lar (ve) Pratyekabuddha’ların bilmelerinden ortaya çıkmış” (AY-III/166.5-12) (Ölmez, 1991, s. 53)

erksinmeklik: hâkim olma (Çetin, 2020b, s. 434); hâkimiyetli, yetkili, iktidarlı (Ayazlı, 2012, s. 307)

(*erksinmeklik* sözünün “hâkim olma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elenmek*; “hâkimiyetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elenmeklik*)

erksiz: aciz, isteksiz (Elmalı, 2022, s. 402); güçsüz, iradesiz, kendiliğinden (Özbay, 2019, s. 146); münasebetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 387)

(*erksiz* sözünün “güçsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogsuz*; “aciz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erinç* / *irinç*)

erksiz “isteksiz, münasebetsiz”

könülsüz: gönülsüz, isteksiz (Tokyürek, 2018, s. 888)

küşüşsüz: isteksiz, arzusuz (Tokyürek, 2018, s. 894)

ödsüz: münasebetsiz, vakitsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 442)

erksizin *yoklayurlar* “İsteksiz bir şekilde ortaya çıkarlar” (DAS/773) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

bo muntag yanlıg ilinçsiz tutunçsuz küşüşsüz köñülläri üzä... “Bunun gibi bağısız, arzusuz gönülleri ile...” (AY-IV/393-394) (Tokyürek, 2018, s. 351-352, 567)

ödsüz *kolu(suz) (öv)kelemez bulganmazlar* “Vakitli vakitsiz öfkelenip, sinirlenmezler” (Maytr./59.13-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 117, 234)

ermegü: üşengeç, tembel (Röhrborn, 2017, s. 276) (*bk. erinçen*)

ermegür-: tembellik etmek, kayıtsız kalmak, üşenmek (Özbay, 2019, s. 147)

(*ermegür-* sözünün “tembellik etmek, üşenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erin-*)

ermek (I): nefret etme, kınama, ayıplama (Karaayak, 2021, s. 702)

[*ermek (I)* sözünün “nefret etme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aklamaklıg*]

ilenç: ayıplama, azarlama, beddua (Elmalı, 2022, s. 409)

ermäk münämäklig yavız savlarıg ... “Kınama ve ayıplamaya ait kötü sözleri ...” (ABİT/772) (Karaayak, 2021, s. 132, 288)

ermek (II): olma (Ş. Tekin, 2019b, s. 387) (*bk. bolmak*)

ermeksiz: sıkılmadan, usanmadan (Gulcalı, 2021, s. 466); yorulmaz, üşenmez (Tokyürek, 2018, s. 856)

(*ermeksiz* sözünün “yorulmaz, üşenmez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erinöksüz / erinüksüz*)

ermez: olmaz, değil (Ölmez, 1991, s. 93); -mAz (Gulcalı, 2021, s. 447)

tegil: değil (Keskin, 2022, s. 728)

öñrä ärtmiş üdki ärmüz “Geçmiş zamanda değildir” (AY-IV/76) (Tokyürek, 2018, s. 328, 562)

erser: ise (Gulcalı, 2021, s. 447) (*bk. birök / birük*)

erşi: (< *Skr. īrṣyā*) kavga (Ayazlı, 2012, s. 311) (*bk. atış*)

erşisiz: kavgasız, gürültüsüz (Ayazlı, 2012, s. 311)

(*erşisiz* sözünün “gürültüsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogısız*)

karşısız: kavgasız (Ayazlı, 2012, s. 316)

erşisiz karşısız kılğalı uğaylar “Kavgasız olabilecekler” (AY-VI/150-151) (Ayazlı, 2012, s. 76, 168)

ert-: 1. geçmek; (zaman) geçmek; atlamak, üzerinde durmadan geçmek; işlemek (Elmalı, 2022, s. 402); ulaşmak, karşı tarafa geçmek (Karaayak, 2021, s. 696); aşmak; 2. daha üstün olmak, mükemmel olmak (Ayazlı, 2012, s. 307); 3. ölünceye kadar yapmak (Karaayak, 2021, s. 696); 4. ölmek (Ölmez, 1991, s. 93)

[ert- sözünün “karşı tarafa geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (II); “ulaşmak, ölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “işlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edle-*]

ert- “geçmek, (zaman) geçmek, atlamak, aşmak”

is-: geçmek (Berbercan, 2016, s. 104)

itlin-: geçmek, kaybolmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

keç-: 1. geçmek, (vakit) geçmek 2. gecikmek (Gulcalı, 2021, s. 473)

kıyıl-: inmek, geçmek (Elmalı, 2022, s. 422)

kir-: girmek, geçmek (Keskin, 2022, s. 628)

sikri-: sıçramak, atlamak (Elmalı, 2022, s. 456)

sön-: geçmek, dinmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 460)

tüke-: geçmek, tamamlanmak (Keskin, 2022, s. 756)

yokur-: atlamak, aşmak (Elmalı, 2022, s. 499)

kunçuyla[r]nuş akruş törüsün ertgeli törü er[mez] “Kadınların özel halinin geçmesi için (bir) kural yoktur” (DAS/3947-3948) (Elmalı, 2022, s. 204, 280)

ootın öçürmegli ismegli... “(Vücut) ateşini söndürmeyen (ve) geçirmeyen...” (OB/4.12) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

ok itlinip bardı “Bizzat geçip gitti” (Maytr./14.3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 62, 200)

unak(ı)ya kâçmüdin kâlip tâggây “Neredeyse çok geçmeden gelecektir” (AY-X/764-765) (Gulcalı, 2021, s. 197, 272)

kün y(i)me kıyılıp bartı “Gün de geçip gitti” (DAS/1871-1872) (Elmalı, 2022, s. 131, 256)

anta ötrü ç(a)ştane elig beg bar küçin üntürüp tölükün sikriyü barıp urumuke atl(ı)g yekniş töpüsinteki saçın tarta tutup “Bunun üzerine Hükümdar Caştana bütün gücünü ortaya koyup dinç bir şekilde sıçrayarak Urumukha adlı şeytanın tepesindeki saçını çekip tuttu” (DAS/3529-3533) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

korkınçı sönmedi bezer titreyür “Korkusu geçmedi, titreyip duruyordu” (Maytr./5.29-30) (Ş. Tekin, 2019b, s. 48, 192)

üç yıl tükämäginçü üntürmäzm(ä)n “(Ben Çintso Şila) üç yıl geçmedikçe (çocuğu) geri vermem” (HB/Rehin02.7v-8v) (Keskin, 2022, s. 204-205, 418)

öş kürtüküg yokurıp [...] “Kar yığını ve çölü aşp ...” (DAS/1897) (Elmalı, 2022, s. 132, 256)

ertdür-: geçirmek, (bir işi) yerine getirmek, yapmak, tamamlamak (Gulcalı, 2021, s. 447)

[*ertdür-* sözünün “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*; “geçirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I)]

erte: erken (Elmalı, 2022, s. 405); önceki, evvelki, önce (Tokyürek, 2018, s. 857); çok, aşırı (Çetin, 2020b, s. 433)

(*erte* sözünün “önce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*; “önceki, evvelki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnukı*; “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “aşırı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*)

ertimlig: fâni, geçici (Gulcalı, 2021, s. 448); fânilik (Ş. Tekin, 2019b, s. 387)

(*ertimlig* sözünün “fânilik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anityatlıg*; “fâni, geçici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*)

ertingü / ertinü / ertiñü / ertüñü: 1. pek, çok fazla, son derece (Elmalı, 2022, s. 402); aşırı (Çetin, 2020b, s. 434); aşırı derecede, çok, fazla (Hamilton, 2020, s. 148); pek çok (Çetin, 2020a, s. 272); aşkın (Ayazlı, 2012, s. 307); oldukça 2. olağanüstü (Gulcalı, 2021, s. 448); fevkalade (Ş. Tekin, 2019b, s. 387)

[*ertingü / ertinü / ertiñü / ertüñü* sözünün “fevkalade” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ* (II); “çok fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artokrak* / *artukrak*; “olağanüstü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adinçig* / *adinsig*; “pek, çok, pek çok,” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “son derece, aşırı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*; “aşırı derecede, fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok* / *artuk*]

ertmiş: geçmiş (Çetin, 2020b, s. 434); geçmiş (zaman), mazi (Çetin, 2020a, s. 272)

(*ertmiş* sözünün “geçmiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*)

ertökteg / ertük'teg / ertükteg: olduğu gibi (Ölmez, 1991, s. 93); öylesine, böylesine (Tokyürek, 2018, s. 857)

(*ertökteg / ertük'teg / ertükteg* sözünün “öylesine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança* / *anıça*)

monça: bunca, böylesine (Özbay, 2019, s. 151)

monçulayu: böylece, böylesine (Çetin, 2020b, s. 454)

çınzu tägmä ürtöktüg [kertü] nomka isig özümüzün bärü inanur biz “Çınzu denen böylesine hakiki öğretiyeye canımızdan öte inanırız” (ABİT/61-62) (Karaayak, 2021, s. 64, 227)

monı monçulayu bo kamağ nomlarığ bilgeli ukgalı umakım üze bar erür meniñ alp sakınguluk bilge biliglig y(a)rukum “Böylesine bütün bu öğretileri bilip anlayabilmem sayesinde benim düşünülmesi zor hikmetli aydınlığım vardır” (AY-VIII/967-970) (Çetin, 2020b, s. 303, 378)

ertür-: yapmak, işlemek, uzaklaştırmak, geçirmek (Ölmez, 1991, s. 93); ulaştırmak, iletmek (Tokyürek, 2018, s. 858); kabullenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

(*ertür-* sözünün “uzaklaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “iletmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ber-* / *bir-*; “işlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edle-*; “geçirmek, ulaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-*)

tegin-: cehdetmek; kabullenmek, düçar olmak; hürmetle bir şey yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

dyanlag meñi teginü ertürü yarlık(a)dı “İstiğrak zevkini haşmetle tattı, kabullendi” (Maytr./7.21-22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 50, 194)

erü: yavaş (Karaayak, 2021, s. 696) (*bk. akru / akuru*)

erü erü: gittikçe, gitgide, yavaş yavaş (Gulcalı, 2021, s. 448); aşama aşama (Çetin, 2020b, s. 434)

(*erü erü* sözünün “gitgide, yavaş yavaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançan*)

erüş: çok, çok sayıda (Tokyürek, 2018, s. 858); pek çok (Çetin, 2020b, s. 434); bütün (Ş. Tekin, 2019a, s. 40); pek (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

(*erüş* sözünün “pek, çok, pek çok,” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “çok sayıda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emer*)

esen / asan: sağ, salim, sağlıklı, iyi durumda (Hamilton, 2020, s. 156); esen, rahat, huzurlu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349); sıhhatli (Elmalı, 2022, s. 402); sakın (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

(*esen / asan* sözünün “sakin, huzurlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “sağlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrırsız*; “rahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*)

esen / asan “sağ, esen, sıhhatli, salim”

eseñü: esen, sağlıklı (Çetin, 2020a, s. 272)

esengülüg: sağlıklı, sıhhatli (Ayazlı, 2012, s. 308)

igsiz: hastalıksız, sıhhatli (Ş. Tekin, 2019b, s. 393)

tirig: diri, sağ (Gulcalı, 2021, s. 530)

tükel: sağ; sağlam, eksiksiz (T. Tekin, 2013, s. 63); *salim* (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

esen tüükel bolmış tir “(Koyun böylece) sağ salim kalmış, der” (IB/27) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

ol eliglärnin hanlarnın ig agrı ada tudaları bar ärsär barça yokadıp ençgölüg äsängölüg bolgaylar “O hükümdarların hastalık sıkıntıları var ise hepsi yok olup huzurlu olacaklar” (AY-VI/143-146) (Ayazlı, 2012, s. 75, 168)

yüz yılka tegi uzun özin kalın kutın igsiz togasız adasız tudasız ögrünçü meñin yırtınçü meñisin ürke ögrünçülüğ ermeki bolsun “Yüz yıla yakın uzun ömrü boyunca, büyük saadetlerle (vücudu) hastalıksız, (hayatı) tehlikesiz ve sevinçlerle, dünyevi saadetlerle her zaman neşeli ve bahtiyar olsun!” (Maytr./1.42-46) (Ş. Tekin, 2019b, s. 40, 188)

birök ogulum bo tušta tirig äsän kavışsar ölsär mänin ätözüm ämgänmägäy m(ä)n arıtı tep tedı “Eğer oğlum buraya sağ salim gelseydi ölsem de artık gam yemeyecektim” (AY-X/436-438) (Gulcalı, 2021, s. 174, 268)

esengü / eseñü: sağlık, sağlam, sıhhat (Ayazlı, 2012, s. 308); esen, sağlıklı (Çetin, 2020a, s. 272); esenlik, huzur (Çetin, 2020b, s. 434)

(*esengü / eseñü* sözünün “sağlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrırsız*; “huzur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “esen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esen / asan*)

esengü / eseñü “sağlık, sağlam, esenlik”

esengülüg: esenlik, sağlık (Gulcalı, 2021, s. 448)

igsiz: hastalıksız, sağlam (Keskin, 2022, s. 594)

irnügsüz: sağlam, dinç (Elmalı, 2022, s. 411)

kegensiz: hastalıksız, sağlam (Ölmez, 1991, s. 98)

kemsiz: hastaliksız, sağlam (Ayazlı, 2012, s. 317)

su: (< Çin. su) canlı, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 515)

toñ: sağlam (Çetin, 2020b, s. 475)

tükel: tam, bütün; sağlam, zarar görmemiş, hiçbir zarara uğramamış, bozulmamış (Hamilton, 2020, s. 185)

y(a)rp: sağlam, sıkı (Çetin, 2020b, s. 486)

äsänjümüz “Sağlığımız” (HB/Kar111.3) (Keskin, 2022, s. 359, 484)

[orn]atur siz olarnı ençgölüg **äsängölüg** keñ yolta “Onları huzurlu geniş yolda tutarsınız” (AY-X/973-974) (Gulcalı, 2021, s. 213, 275)

bu türk k(a)ra-baş satığın ikigü inçä söz-läşt(i)m(i)z yüz kedin yoriyur onar çıg t(a)mga-l(i)g kunpu-ka takı bir üvgä yäl(i)ş at üstüni uvaz artını iki ar-da (?) **ig-siz** toga-sız at “Bu Türk kölenin satış bedeli için ikimiz şöyle kararlaştırdık: Pazarda geçerli, her on çıgda (bir) damgalı yüz kunpuya ve üstü kahverengi, altı arda rengi (?) hastaliksız hızlı koşum atına (anlaştık)” (HB/KöSa04.2-5) (Keskin, 2022, s. 140, 390)

irnüksüz köñülin bursunlarka tapag udug kılı “Dinç bir şekilde rahipler cemaatine hizmet etti” (DAS/518-519) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)

igsiz **kegensiz** açsız kız-sız yağı-sız yavlak-sız bolgay-lar “Ağrısız, sızısız, tok, düşmansız olacaklar” (AY-III/196.19-20) (Ölmez, 1991, s. 77)

iki tegitlär **su** äsän täginür “İki prens sağ salimdir” (AY-X/426-427) (Gulcalı, 2021, s. 173-174, 268)

kimler birök ol ot yaş tüş yemiş ı tarıg tatığın yesserler aşasarlar alku barça öñlüg kırtışlıg küçlüg küsünlüg uzun özlüg yaşlıg çoğlug yalınlıg kaçığıları **toñ y(a)rp** igsiz **kemsiz** agrırsız tik<ig>siz ögləri köñülleri y(i)ti.. bilge biligleri küçlüg kop törlüg işig küdöküg bütürgeli udaçı bolgaylar “Her kim o türlü yemiş ve mahsülün tadına baksa (onların) kanlı canlı, güçlü kuvvetli, uzun ömürlü, parlak (görünürlü), organları sapasağlam, ağrısız sızısız, akılları (ve) gönülleri keskin, bilge (ve) her türlü işi bitirmeye muktedir kılacağım” (AY-VIII/715-724) (Çetin, 2020b, s. 282, 375)

esän **tükäl** täggäy siz “Sağ salim buraya ulaşacaksınız” (PK/XL.5) (Hamilton, 2020, s. 50)

esengölüg: esenlik, sağlık (Gulcalı, 2021, s. 448); mutlu, huzurlu, mutluluk (Karaayak, 2021, s. 696); sağlıklı, sıhhatli (Ayazlı, 2012, s. 308)

[esengölüg sözünün “huzurlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “sağlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrırsız*; “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*; “mutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençgölüg / inçgölüg*; “sıhhatli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esen / asan*; “esenlik, sağlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esengü / esenü*]

esil- / isil-: azalmak, eksilmek; zarara uğramak (Çetin, 2020b, s. 437)

(*esil- / isil-* sözünün “azalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “eksilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsü-*)

esilin-: azalmak, eksilmek (Elmalı, 2022, s. 405)

(*esilin-* sözünün “azalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “eksilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsü-*)

esilmeksiz: bitmez, tükenmez, eksilmez (Tokyürek, 2018, s. 864) (*bk. alkınçsız*)

esin: rüzgâr, esinti (Tokyürek, 2018, s. 858); yel (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

yeel: yel, rüzgâr (Çetin, 2020b, s. 487)

kaltı kiçigkiye ot üçüni yilig esiniğ basutçı iş bulup ökliyür bedüyür ançulayu yime az kılınç tıltagında alku nızvanılar ökliyür aşılurlar “Tıpkı küçücük bir ateşin *sebebi, *nedeni nasıl, rüzgârı ve hava cereyanını kendisine yardımcı ve eş olarak alıp çoğalır ve büyürse, aynı şekilde de hırs ve arzu sebebiyle bütün ihtiraslar çoğalır ve artar” (Maytr./41.35-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 94, 219)

esirgençsiz / esirkençsiz: 1. cömert (Ş. Tekin, 2019b, s. 388); esirgemeyen, (bir şeyi vermekten veya yapmaktan) kaçınmayan (Gulcalı, 2021, s. 448); 2. merhametsiz, acımasız (Tokyürek, 2018, s. 859)

(*esirgençsiz / esirkençsiz* sözünün “cömert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akı*)

yarlıkançsız: merhametsiz, acımasız (Elmalı, 2022, s. 492)

yarlıkançsız köñülin erüş öküş koyun kuzıg isig özlerinte adırdılar etlerin kanların yidiler “Merhametsiz bir kalple (yani: hiç acımadan) birçok koyun ve kuzunun canına kıydılar, etlerini kanlarını yediler” (Maytr./74.56-58) (Ş. Tekin, 2019b, s. 140, 247)

esirke-: 1. esirgemek, bir şeyi yapmaktan veya vermekten kaçınmak, cimrilik etmek (Gulcalı, 2021, s. 448); 2. merhamet duymak, merhamet etmek, yüreği yanmak, acımak (Hamilton, 2020, s. 157); korumak (Tokyürek, 2018, s. 859)

(*esirke-* sözünün “acımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açı-*; “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “cimrilik etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *azlan-*; “merhamet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyanla-*)

esiz / isiz: kötü, fena (Keskin, 2022, s. 589); kaba (Elmalı, 2022, s. 411)

[*esiz / isiz* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “fena” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (II)*; “kaba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çulvu*]

eski: eski (Keskin, 2022, s. 584)

oza: geçmiş, eski (Keskin, 2022, s. 680)

öñreki: önceki, eski (Gulcalı, 2021, s. 506)

sö: geçmiş, eski (Çetin, 2020b, s. 466)

söki: önceki, eski (Çetin, 2020a, s. 291)

’äski uluş-nıñ [] tægmiş tüz y(a)rım-nıñ taytsañ-t(a)kı kum borluk-um-ta boş [] yarıp öñdün yanın çurkoş-ı bilä t(ä)rbişkä berip [] bertim “Eski halkın [...] kalmış tam yarısının Taytsañ’daki kumlu üzüm bağından boş [...] ayırıp doğu tarafını şarap presi ile Tärbiş’e verip [...] verdim” (HB/Vas04.12-15) (Keskin, 2022, s. 217, 422)

bodun-lar-ka oz-a-tın bärü çirtin-niñ tarıg tar<ı>r yer-in bodun tarınıp yer baş-ın-ka kalan tutup “Halk, eskiden beri Çirtin’in tahıl ekilen yerini ekip arazi başına kalan (vergisi) vererek (yaşamaktadır)” (HB/Çeş30.6-8) (Keskin, 2022, s. 299-300, 453)

közüm ämigim täpräyür öñräkitü öñisig “Gözüm göğsüm seğiriyor, eskisinden farklı” (AY-X/383-384) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

ol antag södin berü köni kertü y(a)rılıglıglar üçün ... “Böyle eskiden beri doğru sözlü oldukları için...” (AY-VIII/15-16) (Çetin, 2020b, s. 224, 367)

söki arjılar birle bir yañlıg meñün turur siz yertinçüde “Eski kâhinler gibi uzun süre dünyada durursunuz” (AY-VII/824-826) (Çetin, 2020a, s. 204, 226)

esri: alaca (?), kaplan rengi (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 388); lekeli, benekli, puanlı (T. Tekin, 2013, s. 53); renkli (Elmalı, 2022, s. 402)

(*esri* sözünün “alaca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ala*; “renkli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boduglug*)

esringü / esriñü: alaca (Elmalı, 2022, s. 402); çok renkli, rengârenk, çeşitli (Gulcalı, 2021, s. 449); çok türlü (Çetin, 2020b, s. 435)

(*esringü / esriñü* sözünün “çeşitli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “alaca, çok renkli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ala*)

eş/ iiş / iş: eş, arkadaş, yoldaş, dost (Wilkens, 2021, s. 263); ahabap (Özbay, 2019, s. 148); refik (Ş. Tekin, 2019b, s. 398)

(*eş/ iiş / iş* sözünün “arkadaş, dost” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adaş*)

eş/ iiş / iş “eş, ahbap”

kudaş: dost, ahbap (Özbay, 2019, s. 150)

tuş: arkadaş, benzer, eş, denk (Hamilton, 2020, s. 185)

y(a)vlak eş tuş adaş kudaş savın alıp köñülin körüp... “Kötü eşin dostun sözüne kanıp, (onların) düşüncelerine uyup...” (HU/235-237) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

amrak kadaşım eşin tuşuñ biziñ beş yüz ärän kaçça bardı “Sevgili kardeşim, arkadaşlarım, beş yüz adamımız nereye gittiler?” (PK/LIII.4-6) (Hamilton, 2020, s. 57)

eşi: görevli (Karaayak, 2021, s. 702); maiyet, memur (Keskin, 2022, s. 590)

(*eşi* sözünün “görevli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “memur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk / buyruk*)

manç: bir unvan, bir memuriyet unvanı; maiyet (Ölmez, 1991, s. 94)

udu: maiyet (Ş. Tekin, 2019b, s. 490)

bäg-kä eş-i-kä barıp söz-läsär birlä bolup söz-läşir-biz “Beye, maiyetine gidip konuşursak

(bunu) kalansız cemaat ile birlikte yaparız.” (HB/Çeş30.16-17) (Keskin, 2022, s. 300, 453)

beg-lerke buyruk-larka manç-lar-ka tört türlüg ulug asıg tusu <bar> titir “Beylere, amirlere, memurlara dört türlü ulu fayda vardır” (AY-III/195.8-10) (Ölmez, 1991, s. 75)

maytrı udusınta yırtınçüke kodı inerler “Maytrı maiyetinde dünyaya inerler” (Maytr./34.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 85, 214)

eşiç: tencere (Keskin, 2022, s. 590) (bk. *bukaç*)

eşid- / eşit- / işid-: işitmek, dinlemek, duymak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349)

tıñla-: dinlemek, işitmek (Ayazlı, 2012, s. 346)

bo nom ärdinig äşidgäli tıñlagalı y(i)ti kınıg bolmuş k(ä)rg(ä)k “Bu öğreti mücevherini dinlemek için istekli olmalı” (AY-VI/265-266) (Ayazlı, 2012, s. 84, 169)

eşük: örtü (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

kavgak: örtü, kılıf (Keskin, 2022, s. 611)

kuşatre: (<< *Skr. kṣattāra*) gölgelik, örtü, şemsiye, Buddha'nın gölgeliği (Tokyürek, 2018, s. 891)

örtüg: örtü (Çetin, 2020b, s. 460)

tült orun eṣūk tōšek ton etük itig yartag aṣ içgü i tarıg ...-dek ed tavar miṇ (miṇ) tümen tümen kurla ... birdiṇiz “Yastık, sedir, örtü, döşek, elbise, ayakkabı, süs eşyası, yiyecek, içecek, hububat ve tohum ... mal mülk binlerce on binlerce defa ... verdiniz” (Maytr./12.5-10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 58, 198)

ürtüglür üzä ägrikmiş ürtülmüş “Örtüler ile sarılmıştır, örtülmüştür” (ABİT/945) (Karaayak, 2021, s. 148, 300)

et: et; ten (Berbercan, 2016, s. 99)

tan: ten, vücut (T. Tekin, 2013, s. 61)

körtler kalın kuş keyikler kuwragın manu irbiz tilkü karsak yuy kara kuş ulatı et yideçi kan içdeçi tınlıglar tawrak yüğüri yiti uça yumğı birtin yınak yolalıp aşunmaklaşu barmışların “Birçok kuş ve yaban hayvanı topluluğu; yabani kedi, vaşak, tilki, step tilkisi, (çeşitli türlerden) kuşlar ve de et yiyen, kan içen (birçok) canlının, hızla koşuşup uçuşarak hepsinin bir taraftan gidip telaşla hareket ederek geçtiklerini gördüler.” (OB/15.14-20) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

tanım tüsi takı tükemezken taluyda yatıpan tapladukumin tutar men, sebdükümin yiyür men “Vücudumun tüyleri henüz tam büyümemiş olmakla birlikte, deniz (kıyısının)da yatarak dilediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum” (IB/3) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

et- / it-: 1. etmek, kılmak, yapmak (Gulcalı, 2021, s. 466); düzenlemek (Ayazlı, 2012, s. 311); hazırlamak (Keskin, 2022, s. 590); süslemek; yardımcı fiil (Çetin, 2020b, s. 437); teçhiz etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 399); yaratmak (Tokyürek, 2018, s. 865); düzene sokmak (T. Tekin, 2013, s. 54) 2. ötmek, ses çıkarmak (Ölmez, 1991, s. 94); 3. itmek, iteklemek (Elmalı, 2022, s. 412)

[*et- / it-* sözünün “hazırlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anut-*; “süslemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedize-*; “yapmak, etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I)]

et- / it- “kılmak, düzenlemek, teçhiz etmek, yaratmak”

kıl-: kılmak, yapmak, etmek (Çetin, 2020a, s. 278)

koş-: tertip etmek, düzenlemek (Tokyürek, 2018, s. 884)

kur-: kurmak, düzenlemek (Keskin, 2022, s. 640)

ödikle-: kaydetmek, not etmek, düzenlemek (Keskin, 2022, s. 682)

örit- / örüt-: yükseltmek; beslemek; yaratmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 446)

tölte-: döşemek, teçhiz etmek, sermek (Ayazlı, 2012, s. 348)

törüt-: yaratmak, vücuda getirmek (T. Tekin, 2013, s. 62)

tugur-: doğurmak, yaratmak (Karaayak, 2021, s. 803)

turgur-: 1. yaratmak, (bir duygu) beslemek, meydana getirmek 2. yerleştirmek, yaşatmak (Gulcalı, 2021, s. 534)

tüz-: düzenlemek (Berbercan, 2016, s. 139)

tüzül-: düzenlemek, uyuma girmek, uyumlu olmak (Ayazlı, 2012, s. 352)

ur-: vurmak, dokunmak; hazırlamak, düzenlemek; sunmak, vermek; atmak (Elmalı, 2022, s. 483)

yarat-: düzenlemek, donatılmak, koşulmak; yeniden gözden geçirerek çevirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 502); yaratmak (Karaayak, 2021, s. 826)

yevet-: donatmak, teçhiz etmek (Çetin, 2020b, s. 489)

teyriler birle çambu söğütüg iter yaratır “Tanrılar ile jambu ağacını süsler, yaratır” (Maytr./37.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 88, 215)

itip tüzüp uz katıp... “Hazırlayıp, düzenleyip ustaca karıştırarak...” (OB/6.9) (Berbercan, 2016, s. 40, 60)

kamagig korkınçsız kıltaçı atl(ı)g d(a)r(a)nig ötünü teginelim “Herkesi korkusuz kılıcı adlı dharaniyi arz edelim” (AY-VII/283-284) (Çetin, 2020a, s. 159, 219)

anı üçün bodis(a)t(a)vlar dyanlı bilgä biligli ekägüni tüz koşup tüz bışrunurlar “Onun için Bodhisattvalar dhyāna ve bilgiyi ikisini düz eşleyip düz öğrenirler” (AY-IV/2172-2174) (Tokyürek, 2018, s. 467-468, 589)

koyn yıl ç(a)hş(a)p(u)t ay tokuz yañıka yırt [=yurt] kurgu d(a)niyäl elçi alg(a)lı kälmiş üç küri çubagan üç kü[ri] üz-üm üç küri alıma talkan-ı on iki kalça duşab [] “Koyun yılı on ikinci ayın dokuzuncu gününde yurt kuracak Daniyäl Elçi’nin almak için geldiği üç küri hünnap, üç küri üzüm, üç küri elma kavutu, on iki boynuz hokka, pekmez [...]” (HB/BuYön56.2-4) (Keskin, 2022, s. 254, 436)

[t]oñuz yıl törtünç ay män karaçuk ağır iglämiş-tä oglum[-k]a kalmış tavar-ıg ödiglöp koddum “Domuz yılının dördüncü ayında ben Karaçuk, ağır hastalığa yakalandığım için oğluma kalan malı mülkü miras düzenleyip (vasiyet olarak) yazdım” (HB/Vas05.1-2) (Keskin, 2022, s. 218-219, 423)

*tüü törlüg äsriñü körklä hua çäçäklär **töltöp**...* “Türlü türlü rengarenk güzel çiçekler döşeyip...” (AY-VI/271-273) (Ayazlı, 2012, s. 85, 169)

*sü yirinte erklig sabçı **törütmiş** tir* “Savaş alanında (kendine) güçlü bir sözcü türetmiş, der” (IB/55) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

*takı monta **turgurma** [öñ]i ärki tep yat sakınç* “Bundan başka türüdür diye farklı düşünce yaratma(yınız)” (AY-X/866-867) (Gulcalı, 2021, s. 204-205, 273)

*beş törlüg **tüzülmüş** yinçgä oyunlar etiztürüp...* “Beş çeşit düzenlenmiş ince melodiler çaldırıp...” (AY-VI/279-281) (Ayazlı, 2012, s. 85, 169)

*ötrü ol m(a)hap(a)dme elig beg ot **urguluk** evin açuk ıdıp ülgüsüz sansız edgü otlar alıp törtidin [yıl]hak igliglerke ıdı* “Bunun üzerine Hükümdar Mahāpadmā, ilaç hazırladığı evi açık bırakıp, pek çok iyi ilaçlar alıp dört bir yandaki hastalara dağıttı” (DAS/4527-4530) (Elmalı, 2022, s. 223-224, 287)

*teñriler birle çambu sögütüg iter **yaratır*** “Tanrılar ile jambu ağacını süsler, teçhiz eder” (Maytr./37.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 88, 215)

et- / **it-** “ses çıkarmak”

yañkur-: ses çıkarmak (Elmalı, 2022, s. 490)

*t(e)ngridem altun küvrüg-ler k(e)ntün **etdiler*** “Tanrısal altın davullar kendiliklerinden öttüler” (AY-III/183.18-20) (Ölmez, 1991, s. 67)

*barça **yañkura** [...] inçe tep tedi* “Hepsi ses çıkararak ... şöyle dedi” (DAS/3878-3879) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

etçi: kasap (Ş. Tekin, 2019b, s. 388) (*bk. çandal / çantal / çintal*)

etdür-: yaptırmak (Karaayak, 2021, s. 702)

kültür-: yaptırmak (Karaayak, 2021, s. 724)

turgur-: durdurmak; yaptırmak (Karaayak, 2021, s. 804)

***etd}{ürüp** anta basa suyin-si atl(i)[g]...* “Yaptırıp ondan sonra Suyin-si adlı ...” (ABİT/783) (Karaayak, 2021, s. 133, 289)

*kovup sıkıp tañıp iş yumış **kültürd[i]*** “Kovup sıkıştırıp iş yaptırdı” (ABİT/722) (Karaayak, 2021, s. 127, 284)

*pançeü bark **turgurup** ol barkta turup ...* “Pançeü ev yaptırdı o evde kalıp...” (ABİT/752) (Karaayak, 2021, s. 130, 286)

etig / itig: 1. süs, dekorasyon; biçim (Ayazlı, 2012, s. 311); donanım (Gulcalı, 2021, s. 466); güzellik (Çetin, 2020a, s. 273); takı, ziynet (Keskin, 2022, s. 590); tezyinat; 2. düzenleme (Çetin, 2020b, s. 437); 3. yapı (vücut) (Berbercan, 2016, s. 105)

(*etig / itig* sözünün “süs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bediz*)

etig / itig “biçim, donanım, güzellik, tezyinat, düzenleme, takı, yapı (vücut)”

kep: biçim, şekil, model (Gulcalı, 2021, s. 475)

körk: görünüş, surat, güzellik (Gulcalı, 2021, s. 479)

körkdeş: güzel, güzellik (Tokyürek, 2018, s. 889)

meniz: beniz, çehre; güzellik (Çetin, 2020b, s. 454)

osug: tarz, biçim, gibi (Tokyürek, 2018, s. 912)

ön: renk, biçim (Özbay, 2019, s. 152); güzellik (Ölmez, 1991, s. 108)

tizig: dizi, sıra; teçhizat, donanım (Gulcalı, 2021, s. 530); takı (Karaayak, 2021, s. 798)

tümeg: süs, süsleme, düzenleme (Tokyürek, 2018, s. 969)

yaŋ: (< Çin. yang) tarz, biçim, şekil, ölçü (Ölmez, 1991, s. 122)

yapag / yapıg: yapı, bünye (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

yaratıg: süs; (“etig” ile birlikte) süs, tezyinat (Elmalı, 2022, s. 491)

yeveg / yevig: süs, donanım (Ayazlı, 2012, s. 363); takı (Karaayak, 2021, s. 833)

yol: yol, sefer; tarz, biçim (Elmalı, 2022, s. 499)

közünüzün etigi kök lenhuaka ogşayur “Gözünüzün biçimi (güzelliği) mavi lotusa benziyor” (AY-VI/1135-1136) (Ayazlı, 2012, s. 151, 178)

yaŋig küpig ıçgınp köküzlärin t[okıyır] busanmışın “Şekli ve şemailini kaybedip üzüntüden göğüslerine vuruyorlardı” (AY-X/845-846) (Gulcalı, 2021, s. 203, 273)

körkdüş b(ä)lgü tözlügin bilmäk... “Güzel işaret esasını bilmek...” (AY-IV/1742) (Tokyürek, 2018, s. 440, 584)

bo nom erdinig nomlamak tıtagınta m(e)n başın kamag terin kuvragımınuy çoğumuz yalınımız küçümüz küsünümüz körkümüz meğizimiz ükliyi asılıu teginür “Bu öğreti mücevherini (onların) öğretmesi sayesinde ben başta olmak üzere bütün cemaatin aydınlığı, gücü kuvveti, güzelliği artıkça artar” (AY-VIII/742-746) (Çetin, 2020b, s. 284, 375)

sogançıg öng körk b(e)lgü-lerin ülgülençsiz tenglençsiz edgü edrem-lerin sakınu söz-leyü yitinchsiz titir “Tatlı güzellik (ve) görkem belirtlerini, hadsiz, hesapsız iyilik erdemleri ile düşün(ü)lp söylenemeyecek kadardır” (AY-III/164.20-23) (Ölmez, 1991, s. 52)

k(ä)ntü öz ätözläri yarık yaşıık etig tümüg üzä etinip tümänip alpalmışları kädänmişläri y(ä)mä yänä alku yağı yavlaklar barça adak asra bolmuşları közünür “Kendi bedenleri zırh, süsü ile süslenip cesaretlenenler ve çabalayanlar (sayesinde) yine bütün kötüler(in) hep ayak altı oldukları tezahür eder” (AY-IV/2749-2753) (Tokyürek, 2018, s. 508, 597)

munçulayu yangın bo muntag söz-leyü iyin ögirmiş k(e)rgek “Bu şekilde, böylece söyleyerek sevinmiş (olsa) gerek” (AY-III/155.7-8) (Ölmez, 1991, s. 45)

etüzümüz iter ... yapıgımız... “Vücudumuzu süsler ... (vücut) yapılarımız...” (Maytr./77.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 143, 250)

etöz ulatı ediz etmiş etig yaratig tüşmek kamılmak tüpl[ü]g tetir “Beden (ve bedenden) başka yüceltilmiş süs (olarak ne varsa hepsi) kaybolmak temellidir” (DAS/4308-4310) (Elmalı, 2022, s. 216, 284)

[to]n kädim y<e>vig tizig üzä etiglig tüm[äg]lig altun öñlög sakıngu ol “Elbise, giysi, süs ve takı ile süslenmiş bezenmiş (şekilde) altın renkli (olarak) düşünecektir” (ABİT/1278-1279) (Karaayak, 2021, s. 180, 324)

etiglig / itiglig: 1. donanımlı, dekore edilmiş, bezenmiş (Gulcalı, 2021, s. 466); süslenmiş, düzenlemiş (Çetin, 2020b, s. 437); süslü, donatılmış (Çetin, 2020a, s. 273); ... ile mücehhez (Ş. Tekin, 2019b, s. 399); (ile) donanımlı, işlek, çalışan; 2. birleşik, girişik, karmaşık (Ölmez, 1991, s. 96); 3. yapılı (Berbercan, 2016, s. 105)

(*etiglig / itiglig* sözünün “süslü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizlig*)

etiglig / itiglig “bezenmiş, süslenmiş, donatılmış, ... ile mücehhez”

tölteglig: donatılmış (Karaayak, 2021, s. 799)

tümeğlig: bezenmiş (Karaayak, 2021, s. 807)

yarataglag / yaratıglıg: ... ile mücehhez, bezenmiş (Ş. Tekin, 2019b, s. 503); süslenmiş (Karaayak, 2021, s. 826); donatılmış (Gulcalı, 2021, s. 550)

yeti erdinin etiglig ordu karşı içinte tapınça togarlar “Yedi mücevherle süslenmiş saray içinde arzularına göre doğarlar” (AY-VIII/817-819) (Çetin, 2020b, s. 290-291, 376)

töltäğlig kölläriğ yuullarığ... “Donatılmış gölleri (ve) dereleri...” (ABİT/127) (Karaayak, 2021, s. 71, 233)

[to]n kädim y<e>vig tizig üzä etiglig tüm[äg]lig altun öñlög sakıngu ol “Elbise, giysi, süs ve takı ile süslenmiş bezenmiş (şekilde) altın renkli (olarak) düşünecektir” (ABİT/1278-1279) (Karaayak, 2021, s. 180, 324)

yiti kat tört erdnin yarataglig tal atlıg söğütler tegriklep “Yedi kat, dört cevherle mücehhez tala adlı ağaçlar çepeçevre sarmıştır” (Maytr./29.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 78, 210)

etigsiz / itigsiz: doğuştan olan, doğaüstü, koşulsuz (Gulcalı, 2021, s. 467); işsiz, çalışmaya ihtiyacı olmayan, hareketsiz, zamanın dışında, ölümsüz, semavi (Ölmez, 1991, s. 96); süssüz (Tokyürek, 2018, s. 865)

(*etigsiz / itigsiz* sözünün “ölümsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırta*)

etigsiz / itigsiz “ışsız, hareketsiz”

ışsız: ışsız (Keskin, 2022, s. 601)

küdüksüz: ışsız, uğraşsız (Tokyürek, 2018, s. 893)

tapırsız: hareketsiz, kımıltısız, sakın, sessiz (Ölmez, 1991, s. 112)

tigirtsiz: hareketsiz, kımıltısız, sakın, sessiz (Ölmez, 1991, s. 115)

utunçsuz: hareketsiz, sabit (Tokyürek, 2018, s. 975)

inçip tigirtsiz tapırsız alku tiki çoğ-ı ırak öngi üdrülmiş örüg amıl itigsiz erksinmek-ke tükel-lig inçgü mengi-lig üç üd-lerte ertmiş erip yine üç üd-lerig b(e)lgürtdeçi şravak-lar pratyikabut-lar-ning bilgülük-lerin-tin ünmiş “Böylelikle sessiz sedasız, bütün gürültüsü-patırtısı uzak ve ayrılmış, sakın, durgun, eylemsiz egemenliğe bütünüyle sahip, sevinçli (ve) mutlu üç zamanlardan (gelip) geçmiş olup, yine üç zamanları belirtecek Śravaka’lar (ve) Pratyekabuddha’ların bilmelerinden ortaya çıkmış” (AY-III/166.5-12) (Ölmez, 1991, s. 53)

öñsüz b(ä)lgüsüz ışsız küdüksüz tetir “(Bodhi denilen gönül) renksiz, şekilsiz ve eylemsizdir” (AY-IV/58-59) (Tokyürek, 2018, s. 327, 561)

bilgä biliglig y(a)ruklarig anta ornatıp utunçsuz täpräncsiz bohurlar “Bilgi ışıklarını orada yerleştirip hareketsiz sabit olurlar” (AY-IV/2838-2840) (Tokyürek, 2018, s. 514, 598)

etigsiz / itigsiz “semavi”

t(e)ñridem: ilahi, semavi (Çetin, 2020b, s. 472)

yetinçsiz tutunçsuz t(e)ñridem meñi meñileyürler “Ulaşılmaz ilahi huzura ereceklerdir” (AY-VIII/820-822) (Çetin, 2020b, s. 291, 376)

etil- / itil-: bezenmek; (toprak) verimli hâle gelmek (Çetin, 2020b, s. 437); donatılmak, süslenmek, yaratılmak (Karaayak, 2021, s. 703); teçhiz edilmek (Gulcalı, 2021, s. 467); süslenmiş (Tokyürek, 2018, s. 865); yapılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

(*etil- / itil-* sözünün “süslenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizen-*; “donatılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eltin-* / *iltin-*)

etil- / itil- “yaratılmak, yapılmak”

kılıl-: yapılmak, yaratılmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354)

kılın- / kılun-: yaratılmak, kılınmak (Özbay, 2019, s. 150);
yapılmak (Elmalı, 2022, s. 421)

törü-: yaratılmak, oluşturulmak, türemek; biçimlenmek (Hamilton, 2020, s. 184)

yaratıl-: yaratılmak (Karaayak, 2021, s. 826)

yaratın-: donanmak, süslenmek; yaratılmak, oluşturulmak (Ölmez, 1991, s. 122)

yorı-: devam etmek, yürümek, davranmak, hareket etmek, yapılmak, değişmek, yaşamak (Karaayak, 2021, s. 837)

lakşanlar üzä etilmiş y[ara]tılmış... “Alametler ile donatılmış yaratılmış...” (ABİT/398) (Karaayak, 2021, s. 96, 256)

hormuzta üzä ymä kılılmış arvışın kāsār m(ä)n kazgok tokıyur m(ä)n “İndra tarafından da yapılmış büyüleri keserim ve çivi ile çivilerim” (SİTA/235-237) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 95-96, 172)

k(ä)ntü tugmış kılınmış mänigü t(ä)ñri yerin unitu ıddı “Kendi doğduğu, yaratıldığı ezeli tanrı yerini unuttu” (HU/14-15) (Özbay, 2019, s. 79, 92)

yer täñri törümüştä bärü bay yemä bar yok çıgay yemä bar “Yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır” (PK/V.8, VI.1-2) (Hamilton, 2020, s. 33)

etin- / **itin-**: süslenmek, donanmak (Elmalı, 2022, s. 406); hazırlanmak (Ayazlı, 2012, s. 311)

(*etin-* / *itin-* sözünün “süslenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizen-*; “hazırlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anut-*)

ornan-: yerleşmek, donanmak (Çetin, 2020a, s. 287)

tolunad-: bütünlemek, donanmak (Elmalı, 2022, s. 474)

tonan-: giyinmek, donanmak (Çetin, 2020a, s. 296)

yaratın-: donanmak, süslenmek; yaratılmak, oluşturulmak (Ölmez, 1991, s. 122)

s(e)n ülgüsüz sansız türk yigit kızların etigin yaratığın etinmiş yar[atınmış] közünür s(e)n “Sen inanılamayacak kadar çok genç (ve) güzel (bir) kızın güzelliğiyle donanmış görünüyorsun” (DAS/3923-3925) (Elmalı, 2022, s. 203, 280)

y(a)ruksuz irüksüz k[ir]siz arıg raçad(a)rmeliğ tolunun tolunadmış “Tam ve tertemiz kraliyet mükemmelliği ile bütünleşmiştir” (DAS/4-5) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

*aglak arıg orunta yañı arıg ton **tonanıp** mantal kılzun uzık(ı)ya* “Sessiz sakin bir mekânda, temiz elbise ile bezenip uygun (bir) alan oluştursun” (AY-VII/673-675) (Çetin, 2020a, s. 192, 224)

etine-: kükremek (Elmalı, 2022, s. 402)

kükre-: kükremek (Gulcalı, 2021, s. 481)

möñre-: böğürmek, kükremek (Gulcalı, 2021, s. 495)

*ertingü katıg ünin **et(i)neyürler*** “Son derece sert sesleriyle kükreler” (DAS/2917-2918) (Elmalı, 2022, s. 170, 267)

*süzök y(a)ruk ymä ätingiri yañkulug körklä ününüz ol arslan hanı **kükrämiş** tæg tolپ yertinçütä tigilig* “Sesiniz duru, parlak, melodik, yankılı (ve) güzeldir; tıpkı aslan hanının kükreyişinin bütün yeryüzünde çınlaması gibidir” (AY-X/942-945) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

*ötrü hatunı umadın ulug ünin **möñrädi*** “O zaman kraliçesi dayanamayıp yüksek sesle haykırdı” (AY-X/828-829) (Gulcalı, 2021, s. 202, 273)

etinlig: çınlayan (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

tigilig: gürültülü, çınlayan (Gulcalı, 2021, s. 529)

yañkulug: akseden, çınlayan, sesli, gürültülü (Elmalı, 2022, s. 490)

*tükel bilge maytrı burkan **etinlig** seviglig ezrua ünin...* “Mükemmel hikmetli Maytrı burkan, çınlayan, sevimli Ezrua sesi ile...” (Maytr./81.3-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 252)

*süzök y(a)ruk ymä ätingiri yañkulug körklä ününüz ol arslan hanı **kükrämiş** tæg tolپ yertinçütä **tigilig*** “Sesiniz duru, parlak, melodik, yankılı (ve) güzeldir; tıpkı aslan hanının kükreyişinin bütün yeryüzünde çınlaması gibidir” (AY-X/942-945) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

*tikisin [çoğısı]n çokratmış yavlak **yañkulug** ün [...] üstün kökde uçugma kuşlar [...] kodı yerte tüşerler* “Gürültüsüyle (suları) kaynatan, kötü (bir şekilde) çınlayan sesiyle ... gökte uçan kuşlar ... aşağıya düşerler” (DAS/2559-2562) (Elmalı, 2022, s. 157, 263)

etiñgiri: ezgili, melodik, kulağa hoş gelen (Gulcalı, 2021, s. 449)

(*etiñgiri* sözünün “ezgili” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egziglig*)

etiztür-: çaldırmak, müzik yaptırmak (Ayazlı, 2012, s. 308)

silkütür-: çaldırmak (Elmalı, 2022, s. 456)

*tütsüg hua çäçäklär birlä äligintä tutup oyunın bädizin **ütiztürüp**...* “Tütsü ve çiçekleri elinde tutup şarkılar çaldırıp...” (AY-VI/323-325) (Ayazlı, 2012, s. 88-89, 170)

*çün **silkütürüp*** “Çan çaldırdılar” (DAS/4213) (Elmalı, 2022, s. 213, 283)

etöz / et-öz / et'öz / etüz: beden, vücut; ruh (Kılıç Cengiz, 2021, s. 349); nefis, kendi (Özbay, 2019, s. 147); kılık (Ş. Tekin, 2019a, s. 40)

(*etöz / et-öz / et'öz / etüz* sözünün “beden, vücut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*)

etöz / et-öz / et'öz / etüz “ruh, kendi”

k(e)nti: kendi (Ölmez, 1991, s. 98)

konuk: ruh, can (Elmalı, 2022, s. 425)

kut: kut, saadet; asalet; ruh (Ş. Tekin, 2019b, s. 421)

öz: 1. öz, kendi 2. ömür, hayat, yaşam, yaşam gücü (Ölmez, 1991, s. 109)

pret: (< *Toh.A pret* < *Skr. preta*) ruh, hayalet; şeytan, kötü varlık; aç ruh (Elmalı, 2022, s. 449)

tın: can, ruh (Elmalı, 2022, s. 471)

üzüt: ruh; tin (Özbay, 2019, s. 155)

vahşik: [< *Soğd. w'xšyk (wāxšik)*] ruh, iyi ruh (Gulcalı, 2021, s. 547)

ätöz ädgüsin biltäçi ay t(ä)η[r]i y(a)rukluğ... “Ruhun erdemlerini de bilen ay Tanrı parlaklığında...” (SİTA/157-158) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 86, 169)

käntü özümüz ağır ulug asıgka täggäli umadın ämgäklig sıkışlıg tın(ı)glarığ ymä asıgl[ıg] mänilig kılğalı umagay biz tep “(Biz) kendi özümüz ile çok yüce iyiliklere ulaşmadan, eziyet (ve) sıkıntı ile dolu olan canlılara da yararlı (ve) faydalı olamayacağız diye (söyleriz)” (ABİT/603-605) (Karaayak, 2021, s. 116, 273)

öz konukum arasinta [y]atdaçı isig özümde adırtısız amrak ogulum-a “(Daima) ruhumda yaşayacak (olan) canımdan ayrı tutmadığım ey sevgili oğlum!” (DAS/1417-1418) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

öz-üm-te yig-lerig körüp küñiledim erser *öz-üm-te* yavız-larığ körüp uçuz-ladım asgançuladım erser... “Kendimde iyi (şey)leri görüp kıskandım ise, kendimde kötü (şey)leri görüp küçümsedim, alay ettim ise...” (AY-III/136.12-14) (Ölmez, 1991, s. 30)

k(a)m(a)g yer üzäkin(i)η kutı kıvı öñi män(i)zi özi üzüti küçi y(a)rukı tözi yıltızı beş t(ä)ñri ol “Bütün yer yüzünün saadeti, sevinci, rengi, görünüşü, ruhu, gücü, aydınlığı, esası beş tanrıdır” (HU/83-86) (Özbay, 2019, s. 81-82, 92)

yagız yertä [turda]çı kök kalıkta tayaklıg san[sız] sakışsız kolusuz kut vahşik[lar]nuñ kuvragı uzun üdün [y(a)r]lıgıñızni ayayu ağırlaytu tutmışka anın küyü küzätü tutgay biz [bo] nom ärdinig turkaru “Yeryüzünde yaşayanlar, gökyüzüne dayanan sayısız iyi ruhlar topluluğu, uzun süre emrinizi saygı

göstererek devam ettirmek adına bu öğreti cevherini daima koruyacağız” (AY-X/1383-1389) (Gulcalı, 2021, s. 244, 280)

ettür-: cınlatmak (Karaayak, 2021, s. 699) (*bk. atız- / etiz- / ıtız-*)

'etük / etük: ayakkabı, çizme (Hamilton, 2020, s. 149); terlik (Ş. Tekin, 2019b, s. 388)

(*'etük / etük* sözünün “çizme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çaruk*)

kay: (< *Çin. xié*) ayakkabı (Keskin, 2022, s. 612)

tonı 'ütüki kopı tükäti* kılı* “Giyecek ve ayakkabıları, her şeyi eksiksiz sağladı” (PK/LXXVI.1-2) (Hamilton, 2020, s. 68)

bu ogul-k(i)y-a bir yıl-ta bir üm köküzmäk bir kay bir uyuk ç(a)ruk iki yıl-ta bir çäkräk üç yıl-ta bir kürk bilä berürm(ä)n “Bu oğlancığa bir yılda bir pantolon, ceket, bir ayakkabı, bir keçe çizme, ikinci yılda bir pamuklu gömlek; üçüncü yılda bir kürk veririm” (HB/Rehin02.9-12) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

ev-: acele etmek (Özertural, 2020, s. 66); telaşlanmak, çabuk olmak (Gulcalı, 2021, s. 467)

(*ev-* sözünün “acele etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşuk-*)

evdi-: toplamak, yığmak, bir araya getirmek (Gulcalı, 2021, s. 450)

kavır-: toplamak, bir araya getirmek; çevirmek, yönetmek (Çetin, 2020b, s. 442)

kavşur-: birleştirmek, bir araya getirmek (Gulcalı, 2021, s. 487)

kuvra-: toplamak (Ş. Tekin, 2019a, s. 44)

kuvrat- / ku[v]rat-: biriktirmek, toplamak (Gulcalı, 2021, s. 491); bir araya getirmek (Ölmez, 1991, s. 103)

ter-: derlemek, toplamak, bir araya getirmek (Çetin, 2020b, s. 472)

tiz-: dizmek, sıralamak, bir araya getirmek (Çetin, 2020a, s. 296)

tüg-: toplamak; bağlamak (Karaayak, 2021, s. 806)

ük-: toplamak, yığmak (Elmalı, 2022, s. 485)

yıg-: yığmak, toplamak, bir araya getirmek (Elmalı, 2022, s. 496)

yıgın-: toplamak; kendi kendini engellemek (Elmalı, 2022, s. 496)

yüg-: yığmak, toplamak (Ayazlı, 2012, s. 365)

bodis(a)t(v)nıñ kalmış süñöklüg şarırın ävdildilär yıgdılar “Bodhisattva’nın kalan kemiklerini topladılar” (AY-X/528-529) (Gulcalı, 2021, s. 180, 269)

kamagun barça süzök k[ert]günç [köñülin] ayaların [kav]şurup ol şarırka ayayu [ağırlayu] y[inç]ürü töpön [yü]kün[ti]lär “Hepsi birlikte temiz inançlarıyla avuçlarını birleştirerek o yâdigara saygıyla eğilip secde ettiler” (AY-X/49-52) (Gulcalı, 2021, s. 147, 263)

sansız tümen yağı yavlak kuvrap... “Sayısız yol kesiciler toplansa...” (KİP/42) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

tsuy ayıg kılınç-larıg kılın ku[v]ratdım erser... “Kötü, fena davranışları işledim, bir araya getirdim ise...” (AY-III/134.17-18) (Ölmez, 1991, s. 28)

ornanguluk ev barklı öz iltinğülük yevegler yıgmış termiş ed tavar bolar barça yumgın saçılur “(İnsanların) oturacağı ev bark, kendilerine edindikleri eşya, biriktirdikleri mal mülk, bunlar hep birden dağılır” (AY-VIII/1320-1323) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

özi yaşı tügüp...isig özin kutgargalı ugramış üdtä...kişilär kamagun barça körtilär “Hayatını toplayıp...kendi yaşamını kurtarmaya niyetlendiği zamanda...kişiler bütün hepsini gördüler” (ABİT/1160-1162) (Karaayak, 2021, s. 169, 315)

örtlög bedük küriler [...] ük[üş] telim kozlug ükmeklerig [...] “Ateşli büyük kürekler...birçok korlu yığınları...” (DAS/748-749) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

ol başın toklamış k(a)raja [to]n[lug toyın] aruksuz köñülin bursa[η kuvragka tapınmışın] suv üleyü [yorımışın körüp anta] ok k[öñü]l[in] yığınp [dyan]ka kirti “O saçlarını kazıtmış, cübbeli rahibin yorulmak bilmeyen gönülle cemaate hizmet edişini, su dağıtarak yürüyüşünü görüp hemen gönlünü toplayıp meditasyona daldı” (DAS/526-530) (Elmalı, 2022, s. 83, 239)

evdil-: toparlanmak, (kendini) toplamak, kendine gelmek (Gulcalı, 2021, s. 450)

öglen-: kendine gelmek, ayılmak (Gulcalı, 2021, s. 503)

hatunı ötrü temin ävdildi ançak(ı)ya ögländi “Eşi ancak o zaman kendine geldi, azıcık ayıldı” (AY-X/718-719) (Gulcalı, 2021, s. 194, 272)

evin: başka, diğer (Özbay, 2019, s. 147) (bk. *adan / adın*)

evir-: 1. çevirmek, döndürmek, yöneltmek (Tokyürek, 2018, s. 860); tevcih etmek (Ölmez, 1991, s. 94); hareket ettirmek 2. çevirmek, tercüme etmek, aktarmak 3. (sevabı başkasına) bağışlamak, devretmek (Gulcalı, 2021, s. 450); sevabı tevcih etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 390); vermek, armağan etmek (Ayazlı, 2012, s. 309)

(*evir-* sözünün “çevirmek, tercüme etmek, aktarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtar-* / *aktar-*; “vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ber-* / *bir-*; “çevirmek, döndürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egir-* / *eñir-*)

tepret-: kımıldatmak, hareket ettirmek, sarsmak (Elmalı, 2022, s. 468)

altı yıl tōni duşkaraçar atl(ı)g açığ tarka ämgäk ämgänip y(i)ti tägzinçlig idok nom tilgänin ävirtiniz “Altı yıl boyunca duşkaracaryä adlı ağır eziyete katlanıp keskin dairesel kutsal öğreti tekerleğini çevirdiniz” (AY-X/1252-1255) (Gulcalı, 2021, s. 234, 278)

muna amtı m(e)n kemig tepretgeli [...] “İşte şimdi ben gemiyi hareket ettirmek için...” (DAS/462) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

evirmek: 1. çevirme, evirme; 2. yöneltme, tevcih (Ölmez, 1991, s. 94); sevap tevcih etmek, sevap başışlamak (Karaayak, 2021, s. 699)

evirmeklig: çevirme, ‘çevirmekli’ (Ölmez, 1991, s. 94)

evirmeklig: 1. çevirme, çevirmekli (Ölmez, 1991, s. 94); 2. sevabın tevcihine sahip (Karaayak, 2021, s. 699)

(*evirmeklig* sözünün “çevirme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evirmek*)

evlig: ev sahibi, evi olan (Karaayak, 2021, s. 699); evli barklı, varlıklı (Elmalı, 2022, s. 403)

(*evlig* sözünün “varlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barımlı*; “ev sahibi, evi olan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barklı*)

evril-: çevrilmek, (işler) yürütülmek (Çetin, 2020b, s. 435); yön/inanç değiştirmek (Ölmez, 1991, s. 94); yüz çevirmek; davranmak (Elmalı, 2022, s. 403); evrilmek, dönmek, yönelmek (Gulcalı, 2021, s. 450); vazgeçmek (Karaayak, 2021, s. 700)

(*evril-* sözünün “yüz çevirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıt-*; “çevrilmek, dönmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtarıl-* / *aktarıl-*)

evril- “davranmak, yönelmek, vazgeçmek”

ıd-: göndermek; vazgeçmek (Çetin, 2020b, s. 438)

ıdala-: bırakmak, vazgeçmek (Tokyürek, 2018, s. 867)

kay-: meyletmek, yönelmek (Elmalı, 2022, s. 417)

kemiş-: atmak, bırakmak, doldurmak; terk etmek, vazgeçmek, reddetmek (Elmalı, 2022, s. 418)

ket-: gitmek, uzaklaşmak, vazgeçmek (Elmalı, 2022, s. 420)

kod-: bırakmak, koymak, vazgeçmek (Elmalı, 2022, s. 424)

tavran-: davranmak (Tokyürek, 2018, s. 936)

tet-: vazgeçmek, bırakmak (Tokyürek, 2018, s. 945)

tıdıl-: bırakmak, vazgeçmek, sıyrılmak (Çetin, 2020a, s. 295)

ugra-: yönelmek, -mAk üzere olmak, niyetlenmek (Gulcalı, 2021, s. 539)

yolan-: yönelmek (Çetin, 2020b, s. 490)

yorı-: devam etmek, yürümek, davranmak, hareket etmek, yapılmak, değişmek, yaşamak (Karaayak, 2021, s. 837)

bo montag işlartä ävrilür ... “Bu şekilde işlerden vazgeçer” (ABİT/1098) (Karaayak, 2021, s. 163, 311)

yavızlarıg tog bilip sımtap yme idmagu ol “Kötüleri küçük görüp de ihmal edip (onları) göndermemelidir” (AY-VIII/1576-1578) (Çetin, 2020b, s. 354, 385)

üküş kayuñlar (?) [...] “Pek çok yönelin...” (DAS/2151) (Elmalı, 2022, s. 142, 259)

[... ü]ç y(a)vlak yolta kemişip turka[ru ...] “Üç kötü yaratılış biçiminden vazgeçip daima...” (DAS/1880-1881) (Elmalı, 2022, s. 131, 256)

edgü kılınçlarını şiztası bolmuş aşaguluk ayakların çilteğlerin k[o]dup kemişip “İyi amellerinin sonucu olan ve kabul etmesi gereken saygıyı reddetmiş” (DAS/34-37) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

küsämäk ärsär ol antag kkirsiz arıg akıgsız bilgä biligig büttürgäli tavrannmak ärür “İstemek ise o öyle kirsiz temiz akmayan bilgiyi tamamlamak için hareket etmektir” (AY-IV/420-422) (Tokyürek, 2018, s. 353, 567)

ulug y(a)rlıkançuçı köñül turgurdi ol bars üzä ugrayu “O kaplana yönelik büyük şefkatli gönül yarattı” (AY-X/782-783) (Gulcalı, 2021, s. 198, 272)

t(e)ñri t(e)ñrısı burhanka yolanıp inçe tep ötüntiler “Tanrılar Tanrısı Buddha’ya yönelip şöyle arz ettiler” (AY-VIII/929-931) (Çetin, 2020b, s. 299-300, 378)

köñül tözintä yorisar burhanlar yorıgınta yorımış bolur “Düşüncenin esasına uygun davranırsa, Buddhaların hayat serüvenine uygun davranmış olur” (ABİT/332-334) (Karaayak, 2021, s. 90, 250-251)

evrilinçsiz: sarsılmaz, dönmez, çevrilmez, sağlam, yerinden oynamaz (Ölmez, 1991, s. 94); dönüşsüz (Ayazlı, 2012, s. 309); sabit (Tokyürek, 2018, s. 860)

(*evrilinçsiz* sözünün “sağlam, sarsılmaz, sabit, dönüşsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*)

evrilinçsiz “çevrilmez”

evrilmeksiz: geri dönüşü olmayan, çevrilmez (Ayazlı, 2012, s. 309)

yanmaksız: geri dönmez, çevrilmez, geri dönüşü olmayan (Ayazlı, 2012, s. 360)

evrilinçsiz *törü-ke tegmek...* “Sarsılmaz öğretiye ulaşmak...” (AY-III/152.21) (Ölmez, 1991, s. 43)

*kim m(ä)n ol nomug aşidsär ötrü üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak burhan kutıña **yanmaksız ävrilmäksiz** bolgay m(ä)n* “Eğer ben o öğretiyi iştirsem böylece dönüşü olmayan mükemmel aydınlanmaya Buda kutsallığına ulaşacağım” (AY-VI/383-386) (Ayazlı, 2012, s. 93, 170)

evrilmek: çevrilme (Ş. Tekin, 2019b, s. 390)

tevrilmek: çevrilme, dönme (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

*naru **tevrilmekin** emgeksiz uçuz ukar* “Öteye doğru çevrilişini kolay ve basit bir şekilde kavrar” (Maytr./44a.11-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 97, 222)

evrilmeksiz: geri dönüşü olmayan, çevrilmez (Ayazlı, 2012, s. 309); vazgeçilmeyen, terk edilmeyen (Karaayak, 2021, s. 700)

(*evrilmeksiz* sözünün “çevrilmez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evrilinçsiz*)

yanmaksız: geri dönmez, çevrilmez, geri dönüşü olmayan (Ayazlı, 2012, s. 360)

*ötrü üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak burhan kutıña **yanmaksız ävrilmäksiz** bolgay m(ä)n* “Böylece dönüşü olmayan mükemmel aydınlanmaya Buda kutsallığına ulaşacağım” (AY-VI/384-386) (Ayazlı, 2012, s. 93, 170)

evrinüksüz: döndürülemeyen, sağlam (Çetin, 2020a, s. 272)

(*evrinüksüz* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aginçsiz*)

evriş: değişiklik, davranış şekli, iş-güç (Ölmez, 1991, s. 94); iş, davranış, tutum (Çetin, 2020b, s. 435)

(*evriş* sözünün “davranış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barıg*)

evriş “iş güç, iş, tutum”

iş: çalışma, iş (Hamilton, 2020, s. 159)

kılınç: olmak, var olma, amel, iş (Ş. Tekin, 2019b, s. 409)

ködüg: iş güç (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); iş (Berbercan, 2016, s. 112)

küç: iş, güç (Ş. Tekin, 2019b, s. 424)

sav: 1. söz; haber 2. iş, olay (Gulcalı, 2021, s. 511)

yorig: gidişat, uygulama, tutum (Gulcalı, 2021, s. 559)

yumış: iş (Karaayak, 2021, s. 839)

bu iş ködüg yime ulug küçlüg teñrilerniñ keñşeşmiş “Bu iş de büyük, kudretli tanrıların müzakere edilmiştir” (Maytr./11.34-35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 57, 198)

ayıg kılınçların kizlemedin batmadın açarlar yadarlar “Kötü amellerini gizlemeden, saklamadan açarlar, yayarlar” (Maytr./63.10-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 122, 237)

adın kişi ornında yulgak iş küç işletdimiz “Başka kimselerin yerinde ticaret işinde işlettik” (Maytr./62.34-36) (Ş. Tekin, 2019b, s. 121, 236)

kovup sıkıp tañıp iş yumış kulturd[ı] “Kovup sıkıştırıp iş yaptırdı” (ABİT/722) (Karaayak, 2021, s. 127, 284)

artoksuz yañloksuz köni kertü yorigıñız ol “Uygulamalarınız abartısız, yalansız ve dosdoğrudur” (AY-X/1240-1241) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

ey: ey (Hamilton, 2020, s. 149) (*bk. a/e*)

eyin / ey(i)n / iyin: doğrultusunda (Tokyürek, 2018, s. 865); (-DAn) dolayı, takip ederek, (-A) göre (Gulcalı, 2021, s. 467); uygun olarak; sıra (Elmalı, 2022, s. 406); için, ötürü, -den başka (Karaayak, 2021, s. 703); uyarak (Berbercan, 2016, s. 105); göre (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

eyin / ey(i)n / iyin “doğrultusunda, (-DAn) dolayı, sıra, için, ötürü, -den başka”

eyinki: doğrultusunda (Tokyürek, 2018, s. 865)

ınaru: -den başka; -den itibaren (Ş. Tekin, 2019b, s. 392)

kat: katman, kıvrım, kat, sıra (Hamilton, 2020, s. 161)

kata: kez, defa, sıra (Çetin, 2020b, s. 442)

kezig: dizi, sıra (Ş. Tekin, 2019b, s. 407)

kurla: sıra (Ş. Tekin, 2019b, s. 421)

ogur: sıra; sebep (Ş. Tekin, 2019a, s. 46)

öñi: 1. başka 2. -den başka (Tokyürek, 2018, s. 915)

ötgürü: -DAn dolayı, -DAn beri, yoluyla, aracılığıyla (Ayazlı, 2012, s. 335); ötürü (Gulcalı, 2021, s. 506)

ötrü: -den dolayı, için (Özbay, 2019, s. 152); ötürü (Berbercan, 2016, s. 124)

sap: sıra (Gulcalı, 2021, s. 510)

sapag / sapıg: sıra, dizi (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

tizig: dizi, sıra (Elmalı, 2022, s. 473)

tözlüg: asıllı; ...sebebi ile, -den dolayı (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

turum: zaman; sıra (Karaayak, 2021, s. 804)

ulag: sıra, dizi (Ayazlı, 2012, s. 353)

ulatı: ve, başka, -dan başka, ayrıca, ve diğer (Elmalı, 2022, s. 482)

utru: karşı, karşın; ötürü (Özbay, 2019, s. 155)

üçün: için, -DAn dolayı, nedeniyle, sebebiyle (Gulcalı, 2021, s. 544)

üze / öze: 1. ...ile, üzere; (-DAn) dolayı, ...bakımından 2. (bir şeyin) üzerine, üzerinde (Gulcalı, 2021, s. 546-547); için (Ş. Tekin, 2019b, s. 449)

yon: usul, yol; sıra (Berbercan, 2016, s. 149)

kertgünmätim(i)z täginmädim(i)z eyin [udu bolmadım(i)z] “İnanmadığımız için (ve) kabul etmediğimiz için (onlara) uymadık” (ABİT/13) (Karaayak, 2021, s. 60, 224)

eyin kezigin yorıyu “Sıra hâlinde yürüdüler” (DAS/435) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

üçünç tınl(ı)glarnıñ sansarta tägzingülük tıtagları ey(i)nki kılınçların çınıñça bilmäk ukmakka tayanıp küç küsün p(a)ramıtıg nätägin bütürürlär “Üçüncüsü canlıların saṃsārada dönme sebeplerinden dolayı eylemleri gerçeğine göre bilip anlamaya dayanıp güç pāramitāsını nasıl elde ederler?” (AY-IV/2358-2362) (Tokyürek, 2018, s. 480, 591)

ol balık tägrä yemä yetti kat karam içintä alku agu-lug lö-lär yılanlar yatur “Bu kentin çevresinde ve yedi kat hendeğin içinde ejderhalar ve zehirli yılanlar yatar” (PK/XXXIX.4-7) (Hamilton, 2020, s. 50)

şakılar (işi)(l)eri kim üç kurla... “Şākya kadınları üç sıra hâlinde...” (Maytr./23.36-37) (Ş. Tekin, 2019b, s. 73, 207)

*kuanşı im pular atın atamış **ogrınta** edgü kılınçlıg asığı tususu antag titir*
 “Kuanşı İm Pular adını andığı sıradaki amelin faydası işte böyledir” (KİP/94-96) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12-13, 21)

*bodi tegmä tıyınmak köñülüg tıyınmakta **öñi** y(ä)mä bulgalı bultukmaz*
 “Bodhi denilen uyanma gönlü aydınlanmaktan başka da bulunmaz, elde edilmez” (AY-IV/33-35) (Tokyürek, 2018, s. 325, 561)

*bo [nom] ärdinig saçılgalı yokadgalı idmamakıñızlartın **ötgürü** k(a)ltı gan*
ügüzdäki kum sanınça kalp üdlärkä tägi sözläp nomlap alkmagu[lu]k ulug
buyan ädgü kılınçig kaz[gantı]ñızlar “Bu öğreti cevherini dağılmaya (ve) yok olmaya terk etmediğinizden ötürü, tıpkı Ganj Nehri’ndeki kum sanı kadar (sayısız) devirler boyu vaaz ederek bitmeyecek sevap kazandınız” (AY-X/1526-1532) (Gulcalı, 2021, s. 255-256, 281)

*ymä arkun yer t(ä)ñri nädä **ötrü** yok bolgay y(a)ruklı k(a)ralı k(a)ltı adr(ı)lgay*
antada kesrä nä bolgay tepän biltim(i)z “Ayrıca yerin ve göğün neden dolayı yok olacağını, ışık ve karanlığın (birbirlerinden) nasıl ayrılacağını, ondan sonra da ne olacağını öğrendik” (HU/207-211) (Özbay, 2019, s. 86, 93)

*ötrü elig bağ yänälä ançak(ı)ya yor<ı>tukta körti **sapça** bir buryuk ymä yakın*
kälmişin “Han, tekrardan biraz yürüdükten sonra yine sıradaki kumandanın yaklaştığını gördü” (AY-X/767-769) (Gulcalı, 2021, s. 197, 272)

*çöpçöksig (?) erin[leri yi]ñçü **tizigi** teg körtle tişleri köñül[ümin] yürekimin*
ertingü tepretdi titretti “Kıpkırmızı dudakları, inci dizisi gibi güzel dişleri gönlümü (ve) yüreğimi olağanüstü titretti” (DAS/3896-3898) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

turumın üzä kää y(a)rıkazunlar “Sırasıyla üstünde gezsinler” (ABİT/952) (Karaayak, 2021, s. 149, 301)

*...etöz **u]l[atı** nete]g ediz [etmiş etig yara]tıg erser ’eñ keninte* “Beden ve bedenden başka ne kadar) yüceltilmiş süs (var) ise en sonunda (yok olacaktır)” (DAS/552-553) (Elmalı, 2022, s. 84, 239)

*bo erinç tınl(ı)g **üçün** ätözüg titip monuñ isig özin ulagalı udaçı tep tedi* “(Kim) bu zavallı canlı için vücudunu feda ederek onun hayatını devam ettirebilecek?” (AY-X/151-154) (Gulcalı, 2021, s. 155, 265)

eyinki: doğrultusunda (Tokyürek, 2018, s. 865) (bk. *eyin / ey(i)n / iyin*)

ezragunçuvut: (< ?) (*Skr. tagara*) fesleğen, reyhan (Çetin, 2020a, s. 272)

togara: (<< *Skr. tagara*) fesleğen, reyhan (Çetin, 2020a, s. 296)

ezüg / ezük: hata, yanlış, yalan (Ayazlı, 2012, s. 309); kötü (Karaayak, 2021, s. 700); aldatmaca (Hamilton, 2020, s. 149)

[*ezüg / ezük* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “yanlış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / ańıg*; “hata” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*; “yalan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armak*]

tev: hile, aldatmaca (Çetin, 2020b, s. 472)

*men toga **üzük** sözlämöz men* “ ‘Ben doğduğumdan beri yanlış söz söylemedim’ ” (PK/A.18-19) (Hamilton, 2020, s. 76)

*eli uluşı içinte yala yanķu ezüg sav **tev** kür küniķe asılır* “Ülkesinde iftira (ve) yalan; hile her gün git gide artar” (AY-VIII/1303-1305) (Çetin, 2020b, s. 330, 382)

ezügçi: hatalı, doğru yolda olmayan (Çetin, 2020b, s. 435)

(*ezügçi* sözünün “hatalı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*)

ezügle- / ezükle-: kandırmak, dolandırmak, yalan söylemek (Elmalı, 2022, s. 404)

[*ezügle- / ezükle-* sözünün “kandırmak, dolandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar- (I)*]

igide-: yalan söylemek, hata yapmak, günah işlemek (Özbay, 2019, s. 149)

*ezüg **ezüglemekniķ** ayıķ tüşin ikinti ajunta teginürler mü erki ..* “Yalan söyleyenler yalan söylemenin cezasını ikinci varlıklarında görürler mi acaba?” (DAS/1769-1770) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

*näçä igid **igidäd(i)m(i)z** ärsär...* “Ne kadar yalan söylediysek...” (HU/137) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

ezügsüz: gerçek, yalansız, yanlışsız (Çetin, 2020b, s. 435); hatasız, kusursuz (Elmalı, 2022, s. 404); yanıltı olmayan (Gulcalı, 2021, s. 450)

(*ezügsüz* sözünün “gerçek, yalansız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*; “hatasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsüksiz / egsüksüz / eksüksüz*)

ezügsüz “yanlışsız, kusursuz, yanıltı olmayan”

igidsiz: yalansız, yanlışsız, gerçek (Çetin, 2020b, s. 439); yanıltı olmayan (Gulcalı, 2021, s. 471)

kadagsız: kusursuz, hatasız (Gulcalı, 2021, s. 483)

kergeksiz: kusursuz (Karaayak, 2021, s. 718)

kkirsiz: kirsiz, temiz; kusursuz (Çetin, 2020b, s. 447)

münsüz: kusursuz (Çetin, 2020b, s. 455)

tersikmeksiz: hatasız, yanlışsız (Karaayak, 2021, s. 793)

tetrülmeksiz: hatasız, yanlışsız (Karaayak, 2021, s. 793)

yanlıksuz/yanlıksuz: yanlıssız, gerçek (Tokyürek, 2018, s. 984);

yanılıtsız (Gulcalı, 2021, s. 550)

y(a)rukluğ: parıltılı, ışıklılı, kusursuz (Karaayak, 2021, s. 829)

*y(a)rlıg y(a)rlıkasarlar tözinçe y(a)rlıkadaçı .. çınınça y(a)rlıkadaçı **ezügsüz igidsiz** y(a)rlıkadaçı y(a)rlıkayurlar* “Söz söylediklerinde aslına uygun şekilde, doğru şekilde, yalansız buyurarak konuşurlar” (AY-VIII/2-5) (Çetin, 2020b, s. 223, 367)

*altı [p(a)ramitlarıg bışrunmaklıg] münsüz **kadagsız** üç törlüg kılınçlarıñız ol* “Hatasız üç çeşit ameliniz altı uygulamayı gerçekleştirir” (AY-X/1259-1261) (Gulcalı, 2021, s. 235, 278)

*ägsüksü/z **kürgäk/siz** b(ä)lgürär közünür* “Eksiksiz ve kusursuz (şekilde) ortaya çıkarlar, görünürler” (ABİT/455-456) (Karaayak, 2021, s. 102, 262)

*keñ yetiz yuka yetiz yumşak yımırğa **kkirsiz münsüz** arıg süzük yiptün linhua yapırgakı teg...* “Geniş, ince, yumuşak, kusursuz, saf mor nilüfer yaprağı gibi...” (AY-VIII/17-20) (Çetin, 2020b, s. 224, 367)

*ätözümüz **tärsikmäksiz tätrülmäksiz** köñülümüz saçılmaksız yañılmaksız bolup ol tušta ätözümüz köñülümüz ämgäksiz sıkışsız korkınçsız ayınçsız bolzun* “Vücudumuz hatasız (ve) yanlıssız, düşüncemiz dağılmadan (ve) yanılmadan kalıp o zamanda vücudumuz (ve) düşüncemiz sıkıntısız, zahmetsiz (ve) korkusuz olsun” (ABİT/336-339) (Karaayak, 2021, s. 91, 251)

*inçip bodis(a)t(a)vlar bo muntag yañın bo kamag nom tözlärin k(ä)ntüläri **yanlıksuzın** könisinçä bilip ötgürü yänä adınlarka y(ä)mä biltürmäkläri ukturmakları üzä ötrü küç küsün p(a)ramitug tükäl bütürürlär* “Şöyle (ki) Bodhisattvalar böyle bu şekil bu bütün öğreti esaslarını kendileri yanlıssız doğru bir şekilde bildiğin(den) dolayı, yine başkalarına da bildirmeleri, anlatmaları üzerine güçä pāramitāsını tamamıyla elde ederler” (AY-IV/2349-2355) (Tokyürek, 2018, s. 480, 591)

***y(a)rukluğ** prabıñızta...* “Kusursuz parlaklığınızdan...” (ABİT/290) (Karaayak, 2021, s. 86, 247)

F (Ferzind)

ferzind: oğul (Özbay, 2019, s. 148)

oglan: çocuk, evlat, oğul (Tokyürek, 2018, s. 905)

ogul / ogl: evlat, oğul (Hamilton, 2020, s. 172)

urı: oğul (Çetin, 2020b, s. 480)

*ol ulug y(a)rlıkançuçı köñülläri küçintä tört tugum beş azon tınl(ı)g **oglanın** bir yañlıg ogşayu amrayu sansarta ok yorıp asıg tusu kılurlar* “O büyük merhametli gönülleri sayesinde dört doğum, beş hayat biçimi canlı çocuklarını bir gibi sevip samsārada yürüyüp fayda sağlarlar” (AY-IV/2593-2597) (Tokyürek, 2018, s. 498, 595)

***ogul** kızka sanmaz* “Ona oğul ya da kız evlat denemez” (PK/XI.6-7) (Hamilton, 2020, s. 36)

t(e)ṇri urıları... “Tanrılarının oğulları” (AY-VIII/1635-1636) (Çetin, 2020b, s. 359, 385)

G [G(a)rh – Gaṇavaluk]

g(a)rh: (< *Skr. graha*) yıldız (Çetin, 2020b, s. 437)

yultuz: yıldız (Keskin, 2022, s. 799)

g(a)rhlar yultuzlar *togmakıntın üküş bolur b(e)lgüler* “Yıldızların doğmasından çokça işaretler hasil olur” (AY-VIII/1337-1339) (Çetin, 2020b, s. 333, 382)

gagana: (<< *Skr. gagana*) gökyüzü (Karaayak, 2021, s. 703) (*bk. bavagir*)

gaṇavaluk: (<< *Skr. gaṇgāvālukā*) ganj nehrindeki kum gibi; sayısız (Elmalı, 2022, s. 406)

(*gaṇavaluk* sözünün “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*)

H (Han - Huṅ tayzi)

han: hakan, han, hükümdar (Ayazlı, 2012, s. 311)

(*han* sözünün “han, hükümdar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “hakan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *el / il*)

hanımlıg: eş, erkeğin eşi (Tokyürek, 2018, s. 866) (*bk. ebçi / evçi*)

hatun / katun: kadın, hanım, kraliçe, hükümdarın eşi, tanrıça (Wilkens, 2021, s. 279); ilahe (Ayazlı, 2012, s. 312); hatun (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350)

(*hatun / katun* sözünün “kadın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ebçi / evçi*)

hatun / katun “kraliçe, tanrıça, hanım ”

iişi: kadın, hanım, hanımefendi, sahibe (?) (Ölmez, 1991, s. 95)

kişi: kadın, hanım (Tokyürek, 2018, s. 883)

kunçuy: (< *Çin. kung-chu*) prenses, kraliçe, hanım (Ş. Tekin, 2019b, s. 420)

t(e)ṇri kızı: tanrıça (Çetin, 2020a, s. 294)

terim: tanrıça (Keskin, 2022, s. 735)

umay: tanrıça (Çetin, 2020b, s. 480)

katun *karnınta (on ay) olurdu* “Kraliçe karnında (on ay) oturdu” (Maytr./89.25-26) (Ş. Tekin, 2019b, s. 162, 260)

kan beg iiş-i köni törüçe yorisar... “Han, bey, hanımefendi, doğru töre gereğince yürüse...” (AY-III/194.9-10) (Ölmez, 1991, s. 75)

bar antag yänä tişi tınl(ı)glar üküş ärniñ kişisi bolup kamaglıg bolgalı tapladaçı “Var olan yine kadın canlılar pek çok erkeğin eşi olup kamuya ait olmayı kabul edecek(tir)” (AY-IV/1436-1438) (Tokyürek, 2018, s. 420, 580)

bu nom bitimiş buyan edgü kılınç ülüşin evirer biz közünü turur kut teñrisi teg ögümüz kün silig kunçuy “Bu din kitabının yazılmasından hasıl olacak sevabın bir kısmını, hâlen yaşayan ve saadet ilahesi gibi (olan) anamız Kün Silig hanıma bağışlarız” (Maytr./1.38-42) (Ş. Tekin, 2019b, s. 40, 188)

ol üdün sarasvati atl(ı)g t(e)ñri kızı ol kuvrag arasında erür erti “O zaman Sarasvati adlı tanrıça o cemaatneydi” (AY-VII/343-344) (Çetin, 2020a, s. 164, 220)

t(e)ñri burhanıg ayataçı bodimata atl(ı)g umay iyesi... “Tanrı Budha’ya saygı gösteren Bodimata adlı tanrıçalar tanrıçası...” (AY-VIII/254-256) (Çetin, 2020b, s. 242-243, 370)

hiri: (<< *Skr. hrīh*) dhāraṇī sözcüğü; hece, harf (Karaayak, 2021, s. 704)

(hiri sözünün “hece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akşar*)

ujik: (< *Çin. zì*) harf, hece (Elmalı, 2022, s. 482)

hiri üzikig agtarguluk “Heceyi (ve) harfi tercüme edecektir” (ABİT/1212) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

hua/kua: (< *Çin. huá*) çiçek (Elmalı, 2022, s. 407) (bk. *çeçek*)

hualıg: (< *Çin. huá* + *T. lǝg*) çiçekli (Karaayak, 2021, s. 705) (bk. *çeçeklig*)

huastuanift: tövbe, günah çıkarma (Özbay, 2019, s. 149)

kşanti: (<< *Skr. kṣānti*) tövbe, pişmanlık, nedamet, günah çıkarma; sabır (Ölmez, 1991, s. 102)

tijit: [*< Toh.A/B (?) < Skr. desita*] tövbe, günah çıkarma, af, bağış dileme (Ölmez, 1991, s. 115)

bütürmiş tarkan tükä<t>di nigoşaklarınıñ suyn yazokın öküngü huastuan(i)ft “Bütürmiş Tarkan müminlerin (dinleyicilerin) günahından arınması için tövbe duasını bitirdi” (HU/377-378) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

agır ayıg kılınç-larım arız-un alkın-zun alkın-zun tijit kşanti bolzun-lar “Berbat davranışlarım temizlensin, yok olsun, bağışlansınlar” (AY-III/139.1-3) (Ölmez, 1991, s. 32)

humaru: teselli, son öğütler, vasiyet, miras (Hamilton, 2020, s. 157)

kalınçu: miras (Karaayak, 2021, s. 712)

burhannıñ kalınçu ... “Buddha’nın mirası...” (ABİT/1050) (Karaayak, 2021, s. 158, 308)

hung: (<< *Skr. hūṃ*) hece, bir dhāraṇī sözcüğü (Karaayak, 2021, s. 705)

(*hung* sözünün “hece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akşar*)

huñ tayzi: (< *Çin. huáng tàizi*) veliaht şehzade, prens (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350)

(*huñ tayzi* sözünün “prens” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*)

I (I - Iy-)

ı: ekin, bitki, ağaç, çalı (Gulcalı, 2021, s. 468); hububat; nebat (Ş. Tekin, 2019b, s. 391)

(*ı* sözünün “ağaç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *abirus*)

ı “ekin, bitki, hububat”

ot: ot, bitki, ilaç (Çetin, 2020b, s. 458)

tarıg: tahıl, hububat, ekin (Gulcalı, 2021, s. 520)

urug: tohum, ekin (Çetin, 2020a, s. 300)

yem: bitki (Elmalı, 2022, s. 494)

içgü ı tarıg ...-dek ed tavar miñ (miñ) tümen tümen kurla ... birdiñiz “Yiyecek, içecek, hububat ve tohum ... mal mülk binlerce on binlerce defa ... verdiniz” (Maytr./12.7-10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 58, 198)

ot yem sanınça erti “Bitki sayısınca idi” (DAS/2577) (Elmalı, 2022, s. 158, 263)

uduñuz kılğalı urug tarıg yagız yerig yme birgerü “Kara toprağı ekip biçmeyi başarabildiniz” (AY-VII/783-784) (Çetin, 2020a, s. 201, 226)

ıçan- / yıçan-: dikkat etmek, çekinmek (Tokyürek, 2018, s. 866); korkmak, endişe duymak (Ayazlı, 2012, s. 363); saklanmak (Tokyürek, 2018, s. 991); dikkate almak, sakınmak, endişelenmek (Gulcalı, 2021, s. 555)

(*ıçan- / yıçan-* sözünün “korkmak, çekinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayın-*; “sakınmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*; “endişelenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busan-*; “dikkate almak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edger-*)

ıçan- / yıçan- “dikkat etmek, saklanmak”

kay-: (mecazen) dikkate almak, önem vermek, dikkat etmek
(Gulcalı, 2021, s. 487)

saklan-: dikkat etmek (Hamilton, 2020, s. 175); saklanmak (Ayazlı, 2012, s. 337)

al altag içintä ıçanıp al altag içintä uzanıp al altag p(a)ramıtıg uz bütürürlär
“Yöntem içinde dikkat edip, yöntem içinde ustalaşıp yöntem pāramitāsını maharetle elde ederler” (AY-IV/1663-1665) (Tokyürek, 2018, s. 435, 583)

ötrü titdi ätözin isig öziñä kaymadın “Sonra canını hiçe sayarak vücudunu feda etti” (AY-X/590-591) (Gulcalı, 2021, s. 184, 270)

anın bo savlarta saklanmış yıçanmış k(ä)rgäk “Onun için bu sözlerden saklanmalı” (AY-VI/986-987) (Ayazlı, 2012, s. 139-140, 176)

ıçgın-: 1. dağılmak, bozulmak, kaybetmek (Elmalı, 2022, s. 407); elinden çıkarmak (Çetin, 2020b, s. 438); elinden kaçırmak (Ayazlı, 2012, s. 312); yitirmek (Gulcalı, 2021, s. 468); 2. geçmek (ızdırıp) (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

(ıçgın- sözünün “yitirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altız-*; “bozulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arta-*)

ıçgın- “dağılmak, kaybetmek”

içker-: 1. almak, kabul etmek 2. kaybetmek (Tokyürek, 2018, s. 868)

ket-: ortadan kalkmak, dağılmak (Karaayak, 2021, s. 721)

saçıl-: dağılmak, saçılmak (Karaayak, 2021, s. 768)

tarık-: dağılmak (Berbercan, 2016, s. 131)

yadıl-: yayılmak, dağılmak, genişlemek (Ayazlı, 2012, s. 358)

yütür-: yitirmek, kaybetmek (T. Tekin, 2013, s. 66)

ölüm yadılıp anta'ok ög ıçgınur “Ölüm yayıldıkça şuur dağılır” (DAS/614) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

tınl(ı)glar içkärmiş ärürlär “Canlılar kaybetmiştir” (AY-IV/3245-3246) (Tokyürek, 2018, s. 541, 603)

ömiş sakınmış üdtä köñü[l] üküş saçılı täpräti “Düşündüğümüz (ve) hatırladığımız zamanda düşüncemiz fazlasıyla dağıldı, sarsıldı” (ABİT/29-30) (Karaayak, 2021, s. 61, 225)

ölgeli ugramış üdtä alku kamag tıdıg antir[aylar]-ım(ı)z kalısız barça tarıkzun ketzün “Ölmeye niyetlendiği(miz) zamanda bütün engellerimiz (ve) mânilerimiz tamamen yok olsun, ortadan kalsın” (ABİT/104-105) (Karaayak, 2021, s. 68-69, 231)

*tört m(a)haraaça t(ä)ñrilär yertinçüg küzätmäk atl(ı)g iki y(e)g(i)rminç bölök altınç tığzinç bitüyü okıyü **yadıldı*** “Dört Mahārāja Tanrıların yeryüzünü koruması adlı 12. bölüm, altıncı kitap yazılıp okunarak yayıldı” (AY-VI/1320-1324) (Ayazlı, 2012, s. 165, 179)

*kün ortu **yütürüp**, tün ortu kanta, negüde bulgay ol, tir* “Güpegündüz kaybedip gece yarısı nerede, nasıl bulacak, der” (IB/24) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

ıd-: 1. sevk etmek (Berbercan, 2016, s. 100); yollamak, göndermek, bırakmak, terk etmek, gitmesine izin vermek (Hamilton, 2020, s. 157); vazgeçmek (Çetin, 2020b, s. 438); salıvermek (Gulcalı, 2021, s. 468-469); 2. yükseltmek (Ölmez, 1991, s. 94); 3. neşretmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 391)

(*ıd-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*; “göndermek, sevk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “vazgeçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*)

ıd- “bırakmak, terk etmek, neşretmek”

ıdala-: vazgeçmek, bırakmak, terk etmek (Elmalı, 2022, s. 407)

kemiş-: 1. bırakmak, atmak, vazgeçmek 2. (yere) atmak; üstünden atmak, çıkarmak (Gulcalı, 2021, s. 474); terk etmek (Çetin, 2020b, s. 443)

kod-: bırakmak, koymak, vazgeçmek (Elmalı, 2022, s. 424); terk etmek (Karaayak, 2021, s. 727)

saç-: saçmak, yaymak, neşretmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 452)

sal-: bırakmak, salmak, atmak; sallamak (Elmalı, 2022, s. 452)

tet- / *tit-*: vazgeçmek, bırakmak (Tokyürek, 2018, s. 945); terk etmek (Çetin, 2020b, s. 474)

tıdıl-: bırakmak, vazgeçmek, sıyrılmak (Çetin, 2020a, s. 295)

turgur-: kaldırmak, bırakmak, durdurmak (Hamilton, 2020, s. 184)

tutuz-: emanet etmek, bırakmak (Hamilton, 2020, s. 185)

*yilinmek yapşınmaklarığ barça kalısız **tıtdım ıdaladım*** “Bağlanmış olduğum bütün her şeyi tamamen terk ettim” (DAS/2654-2655) (Elmalı, 2022, s. 160, 264)

*[ya]ñlok sakınçlarığ **kodup [kümüşip]**...* “Yanlıı düşüncelerini bırakıp terk edip...” (ABİT/486) (Karaayak, 2021, s. 105, 264)

ötrü kadaşı ayıg ögli teginig ötläp kemi tutuzup yantru ıdtı “Daha sonra, kardeşi Kötü Düşünceli Prens’e öğütler verip gemiyi ona bırakarak geri gönderdi” (PK/XXXV.5-7) (Hamilton, 2020, s. 48)

ıdala-: bırakmak, vazgeçmek (Tokyürek, 2018, s. 867); feda etmek (Karaayak, 2021, s. 705); kurban etmek (Gulcalı, 2021, s. 469); terk etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 391)

(*ıdala-* sözünün “kurban etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çökke-*; “vazgeçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “bırakmak, terk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıd-*)

tit-: bırakmak, terk etmek, feda etmek (Karaayak, 2021, s. 797)

titmüdin ıdalamadın alku barça b[ir]täg ... “Feda etmeden bütün hepsini aynı şekilde...” (ABİT/481) (Karaayak, 2021, s. 104, 264)

ıdı / idi: tamamen, bütünüyle; (olumsuzluk ile:) hiç, kesinlikle (Hamilton, 2020, s. 157); asla (Çetin, 2020b, s. 439); hiçbir şekilde, hiçbir surette (Ayazlı, 2012, s. 313); yok (Berbercan, 2016, s. 101)

(*ıdı / idi* sözünün “tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “asla, hiç, hiçbir şekilde, kesinlikle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıtı*)

neç: hiç, yok (Berbercan, 2016, s. 117)

yodun: tükenmiş, yok (Elmalı, 2022, s. 498)

yok: yok (Ayazlı, 2012, s. 364)

t(e)ñri [burhan]ıg yok yodun kılmazun “Tanrı Buda’yı yok edip ortadan kaldırmazın” (DAS/2571-2572) (Elmalı, 2022, s. 158, 263)

ıdok / iduk: kutsal, mukaddes, aziz (Elmalı, 2022, s. 407); soylu, asil (Karaayak, 2021, s. 705); gönderilmiş (Ş. Tekin, 2019b, s. 391)

(*ıdok / iduk* sözünün “aziz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “soylu, asil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlıg / atl(i)g*; “kutsal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “mukaddes” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *burhanlıg*)

ıdukluk: kutlu, kutluluk (T. Tekin, 2013, s. 54)

kıvlıg: mutlu, mesut, talihli, saadetli, kutlu (Elmalı, 2022, s. 422)

kut: kut, kutluluk (Çetin, 2020b, s. 450)

kutılıg: kutlu, kutsal, kuta sahip (Ölmez, 1991, s. 102)

ülüglüg: iyi talihli, kısmetli; kutlu (Çetin, 2020b, s. 482)

közümüzni kutlug kıvılg kılalım “Gözlerimizi mutlu kılalım” (DAS/3775-3776) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

kutlug kün üz-e bitiyü tegintim “Kutlu günde saygıyla yazdım” (AY-III/199.19-20) (Ölmez, 1991, s. 79)

yükünür m(e)n vaydurılıg altunlug erdinilig çeçek y(a)ruk yaltrıklıg kutlug ülüglüg edgü edremlig taloy ügüz atl(i)g ratnapuşpi <t(e)ñri> burhan kutıña “‘Laciverttaşlı, altınlı, mücevherli, parlak ışıklı, kutlu, bereketli, faziletli, okyanus (kadar derin) adlı Ratnapuşpi Tanrı Budha’ nın kutu önünde saygıyla eğiliyorum’ ” (AY-VIII/489-493) (Çetin, 2020b, s. 262-263, 372)

ıgaç: ağaç (Ayazlı, 2012, s. 312) (*bk. abıruş*)

ıglaş-/yığlaş-: ağlaşmak, birlikte ağlamak (Hamilton, 2020, s. 157)

sığtaş-: ağlaşmak (Elmalı, 2022, s. 456); (birlikte) ağlamak (Gulcalı, 2021, s. 513)

ulış-: birlikte ulumak, ağlaşmak, (birlikte) haykırmak (Gulcalı, 2021, s. 540)

ıglaştı ötrü sıktaşılār “Ağlaştılar sonra hıçkıra hıçkıra ağlaştılar” (PK/LIII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 57)

eliğlärin kötürüp ulug ünin ulışdılar “Ellerini kaldırıp yüksek sesle uluyarak ağladılar” (AY-X/634-635) (Gulcalı, 2021, s. 188, 271)

ılınçga: ince, narin (?) (Elmalı, 2022, s. 407)

inçge / yinçge: ince (Ayazlı, 2012, s. 314); narin (Gulcalı, 2021, s. 556)

oglagu: yumuşak, narin (Karaayak, 2021, s. 752)

tokılıg: zarif, narin, güzel (Çetin, 2020a, s. 296)

yımşak: yumuşak, narin (Karaayak, 2021, s. 835)

tsı: (< Çin. hsi) ince, zarif (Berbercan, 2016, s. 137)

yuka: derin olmayan, ince (Tokyürek, 2018, s. 996)

ılınçga yanları [...] “İnce, narin kalçaları...” (DAS/3893) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

ätözindäki äti yini oglagu yım[şak] kını kır[tı]şı k(a)ltı tirig ärkänki üdtäki ... “Vücudundaki eti derisi narin (ve) yumuşak olup çehresi görünüşü tıpkı sağ olduğu zamandaki gibi ...” (ABİT/792-793) (Karaayak, 2021, s. 134, 289)

körgeli seviglig körkünüz ol tolun ay teg tokılıg “Dolunay gibi yuvarlak yüzünüz, görülesi, sevimli” (AY-VII/892-894) (Çetin, 2020a, s. 210, 227)

yinçgü kızlar kuvragı körüp hatunnıñ ançulayı yertä tüşüp kamılıp ögsiräp tınsırap yatmışın ötrü kamagun bir yañlıg ulug ünin sıgtaştılar “Narin kızlar (cariyeler) kraliçenin bu şekilde yere yığılıp kendinden geçerek yattığını görünce hepsi aynı şekilde yüksek sesle feryat ettiler” (AY-X/685-689) (Gulcalı, 2021, s. 192, 271)

kut bulmuş kiçig kölüklüg tözünlärniñ tæg ulug y(a)rıkçañçuçı köñülüg turguru umadaçı sıg yuka köñüllärin tarkarurlar “Saadet bulmuş küçük taşıtlı asillerinki gibi büyük merhametli zihni, gönlü durduramayacak ince gönüllerini uzaklaştırırlar” (AY-IV/2186-2190) (Tokyürek, 2018, s. 468-469, 589)

ınga: dağ keçisi (Ş. Tekin, 2019b, s. 392) (*bk. adgırak*)

ımag: dayanak, sığınak, güvence, inanılacak ve güvenilecek şey veya kimse (Elmalı, 2022, s. 407); umut bağlanan şey / kimse (Gulcalı, 2021, s. 469); umut (Karaayak, 2021, s. 706); inanç (Çetin, 2020a, s. 274); melce (Ş. Tekin, 2019b, s. 392); çare (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350)

[*ımag* sözünün “çare” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “dayanak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (I)*; “inanç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügülenmek*]

ımag “sığınak, güvence, umut, melce”

turug: melce, sığınak (Ş. Tekin, 2019b, s. 485)

umınç: umut, arzu, umma (Gulcalı, 2021, s. 541)

umug: umut, dayanak, sığınak, güvence (Ölmez, 1991, s. 119);

melce (Ş. Tekin, 2019b, s. 492)

ridi бүгүләнмәкlig [küçimi]zni kop köñülin umug ımag tuta tæginür b[iz “Büyülü güc(ün) bilgesi olan gücümüzü bütün düşüncemizi umut (ve) güvence olarak tutarız” (ABİT/277-278) (Karaayak, 2021, s. 85, 245)

kop edgüleriñ turuğı ornı bolmuş “Bütün iyiliklerin sığınağı, yeri olmuş” (Maytr./48.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 102, 225)

bodis(a)t(a)v teginig elig bæg körgäli bolmak umınçın törttin yınaktın tälmirä bakar ärdi “Hükümdar Bodhisattva prensi görebilme isteğiyle dört bir yana umutla bakıyordu” (AY-X/743-745) (Gulcalı, 2021, s. 195-196, 272)

ıngsız: dayanaksız, dayanacak yeri, kimsesi olmayan (Elmalı, 2022, s. 408); güvençsiz (Berbercan, 2016, s. 100); melcesiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 392); sığınaksız (Ölmez, 1991, s. 94)

umugsuz: dayanaksız (Ş. Tekin, 2019b, s. 492)

umugsuz ımag-sız arıçısız ... emgenü(r) “Dayanaksız, tutanaksız ve yardımcısız ... acı çeker” (Maytr./85.6-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157, 257)

mal / inel: (bir unvan), vekil (?), bey (Ş. Tekin, 2019b, s. 392); yardımcı (Keskin, 2022, s. 598)

(*inal / inel* sözünün “bey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “yardımcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basutçı*; “vekil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk / buyruk*)

inan-: inanmak, doğruluğuna güvenmek (Çetin, 2020b, s. 438); güvenmek (Özbay, 2019, s. 149); itimat etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 392)

inan- “inanmak, güvenmek”

kertgün-: inanmak (Ayazlı, 2012, s. 318)

kirtgür-: inanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

kolula-: devirlere göre saymak; ant içmek; inanmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

küven-: güvenmek (Elmalı, 2022, s. 432)

süzül-: inanmak, inançlı olmak, güvenmek (Karaayak, 2021, s. 780)

tayan-: dayanmak, güvenmek (Tokyürek, 2018, s. 936)

burhanlarka inantım(i)z “Peygamberlere inandık” (HU/213) (Özbay, 2019, s. 86, 93)

bu nom ärdini bar ärip kertgünmäsär ädgärmäsär äşidmäsär tıılamasar... “Bu öğreti mücevherinin olduğuna inanmazsa (öğreti mücevherini) dinlemezse...” (AY-VI/650-651) (Ayazlı, 2012, s. 113, 173)

bu muntag biş çöbik bulganyuk iritmiş kışga özte yaşıta burkanlar yırtinçüde belgürdi tip timiş savag kirtgürürmu erki “Bu böyle beş kötü, iğrenç, kısa hayatta burkanlar dünyada belirdi diye söylenen söze acaba inanılır mı?” (Maytr./9.24-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 54-55, 196)

s(ä)n täñlägil küvängil “Sen eşitle, güven” (HB/Kar85.5) (Keskin, 2022, s. 352-480)

artokrak kertgündilär/ süzüldilär “Daha çok inandılar, inançlı oldular” (ABİT/775-776) (Karaayak, 2021, s. 132, 288)

eki törlüg yollar üzä tarıkguluk nizvanıların t(ä)rk tavrak tarkarmakka tayanıp bilgä bilig p(a)ramıtıg nätägin bütürürlär “İki türlü yollar ile yok edecek ihtirasları çabucak yok etmeye dayanıp bilgi pāramitāsı nasıl elde edilir?” (AY-IV/1270-1273) (Tokyürek, 2018, s. 409, 578)

inanç: bir unvan, bir memuriyet unvanı, danışman (Ayazlı, 2012, s. 313); maiyet (Ölmez, 1991, s. 94); mutemet (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 392); vezir, bakan (bir unvan)

(Gulcalı, 2021, s. 469); “güvenilir kişi, sadık dost, bakan” anlamında unvan (Hamilton, 2020, s. 157)

(*ınanç* sözünün “danışman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguçı*; “vezir, bakan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk* / *buyruk*; “maiyet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşi*)

ınaru / naru: ileri, oraya (Gulcalı, 2021, s. 469); arkasına doğru, aşağıya doğru (Hamilton, 2020, s. 157); arkasından, öte (Tokyürek, 2018, s. 867); -den başka; -den itibaren (Ş. Tekin, 2019b, s. 392); ileriye, öteye (Berbercan, 2016, s. 100); sonra, bu yana (Elmalı, 2022, s. 408)

(*ınaru / naru* sözünün “aşağıya doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altın*; “oraya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anta*; “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “bu yana” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *berü*; “-den başka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin* / *ey(i)n* / *iyin*)

öñre: önce; eskiden; ileri, öne doğru (Gulcalı, 2021, s. 505)

ötrü bodis(a)t(a)v örü turup ınaru bärü körüp bı bıçgu tiläp bulmadı “Sonra Bodhisattva ayağa kalkıp öteye beriye bakınarak bıçak arayıp bulamadı” (AY-X/280-282) (Gulcalı, 2021, s. 164, 266)

azk(i)ya öñrū yorıyu turzunlar “(Siz) azıcık ileri yürüyüverin” (AY-X/253-254) (Gulcalı, 2021, s. 162, 266)

ınçıkla-: inlemek (Elmalı, 2022, s. 408)

siñile-: iç çekmek, inlemek, sızlanmak (Gulcalı, 2021, s. 514)

ulı-: inlemek, sızlamak (Elmalı, 2022, s. 482)

ınçıklayu yatur erti “İnleyerek yatıyordu” (DAS/2641) (Elmalı, 2022, s. 160, 264)

hatun bo savıg aşidip okın ursukmış kişi tæg busuş kadguka köñüli köküzi ägirtip siñiläyü inçä tep tedi “Kraliçe bu sözü işitip okla vurulmuş biri gibi kalbi hüznle dolup (acıyla) inleyerek şöyle dedi” (AY-X/438-441) (Gulcalı, 2021, s. 174, 268)

bütün [balık] uluş ulımak sıgtamakl(i)g [...] [... e]rti “Bütün şehir halkı ağlamaklı sızlamaklı (olmuş)” (DAS/1463-1465) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

ınka: yersiz, yurtsuz (Ş. Tekin, 2019b, s. 392)

ornagsız: yersiz (Tokyürek, 2018, s. 908)

amtı sinite takı yok çıgay ınka erü(r) men “Şimdi (ise) yersiz, yurtsuzum ve senden daha fakirim” (Maytr./10.36-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 56, 197)

*kılınçnıñ kadal söğüt tæg çınsız yarpsız tözlügin b[i]lignıñ ye[lvi] kömān tæg tısız **ornagsız** tözlügin...* “Eylemin kadala ağacı gibi yalan ve çürük esasını, bilincin büyü gibi geçici (ve) yersiz esası...” (AY-IV/2435-2436) (Tokyürek, 2018, s. 486, 593)

ır / yır: şarkı (Elmalı, 2022, s. 408); nağme (Elmalı, 2022, s. 497)

küg: (“*oyun*” ile birlikte) şarkı, türkü (Elmalı, 2022, s. 431)

oyun: oyun; şarkı (Elmalı, 2022, s. 442)

*t(e)ñridem **ır oyun** tepretip m(a)hend(a)rasene elig beg [ü]ze kujeşay .. mandarakda ulatı [hu]a çeçek saçdılar yağıtdılar* “İlahi şarkılar söyleyip, Hükümdar Mahendraséna’nın üzerine kuşesaya, mandaraka çiçeği ve daha pek çok çiçek saçtılar” (DAS/2975-2978) (Elmalı, 2022, s. 172, 268)

*nıpur etigin etiglig adakın mañ[l]ap yorisar **oyun küg** arasınta aya yap[şınıp kör]ki yaraşı yoriyur* “Halhallerla süslü ayağıyla adım atsa, şarkılar (söylenir ve o şarkı sözleri) arasında el çırparak, güzel görünüşü ile yürümeye devam eder” (DAS/3886-3888) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

ıra-: uzaklaşmak (Ayazlı, 2012, s. 313) (*bk. adırıl- / adral- / adrıl-*)

ırak: ırak, uzak (Çetin, 2020b, s. 438)

[*ırak* sözünün “uzak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglatı* (II)]

ırgak: çengel, kanca (Elmalı, 2022, s. 408)

ilgek: kanca (Ş. Tekin, 2019b, s. 394)

*bo savag eşidip ç(a)ş[tane elig beg] **ırgakın** [...]* “Bu sözü işiten Hükümdar Caştana çengelle (bağlanmış gibi)...” (DAS/3632-3633) (Elmalı, 2022, s. 193-276)

*tarjul şaktilerin **ilgeklerin** sançarlar* “Trişüla şeklindeki mızrakları ve kancaları ile vuruşurlar” (Maytr./84.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 155, 256)

ırgal-: ırgalanmak, sarsılmak, sallanmak (Gulcalı, 2021, s. 470)

kamşa-: (“*tepre-*” ile birlikte) sarsılmak, sallanmak, titremek (Elmalı, 2022, s. 413)

orna-: sallanmak (Tokyürek, 2018, s. 907)

salın-: salınmak, sallanmak (Elmalı, 2022, s. 452)

tepre-: kımıldamak, titremek, sarsılmak, hareket etmek (Elmalı, 2022, s. 467); sallanmak (Tokyürek, 2018, s. 941)

titre-: titremek, sarsılmak (Elmalı, 2022, s. 473)

yayıl-: sarsılmak (Gulcalı, 2021, s. 553)

ı ıgaçlar ırgalur “Ağaçlar sallanıyor” (AY-X/381) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

ag(ı)r ulug [t(e)ηri] [altı t]ürlüg ugrın tepredi kamşa[dı] “Yüce (Tanrı altı) türlü sebepten dolayı sarsılıp sallandı” (DAS/2971-2972) (Elmalı, 2022, s. 172, 268)

yagız yer titredi “Yeryüzü titremiş” (DAS/356) (Elmalı, 2022, s. 77, 237)

ügüzlär köllär yayılıp ı ıgaçlar ırgalur “İrmaklar, göller taşıp ağaçlar sallanıyor” (AY-X/380-381) (Gulcalı, 2021, s. 170-171, 268)

ırk: fal (T. Tekin, 2013, s. 54) (bk. *burua*)

ırla- / yırla-: şarkı söylemek (Özertural, 2020, s. 95)

takşur-: şarkı (beyit) okumak (Ş. Tekin, 2019b, s. 465)

anta oynayu ırlayurlar “Orada raks ederek şarkı söylerler” (Maytr./32.11-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 82, 212)

ır ırlasar adnagu taplamaguluh takşut sav takşurmazlar “Şarkı söylemeler başkalarının hoşuna gitmeyecek bir şarkı söylemezler” (Maytr./32.3-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 212)

ıru / irü: işaret, alamet (Karaayak, 2021, s. 707); belirti, gösterge (Ayazlı, 2012, s. 314); belirli (Tokyürek, 2018, s. 870)

(*ıru / irü* sözünün “işaret, alamet, belirti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgü / b(e)lgü*; “belirli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgölüg / b(e)lgölüg / belgölük*)

ısrka: köşk, saray (Ş. Tekin, 2019b, s. 392)

(*ısrka* sözünün “saray” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*)

kalık: 1. gökyüzü 2. teras, köşk (Gulcalı, 2021, s. 484)

karşı: köşk, saray (Elmalı, 2022, s. 415)

ordu: saray, köşk (Ş. Tekin, 2019b, s. 439)

takı yime tegirmile kalaklar ısrkalar .../nü turur .. teg ögrünçülegölüg ögenler bolur “Ve yine çepeçevre kuleler ve köşkler gibi .. durur. (Üstünde sal veya kayıklarla) tenezzühe çıkan nehirler vardır” (Maytr./31.22-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 211)

evig barkag ordug karşıg ... ug kodmazlar “Evi, barkı, sarayı, köşkü ... terk etmezler” (Maytr./23.16-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 72, 206)

ıslagu: tütsü, tütsü yağı kokusu (Çetin, 2020b, s. 439)

kara küji: (< Moğ. *küji* < Çin. *hiang chu*) tütsü, kara günlük yağı (Çetin, 2020a, s. 276)

kereşü: günlük, tütsü (Çetin, 2020a, s. 277)

köyörgü: tütsü (Çetin, 2020b, s. 450)

küji: (< *Skr. kuşa*) tütsü, buhur (Ayazlı, 2012, s. 325)

tütsüg: tütsü (Çetin, 2020b, s. 478)

yıd: tütsü, koku (Tokyürek, 2018, s. 991)

yıpar: tütsü, koku (Tokyürek, 2018, s. 992)

türtgü saçgu köyörgü ıslagular ulatı hualıg bezekler urzunlar “Krem, pudra, tütsü ayrıca çiçekli bezekler yerleştirsın” (AY-VIII/1065-1067) (Çetin, 2020b, s. 311, 379)

kara küzi [kızıl çintan] *kapir sagbiç tagar* [yürün] *küzi* bolarnı tüz ülüş [bolup] *tütsüg kılzun* “Kara tütsü, kızıl sandal ağacı, kafur, sagbiç, tagar beyaz tütsü bunları eşitleyip tütsü yapsın” (AY-VI/881-884) (Ayazlı, 2012, s. 131, 175)

bir arıg evte azu ar(a)nyadan seşremte ud mayakın suvap mandal kılıp çintan tütsüg köyürüp *tapıg udug kılzun* “Temiz bir evde veya orman içindeki manastırda (zemini) sığır gübresiyle sıvayarak bir alan oluştursun (ve) tütsü yakarak adaklar sunsun” (AY-VIII/606-611) (Çetin, 2020b, s. 272-273, 374)

täğimlig ol bo yer oronta yıdın yıparın hua yavışgun pra kuşatre üzä tapıg udug ağır ayag kılğalı biz kamagun ürüg uzatı küyü küzätü tutup koor koguz kılmagay biz t(ä)ñrim tep (ötün)dilär “Ulaşılan bu yerde kokular, tütsü, çiçek ve bitkilerle, afiş ve şemsiyelerle saygı gösterip biz hepimiz daima gözetip ziyan etmeyeceğiz tanrım, diye seslendiler” (AY-IV/3466-3472) (Tokyürek, 2018, s. 556-557, 606)

ışığ / ışuk: bağ, urgan, ip (Keskin, 2022, s. 592); kement, halat (Elmalı, 2022, s. 408)

[*ışığ / ışuk* sözünün “bağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag* (I); “ip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bağış*]

ıt burnı: (*Skr. jñāmaka*) yabani gül (Çetin, 2020a, s. 274) (bk. *çamuka*)

ıy- / iy-: 1. (“*tay-*” ile birlikte) titremek, korkmak, çekinmek (Elmalı, 2022, s. 408); sıkılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 399); 2. tabi kılmak, takip etmek (Gulcalı, 2021, s. 473)

(*ıy- / iy-* sözünün “korkmak, çekinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayın-*; “titremek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bez-*; “sıkılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busa-*; “takip etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eder-* / *ider-* / *yeder-*)

İ (İç - İzle-)

iç: iç, dâhil (Keskin, 2022, s. 593); iç taraftaki (Tokyürek, 2018, s. 867); içeri (Elmalı, 2022, s. 408); içi (Gulcalı, 2021, s. 470)

(*iç* sözünün “iç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*)

içgerü: içeri, saray (Çetin, 2020b, s. 439)

içre: içeri, içeride, içinde (Özbay, 2019, s. 149)

[yal]hok ätözi täğşilip **içtin** taştın ... bolu turur “İnsan vücudu değişip içeriden (ve) dışarıdan ... olur” (ABİT/1350-1351) (Karaayak, 2021, s. 186-187, 329)

yagız yavlak kişilerig **içgerü** yakın yaguk tuttular “Kötü kişileri saraya yakın tuttular” (AY-VIII/1360-1361) (Çetin, 2020b, s. 335, 382)

iki y(a)ruk ordo **içrâ** olorugma t(ä)ñri[lärkä... “İki aydınlık saray içinde oturan tanrılara...” (HU/40-41) (Özbay, 2019, s. 80, 92)

içegü: iç, derun (Elmalı, 2022, s. 408)

(içegü sözünün “iç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*)

içgek: dev, cin (Ş. Tekin, 2019a, s. 41); şeytan, iblis (Özbay, 2019, s. 149)

(içgek sözünün “şeytan, cin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asur / asurı*)

yek: dev, cin (Ş. Tekin, 2019a, s. 52); iblis (Özbay, 2019, s. 155-156)

yir suvda tolu yavlak **yek içgek** erser... “Memleketlerde birçok kötü, (insan yiyen) devler bulunsa...” (KİP/30) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

içger- / **içker-**: 1. saklamak, korumak; 2. kendine yaklaştırmak, sığdırmak (Karaayak, 2021, s. 707); 3. almak, kabul etmek; 4. kaybetmek (Tokyürek, 2018, s. 868); boyun eğmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 393)

(içger- / içker- sözünün “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “saklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*; “almak, kabul etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “kaybetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*)

sıgur-: sığdırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

tart-: kendine doğru çekmek, kendine yaklaştırmak (Karaayak, 2021, s. 785)

tartıp içğ[ü]rip intın kırıgka täğürdäçi yarlıkar siz “Kendinize yaklaştırp karşı taraftaki kıyıya ulaştıracaksınız” (ABİT/294-295) (Karaayak, 2021, s. 87, 247)

kamag biş ajun tınlıg(ları)g **sıgurayın** erti “Yaratıkları keşke sığdırsa idim” (Maytr./33.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 82, 212)

içgerü / **içkerü**: içeri, saray (Çetin, 2020b, s. 439); içeriye doğru, içeriye; hükümdara doğru, saraya, saray (Hamilton, 2020, s. 158); ileriye doğru (Gulcalı, 2021, s. 470)

(*içgerü* / *içkerü* sözünün “saray” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “içeri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iç*)

içgü / içkü / öçkü: içilecek şey, içecek, içki (Çetin, 2020b, s. 439); içecek şey (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

(*içgü* / *içkü* / *öçkü* sözünün “içki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arakı*)

içgülük: içilesi / içilecek şey, içecek (Ölmez, 1991, s. 95)

içim: içecek (Tokyürek, 2018, s. 868)

suvsuş: içki, içilecek şey, içecek, meşrubat (Ölmez, 1991, s. 111)

yana ol aş içgüg alıp tört yınaktı t(e)ñrilerke saçıp tapıg udug kılzun “Sonra o yiyecek içeceği alıp dört taraftaki tanrılara saçarak (onlara) ibadet etsin” (AY-VIII/500-503) (Çetin, 2020b, s. 264, 372)

yigülük içgülük aş-ın suvsuş-ın töşegülük töl(i)tin töşekin... “Yenilip içilecek yiyecek-içecek; döşenecek yatak, yastık...” (AY-III/156.2-3) (Ölmez, 1991, s. 45)

öz ätözüg tınl(i)glarka yem içim ot äm kılmaq ärür “Kendi bedenini canlılara yiyecek, içecek, ilaç etmektir” (AY-IV/858-859) (Tokyürek, 2018, s. 382, 573)

içgülük: içilesi / içilecek şey, içecek (Ölmez, 1991, s. 95)

(*içgülük* sözünün “içilecek şey, içecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *içgü* / *içkü* / *öçkü*)

içim: içecek (Tokyürek, 2018, s. 868); içme işi (Çetin, 2020b, s. 439)

(*içim* sözünün “içecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *içgü* / *içkü* / *öçkü*)

içkeklig: şeytanlı (Ayazlı, 2012, s. 313)

yeklig: şeytanlı (Ayazlı, 2012, s. 362)

tört m(a)haraaç t(ä)ñrilär k(ä)ntü yäklig içgäklig *öz öz kuvraglarımız birlä közünmüz ät'özin ol elig hannıñ süü<s>ıñä çärigiñä art basut bolup yagısın yavlakın k(ä)ntün yavaldurgay biz* “Dört Mahārāja Tanrılar kendi cinli perili topluluğumuzla beraber gizlenmiş bedenimizle o hükümdarın askerine yardımcı olup düşmanını kendiliğinden mağlup ederiz” (AY-VI/116-122) (Ayazlı, 2012, s. 73, 168)

içlig: hamile, gebe (Wilkens, 2021, s. 294)

(*içlig* sözünün “gebe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agarlag*)

içre: içeri, içerde, içinde (Özbay, 2019, s. 149); içine (T. Tekin, 2013, s. 54)

(*içre* sözünün “içinde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “içeri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iç*)

ideñ: her zaman (Wilkins, 2021, s. 295)

turkaru: daima, her zaman (Tokyürek, 2018, s. 964)

tutçı: sürekli, kesintisiz, daima, her zaman (Ölmez, 1991, s. 117)

uzatı: daima, her zaman, sürekli (Tokyürek, 2018, s. 976)

idäñ titrätür “Her zaman titretir” (ABİT/1643) (Karaayak, 2021, s. 214, 351)

yig ögretigde üzüksiz tut-çı ürüg uzatı ögretinmiş k(e)rgek “Daha iyi dersi kesintisiz, sürekli, uzun süre öğrenmiş (olsalar) gerek” (AY-III/157.5-7) (Ölmez, 1991, s. 46)

bilgälärkä ürüg uzatı ermäksiz yalkmaksız üzüksüz tapıg udug kılmakları üzä turkaru bilgä bilig içintä bışrunurlar ögrätinürlär “Bilgelere her zaman usanmadan, kesintisiz (bir şekilde) hürmet etmeleri için sürekli bilgiyi öğrenirler” (AY-IV/1189-1193) (Tokyürek, 2018, s. 404, 577)

idiş: kap, tabak, çanak (T. Tekin, 2013, s. 54); kap kacak (Keskin, 2022, s. 593); kâse (Çetin, 2020a, s. 274)

(*idiş* sözünün “kap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agılık*; “kâse” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayak*; “çanak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çanak*)

kadıñ: kap kacak (Keskin, 2022, s. 603)

kapan: (< Çin. *huā pán*) büyük desenli kâse, tabak (Keskin, 2022, s. 608)

tepsi: (< Moğ. *tebsi*) tabak (Keskin, 2022, s. 734)

uzun tonlug idişin ayakın kodupan barmış “Bir kadın kabını kacağını bırakıp gitmiş” (IB/42) (T. Tekin, 2013, s. 23,31)

yeti teräk kadıñ... “Yedi tane kavak kap...” (HB/Vas05.9) (Keskin, 2022, s. 219, 423)

bir yagak kapan bir ıgaç kapan... “Bir tane ceviz büyük kase, bir tane ağaç büyük kase...” (HB/Vas05.7) (Keskin, 2022, s. 219, 423)

beş yagak tüpsi [t]ört ıgaç tüpsi... “Beş tane ceviz tabak, dört tane ağaç tabak...” (HB/Vas05.5-6) (Keskin, 2022, s. 219, 423)

ig: hasta, hastalık (Karaayak, 2021, s. 708)

(*ig* sözünün “hastalık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag / agrıg*)

iglig: hasta (Çetin, 2020b, s. 439)

kegen: hasta, hastalık (Tokyürek, 2018, s. 875)

kem: hasta, hastalık (Karaayak, 2021, s. 717)

kemlig: hasta (Berbercan, 2016, s. 108)

öñsüz: renksiz, hasta (Çetin, 2020b, s. 460)

agır [igk]ä käm[kü] ... ätözümüz köñülümüz sıkılıp tañılıp agtarıl[u] ... “Ağır hastaya vücudumuz (ve) gönlümüz sıkılıp (acı içinde) kıvranarak...” (ABİT/36-37) (Karaayak, 2021, s. 62, 225)

inçip tatırsırap tüşsirep ol uğurta ol elte anı [y]edeçi kişi yalañuklar iglig kemlig ağırlıg öñsiz kırtıssız bolurlar “Böyle tatsızlaşıp verimin azalmasıyla o zaman o ülkede onu yiyen kişiler hastalıklı, ağırlı, beti benzi atmış hâle gelirler” (AY-VIII/1449-1453) (Çetin, 2020b, s. 342, 383)

neçe iglig kemlig ağırlıg tikiğlig añar yakın kelserler olarnı barça igintin ağırlıgın ozgurur öñedürür erti “Ne kadar hastalıklı, sağlıksız, ağırlı, acılı ona gelirse, onların hepsini hastalığından, ağrısından kurtarır idi” (OB/1.13-17) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

ikinti kamağ tınl(ı)glar öñsüz y(a)ruksuz inçip bolurlar “İkincisi bütün canlıların öylece renksiz, sağlıksız olmasıdır” (AY-VIII/1434-1436) (Çetin, 2020b, s. 341, 383)

igdilet-: gözetmek, korumak (Keskin, 2022, s. 594)

(igdilet- sözünün “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “gözetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*)

igele-: sahip olmak, idare etmek, yönetmek (Keskin, 2022, s. 594)

(igele- sözünün “sahip olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “idare etmek, yönetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*)

igid: yalan; yanlış, hata (Özbay, 2019, s. 149); kötü (Karaayak, 2021, s. 708); hilekâr (Ş. Tekin, 2019b, s. 393)

[igid sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “yanlış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg* / *ayıg* / *anıg*; “hata” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*; “yalan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armak*]

körlüg: hilekâr, kurnaz (Ayazlı, 2012, s. 322)

tevlig: hilekâr (Karaayak, 2021, s. 793)

*kim yime kişi ajunıta erken kişiğ tokıguçı tonlaguçı erserler ogrı **igid** erserler*
 “Ve yine insanlar âleminde iken insanları döven, hırpalayanlar ve yalancı, dolancı idi iseler” (Maytr./82.19-22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 254)

*tävlüg **körlüg** äzüg armak bolgu ärmâz* “Hilekâr ve yalancı olmak olmaz” (AY-VI/981-982) (Ayazlı, 2012, s. 139, 176)

igide- yalan söylemek, hata yapmak, günah işlemek (Özbay, 2019, s. 149)

(*igide-* sözünün “yalan söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezügle-* / *ezükle-*)

yanç-: kötü davranışta bulunmak, günah işlemek (Ölmez, 1991, s. 122)

yanıl-: yanılmak, hata yapmak, aldanmak (Özbay, 2019, s. 155)

yaz-: yanılmak, günah işlemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 506)

yazın-: günah işlemek, hata yapmak (Özbay, 2019, s. 155)

*ymä näçä **igidüyü** ant(ı)kd(ı)m(ı)z ärsär...* “Dahası ne kadar yalan (yere) yemin ettiyse...” (HU/138-139) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

*et-öz'in kılını **yançdım** erser...* “Vücut(um)la suç işleyip kabahatte bulundum ise...” (AY-III/134.6-7) (Ölmez, 1991, s. 27)

*burkanlarka **yazmış** yağılmış tınlıglar...* “Burkanlara karşı günah işlemiş yaratıklar...” (Maytr./81.50-51) (Ş. Tekin, 2019b, s. 150, 253)

*arığ y(a)ruk äzrua t(ä)[η]rikä [näçä **y**]azıntım(ı)z **yağıltı**(ı)m(ı)z ärsär...*
 “Temiz, aydınlık Ezrua tanrıya karşı ne kadar günah işleyip hata yaptıysak...” (HU/22-23) (Özbay, 2019, s. 79, 92)

igidsiz: yalansız, yanıltı olmayan (Gulcalı, 2021, s. 471); yanlışsız, gerçek (Çetin, 2020b, s. 439)

(*igidsiz* sözünün “yalansız, gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armak*; “yanlışsız, yanıltı olmayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezügsüz*)

iginçsiz: cesaretsiz (Çetin, 2020b, s. 439)

tülüksüz: cesaretsiz (Çetin, 2020b, s. 478)

*yetimsiz **iginçsiz** **tülüksü**[z] [küç]süz küsünsüz bolurlar* “Yetersiz, cesaretsiz, güçsüz kuvvetsiz olur(lar)” (AY-VIII/1486-1488) (Çetin, 2020b, s. 345-346, 384)

igle- hasta olmak, hastalığa yakalanmak (Elmalı, 2022, s. 409); hastalanmak (Çetin, 2020b, s. 439)

(igle- sözünün “hastalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrı-*)

iglig: hasta (Çetin, 2020b, s. 439); hastalıklı (Berbercan, 2016, s. 102)

(iglig sözünün “hastalıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrılgı*; “hasta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ig*)

igsiz: hastaliksız, sağlam (Keskin, 2022, s. 594); sağlıklı (Ölmez, 1991, s. 95); sıhhatli (Ş. Tekin, 2019b, s. 393)

(igsiz sözünün “hastaliksız, sağlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrıgsız*; “sıhhatli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esen / asan*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esengü / esenü*)

iişi / işi: eş, hanım (Çetin, 2020b, s. 439); kadın, hanımefendi, sahıbe (?) (Ölmez, 1991, s. 95)

(iişi / işi sözünün “kadın, eş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ebçi / evçi*; “hanım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *hatun / katun*)

iki kırk: otuz iki (Çetin, 2020a, s. 274)

otuz iki: otuz iki (Gulcalı, 2021, s. 502)

aşnuça bo iki kırk törlüg ootlarıg alıp yungu kılmuş k(e)rgek “Öncelikle bu otuz iki tür bitkiyi alarak yıkanmalıdır” (AY-VII/393-394) (Çetin, 2020a, s. 168, 220)

[*otuz iki*] *lakşanın bir ägsüksüz [tükällig säkiz] on türlüg nayragın [etiglig yarat]ıglıg* “(Vücudunuz) otuz iki işaret ile eksiksiz tamamlanmış, seksen türlü alamet ile donanmıştır” (AY-X/938-940) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

iki otuz: yirmi iki (Keskin, 2022, s. 596)

yegirmi iki: yirmi iki (Keskin, 2022, s. 787)

it yıl big(i)rminç ay iki otuz-ka yaña buka yoçın elçi-kä altı otuz-ka-t(ä)gi k(ä)z-ig aş-ka bir kap bor-nı biküş buka borluk-ı berz-ün “Köpek yılı, on birinci ayın yirmi ikisinde Biküş Buka’nın bağı, Yaña Buka ve Yoçın Elçi’ye (ayın) yirmi altısına kadar düzenli erzak olarak bir kap şarabı versin” (HB/BuYön23.1-4) (Keskin, 2022, s. 238-239, 430)

iki y(e)g(i)rmi / iki yegirmi: on iki (Çetin, 2020a, s. 274)

on iki: on iki (Keskin, 2022, s. 677)

koyın yıl ç(a)hş(a)p(u)t ay tokuz yañıka yırt [=yurt] kurgu d(a)niyäl elçi alg(a)lı kälmiş üç küri çubagan üç kü[ri] üz-üm üç küri alıma talkan-ı on iki kalça duşab [] “Koyun yılı on ikinci ayın dokuzuncu gününde yurt kuracak Daniyäl Elçi’nin almak için geldiği üç küri hünnap, üç küri üzüm, üç küri elma kavutu,

on iki boynuz hokka, pekmez [...]” (HB/BuYön56.2-4) (Keskin, 2022, s. 254, 436)

ikile-: çoğaltmak (Keskin, 2022, s. 596) (*bk. artur-*)

ikin: tekrar (Ş. Tekin, 2019b, s. 394) (*bk. ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü*)

ikintisiz: emsalsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 394)

okşatguluksuz: benzersiz, karşılaştırılmaz, emsalsiz, eşsiz (Ölmez, 1991, s. 106)

tengeşisiz: emsalsiz, benzersiz, eşsiz, dengi bulunmayan (Gulcalı, 2021, s. 524)

tüzgerinçsiz: eşsiz, emsalsiz, aslına ulaşılmaz (Gulcalı, 2021, s. 538)

kop kamağ nomlar öze ikintisiz erklig türklüg “Bütün din kitapları üzerine emsalsiz ve güçlü, kuvvetlidir” (Maytr./48.19-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 102, 225)

arığ süz-ük okşatguluk-suz... “Temiz, pak, benzersiz...” (AY-III/164.19) (Ölmez, 1991, s. 52)

tängäşisiz uz körkä täğirmi siziñ yüüzüñüz ol “Yüzünüz eşsiz (derecede) güzelve yuvarlaktır” (AY-X/1088-1089) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

y(a)rukunuz y(a)rutır [tüzgärinçsiz] y(a)rukın “Işığınız eşi benzeri bulunmayan parıltısı ile aydınlatır” (AY-X/940-941) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

ikşu: (< *Skr. ikşu*) şeker kamışı (Ş. Tekin, 2019b, s. 394)

şuvatşır: (<< *Skr. Sarocanā, vamśarocanā*) şeker kamışı (Çetin, 2020a, s. 292)

viruçanu: (<< *Skr. Sarocanā, vamśarocanā*) şeker kamışı (Çetin, 2020a, s. 302)

luların küñçit ikşu kam(ış) osuglug sıkarlar tañarlar “Değirmenler ile susam, şeker kamışı gibi sıkarlar, sararlar” (Maytr./82.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 254)

il-: karışmak (Keskin, 2022, s. 597); saldırmak, hücum etmek (Elmalı, 2022, s. 409)

(*il-* sözünün “karışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bal-*)

sünüş-: savaşmak, saldırmak (Elmalı, 2022, s. 460)

teg-: ulaşmak; saldırmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 49)

ur-: vurmak, saldırmak; yerleştirmek, koymak, atmak, yüklemek (Hamilton, 2020, s. 187)

kalın yekler tegirmileyü avlap [e]ltiler ergey “Pek çok şeytan (onun) etrafını çevirip (ona) saldıracaklar” (DAS/3716-3717) (Elmalı, 2022, s. 196, 277)

katıg köñül öritip korkunçsuz ayıncsız köñülin sizlerni birle süñüşgeli kelyük m(e)n “Yüreğimi sağlamlaştırıp, cesaretle sizlerle savaşıma geldim” (DAS/3565-3567) (Elmalı, 2022, s. 191, 275)

yilvikip agukup ölürgeli sakınsar yana ol ok kıltaçika tegir “Bir kimse (canlı varlıklara) büyü yapıp (onları) zehirlemeyi, öldürmeyi düşünse de o kimseye saldırır” (KİP/184-185) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

yäklär urup kemi suvka çomurur “Şeytanlar saldırır ve gemiyi suya batırırlar” (PK/XVII.7-8) (Hamilton, 2020, s. 39)

ilenç: ayıplama, azarlama, beddua (Elmalı, 2022, s. 409)

[*ilenç* sözünün “ayıplama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ermek (I)*]

sökmek: sövme; azarlama (Ölmez, 1991, s. 111)

ş(a)p: (< *Toh.A/B şap* < *Skr. şapa*) lanet, beddua, kargış (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

ilenç yıgar t[uru]r “Beddua toplar durur” (DAS/3211) (Elmalı, 2022, s. 180, 271)

adın-larig sök-mek tokımak urmak... “Başkalarını azarlamak, dövmek, (onlara) vurmak...” (AY-III/180.22-23) (Ölmez, 1991, s. 65)

ilgek: kanca (Ş. Tekin, 2019b, s. 394) (*bk. ırgak*)

iligsiz / iliksiz: 1. bağısız (Tokyürek, 2018, s. 869); 2. alakasız = cömert (Ş. Tekin, 2019b, s. 395)

(*iligsiz / iliksiz* sözünün “bağısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkaksız*; “cömert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akı*)

ilin- / yilin-: bağlanmak, yapışmak (Tokyürek, 2018, s. 869); ilinmek, takılmak (T. Tekin, 2013, s. 54); ilişmek, tutunmak (Ölmez, 1991, s. 95); yapışmak, asılmak (Elmalı, 2022, s. 409)

[*ilin- / yilin-* sözünün “bağlanmak, yapışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “asılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıl-*]

ilin- / yilin- “tutunmak, yapışmak”

ornan-: tutunmak, bağlanmak (Karaayak, 2021, s. 755)

tutyaklan-: tutunmak, bağlanmak (Tokyürek, 2018, s. 967)

yapşın-: tutunmak (Karaayak, 2021, s. 826);

yuk-: yapışmak, bulaşmak (Gulcalı, 2021, s. 559)

süksük şiş söğülmüş et içinde yilinip bartı “Süksük (ağacının) kıymığı kızarmış etin içinde yapışıp kaldı” (DAS/3122-3123) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

yirtinçü-ke artukrak ilinmiş yap-şınmış kongül-lüg erser... “Dünyaya haddinden fazla bağlanmış, yapışmış ise...” (AY-III/148.16-17) (Ölmez, 1991, s. 40)

ulug kölünü yolta or[nanıp] turup taymaksız ävrilmäksiz bolalım “Büyük taşıt yoluna tutunup (bağlanıp) vazgeçmeyen (ve) terk etmeyen olalım” (ABİT/353-354) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

k(ä)ntü ätözlärin isig özläri üzäki azlanmakın tutyaklanmakın özlärini örlätdäçi bulgadaçılarka övkälämäkin kakımakın basmakları küçsirätmäkläri üzä... “Kendi vücutlarını (ve) özlerini arzulamayı ve bağlanmayı kendilerini öfkeliendirecek ve bulandıracak öfkeleri ve kızgınlıkları engelleyip zayıflatımları üzerine...” (AY-IV/615-619) (Tokyürek, 2018, s. 366, 570)

köñülümüzä bo s(a)blok[adatu atl(i)g] yertinçükä ok artokrak ilintim(i)z yapşintum(i)z “Düşüncemizde bu Sahā-lokadhātu adlı dünyaya da daha çok bağlandık” (ABİT/26-27) (Karaayak, 2021, s. 61, 225)

akmış kanı tuprakta titig yogrulup yerkä yukup turmuşın körtilär “Akan kanının toprak ile çamur (gibi) yoğrulup yere yapıştığını gördüler” (AY-X/344-346) (Gulcalı, 2021, s. 168, 267)

ilinçmeksiz: bağısız, bağımsız, ilintisiz (Tokyürek, 2018, s. 869)

(*ilinçmeksiz* sözünün “bağısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkaksız*)

ilinçsiz: bağısız, bağımsız, ilintisiz (Tokyürek, 2018, s. 869)

tugmaksız: doğmasız, yeniden doğmayacak olan, ölümsüz,
kayıtsız, bağımsız, değişime uğramayan; üstün (Ölmez, 1991, s. 117)

yoriguluk yorımaguluk nomlarta köñülin ilinçmäksiz yapşınmaksız kılmak p(a)ramit temäk savnıñ yörügi äriür “Uygulanacak (ve) uygulanmayacak öğretilerde gönlünü (zihnini) bağlanmayan yapışmayan etmek pāramitā denilen sözün açıklamasıdır” (AY-IV/2675-2678) (Tokyürek, 2018, s. 503, 596)

bo muntag yañlıg ilinçsiz tutunçsuz küsüşsüz köñülläri üzä... “Bunun gibi bağısız, arzusuz gönülleri ile...” (AY-IV/393-394) (Tokyürek, 2018, s. 351-352, 567)

ilinçsiz: bağımsız, bağlı olmayan (Ayazlı, 2012, s. 313); bağlantısız (Karaayak, 2021, s. 710); bağısız, ilintisiz (Tokyürek, 2018, s. 869); boşluk (Gulcalı, 2021, s. 471)

(*ilinçsiz* sözünün “bağısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkaksız*; “bağımsız, ilintisiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilinçmeksiz*)

yapşınmaksız: bağlantısız (Çetin, 2020a, s. 303)

yok: yok, boşluk (Tokyürek, 2018, s. 992)

il<i>nçsiz köñül üzä kolulaguluk “Bağlantısız düşünce ile (derinlemesine) düşünecektir” (ABİT/704-705) (Karaayak, 2021, s. 125, 283)

y(a)rılıkadı nomlarıg yañku ün teg kurugın kök kalık teg ilinçsiz yapşınmaksız tözlügin “Öğretileri, bir yankı gibi kuru, gökyüzü gibi bağlantısız bir varoluş üzere buyurdu” (AY-VII/645-647) (Çetin, 2020a, s. 189-190, 224)

uladı tınl(ı)glar adasıntın üz büz ööç kāk tutdaçı yağı yavlak adasıntın aç kız kurt konuz ig kägän adasıntın yok kurug yala yañku adasıntın bo beş törlüg adalartın korkınçlartın ozar kutrulur “Başka canlıların tehlikesinden, nefret, kin, öfke, öç tutacak kötülerin tehlikesinden, açlık, kıtlık, kurt böcek, hastalık, sayrılık tehlikesinden, yokluk boşluk, iftira tehlikesinden bu beş türlü tehlikelerden, korkulardan kurtulurlar” (AY-IV/3220-3225) (Tokyürek, 2018, s. 539, 603)

ilinçü: eğlence, eğlenme, oyalanma (Çetin, 2020b, s. 440); gezme, dolaşma (Ayazlı, 2012, s. 313); zevk (Elmalı, 2022, s. 409); zevk içinde gezme (Tokyürek, 2018, s. 869)

ilinçü “eğlence, eğlenme, dolaşma, zevk”

ilinçülegü: eğlenme (Ş. Tekin, 2019b, s. 395)

ilinçülegülüg: eğlence (Ş. Tekin, 2019b, s. 395)

oyun: oyun, eğlence (Gulcalı, 2021, s. 502)

ögrünçü: sevinç, zevk (Gulcalı, 2021, s. 503)

yorig: dolaşma (Ş. Tekin, 2019a, s. 53)

ilkide kılmış bu[ya]nlarınuñ tüşi bolmış ilinçü/lerjin meñilerin titip ıdalap “İlk varlığından beri kazandığı sevapların karşılığı olan zevkleri terk etmiş” (DAS/31-33) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

öd boltı katunum ili(nçü)legü yimişlikke öngül(üg) “Kraliçem, eğlence yerine gitme zamanı geldi!” (Maytr./35.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 85, 214)

bodis(a)t(a)v tegin ätözin kâmişmiştä tag kudı anası hatun balıkta ordo içintä olurup beş yüz kızlar kuvragın tägirmiläyü kavzatıp aşayır ärkän birgärü mänji ilinçü ır oyun “Bodhisattva prens, vücudunu dağ(dan) aşağıya attığı sırada annesi kraliçe şehirde, saray içinde oturup etrafını saran beş yüz kız (cariyeler) ile birlikte eğlence (ve) oyunun tadını çıkarmaktaydılar” (AY-X/635-640) (Gulcalı, 2021, s. 188, 271)

ögrünçü *köñülin täñ köñülin ärtiñü arıg etinmiş siz* “Sevinçli ve ölçülü gönül ile çok temiz süslenmişsiniz” (AY-X/1067-1069) (Gulcalı, 2021, s. 220-276)

ol kuanşı im bodisvt yorigın nomlayın “Bu Kuanşı İm Puser’ın ‘dolaşmasını’ anlatayım” (KİP/176-177) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

ilinçüle-: eğlenmek (Elmalı, 2022, s. 410)

meñile-: sevinmek, eğlenmek (Elmalı, 2022, s. 435)

tört yıñaktıñkı kapıglarınñtın kirmiş sogık äsinlär üzä nätäg sogınur mäñiläyür ilinçüläyür ärsär... “Dört taraftaki kapılardan girmiş serin rüzgârlar nasıl serinletir, huzur verir, eğlendirirse...” (AY-IV/207-210) (Tokyürek, 2018, s. 338, 564)

biz ikigü isig amrak köñülin meñileser biz uz bolmagay mu “Biz ikimiz aşk (dolu) gönüllerimizle eğlensek neşelensek, iyi olmaz mı?” (DAS/1021-1023) (Elmalı, 2022, s. 100, 245)

ilinçülegü: eğlenme (Ş. Tekin, 2019b, s. 395) (*bk. ilinçü*)

ilinçülegülüg: eğlence (Ş. Tekin, 2019b, s. 395) (*bk. ilinçü*)

ilk / ilki: ilk, birinci (Ayazlı, 2012, s. 314); başlangıç, ezel (Karaayak, 2021, s. 710); ilk olan, baş (Elmalı, 2022, s. 410)

[*ilk / ilki* sözünün “birinci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınkı / baştınkı*; “ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*; “baş, başlangıç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş (I)*]

ilügle- / elügle-: alay etmek (Wilkins, 2021, s. 256)

(*ilügle- / elügle-* sözünün “alay etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asgançula- / askançula-*)

imer-: (< Moğ.) çevirmek, etrafını sarmak (Berbercan, 2016, s. 103)

kavzat-: çevirmek, kuşatmak (Çetin, 2020a, s. 276)

solan-: kuşatılmak, etrafını çevrelemek (Keskin, 2022, s. 706)

tegirmile-: çevrelemek, etrafını sarmak, kuşatmak (Gulcalı, 2021, s. 523)

tegrikle-: etrafını sarmak, etrafını kuşatmak (Gulcalı, 2021, s. 523)

yirtinçüde belgürüp imerigme kamag kara bodunug kaltı ögi kañı oğlın kızın igidürçe köni nomça törüçe uz başladı “Yeryüzünde belirip (etrafını) kuşatan (kendisine tabi olan) bütün halkları, milletleri annenin babanın oğlunu kızını beslediği gibi, hakiki akideye göre, töreye göre, iyi bir şekilde (ustaca hüküm sürmeye) başladı” (OB/1.3-7) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

arslanlı barslı bõrili uzatı kavzadu turur siz “Aslan, kaplan ve kurtlar etrafınızı çevrelemiştir” (AY-VII/754-755) (Çetin, 2020a, s. 198, 225)

koço solanmış-ta bar arti “Koço kuşatıldığında (hepsi) vardı” (HB/Çeş27.17) (Keskin, 2022, s. 296, 452)

bodis(a)t(a)v tegin ätözin kämişmiştä tag kudı anası hatun balıkta ordo içintä olurup beş yüz kızlar kuvragın tögirmiläyü kavzatıp aşayır ärkän birgärü mäñi ilinçü ır oyun “Bodhisattva prens, vücudunu dağ(dan) aşağıya attığı sırada annesi kraliçe şehirde, saray içinde oturup etrafını saran beş yüz kız (cariyeler) ile birlikte eğlence (ve) oyunun tadını çıkarmaktaydılar” (AY-X/635-640) (Gulcalı, 2021, s. 188, 271)

törttin yınak tögriklöp ayayu ağırlayu tapınu küyü küzätü tutgay biz “Dört tarafı sararak (ona) saygıyla tapıp koruyacağız” (AY-X/1414-1416) (Gulcalı, 2021, s. 246-247, 280)

imerigme / imrerigme: bütün, hep, çepeçevre (Çetin, 2020a, s. 274); hepsi, çevredeki, etraftaki (Ölmez, 1991, s. 95); çevreleyen (Gulcalı, 2021, s. 472); toplanmış, bir araya gelmiş (Çetin, 2020b, s. 440)

(imerigme / imrerigme sözünün “bütün, hep, hepsi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

imerigme / imrerigme “çepeçevre, etraftaki, çevreleyen, toplanmış”

tegirmile: çepeçevre (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

tegirmileyü: çepeçevre, bütün her taraf (Elmalı, 2022, s. 465)

tegreki: etraftaki, civardaki (Elmalı, 2022, s. 466)

tegzintürü: çevreleyen, kuşatan (Keskin, 2022, s. 730)

tirgin: toplanmış, bir araya getirilmiş; toplam (Ölmez, 1991, s. 115)

uzatı köni nomça töröçä başladaçı imürigmä kamağ bodunun karasın asmış üklitmiş “Daima doğru kanunlara göre önderlik ettiği çevresindeki bütün halkını çoğaltmış” (AY-X/74-76) (Gulcalı, 2021, s. 149, 264)

takı yime tegirmile kalaklar ısırkalar .../nü turur .. teg ögrünçülegülüg ögenler bolur “Ve yine çepeçevre kuleler ve köşkler gibi .. durur. (Üstünde sal veya kayıklarla) tenezzühe çıkan nehirler vardır” (Maytr./31.22-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 211)

kalın yekler tegirmileyü avlap [e]ltiler ergey “Pek çok şeytan (onun) etrafını çevirip (ona) saldıracaklar” (DAS/3716-3717) (Elmalı, 2022, s. 196, 277)

tegreki kişiler barça añar ertingü korkup “Etrafindakilerin hepsi ondan çok korkar” (DAS/2023-2024) (Elmalı, 2022, s. 136, 257)

bu yer-niñ tögzintürü irük-in tüz-ni üntürüp çug-lar biz “Bu yeri çevreleyen (duvarın) çatlağını eşit olarak tamamlarız” (HB/ArKi12.5-6) (Keskin, 2022, s. 162, 399)

ulug buyan-lıg tirginig yıggalı tirgeli ugay-lar “Ulu iyilikli topluluğu toplayıp, bir araya getirebilecekler(dir)” (AY-III/175.21-22) (Ölmez, 1991, s. 61)

inçe: böyle, böylece, şöyle (Elmalı, 2022, s. 410); bu şekilde (Berbercan, 2016, s. 104); öyle, öylece (Ayazlı, 2012, s. 314); şöylece, şu şekilde, aşağıdaki gibi, şunun gibi (Hamilton, 2020, s. 158)

(*inçe* sözünün “öyle, öylece, böyle, böylece, bu şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “şu şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançulayu / anjulayu*)

inçge / inçke / yinçge / yinçke: 1. narin (Gulcalı, 2021, s. 556); zarif (Ş. Tekin, 2019b, s. 510); ince, gizemli, derin (Tokyürek, 2018, s. 869); 2. iyice, tümüyle (Keskin, 2022, s. 598)

(*inçge / inçke / yinçge / yinçke* sözünün “derin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “tümüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anısız*; “gizemli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batutlug*; “ince, narin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ılınçga*)

inçge / inçke / yinçge / yinçke “zarif”

oglagu: asil, nazik, yumuşak, zarif (Elmalı, 2022, s. 439)

tokılıg: zarif, narin, güzel (Çetin, 2020a, s. 296)

tsı: (< Çin. *hsi*) ince, zarif (Berbercan, 2016, s. 137)

yinçge *katunların küleşmek katgurşmak ünüg kök kalık yañkurdı* “Zarif ve ilahi kadınların yüksek sesle gülüşmelerini gök aksettirdi” (Maytr./18.40-42) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

yinçge *belin ulınıp tolğanıp tözün yumşak oglagu adakın akuru akuru mañın yorıyur* “İnce beliyle kıvrıla kıvrıla; zarif, yumuşak ayaklarıyla yavaş yavaş adım atarak yürüyordu” (DAS/3819-3821) (Elmalı, 2022, s. 200, 278)

körgeli seviglig körkünüz ol tolun ay teg tokılıg “Dolunay gibi yuvarlak yüzünüz, görülesi, sevimli” (AY-VII/892-894) (Çetin, 2020a, s. 210, 227)

atası udakatatı amanç tapa barıp yükünmekde ulatı yinçge tsı törüler üze ağır ayag kılıp birtin yınak turup ötrü şlök takşutın inçe tip ötünti “Babası Udatatı hekime doğru gidip tazim ederek ve nezaketle (ince töreyle) ihtiram kılıp bir tarafında (karşısında) durup sonra şiirsel olarak şöyle deyip ricada bulundu” (OB/3.14-19) (Berbercan, 2016, s. 37, 57)

inçip: ama, fakat, ancak; bu suretle (Berbercan, 2016, s. 104); böylece, bu şekilde (Keskin, 2022, s. 598); böylelikle, ayrıca (Karaayak, 2021, s. 710); bununla birlikte; yine de (Gulcalı, 2021, s. 472); sonra (Tokyürek, 2018, s. 869); lakin (Çetin, 2020a, s. 274)

(*inçip* sözünün “böylece, bu şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança* / *anıça*; “ama, fakat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançip*; “bu suretle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançulayu* / *anjulayu*; “ayrıca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anayyu*; “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “ancak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birök* / *birük*)

inçip “bununla birlikte, yine de”

yeme / yime: dahi, aynı şekilde, ve, hem ... hem, yeniden, yine, oysa, öyle ise, bununla birlikte (Hamilton, 2020, s. 190); yine de (Berbercan, 2016, s. 148)

sävğüsüz taplagusuz yarsınçığ ätözkä inçip inandım “Sevimsiz iğrenç vücuda böylece inandım” (AY-X/196-197) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

yemä bir bilgä nom bilir är inçä tep tedi “Ayrıca bilge ve yasaları bilen bir adam şöyle dedi” (PK/XIV.2-3) (Hamilton, 2020, s. 37)

inçsiz: huzursuz (Bang ve Gabain, 1931, s. 480)

kerişgüçi: (“*tütüşgüçi*” ile birlikte) kavgacı, çatışmacı, huzursuz (Elmalı, 2022, s. 418)

menşiz: huzursuz (Tokyürek, 2018, s. 897)

tütüşgüçi: (“*kerişgüçi*” ile birlikte) kavgacı, çatışmacı, huzursuz (Elmalı, 2022, s. 480)

inçsiz bolu yarlıkar ert(i) “Haşmetle huzursuz olur idi” (Maytr./106.11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 176, 269)

k(a)ltı ämgäksiz mäñisiz tınl(ı)glar üzä biligsiz sakınçın ketärip... “İzdirapsız (ve) huzursuz canlılardaki cehalet düşüncesini giderip...” (AY-IV/1592-1594) (Tokyürek, 2018, s. 431, 582)

[tıl]tagsız [evinte *tütüşgüçi ke[r]işgüçi* bolur

“Sebepsiz (yere) (evinde) kavgacı olurlar” (DAS/1005-1006) (Elmalı, 2022, s. 99, 245)

indiri / intri: duyu organı (Wilkens, 2021, s. 308)

kaçıg: duyu organı (Çetin, 2020b, s. 441)

yol: duyu organı; yol (Ş. Tekin, 2019b, s. 513)

ayıg kılınçlag kişiniñ ölüm{M}i yakın keltükde eñ aşnu etözinteki ind(i)rıları kaçıgları başıntın ölüp barır “Günahkâr kişinin ölümü yakınlaşınca bedenindeki duyu organları ilk olarak başından ölmeye başlar” (DAS/608-610) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

inek: husye, taşak (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

kap: husye (?), torba (Ş. Tekin, 2019b, s. 402)

amarıları ulug bedük inekler(in) eğinlerinte yüde etüzleri o/-... örtlög yalınlig bı bıçek yaga kelirler “Bazıları büyük ve iri husyelerini omuzlarına yükleyip vücutları üzerinde alevli bıçaklar yağarak gelirler” (Maytr./74.1-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 138, 246)

ingü: inme (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

inmek: inme (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

maytrisimit nom bitigde maytrı bodisvt tujit teğri yirintin yirtinçüke inmek atlıg onunç ülüş tükedi “Maytrisimit (adlı) din kitabında ‘Maytrı bodhisattvanın Tuşita (adlı) tanrılar diyarından yere inmesi’ adlı onuncu bölüm, kitap bitti” (Maytr./34.18-21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 85, 214)

ini: küçük erkek kardeş (Çetin, 2020b, s. 440); küçük kardeş, erkek kardeş (Elmalı, 2022, s. 410)

kadaş: erkek kardeş, akraba (Hamilton, 2020, s. 159)

ol ik[i ini eçi] bir ikintike ert[ingü amrak ertiler] “O iki (ağabey kardeş) birbirlerini çok fazla (severlerdi)” (DAS/969-970) (Elmalı, 2022, s. 98, 245)

amrak kadaşım eşin tuşuñ biziñ beş yüz ärän kaçça bardı “Sevgili kardeşim, arkadaşlarım, beş yüz adamımız nereye gittiler?” (PK/LIII.4-6) (Hamilton, 2020, s. 57)

inle-: gasbetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 396) (bk. angan-)

inmek: inme (Ş. Tekin, 2019b, s. 396) (bk. ingü)

intki: (“yarag” ile birlikte) fayda, kâr, çıkar (Elmalı, 2022, s. 410)

(*intki* sözünün “kâr, çıkar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alınç*; “fayda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*)

inyana: (<< *Skr. jñāna*) bilgi, bilgelik (Tokyürek, 2018, s. 870) (bk. *bilge*)

iğen: dişi deve (T. Tekin, 2013, s. 54)

titir: dişi deve (T. Tekin, 2013, s. 62)

ürün ingeni botulamiş “(Bakmış ki) beyaz dişi devesi yavrulamış” (IB/5) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

titir bugra men “Dişi deve(li) (bir) erkek deveyim” (IB/20) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

ip / yıp / yip: ip, sicim (Keskin, 2022, s. 599); iplik (Keskin, 2022, s. 794)

(*ip / yıp / yip* sözünün “ip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bağış*)

ir: taş (§. Tekin, 2019b, s. 396)

taş: taş (§. Tekin, 2019b, s. 468)

kaltı otlug ir kurug kavagu erniň çakmışi ösmiş i bu üç türlüg tıtagda ötgürü ot belgülig bolur... “Nasıl çakmak taşı, kuru kav ve adamın vurması, üflemesi; bu üç sebepten dolayı ateş çıkarsa...” (Maytr./41.53-56) (§. Tekin, 2019b, s. 95, 220)

öze örtlög taş sası yagar “Üzerine alevli taşlar, çöpler (?) yağar” (Maytr./73.54) (§. Tekin, 2019b, s. 138, 246)

irbiz / irpiç: bir tür vahşi kedi; vaşak (Berbercan, 2016, s. 104); kaplan, Sibirya kaplanı (Tokyürek, 2018, s. 870); pars, panter (Gulcalı, 2021, s. 472)

(*irbiz / irpiç* sözünün “kaplan, pars” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bars*)

manu: vaşak, yaban kedisi (Gulcalı, 2021, s. 493)

körtiller kalın kuş keyikler kuwragın manu irbiz tilkü karsak yuy kara kuş ulatı et yideçi kan içdeçi tınlıglar tawrak yügürü yiti uça yumğı birtin yınak yolalıp aşunmaklaşu barmışların “Birçok kuş ve yaban hayvanı topluluğu; yabani kedi, vaşak, tilki, step tilkisi, (çeşitli türlerden) kuşlar ve de et yiyen, kan içen (birçok) canlının, hızla koşuşup uçuşarak hepsinin bir taraftan gidip telaşla hareket ederek geçtiklerini gördüler.” (OB/15.14-20) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

irgür-: başarmak (?) (§. Tekin, 2019b, s. 396)

ut-: yenmek, başarmak (Ayazlı, 2012, s. 355)

sansardın ozgalı kutrulgalı irgürmeser ol tınlıg utguratı maytrı burkan ödinte kurtulur “Samsāra’dan kurtulmayı başaramaz ise, o kimse muhakkak Maytrı burkan devrinde kurtulur” (Maytr./8.44-47) (§. Tekin, 2019b, s. 53, 196)

buşı birmiş buyan-ta utar yigedür “Sadaka vermiş iyilikten (daha) başarılı olur, mükemmelleşir” (AY-III/161.16-17) (Ölmez, 1991, s. 49)

irig: 1. kaba, iri, çirkin (Elmalı, 2022, s. 410); sert, vahşi (Ayazlı, 2012, s. 314); 2. çok (Berbercan, 2016, s. 104)

(*irig* sözünün “çok, sert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “sert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek / b(e)k*; “iri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedük*; “kaba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çulvu*; “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*)

kadır: vahşi (Tokyürek, 2018, s. 871)

talım: yırtıcılık, yağma, saldırı, yırtma [vahşi, yırtıcı, canavar] (Hamilton, 2020, s. 179)

yavaniki: (< *Skr. yavana-ika*) vahşi, barbar (Ş. Tekin, 2019b, s. 506)

sünüş atış bamak bāklāmāktā ulatı ırığ yavgan iş küdöklerig kılmasarlar...
“Çatışma ve pranga gibi başka kötü işleri yapmadıklarında...” (AY-VI/164-166) (Ayazlı, 2012, s. 77, 168)

kadır yavlak käyiklär adasıntın yäk içgäklär adasıntın yağı yavlak adasıntın yala yañku adasıntın ada tuda adasıntın bo beş türlüg adalartın korkınçlartın ozar kurtulur “Vahşi kötü yırtıcı hayvanlar tehlikesinden, şeytanların tehlikesinden, kötülerin tehlikesinden, iftira tehlikesinden bu beş türlü tehlikeden korkulardan kurtulur” (AY-IV/3104-3109) (Tokyürek, 2018, s. 532, 602)

talım balık odug erkän saklanmadın tuşar alkunı kemi birlä singürür “Canavar balık uyanırken insan dalgınlıkla onunla karşılaşabilir; balık bütün (yolcuları) gemiyle beraber yutar” (PK/XVII.1-4) (Hamilton, 2020, s. 39)

irin-: kızmak, öfkelenmek (Tokyürek, 2018, s. 870) (*bk. bulgan-*)

irinçkençüçi: acıyan (Ş. Tekin, 2019b, s. 396)

y(a)rlıkançüçi: merhametli, iyi yürekli, acıyan (Ölmez, 1991, s. 123)

teñr(i) yirinteki teñriler üçün ırinçkençüçi yarlıkançüçi köñül ogrınta inçsiz bolu yarlıkar ert(i) “Tanrılar diyarındaki tanrılar için merhamet ve şefkat hisleri dolayısıyla haşmetle huzursuz olur idi” (Maytr./106.8-11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 176, 269)

irinçülüg: günahı olan (Ş. Tekin, 2019b, s. 397); günahkâr, günahlı (Özbay, 2019, s. 149)

(*irinçülüg* sözünün “günahkâr” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anantraşeke*)

irk: koyun (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

koñ: koyun (T. Tekin, 2013, s. 56)

bogalar kuduz öküzler tadun turpı buzagular irk erkek teke oglak tült orun eşük töşek ton etük itig yartag aş içgü i tarıg ...-dek ed tavar miñ (miñ) tümen tümen kurla ... birdiñiz “Boğalar, yabani öküzler, bir yaşında, iki yaşında danalar, buzağılar, koyunlar, tekeler oğlaklar; yastık, sedir, örtü döşek, elbise, ayakkabı, süs eşyası, yiyecek, içecek, hububat ve tohum ... mal mülk binlerce on binlerce defa ... verdiniz” (Maytr./12.3-10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 58, 198)

yana tokuz on boş koñ utmış “Üstelik doksan koyun kazanmış” (IB/29) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

irklik: kap, tencere (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

(*irklik* sözünün “tencere” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bukaç*; “kap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agılık*)

irnüksüz: sağlam, dinç (Elmalı, 2022, s. 411)

(*irnüksüz* sözünün “dinç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aruksuz*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esengü / esenü*)

irpe-: biçmek, kesmek (Elmalı, 2022, s. 411) (*bk. bıç- / biç-*)

irpek: bıçkı; kesme aleti (Ş. Tekin, 2019b, s. 397); kesici alet (Elmalı, 2022, s. 411)

(*irpek* sözünün “kesici alet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bı*; “bıçkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıçgu*)

irpekle-: biçmek, doğramak (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

(*irpekle-* sözünün “biçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıç- / biç-*)

irt: vergi (Ş. Tekin, 2019b, s. 397) (*bk. alım*)

irte: yarın, sabah (Ş. Tekin, 2019b, s. 397)

tañ: sabah (Ş. Tekin, 2019b, s. 467)

yarın: sabah (T. Tekin, 2013, s. 65)

tañ başıntakı uyakur yultuzlar teg basa basa teñri yirintin tayarlar “Sabaha karşı batan yıldızlar gibi bir müddet sonra tanrılar diyarından düşerler” (Maytr./103.33-36) (Ş. Tekin, 2019b, s. 174, 267)

yarın yañrayur, kiçe keñrenür, tir “Sabah(ları) söyleniyor, akşam(ları) sızlanıyor, der” (IB/22) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

irtsiz: vergisiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 397) (*bk. birtsiz*)

irük: çatlak, yarık (Keskin, 2022, s. 599)

[*irük* sözünün “yarık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*]

irüksüz: (“*yaruksuz*” ile birlikte) tam, bütün, gediksiz (Elmalı, 2022, s. 411)

(*irüksüz* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

yaruksuz: (“*irüksüz*” ile birlikte) tam, bütün, gediksiz (Elmalı, 2022, s. 492)

y(a)ruksuz irüksüz k[ir]siz arıg raçad(a)rmeliğ toluñın tolunadmış “Tam ve tertemiz kraliyet mükemmelliği ile bütünleşmiştir” (DAS/4-5) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

is-: 1. el koymak, gasbetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 397); 2. geçmek (Berbercan, 2016, s. 104)

(is- sözünün “geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ert-*; “gasbetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *angan-*)

isig: 1. can, yaşam (Karaayak, 2021, s. 710); (beden için) canlı, diri (Çetin, 2020b, s. 440); hayat; 2. sevimli (Gulcalı, 2021, s. 472) aziz, sevgili (T. Tekin, 2013, s. 54); 3. sıcak (Karaayak, 2021, s. 710)

(*isig* sözünün “yaşam, hayat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun / azun*; “can, sevgili, sevimli, aziz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*)

isig “can, canlı, diri, sıcak”

isig-öz: hayat; can (Berbercan, 2016, s. 104)

konuk: ruh, can (Elmalı, 2022, s. 425)

öz: 1. kendi, öz 2. hayat, yaşam, can (Gulcalı, 2021, s. 507)

özlüg: canlı (Çetin, 2020a, s. 288)

özüt: can, ruh (Elmalı, 2022, s. 448)

su: (< *Çin. su*) canlı, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 515)

tıgrak: (“*katıg*” ile birlikte) diri (Elmalı, 2022, s. 470)

tın: can, ruh (Elmalı, 2022, s. 471)

tınl(ı)g: canlı (Ayazlı, 2012, s. 346)

tirig: diri, canlı (Elmalı, 2022, s. 472)

turalıg: canlı, mahlûk (Özbay, 2019, s. 154)

yaşlıg: yaşayan, canlı (Karaayak, 2021, s. 829)

yılın: sıcak (Elmalı, 2022, s. 497)

isig özümüztin *bärü inanıp a[gırın ayag]ın yinçürü töpön yükünü tägin[ür] biz*
“Canımızdan öte inanıp saygıyla hürmetle secde ederek baş aşağı eğiliriz”
(ABİT/52-53) (Karaayak, 2021, s. 63-64, 227)

sekiz türlüg isig-öz yöründekin bilmek ukmak edremig eñsiz ked bilmiş erti
“Sekiz türlü hayat devasını bilme, anlama ilmini (bu konuda) üstüne olmayacak
şekilde çok (iyi derecede) bilmişti” (OB/1.10-13) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

öz **konukum** arasinta [y]atdaçı isig özümde adırsız amrak ogulum-a “(Daima) ruhumda yaşayacak (olan) canımdan ayrı tutmadığım ey sevgili oğlum!” (DAS/1417-1418) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

közünür ajunta uzun **özlüg** yaşlıg kutlug ülüglüg kılı tegingey m(e)n “Bu dünyada uzun yaşayacak, kutlu (ve) bahtlı (kimseler) kılacağım” (AY-VII/371-373) (Çetin, 2020a, s. 166, 220)

bir kişi **özütün** ajunun sakınp... “Bir kişi ruhunu, varlığını düşünüp...” (DAS/4488-4489) (Elmalı, 2022, s. 222, 287)

iki tegitlär **su** äsän täginür “İki prens sağ salimdir” (AY-X/426-427) (Gulcalı, 2021, s. 173-174, 268)

keñ körtle kögüzinte [ka]tıg **tıgrak** bürtgeli yumşak iki emigleri [eti]iglig yaratıgl(ı)g turur “Geniş (ve) güzel göğsünde diri, dokunmak için yumuşak iki memesi süs (olarak) durur” (DAS/3891-3893) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

tinum ertingü busar “Canım çok fazla yanmakta” (DAS/2686) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

ay tözün **tnl(ı)g** s(ä)n nä üçün kañım vaişiravane m(a)haraaçıg okıyur ötünür s(ä)n tep ayıtgay “Ey soylu canlı, sen ne için babam Vaiśravaṇa Mahārāja’yı çağırıyorsun’ diye sordu” (AY-VI/935-938) (Ayazlı, 2012, s. 136, 176)

m(e)n ezüg sözledim erser **tirig** erken ölüg sanlıg bolgay ertim “Ben yalan söyledimse (eğer), canlı iken ölü sayılacaktım” (DAS/1882-1884) (Elmalı, 2022, s. 132, 256)

beş t(ä)ñri y(a)rukın ävkä bark(k)a bad(ı)m(i)z ärsär, anıg kılınçl(ı)g kişikä y(a)vlak **tnl(ı)gka tural(ı)gka** berd(i)m(i)z ärsär, töktümüz saçtım(i)z ärsär t(ä)ñri y(a)rukın y(a)vlak yergärü idtim(i)z ärsä, t(ä)ñrim amtı yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirza “Beş tanrı ışığını (oraya ulaştırmayarak) eve barka bağladıysak; (dahası bu ışığı) günahkâr kişilere, kötü canlılara verdiyse; döküp saçtıysak (pervasızca dağıttıysak); tanrı ışığını kötü yere gönderdiyse; tanrım şimdi günahı arınmayı dileriz” (HU/273-281) (Özbay, 2019, s. 88, 94)

altı asanke özlüg **[yaş]lıg** ulug ädgü ögli y(a)rlıkançuçı köñüllüg umugumuz inagım(i)z abita t(ä)ñri burhan kutıña küs[üş]ümüz ol “Altı asamkhyeya çağında yaşayan yüce, iyi düşünceli (ve) merhametli gönle sahip umudumuz (ve) güvencemiz Amitābha Tanrı Buddha kutsallığına dileğimizdir” (ABİT/237-240) (Karaayak, 2021, s. 81, 242)

bular [ok öñre yumşak] **yılın** koolları[n sever taplar amrakların] kuçmazlar mu erti “Bunlar (önceden yumuşak) sıcak, kollarıyla (sevip, arzular; sevgililerini) kucaklamazlar mıydı?” (DAS/2096-2098) (Elmalı, 2022, s. 139-140, 258)

isig-öz: hayat; can (Berbercan, 2016, s. 104)

(isig-öz sözünün “hayat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun* / *azun*; “can” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*)

isimek: ateş (Kılıç Cengiz, 2021, s. 351)

oot: ateş (Berbercan, 2016, s. 120)

otlug: ateş (Ş. Tekin, 2019b, s. 440)

ört: alev, alaz, ateş (Elmalı, 2022, s. 446)

yalın: alev, yalım, ateş (Tokyürek, 2018, s. 983)

alku isimäk tözlüg ig agrıglarıg ketärzün “Bütün ateş kökenli hastalıkları ve ağrıları gidersin” (SİTA/356-358) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 108, 176)

ootın öçürmegli ismegli... “(Vücut) ateşini söndürmeyen (ve) geçirmeyen...” (OB/4.12) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

näñ oot suv adası tägmägäy “Hiçbir ateş ve su tehlikesi zarar vermeyecek” (SİTA/388-389) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 111, 178)

ağızlarıntın közlerintın burunlarıntın barça korku teg ört yalın üntürüp tişlerin azıgların çıkratıp sıçganakların urunu ayaların yapıntı “Ağızlarından, burunlarından korkunç ateşler saçıp, dişlerini gıcırdatıp, adalelerini birbirine vurarak, avuçlarını sıktılar” (DAS/3781-3784) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

isimeklig: ateşli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 351)

kozlug: korlu, ateşli (Elmalı, 2022, s. 426)

ootlug: ateşli (Karaayak, 2021, s. 755)

örtlög: ateşli, alevli (Tokyürek, 2018, s. 918)

yalınlıg: ateşli, alevli, parlak, ışık saçan (Elmalı, 2022, s. 490)

isimäklig iglärig : yel tözlüg iglärig : sarıg tözlüg leşip tözlüg : sanıpat tözlüg iglärig : alku isimäk tözlüg ig agrıglarıg ketärzün “Ateşli hastalıkları, rüzgâr kaynaklı hastalıkları, safra kökenli [hastalıkları], balgam kökenli [hastalıkları], Samnıpāta kökenli hastalıkları, bütün ateş kökenli hastalıkları ve ağrıları gidersin” (SİTA/354-358) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 108, 176)

örtlög bedük küriler [...] ük[üş] telim kozlug ükmeklerig [...] “Ateşli büyük kürekler...birçok korlu yığınları...” (DAS/748-749) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

anı üçün evlig barkl(ı)g örtlög [yalınlıg ...] tezip ünyük m(e)n “Onun için varlıklı (birisi olan ben) ateşli (bir şekilde) kaçarak çıktım” (DAS/2193-2194) (Elmalı, 2022, s. 144, 259)

örtlög yalın(ı)g tamularta togar “Ateşli cehennemlerde doğarlar” (DAS/3071) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

isiş-: yakınlık göstermek, sevmek (Karaayak, 2021, s. 710)

(*isiş-* sözünün “sevmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*)

iste-: aramak, istemek (Gulcalı, 2021, s. 472); talep etmek (Keskin, 2022, s. 600)

(*iste-* sözünün “istemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıt-*; “aramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baktukla-*)

kol-: istemek, talep etmek (Keskin, 2022, s. 631)

ayıtg(a)lı istüg(ü)li sakınsar-lar savları yorımaz-unlar “(Bir şey) sormayı, istemeyi düşünürlerse sözleri geçerli olmasın” (HB/ArSa02.13-14) (Keskin, 2022, s. 116, 377)

näçä-tä kolsar köni berür m(ä)n “Ne zaman isterse doğru olarak veririm” (HB/Çeş93.4-5) (Keskin, 2022, s. 323-324, 465)

istedeçi: isteyen, talep eden (Keskin, 2022, s. 600)

kolunmaklıg: isteyen, istemekli (Karaayak, 2021, s. 729)

küsüşlüg: istekli, arzulu, isteyen, arzulayan (Elmalı, 2022, s. 432)

istädüçi ünsär [... “İsteyen ortaya çıksa [...]” (HB/Çeş17.2) (Keskin, 2022, s. 287, 448)

alku ugurun pohen bodis(a)t(a)vnıñ yoriglıg kut kolunmaklıg küçi üzä [alkı]nçsız tükätinç[sız] alku ançulayu kälmişlärkä tapıg udug kılur b[iz] “Bütün zamanını Pohen Bodhisattva’nın hayat serüvenine uygun mutluluk isteyen gücü ile sınırsız ve sonsuz (olarak) bütün bu şekilde gelenlere hürmet gösteririz” (ABİT/182-184) (Karaayak, 2021, s. 76, 237)

[kamada]tu urupadatu küsüşlüg öñlüg t(e)ñri [yer]inteki ülgüsüz sans(ı)z t(e)ñriler... “Kāmadhātu, Arūpadhātu (isimli dünyalara) istekli (olan ve) pek çok cennette (bulunan) sayısız tanrılar...” (DAS/2973-2974) (Elmalı, 2022, s. 172, 268)

istem: daima (Karaayak, 2021, s. 711) (*bk. amru*)

istet-: aratmak, istetmek (Gulcalı, 2021, s. 472)

tilet-: aratmak, istetmek (Gulcalı, 2021, s. 529)

küsüşüm ol elig bağ istätzün tilätzün tavrıtı “Dileğim şu (ki) hükümdar derhâl (oğlumu) aratsın” (AY-X/673-675) (Gulcalı, 2021, s. 191, 271)

istimi: (<< *Skr. stim*) sabit, değiştirilemez olmak (Elmalı, 2022, s. 411)

(*istimi* sözünün “sabit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aginçsız*)

iş ayguçı: iş buyuran, usta (Keskin, 2022, s. 600)

(*iş ayguçı* sözünün “usta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı* / *açari*)

iş: çalışma, iş (Hamilton, 2020, s. 159); görev (Tokyürek, 2018, s. 870); karma; eylem (Kılıç Cengiz, 2021, s. 351)

(*iş* sözünün “iş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evriş*)

kılınç: eylem, amel (Tokyürek, 2018, s. 880)

küdök: iş, görev (Karaayak, 2021, s. 740)

öğretig: öğrenme, alıştırma, çalışma, uygulama, temrin, talim (Ölmez, 1991, s. 107)

yorig: hayat serüveni, yol, davranış, eylem, tavır (Karaayak, 2021, s. 838)

yumiş: iş, görev (Ayazlı, 2012, s. 365)

dyanalabi bahşıtın dyanlıg iş küd[ök] ... ötünüp tąginti “Dhyānalābhin üstattan meditasyona ait görev ... arz etti” (ABİT/917-918) (Karaayak, 2021, s. 145-146, 298)

kop tsuy erinçü ağır ayıg kılınç adası oçär alkınur “Bütün günah (olan), iğrenç ağır kötü eylem(lerin) tehlikesi söner, biter” (AY-IV/3360-3362) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

nom kapıglarınt[a] yorıglarta üküş y(e)ti säkiz katıglanur “Öğreti kapılarında davranışlardan daha çok yedi, sekiz (defa) çabalar” (ABİT/918-919) (Karaayak, 2021, s. 146, 298)

munçulayu ök miñ bag yäklär kuvragım ol ol tözünlär oğlınıñ işin yumışın kılı tğinip öñin öñin küyü küzätü tğingäylär “İşte bunun gibi bin sülale Tanrılar şeytanlar topluluğu o soylular oğlunun işini yerine getirip başka (türlü) koruyup gözetecekler” (AY-VI/1095-1099) (Ayazlı, 2012, s. 148, 177)

işin: saç örgüsü (Elmalı, 2022, s. 411) (bk. *bölök / bölük*)

işle-: işlemek, çalışmak, yapmak, yerine getirmek (Ayazlı, 2012, s. 314); bir işi tamamlamak (Hamilton, 2020, s. 159)

[*işle-* sözünün “çalışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*; “yerine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*; “işlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edle-*; “yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I)]

kod-: koymak, yere bırakmak, bırakmak, bir işi tamamlamak (yardımcı eylem olarak) (Hamilton, 2020, s. 165)

taki yemä adruk uzlar kántü kántü uz işin işläyür “Ayrıca başka zanaatkârlar da kendi zanaatlarını icra ediyorlar” (PK/II.5-6) (Hamilton, 2020, s. 31)

barçaka xumarı sav kodtı “Hepsine veda (teselli veya son dilek) sözleri söyledi” (PK/LXXVI.2-3) (Hamilton, 2020, s. 68)

işlet-: işletmek, çalıştırmak (Berbercan, 2016, s. 105); kullanmak (Ölmez, 1991, s. 96)

töşen-: döşenmek; kullanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

tut-: tutmak, yakalamak; kullanmak; (yerine) saymak (Keskin, 2022, s. 752)

yunla-: kullanmak, sarfetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 514)

erkimçe tapımça iş-letdim erser.. “Gücüm kuvvetim oranında kullandım ise...” (AY-III/136.1) (Ölmez, 1991, s. 29)

seşrem sanlıg seşik tültin töşekin etimizke yinimizke tegürü töşentimiz “Manastıra ait olan yastıkları, döşekleri etimize, tenimize temas ettirip kullandık” (Maytr./65.6-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 124, 238)

taplasar öz-i tutz-un taplamasar adın kişi<-kä> ötgürü satz-un “İsterse kendisi kullansın, istemezse başka kişiye devretsin” (HB/ArSa02.10-11) (Keskin, 2022, s. 115, 377)

kamag bursş kuvrag için anutmuş aşig işgüg ...-lı öşre yiyür içer yunşlayur “Bütün cemaat için hazırlanmış yiyeceği ve içeceği ... yer içere ve kullanırlar” (Maytr./71.57-59) (Ş. Tekin, 2019b, s. 134, 244)

işletgüsüz: yapmayan, kesintisiz (Tokyürek, 2018, s. 870)

turıtmaksız: durdurmasız, durdurulmadan, kesintisiz, yanmaksızın (Çetin, 2020b, s. 476)

tutçı: sürekli, kesintisiz, daima, her zaman (Ölmez, 1991, s. 117)

üzüksüz: kesintisiz, sürekli (Çetin, 2020a, s. 302)

bo oronta bodis(a)t(a)vlar akıgsızığ işlütgüsüzüg b(ä)lgüsüz köşülkärämäkig kutrulmakığ artokrak aglatı bışrunup tıdığsız tutugsuz arığ süzök bolurlar “Bu yerde Bodhisattvalar akmayanı kesintisiz işaretsiz düşünmeyi (ve) kurtulmayı fazlaca uzak yerlerde öğrenip engelsiz temiz pak olurlar” (AY-IV/2869-2873) (Tokyürek, 2018, s. 516, 599)

ol tınl(i)g-lar bo iyin ögirmek-lig yig öşretigde üzüksüz tut-çı ürüg uzatı öşretinmiş k(e)rgek “O canlılar bundan dolayı sevinilesi daha iyi dersi kesintisiz, sürekli, uzun süre öğrenmiş (olsalar) gerek.” (AY-III/157.4-7) (Ölmez, 1991, s. 46)

işlig: işli, yapan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 351)

kılguçı: yapan, eden, neden olan (Elmalı, 2022, s. 421)

oot işliglärnü kılmış arvışların käsär m(ä)n kazgok tokıyur m(ä)n “Yangın çıkaranların yaptığı büyüleri keserim ve çivi ile çivilerim” (SİTA/262-264) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 98, 173)

işsiz: işsiz (Tokyürek, 2018, s. 870) (bk. etigsiz / itigsiz)

iştür-: anlatmak, bildirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

(iştür- sözünün “anlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. ay-; “bildirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. biltiz-)

iti / yiti / y(i)ti / yitti: keskin, sert, kuvvetli, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 557)

(iti / yiti / y(i)ti / yitti sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. agınçsız; “sert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. bek / b(e)k; “kuvvetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. bekrü / bekürü)

kınıg: yeğın, kuvvetli, kararlı, keskin (Gulcalı, 2021, s. 488)

tütrüm: derin, keskin (Ayazlı, 2012, s. 352)

yitti *kıl(ıçların) (etlerin) bıçarlar uşarlar* “Keskin kılıçları ile (etlerini) biçerler, ufalarlar” (Maytr./83.35-36) (Ş. Tekin, 2019b, s. 154, 255)

y(i)ti *ärkliglig tınl(ı)glar...* “Keskin duyulara sahip canlılar...” (ABİT/1375) (Karaayak, 2021, s. 189, 331)

tütrüm *tering nom töz-in aç a yad-a ukıtu-ka ötüğçi bolsar...* “Keskin, derin öğreti esasını açıklayarak anlaşılmasını sağlamaya ricacı olsa...” (AY-III/181.20-22) (Ölmez, 1991, s. 65)

itlin- / **yetlin-** / **yitlin-**: geçmek, kaybolmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 399); yitmek, mahvolmak (Ölmez, 1991, s. 125); yitip gitmek (Gulcalı, 2021, s. 557); yok olmak, alt üst olmak (Elmalı, 2022, s. 496)

(*itlin-* / *yetlin-* / *yitlin-* sözünün “kaybolmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ert-*; “yok olmak, mahvolmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*)

yit-: yitmek, kaybolmak (Keskin, 2022, s. 794)

nomı yitlinip... “Kutsal akide yitirilip...” (OB/1.1) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

itük: kayıp, ziyan (Keskin, 2022, s. 602)

koguz: zarar, ziyan, hasar (Tokyürek, 2018, s. 883)

kor: ziyan, zarar (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354)

yas: zarar, ziyan (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

ogul-k(ı)y-a çıntso şıla-nıñ ävintäki-lär bilä yorıp ogır täv kılsar tutgu kapgu yok itük kılsar m(ä)n çıntso şıla baş-ıña bolur “Oğlancık Çıntso Şıla’nın evindekilerle birlikte hırsızlık yaparsa, bir şeyler alırsa, zarar verirse bunun (sorumluluğu) ben Çıntso Şıla’ya aittir” (HB/Rehin02.12-15) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

täğimlig ol bo yer oronta yıdın yıparın hua yavışgun pra kuşatre üzä tapıg udug ağır ayag kılğalı biz kamagun ürüg uzatı küyü küzätü tutup koor koguz kılmağay biz t(ä)ğrim tep (ötün)dilär “Ulaşılan bu yerde kokular, tütsü, çiçek ve bitkilerle, afiş ve şemsiyelerle saygı gösterip biz hepimiz daima gözetip ziyan etmeyeceğiz tanrım, diye seslendiler” (AY-IV/3466-3472) (Tokyürek, 2018, s. 556-557, 606)

alku kor ayıg tütüş kəriş karışmakıg amırtgırdaçı ärür “[O] bütün ziyanları, kötülükleri, kavgaları, anlaşmazlıkları ve karışıklıkları dindirendir” (SİTA/113-115) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 81-82, 167)

azu adın kor yas kılı usar “Veya (ona) türlü zarar ve ziyan verebilsinler” (KİP/35) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

itür- / **yitdür-** / **yittür-** / **yütür-**: yitirmek, kaybetmek (Hamilton, 2020, s. 159)

(*itür-* / *yitdür-* / *yittür-* / *iyütür-* sözünün “yitirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altız-*; “kaybetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*)

iz: iz, belirti (Keskin, 2022, s. 602) (*bk. belgü / b(e)lgü*)

izle-: istemek (Keskin, 2022, s. 602) (*bk. ayıt-*)

J (Jün)

jün: (< *Çin.rùn*) artık, eklenmiş (Keskin, 2022, s. 602)

(*jün* sözünün “artık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*)

yana: artık, eklenmiş (Keskin, 2022, s. 777)

ud yıl jün ç(a)h[ş](a)p(u)t ay [säk]iz y(e)g(i)rmikä k(a)dır elçi-kä bergü bir t(a)pıgçı-nı tütün [] bulat açarı berzün “Sığır yılı artık on ikinci ayın on sekizinde Kadir Elçi’ye verilecek bir hizmetkârı tütün (vergisinden) [...] Bulat Açarı versin” (HB/BuYön17.1-4) (Keskin, 2022, s. 235, 429)

it yıl yana beşinç ay y(e)g(i)rmikä kıtay daruga bürünjüdäy elçi-lär-kä yam-ka bargu säkiz at ulag bir ulag-çı kişi “Köpek yılı artık beşinci ayın yirmisinde, Kıtay Daruga (ve) Bürünjüdäy elçilere posta yerine varacak sekiz at-ulak ile bir arabacı.” (HB/BuYön10.1-4) (Keskin, 2022, s. 230, 428)

K (Ka – Küzetmek)

ka: (< *Çin. jiā*) akraba, hısım (Keskin, 2022, s. 602); aile (Ölmez, 1991, s. 96)

(*ka* sözünün “akraba, hısım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar / bagır*; “aile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*)

kab / kap / kav: kap, tas (Elmalı, 2022, s. 412); tulum (Keskin, 2022, s. 607); husye (?), torba (Ş. Tekin, 2019b, s. 402)

(*kab / kap / kav* sözünün “husye” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inek*; “kap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agılık*)

saba: (< *Moğ. saba*) kap, deri çanta, torba; bir çeşit sıvı ölçüsü (Keskin, 2022, s. 690)

tagar: torba, dağarcık (Ş. Tekin, 2019b, s. 465)

tolkuk: deriden yapılma kap, tulum (Berbercan, 2016, s. 136)

tuluk: tulum (Elmalı, 2022, s. 477)

yançuk: torba, kese (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

*yigirmi talu ulug yaňalar alıp kentünün iki oglanı birle üküş telim **kaplarta tolkuklarta** ol yaňalarka küçi yitmişçe suw yüdtürüp...* “Yirmi güzide büyük fil alıp kendi iki oğlu ile birçok kaplarda, tulumlarda o fillere gücü yettiği kadar su yükletip...” (OB/20.4-8) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

*munta togup toyın başlıg şuşutsi azan mançak tült töşek **tagar**...* “Burada doğup rahip başlı, tarak (?), sedir, yataklar, yastıklar, döşekler ve torbalar...” (Maytr./73.30-32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137, 246)

*üzesinte [yal]ınlayu turur yogun **tuluklar** tegresinte tokıp anıñ içinde batururlar* “Üzerinde ateş yanıp duran büyük tulumları (dört tarafından) tokmaklayıp, (onları bu) tulumların içine batırırlar” (DAS/735-738) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

***yançuk** kor osuglug etüzlügler* “Torbada yoğurt mayası gibi vücudu vardır” (Maytr./105.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 175, 268)

kabşa- / kamşa-: sallanmak, deprenmek, yerinden oynamak (Gulcalı, 2021, s. 483); hareket etmek, kımıldamak (T. Tekin, 2013, s. 54); titremek (Tokyürek, 2018, s. 872); sarsılmak (Karaayak, 2021, s. 713)

(*kabşa- / kamşa-* sözünün “titremek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bez-*; “sarsılmak, sallanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ırgal-*)

kabşa- / kamşa- “hareket etmek, kımıldamak”

teppe-: kımıldamak, hareket etmek (Ayazlı, 2012, s. 345)

yorı-: devam etmek, yürümek, davranmak, hareket etmek, yapılmak, değişmek, yaşamak (Karaayak, 2021, s. 837)

***kamşayu** umatın turur tir* “(At) kımıldayamadan duruyor, der” (IB/39) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

*yetinçsiz yetiz yagız yer **täpräp** kökkä agtingay* “Ulaşılmaz, geniş yeryüzü hareket edip göğe yükselecek” (AY-VI/1071-1072) (Ayazlı, 2012, s. 146, 177)

kaç: kaç, birkaç (Elmalı, 2022, s. 412); ne kadar (Tokyürek, 2018, s. 871)

(*kaç* sözünün “birkaç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amarı*)

kayu: bütün, (varolan) bütün her şey, bütün hepsi, ne kadar, nasıl, bazı, herhangi bir (Karaayak, 2021, s. 716)

neçe: ne kadar, kaç (Ş. Tekin, 2019b, s. 434)

ötlüm: ne kadar (Ölmez, 1991, s. 108)

***kaç** törlüg tıtaglar üzä bodi tegmä tuyunmak köñülüg bulur* “Kaç tür sebep(ten dolayı) bodhi denilen uyanma gönlü bulunur?” (AY-IV/25-27) (Tokyürek, 2018, s. 324, 561)

[biz]iñ amtı bo yükünmāk 'äñitmäktä ulatı yeg [üstünki] adrok yorıglartın tugmış **kayu** barınça yeg adro[k kılınç]larım(ı)znı alkunı barça ävirär “ (Onlar), biz şimdi bu secde etmeden (ve) eğilmeden başka daha üstün mükemmel davranışlarımızdan doğmuş (olan) ne kadar mükemmel davranışlarımız varsa (onları) bütünüyle çevirirler” (ABİT/252-255) (Karaayak, 2021, s. 82-83, 243)

neçe ür kiç anta bolur “Ne kadar zaman orada kalırlar?” (Maytr./81.12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 253)

ötlüm tör(ü)miş buyan edgü kılınç-larığ y(e)me burkan kutınga ok evire teginür'm(e)n “Ne kadar iyi davranışları(m) (varsa onları) da Buda kutsallığına saygıyla çeviririm” (AY-III/171.4-6) (Ölmez, 1991, s. 57)

kaç-: kaçmak, gitmek (Keskin, 2022, s. 602); uzaklaşmak (Gulcalı, 2021, s. 483)

(*kaç-* sözünün “kaçmak, uzaklaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adıl-* / *adral-* / *adıl-*; “gitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*)

kaçan: DIĞında, -DIĞı zaman, ne zaman (Çetin, 2020a, s. 275); ne zaman ki (Çetin, 2020b, s. 441); -ise (?) (Hamilton, 2020, s. 159); ne vakit (Elmalı, 2022, s. 412); işte o zaman (Gulcalı, 2021, s. 483); vakta ki (Ş. Tekin, 2019b, s. 399)

(*kaçan* sözünün “ise” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birök* / *birük*)

kaçan “ne zaman, ne zaman ki, -DIĞı zaman”

kaltı: nasıl, nasıl ... ise öyle, -diği zaman, şöyle ki, özellikle (Hamilton, 2020, s. 159)

ne: 1. ne, nasıl; her, ne 2. ...-DIĞı / -DUĞU zaman, -UncA, olur olmaz (bir eylem gerçekleşir gerçekleşmez) (Gulcalı, 2021, s. 496)

neçe: nice, ne kadar, kadar; ne zaman, ne zaman ki; her ne kadar (Elmalı, 2022, s. 437)

neçete: o zaman ki, ne zaman; nasıl, nice (Ayazlı, 2012, s. 329)

kaçan yuna tükedükde ol yunmış suvug mantal içinteki aş içgü birle suvta tökzün “Yıkanma (işlemi) bittiğinde bu yıkandığı suyu, alan içindeki yiyecek içeceklerle birlikte döksün” (AY-VII/456-459) (Çetin, 2020a, s. 174, 221)

kaltı tegin uktı köñli yerinti “Prens (bunu) anladığında yüreği üzüntüyle burkuldu” (PK/LXVIII.4-5) (Hamilton, 2020, s. 64)

nü anı körüp takı artokrak oyırkandı yogurkandı “Bunu görünce daha çok endişelendi” (AY-X/391-393) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

neçede ol tegin künteki yinçge kırkın birle amranmak törü teginti anta ok ol teginiñ anası bilip ukup tıda ötleüyü erigleyü inçe tep tedi “Ne zaman o prens

haremdaki ince, zarif cariye ile sevişti, işte o zaman o prensin annesi (bu işi) anlayıp (onu) engellemek için (ona) nasihat ederek şöyle dedi” (DAS/3993-3996) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

nüçüdä birök ol elig han <nomçığ ötüñüp nomlaguluk oronka agtınmıšta ol elig han> biz üçün tütsüg urup bo nom ärdinikä nomladaçı nomçıka ağır ayag kılzun “Ne vakit o hükümdar öğretmenini davet edip (öğretiyi) açıklayacağı yere çıktığında bizim için (krallar) tütsü yakıp, bu öğreti mücevherini öğretecek öğretmene saygı gösterebilirsin” (AY-VI/457-461) (Ayazlı, 2012, s. 98-99, 171)

kaçığ: duyu organı (Çetin, 2020b, s. 441) (bk. *indiri / intri*)

kadag: günah, suç, kötülük, kusur (Gulcalı, 2021, s. 483); hata (Tokyürek, 2018, s. 871); kötü (Ş. Tekin, 2019b, s. 400)

[*kadag* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / anıg*; “kusur, hata” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*; “suç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *astar*]

ogrı: hırsız, haydut; kötülük (Elmalı, 2022, s. 439)

yavlak: kötü, fena; kötülük (Elmalı, 2022, s. 493)

apam birök bo ätözümün tıtsär m(ä)n ötrü ülgüsüz sansız mün kadaglarıg kartıg bāzig yiriñig kanıg igig agrıgıg korkınçig ayınçig barçanı titmiş ıdalamış bolur m(ä)n “Eğer (şimdi) bu vücudumu feda edersem sonra sayısız günahları, çibani, irini, kanı, hastalığı, korkuyu, hepsini terk etmiş olurum” (AY-X/218-223) (Gulcalı, 2021, s. 159-160, 266)

sansız üküş ogrın utar yegedür “Sayısız kötülüğün üstesinden gelir” (DAS/4484) (Elmalı, 2022, s. 222, 286)

kamag tınl(i)g oğlanın dört türlüğ yavlak yol-larıntın t(e)rk tavrak ün-türgüke ölemek buyan edgü kılınç-ka yıtmaz “Bütün canlıları dört türlü kötülük yollarından çarçabuk çıkarmayı öğütlemek iyi davranışa yetmez” (AY-III/179.12-15) (Ölmez, 1991, s. 64)

kadagsız: kusursuz, hatasız (Gulcalı, 2021, s. 483)

(*kadagsız* sözünün “hatasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsüksüz / egsüksüz / eksüksüz*; “kusursuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezügsüz*)

kadar / kadır: sert, kızgın, çatık (Elmalı, 2022, s. 412); dehşete düşüren, korkunç (Çetin, 2020b, s. 441); kötü (Çetin, 2020a, s. 275); vahşi (Tokyürek, 2018, s. 871); yırtıcı (Ş. Tekin, 2019b, s. 400); zalim (Kılıç Cengiz, 2021, s. 351)

(*kadar / kadır* sözünün “sert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek / b(e)k*; “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “korkunç”

anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beliñteg*; “vahşi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irig*)

kadar / kadar “çatık, yırtıcı”

talım: yırtıcı, savaştan (T. Tekin, 2013, s. 61)

tüğmiş: çatık, çatılmış (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

bökünki kün yine kadar kaşlıg tumlug yüzlüg br(a)manlar .. kadızgaki(ı)g eligin korkınçsız köñülin tutup öñi öñi tartıp eltip barırlar “Bugünkü günde yine sert, çatık kaşlı, soğuk yüzlü brahmanlar, nasırlı elleriyle (bizi) korkusuzca tutup ayrı ayn ite kaka götürüyorlar” (DAS/2334-2337) (Elmalı, 2022, s. 149, 261)

togan ügüz kuşu kuşlayu barmış utru talım kara kuş kopupan barmış tir “Bir şahin, su kuşu avlamaya gitmiş. (Ama) yırtıcı bir kartal yerinden uçup karşısına çıkmış, der” (IB/43) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

kadaş: [*< Çin. jiā (GOÇ. kja:) + T. {+dAş}*] akraba, hısım (Keskin, 2022, s. 603); kardeş (Ş. Tekin, 2019b, s. 400); dost (Ölmez, 1991, s. 96); erkek kardeş (Hamilton, 2020, s. 159); eş dost (Elmalı, 2022, s. 412)

(*kadaş* sözünün “dost, eş dost” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adaş*; “akraba, hısım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar / bagır*; “erkek kardeş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ini*)

kadgu / kaygu: kaygı, dert, sıkıntı (Elmalı, 2022, s. 412); ızdırap (Tokyürek, 2018, s. 871); keder (Çetin, 2020b, s. 441); tasa (Keskin, 2022, s. 603)

(*kadgu / kaygu* sözünün “keder, sıkıntı, ızdırap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*; “dert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuş / busuş*)

muñ: kaygı, sıkıntı, güçlük, derin üzüntü, mutsuzluk, üzüntü, çöküntü (Hamilton, 2020, s. 171)

sakinç: düşünce, fikir; sıkıntı, kaygı, keder (Elmalı, 2022, s. 451)

korkınç ayınç emgek tolgag busuş kadgu üdsüz ölüm yelpikmek agukmak yaşın tüşmekte ulatı ada tudalar kelmegey “Korku, sıkıntı, kaygı, zamansız ölüm, zehirlenme, yıldırım düşmesi ve başka tehlikeler uğramayacak” (AY-VII/317-320) (Çetin, 2020a, s. 162, 219)

amtı köñülündeki ne busuşuñ sakinç er ser meni körmiş sevinçke irak tarkargıl “Şimdi gönlünde ne kederin (var) ise, beni görme sevinciyle bunları uzaklaştı” (DAS/2478-2480) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

kadguluğ: kaygılı, dertli, sıkıntılı (Elmalı, 2022, s. 412); kederli (Gulcalı, 2021, s. 483)

(*kadguluğ* sözünün “sıkıntılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “kaygılı, dertli, kederli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşlug*)

kadgusuz: kedersiz, kaygısız (Ayazlı, 2012, s. 314) (*bk. busuşsuz*)

kadıñ: kap kacak (Keskin, 2022, s. 603) (*bk. idiş*)

kadır-: bükmek, eğmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 400)

(*kadır-* sözünün “bükmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bük-*; “eğmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emit-*)

kadıız: (*Skr. tvaca*) kabuk, tarçın kabuğu (Çetin, 2020a, s. 275)

tutça: (<< *Skr. tvaca*) kabuk, tarçın kabuğu (Çetin, 2020a, s. 298)

kagal(?) / kagıl: kırbaç, kamçı (Ş. Tekin, 2019b, s. 400) (*bk. berge*)

kagan: kağan, kral, hükümdar (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

(*kagan* sözünün “hükümdar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “kral” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elig / ellig / elleg / ilig*)

kagrul- / kagurul- / kavrıl-: kavrulmak, keder sarmak (Gulcalı, 2021, s. 484); canı yanmak (Çetin, 2020b, s. 441); yanmak (üzülmek) (Berbercan, 2016, s. 106)

köy-: yanmak, kavrulmak (Gulcalı, 2021, s. 480)

örten-: yanmak, kavrulmak (Gulcalı, 2021, s. 506)

busuş kadguka kagrulup yarılğalı bu köküziüm “Bu göğsüm keder ile kavrulup yarılacak” (AY-X/658-659) (Gulcalı, 2021, s. 190, 271)

ätöziüm busurkanur buşrulur ootka örtünip köyär tæg “Canım yanıyor ateş içinde yanıyorcasına” (AY-X/460-461) (Gulcalı, 2021, s. 176, 269)

kagurulmak: acı çekme, acıyla kavrulma (Gulcalı, 2021, s. 484)

(*kagurulmak* sözünün “acı çekme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *duşkaraçar / duşkrçar*)

kagut: ceza (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

kın: işkence, ceza (Hamilton, 2020, s. 163)

kıy(ı)n: ceza (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354)

kıy(ı)t: ceza (Çetin, 2020a, s. 279)

kızgut: ceza (Keskin, 2022, s. 625)

tüş: meyve; semere, ceza, karşılık, ödül (Elmalı, 2022, s. 480)

elnin hannın kıy(ı)n kagut korkınçıntın... “Devletin ve hükümdarın [vereceği] ceza korkusundan...” (SİTA/189-191) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 90, 170)

ezüg ezüglemekniñ ayıg tüşin ikinti ajunta teginürler mü erki .. “Yalan söyleyenler yalan söylemenin cezasını ikinci varlıklarında görürler mi acaba?” (DAS/1769-1770) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

şazın ayguçı-ka bir at kızgut ötünüp söz-lär-i yo[rımaz]un “Din öğreticilerine bir at ceza arz edip sözleri geçerli olmasın” (HB/AzEt01.16) (Keskin, 2022, s. 212, 421)

kakı-: kızmak, öfkelenmek (Tokyürek, 2018, s. 871); sinirlenmek (Ayazlı, 2012, s. 314)

(*kakı-* sözünün “kızmak, öfkelenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgan-*)

kakıg: öfke, hiddet (Çetin, 2020b, s. 441) (*bk. açığ / açag*)

kakıgsız: öfkesiz, sinirsiz (Ayazlı, 2012, s. 314)

(*kakıgsız* sözünün “öfkesiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çolmaksız*)

kakımak: öfkelenme (Çetin, 2020b, s. 441)

övk(e)ngü: öfkelenme, sinirlenme (Ayazlı, 2012, s. 336)

üstünki t(e)ñriler köñüli kakımakñıñ ugurınta ol el uluş antada ken yunçıyur artayur alkınur “Gökyüzündeki tanrıların hiddeti nedeniyle o ülke çürür, bozulur, yok olur” (AY-VIII/1365-1368) (Çetin, 2020b, s. 335, 382)

övkälängü kakıgu ärmaz “Öfke, sinir (düşüncesi) olmaz” (AY-VI/979) (Ayazlı, 2012, s. 139, 176)

kakın-: pişman olmak (Ölmez, 1991, s. 96); tövbe etmek (Karaayak, 2021, s. 711)

(*kakın-* sözünün “pişman olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilin-*; “tövbe etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antık-*)

kal: aptal, deli, çılgın, şaşırılmış (Gulcalı, 2021, s. 484); kudurmuş (Hamilton, 2020, s. 159)

kal “aptal, deli, çılgın”

muntuz: geri zekâlı, aptal, şaşkın (Hamilton, 2020, s. 170)

mürki: (<< *Skr. mūrkhā*) aptal, cahil (Tokyürek, 2018, s. 898)

telve: çılgın, deli (Gulcalı, 2021, s. 524)

tümke: aptal, cahil, bilgisiz (Tokyürek, 2018, s. 969)

muñkul bolup kal tülvä tuymaz bilmäz boltular “Deliye dönüp duymaz/hissetmez oldular” (AY-X/626-627) (Gulcalı, 2021, s. 187, 270-271)

ärtiñü kal muntuz ermiş siz “Siz son derece deli ve şaşkın biriymişsiniz” (PK/A.13-14) (Hamilton, 2020, s. 76)

kaçan kişi azunınta tugdukda tümkä biligsiz mürki bolmışların... “İnsan hayat biçiminde doğduklarında akılsız, bilgisiz, ahmak olduklarını...” (AY-IV/2390-2392) (Tokyürek, 2018, s. 482-483, 592)

kal-: kalmak, arta kalmak (Gulcalı, 2021, s. 484); bırakılmış olmak (Hamilton, 2020, s. 159); olduğu gibi durmak (Çetin, 2020b, s. 441)

[*kal-* sözünün “kalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I)]

kala-: tutmak, saklamak (Elmalı, 2022, s. 412)

(*kala-* sözünün “saklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*; “tutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*)

kalak / kalık: 1. teras, köşk (Gulcalı, 2021, s. 484); saray (Tokyürek, 2018, s. 871); barınak, yer, mekan (Elmalı, 2022, s. 412); kule; 2. sema, gök (Ş. Tekin, 2019b, s. 400); gökyüzü (Karaayak, 2021, s. 711); 3. yukarı (Keskin, 2022, s. 605)

(*kalak / kalık* sözünün “barınak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alaçu / alaçuk*; “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “saray” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “gök, sema, gökyüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bavagir*; “köşk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ısrka*)

kalak / kalık “kule, mekân, yukarı”

ornag: konaklama yeri, yer, mevki, mekân (Gulcalı, 2021, s. 501)

oron: yer, mekân, orun (Gulcalı, 2021, s. 501)

öri: yukarı (Elmalı, 2022, s. 446)

sarvag: kule (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

üstürti: yukarı (Çetin, 2020b, s. 482)

üzük: üstün, yukarı (Tokyürek, 2018, s. 981)

yokaru: yukarı (Ayazlı, 2012, s. 365)

yüg: üst, yukarı (Tokyürek, 2018, s. 996)

yügerü: 1. tecelli etme 2. yukarı, yükseltme 3. şimdi, hâlihazırda
(Tokyürek, 2018, s. 997)

taki yime tegirmile kalaklar ısırkalar .../nü turur .. teg ögrünçülegülüğ ögenler bolur “Ve yine çepeçevre kuleler ve köşkler gibi .. durur. (Üstünde sal veya kayıklarla) tenezzühe çıkan nehirler vardır” (Maytr./31.22-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 211)

kamag kurtların koşuzların terkinin kannın yiriğniñ ornagi “Bütün böceklerin yığıldığı, kanın irinin toplandığı yer(dir)” (AY-X/226-227) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

öz oronların kâmişip ozdılar kaçdılar öñi öñi “(Hepsi) kendi mekânlarını bırakıp başka (yerlere) kaçtı” (AY-X/602-603) (Gulcalı, 2021, s. 185, 270)

süvri sançıgın öri [ke]lmiş başların k[od]ı sança çomururlar “Sivri mızraklarla yukarıya çıkan başları mızraklayarak aşağı batırırlar” (DAS/804-805) (Elmalı, 2022, s. 92, 243)

tört buluntın adruk körtle sarvaglar (bo)lur “Dört cihette müstesna ve güzel kuleler vardır” (Maytr./31.21-22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 80-81, 211)

üsdürti kudı inzünler “Yukarıdan aşağıya insinler” (AY-VIII/226) (Çetin, 2020b, s. 240, 369)

raçabumi atl(i)g artok elig han oronı yetinç orontaki bodis(a)t(a)vlarka yügürü üzüklärintä tamuka tüşä turur tınl(i)glar közünüp bodis(a)t(a)vnıñ küçintä yänä tamuka tüşmätin balıg başlıg y(ä)m(ä) bolmadın korkınçsız enç bolmuşları közünür “Rājabhūmi adlı pek çok hükümdar yeri yedinci yerdeki Bodhisattvalara yukarılarda cehenneme düşen canlılar görünüp Bodhisattvaların sayesinde yine cehenneme düşmeden (ve) yaralanmadan korkusuz (ve) rahat oldukları tezahür eder” (AY-IV/2779-2786) (Tokyürek, 2018, s. 510, 597)

kalañur-: sevinç göstermek, sıçramak (Ayazlı, 2012, s. 314)

saçıra-: sıçramak (Tokyürek, 2018, s. 923)

sikri-: sıçramak, atlamak (Elmalı, 2022, s. 456)

suçın-: çarpmak, sıçramak (Elmalı, 2022, s. 458)

ät'özläri köñülläri kalañurgaylar ögrünçin “Bedenleri, gönülleri sevinçle sıçrar” (AY-VI/1240-1241) (Ayazlı, 2012, s. 159, 179)

y(a)ruklar ätözindä saçırayu ünä turur “Işıklar bedeninde sıçrayıp yükselip durur” (AY-IV/2805-2806) (Tokyürek, 2018, s. 511-512, 598)

anta ötrü ç(a)ştane elig beg bar küçin üntürüp tölükün sikriyü barıp urumuke atl(i)g yekniñ töpüsinteki saçın tarta tutup “Bunun üzerine Hükümdar Caştana bütün gücünü ortaya koyup dinç bir şekilde sıçrayarak Urumukha adlı şeytanın tepesindeki saçını çekip tuttu” (DAS/3529-3533) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

kalı-: uçmak, havalanmak, yükselmek (T. Tekin, 2013, s. 54)

(*kalı-* sözünün “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

ag-)

kop-: kalkmak, uçmak, havalanmak (T. Tekin, 2013, s. 56)

uç-: uçmak (Ayazlı, 2012, s. 353)

*togan kuşuñ tırnakı ügüşüpen **kalıy**u barmış* “Şahin pençeleri yolunmuş olarak uçup gitmiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

*togan ügüz kuşu kuşlayu barmış utru talım kara kuş **kopupan** barmış tir* “Bir şahin, su kuşu avlamaya gitmiş. (Ama) yırtıcı bir kartal yerinden uçup karşısına çıkmış, der” (IB/43) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

***uçar** yultuzlar tüşgäy yer täpräğäy* “Uçan yıldızlar düşecek, yer sallanacak” (AY-VI/696-697) (Ayazlı, 2012, s. 116, 173)

kalımak: havada olma, uçma (Çetin, 2020b, s. 441); havaya kalkma, sıçrama (Ayazlı, 2012, s. 314)

uçmak: uçma (Ayazlı, 2012, s. 353)

***uçmak kalımak** edrem küseyür erser **uçmak kalımak** edrem bergey m(e)n* “Uçma kabiliyeti isterse (ona) uçma kabiliyeti vereceğim” (AY-VIII/1085-1087) (Çetin, 2020b, s. 312, 379)

kalın: 1. çok, fazla (Berbercan, 2016, s. 106); pek; kalabalık; büyük (Ş. Tekin, 2019b, s. 400); kalın, dolgun (Keskin, 2022, s. 605); sık; birçok (Ş. Tekin, 2019a, s. 41); yoğun (Çetin, 2020b, s. 441); 2. saygın, kutsal (Karaayak, 2021, s. 712)

[*kalın* sözünün “pek, büyük, çok, saygın, kutsal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “kalabalık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (II)*; “fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*; “sık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *berk*]

kalın “kalın, birçok, yoğun”

kop: birçok, bütün (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

tas: kaba, kalın (Keskin, 2022, s. 723)

teriñ: derin, yoğun (Karaayak, 2021, s. 792)

yogun: kaba, kalın, yoğun (Gulcalı, 2021, s. 558)

*yüz älig **kalın** böz aldımız* “Yüz elli kalın böz aldık” (HB/KöSa01.5-6) (Keskin, 2022, s. 136, 388)

***kop** türlüğ edgü kılınç kazgançı taluy ögüzde teriñrek titir* “Türlü türlü iyi amelleri, sevapları denizlerden, ırmaklardan daha derindir” (KİP/209-210) (Ş. Tekin, 2019a, s. 18, 24)

*uzun karı bilä otuz **tas** böz elig-dä alıp toguru tumlıtu sattımız* “Uzun ölçü ile otuz kaba bözü elden alıp doğru bir şekilde sattık” (HB/ArSa11.8-9) (Keskin, 2022, s. 123, 381)

burhanlarka tūriy[in]çä kertgünür biz “Buddhalara yoğun şekilde inanınız” (ABİT/181-182) (Karaayak, 2021, s. 76, 237)

kalınçsız: büsbütün, tamamen (Elmalı, 2022, s. 412); kalıntısız (Ş. Tekin, 2019b, s. 400)

(*kalınçsız* sözünün “büsbütün, tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

kalınçu: kalıntı, artık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352); miras (Karaayak, 2021, s. 712)

(*kalınçu* sözünün “artık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok* / *artuk*; “miras” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *humaru*)

yıd: artık, kalıntı (Tokyürek, 2018, s. 991)

yuk: kalıntı, artık (Çetin, 2020b, s. 491)

kalınçu aşığlar... “Kalıntı yiyciler...” (SİTA/331-332) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 106, 175)

yükünür m(e)n yıdın yukın tarkarmışlarka “Fazlalıklarından kurtulanların (dünya işlerini bertaraf edenlerin) önünde saygıyla eğiliyorum” (AY-VIII/139-140) (Çetin, 2020b, s. 234, 368)

kalınlık: bağ (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 400) [*bk. bağ (II)*]

kalısız: tamamen, büsbütün, bütün, hep (Elmalı, 2022, s. 413); bütünü, hepsi (Gulcalı, 2021, s. 484); eksiksiz, arta kalmaksızın (Çetin, 2020a, s. 275); kalan olmaksızın (Çetin, 2020b, s. 441); kalmamacasına, bakiyesiz (Ölmez, 1991, s. 96); tamamı (Karaayak, 2021, s. 712)

(*kalısız* sözünün “eksiksiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “bütün, hep, bütünü, hepsi, kalmamacasına, tamamı, büsbütün, tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

kalıt-: sıçratmak, yükseltmek, yukarı kaldırmak (Hamilton, 2020, s. 159)

(*kalıt-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*)

tik-: dikmek, yetiştirmek; yukarı kaldırmak (Ölmez, 1991, s. 115)

nom-lug tugug örü tikip .. nom-lug yagmur yagıtıp... “Öğreti tuğunu yukarı kaldırıp, öğretti yağmurunu yağdırıp...” (AY-III/154.4-6) (Ölmez, 1991, s. 44)

k(a)lp / kalp / klp: (< *Soğd. klp, krp, kōp* / *Toh.A kalp, Toh.B kālpa* < *Skr. kalpa*) zaman, devir (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352); dönem, çağ (Ayazlı, 2012, s. 315); zaman devri (Ş. Tekin, 2019b, s. 413)

[*k(a)lp* / *kalp* / *klp* sözünün “çağ, devir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çak* (I); “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*]

kolu: (<< *Skr. kālā*) zaman, dönem (Çetin, 2020b, s. 448)

öd: zaman, vakit, devir, dönem (Elmalı, 2022, s. 443)

yana ülgüsüz sansız kolti sanınça kalp üdlerdin berü yana turkaru ürüg uzatı köni kertü savıg ok y(a)rılıkayurlar erti “Ayrıca sayısız, sonsuz zamanlardan beri duran ebedî (ve) doğru sözü de buyururlardı” (AY-VIII/5-10) (Çetin, 2020b, s. 223, 367)

künli aylı ordular kolu[sın] tejin şaşurmaz “Güneş (ve) ay zamanını (ve) dengesini şaşırmaz” (AY-VIII/1647-1648) (Çetin, 2020b, s. 360, 385)

kim ol ödteki sutasome elig beg erti “Bir zamanlat Hükümdar Sutasoma vardı” (DAS/1732-1733) (Elmalı, 2022, s. 126, 254)

k(a)ltı / **kaltı**: eğer, ki, öyle ki (Tokyürek, 2018, s. 872); tıpkı, dahası (Ölmez, 1991, s. 96); örneğin (Ayazlı, 2012, s. 315); nasıl ki, gibi, ... nasılsa öyle (Çetin, 2020b, s. 441); nasıl, -diği zaman, şöyle ki, özellikle (Hamilton, 2020, s. 159); -dığı gibi (Ş. Tekin, 2019b, s. 400); aynı..., sanki ... (Gulcalı, 2021, s. 484); şayet (Berbercan, 2016, s. 106)

[*k(a)ltı* / *kaltı* sözünün “özellikle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglatı* (I); “eğer, şayet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apam*; “gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bigi*; “ki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birök* / *birük*; “-diği zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kaçan*; “aynı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınısızsız*]

k(a)ltı / *kaltı* “öyle ki, dahası, nasıl ki, nasıl”

kayu: bütün, (varolan) bütün her şey, bütün hepsi, ne kadar, nasıl, bazı, herhangi bir (Karaayak, 2021, s. 716)

kim: kim; ki, öyle ki, şayet (Ayazlı, 2012, s. 320)

ne: ne, nasıl (Ş. Tekin, 2019b, s. 433)

neçe: ne kadar; nasıl (Berbercan, 2016, s. 117)

neçete: o zaman ki, ne zaman; nasıl, nice (Ayazlı, 2012, s. 329)

neçok: nasıl (Elmalı, 2022, s. 437)

neçokin: nasıl, nasıl ki (Çetin, 2020b, s. 455)

neçökledi: nasıl; niçin (Elmalı, 2022, s. 437)

negök: nasıl, ne biçim (Tokyürek, 2018, s. 898)

negü: nasıl (Ş. Tekin, 2019b, s. 434)

negülük: nasıl, ne şekilde (Berbercan, 2016, s. 117)

nelük: niçin, nasıl (T. Tekin, 2013, s. 58)

neteg: nasıl, nasıl ki (Çetin, 2020b, s. 455)

netegin: niçin; nasıl (Elmalı, 2022, s. 438)

netegleti: nasıl, ne şekilde (Berbercan, 2016, s. 117)

ulatı: ve, dahası; başka (Karaayak, 2021, s. 812)

üzeliksiz: en üstün, dahası (Karaayak, 2021, s. 821)

yıme: ayrıca, dahası, her ne kadar, yine (Özbay, 2019, s. 156)

k(a)ltı bo nom ertini kayu kayu yir orunta kingütü yoriyur erser... “Öyle ki, bu öğreti mücevheri her nerede ayrıntısıyla yürüyor ise...” (AY-III/195.3-5) (Ölmez, 1991, s. 75)

ädgü nom art[ok ka]tıglanu bışrunu [y]orımak kayu ol tep tesär... “İyi öğretiyeye fazlasıyla (ulaşmak için) çabalayıp (onları) özümseyerek yaşaması nasıldır denirse...” (ABİT/507-508) (Karaayak, 2021, s. 107, 266)

ölütçi tınl(ı)glar monı [eşidip] neçök [ko]rkmazlar “Başkalarının canını alan katil canlılar (bütün) bunları (duyup) da nasıl korkmazlar?” (DAS/660-661) (Elmalı, 2022, s. 87, 241)

neçökin t(e)ñrim yalañuklar togup yana kişi ara seçe yalañuzın bolurlar yalañuklarka elig han “Tanrım insanlar nasıl insanlar arasında doğup da (bu) insanlara hükümdar olarak tek başlarına seçilirler?” (AY-VIII/1214-1217) (Çetin, 2020b, s. 323, 381)

yavaz belgüleri neçökledi belgüüg bolur “Kötü alametler nasıl ortaya çıkar?” (DAS/606-607) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

nızvanılarda yavlak takı negü bolgay “İhtiraslardan daha da kötüsü nasıl olur?” (Maytr./111.11-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 180-181, 271)

mahabutlar kuwragı negülük asılır üstelür... “Elementler toplanmasının nasıl azalıp arttığını...” (OB/4.4-5) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

neteg arıtdı-lar alkındurtı-lar erser... “(Onları) nasıl temizlediler, yok ettiler ise...” (AY-III/139.10-11) (Ölmez, 1991, s. 33)

edgü köñüllüg kişiler netegleti emlegü ol “İyi gönüllü kişiler nasıl tedavi etmelidir?” (OB/4.16-17) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

az övkä bilig[siz bilig]tä ulatı nızvanılar tıltagınta... “Hırs(larımız), öfke(lerimiz) (ile) cahilliğimizden dolayı dahası tutkularımız sebebiyle...” (ABİT/185-186) (Karaayak, 2021, s. 76, 238)

bir azunda takıgu satıp üzäl/iksiz yeg] bir kün bälirtäg igkä tägip ölgäli [bolur]
 “Bir dünyada tavuk satıp dahası bir gün ansızın hastalığa yakalanıp ölecektir”
 (ABİT/1125-1126) (Karaayak, 2021, s. 165, 313)

*ymä kam(a)g yäklär ul[u]glar todunçsuz uvutsuz suk yäk [birlä] yüz artokı kırk
 tümän yäk[niñ yavlak] biligiñä katılıp ögsüz köñülsüz boltı* “Dahası en büyük
 şeytanın utanmaz, ahlaksız ihtirasları, yüz kırk tümen şeytanın kötülüğü ile
 karışıp düşüncesiz oldu” (HU/10-14) (Özbay, 2019, s. 79, 92)

kam-: fırlatmak (Elmalı, 2022, s. 413) (bk. at-)

kam: şaman, kâhin (Keskin, 2022, s. 605)

(kam sözünün “kâhin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arji* /
arji / *arzi* / *arzi* / *erji* / *erzi* / *ırşı*)

kamag: tamamı, hepsi, bütün, hep, toplam, bütünüyle (Elmalı, 2022, s. 413); her şey
 (T. Tekin, 2013, s. 54); kamu (Ölmez, 1991, s. 96)

(kamag sözünün “tamamı, hepsi, bütün, hep” anlamıyla eş anlamlı olan söz /
 sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
alkugun)

kamag “toplam, her şey”

kamagun: bütün, hep, toplam, hep birlikte (Ölmez, 1991, s. 96)

kop: 1. çok, pek 2. hepsi, her şey (Gulcalı, 2021, s. 489)

terkin: yığın, birikim, toplam (Gulcalı, 2021, s. 527)

yügmek: yığın, toplam, küme, yığma (Ayazlı, 2012, s. 365)

kamag *üze yaruk boltı* “Her şeyin üzeri aydınlık oldu” (IB/26) (T. Tekin, 2013,
 s. 21, 29)

*ulug tirin kuvrag kamagun barça t(e)ngri t(e)ngri-si burkan-ka inçe tip ötüğ
 ötüindi-ler* “Ulu topluluk hepsi birlikte tanrı tanrısı Budaya şöylece belirttiler”
 (AY-III/197.8-10) (Ölmez, 1991, s. 77)

altun öñlög y(a)ruk yaltrıklıg kopta kötrülmiş nom eligi atl(ı)g nom bitigtä...
 “Altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden yüceöğreti şahı adlı sūtra kitabında...”
 (AY-X/1295-1297) (Gulcalı, 2021, s. 238, 279)

*küsäyür m(ä)n nomlazun, nirvan tegmä edi nomug b(ä)lgürtdäçi tolp kamag
 äd[gü] ädrämlär terkinin* “(Buddha’nın) bütün güzel erdemler(inin) toplamını
 ortaya çıkaran Nirvāṇa denilen asıl öğretiyi vaaz etmesini dilerim” (AY-
 X/1174-1177) (Gulcalı, 2021, s. 228-229, 277)

*s(ä)n ülgülänçsiz täñlänçsiz buyan ädgü kılınçlıg ulug bädük ediz yügümügig
 sindirdin bo nom ärdinig äşitdäçilär ymä yetinçsiz tutunçsuz ulug törlüg buyan
 ädgü kılınçlarıg bulurlar kazganurlar* “Senin (sahip olduğun) sayısız erdem
 büyük(lük) yığınını senden bu öğretiyi mücevherini dinleyecek olanlar da bu

erişilmez büyük, türlü erdemlerini kazanırlar” (AY-VI/548-553) (Ayazlı, 2012, s. 105-106, 172)

kamagın / kamagun / kamugun: bütün, hep, toplam, hep birlikte (Ölmez, 1991, s. 96); hepsi (birlikte) (Gulcalı, 2021, s. 485); bütünü, hepsi, bütünüyle (Çetin, 2020b, s. 441)

(*kamagın / kamagun / kamugun* sözünün “hep birlikte” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birgerü / birkerü*; “bütün, hep, bütünü, hepsi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle, hepsi (birlikte)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “toplam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamag*)

kamaglıg / kamaglık: bütün, hep, hepsi, tamamı (Tokyürek, 2018, s. 872); tüm, kamuya ait (Ölmez, 1991, s. 96); umum (Ş. Tekin, 2019b, s. 401)

(*kamaglıg / kamaglık* sözünün “bütün, hep, hepsi, tamamı, tüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

kamagtın: her taraftan (Gulcalı, 2021, s. 484)

kopdın / koptın: her yer, her taraftan (Gulcalı, 2021, s. 489)

yüz miñ kün t(ä)ñri y(a)rukı tæg kopdın sıñar kamagtın tægirmiläyü y(a)ruk[uñuz ol] “Her tarafı tamamen çevreleyen parıltınız yüz binlerce güneşin ışığı gibidir” (AY-X/1232-1234) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

kamagu / kamugu: bütün, hep, toptan, hep birlikte (Elmalı, 2022, s. 413); bütünü, hepsi (Çetin, 2020b, s. 441); tamamı (Tokyürek, 2018, s. 872)

(*kamagu / kamugu* sözünün “bütün, hep, bütünü, hepsi, tamamı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “hep birlikte” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birgerü / birkerü*; “toptan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birtem*)

kamala: (<< *Skr. kamala*) lotus çiçeği, bir unvan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

lenhua: lotus çiçeği (Hamilton, 2020, s. 169)

kök lenxua körgäy siz “Mavi lotuslar göreceksiniz” (PK/XXXVIII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 49)

kamçı: kamçı, kırbaç (Keskin, 2022, s. 606) (*bk. berge*)

kamgı: çarpık (Çetin, 2020b, s. 442) (*bk. eñrey*)

kamıl-: devrilmek, düşmek, yatmak (Elmalı, 2022, s. 413); bayılmak (Gulcalı, 2021, s. 485); yere yıkılmak (T. Tekin, 2013, s. 54); uzanmış olmak, boylu boyunca yere yatmış olmak, bir çul gibi boylu boyunca yere uzanmak (Hamilton, 2020, s. 160)

(*kamıl-* sözünün “devrilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtarıl-* / *aktarıl-*; “düşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çökle-*)

kamıl- “yatmak, bayılmak”

ögsire-: bayılmak, kendinden geçmek (Hamilton, 2020, s. 173)

tal-: bayılmak (Elmalı, 2022, s. 462)

yat-: yatmak, uzanmak (Gulcalı, 2021, s. 552)

yüg-: yığılmak, bayılmak (Gulcalı, 2021, s. 559)

sın arakı kamılmış kun[çuy]larnıñ sıñı süñüki kol[ı] butı teñridem hua çeçek teg seviglig ermez mü erti “Türbenin içinde gömülü yatan kadınların vücutları, kemikleri, kolu bacağı ilahi bir çiçek gibi sevimli değil miydi?” (DAS/2088-2091) (Elmalı, 2022, s. 139, 258)

yüksäk ediz orunluktın kodı öz kâmişti ög-sirädi talı ölüg täg kamılu tüşti “Yüksek ve değerli tahtından kendini yere attı; kendini kaybetti; bayıldı ve ölü gibi boylu boyunca yere düştü” (PK/LXI.5-7) (Hamilton, 2020, s. 61)

ögsüz bolup talıp “Şuurunu yitirerek bayılmış” (DAS/364-365) (Elmalı, 2022, s. 77, 237)

körü täğindim iki teginig ögsiz tınsız yaturlar arıg sämək içindä “İki prensi orman içinde baygın yatarken gördüm” (AY-X/812-813) (Gulcalı, 2021, s. 200, 273)

kamıt-: eğmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 401) (bk. *emit-*)

kamşaguçı: (“*tepregüçi*” ile birlikte) sarsıcı (Elmalı, 2022, s. 413)

tepregüçi: (“*kamşaguçı*” ile birlikte) sarsıcı (Elmalı, 2022, s. 468)

kamşamak: sallanma, titreme, oynama (Ölmez, 1991, s. 96)

tepremek: kımıldı, kımıldama, hareket etme, titreme (Ölmez, 1991, s. 114)

yir suv yomkı tepremeki kamşamakı... “Yer (ve) suyun büsbütün titremesi, sallanması...” (AY-III/184.8-9) (Ölmez, 1991, s. 67)

kamşat-: yerinden oynatmak, sarsmak (Özbay, 2019, s. 149); sallamak (Elmalı, 2022, s. 413)

sal-: bırakmak, salmak, atmak; sallamak (Elmalı, 2022, s. 452)

silk-: silkmek, sallamak (Çetin, 2020a, s. 290)

tepret-: kımıldatmak, hareket ettirmek, sarsmak (Elmalı, 2022, s. 468)

[... *tepr|etgeli [k]amşatgali um[azlar ...]* “... sarsıp sallayamazlar ...” (DAS/2580) (Elmalı, 2022, s. 158, 263)

ajok söğütünü butıkı tapa tetrü çınkaru körüp bödiyü kolın sala [...] “Aśoka ağacının budağına doğru dikkatli bir şekilde bakıp, dans ederek, kolunu sallayarak...” (DAS/3821-3822) (Elmalı, 2022, s. 200, 278)

silkmış ulug çağıyızın ünmiş ünnü tikisin vint tagdaki kuvragıyız barça eşidür yankusın “Büyük çanlarını sallayıp ses çıkardığında sesini, Vind Dağı’ndaki cemaatiniz duyar” (AY-VII/757-760) (Çetin, 2020a, s. 199, 226)

kam-tsi: (*Çin. kan zi*) Buda heykeli bulunan duvar gözü, oda (Ayazlı, 2012, s. 315)

(*kam-tsi* sözünün “oda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çintek*)

kan: hakan, han, hükümdar (Ölmez, 1991, s. 97); büyük hükümdar, imparator (Hamilton, 2020, s. 160)

(*kan* sözünün “han, hükümdar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “hakan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *el / il*)

m(a)haraaç: (< *Skr. mahārāja*) büyük hükümdar (Ayazlı, 2012, s. 327)

tegin özi barıp kolın yetip içgärü kañı kan tapa kigürdi “Prens oraya kendisi gidip adamı kolundan tutarak saraya (= içeriye) getirdi; babası hanın huzuruna soktu” (PK/XXV.1-3) (Hamilton, 2020, s. 43)

nä üçün kañım vaişiravane m(a)haraaçıg okıyur ötünür s(ä)n tep ayıtıg “Ne için babam Vaiśravaṇa Mahārāja’yı çağırıyorsun’ diye sordu” (AY-VI/936-938) (Ayazlı, 2012, s. 136, 176)

kan-: kanmak, doymak, ulaşmak, tatmin olmak (Çetin, 2020b, s. 442); yerine gelmek; yerine getirmek (Karaayak, 2021, s. 713)

(*kan-* sözünün “ulaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “yerine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*)

tod-: doymak (Ayazlı, 2012, s. 347)

todup kanıp anası yeti ünüki ymä birgärü “Annesi ve yedi yavrusunun (karnı) doymuş” (AY-X/614-615) (Gulcalı, 2021, s. 186, 270)

kanamlag: doymuş, tok (Ş. Tekin, 2019b, s. 401)

(*kanamlag* sözünün “tok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açsız*)

kañça: nereye (Wilkins, 2021, s. 328)

kanta: nerede, nereden; nereye (Elmalı, 2022, s. 414)

kaña: nereye (Ş. Tekin, 2019b, s. 402)

kayu: hangi, hangisi, neresi, nereye (Keskin, 2022, s. 613)

kança barır men “Nereye gidiyorum ben?” (IB/42) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

bo meniñ amrak ataçımın kanta eltir sizler “ ‘Benim sevgili babacığımı nereye götürüyorsunuz?’ ” (DAS/3151-3152) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

kaña yatzun “Nereye yatsın?” (Maytr./12.49-50) (Ş. Tekin, 2019b, s. 59, 199)

ädgü tutmayın kudı asır-a kişi-çä tutsar-män kayu-ka barsar öz köñül-inçä tapınça barzun “İyi hale getirmeden aşağı bir kişi gibi davranırsam, nereye giderse kendi istediği gibi gitsin” (HB/EvlEd01.21-23) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

kandur- / **kantur-**: (dileğini) yerine getirmek, (amacına) ulaştırmak, tatmin etmek, neticelendirmek (Gulcalı, 2021, s. 485); doyuma ulaştırmak, gerçekleştirmek, yerine getirmek (Ayazlı, 2012, s. 315); doyurmak, kandırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 402); tamamlamak (Tokyürek, 2018, s. 872)

(*kandur-* / *kantur-* sözünün “doyurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşa-*; “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*; “yerine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*)

kandur- / *kantur-* “tatmin etmek, gerçekleştirmek, kandırmak”

kıl-: yapmak, sağlamak, işlemek, etmek, gerçekleştirmek; göstermek (Karaayak, 2021, s. 721)

satyopayaçan: (<< *Skr. satyôpayācana*) tatmin etmek, yerine getirmek, tamamlamak; istekleri yerine getirmek (Elmalı, 2022, s. 453)

todur-: doyurmak, kandırmak, tatmin etmek (Ölmez, 1991, s. 115)

bo küsüşlärin barçanı köñül ey(i)n kanturgay m(ä)n “Bu isteklerin hepsini gönle göre gerçekleştireceğim” (AY-VI/1061-1062) (Ayazlı, 2012, s. 145, 177)

köñül üzä ömāk sakınmak kulguluk ol “Gönül ile düşünmeyi (ve) hatırlamayı gerçekleştirecektir” (ABİT/667-668) (Karaayak, 2021, s. 122, 279)

nom bulunç-ınga tegürüp alkınmak-sız tükemeksiz inçgü mengi üz-e todurup... “Öğreti kazancına ulaştırıp, (onları) bitmez, tükenmez rahat, huzur ile doyurup” (AY-III/154.8-10) (Ölmez, 1991, s. 44)

kanıg: gözde (T. Tekin, 2013, s. 55)

küsençig: arzu edilen, gözde, sevilen (Gulcalı, 2021, s. 482)

kanığı ölmüş “(Kızın) gözde sevgilisi ölmüş” (IB/57) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

sävär amrak **küsünçig** atayk(ı)yam ät’özi ärtimlig törölüg rakşazka opa şinjirtü tükätmiş “Sevgili gözde bebeğim, fâni yaradılışlı vücudu rākşasa tarafından yutulup yok olmuş” (AY-X/831-834) (Gulcalı, 2021, s. 202, 273)

kanınçsız: doyulmaz, doyulamayan (Elmalı, 2022, s. 414); çok güzel (Ölmez, 1991, s. 97); doyumsuz (Gulcalı, 2021, s. 485)

todunçsuz: (“**kanınçsız**” ile birlikte) doyulup bıkılmayan, doyumsuz (Elmalı, 2022, s. 473)

körü **kanınçsız** tokılı[g] ıdok altun ağızınız ol “Kutsal ağzınız bakıp doyulmaz güzelliğindedir” (AY-X/1085-1086) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

uzun turkaru y(a)rlıkançsız köñülin sansız üküş tınl(ı)glarığ azıgları üze tañkalayu ölürip **todun[çsuz]** kanınçsız [...] “Daima acımasızca pek çok canlıyı azı dişleriyle parçalayarak öldürerek doyulup kanılmayan...” (DAS/3554-3556) (Elmalı, 2022, s. 191, 275)

kanta: nerede, nereden; nereye (Elmalı, 2022, s. 414)

(*kanta* sözünün “nereye” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kança*)

kanteg: (<< *Skr. kañthāga* < *Skr. kañthā*) boğaz, boyun, gırtlak (Elmalı, 2022, s. 414)

(*kanteg* sözünün “boğaz, gırtlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bogaz* / *boguz*; “boyun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boyın* / *boyun*)

kañ: baba (Gulcalı, 2021, s. 485) (*bk. ata*)

kaña: nereye (Ş. Tekin, 2019b, s. 402) (*bk. kança*)

kañlıcı: arabacı (Elmalı, 2022, s. 414)

ulagçı: arabacı, ulağı sevk ve idare eden kimse (Keskin, 2022, s. 762)

kıtay daruga bürünüdäy elçi-lär-kä yam-ka bargu säkiz at ulag bir **ulag-çı** kişi “Kıтай Daruga (ve) Bürünüdäy elçilere posta yerine varacak sekiz at-ulak ile bir arabacı.” (HB/BuYön10.2-4) (Keskin, 2022, s. 230, 428)

kap-: kapmak, alıp kaçmak (Elmalı, 2022, s. 414); yakalamak, (zorla) almak (Gulcalı, 2021, s. 485)

tut-: tutmak, yakalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 484)

yul-: geri almak, zorlama yoluyla almak (Keskin, 2022, s. 799)

birisin kapıp eltür “Birini yakalayarak götürmüştü” (AY-X/520-521) (Gulcalı, 2021, s. 179-180, 269)

kadır bars tutmuş bolsar... “Yırtıcı bir kaplan yakalamış olsa...” (Maytr./33.17-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 83, 213)

kim {ça} ärklig bağ eşi küçün tutup çamlasar bu ok yer tählig iki yer berip alzun-lar yulzun-lar “Kim güçlü bey ve maiyetinin gücünü kullanıp itiraz ederse bizzat bu yere denk iki yer verip geri alsınlar” (HB/ArSa15.17-20) (Keskin, 2022, s. 127-128, 383)

kapag / kapıg: kapı, geçit (Çetin, 2020a, s. 276)

keçig: geçit (Çetin, 2020a, s. 277)

kısıl: boğaz, vadi, geçit (Elmalı, 2022, s. 422)

köprüg: köprü, geçit (Çetin, 2020a, s. 281)

mantalın dört kapıgında kişi turgurzun “Alanın dört kapısında (bire) kişi durdursun” (AY-VII/432-433) (Çetin, 2020a, s. 172, 221)

ügüzler keçigler içinte kemi köprügke okşayur siz “Nehirlerdeki köprü (ya da) gemi gibisiniz” (AY-VII/795-796) (Çetin, 2020a, s. 202, 226)

himavant tag kısıluğa baralım “Himavat dağındaki geçide ulaşalım” (DAS/4558-4559) (Elmalı, 2022, s. 224, 288)

kapagçı / kapıgçı: kapıcı, bekçi, muhafız (Hamilton, 2020, s. 161)

közetçi: bekçi, nöbetçi (Hamilton, 2020, s. 167)

kulluk: hizmet, hizmetkârlar, muhafız, kölelik (Hamilton, 2020, s. 167)

kügçi: bekçi, gözcü (Ayazlı, 2012, s. 325)

kapagçı kırkın biz “ Biz kapı bekçisi bekçisi kızlarız” (PK/XLII.5-6) (Hamilton, 2020, s. 51)

biz ordu kapag közütçi biz “Biz saray kapısının bekçileriyiz” (PK/XLIII.5-6) (Hamilton, 2020, s. 52)

ädgü ögli teginkä kulluk barır biz “İyi Düşünceli Prens’in hizmetinde gideceğiz” (PK/XXIII.3-4) (Hamilton, 2020, s. 42)

biznitä adın balık uluş ordo karşı kügçi küzütçi näçä tözün yavaş t(ä)ñrilär ärsärlär olar barça biziñçiläyü ök titip ıdalap kodgay kemişgäylär “Bizden başka ülkeyi, sarayı koruyan ne kadar asil Tanrı varsa, onların hepsi de bizim gibi terk edecekler” (AY-VI/674-679) (Ayazlı, 2012, s. 115, 173)

kapak: kapak, göz kapağı (Elmalı, 2022, s. 414)

örtük: kapak, örtü (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

yapak: kapak (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

*başındaki birer evin saçı a[nta] monta saçılıp birin tartmış teg tüp[t]üz kaşı **kapakı** közünü turur* “Başındaki saçının (telinin) her bir tanesi etrafa saçılmış, dümdüz kaşı (ve göz) kapağı tek tek (yukarı) çekilmiş gibi görünür durur” (DAS/3882-3884) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

kapın: (< Çin. *huā pán*) büyük desenli kâse, tabak (Keskin, 2022, s. 608)

(*kapın* sözünün “tabak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *idiş*)

kapar- / keper-: kabarmak, şişmek (Elmalı, 2022, s. 414)

sış-: şişmek (Karaayak, 2021, s. 774)

tañız-: (şişip) sıkışmak, kabarmak (Gulcalı, 2021, s. 519)

*etözinteki etleri [... **ka]parıp** kelti* “Bedenindeki etlerin (öz suyu) kabarak geldî” (DAS/2947-2948) (Elmalı, 2022, s. 171, 268)

*yetinç bo ätöz ö[ç]miştä ken **sışıp kepärip** kökärip tatarıp y[unçıp] artap...* “Yedincisi bu vücut yok olduktan sonra şişerek morarıp çürüyerek bozulup...” (ABİT/576-577) (Karaayak, 2021, s. 113, 271)

*ämiğlärim bälintäg, äv(i)dip **tañızıp** süt akar* “Memelerim aniden şişip süt akar” (AY-X/655-656) (Gulcalı, 2021, s. 189-190, 271)

kaplıg: [< Çin. *xiá* (GOÇ. *xhja:p*) + T. {+IXg}] kaplı, tulumlu (Keskin, 2022, s. 608)

küplüg: küplü, kaplı (Keskin, 2022, s. 649)

*m(ä)n kutaçuk tu-nuñ turpan-ta bılayuk-ta **küp-lüg kaplıg** idiş-lig bor-um yok* “Ben Kutaçuk Tu’nun Turfan’da Bılayuk’ta ne küpte ne kapta şarabım yoktur” (HB/Kar91.1-3) (Keskin, 2022, s. 353, 481)

kar-: karıştırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 402)

kat-: karıştırmak; bitap düşmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 403)

şaşur-: şaşırmak, karıştırmak (Berbercan, 2016, s. 130)

teğşür-: değiştirmek, karıştırmak (Berbercan, 2016, s. 132)

*luglarıg birle (kaltı) -mız **kardımız** ..* “Buhurdanları karıştırıp alt-üst ettik” (Maytr./69.8-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 129, 241)

*şankig alplarıg **katdımı(z) kardımız*** “Şankha’yı (ve diğer) kudretleri birbirine düşürdük” (Maytr./62.20-21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 120, 236)

*munı munçulayı adırtlap kesinlerniñ adırtın birmiş kergek otların **şaşurmadın** kezigin bu ödlerniñ içinte yaragınça yonınça itip tüzüp uz katıp...* “İşte bu şekilde kesinlerin farkını ayırt edip ilaçlarını şaşırmadan sırasıyla vermek gerek. Bu (sayılan) zamanların içinde (hastalığın) faydasına, usulüne göre hazırlayıp, düzenleyip ustaca karıştırarak...” (OB/6.5-9) (Berbercan, 2016, s. 40, 60)

kara: 1. kara, siyah (Elmalı, 2022, s. 415); karanlık (Özbay, 2019, s. 149); 2. halk, avam tabakası (Ölmez, 1991, s. 97); avam, alt tabaka (T. Tekin, 2013, s. 55); 3. kötü (Tokyürek, 2018, s. 873); 4. kişi adı (Hamilton, 2020, s. 161)

(*kara* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “halk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodun / budun*)

kara “kara, siyah, karanlık”

karaŋgu: karanlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 402)

kararig: karanlık, kara (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

mekke: (< *Çin. mò*) siyah; mürekkep (Elmalı, 2022, s. 434)

tünerig: karanlık (Özbay, 2019, s. 154)

yagız: kara, esmer, yağız (Elmalı, 2022, s. 488)

y(a)ruksuz: ışıksız, karanlık (Gulcalı, 2021, s. 552)

k(a)ra *saçı tügüklüg turur erti* “Kara saç (hep) örülü olurdu” (DAS/71) (Elmalı, 2022, s. 67, 234)

karaŋgudın karaŋguka *barmış osuglug bolurlar* “Karanlıklardan karanlıklara girmiş gibi olurlar” (Maytr./74.19-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 139, 247)

meniñ yime kararigımın yarutı birzün tsuyumta yazukumta boşuyı birzün “Benim de karanlığımı (yani bilgisizliğimi) aydınlatsın (yani gidersin), suçlarımdan (beni) kurtarsın” (KİP/199-200) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

öñre monuñ töpüsünteki m[e]k[ke] teg k(a)ra saçı tügüklüg turur erti “Daha önceleri bunun başındaki siyah mürekkep gibi (olan) kara saç (hep) örülü olurdu” (DAS/69-71) (Elmalı, 2022, s. 67, 234)

y(a)ruk yıldızn t(ä)ñri yerin tünärig yıldızn tamu yerin biltim(i)z “Aydınlık özünü-tanrı ülkesini, karanlık özünü-cehennem ülkesini tanıdık” (HU/198-200) (Özbay, 2019, s. 85, 93)

bo yertinçüdeki yagız [...] ot yem sanınça erti “Bu dünyadaki kara (toprak)...bitki sayısınca idi” (DAS/2576-2577) (Elmalı, 2022, s. 158, 263)

kara küji: (< *Moğ. küji* < *Çin. hiang chu*) tütsü, kara günlük yağı (Çetin, 2020a, s. 276)

(*kara küji* sözünün “tütsü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıslagu*)

karabaş: köle, carıye (Keskin, 2022, s. 609)

(*karabaş* sözünün “carıye” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *abınçu*)

kul: kul, köle (Keskin, 2022, s. 638)

kulut: kul, köle (Elmalı, 2022, s. 429)

kün: carıye, köle (Keskin, 2022, s. 648)

pukın atl(ı)g karabaş üz-ä kın[sun] ayag-ka tögimlig ärklig bolz-un “Pukın adlı köleye saygıdeğer Kınsun sahip olsun” (HB/KöSa02.9-10) (Keskin, 2022, s. 138, 389)

bu tonug soyup almış-ka kulum öldi “ ‘Bu elbiseyi soyup aldığına göre kölem öldü’ ” (HB/Çeş82.7-8) (Keskin, 2022, s. 319, 463)

[ı]dok kañım ay punyabalı[ka yı]lın törtünç ay sekiz [yañıka] kulutı çaitso tut(u)ñ [okıy]u tegintim burhan bolayım “Aziz babam Ay Punyabalin için yılın dördüncü ayının sekizinci günü onun kölesi (ben) Çaitso Tutuñ okuyarak saygı ile sundum. Buda olayım” (DAS/1749-1752) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

m(ä)n toyın-çog mäniñ küñ-nüñ nägü ärsär bar tep otuz-ka kul-ka çam kıl(m)a(z-m(ä)n “Ben Toyınçog, benim kölemin her neyi (ile ilgili) olursa olsun Otuz’a, kuluna itiraz etmem” (HB/Çeş20.14-1v) (Keskin, 2022, s. 289, 449)

karak: göz, gözbebeği (Elmalı, 2022, s. 415)

köz: göz (Ayazlı, 2012, s. 323)

tamturmuş yula yalını teg közi karakı yalınayu tegzinü turur “Tutuşturulmuş meşale ateşi gibi parlayıp, dönüp duran gözleri var” (DAS/3552-3554) (Elmalı, 2022, s. 191, 275)

karañgu: karanlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 402) (bk. kara)

kararig: karanlık, kara (Ş. Tekin, 2019a, s. 41) (bk. kara)

karga: karga (Ş. Tekin, 2019b, s. 402)

kuzgun: kuzgun, karga (Hamilton, 2020, s. 168)

kargalar kuzgunlar örtlög yalınlig etüzin et yumgak etüzlöglerig soka talmayu yiyürler erser “Kargalar, kuzgunlar, alevli vücutları ile et ve yumak vücutluları döverek, parçalayarak yerler” (Maytr./74.51-54) (Ş. Tekin, 2019b, s. 140, 247)

kuş kuzgun konsa ışığ-ag tartg-ı men “Kargalar veya (başka) kuşlar konuştuğu zaman ben ipi çekerim” (PK/LXXX.3-5) (Hamilton, 2020, s. 70)

kargaşa: kargaşa, anlaşmazlık (Keskin, 2022, s. 609)

(*kargaşa* sözünün “anlaşmazlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogı / çugı*)

karı (I): ihtiyar, büyük (Ş. Tekin, 2019b, s. 402); yaşlı (Elmalı, 2022, s. 415); yaşlı adam (Hamilton, 2020, s. 161)

[*karı (I)* sözünün; “yaşlı adam, ihtiyar, yaşlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avıçga / avınçga*]

karı (II): karışık, koşullu (Tokyürek, 2018, s. 873)

karı (II) “koşullu”

katı: karışık, koşullu (Tokyürek, 2018, s. 873)

karı (III): ölçü; arşın, endaze (Keskin, 2022, s. 610)

[*karı (III)* sözünün “arşın, endaze” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çığ*]

karı (III) “ölçü”

sakış: sayı, ölçü (Ölmez, 1991, s. 110)

teñ: kadar; ölçü (Ş. Tekin, 2019b, s. 472)

yañ: (< Çin. *yang*) tarz, biçim, şekil, ölçü (Ölmez, 1991, s. 122)

uzun karı bilä otuz tas böz elig-dä alıp toguru tumlıtu sattımız “Uzun ölçü ile otuz kaba bözü elden alıp doğru bir şekilde sattık” (HB/ArSa11.8-9) (Keskin, 2022, s. 123, 381)

buyan edgü kılınç-ning sanın sakış-ın kim ülgülegeli sanagalı ugay “İyi davranışın sayısını kim sayabilecek, hesaplayabilecek?” (AY-III/167.13-15) (Ölmez, 1991, s. 54)

teng tavar bolsar takı yime ogri teñi bolgay “Ölçülebilecek bir mal olsa idi yine de ölçüsü yanlış çıkacak idi” (Maytr./38.25-26) (Ş. Tekin, 2019b, s. 89, 216)

karıç: ölçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 403)

küri: ölçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 425)

kürilik: ölçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 425)

şık: (< Çin. *shi*) hububat ölçüsü, ölçek (Karaayak, 2021, s. 781)

karıçın çikin kürin kürilikin tınlıglarig ardılar yuvdılar “Ölçeklerle, kilelerle insanları aldattılar” (Maytr./75.39-41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 142, 248)

otuz şık kara burçak üzä... “Otuz ölçek siyah fasulye ile...” (ABİT/1083) (Karaayak, 2021, s. 161, 310)

karıl-: karışmak (Ölmez, 1991, s. 97) (*bk. bal-*)

karıla-: ölçmek (Keskin, 2022, s. 610)

teñle-: kıyaslamak, ölçmek, karşılaştırmak (Gulcalı, 2021, s. 524)

ülgüle-: ölçmek, tartmak (Ölmez, 1991, s. 121)

k(a)rıl(a)p aldım “Ölçerek aldım” (HB/KöSa08.8-9) (Keskin, 2022, s. 144, 392)

buyan edgü kılınç-ıg takı ülgüle'geli tenglegeli boltukmaz “İyi davranışı da karşılaştırabilmek, kıyaslayabilmek mümkün değildir” (AY-III/167.7-8) (Ölmez, 1991, s. 54)

karıltarak: (“*bilezük*” ile birlikte) bilezik (Elmalı, 2022, s. 415) (*bk. bilezük*)

karım: çukur, hendek (Çetin, 2020a, s. 276); su çukuru (Ş. Tekin, 2019b, s. 403)

oy: çukur (Ş. Tekin, 2019b, s. 441)

suburgan: (< ?) çukur, mezar (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

uya: çukur (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

ootlug karımta tüşdeçilerig... “Ateş çukurlarına düşenleri...” (AY-VII/839-840) (Çetin, 2020a, s. 206, 227)

kozlug oylarda südrüyürler “Alevli kömür çukurlarına sürüklerler” (Maytr./84.49-50) (Ş. Tekin, 2019b, s. 156, 256)

(s)uburganlar ara kemişinler “Mezarlar arasına atın!” (Maytr./5.11) (Ş. Tekin, 2019b, s. 47, 192)

anta ölüp senik yideçilerneñ bursıñ kuvragda öñre aşadaçılarnañ ornı uyası avış tamu üçün avış tamuda togdılar “Orada öldükten sonra manastıra ait olan şeyleri yiyenlerin, manastır (sakinlerin)den önce yiyenlerin yeri, çukuru Avici cehennemi olduğu için Avici cehenneminde doğdular” (Maytr./72.1-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 134, 244)

karın: karın, ana rahmi (Ş. Tekin, 2019b, s. 403); iç (Elmalı, 2022, s. 415)

(*karın* sözünün “iç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “karın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar* / *bagır*)

karınçlıg: hakaret, aşağılama (Ş. Tekin, 2019b, s. 403)

(*karınçlıg* sözünün “hakaret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çulvu*)

karışmak: karışıklık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352); kavga etme (Ayazlı, 2012, s. 316)

(*karışmak* sözünün “karışıklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgak*)

yoña{r}şmak: kavga etme (Ayazlı, 2012, s. 365)

yintäm bāklämāk bukağulamak ölürmāk ämgätmāk tötüşmāk karışmak yoña{r}şmak ayıglaşmak yazuksuzug yalarmakta ulatı ayıg törölär bolgay “Sürekli pranga, öldürme işkence etme, savaşıma, iftiralaşıma, suçsuzlardan şüphelenme (ve) gibi kötü âdetler (durumlar) olacak” (AY-VI/684-688) (Ayazlı, 2012, s. 115-116, 173)

karpi: (<< *Skr. garbha*) iç, orta; kaliks çiçeği (Karaayak, 2021, s. 714)

(*karpi* sözünün “iç, orta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*)

karşı (I): 1. karşı, rakip (T. Tekin, 2013, s. 55); 2. kavga (Ayazlı, 2012, s. 316)

[*karşı (I)* sözünün “kavga” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atış*]

karşı (II): köşk, saray (Elmalı, 2022, s. 415); karargâh (Çetin, 2020b, s. 442)

[*karşı (II)* sözünün “saray” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “köşk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ısırka*]

karşısız: kavgasız (Ayazlı, 2012, s. 316) (*bk. erişsiz*)

kart: yara, çiban (Gulcalı, 2021, s. 486)

(*kart* sözünün “yara” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balığ*; “çiban” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bez*)

karva-: kucaklamak (Elmalı, 2022, s. 415)

kuç-: kucaklamak (Elmalı, 2022, s. 429)

*elig beg uzatı bizni bürter erti **kavrayur** erti* “Hükümdar sürekli bizi sarmalayıp kucaklardı” (DAS/2333-2334) (Elmalı, 2022, s. 149, 260-261)

*bular [ok öñre yumşak] yılın koolları[n sever taplar amrakların] **kuçmazlar** mu erti* “Bunlar (önceden yumuşak) sıcak, kollarıyla (sevip, arzular; sevgililerini) kucaklamazlar mıydı?” (DAS/2096-2098) (Elmalı, 2022, s. 139-140, 258)

kasınçığ / kaşınçığ: 1. korkunç, korku verici (Ölmez, 1991, s. 97); 2. pek çok (Ş. Tekin, 2019a, s. 41); aşırı derece, fazlasıyla (Ayazlı, 2012, s. 316)

(*kasınçığ / kaşınçığ* sözünün “pek çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “korkunç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beliñteg*; “fazlasıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*)

kaş: değerli bir taş, yeşim taşı (Çetin, 2020b, s. 442); süs taşı, kırat, kaş taşı (Ayazlı, 2012, s. 316); değerli taş (Elmalı, 2022, s. 415)

(*kaş* sözünün “değerli taş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erdini / erdni / ertini / ratna*)

kat: 1. kat, tabaka (Çetin, 2020b, s. 442); katman, kıvrım, sıra (Hamilton, 2020, s. 161); 2. defa, kez, kere (Elmalı, 2022, s. 415)

(*kat* sözünün “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*)

kat “defa, kez, kere”

kata: defa, kez (Elmalı, 2022, s. 415); kere (Kılıç Cengiz, 2021, s. 352)

kurla: defa, kez, sefer (Ölmez, 1991, s. 102)

üdün: zaman, vakit, kere (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

yolı: defa, kez, kere (Ölmez, 1991, s. 125)

yavlaķıña yagız yer hatunı [altı] [kat] tepreyü kamşayı közünmez mü “Kötülüğüne (karşı) yeryüzü kraliçesi altı kere sarsılıp sallanark görünmez mi?” (DAS/2558-2559) (Elmalı, 2022, s. 157, 263)

iki kata tamırım tokıp üçünç tokıyü umadın tına turur “Damarım iki kere atıyor, üçüncüye atamadan nefeslenerek duruyor” (DAS/2691-2693) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

üküş kurla burkan-lar-ka nom tilgen-in evirtgeli ötüğçi boltum “Pek çok defa Budalara öğreti tekerleğini çevirmeleri için ricacı oldum” (AY-III/163.17-19) (Ölmez, 1991, s. 51)

ymä bir üdün... “Yine bir keresinde...” (SİTA/8) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 69, 163)

üç yol-ı ongarula tegzinip kitip birtin singar olurdılar “Üç kere sağa doğru dönüp, gidip sağ tarafa oturdular” (AY-III/131.16-17) (Ölmez, 1991, s. 23)

kat- (I): 1. eklemek, katmak, karıştırmak (Elmalı, 2022, s. 415)

[*kat- (I)* sözünün “karıştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kar-*]

kat- (I) “eklemek, katmak”

kon-: eklemek, yerleştirmek (Keskin, 2022, s. 631)

koş-: eklemek, katmak (Keskin, 2022, s. 632)

sap-: eklemek, bağlamak; onarmak (T. Tekin, 2013, s. 60)

sok-: sokmak, eklemek (Keskin, 2022, s. 705)

ula-: bağlamak, eklemek (Elmalı, 2022, s. 482)

üste-: çoğaltmak, eklemek (Ayazlı, 2012, s. 357)

beş törlüg bodugka ıgaç yelimin katıp yañı arıg yürün böztä otırata t(ä)ñrim *siziñ körkünjüzni bädizätzün* “Beş tür boyaya ağaç tutkalını katıp, yeni, temiz, beyaz bir bezin ortasına Tanrım sizin güzelliğinizi resmettirsın” (AY-VI/1005-1008) (Ayazlı, 2012, s. 141, 176)

böz-lük monçuk konup... “Bözlük boncuk ekleyip...” (HB/Kar107.14) (Keskin, 2022, s. 358, 483)

*bermâdin kâçür-s(â)r-m(â)n bir-kâ bir **koşup** berür-m(â)n* “Verme zamanını geçirsem bire bir katıp veririm” (HB/Borç24.6-8) (Keskin, 2022, s. 184-185, 409)

*üzik **sokup** berürm(â)n* “Hece ekleyip veririm” (HB/Çeş85.5) (Keskin, 2022, s. 321, 464)

*olig (?) ığaçın ertingü **uladılar** erti* “Burgu gibi (bir) ağaçla çok sıkı (bir şekilde onu) bağladılar” (DAS/4022) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

kat- (II): katılaşmak, kaskatı olmak (Elmalı, 2022, s. 415); sertleşmek (Gulcalı, 2021, s. 486)

kat- (II) “sertleşmek”

katı-: sertleşmek, zor hâle gelmek (Çetin, 2020b, s. 442)

*kadır yavlak yagmur yagıp üdsüz kolusuz **katıyur*** “Korkunç, kötü yağmur yağarak zamansız sırasız katılaşır” (AY-VIII/1336-1337) (Çetin, 2020b, s. 333, 382)

kata: defa, sıra, kez (Ayazlı, 2012, s. 316); kere (Karaayak, 2021, s. 714)

(*kata* sözünün “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “defa, kez, kere” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kat*)

katag / katıg: sert, haşın, katı (Ş. Tekin, 2019b, s. 404); sağlam, sıkı (Karaayak, 2021, s. 715); zor (Çetin, 2020b, s. 442)

(*katag / katıg* sözünün “sert, sıkı, katı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek / b(e)k*; “zor” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ / açag*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*)

kataglan- / katıglan-: cehdetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 404); gayret etmek, çabalamak (Hamilton, 2020, s. 161); katlanmak (Elmalı, 2022, s. 416); ulaşmaya çalışmak (Karaayak, 2021, s. 715); alıştırmayla meşgul olmak / uğraşmak (Gulcalı, 2021, s. 486)

kataglan- / katıglan- “cehdetmek, gayret etmek, çabalamak, katlanmak”

küçe-: zorlamak, çabalamak (Keskin, 2022, s. 645)

ser-: dayanmak, katlanmak (Gulcalı, 2021, s. 512)

tavran-: gayret etmek, çabalamak (Gulcalı, 2021, s. 521)

tegin-: cehdetmek; kabullenmek, düçar olmak; hürmetle bir şey yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

tegzin-: dönmek; cehdetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 472)

titin-: didinmek, çabalamak (Keskin, 2022, s. 739)

amti siz kataglanıñ “Şimdi siz gayret edin” (PK/XXVII.5) (Hamilton, 2020, s. 44)

amti ärsär biz bu bitig-täki atl(i)g-ça çıgay bodun-lar-nıñ küçümüz yok üçün kalan-lıg yer-ni m-ä biz-kä äksitmätin s(a)ñgik yer-ni tarıp s(a)ñın bermätin küçümüñ “Şimdi ise bu senette adları olan fakir halkların, (bizim) gücümüz olmadığı için kalanlı araziye işlemeden (ve) manastıra ait araziye de işleyip haracını vermeden zorlukla (duruyoruz)” (HB/Çeş30.11-14) (Keskin, 2022, s. 300, 453)

ol çatıkıg kiltukta ağır ulug yagız yer sārū umatın bir üdtä täprädi ırgaldı bütürü “(O) bu doğum efsanesini gerçekleştirdiğinde büyük yer dayanamayıp bütünüyle titredi” (AY-X/593-596) (Gulcalı, 2021, s. 185, 270)

bo ögrätigdä bışrunıñlar ögräti[niñ]lär tavrarıñlar katıglarıñlar “Bu eğitimde talim alınız, çabalayınız” (AY-X/1544-1546) (Gulcalı, 2021, s. 257, 281)

kataglıg / katıglıg: pek (Ş. Tekin, 2019b, s. 404); ağır, zorlu (Berbercan, 2016, s. 107); sert, katı (Tokyürek, 2018, s. 874)

(*kataglıg / katıglıg* sözünün “pek, ağır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “katı, sert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek / b(e)k*)

küçlüg: güçlü, zorlu (Berbercan, 2016, s. 114)

kış ödlerte bulganur sanıpat atl(i)g katıglıg ig “Sanıpat adlı zorlu hastalık kış zamanında bulaşır” (OB/7.15-16) (Berbercan, 2016, s. 41, 61)

katake: (<< *Skr. kaṭaka*) çember, daire (Elmalı, 2022, s. 416)

(*katake* sözünün “daire” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çakır / çakir / çak(i)r / çkr / çakr / çkar*)

mandal: (<< *Skr. maṇḍala*) daire, çember (Çetin, 2020b, s. 453)

pryan: (< *Toh.A pryām* < *Skr. paryāṇa*) çember, daire çevresi, çilehane (Elmalı, 2022, s. 449)

tegirmi: daire, çember (Çetin, 2020a, s. 294)

tilgen: tekerlek, çark, çember (Elmalı, 2022, s. 472)

ol üstün [bav]ag(e)r altın aviş tamu katake kim özlügler bar erser .. 'eñ ke[n]inte ölmeginçe ozmakla[rı] yok “O, üstteki Bhavāgra cennetinden, alttaki avīci cehennemine kadar olan bu dairede, ne kadar canlı var ise, ancak ölünce kurtuluşa ereceklerdir” (DAS/4313-4317) (Elmalı, 2022, s. 216, 284)

dirjul tutmul eligiñiz tegirmi tokırlıg başıñız ol “Elinizde üç kancalı mızrak tutarsınız (ve) yuvarlak başınız (topuz) vardır” (AY-VII/760-761) (Çetin, 2020a, s. 199, 226)

kö[rki] meñizi ay t(e)ñri tilgeninte sevigligrek [kö]zi kapakı tüptüz kaşı kirpiki kök rajav(a)rt öñlüg “Görünüşü ayın çemberinden daha sevimli, gözü kırışksız, kaşı kirpiği gök mavisi rengindeydi” (DAS/4093-4095) (Elmalı, 2022, s. 209, 282)

katar-: çevirmek (Elmalı, 2022, s. 416) (*bk. egir- / ejir-*)

katgur-: kahkaha atmak, yüksek sesle gülmek (Karaayak, 2021, s. 715)

kül-: yüksek sesle gülmek, kahkaha atmak (Karaayak, 2021, s. 740)

kültümüz katgurd<u>muz “Yüksek sesle güldük, kahkaha attık” (ABİT/15) (Karaayak, 2021, s. 60, 224)

katı: karışık, koşullu (Tokyürek, 2018, s. 873)

[*katı* sözünün “koşullu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karı* (II)]

katı-: sertleşmek, zor hâle gelmek (Çetin, 2020b, s. 442)

[*katı-* sözünün “sertleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kat-* (II)]

katıgdı / katıgtı: sıkı, sıkıca (T. Tekin, 2013, s. 55); iyice, sağlamca (Çetin, 2020a, s. 276); sertçe (Tokyürek, 2018, s. 874)

(*katıgdı / katıgtı* sözünün “sıkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek / b(e)k*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añsız*; “sağlamca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgükerü*)

katıglanmaklıg: çabalayan (Karaayak, 2021, s. 715); gayretli, güçlü (Ayazlı, 2012, s. 317)

(*katıglanmaklıg* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*)

sımtagsız: gayretli (Karaayak, 2021, s. 773)

ken käligmä üdlärtä katıglanmaklıg küçünj üzä... “Gelecek zamanlarda gayretinle gücünle...” (AY-VI/564-566) (Ayazlı, 2012, s. 107, 172)

bo dyan sımtagsız köñülin [bısrnz][u]nlar ögrätinzünlär “Bu meditasyonu gayretli düşünceleriyle çalışsınlar öğrensınlar” (ABİT/1457-1458) (Karaayak, 2021, s. 196, 337)

katıksız: katkısız, saf (Tokyürek, 2018, s. 874)

[*katıksız* sözünün “saf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg* (I)]

katıl-: görüşmek, birlikte olmak (Elmalı, 2022, s. 416); karışmak, müdahale etmek (Keskin, 2022, s. 611); katılmak (Ölmez, 1991, s. 97)

(*katıl-* sözünün “görüşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*; “karışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bal-*)

katılış-: karışmak; ilişkide bulunmak (Karaayak, 2021, s. 715)

(*katılış-* sözünün “karışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bal-*)

kavış-: birleşmek; ilişkide bulunmak (Karaayak, 2021, s. 715)

i[kin]ti bo ätöznüñ ög kañ birlä katılışıp kavışıp kızıl yürüñ ät kan kavışmak üzä bütmişin kolulaguluk ol “İkincisi bu vücudun anne (ve) baba ile birleşerek ilişkide bulunması, kırmızı etinin (ve) beyaz kanının (birbiriyle) karışması [cinsel birliktelik] ile (bu kirliliğin) bittiğini düşünecektir” (ABİT/555-558) (Karaayak, 2021, s. 111, 270)

katnayu: tekrardan, yeniden (Gulcalı, 2021, s. 486) (*bk. ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü*)

katrun-: kuvvetlenmek, katılaşmak (Elmalı, 2022, s. 416)

küçe-: kuvvetlenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 424)

küçed-: güçlenmek, kuvvetlenmek (Ölmez, 1991, s. 103)

yaval-: kuvvetlenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 506)

yürekin katrunup ükü[ş yum]şak savın ötleüyü eri[gleüyü ...] inçe tep tedi “Yüreğini kuvvetlendirip pek çok tatlı sözle nasihat ederek ... şöyle dedi” (DAS/2288-2290) (Elmalı, 2022, s. 148, 260)

buruntukın küçeyü soydurur erdimiz “Gem ile zorla sürükler idik” (Maytr./110.6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 179, 270)

utun nız-vanı-lar-nıñ küçeddükinte... “Kötü tutkuların güçlendiği anlarda...” (AY-III/133.19) (Ölmez, 1991, s. 27)

yavalmış yaruk yaltrıkın tegriklep kayu kayu tütrüm teriñ sakınç sakınur (e)rki siz “(Gittikçe?) kuvvetlenen bir ışık (ve) parıltı ile etrafınız çevrili olduğu hâlde nice nice derin istişraklara dalarsınız siz” (Maytr./39.13-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 91, 217)

kavgak: örtü, kılıf (Keskin, 2022, s. 611)

(*kavgak* sözünün “örtü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşük*)

kın: kın, kılıf (Elmalı, 2022, s. 422)

kınıntın yitti biçektin t[artıp] [ogu]lın b[ogu]zlagalı [...] “Kınından keskin kılıcını çekip oğlunu boğazlamak için (kılıcı oğlunun boğazına götürmüş)” (DAS/1424-1425) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

kavır-: derlemek, toplamak, özetlemek (Elmalı, 2022, s. 416); bir araya getirmek; çevirmek, yönetmek (Çetin, 2020b, s. 442)

(*kavır-* sözünün “yönetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*; “toplamak, bir araya getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdi-*)

ter-: derlemek, toplamak, bir araya getirmek (Çetin, 2020b, s. 472)

takı ança kavıra emgekin sö[zleyin] “Öyleyse bu ızdırapları kısaca özetleyerek anlatayım” (DAS/813) (Elmalı, 2022, s. 92, 243)

ornanguluk ev barklı öz iltینگülük yevegler yıgmuş termiş ed tavar bolar barça yumgın saçılur “(İnsanların) oturacağı ev bark, kendilerine edindikleri eşya, biriktirdikleri mal mülk, bunlar hep birden dağılır” (AY-VIII/1320-1323) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

kavıra: hülasaten (Ş. Tekin, 2019b, s. 404); kısaca (Karaayak, 2021, s. 715)

kavırak(ı)ya: kısaca, kısa özet olarak (Gulcalı, 2021, s. 486)

yıgyırak (?): kısaca, topluca (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

[kav]ırasınça o[kıt]u körkitü [sö]zläyü berälim “Kısaca anlatalım, gösterelim (ve) söyleyelim” (ABİT/509) (Karaayak, 2021, s. 107, 266)

ne yime tire yıgyırak ayu bireyin “Ancak bunun hakkında topluca (şunu) söyleyeyim” (Maytr./13.40-41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 61, 200)

kavırak(ı)ya: kısaca, kısa özet olarak (Gulcalı, 2021, s. 486)

(*kavırak(ı)ya* sözünün “kısaca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavıra*)

kavış- / kawış-: buluşmak, kavuşmak (Hamilton, 2020, s. 161); birleşmek, bir araya gelmek (Elmalı, 2022, s. 416); ilişkide bulunmak (Karaayak, 2021, s. 715)

(*kavış- / kawış-* sözünün “birleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birik-*; “ilişkide bulunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katılış-*)

kavış- / kawış- “buluşmak, bir araya gelmek”

kovra-: bir araya gelmek, yığılmak, toplanmak (Hamilton, 2020, s. 166)

sokuş-: birleşmek, buluşmak (Karaayak, 2021, s. 775)

teril-: bir araya gelmek, toplanmak (Hamilton, 2020, s. 182)

yıgıl-: toplanmak, bir araya gelmek, yığılmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

inisi birlä kaviştı “Küçük kardeşiyle buluştu” (PK/LII.6) (Hamilton, 2020, s. 56)

uluş bodun alku kovradı “Ülkenin tüm halkı oraya üşüştü” (PK/LXXI.2-3) (Hamilton, 2020, s. 66)

azuça ymā isişür, azuça [ymā] sokuşur “Ya (birine) yakınlık gösterir ya da (biriyle) birleşir” (ABİT/1214-1215) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

satıgçı ärän-lär terilip içgärü ötüğ berdi-lär “Tüccarlar toplanıp içeriye (=saraya) ricada bulundular” (PK/XXIII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 42)

kavişur- / kavşur-: kavuşturmak, bitiştirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 404); birleştirmek, bir araya getirmek (Gulcalı, 2021, s. 487); katlamak (Ölmez, 1991, s. 97)

(*kavişur- / kavşur-* sözünün “birleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birkert-*; “bir araya getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdi-*)

kavişur- / kavşur- “kavuşturmak, bitiştirmek, katlamak”

toşgur-: tamamlamak, bitirmek, kavuşturmak, yetiştirmek (Tokyürek, 2018, s. 954)

tür-: katlamak, dürmek, bükmek (Ölmez, 1991, s. 118)

ula-: eklemek, bitiştirmek (T. Tekin, 2013, s. 63)

etüzin ayaların kavşurup yakın kelip (inçe) (tip) tidiler “Vücutları ile ve ellerini kavuşturarak yaklaştılar, şöyle dediler” (Maytr./17.3-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 64, 202)

munı munçulayu türe büke kılmış ku[v]ratmış kop türlüg tsuy irinçü ağır ayığ kılınçlarımın... “Bunu, bu şekilde dürüp bükerek, yapmış, biriktirmiş (olduğum) çok sayıdaki suç(larımı), kötü davranışlarımı...” (AY-III/137.3-6) (Ölmez, 1991, s. 31)

sınukıñın sapar men üzükiñin ulayur men “Senin kırıklarımı onarırım, çıkıklarımı yerine oturturum” (IB/48) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

kavi: (<< *Skr. kāvya*) doğuştan bilge ve şair özelliği donatılmış olan; şiirsel, edebi; hikâye, şiir (Elmalı, 2022, s. 416)

kavi “şiir”

p(a)da: (< *Soğd. pōkh / p’δ’k* < *Skr. pādaka*) şiir, dörtlük, koşuk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

şlok: (<< *Skr. śloka*) şiir, dize (Çetin, 2020b, s. 468)

takşut: şiir, manzume (Berbercan, 2016, s. 131)

şlok tak[şu]t[in] oğlın[a] inçe tep tedi “Şiirle oğluna şunları söyledi” (AY-VIII/1179-1180) (Çetin, 2020b, s. 320, 380)

kavza-: sarmak, kuşatmak, çevrelemek (Gulcalı, 2021, s. 487)

kavzat-: çevirmek, kuşatmak (Çetin, 2020a, s. 276)

kurşa-: sarmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 421)

tañ-: bağlamak, sarmak (Elmalı, 2022, s. 462)

tegirmile-: çevrelemek, etrafını sarmak, kuşatmak (Gulcalı, 2021, s. 523)

tegrigle-: kuşatmak, çevrelemek, sarmak (Elmalı, 2022, s. 466)

yörge-: sarmak (Elmalı, 2022, s. 499)

inçä k(a)ltı yalın oot kamagın barça kavzamiş tæg... “Tıpkı ateş her yanını sarmışçasına...” (AY-X/818-819) (Gulcalı, 2021, s. 201, 273)

arslanlı barslı bõrili uzatı kavzadu turur siz “Aslan, kaplan ve kurtlar etrafınızı çevrelemiştir” (AY-VII/754-755) (Çetin, 2020a, s. 198, 225)

orgaklar öze kurşayur yö(rgenür) “Oraklar ile çevrilir” (Maytr./83.41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 154, 255)

yaş koguş üze başın yörgeyü tañıp “Yaş deri ile başını sardılar” (DAS/4021-4022) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

bodis(a)t(a)v tegin ätözin kämişmiştä tag kudı anası hatun balıkta ordo içintä olurup beş yüz kızlar kuvragın tägirmiläyü kavzatıp aşayır ärkän birgärü mäñi ilinçü ır oyun “Bodhisattva prens, vücudunu dağ(dan) aşağıya attığı sırada annesi kraliçe şehirde, saray içinde oturup etrafını saran beş yüz kız (cariyeler) ile birlikte eğlence (ve) oyunun tadını çıkarmaktaydılar” (AY-X/635-640) (Gulcalı, 2021, s. 188, 271)

ol beş yüz sığınla[rıg] tegriglep [a]vlap “O beş yüz geyiği (görmüşler. Onların) etrafını sarıp, (onları) avlamışlar” (DAS/259-260) (Elmalı, 2022, s. 73, 236)

liken ku[rın] beliçe yörgep erdini]lig tayyın [kedip elig han karşısın]tın ünüp [bartı “Kılıç kuşağını (beline sarıp mücevherlerle işlenmiş) kemerini (kuşanıp hükümdarın sarayından) çıkıp gitti” (DAS/2112-2114) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

kavzat-: çevirmek, kuşatmak (Çetin, 2020a, s. 276); çevrilmek, kuşatılmak (Çetin, 2020b, s. 443); çevrenmek, etrafı sarılmak (Gulcalı, 2021, s. 487)

(kavzat- sözünün “çevrilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtarıl- / aktarıl-*; “kuşatılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egirt-*;

“çevirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *imer-*; “kuşatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavza-*)

kay : ayakkabı (Keskin, 2022, s. 612) (*bk. 'etük / etük*)

kay / kıy: (< Çin. *jiē*) cadde, sokak (Keskin, 2022, s. 612); yol (Gulcalı, 2021, s. 488)

tarmutlug: kanal, yol, kol (Elmalı, 2022, s. 464)

yol: yol (T. Tekin, 2013, s. 66)

yollug: yol, yola sahip olan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

kıyça ärtär yolki kişitin... “Yoldan geçen kişiden...” (AY-X/395) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

tolp etözleri örtenip kök kızıl yürüñ yalınlar tarmutlug saçılı ünerler “Bütün vücutları kavrulup, (vücutlarından) mavi, kırmızı, beyaz alevler her yöne dağılarak fışkırırlar” (DAS/738-740) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

yolta atı armış “Yolda atı yorulmuş” (IB/35) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

alku üç yavlak yollug korkınçlardın tartdaçı... “Üç kötü yol[un] hepsinin korkularından çekip çıkaran...” (SİTA/129-130) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 83, 168)

kay-: 1. dönmek (Karaayak, 2021, s. 716); meyletmek, yönelmek (Elmalı, 2022, s. 417); çevirmek (göz için) (Ş. Tekin, 2019b, s. 405); 2. (mecazen) dikkate almak, önem vermek, dikkat etmek (Gulcalı, 2021, s. 487)

(*kay-* sözünün “dikkate almak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edger-*; “çevirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egir-* / *enir-*; “yönelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “dikkat etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçan-* / *yıçan-*)

yan-: dönmek (Tokyürek, 2018, s. 983)

'äñitip kayıp bo nomlug oronka kälü[r] ... “Eğilip dönerek bu öğretiye ait makama geliriz.” (ABİT/280-281) (Karaayak, 2021, s. 85, 246)

ävrilinçsiz yer oron ärsär tægmiş ädgülärintin yanmamak ärür “Dönmeyen yer ise ulaştığı iyiliklerden dönmemektir” (AY-IV/873-875) (Tokyürek, 2018, s. 383, 573)

kaya: kaya, büyük taş (Elmalı, 2022, s. 417)

(*kaya* sözünün “kaya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basguk*)

kayın-: kaynamak (Elmalı, 2022, s. 417) (*bk. çokrat-*)

kayu (I): hangi, hangisi, neresi, nereye (Keskin, 2022, s. 613); kim, nice (Tokyürek, 2018, s. 874); bütün, (varolan) bütün her şey, bütün hepsi, ne kadar, nasıl, bazı, herhangi bir (Karaayak, 2021, s. 716)

[*kayu (I)* sözünün “bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bazı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amarı*; “(varolan) bütün her şey, bütün hepsi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barınça*; “ne kadar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kaç*; “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “nereye” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kança*]

kayu (I) “hangi, kim, nice, herhangi bir”

kim: kim, ne, hangi (Keskin, 2022, s. 626)

ne: ne, hangi (Elmalı, 2022, s. 437)

neçe: nice, her ne kadar (Gulcalı, 2021, s. 496)

neçete: o zaman ki, ne zaman; nasıl, nice (Ayazlı, 2012, s. 329)

neme: ne, hangi (Keskin, 2022, s. 666)

neñ: hiçbir, asla, ne; herhangi bir (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359)

neteg: nitekim ne gibi, hangi (Tokyürek, 2018, s. 898)

*yiil tözlüg ig et-özde **kayu** ödte bulgayur* “Yel kökenli hastalık vücuda hangi zamanda bulaşıyor?” (OB/4.18-19) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

***kim** {ça} ärklig bağ eşi küçün tutup çamlasar bu ok yer tänglig iki yer berip alzun-lar yulzun-lar* “Kim güçlü bey ve maiyetinin gücünü kullanıp itiraz ederse bizzat bu yere denk iki yer verip geri alsınlar” (HB/ArSa15.17-20) (Keskin, 2022, s. 127-128, 383)

***ne** tıltagın monı ölürür m(e)n* “Hangi sebeple bunu öldürürüm” (DAS/394) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

*k(a)ltı bo mäniñ ätözüm yüz miñ azunlartın bärü yoksuz asıgsız **näçä** **näçä** yirüdi artadı* “Kaldı ki bu benim vücudum yüz bin varlık şeklinden beri faydasız (olup) nice (süredir) çürüdü” (AY-X/170-172) (Gulcalı, 2021, s. 156, 265)

*amtı ol bitig-lär-ni bağım **nämä** kayu-ta kodup unıtdı* “Şimdi beyim o belgeleri herhangi bir yere koyup unuttu” (HB/Dilek04.23-25) (Keskin, 2022, s. 273, 441)

***näñ** oot suv adası tägmägäy* “Hiçbir ateş ve su tehlikesi zarar vermeyecek” (SİTA/388-389) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 111, 178)

kayu (II): yabancı gül (Çetin, 2020a, s. 276) (bk. *çamuka*)

kaz üyüri: (*Skr. sarsapa*) beyaz hardal (Çetin, 2020b, s. 443)

sirijavu: (<< *Skr. sarşapa*) beyaz hardal (Çetin, 2020a, s. 290)

kaz üyüri öleñ çeçeki birle köyürüp “Beyaz hardal ve çayır çiçeği ile yaksın” (AY-VIII/1069-1070) (Çetin, 2020b, s. 311, 379)

kazgan-: kazanmak, elde etmek (Çetin, 2020b, s. 443)

(*kazgan-* sözünün “kazanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “elde etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bul-*)

kazganç: kazanç, gelir (Hamilton, 2020, s. 162); sevap (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

(*kazganç* sözünün “kazanç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alınç*; “sevap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*)

kazgok / kazguk: kazık, çivi (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353); direk (Elmalı, 2022, s. 417)

talguk: çivi (Elmalı, 2022, s. 462)

kazgok tokıyur m(ä)n “Çivi ile çivilerim” (SİTA/236-237) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 96, 172)

terkin beş yüz temir talguklarıg anutgıl “Hemen beş yüz demir çivi hazırla” (DAS/4338-4339) (Elmalı, 2022, s. 217, 285)

ke: sonra, arka, geri, iç; batı (Hamilton, 2020, s. 162)

[*ke* sözünün “iç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “arka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (I)*; “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “batı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batsık*]

yanturu: geri; tekrar (Elmalı, 2022, s. 490)

kimniñ yanturu yangalı tapı erser ol yanzun “Kimin tekrar geri dönmeye isteği (var) ise o geri dönsün” (DAS/446-447) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

keç / kiç: geç, erken değil (Ölmez, 1991, s. 97); gecikerek, çok sonra (Hamilton, 2020, s. 162); uzun süre, uzun zaman (Karaayak, 2021, s. 719)

keç / kiç “uzun süre, uzun zaman”

sö: uzun zaman, uzun süre (Hamilton, 2020, s. 178)

uzatı: sürekli, daima, uzun zaman (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

uzun: uzun, uzun zaman (Gulcalı, 2021, s. 543); uzun süre (Çetin, 2020a, s. 300)

ür: uzun zaman, uzun süre (Karaayak, 2021, s. 820)

ürgüt: sürekli, daima; uzun süre (Çetin, 2020a, s. 301)

ürüg: uzun müddet, uzun süre, sürekli (Ayazlı, 2012, s. 357); uzun zaman (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

ür keç *üdün yertinçütâ turu y(a)rılıkap asıglıg mähilıg kılı y(a)rılıkazunlar* “Daha uzun zaman dünyada kalarak yarar ve mutluluk sağlasınlar” (ABİT/203-205) (Karaayak, 2021, s. 78, 239)

ögüm kañım söndü bärü meni sevmäz erti “Annemle babam eskiden beri beni sevmezdi” (PK/LVI.6-8) (Hamilton, 2020, s. 58)

yana kim kayu kişi uzun iglep ne yme em kılıp öñedmeser ötrü bo nom erdinig okıtıp bo yunguluk törüg kılıp yunzun arıtınzun “Ayrıca kim uzun süre hasta olup da bir çare bulunarak iyileş(e)mese bu öğreti mücevherini okutarak, bu töreni gerçekleştirerek yıkansın (ve) arınsın” (AY-VII/465-469) (Çetin, 2020a, s. 175, 222)

arvış t(ä)ñriläri : ürüg uzatı turkarı ol tınl(ı)gıg kümäk küzätmäk kılğaylar “Büyük tanrıları uzun zaman durmadan o canlıya yardım edecek ve gözetecekler” (SİTA/399-400) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)

ürüg ürgüt erinçkeyür siz “Sürekli (onlara) acırsınız” (AY-VII/853-854) (Çetin, 2020a, s. 207, 227)

keç- / kiç-: 1. geçmek, (vakit) geçmek 2. gecikmek (Gulcalı, 2021, s. 473)

(*keç- / kiç-* sözünün “geçmek, (vakit) geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ert-*)

keçig: geçit (Çetin, 2020a, s. 277) (bk. *kapag / kapıg*)

keçür- / kiçür-: geçirmek, kurtarmak (Ayazlı, 2012, s. 317)

(*keçür- / kiçür-* sözünün “kurtarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşu-*; “geçirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit- / elt- / ilit- / ilt-*)

ked: (< *Soğd. käďy*) çok, pek çok (Gulcalı, 2021, s. 473); pek, iyice (Tokyürek, 2018, s. 875)

(*ked* sözünün “pek, çok, pek çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añsız*)

ked-: giymek, takmak (Tokyürek, 2018, s. 875)

[*ked-* sözünün “takmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (I); “giymek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asın-*]

kedgirt-: giydirmek (Elmalı, 2022, s. 417)

kedür-: giydirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 405)

tonandur-: giydirmek, donatmak (Çetin, 2020a, s. 296)

[... **ke]dgirtip** *kedtim* “Giydirip (kendi de) giydi” (DAS/4670) (Elmalı, 2022, s. 228, 289)

korkınçl(ig) ton kedürü ... ol muni yırtınçülüg yivek t(on) itigin itdi yaratdı ... “Korkunç elbise giydirek... o bunu dünyevi malzeme, elbise ve süslerle süsledi, teçhiz etti” (Maytr./21.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 70, 205)

yana tört oglank(i)yalarig uz tonandurup etip yaratıp birer burnaçta suv tutdurup tört bulunğa olgurtzun “Ayrıca dört genç erkeği güzelce donatıp süsleyerek, (ellerinde) birer su kabı tutturarak dört tarafa oturtsun” (AY-VII/433-436) (Çetin, 2020a, s. 172, 221)

kedgü: elbise (Ş. Tekin, 2019b, s. 405) (*bk. çeşrek*)

kedi-: artmak, çoğalmak (Çetin, 2020b, s. 443) (*bk. art-*)

kedim: giyim, giysi, elbise (Ölmez, 1991, s. 97)

(*kedim* sözünün “elbise” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çeşrek*)

ton: giysi, giyim, elbise (Gulcalı, 2021, s. 531)

[*to]n kädim y<e>vig tizig üzä etiglig tüm[äg]lig altun öñlög sakıngu ol* “Elbise, giysi, süs ve takı ile süslenmiş bezenmiş (şekilde) altın renkli (olarak) düşünecektir” (ABİT/1278-1279) (Karaayak, 2021, s. 180, 324)

kedin: 1. arka; kuzey (Elmalı, 2022, s. 419); batı (Keskin, 2022, s. 619); 2. pazar, çarşı (Keskin, 2022, s. 619)

[*kedin* sözünün “arka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I); “batı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batsık*]

örü: kuzey, yukarı (Keskin, 2022, s. 686)

tagdın: kuzey (Çetin, 2020a, s. 292)

üstün: kuzey, kuzey tarafı; üst, üst taraf (Keskin, 2022, s. 770)

balıknuş kedininte turup inaru berü yorıdı “Şehrin kuzeyinde durarak ileri geri dolaştı” (DAS/3484-3485) (Elmalı, 2022, s. 189, 274)

oglan-larım birlä sıguşu yaraşu umasar pintuñ ävim-täki nägü-kä kim-kä katılmadıñ öz bodı örü tag-ka kudı kum-ka b(a)rsar tört yol-ı boş bolzun “Eğer

Pinţun, oğullarımla anlaşılamazsa evimdeki herhangi bir kişiyle kavga etmeden kendi isteğiyle yukarı dağa aşağı çöle –istediği herhangi bir yere- giderse, dört yolu da boş olsun!” (HB/AzEt01.12-14) (Keskin, 2022, s. 212, 421)

tagdın yınak orunta sudamari atl(ı)g yaşın eligi ol “Kuzey yönünde (de) Sudamari adlı Şimşek Hükümdarı (var)dır” (AY-VII/166-167) (Çetin, 2020a, s. 150, 217)

kedinki: sonraki, sonda olan (Elmalı, 2022, s. 419)

kedki: sonraki (Ölmez, 1991, s. 98)

ken: sonra, gelecek, sonraki (Ayazlı, 2012, s. 318)

kenki: sonraki, gelecekteki (Tokyürek, 2018, s. 877)

kisreki: sonraki (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

öñdüñki kedinki akmak [...] “Önceki ve sonraki akmak...” (DAS/4605) (Elmalı, 2022, s. 226, 288)

kedki yirtinçü-de serilip turur “Sonraki dünyada yerleşip kalır” (AY-III/164.16-17) (Ölmez, 1991, s. 52)

antada ken bir arıg ävtä ud mayakı üzä yerin suvap kiçig mandal kılzun “Ondan sonra temiz bir evde sığır gübresi ile toprağı sıvayıp küçük bir daire oluştursun” (AY-VI/922-924) (Ayazlı, 2012, s. 135, 175)

bilgä bilig arkalıg ädgü nomlar ärsär kenki beş p(a)ramitlar ärür “Bilgi kaynaklı iyi öğretiler ise sonraki beş pāramitadır” (AY-IV/570-572) (Tokyürek, 2018, s. 363, 569)

öñre kisreki ödlerig... “Evvelki ve sonraki zamanları...” (Maytr./48.5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 101, 225)

kedki: sonraki (Ölmez, 1991, s. 98) (bk. *kedinki*)

kedlen-: (< *Soğd. k'dy + T. +len-*) 1. çoğalmak, artmak (Çetin, 2020a, s. 277); 2. kahraman olmak, gözü pek olmak, korkusuz olmak (Tokyürek, 2018, s. 875)

(*kedlen-* sözünün “kahraman olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alpal-*; “çoğalmak, artmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*)

kedür-: giydirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 405) (bk. *kedgirt-*)

kegen: hasta, hastalık (Tokyürek, 2018, s. 875); salgın (Çetin, 2020b, s. 443)

(*kegen* sözünün “hastalık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag / agrıg*; “hasta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ig*)

kegenlig: hastalıklı (Çetin, 2020b, s. 443) (bk. *agrıglıg*)

kegensiz: hastalısız, sağlam (Ölmez, 1991, s. 98)

(*kegensiz* sözünün “hastaliksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrigsız*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esengü / esenü*)

kegür- / kögür- / kügür-: getirmek, hazırlamak, sunmak (Elmalı, 2022, s. 419); ayak basmak, girmek; arz etmek (Keskin, 2022, s. 634); takdim etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356)

(*kegür- / kögür- / kügür-* sözünün “hazırlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anut-*; “getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit- / elt- / ilit- / ilt-*; “sunmak, takdim etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançola-*)

kir-: girmek (Ayazlı, 2012, s. 320)

ötün-: arz etmek (Karaayak, 2021, s. 763)

tegin-: yaklaşmak; (bir işi başarmak üzere) çalışmak; arz etmek (Berbercan, 2016, s. 132)

borluk-ka özgä kişi kögürm(ä)z-m(ä)n “Üzüm bağına başka kişi sokmam!” (HB/Çeş23.9-10) (Keskin, 2022, s. 293, 451)

apam çam çarım kılzar[-lar] ulug süü-kä beş altun yastuk aka i[ni] tegit-lär-kä beş altun yastuk kızgu[t] ötünüp iduk-kut-ka bir altun yas[tuk] kögürüp koço balık ayguçı-ka bir kümüş yastuk berip ağır kıyn-ka tæg-zün-lär “Eğer itiraz ederlerse yüce majestelerine beş altın yastuk, ağabey kardeş prenslere beş altın yastuk ve atı ceza olarak arz edip Idukkut’a bir altın yastuk takdim ederek Koço şehri müşavirine de bir gümüş yastuk verip büyük cezaya çarptırılınsınlar” (HB/Çeş80.15-20) (Keskin, 2022, s. 317-318, 462)

sagır içre elik kiyik kirmiş “Avlak içine bir erkek karaca girmiş” (IB/63) (T. Tekin, 2013, s. 26, 33)

inçä tep ötündi “Bu şekilde arz etti” (ABİT/711) (Karaayak, 2021, s. 126, 283)

küsüşüm teginür ulug ilig beg “Dileğimi arz ediyorum büyük hükümdar bey!” (OB/19.12) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

kek: öç, kin (Tokyürek, 2018, s. 875); intikam (Elmalı, 2022, s. 417)

(*kek* sözünün “kin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büz / buz*)

ööç / öç: öç, kin, nefret (Tokyürek, 2018, s. 916); intikam (Elmalı, 2022, s. 443)

ulatu tınl(ı)glar adasıntın üz büz ööç kāk tutdaçı yağı yavlak adasıntın aç kız kurt koñuz ig kägän adasıntın yok kurug yala yañku adasıntın bo beş törlüg adalartın korkınçlartın ozar kutrulur “Başka canlıların tehlikesinden, nefret, kin, öfke, öç tutacak kötülerin tehlikesinden, açlık, kıtlık, kurt böcek, hastalık, sayrılık tehlikesinden, yokluk boşluk, iftira tehlikesinden bu beş türlü

tehlikelerden, korkulardan kurtulurlar” (AY-IV/3220-3225) (Tokyürek, 2018, s. 539, 603)

keklig: (“*öçlüg keklig övkelig*” şeklinde üçleme) intikam dolu olan, hıncı olan, öfkeli (Elmalı, 2022, s. 417)

öçlüg: (“*öçlüg keklig övkelig*” şeklinde üçleme) intikam dolu olan, hıncı olan, öfkeli (Elmalı, 2022, s. 443)

övkeçi: sinirli, öfkeli (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

övkelig: (“*öçlüg keklig övkelig*” şeklinde üçleme) intikam dolu olan, hıncı olan, öfkeli (Elmalı, 2022, s. 448)

yavlak: kötü, fena; öfkeli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372)

öçlüg keklig övke[li]g tınl(i)glarig arıtı kötürmez “(Deniz), intikam (hissi ile) dolu, öfkeli canlılara asla tahammül etmez” (DAS/458-459) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

kim kayu tınlıg artuk küçlüg övkeçi erser kuanşı im pısar atın atasar övkesi korayur ögrünçülüğ köñüllüğ bolur “Ve herhangi bir canlı varlığın öfkesi kuvvetlenirse (ve bu canlı varlık da) Kuanşı İm Pısar adını anarsa, öfkesi azalır, gönlü neşeli olur” (KİP/63-65) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

kekren-: öfkelenmek (Keskin, 2022, s. 615) (*bk. bulgan-*)

kel-: gelmek; (yel) çıkmak; (yardımcı fiil) (Ş. Tekin, 2019a, s. 41)

tokı-: vurmak, dövmek; (rüzgâr) çıkmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 479)

yantur-: döndürmek, (rüzgâr) çıkmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

taluy içinteki kara yil kelip kemisin tokıp... “Denizde kara yel çıkıp gemilerini parçalayıp...” (KİP/20) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 19)

ayıg kılınçlıg yil kelip yanturu evirip ulug tamularda kemişür “Kötü amellerin rüzgârı gelir ve evirip çevirerek büyük cehennemlere fırlatır” (Maytr./74.17-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 139, 247)

ayıg kılınçlıg yil tokıp ulug tamularda kemişür “Kötü amellerin rüzgârı yakalayıp büyük cehennemlere fırlatır” (Maytr./70.25-26) (Ş. Tekin, 2019b, s. 131, 242)

kelgüçi: gelen, gelecek olan (Keskin, 2022, s. 615)

kelig: gelen, oluşan (Gulcalı, 2021, s. 474)

keligme: gelecek (olan), gelen (Gulcalı, 2021, s. 474)

kitir-tin kalgüçi elçi-lär-kä... “Kitir’den gelecek elçilere...” (HB/BuYön26.2) (Keskin, 2022, s. 240, 431)

bo ätözüm süñöki kaltı ärsär bo yertä ken kalgimä üdlärtä asıg kılzun tınl(i)glarka tep “Bu vücudumun kemikleri bu yerde kaldı ise gelecek

zamanlarda canlılara fayda sağlamasını istedi(ğim içindi)” (AY-X/885-888)
(Gulcalı, 2021, s. 206-207, 274)

kelig: gelen, oluşan (Gulcalı, 2021, s. 474); geliş, gelme (Karaayak, 2021, s. 717);
zuhur (Ş. Tekin, 2019b, s. 406)

(*kelig* sözünün “zuhur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürtme* / *b(e)lgürtme*; “gelen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kelgüçi*)

keligme: gelecek (olan), gelen (Gulcalı, 2021, s. 474) (*bk. kelgüçi*)

kelinle-: evlenmek (Keskin, 2022, s. 616)

kişilen-: evlenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 413)

sutbak ymä tugmış ogul-ları birlä täñ tutup kälın-läp berip ädgü asırıp agul törüsinçä tutup kulgak boyun tolap ünär-män ketär-män tesär törü yargu yosun-ı birlä ata yazmış yazuk-ka tägzün “Sutbak (Turmuş’a) kendinden olan evlatlarıyla eşit davranıp, onu evlendirip, iyi bir şekilde yetiştirerek evlat töresine göre hareket etmesine rağmen (Turmuş) kulak boyun dolayıp (sırtını dönüp) ‘Çekip giderim!’ derse, töre ve kanun geleneğince babaya karşı işlenilen günaha girsın” (HB/EvlEd01.24-30) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

körklüg altı kızlarag kişilenti erti “Güzel altı kız (ile) evlenmiş idi” (Maytr./5.1-2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 47, 192)

kelür-: getirmek (Çetin, 2020a, s. 277); (dünyaya) getirmek, doğurmak (T. Tekin, 2013, s. 55)

(*kelür-* sözünün “getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*)

togur-: doğurmak, dünyaya getirmek (Elmalı, 2022, s. 473)

ürün esri irkek buzagu kelürmiş “Ak benekli bir erkek buzağı dünyaya getirmiş” (IB/41) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

añ kin togurmuş anasın (ölürgeli) (sakin)tı “İlk önce kendisini doğuran anasını (öldürmeyi tasarladı)” (Maytr./58.26-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 116, 233)

kem: hasta, hastalık (Karaayak, 2021, s. 717); kötü durum (Berbercan, 2016, s. 108); sıkıntı (Elmalı, 2022, s. 418)

(*kem* sözünün “sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg* / *açag*; “hastalık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag* / *agrig*; “hasta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ig*)

kemiş-: atmak, bırakmak, doldurmak; terk etmek, vazgeçmek, reddetmek (Elmalı, 2022, s. 418); fırlatmak, yere atmak, geri fırlatmak, aşağı atmak (Hamilton, 2020, s.

162); çekmek (Berbercan, 2016, s. 108); üstünden atmak, çıkarmak (Gulcalı, 2021, s. 474)

[*kemiş-* sözünün “çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (I); “reddetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akla-*; “atmak, fırlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at-*; “çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bokun-*; “vazgeçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “bırakmak, terk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıd-*]

tol-: dolmak, doluşmak, doldurmak (Hamilton, 2020, s. 183)

toşgur-: doldurmak, tamamlamak (Gulcalı, 2021, s. 532)

*bo montag i[rig] s[arsıg] savın sö[ge] sarsa kadır [...] tumlug yüzlüg yekler rakşaslar [...] tamuluglarıg kayınar isiç içinte **kemişürler*** “Bu şekilde kötü, kaba sözlerle hakaret ederek kızgın ... soğuk yüzlü şeytanlar ... cehennemlikleri kaynar kazan içinde bırakırlar” (DAS/718-721) (Elmalı, 2022, s. 89, 242)

*tägrä **tolı** tururlar erti* “(İnsanlar) çevresindeki (alanı) dolurup duruyorlardı” (PK/LXXI.4-5) (Hamilton, 2020, s. 66)

*buyan ädgü kılınç arkalıg yeviglärig **toşgurup**, b(ä)lgürtdü[ñüz] yañırtı, bilgä bilig arkalıg yeviglig* “Erdem ile ilgili birikimleri tamamlayıp bilgelik ile ilgili birikimleri yeniden ortaya çıkardınız” (AY-X/1366-1369) (Gulcalı, 2021, s. 243, 279)

kemlig: hastalıklı, hasta (Çetin, 2020b, s. 444); hastalık (Elmalı, 2022, s. 418)

(*kemlig* sözünün “hastalık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag / agrıg*; “hasta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ig*; “hastalıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrıglıg*)

kemsiz: hastalısız, sağlam (Ayazlı, 2012, s. 317); sağlıklı (Çetin, 2020b, s. 444)

(*kemsiz* sözünün “hastalısız, sağlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrıgsız*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esengü / eseñü*)

ken / kin: sonra, daha sonra, gelecek, sonradan (Hamilton, 2020, s. 163); son (Keskin, 2022, s. 619); sonraki (Ayazlı, 2012, s. 318); (+DAn/-DIktAn) sonra, ondan sonra (Gulcalı, 2021, s. 475)

(*ken / kin* sözünün “ondan sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançada / ançata*; “sonra, daha sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için

bk. *arkun*; “sonraki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kedinki*; “(+DAn/-DİktAn) sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançaginça/ançgıncı*
ken / kin “gelecek, son”

kenki: sonraki, gelecek (Çetin, 2020b, s. 444)

soñ: son, sonra (Keskin, 2022, s. 706)

soñgara: son, sonra (Keskin, 2022, s. 706)

ken *öñtün ög bitigi ünsär yorım(a)z-un buçuñ bolz-un* “Daha sonra ana senedi ortaya çıkarsa hükümsüz olsun, geçerli olmasın” (HB/Mak11.5-6) (Keskin, 2022, s. 284, 446)

kenki *burhanlarka tuşguluk üç yavlak yoltaki açığ tarka emgeklertin özguluk 'eñ keninte burhan kutın bulguluk tüşke utlıka tegürü teginçey m(e)n* “Gelecek Budhalar dönemine rastlayacak üç kötü yoldaki ızdırap dolu sıkıntılardan kurtulmalarını (ve) en sonunda Budha kutunu bulmayı sağlayacak sonuca ulaşmalarını sağlayacağım” (AY-VIII/362-367) (Çetin, 2020b, s. 252, 371)

bu kün-tin soñ bu altun k(a)r-a-ka k(a)l(a)n kavut tütün kabın nägü m-ä almaz-biz tilämär-biz “Bugünden sonra bu Altun Kara’dan kalan, kavut, tütün, kabın (vergisi ile birlikte) her ne olursa almayız, istemeyiz” (HB/Çeş28.11-13) (Keskin, 2022, s. 297-298, 453)

mundın soñgara män özüm oğlarım [=oğlanım] ak-a in-im on-lukum yuz-lukum kim kim m-ä çam kargaş-a kılmazun-lar “Bundan sonra benim kendi oğlum, ağabeyim, küçük erkek kardeşim, onluğum, yüzlüğüm, herhangi bir kişi kargaşa yaratmasınlar” (HB/Çeş95.7-10) (Keskin, 2022, s. 325-326, 466)

kenç: genç, çocuk, oğlan (Gulcalı, 2021, s. 474); yavru (insan için) (Ş. Tekin, 2019b, s. 406)

(*kenç* sözünün “yavru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atay*)

kenç “genç, çocuk, oğlan”

oğlan: oğlan, çocuk (Gulcalı, 2021, s. 499)

oğul: oğul, oğlan (Çetin, 2020a, s. 286); çocuk (Ş. Tekin, 2019b, s. 436)

oğulkıya: oğlan, oğlancık (Keskin, 2022, s. 670)

tugmış: evlat, çocuk (Keskin, 2022, s. 749)

türk: yiğit, güçlü, kudretli; genç, güzel (Elmalı, 2022, s. 479)

urı: genç, gençlik (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

yigit: genç (Berbercan, 2016, s. 148)

ıçgınmış m(ä)n künçimin sävâr amrak atayımın “Kaybetmişim gencimi, sevdiğim yavrumu” (AY-X/505-507) (Gulcalı, 2021, s. 178, 269)

säviglig körklüg mänizlig üç oğlanı ärti “Sevimli, güzel (yüzlü) üç oğlu var idi” (AY-X/81-82) (Gulcalı, 2021, s. 150, 264)

ötrü ol tözünler oğlu tözünler kız<ı> kop törlüg korkınç ayınçlartın ozar kurtulur “O asiller oğlu ve asiller kızı her tür korkudan kurtulur” (AY-VIII/172-174) (Çetin, 2020b, s. 150-151, 217)

ogul-k(ı)y-a çintso şila-nıñ ävintäki-lär bilä yorıp ogrı täv kılsar. tutgu. kapgu yok itük kılsar m(ä)n çintso şila baş-ıña bolur “Oğlancık Çintso Şila’nın evindekilerle birlikte hırsızlık yaparsa, bir şeyler alırsa, zarar verirse bunun (sorumluluğu) ben Çintso Şila’ya aittir” (HB/Rehin02.12-15) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

antakı akam inim tugmış-ım kadaş-ım kim kim m-ä bolup talaşmazun-lar “Oradaki ağabeyim, küçük erkek kardeşim, evladım, akrabam hiç kimse de (itiraz edip Töläk ile) tartışmasınlar” (HB/Çeş19.11-12) (Keskin, 2022, s. 288, 449)

s(e)n ülgüsüz sansız türk yigit kızlarınñ etigin yaratığın etinmiş yar[atınmış] közünür s(e)n “Sen inanılamayacak kadar çok genç (ve) güzel (bir) kızın güzelliğiyle donanmış görünüyorsun” (DAS/3923-3925) (Elmalı, 2022, s. 203, 280)

kiçig yigit yaşında saçı başı yürün erser üküş tarıtıp öwkeçi erser... “Küçük genç yaşında saçı başı beyaz ise, çok darlanıp öfkeci ise...” (OB/10.8-10) (Berbercan, 2016, s. 44, 63)

kençig: (< Soğd. *knc’k*) küçük çocuk, bebek, doğmamış çocuk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

ogulkiya: çocukcağız, küçük çocuk (Elmalı, 2022, s. 439)

tugmış: yeni doğmuş çocuk, bebek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

tugurmuş: yeni doğmuş çocuk, bebek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

karıntakı künçig kundaçılar... “Anne karnındaki çocuk hırsızları...” (SİTA/217-218) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 93, 172)

anı üçün bo ogulk(ı)yag y(i)me elig begke yedürgü tıtagınta tutup altım “Onun için bu küçük çocuğu da hükümdara götürmek için yakalayıp aldım” (DAS/1487-1489) (Elmalı, 2022, s. 118, 251)

tugmışig kundaçılar... “Yeni doğmuş çocuk hırsızları...” (SİTA/220) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 94, 172)

tugurmuşig yetäçilär... “Yeni doğmuş çocuk yiyiciler...” (SİTA/321-322) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 105, 175)

kençkiye: yavrucak (Elmalı, 2022, s. 418) [*bk. atayk(ı)ya*]

kenki / kinki: daha sonra, sonraki (Karaayak, 2021, s. 720); gelecek (Çetin, 2020b, s. 444); gelecekteki (Tokyürek, 2018, s. 877); sondaki (Keskin, 2022, s. 619)

(*kenki / kinki* sözünün “daha sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “sonraki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kedinki*; “gelecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ken / kin*)

kent / k(e)nt: (< *Soğd. knδ*) şehir, kasaba, yerleşim yeri (Elmalı, 2022, s. 418); kent (Çetin, 2020a, s. 277)

(*kent / k(e)nt* sözünün “kent, şehir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*)

ornag: yerleşim yeri (Çetin, 2020b, s. 458)

öñre ertmiş ödün bo ok ç(a)mbudiv(i)p yertinçüde bay barımlıg çoğug yalın(l)g baranas atl(l)g kent ulus bar erti “Çok uzun zaman önce işte bu Jambudvip (isimli) dünyada zengin, itibarlı ışıltılı ve aydınlık Bārāṇas adlı bir memleket vardı” (DAS/3103-3106) (Elmalı, 2022, s. 176, 270)

yam t(e)ñri yerinte ornag tutmuş t(e)ñriler... “Tanrı Yam’ın dünyasına yerleşmiş tanrılar...” (AY-VIII/236-238) (Çetin, 2020b, s. 241, 369)

k(e)nti / k(e)ntü / kentü: kendi, kendisi (Elmalı, 2022, s. 418); kişisel olarak, bizzat (Hamilton, 2020, s. 162)

(*k(e)nti / k(e)ntü / kentü* sözünün “kendi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etöz / et-öz / et’öz / etüz*)

öz: kendisi (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

ol ayıg kılınç tüşin kentü özi aşayur “O kötü amelinin karşılığını yine kendisi alır” (DAS/313-314) (Elmalı, 2022, s. 76, 236)

öz yirinte (barur)lar “Kendi yerlerine varırlar” (KİP/24) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 19)

keñ / king / kiñ: geniş, bol, çok (Ayazlı, 2012, s. 318); iri, büyük (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353); açık (Karaayak, 2021, s. 720); tam (Ş. Tekin, 2019a, s. 42)

(*keñ / king / kiñ* sözünün “açık, geniş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok / açuk*; “çok, büyük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “iri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedük*; “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*)

keñeş-: danışmak, istişare etmek (Keskin, 2022, s. 620)

keñgeleş-: danışmak, istişare etmek (Keskin, 2022, s. 620)

kiñşe-: danışmak, istişare etmek (Elmalı, 2022, s. 423)

kiñşeş-: karşılıklı konuşmak, danışmak (Elmalı, 2022, s. 423)

ötle-: öğüt vermek, öğütlemek, görüşmek, (danışmak) (Ölmez, 1991, s. 108)

kıtay tayşı-larka keñü<ş>sär m(ä)n “Kıtay Tayşılara danıştım” (HB/Dilek04.10) (Keskin, 2022, s. 272, 441)

yana bir kul algalı meni bilä keñgölüşip turur “Hatta bir köle almak için bana danışıyor” (HB/Dilek04.30-31) (Keskin, 2022, s. 274, 442)

m(a)hap(a)dme elig b[eg] öz etözi birle kiñşeyü inçe tep tedi “Hükümdar Mahāpadmā kendi kendisiyle konuşup şöyle dedi” (DAS/4544-4545) (Elmalı, 2022, s. 224, 287)

bo montag kiñşeşip [...] “Bu şekilde birbirleriyle istişare edip...” (DAS/1472) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

keñgeleş-: danışmak, istişare etmek (Keskin, 2022, s. 620) (*bk. keñeş-*)

keñren-: homurdanmak, mırıldanmak (Hamilton, 2020, s. 163); sızlanmak (T. Tekin, 2013, s. 55)

siñile-: iç çekmek, inlemek, sızlanmak (Gulcalı, 2021, s. 514)

yañra-: mırıldanmak, söylenmek (T. Tekin, 2013, s. 65)

yarın yañrayur, kiçe keñrenür, tir “Sabah(ları) söyleniyor, akşam(ları) sızlanıyor, der” (IB/22) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

monçulayu siñilüdi “Böylece sızlandı” (AY-X/447) (Gulcalı, 2021, s. 175, 268)

keñşeş- / kiñşeş-: (birlikte) danışmak (Gulcalı, 2021, s. 474); müzakere etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 407); karşılıklı konuşmak, danışmak (Elmalı, 2022, s. 423)

(*keñşeş- / kiñşeş-* sözünün “danışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keñeş-*)

sözleş-: karşılıklı konuşmak (Elmalı, 2022, s. 458)

bo montag kiñşeşip [...] “Bu şekilde birbirleriyle istişare edip...” (DAS/1472) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

akru akru ünin [bir] ikintike sav söz sözleşip “Yavaş yavaş, sessiz sessiz birbirleriyle konuşurlar” (DAS/2024-2026) (Elmalı, 2022, s. 136, 257)

keñşu: (< Çin. *guó shī*) ulusal öğretici, öğretmen (Karaayak, 2021, s. 720)

(*keñşu* sözünün “öğretmen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bahş(i) / bahşı / bakşı*)

keñür-: genişletmek (Karaayak, 2021, s. 720)

keñürt-: genişletmek (Çetin, 2020b, s. 444)

ärigig artokrak keñürdi yaddı “Öğüdü daha çok genişletti, yaydı” (ABİT/769) (Karaayak, 2021, s. 131, 288)

*kalın yetinçsiz yetiz yagız yer tatığın üklitü **keñürtü** teginip tört taloy ügüz içindeki yerniñ toprakın yağlıg yumşak tarıglag yerlerin şı şılañ edgü kılı tegingey m(e)n* “Ulaşılmaz dünya zevkini artırarak okyanus arasındaki toprağı verimli, tarlaları nemli ve bereketli kılacağım” (AY-VIII/697-703) (Çetin, 2020b, s. 280-281, 375)

keñürt-: genişletmek (Çetin, 2020b, s. 444) (*bk. keñür-*)

keñürü / kiñürü: ayrıntılı olarak, genişleterek, açıkça (Çetin, 2020b, s. 444); ayrıntısıyla, açarak, yayarak (Ayazlı, 2012, s. 318); bütünüyle, genişçe (Çetin, 2020a, s. 277); ayrıntılı (Tokyürek, 2018, s. 877); tam olarak (Elmalı, 2022, s. 419); geniş bir şekilde (Berbercan, 2016, s. 111); mufassalan (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

(*keñürü / kiñürü* sözünün “açıkça” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. açını*; “ayrıntılı, tam olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. adırtılıg*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. alkugun*; “mufassalan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. adara/adıra*)

kep: biçim, şekil, model (Gulcalı, 2021, s. 475); tarz (Karaayak, 2021, s. 720)

(*kep* sözünün “tarz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. cızıg*; “biçim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. etig / itig*)

mandal: (<< *Skr. mandala*) daire, küre, tekerlek, şekil veya diyagram (Tokyürek, 2018, s. 896)

önj: görünüş, şekil (Elmalı, 2022, s. 445)

öñlög: 1. renkli 2. madde, şekil (Tokyürek, 2018, s. 916)

teñ: eşit, denk; ölçü; şekil (Karaayak, 2021, s. 790)

yañ: (< *Çin.*) tarz, biçim, şekil (Ayazlı, 2012, s. 360); model (Keskin, 2022, s. 778)

yañıg kăpig ıçgınıp köküzlärin t[okıyor] busanmışın “Şekli ve şemailini kaybedip üzüntüden göğüslerine vuruyorlardı” (AY-X/845-846) (Gulcalı, 2021, s. 203, 273)

karınları kiberip öñleri kırtışları sarıg toprak öñlög bolup ertingü toruk bolmışlar ol “Karınları yırtılmış, dış görünüşleri sarı toprak rengine dönmüş (ve) çok fazla zayıflamışlar” (DAS/4521-4523) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

bar antag tınl(ı)glar öñlög uguşka sanlıg t(ä)ñri bolgalı tapladaçı “Var olan canlılar şekil dünyasına ait Tanrı olmayı kabul edecekler” (AY-IV/1441-1443) (Tokyürek, 2018, s. 421, 580)

burhanlarınıñ y(a)rılıkam[ış] y(a)rılığın năçä az täñinçäk(i)yä kertgünsär [biz ymă] köñülümüztä odguraklanmadım(ı)z “Buddhaların (bizlere) buyurduğu

buyruğa ne kadar az şekilde inansak da düşüncemizden şüphe etmedik” (ABİT/18-20) (Karaayak, 2021, s. 60, 224)

kepezlig: [*< Sak. kapāysä + T. (+IXg)*] pamuklu (Keskin, 2022, s. 616) (*bk. böz*)

ker(e)kü: köpük (Gulcalı, 2021, s. 474)

köpik: köpük (Tokyürek, 2018, s. 888)

takı ymä bo ätöz ärsär altı kırk törlüg arıgsızların tolu suv üzäki kār(ä)kü tæg b(ä)ksiz yarpsız “Ayrıca bu vücut ise otuz altı türlü pislikle dolu, su üzerindeki köpük gibi dayanıksızdır” (AY-X/223-225) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

takı y(ä)mä k(a)ltı tül tæg yelvi tæg köpik tæg köligä tæg salkım tæg yaşın tæg bulut tæg közdäki kök tæg yula tæg b(ä)ksizin yarpsızın körürlär “Ve yine rüya gibi, büyü gibi, kabarcık gibi, gölge gibi, çiy (tanesi) gibi, şimşek gibi, bulut gibi, gözdeki mavi (renk) gibi, kandil gibi dayanıksız kuvvetsiz görürler” (AY-IV/2212-2216) (Tokyürek, 2018, s. 470, 589)

ker-: germek (Elmalı, 2022, s. 418)

kur-: germek (Elmalı, 2022, s. 429)

te[mir]lig kışgaçın ağızıntın tilin tartıp örtlög yerte kere .. bütün tilinte [t]emir kazguk tokıyurlar “Demirden kışkaçla ağızından dilini çekip ateşten (bir) yerde gererek, bütün diline demir kazık çakarlar” (DAS/1776-1779) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

katıg yasın kurup agulug okın yürekre urup amrak isig özin üzgil “Sert yayını gerip zehirli okunu (filin) yüreğine vurup (onun) sevgili canını al” (DAS/1212-1213) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

kereklig / k(e)rgeklig / kergeklig: gerekli, elverişli (Hamilton, 2020, s. 162)

kergek: gerek, gerekli, ihtiyaç, lüzum (Özbay, 2019, s. 149)

ertingü k(e)rgek-lig ötüg ötünür s(e)n “Son derece gerekli dilek diliyorsun” (AY-III/III.3a.5) (Ölmez, 1991, s. 25)

arıg dendarlar, suyumuznu yazokumuznu boşuyu kolmak k(ä)rgäk ärti “Temiz rahiplere dua ederek günahlarımız için tövbe etmemiz gerekliydi” (HU/301-303) (Özbay, 2019, s. 89, 95)

kerekü: çadır (Bang ve Gabain, 1931, s. 481) (*bk. alaçu / alaçuk*)

kereşü: günlük, tütsü (Çetin, 2020a, s. 277)

(*kereşü* sözünün “tütsü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıslagu*)

yürün küji: günlük, tütsü için kullanılan bir ağaç sakızı (Çetin, 2020a, s. 307)

kergek / k(e)rgek: gerek, gerekli, ihtiyaç, lüzum (Özbay, 2019, s. 149); lazım (Keskin, 2022, s. 617); (*-mİş ile birlikte*) -mAlı... (Çetin, 2020a, s. 277); gereklilik, gereksinim, uygun olan şey, gerekli olan şey, olması gereken şey, zorunlu olan şey (Hamilton, 2020, s. 162)

(*kergek* / *k(e)rgek* sözünün “gerekli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kereklig* / *k(e)rgeklig* / *kergeklig*)

tak: sıkıntı, ihtiyaç (Özbay, 2019, s. 153)

arığ bağak bağap t(ä)ñrikä ançolasık k(ä)rgäk ärti, ymä äv bark tutduk üçün yılmık bar(ı)mka bolup azu muñumuz takım(ı)z t(ä)gip, ymä todunçsuz uvutsuz suk yäk üçün ymä korkınçsız köñlümüz üçün, ärinip ärmägürüp ärkligin ärkisiz(i)n bağak sıd(ı)m(ı)z ärsär, ymä bağak olorup ädgüti nomça töröçä bağamad(ı)m(ı)z ärsär, t(ä)ñrim amtı yazokda boşunu ötüñür biz m(a)nastar hirza “Temiz oruç tutarak tanrıya övgümüzü sunmamız dinimizin gereği idi. Ayrıca ev bark, mal mülk sahibi olmak için ya da ihtiyaçlarımızı, sıkıntılarımızı bahane edip, utanmaz, ahlaksız hırs şeytanı için (tanrı) korkusu olmayan düşüncemiz (yüzünden) yahut erindiğimiz için isteyerek veya istemeyerek oruç bozduysak ya da oruçlu iken (orucumuzu) dinimizin, dinî öğretiminin gerektirdiği gibi tutmadıysak; tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz” (HU/285-298) (Özbay, 2019, s. 88, 94-95)

kergeksiz / **k(e)rgeksiz**: gereksiz, gerekmez (Gulcalı, 2021, s. 474); kusursuz (Karaayak, 2021, s. 718); lüzumsuz, ihtiyacsız (Ş. Tekin, 2019b, s. 407)

(*kergeksiz* / *k(e)rgeksiz* sözünün “kusursuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezügsüz*)

yoksuz: boş, gereksiz, anlamsız (Çetin, 2020b, s. 490); lüzumsuz (Ş. Tekin, 2019b, s. 513)

bo montag yıdığ k(ä)rgäksiz ätözümün sudmuş kämişmiş “Böyle kötü kokan, gereksiz bedenimi atmış” (AY-X/176-177) (Gulcalı, 2021, s. 156, 265)

birök sizin savınız köni kertü çın erser bo meniñ ötünmiş ötüğümün yoksuz kurug kılman tep “Eğer sizin sözünüz gerçek ise benim bu dilemiş olduklarımı boş çıkarmayın” (AY-VIII/508-512) (Çetin, 2020b, s. 264-265, 373)

kerig: geniş; uzak (Karaayak, 2021, s. 718)

[*kerig* sözünün “geniş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok* / *açuk*; “uzak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglatı (II)*]

keriş: anlaşmazlık, kavga (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

(*keriş* sözünün “kavga” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atış*; “anlaşmazlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogı* / *çugı*)

kerişgüçi: (“*tütüşgüçi*” ile birlikte) kavgacı, çatışmacı, huzursuz (Elmalı, 2022, s. 418)

(*kerişgüçi* sözünün “huzursuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inçsiz*)

tütüşçi: kavgacı (Elmalı, 2022, s. 480)

tütüşgüçi: (“kerişgüçi” ile birlikte) kavgacı, çatışmacı, huzursuz (Elmalı, 2022, s. 480)

[tul]tagsız [evinte t]ütüşgü[çi ke]rişgüçi bolur “Sebepsiz (yere) (evinde) kavgacı olurlar” (DAS/1005-1006) (Elmalı, 2022, s. 99, 245)

kerişlig: kavgalı, çekişmeli, küskün (Ölmez, 1991, s. 98)

tütüşlüg: kavgalı, tartışmalı, çekişmeli, arası açık / bozuk (Ölmez, 1991, s. 118)

tütüş-lüg keriş-lig tınl(ı)g-larış tüz baz kılmuş “Küskün, kavgalı canlıları barışık duruma getirmiş” (AY-III/169.1-2) (Ölmez, 1991, s. 55)

kertgün- / kerkün- / kirtgün-: inanmak, doğru bulmak (Karaayak, 2021, s. 720); doğru saymak (Hamilton, 2020, s. 163); iman etmek (Özbay, 2019, s. 150)

(*kertgün- / kerkün- / kirtgün-* sözünün “inanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inan-*)

una-: doğru bulmak, uygun bulmak, tasvip etmek (T. Tekin, 2013, s. 64)

ädgölärk[ä] süzülgäli **kertgüngäli** usarlar... “İyiliklere inanabilseler (ve) güvenebilseler...” (ABİT/463-464) (Karaayak, 2021, s. 102, 262)

teñri **unamaduk** “Tanrı (bunu) doğru bulmamış” (IB/38) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

kertgünç / kirtgünç: iman, inanç (Gulcalı, 2021, s. 475); imanlı, inançlı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353); inanan, imanlı mümin (Elmalı, 2022, s. 420); mümin (Ölmez, 1991, s. 100)

(*kertgünç / kirtgünç* sözünün “inanç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügülenmek*; “inançlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapudlıg / ç(a)kşap(a)tlıg / çhşaptlıg / çhşaputlug*)

kertgünç / kirtgünç “iman, imanlı, inanan, mümin”

kertgünmek: iman, imanlı, inançlı (Karaayak, 2021, s. 721)

kirtü: hakiki; mümin (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

kirtülüg: inanmış, mümin, gerçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

könül: gönül; kanaat; iman (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

nigoşak: dinleyici; mümin, inanan (Özbay, 2019, s. 151)

süzülmeklik: inançlı, imanlı (Karaayak, 2021, s. 780)

upase: (< Soğd. 'wp 'sy=Skr. upāsaka) inanan kişi, mümin, rahip
(Ayazlı, 2012, s. 355)

kamagun barça süzök k[ert]günç [köñülin] ayaların [kav]şurup ol şarirka ayayu [ağırlayu] y[inç]ürü töpön [yü]kün[ti]lär “Hepsi birlikte temiz inançlarıyla avuçlarını birleştirerek o yâdigara saygıyla eğilip secde ettiler” (AY-X/49-52) (Gulcalı, 2021, s. 147, 263)

kertgünmāk süzülmāklik köñül [öritip]... “İmanlı (ve) inançlı düşünceyi uyandırıp...” (ABİT/40) (Karaayak, 2021, s. 62, 226)

men kirtülüg upası... “Ben gerçek mümin...” (Maytr./2.57) (Ş. Tekin, 2019b, s. 43, 190)

arığ süzük kirtgünç köñülin kuanşı im pısar atın ataylar “Temiz, duru, imanlı gönül ile Kuanşı İm Pısar adını anınız” (KİP/50-52) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

bütürmiş tarkan tükä<t>di nigoşaklarını suyn yazokın öküngü huastuan(i)ft “Bütürmüş Tarkan müminlerin (dinleyicilerin) günahattan arınması için tövbe duasını bitirdi” (HU/377-378) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

upasılar burkan şazınıja vrhar saıram itgeyler “Müminler burkan dini için manastırlar inşa edecekler” (Maytr./109.26-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 179, 270)

kertgünçlüg / kirtgünçlüg: inançlı (Elmalı, 2022, s. 420); inanılır (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

(*kertgünçlüg / kirtgünçlüg* sözünün “inançlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapudlıg / ç(a)kşap(a)tlıg / çhşaptlıg / çhşaputlug*)

kertgünmek / kerkünmek / kirtgünmek: iman, imanlı, inançlı (Karaayak, 2021, s. 721); iman etme, inanma (Ş. Tekin, 2019a, s. 42); inanç (Özbay, 2019, s. 150)

(*kertgünmek / kerkünmek / kirtgünmek* sözünün “inançlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapudlıg / ç(a)kşap(a)tlıg / çhşaptlıg / çhşaputlug*; “iman, imanlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertgünç / kirtgünç*; “inanç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügülenmek*)

kerti: (< Skr. *krta*) yapılmış, suni; dünyevi (Ş. Tekin, 2019b, s. 407); sıradan, umumi (Elmalı, 2022, s. 418)

(*kerti* sözünün “sıradan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınısıgsız*; “dünyevi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajunlug / azunlug*; “umumi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egil / igil*)

kertü / kirtü: gerçek, hakikat, doğru (Ayazlı, 2012, s. 318); hakiki (Karaayak, 2021, s. 721); mümin (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

(*kertü* / *kirtü* sözünün “gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*; “doğru, hakiki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*; “mümin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertgünç* / *kirtgünç*)

köni: doğru, gerçek, hakikat (Kılıç Cengiz, 2021, s. 355)

yertinçütä kōnin barm[ı]şlarka kōnin kat[ıg]landaçıla[r]ka yükünürm(ä)[n]
“Dünyada doğrulukla gidenlere, doğrulukla çabalayanlara saygıyla eğilirim”
(SİTA/24-26) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 71-72, 164)

ürüg uzatı tuş[a]yın, kertütin kälmiş kün t(ä)ñrig “Her an hakikatten gelen güneş tanrısı karşılayayım istiyorum” (AY-X/1156-1157) (Gulcalı, 2021, s. 227, 277)

kes-: önlemek, kesmek, ayırmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353)

(*kes-* sözünün “ayırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*; “kesmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıç-* / *biç-*)

tarkar-: dizginlemek, uzaklaştırmak, önlemek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365)

tıd-: önlemek, engellemek, engel olmak (Hamilton, 2020, s. 182)

yantur-: bertaraf etmek, önlemek, çevirmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371)

adınların alku türlüğ arvışların küsdäçi... “Yabancıların her türlü büyüünü önleyen...” (SİTA/116-117) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 82, 167)

alku az övkä biligsiz bilig küvāñdä ulatı nizvanılarig tarkarmış bolgaylar
“Bütün hırs, öfke, cehalet ve kibir ile diğer ihtirasları dizginlemiş olacaklar”
(SİTA/430-431) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 115-116, 179)

tıdu umadam “Onu engelleyemedim” (PK/XXVII.3) (Hamilton, 2020, s. 44)

atı kötrülmüş sitatapatiri atl(i)g utsukmaksız ulug yanturdaçını sözläyür m(ä)n
“Adı yüceltilmiş Sitāpatrā diye adlandırılan [kötülüğün] yenilmez ulu bertaraf edicisini anlatıyorum” (SİTA/111-113) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 81, 167)

kesare / kesari: (<< *Skr. kesarin*) aslan (Wilkens, 2021, s. 367) (*bk. arslan*)

kesil-: kesilmek (Elmalı, 2022, s. 418) (*bk. bıçıl-*)

kesiş-: anlaşılmak, uzlaşmak (Keskin, 2022, s. 618); kesişmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 407)

(*kesiş-* sözünün “anlaşılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*; “kesişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıçuş-*)

üzülüş-: anlaşılmak, uzlaşmak (Keskin, 2022, s. 771)

üzüşüp küşişip ketdim(i)z “Anlaşıp hayatımıza devam ettik” (HB/Çeş82.11) (Keskin, 2022, s. 319, 463)

kayımtu-ka taşgürüşüp üzüüşüp [ber]timiz “Kayımtu ile ile değiştirip anlaşıp verdik” (HB/ArTa02.4-5) (Keskin, 2022, s. 170, 402)

kesre / kisre: sonra (Özbay, 2019, s. 150) (*bk. arkun*)

keşi / k(e)şi: (< *Toh. küşşi*) öğretmen, usta (Keskin, 2022, s. 618)

(*keşi / k(e)şi* sözünün “usta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı / açari*; “öğretmen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bahş(i) / bahşı / bakşı*)

keşin: bölüm, sûtra'nın bölümü (Ölmez, 1991, s. 98)

(*keşin* sözünün “bölüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölök / bölük*)

ket- / kit-: gitmek, uzaklaşmak, vazgeçmek (Elmalı, 2022, s. 420); ortadan kalkmak, dağılmak (Karaayak, 2021, s. 721); çekinmek (Ölmez, 1991, s. 100)

(*ket- / kit-* sözünün “uzaklaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırıl- / adral- / adrıl-*; “ortadan kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “gitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “vazgeçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “dağılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*; “çekinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayın-*)

keter- / kiter-: uzaklaştırmak, gidermek, yok etmek, ortadan kaldırmak (Elmalı, 2022, s. 420); uzaklaşmak (Ayazlı, 2012, s. 318)

(*keter- / kiter-* sözünün “uzaklaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırıl- / adral- / adrıl-*; “yok etmek, ortadan kaldırmak, uzaklaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*)

tarkar-: gidermek, yok etmek (Çetin, 2020a, s. 293)

igın ketertim tarkartım “Hastalığını giderdim, uzaklaştırdım” (DAS/2745) (Elmalı, 2022, s. 164, 265)

korkınç ayınç ada tudalarig tarkardaçı üdsüz ölüm adasıntın küzetdeçi “Korku tehlikesini giderecek, zamansız ölüm tehlikesinden koruyacak” (AY-VII/258-260) (Çetin, 2020a, s. 157, 218)

kev: (< *Çin. jiāo*) usta, üstat (Keskin, 2022, s. 618) (*bk. açarı / açari*)

kev-: zayıflatmak, azaltmak (Tokyürek, 2018, s. 876); güçsüzleştirmek (Ölmez, 1991, s. 98)

(*kev-* sözünün “zayıflatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “azaltmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsüt-* / *eksit-*)

küçsiret-: güçsüzleştirmek (Tokyürek, 2018, s. 893)

yalanguz az nızvanı ok kever küçsiretür “Yalnız hırs tutkuyu zayıflatır, güçsüzleştirir” (AY-III/163.10-11) (Ölmez, 1991, s. 51)

kevil- / **kewil-:** azalmak, zayıf düşmek (Çetin, 2020b, s. 444); zayıflamak (Berbercan, 2016, s. 109)

(*kevil-* / *kewil-* sözünün “azalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “zayıflamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alnu-*)

küçsire-: güçsüzleşmek, zayıf düşmek (Çetin, 2020b, s. 451)

küçsireyür kevilür <*ançada*> *yeser* “Ne kadar yeseler de zayıflayıp güçsüzleşirler” (AY-VIII/1478-1479) (Çetin, 2020b, s. 345, 384)

keyik / **kiyik:** dört ayaklı koşan hayvan, yaban hayvanı, geyik (Elmalı, 2022, s. 419); dört ayaklı yabani kara hayvanı (Berbercan, 2016, s. 109); hayvan (Çetin, 2020a, s. 277); yabani hayvan, vahşi hayvan (Gulcalı, 2021, s. 475); av hayvanı (T. Tekin, 2013, s. 56)

(*keyik* / *kiyik* sözünün “geyik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adgırak*)

yılkı: hayvan (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

keyikler kuvragınıñ kamagnıñ barça kanturur siz köñüldeki küstüşin “Hayvanların bütününün gönüllerindeki istekleri yerine getirirsiniz” (AY-VII/820-822) (Çetin, 2020a, s. 204, 226)

koyun torug yıldı ölmüş için *tamuda togdumuz* “Koyun ve hayvan öldürdüğümüz için cehennemde doğduk” (Maytr./78.14-15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 144, 250)

keyikçi: avcı, büyük av hayvanı avcısı (Hamilton, 2020, s. 163); dört ayaklı koşan hayvan avcısı (Elmalı, 2022, s. 419)

(*keyikçi* sözünün “avcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añçı*)

keyikle-: avlamak, avlanmak (Elmalı, 2022, s. 419)

(*keyikle-* sözünün “avlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avla-*)

keyirkençig: acıklı (şekilde), acınacak (halde), hazin (Gulcalı, 2021, s. 475)

(*keyirkençig* sözünün “acınacak (halde)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erinç / irinç*)

kez: daha, daha da (Gulcalı, 2021, s. 475)

(*kez* sözünün “daha” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*)

takı: ve, üstelik, ayrıca, daha da (Hamilton, 2020, s. 178)

montada kûz erinç tnl(ı)g bolgay mu “Bundan daha zavallı (bir) canlı olur mu?” (AY-X/133) (Gulcalı, 2021, s. 153, 265)

ötrü takı içgärü kirdi “Sonra daha da içeri girdi” (PK/XLII.6-7) (Hamilton, 2020, s. 51)

kez-: gezmek (Tokyürek, 2018, s. 876); yürümek, dolaşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 407)

mañala-: adım atmak, yürümek (Ş. Tekin, 2019b, s. 428)

tegzin-: dönmek, dolaşmak (Karaayak, 2021, s. 790)

tolın-: dolaşmak, dönmek (Karaayak, 2021, s. 798)

yorı-: yürümek; gezmek; (belli bir inanış doğrultusunda) davranmak, yaşamak (Elmalı, 2022, s. 499); dolaşmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 53)

ontın sıñ[arkı burhanlar] uluşınta kûzû yapa yorıp... “On taraftaki Buddhalar ülkesinde gezip bütünüyle yürüyüp...” (ABİT/852-853) (Karaayak, 2021, s. 139, 293)

akru akru mañalayu tükel bilge maytrı burkanka yakın tegip adakınta yinçürü yükünüp ayasın kavışurup ıglayu inçe tip ötüğ ötüñür “Yavaş yavaş yürüyerek mükemmel hikmetli Maytrı Burkan’a yaklaşıp, ayağına kapanarak secdeye varıp ayalarını kavuşturur ve ağlayarak şöyle yalvarır” (Maytr./90.23-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 164, 261)

sansarta tüzgünip tolınıp... “Doğum ölüm döngüsünde dönüp dolaşarak...” (ABİT/599) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

kezig: 1. aşama (Karaayak, 2021, s. 719); sıra, dizi, silsile (Elmalı, 2022, s. 419); düzen (Berbercan, 2016, s. 109); tekrarlayan, nükseden, döngü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 353); düzenli, sıralı; iş sırası; nöbet (Keskin, 2022, s. 618); 2. müddet (Tokyürek, 2018, s. 876); uygun zaman (Çetin, 2020b, s. 444)

(*kezig* sözünün “düzen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin* / *ey(i)n* / *iyin*)

kezig “dizi, silsile, döngü, düzenli, sıralı, iş sırası”

kezigkiye: düzenli, sıralı; iş sırası (Keskin, 2022, s. 619)

keziglig: düzenli, sıralı; iş sırasına sahip (Keskin, 2022, s. 619)

sapag / *sapıg*: sıra, dizi (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

tegziñç: 1. döngü, girdap; çevrinti 2. kitap tomarı, bölüm (Gulcalı, 2021, s. 523)

tizig: dizi, sıra (Elmalı, 2022, s. 473); *silsile* (Ş. Tekin, 2019b, s. 478)

ulag: sıra, dizi (Ayazlı, 2012, s. 353); *silsile* (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

yaña buka yoçın elçi-kä altı otuz-ka-t(ä)gi k(ä)z-ig aş-ka bir kap bor-nı biküş buka borluk-ı berz-ün “Biküş Buka’nın bağı, Yaña Buka ve Yoçın Elçi’ye (ayın) yirmi altısına kadar düzenli erzak olarak bir kap şarabı versin” (HB/BuYön23.2-4) (Keskin, 2022, s. 239, 430)

çkrvrt ilig kanlarnıñ keziginte tiziginte gaudam oğuştın (t)özdin belgürmiş “Cakravartin hükümdarları silsilesinde, Gautama sülalesinden, soyundan zuhur etmiş” (Maytr./13.45-47) (Ş. Tekin, 2019b, s. 61, 200)

iki kăzig-k(i)y-ä... “İki düzenli iş sırası [...]” (HB/Kar34.5v) (Keskin, 2022, s. 338, 472)

baş kar-a kăz-il[g]-lig-tü kört[läçi... “Baş Kara’nın düzenli iş sırasında güzel [...]” (HB/Çeş29.2) (Keskin, 2022, s. 298, 453)

tugmak ölmäklig tăgzinçig amırtgurguluk “Doğum ve ölüm döngüsünü sona erdirmeli” (AY-X/235-236) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

kezig “müddet, uygun zaman”

tuş: eşit, denk; vakit, uygun zaman (Çetin, 2020b, s. 477)

ür: süre, müddet; uzun zaman (Özbay, 2019, s. 155)

yık: uygun zaman, fırsat; neden (Çetin, 2020b, s. 489)

burhanlıg edgü üd kolu birle tuş bolup başdınkı yeg kutrulmaklıg tüşke teggeyler “Budhalı iyi zamanı dileyerek, ona rastlayıp en üstün kurtuluş karşılığına ererler” (AY-VIII/1014-1016) (Çetin, 2020b, s. 307, 379)

el han orunun içgingu ugurı yıka bultuksar tıtag bolsar artağı azu yme isig özi arıtı yme kılmağı ol nomsuz törüsüz kılığı “Hükümdarlık tahtını kaybetme zamanı gelse ve bu nedenle canını vermesi de gerekse hiçbir şekilde öğretisiz

kanunsuz işleri yapmamalıdır” (AY-VIII/1571-1576) (Çetin, 2020b, s. 353-354, 385)

kezigkiye: düzenli, sıralı; iş sırası (Keskin, 2022, s. 619) (*bk. kezig*)

keziglig: 1. düzenli, sıralı; iş sırasına sahip (Keskin, 2022, s. 619); 2. müddetli (Tokyürek, 2018, s. 877)

(*keziglig* sözünün “düzenli, sıralı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. kezig*)

kezigsiz: nöbetsiz; vakitsiz (Ayazlı, 2012, s. 318); sırasız (Çetin, 2020b, s. 444)

kolusuz: vakitsiz; münasebetsiz zaman (Ş. Tekin, 2019b, s. 414)

ugursuz: zamansız, sırasız (Çetin, 2020b, s. 479)

üdsüz: zamansız, vakitsiz (Ayazlı, 2012, s. 356); sırasız (Çetin, 2020b, s. 481)

üdsüz kâzigsiz kün ay tutungay “Zamansız güneş ay tutulacak” (AY-VI/693-694) (Ayazlı, 2012, s. 116, 173)

yitinç ödsüz kolusuz sıgurmak “Yedincisi: vakitsiz, toplamak.” (Maytr./32.1) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 212)

küçlüg katıg yeel kelip ugursuz yıksız yeltirer “Güçlü sert bir rüzgâr gelir (ve) zamansız sırasız eser” (AY-VIII/1334-1335) (Çetin, 2020b, s. 333, 382)

kezte: hemen (Karaayak, 2021, s. 719) (*bk. amtkıya*)

kıçmuk: zerre, küçük parçacık, toz (Elmalı, 2022, s. 420)

(*kıçmuk* sözünün “toz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. çurni*)

kog: toz, zerre, atom (Ölmez, 1991, s. 100); küçük parçacık (Elmalı, 2022, s. 424)

parmanu: (<< *Skr. paramāṇu*) zerre, küçük parçacık (Elmalı, 2022, s. 449)

birök yagız yer arkasındaki topraknıñ p(a)rmanu kog kıçmuk sam neçe erser .. yene y(i)me alku tınlıglarnıñ sanı sakışı neçe teñlig bol[sar ne]çe teñlig kalın küçlüg yavl(a)k yek i[çgek] bolsarlar bodis(a)t(a)v uguşlug elig begniñ 'eñ muntın et'özünteki bir evin tüsiñe y(i)me ada tuda tegürgeli uguluk ermezler “Eğer (sayıları) kara toprak altındaki toprağın atom miktarı kadar da olsa ve yine bütün canlıların sayısı kadar da olsa, ne kadar da kalabalık, güçlü, kötü şeytanlar da olsalar bodhisattva soyundan (gelen bir) hükümdarın, hiçbir şekilde, bedenindeki bir tek kılına bile zarar veremezler” (DAS/3736-3744) (Elmalı, 2022, s. 197, 277)

kıçur-: kınamak, ayıplamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 407)

müne-: aşılamak, ayıplamak (Elmalı, 2022, s. 437)

yer-: kınamak, yermek, kötülemek; iğrenmek, tiksirmek (Elmalı, 2022, s. 495)

t(e)ḡri burhan yere [müneyü] yarlıkam[ış] irig sarsıg sav sözleyür m(e)n “Tanrı Buda’nın ayıplayarak açıkladığı kaba sözleri söylerim” (DAS/2044-2046) (Elmalı, 2022, s. 137, 257)

kıdığ: hudut, kenar, uç, kıyı (Elmalı, 2022, s. 420); son (Karaayak, 2021, s. 721); yaka (Gulcalı, 2021, s. 487); sınır (Hamilton, 2020, s. 163)

[*kıdığ* sözünün “kenar, kıyı, son” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*; “sınır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçu*; “uç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş (I)*]

sim: (<< *Skr. sīmā*) hudut, sınır (Elmalı, 2022, s. 456)

yaka: yaka (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 500)

ämgäklig tınl(i)g[lar] oġlanın ozgurup kutgarıp [ın]tın kıdığka tögürdünüz “İzdirap içindeki canlıları kurtarıp öteki kıyıya ulaştırdınız” (AY-X/1255-1257) (Gulcalı, 2021, s. 234-235, 278)

taluy ögüzkä kıdığına tögürdi “Onu okyanus ırmağına ve [ülkelerinin] sınırlarına ulaştırdılar” (PK/LII.4-5) (Hamilton, 2020, s. 56)

kıdıgsız: kıyısız, uçsuz (Ayazlı, 2012, s. 319); sınırsız, bucaksız (Gulcalı, 2021, s. 487)

uçsuz: uçsuz, sınırsız, bucaksız (Karaayak, 2021, s. 810)

ölçülençsiz: ölçülmez, ölçsüz, sınırsız (Tokyürek, 2018, s. 979)

ölçsüz: sınırsız (Tokyürek, 2018, s. 979)

kıdıgsız ulug ädgünüz taloy ügüz tög keḡ tärin ulsuz tüpsüz ädgülüg ädgü ärdinilärin yügmäk ol “Sınırsız ulu erdeminiz okyanus gibi geniş, derin ve uçsuz bir iyilik mücevheri yığımıdır” (AY-VI/1138-1140) (Ayazlı, 2012, s. 151, 178)

uç[suz] kıdıgsız alku kök kalığı körgäli bolmışta... “Uçsuz bucaksız bütün gökyüzünü görecektir olduğundan...” (ABİT/516-517) (Karaayak, 2021, s. 107, 267)

ölçülençsiz tänlänçsiz ulug bädük tärin bilgä biliglärig toşgurmak tükätmäk p(a)ramit temäk savnuḡ yörügi ärür “Sayısız, ölçsüz büyük derin bilgileri doldurup tamamlamak, yerine getirmek pāramitā denilen sözün açıklamasıdır” (AY-IV/2672-2675) (Tokyürek, 2018, s. 503, 596)

tört törlüg ölçsüz ädgü köñüllär ärür “Dört türlü sınırsız gönüldür” (AY-IV/581) (Tokyürek, 2018, s. 364, 569)

kıg: gübre, dışkı, tezek (Gulcalı, 2021, s. 487); pislik, kir (Tokyürek, 2018, s. 879); kanalizasyon pisliği (Ş. Tekin, 2019b, s. 408)

(*kıg* sözünün “pislik, kir, dışkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*; “gübre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsızlık*)

tezek: tezek, kuş pisliği (T. Tekin, 2013, s. 62)

kıg *yügmäk tetir* “Dışkı yığımı (gibi)dir” (AY-X/211-212) (Gulcalı, 2021, s. 159, 266)

oğlan kekük tezekin bultı “(Bir) oğlan kartal tezeğini buldu” (IB/23) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

kıkır-: bağırıp çağırmak, bağırmak (Gulcalı, 2021, s. 487); çağırmak (Elmalı, 2022, s. 420)

(*kıkır-* sözünün “çağırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alakır-*; “bağırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çarla-*)

kıkırış- / kıkırıuş-: bağrıışmak, çağrıışmak (Elmalı, 2022, s. 420)

(*kıkırış- / kıkırıuş-* sözünün “çağrıışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alakırış-*)

ünleş-: bağrıışmak (Elmalı, 2022, s. 486)

katag ünin kık(ı)rıuşu inçe tep teyürler “Yüksek sesle bağrıışarak şöyle derler” (DAS/214-215) (Elmalı, 2022, s. 72, 235)

ol satıgçılar ünleşip [...] “O tüccarlar bağrıışp...” (DAS/413) (Elmalı, 2022, s. 79, 237)

kıl-: kılmak; yapmak, etmek, işlemek (Özbay, 2019, s. 150); üretmek, sağlamak (Hamilton, 2020, s. 163); yerine getirmek, ifa etmek (Elmalı, 2022, s. 420); icra etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 408); olmak (Çetin, 2020b, s. 445); gerçekleştirmek; göstermek (Karaayak, 2021, s. 721)

[*kıl-* sözünün “göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*; “olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “yerine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*; “işlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edle-*; “yapmak, etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I); “kılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et-* / *it-*; “gerçekleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kandur-* / *kantur-*]

kıl- “sağlamak, ifa etmek”

turgur-: kurmak; ifa (eda) etmek; (his) beslemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 484)

yarat-: hazırlamak, sağlamak (Keskin, 2022, s. 780)

y(a)rılıka-: buyurmak, lütfetmek; ifa etmek, yerine getirmek, saygı gösteren yardımcı eylem (Ölmez, 1991, s. 123)

yeve-: donatmak, sağlamak (Çetin, 2020b, s. 489)

*kamag tı[n]līg-larka asıg tusu **kıdur*** “Tüm varlıklara yarar sağlar” (PK/XXI.5-6) (Hamilton, 2020, s. 41)

*takı bir-ök ärklīg bağ eşi küçin tutup kam küç kılıp yulğ(a)lı alg(a)lı sakınsar-lar bu ok ögän-tä ok yer täñinçä yer kutlug taş-ka **yaratu** berip alz-un-lar* “Eğer güçlü bey ve maiyetinin veya şamanın gücünü kullanıp geri almayı düşünürlerse Kutlug Taş’a bizzat bu su kanalında bizzat bu yer dengince yer hazırlayıp vererek geri alsınlar” (HB/ArSa13.16-19) (Keskin, 2022, s. 126, 383)

*erig yavgan çandallar olar yme kamagun sıñar küçüg inçip **yeveverler*** “Kötü cellatlar, onlar da tamamıyla yarı güçleriyle (onları) donatırlar” (AY-VIII/1275-1277) (Çetin, 2020b, s. 328, 381)

kılguçı: yapan, eden, neden olan (Elmalı, 2022, s. 421)

(*kılguçı* sözünün “yapan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *işlig*)

kılığ: kılma, kılış, gidiş (Çetin, 2020b, s. 446)

kılmak: kılma (Gulcalı, 2021, s. 488)

yorig: yürüme, gidiş, seyir (Çetin, 2020b, s. 490)

*el han orunun içgingu ugurı yıkı bultuksar tıtag bolsar artağ azu yme isig özi arıtı yme kılmağ ol nomsuz törüsüz **kılığ*** “Hükümdarlık tahtını kaybetme zamanı gelse ve bu nedenle canını vermesi de gerekse hiçbir şekilde öğretisiz kanunsuz işleri yapmamalıdır” (AY-VIII/1571-1576) (Çetin, 2020b, s. 353-354, 385)

*m(ä)n sizlärkä toyınlar a [uk]ıtu biltürü nomladım ärtmiş üd[lä]rtä adınlarka asıg **kılmak** tıtag[ı]mın* “Ey rahibler! Ben sizlere geçmiş zamanlarda başkalarına iyilik etme nedenlerimi anlatarak öğüt verdim” (AY-X/877-880) (Gulcalı, 2021, s. 206, 273)

kılık: 1. yaradılış, huy, düşünce (Çetin, 2020b, s. 446); hareket şekli (Berbercan, 2016, s. 110); 2. nizam, düzen (Keskin, 2022, s. 622)

(*kılık* sözünün “düşünce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkak*; “düzen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*)

kılık “yaradılış, nizam”

törü: kural, nizam (Berbercan, 2016, s. 137)

töz: ana, esas, temel, yaradılış, öz, cevher (Tokyürek, 2018, s. 957)

yargu: yargı, kanun, nizam (Keskin, 2022, s. 780)

yasa: [*<Moğ. ĵasa (ĵasaʷ)*] yasa, kanun, nizam (Keskin, 2022, s. 783)

inçü kılık-ı bilä inçü borluk-çı kâzigtâ barça basıg salıg bergü bolmı[ş] üçün nom kulı çıbın bay t(ä)mür bu üçäğü [salıg]ı-nı buyan k(a)y-a-ka berz-ün “Tımar nizamı ile tımar bağcılarını sırasıyla hepsi basıg salıg (vergileri) vereceği için Nom Kulı, Çıbın (ve) Bay Tämür, bu üçü salıg (vergilerini) Buyan Kaya’ya versin” (HB/BuYön18.5-11) (Keskin, 2022, s. 236, 429)

törüçe uz başladı “Töreye göre, iyi bir şekilde (ustaca hüküm sürmeye) başladı” (OB/1.7) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

sutbak ymä tugmış ogul-ları birlä täñ tutup kälın-läp berip ädgü asırıp agul törüsinçä tutup kulgak boyın tolap ünär-män ketär-män tesär törü yargu yosun-ı birlä ata yazmış yazuk-ka tägzün “Sutbak (Turmuş’a) kendinden olan evlatlarıyla eşit davranıp, onu evlendirip, iyi bir şekilde yetiştirerek evlat töresine göre hareket etmesine rağmen (Turmuş) kulak boyun dolayıp (sırtını dönüp) ‘Çekip giderim!’ derse, töre ve kanun geleneğince babaya karşı işlenilen günaha girsin” (HB/EvlEd01.24-30) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

yasa-takı kın-ka täg-zün-lär “Yasadaki cezaya çarptırılırsınlar” (HB/EvlEd03.9-10) (Keskin, 2022, s. 209, 420)

kılıl-: yapılmak, yaratılmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354) (*bk. etil- / itil-*)

kılın-/kılun-: hazırlanmak, meşgul olmak, ilgilenmek, uğraşmak (Elmalı, 2022, s. 421); yaratılmak, kılınmak (Özbay, 2019, s. 150); yapılmak, edilmek (Elmalı, 2022, s. 421)

[*kılın-/kılun-* sözünün “meşgul olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (I); “hazırlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anut-*; “yaratılmak, yapılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etil- / itil-*]

kılınç: 1. amel, iş, davranış (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354); eylem (Tokyürek, 2018, s. 880); hareket (Elmalı, 2022, s. 421); 2. olmak, var olma (Ş. Tekin, 2019b, s. 409)

[*kılınç* sözünün “davranış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barıg*; “olmak, var olma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bolmak*; “hareket” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig* (I); “iş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evriş*; “eylem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iş*]

kılınçlag / kılınçlıg: davranışlı, davranışa sahip (Elmalı, 2022, s. 421); amelli (Ş. Tekin, 2019b, s. 409); eylemli (Tokyürek, 2018, s. 881); davranışa sahip olan (Karaayak, 2021, s. 724)

(*kılınçlag / kılınçlıg* sözünün “davranışlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eriglig*)

yorıklıg: eylemli (Tokyürek, 2018, s. 995)

buyanlar ärsär buyan ädgü kılınçlıg yeväglär ärür “Sevaplar ise iyi amelli süslerdir” (AY-IV/804-805) (Tokyürek, 2018, s. 378-379, 572)

taş yorıklıg tözünlär kâzigintä turgurmak “Dış eylemli asiller sırasında durdurmaştır” (AY-IV/2458-2460) (Tokyürek, 2018, s. 490, 593)

kılmak: kılma, sağlama (Ş. Tekin, 2019a, s. 42); yapma, etme, icra (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

(*kılmak* sözünün “kılma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılıg*)

kılmaklıg: yapma, etme, ‘kılmaklı’ (Ölmez, 1991, s. 99)

ikinti srvatyan atlıg bilge bilig öze asag tusu kılmakı antag erdi “İkincisi: Sarvadhyanā adlı hikmeti ile hizmet etmesi şöyle idi” (Maytr./4.10-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 45, 191)

ökünmek yalvarmak-lıg kşanti kılmak-lıg süz-ük sav üz-e yavlak ayıg kılınç-lıg kkir-lerin tapça-ların yumış arıtmış k(e)rgek “Pişman, yalvarmaklı, itiraf etmekli, temiz-pak söz ile kötü davranışlı kirlerini pasaklarını temizlemiş, yok etmiş (olmaları) gerek(li)” (AY-III/142.18-21) (Ölmez, 1991, s. 35)

kılmaklag / kılmaklıg: icra olunan (Ş. Tekin, 2019b, s. 410); yapma, etme, kılmaklı (Ölmez, 1991, s. 99); yapmalı (Karaayak, 2021, s. 724)

(*kılmaklag / kılmaklıg* sözünün “yapma, etme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılmak*)

kıltur-: kıldırma, yaptırmak (Keskin, 2022, s. 622); ettirmek (Tokyürek, 2018, s. 881); yapmasını sağlamak (Çetin, 2020b, s. 446)

(*kıltur-* sözünün “yaptırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etdür-*)

kın (I): 1. kın, kılıf (Elmalı, 2022, s. 422)

[*kın (I)* sözünün “kılıf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavgak*]

kın (II): çehre, görünüş (Karaayak, 2021, s. 724)

kırtış: yüz, çehre, güzel yüz (Elmalı, 2022, s. 422); görünüş (Karaayak, 2021, s. 725)

körk: görünüş (Ayazlı, 2012, s. 322)

körkle: görünüş, güzel (Tokyürek, 2018, s. 889)

körüm: bakış, görüş, görünüş, manzara; kanı, kanaat (Ölmez, 1991, s. 101)

meñiz: beniz, çehre; güzellik (Çetin, 2020b, s. 454); görünüş (Özbay, 2019, s. 151)

ön: görünüş, şekil (Elmalı, 2022, s. 445)

yüz: yüz, çehre (Çetin, 2020a, s. 307)

ätözindäki äti yini oglagu yım[şak kını kırıştı k(a)ltı tirig ärkänki üdtäki ...
“Vücudundaki eti derisi narin (ve) yumuşak olup çehresi görünüşü tıpkı sağ olduğu zamanki gibi ...” (ABİT/792-793) (Karaayak, 2021, s. 134, 289)

soltın yınak şirikene kut t(ä)ñri hatunı öñdün yınak mäñiñ körkümin kuvragımın birlä tükäl bädizätzün “Sol tarafta şrikanya kut Tanrıça, sağ tarafta benim görünüşümü, topluluğumu tamamıyla resmetsin” (AY-VI/1009-1012) (Ayazlı, 2012, s. 141, 176)

körü kanıñsız körkü burhan körki... “Görmeye doyulmaz güzellikteki Buddha sureti...” (AY-IV/2806-2807) (Tokyürek, 2018, s. 512, 598)

mengü mengi erip inçip mengü tip adkandaçı körüm-ke sanmaz “Sonsuz huzur olup, ancak sonsuz diyerek bağlanılacak görünüşten saymaz” (AY-III/165.9-11) (Ölmez, 1991, s. 52)

k(a)m(a)g yer üzäkin(i)ñ kutı kıvı öñi mün(i)zi özi üzüti küçi y(a)rukı tözi yultızı beş t(ä)ñri ol “Bütün yer yüzünün saadeti, sevinci, rengi, görünüşü, ruhu, gücü, aydınlığı, esaslı beş tanrıdır” (HU/83-86) (Özbay, 2019, s. 81-82, 92)

karınları kiberip öñleri kırtışları sarıg toprak öñlüg bolup ertingü toruk bolmışlar ol “Karınları yırtılmış, dış görünüşleri sarı toprak rengine dönmüş (ve) çok fazla zayıflamışlar” (DAS/4521-4523) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

yüzüzünñ turuğı tohun ayka okşayur “Yüzünüzün duruluğu dolunaya benzer” (AY-VII/797-798) (Çetin, 2020a, s. 202, 226)

kın (III): azap, ceza (Elmalı, 2022, s. 422); işkence (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

[*kın (III)* sözünün “ceza” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kagut-*

]

kınlık: eziyet, sıkıntı, işkence (Elmalı, 2022, s. 422)

kızgut: (“*kın / kın*” ile birlikte) ceza, işkence (Elmalı, 2022, s. 423)

tolgak: acı, ızdırap, azap (Ayazlı, 2012, s. 347)

ulug kın kızgut tegürmiş bolzun añar “Ona büyük bir işkence, azap olsun” (DAS/1215-1216) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

m(ä)n ötrü ürüg uzatı tınl(ı)glarig küyü küzätü tutup ämgäkin tolgakın ketärgäy
m(ä)n “Ben daima canlıları koruyup sıkıntılarını gidereceğim” (AY-VI/862-864) (Ayazlı, 2012, s. 129, 175)

kın-: mağlup etmek, yok etmek (Tokyürek, 2018, s. 881)

(*kın-* sözünün “yok etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “mağlup etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*)

kına-: eziyet etmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 42) (*bk. emget-*)

kınıg: 1. istek, özlem, arzu, iştihak (Ölmez, 1991, s. 99); gayret (Çetin, 2020a, s. 278); 2. dayanıklı, sert (Tokyürek, 2018, s. 881); yeğin, kuvvetli, kararlı, keskin (Gulcalı, 2021, s. 488); sağlam (Elmalı, 2022, s. 422)

(*kınıg* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*; “sert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek / b(e)k*; “arzu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*; “dayanıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artamaksız*; “kuvvetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekrü / bekürü*; “istek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*; “keskin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iti / yiti / y(i)ti / yitti*)

kınıg “özlem, iştihak, gayret ”

nızvanı / nizvani: [*<< Soğd. nizβan (nyzβn)*] özlem, ihtiras, tutku (Ölmez, 1991, s. 105); iştihak (Elmalı, 2022, s. 438)

virya: (*<< Skr. vīrya*) gayret, enerji (Tokyürek, 2018, s. 982)

süz-ük kirtgünç köngül-in y(i)ti kınıg-ta turup... “Temiz inançlı gönülle keskin istekte durup...” (AY-III/III.3a.11-12) (Ölmez, 1991, s. 25)

törtünç oronta virya p(a)ramit tegmā katıgılanmak p(a)ramit içintä katıgılanurlar “Dördüncü yerde vīrya-pāramitā denilen çabalama pāramitāsı içinde gayret ederler” (AY-IV/2980-2982) (Tokyürek, 2018, s. 523, 600)

kınlık: 1. eziyet, sıkıntı, işkence (Elmalı, 2022, s. 422); 2. hapisane, cezaevi, ceza verilen yer (Hamilton, 2020, s. 163)

[*kınlık* sözünün “eziyet, sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*; “işkence” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın (III)*]

kıntur-: bir şey için zahmete girmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 410); zahmete katlanmak (Çetin, 2020a, s. 279)

(*kıntur-* sözünün “zahmete katlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgen-*)

kıpkızıl: kıpkırmızı (Elmalı, 2022, s. 422) (*bk. çöpçöksig*)

kıra: (< Moğ. *qıra* < T. *kır*) boş, ekilmemiş tarla (Keskin, 2022, s. 623)

(*kıra* sözünün “boş tarla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eniz*)

kırğulat-: kırlaşmak, beyazlaşmak (Elmalı, 2022, s. 422)

yürüñer-: aklaşmak, beyazlaşmak (Elmalı, 2022, s. 501)

başımazdaki kara saçmaz ucu bölüki kırğulatıyuk ol telim üküş yıl ay ertdi
“Başımızdaki kara saçlarımızın ucu, örgüsü kırıştı, o kadar çok ay, yıl geçti”
(DAS/1199-1201) (Elmalı, 2022, s. 106, 247)

yene ök etözinteki yürüñerü bısa kelmiş etin tançu tançu üzüp süzük közin iglig tapa tetrü körüp inçe tep tedi “Yine vücudundaki beyazlaşarak pişmiş etini dilim dilim kesip berrak gözlerini hastaya doğru sabit bir şekilde çevirip şöyle dedi” (DAS/2958-2960) (Elmalı, 2022, s. 171, 268)

kırıl-: kırılmak, *mec.* ölmek (Gulcalı, 2021, s. 488)

(*kırıl-* sözünün “ölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*)

kırkın: bakire (Ş. Tekin, 2019b, s. 410); cariyeye, genç kız (Elmalı, 2022, s. 422); kızlar, cariyeler, nikâhsız karılar (Hamilton, 2020, s. 163)

(*kırkın* sözünün “cariye” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *abınçu*)

kırma: zarar, yağma (Çetin, 2020b, s. 446)

(*kırma* sözünün “zarar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat*)

kunuş: hırsızlık, yağma (Çetin, 2020b, s. 450)

talım: yırtıcılık, yağma, saldırı, yırtma [*vahşi, yırtıcı, canavar*]
(Hamilton, 2020, s. 179)

barçada bir ikintiske basıraşıp kunuş kırma kılurlar “Hepsi bir diğerine baskı uygulayıp itişip kakışirlar” (AY-VIII/1325-1326) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

kırtış: yüz, surat, dış görünüş, görünüm (Gulcalı, 2021, s. 488); görünüş; deri (Karaayak, 2021, s. 725); çehre, güzel yüz (Elmalı, 2022, s. 422); güzel çehre (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

[*kırtış* sözünün “görünüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ent(i)ki*; “çehre, görünüş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın (II)*]

kırtış “yüz, surat, deri, güzel yüz”

koguş: deri (Elmalı, 2022, s. 424)

körk: görünüş, surat, güzellik (Gulcalı, 2021, s. 479); güzel (yüz)
(Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

meñiz: yüz, çehre, görünüm, görünüş (Elmalı, 2022, s. 435)

teri: deri (Elmalı, 2022, s. 468)

yin: deri (Berbercan, 2016, s. 148)

yüz: yüz, sima (Gulcalı, 2021, s. 560)

[*körkitzün maña körklä*] **kırtışın** uzatı “Bana her zaman hoş yüzünü göstereyin” (AY-X/1166) (Gulcalı, 2021, s. 228, 277)

yaş **koguş** üze başın yörgüyü tañıp “Yaş deri ile başını sardılar” (DAS/4021-4022) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

[*lakşa*]nlarka tükällig etigi [*ar*]ıg **körküñüzni** tınl(ı)g uguşı kalıs[ız] körüp idi kanmazlar “İşaretlerle dolu, temiz donanımlı güzelliğinizi (bütün) canlılar kuşağının hepsi (görünce ona) bakmaya asla doyamazlar” (AY-X/1062-1064) (Gulcalı, 2021, s. 220, 276)

teñ teñ öñi öñi körgeli körtle körk **meñiz** belgürtüp biltizmedin üküş tınl(ı)glarığ ölürip “Türlü türlü, çeşit çeşit görmeye değer güzel yüzler takınıp ansızın pek çok canlıyı öldürür” (DAS/3614-3616) (Elmalı, 2022, s. 193, 276)

[*süñö*]kınıñ **täri** [*kırtış*] üzä ürtül[mişin kolula]guluk ol “Kemiğinin deri ile örtüldüğünü (kaplandığını) düşünecektir” (ABİT/573-574) (Karaayak, 2021, s. 113, 271)

yinli süñüklü biş bolur “Deri ve kemik (ile beraber) beş olur” (OB/7.2) (Berbercan, 2016, s. 41, 61)

täñgäşisiz uz körklä tägirmi sizin **yüzünüz** ol “Yüzünüz eşsiz (derecede) güzel ve yuvarlaktır” (AY-X/1088-1089) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

kırtışlıg: güzel görünümlü (Çetin, 2020b, s. 446); yüzlü, çehreli (Ş. Tekin, 2019b, s. 410); görünüşlü (Karaayak, 2021, s. 725); (“*öñlüg*” ile birlikte) güzel görünüşlü (Elmalı, 2022, s. 422)

kırtışlıg “yüzlü, çehreli, görünüşlü, güzel görünüşlü”

körkdeş: görünüşlü; yansıma, suret (Karaayak, 2021, s. 735)

körklek(i)ye: güzel, güzel görünüşlü (Gulcalı, 2021, s. 479)

körklüg: güzel, görklü; güzel görünüşlü (Ölmez, 1991, s. 101)

menizlig: çehreli, yüzlü, görünüşlü (Elmalı, 2022, s. 435)

önlüg: renkli; şekilli, (...) görünüşüne sahip, görünüşlü (Ölmez, 1991, s. 108)

yüzlüg: yüzlü, çehreli (Elmalı, 2022, s. 501)

sumani ınal birle tuşup altun önlüg altun kırıışlıg arhant (bolurlar) “İnal Sumana ile buluşarak altın renkli, altın yüzlü veli (olurlar)” (Maytr./51.16-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 105, 227)

nä ada ärdi atayım körklük(i)yü ögüküm “Ne bela idi yavrucuğum, güzel çocuğum!” (AY-X/492-493) (Gulcalı, 2021, s. 178, 269)

ayaguluk ıdok körkdüş ätözin... “Saygıdeğer kutsal görünüşlü vücudunu...” (ABİT/719) (Karaayak, 2021, s. 127, 284)

tüü türlüg yavlak körksüz menizlig tamu küzetçilerin [çı]nkaru körür odgurak tegingülik kılın[çı yakın] kelip başka teper “Çeşit çeşit kötü, çirkin görünümlü cehennem bekçilerini şüphesiz görür, muhakkak kabul edeceği amelleri başına dolandır” (DAS/580-583) (Elmalı, 2022, s. 85, 240)

bökünki kün yine kadar kaşlıg tumlug yüzlüg br(a)manlar .. kadızgakl(ı)g eligin korkınçsız köñülin tutup öñi öñi tartıp eltip barırlar “Bugünkü günde yine sert, çatık kaşlı, soğuk yüzlü brahmanlar, nasırlı elleriyle (bizi) korkusuzca tutup ayrı ayn ite kaka götürüyorlar” (DAS/2334-2337) (Elmalı, 2022, s. 149, 261)

kırıışsız: çirkin, sevimsiz (Tokyürek, 2018, s. 881)

(*kırıışsız* sözünün “sevimsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amraksız*; “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*)

kıs-: kısmak, sıkmak, çekmek (Elmalı, 2022, s. 422); sıkıştırmak (Karaayak, 2021, s. 725)

(*kıs-* sözünün “sıkıştırmak, sıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avla-*; “çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bokun-*)

kısğa: kısa, az (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

(*kısğa* sözünün “az” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança* / *anıça*)

kız: hasis; kısa (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

biz öñre kız kısğa ödte şakimun burkan şazanunta ayıg yavlak körksüz kılınölar kılımız “Biz vaktiyle kısa bir zamanda Şäkyamuni Burkan’ın dininde kötü, fena ve çirkin ameller işledik” (Maytr./74.33-35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 139, 247)

kısğaç / kıskaç: kıskaç, küçük boyunduruk (Elmalı, 2022, s. 422)

kısılguç: kıskaç (Keskin, 2022, s. 624)

te[mir]lig kışgaçın agızıntın tilin tartıp örtlög yerte kere .. bütün tilinte [t]emir kazguk tokıyurlar “Demirden kışkaçla ağzından dilini çekip ateşten (bir) yerde gererek, bütün diline demir kazık çıkarlar” (DAS/1776-1779) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

bu kışılguç m(ä)n bolçu-nuñ ol “Bu kışkaç ben Bolçu’nundur” (HB/Kar03.1-2) (Keskin, 2022, s. 331, 467)

kısıg: dar (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

tar: dar (Tokyürek, 2018, s. 934)

boşgutları yorıkları tar için anın köni yörüglär tözin keñürü okıtadaçı bölök yok “Talimatları (ve) uygulamaları dar olduğu için ondaki doğru açıklamalar esasını genişçe okutacak bölüm (de) yok(tur)” (AY-IV/1844-1847) (Tokyürek, 2018, s. 447, 585)

kısıgsız: dertsiz; hür (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

(*kısıgsız* sözünün “dertsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrıgsız*)

kısıl: boğaz, vadi, geçit (Elmalı, 2022, s. 422); dere (Tokyürek, 2018, s. 881)

(*kısıl* sözünün “dere” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akar suw*; “geçit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kapag / kapıg*; “vadi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *argu*)

kısılguç: kışkaç (Keskin, 2022, s. 624) (*bk. kışgaç / kışkaç*)

kıv: mutluluk, saadet, baht (Özbay, 2019, s. 150); talih (Elmalı, 2022, s. 422)

[*kıv* sözünün “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*]

kolunmak: isteme; talih, yemin (Karaayak, 2021, s. 729)

kut: mutluluk, kutsallık, saadet, talih, yemin (Karaayak, 2021, s. 737); baht (T. Tekin, 2013, s. 57)

mangal: (< *Toh.A mañkal* < *Skr. mañgala*) saadet, talih (Elmalı, 2022, s. 434)

meñi: saadet, sevinç (Ş. Tekin, 2019b, s. 429)

ülçey: (< *Moğ. ülçey*) bereket, talih (Keskin, 2022, s. 768)

ülüg: talih, kader, kısmet (T. Tekin, 2013, s. 64)

k(a)m(a)g yer üzäkin(i)ñ kutı kıvı öñi mäh(i)zi özi üzüti küçi y(a)rukı tözi yultızı beş t(ä)ñri ol “Bütün yer yüzünün saadeti, sevinci, rengi, görünüşü, ruhu, gücü, aydınlığı, esası beş tanrıdır” (HU/83-86) (Özbay, 2019, s. 81-82, 92)

styanuparvirt tilin at mang[al] bulguluk ne erser edgü savlar sözleyü y(a)rılıkazun “Satyānuparivarta diliyle mutluluk bulacak ne (var) ise, güzel sözler söyleyerek (bunları) açıklasın” (DAS/2492-2494) (Elmalı, 2022, s. 155, 262)

sansarlag meñi toñanañ berksizin meñsüzün münin kadagın sakınıp inçe tip tiyürler “Dünyanın saadetine ve kudretinin çürüklüğünü, geçiciliğini, suçunu, günahını idrak ederek şöyle der” (Maytr./68.11-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 240)

ıduk kut t(ä)ñrikänimiz-kä ülçäy “Iduk Kut hazretimize kutlu (olsun)!” (HB/Ra02.1-2) (Keskin, 2022, s. 275, 442)

ülügde ozmış tir “Kötü talihinden kurtulmuş, der” (IB/41) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

kıvırgaklan-: cimrilik etmek, pintilik etmek (Ölmez, 1991, s. 99) (bk. *azlan-*)

kıvırkak: hasis (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

kız: hasis; kısa (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

saran: cimri, hasis (Çetin, 2020a, s. 289)

kıvılg: mutlu, mesut, talihli, saadetli, kutlu (Elmalı, 2022, s. 422); uğurlu (Keskin, 2022, s. 624)

(*kıvılg* sözünün “talihli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag* / *atlıg* / *atl(i)g*; “mutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençgölüg* / *inçgölüg*; “kutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıdukluk*)

kıvılg “mesut, uğurlu”

kutlug: kutlu, mesut (Ş. Tekin, 2019a, s. 44); uğurlu (Keskin, 2022, s. 642)

meñilig: mesut (Ş. Tekin, 2019b, s. 430)

közümüzni kutlug kıvılg kılalım “Gözlerimizi mutlu kılalım” (DAS/3775-3776) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

köñülteki teg körkle kutlug ülüglüg ırı ogul kelürür “Gönlüne göre güzel, mesut (bir) erkek çocuğu (dünyaya) getirir” (KİP/76) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12, 21)

kop kamag tınlıglarig emgeksiz meñilig kılayın erdi “Bütün yaratıkları ızdırapsız ve mutlu kılsa idim” (Maytr./33.7-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 82, 212)

kıyık: çarpık (Çetin, 2020b, s. 446) (bk. *eñrey*)

kıyıl-: inmek, geçmek (Elmalı, 2022, s. 422)

(*kıyıl-* sözünün “inmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *en-* / *in-*; “geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ert-*)

kıyın / kıy(ı)n: ceza (Keskin, 2022, s. 625) (*bk. kagut*)

kıy(ı)t: ceza (Çetin, 2020a, s. 279) (*bk. kagut*)

kız: kıtlık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354); hasis; kısa (Ş. Tekin, 2019b, s. 410)

(*kız* sözünün “kıtlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç*; “kısa” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kısga*; “hasis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıvrkak*)

kızart-: kızartmak (Elmalı, 2022, s. 423)

söğül-: kızartmak, pişirmek (Elmalı, 2022, s. 457)

tapıp kızartmış “Bulup kızartmış” (DAS/1916) (Elmalı, 2022, s. 133, 256)

süksük şiş söğülmüş et içinte yilinip bartı “Süksük (ağacının) kıymığı kızarmış etin içinde yapışıp kaldı” (DAS/3122-3123) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

kızgan-: kıskanmak, cimrilik etmek (Özbay, 2019, s. 150)

(*kızgan-* sözünün “cimrilik etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *azlan-*)

künile-: kıskanmak, imrenmek, haset etmek, gönülemek (Ölmez, 1991, s. 103)

öz-üm-te yig-lerig körüp küniledim erser öz-üm-te yavız-larig körüp uçuz-ladım asgançuladım erser... “Kendimde iyi (şey)leri görüp kıskandım ise, kendimde kötü (şey)leri görüp küçümsedim, alay ettim ise...” (AY-III/136.12-14) (Ölmez, 1991, s. 30)

kızgut: ceza, işkence (Wilkens, 2021, s. 377)

[*kızgut* sözünün “ceza” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kagut*; “işkence” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın (III)*]

kızıl çıntan: (< Çin. zhan tan << Skr. candana) sandal ağacı (Çetin, 2020a, s. 279) (*bk. çandarı*)

kızıl: kızıl, bakır rengi, kırmızımsı (Elmalı, 2022, s. 423); kırmızı (Karaayak, 2021, s. 725); bakır kırmızısı (Ş. Tekin, 2019b, s. 411)

yipün: kızıl, kırmızı (Gulcalı, 2021, s. 557)

yaşıl kaya yaylagım, kızıl kaya kışlagım ol “Yeşil kayalar yazlığım, kızıl kayalar kışlığım.” (IB/51) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

yipün saparir ärdinikâ ogşatı ärinijiz ol “Dudaklarınız kırmızı necef taşı mücevherine benzer” (AY-X/1227-1228) (Gulcalı, 2021, s. 232, 278)

kızsız: tok, gözü tok, (herhangi bir şeye) gereksinimi olmayan (Ölmez, 1991, s. 99); tokluk (Ş. Tekin, 2019b, s. 411)

(*kızsız* sözünün “tokluk, tok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açsız*)

kiber-: yırtılmak, açılmak, patlamak (Elmalı, 2022, s. 423)

(*kiber-* sözünün “açılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıl-*)

topın-: delinmek, delik açılmak, yırtılmak (Hamilton, 2020, s. 184)

ünüş-: delinmek, yırtılmak, yolunmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

yırtıl-: yırtılmak, parçalanmak (Elmalı, 2022, s. 497)

karınları kiberip öñleri kırtışları sarıg toprak öñlüg bolup ertingü toruk bolmışlar ol “Karınları yırtılmış, dış görünüşleri sarı toprak rengine dönmüş (ve) çok fazla zayıflamışlar” (DAS/4521-4523) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

tabışgan terisi ünüşüpen yügürü barmış “Tavşan derisi soyulmuş olarak koşup gitmiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

kiçig: küçük, ufak; öğrenci (Keskin, 2022, s. 626)

(*kiçig* sözünün “öğrenci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgutçı*)

kiçigk(i)ye: küçük, küçücük (Çetin, 2020b, s. 447)

savşen: (< Çin. *xiǎochéng*, Skr. *hīnayāna*) küçük, küçük taşıt, Hīnayāna mezhebi (Tokyürek, 2018, s. 926)

tsun: (< Çin. *ts'un*) küçük, ufak, zayıf (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

uvşak: ufak, küçük, ayrıntı, detay (Tokyürek, 2018, s. 975)

biz kam(a)g kiçig kor yemlär ıgaçl(a)r-tın bulalım kutlug bolz-un “Biz bütün küçük zarar görenler yiyeceklerimizi ağaçlardan bulalım. Kutlu olsun!” (HB/Çeş84.3) (Keskin, 2022, s. 320, 463)

beş yüz oğlanı arasinta 'eñ kiçigk(i)ye oğlı yme... “Beş yüz oğlu arasında en küçük oğlu da (dâhil olmak üzere)...” (AY-VIII/256-258) (Çetin, 2020b, s. 243, 370)

tsun tsun sınar uvşanur “Parça parça olur, ufalanır” (KİP/28) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

uvşak kkirlig mün kadaglarig barçanı ketärürlär “Ufak kirli kusurların hepsini giderirler” (AY-IV/2829-2830) (Tokyürek, 2018, s. 513, 598)

kiçigk(i)ye / kiçigkiye: küçük, küçücük (Çetin, 2020b, s. 447); ufacak (Ş. Tekin, 2019b, s. 411)

(*kiçigk(i)ye / kiçigkiye* sözünün “küçük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kiçig*)

kidin: ev, bina (Ş. Tekin, 2019b, s. 411)

(*kidin* sözünün “ev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*)

kiginç / kikinç: cevap, yanıt (Keskin, 2022, s. 626)

yantut: yanıt, karşılık, cevap (Keskin, 2022, s. 777)

burkan yime şlok takşutın inçe tip kiginç yarlıkadı “Burkan yine beyitlerle şöyle cevap vermek lütfunda bulundu” (KİP/175) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

kigür-: sokmak, girdirmek, içeriye almak (Elmalı, 2022, s. 423); içine geçirmek, içeri sokmak (Gulcalı, 2021, s. 476); içine sokmak (Hamilton, 2020, s. 164)

(*kigür-* sözünün “sokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batır-*)

suk-: sokmak, girdirmek (Elmalı, 2022, s. 459)

yinçgä tärin yörüglärin köñüllärinçä kigürgüli umazlar “İnce derin tefsirleri gönüllerine girdiremezler” (AY-IV/3354-3355) (Tokyürek, 2018, s. 548, 605)

meni toyın kigürgel/i küse/[yü]r m(e)n “Beni rahip (topluluğuna) almalarını istiyorum” (DAS/474-475) (Elmalı, 2022, s. 81, 238)

kikşür-: kışkırtmak, tahrik etmek; nifak sokmak (Özbay, 2019, s. 150)

üşkür-: kışkırtmak (Keskin, 2022, s. 770)

ymä sav elitip sav kälürüp kişig näçä kikşürü sözläd(i)m(i)z ärsär... “Yine ne kadar laf taşıyarak insanlar arasına nifak soktuysak...” (HU/142-145) (Özbay, 2019, s. 83-84, 93)

...kü[sän bört-ni üşkürüp...] “Küsän Bört’ü kışkırtıp [...]” (HB/Kar107.5) (Keskin, 2022, s. 358, 483)

kim: kim, kimse (Karaayak, 2021, s. 725); ne, hangi (Keskin, 2022, s. 626); ki, öyle ki, şayet (Ayazlı, 2012, s. 320); öyle (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354)

[*kim* sözünün “öyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “şayet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apam*; “ki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birök / birük*; “kimse” anlamıyla eş anlamlı olan söz

/ sözler için bk. *er*; “öyle ki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “hangi, kim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kayu (I)*]

kim “ne”

ne: ne (Tokyürek, 2018, s. 898)

negü: ne (Hamilton, 2020, s. 171)

neme: ne, hangi (Keskin, 2022, s. 666)

neñ: hiçbir, asla, ne; herhangi bir (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359)

borluk-nıñ nägü kim kalanı kavıtı bolsar m(ä)n t(ä)miçi bilür-m(ä)n “Bağın her ne kalanı, kavıtı olursa ben Tamiçi sorumlu olurum” (HB/ArKi06.8-9) (Keskin, 2022, s. 158, 398)

nä üçün nä tıtağın nomlamış nom b(ä)lgülärintä kälmäksiz barmaksız bolurlar ärki “Niçin ne sebeple açıklamış öğreti işaretlerinde gelmeyen (ve) gitmeyen olurlar ki?” (AY-IV/3412-3414) (Tokyürek, 2018, s. 552, 605)

ogrı tep tedükünüz nägü ol öz eçiñäz erti “Hırsızlar dediğiniz de ne ola? O sizin öz ağabeyinizdi!” (PK/LIX.4-6) (Hamilton, 2020, s. 60)

kin yıpar: misk (Çetin, 2020a, s. 279)

m(a)haboga: (<< *Skr. mahābhāga*) misk (Çetin, 2020a, s. 283)

yıpar: güzel koku, misk (Çetin, 2020a, s. 305)

kinlig: bağlı, düğümlü (Keskin, 2022, s. 627) (*bk. bağlıg*)

kiñşe-: danışmak, istişare etmek (Elmalı, 2022, s. 423) (*bk. keñşe-*)

kir / kkir: kir (Tokyürek, 2018, s. 882); pis (Elmalı, 2022, s. 423); leke, pislik (Gulcalı, 2021, s. 476)

(*kir / kkir* sözünün “kir, pis, pislik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*)

kir-: girmek, (saraya) gelmek, (denize) gitmek (Hamilton, 2020, s. 164); geçmek (Keskin, 2022, s. 628); sokulmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 42)

(*kir-* sözünün “geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ert-*; “girmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kegür- / kögür- / kügür-*)

kirit: (< *Skr. krita*) taş (Ş. Tekin, 2019b, s. 412) (*bk. dıdım / didim*)

kirlig / kkirlig / kkrilig: kirli, pis, lekeli (Wilkens, 2021, s. 383)

(*kirlig / kkirlig / kkrilig* sözünün “kirli pis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*)

tapçalıg: lekeli (Karaayak, 2021, s. 784)

kkir-lig *tapça-lıg yavız artak aş içgü-lerig adın-larka birdim erser...* “Kirli, pasaklı, kötü, bozuk yiyecek (ve) içecekleri başkalarına verdim ise...” (AY-III/135.13-15) (Ölmez, 1991, s. 29)

kkirlig [tap]çalıg yıdıg s[asıg] arıgsızlar üzä tolmuş toşmış ärür “Kirli, lekeli, kokmuş çürümüş pislikler ile dolmuştur taşmıştır” (ABİT/543-544) (Karaayak, 2021, s. 110, 269)

kirsiz / kkirsiz: kirsiz, temiz, saf (Tokyürek, 2018, s. 882); kusursuz (Çetin, 2020b, s. 447); lekesiz (Çetin, 2020a, s. 279)

[*kirsiz / kkirsiz* sözünün “temiz, saf, lekesiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (I)*; “kusursuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezügsüz*]

tapçasız: kirsiz (Tokyürek, 2018, s. 933)

vimala: (<< *Skr. vimalā*) kirsiz, temiz (Tokyürek, 2018, s. 982)

könüldäki kılınçlarıg kkirsiz tapçasız arıtmakları üzä ötrü ç(a)hşap(u)t p(a)ramıtıg arıgın süzökin küzätürlär tutarlar “Gönüldeki eylemleri kirsiz (bir şekilde) temizlemeleri üzerine şikâpâda pâramitâyı temizlemeyi, isterler, gözetirler” (AY-IV/469-472) (Tokyürek, 2018, s. 356, 568)

ekinti vimala kirsiz arıg atl(ı)g oron ol “İkincisi vimalā kirsiz temiz adlı yerdir” (AY-IV/2826-2827) (Tokyürek, 2018, s. 513, 598)

kirtgür-: inanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 412) (*bk. inan-*)

kirtülüg: inanmış, mümin, gerçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 412)

(*kirtülüg* sözünün “gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*; “mümin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertgünç / kirtgünç*)

kisi / kişi: 1. kişi, insan, şahıs (Elmalı, 2022, s. 423); adam (T. Tekin, 2013, s. 56); kimse (Ş. Tekin, 2019a, s. 42); 2. kadın, karı, zevce, eş (Elmalı, 2022, s. 424); hanım (Tokyürek, 2018, s. 883)

(*kisi / kişi* sözünün “kişi, adam, kimse” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er*; “insan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eren*; “hanım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *hatun / katun*; “kadın, eş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ebçi / evçi*)

yutuz: eş, zevce (T. Tekin, 2013, s. 66)

oyma er oğlanın kisisin tutug urupan oş iç oygalı barmış. oğlın kişisin utuzmaduk, yana tokuz on boş koñ utmış. oğlı yutuzı kop ögirer “(Bir) sakatatçı çocuklarını (ve) karısını rehin olarak koyup (bir yarışta, kesilen koyunların) iç organ ve bağırsaklarını oymaya gitmiş. (Yarıştı) çocuklarını (ve) karısını kaybetmemiş, üstelik doksan koyun kazanmış. Çocukları ve kadını hep seviniyorlar” (IB/29) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

kisreki: sonraki (Ş. Tekin, 2019b, s. 412) (*bk. kedinki*)

kişilen-: evlenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 413) (*bk. kelinle-*)

kişisiz: insansız, boş, ıssız, kişisiz, kimsiz-kimsesiz (Ölmez, 1991, s. 100)

(*kişisiz* sözünün “boş, ıssız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*)

kişisiz “insansız, kimsesiz”

mensiz: bensiz, insansız, boş (Ölmez, 1991, s. 104)

tınl(ı)gsız: kimsesiz, boş, ‘canlısız’ (Ölmez, 1991, s. 114)

yaşaglısız: canlı bulunmayan, insansız, yaratıksız, boş, ‘canlısız’ (Ölmez, 1991, s. 123)

mensiz kişi-siz tınl(ı)g-sız yaşag-lı-sız üz-e y(a)r(lı)kañçuçı b(e)lgü töz-lüg nom-lar-ta töz üz-e tutsar... “İnsansız, canlısız ve acıyıcı, belirti esaslı öğretilerde yaradılış ile tutsa...” (AY-III/145.16-18) (Ölmez, 1991, s. 38)

kiz: kap (Ş. Tekin, 2019b, s. 413) (*bk. agılık*)

kizle-: saklamak, gizlemek, gizli tutmak, kapamak (Hamilton, 2020, s. 165)

(*kizle-* sözünün “gizlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “saklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*)

yapın-: sıkmak, kapamak (Elmalı, 2022, s. 490)

yum-: yummak, kapamak (Elmalı, 2022, s. 500)

bäkrü kizlöp tut ogrı almazun “ ‘Sıkıca gizleyip koru; bir hırsız almasın!’ ” (PK/LVI.1-2) (Hamilton, 2020, s. 58)

agızlarıntın közlerintın burunlarıntın barça korkgu teg ört yalın üntürüp tişlerin azıgların çıkıratıp sıçganakların urunu ayaların yapıntı “Ağızlarından, burunlarından korkunç ateşler saçıp, dişlerini gıcırdatıp, adalelerini birbirine vurarak, avuçlarını sıkıtlar” (DAS/3781-3784) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

[yummı]ş közin açu umadın “Kapadığı gözünü açamadı” (DAS/1830) (Elmalı, 2022, s. 130, 255)

kizleqlig / kizleklig: saklı, gizli (Elmalı, 2022, s. 424); gizlilik (Karaayak, 2021, s. 727)

(*kizleqlig / kizleklig* sözünün “saklı, gizlilik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baturtlig*; “gizli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batut*)

kizlençü: gizlenmiş, gizli (Çetin, 2020b, s. 447)

(*kizlençü* sözünün “gizli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batut*)

klyakasaprş: (< *Skr. — sparşa*) temas (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 413) (*bk. börtmek / bürtmek*)

kobı: kof, boş, zayıf (T. Tekin, 2013, s. 56)

(*kobı* sözünün “zayıf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*)

kod-: bırakmak, koymak; terk etmek, vazgeçmek (Ölmez, 1991, s. 100); yere bırakmak, bir işi tamamlamak (yardımcı eylem olarak) (Hamilton, 2020, s. 165); yardımcı fiil (Gulcalı, 2021, s. 489)

(*kod-* sözünün “vazgeçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “bırakmak, terk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıd-*; “bir işi tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *işle-*)

kod- “koymak”

tüş-: düşmek, koymak (Keskin, 2022, s. 758)

ur-: koymak (Çetin, 2020a, s. 300)

yad-: yaymak; koymak, yerleştirmek (Karaayak, 2021, s. 823)

...] *küri birlä bir şığ iki küri sañ-nı koço-ta sañ-ka kodz-un* “[...] küri ile bir şığ, iki küri ambar (vergisini) Koço’da ambara saklasın (koysun)” (HB/BuYön09.1) (Keskin, 2022, s. 230, 427)

kan çakın-ta tıdığ elçi kälip k(a)l(a)n tüşüp inçü bag-çı-ka katılmadı “Han çağında Tıdığ Elçi gelip kalan koyup tımar bağcılarına karışmadı” (HB/Dilek01.31-33) (Keskin, 2022, s. 269, 440)

ol ıgaç üzesinte ol sokmuş otug suv birle kayınturup urzun “Bitkileri su ile kaynatarak o ağaç üzerine koysun” (AY-VII/440-442) (Çetin, 2020a, s. 172-173, 221)

koddur-/koddur-: bıraktırmak, koydurmak; vazgeçirmek (Ölmez, 1991, s. 100)

urdur-: koydurmak (Karaayak, 2021, s. 815)

kirip ayıp tütsüg urdurup ütlädi [äriglädi] “(İçeriye) girip söyleyip tütsü koydurup öğüt verdi” (ABİT/1143) (Karaayak, 2021, s. 167, 314)

kodı / kudi: aşağı, aşağıya (T. Tekin, 2013, s. 56); aşağıya doğru, aşağıda, tamamıyla, tamamen (Hamilton, 2020, s. 165); güney, güney tarafı; alt (Keskin, 2022, s. 638)

(*kodı / kudi* sözünün “tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “aşağı, aşağıya doğru, aşağıda, güney, güney tarafı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altın*; “aşağıya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra / asra*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*; “alt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alt*)

kodmak: koyma işi, bırakma (Çetin, 2020b, s. 447)

kodug: koyma, bırakma, vazgeçme (Elmalı, 2022, s. 424)

titmek: terk etme, vazgeçme, bırakma (Gulcalı, 2021, s. 530)

ötrü tüşer el uluş aç kız bolmak emgekke köni törüg kodmaktın elig begler tutmadın “Sonra düşer o ülke kıtlık derdine, hükümdarlar doğru yolu bıraktığı için.” (AY-VIII/1344-1347) (Çetin, 2020b, s. 333-334, 382)

odgurak ärki inimizniñ ätözin titmäk b(ä)lgüsü tep tedi “(Bu) kesinlikle kardeşimizin vücudunu adadığının işareti(dir)” (AY-X/327-329) (Gulcalı, 2021, s. 167, 267)

kodug: koyma, bırakma, vazgeçme (Elmalı, 2022, s. 424)

(*kodug* sözünün “koyma, bırakma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kodmak*)

titmek: terk etme, vazgeçme, bırakma (Gulcalı, 2021, s. 530)

ürüg uzatı yorıdım ulug buşı bermäktä birtäm sävär amrak özümün äsirkänçsiz titmäkin tugmak ölmäk sansartın ünümäk ozmak küsüşin köni tuymak oronka t(ä)rk täggäli sakınçın “Daima büyük sadaka verme (yolun)da sonsuza kadar sevdiğim vücudumu esirgemeksizin feda ederek doğum ölüm döngüsünden kurtulma ümidiyle (ve) aydınlanma yerine hızlı ulaşma düşüncesiyle yürüdüm” (AY-X/566-571) (Gulcalı, 2021, s. 183, 270)

koduru: 1. iyice, dikkatle (Ş. Tekin, 2019a, s. 42); 2. tam, tamamıyla (Elmalı, 2022, s. 424); tamamen, bütünüyle (Berbercan, 2016, s. 111)

(*koduru* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı

olan söz / sözler için bk. *aşsız*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*)

tetrü: tam olarak, dikkatle; dikkatli (Gulcalı, 2021, s. 527)

koduru *tınlañ siz* “Siz iyice dinleyin!” (KİP/176) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

tetrü *körüp inçä tep ögdi* “(Buddha’ya) dikkatle bakarak şöyle methetti” (AY-X/1035-1036) (Gulcalı, 2021, s. 218, 275)

kog: toz, zerre, atom (Ölmez, 1991, s. 100); küçük parçacık (Elmalı, 2022, s. 424)

(*kog* sözünün “toz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çurni*; “zerre, küçük parçacık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıçmuk*)

parmanu: [$<$ *Skr. paramānu (= sūkṣma)*] toz, zerre, atom, küçük parçacık (Ölmez, 1991, s. 109)

evrinçençig kog parmanu-lar sanınça... “Dönüp dolaşan zerreler sayısınca...” (AY-III/171.17) (Ölmez, 1991, s. 57)

kogşa-: zayıflamak; direncini yitirmek (Elmalı, 2022, s. 424)

(*kogşa-* sözünün “zayıflamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alnu-*)

kogşak: tembel, ihmalkâr, gevşek (Tokyürek, 2018, s. 883); rahat (Elmalı, 2022, s. 424)

(*kogşak* sözünün “rahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amil*; “tembel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erinçen*)

kövşek: gevşek (Çetin, 2020a, s. 281)

sımtag: ihmalkâr (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

yarpsız: gevşek, dayanıksız, geçici (Gulcalı, 2021, s. 551)

sımtag kogşak köñüllüg bolmuşların... “Tembel, gevşek gönüllü oldularını...” (AY-IV/2393-2394) (Tokyürek, 2018, s. 483, 592)

ol antag korkınçsız ayınçsız sımtag köñüllüg yalañuk... “Bu korkmayan, irilmeyen, ihmalkâr insanlar (ile...)” (Maytr./101.16-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 172, 265)

takı ymä bo ätöz ärsär altı kırk törlüg arıgsızların tolu suv üzäki kâr(ä)kü tæg b(ä)ksiz yarpsız “Ayrıca bu vücut ise otuz altı türlü pislikle dolu, su üzerindeki köpük gibi dayanıksızdır” (AY-X/223-225) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

kogur-: kavurmak, pişirmek (Elmalı, 2022, s. 424)

(*kogur-* sözünün “pişirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*)

koguş: deri (Elmalı, 2022, s. 424) (*bk. kırtış*)

koguz: zarar, ziyan, hasar (Tokyürek, 2018, s. 883)

(*koguz* sözünün “zarar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat*; “ziyan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itük*)

kor / koor: zarar, ziyan, hasar (Tokyürek, 2018, s. 884)

tägilig ol bo yer oronta yıdın yıparın hua yavışgun pra kuşatre üzä tapıg udug ağır ayag kılğalı biz kamagun ürüg uzatı küyü küzätü tutup koor koguz kılmağay biz t(ä)ğrim tep (ötün)dilär “Ulaşılan bu yerde kokular, tütsü, çiçek ve bitkilerle, afiş ve şemsiyelerle saygı gösterip biz hepimiz daima gözetip ziyan etmeyeceğiz tanrım, diye seslendiler” (AY-IV/3466-3472) (Tokyürek, 2018, s. 556-557, 606)

kol-: istemek, dilemek, rica etmek (Ölmez, 1991, s. 100); niyaz etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 414); talep etmek (Keskin, 2022, s. 631)

(*kol-* sözünün “istemek, rica etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıt-*; “talep etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iste-*)

kol- “dilemek, niyaz etmek”

kolun-: istemek, dilemek; niyaz etmek (Çetin, 2020b, s. 448)

küse-: istemek, dilemek, arzu etmek, arzulamak (Karaayak, 2021, s. 741)

ötün-: istemek, dilemek, arz etmek, bildirmek (Özbay, 2019, s. 152)

tile-: dilemek, istemek (Tokyürek, 2018, s. 952)

yalvar-: niyaz etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

kut kolmuş k(e)rgek “Mutluluk dilemiş (olsa) gerek.” (AY-III/175.2-3) (Ölmez, 1991, s. 60)

alkunı barça ozgurg[a]l[ı kut]gargalı buyanlı bilgä biligli ülg[ü]länçsiz ol k[ut] kolunu täginür m(ä)n “Bütün hepsini kurtaracak (ve) koruyacak (olan) iyiliği, erdemi (ve) ölçülemeyen o mutluluğu isterim” (ABİT/82-84) (Karaayak, 2021, s. 66-67, 229)

şlokug okıp sözläp suk[av]ati uluşta tuggalı küsämış tilämış kargäk “Manzumeyi okuyup Sukhāvātī ülkesinde doğmayı istemelidir, arzu etmelidir” (ABİT/489-490) (Karaayak, 2021, s. 105, 264-265)

tāñri tamgası buzultı ärsär, amtı t(ä)ñrim yazokda boşunu ötüñür biz m(a)nastar hirz “Tanrılarının nişanını bozduysak; şimdi tanrım günahlarımızdan arınmayı dileriz” (HU/226-229) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

tözüñ maytrı bodisvt kutıña yine yine yalvara... “Asil Maytrı bodisvt asaletine tekrar tekrar yalvararak...” (Maytr./3.38-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 44, 190)

kol / kool: kol (Elmalı, 2022, s. 424)

koltuk: koltuk, kol (Ş. Tekin, 2019b, s. 414)

anıñ arasınıt elig begniñ oñ kolu bilekintin kesilip kılıcı birle yerte tüşdi “Bu arada hükümdarın sağ kolu bileğinden kesilmiş (ve kolu) kılıcıyla birlikte yere düşmüş” (DAS/327-329) (Elmalı, 2022, s. 76, 236)

kolların koltukların bıçar uşar “Kollarını, koltuklarını biçer ve doğrar” (Maytr./72.14-15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

kolğuçı / koltğuçı: dilenci, yalvar yakar isteyen, bir şey isteyen (Hamilton, 2020, s. 165)

(*kolğuçı / koltğuçı* sözünün “dilenci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşıçı / buşıçı / poşı-çı*)

kolmak: dileme, isteme (Gulcalı, 2021, s. 489); istemek (Karaayak, 2021, s. 728)

kolunmak: isteme; talih, yemin (Karaayak, 2021, s. 729)

küsemeklig: isteme (Karaayak, 2021, s. 742)

ötünmek: arz etme, dileme (Özbay, 2019, s. 152)

pranıtı: (<< *Skr. pranihita, pranidhāna*) arzulamak, istemek (Tokyürek, 2018, s. 922)

pinvat aş kolmak üzä ... “Sadaka yemeği istemek ile ...” (ABİT/1091) (Karaayak, 2021, s. 162, 311)

bodis(a)v(a)tnıñ kut kolunmakıña [tolu] tükällig [bola]lım “Bodhisattva’nın mutluluk isteğine tamamıyla sahip olalım” (ABİT/109-110) (Karaayak, 2021, s. 69, 232)

ikinti sävmäk [kü]sämäklig yorıg “İkincisi sevmeye (ve) istemeye ait davranıştır” (ABİT/531-532) (Karaayak, 2021, s. 109, 268)

bir yılkı yazokumuznı boşunu ötüñmäk k(ä)rgäk ärti “Bir yıllık günahımız için affedilmeyi dilememiz gerekirdi” (HU/316-318) (Özbay, 2019, s. 89, 95)

koltgula-: dilenmek (Wilkens, 2021, s. 390)

kolun-: istemek, dilenmek (Tokyürek, 2018, s. 883)

a[rıgda] simekte ornağ tutup kolup koltgulam[akın] etöz eltineyin “Ormana yerleşerek, dilenerek yaşamımı sürdürüyüm” (DAS/2107-2109) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

*bo eki türlü kut **kolunmakıg** turkaru üzüksüz köni oñaru kut **kolunurlar*** “Bu iki türlü saadet isteme ile sürekli doğru saadet isterler” (AY-IV/289-290) (Tokyürek, 2018, s. 344, 565)

koltı / kolti / koti: (<< *Skr. koñi*) sayısız, çok, sonsuz, sonsuz derecede çok (Elmalı, 2022, s. 424); milyonlarca (Berbercan, 2016, s. 111); sayısız derecede çok (Gulcalı, 2021, s. 477); büyük bir sayı (Ş. Tekin, 2019b, s. 414); en yüksek sayı; on milyon (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

(*koltı / kolti / koti* sözünün “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*)

kolti nayut: (<< *Skr. koñi-nayuta*) sonsuz, sayısız (Kılıç Cengiz, 2021, s. 354)

(*kolti nayut* sözünün “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*)

koltuk: koltuk, kol (Ş. Tekin, 2019b, s. 414)

(*koltuk* sözünün “kol” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kol / kool*)

kolu: (<< *Skr. kāla*) zaman, dönem (Çetin, 2020b, s. 448); devre (Ş. Tekin, 2019b, s. 414); vakit, çağ (Ölmez, 1991, s. 100); an (Elmalı, 2022, s. 424)

[*kolu* sözünün “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “çağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çak (I)*; “dönem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)lp / kalp / klp*]

kolu “devre, vakit, an”

kşan: (< *Skr. kṣaṇa*) kısa an, an, lahza (Ayazlı, 2012, s. 323)

öd / üd: zaman, devre (Ş. Tekin, 2019b, s. 442); vakit (Hamilton, 2020, s. 173); an (Karaayak, 2021, s. 817)

ödün: zaman, vakit (Elmalı, 2022, s. 443)

sö: zaman, vakit; uzun zaman (önce) (Özbay, 2019, s. 153)

tuş: vakit, zaman, fırsat, uygun an (Gulcalı, 2021, s. 535)

ugur: vakit, zaman, devir (Berbercan, 2016, s. 140); an (Çetin, 2020b, s. 479)

kaçan birök odgurak teginçülük ödi kolusu kelser neteg kılmuş erser az [ayı]g tüş berür “Ne zaman ki açık bir şekilde (işlenen günahların) kabullenileceği zaman gelse, (kişi) nasıl davranmışsa, (nasıl) aç gözlülük (yapmışsa, o şekilde) kötü sonucunu alır” (DAS/3462-3464) (Elmalı, 2022, s. 188, 274)

ötrü ol ağır ayag kılmuş takı urmuş tütsügnüñ tütünü bir kşan üd içindä üç miñ ulug miñ yertinçütä tözü yadılıp... “Sonra saygı göstermek için yaktığı tütsünün dumanı bir anda üç bin büyük bin yeryüzüne yayılıp...” (AY-VI/510-514) (Ayazlı, 2012, s. 102-103, 172)

utguratı ol edgü öd birle tuşmakları bolgay “Muhakkak bu iyi devreye tesadüf edecek” (Maytr./95.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 168, 263)

bo savka ertingü ögrünçlüg sevinçlig bolgıl tep ülgüsüz üküş tamularta ür keç ödün ört yal(ı)n içinte örtentij “Bu söze fevkalade sevin, mutlu ol diye pek çok cehennemde uzun zaman ateşler içinde yandın” (DAS/4254-4257) (Elmalı, 2022, s. 214, 284)

bo üçäğü bir tušta yumgın üntilär ilinçükä “Bu üçü bir vakit hep birlikte eğlenceye çıktılar” (AY-X/580-581) (Gulcalı, 2021, s. 184, 270)

ol ugurta üç törlü[g] mün kadaglar törçiyür “O esnada üç tür kötülük belirir” (AY-VIII/1431-1432) (Çetin, 2020b, s. 341, 383)

kolula-: 1. derin düşünmek, gözlemlemek, düşünüp taşınmak (Elmalı, 2022, s. 425); derinlemesine düşünmek (Çetin, 2020a, s. 279); düşünmek, anımsamak, meditasyon yapmak (Karaayak, 2021, s. 728); hesap etmek, üzerinde düşünmek (Çetin, 2020b, s. 448); ayrıntısıyla-enine boyuna düşünmek, inceden inceye araştırmak, gözlemlemek, düşünüp taşınmak (Ölmez, 1991, s. 100); 2. devirlere göre saymak; 3. ant içmek; inanmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

(*kolula-* sözünün “ant içmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antık-*; “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bögün-* / *bügün-*; “inanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inan-*)

kolula- “anımsamak, hesap etmek, üzerinde düşünmek”

ötikle-: anımsamak (Karaayak, 2021, s. 763)

sakın-: düşünmek, idrak etmek; hesap etmek (Berbercan, 2016, s. 126); üzerinde düşünmek (Hamilton, 2020, s. 175)

[bir]ök montag sakınıp kolulap bışrunsar ögr[ätinsär] [suka]vati uluşta odgurak adırtılıg tuggal[ı] “Eğer böyle düşünüp anımsayıp çalışsa öğrense Sukhâvatî ülkesinde kesin olarak doğacaktır” (ABİT/1404-1405) (Karaayak, 2021, s. 191, 333)

*bo nom erdini içindeki padakların yörüglerin **kolulayu** sakınu...* “Bu öğreti mücevheri içindeki şiirlerin izahati üzerinde düşünüp...” (AY-VIII/344-346) (Çetin, 2020b, s. 250, 371)

ötikl<ä>gäli sakıngalı atın a[tagalı] “Anımsayacaktır, hatırlayacaktır (ve) adını söyleyecektir” (ABİT/1455) (Karaayak, 2021, s. 196, 337)

*lö kanı inçä tep sakınç **sakıntı*** “Ejderhalar hanı şöyle düşünmeye koyuldu” (PK/XLV.1-2) (Hamilton, 2020, s. 53)

kolulamak: 1. düşünme, meditasyon, düşünmeye ait, düşünmek (Karaayak, 2021, s. 729); 2. (kurtarmaya) ant içmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

(*kolulamak* sözünün “meditasyon” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *dy[a]n / dyan*)

kolulamak “düşünme, düşünmeye ait, düşünmek”

ögli: düşünme, düşünceli, düşünen (Gulcalı, 2021, s. 503)

ökmek: düşünme, teemmül (Ş. Tekin, 2019b, s. 444)

ömek: düşünme, düşünmeli, düşünmek (Karaayak, 2021, s. 760)

ömeklig: düşünme, düşünmeye ait (Karaayak, 2021, s. 760)

sakıngu: düşünme, düşünülecek (Ş. Tekin, 2019b, s. 453)

sakınmak: hatırlamak, düşünmek (Karaayak, 2021, s. 769)

*tugum [tä]gindäçi tıltagnı arıgsızın **kolulamak** tep* “Doğuma ulaşacak (kişilerin) sebep olduğu kirliliği düşünmek diye söylenir” (ABİT/554-555) (Karaayak, 2021, s. 111, 270)

*ulug ädgü **ögli** <ulug> y(a)rıkançu[çı] köñülkä <ägsüksüz> tükällig ärür siz* “Yüce iyiliksever ve yüce merhametli gönüle tamamıyla sahipsiniz” (AY-X/1069-1070) (Gulcalı, 2021, s. 220, 276)

*burhanlarıg **ömäk sakınmak** tegli ...* “Buddhaları düşünmek (ve) hatırlamak denen...” (ABİT/675) (Karaayak, 2021, s. 123, 280)

*burhanıg **ömäklig** yorıg...* “Buddha’yı düşünmeye ait davranış...” (ABİT/655) (Karaayak, 2021, s. 121, 278)

kolulamaklıg: düşünmeli, derinlemesine düşünme (Karaayak, 2021, s. 729)

ömek: düşünme, düşünmeli, düşünmek (Karaayak, 2021, s. 760)

***kolulamaklıg** yorıg ärür* “(Derinlemesine) düşünmeye ait davranıştır” (ABİT/657) (Karaayak, 2021, s. 121, 278)

*köñül üzä **ömäk** sakınmak kılğuluk ol* “Gönül ile düşünmeyi (ve) hatırlamayı gerçekleştirecektir” (ABİT/667-668) (Karaayak, 2021, s. 122, 279)

kolulug: ölçülü, sayılı, vakitli, zamanlı (Ölmez, 1991, s. 100)

sakışlıg: sayılı, ölçülü, hesaplı, belirli sayıda (Ölmez, 1991, s. 110)

sanlıg: sayılı, hesaplı, ölçülü (Ölmez, 1991, s. 110)

tenlig: ölçülü, hesaplı, sayılı (Ayazlı, 2012, s. 344)

ülgülgü: ölçülü, belirli (Ölmez, 1991, s. 121)

ülügülgü: ölçülü, belirli (Ayazlı, 2012, s. 357)

tapıg udug kılmak-tın tör(ü)miş buyan edgü kılınç erser san-lıg sakış-lıg ülgü-lüg kolu-lug titir “Hizmet, saygı göstermekten meydana gelmiş iyi davranış ise sayılı, hesaplı, ölçülü, biçilidir” (AY-III/156.13-15) (Ölmez, 1991, s. 46)

kolun-: istemek, dilemek; niyaz etmek (Çetin, 2020b, s. 448); rica etmek, dilenmek (Elmalı, 2022, s. 425)

(*kolun-* sözünün “istemek, rica etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıt-*; “dilemek, niyaz etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kol-*; “dilenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koltgula-*)

kolunmak: isteme; talih, yemin (Karaayak, 2021, s. 729)

(*kolunmak* sözünün “yemin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ant*; “isteme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolmak*; “talih” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıv*)

kolunmaklıg: isteyen, istemekli (Karaayak, 2021, s. 729)

(*kolunmaklıg* sözünün “isteyen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *istedeçi*)

koluğa: filiz, sürgün (Çetin, 2020b, s. 448)

ulun: filiz, sürgün, sap (Çetin, 2020a, s. 299)

yavışgu: filiz (Elmalı, 2022, s. 493)

tüş yemişlerniñ yıldırların ulunların butıkların yapırğakların yana yme ı tarıg koluğasının içinin taşının barça ahsız körkle sevgülük taplaguluk önlüg yıdlıg yegüke aşaguka yaraglıg kılıu tegingey m(e)n “Meyvelerin köklerini, gövdelerini, budaklarını, yapraklarını, filizlerini ve yine ekinlerin içini dışını tamamen benzersiz güzellikte, sevimli, renkli, kokulu, yemeye içmeye yaraşır kılacağım” (AY-VIII/708-714) (Çetin, 2020b, s. 281-282, 375)

yapırğakı yavışgusu tüketip [...] “Yaprağı, filizi tüketip...” (DAS/3354) (Elmalı, 2022, s. 184, 273)

kolusuz: 1. ölçüsüz, hesapsız, çok (Çetin, 2020b, s. 448); sonsuz (Gulcalı, 2021, s. 489); sayısız 3. vakitsiz, zamansız (Ölmez, 1991, s. 100); münasebetsiz zaman (Ş. Tekin, 2019b, s. 414)

(*kolusuz* sözünün “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*; “vakitsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keziğsiz*)

kolusuz “ölçüsüz, hesapsız, zamansız”

sakışsız: ölçüsüz, sayısız (Gulcalı, 2021, s. 509); hesapsız (Tokyürek, 2018, s. 924)

sansız: sayısız, hesapsız (Gulcalı, 2021, s. 510)

telim: çok, pek çok, sayısız, hesapsız (Ayazlı, 2012, s. 344)

tenlençsiz: ölçülemez, ölçüsüz (Tokyürek, 2018, s. 940)

ugursuz: zamansız, sırasız (Çetin, 2020b, s. 479)

üdsüz: zamansız (Çetin, 2020a, s. 301)

ülgülençsiz: ölçülemez, ölçüsüz, sınırsız (Gulcalı, 2021, s. 545)

ülgüsüz: ölçüsüz, sayısız, sınırsız, pek çok (Gulcalı, 2021, s. 545)

yıksız: zamansız (Çetin, 2020b, s. 489)

*bo nom erdinig küyü küzetü tutmakıñnıñ buyanlığı asığı **kolusuz** erür* “Bu öğretici cevherini koruyup kollamanın sevap kazandıran faydası ölçüsüzdür” (AY-VIII/1104-1106) (Çetin, 2020b, s. 314, 380)

sansız sakışsız bodis(a)[t](a)vlar kuvr<a>gın ymā antag ok körkitdäçi siz “Sayısız Bodhisattvalar topluluğuna da bunun gibi göstereceksiniz” (ABİT/291-292) (Karaayak, 2021, s. 86, 247)

*bo ok avant tıtag üzä ötrü ç(a)mbudivip yertinçütä ençgü äsängü mäñi ögrünçü üküş **tälīm** bodun kara köp kalın bolur* “Bu nedenden ötürü Jambudvīpa dünyasında huzur ve sevinç çok halk da kalabalık olur” (AY-VI/175-178) (Ayazlı, 2012, s. 78, 168)

*küçlüg katıg yeel kelip **ugursuz yıksız** yeltirer* “Güçlü sert bir rüzgâr gelir (ve) zamansız sırasız eser” (AY-VIII/1334-1335) (Çetin, 2020b, s. 333, 382)

*korkınç ayınç ada tudalarig tarkardaçı **üdsüz** ölüm adasıntın küzetdeçi...* “Korku tehlikesini giderecek, zamansız ölüm tehlikesinden koruyacak...” (AY-VII/258-260) (Çetin, 2020a, s. 157, 218)

ülgülänçsiz täylänçsiz ulug bädük täriñ bilgä biliglärig toşgurmak tükätmäk p(a)ramit temäk savnuñ yörügi ärür “Sayısız, ölçüsüz büyük derin bilgileri doldurup tamamlamak, yerine getirmek pāramitā denilen sözün açıklamasıdır” (AY-IV/2672-2675) (Tokyürek, 2018, s. 503, 596)

*[tāñ]siz **ülgüsüz sansız asanke [kalp] üdlärtin bärü...*** “(Sizin) ölçüsüz sayısız devirlerden beri...” (AY-X/1337-1338) (Gulcalı, 2021, s. 241, 279)

kon-: konmak, yerleşmek (Hamilton, 2020, s. 165); eklemek, yerleştirmek (Keskin, 2022, s. 631)

[*kon-* sözünün “eklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kat-(I)*]

olgurt-: oturtmak, yerleştirmek (Elmalı, 2022, s. 440)

orna-: yerleşmek (Elmalı, 2022, s. 441)

ornan-: yerleşmek (Elmalı, 2022, s. 441)

ornaş-: yerleşmek, düzelmek (Çetin, 2020a, s. 287)

ornat-: yerleştirmek, ikamet ettirmek (Gulcalı, 2021, s. 501)

tik-: takmak, yerleştirmek (Elmalı, 2022, s. 471)

tiz-: dizmek, yerleştirmek (Çetin, 2020b, s. 474)

turgur-: yerleştirmek, durdurmak; yükseltmek (Ayazlı, 2012, s. 350)

tüş-: düşmek; inmek, konmak (T. Tekin, 2013, s. 63)

ur-: koymak, yerleştirmek (Karaayak, 2021, s. 815)

urun-: yerleştirmek, takınmak (Ayazlı, 2012, s. 355)

yad-: yaymak; koymak, yerleştirmek (Karaayak, 2021, s. 823)

*sögüt täpräğäy kuşlar **konmagı** “Ağaçlar sallanır, kuşlar ağaçlara konmaz” (PK/LXXX.5-6) (Hamilton, 2020, s. 70)*

*birök ol isiçlertin taşdın ünserler örtlüg yalınlag süvri uçlug tarjul uçınta **olgurtup** kodı sukarlar “Eğer, birisi o kazanlardan dışarı çıksa, ateşli, sivri uçlu üç başlı mızrağın ucuna oturtulup (tekrar) aşağıya itilirler” (DAS/839-842) (Elmalı, 2022, s. 93, 243)*

*ol kenç karınta **ornamışda** anasının aylıkı (?) üze etöz igidir “O yavru, (ana) karnına düştüğünden beri anasının plasentası ile beslenir” (DAS/151-153) (Elmalı, 2022, s. 70, 234)*

*ulug kut **ornanmış** odra uguş udayagiri tag töpüsunte y[o]karu örleyü kelip “Yüce kut, yerleştiği Odra ülkesindeki Udayagiri dağının tepesinden ortaya çıkar” (DAS/13-15) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)*

*ıduk tözte köni yolta **ornaşu** tegingeyler “Kutsal öğretiyeye (ve) doğru yola sağlamca yerleşmeyi başaracaklardır” (AY-VII/74-75) (Çetin, 2020a, s. 142, 216)*

*birle kavışguluk küsü[şin] ıdmuş açataş(a)tru elig begniş hu[asın] yermeksiz köñülin alıp başınğa **tik[gil]** “Buluşmak arzusuyla Hükümdar Ajātaśatru’nun*

(gönderdiği) çiçeği alçakgönüllülükle alıp başına tak” (DAS/3934-3936) (Elmalı, 2022, s. 204, 280)

tegresinte hua yavışgu tüzip ötrü temin ök öñreki d(a)r(a)nig sözlüzün “Çevresine türlü çiçekler dizip ardından dharaniyi söylesin” (AY-VIII/614-616) (Çetin, 2020b, s. 273, 374)

uçuz yenig köñül tutmadın ağır ulug kertgünç köñül turgurup meni okıyu ötünü bo d(a)r(nig sözlüzün “Değersiz bir gönül yaratmadan değerli, inançlı bir gönül yerleştirip beni çağırarak bu tılsımı söylesin” (AY-VI/1018-1021) (Ayazlı, 2012, s. 142, 176)

kök boymul toğan kuş men körüklüg kayaka konupan küzleyür men yagaklıg toğrak üze tüşüpen yaylayur men tir “Ak boyunlu gri bir şahinim. Manzaralı kaya(lık)lara konup etrafa bakınırım, üstü cevizle dolu kavak üzerine inip yazı geçiririm, der” (IB/64) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

[elig]in kindik altınıntın yatıp urup... “Elini göbek altından koyup yerleştirip...” (ABİT/1504) (Karaayak, 2021, s. 200, 341)

yañı arıg ton kädip eliglärnin hanların öz etigin yaratığın urunup... “Yeni, temiz elbiseler giyip hükümdarların kendi(ne has) süsünü (mücevheratını) takınıp...” (AY-VI/283-285) (Ayazlı, 2012, s. 86, 169)

koñ / koy / koyun / koyun: koyun (bk. *irk*)

kongragu: çan (Ş. Tekin, 2019b, s. 414) (bk. *çañ*)

konguz / koñuz: kurt (Ş. Tekin, 2019b, s. 414); böcek (Gulcalı, 2021, s. 489); kurtçuk (Elmalı, 2022, s. 425)

kurt: böcek, kurt (Tokyürek, 2018, s. 890); kurtçuk (Elmalı, 2022, s. 430)

tiler: böcek, çekirge (Tokyürek, 2018, s. 952)

toñuz: kurt (böcek) (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

kadag sözlü(g) yinçge uvşak kurt koñuzug ölürip teñri burkan(ıg) tepmiş izinte kemişür erdi “Haksız konuşan, ince ufak kurtları öldürüp, Tanrı Burkan’ın geçtiği yola (iz) atar idi” (Maytr./58.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 115, 233)

konuk: 1. misafir (Ş. Tekin, 2019b, s. 414); 2. ruh, can (Elmalı, 2022, s. 425)

(konuk sözünün “ruh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etöz / et-öz / et’öz / etüz*; “can” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*)

köden: misafir (Ş. Tekin, 2019b, s. 416)

üç adrı süñün olarnı oksuz teginçsiz öz konukra sançarlar tartarlar “Üç cevherli mızrakları ile bunları gelişi güzel kendi yakınındaki komşusunu vururlar, çekerler” (Maytr./75.14-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 141, 248)

bizni tapa küden (kelmiş erür) “Bize doğru misafir (olarak gelmiştir)” (Maytr./89.29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 162, 260)

koñar-: sökmek, koparmak (Elmalı, 2022, s. 425)

sök-: sökmek, çıkarmak (Elmalı, 2022, s. 457)

sugur-: koparmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

üz-: kesmek, koparmak, kırmak (Çetin, 2020b, s. 482)

yul-: yolmak, koparmak, kesmek (T. Tekin, 2013, s. 66)

yorı-: çözmek, sökmek (Hamilton, 2020, s. 193)

*sögütüg tüpinte berü **koŋar**lup bimbasene toŋag başka urtı* “Söğüt ağacını kökünden söküp kahraman Bimbaséna’nın başına vurdu” (DAS/3865-3866) (Elmalı, 2022, s. 201, 279)

*ikidin ’eyegüsin **söküp** yürekin tarta alıp otka i[tı]lzünler* “İki yandan kaburgasını söküp, yüreğini çekerek alıp ateşe atsinlar” (DAS/3131-3133) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

*suk yek sora sora **sugurduŋ*** “İhtiras şeytani, sen eme eme kopardın” (Maytr./12.45) (Ş. Tekin, 2019b, s. 59, 199)

*altun başlıg yılan men. Altun kurusakımın kılıcın kesipen özüml[in] **yul** [in]intin, başımın **yul** ebintin tir* “Altın başlı yılanım. Altın kursağımı kılıç ile keserek nefsimi kopar ininden, başımı kopar evinden, der” (IB/8) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

koŋrul- koparılmak (Gulcalı, 2021, s. 489)

üzül-: kesilmek, koparılmak (Hamilton, 2020, s. 188)

*azıg tişim **koŋrulup** tüşüp kälir boltı ärdi* “Azı dişim koparak düşüyor idi” (AY-X/515-517) (Gulcalı, 2021, s. 179, 269)

koora- yok olmak, mahvolmak (Ayazlı, 2012, s. 321) (*bk. alkın-*)

kop / kopı / köp: bütün, hep; bütünüyle; her türlü, çok, birçok (Ölmez, 1991, s. 100); hepsi, tamamı (Hamilton, 2020, s. 165); pek; her şey (Gulcalı, 2021, s. 489); tamamen (Karaayak, 2021, s. 730); fazla (Keskin, 2022, s. 635)

(*kop / kopı / köp* sözünün “çok, pek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “bütün, hepsi, hep, tamamı, tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “birçok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalın*; “her şey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamag*; “fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*)

kop- kalkmak, uçmak, havalanmak (T. Tekin, 2013, s. 56)

(*kop-* sözünün “uçmak, havalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalı-*)

tur-: durmak, ayakta durmak; kalkmak; kalmak (Hamilton, 2020, s. 184)

antran kopup teñri burkannıñ köligesiñe sıkıntı “Oradan da kalkıp Tanrı Burkan’ın gölgesine sığındı” (Maytr./5.30-31) (Ş. Tekin, 2019b, s. 48, 192)

amıtı ıglamañ turuñ “Şimdi ağlamayın kalkın” (PK/LX.1) (Hamilton, 2020, s. 60)

kopdın / koptın: her yer, her taraftan (Gulcalı, 2021, s. 489); her yerden (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

(*kopdın / koptın* sözünün “her yerden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkudın*; “her taraftan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamagtın*)

sayu: her yer; herkes, her biri, her (edat) (Gulcalı, 2021, s. 511)

yüz miñ kün t(ä)ñri y(a)rukı täg kopdın sıñar kamagtın tägirmiläyü y(a)ruk[uñuz ol] “Her tarafı tamamen çevreleyen parıltınız yüz binlerce güneşin ışığı gibidir” (AY-X/1232-1234) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

keñürü yadturu tägingäy biz oron sayu öñi öñi “Her yerde ayrı ayrı genişletip yayacağız” (AY-X/1409-1410) (Gulcalı, 2021, s. 246, 280)

kor / koor: zarar, ziyan, hasar (Tokyürek, 2018, s. 884)

(*kor / koor* sözünün “zarar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat*; “ziyan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itük*; “hasar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koguz*)

kora-: azalmak, eksilmek (Tokyürek, 2018, s. 884)

(*kora-* sözünün “azalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “eksilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsü-*)

kori- (I): korumak (Ş. Tekin, 2019b, s. 415) (*bk. adkan- / atkan-*)

kori- (II): zarar vermek (Elmalı, 2022, s. 425) (*bk. buz-*)

kork-: korkmak, ürkmek (Tokyürek, 2018, s. 884)

(*kork-* sözünün “korkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayın-*; “ürkmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayman-*)

korkgu: korku (Elmalı, 2022, s. 425) (*bk. ayınç*)

korkınç / korkunç: korkma, ürkme (Ş. Tekin, 2019b, s. 415); korku, endişe (Gulcalı, 2021, s. 490); tehlike (Ölmez, 1991, s. 100); ürküntü, dehşet (Hamilton, 2020, s. 165); korkunç (Tokyürek, 2018, s. 884)

(*korkınç / korkunç* sözünün “tehlike” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*; “korku, endişe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayınç*; “korkma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aymanmak*; “korkunç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beliñteg*)

korkınçığ: korkunç, ürkütücü, dehşet verici (Hamilton, 2020, s. 165); müthiş (Ölmez, 1991, s. 100)

(*korkınçığ* sözünün “korkunç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beliñteg*)

korkınçığ “dehşet verici, müthiş”

[korkı]nçlıg: korkunç, dehşet verici (Ayazlı, 2012, s. 321)

kral: (< *Skr. karala*) müthiş, gaddar = pek (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

bu munça korkınçığ adaka kirip ölgäy siz “Bu derece tüyler ürpertici tehlikelere atılırsanız ölürsünüz” (PK/XVIII.4-6) (Hamilton, 2020, s. 39)

kimlär birök adınlar[ka korkı]nçlıg ämgäklig kılmañlar “Başkalarına korku çekirtmeyin” (AY-VI/837-838) (Ayazlı, 2012, s. 127, 175)

ögnüñ kañnuñ krallıg bir içinte kirmiş köñül at öngüg togurur “Ananın ve babanın dehşet (?) kiri (?) içine girmiş gönül ad ve rengi doğurur” (Maytr./42.11-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 95-96, 220)

[korkı]nçlıg / korkınçlıg: korkunç, dehşet verici (Ayazlı, 2012, s. 321); korkutucu, korkulu (Gulcalı, 2021, s. 490)

(*[korkı]nçlıg / korkınçlıg* sözünün “korkunç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beliñteg*; “dehşet verici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *korkınçığ*)

korkınçsız / korkunçsuz: korkusuz, cesur (Tokyürek, 2018, s. 884); korkmayan (Elmalı, 2022, s. 425)

(*korkınçsız / korkunçsuz* sözünün “korkusuz, cesur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*)

korkıt-: korkutmak, ürkütmek (Özbay, 2019, s. 150)

(*korkıt*- sözünün “korkutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belinglet*-)

ürkit-: ürkütmek, korkutmak (Özbay, 2019, s. 155)

ulugka kiçigkä t(ä)gi näçä korkıt<ı>(ı)m(ı)z ürküt<ı>(ı)m(ı)z ärsär...
“Büyüğünden küçüğüne, ne kadar korkutup ürküttüysek...” (HU/124-126)
(Özbay, 2019, s. 83, 93)

korkmak: korku, korkma (Özbay, 2019, s. 150)

(*korkmak* sözünün “korku” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayınç*; “korkma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aymanmak*)

korlug: zararlı, zarara girmiş (Keskin, 2022, s. 632)

yaman: kötü, zararlı (Keskin, 2022, s. 776)

yuld[açı kişi korlug bolz-un] “Geri alacak kişi zarara girsin” (HB/ArSa04.10)
(Keskin, 2022, s. 117, 378)

bäğim m-ä maña yavız yaman kılınmışı [=kılmışı] yok “Beyimin de bana kötü davrandığı yok” (HB/Dilek04.28) (Keskin, 2022, s. 273, 442)

korsuz: zararsız, zarar görmemiş (Keskin, 2022, s. 632)

tükel: tam, bütün; sağlam, zarar görmemiş, hiçbir zarara uğramamış, bozulmamış (Hamilton, 2020, s. 185)

kök buka korsuz bolz-un “Kök Buka zarar görmesin” (HB/ArSa04.11) (Keskin, 2022, s. 117, 378)

teginig esän tükäl kälürzün-lär “(Hepsi birden) prensi sağ salim geri getirsin!”
(PK/XXII.6-7) (Hamilton, 2020, s. 41)

koş- (I): koşmak

sigiri-: seyirtmek, koşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

yügür-: koşmak (Tokyürek, 2018, s. 997)

koşap bartılar “Koşarak gittiler” (DAS/4636) (Elmalı, 2022, s. 227, 288)

ol işiler sigiriyü tegip bars agzınta kençkiyesin suçulu alsar “Bu kadın seyirtterek varıp kaplanın ağzından yavrucuğunu çekip alsa” (Maytr./33.18-20)
(Ş. Tekin, 2019b, s. 83, 213)

koş- (II): katmak (Gulcalı, 2021, s. 490); eklemek (Keskin, 2022, s. 632) [bk. *kat- (I)*]

koş- (III): tertip etmek, düzenlemek (Tokyürek, 2018, s. 884)

[*koş- (III)* sözünün “düzenlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et- / it-*]

koşgaç örük çeçeki: ? (*Skr. şirîşa*) akasya (Çetin, 2020a, s. 280)

şirîşa: (<< *Skr. şirîşa*) akasya (Çetin, 2020a, s. 292)

kovı: 1. kısmetsiz, saadetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 415); talihsiz, mutsuz 2. boş, içi oyuk (ağaç vb.) (Hamilton, 2020, s. 166)

(*kovı* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*)

kovı “kısmetsiz, mutsuz”

kutsuz: mutsuz, bedbaht (Elmalı, 2022, s. 430)

ögirmeksiz: neşesiz, mutsuz (Ayazlı, 2012, s. 334)

sevinçsiz: mutsuz (Elmalı, 2022, s. 455)

ülgüsüz: nasipsiz, kısmetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

kutsuz kovılar için alku yokadı alku ölti-lär “Şansız ve bahtsız oldukları için hepsi telef oldu, hepsi öldü” (PK/LIV.1-3) (Hamilton, 2020, s. 57)

bo kutsuz tınl(ı)gnıñ savın negülük kertgünür sizler “Bu bedbaht canlının sözüne nasıl inanırsınız?” (DAS/1762-1763) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

öz yer suvta ögirmäksiz sävinmäksiz bolgay “Kendi toprağında mutsuz olacak” (AY-VI/701-702) (Ayazlı, 2012, s. 117, 173)

kayu tınl(ı)glarnıñ utlısı sevinçsiz kılınışları “Nice canlının sevincinin (engellendiğini) mutsuz kılındığını (gör)” (DAS/378-379) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

yalañuklar yiri kutsuz ülgüsüz osuglug bolı “İnsanlar âlemi sanki kutsuz, nasipsiz oldu” (Maytr./91.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 165, 262)

kovıt-: takip etmek, kovalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 415); (-A) avlanmak, (...tarafından) kovalanmak (Gulcalı, 2021, s. 490)

(*kovıt-* sözünün “takip etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eder-* / *ider-* / *yeder-*)

kovla-: dedikodu yapmak, iftira etmek (Wilkins, 2021, s. 398)

(*kovla-* sözünün “dedikodu yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asgançula-* / *askançula-*)

kovra-: bir araya gelmek, yığılmak, toplanmak (Hamilton, 2020, s. 166)

(*kovra-* sözünün “yığılmak, toplanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *av-*; “bir araya gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavış-* / *kawış-*)

kovuk: kovuk, boşluk (Tokyürek, 2018, s. 884); içi boş (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

(*kovuk* sözünün “boşluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agız*)

koy / koyın: koyun (insanda) (Ş. Tekin, 2019b, s. 415); sine, göğüs (Elmalı, 2022, s. 426)

(*koy / koyın* sözünün “göğüs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar / bagır*)

koyncı: çoban (Keskin, 2022, s. 633)

udaçı: sığirtmaç, çoban (Çetin, 2020a, s. 299)

bars yıl säkizinç ay beş otuz-ka koyncı alp taş-nıñ koyn-tın iki saglık koyn iki saglık açkü bir tākā bir oglak beş kozı birlä turugin-ta ölüp bardı “Kaplan yılı sekizinci ayın yirmi beşinde çoban Alp Taş’ın koyunlarından iki sağmal koyun, iki sağmal keçi, bir teke, bir oğlak, beş kuzu otlaklıkta ölüp gitti” (HB/Çeş71.1-4) (Keskin, 2022, s. 311-312, 460)

nanti atl(ı)g udaçı kızı... “Nanti adlı sığirtmaç olan kız...” (AY-VII/773) (Çetin, 2020a, s. 200, 226)

koz: alevli, kızgın kömür (Ş. Tekin, 2019b, s. 415)

örtlög: alevli (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

yalınlig: alevli, parlak (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

temirliğ örtlög yalınlig kürin temirliğ kozlarıg ülüglegeli ayurlar “Demirden, alevli ölçeklerle demire benzeyen kızgın kömürleri taksim etmeyi emrederler” (Maytr./84.50-52) (Ş. Tekin, 2019b, s. 156, 256)

amarıları örtlög yalınlig kızıl bakırlag naralar içinte beklenmiş “Bazıları kızgın, alevli, kızıl bakırlı cehennemler içinde bağlanmış” (Maytr./68.19-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 241)

kozlug: korlu, ateşli (Elmalı, 2022, s. 426); kömürlü (Ş. Tekin, 2019b, s. 416)

(*kozlug* sözünün “ateşli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isimeklig*)

köden: misafir (Ş. Tekin, 2019b, s. 416) (*bk. konuk*)

ködüg / küdök: iş, uğraş, meşgale (Ölmez, 1991, s. 100); iş güç (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); görev (Karaayak, 2021, s. 740)

(*ködüg / küdök* sözünün “iş güç, iş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evriş*; “görev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iş*)

küç: güç, kuvvet, uğraş; koruma, yardım, sebep (Elmalı, 2022, s. 431)

burkan-lar-ning iduk iş ködüg-ler-inge neteg iyin ögirür erser m(e)n...
“Budaların kutsal iş-güçlerine nasıl sevinirsem...” (AY-III/154.20-22) (Ölmez, 1991, s. 44)

elniñ uluşnuñ işniñ küçnüñ intkisin yaragın körü y(a)rılıkamakları üze ayı telim savları sakınçları turur erken anıñ arasında aralap “Ülkesinin, halkının; işinin, gücünün çıkarını gözetmek için vereceği buyruklar üzerine pek çok sözleri, düşünceleri varken (bunlara) ara vermiş” (DAS/37-41) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

kögüz / köküz: 1. düşünce, kavrama, anlama (Ş. Tekin, 2019a, s. 43); fikir (Ölmez, 1991, s. 100); 2. göğüs, kalp (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); bağır; 3. gönül (Gulcalı, 2021, s. 477)

(*kögüz / köküz* sözünün “düşünce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkak*; “kavrama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodi*; “göğüs, bağır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar / bagır*)

kögüz / köküz “anlama, kalp, gönül, fikir”

könül: şuur; kalp (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); gönül (Özbay, 2019, s. 150)

körüm: görüş, fikir, bakış (Gulcalı, 2021, s. 480)

sakınç: düşünce, fikir (Berbercan, 2016, s. 126)

tuyunmak: anlama (Karaayak, 2021, s. 806)

ukmak: anlama, bilme (Ölmez, 1991, s. 119)

ukmaklıg: anlama, kavrama (Ayazlı, 2012, s. 353)

yürek: yürek, kalp (Elmalı, 2022, s. 500)

köngül-üm köküz-üm tetrülüp edgü törü-ler-te bışrunmatın ögretinmetin amru ayıg kılınç-larıg ok asdım üklitdim “Aklımı-fikrimi ayartıp, iyi öğretiler (üzerin)de çalışmadan, (onları) öğrenmeden, sürekli kötü davranışları da artırdım, çoğalttım” (AY-III/136.18-20) (Ölmez, 1991, s. 30)

bir ikintikâ öçsüz kâksiz övkäsiz kakıgsız äymänçsiz köñülin ärtiñü ögrünçlüg sävinçlig bolmış k(ä)rgäk “Birbirine karşı intikam ve nefret duyguları beslemeksizin endişesiz (şefkatli) bir gönülle son derece sevinçli olmalı” (AY-VI/294-297) (Ayazlı, 2012, s. 86-87, 169)

tarkarmışınız üçün yavlak körümüg küyü küzätü tutgay biz bo nom ärdinig turkaru “Yanlış görüşleri (de) ortadan kaldırdığınız için, bu öğreti cevherini koruyacağız” (AY-X/1375-1377) (Gulcalı, 2021, s. 243, 279)

*bodunuñuznu karañıznu emlep alp ağır emgeklerintin barça öñedtürü tegintim takı yime kim kayu birerkin kılmuş iglig ağırlıg emgeklig tınlıglar bar erser olarnı yime inç kılayın **sakınçın** orun orun sayu keze yorıyur erken...* “Milletinizi halkınızı tedavi edip ağır eziyetlerinden hep kurtarmaya çalıştım ve de ne kadar hasta olmuş eziyet çeken canlı var ise, onları da sıhhatli yapayım düşüncesiyle her yanı gezip yürüyorken...” (OB/19.2-8) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

*üstünki **tuyunmak** tözi...* “Üstün anlama esası...” (ABİT/61) (Karaayak, 2021, s. 64, 227)

*kirtü tanuklamak-ları **ukmak-ları** üz-e çın'kirtü tüz-ülmek-ke tegmekleri üz-e alku-gun bir teg bilü y(a)rılıkaz-un-lar* “Doğru tanıtlamaları, anlamaları ile, gerçek-doğru düzenlemeye ulaşmaları ile lütfedip hepsini aynı bilsinler” (AY-III/137.11-14) (Ölmez, 1991, s. 31)

*bu nomug äşidmāk uğurınta nom tözin **ukmaklıg**...* “Bu öğretiyi dinlemek, özünü anlamak nedeniyle...” (AY-VI/207-209) (Ayazlı, 2012, s. 80, 169)

*kögüzinte **yüreki** suçınur* “Göğsündeki yüreği çarpar” (DAS/108-109) (Elmalı, 2022, s. 68, 234)

kögüzlüg: düşünceli, kavrama gücü olan (Ş. Tekin, 2019a, s. 43)

könüllüg: gönüllü, kalpli; düşünceli (Elmalı, 2022, s. 427)

ögli: düşünceli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

öglüg: düşünceli, anlayışlı, akıllı (Elmalı, 2022, s. 444)

sakınçlıg: düşünceli (Tokyürek, 2018, s. 924)

sakınçuçı: düşünceli (Karaayak, 2021, s. 769)

kögüzlüg tınlıg(lar) “Düşünceli yaratıklar” (Maytr./4.28) (Ş. Tekin, 2019b, s. 46, 191)

*ayıg [ö]glilär : ayıg **ögli** könüllüglär : olar kamagu meni alku tınl(ı)glarig ymä : küzätmäk kılzunlar* “Kötü düşünceliler[den], kötü düşünceli gönüller[den], onların hepsi beni ve bütün canlıları da gözetirler” (SİTA/312-314) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 104, 174)

*kim **öglüg** **könüllüg** kişi erser monı bugünmiş k(e)rgek* “Kim akıllı ve düşünceli ise bunu (can almanın kötü bir şey olduğunu) anlamış olması gerekir” (DAS/90-92) (Elmalı, 2022, s. 68, 234)

*ol [kişi][n]iñ öz ätözintä **sakınçuçı** abita burh[an] [ä]rsär kántü öziniñ arıg süzök **könül**[i] ärür* “O kişinin kendi vücudunda düşünceli Amitābha Buddha ise, kendi kendisinin temiz (ve) saf düşüncesidir” (ABİT/1401-1403) (Karaayak, 2021, s. 191, 333)

*igid yanluk **sakınçlıg** bulıtıg ketärip...* “Yalan düşünceli bulutu giderip...” (AY-IV/283) (Tokyürek, 2018, s. 343, 565)

kök: 1. gök, gökyüzü (Ayazlı, 2012, s. 321); sema (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); 2. gök rengi, mavi (Çetin, 2020a, s. 280); mavi veya yeşil (Hamilton, 2020, s. 166)

(*kök* sözünün “gök, sema, gökyüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bavagir*)

kök “mavi, yeşil”

raziravart: (< *Toh.A rājavart* < *Skr. rājāvarta*) lacivert, mavi
(Gulcalı, 2021, s. 508)

yaşıl: yeşil (T. Tekin, 2013, s. 65)

keder siz kök öñlög bındatu ton “Mavi renkli ham ipekten (bir) elbise giyersiniz” (AY-VII/737) (Çetin, 2020a, s. 197, 225)

kök y(a)ruk[ı]n yaltrıklıg raziravart öñlög [sa]çıñız ol kara kavuñlar eligläri [h]ua çäçäk üzä üşmiş tæg “Mavi ışıklarla parlayan, lacivert renkli saçınız tıpkı siyah arı beylerinin çiçekler üzerine toplanışı gibidir” (AY-X/1064-1067) (Gulcalı, 2021, s. 220, 276)

yaşıl kaya yaylagım, kızıl kaya kışlagım ol “Yeşil kayalar yazlığım, kızıl kayalar kışlığım.” (IB/51) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

kökeddür-: övmek, methetmek, yüceltmek, göklere çıkarmak (Ölmez, 1991, s. 100)

(*kökeddür-* sözünün “övmek, methetmek, yüceltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alka-*)

köker-: morarmak, bozarmak (Karaayak, 2021, s. 730)

tatar-: morarmak, bozarmak, paslanmak (Karaayak, 2021, s. 786)

yetinç bo ätöz ö[ç]miştä ken sışıp kepärip kökärıp tatarıp y[unçıp] artap...
“Yedincisi bu vücut yok olduktan sonra şişerek morarıp çürüyerek bozulup...”
(ABİT/576-577) (Karaayak, 2021, s. 113, 271)

kökki: yukarıdaki, yukarıda olan, avam olmayan, asil (?) (Elmalı, 2022, s. 426)

(*kökki* sözünün “asil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlıg / atl(ı)g*)

kökki “yukarıdaki”

örki: yüce, yüksek, yukarıdaki; doksanlı sayıların ifadesinde kullanılan bir kelime (Elmalı, 2022, s. 446)

üstünki: üstün, en üstün, yukarıdaki (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

y(i)me kökki birle [...] “Yine asaleti ile...” (DAS/3808) (Elmalı, 2022, s. 199, 278)

erkin örkin körser [...] “Kudretini, yüceliğini görse...” (DAS/3012) (Elmalı, 2022, s. 173, 269)

yeg **üstünki** lenhua çäçäk eligi hanı... “En üstün (olan) lotus çiçeği hükümdarı...” (SİTA/80-81) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 78, 166)

köl-: bağlamak (Keskin, 2022, s. 634) (bk. ba-)

köl: göl, nehir, deniz (Gulcalı, 2021, s. 477)

(*köl* sözünün “nehir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akar suw*; “göl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böggün*; “deniz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çaladr / çldar*)

kölige: gölge (Zıeme ve Kara, 1978, s. 224)

köşige: gölge (Berbercan, 2016, s. 113)

kölügä täg ärip şopag altun öñlüg [lakşanlar] nayraglar üzä etilmiş yaratılmış tok[ılıg] [k]örklä ätözlüg ärdinilig lenhua üzäsi[ntä] oluru turur sakingu ol “Gölge gibi olup saf altın renkli işaretler (ve) alametler ile süslenmiş donatılmış görkemli (ve) güzel vücutlu, mücevherle süslenmiş nilüfer çiçeği üzerinde oturur (diye) düşünecektir” (ABİT/1498-1501) (Karaayak, 2021, s. 200, 340)

balık üze örtüp köşige kılıp... “Balıklar üzerine örtüp gölge yapıp...” (OB/18.2) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

köligelik: gölgelik, çardak (Ş. Tekin, 2019b, s. 416)

(*köligelik* sözünün “çardak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *askug*; “gölgelik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bra / pra*)

kölit-: gömmek, toprağa sokmak veya koymak (Hamilton, 2020, s. 166)

köm-: gömmek (Çetin, 2020a, s. 280)

tört adakın iñläyü kölitdi turdı “Dört ayağını toprağa iyice gömüp (onun üzerinde) durdu” (PK/LXV.5-6) (Hamilton, 2020, s. 63)

mantal otirasınta oy kazıp bir ulug çupun kömüp üzesinte suv akguluk yazı ban ıgaç urup ol ıgaç üzesinte ol sokmış otug suv birle kayınturup urzun “Alanın ortasına çukur kazıp büyük bir kâse gömerek, üzerine su akacak yassı bir ağaç yerleştirip bitkileri su ile kaynatarak o ağaç üzerine koysun” (AY-VII/438-442) (Çetin, 2020a, s. 172-173, 221)

kölök / kölük: 1. taşıt, binek, yük hayvanı/arabası (Gulcalı, 2021, s. 477); nakil vasıtası (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); 2. yük, ağırlık (Keskin, 2022, s. 634)

(*kölök / kölük* sözünün “yük, ağırlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agruk / agruk*)

kölök / kölük “taşıt, binek, nakil vasıtası”

kölüngü / kölüngü: araç, taşıt, araba, binek (Gulcalı, 2021, s. 477);

nakil vasıtası (Ş. Tekin, 2019b, s. 416)

müngülük: taşıt, binit (Çetin, 2020a, s. 285)

taışeñ: (< Çin. *dàchéng*) büyük yāna, taşıt, Mahāyāna mezhebi
(Tokyürek, 2018, s. 932)

aş içgü ton kädim oron töşäk at yaña kañlı kölök ärdini yinçü äd tavar üzä tapındım “Yiyecek içecek, üst baş, ev bark, at, fil, araba, yük hayvanı, mücevher (ve) servete taptım” (AY-X/197-199) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

ulug kölüñü yolta or[namı]p turup taymaksız ävrilmäksiz bolalım “Büyük taşıt yoluna tutunup (bağlanıp) vazgeçmeyen (ve) terk etmeyen olalım” (ABİT/353-354) (Karaayak, 2021, s. 92, 252)

miñü kölüñüke minmiş “Binek hayvanları ve nakil vasıtalarına binmiş” (Maytr./35.12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 85, 214)

kölüklüg: taşıtlı (Tokyürek, 2018, s. 885)

kölüñülüg: taşıtlı, vasıtalı, araçlı (Ölmez, 1991, s. 100)

kut bulmış kiçig kölüklüg tözünläriñiñ täg ulug y(a)rıkıñçuçı köñülüg turguru umadaçı sıg yuka köñülläriñiñ tarkarurlar “Saadet bulmuş küçük taşıtlı asillerinki gibi büyük merhametli zihni, gönlü durduramayacak ince gönüllerini uzaklaştırırlar” (AY-IV/2186-2190) (Tokyürek, 2018, s. 468-469, 589)

üç türlüg kölüñgü-lüg nom-larta... “Üç türlü taşıtlı öğretilerde...” (AY-III/168.11-12) (Ölmez, 1991, s. 55)

kölüngü / kölüñü: nakil vasıtası (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); araç, taşıt, araba, binek (Gulcalı, 2021, s. 477)

(*kölüngü / kölüñü* sözünün “taşıtlı, binek, nakil vasıtası” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kölök / kölük*)

kölüñülüg: taşıtlı, vasıtalı, araçlı (Ölmez, 1991, s. 100)

(*kölüñülüg* sözünün “taşıtlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kölüklüg*)

köm-: gömmek (Çetin, 2020a, s. 280) (*bk. kölit-*)

kömen: 1. büyü, sihir, sihirli, büyüleme (Gulcalı, 2021, s. 477); 2. yiyecek; 3. şifa (Berbercan, 2016, s. 112)

(*kömen* sözünün “sihir, büyü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arvış / avış*; “yiyecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşı*)

ridilg: (< *Toh.B raddhi* < *Skr. şddhi* + *T. lig*) sihirli (Karaayak, 2021, s. 767)

sidilg: (<< *Skr. siddhi* + *T. +lig*) sihirli (Karaayak, 2021, s. 774)

*t(ä)ñrim sizin ätözünüz kök kalık tæg arıg ol yelvi **kömän** sakıg tæg suvtakı ayka ogşatı* “Tanrım, sizin bedeniniz gökyüzü gibi berraktır; (bedeniniz) büyüleyici yalgın gibi, su yüzündeki aya (ayın su yüzündeki yansımasına) benzer” (AY-X/1171-1174) (Gulcalı, 2021, s. 228, 277)

*ol t(ä)ñri burhannıñ **[ridi]lğ** küçin arıtı bulmaz sakıngalı* “O Tanrı Buddha’nın sihirli gücünü asla bulmaz (diye) düşünecektir” (ABİT/974-975) (Karaayak, 2021, s. 151, 302)

*taplap tapırkanıp **sidilğ** işiñ t(ä)rk tav[rak]* ... “Sevip hoşlanıp sihirli işini çarçabuk ...” (ABİT/1315) (Karaayak, 2021, s. 183, 326)

kömül-: gömülmek, batmak; örtülmek, kapatılmak (Gulcalı, 2021, s. 477)

(*kömül-* sözünün “batmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basın-*; “gömülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “örtülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egrik-*)

köni: doğru, gerçek; düz, düzgün (Gulcalı, 2021, s. 478); hakikat (Kılıç Cengiz, 2021, s. 355); hakiki (Karaayak, 2021, s. 731); tam, gerçeğe uygun (Hamilton, 2020, s. 166)

(*köni* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*; “doğru, hakiki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*; “hakikat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertü / kirtü*)

köni “düz, düzgün”

şadki: [*< Toh.B sätke-, sätke- (?)*] yayılmış, genişletilmiş, düz (?)
(Tokyürek, 2018, s. 931)

tüz: doğru, düz, dümdüz (Karaayak, 2021, s. 808)

*alkugun barça yerinüyü açıyü ögirip sävinip adın<ıp> muñadıp üzäliksiz üstünki yeg **köni tüz** tuymak burhan kutıña b(ä)k katıg köñül öritdilär* “Hepsi acıyarak, sevinerek (ve) hayranlık duyarak en yüksek, mükemmel, doğru kavrayışlı Buddha kutsallığına sıkıca gönül bağladılar” (AY-X/903-907) (Gulcalı, 2021, s. 208, 274)

*nomlarıg **tüz** tüp **şadki** kılıp...* “Öğretileri dümdüz edip...” (AY-IV/2837) (Tokyürek, 2018, s. 514, 598)

*täñ **tüz** tözliğ ärür* “Eşit (ve) düz esastır” (ABİT/95) (Karaayak, 2021, s. 68, 230)

köntül-: düzeltmek (Karaayak, 2021, s. 731) (*bk. edgüker-*)

köntür-: 1. doğrultmak, düzeltmek (Ayazlı, 2012, s. 321); 2. yaktırmak (Tokyürek, 2018, s. 885)

(*köntür-* sözünün “düzeltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgüker-*)

köyür-: yaktırmak (Tokyürek, 2018, s. 890)

köñül / köñl: gönül, kalp, yürek; düşünce; duygu (Elmalı, 2022, s. 426); akıl (Kılıç Cengiz, 2021, s. 355); kanaat; iman (Ş. Tekin, 2019a, s. 43); şuur (Ş. Tekin, 2019b, s. 416); zihin (Tokyürek, 2018, s. 885); duygular, vicdan, dilek (Hamilton, 2020, s. 166)

(*köñül / köñl* sözünün “şuur, düşünce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkak*; “iman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertgünç / kirtgünç*; “kalp, gönül” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüz / köküüz*)

köñül / köñl “yürek, akıl, kanaat, dilek”

körüm: bakış, görüş, görünüş, manzara; kanı, kanaat (Ölmez, 1991, s. 101)

küsüş: arzu, temenni, dilek (Berbercan, 2016, s. 115)

ög: akıl, düşünce (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

ötüg: dilek, istek (Berbercan, 2016, s. 125)

tilek: dilek, arzu (Çetin, 2020b, s. 474)

yürek: yürek, kalp (Gulcalı, 2021, s. 560)

ölüm küni yagudukda köñülleri yürekleri sıkılıp tañılıp “Ölüm günü yaklaştığında yürekleri sıkışır” (DAS/3234-3235) (Elmalı, 2022, s. 180, 271)

biligsiz biligke örlütüp t(e)rs tetrü körüm üz-e köngül-üm köküüz-üm tetrülüp edgü törü-lerte bışrunmatın öğretinmetin amru ayıg kılınç-larığ ok asdım üklitdim “Bilgisizlikle örtülüp, ters-aksi görüşle aklımı-fikrimi ayartıp, iyi öğretiler (üzerin)de çalışmadan, (onları) öğrenmeden, sürekli kötü davranışları da artırdım, çoğalttım” (AY-III/136.16-20) (Ölmez, 1991, s. 30)

küsüşüm teginür ulug ilig beg “Dileğimi arz ediyorum büyük hükümdar bey!” (OB/19.12) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

ögüg köñülüg kundaçılar... “Akıl ve düşünce hırsızları...” (SİTA/327) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 105, 175)

ötüg ıdtı “İstek gönderdi” (OB/21.9) (Berbercan, 2016, s. 54, 73)

tüzü tükel bütürzünler köñülteki tilekimin “Gönlümdeki (bu) dileği eksiksiz, tamamen erdirdinler” (AY-VIII/207-209) (Çetin, 2020b, s. 239, 396)

köñülger- / köñülker-: gönlünden geçirmek, düşünmek (Gulcalı, 2021, s. 478); tefekkür etmek (Çetin, 2020a, s. 280)

(*köñülger-* / *köñülker-* sözünün “düşünmek, gönlünden geçirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bögün-* / *bügün-*)

köñüllen-: arzu etmek, istemek (Elmalı, 2022, s. 427)

(*köñüllen-* sözünün “arzu etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amran-*; “istemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıt-*)

köñüllüg: gönüllü, düşünceli, bilinçli (Ayazlı, 2012, s. 322); gönül sahibi (Çetin, 2020a, s. 280); kalpli, gönle sahip (Ölmez, 1991, s. 101)

(*köñüllüg* sözünün “bilinçli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biliglig*; “düşünceli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüzlüg*)

yürekliğ: gönüllü, kalpli (Ş. Tekin, 2019b, s. 515)

ädgü sakınçlıg y(a)rlıkançuçı biliglig asra köñüllüg buyan ädgü kılınçka eyin bolurlar “İyi düşünceli merhametli, alçak gönüllü erdeme ulaşırlar” (AY-VI/172-174) (Ayazlı, 2012, s. 78, 168)

(a)ntag türlüg alp erdemlig kanamlag yürekliğ bek kat(ıg) köñüllüg tınlıg bolur “O derece yüksek faziletli istekleri yerine getirilmiş, cesur ve kararlı bir yaratık (mevcut)tur” (Maytr./9.33-35) (Ş. Tekin, 2019b, s. 55, 196)

köñülsüz: düşüncesiz (Özbay, 2019, s. 150); gönülsüz, isteksiz (Tokyürek, 2018, s. 888)

(*köñülsüz* sözünün “isteksiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erksiz*)

köpik / köpük: köpük (Tokyürek, 2018, s. 888) [*bk. ker(e)kü*]

köprüg: köprü, geçit (Çetin, 2020a, s. 281)

(*köprüg* sözünün “geçit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kapag* / *kapıg*)

satu: (< *Skr. setu*) köprü (Ş. Tekin, 2019b, s. 456)

ügüzler keçigler içinte kemi köprügke okşayur siz “Nehirlerdeki köprü (ya da) gemi gibisiniz” (AY-VII/795-796) (Çetin, 2020a, s. 202, 226)

tör(t) satular bolur “Dört köprü vardır” (Maytr./31.39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 212)

kör-: görmek, bakmak (T. Tekin, 2013, s. 56); uymak (Özbay, 2019, s. 150)

(*kör-* sözünün “uymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “bakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bak-*)

körgülüg / körgülük: görünen (Ş. Tekin, 2019b, s. 418); görülecek, görülesi, görülmesi gerekli (Ölmez, 1991, s. 101)

közünügme: görünen, gözüken (Ölmez, 1991, s. 102)

közünür: şimdiki zaman, görünen (Ayazlı, 2012, s. 323)

körgülüg tag seşirin yimireli... “Görünen dağın eteğine tırmanmak...” (Maytr./60.4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 118, 235)

közönügme-e b(e)lgürtm-e burkan mu erki “Görünen dönüşmüş Buda mıdır acaba?” (AY-III/189.2-3) (Ölmez, 1991, s. 71)

yänä maş maş sayu adakların irklämişçä bo **közünür** azuntakı kutı kıvı asılur “Ve her bir adımda ayaklarımı yere basmış gibi içinde bulunduğu dünyada (şimdiki zamanda) mutluluğu çoğalır” (AY-VI/348-350) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

körk: 1. görünüş, surat, güzellik (Gulcalı, 2021, s. 479); güzel (yüz) (Ş. Tekin, 2019a, s. 43); suret (Tokyürek, 2018, s. 889); güzel; 2. vücut (Ş. Tekin, 2019b, s. 418); 3. ihtişam, görk, görkem (Ölmez, 1991, s. 101); 4. resim, heykel (Çetin, 2020b, s. 449)

[*körk* sözünün “resim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bediz*; “vücut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*; “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “güzellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig* / *itig*; “görünüş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın* (II); “surat, güzel (yüz)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtış*]

körk “heykel, görkem, suret”

körkdeş: görünüşlü; yansıma, suret (Karaayak, 2021, s. 735)

tso-so: (< Çin. *diāo sù*) heykel (Keskin, 2022, s. 748)

yalın: alev, yalın; parlaklık, görkem, haşmet (Gulcalı, 2021, s. 548)

yüz: yüz, çehre; yüzey; görkem, yüksek toplumsal mevki (Hamilton, 2020, s. 193)

körü kanınçsız körklä burhan körki... “Görmeye doyulmaz güzellikteki Buddha sureti...” (AY-IV/2806-2807) (Tokyürek, 2018, s. 512, 598)

burhanın körkdüş öskintä... “Buddha’nın sureti huzurunda...” (ABİT/841) (Karaayak, 2021, s. 138, 293)

tso-so burhan-ka bir yiväk ton berz-ün “Buddha heykeline bir ipek elbise versin” (HB/Çeş84.14) (Keskin, 2022, s. 321, 463)

ulug y(a)rlikançuçı köñüllüg çoğı yalını ugrınta ol aç bars yegäli tetinmädi
 “Merhametli gönlünün haşmetinden dolayı o aç kaplan (onu) yemeye cüret edemedi” (AY-X/273-275) (Gulcalı, 2021, s. 163, 266)

körkdeş: 1. görünüşlü; yansıma, suret (Karaayak, 2021, s. 735); 2. güzel, güzellik (Tokyürek, 2018, s. 889)

(*körkdeş* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “güzellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig / itig*; “görünüşlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtışlıg*; “suret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körk*)

körkit- / körküt-: göstermek, görmesini sağlamak (Çetin, 2020b, s. 449)

(*körkit- / körküt-* sözünün “göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*)

körkle: görünüş, güzel (Tokyürek, 2018, s. 889); görkemli, gösterişli (Gulcalı, 2021, s. 479)

[*körkle* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “görünüş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın (II)*]

körtle: güzel, gösterişli (Elmalı, 2022, s. 428)

tokılıg: görkemli (Karaayak, 2021, s. 798)

adın bir arıgda altun öñlüg körgeli körkle sıgun bar erti “Başka bir ormanda altın renkli, görmeye değer, gösterişli (bir) geyik varmış” (DAS/251-253) (Elmalı, 2022, s. 73, 235)

teñ teñ öñi öñi körgeli körtle körk meniz belgürtüp biltizmedin üküş tınl(ı)glarığ ölürip “Türlü türlü, çeşit çeşit görmeye değer güzel yüzler takınıp ansızın pek çok canlıyı öldürür” (DAS/3614-3616) (Elmalı, 2022, s. 193, 276)

täñärgülüksüz tüzgärgülüksüz tokılıg körklä lakşan nayraglarka tükällig tetir siz “Eşsiz (ve) olağanüstü görkemli güzelliklere (ve) alametlere sahipsiniz” (ABİT/285-286) (Karaayak, 2021, s. 86, 246)

körklek(i)ye: güzel, güzel görünüşlü (Gulcalı, 2021, s. 479)

(*körklek(i)ye* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “güzel görünüşlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtışlıg*)

körklig / körklüg: güzel, görklü; güzel görünüşlü (Ölmez, 1991, s. 101); yakışıklı (Gulcalı, 2021, s. 479); görünüm (Elmalı, 2022, s. 428)

(*körklig / körklüg* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “görünüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ent(i)ki*; “güzel görünüşlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtışlig*)

körklig / körklüg “yakışıklı”

menizlig: güzel, yakışıklı, alımlı, ‘benizli’ (Ölmez, 1991, s. 104)

tokılıg: güzel, yakışıklı, hoş (Gulcalı, 2021, s. 531)

säviglig körklüg mänizlig üç oglanı ärti “Sevimli, güzel (yüzlü) üç oğlu var idi” (AY-X/81-82) (Gulcalı, 2021, s. 150, 264)

körü kanınçsız tokılı[g] idok altun agızın ol “Kutsal ağzınız bakıp doyulmaz güzelliğindedir” (AY-X/1085-1086) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

körksüz: güzel olmayan, çirkin (Çetin, 2020a, s. 281); güzelliği olmayan (Elmalı, 2022, s. 428)

(*körksüz* sözünün “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*)

körle-: aldatmak (Özbay, 2019, s. 151) [*bk. ar- (I)*]

körlüg / kürlüg: hilekâr, kurnaz (Ayazlı, 2012, s. 322); hileli, aldatıcı (Çetin, 2020b, s. 452)

(*körlüg / kürlüg* sözünün “hilekâr” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *igid*)

tevlüg / tevlig: hileli (Çetin, 2020b, s. 472); aldatıcı (Elmalı, 2022, s. 468)

yoleyü: aldatıcı (Tokyürek, 2018, s. 989)

tevlig kürlüg köjüllüg erdiler “Hileli düşüncelere sahip idiler” (Maytr./75.38-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 142, 248)

kamagda ulug başdınkı el içindeki buyruklar antada ken ulatı basakı yakın yaguk inançlar ezüg armak köjülin tevlüg kürlüg kılıkın kamagun barça yorıyur “(Ülkenin) en başındaki, ülkenin vezirleri, ondan sonra alt basamaktaki (onlara) yakın bürokratlar tarafından tamamen sahte düşüncelerle hilekâr tavırlarla hareket ederler” (AY-VIII/1412-1417) (Çetin, 2020b, s. 339-340, 383)

tınl(i)g tetmä atnıy yeläyü tözlügin ukup erinçkämäk tsuyurkamak ärür “Canlı denilen adın aldatıcı esasını anlayıp merhamet etmektir” (AY-IV/1566-1568) (Tokyürek, 2018, s. 429, 582)

körmek: görme (Karaayak, 2021, s. 735); gösteri (Kılıç Cengiz, 2021, s. 355)

körmeklig: görme (Ş. Tekin, 2019b, s. 418)

*sizni **körmeklig** suvsamakka biz suvsalık boltumuz* “Sizi görmeye susadık”
(Maytr./91.31-32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 166, 262)

körmeklig: görme (Ş. Tekin, 2019b, s. 418) (*bk. körmek*)

körset-: göstermek (Tokyürek, 2018, s. 889) (*bk. belgürt- / b(e)lgürt-*)

körsüz / kürsüz: hilesiz, aldatmacasız (Ayazlı, 2012, s. 322); aldatmasız (Elmalı, 2022, s. 432)

(*körsüz / kürsüz* sözünün “hilesiz, aldatmasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. armaksız*)

körtgür- / körtkür-: görünmek; göstermek (Ş. Tekin, 2019a, s. 44)

(*körtgür- / körtkür-* sözünün “göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. belgürt- / b(e)lgürt-*; “görünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. belgür- / b(e)lgür-*)

körtle: güzel, gösterişli (Elmalı, 2022, s. 428)

(*körtle* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. edgü*; “gösterişli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. körkle*)

körtleçi: güzel, görülmeye değer (Keskin, 2022, s. 636)

(*körtleçi* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. edgü*)

körtrül- / kötrül-: yükseltmek (Ölmez, 1991, s. 101); yüceltmek, götürülmek (Tokyürek, 2018, s. 889); yüceltilmiş (Berbercan, 2016, s. 113); yükselmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

[*körtrül- / kötrül-* sözünün “yüceltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. edik-*; “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. as- / aş- (II)*]

körtük: çöl (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

kum: kum, çöl (Keskin, 2022, s. 639)

ön: çöl (Ş. Tekin, 2019b, s. 446)

ön körtüklerde yügürü sek(iz) tümen yıl emgek teginür “Kum ve kar çöllerinde koşarak seksen bin yıl acı çekerler” (Maytr./85.17-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157, 257)

*oglan-larım birlä sıguşu yaraşu umasar pintuñ ävim-täki nägü-kä kim-kä katılmadın öz bodı örü tag-ka kudı **kum-ka** b(a)rsar tört yol-ı boş bolzun* “Eğer Pıntuñ, oğullarımla anlaşamazsa evimdeki herhangi bir kişiyle kavga etmeden

kendi isteğiyle yukarı dağa aşağı çöle –istediği herhangi bir yere- giderse, dört yolu da boş olsun!” (HB/AzEt01.12-14) (Keskin, 2022, s. 212, 421)

körüg: manzara, gördükleri (şeyler)→ (Bud.) (bilişsel) nesne (Gulcalı, 2021, s. 479)

körüm: bakış, görüş, görünüş, manzara; kanı, kanaat (Ölmez, 1991, s. 101)

körügläriñiz ymä ançulayu uzatı kirsiz arıg äriürlär “Manzaralar da aynı şekilde her zaman tertemizdir” (AY-X/1247-1249) (Gulcalı, 2021, s. 234, 278)

körüklüg: manzaralı, güzel (T. Tekin, 2013, s. 57)

(*körüklüg* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*)

körüm: 1. bakış, görüş, görünüş, manzara; 2. kanı, kanaat (Ölmez, 1991, s. 101); anlayış (Tokyürek, 2018, s. 889); fikir (Gulcalı, 2021, s. 480)

[*körüm* sözünün “görünüş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın* (II); “fikir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüz / köküz*; “kanaat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köñül / köñl* ; “manzara” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körüğ*]

körün-: görünmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 419) (*bk. belgür- / b(e)lgür-*)

körünçle-: göstermek (Çetin, 2020a, s. 281); teşhir etmek, sergilemek (Elmalı, 2022, s. 428)

(*körünçle-* sözünün “göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt- / b(e)lgürt-*)

körüş-: görüşmek, birbirini görmek, birbiriyle karşılaşmak (Hamilton, 2020, s. 167); bakışmak, selamlaşmak (Elmalı, 2022, s. 428)

(*körüş-* sözünün “görüşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*)

kösür: (< *Moğ. kösür / köser*) arazi, toprak (Keskin, 2022, s. 636)

(*kösür* sözünün “arazi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adız*)

kurgak: kara, toprak (Ş. Tekin, 2019b, s. 421)

toprak: toprak (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

yer: yer, toprak, ülke (Hamilton, 2020, s. 191)

şığ kösür yer [] “Şığ arazi [...]” (HB/Çeş24.20) (Keskin, 2022, s. 294, 451)

kök sarıg kızıl yörün yipün öñlüg esri kusrı suvdaki kurgakd(ak)ı çeçekler yarılıp açılıp tö(külür) “Mavi, sarı, kırmızı, beyaz, menekşe rengi –koyu kırmızı- renkte, alacalı, sudaki, karadaki çiçekler yarılıp dökülür” (Maytr./55.25-28) (Ş. Tekin, 2019b, s. 112, 231)

bu ödteki titig toprak öze itmiş kalaklar... “Bu devirde çamur ve toprak ile kurulmuş olan kuleler...” (Maytr./101.38-39) (Ş. Tekin, 2019b, s. 172, 266)

kurug yerig suvayı öl yerig tarıyu kuş kuzgun sukar yulıyur sansız tümän özlüg ölüür “Onlar kuru toprağı sulayıp nemli toprağı ekerlerken, kuzgun (gibi) kuşlar gelip pek çok sayıda yarattığı gagalayıp öldürüyorlar” (PK/I.3-6) (Hamilton, 2020, s. 31)

köşige: gölge (Berbercan, 2016, s. 113) (*bk. kölige*)

köşit-: gölgelemek, örtmek (Tokyürek, 2018, s. 889); kaplamak (Elmalı, 2022, s. 428)

ört-: (“*köşit-*” ile birlikte) örtmek, gölgelemek, kaplamak (Elmalı, 2022, s. 446)

tık-: kaplamak, kapatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 475)

yap-: örtmek (Tokyürek, 2018, s. 985)

nom tözin arıtmak ärsär k(a)ltı ol çınzu tegmä çın kertü arıg süzök köñül tözin örtüdüçi köşitüdüçi kirikdä[çi] nizvanılıg kkirläriğ tarkarmak ketärmä ärür “Öğreti esasını temizlemek ise chên-ju denilen öylesine doğru, gerçek, temiz gönül esasını kapatacak, gölgelendirecek, kirletecek ihtiraslı kirleri yok etmek, gidermektir” (AY-IV/1054-1059) (Tokyürek, 2018, s. 394-395, 576)

ulug küçlüg teñriler kök kalıkag yüzinte tıkmış teg tolu turdılar “Büyük, güçlü tanrılar göğü sanki yüzeyini kaplamış gibi doldurup (bu olayı görebilmek için) durdular” (Maytr./18.17-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 65, 202-203)

onunç darmamıg nom bulut atl(ı)g oron ol kim ol bo oronta bodis(a)t(a)vlar nomlug ätözlüg kök kalıkag bilgä biliglig yürün bulut üzä yapa örtärlär “Onuncu dharmāmegha (denilen) dharmā bulutu adlı yerdir ki bu yerde Bodhisattvalar dharmā vücutlu gökyüzünü bilgili beyaz bulut ile örterler” (AY-IV/2890-2894) (Tokyürek, 2018, s. 517, 599)

köt: yüce, yüksek (Elmalı, 2022, s. 428); yükseklik, seçkin; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 167)

(*köt* sözünün “seçkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ* / *adınısığ*; “yüksek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “yüce, yükseklik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz* / *idiz*)

köti-: koku salmak, koku çıkarmak (Karaayak, 2021, s. 735)

(*köti-* sözünün “koku çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bur-*)

kötişvr: (< *Skr. kotiṣvara*) zengin (Ş. Tekin, 2019b, s. 419) (*bk. bar*)

kötüt: kokutmak (Karaayak, 2021, s. 735); kötü hâle gelmek (Berbercan, 2016, s. 113)

yıdıt-: kokutmak (T. Tekin, 2013, s. 66)

yunçı-: kötü hâle gelmek (Çetin, 2020b, s. 491)

sol köziniñ yürün karakı öñi kırtış tegşilser tili agızı yime kararıp burunı öwişip kötütser kulgakı tilgeni itigi öñi bolsar öñrekide altın irini boş bolup kodı salınsar yime ölür “(Hastanın) sol gözünün beyaz kısmı, rengi değiştiğinde, dili, ağzı da kararıp burnu kasılıp kötü hale geldiğinde; kulağı, (diğer) uzuvları, (vücut) yapısı öncekinden (önceki haline göre) farklılaştığında, alt dudağı boşalıp (gevşeyip) aşağı salındığında da (hasta) ölür” (OB/11.12-18) (Berbercan, 2016, s. 45, 64-65)

yılka tegmişig yıdıtmayın “Bir yıla erişmiş korkutmayayım” (IB/59) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

üstünki t(e)ñriler köñüli kakımaknıñ ugurınta ol el uluş antada ken yunçıyur artayur alkınur “Gökyüzündeki tanrıların hiddeti nedeniyle o ülke çürür, bozulur, yok olur” (AY-VIII/1365-1368) (Çetin, 2020b, s. 335, 382)

kötki: yayla, yüksek yer, tepe (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

(*kötki* sözünün “yüksek yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz / idiz*)

tez: yüksek yer, tepe (Gulcalı, 2021, s. 528)

töpü: tepe (Ş. Tekin, 2019b, s. 481)

yaylag: yayla (Keskin, 2022, s. 784)

ulug bedük et kötkiler osuglug etüzl(e)rimiz erür “Büyük ve yüksek et tepeleri gibi vücutlarımız vardır” (Maytr./78.18-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 144, 250)

ärü ärü tägdilär, tagta teztü arıgta “Yavaş yavaş dağda, yüksek(ler)de (ve) ormanda ilerlediler” (AY-X/581-582) (Gulcalı, 2021, s. 184, 270)

tag töpüsinte turup al(kudın) iştilü altunlug kövrügler osuglug yañkulug ünin... “Bir dağın tepesinde durup her yerden iştilecek şekilde altın davullar(ınki) gibi çınlayan, akseden bir sesle...” (Maytr./81.25-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 149, 253)

böläklük yaylag täg bolz-un “Paylaşılanlar yayla gibi (geniş) olsun” (HB/BuYön04.1) (Keskin, 2022, s. 228, 427)

kötrülmış: yüce, yüceltilmiş (Çetin, 2020a, s. 281)

(*kötrülmış* sözünün “yüce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz / idiz*)

tayçu: (< *Çin. dào chǎng*) yüce, yüceltilmiş, aydınlanma yeri (Tokyürek, 2018, s. 938)

atı **kötrülmüş** ayagka tegimlig t(e)ñrim... “Adı yüce, saygıdeğer efendim...” (AY-VII/256-257) (Çetin, 2020a, s. 157, 218)

yänä bo nom ärdiniñ nomlamış yer **tañçu** kılmuş yer oronka kişi yıldı ud äşgäktä ulatı tınl(ı)glar täpgülük satgaguluk kığ yam arıgsız üzä ılıkdurguluk ärmäz “Yine bu öğreti cevherini açıklamış yer (ve) yüceltilmiş yere insan, hayvan, sığır, eşekten başka canlılar tepinecek, çiğneyecek gübre, pisliğe meylettirilmez” (AY-IV/3459-3464) (Tokyürek, 2018, s. 556, 606)

kötür-: götürmek, taşımak, kaldırmak (Elmalı, 2022, s. 428); yükseltmek (Gulcalı, 2021, s. 480)

(*kötür-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*; “götürmek, taşımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *ilit-* / *ilt-*)

turgur-: kaldırmak (T. Tekin, 2013, s. 63)

ogulın tarta alıp örü **kötürti** “Oğlunu çekip kaldırmış” (DAS/1423) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

udıgmağ odguru, yatıglıg **turguru** *yoriyur men* “Uyuyanları uyandırıp yatanları kaldırıyorum” (IB/20) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

kövşek: 1. gevşek (Çetin, 2020a, s. 281); 2. hoş, güzel (Gulcalı, 2021, s. 480)

(*kövşek* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “gevşek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kogşak*)

sogançığ: yumuşak; iyi, hoş (Hamilton, 2020, s. 177)

süçiglig: (“*tataglıg*” ile birlikte) lezzetli, hoş, tatlı (Elmalı, 2022, s. 459)

süçüg: hoş (Karaayak, 2021, s. 780)

tataglıg: (“*süçiglig*” ile birlikte) lezzetli, hoş, tatlı (Elmalı, 2022, s. 464)

tokılıg: güzel, yakışıklı, hoş (Gulcalı, 2021, s. 531)

yumşak: yumuşak, tatlı, hoş (Çetin, 2020b, s. 491)

körklä kövşäk tokılıg *inimiz ärdiñ küväs a* “Güzel kardeşimiz idin ey gururlu!” (AY-X/352-353) (Gulcalı, 2021, s. 168, 267)

lö kaniña tatıglıg **sogançığ** *nom nomladı* “(Prens) güçlü ejderhalar hanına iyi ve tatlı yasaları öğretti” (PK/XLVI.3-5) (Hamilton, 2020, s. 53)

süçüg *tatıglar agızında tolu bolı* “Hoş tatlar ağzında dolu oldu.” (ABİT/1038) (Karaayak, 2021, s. 157, 307)

*t(e)ñri yerinteki teg **tatagl(i)g süçiglig** aş içgü berip* “Cennetteki gibi lezzetli yiyecek verip...” (DAS/3057-3058) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

***yumşak** y[el]ler yeltirer tüz kezigçe üdinçe* “Yumuşak rüzgârlar eser zamanına uygun olarak” (AY-VIII/1648-1650) (Çetin, 2020b, s. 360, 385)

kövteñ: beden, vücut, gövde (Gulcalı, 2021, s. 480)

(*kövteñ* sözünün “gövde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bel / bil*; “beden, vücut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*)

köy-: yanmak, göyünmek (Ölmez, 1991, s. 101); kavrulmak (Gulcalı, 2021, s. 480)

[*köy-* sözünün “yanmak (mecazi / üzölmek), “kavrulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kagrul-* / *kagurul-* / *kavril-*]

örte-: yakmak, yanmak (Tokyürek, 2018, s. 918)

örten-: yanmak (Çetin, 2020b, s. 460)

tamıt-: yakmak, yanmak (Elmalı, 2022, s. 462)

tamtul-: yanmak, yakılmak, tutuşturulmak (Ölmez, 1991, s. 112)

tutun-: tutuşmak, yanmak (Ayazlı, 2012, s. 351)

yalına-: yanmak, parlamak (Tokyürek, 2018, s. 983)

yalınla-: parlamak, parıldamak, alevlenmek, yanmak (Elmalı, 2022, s. 489)

*amarıları kurug süñük köyük etüzin **örtenü köye** kel(ir)ler* “Bazıları (ise) kuru kemik ve yanmış vücutları ile yanıp alevlenerek gelirler” (Maytr./74.4-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 138, 246)

*nizvanilig oot yalının **örtenü köye** turdaçı esilmiş çolmuş köñüllüg erinç y(a)rılıg tınl(i)g oğlanların nomlug yağmur yağıtıp enç tınça tegürü y(a)rılıkadılar* “İhtiras ateşiyile yanmakta olan bitmiş tükenmiş gönüllü, zavallı insanoğlunu öğretili yağmur yağdırarak huzura erdirmeyi bahşediyorlar” (AY-VIII/37-42) (Çetin, 2020b, s. 225-226, 367)

*bo savag eşidip elig begniñ künilik otı yürekinte **tamıtıp** katıg ünin kıkıra inçe tep tedi* “Bu sözü işiten hükümdarın yüreğinde kıskançlık ateşi tutuştu, sert sesiyle bağırarak şöyle dedi” (DAS/4014-4017) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

*üdsüz kâzigsiz küin ay **tutungay*** “Zamansız güneş ay tutulacak” (AY-VI/693-694) (Ayazlı, 2012, s. 116, 173)

*üzesinte **[yal]ınlayu** turur yogun tuluklar tegresinte tokıp anıñ içinte batururlar* “Üzerinde ateş yanıp duran büyük tulumları (dört tarafından) tokmaklayıp, (onları bu) tulumların içine batırırlar” (DAS/735-738) (Elmalı, 2022, s. 90, 242)

*nomlarıg bışrunmaklıg y(a)rukın artokrak **yalınayurlar** yalrıyurlar* “Öğretilerin öğrenme ışığını çokça yakarlar parlatırlar” (AY-IV/2848-2849) (Tokyürek, 2018, s. 514, 598)

köyür-: yakmak (Wilkens, 2021, s. 414); yaktırmak (Tokyürek, 2018, s. 890)

(*köyür-* sözünün “yaktırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köntür-*)

örte-: yakmak (Elmalı, 2022, s. 446)

tamdur-: tutuşturmak, yakmak (Ölmez, 1991, s. 112)

tamıt-: yakmak, yanmak (Elmalı, 2022, s. 462)

ur-: yakmak; çıkmak (yükseğe) (Ayazlı, 2012, s. 355)

öz etözümdeki arıgsızlarım k(e)ntü özümün örtep köyürüp tolp sınıu süyüküm agrımışka ertingü kogşayur m(e)n “Kendi vücudumdaki kirler vücudumu yakıp tutuşturduğu, bütün vücudum, kemiklerim de ağrıdığı için çok fazla zayıflıyorum” (DAS/2697-2699)

nizvani kadgularıg örtap köyürüp tıyunmak bölöklüg nomlarıg... “İhtiras kaygılarını yakıp kavramak bölümlü öğretilerin...” (AY-IV/2846-2848) (Tokyürek, 2018, s. 514, 598)

bo savag eşidip elig begniñ künilik otı yürekinte tamıtıp katıg ünin kıkıra inçe tep tedi “Bu sözü işiten hükümdarın yüreğinde kıskançlık ateşi tutuştu, sert sesiyle bağırarak şöyle dedi” (DAS/4014-4017) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

näcädä birök ol elig han <nomçıg ötünüp nomlaguluk oronka agtınmışta ol elig han> biz üçün tütsüg urup bo nom ärdinikä nomladaçı nomçıka ağır ayag kılzun “Ne vakit o hükümdar öğretmenini davet edip (öğretiyi) açıklayacağı yere çıktığında bizim için (krallar) tütsü yakıp, bu öğreti mücevherini öğretecek öğretmene saygı gösterebilirsin” (AY-VI/457-461) (Ayazlı, 2012, s. 98-99, 171)

köyürgü: tütsü (Çetin, 2020b, s. 450); yanan (Karaayak, 2021, s. 736)

(*köyürgü* sözünün “tütsü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıslagu*)

yalınlg: alevli, yanan (Ayazlı, 2012, s. 359)

köyürgü tütsüg birlä yänä y(a)ruk yul[a] ... “Yanan tütsü ile yine parlak meşale ...” (ABİT/174) (Karaayak, 2021, s. 75, 237)

köz: göz, bakış (Çetin, 2020b, s. 450)

(*köz* sözünün “göz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karak*)

közed- / küzed- / küzet-: gözetmek, beklemek (Hamilton, 2020, s. 167); korumak, yardım etmek, kollamak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 357); koruyup kollamak (Çetin, 2020b, s. 452)

[*közed- / küzed- / küzet-* sözünün “beklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle- / b(e)kle-*; “gözetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler

için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*; “koruyup kollamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (I); “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*]

kü-: gözetmek, kollamak, yardım etmek (Tokyürek, 2018, s. 892)

ürüg uzatı b(ä)k katıg yazınçsızın arıg küzätürlär tutarlar “Daima günahsız (olarak) temiz(ce) yardım ederler, gözetirler” (AY-IV/154-155) (Tokyürek, 2018, s. 334, 563)

közetçi / küzetçi: bekçi, nöbetçi (Hamilton, 2020, s. 167); gözetçi, koruyucu (Elmalı, 2022, s. 433); gözetleyici (Gulcalı, 2021, s. 483); gözleyici (Ayazlı, 2012, s. 326)

(*közetçi / küzetçi* sözünün “bekçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kapagçı / kapıgçı*)

küzetdeçi: koruyucu (Çetin, 2020b, s. 452)

yertinçü küzetçi t(e)ñriler ulug ezrua t(e)ñrike montag yañlıg ötündiler “Yeryüzünü koruyucu tanrılar, yüce Tanrı Brahma’ya böyle arz ettiler” (AY-VIII/1221-1224) (Çetin, 2020b, s. 324, 381)

yertinçü yer suv küzetdeçiler sizler inçe biliñler “Yeryüzü koruyucuları, sizler söyle biliniz” (AY-VIII/1228-1230) (Çetin, 2020b, s. 324, 381)

közle-: gözlemek, gözetlemek (T. Tekin, 2013, s. 57)

sokuş-: incelemek, gözetlemek (Tokyürek, 2018, s. 929)

körüklüg kayaka konupan küzleyür men “Manzaralı kaya(lık)lara konup etrafa bakınırım” (IB/64) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

közsüz: kör, âmâ (Tokyürek, 2018, s. 890); gözsüz (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

teglük: kör, âmâ (Tokyürek, 2018, s. 939)

toga: kör (Ş. Tekin, 2019b, s. 479)

agır ayak kılmayuk tıltagınta äñräy bädäy aksak çolak közsüz täglük bolmışların... “Büyük kötülük yaptığından dolayı çarpık, kısır, aksak, çolak, kör olduklarını...” (AY-IV/2398-2400) (Tokyürek, 2018, s. 483, 592)

toga teglük kişi osuglug... “Kör bir insan gibi...” (Maytr./43.15-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 96, 221)

közün-: gözükme, görünmek; görünür olmak, güncel olmak (Hamilton, 2020, s. 167)

(*közün-* sözünün “görünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgür-* / *b(e)lgür-*)

közündür- / közüntür-: göstermek, görünür kılmak (Çetin, 2020a, s. 281)

(*közündür-* / *közüntür-* sözünün “göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*)

közünüme: görünen, gözüken (Ölmez, 1991, s. 102)

(*közünüme* sözünün “görünen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körgülüğ* / *körgülük*)

közünü: pencere (T. Tekin, 2013, s. 57)

tünlük: pencere (Karaayak, 2021, s. 807)

közünüki ne teg “Penceresi nasıl?” (IB/18) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

tünlük yıkıntı bakıp körsär... “Pencere deliğinden bakıp görse...” (ABİT/516) (Karaayak, 2021, s. 107, 267)

közünür: şimdiki zaman, görünen (Ayazlı, 2012, s. 323); şimdiki, hâlihazırdaki (Çetin, 2020b, s. 450); şu andaki (Gulcalı, 2021, s. 480)

(*közünür* sözünün “şimdiki, hâlihazırdaki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtı*; “görünen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körgülüğ* / *körgülük*)

kral: (< *Skr. karala*) müthiş, gaddar = pek (Ş. Tekin, 2019b, s. 419)

(*kral* sözünün “müthiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *korkınçığ*)

kraza: (< *Soğd. krazakh*) elbise (Ş. Tekin, 2019b, s. 420) (*bk. çeşrek*)

krbir: (< *Skr. karavira*) güzel kokulu (Ş. Tekin, 2019b, s. 420)

yıdlig: güzel kokulu (Çetin, 2020b, s. 489)

yıparlig: kokulu, güzel kokulu (Ayazlı, 2012, s. 364)

barıp yıdlig suv üzä yunup arı[tınıp] ... “Gidip güzel kokulu su ile yıkanıp temizlenip ...” (ABİT/840) (Karaayak, 2021, s. 138, 293)

ol nomçı olorguluk asan tüpiñä yaguk yıdlig yıparlig suv töküp... “O öğretmen oturduğu makama yakın bir yerde güzel kokulu sular döküp...” (AY-VI/448-450) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

krtahst: (< *Skr. krtahasta*) mahir (Ş. Tekin, 2019b, s. 420)

uz: usta, mahir, yetenekli (Ayazlı, 2012, s. 355)

uzagut: mahir, madrabaz (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

*anta basa kâdmâdük yürün arıg yañı ton kâdip kop törlüg etig yaratıg üzä ät'özin **uz** etmiş yaratmış k(ä)rgäk* “Ondan sonra (daha önce) giyilmemiş beyaz, temiz, yeni elbiseler giyip türlü türlü süs ile vücudunu ustaca süslemeli” (AY-VI/315-319) (Ayazlı, 2012, s. 88, 170)

kşan: [*< Toh.A kşana (kşam) < Skr. kşana*] an, hâlihazır (Karaayak, 2021, s. 736); kısa an, lahza (Ayazlı, 2012, s. 323); kısa bir an (Ş. Tekin, 2019b, s. 420); belirsiz bir zaman aralığı (Elmalı, 2022, s. 429)

(*kşan* sözünün “an” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolu*)

kşanti: (*< Toh.A kşānti ~ Toh.B kşānti < Skr. kşānti*) bağışlama, affetme; pişman (Karaayak, 2021, s. 736); af (Ş. Tekin, 2019b, s. 420); bağışlanma, tövbe (Elmalı, 2022, s. 429); sabır, tahammül (Tokyürek, 2018, s. 890); pişmanlık, nedamet, günah çıkarma (Ölmez, 1991, s. 102)

(*kşanti* sözünün “bağışlama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşug*; “pişmanlık, nedamet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çamhuy / ç(a)mkuy*; “affetme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *dezit*; “tövbe, günah çıkarma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *huastuanift*)

kşanti “af, sabır, tahammül”

taplag: sabır, tahammül, kabul etme, onay (Tokyürek, 2018, s. 934)

tijit: (*< Skr. dista*) af, bağış (Ş. Tekin, 2019b, s. 477)

*kop tsuyda yazukta boşunu ötünür biz **kşanti** bolzun* “Bütün günahlardan kurtulmayı diliyoruz. Affedile!” (Maytr./73.19-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137, 245)

*beşinç täriñtä täriñ tugmaksız nom **taplagın** bulmakka tayanıp* “Beşincisi derin doğmayan öğreti tahammülünü bulmaya dayanmak(tır)” (AY-IV/602-603) (Tokyürek, 2018, s. 365, 570)

*tijit **k(şanti)** kılmadılar* “Af dilemediler” (Maytr./111.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 181, 271)

kubık: (*Skr. kuṣṭha*) kehribar reçinesi (Çetin, 2020a, s. 281)

satçarasi: (*<< Skr. sarjarasa*) kehribar reçinesi (Çetin, 2020a, s. 289)

kuç-: kucaklamak (Elmalı, 2022, s. 429) (*bk. karva-*)

kud-: dökmek (Karaayak, 2021, s. 737)

tök-: dökmek (Ayazlı, 2012, s. 348)

arig idiştä arig silig aş kudup... “Temiz kaptan temiz yemek döküp...” (ABİT/1325) (Karaayak, 2021, s. 184, 327)

ol nomçı olorguluk asan tüpiñä yaguk yıdlig yıparlıg suv töküp... “O öğretmenin oturduğu makama yakın bir yerde güzel kokulu sular döküp...” (AY-VI/448-450) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

kudaş: dost, ahabap (Özbay, 2019, s. 150)

(*kudaş* sözünün “dost” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adaş*; “ahbab” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eş* / *iış* / *iş*)

kujeşay / kuzışay: (<< *Skr. kušeşaya*) su üzerinde bulunan su zambağı, nilüfer çiçeği (Elmalı, 2022, s. 429)

lenhua: (< *Çin. liánhuā*) nilüfer çiçeği, çiçek (Tokyürek, 2018, s. 895)

mandarak: (<< *Skr. mandaraka*) nilüfer çiçeği (Elmalı, 2022, s. 434)

padum: (<< *Skr. paduma / padma*) nilüfer çiçeği (Elmalı, 2022, s. 449)

açılmış [lenhua] t[e]g yumşak eligin başların töpü-[lerin y(a)rılı]kançuçı köñülin sürti sıkadı “Açılmış (nilüfer çiçeği) gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı” (DAS/2773-2775) (Elmalı, 2022, s. 164-165, 266)

p(a)dum lenhua teg t[üp]tüz seviglig közin br(a)hmadata elig tapa tetrü körmeklig yarukın ıdtı “Nilüfer çiçeği gibi dümdüz ve sevimli gözüyle Hükümdar Brahmadatta’ya doğru dikkatlice (bakıp ona) parıltılı bir bakış attı” (DAS/1155-1157) (Elmalı, 2022, s. 105, 247)

kul: köle, kul, kişi adı (Hamilton, 2020, s. 167)

(*kul* sözünün “köle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karabaş*)

kulut: kul, köle (Elmalı, 2022, s. 429)

yalañuk: insan, kul (Berbercan, 2016, s. 145)

m(ä)n otuz kulum-nuñ năgü 'ärsär bar tep toyın-çog-ka 'äbçi-kä çam kılmaz m(ä)n “Ben Otuz, kulumun her neyi (ile ilgili) olursa olsun Toyınçog’a, kölesine itiraz etmem” (HB/Çeş20.11-14) (Keskin, 2022, s. 289, 449)

[i]dok kañım ay punyabali[ka yı]lın törtünç ay sekiz [yanıka] kulutı çaitso tut(u)ñ [okıy]u tegintim burhan bolayım “Aziz babam Ay Punyabalin için yılın dördüncü ayının sekizinci günü onun kölesi (ben) Çaitso Tutuñ okuyarak saygı ile sundum. Buda olayım” (DAS/1749-1752) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

kulg(a)k / kulgak / kulkak: kulak (Clauson, 1972, s. 621)

şuradi: (< < *Skr. śrota*) işitilmiş; kulak, işitme melekesi (Ölmez, 1991, s. 111)

*sol köziniñ yürüñ karakı öñi kırtışı tegşilser tili agızı yime kararıp burunı öwişip kötitser **kulgaki** tilgeni itigi öñi bolsar öñrekide altın irini boş bolup kodı salınsar yime ölür*“(Hastanın) sol gözünün beyaz kısmı, rengi değiştiğinde, dili, ağzı da kararıp burnu kasılıp kötü hale geldiğinde; kulağı, (diğer) uzuvları, (vücut) yapısı öncekinden (önceki haline göre) farklılaştığında, alt dudağı boşalıp (gevşeyip) aşağı salındığında da (hasta) ölür” (OB/11.12-18) (Berbercan, 2016, s. 45, 64-65)

kulluk: hizmet, hizmetkârlar, muhafız, kölelik (Hamilton, 2020, s. 167)

(*kulluk* sözünün “muhafız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kapagçı / kapıgçı*)

kulut: kul, hizmetçi (Gulcalı, 2021, s. 490); köle (Karaayak, 2021, s. 737); kullar, köleler (Keskin, 2022, s. 639)

(*kulut* sözünün “köle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karabaş*; “kul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kul*)

kulut “hizmetçi”

tapagçı: hizmetçi, hizmetkar (Elmalı, 2022, s. 463)

udugçı: hizmetçi (Berbercan, 2016, s. 140)

yumuşçı: hizmetçi, haberci (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

***kulut** alıp sogık suv, bükürdüm saçdım olarka, ötrü temin azk(ı)ya öglänü tınlanu tågındılär* “Kulunuz soğuk su alıp onlara saçtım ve bunun üzerine/ancak biraz ayıldılar” (AY-X/814-816) (Gulcalı, 2021, s. 200-201, 273)

*ötrü ıdılar tavrati **tapıgçıların*** “Sonra derhâl hizmetçileri gönderdiler” (AY-X/606-607) (Gulcalı, 2021, s. 186, 270)

*bu küñki küñ biziñ ewde **tapıgçı udugçıka** tegi neçe aş bar erser anı barça berü idturu yarlıkasun tip ötüğ idtı* “Bugün bizim evde, hizmetçiye uşağa (düşen yiyecek payına) kadar ne kadar yiyecek var ise onu hep buraya göndermeyi buyursun diyip istek gönderdi” (OB/21.5-9) (Berbercan, 2016, s. 54, 73)

*tört säkiz on v(a)çir uguşlug **yumuşçı** tapıgçılar turkaru küyü küzädü tutgaylar* “Vajra soylu seksen dört haberci ve hizmetçi [onu] daima koruyacaklar” (SİTA/401-403) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)

kum: kum, çöl (Keskin, 2022, s. 639)

(*kum* sözünün “çöl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körtük*)

kumursga: karınca (Clauson, 1972, s. 628) (*bk.çimeli*)

kun-: çalmak, yağma etmek (Elmalı, 2022, s. 429)

(*kun-* sözünün “çalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*)

kunçuy: (< *Çin. gōng zhǔ*) prenses, kraliçe, imparatorun kızı (Elmalı, 2022, s. 429); hanım (Ş. Tekin, 2019b, s. 420); Çin imparatorunun kızı, Uygur hakanının eşi (Hamilton, 2020, s. 168)

(*kunçuy* sözünün “kraliçe, hanım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *hatun / katun*)

kunuş: hırsızlık, yağma (Çetin, 2020b, s. 450)

(*kunuş* sözünün “yağma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırma*)

ogrı: hırsız, hırsızlık (Keskin, 2022, s. 669)

barçada bir ikintiske basıraşıp kunuş kırma kılurlar “Hepsi bir diğerine baskı uygulayıp itişip kakışirlar” (AY-VIII/1325-1326) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

ogul-k(ı)y-a çintso şila-nıñ ävintäki-lär bilä yorıp ogrı täv kılsar. tutgu. kapgu yok itük kılsar m(ä)n çintso şila baş-ıña bolur “Oğlancık Çintso Şila’nın evindekilerle birlikte hırsızlık yaparsa, bir şeyler alırsa, zarar verirse bunun (sorumluluğu) ben Çintso Şila’ya aittir” (HB/Rehin02.12-15) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

kupıñ: (< *Çin. hú ping*) ibrik, şişe (Keskin, 2022, s. 640)

(*kupıñ* sözünün “ibrik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *burnaç*)

kur-: 1. kurmak, düzenlemek (Keskin, 2022, s. 640); 2. germek (Elmalı, 2022, s. 429)

(*kur-* sözünün “düzenlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et- / it-*; “germek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ker-*)

turgur-: kurmak; ifa (eda) etmek; (his) beslemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 484)

yap-: kurmak, yapmak, örmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

yarat-: yaratmak, meydana getirmek, inşa etmek, vücuda getirmek;

süslemek; düzenlemek, hazırlamak, kurmak (Elmalı, 2022, s. 491)

koyın yıl ç(a)hş(a)p(u)t ay tokuz yañıka yırt [=yurt] kurgu d(a)niyäl elçi alg(a)lı kälmiş üç küri çubagan üç kü[ri] üz-üm üç küri alıma talkan-ı on iki kalça duşab [] “Koyun yılı on ikinci ayın dokuzuncu gününde yurt kuracak Daniyäl Elçi’nin almak için geldiği üç küri hünnap, üç küri üzüm, üç küri elma kavutu, on iki boynuz hokka, pekmez [...]” (HB/BuYön56.2-4) (Keskin, 2022, s. 254, 436)

anta ötrü raştramuke atl(ı)g keyikçi ol arıgda barıp toor tuzak yaratdı “Bu arada Rāştramukhya adlı geyik avcısı onun (yaşadığı) ormana gidip tuzak kurdu” (DAS/1800-1802) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

kur: kuşak, bağ (Elmalı, 2022, s. 429)

[kur sözünün “bağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag (I)*]

tayy: (< Çin. *dài*) kemer, kuşak (Elmalı, 2022, s. 465)

liken kufrın beliğe yörgep erdini]lig tayyın [kedip elig han karşısın]tın ünüp [bartı “Kılıç kuşağını (beline sarıp mücevherlerle işlenmiş) kemerini (kuşanıp hükümdarın sarayından) çıkıp gitti” (DAS/2112-2114) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

liken kufrın beliğe yörgep erdini]lig tayyın [kedip elig han karşısın]tın ünüp [bartı .. “Kılıç kışağını (beline sarıp mücevherlerle işlenmiş) kemerini (kuşanıp hükümdarın sarayından) çıkıp gitti” (DAS/2112-2214) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

kurat- / kuvrat- / ku[v]rat-: toplamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 421); biriktirmek (Gulcalı, 2021, s. 491); bir araya getirmek (Ölmez, 1991, s. 103)

(*kurat- / kuvrat- / ku[v]rat-* sözünün “toplamak, bir araya getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdi-*)

yığ-: yığmak, biriktirmek (Çetin, 2020b, s. 489)

ornanguluk ev barklı öz iltینگülük yevegler yığmış termiş ed tavar bolar barça yumgın saçılur “(İnsanların) oturacağı ev bark, kendilerine edindikleri eşya, biriktirdikleri mal mülk, bunlar hep birden dağılır” (AY-VIII/1320-1323) (Çetin, 2020b, s. 332, 382)

kurekar: (< *Toh.A Kurekār ~ Toh.B kwrakar* < *Skr. kūtāgāra*) tapınak (Karaayak, 2021, s. 737) (bk. *çayti*)

kurgak: kara, toprak (Ş. Tekin, 2019b, s. 421)

(*kurgak* sözünün “toprak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kösür*)

kurgu: (“*yenik*” ile birlikte) boş, faydasız, gayri ciddi (Elmalı, 2022, s. 430)

(*kurgu* sözünün “faydasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıgsız*)

kurug: kuru, boş (Çetin, 2020b, s. 450)

tözsüz: boş, anlamsız, niteliksiz (Gulcalı, 2021, s. 533)

yala: iftira, hakaret, yankı, boş (Tokyürek, 2018, s. 983)

yok: yok, boş, yokluk (Karaayak, 2021, s. 837)

yoksuz: boş, gereksiz, anlamsız (Çetin, 2020b, s. 490)

kurgu *yenik kılınçlarıg keterip tevsiz kürsüz tözün [yumşak] törülüg tokulug erti* “Gayriciddi ve boş işlerle uğraşmayan, dürüst, asil, yumuşak ve faziletli idi” (DAS/1794-1796) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

*y(a)rlıkamış y(a)rlığıñız nâñ yoksuz **kurug** tözsüz bolmaz* “Buyurduğunuz buyruk asla boş (ve) asılsız olmaz” (AY-X/1265-1266) (Gulcalı, 2021, s. 235, 278)

*ulatu tınl(ı)glar adasıntın üz büz ööç kâk tutdaçı yağı yavlak adasıntın aç kız kurt koñuz ig kâgân adasıntın yok **kurug yala** yañku adasıntın bo beş törlüg adalartın korkınçlartın ozar kutrulur* “Başka canlıların tehlikesinden, nefret, kin, öfke, öç tutacak kötülerin tehlikesinden, açlık, kıtlık, kurt böcek, hastalık, sayrılık tehlikesinden, yokluk boşluk, iftira tehlikesinden bu beş türlü tehlikelerden, korkulardan kurtulurlar” (AY-IV/3220-3225) (Tokyürek, 2018, s. 539, 603)

*käntü köñül tolu tükäl [yok] **kurug** tözlüg üçün...* “Kendi düşünce(si) tamamıyla yok (ve) boş (bir) yaratılışa (sahip olduğu) için...” (ABİT/95-96) (Karaayak, 2021, s. 68, 230-231)

*birök sizin savıñız köni kertü çin erser bo meniñ ötünmiş ötüğümin **yoksuz kurug** kılmañ tep* “Eğer sizin sözünüz gerçek ise benim bu dilemiş olduklarımı boş çıkarmayın” (AY-VIII/508-512) (Çetin, 2020b, s. 264-265, 373)

kırı- / kuru-: kurumak, suyu çekilip cansızlaşmak; *mec.* yok olmak (Çetin, 2020b, s. 450)

(*kırı- / kuru-* sözünün “yok olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “kurumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çol-*)

kurıg / kurug / kuurug: kuru, boş (Elmalı, 2022, s. 430); asılsız (Tokyürek, 2018, s. 891); boşluk, gerçeği olmayan (Karaayak, 2021, s. 737); kurumuş (Keskin, 2022, s. 640); sadece (Gulcalı, 2021, s. 490); gerçekliği olmayan (Ölmez, 1991, s. 102)

(*kurıg / kurug / kuurug* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurgu*)

kurıg / kurug / kuurug “kuru, sadece”

t(e)k / tek: sadece (Karaayak, 2021, s. 790)

yalañuz: yalnız, sadece (Tokyürek, 2018, s. 983)

yintem: sadece (Karaayak, 2021, s. 836)

yok: yok; kuru, boş (Çetin, 2020b, s. 490)

kurug *öl yerig beş türlüg tınl(ı)g(ı)g beş türlüg otug ıgaçığ ymä ägsüklüg yazoklug biz* “Kuru ve ıslak yere, beş türlü canlıya, beş türlü bitkiye ve ağaca

uzun süre ızdırap veren, hatalı günahkârlarız.” (HU/354-357) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

*edgü kutlug yalanguk-lar üz-e yok **kurug** yala urup mün kadag söz-ledim erse...* “İyi, kutlu insanlar üzerine boş, kuru iftira atıp, suç(ları) kabahat(leri) (olduğunu) söyledim ise...” (AY-III/135.5-7) (Ölmez, 1991, s. 28)

*til [üz]ä ärsär **t(ä)k** til üz[ä] [at]ın atayu namo yük[ünür] m(ä)n* “Dil ise ise, sadece dil ile adını söyleyerek secde ederim” (ABİT/662-663) (Karaayak, 2021, s. 121, 279)

*birök tüz katıksız yörüğüg tutmak üzä **yalañuz** köni yörüglär tözin keñürü okıtdaçı atl(i)g bölök taişeñ tep tetir* “Düz saf yorumu tutmak ise sadece gerçek yorumlar esasını genişçe okutacak adlı bölüm dächéng diye söylenir” (AY-IV/1878-1881) (Tokyürek, 2018, s. 449, 585)

yintüm [yok] ök ärür “Sadece yokluğu da olur” (ABİT/544-545) (Karaayak, 2021, s. 110, 269)

kurla: defa, kez, sefer (Ölmez, 1991, s. 102); sıra (Ş. Tekin, 2019b, s. 421)

(*kurla* sözünün “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “defa, kez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kat*)

kurşa-: bürünmek, kuşanmak (Elmalı, 2022, s. 430); sarmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 421)

(*kurşa-* sözünün “sarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavza-*)

kurt: böcek, kurt (Tokyürek, 2018, s. 890); kurtçuk (Elmalı, 2022, s. 430) (*bk. konguz / koñuz*)

kurtga: yaşlı, ihtiyar (T. Tekin, 2013, s. 57) (*bk. avıçga / avınçga*)

kurtul- / kutrul-: kurtulmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 421) (*bk. boşun-*)

kurtulmak / kutrulmak: kurtulma (Ş. Tekin, 2019b, s. 421); kurtuluş (Ölmez, 1991, s. 102)

(*kurtulmak / kutrulmak* sözünün “kurtuluş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bökteg / bögteg / бүgteg*)

kuutulmaklıg: kurtulma, kurtuluş (Ölmez, 1991, s. 102)

ozmak: kurtulma, serbest kalma (Ayazlı, 2012, s. 334)

kutrulmak *yolka tegirler* “Kutulma yoluna ulaşırlar” (Maytr./54.7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 110, 230)

kutrulmak-lıg *edgü üz-e...* “Kurtulma iyiliği ile...” (AY-III/132.23) (Ölmez, 1991, s. 24)

k(a)ltı süzölmüş süzök suv sogıkına tükällig uyur kanturgalı ozmakıg äsirkämäk ämgäkig “En temiz soğuk suya ulaşip sıkıntıları ortadan kalkabilir, (sıkıntılarından kurtulur)” (AY-VI/1214-1217) (Ayazlı, 2012, s. 157, 178)

kurultur-: zarar vermek, bozmak (Karaayak, 2021, s. 737)

(*kurultur-* sözünün “bozmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “zarar vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buz-*)

kusrı: alaca (Ş. Tekin, 2019b, s. 421) (*bk. ala*)

kuş: kuş; uçucu yaban hayvanı (Berbercan, 2016, s. 114)

kuşkıya: kuş, kuşçuk (Elmalı, 2022, s. 430)

körtler kalın kuş keyikler kuwragın manu irbiz tilkü karsak yuy kara kuş ulatı et yideçi kan içdeçi tınlıglar tawrak yügürü yiti uça yumgı birtin yınak yolanıp aşunmaklaşu barmışların “Birçok kuş ve yaban hayvanı topluluğu; yabani kedi, vaşak, tilki, step tilkisi, (çeşitli türlerden) kuşlar ve de et yiyen, kan içen (birçok) canlının, hızla koşuşup uçuşarak hepsinin bir taraftan gidip telaşla hareket ederek geçtiklerini gördüler.” (OB/15.14-20) (Berbercan, 2016, s. 49, 68)

kuşk(ı)ya anı yegeli oyur “Kuşçuk onu yemek için oyuk açar” (DAS/3349) (Elmalı, 2022, s. 184, 273)

kuşalapks: (< *Skr. kuşala-pakşa*) iyi ahlak, erdem (Keskin, 2022, s. 641)

(*kuşalapks* sözünün “erdem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

kuzalavaks: (< *Skr. kuşala - pakşa*) iyi ahlak, huy (Ş. Tekin, 2019b, s. 423)

şıla: (<< *Skr. śīla*) ahlak, disiplin, doğru davranış, iyi davranış, iyi ahlak, ahlaklı davranış (Tokyürek, 2018, s. 931)

yay kış bkçan olurup niyam kuşalapks kılıp biz-kä buyan berip olurz-un “Yaz kış inzivaya çekilip iyi ahlaklı bir şekilde meditasyon yapıp bize sevap kazandırarak yaşasın” (HB/BuYön28.8-9) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

sakınçsız busuşsuz yam kuzalavaks kılurlar erdi “Düşüncesiz ve kedersiz (bir biçimde) yoga işini işlerler ve iyi ahlak kurallarını yerine getirirler idi” (Maytr./72.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 245)

kuşatare / kuşatre / kuşatri / küsetr / küsetri / küşetri / küşetiri / küzetri: (<< *Skr. kṣattara*) sayvan, küçük çardak, gölgelik (Ölmez, 1991, s. 102); örtü, şemsiye, Buddha'nın gölgeliği (Tokyürek, 2018, s. 891); yelken (Elmalı, 2022, s. 430); güneşlik (Çetin, 2020a, s. 283); çardak (Ş. Tekin, 2019b, s. 426)

(*kuşatare / kuşatre / kuşatri / küsetr / küsetri / küşetri / küşetiri / küzetri* sözünün “gölgelik, sayvan, küçük çardak, yelken” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bra / pra*; “örtü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşük*; “çardak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *askug*)

kuşkiya: kuş, kuşcuk (Elmalı, 2022, s. 430)

(*kuşkiya* sözünün “kuş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kuş*)

kut: baht, talih, devlet (Berbercan, 2016, s. 114); kut, mutluluk, saadet; mertebe; azamet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356); kutluluk (Çetin, 2020b, s. 450); hazret (Keskin, 2022, s. 641); asalet; ruh (Ş. Tekin, 2019b, s. 421); soyluluk, kutsallık (Elmalı, 2022, s. 430); yemin (Karaayak, 2021, s. 737); rahmet (Ş. Tekin, 2019a, s. 44); yaşam sıvısı, yaşam suyu, yararlı güç; kurtuluş; yücelik, saygınlık; büyük mutluluk; koruyucu melek, kozmik unsur; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 168)

[*kut* sözünün “yemin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ant*; “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*; “kurtuluş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bökteg / bögteg / bügteg*; “ruh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etöz / et-öz / et'öz / etüz*; “kutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıdukluk*; “saadet, baht, talih” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıv*]

kut “mertebe, hazret, koruyucu melek”

ornag: yer, mertebe (Tokyürek, 2018, s. 907)

oron: yer, mevki, mertebe (Tokyürek, 2018, s. 908)

teñri: tanrı, ilah; gök, gökyüzü; efendi, hazret, üstat; göze yüce ve ulu görünen her şey (Elmalı, 2022, s. 466)

wahşik: ruh, peri, koruyucu melek (Hamilton, 2020, s. 188)

*t(ä)ñrim **kutı** ötnür tep yaz-ukka täginmäyin* “Täñrim hazretleri arz eder diye günaha girmeyeyim” (HB/BuYön04.1-2) (Keskin, 2022, s. 228, 427)

*käzigintin yanmamak ärsär k(a)ltı on törlüg **ornaglarta** yetinçsiz ävrilinçsiz ornagta turup on törlüg savlarka köñüli yanmamak ärür* “Sırasından dönmemek ise on türlü yerlerde ulaşılmaz, sağlam yerlerde durup on türlü sözlere gönlünün dönmemesidir” (AY-IV/887-891) (Tokyürek, 2018, s. 384, 573)

*on törlüg **orunlar** on törlüg tözlär säkiz törlüg biliglär eki törlüg mänsizlär tört törlüg ulug bilgä biliglär üç ätözlär arıg süzök nom uguşı bolar ärürlär* “On türlü yer, on türlü esas, sekiz türlü bilgi, iki türlü benliksizlik, dört türlü büyük

bilgi, üç vücut, temiz pak öğretinin kökü bunlardır” (AY-IV/2339-2343) (Tokyürek, 2018, s. 479, 591)

ay r(a)tikre t(e)[ır] “Ey, Ratikara hazretleri!” (DAS/3941) (Elmalı, 2022, s. 204, 280)

ol üdün ädgü ögli tegin kântü-niñ kutı ülügi üçün kutı waxşiki uduzup öz kadını yeriñä tägdi “Bu sırada, rahmeti, gücü ve şansı sayesinde esirgeyici perisinin, koruyucu meleğinin yol gösterdiği İyi Düşünceli Prens kendi kayınpederinin ülkesine ulaştı” (PK/LXIII.7, LXIV.1-3) (Hamilton, 2020, s. 62)

kutad-: bahtiyar olmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 422); kutlu kılmak, mutlu etmek (Çetin, 2020a, s. 282); mesut etmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 44); mutlu olmak, çok mutlu, talihli olmak; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 168)

kutad- “mutlu etmek, mutlu olmak”

meñile-: sevinmek, mutlu olmak (T. Tekin, 2013, s. 58)

ögirtdür- ~ ögirttür-: sevindirmek, mutlu etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

sevin-: sevinmek, mutlu olmak (Çetin, 2020b, s. 464)

kutadmuş kut bulmuş “Mutlu olmuş; kut bulmuş” (PK/XLVIII.dış.) (Hamilton, 2020, s. 73)

tört buluntaktı edgüsi uyurı tirilipen meñileyür, bedizleyür tir “(Ülkesinin) has ve muktedir adamları (etrafında) toplanmış, (sarayını) neşe içinde süslüyorlar, der” (IB/28) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

säkiz otuz yultuzlar kuvragın ögirttürdüçi “Yirmi sekiz takımyıldızını sevindiren...” (SİTA/123-124) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 82, 167)

t(e)ıriler kuvragı birgerü monı monçulayı sevinser yumğı <küyü> küzetü berürler ol el hanıg üzüksüz “Tanrılar topluluğu hep birden böyle mutlu olduğunda o hükümdarı daima koruyup kollarlar” (AY-VIII/1642-1645) (Çetin, 2020b, s. 360, 385)

kutgar- / kutar-: kurtarmak, özgürlüğüne kavuşturmak (Hamilton, 2020, s. 168); korumak (Karaayak, 2021, s. 738)

(*kutgar- / kutar-* sözünün “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan- / atkan-*; “kurtarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşu-*)

kutılığ / kutlug: kutlu, kutsal, kuta sahip (Ölmez, 1991, s. 102); kuta sahip olma (Elmalı, 2022, s. 430); mukaddes (Tokyürek, 2018, s. 891); bahtiyar (Ş. Tekin, 2019b, s. 422); mesut (Ş. Tekin, 2019a, s. 44); mutlu (Çetin, 2020a, s. 282); talihli (Elmalı, 2022, s. 430); uğurlu (Keskin, 2022, s. 642); kutsallığa erişmiş (Karaayak, 2021, s. 739); ... kutuna sahip, yücelikli (Gulcalı, 2021, s. 491)

(*kutlīg / kutlug* sözünün “mukaddes” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *burhanlīg*; “kutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıdukluk*; “kutsal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “talihli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlīg / atl(ı)g*; “mutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençgölüg / inçgölüg*; “mesut, uğurlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıvhlīg*)

kuṭrulmaklag / kuṭrulumaklīg: kurtulmaya mahsus (Ş. Tekin, 2019b, s. 423); kurtulma, kurtuluş (Ölmez, 1991, s. 102)

(*kuṭrulmaklag / kuṭrulumaklīg* sözünün “kurtuluş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bökteg / bögteg / bügteg*; “kurtulma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurtulmak / kuṭrulumak*)

kutsuz: mutsuz, bedbaht (Elmalı, 2022, s. 430)

(*kutsuz* sözünün “mutsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kovı*)

kuvra-: toplamak (Ş. Tekin, 2019a, s. 44) (*bk.evdi-*)

kuvrag / kuwrag / kovrag: cemaat, topluluk (Keskin, 2022, s. 644); dinî topluluk (Tokyürek, 2018, s. 892); rahipler cemaati (Ş. Tekin, 2019b, s. 423); (Budist) cemaat (Ölmez, 1991, s. 102); toplanma, toplantı, meclis, kalabalık (Hamilton, 2020, s. 166)

[*kuvrag / kuwrag / kovrag* sözünün “kalabalık, topluluk, cemaat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (II)*; “dinî topluluk, rahipler cemaati” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bursang / bursan / bursoṇ / bursuṇ*; “toplanma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böggün*]

yığınmak: toplanma, toplantı, bir araya gelme, yığılma; topluluk (Ölmez, 1991, s. 124)

bodis(a)t(a)v-lar yığınmak-ınta ertingü ağır ayıg kılınç-ıg kılmuş erser...
“Bodhisattvalar toplantısında son derece kötü (olan) davranışı işlemiş ise...”
(AY-III/148.10-11) (Ölmez, 1991, s. 40)

kuyaş: güneş (Tokyürek, 2018, s. 892)

kün: güneş, gün (Çetin, 2020b, s. 451)

küneş: güneş, gün ışığı (T. Tekin, 2013, s. 57)

kuyaşta tumlıgta ämgätmämäktä... “Güneşte ve soğukta ızdırıp çektiirmemek...” (AY-IV/483-484) (Tokyürek, 2018, s. 357, 568)

kün tugdı “Güneş doğdu” (IB/26) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

küneşke olurur ol “Güneşte duruyor” (IB/57) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

kuzalavaks: (< *Skr. kuşala - pakşa*) iyi ahlak, huy (Ş. Tekin, 2019b, s. 423)

(*kuzalavaks* sözünün “iyi ahlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kuşalapkş*)

kuzgun: kuzgun, karga (Hamilton, 2020, s. 168); bir kuş türü (Elmalı, 2022, s. 430)

(*kuzgun* sözünün “karga” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karga*)

kü / küü: ün, şöhret (Çetin, 2020b, s. 451); şan; meşhur (Ş. Tekin, 2019b, s. 424); söylenti, haber (Hamilton, 2020, s. 168); nam (Berbercan, 2016, s. 115); ad (Ölmez, 1991, s. 103)

[*kü / küü* sözünün “meşhur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlıg / atl(ı)g*; “şöhret, ün, ad, nam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*]

kü / küü “şan, söylenti, haber,”

sav: söz, sav, laf, kelam; haber, hadise, söylenti (Elmalı, 2022, s. 453)

söz: söz, haber (Gulcalı, 2021, s. 514)

şan: (< *Ar. şa'n*) şan, şöhret, ün (Karaayak, 2021, s. 781)

üç kat yir suvda edgü at kü bultaçı bolur “Üç katlı dünyada iyi bir şan ve şöhrete kavuşur” (Maytr./54.20-21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 110, 230)

takı ymä b(ä)lgürmäz uvşak tavşak sav sözün “Hâlâ (en) ufak bir haber yok” (AY-X/726-727) (Gulcalı, 2021, s. 194, 272)

töpösintä şanıg b(ä)lgü bolmaz “Tepesinde şanı (ve) işareti olmaz” (ABİT/1213) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

kü- / küy-: kollamak, yardım etmek, gözetmek, korumak (Ölmez, 1991, s. 103)

(*kü- / küy-* sözünün “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan- / atkan-*; “gözetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt- / b(e)lgürt-*; “kollamak, yardım etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *közed- / küzed- / küzet-*)

küç: güç, kuvvet (Berbercan, 2016, s. 114); iş (Ş. Tekin, 2019b, s. 424); uğraş; koruma, yardım, sebep (Elmalı, 2022, s. 431); etki (Çetin, 2020b, s. 451); sayesinde (Tokyürek, 2018, s. 892)

[*küç* sözünün “yardım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I); “sebeb” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avant*; “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*; “kuvvet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*; “uğraş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ködüg / küdök*; “iş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evriş*]

küç “koruma”

kümek: koruma, yardım (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356)

küzetçilig: koruma (Ayazlı, 2012, s. 326)

küzetmek: koruma, kollama, gözetme (Ölmez, 1991, s. 103)

bu nom ärdini küçindü kamagun birgärü bolzunlar küzütçilig enç mänig “Bu öğreti mücevheri sayesinde hepsi koruma huzur (içinde) olsunlar” (AY-VI/1190-1192) (Ayazlı, 2012, s. 155, 178)

arvış t(ä)ñriläri : ürüg uzatı turkarı ol tınl(ı)gıg kümäk küzätmək kılğaylar “Büyü tanrıları uzun zaman durmadan o canlıya yardım edecek ve gözetecekler” (SİTA/399-400) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)

buşı birmek ç(a)kşap(a)t küzetmek... “Sadaka vermek, öğreti gözetmek...” (AY-III/151.14-15) (Ölmez, 1991, s. 42)

küçe-: kuvvetlenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 424); zorlamak, çabalamak (Keskin, 2022, s. 645); güç kullanmak (Tokyürek, 2018, s. 892)

(*küçe-* sözünün “çabalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kataglan-* / *katıglan-*; “kuvvetlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katrun-*)

küçed- / **küçet-:** güçlenmek, kuvvetlenmek (Ölmez, 1991, s. 103); artmak (Çetin, 2020b, s. 451); zorlatmak (Berbercan, 2016, s. 114)

(*küçed-* / *küçet-* sözünün “kuvvetlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katrun-*; “artmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*)

küçen-: güçlenmek (Tokyürek, 2018, s. 893)

küçlen-: güçlenmek (Tokyürek, 2018, s. 893)

utun nız-vanı-lar-ning küçeddükinte... “Kötü tutkuların güçlendiği anlarda...” (AY-III/133.19) (Ölmez, 1991, s. 27)

tınl(ı)glarka asıg tusu kılmakın küçänürlär küçlänürlär “Canlılara fayda sağlamayı güçlendirirler, güçlenirler” (AY-IV/308-309) (Tokyürek, 2018, s. 345, 565)

küçek: güçlü, kuvvetli (Keskin, 2022, s. 645)

(*küçük* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “kuvvetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekrî / bekürî*)

küçen-: güçlenmek (Tokyürek, 2018, s. 893) (bk. *küçed-* / *küçet-*)

küçlen-: güçlenmek (Tokyürek, 2018, s. 893) (bk. *küçed-* / *küçet-*)

küçlög: güçlü, kuvvetli (Ayazlı, 2012, s. 325); zorlu (Berbercan, 2016, s. 114); kudretli (Ş. Tekin, 2019b, s. 424)

(*küçlög* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “kuvvetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekrî / bekürî*; “kudretli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erklig*; “zorlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kataglıg* / *katıgılg*)

küçsire-: güçsüz kalmak, güçten düşmek (Elmalı, 2022, s. 431); güçsüzleşmek, bitkin düşmek (Gulcalı, 2021, s. 481); zayıf düşmek (Çetin, 2020b, s. 451)

(*küçsire-* sözünün “güçsüzleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alaşur-*; “zayıf düşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kevil-* / *kewil-*)

küçsiret-: güçsüzleştirmek (Tokyürek, 2018, s. 893) (bk. *kev-*)

küçsüz: güçsüz, kuvvetsiz (Wilkens, 2021, s. 436)

(*küçsüz* sözünün “güçsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogsuz*)

küsünsüz: kuvvetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 426)

küçsüz küsünsüz tınlıglar... “Güçsüz, kuvvetsiz yaratıklar...” (Maytr./81.40) (Ş. Tekin, 2019b, s. 150, 253)

küd- / küt-: gözetmek, bakmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 424); beklemek (Karaayak, 2021, s. 740)

[*küd-* / *küt-* sözünün “bakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (I); “beklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*; “gözetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*]

küden: davetli, konuk, düğün (Hamilton, 2020, s. 169)

toy: düğün, ziyafet, bayram (Elmalı, 2022, s. 475)

küdüksüz: işsiz, uğraşsız (Tokyürek, 2018, s. 893)

(*küdüksüz* sözünün “işsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etigsiz / itigsiz*)

küg: ses; türkü, şarkı (Caferoğlu, 2021, s. 120)

(*küg* sözünün “ses” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akşar*; “şarkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ır / yır*)

kügçi: bekçi, gözcü (Ayazlı, 2012, s. 325)

(*kügçi* sözünün “bekçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kapagçı / kapıgçı*)

küglüg: korunan, gözetilen (Çetin, 2020b, s. 451)

küzetiglig: korunan, gözetilen (Çetin, 2020b, s. 452)

ötrü etözi küglüg küzetiglig bolgay “Böylelikle bedeni korunup kollanacak” (AY-VIII/890-891) (Çetin, 2020b, s. 296, 377)

küin / küin / küün: (< Çin. *juàn*) 1. kitap, tomar (Keskin, 2022, s. 645-646); nüsha, kopya, kitap tomarı, fasikül (Kılıç Cengiz, 2021, s. 357); bölüm (Karaayak, 2021, s. 742); 2. kadınların odalarına açılan kapı; harem (Elmalı, 2022, s. 432)

(*küin / küin / küün* sözünün “kitap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitig*; “bölüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölök / bölük*)

tegziñ: kitap tomarı, bölüm, fasıl, kitap (Çetin, 2020a, s. 294)

yüz säkiz küün yakturup ülänü tägindüm “Yüz sekiz nüsha bastırıp hürmetle dağıttım” (SİTA/491) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

küji: (< *Skr. kuṣa*) tütsü, buhur (Ayazlı, 2012, s. 325)

(*küji* sözünün “tütsü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıslagu*)

tütsüg: tütsü, buhur (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368)

kara küzi [kızıl çintan] kapir sagbiç tagar [yürün] küzi bolarnı tüz üliş [bolup] tütsüg kılzun “Kara tütsü, kızıl sandal ağacı, kafur, sagbiç, tagar beyaz tütsü bunları eşitleyip tütsü yapsın” (AY-VI/881-884) (Ayazlı, 2012, s. 131, 175)

tütsüg aşıglar... “Tütsü yiyciler...” (SİTA/223) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 94, 172)

kükre-: kükremek (Gulcalı, 2021, s. 481) (bk. *etine-*)

kükül-: övülmek (Wilkens, 2021, s. 438); şöhret kazanmak (Berbercan, 2016, s. 114); ünlenmek, adı yayılmak (Çetin, 2020b, s. 451)

(*kükül-* sözünün “ünlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atan-*)

ögit-: övülmek, methedilmek (Gulcalı, 2021, s. 503)

aglatı artuk kükülmış siz “Fazlasıyla övülensiniz” (AY-VII/834) (Çetin, 2020a, s. 205, 227)

alku burhanlar üzä ögütmiş idok nomlug ätözüg tanuklaguluk “Bütün Buddhaların övdüğü zarif ilahi vücudu tanıklamalı” (AY-X/241-242) (Gulcalı, 2021, s. 161, 266)

kül-: gülmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 424); yüksek sesle gülmek, kahkaha atmak (Karaayak, 2021, s. 740)

(*kül-* sözünün “yüksek sesle gülmek, kahkaha atmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katgur-*)

küle-: övmek, methetmek (Wilkens, 2021, s. 438); takdir etmek (Ayazlı, 2012, s. 325)

(*küle-* sözünün “övmek, methetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alka-*)

tapla-: razı olmak, kabul etmek; seçmek; sevmek, hoşlanmak, takdir etmek (Elmalı, 2022, s. 463)

yänä bo nom ärdiniğ boşgundaçı tutdaçı toyın şamnanç upase upasanç tört törlüg terin kuvragıg ymä ayamış açınmış ögmiş külümüş k(ä)rgäk “Yine bu öğreti mücevherini gerçekleştirecek rahip, rahibe, mümin, mümine bu dört topluluğa yine saygı göstermeli övmeli” (AY-VI/413-417) (Ayazlı, 2012, s. 95, 171)

neteg taplasar inçe kılzun “Nasıl takdir ederse öyle olsun” (DAS/4330-4331) (Elmalı, 2022, s. 217, 285)

külemek: methetme, övme (Karaayak, 2021, s. 740) (*bk. alkış*)

küley: işlenmemiş, boş tarla (Keskin, 2022, s. 646)

(*küley* sözünün “boş tarla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eniz*)

kümek: koruma, yardım (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356)

[*kümek* sözünün “yardım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I); “koruma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küç*]

kün: gün, gündüz (Özbay, 2019, s. 151); güneş; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 169); Manihaizmde Güneş tanrı (Özbay, 2019, s. 151)

(*kün* sözünün “güneş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kuyaş*)

künlüg: gündüz, günlü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356)

küntüz: gündüz (Çetin, 2020a, s. 282)

yañı: gün; zaman, mevsim (Keskin, 2022, s. 778)

kün sayu ay sayu suy yazok kılur biz “Her gün, her ay günah işliyoruz” (HU/371-373) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

üç künlüg tünlüg isimäklig kâzig igig... “Üç geceli gündüzlü nükseden ateşli hastalığı...” (SİTA/351-352) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 108, 176)

tünle küntüz ürüg uzatı küyü küzeti tutgay biz “Gece-gündüz uzun süre koruyup, gözetip tutacağız” (AY-III/193.15-16) (Ölmez, 1991, s. 74)

koyın yıl ç(a)hş(a)p(u)t ay tokuz yañıka yırt [=yurt] kurgu d(a)niyäl elçi alg(a)lı kälmiş üç küri çubagan üç kü[ri] üz-üm üç küri alıma talkan-ı on iki kalça duşab [] “Koyun yılı on ikinci ayın dokuzuncu gününde yurt kuracak Daniyäl Elçi’nin almak için geldiği üç küri hünnap, üç küri üzüm, üç küri elma kavutu, on iki boynuz hokka, pekmez [...]” (HB/BuYön56.2-4) (Keskin, 2022, s. 254, 436)

künçit: (< *Toh. kuñcit*) susam (Keskin, 2022, s. 648)

tana: susam (Ş. Tekin, 2019b, s. 467)

künçit aldım “Susam aldım” (HB/Borç12.4) (Keskin, 2022, s. 176, 405)

yipin tana tokıp... “Kırmızı susam dövüp...” (Maytr./86.15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 159, 258)

kündin / küntin: güney (Keskin, 2022, s. 648) (*bk. altın*)

küneş: güneş, gün ışığı (T. Tekin, 2013, s. 57)

(*küneş* sözünün “güneş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kuyaş*)

künj: carıye, köle (Keskin, 2022, s. 648)

(*künj* sözünün “carıye” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *abınçu*;

“köle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karabaş*)

küni: kıskanç, günü (Tokyürek, 2018, s. 893)

küniçi: kıskanç (Elmalı, 2022, s. 431)

bulgadaçı k(ä)ntü köñlüg buşurtaçı ämgätdäçi az övkä biligsiz küni küvänç körüm sezikdä ulatı kamag nizvanılar ärür “(Canlıları) karıştıracak, kendi gönlünü kaygılandırarak, endişelendirecek arzu, öfke, cehalet, kıskançlık, kibir, (yanlış) görüş, şüpheden başka bütün ihtiraslardır” (AY-IV/1044-1047) (Tokyürek, 2018, s. 394, 575)

küniçi bolurlar “Kıskanç olurlar” (DAS/4000) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

küniçi: hasut (Ş. Tekin, 2019b, s. 425); kıskanç (Elmalı, 2022, s. 431)

(*küniçi* sözünün “kıskanç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küni*)

künile-: kıskanmak, imrenmek, haset etmek, günülemek (Ölmez, 1991, s. 103)

(*künile-* sözünün “kıskanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kızgan-*)

künkümü: (< < *Skr. kunkuma*) safran (Çetin, 2020a, s. 282)

kürküm: (< *O.Far. kurkum*) safran (Çetin, 2020a, s. 282)

künlüg / künlük: gündüz, günlü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356); günlük (Keskin, 2022, s. 648)

(*künlüg / künlük* sözünün “gündüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kün*)

küntegü: gerdanlık (Ş. Tekin, 2019a, s. 45)

tizig: dizi, silsile; gerdanlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 478)

tiziglig: gerdanlık, değerli taşlardan yapılan kolye (Gulcalı, 2021, s. 530)

yivig: gerdanlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 513)

erdnilig küntegüg alıp iki ülüş kıldı “Değerli taşlarla bezeli gerdanlığı aldı, ikiye böldü” (KİP/167) (Ş. Tekin, 2019a, s. 16, 23)

(*kedi*)m ton etük *yivig tizig kedmiş tonamış* “Giyecek, elbise, çizme, gerdanlık giyinmiş, takınmış” (Maytr./9.13-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 54, 196)

küntüz: gündüz (Tokyürek, 2018, s. 893) (*bk. kün*)

küp: küp, kap (Keskin, 2022, s. 649)

(*küp* sözünün “kap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agılık*)

küplüg: küplü, kaplı (Keskin, 2022, s. 649)

(*küplüg* sözünün “kaplı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kaplıg*)

kür: hile, aldatma (Çetin, 2020b, s. 452)

(*kür* sözünün “hile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “aldatma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armak*)

küret-: aldatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 425) [bk. ar- (I)]

küri: 1. ölçek, hacim ölçüsü, kile (Ölmez, 1991, s. 103); 2. kürek (Elmalı, 2022, s. 432)

(*küri* sözünün “ölçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karıç*)

kürilik: [*< Orta Far. grīw + T. (+1Xk)*] kürilik (Keskin, 2022, s. 649); ölçek, hacim ölçüsü (Ölmez, 1991, s. 103)

(*kürilik* sözünün “ölçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karıç*)

kürküm: (*< O.Far. kurkum*) safran (Çetin, 2020a, s. 282) (bk. *künkümü*)

küse-: istemek, dilemek, arzu etmek, arzulamak (Karaayak, 2021, s. 741)

(*küse-* sözünün “arzulamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*; “arzu etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amran-*; “istemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıt-*; “dilemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kol-*)

küsel: güzel (Elmalı, 2022, s. 432) (bk. *edgü*)

küsemeklig: isteme (Karaayak, 2021, s. 742) (bk. *kolmak*)

küsençig: arzu edilen, gözde, sevilen (Gulcalı, 2021, s. 482); istenilen (Karaayak, 2021, s. 742); arzulanan; şirin (Ş. Tekin, 2019b, s. 426)

(*küsençig* sözünün “arzu edilen, sevilen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “gözde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kanıg*)

küskü: sıçan (Keskin, 2022, s. 650)

sıçgan: sıçan, fare (Tokyürek, 2018, s. 928)

küskü yıl *s(ä)kiz-inç ay säkiz y(e)g(i)rmikä m(ä)n tüşiki ağır igkä t(ä)gmiş-kä ädgü ayıg bolg(a)y-m(ä)n tep kişim şılaŋ-ka bitig koŋdum* “Sıçan yılı sekizinci ayın on sekizinde ben Tüşiki, ağır hastalığa yakalandığımdan ve iyi ya da kötü olacağım belli olmadığından eşim Şılaŋ’a vasiyet bıraktım” (HB/Vas01.1-4) (Keskin, 2022, s. 213, 421)

kaŋsi y(e)g(i)rmi altınç yıl altınç aynıŋ säkiz yaŋısı ç i tegmä tutmak kün şim sıçgan kün üzä başlayı bitip säk(i)zinç aynıŋ ay tolunı beş y(e)g(i)rmisintä bitiyü tolu kältım “K ’ang-hi (mührü dönemi) on altıncı yıl, altıncı ayın sekizinci günü zhı denilen “tutmak” gün ve rén fare gününde başlayarak yazılıp sekizinci ayın dolunayında on beşinde yazılıp tamamladım” (AY-IV/3510-3513) (Tokyürek, 2018, s. 559, 607)

küsün: kuvvet, güç, kudret (Elmalı, 2022, s. 432)

(*küsün* sözünün “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*; “kuvvet, kudret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*)

küsünlüg: güçlü, kuvvetli (Çetin, 2020b, s. 452); kudretli (Ş. Tekin, 2019b, s. 426)

(*küsünlüg* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “kuvvetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekrü / bekürü*; “kudretli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erklig*)

küsünsüz: güçsüz, kuvvetsiz (Ayazlı, 2012, s. 325)

(*küsünsüz* sözünün “güçsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogsuz*; “kuvvetsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küçsüz*)

küsü: arzu, istek, heves (Keskin, 2022, s. 650); temenni, dilek (Berbercan, 2016, s. 115)

(*küsü* sözünün “arzu, heves” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*; “istek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*; “dilek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *könül / könl*)

küsüşlüg: istekli, arzulu, isteyen, arzulayan (Elmalı, 2022, s. 432)

(*küsüşlüg* sözünün “istekli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışığ*; “isteyen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *istedeçi*)

küsüşsüz: isteksiz, arzusuz (Tokyürek, 2018, s. 894)

(*küsüşsüz* sözünün “isteksiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erksiz*)

küü kelig edrem: büyü gücü, sihirli güç (Gulcalı, 2021, s. 482)

(*küü kelig edrem* sözünün “büyü gücü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügülenmeklig*)

ridi: (< *Toh.B raddhi* < *Skr. ṛddhi*) sihirli güç, büyü gücü
(Karaayak, 2021, s. 767)

sidi: (< *Soğd. sytt* < *Skr. siddhi*) sihirli güç, kusursuzluk; başarı
(Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

küü kälig ädrämin yıga y(a)rıkātukta ötrü ol astup ikiläyü yänä yerkä batıp közünmüz boltı “İlahi gücünü toplayarak emredince o sandık yeniden yere batıp görünmez oldu” (AY-X/910-912) (Gulcalı, 2021, s. 208, 274)

ridi *bügölänmäklig küç üz[ä] ol sukavati uluşka barıp kamag ärdinilig lenh[ua] çäçäk içintä pohen käligin tugarlar* “(Onlar) sihir bilgeliğin gücü ile o Sukhāvatī ülkesine ulaşıp bütününü mücevherli (olan) nilüfer çiçeği içinde pohen gelişiyle doğarlar” (ABİT/450-452) (Karaayak, 2021, s. 101, 261)

küülüg: ünlü, şöhretli, iyi üne sahip, tanınmış (Karaayak, 2021, s. 742)

(*küülüg* sözünün “ünlü, şöhretli, tanınmış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlıg / atl(i)g*)

küven-: güvenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 426) (*bk. inan-*)

küvenç: gurur, kibir (Ayazlı, 2012, s. 326); kurum, mağrur (Tokyürek, 2018, s. 895); güvenme, güven (Elmalı, 2022, s. 432)

küvenç “gurur, kibir, mağrur”

küvençeñ: mağrur (Ş. Tekin, 2019b, s. 426)

küvençlig: mağrur (Elmalı, 2022, s. 432)

küvez: gurur (Ş. Tekin, 2019b, s. 426); kibir (Karaayak, 2021, s. 742); mağrur (Gulcalı, 2021, s. 482)

küvezlengülüg: mağrur (Ş. Tekin, 2019b, s. 426)

alku az övkä biligsiz bilig küvāñdä ulatı nizvanlarıg tarkarmış bolgaylar “Bütün hırs, öfke, cehalet ve kibir ile diğer ihtirasları dizginlemiş olacaklar” (SİTA/430-431) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 115-116, 179)

amti muna burhanlıg küçimin taşkaru üntürüp atavake yekniñ küvençlig tagın yemireyin “İşte, şimdi mukaddes gücümü dışarı çıkartıp Ātavaka (adlı) şeytanın mağrur dağımı yerle bir edeceğim” (DAS/2481-2483) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

körklä kövsäk tokılıg inimiz ärdiñ küvüz a “Güzel kardeşimiz idin ey gururlu!” (AY-X/352-353) (Gulcalı, 2021, s. 168, 267)

küvezlengülüg *beg işi...* “Mağrur bir beyin eşi...” (Maytr./26.6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 75, 208)

küvençeñ: mağrur (Ş. Tekin, 2019b, s. 426) (*bk. küvenç*)

küvençlig: mağrur (Elmalı, 2022, s. 432) (*bk. küvenç*)

küvez: gururlu, mağrur (Gulcalı, 2021, s. 482); gurur (Ş. Tekin, 2019b, s. 426); kibir (Karaayak, 2021, s. 742)

(*küvez* sözünün “gurur, kibir, mağrur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küvenç*)

küvezlengülüg: mağrur (Ş. Tekin, 2019b, s. 426) (*bk. küvenç*)

küzetçilig: koruma (Ayazlı, 2012, s. 326) (*bk. küç*)

küzetdeci: koruyucu (Çetin, 2020b, s. 452) (*bk. közetçi / küzetçi*)

küzetiglig: korunan, gözetilen (Çetin, 2020b, s. 452) (*bk. küglüg*)

küzetmek: koruma, kollama, gözetme (Ölmez, 1991, s. 103); gözetleme (Ayazlı, 2012, s. 326); gözetlemek, korumak (Gulcalı, 2021, s. 483)

(*küzetmek* sözünün “koruma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küç*)

tutmak: tutmak, korumak (Karaayak, 2021, s. 805)

t(ä)ñrim sizin oñaru küzätmäkiñiz küçintä t(ä)ñrili yalañuklı kuvragka keñürü ukıtu bergäy m(ä)n “Tanrım sizin dosdoğru korumanız sayesinde (bu öğreti cevherini) tanrılar ve insanlar topluluğuna genişletip anlatıvereyim” (AY-X/1480-1483) (Gulcalı, 2021, s. 252, 281)

L (Lab – Lug)

lab: (< *Skr. lābha*) bağış, sadaka (Keskin, 2022, s. 651)

[*lab* sözünün “bağış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg (I)*; “sadaka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşı / buşi / poşı / puşi*]

laçın: (< *Moğ. naçin*) doğan, şahin (Gulcalı, 2021, s. 492)

togan: doğan, şahin (T. Tekin, 2013, s. 62)

üç kögürçgän atayı laçınka kovıtur ärkän birisi tutsukup ikägüsi korkınçlıg ozar bolur “Üç güvercin yavrusu (bir) doğan tarafından avlanırken / kovalanırken birisi yakalanıp (diğer) ikisi korkup kaçıyordu” (AY-X/373-375) (Gulcalı, 2021, s. 170, 268)

ürüñ esri toğan kuş men “Ak benekli şahin kuşuyum” (IB/4) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

lagsı: (< *Çin. luò zǐ*) kap, çuval, file (Keskin, 2022, s. 651)

(*lagsı* sözünün “kap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agılık*; “çuval” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çuval*)

tor: (< *Çin. zhào*) file, ağ (Keskin, 2022, s. 743)

on kap çuval-ı lagsı-sı [b]ir kâpâz-lig ton bir yogluk [bö]z iki yarım kalın böz iki [kür]i min birlä bütürüp berz-ün “On kap çuval (ve) kap ile bir pamuklu elbise, bir elbiselik böz, iki yarım kalın böz, iki küri un ile hazırlayıp versin” (HB/BuYön14.4-7) (Keskin, 2022, s. 233, 428)

y(a)ln bir batm(a)n yip bütürüp [] toor satıp berz-ün “Yalın bir batman iplik hazırlayıp [...] file satıp versin” (HB/BuYön07.3-4) (Keskin, 2022, s. 229, 427)

lagzın: domuz (Hamilton, 2020, s. 169)

toņuz: domuz (Keskin, 2022, s. 742)

lagzın ulatı tınlıg-larıg ölürür... “Domuz ve diğer yaratıkları öldürdüklerini...” (PK/III.2-3) (Hamilton, 2020, s. 32)

toņuzı azıgı sınmış “Domuzun azı dişleri kırılmış” (IB/6) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

lakşan / lkşan: (< *Toh.A lakşam ~ Toh.B lakşane < Skr. lakşana*) alamet, işaret (Karaayak, 2021, s. 743); güzellik işaretler (Ayazlı, 2012, s. 326); nişan, ayırıcı işaret (Kılıç Cengiz, 2021, s. 357); ayırt edici işaret, özellik, sıfat (Gulcalı, 2021, s. 492); ayırıcı, belirgin işaret, karakteristik özellik (Elmalı, 2022, s. 433); belirti (Çetin, 2020a, s. 283)

(*lakşan / lkşan* sözünün “alamet, işaret, nişan, belirti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgü / b(e)lgü*; “özellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *darmaya*)

lakşanlıg: (< *Toh.A lakşam ~ Toh.B lakşane < Skr. lakşana + T. lig*) işaretli, alametli (Karaayak, 2021, s. 743); ayırıcı işaretli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 357); belirtisi olan, özelliğe sahip (Gulcalı, 2021, s. 492); nişanlı (Ayazlı, 2012, s. 326)

(*lakşanlıg* sözünün “işaretli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgülig / b(e)lgülig / belgülik*)

naryaglıg: (< *Moş. nairag + T. lig*) alametli, işaretli (Karaayak, 2021, s. 748)

lakşanlıg nayraglıg idok ätözi[n körüp... “İşaretli (ve) alametli kutsal vücudunu görüp...” (ABİT/498) (Karaayak, 2021, s. 106, 265)

lala-: (< ?) ezmek, havanda dövmek (Çetin, 2020a, s. 283)

(*lala-* sözünün “ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*)

laukik: (<< *Skr. laukika*) dünyevi, sıradan hayatın içinde olmak, dinsel olmayan; sıradan insan, dünyevi insan (Elmalı, 2022, s. 433)

(*laukik* sözünün “dünyevi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajunlug/azunlug*)

lenhua / linhua: (< *Çin. lián huā*) nilüfer çiçeği, lotus (Kılıç Cengiz, 2021, s. 357); çiçek (Tokyürek, 2018, s. 895); lotus çiçeği (Hamilton, 2020, s. 169); nilüfer (Çetin, 2020b, s. 453)

(*lenhua / linhua* sözünün “çiçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çeçek*; “lotus çiçeği” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamala*; “nilüfer çiçeği” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kujeşay / kuzışay*)

padum: (< *Toh.B padum* < *Skr. padma*) nilüfer, lotus (Karaayak, 2021, s. 765)

lenhua *b(ä)lgülüğ...* “Lotus işaretli...” (SİTA/139) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 84, 168)

[ka]ltu padum lenhua... “Öyle ki nilüfer çiçeği...” (ABİT/1718) (Karaayak, 2021, s. 221, 356)

lgso / ligso: (< *Tib. legs-so*) iyi, güzel (Gulcalı, 2021, s. 492)

(*lgso / ligso* sözünün “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*)

lin: (< *Toh. leṃ* < *Skr. leṇa*) hücre (Keskin, 2022, s. 652); tavan kirişi (Ş. Tekin, 2019b, s. 427)

piryan: (< *Toh.A paryāṃ* < *Skr. pariyāṇa*) oda, hücre (Karaayak, 2021, s. 766)

ayag-ka tāgimlig-niṃ lin-in piryan-in pintso tutuṃ igälāz-ün “Saygıdeğerin hücresinin Pintso Tutuṃ sahiplensin” (HB/BuYön28.12-13) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

liv: (< *Çin. lì*) yemek, aş (Keskin, 2022, s. 652) (bk. *aş / aşı*)

liv(a)ng: (< *Skr. lavanga*) kuru karanfil (Çetin, 2020a, s. 283)

süküçe: (<< *Skr.*) kuru karanfil (Çetin, 2020a, s. 291)

lō / lu / luu: (< *Çin. long*) ejderha (Wilkins, 2021, s. 457)

naga: (< *Skr. naga*) ejderha, yılan hükümdarı (Ş. Tekin, 2019b, s. 433)

lō kanı ārdinilig balık-ka ordu-ka tāggāy-siz “Ejderhalar hanının mücevherlerle süslü kentine ve sarayına ulaşacaksınız” (PK/XXXIX.2-4) (Hamilton, 2020, s. 50)

luular *yāklār ulatı gandarvelar kinarelar [t]üzi küyü kuzātü tutgay biz [bo nom] ārdinig turkaru* “Ejderhalar, ruhlar, şeytanlar ve ayrıca gandharvalar, kimnaralar vesaire (hepimiz) bu öğretici cevherini daima koruyacağız” (AY-X/1380-1383) (Gulcalı, 2021, s. 244, 280)

lu / luu: (< *Çin. long*) değirmen (Wilkins, 2021, s. 457)

teğirmen: değirmen (Keskin, 2022, s. 730)

luların künçit ikşu kam(iş) osuglug sıkırlar tañarlar “Değirmenler ile susam, şeker kamışı gibi sıkırlar, sarırlar” (Maytr./82.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 254)

lug: buhurdan (Ş. Tekin, 2019b, s. 427)

tütsüglük: buhurdan (Ş. Tekin, 2019b, s. 489)

luglarig birle (kaltı) -mız kardımız .. “Buhurdanları karıştırıp alt-üst ettik” (Maytr./69.8-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 129, 241)

tütsüglük tutup eviniñ kapagında ulug ağır ayamakın kelteçi dıntarlarag... “Buhurdan tutup evinin kapısına büyük bir hürmetle gelen rahipleri...” (Maytr./94.5-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 167, 263)

M [M(a)haboga – Mürki]

m(a)haboga: (<< *Skr. mahābhāga*) misk (Çetin, 2020a, s. 283) (*bk. kin yıpar*)

m(a)habut / mahabut: (<< *Skr. mahābhūt*) element, unsur (Çetin, 2020b, s. 453); unsurlar, elementler (Berbercan, 2016, s. 116); bütün her şeyin özünü oluşturan dört element; yeryüzü (toprak), su, ateş, rüzgâr (hava) (Elmalı, 2022, s. 433)

[*m(a)habut / mahabut* sözünün “unsur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig (II)*]

maharaç / m(a)haraaç / mħaraç: (< *Soğd. mx'r'c* < *Skr. mahārāja*) büyük hükümdar, dünyanın koruyucusu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 358); dört yönü koruyan muhafızlardan her biri (Çetin, 2020a, s. 283)

[*maharaç / m(a)haraaç / mħaraç* sözünün “büyük hükümdar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kan*]

m(a)has(a)t(a)v: (<< *Skr. mahāsattva*) büyük canlı, insan (Tokyürek, 2018, s. 896)

[*m(a)has(a)t(a)v* sözünün “insan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eren*]

mahayan: (<< *Skr. Mahâyāna*) ‘büyük araç’, iki büyük Budist mezhepten biri, Kuzey Budizminin adı (Ölmez, 1991, s. 103-104)

taışeñ: (< *Çin. da cheng*) büyük araç (Karaayak, 2021, s. 782)

mançak / mçnk: (< *Skr. mancaka*) oturacak yer, yatak (Ş. Tekin, 2019b, s. 428); yükseltilmiş zemin, sedir (Elmalı, 2022, s. 434)

(*mançak / mçnk* sözünün “oturacak yer, sedir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *azan*)

orun: yer, konak, mevki; yatak (Elmalı, 2022, s. 441)

töşek: döşek, yatak (Çetin, 2020b, s. 476)

mçnk sunçuk kidiz töşekde ulatı idişin tavarın yalnız erksinip meniñ ol işletdim
“Yatak, dilenci kâsesi, keçe, döşek ve diğer kap kacağı yalnız gasbedip
‘benimdir’ (diye) işlettim” (Maytr./73.23-26) (Ş. Tekin, 2019b, s. 137, 246)

adinlarınıñ y(i)me orunların keterip taşdın kün tapa yadar erti “Başkalarının da
yataklarını kaldırıp dışarıya güneşe doğru yayardı” (DAS/509-511) (Elmalı,
2022, s. 82, 239)

k(e)ntü özi suvka kirip yunup arıtınıp arıg yañı ton kedip ot töşek üze olurzun
“Kendisi suya girip yıkanıp temizlensin, yeni temiz giysiler giysin (ve) ottan
yapılmış döşek üzerine otursun” (AY-VIII/846-849) (Çetin, 2020b, s. 293, 377)

mandal / mantal: (<< *Skr. mandala*) daire, küre, tekerlek, şekil veya diyagram
(Tokyürek, 2018, s. 896); çember (Çetin, 2020b, s. 453); bölge (Ayazlı, 2012, s.
327); sihirli daire, *Buddha* ve *Bodhisattvaların* yerleştirildiği yuvarlak ya da kare
sunak (Çetin, 2020a, s. 284)

(*mandal / mantal* sözünün “tekerlek, daire” anlamıyla eş anlamlı olan söz /
sözler için bk. *çakır / çakir / çak(i)r / çkr / çakr / çkar*; “çember” anlamıyla eş
anlamlı olan söz / sözler için bk. *katake*; “şekil” anlamıyla eş anlamlı olan söz /
sözler için bk. *kep*)

mandal / mantal “bölge”

uguş: soy, nesil; bölge, yer (Elmalı, 2022, s. 482)

uluş: ülke, bölge, il (Hamilton, 2020, s. 187)

antada ken bir arıg ävtä ud mayakı üzä yerin suvap kiçig mandal kılzun “Ondan
sonra temiz bir evde sığır gübresi ile toprağı sıvayıp küçük bir daire oluştursun”
(AY-VI/922-924) (Ayazlı, 2012, s. 135, 175)

çaturdivipıg atl(i)g yertinçü uguşı tep atanur “Caturdvīpa adı ile dünyanın (bir)
bölgesi olarak adlandırılır” (DAS/4452-4454) (Elmalı, 2022, s. 221, 286)

baranas uluştakı kan oğlu taluy-ka kirdi “Benares ülkesindeki hanın oğlu
okyanusa gitti” (PK/A.15-16) (Hamilton, 2020, s. 76)

mandarak / mntark / mntrak: (<< *Skr. mandaraka*) nilüfer çiçeği (Elmalı, 2022, s.
434) (bk. *kujeşay / kuzışay*)

mangal / maṅgal: (< *Toh.A maṅkal* < *Skr. maṅgala*) 1. saadet, talih (Elmalı, 2022,
s. 434); şans, mutluluk (Karaayak, 2021, s. 745); bereket (Kılıç Cengiz, 2021, s.
358); 2. ad, isim (Tokyürek, 2018, s. 896)

[*mangal* / *maṅgal* sözünün “ad, isim, şans, mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at* (I); “saadet, talih” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıv*]

ülçey: (< *Moğ. ülçey*) bereket, talih (Keskin, 2022, s. 768)

alku yertinçüniñ atı maṅgali... “Bütün dünyanın mutluluğu ve bereketi (olan)...” (SİTA/484) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

ıduk kut t(ä)ñrikänimiz-kä ülçäy “İduk Kut hazretimize kutlu (olsun)!” (HB/Ra02.1-2) (Keskin, 2022, s. 275, 442)

manıstan / **manıstan**: manastır, Mani manastırı (T. Tekin, 2013, s. 57)

(*manıstan* / *manıstan* sözünün “manastır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aranyadan* / *aranyadana* / *arayadan* / *aryadan*)

mantra: (<< *Skr. mantra*) büyü, efsun, sihir (Elmalı, 2022, s. 434)

(*mantra* sözünün “büyü, sihir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arvış* / *avış*)

manu: vaşak, yaban kedisi (Gulcalı, 2021, s. 493)

(*manu* sözünün “vaşak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irbiz* / *irpiç*)

maṅ: adım (Ayazlı, 2012, s. 327) (*bk. çıg*)

maṅ-: adım atmak (Ayazlı, 2012, s. 327)

maṅala-: adım atmak, yürümek (Ş. Tekin, 2019b, s. 428)

yadag yorıp adakların irkläyü maṅ sayu maṅ maṅmıışça... “Yaya olarak yürüyüp ayaklarıyla yere basıp (attıkları) her bir adımda...” (AY-VI/336-337) (Ayazlı, 2012, s. 89, 170)

akru akru maṅalayu tükel bilge maytrı burkanka yakın tegip adakınta yinçürü yükünüp ayasın kavışurup ıglayu inçe tip ötüğ ötüñür “Yavaş yavaş yürüyerek mükemmel hikmetli Maytrı Burkan’a yaklaşıp, ayağına kapanarak secdeye varıp ayalarını kavuşturur ve ağlayarak şöyle yalvarır” (Maytr./90.23-27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 164, 261)

maṅala- / **maṅla-**: adım atmak, yürümek (Ş. Tekin, 2019b, s. 428)

(*maṅala-* / *maṅla-* sözünün “yürümek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kez-*; “adım atmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *maṅ-*)

maṅallıg / **maṅgallıg**: (< *Skr. mangala+lıg*) şanslı (Ayazlı, 2012, s. 327); talihli (Karaayak, 2021, s. 745) [*bk. atlag* / *atlıg* / *atl(ı)g*]

mañcı: avcı, izci (Ş. Tekin, 2019b, s. 428)

(*mañcı* sözünün “avcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añcı*)

mañra-: bağırarak (Elmalı, 2022, s. 434); çağırarak (Karaayak, 2021, s. 745)

(*mañra-* sözünün “çağırarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alakır-*; “bağırarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çarla-*)

mar: (< Sry. *mr*) efendi (Keskin, 2022, s. 655) (*bk. beg*)

matar: (< *Toh.A mātar* < *Skr. makara*) canavar, deniz canavarı; balina veya büyük deniz kaplumbağası gibi büyük bir balık görünümündeki canlı (Elmalı, 2022, s. 434)

nayvaziki: (< *Toh.A naivāsik* < *Skr. naivāsika*) canavar, şeytan (Karaayak, 2021, s. 748)

talım: yırtıcılık, yağma, saldırı, yırtma [*vahşi, yırtıcı, canavar*] (Hamilton, 2020, s. 179)

matarnıñ öñüsi (?) üze oluruıp toyunlarıñ okıp inçe tep yarlıkadı “Canavarın yalnızlığı ile oturup rahipleri çağırarak şöyle buyurdu” (DAS/4031-4032) (Elmalı, 2022, s. 207, 281)

ol tag nayvazikisi, sintao bahşı ... “O dağ şeytanları Sintao üstadı...” (ABİT/758) (Karaayak, 2021, s. 130, 287)

talım balık odug erkân saklanmadın tuşar alkını kemi birlä singürür “Canavar balık uyanırken insan dalgınlıkla onunla karşılaşabilir; balık bütün (yolcuları) gemiyle beraber yutar” (PK/XVII.1-4) (Hamilton, 2020, s. 39)

mayak: gübre (Ayazlı, 2012, s. 327) (*bk. arıgsızlık*)

maytrı: (< *Skr. maitri*) sevgi, şefkat (Ş. Tekin, 2019b, s. 428)

(*maytrı* sözünün “sevgi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*)

me: da, de (Keskin, 2022, s. 656) (*bk. ap*)

mekke: (< *Çin. mò*) siyah; mürekkep (Elmalı, 2022, s. 434)

(*mekke* sözünün “siyah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kara*)

meñi: sevinç, mutluluk, neşe, huzur (Ayazlı, 2012, s. 328); saadet (Ş. Tekin, 2019b, s. 429)

[*meñi* sözünün “huzur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*; “saadet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıv*]

meñi “sevinç, neşe”

ögirmek: sevinme, kıvanma, sevinç (Ölmez, 1991, s. 107)

ögrünç: mutluluk, sevinç (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

sevinç: neşe, sevinç, mutluluk (Elmalı, 2022, s. 455)

utlı: karşılık; sevinç (Elmalı, 2022, s. 484)

bo ok avant tıtag üzä ötrü ç(a)mbudivip yertinçütä ençgü äsängü mäñi ögrünçü üküş tälim bodun kara köp kalın bolur “Bu nedenden ötürü Jambudvîpa dünyasında huzur ve sevinç çok halk da kalabalık olur” (AY-VI/175-178) (Ayazlı, 2012, s. 78, 168)

kamag tınl(ı)g-lar-nıng kılmuş edgü-leringe iyin ögirmek... “Bütün canlıların işlemiş (oldukları) iyi (davranış)larından dolayı sevinmek...” (AY-III/149.11-12) (Ölmez, 1991, s. 41)

amıtı köñülündeki ne busuşuñ sakınçıñ erser meni körmüş sevinçke ırak tarkargıl “Şimdi gönlünde ne kederin (var) ise, beni görme sevinciyle bunları uzaklaştır” (DAS/2478-2480) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

kayu tınl(ı)glarınıñ utlısı sevinçsiz kılmuşları “Nice canlının sevincinin (engellendiğini) mutsuz kılındığını (gör)” (DAS/378-379) (Elmalı, 2022, s. 78, 237)

meñilig: sevinçli, mutlu, neşeli, huzurlu (Gulcalı, 2021, s. 494); mutluluk; yararlı, faydalı (Karaayak, 2021, s. 745); mesut (Ş. Tekin, 2019b, s. 430); çok mutlu (Hamilton, 2020, s. 170); sağlıklı (Berbercan, 2016, s. 116)

[*meñilig* sözünün “huzurlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “sağlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrırsız*; “yararlı, faydalı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asaglag / asaglig / asıglıg*; “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*; “mutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençgülüg / inçgülüg*; “mesut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıvlıg*]

meñilig s “sevinçli, neşeli”

ögirmeklig: sevinçli, ‘sevinmekli’ (Ölmez, 1991, s. 107)

ögrünçlüg: sevinçli, neşeli (Gulcalı, 2021, s. 504)

sevinçeñ: neşeli, sevinçli (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

sevinçlig: sevinçli, neşeli (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

seviniri: sevinçli, mutlu (Çetin, 2020b, s. 465)

yalıg: güler yüzlü, neşeli, şen (T. Tekin, 2013, s. 65)

*kaçan yalanuklar bo montag **menjilig** toñalıg **ögrünçlüg** sevinçlig boltuklarında ötrü ançada bo nom erdinig artukrak ayazunlar ağırlazunlar* “Her ne zaman insanlar bunun gibi (ve) sevinçli olursa o zaman bu öğreti mücevherine daha çok hürmet etsinler” (AY-VIII/732-736) (Çetin, 2020b, s. 283, 375)

*ol tınl(i)g-lar bo iyin **ögirmek-lig** yig ögretigde üzüksiz tut-çı ürüg uzatı ögretinmiş k(e)rgek* “O canlılar bundan dolayı sevinilesi daha iyi dersi kesintisiz, sürekli, uzun süre öğrenmiş (olsalar) gerek.” (AY-III/157.4-7) (Ölmez, 1991, s. 46)

*kim yime (ögrünçe)ñ **sevinçeñ** köñüllüg erserler...* “Sevinçli, neşeli olanlar...” (Maytr./83.16-18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 153, 255)

*utru eki **yalıg** kişi oğlın sokuşmış* “(Bu yol tanrısı) güler yüzlü iki insanoğluna rastlamış” (IB/2) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

mensiz: bensiz, insansız, boş (Ölmez, 1991, s. 104); benliksiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 430)

(*mensiz* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “insansız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kişisiz*)

meñ: yem, yiyecek, aş, besin (Ölmez, 1991, s. 104); av (T. Tekin, 2013, s. 58)

[*meñ* sözünün “yiyecek, aş, besin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşı*; “av” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eñ (II)*]

yumşak: 1. yumuşak 2. yumuşak yiyecek, yem (Gulcalı, 2021, s. 559)

*irinç y(a)rlıg tınl(i)g-larka **meng** saçmak...* “Zavallı, sefil canlılara yem saçmak...” (AY-III/169.9-10) (Ölmez, 1991, s. 55)

*yeti anükläri avıp **mäuñ yumşak** tiläğü ok täginç bulmayukka anın açmak suvsamak ämgäk üzä sıkılıp yanturu yänä öz anüklärin yegäli kılınur* “Yedi yavrusu (onun) etrafında toplanıp yiyecek isteyip de bulamayınca açlık susuzluk eziyetinden sıkılarak yine (dönüp) kendi yavrularını yemek üzeredir” (AY-X/128-132) (Gulcalı, 2021, s. 153, 265)

meñgü / meñgün / meñigü / meñü: daimî, kalıcı, ebedî, ölümsüz (Gulcalı, 2021, s. 494); sonsuz (Özbay, 2019, s. 151); baki (Elmalı, 2022, s. 435); bengi (Ölmez, 1991, s. 104)

(*meñgü / meñgün / meñigü / meñü* sözünün “daimî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “ebedî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apamuluk*; “kalıcı, baki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agmaksız*; “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “ölümsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırta*)

meñülüg: ölümsüz, bengi, sonsuz, kalıcı (Ölmez, 1991, s. 104)

mengü *mengi erip inçip mengü tip adkandaçı körüm-ke sanmaz* “Sonsuz huzur olup, ancak sonsuz diyerek bağlanılacak görünüşten saymaz” (AY-III/165.9-11) (Ölmez, 1991, s. 52)

artamaksız mengülüg nom-ug artamaksız mengülüg asığ-ıg birtem-leti tanuklayı y(a)rlıkadı erser... “Bozulmasız, sonsuz öğretiyi; bozulmasız, sonsuz yararı bütünüyle tanıtlatıp buyurdu ise...” (AY-III/173.1-3) (Ölmez, 1991, s. 58)

meñile-: sevinmek, mutlu olmak (Çetin, 2020b, s. 454); neşelenmek (Ayazlı, 2012, s. 328); eğlenmek (Elmalı, 2022, s. 435); sevinci tatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 430)

(*meñile-* sözünün “sevinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amran-*; “eğlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilinçüle-*; “mutlu olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kutad-*)

sevin-: sevinmek, neşelenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 457)

kim ol eliglär hanlar öz öz k(ä)ntü k(ä)ntü el uluşlarında ärk tartıp mäñi mäñiläp *ilkidäki kılmış kazganmış buyan ädgü kılınç tüşin uthısın aşayurlar* “O hükümdarların her birisi kendi ülkelerinde güçlenip, mutlu olup başlangıçta kazanmış oldukları erdemlerin semeresini alırlar” (AY-VI/154-159) (Ayazlı, 2012, s. 76, 168)

ölürü turmuşın körüp ögirdimiz sevintimiz “Öldürmekte olduğunu görüp sevindik” (Maytr./78.51-53) (Ş. Tekin, 2019b, s. 145, 250-251)

meñilet-: sevindirmek, mutlu kılmak (Gulcalı, 2021, s. 494)

ögirtdür-: sevindirmek (Tokyürek, 2018, s. 913)

ögirtir-: sevindirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 443)

sevintür-: sevindirmek (Elmalı, 2022, s. 455)

nom buşılıg mäñi üzä mäñilätgülük “Öğreti sevinciyle (dharma sadakasıyla) sevindirmelidir” (AY-X/243-244) (Gulcalı, 2021, s. 161, 266)

ün bilgä bilig ornın ukmak ärsär köni kertkünçlüg sav üzä tın(ı)glarig ögirtdürüp yıña(k bilgä) biligig bilmäk ärür “Gramer bilgi yerini (ilmini) anlamak, doğru imanlı söz ile canlıları sevindirme yönü (olan) bilgiyi bilmektir” (AY-IV/1359-1363) (Tokyürek, 2018, s. 415, 579)

teñri yalañukug ögirtürü sevintürü “Tanrıları ve insanları sevindirir” (Maytr./52.33-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 108, 229)

meñisiz: huzursuz (Tokyürek, 2018, s. 897) (*bk. inçsiz*)

meñiz: beniz, yüzün rengi, görünüş, yüz, çehre (Ayazlı, 2012, s. 328); güzellik (Berbercan, 2016, s. 116); görünüm (Elmalı, 2022, s. 435)

[*meñiz* sözünün “görünüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ent(i)ki*; “güzellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig / itig*; “çehre,

görünüş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın (II)*; “yüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtış*]

öñ: beniz, renk (Berbercan, 2016, s. 124)

öñünüz meñizñiz etigin üküş kişiler körügseyür “Yüzünüzü ve davranış(lar)ınızı birçok kişi görmek ister” (AY-VII/867-869) (Çetin, 2020a, s. 208, 227)

sol köziniñ yürün karakı öñi kırtışı tegşilser tili agızı yime kararıp burunı öwişip kötitser kulgakı tilgeni itigi öñi bolsar öñrekide altın irini boş bolup kodı salınsar yime ölür “(Hastanın) sol gözünün beyaz kısmı, rengi değiştiğinde, dili, ağzı da kararıp burnu kasılıp kötü hale geldiğinde; kulağı, (diğer) uzuvları, (vücut) yapısı öncekinden (önceki haline göre) farklılaştığında, alt dudağı boşalıp (gevşeyip) aşağı salındığında da (hasta) ölür” (OB/11.12-18) (Berbercan, 2016, s. 45, 64-65)

meñizet- / meñzet-: benzetmek (Elmalı, 2022, s. 435)

okşat-: benzetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 437)

yöleşdür-: benzetmek, karşılaştırmak (Ölmez, 1991, s. 125)

kut t(e)ñrisiñe meñizetgülük teg br(a)hmadate atl(ı)g elig han beg bar erti “Saadet tanrısına benzetilecek kadar (özellikleri olan) Brahmadatta adlı (bir) hükümdar vardı” (DAS/3107-3108) (Elmalı, 2022, s. 176, 270)

bir tü evinin kök kalıkka okşatgalı bolmaz “Bir parça saç göğe müşabih olamaz” (Maytr./38.16-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 89, 216)

anı üçün y(e)me kavşiki-y-a ötügeçi bolmak-tın tör(ü)miş buyan edgü kılınç ülgülençsiz tenglençsiz yöleştürgülüksüz titir “İşte o sebepledir ki, ey Kauśika, ricacı olmaktan meydana gelmiş iyi davranış hadsiz hesapsız (ve) dahi benzersizdir” (AY-III/163.11-14) (Ölmez, 1991, s. 51)

meñizlig: çehreli, yüzlü, görünüşlü (Elmalı, 2022, s. 435); güzel, yakışıklı, alımlı, benizli (Ölmez, 1991, s. 104); (güzel) yüzlü (Gulcalı, 2021, s. 494)

(*meñizlig* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “çehreli, yüzlü, görünüşlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtışlıg*; “yakışıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körklig / körklüg*)

meñizsiz: renksiz, soluk (Ş. Tekin, 2019b, s. 430)

ölez: solgun, renksiz (Gulcalı, 2021, s. 504)

öñsüz: renksiz, soluk (Ş. Tekin, 2019b, s. 446)

çikin bodlug öñsüz meñiz(siz) ...-suz yalañuklarıg belgürtir “İbrişim boylu, renksiz, soluk ... insanları zuhur ettirir” (Maytr./101.42-43) (Ş. Tekin, 2019b, s. 172, 266)

buluñ yıñak kararıp öläz boltı küñ t(ä)ñri “Her taraf kararıp soluk (ışıksız) oldu güneş” (AY-X/325-326) (Gulcalı, 2021, s. 167, 267)

meñülüg: ölümsüz, bengi, sonsuz, kalıcı (Ölmez, 1991, s. 104); sonsuz olan, ebedî olan (Gulcalı, 2021, s. 494)

(*meñülüg* sözünün “kalıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agmaksız*; “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “ölümsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırta*; “bengi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñgü* / *meñgün* / *meñigü* / *meñü*)

meñüsüz: geçici, dayanıksız, ebedî olmayan, fâni (Gulcalı, 2021, s. 494)

(*meñüsüz* sözünün “geçici, dayanıksız, fâni” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*)

mintada / mintide / montada / muntada / muntuda: bunda, bundan (Elmalı, 2022, s. 435); bundan da, daha; buradan (Gulcalı, 2021, s. 495); burada (Karaayak, 2021, s. 747)

(*mintada / mintide / montada / muntada / muntuda* sözünün “bundan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anta*; “daha” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*)

mintada / mintide / montada / muntada / muntuda “bunda, buradan, burada”

monta: bundan, bunda (Karaayak, 2021, s. 747); buradan (Elmalı, 2022, s. 436); burada (Çetin, 2020a, s. 284)

mundırtın: buradan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359)

ay meniñ kızım bilge biligin mintada utduñ yegeditiñ “Ey, benim kızım! Bilgeliğinle bunun da üstesinden geldin” (DAS/1128-1129) (Elmalı, 2022, s. 104, 246)

inçip monta abita burhanıg koluladaçı tınl(ı)glar iki törlüg bolur “Fakat bunda Amitābha Buddha’yı düşünecek canlılar iki türlü olur” (ABİT/1341-1342) (Karaayak, 2021, s. 186, 328)

munta togup sıgun mıygak başlıg ımgı teke adgırak sukak başlıg tamulug tınlıglar kelip üç adrı süñün olarnı oksuz teginçsiz öz konukra sançarlar tartarlar “Burada doğduktan sonra geyik başlı, dağ keçisi, teke, erkek geyik, beyaz geyik başlı (olan) cehennemlik yaratıklar gelip üç cevherli mızrakları ile bunları gelişigüzel kendi yakınındaki komşusunu vururlar, çekerler” (Maytr./75.12-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 141, 248)

mintın / mintin: hatta (Çetin, 2020a, s. 284); hiç olmazsa, en azından, bari (Tokyürek, 2018, s. 897)

(*mintın / mintin* sözünün “hatta, hiç olmazsa, en azından” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. ‘eng’*mintın / eñ mintın (mintin) / ’eñ mintin*)

midik: (< Soğd. *myd'kk*) ruhban sınıfından olmayan (Karaayak, 2021, s. 746)

partagčan: (<< Skr. *prthagjana*) ruhban sınıfından olmayan, sıradan bir Budist öğretici (Karaayak, 2021, s. 766)

k(a)ltı [al]ku midik partagčan tınlıqlar başlagsız üdtin bärü beş törlüg küsänçig mänılärkä ägrikgülük balguluk bolup altı yollarta ävrilip tägzinip kamağ açığ tarka ämgäklärig täginürlär aşayurlar “Öyle ki bütün ruhban sınıfından olmayan canlılar, ezelden beri beş türlü arzu edilen mutluluklara karışıp altı yollardan dönüp, bütün acıları, eziyetleri (ve) sıkıntıları kabullenirler, acı çekerler” (ABİT/533-537) (Karaayak, 2021, s. 109, 269)

min: (< Çin. *miàn*) un (Keskin, 2022, s. 662)

un: un (Keskin, 2022, s. 763)

[...] *y[ü]rüy min [...al]ıp bertim* “[...] beyaz un [...] alıp verdim” (HB/Çeş68.1-3) (Keskin, 2022, s. 311, 459)

beçin yıl biry(e)g(i)rminç ay on y(a)ñıka biz basa t(ä)mir käd t(a)ş bilän açığ-ka kod-ar apra [=arpa] kümüş-intä 'ädgü unın-ta-kı bir şığ iki küri apra-nıñ üç s(i)tır altı bakır kümüş altın(i)z “Maymun yılı on birinci ayın onuncu gününde biz Basa Tâmir ve Kâd Taş, ambara konacak arpa için bir şığ iki küri arpa; iyi un için de üç sıtır altı bakır gümüş aldık” (HB/Çeş76.1-6) (Keskin, 2022, s. 314-315, 461)

min- / mün-: binmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 430); sürmek (Keskin, 2022, s. 665)

(*min- / mün-* sözünün “binmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtın-*)

sür-: sürmek, sevk etmek (Keskin, 2022, s. 710)

ögüz buka müñü üç at tört äşgäk azuk yüdgü bir äşgäk “Ögüz Buka’ya binilecek üç at, dört eşek, azık taşıyabilecek bir eşek” (HB/BuYön64.1-3) (Keskin, 2022, s. 257, 437)

miñü: binek hayvanı (Ş. Tekin, 2019b, s. 431) [*bk. at (II)*]

monavira: (<< Skr. *manaḥsilā*) kırmızı arsenik, arsenik sülfid (Çetin, 2020a, s. 284)

v(i)rgersün: (< ?) (Skr. *manaḥsilā*) kırmızı arsenic (Çetin, 2020a, s. 302)

monça / munça: bunca, böyle, böylesi, bu şekilde (Elmalı, 2022, s. 436); böylece (Çetin, 2020a, s. 284); böylesine (Özbay, 2019, s. 151); bu kadar (Keskin, 2022, s. 664); bunun kadar (Ş. Tekin, 2019b, s. 432)

(*monça / munça* sözünün “böyle, böylece, bu şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “böylesi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antag*; “böylesine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

ertökteg / ertük'teg / ertükteğ; “bunca, bu kadar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançama*)

monçuk: boncuk, değerli mücevher (Çetin, 2020a, s. 284); inci, değerli taş (Elmalı, 2022, s. 436); inci boncuk, ziynet eşyası (Çetin, 2020b, s. 454); incik boncuk, taş vb.nden boncuk (Hamilton, 2020, s. 170); tespih (Karaayak, 2021, s. 746)

(*monçuk* sözünün “inci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çintamani / çintemeni*; “değerli taş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erdini / erdni / ertini / ratna*)

şi: [$< (?)$] tespih (Karaayak, 2021, s. 781)

oñ eligintä şî monçuk tutup... “Sağ elinde tespih tutup...” (ABİT/1503) (Karaayak, 2021, s. 200, 341)

monçulayu / munçulayu: böylesine, bu şekilde, böyle, bunca, bu kadar (Elmalı, 2022, s. 436); bu biçimde (Ş. Tekin, 2019a, s. 45); bunun gibi (Tokyürek, 2018, s. 897); böylece (Çetin, 2020a, s. 284); böyle yaparak (Hamilton, 2020, s. 170)

(*monçulayu / munçulayu* sözünün “bu şekilde, böyle, böylece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “bunca, bu kadar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançama*; “böylesine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ertökteg/ertük'teg/ertükteğ*; “bunun gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançulayu / anjulayu*)

yañlıg: gibi, bu biçimde (Ayazlı, 2012, s. 360)

munçulayu tañ adınçığ alp erdemin kamağ tınlıglarka asıg tusu kılı kutgarur “Bütün canlı varlıklara işte bu derece hayret verici, seçkin fedakârlık fazileti ile fayda sağlar, (onları) kurtarır” (KİP/149-150) (Ş. Tekin, 2019a, s. 16, 23)

nomçika bo muntag yañlıg ağır ayag kılmuş k(ä)rgäk “Öğretmenine bu şekilde saygı göstermeli” (AY-VI/412-413) (Ayazlı, 2012, s. 95, 171)

monda / monta / munta: burada (Gulcalı, 2021, s. 495); bundan, bunda (Karaayak, 2021, s. 747); buradan (Elmalı, 2022, s. 436); buraya (Ş. Tekin, 2019b, s. 432)

(*monda / monta / munta* sözünün “bundan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anta*; “buradan, burada, bunda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mintada / mintide / montada / muntada / muntuda*; “buraya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *berü*)

mondag / montag / muntag: bunun gibi, böyle, böylesi, bu şekilde (Elmalı, 2022, s. 436); benzeri (Gulcalı, 2021, s. 495); benzer (Tokyürek, 2018, s. 897)

(*mondag / montag / muntag* sözünün “böyle, bu şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “bunun gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançulayu / anjulayu*; “böylesi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antag*)

nikişi: (< *Skr. nikaşa*) benzer (Ş. Tekin, 2019b, s. 434)

ogşatı: benzer (Ayazlı, 2012, s. 331)

osuglug: gibi, benzer (Elmalı, 2022, s. 442)

tuş: arkadaş, benzer, eş, denk (Hamilton, 2020, s. 185)

ulatı: başka, diğer, benzer; ve (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368)

y(a)ŋ: (< *Çin.yàng*) tarz, şekil, benzer (Tokyürek, 2018, s. 984)

yanlıg: (< *Çin. yang+lıg*) eş, benzer; şekilli (Berbercan, 2016, s. 146)

yüleşi: benzer, müşabih (Ş. Tekin, 2019b, s. 515)

yüleşürü: benzeri (Gulcalı, 2021, s. 560)

bo muntag yanlıg ilinçsiz tutunçsuz küşüşsüz köñülläri üzä... “Bunun gibi bağısız, arzusuz gönülleri ile...” (AY-IV/393-394) (Tokyürek, 2018, s. 351-352, 567)

çintan nikişi birle kataglıg edgü yıdlag kuzışay muntark ulatı teñridem hua çeçekler yüzken yağmur osuglug yağıtılar “Sandal ağacı nikişi (?) ile pek güzel kokulu nilüfer çiçeklerini ve diğer semavi çiçekleri durmadan yağmur gibi yağdırdılar” (Maytr./18.34-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

t(ä)ŋrim sizin yüzünüz tolun ayka ogşatı ärür “Tanrım sizin yüzünüz dolunaya benzer” (AY-VI/1132-1133) (Ayazlı, 2012, s. 151, 178)

siñirgelir osuglug kılınıp “(Onu) yutacakmış gibi hazırlandılar” (DAS/3502) (Elmalı, 2022, s. 189, 274)

säkiz türlüg üdsüz ölümtä ulatılarta umug ınag boltaçı ärür “Sekiz türlü zamansız ölüme ve benzerine çare ve umut olacaktır” (SİTA/130-132) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 83, 168)

inçip bodis(a)t(a)vlar bo muntag yañın bo bo täriñ nomlarnıñ yañın osugin okıtdaçı körkitdäçi... “Şöyle (ki) Bodhisattvalar böyle bu şekilde bu derin öğretilerin benzerini okutacak, gösterecek...” (AY-IV/1212-1214) (Tokyürek, 2018, s. 405, 578)

ot em birip barçanı bir yanlıg inç kılı “İlaç verip hepsini aynı şekilde sıhhatli kıldı” (OB/14.2-3) (Berbercan, 2016, s. 48, 67)

hormuzta teñrike yüleşi ilig kan bar “Tanrı Ezrua’ya benzeyen bir hükümdar vardır” (Maytr./13.49-51) (Ş. Tekin, 2019b, s. 61, 200)

arıtı boltukmaz yülüşürüğün yülüştürüp bilgäli “(Fazilet denizinizin) benzerini kıyaslayıp bilmek asla mümkün değildir” (AY-X/977-978) (Gulcalı, 2021, s. 214, 275)

monılayu: böyle, böylece (Çetin, 2020a, s. 284) (*bk. ança / anıça*)

möğre-: böğürmek, kükremek (Gulcalı, 2021, s. 495)

(*möğre-* sözünün “kükremek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etine-*)

msydr: (< *Soğd. msyōr*) (Nesturi) Hristiyan, papaz (Keskin, 2022, s. 664)

(*msydr* sözünün “Hristiyan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erkegün*)

mudur: (<< *Skr. mudrā*) el hareketleri, pozisyonları (Karaayak, 2021, s. 747); ilahi niteliklerin gövde üzerindeki işaretleri, tezahür; işaret, mühür, alamet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359)

[*mudur* sözünün “alamet, işaret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgü / b(e)lgü*; “mühür” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çug (III)*]

mukuytu: (*Skr. musta*) kırkboğum, topalak (Çetin, 2020a, s. 285)

topulgak: (*Skr. musta*) kırkboğum, topalak (Çetin, 2020a, s. 296)

muna: işte, bak (Ş. Tekin, 2019b, s. 432); işte şimdi, böyle (Elmalı, 2022, s. 436)

(*muna* sözünün “böyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*)

munaçi: işte, işte böyle (Elmalı, 2022, s. 436)

una: işte, şimdi (Gulcalı, 2021, s. 542)

muna *kün burnı toga kelti* “İşte gün burnu doğup geldi” (Maytr./37.9-10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 88, 215)

munaçi *m(e)n sizlerke isig öz bergelir üçün yakın keltim* “İşte ben sizlere hayat vermek için yanınıza geldim” (DAS/1708-1709) (Elmalı, 2022, s. 125, 254)

una *amtı bi[l]iñ toyınlar a* “İşte şimdi biliniz ey rahipler!” (AY-X/888-889) (Gulcalı, 2021, s. 207, 274)

munaçi/munaçi: işte, işte böyle (Elmalı, 2022, s. 436)

(*munaçi/munaçi* sözünün “işte” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *muna*)

mundırtın: buradan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359) (*bk. muntada / mintide / montada / muntada / muntuda*)

muniça: bunun gibi (Keskin, 2022, s. 664) (*bk. ançulayu / anjulayu*)

muntın: bundan (Keskin, 2022, s. 664) (*bk. anta*)

muntuz: geri zekâlı, aptal, şaşkın (Hamilton, 2020, s. 170)

(*muntuz* sözünün “aptal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. kal*)

munun: böyle, bununla (Keskin, 2022, s. 664)

(*munun* sözünün “böyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. ança / anıça*)

muğ: kaygı, sıkıntı, güçlük, derin üzüntü, mutsuzluk, üzüntü, çöküntü (Hamilton, 2020, s. 171); dert, acı (Ş. Tekin, 2019a, s. 45); keder (Gulcalı, 2021, s. 495)

(*muğ* sözünün “acı, sıkıntı, keder, üzüntü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. açığ / açag*; “güçlük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. agar / ağır*; “dert, derin üzüntü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. busuş / buşuş*; “kaygı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. kadgu / kaygu*)

muğad-: şaşmak, şaşırmak, hayret etmek (Elmalı, 2022, s. 436); sıkıntı duymak (Berbercan, 2016, s. 117)

(*muğad-* sözünün “şaşırmak, hayret etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. adın-*)

şaş-: şaşmak (Çetin, 2020a, s. 292)

tañla-: şaşmak, şaşırmak, hayret etmek (Ölmez, 1991, s. 112);

sıkıntı duymak (Berbercan, 2016, s. 131)

tarıt-: rahatsız olmak, sıkıntı duymak (Berbercan, 2016, s. 131)

köñülinge muğadıp tañlap terkin yigirmi ulug yaña birtürü yarlıkadı “(Hükümdar) sıkıntı duyup acilen (Otaçı Beg’e) yirmi büyük fil verdirmeyi buyurdu” (OB/20.1-2) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

küsüşte şaşmaz tegşilmez “Arzudan şaşmazlar” (AY-VII/110) (Çetin, 2020a, s. 146, 216)

kiçig yigit yaşında saçı başı yürüñ erser üküş tarıtıp öwkeçi erser... “Küçük genç yaşında saçı başı beyaz ise, çok darlanıp öfkeci ise...” (OB/10.8-10) (Berbercan, 2016, s. 44, 63)

muḡadinçig: fevkalade, acayip, şaşırtıcı (Ayazlı, 2012, s. 329); hayrete şayan (Ş. Tekin, 2019b, s. 432); şaşılası, olağanüstü (Çetin, 2020a, s. 285); şaşırtan, hayran bırakan (Karaayak, 2021, s. 747); hayret verici (Çetin, 2020b, s. 455)

[*muḡadinçig* sözünün “hayrete şayan, şaşırtıcı, olağanüstü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adinçig* / *adinsig*; “fevkalade” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aḡ* (II)]

muḡadinçig “acayip, şaşırtan, hayran bırakan, hayret verici”

taḡ: hayret verici (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

taḡlançig: fevkalade, acayip, şaşırtıcı (Ayazlı, 2012, s. 341); hayran bırakan, şaşırtan, (Karaayak, 2021, s. 784)

taḡl<a>nçig muḡadinçig ulug y(a)r[uk] yal[trik]... “Hayran bırakan (ve) şaşırtan yüce parıltılı ışığı...” (ABİT/1003) (Karaayak, 2021, s. 154, 304)

munçulayu taḡ adinçig alp erdemin kamag tınlıglarka asıg tusu kılı kutgarur “Bütün canlı varlıklara işte bu derece hayret verici, seçkin fedakârlık fazileti ile fayda sağlar, (onları) kurtarır” (KİP/149-150) (Ş. Tekin, 2019a, s. 16, 23)

muḡkul: sikkın, perişan, bön (Gulcalı, 2021, s. 496)

yarlıg: sefil, perişan (Ş. Tekin, 2019b, s. 503)

muḡkul bolup kal tälvä tuymaz bilmâz boltular “Deliye dönüp duymaz/hissetmez oldular” (AY-X/626-627) (Gulcalı, 2021, s. 187, 270-271)

irinç yarlıg tınlıglarıg... “Sefil, perişan yaratıkları...” (Maytr./82.27) (Ş. Tekin, 2019b, s. 152, 254)

muḡlug: kederli (T. Tekin, 2013, s. 58) (*bk. busuşlug*)

muḡsuz: dertsiz (Wilkens, 2021, s. 481) (*bk. agrıgsız*)

murvand: [$<<$ *Skr. murvanda* (?)] değerli, kıymetli (?) (Elmalı, 2022, s. 436)

(*murvand* sözünün “değerli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “kıymetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erdini* / *erdni* / *ertini* / *ratna*)

murwa: kehanet, işaret (önsezi) (Özbay, 2019, s. 151)

(*murwa* sözünün “kehanet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkış*; “işaret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgü* / *b(e)lgü*)

mün (I): günah, suç, kabahat, kötü davranış (Ölmez, 1991, s. 104); kusur (Gulcalı, 2021, s. 496); kötü (Ş. Tekin, 2019b, s. 432); hata (Çetin, 2020b, s. 455)

[*mün (I)* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg* / *ayıg* / *anıg*; “kusur, hata” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aḡ (I)*; “suç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *astar*]

mün (I) “kabahat, kötü davranış”

tsuy: (< Çin. *tsui*) günah, suç, (dince) yasaklanmış davranış, kötü davranış (Ölmez, 1991, s. 116)

yazok: günah, suç, kabahat (Özbay, 2019, s. 155)

mün kadag söz-ledim eraser... “Suç(ları) ve kabahat(leri) (olduğunu) söyledim ise...” (AY-III/135.7) (Ölmez, 1991, s. 28)

muni munçulayu türe büke kılmış ku[v]ratmış kop türlüğ tsuy irinçü ağır ayıg kılınç-larımın... “Bunu, bu şekilde dürüp bükerek, yapmış, biriktirmiş (olduğum) çok sayıdaki suç(larımı) kötü davranışlarımı...” (AY-III/137.3-6) (Ölmez, 1991, s. 31)

kün sayu ay sayu suy yazok kılur biz “Her gün, her ay günah işliyoruz” (HU/371-373) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

mün (II): çorba, aş (Keskin, 2022, s. 665)

[*mün (II)* sözünün “aş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş* / *aşı*]

mün- / müne-: aşağılamak, ayıplamak (Elmalı, 2022, s. 437); kötülemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 433)

[*mün- / müne-* sözünün “aşağılamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar-* (I); “ayıplamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıçur-*; “kötülemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akla-*]

müngülük: taşıt, binit (Çetin, 2020a, s. 285)

(*müngülük* sözünün “taşıt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kölök* / *kölük*)

münsüz: günahsız, hatasız (Gulcalı, 2021, s. 496); kusursuz (Çetin, 2020b, s. 455); masum (Elmalı, 2022, s. 437)

(*münsüz* sözünün “hatasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsüksüz* / *egsüksüz* / *eksüksüz*; “kusursuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eziğsüz*)

yazınçsız: günahsız, temiz (Tokyürek, 2018, s. 987)

yazuksuz: günahsız (Ayazlı, 2012, s. 361)

altı [p(a)ramitlarig bışrunmaklıg] münsüz kadagsız üç törlüg kılınçlarıñız ol “Hatasız üç çeşit ameliniz altı uygulamayı gerçekleştirir” (AY-X/1259-1261) (Gulcalı, 2021, s. 235, 278)

ürüg uzatı b(ä)k katıg yazınçsızın arıg küzätürlär tutarlar “Daima günahsız (olarak) temiz(ce) yardım ederler, gözetirler” (AY-IV/154-155) (Tokyürek, 2018, s. 334, 563)

yazoksuz *kişig näçä kovlad(ı)m(ı)z ärsär...* “Günahsız birine ne kadar iftira attıysak...” (HU/141-142) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

mürki: (<< *Skr. mürkha*) aptal, cahil (Tokyürek, 2018, s. 898)

(*mürki* sözünün “cahil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biligsiz*; “aptal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kal*)

N (Naga – Noyın)

naga: (< *Skr. naga*) ejderha, yılan hükümdarı (Ş. Tekin, 2019b, s. 433)

(*naga* sözünün “ejderha” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *lō / lu / luu*)

namo: (<< *Skr. namaḥ*) eğilme, saygı, tazim, hürmet (Elmalı, 2022, s. 437); sığınma (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359)

(*namo* sözünün “saygı, hürmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “tazim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayag*; “eğilme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *’eñitmek*)

namo stute: (<< *Skr. namo stuti*) saygı, övgü (Karaayak, 2021, s. 748)

(*namo stute* sözünün “saygı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “övgü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkış*)

nara: (< *Skr. naraka*) cehennem (Ş. Tekin, 2019b, s. 433)

tamu: (< *Soğd. tm-*) cehennem (Gulcalı, 2021, s. 519)

tamulug: (*Soğd. +T.*) cehennem (Tokyürek, 2018, s. 932)

amarıları örtlüg yalınlig kızıl bakırlag naralar *içinte beklenmiş* “Bazıları kızgın, alevli, kızıl bakırlı cehennemler içinde bağlanmış” (Maytr./68.19-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 241)

tamu *kap(ı)gıña azguruglı yolka* “Cehennem kapısına saptıran yola (nasıl girilir)?” (HU/164-165) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

tük tümän tınlg-larig kutkartıngız tünärig tamu-tın tözüniñ ozkurtunguz
 “Sonsuz sayıda canlı varlığı kurtardın ve hepsini karanlık cehennemden
 kurtardın” (TT-III/67-68) (Bang ve Gabain, 1930, s. 190-191)

nara: (<< *Skr. nāra*) insana ait, insanı içeren, ölümlü, insan (Elmalı, 2022, s. 437)

(*nara* sözünün “insan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eren*)

nara “ölümlü”

ölmeklig: ölümlü, ölmekli (Ayazlı, 2012, s. 334)

ölümçi: ölümlü, ölüme mahkum (Elmalı, 2022, s. 445)

ölümlüg: ölümlü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

[öl]ümçi [ki]şiniñ ölgelir erken korkınçı [ne]teg osuglug bolur “Ölüme
 mahkum birisinin ölmek üzere iken korkusu nasıl olur?” (DAS/193-194)
 (Elmalı, 2022, s. 71, 235)

narayan: (<< *Skr. nārāyaṇa*) erkekçe, güçlü (Tokyürek, 2018, s. 898)

(*narayan* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*)

naryag / nayrag: (< *Moğ. nairag*) işaret, alamet (Karaayak, 2021, s. 748) [*bk. belgü / b(e)lgü*]

naryaglıg/nayraglıg: (< *Moğ. nairag + T. lig*) alametli, işaretli (Karaayak, 2021, s. 748)

(*naryaglıg / nayraglıg* sözünün “işaretli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgülig / b(e)lgülig / belgülik*; “alametli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *lakşanlıg*)

nayut: (<< *Skr. nayuta*) sonsuz, çok, sayısız, sayılamayacak kadar çok (Ölmez, 1991, s. 104); büyük bir sayı (Ş. Tekin, 2019b, s. 433)

(*nayut* sözünün “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “sayısız, sayılamayacak kadar çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*)

nayvaziki: (< *Toh.A naivāsik* < *Skr. naivāsika*) canavar, şeytan (Karaayak, 2021, s. 748)

(*nayvaziki* sözünün “şeytan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asur/ asurı*; “canavar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *matar*)

ne: 1. ne, nasıl; her 2. ...-DIĞI / -DUĞU zaman, -UncA, olur olmaz (bir eylem gerçekleşir gerçekleşmez) (Gulcalı, 2021, s. 496); hangi (Elmalı, 2022, s. 437)

[*ne* sözünün “her” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “hangi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kayu (I)*; “ne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kim*; “...-DIĞI/-DUĞU zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kaçan*]

ne için: niçin (Hamilton, 2020, s. 171)

neçökin: nasıl, niçin, nasıl olup da (Gulcalı, 2021, s. 496)

neçökleği: nasıl; niçin (Elmalı, 2022, s. 437)

neçük: nasıl, nasıl olur, nasıl öyleyse, niçin (Hamilton, 2020, s. 171)

neglük: niçin, neden dolayı, ne nedenle (Hamilton, 2020, s. 171)

negü: ne, niçin (Çetin, 2020b, s. 455)

negüke: ne maksatla, niçin (Elmalı, 2022, s. 437)

negülük: nasıl, niçin (Gulcalı, 2021, s. 497)

nelük: niçin, nasıl (T. Tekin, 2013, s. 58)

netegin: niçin; nasıl (Elmalı, 2022, s. 438)

amrak oglum nâ için buşuş-lug kältinüz “Sevgili oğlum, niçin böyle üzgün döndünüz?” (PK/IV.4-6) (Hamilton, 2020, s. 32)

näcökin yänä birgärü birläk(i)yä ünüp üçäğü nügülük titdiñ özügin bizni birlä barmadın “Nasıl da beraber çıkmışken üçümüz, ne diye terk ettin kendini, bizimle gitmedin” (AY-X/354-357) (Gulcalı, 2021, s. 169, 267)

yılkı ajunınta barmış tınl(ı)g neçökleği ezüg sav sözlemedi erki “Hayvan varlığına girmiş (olan) canlı niçin yalan söylemedi acaba?” (DAS/1787-1788) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

näglük kalır men täñrim “Ben niçin kalayım, haşmetlim?” (PK/XXX.1) (Hamilton, 2020, s. 45)

bu etöz y(i)me negüke k(e)rgeklig ol “Bu vücut da niçin gereklidir?” (DAS/2855-2856) (Elmalı, 2022, s. 167, 267)

köneki nelük tonğay “Kovası niçin dunsun?” (IB/57) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

neçe: nice, ne kadar, kadar; ne zaman, ne zaman ki; her ne kadar (Elmalı, 2022, s. 437); kaç (Ş. Tekin, 2019b, s. 434); nasıl (Berbercan, 2016, s. 117)

[*neçe* sözünün “ne kadar, kaç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kaç*; “ne zaman, ne zaman ki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kaçan*; “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “nice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kayu (I)*]

neçe “kadar, her ne kadar”

tegi: kadar (Çetin, 2020b, s. 470)

tegin: kadar (Tokyürek, 2018, s. 939)

teñ: kadar; ölçü (Ş. Tekin, 2019b, s. 472)

teñlig: denk, kadar, aynı, eşit (Elmalı, 2022, s. 466)

yime: da/de, ve de, yine de, her ne kadar (Berbercan, 2016, s. 148)

neçe neçe sözlegülük yeg edgü köñülke yaraşı s[av]lar bilserler “Her ne kadar söylenecek (pek çok) iyi, güzel (ve) akla yatkın sözler bilseler” (DAS/3261-3262) (Elmalı, 2022, s. 181, 272)

ançağınçaka tegi erklig han elinteki üç yavlak yoltaki açığ tarka emgeklerig <idi> körmegey “O zamana kadar Yama Han, ülkesindeki üç kötü yolun acı (veren) zahmetlerine aslan katlanmayacak” (AY-VIII/1017-1019) (Çetin, 2020b, s. 307, 379)

tag kısıl yankısı tugin... “Dağ geçidi yankısı kadar...” (AY-IV/3293-3294) (Tokyürek, 2018, s. 544, 604)

[tö]zün tınl(ı)g burhanların etözlerindeki küçleri küsünleri neçe teñlig bolur tep “ ‘Asil varlıklar (olan) Budaların vücutlarındaki güçleri kuvvetleri ne kadardır?’ ” (DAS/1655-1658) (Elmalı, 2022, s. 123-124, 253)

neçete: o zaman ki, ne zaman; nasıl, nice (Ayazlı, 2012, s. 329); eğer (Karaayak, 2021, s. 749); bir süre (sonra) (Gulcalı, 2021, s. 496)

[*neçete* sözünün “eğer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apam*; “ne zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kaçan*; “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “nice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kayu (I)*]

neçök / neçük: nasıl (Karaayak, 2021, s. 749); nasıl olur, nasıl öyleyse, niçin (Hamilton, 2020, s. 171)

(*neçök / neçük* sözünün “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne üçün*)

neçökin: nasıl, nasıl ki (Çetin, 2020b, s. 455); niçin, nasıl olup da (Gulcalı, 2021, s. 496)

(*neçökin* sözünün “nasıl, nasıl ki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne üçün*)

neçökledi: nasıl; niçin (Elmalı, 2022, s. 437)

(*neçökledi* sözünün “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne üçün*)

neglük: niçin, neden dolayı, ne nedenle (Hamilton, 2020, s. 171)

(*neglük* sözünün “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne üçün*)

negök: nasıl, ne biçim (Tokyürek, 2018, s. 898)

(*negök* sözünün “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*)

negü: nasıl, ne şekilde, ne ise (Keskin, 2022, s. 666); ne, niçin (Çetin, 2020b, s. 455); nere (T. Tekin, 2013, s. 58)

(*negü* sözünün “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne üçün*; “ne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kim*)

negü “ne şekilde”

negülük: nasıl, ne şekilde (Berbercan, 2016, s. 117)

neteg: nasıl, ne gibi, ne şekilde (Elmalı, 2022, s. 438)

netegleti: nasıl, ne şekilde (Berbercan, 2016, s. 117)

bu kün-tin soñ bu altun k(a)r-a-ka k(a)l(a)n kavut tütin kabın nügü m-ä almaz-biz tilämâz-biz “Bugünden sonra bu Altun Kara’dan kalan, kavut, tütün, kabın (vergi ile birlikte) her ne olursa almayız, istemeyiz” (HB/Çeş28.11-13) (Keskin, 2022, s. 297-298, 453)

mahabutlar kuwrağı negülük asılır üstelür... “Elementler toplanmasının nasıl azalıp arttığını...” (OB/4.4-5) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

kayu kayu ig agrıg neteg yañlıg törçiyür neteg yañlıg aşasar aş suwsuşlar tatıgın bolur ötrü tınlıglar inç meñilig bolgalı uyur yana kılgalı “Hangi hastalığın ne şekilde başladığını, nasıl beslenilirse yiyecek (ve) içeceklerin tadı olduğunu (ve) bu sayede canlıların (nasıl) huzurlu (ve) sevinçli olmaya, tekrar hareket etmeye muktedir olacağını sordu” (OB/4.7-10) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

edgü köñüllüg kişiler netegleti emlegü ol “İyi gönüllü kişiler nasıl tedavi etmelidir?” (OB/4.16-17) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

negüke: ne maksatla, niçin (Elmalı, 2022, s. 437)

(*negüke* sözünün “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne için*)

negülük: nasıl, ne şekilde (Berbercan, 2016, s. 117); niçin (Tokyürek, 2018, s. 898)

(*negülük* sözünün “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne için*; “ne şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *negü*)

neke: ne yüzden, neden, niye (Hamilton, 2020, s. 171)

(*neke* sözünün “neden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avant*)

nelük: niçin, nasıl (T. Tekin, 2013, s. 58)

(*nelük* sözünün “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne için*)

neme: ne, hangi (Keskin, 2022, s. 666)

[*neme* sözünün “hangi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kayu (I)*; “ne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kim*]

neñ (I): asla, hiç (Tokyürek, 2018, s. 898); yok (Berbercan, 2016, s. 117); hiçbir, ne; herhangi bir (Kılıç Cengiz, 2021, s. 359); ancak, yalnızca (Ayazlı, 2012, s. 329); bütünü (Karaayak, 2021, s. 749)

[*neñ (I)* sözünün “bütünü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “hiç, asla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıtı*; “ancak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birök / birük*; “ne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kim*; “yok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıdı / idi*; “herhangi bir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kayu (I)*]

yalğus: yalnız, yalnızca (Hamilton, 2020, s. 188)

näñ t(ä)ñrim siz y(a)rıkaguçı bo nom ärdinikä yüz miñ tümän kolti nayut san üzä arıtı oğşayu täginmäz “Ancak Tanrım, sizin açıkladığınız bu öğreti mücevheri yüz bin tümen Koti, Nayuta sayısına tam olarak benzemez” (AY-VI/739-743) (Ayazlı, 2012, s. 120, 174)

neñ (II): mal, mülk, şey (Elmalı, 2022, s. 438)

[*neḡ* (II) sözünün “mal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agı*; “mülk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak* / *bark*; “şey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ed*]

nese: eşya, nesne, şey (Keskin, 2022, s. 666)

(*nese* sözünün “eşya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agruk* / *agruk*; “nesne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baram* / *barım*; “şey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ed*)

neteg: nasıl, ne gibi, ne şekilde, ne denli (Ayazlı, 2012, s. 329); nasıl ki (Çetin, 2020b, s. 455); nitekim ne gibi, hangi (Tokyürek, 2018, s. 898)

[*neteg* sözünün “nasıl, nasıl ki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı* / *kaltı*; “hangi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kayu* (I); “ne şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *negü*]

netegin: niçin; nasıl (Elmalı, 2022, s. 438)

(*netegin* sözünün “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı* / *kaltı*; “niçin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ne için*)

netegleti: nasıl, ne şekilde (Berbercan, 2016, s. 117)

(*netegleti* sözünün “nasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı* / *kaltı*; “ne şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *negü*)

nirvan / nirvan: (< *Toh.A/B nervām* < *Skr. nirvāna*) sonsuz huzur, kurtuluş (Ölmez, 1991, s. 105); mutluluk, huzur (Karaayak, 2021, s. 749); Budizmde kurtuluş durumu (Elmalı, 2022, s. 438); sönme, mutlak sükûnet (Tokyürek, 2018, s. 898)

[*nirvan* / *nirvan* sözünün “huzur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal* / *amıl*; “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at* (I); “kurtuluş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bökteg* / *bögteg* / *bügteg*]

öçmek: sönme, yok olma, ortadan kalkma (Ölmez, 1991, s. 107)

sansarka arka bermäk biligsiz bilig nirvanka arka bermäk biligsiz bilig bolar ekägü beşinç oronka tägürgäli idmazlar “Samsāraya dayanma bilgisizliği (ve) nirvānaya dayanma bilgisizliği (de yani) bunların ikisi beşinci yere ulaştırmaz” (AY-IV/2929-2932) (Tokyürek, 2018, s. 520, 599)

öngi öngi b(e)lgü-lerin öçmekig y(a)rıkayur m(e)n “Ayrı ayrı belirtilerle sönmeyi buyuruyorum” (AY-III/145.1-2) (Ölmez, 1991, s. 38)

nızvanı / nizvanı / nizvani: [$\ll$ Soğd. *nizβan* (*nyzβn*)] özlem, ihtiras, tutku (Ölmez, 1991, s. 105); günah (Ş. Tekin, 2019a, s. 45); şehvet, iştihak (Elmalı, 2022, s. 438); hırs (Karaayak, 2021, s. 749); arzu (Tokyürek, 2018, s. 899)

(*nızvanı / nizvanı / nizvani* sözünün “hırs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *almır*; “ihtiras, arzu, şehvet, tutku” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*; “günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / anıg*; “özlem, iştihak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kınıg*)

nızvanılag / nizvanılıg / nizvanılıg / nizvanılag / nizvanılıg: ($\ll$ Soğd. *nyzβny* + T. +*lXg*) ihtiraslı (Elmalı, 2022, s. 438); ihtirasa ait (Ş. Tekin, 2019b, s. 434); tutkulu, tutkuyla ilgili (Ölmez, 1991, s. 105); bağlılık (Gulcalı, 2021, s. 497)

(*nızvanılag / nizvanılıg / nizvanılıg / nizvanılag / nizvanılıg* sözünün “tutkulu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışıg*)

sukluk: açgözlü, ihtiraslı (Elmalı, 2022, s. 459)

nızvanılag yagıdın [*ozg*]urtaçı ol nom erd(i)ni “İhtiraslı düşmandan kurtaracak öğreti cevheridir” (DAS/4192-4193) (Elmalı, 2022, s. 212, 283)

yene iki közi sukluk [...] “Yine iki gözü doymaz, ihtirasa (bakan)...” (DAS/4227) (Elmalı, 2022, s. 213, 283)

nigoşak: dinleyici; mümin, inanan (Özbay, 2019, s. 151)

(*nigoşak* sözünün “mümin, inanan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertgünç / kirtgünç*)

şravak: ($\ll$ Skr. *śrāvaka*) dinleyici, dinleyen, mürit (Çetin, 2020b, s. 468)

tınlaguçı: dinleyen, dinleyici (Elmalı, 2022, s. 471)

bütürmiş tarkan tükä<t>di nigoşaklarını suyn yazokın öküngü huastuan(i)ft “Bütürmüş Tarkan müminlerin (dinleyicilerin) gınahtan arınması için tövbe duasını bitirdi” (HU/377-378) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

ötünür m(e)n alkunı t(e)ñri burhan tetsisi şravaklar kuvragın kamagun barça “Tanrı Budha’nın müridi, onu dinleyenler topluluğunun tamamını arz ederek çağırıyorum” (AY-VIII/204-206) (Çetin, 2020b, s. 238, 369)

anıñ savın tınlaguçı kişiler barça inçe tep teyürler “Onun sözünü dinleyecek kişiler hepsi (bir ağızdan) şöyle derler” (DAS/1760-1762) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

nikışı: ($\ll$ Skr. *nikaşa*) benzer (Ş. Tekin, 2019b, s. 434) (bk. *mondag / montag / muntag*)

nişan: (< *Far. nişān*) nişan, iz, belirti (Keskin, 2022, s. 667) [*bk. belgü / b(e)lgü*]

nom: (< *Soğd. nwm* < *Gr. νόμος*) öğreti, kanun, din (Keskin, 2022, s. 668); (dinî) öğreti, töre (Gulcalı, 2021, s. 497); doktrin, akide (Ölmez, 1991, s. 105); dinî kaide, vecibe; din kitabı ve bunun bir bölümü, akaid kitabı (Elmalı, 2022, s. 438); kural (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360); kutsal ferman (Berbercan, 2016, s. 117); şariat (Ş. Tekin, 2019a, s. 45); dinî yasa, (Özbay, 2019, s. 151); dinsel kural, kutsal yasa (Hamilton, 2020, s. 171)

(*nom* sözünün “öğreti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “din, akide” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *d(a)rm / darm / darma / dram / drm*; “töre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızıg*)

nom “kanun, kural”

şastir: (< *Skr. śāstra*) kural, emir; öğreti, tavsiye, güzel nasihat; din kitabı (Elmalı, 2022, s. 460)

toku: kanun, töre (Elmalı, 2022, s. 474)

törü: töre, yasa, kanun, adet, kural, davranış biçimi (Elmalı, 2022, s. 475)

tutruk: disiplin, öğreti, kanun (Tokyürek, 2018, s. 966)

vap: (< *Çin. fǎ*) kanun, yasa (Keskin, 2022, s. 772)

yargu: yargı, kanun, nizam (Keskin, 2022, s. 780)

yasa: [< *Moğ. ĵasa (ĵasay)*] yasa, kanun, nizam (Keskin, 2022, s. 783)

yosun: [< *Moğ. yosu(n)*] kanun, örf, âdet (Keskin, 2022, s. 798)

ädgü nomlarig içkärmäk... “İyi kanunları özümsemek...” (AY-IV/191) (Tokyürek, 2018, s. 337, 563)

bramanların şastrınta inçe tep teyürler “Brahmanların akaid kitaplarında şöyle denilir” (DAS/3871-3872) (Elmalı, 2022, s. 201, 279)

süzülüp tutmuş k(e)rgek boo törüg “Arınarak bu kuralları yerine getirmelidir” (AY-VII/659-660) (Çetin, 2020a, s. 191, 224)

alkınmaksız esilmäksiz alku nomların tutrukı atl(ı)g d(a)r(a)ni nom... “Tükenmez, eksilmeyen bütün öğretilerin disiplini adlı dhāraṇī öğretisi...” (AY-IV/3388-3389) (Tokyürek, 2018, s. 551, 605)

sutbak ymä tugmış ogul-ları birlä täñ tutup kälın-läp berip ädgü asırap agul törüsinçä tutup kulgak boyun tolap ünär-män ketär-män tesär törü yargu yosun-

ı birlä ata yazmış yazuk-ka tägzün “Sutbak (Turmuş’a) kendinden olan evlatlarıyla eşit davranıp, onu evlendirip, iyi bir şekilde yetiştirerek evlat töresine göre hareket etmesine rağmen (Turmuş) kulak boyun dolayıp (sırtını dönüp) ‘Çekip giderim!’ derse, töre ve kanun geleneğince babaya karşı işlenilen günaha girsın” (HB/EvlEd01.24-30) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

yasa-takı kın-ka täg-zün-lär “Yasadaki cezaya çarptırılınsınlar” (HB/EvlEd03.9-10) (Keskin, 2022, s. 209, 420)

nomçı: (*Soğd. nwm +T. +çı*) vaiz, öğretiyi açıklayan üstat (Çetin, 2020b, s. 456); öğretmen, öğretiyi açıklayan kişi (Tokyürek, 2018, s. 904); din bilgini (Özbay, 2019, s. 151)

(*nomçı* sözünün “öğretmen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bahşı* / *bahşı* / *bakşı*)

nomçı “vaiz”

sözcü: sözcü, vaiz (Çetin, 2020b, s. 466)

teñriçi: tanrıya hizmet eden; vaiz (Özbay, 2019, s. 154)

törüçi: vaiz (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

nomçı adakın töpüm üze kötürü tutup... “Bu vaizin ayağını başımın üzerinde tutup...” (AY-VIII/690-691) (Çetin, 2020b, s. 280, 375)

t(e)rs azag sözcilerig basguluk bo montag küsüşlerin yügerü kılıp bir arıg evte tayçu etigin kılzun “Faydasız, dine aykırı söz söyleyenleri engellemek gibi arzularını açığa çıkararak temiz bir evde aydınlanma yerini hazırlasın” (AY-VIII/843-846) (Çetin, 2020b, s. 293, 377)

ymä y(a)ruk t(ä)ñrilärkä arıg nomka t(ä)ñriçi nomçı arıg dendarlarka näçä yaz(ı)nt(ı)m(ı)z yañ(ı)lt(ı)m(ı)z ärsär... “Ayrıca aydınlık tanrılara, temiz öğretiyi, tanrı ve öğretiyi anlatan temiz rahiplere (karşı) ne kadar yanılarak günah işlediysek...” (HU/361-364) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

nomçısız: (*Soğd. +T.*) öğretmensiz (Tokyürek, 2018, s. 904) (*bk. bahşısız*)

nomla-: (< *Soğd. nwm* < *Yun. νόμος* + *T. +la*) vaaz etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360); açıklamak, anlatmak, öğüt vermek (Tokyürek, 2018, s. 904); vaaz vermek (Çetin, 2020a, s. 285); öğretiyi açıklamak (Çetin, 2020b, s. 456); öğretmek (Elmalı, 2022, s. 438); (dini) öğretmek (Hamilton, 2020, s. 171); şeriatı, dini öğretmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 45); (dinî konuları) anlatmak / açıklamak (Gulcalı, 2021, s. 498)

(*nomla-* sözünün “açıklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “anlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “öğretmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgur-*; “öğüt vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erigle-*)

nomla- “vaaz etmek, vaaz vermek”

yarlıka-: buyurmak; lütfetmek; emir vermek; vaaz vermek, vaaz etmek; açıklamak, izah etmek, anlatmak; şefkat göstermek; saygı gösteren yardımcı eylem (Elmalı, 2022, s. 492)

*atı kötrülmüş burhan bahşım(ı)znıñ altun agızın **nomlayu** y(a)rılıkamış...* “Adı yüceltilmiş Buda üstadımızın altın ağızıyla vaaz edip buyurduğu...” (SİTA/486-487) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

*toyın[larka] **nomlayu** y(a)rılıkadı* “Rahiplere vaaz etti” (DAS/1350-1351) (Elmalı, 2022, s. 112, 249)

nomlagu: öğüt verme (Karaayak, 2021, s. 751)

nomlamak: öğüt verme, (dinî konuları) açıklama, vaaz verme (Ölmez, 1991, s. 105)

ötleme: öğütme, öğüt verme (Ölmez, 1991, s. 108)

*abita t(ä)ñri burhannıñ kayu **nomlagu** yeg sukançıg nom ärdinisiñä yükünür biz* “Amitābha Tanrı Buddha’nın her öğüt verme(sine) (ve) daha güzel öğreti mücevherine secde ederiz” (ABİT/317-318) (Karaayak, 2021, s. 89, 249)

*kamag tınl(ı)g oğlanın dört türlüğ yavlak yol-larıntın t(e)rk tavrak ün-türgüke **ötleme** buyan edgü kılınç-ka yitmez* “Bütün canlıları dört türlü kötülük yollarından çarçabuk çıkarmayı öğütlemek iyi davranışa yetmez” (AY-III/179.12-15) (Ölmez, 1991, s. 64)

nomlamak: öğüt verme, (dinî konuları) açıklama, vaaz verme (Ölmez, 1991, s. 105)

(*nomlamak* sözünün “öğüt verme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nomlagu*)

nomlug: (< Soğd. *nwm* < Yun. *νόμος* + T. +*lug*) öğretiye ait, dinî, dinle ilgili, öğretili (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360); dine ait, öğretiyle ilgili (Elmalı, 2022, s. 438); kutsal (Çetin, 2020b, s. 456); Dharmalı (Gulcalı, 2021, s. 499); bir din mensubu (Ş. Tekin, 2019b, s. 436)

(*nomlug* sözünün “kutsal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “öğretili” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgutlug*)

noş: (< Soğd. *nwş*) 1. tatlı, sevimli (Ayazlı, 2012, s. 331); 2. tat, iksir (Ş. Tekin, 2019b, s. 436); tatlı iksir, tatlı hayat iksiri (Karaayak, 2021, s. 752); hayat iksiri (Elmalı, 2022, s. 438)

(*noş* sözünün “tatlı, sevimli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “iksir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arsayın*)

noş “tat, tatlı hayat iksiri, hayat iksiri”

rasyan: (<< *Skr. rasāyana*) hayat iksiri, tatlı hayat iksiri (Karaayak, 2021, s. 767)

tatig: tat (Ş. Tekin, 2019b, s. 469)

aş tığşilip noş rasyan bolmuş “Yemek değişip tatlı hayat iksiri olmuştur” (ABİT/1327) (Karaayak, 2021, s. 184, 327)

aşig içgüg [adırsar] aşig tatig tegşürmedin baya törüçe yidürser anta takı bultukmaz ig törçigülik tıtaglar “Yiyecek ile içecek ayrılırsa tat değiştirmeden, evvel söylenen usule göre yedirirse o zaman hastalığı başlatan sebepler bulunmaz” (OB/8.1-4) (Berbercan, 2016, s. 42, 61)

noyn: (< *Moğ. noyan*) kumandan, amir (Keskin, 2022, s. 668)

(*noyn* sözünün “amir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguçı*; “kumandan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk* / *buyruk*)

O (Odgur- - Ozmak)

odgur-: uyandırmak (T. Tekin, 2013, s. 58)

öglendür- / öglentür-: kendine getirmek, uyandırmak (Gulcalı, 2021, s. 503)

udıgmağ odguru, yatıglıg turguru yoriyur men “Uyuyanları uyandırıp yatanları kaldırıyorum” (IB/20) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

ol buryuklar başın tägräki bağlär inançlar sogık suv bükürüp yelpigü üzä yelpiyü elig bağig hatunug näçätä ken temin ançakaya ögländürtilär “O kumandanlar, çevresindeki vezirler (onlara) soğuk su serpip yelpaze ile yelpazeleyerek kral ve kraliçeyi ancak ayılttılar” (AY-X/485-489) (Gulcalı, 2021, s. 177, 269)

odgurak: kesin, kesinlikle, açık, net (Elmalı, 2022, s. 438); kesin olarak (Karaayak, 2021, s. 752); açık bir şekilde, sarahaten (Berbercan, 2016, s. 118); bütünüyle (Çetin, 2020b, s. 456); mutlaka (Gulcalı, 2021, s. 499)

(*odgurak* sözünün “açık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok* / *açuk*; “kesin olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtılıg*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “kesinlikle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıtı*; “net” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *begiz* / *bekiz* / *b(e)kiz*; “kesin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çınkaru*; “mutlaka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erki*)

odguraklan-: şüphe etmek (Karaayak, 2021, s. 752)

sezin-: kuşkulanmak, şüphe etmek (Gulcalı, 2021, s. 513)

*burhanların y(a)rıkam[ış] y(a)rlığın nâçä az täñinçäk(i)yä kertgünsär [biz ymâ] köñlümüzä **odguraklanmadım(i)z** “Buddhaların (bizlere) buyurduğu buyruğa ne kadar az şekilde inansak da düşüncemizden şüphe etmedik” (ABİT/18-20) (Karaayak, 2021, s. 60, 224)*

*anın **sezindim** inimkâ ütözin titti ärki mü tep “Bu yüzden şüphelendim kardeşimden (ki kardeşim) vücudunu feda etmiş midir diye” (AY-X/334-335) (Gulcalı, 2021, s. 167, 267)*

odguratı: kesinlikle, şüphesiz (Çetin, 2020b, s. 456)

(*odguratı* sözünün “kesinlikle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıtı*)

seziksiz: şüphesiz, tereddütsüz (Çetin, 2020b, s. 465)

*birök yana kırsarlar erig yavlak ayıg kılınçig **odguratı** tüşerler üç yavlak yo[l]lar içinte “Eğer kaba, kötü işler yaparlarsa kesinlikle düşerler üç kötü yolun içine” (AY-VIII/1522-1525) (Çetin, 2020b, s. 349, 384)*

*t(e)ñrim siziñ ağızanmış köni kertü savıñız alku barça buzulup ezüig bolgay **seziksiz** kıtaçılar “Efendim ağzınızdan çıkmış olan (bütün) gerçek sözler bozularak şüphesiz yalan olarak algılanacak” (AY-VIII/187-190) (Çetin, 2020b, s. 237, 369)*

odug: uyanık, uyanmış (Ayazlı, 2012, s. 331); şuuru yerinde olan (Elmalı, 2022, s. 439)

odugsak: uyanık (Ş. Tekin, 2019b, s. 436)

sak: uyanık, dikkatli (Ayazlı, 2012, s. 336)

*yänä ymä bo nom ärdinig tınladaçı tutdaçı eliglärnin hanların adasın tudasın tarkargalı yağısın yavlağın ketärgäli **odug sak** bolgay “Yine bu öğreti mücevherini dinleyecek, (onun gereklerini) yerine getirecek hükümdarların sıkıntısını ve düşmanını uzaklaştırmak için uyanık olacağız” (AY-VI/95-99) (Ayazlı, 2012, s. 71, 168)*

*nızvanılag agar uvin udımıñ tınlıqlar ara yalnız **odugsak** ol ermiş “ ‘Ağır ihtiras uykusuna dalmış yaratıklar arasında yalnız o uyanık idi ’ ” (Maytr./13.32-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 60-61, 200)*

odugsak: uyanık (Ş. Tekin, 2019b, s. 436) (*bk. odug*)

odundur-: uyandırmak (Ayazlı, 2012, s. 331)

ogat-: uyandırmak (Tokyürek, 2018, s. 905)

örit-: yükseltmek, yüceltmek, uyandırmak (Karaayak, 2021, s. 762)

*ol nomçının köñülinä kirip **odunduru** sakınduru täginip unıtduru täginmägäy biz “O öğretmenin aklına, düşüncesine girip uyandırıp (hatırlatıp) unutturmayacağız” (AY-VI/1288-1290) (Ayazlı, 2012, s. 162-163, 179)*

*köjüllärin **ogatıp** särgürüp turgurmak ärür* “Zihinlerini uyandırıp sabredip durdurmaktadır, yerleştirmektedir” (AY-IV/1997-1998) (Tokyürek, 2018, s. 457, 587)

*kertgünç köjül **öritür** ärti* “İnançlı gönlünü uyandırdı” (ABİT/1071) (Karaayak, 2021, s. 160, 309)

ogad- / **ogat-**: 1. uyandırmak (Tokyürek, 2018, s. 905); 2. gözden kaçırmak, kaçırmak (Ayazlı, 2012, s. 331); 3. arkada kalmak (Çetin, 2020a, s. 285)

(*ogad-* / *ogat-* sözünün “uyandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *odundur-*)

oglagu: asil, nazik, yumuşak, zarif (Elmalı, 2022, s. 439); müşfik (Ş. Tekin, 2019b, s. 436); narin (Karaayak, 2021, s. 752)

(*oglagu* sözünün “nazik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akru/akuru*; “yumuşak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “asil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlıg / atl(ı)g*; “narin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ılınçga*; “zarif” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ınçge / inçke / yinçge / yinçke*)

yımırğa: yumuşak (Çetin, 2020b, s. 489)

yumşak: yumuşak, tatlı, hoş (Çetin, 2020b, s. 491)

*yinçge belin ulınıp tolğanıp tözün yumşak **oglagu** adakın akuru akuru mañın yorıyur* “İnce beliyle kıvrıla kıvrıla; zarif, yumuşak ayaklarıyla yavaş yavaş adım atarak yürüyordu” (DAS/3819-3821) (Elmalı, 2022, s. 200, 278)

*keñ yetiz yuka yetiz **yumşak yımırğa** kkirsiz münsüz arıg süzük yipün linhua yapırğakı teg...* “Geniş, ince, yumuşak, kusursuz, saf mor nilüfer yaprağı gibi...” (AY-VIII/17-20) (Çetin, 2020b, s. 224, 367)

oglan / **ogulan**: çocuk, oğul, evlat (Ayazlı, 2012, s. 331); oğlan, erkek çocuk(lar) (T. Tekin, 2013, s. 58)

(*oglan* / *ogulan* sözünün “oğul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ferzind*; “oğlan, çocuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keñç*)

oglan / *ogulan* “evlat, erkek çocuk”

ogul: çocuk, evlat, oğul (Elmalı, 2022, s. 439); erkek çocuk (Berbercan, 2016, s. 118)

tugmış: evlat, çocuk (Keskin, 2022, s. 749)

umugsuz tınl(i)g oğlanlarıya umug inag bolup ozguru y(a)rlıkadaçı “Umutsuz canlıların evlatlarına umut olup kurtaracaktır” (ABİT/394-395) (Karaayak, 2021, s. 96, 256)

atlıg mangallıg ayaguluk ogul... “Şanslı (ve) talihli saygıdeğer evlat...” (ABİT/869) (Karaayak, 2021, s. 141, 294)

antaki akam inim tugmış-ım kadaş-ım kim kim m-ä bolup talaşmazun-lar “Oradaki ağabeyim, küçük erkek kardeşim, evladım, akrabam hiç kimse de (itiraz edip Töläk ile) tartışmasınlar” (HB/Çeş19.11-12) (Keskin, 2022, s. 288, 449)

oğlank(i)ya: genç oğlan, oğlancık (Çetin, 2020a, s. 286)

oğulkıya: oğlan, oğlancık (Keskin, 2022, s. 670)

yana tört oğlank(i)yalarıg uz tonandurup etip yaratıp birer burnaça suv tutdurup tört bulunğa olgurtzun “Ayrıca dört genç erkeği güzelce donatıp süsleyerek, (ellerinde) birer su kabı tutturarak dört tarafa oturtsun” (AY-VII/433-436) (Çetin, 2020a, s. 172, 221)

bu ogul-k(i)y-a bir yıl-ta bir üm köküzmäk bir kay bir uyuk ç(a)ruk iki yıl-ta bir çäkräk üç yıl-ta bir kürk bilä berürm(ä)n “Bu oğlancığa bir yılda bir pantolon, ceket, bir ayakkabı, bir keçe çizme, ikinci yılda bir pamuklu gömlek; üçüncü yılda bir kürk veririm” (HB/Rehin02.9-12) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

ogrı: hırsız, haydut (Wilkins, 2021, s. 503); yankesici (Ş. Tekin, 2019b, s. 436); hırsızlık (Keskin, 2022, s. 669); kötülük (Elmalı, 2022, s. 439)

(ogrı sözünün “kötülük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kadag*; “hırsızlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kunuş*)

ogrula- / ogurla-: çalmak (Elmalı, 2022, s. 439) (bk. *al-*)

ogşa- / okşa-: 1. benzemek (Ayazlı, 2012, s. 331); 2. sevmek, okşamak (Tokyürek, 2018, s. 905)

(ogşa- / okşa- sözünün “sevmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*)

okşat-: benzemek, benzetmek (Çetin, 2020a, s. 286)

sıka-: okşamak (Karaayak, 2021, s. 773)

sür-: (“sıka-” ile birlikte) sürmek, okşamak (Elmalı, 2022, s. 460)

yalga-: okşamak (Elmalı, 2022, s. 489)

arıgı üzä säçilmiŝ adınka idi ogşamaz “Temizliğiyle seçkin, başkalarına hiç benzemez” (AY-VI/1151-1152) (Ayazlı, 2012, s. 152, 178)

keñ tan körkle közüñüz kök linhuaka ogşatı ol “Gözünüzün genişliği nilüferin uzun (ve geniş) yağrapı gibidir” (AY-VII/871-873) (Çetin, 2020a, s. 208, 227)

käntü töpömin sıkaguluk... “Kendi başımı okşayacak (olan)...” (ABİT/1025) (Karaayak, 2021, s. 156, 306)

açılmış [lenhua] t[e]g yumşak eligin başların töpü-[lerin y(a)rılı]kançuçı köñülün sürti sıkadı “Açılmış (nilüfer çiçeği) gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı” (DAS/2773-2775) (Elmalı, 2022, s. 164-165, 266)

bo savag eşidip altı tümen yinçge kırkınlar yığlayu sıgtayu e[lig] begniñ başdın adakına tegi yalgadılar “Bu sözü işiten altmış bin ince, zarif cariye ağlayıp sızlayarak hükümdarı başından ayağına kadar okşadılar” (DAS/2276-2281) (Elmalı, 2022, s. 147, 260)

ogşatı / okşatı: benzer, (ile) aynı (Gulcalı, 2021, s. 499); benzeyen (Karaayak, 2021, s. 753)

(*ogşatı / okşatı* sözünün “benzer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mondag / montag / muntag*; “(ile) aynı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınısızsız*)

ogul / ogl / og(u)l: çocuk, evlat, oğul (Elmalı, 2022, s. 439); erkek evlat (Tokyürek, 2018, s. 905); yavru (T. Tekin, 2013, s. 58); erkek çocuk (Berbercan, 2016, s. 118); oğlan (Çetin, 2020a, s. 286)

(*ogul / ogl / og(u)l* sözünün “yavru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atay*; “oğul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ferzind*; “oğlan, çocuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kenç*; “evlat, erkek çocuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oglan / ogulan*)

urı: erkek evlat (Berbercan, 2016, s. 142)

anın süzök kertgünç köñüllüg tözünlär oglı tözünlär kızı bo nom ärdinig äşidgäli tıñlagalı ögrätig kalmışları k(ä)rgäk “Onun (için) temiz imanlı gönüllü asiller oğlu (ve) asiller kızı bu öğreti cevherini işitip dinlemeli, öğrenmelidir” (AY-IV/3355-3359) (Tokyürek, 2018, s. 548-549, 605)

udakanışandı atlıg urı bu kamağ bodunnıñ karanıñ emgekin tolgakın körüp olarnı üze ulug yarlıkançuçı köñül turgurup inçe tip sakıntı “Udakanışandı adlı erkek evlat, bütün bu milletin (çektiği) eziyeti, sıkıntıyı görüp onların üzerinde yüksek merhametli gönül izhar edip şöyle düşündü” (OB/2.8-11) (Berbercan, 2016, s. 36, 56)

ogulkıya: çocukcağız, küçük çocuk (Elmalı, 2022, s. 439); oğlan, oğlancık (Keskin, 2022, s. 670)

(*ogulkıya* sözünün “oğlan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kenç*; “küçük çocuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kençig*; “oğlancık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oglank(ı)ya*)

toğuçkıya: çocukcağız, yavrucak (Elmalı, 2022, s. 473)

*anın arasına [ol kenç **ogulk(i)ya**] atasının yitti biçek tartmışın [körüp] ıya taya iki koolıçakın atasının b[oyun] kuçup inçe tep tedi “Bu arada, (o çocukcağız), babasının keskin kılıç çektiğini (görüp), korkarak küçücük kollarıyla babasının boynuna sarılıp şöyle demiş” (DAS/1426-1429) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)*

isig özin [to]guçk(i)yasın (?) titip ıdalap ezüg sav “Canını, yavrucağını terk etmesine rağmen yalan söz (ağzından çıkmadı)” (DAS/1830-1831) (Elmalı, 2022, s. 130, 255)

ogur / ugrur: 1. an (Çetin, 2020b, s. 479); devir (Berbercan, 2016, s. 140); vakit, zaman, fırsat; 2. sebep, sebepten dolayı (Elmalı, 2022, s. 481); neden (Tokyürek, 2018, s. 971); dolayı (Ölmez, 1991, s. 119); dolayısıyla (Ş. Tekin, 2019b, s. 437); 3. konu (Ayazlı, 2012, s. 353); 4. sıra (Ş. Tekin, 2019a, s. 46)

[*ogur / ugrur* sözünün “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “neden, sebep” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avant*; “vakit, an” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolu*; “devir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çak (I)*]

ogur / ugrur “fırsat, dolayı, dolayısıyla”

ötgürü: -DEn dolayı, -DEn beri, dolayısıyla, sebebiyle (Ölmez, 1991, s. 108); dolayı (Karaayak, 2021, s. 763)

tuş: vakit, zaman, fırsat, uygun an (Gulcalı, 2021, s. 535)

üçün: için, dolayı (Keskin, 2022, s. 767); dolayısıyla (Ş. Tekin, 2019b, s. 495)

üze: ile, ve, dolayısıyla (Tokyürek, 2018, s. 980)

yık: fırsat (Ayazlı, 2012, s. 364)

*bo m[ontag] ökünmiş tıtagında antag **ugrı yıki** bar sukar (?) ol kılmış kılı[nç]ı odgurak evril[ip] odgurak teginçülük bolmaz “Bu şekilde pişman olduğundan dolayı (bir) fırsat doğsa (?) yapmış olduğu davranışlarından kesin bir şekilde yüz çevirse de (isteğine) ulaşamaz” (DAS/563-566) (Elmalı, 2022, s. 84, 239)*

bo montag kılınç adartmakı tıtagında [ötgürü]... “Bu şekildeki davranışına engel (olma)sından dolayı...” (ABİT/42) (Karaayak, 2021, s. 63, 226)

*anı **üçün** inçe sakını tegintimiz “Bundan dolayı biz, âciz kullar şöyle düşündük” (Maytr./1.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 39, 187)*

*kaç törlüg tıtaglar **üzä** bodi tegmä tıyunmak köñjülüg bulur “Kaç tür sebep(ten dolayı) bodhi denilen uyanma gönlü bulunur?” (AY-IV/25-27) (Tokyürek, 2018, s. 324, 561)*

ogurlug: sebep (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 437) (bk. *avant*)

oguş / uguş: 1. nesil, soy (Çetin, 2020b, s. 456); kuşak, oymak, aşiret (Hamilton, 2020, s. 172); akrabalık (Gulcalı, 2021, s. 540) aile (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368); kabile, tür, sınıf; 2. öge, esas (Ölmez, 1991, s. 119); unsur (Berbercan, 2016, s. 141); 3. ülke, alan (Tokyürek, 2018, s. 972); bölge, yer (Ölmez, 1991, s. 119)

[*oguş / uguş* sözünün “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “sınıf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag* (III); “ülke” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “soy, aile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*; “unsur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig* (II); “bölge” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mandal / mantal*]

oguş / uguş “nesil, tür, esas”

taulı: (< Çin. *tao-li*) esas, prensip (Ş. Tekin, 2019b, s. 469)

törö: öğreti, yasa, esas, kaynak (Tokyürek, 2018, s. 956)

törlüg: tür, türlü (Karaayak, 2021, s. 800)

töz: esas, öz, asıl (Özbay, 2019, s. 154)

tüp: esas, dip (Tokyürek, 2018, s. 969)

urug: soy, nesil, akraba (Keskin, 2022, s. 764)

uul: temel, esas (Ayazlı, 2012, s. 355)

yanlıg: tür, türlü (Çetin, 2020a, s. 303)

yıltız: kök, esas (Çetin, 2020b, s. 489)

ne yime kaşip oguştın tözdin belgü(rmiş) üçün mahakaşip tip atayurlar erdi “Kaşyapa soyunda, neslinden zuhur ettiği için Mahākāşyapa adını takmışlardı” (Maytr./56.4-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 113, 232)

ezük yalğan taulı sözleserler “Yalan ve yanlış esaslardan, görüşlerden bahsetseler...” (Maytr./83.57-58) (Ş. Tekin, 2019b, s. 154-155, 255)

bölünüp üç törlüg bolur “Bölünüp üç türlü olur” (ABİT/658) (Karaayak, 2021, s. 121, 278)

[*y(a)ruklı*] *karalı t(ä)ñrili yäkli tözi yıltızı [ol tedim(i)z] ärsär...* “Işık ve karanlık, tanrı ve şeytanın esası birdir dediysek...” (HU/24-25) (Özbay, 2019, s. 79, 92)

eki törlüg tüplürkä yapşınmatın uzatı kutrulmakıg küsämäk y(ä)mä kayu ärür “İki türlü köklere bağlanmadan daima kurtulmayı istemek de hangisidir?” (AY-IV/960-962) (Tokyürek, 2018, s. 388, 574)

akam inim urugum tugm[ı]şım onlukum yüzlüküm kim kim m-ä çam çarım kılmazun-lar “Benim ağabeyim, küçük erkek kardeşim, akrabam, evladım,

onluğum, yüzlüğüm, her kim (olursa) itiraz etmesinler” (HB/BaSa01.12-13) (Keskin, 2022, s. 131, 385)

*öteçilerke bir **yañlıg** umug ınag bolur siz* “Sorumluluğunu yerine getirenler için bir tür umutsunuz” (AY-VII/801-802) (Çetin, 2020a, s. 203, 226)

okı-: okumak, öğrenmek; çağırmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360); ezbere okumak (Hamilton, 2020, s. 172); seslenmek (Gulcalı, 2021, s. 500); yazılı veya yazısız bir metni seslendirmek (Çetin, 2020b, s. 457)

(*okı-* sözünün “çağırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alakır-*; “seslenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*; “öğrenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*)

sözle-: söylemek; okumak (Karaayak, 2021, s. 776)

*şlokug **okıp** sözlöp suk[av]atı ulušta tuggalı küsâmiş tilâmiş kârgäk* “Manzumeyi okuyup Sukhâvatî ülkesinde doğmayı istemelidir, arzu etmelidir” (ABİT/489-490) (Karaayak, 2021, s. 105, 264-265)

okış-: birbirini çağırmak, çağrışmak (Elmalı, 2022, s. 440)

(*okış-* sözünün “çağrışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alakırış-*)

okıt-: 1. anlatmak (Karaayak, 2021, s. 753); öğretmek (Tokyürek, 2018, s. 905); 2. okutmak, okumasını sağlamak (Çetin, 2020b, s. 457)

(*okıt-* sözünün “öğretmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgur-*; “anlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*)

oklat-: taksim etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 437) (*bk. böl-*)

oksuz: 1. devamlı, daima (Karaayak, 2021, s. 753); 2. gelişigüzel; 3. nasipsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 437)

(*oksuz* sözünün “devamlı, daima” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*)

teginçsiz: gelişigüzel; ulaşılamayan (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

ülgüsüz: nasipsiz, kısmetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

*üç adrı süñün olarnı **oksuz teginçsiz** öz konukra sançarlar tartarlar* “Üç cevherli mızrakları ile bunları gelişigüzel kendi yakınındaki komşusunu vururlar, çekerler” (Maytr./75.14-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 141, 248)

*yalañuklar yiri kutsuz **ülgüsüz** osuglug boltı* “İnsanlar âlemi sanki kutsuz, nasipsiz oldu” (Maytr./91.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 165, 262)

okşat-: benzemek, benzetmek (Çetin, 2020a, s. 286); karşılaştırmak (Ölmez, 1991, s. 106)

(*okşat-* sözünün “benzetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñizet- / meñzet-*; “benzemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogşa- / okşa-*)

tenle-: kıyaslamak, ölçmek, karşılaştırmak (Gulcalı, 2021, s. 524)

yüleştür-: benzetmek, kıyaslamak, karşılaştırmak (Gulcalı, 2021, s. 560)

edgü kılınç-ıg okşatsar yöleşdürser ming ülüş-inte bir-inge y(e)me yitmez “İyi davranışı karşılaştırsa bin parçasından birine bile yetmez” (AY-III/156.9-12) (Ölmez, 1991, s. 46)

bodis(a)t(a)vlar küçi üzä ymä tänlügäli boltukmaz “Bodhisattvalar gücü ile dahi kıyaslanamaz” (AY-X/1183-1184) (Gulcalı, 2021, s. 229, 277)

okşatguluksuz: benzersiz, karşılaştırılmaz, emsalsiz, eşsiz (Ölmez, 1991, s. 106)

(*okşatguluksuz* sözünün “emsalsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ikintisiz*)

okşatguluksuz “benzersiz, karşılaştırılmaz, eşsiz”

tenğergülüksüz: eşsiz (Karaayak, 2021, s. 790)

tengeşisiz: emsalsiz, benzersiz, eşsiz, dengi bulunmayan (Gulcalı, 2021, s. 524)

tenşiz: eşsiz, benzersiz (Ayazlı, 2012, s. 345)

tüzgerinçsiz: eşsiz, emsalsiz, aslına ulaşılmaz (Gulcalı, 2021, s. 538)

ülgülençsiz: ölçülmez, ölçülemez, ölçülemeyen; karşılaştırılmaz (Ölmez, 1991, s. 121)

yöleşürügsüz: benzersiz (Tokyürek, 2018, s. 995)

sogıku üzä okşatguluksuz kölmän suvlar közüñür “Soğukluğu ile benzersiz göl (olan) Kölmen suları tezahür eder” (AY-IV/2778-2779) (Tokyürek, 2018, s. 510, 597)

täñärgülüksüz tüzgärgülüksüz tokılıg körklä lakşan nayraglarka tükällig tetir siz “Eşsiz (ve) olağanüstü görkemli güzelliklere (ve) alametlere sahipsiniz” (ABİT/285-286) (Karaayak, 2021, s. 86, 246)

tängäşisiz uz körkä tägirmi sizin yüüzünüz ol “Yüzünüz eşsiz (derecede) güzelve yuvarlaktır” (AY-X/1088-1089) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

y(a)rukunuz y(a)rutır [tüzgärinçsiz] y(a)rukın “Işığımız eşi benzeri bulunmayan parıltısı ile aydınlatır” (AY-X/940-941) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

anı üçün y(e)me kavşiki-y-a ötügeçi bolmak-tın tör(ü)miş buyan edgü kılınç ülgülençsiz tenglençsiz yöleştürgülüksüz titir “İşte o sebeptendir ki, ey Kauşika, ricacı olmaktan meydana gelmiş iyi davranış hadsiz hesapsız (ve) dahi benzersizdir” (AY-III/163.11-14) (Ölmez, 1991, s. 51)

yüküntür m(ä)n yöläşürügsüzkü... “Eğilirim eşsizliğinize...” (AY-IV/3243-3244) (Tokyürek, 2018, s. 541, 603)

okşatıg: benzetme, karşılaştırma, kıyaslama, kıyas (Ölmez, 1991, s. 106)

yöleşürüg: benzetme, karşılaştırma, kıyas (Tokyürek, 2018, s. 995)

ülgü teng yöleşürüg okşatıg üz-e y(e)me arıtı yitmez “Denk, eşit bir karşılaştırma ile de asla yetmez” (AY-III/177.17-18) (Ölmez, 1991, s. 62)

ol: bu, o (Ş. Tekin, 2019b, s. 438); şu (Keskin, 2022, s. 676); -dır/-dir (Tokyürek, 2018, s. 906)

(*ol* sözünün “bu, şu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bo / boo / bu / mu*)

tetir: bildirme parçacığı, ...-Dir (Çetin, 2020a, s. 295)

antag ol antag ol “Şu sebeptendir, şöyledir” (AY-IV/49) (Tokyürek, 2018, s. 49)

kamağ bodis(a)t(a)vlarka ulug asıg tusu kılur üçün anın antag tetir “Bütün Bodisattvalara yarar sağladığı için böyledir” (AY-VII/49-51) (Çetin, 2020a, s. 140, 215)

olar: bunlar, onlar (Ş. Tekin, 2019b, s. 438); şunlar (Keskin, 2022, s. 676)

(*olar* sözünün “bunlar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bolar / bular*)

olgur-: oturtmak (Hamilton, 2020, s. 172)

olgurt-: oturtmak (Çetin, 2020a, s. 286)

ärdini-lig orunluk üzä olgurtı “Mücevherli tahta oturttu” (PK/XLVI.2-3) (Hamilton, 2020, s. 53)

yana tört oglank(ı)yalarig uz tonandurup etip yaratıp birer burnaça suv tutdurup tört bulunğa olgurtzun “Ayrıca dört genç erkeği güzelce donatıp süsleyerek, (ellerinde) birer su kabı tutturarak dört tarafa oturtsun” (AY-VII/433-436) (Çetin, 2020a, s. 172, 221)

olgurt-: oturtmak, yerleştirmek (Elmalı, 2022, s. 440)

(*olgurt-* sözünün “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “oturtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *olgur-*)

olor- / **olur-**: oturmak, durmak, ikamet etmek; tahta oturmak (Elmalı, 2022, s. 440); hüküm sürmek (Keskin, 2022, s. 676); oturuyor olmak (Hamilton, 2020, s. 172); yaşamak (Özbay, 2019, s. 152)

(*olor-* / *olur-* sözünün “hüküm sürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elen-*)

olor- / *olur-* “durmak, ikamet etmek, yaşamak”

ornan-: yerleşmek, ikamet etmek (Gulcalı, 2021, s. 501)

tiril-: dirilmek, yaşamak (Elmalı, 2022, s. 472)

tur-: durmak (Tokyürek, 2018, s. 962); ikamet etmek (Gulcalı, 2021, s. 534)

yaşa-: yaşamak (Çetin, 2020b, s. 486)

yori-: yürümek, geçerli olmak, yaşamak (Keskin, 2022, s. 797)

iki y(a)ruk ordo içrā oloruğma t(ä)ñri [lärkä... “İki aydınlık saray içinde oturan tanrılara...” (HU/40-41) (Özbay, 2019, s. 80, 92)

ornangay m(ä)n turgay m(ä)n çambudivip atl(ı)g uluşta “Jambūdīvīpa adlı dünyada ikamet edeceğim” (AY-X/1447-1448) (Gulcalı, 2021, s. 249, 280)

yüz (yıl) yaşadım “Yüz yıl yaşadım” (Maytr./9.5-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 54, 196)

anasın-ga tapınıp yorizun “Annesine hizmet edip yaşasın” (HB/BuYön50.6-7) (Keskin, 2022, s. 251, 435)

on altı: on altı (Keskin, 2022, s. 677) [*bk. altı y(e)g(i)rmi*]

on beş: on beş (Keskin, 2022, s. 677) (*bk. beş yegirmi*)

on iki: on iki (Keskin, 2022, s. 677) [*bk. iki y(e)g(i)rmi/iki yegirmi*]

on sekiz: on sekiz (Keskin, 2022, s. 677)

sekiz yegirmi: on sekiz (Keskin, 2022, s. 699)

koyın yıl ar(a)m ay on säkiz-kü biz enç buka arug ikäğü tärbiş apam-ka ärkän-tä bitig bertimiz “Koyun yılı birinci ayın on sekizinde biz Enç Buka, Arug, ikimiz büyüğümüz Tärbiş’e [...] iken senet vermiştik” (HB/Mak08.1-3) (Keskin, 2022, s. 281, 445)

küskü yıl törtünç ay säkiz y(e)g(i)rmikü m(ä)n boşgutçı pusardu taz... “Sıçan yılı dördüncü ayın on sekizinde ben Öğretmen Pusardu Taz...” (HB/Çeş89.2) (Keskin, 2022, s. 322, 464)

on üç: on üç (Keskin, 2022, s. 677)

üç y(e)g(i)rmi: on üç (Çetin, 2020a, s. 300)

on üç yaşar 'är olan [=oglan]-nı alpiş-ka togru tumlitu sattım “On üç yaşındaki erkek evladımı Alpiş’a doğru bir şekilde sattım” (HB/ÇoSa01.6-7) (Keskin, 2022, s. 148, 393)

kızım bakşal **üç y(e)g(i)rmi** yaşar “Kızım Bakşal on üç yaşında” (HB/Çeş27.4) (Keskin, 2022, s. 295, 452)

oñ: 1. sağ (Karaayak, 2021, s. 755); sağ (taraf) (Gulcalı, 2021, s. 500); sağ yön (Çetin, 2020b, s. 457); sağ yan (Çetin, 2020a, s. 286); 2. doğru (Ölmez, 1991, s. 106)

(*oñ* sözünün “sağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bertin* / *birtin*; “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*)

oñaru: sağ, sağ taraf (Karaayak, 2021, s. 755)

oñ eligintä şı monçuk tutup... “Sağ elinde tespih tutup...” (ABİT/1503) (Karaayak, 2021, s. 200, 341)

beş sumer tagça ülgülüğ **oñaru** ävrilip turur “Beş Sumeru sağ ölçüsünde sağ tarafa doğru çevrilir” (ABİT/287) (Karaayak, 2021, s. 86, 246)

oñalı: açıkça; açık (Ş. Tekin, 2019b, s. 439)

(*oñalı* sözünün “açıkça” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açını*; “açık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok* / *açuk*)

oñar-: 1. anlamak, farkına varmak (Gulcalı, 2021, s. 501); 2. daha iyi olmak, iyileşmek (Ayazlı, 2012, s. 333); düzeltmek, onarmak (Tokyürek, 2018, s. 907)

(*oñar-* sözünün “anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añla-*; “farkına varmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bil-*; “düzeltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgüker-*)

oñar- “iyileşmek”

yiged-: iyileşmek, iyi duruma gelmek, üstün olmak; yenmek (Ölmez, 1991, s. 124)

ayazunlar ağırlazunlar <ukzunlar> **oñarzunlar** “Saygı göstereyim, anlasın, iyileştirsin” (AY-VI/811-812) (Ayazlı, 2012, s. 125, 174)

buşı birmiş buyan-ta utar **yigedür** “Sadaka vermiş iyilikten (daha) başarılı olur, mükemmelleşir” (AY-III/161.16-17) (Ölmez, 1991, s. 49)

oñaru: 1. dosdoğru, doğru; 2. sağa, sağa doğru (Ayazlı, 2012, s. 333); sağ tarafa (Ölmez, 1991, s. 106); sağ, sağ taraf (Karaayak, 2021, s. 755); 3. en iyi şekilde (Gulcalı, 2021, s. 501)

(*oṇaru* sözünün “sağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bertin* / *birtin*; “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*; “sağ taraf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oṇ*)

ugrayu: tam (olarak), doğrudan/dosdoğru (Gulcalı, 2021, s. 539)

t(ä)ṇrim sizin oṇaru küzätmäkiñiz küçintä t(ä)ṇrili yalañuklı kuvragka keñürü ukitu bergäy m(ä)n “Tanrım sizin dosdoğru korumanız sayesinde (bu öğreti cevherini) tanrılar ve insanlar topluluğuna genişletip anlatıvereyim” (AY-X/1480-1483) (Gulcalı, 2021, s. 252, 281)

k(ä)ntü oṇaru ävrilmiş “Kendilerine doğru yöneltilmiş” (AY-VI/540) (Ayazlı, 2012, s. 105, 172)

burhan kutınıñ ugrayu tultagın sizlärkä aça yada nomlayu bertim “Buddha saadatinin doğrudan sebebini sizlere açarak vaaz ettim” (AY-X/1320-1322) (Gulcalı, 2021, s. 239, 279)

oṇay: önemsiz, değersiz (Karaayak, 2021, s. 755); kolay (Ayazlı, 2012, s. 333)

[*oṇay* sözünün “değersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aṇ* (I)]

uçuz: değersiz, önemsiz (Karaayak, 2021, s. 810); kolay (Elmalı, 2022, s. 481)

yenik: önemsiz (Karaayak, 2021, s. 831); kolay (Elmalı, 2022, s. 495)

yuka: kolay (Karaayak, 2021, s. 839)

[u]çuz oṇay bolur üçün anın ütläyür m(ä)n “Değersiz (ve) önemsiz olduğu için onu öğütlüyorum” (ABİT/1456) (Karaayak, 2021, s. 196, 337)

sansarnıñ berü (e)vrilmekin ukup naru tevrilmekin emgeksiz uçuz ukar “Samsāra’nın beriye döndürülüşünü anlayıp, öteye doğru çevrilişini kolay ve basit bir şekilde kavrar” (Maytr./44a.10-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 97, 222)

yenik yuka kişi ärsär... “Önemsiz (ve) değersiz kişi ise...” (ABİT/1531) (Karaayak, 2021, s. 203, 343)

oṇun: doğru bir şekilde, doğru olarak (Keskin, 2022, s. 678)

(*oṇun* sözünün “doğru bir şekilde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çınkaru*)

tumlug: doğru olarak, dürüstçe (Keskin, 2022, s. 750)

bular üçäğü-kä oṇun bermiş “Bunların üçüne doğru bir şekilde verilmiş” (HB/Çeş83.3-4) (Keskin, 2022, s. 320, 463)

toṇu[ru t]um[ı]ug sattım “Doğru bir şekilde sattım” (HB/ArSa17.3) (Keskin, 2022, s. 129, 384)

oot / ot (I): ateş, alev (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360); od (Gulcalı, 2021, s. 501)

[oot / ot (I) sözünün “ateş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isimek*]

oot / ot (I) “alev”

ört: alev, yalaz (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

yalın: alev, yalım, parıltı, ateş (Ayazlı, 2012, s. 359)

yalınç: alev, yalım, parıltı (Ölmez, 1991, s. 122)

agu bı bıçgu oot suvta ulatı adalarığ tıddaçı... “Zehir, bıçak, ateş ve sudaki [tehlikeleri] ve diğer tehlikeleri engelleyen...” (SİTA/128-129) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 83, 168)

örtin yalının yörgeñmiş etüzlügler “Ateş ve alevlerle çevrilmiş vücutları vardır” (Maytr./68.15-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 128, 240)

oot / ot (II): ot, bitki, ilaç (Çetin, 2020b, s. 458); deva (Ölmez, 1991, s. 107); çimen (Keskin, 2022, s. 679)

[oot / ot (II) sözünün “çimen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çimgen*; “bitki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ı*; “ilaç, deva, ot” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *em*]

ootlug / otlug: ateşli (Karaayak, 2021, s. 755); ateş (Ş. Tekin, 2019b, s. 440)

(ootlug / otlug sözünün “ateş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isimek*; “ateşli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isimeklig*)

op-: yutmak (Gulcalı, 2021, s. 501)

siñir-: yutmak (Elmalı, 2022, s. 456)

sävär amrak küsänçig atayk(ı)yam ät’özi ärtimlig törölüg rakşazka opa siñirtü tükätmiş “Sevgili gözde bebeğim, fâni yaradılışlı vücudu rākşasa tarafından yutulup yok olmuş” (AY-X/831-834) (Gulcalı, 2021, s. 202, 273)

siñirgelir osuglug kılınıp “(Onu) yutacakmış gibi hazırlandılar” (DAS/3502) (Elmalı, 2022, s. 189, 274)

ordo / ordu: saray (Zıeme ve Kara, 1978, s. 232); başkent, hükümdar sarayı (Hamilton, 2020, s. 172); kale, şehir (T. Tekin, 2013, s. 59); köşk (Ş. Tekin, 2019b, s. 439); yer, mahal (Elmalı, 2022, s. 441)

(ordo / ordu sözünün “yer, mahal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “şehir, saray, başkent” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “köşk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ısırka*)

orla-: bağlamak, çılgılık atmak (Elmalı, 2022, s. 441); haykırmak (Gulcalı, 2021, s. 501); seslenmek (Karaayak, 2021, s. 755)

(*orla-* sözünün “haykırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alakır-*; “seslenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*; “bağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çarla-*)

orna-: sallanmak (Tokyürek, 2018, s. 907); yerleşmek (Elmalı, 2022, s. 441)

(*orna-* sözünün “sallanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ırgal-*; “yerleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*)

ornag: 1. konaklama yeri, yer, mevki, mekân (Gulcalı, 2021, s. 501); konak yeri (Elmalı, 2022, s. 441); yerleşim yeri (Çetin, 2020b, s. 458); 2. mertebe (Tokyürek, 2018, s. 907)

(*ornag* sözünün “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “mekân” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ergü*; “konaklama yeri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig (I)*; “mekân” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak / kalık*; “yerleşim yeri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kent / k(e)nt*; “mertebe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kut*)

ornaglıg: sağlam, muhkem (Berbercan, 2016, s. 120); yerleşmiş, yerleşik (Çetin, 2020b, s. 458)

(*ornaglıg* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*)

tepençsiz: sarsılmaz, dayanıklı, sağlam, kalıcı, muhkem (Ölmez, 1991, s. 114)

tı: (< *Çin. ting*) sağlam, muhkem (Berbercan, 2016, s. 133)

et-özi köñüli biligi kılıkı tı ornaglıg ermese... “Vücudu, fikri, zihni, tavrı pek sağlam değilse...” (OB/10.3-4) (Berbercan, 2016, s. 44, 63)

tepençsiz bilge bilig-ke... “Sarsılmaz bilge bilgiye...” (AY-III/144.12) (Ölmez, 1991, s. 37)

ornagsız: dayanıksız (Elmalı, 2022, s. 441); yersiz (Tokyürek, 2018, s. 908)

(*ornagsız* sözünün “dayanıksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*; “yersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ınka*)

ornan- / **orn(a)n-**: yerleşmek, sağlam olmak (Tokyürek, 2018, s. 908); tutunmak, bağlanmak (Karaayak, 2021, s. 755); donanmak (Çetin, 2020a, s. 287); ikamet etmek (Gulcalı, 2021, s. 501); yerini sağlamlaştırmak (Çetin, 2020b, s. 458); düzelmek (Ölmez, 1991, s. 106)

(*ornan-* / *orn(a)n-* sözünün “bağlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “donanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etin-* / *itin-*; “tutunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilin-* / *yilin-*; “yerleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “ikamet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *olor-* / *olur-*)

ornan- / *orn(a)n-* “sağlam olmak, düzelmek”

ornaş-: yerleşmek, düzelmek (Çetin, 2020a, s. 287)

ornat-: yerleştirmek, sağlam olmak (Tokyürek, 2018, s. 908)

ol savda sözdä täprämädin ornanmatın kälmäksizin barmaksızın tugmak öçmäk nomlarta tugmaksızın öçmäksizig tanuklayurlar “O sözde sallanmadan yerleşmeden gelmeyen ve gitmeyen doğmak (ve) sönmek öğretilerde doğmamayı (ve) sönmemeyi ispatlarlar” (AY-IV/3408-3411) (Tokyürek, 2018, s. 552, 605)

ıduk tözte köni yolta ornaşu tegingeyler “Kutsal öğretiye (ve) doğru yola sağlamca yerleşmeyi başaracaklardır” (AY-VII/74-75) (Çetin, 2020a, s. 142, 216)

b(ä)kütgäli ornatgali bulmayukın yañırtı bulgalı küsämäk äriür “Sağlamlaştırmak ve yerleştirmek için bulmadığını yeniden bulmak istemektir” (AY-IV/901-903) (Tokyürek, 2018, s. 385, 574)

ornaş-: yerleşmek, düzelmek (Çetin, 2020a, s. 287)

(*ornaş-* sözünün “yerleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “düzelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ornan-* / *orn(a)n-*)

ornat-: yerleştirmek, ikamet ettirmek (Gulcalı, 2021, s. 501); sabitleştirmek (Çetin, 2020a, s. 287); sağlam olmak (Tokyürek, 2018, s. 908)

(*ornat-* sözünün “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “sağlam olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ornan-* / *orn(a)n-*)

oron / **orun**: 1. yer, konak, merhale, mevki, orun (Ölmez, 1991, s. 106); makam (Karaayak, 2021, s. 756); mertebe (Tokyürek, 2018, s. 908); mekân, 2. sedir (Ş.

Tekin, 2019b, s. 439); yatak (Elmalı, 2022, s. 441); oturak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360)

(*oron* / *orun* sözünün “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “makam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asan*; “mekân” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak* / *kalık*; “mertebe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kut*; “sedir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *azan*; “mevki, orun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ergü*; “yatak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mançak* / *mçnk*)

sutsi: oturak, koltuk, taht (Çetin, 2020b, s. 466)

ötrü atı kötrülmüş töltäglig oronta oluru y(a)rılıkap uşnir körmäk atl(ı)g dy[a]nıg öritü y(a)rılıkadı “Sonra adı yüceltilmiş kendisi için yastıklarla donatılmış [olan] oturağına oturup uşnısa gösterisi diye adlandırılan meditasyonu oluşturdu” (SİTA/11-12) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 70, 163)

aña yakın kelip ol mandal kılmış evniñ içinte kirip ol sutsita oluru anıñ tapıgın uduğın alı tegingey men “Ona yaklaşılarak o özel alan hazırladığı evine oturarak onun hizmetini kabul buyuracağım” (AY-VIII/620-624) (Çetin, 2020b, s. 274, 374)

oronçak / urunçak: emanet (Özbay, 2019, s. 152); rehin; elçi (?) (Elmalı, 2022, s. 484); vedia (Ş. Tekin, 2019b, s. 493)

(*oronçak* / *urunçak* sözünün “elçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elçi* / *ilçi*)

tutug: rehin (T. Tekin, 2013, s. 63)

öñreki burhanlartın emgeklig tınl(ı)glarıg urunç[a]k alyuk s(e)n “Önceki Budalardan acı çeken canlıları emanet aldın” (DAS/4261-4262) (Elmalı, 2022, s. 214, 284)

oyma er oğlanın kisisin tutug urupan oş iç oygalı barmış. oğlın kişisin utuzmaduk, yana tokuz on boş koñ utmış. oğlı yutuzı kop ögirer “(Bir) sakatatçı çocuklarını (ve) karısını rehin olarak koyup (bir yarışta, kesilen koyunların) iç organ ve bağırsaklarını oymaya gitmiş. (Yarıшта) çocuklarını (ve) karısını kaybetmemiş, üstelik doksan koyun kazanmış. Çocukları ve kadını hep seviniyorlar” (IB/29) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

oronlug / orunluk: yerli, mertebeli (Tokyürek, 2018, s. 912); taht (Elmalı, 2022, s. 442)

oturug: taht (Tokyürek, 2018, s. 912)

ör: taht (Ş. Tekin, 2019b, s. 446)

örgün: taht (Ayazlı, 2012, s. 335)

sutsi: oturak, koltuk, taht (Çetin, 2020b, s. 466)

v(a)çirazan: (< *Skr. vajrāsana*) taht (Ayazlı, 2012, s. 358)

ärdini-lig orunluk üzä olgurtı “Mücevherli tahta oturttu” (PK/XLVI.2-3) (Hamilton, 2020, s. 53)

ärdinilig oturugka barmak... “Cevherli tahta varmak...” (AY-IV/856-857) (Tokyürek, 2018, s. 382, 573)

örüg ornanmış “Taht üzerine oturmuş” (Maytr./16.38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 64, 202)

örgün üz-esinte b(e)k bağdaşını oluru y(a)rılıkap... “Taht üzerinde sağlam (bir şekilde) bağdaş kurup, oturup, buyurup...” (AY-III/172.10-11) (Ölmez, 1991, s. 58)

bir sutsig uz etip yaratıp üzesinte pra küşetiri salınturup mandal otirasınta urup “Güzelce bir taht yapıp üzerine güneşlik açsın (ve bunu) alanın ortasına yerleştirsın” (AY-VIII/611-614) (Çetin, 2020b, s. 273, 374)

v(a)zirlik v(a)çirazan örgün üzäsintä b(ä)k bağdaşını olorup... “Elmas işlemeli taht üzerinde bağdaş kurup oturup...” (AY-VI/574-575) (Ayazlı, 2012, s. 107-108, 172)

orpak: eski eşya, nesne (Keskin, 2022, s. 679)

(*orpak* sözünün “nesne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baram* / *barım*)

orta / ortu: orta, ortasında (T. Tekin, 2013, s. 59); merkez (Hamilton, 2020, s. 172)

(*orta / ortu* sözünün “orta, ortasında” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*)

ortakı: ortadaki, ortada bulunan (Keskin, 2022, s. 679)

ortonkı: ortadaki (Tokyürek, 2018, s. 912)

[a]ltıncı kavlalık ortakı yar-ıg [...] “Aşağıdaki sebze bahçesi, ortadaki kayalık [...]” (HB/ArTa01.7) (Keskin, 2022, s. 168, 402)

adakdaki bölöklüg ortonkı bölöklüg tolu bölöklüg kamag yüz y(e)g(i)rm(i) törlüg nizvanılar ärür “Alttaki bölüm, ortadaki bölüm ve bütün bölümün tamamı yüz yirmi türlü ihtirastır” (AY-IV/1318-1321) (Tokyürek, 2018, s. 412-4123, 579)

ortan / orton / ortun: orta, ortanca (Elmalı, 2022, s. 441)

(*ortan / orton / ortun* sözünün “orta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*)

ortonkı / ortunkı: ortadaki (Tokyürek, 2018, s. 912) (*bk. ortakı*)

oruk: yol; çare (Ölmez, 1991, s. 106) (*bk. al*)

osal: gafil, aymaz (Keskin, 2022, s. 679); tembel (Ayazlı, 2012, s. 333)

(*osal* sözünün “tembel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erinçen*)

osguç: (“*yüligü*” ile birlikte) kesici alet (Elmalı, 2022, s. 442) (*bk. bı*)

osug: tarz, biçim, gibi (Tokyürek, 2018, s. 912)

(*osug* sözünün “tarz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızıg*; “biçim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig / itig*; “gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bigi*)

osuglug: gibi, benzer (Elmalı, 2022, s. 442); ...mahiyetinde (Ş. Tekin, 2019b, s. 440)

(*osuglug* sözünün “gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bigi*; “benzer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mondag / Montag / muntag*)

oş: iç, karın, bağırsaklar (T. Tekin, 2013, s. 59)

(*oş* sözünün “iç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “karın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar / bagır*)

ota-: tedavi etmek (Berbercan, 2016, s. 121) (*bk. emle-*)

otaçı: tabip, hekim, doktor (Wilkens, 2021, s. 517); otacı, şifalı otları bilen kimse (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360)

(*otaçı* sözünün “hekim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amanç*; “tabip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bahş(ı) / bahşı / bakşı*)

otıra / otra / otrı: orta (Ayazlı, 2012, s. 333); ara (Kılıç Cengiz, 2021, s. 360)

(*otıra / otra / otrı* sözünün “orta, ara” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*)

otrug / otruk: ada (Hamilton, 2020, s. 173) (*bk. divip*)

otsuz: 1. ilaçsız (Ş. Tekin, 2019b, s. 440); 2. otsuz, otu olmayan (Elmalı, 2022, s. 442)

(*otsuz* sözünün “ilaçsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emsiz*)

otun: küstah, sefil (Ş. Tekin, 2019b, s. 440)

(*otun* sözünün “sefil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg* / *ayığ* / *anıg*)

oturug: taht (Tokyürek, 2018, s. 912) (bk. *oronlug* / *orunluk*)

otuz artukı üç: otuz üç sayısı (Çetin, 2020b, s. 458)

üç kırk: otuz üç sayısı (Çetin, 2020b, s. 481)

otuz artukı üç *öñi t(e)ñri yeriniñ erkligi berür ulug küç küsün yalañuklar üze erksiñü* “Otuz üç farklı tanrı yerinin muktediri büyük güç kuvvet verir insanlara hükmetsinler diye” (AY-VIII/1256-1260) (Çetin, 2020b, s. 326-327, 381)

t(e)ñriler[ni]ñ kuvragı üç kırk t(e)ñri [yer]inteki ögürü sevinü [ka]magun “Otuz üç tanrı yerindeki bütün tanrılar sevinirler hep birden” (AY-VIII/1619-1622) (Çetin, 2020b, s. 358, 385)

otuz iki: otuz iki (Gulcalı, 2021, s. 502) (bk. *iki kırk*)

otuz yeti: otuz yedi (Keskin, 2022, s. 680)

yedi kırk: otuz yedi sayısı (Çetin, 2020b, s. 488)

bu borluk-nıñ dört yıl-ı tusmıs-ka otuz yeti böz-in t[a]pşurup {berip} alıp borluk-nı yanturup [be]rürmän “Bu üzüm bağının dört yılı (için) Tasmıs’a otuz yedi bözü iletip, alıp bağı geri döndürüp veririm” (HB/Mak02.3-5) (Keskin, 2022, s. 277, 443)

oy: çukur, oyuk (Elmalı, 2022, s. 442); delik (Çetin, 2020a, s. 287)

(*oy* sözünün “çukur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karım*)

telök: delik (Karaayak, 2021, s. 790)

yik: delik (Karaayak, 2021, s. 835)

mantal otirasınta oy kazıp bir ulug çupun kömüp üzesinte suv akguluk yazı ban ıgaç urup ol ıgaç üzesinte ol sokmış otug suv birle kayınturup urzun “Alanın ortasına çukur kazıp büyük bir kâse gömerek, üzerine su akacak yassı bir ağaç yerleştirip bitkileri su ile kaynatarak o ağaç üzerine koysun” (AY-VII/438-442) (Çetin, 2020a, s. 172-173, 221)

azrua közi tölöktin üntür[üp] “Brahman gözünü delikten çıkarıp ...” (ABİT/1219) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

tünlük yikintin bakıp körsär... “Pencere deliğinden bakıp görse...” (ABİT/516) (Karaayak, 2021, s. 107, 267)

oy-: delmek, oymak (Elmalı, 2022, s. 442); çıkarmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 441)

öt-: delmek (Elmalı, 2022, s. 447)

sanç-: saplamak, delmek (Hamilton, 2020, s. 176)

sök-: sökmek, çıkarmak (Elmalı, 2022, s. 457)

tel-: delmek (Elmalı, 2022, s. 466)

topul-: delmek, delinmek (T. Tekin, 2013, s. 62)

üntür-: çıkarmak, çekip çıkarmak (Gulcalı, 2021, s. 545)

üz-: delmek, parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

közümüzni oyup yiyür b(iz) “Gözümüzü oyup yeriz” (Maytr./110.18) (Ş. Tekin, 2019b, s. 180, 271)

bütün etözlerinte arkuru turkaru ötüp ünür “(Bu şişler) bütün bedenlerinden haç şeklinde çıkar” (DAS/759-760) (Elmalı, 2022, s. 90-91, 242)

ogrı kälip ekki közümin täglärü sançtı “Hırsızlar gelip iki gözümü oyup kör ettiler” (PK/LVIII.5-6) (Hamilton, 2020, s. 59)

ikidin 'eyegüsin söküp yürekin tarta alıp otka i[tü]lünler “İki yandan kaburgasını söküp, yüreğini çekerek alıp ateşe atsinlar” (DAS/3131-3133) (Elmalı, 2022, s. 177, 270)

t[öpüleri]n tele meyi[ler]in saçtı “Tepelerinden delerek beyinlerini dağıtıp ...” (DAS/649-650) (Elmalı, 2022, s. 87, 241)

tokuz kat üçürgün topulgınça teritzün “Dokuz kat teyeltin yırtılıp delininceye kadar terlesinler” (IB/50) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

ol antag tırnakın kentü etüzümüzteki etimizni yinimizni üzüp iskep yiyür biz “Bu cinsten tırnaklarımızla kendi vücudumuzdaki etimizi, derimizi deler, dider ve yeriz” (Maytr./62.11-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 120, 236)

oyırkan-: endişelenmek, paniklemek (Gulcalı, 2021, s. 502)

(*oyırkan-* sözünün “endişelenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busan-*)

yogurkan-: garipselemek, paniklemek (Gulcalı, 2021, s. 558)

nä anı körüp takı artokrak oyırkandı yogurkandı “Bunu görünce daha çok endişelendi” (AY-X/391-393) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

oyna-: oynamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 441) (*bk. bödi-*)

oynaşla-: sevgili edinmek, aldatmak (Elmalı, 2022, s. 442)

[*oynaşla-* sözünün “aldatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar- (I)*]

oyun: oyun, eğlence (Gulcalı, 2021, s. 502); şarkı, melodi, müzik (Ayazlı, 2012, s. 333); raks; musiki (Ş. Tekin, 2019b, s. 441)

(*oyun* sözünün “şarkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ır / yır*; “eğlence” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilinçü*)

oz-: kurtulmak, serbest olmak, serbest hale gelmek (Ölmez, 1991, s. 107); serbest kalmak (Ayazlı, 2012, s. 333); kaçmak, kurtulmuş olmak, önüne geçmek; önce davranmak (Hamilton, 2020, s. 173); uzaklaşmak, kaçıp kurtulmak (Gulcalı, 2021, s. 502)

(oz- sözünün “kaçmak, uzaklaşmak, kaçıp kurtulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırıl-* / *adral-* / *adıl-*; “serbest kalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşu-*; “kurtulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşun-*)

oza: geçmiş, eski (Keskin, 2022, s. 680); önce (Ayazlı, 2012, s. 334)

(oza sözünün “önce, geçmiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*; “eski” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eski*)

ozgur-: kurtarmak, kaçırmak; öne geçirmek (Hamilton, 2020, s. 173); korumak (Karaayak, 2021, s. 757); kurtulmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 46)

(ozgur- sözünün “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “kurtarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşu-*; “kurtulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşun-*)

ozmak: kurtulma, serbest kalma (Ayazlı, 2012, s. 334)

(ozmak sözünün “kurtulma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurtulmak* / *kutrulmak*)

Ö (Ö- - Özüt)

ö-: düşünmek, düşünceye dalmak, hatırlamak (Hamilton, 2020, s. 173); tasarlamak (Keskin, 2022, s. 681)

(ö- sözünün “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bögün-* / *bügün-*)

sakin-: üzerinde düşünmek, düşünmek, düşünceye dalmak (Hamilton, 2020, s. 175); hatırlamak (Karaayak, 2021, s. 768); tasarlamak (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

ugra-: niyetlenmek, niyet etmek, tasarlamak, düşünmek (Elmalı, 2022, s. 481)

ayıtg(a)lı izlög(ä)li ösür-lär [savları yorımaz-un] “(Bir şey) sormayı, istemeyi düşünürlerse sözleri geçerli olmasın” (HB/ArSa09.13-14) (Keskin, 2022, s. 120, 380)

abita burhanıg öyü sakınu atın ataguluk [ol] azuça ymä kızlăklıg nomka ... “Amitābha Buddhayı düşünüp hatırlayarak adını söyleyecektir. Öte yandan gizli öğretiye ...” (ABİT/139-140) (Karaayak, 2021, s. 72, 234)

ölürgeli azu kınagalı sakınsar... “Öldürmeyi veya (ona) işkence etmeyi tasarlasalar...” (KİP/27) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

anta tegdükte tün kün katıglanıp bursan kuvragka tapıngalı [u]gradı “Oraya ulaştıktan sonra gece gündüz gayret edip cemaate hizmet etmeye niyetlendi” (DAS/494-496) (Elmalı, 2022, s. 81, 239)

öbke / övke: öfke, hırs (Karaayak, 2021, s. 764); hiddet (Ayazlı, 2012, s. 336); kızgınlık (Ş. Tekin, 2019a, s. 47); kin (Gulcalı, 2021, s. 507)

(*öbke / övke* sözünün “öfke, hiddet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*; “hırs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *almır*; “kin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büz / buz*)

öbkele-/övkele-: öfkelenmek, hiddetlenmek (Çetin, 2020b, s. 459); kızmak (T. Tekin, 2013, s. 59)

(*öbkele-/övkele-* sözünün “öfkelenmek, kızmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgan-*)

telgen-: (“*bulgan-*” ile birlikte) kızmak, hiddetlenmek (Elmalı, 2022, s. 466)

ba[rça] t(e)ñrilerniñ erkligi eyin yme <öbkeleyür> kakıyur asurılar [kuvragı] “Bütün tanrıların muktediri ve aynı şekilde cinler topluluğu bu nedenle öfkelenir, hiddetlenir” (AY-VIII/1592-1594) (Çetin, 2020b, s. 355, 385)

bulganmış telgenmiş köñülin taluyka kirmezünler “Bulanmış gönülle denize girmesinler” (DAS/447-448) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

öç / ööç: öç, kin, nefret (Tokyürek, 2018, s. 916); intikam (Caferoğlu, 2021, s. 145)

(*öç / ööç* sözünün “kin, nefret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büz / buz*; “öç, intikam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kek*)

öç-: sönmek, sakinleşmek (Tokyürek, 2018, s. 913); dinmek (Elmalı, 2022, s. 443); yok olmak, ortadan kalkmak (Ölmez, 1991, s. 107); isteğin azalması (Karaayak, 2021, s. 757); söndürmek, ödemek (?) (Keskin, 2022, s. 681)

(*öç-* sözünün “ortadan kalkmak, yok olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “sakinleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amurt-*; “ödemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büdker-*)

öç- “sönmek, dinmek, söndürmek”

öçül-: yok olmak, sönmek, ortadan kalkmak (Ölmez, 1991, s. 107)

öçür-: söndürmek; ortadan kaldırmak (Çetin, 2020b, s. 459)

sön-: sönmek, durmak (Gulcalı, 2021, s. 514); dinmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 460)

yaval-: dinmek, sakinleşmek (Çetin, 2020a, s. 304)

*kop tsuy erinçü ağır ayıg kılınç adası **öçär** alkınur* “Bütün günah (olan), iğrenç ağır kötü eylem(lerin) tehlikesi söner, biter” (AY-IV/3360-3362) (Tokyürek, 2018, s. 549, 605)

*edgü tityük nom-lug şaz-ınım **öçülmetin** alkınmatın...* “İyi denilen öğretili öğretim ortadan kalkıp yok olmadan...” (AY-III/164.14-15) (Ölmez, 1991, s. 51)

***öçürgelir** üçün birgerü mün kadaglar kuvragın* “Tüm kusurlar topluluğunu söndürmek için.” (AY-VIII/1187-1888) (Çetin, 2020b, s. 321, 381)

*açmak suvsamak emgekimiz kaçanın neş **sönmez*** “Açlık ve susuzluk ızdırabımız hiçbir zaman dinmez” (Maytr./110.20-21) (Ş. Tekin, 2019b, s. 180, 271)

*ulug çerig içinte ürüg uzatı utmakın **yavalmakın** asılmış yavaş serimlig köñüllüg siz* “Büyük ordu(lar) içinde, sürekli zafer kazanan, sabırlı gönle sahipsiniz” (AY-VII/732-735) (Çetin, 2020a, s. 196-197, 225)

öçeş-: 1. öcünü almak, kin beslemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 442); 2. yarışmak, boy ölçüşmek (Elmalı, 2022, s. 443)

sınaş-: boy ölçüşmek, birbirini sınamak (Elmalı, 2022, s. 456)

yariş-: yarışmak (Elmalı, 2022, s. 492)

yar(ı)şmalaş-: yarışmak (Karaayak, 2021, s. 827)

[...] *ök tilgeni y(i)me ay t(e)ñri birle **öçeşfür** ...]* “...yuvarlak (yüzü) de ay ile boy ölçüşür ...” (DAS/3899-3900) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

*amtı bir ikintike **sınaşalım** kayusı küçlög ermiş biz* “Şimdi birbirimizi sınavalım. Hangimiz kuvvetliyimiz (görelim)” (DAS/3569-3570) (Elmalı, 2022, s. 191, 275)

***yar(ı)şmalaşu** sokdılar* “(Birbiriyle) yarışarak gagaladılar” (ABİT/1136) (Karaayak, 2021, s. 166, 314)

öçlög: (“öçlög keklig övkelig” şeklinde üçleme) intikam dolu olan, hıncı olan, öfkeli (Elmalı, 2022, s. 443) (bk. keklig)

öçme-: sönmemek, yok olmamak (Ölmez, 1991, s. 107)

(*öçme-* sözünün “yok olmamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batma-*)

öçmek: sönme, yok olma, ortadan kalkma (Ölmez, 1991, s. 107); kalkma (Ş. Tekin, 2019b, s. 442)

(*öçmek* sözünün “sönme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nurvan / nirvan*)

öçül-: yok olmak, sönmek, ortadan kalkmak (Ölmez, 1991, s. 107)

(*öçül-* sözünün “yok olmak, ortadan kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “sönmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öç-*)

öçür-: silmek, söndürmek, yok etmek (Gulcalı, 2021, s. 502); sakinleştirmek (Tokyürek, 2018, s. 913); ortadan kaldırmak (Çetin, 2020b, s. 459)

(*öçür-* sözünün “yok etmek, ortadan kaldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “sakinleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırtgur-*; “söndürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öç-*)

öçürmek: söndürme, yok etme (Ölmez, 1991, s. 107)

(*öçürmek* sözünün “yok etme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıtmaklıg*)

öd-: düşünmek (T. Tekin, 2013, s. 59) (bk. *bögün- / bugün-*)

öd / üd: zaman, vakit, çağ, devir, dönem (Ölmez, 1991, s. 120); süre; mevsim (Berbercan, 2016, s. 122); an (Karaayak, 2021, s. 817); devre (Ş. Tekin, 2019b, s. 442)

[*öd / üd* sözünün “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “dönem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)lp / kalp / klp*; “çağ, devir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çak (I)*; “devre, vakit, an” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolu*]

öd / üd “süre, mevsim”

ür: süre, müddet; uzun zaman (Özbay, 2019, s. 155)

yağı: gün; zaman, mevsim (Keskin, 2022, s. 778)

bir yıl sanı içinte üçer üçer aylarıg adırmak üze öd bolur “Bir yıl süresi içinde üçer üçer ayları ayırmak suretiyle ‘mevsim’ olur” (OB/5.14-16) (Berbercan, 2016, s. 39, 59)

yağı-ta arkalık tüş-i birlä köni berürmän “Zamanında destek faiziyle birlikte doğru olarak veririm” (HB/Borç53.3-4) (Keskin, 2022, s. 200, 416)

ödigle-: kaydetmek, not etmek, düzenlemek (Keskin, 2022, s. 682)

(*ödigle-* sözünün “düzenlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et- / it-*)

ödrek: ördek (Karaayak, 2021, s. 758) (*bk. ağıt*)

ödrül- / üdrül- / üdürül-: seçilmek, ayrılmak, kurtulmak (Karaayak, 2021, s. 818)

(*ödrül- / üdrül- / üdürül-* sözünün “ayrılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırıl- / adral- / adrıl-*; “kurtulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşun-*)

seçil-: seçilmek (Keskin, 2022, s. 698)

alku kamag töztin b(ä)l[gürmiş] öñi üdrülmiş ärür “Bütün hepsi yaratılıştan ortaya çıkmıştır, seçilmiştir” (ABİT/91-92) (Karaayak, 2021, s. 67, 230)

ödsüz / üdsüz: zamansız, vakitsiz (Ayazlı, 2012, s. 356); sırasız (Çetin, 2020b, s. 481); zamanından önce (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370); münasebetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 442)

(*ödsüz / üdsüz* sözünün “münasebetsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erksiz*; “vakitsiz, sırasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezigsiz*; “zamansız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolusuz*)

ödün / üdün: zaman, vakit, kere (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

(*ödün / üdün* sözünün “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “vakit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolu*; “kere” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kat*)

ödür- / üdür-: ayırmak, ayırt etmek (Çetin, 2020b, s. 481) (*bk. adır-*)

ödürt / üdür: ayırma, ayırım, fark (Tokyürek, 2018, s. 978); ayırt (Berbercan, 2016, s. 123) (*bk. adırt*)

ödüş: ıslak (Ş. Tekin, 2019b, s. 442)

öl: ıslak, yaş (Özbay, 2019, s. 152)

yaş: yaş, ömür, hayat; (göz) yaşı; yaş, ıslak (Elmalı, 2022, s. 492)

yaşlıg: yaşlı, ıslak (Elmalı, 2022, s. 493)

kurug öl yerig beş türlüg tınl(ı)g(ı)g beş türlüg otug ıgaçığ ymâ ägsüklüg yazoklug biz “Kuru ve ıslak yere, beş türlü canlıya, beş türlü bitkiye ve ağaca uzun süre ızdırap veren, hatalı günahkârlarız” (HU/354-357) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

yaş koguş üze başın yörgeyü tañıp “Yaş deri ile başını sardılar” (DAS/4021-4022) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

yaş[lig] közin kadaşları tapa tetrü körür [sav] sözlegeli kılınсар sözleyü umaz “Yaşlı gözleriyle eşine dostuna dikkatlice bakar, konuşmaya çalışır (ama) konuşamaz” (DAS/615-617) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

ög (I): ana, anne (Keskin, 2022, s. 682) (*bk. ana*)

ög (II): akıl, düşünce, us, şuur (Elmalı, 2022, s. 443); bilinç (Özbay, 2019, s. 152)

[*ög (II)* sözünün “bilinç, şuur, düşünce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkak*; “akıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köñül / köñl*]

ög- / ök-: 1. övmek, methetmek (Elmalı, 2022, s. 443); 2. düşünmek (Elmalı, 2022, s. 443); teemmül etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 444)

(*ög- / ök-* sözünün “övmek, methetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alka-*; “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bögün- / bugün-*)

sakın-: düşünmek, teemmül etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 452)

dyan öksər... “İstiğraka dalsa...” (Maytr./80.7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 148, 252)

kim öyre kişi etüzinte erken üç erdnig aklaguçı sarsıg salık tevlig kürlüg urunçak yigüçi erseler olar inçe tip sakınç sakınurlar “Vaktiyle insanlar âleminde iken üç cevheri reddettikleri, kötü, fena ve hileli (oldukları) ve emaneti yedikleri için bunlar şöyle düşünürler” (Maytr./70.16-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 131, 242)

ögdi: öğüt, methiye (Çetin, 2020a, s. 287); övgü (Gulcalı, 2021, s. 503); alkış (Elmalı, 2022, s. 443)

(*ögdi* sözünün “övgü, alkış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkış*; “öğüt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*)

ögdir: ödül, mükâfat (Wilkens, 2021, s. 525); değer, kıymet (Caferoğlu, 2021, s. 147)

[*ögdir* sözünün “mükâfat, ödül” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg (I)*; “değer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “kıymet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançu*]

öge / üge: meşhur (Ş. Tekin, 2019a, s. 46); öge, akıllı, bilge (Keskin, 2022, s. 682); danışman (Karaayak, 2021, s. 818)

(*öge / üge* sözünün “danışman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguçı*; “bilge” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arji / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*; “meşhur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlıg / atl(i)g*; “akıllı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

ögen: nehir, çay (Ş. Tekin, 2019b, s. 443); su kanalı, dere (Keskin, 2022, s. 682)

(*ögen* sözünün “nehir, çay, dere” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akar suw*)

suvak: su kanalı (Keskin, 2022, s. 709)

bu'ok ögün-tü bu yer t(ä)ñinçä iki yer berip alz-unlar “Bu su kanalında bu yer dengince iki yer verip alsınlar” (HB/ArSa02.15-16) (Keskin, 2022, s. 116, 377)

ögeretig / ögretig: bilgi, talim, terbiye (Tokyürek, 2018, s. 914); âdet, davranış tarzı (Elmalı, 2022, s. 444); öğrenme, alıştırma, çalışma, uygulama, temrin (Ölmez, 1991, s. 107); öğreti (Gulcalı, 2021, s. 503)

(*ögeretig / ögretig* sözünün “öğrenme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrunmak*; “bilgi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*; “öğreti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “davranış tarzı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızıg*; “çalışma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iş*)

ögeretig / ögretig “âdet, alıştırma, uygulama, temrin”

öğretinmek: alıştırma, idman, temrin, öğrenme (Ölmez, 1991, s. 107)

toku: merasim; âdet (Ş. Tekin, 2019b, s. 479)

törü: âdet, teamül; kanun (Ş. Tekin, 2019b, s. 482)

yañ: (<Çin. *yàng*) model, kalıp; töre, örf, âdet (Keskin, 2022, s. 778)

yorık: gidiş, uygulama (Çetin, 2020a, s. 306)

yosun: [*<Moğ. yosu(n)*] kanun, örf, âdet (Keskin, 2022, s. 798)

teg[i]n tagun askançu sözlemekke üküş [ögre]tig kılm[ış ...] “Dedikodu yapmayı ne kadar da çok âdet haline getirmişler!” (DAS/3222-3223) (Elmalı, 2022, s. 180, 271)

siz taplamış edgü törü toku taplayu teginür men “Tarafınızdan değerlendirilmiş iyi düzeni, töreyi ben (de) hürmetle değerlendiririm” (Maytr./18.1-2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 65, 202)

ol antag kutlug yağışlıg törü alkıntı “Bu saadet verici ‘kurban âdeti’ sona erdi” (Maytr./10.3-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 55, 197)

kalmış turuşı y(a)nı [tut]ug y(a)ñınça bolz-un “Kalan yaşayışı, davranışı rehin töresine göre olsun” (HB/Rehin01.8-9) (Keskin, 2022, s. 203, 417)

yosunça kâlin m-ä oğlan kay-a tapmış-nı [...] için sıkap-takı ulug adız yer [...]
tarıp yezün tep bertim “[...] yasaya uygun olarak gelin ve damat Kaya Tapmış [...] için Sıkap’taki büyük tarla yeri [...] işleyip yesin diye verdim” (HB/Kar162.1-3) (Keskin, 2022, s. 370, 489)

ögir- / ögür-: sevinmek, kıvanmak (Karaayak, 2021, s. 758)

(*ögir- / ögür-* sözünün “sevinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amran-*)

sevin-: sevinmek, kıvanmak (Karaayak, 2021, s. 772)

edgültig evriş-leringe artukrak iyin ögirür m(e)n sevinür m(e)n “İyi tavırlarından dolayı fazlasıyla sevinirim, kıvanırım” (AY-III/151.18-19) (Ölmez, 1991, s. 42)

kirtünç köngül-in artukrak iyin ögirür m(e)n sevinür m(e)n “İnançlı gönülle, fazlasıyla sevinir, kıvanırım” (AY-III/154.16-17) (Ölmez, 1991, s. 44)

ögirmek: sevinme, kıvanma, sevinç (Ölmez, 1991, s. 107)

(*ögirmek* sözünün “sevinç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñi*)

ögirmeklig: sevinçli, sevinmekli (Ölmez, 1991, s. 107)

(*ögirmeklig* sözünün “sevinçli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñilig*)

ögirmeksiz: neşesiz, mutsuz (Ayazlı, 2012, s. 334)

(*ögirmeksiz* sözünün “mutsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kovi*)

sevinmeksiz: neşesiz, kederli (Ayazlı, 2012, s. 338)

öz yer suvta ögirmäksiz sävinmäksiz bolgay “Kendi toprağında mutsuz olacak” (AY-VI/701-702) (Ayazlı, 2012, s. 117, 173)

ögirtdür- / **ögirttür-**: sevindirmek, mutlu etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361); gönlünü hoş etmek (Karaayak, 2021, s. 759)

(*ögirtdür-* / *ögirttür-* sözünün “mutlu etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kutad-*; “sevindirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñilet-*)

ögirtir- / **ögirtür-**: sevindirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 443) (*bk. meñilet-*)

ögit-: övülmek, methedilmek (Gulcalı, 2021, s. 503)

(*ögit-* sözünün “övülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kükül-*)

öğlen-: aklı yerine gelmek, bilincine kavuşmak (Hamilton, 2020, s. 173); kendine gelmek, ayılmak (Gulcalı, 2021, s. 503)

(*öğlen-* sözünün “kendine gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdil-*)

tınlan-: dirilmek, ayılmak, nefes almak (Gulcalı, 2021, s. 528)

kulut alıp sogık suv, bükürdüm saçdım olarka, ötrü temin azk(ı)ya öglänü tınlanu täğindilär “Kulunuz soğuk su alıp onlara saçtım ve bunun üzerine/ancak biraz ayıldılar” (AY-X/814-816) (Gulcalı, 2021, s. 200-201, 273)

öglendür- / **öglentür-**: kendine getirmek, uyandırmak (Gulcalı, 2021, s. 503)

(*öglendür-* / *öglentür-* sözünün “uyandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *odgur-*)

öñedür-: iyileştirmek; kendine getirmek (Berbercan, 2016, s. 124)

ırak barsar men olar barça ölgeyler tip ançakıya öglentürgeli için bir ulug söğüt üze agtınıp... “Uzağa gidersem onlar hep öleceklerdiyip oracıkta (balıkları) kendine getirmek için bir büyük ağaç üzerine çıkıp...” (OB/17.21-23) (Berbercan, 2016, s. 51, 70)

neçe iglig kemlig agrıglıg tikiglig anar yakın kelserler olarnı barça igintin agrıgıntın ozgurur öñedürür erti “Ne kadar hastalıklı, sağlıksız, ağrılı, acılı ona gelirse, onların hepsini hastalığından, ağrısından kurtarır idi” (OB/1.13-17) (Berbercan, 2016, s. 35, 55)

ögli-: düşünceli, düşünen; yardımsever, dost (Karaayak, 2021, s. 759); düşünce, düşünme; arkadaş (Elmalı, 2022, s. 444); huylu (Çetin, 2020b, s. 459); niyeti olan (Ş. Tekin, 2019b, s. 443); ruhlu (Ölmez, 1991, s. 107)

(*ögli* sözünün “arkadaş, dost” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adaş*; “düşünce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkak*; “düşünme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulamak*; “düşünceli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüzlüg*)

öglüg: düşünceli, anlayışlı, akıllı (Elmalı, 2022, s. 444)

(*öglüg* sözünün “akıllı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*; “düşünceli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüzlüg*)

ögmek: övme, methetme (Karaayak, 2021, s. 759); sena (Ş. Tekin, 2019b, s. 443)

(*ögmek* sözünün “övme, methetme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkış*)

ögren-: alışmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 443); öğrenmek (Elmalı, 2022, s. 444)

(*ögren-* sözünün “öğrenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*)

öğret-: öğretmek (Tokyürek, 2018, s. 913); talim ettirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 443)

(*öğret-* sözünün “talim ettirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*; “öğretmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgur-*)

öğretin-: alıştırmak, çalışmak, öğrenmek (Ölmez, 1991, s. 107); talim etmek (Gulcalı, 2021, s. 503)

(*öğretin-* sözünün “öğrenmek, çalışmak, talim etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*)

öğretinmek: alıştırma, idman, temrin, öğrenme (Ölmez, 1991, s. 107)

(*öğretinmek* sözünün “öğrenme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrunmak*; “alıştırma, temrin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öğretig* / *öğretig*)

ögrünç / ögrünçü: övünme, sevinç, mutluluk (Elmalı, 2022, s. 444); zevk (Gulcalı, 2021, s. 503)

[*ögrünç* / *ögrünçü* sözünün “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*; “sevinç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñi*; “zevk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilinçü*]

ögrünçlüğ / ögrünçülüg: sevinçli, kıvançlı, mutlu (Ölmez, 1991, s. 107); neşeli (Gulcalı, 2021, s. 504)

(*ögrünçlüğ / ögrünçülüg* sözünün “mutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençgülüg / inçgülüg*; “sevinçli, neşeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñilig*)

ögsire-: bayılmak, kendinden geçmek (Hamilton, 2020, s. 173); akli başından gitmek (Gulcalı, 2021, s. 504)

(*ögsire-* sözünün “bayılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamıl-*)

tınsıra-: nefesi kesilmek, kendinden geçmek (Gulcalı, 2021, s. 529)

yinçgä kızlar kuvragı körüp hatunnıñ ançulayı yertä tüşüp kamılıp ögsirüp tınsırıp yatmışın ötrü kamagun bir yañlıg ulug ünin sıgtaştılar “Narin kızlar (cariyeler) kraliçenin bu şekilde yere yığılıp kendinden geçerek yattığını görünce hepsi aynı şekilde yüksek sesle feryat ettiler” (AY-X/685-689) (Gulcalı, 2021, s. 192, 271)

ögsiz / ögsüz: akılsız, bilinçsiz (Özbay, 2019, s. 152); şuursuz (Elmalı, 2022, s. 444); baygın, kendinden geçmiş (Gulcalı, 2021, s. 504)

(*ögsiz / ögsüz* sözünün “akılsız, bilinçsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biligsiz*)

tınsız: nefessiz, baygın (Gulcalı, 2021, s. 529)

körü tğindim iki teginig ögsiz tınsız yaturlar arıg sāmāk içindä “İki prensi orman içinde baygın yatarken gördüm” (AY-X/812-813) (Gulcalı, 2021, s. 200, 273)

ögük: sevgili, sevgili çocuk (Hamilton, 2020, s. 173); sevimli, anasının kuzusu (Gulcalı, 2021, s. 504)

(*ögük* sözünün “sevgili, sevimli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*)

ögükk(i)ye / ögükkeye: yavrucak, kuzucuk (Gulcalı, 2021, s. 504)

(*ögükk(i)ye / ögükkeye* sözünün “yavrucak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atayk(ı)ya*)

ögürük: öğüt, nasihat (Keskin, 2022, s. 684)

[*ögürük* sözünün “*öğüt*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgüt*; “*nasihat*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig* (II)]

öğüt-: methetmek, övmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 444) (*bk. alka-*)

ögüz / ügüz: ırmak, nehir; deniz, okyanus (Elmalı, 2022, s. 444); akarsu (Keskin, 2022, s. 684)

(*ögüz / ügüz* sözünün “*nehir, akarsu*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akar suw*; “*deniz*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çaladr / çldar*)

taluy / toluy / talu: deniz, okyanus (Hamilton, 2020, s. 179)

anta ötrü tükel bilge t(e)ñri t(e)nrisi burhan taluy ögüz kızıgınta matarnıñ öñüsi (?) üze olurup toyunlarıg okıp inçe tep y(a)rılıkadı “Bundan dolayı tam bilge Tanrılar Tanrısı Buda okyanus kıyısında canavarın yalnızlığı ile oturup rahipleri çağırarak şöyle buyurdu” (DAS/4029-4032) (Elmalı, 2022, s. 207, 281)

ökli- / ükli-: çoğalmak, artmak, büyümek (Ş. Tekin, 2019b, s. 444)

(*ökli- / ükli-* sözünün “*çoğalmak, artmak*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*; “*büyüme*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedü-*)

ökmek: düşünme, teemmül (Ş. Tekin, 2019b, s. 444)

(*ökmek* sözünün “*düşünme*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulamak*)

ökün-: pişman olmak (Clauson, 1972, s. 111) (*bk. bilin-*)

ökünçlög: pişmanlık (Karaayak, 2021, s. 760) [*bk. çamhuy / ç(a)mkuy*]

ökünçsiz: acısız, kedersiz; pişman olmayan, pişmanlık duymayan (Ölmez, 1991, s. 107)

(*ökünçsiz* sözünün “*kedersiz*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşsuz*; “*acısız*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgeksiz*)

öküngü: pişman olma, pişmanlık (Özbay, 2019, s. 152)

(*öküngü* sözünün “*pişmanlık*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çamhuy / ç(a)mkuy*)

ökünmek: pişman olma (Ölmez, 1991, s. 108)

bütürmiş tarkan tükä<t>di nigoşakların suyn yazokın öküngü huastuan(i)ft
“Bütürmiş Tarkan müminlerin (dinleyicilerin) gūnahtan arınması için tövbe duasını bitirdi” (HU/377-378) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

ökünmek *yalbarmak kşanti kılmak üz-e anın ağır ayıg kılınç-lıg kkir tapça-ların birtem öçürmekin arımak-ın y(a)rılıkayur m(e)n* “Pişman olmak, yalvarmak, af dilemekle, böylece kötü davranışlı kir-pasaklarını toptan söndürmesini, temizlemesini buyuruyorum” (AY-III/146.22-23, 147.1-2) (Ölmez, 1991, s. 39)

ökünmek: pişman olma (Ölmez, 1991, s. 108) (*bk. öküngü*)

öküş / üküş: çok, pek, pek çok (Elmalı, 2022, s. 485); daha çok, fazlasıyla (Karaayak, 2021, s. 819); fazla (Keskin, 2022, s. 768)

(*öküş / üküş* sözünün “çok, pek, pek çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “daha çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırırak*; “fazla, fazlasıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*)

öl: ıslak, yaş (Özbay, 2019, s. 152); nemli (Hamilton, 2020, s. 173)

(*öl* sözünün “ıslak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ödüş*)

öleñ: yaş, rutubetli (Ş. Tekin, 2019b, s. 445)

şı: nemli (Çetin, 2020b, s. 467)

şılañ: nemli (Çetin, 2020b, s. 467)

yaş: yaş, ömür, hayat; (göz) yaşı; yaş, ıslak (Elmalı, 2022, s. 492)

kurug yerig suvayu öl yerig tarıyu kuş kuzgun sukar yulıyur sansız tümän özlüg ölürür “Onlar kuru toprağı sulayıp nemli toprağı ekerlerken, kuzgun (gibi) kuşlar gelip pek çok sayıda yarattığı gagalayıp öldürüyorlar” (PK/I.3-6) (Hamilton, 2020, s. 31)

öleñ çimgenleri erür “Islak çayırları vardır” (Maytr./55.24) (Ş. Tekin, 2019b, s. 112, 231)

yerniñ toprakın yağlıg yumşak tarıglag yerlerin şı şılañ edgü kılı tegingey m(e)n “Toprağı verimli, tarlaları nemli ve bereketli kılacağım” (AY-VIII/700-703) (Çetin, 2020b, s. 280-281, 375)

yaş koguş üze başın yörgeyü tañıp “Yaş deri ile başını sardılar” (DAS/4021-4022) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

öl-: ölmek, ortadan kaldırmak (Çetin, 2020b, s. 459)

(*öl-* sözünün “ortadan kaldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “ölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*)

öleñ: bataklık (Bang ve Gabain, 1931, s. 490); çayır, mera (Keskin, 2022, s. 684); sulak yer (Çetin, 2020b, s. 459); yaş, rutubetli (Ş. Tekin, 2019b, s. 445)

(*öleñ* sözünün “bataklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batıg*; “çayır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çimgen*; “yaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öl*)

öleñ “mera”

turug: otlaklık, mera (Keskin, 2022, s. 752)

yiş: çayır, mera (T. Tekin, 2013, s. 66)

küç ogul ınal-ta almış öläñ yer “Küç oğlu Inal’dan alınmış otlak yer” (HB/Çeş50.1v) (Keskin, 2022, s. 307, 457)

bars yıl säkizinç ay beş otuz-ka koyñçı alp taş-nıñ koyñ-tın iki saglık koyñ iki saglık äçkü bir tākā bir oglak beş kozı birlä turugin-ta öläp bardı “Kaplan yılı sekizinci ayın yirmi beşinde çoban Alp Taş’ın koyunlarından iki sağmal koyun, iki sağmal keçi, bir teke, bir oğlak, beş kuzu otlaklıkta ölüp gitti” (HB/Çeş71.1-4) (Keskin, 2022, s. 311-312, 460)

yiş üze yaş ot körüpen, yoriyu barıpan “Dağ çayırında (da) taze ot görerek yürüyüp gitmiş” (IB/17) (T. Tekin, 2013, s. 20, 28)

ölez: solgun, renksiz (Wilkins, 2021, s. 530)

(*ölez* sözünün “renksiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñizsiz*)

öñsüz: renksiz, solgun (Gulcalı, 2021, s. 506)

buluñ yıñak kararıp öläz boltı kün t(ä)ñri “Her taraf kararıp soluk (ışsız) oldu güneş” (AY-X/325-326) (Gulcalı, 2021, s. 167, 267)

kün t(ä)ñrinin y(a)ruki öñsüz boltı ürtmiş tæg “Güneşin ışığı soluklaştı, örtülmüş gibi” (AY-X/382-383) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

ölgeysök: ölüm (Karaayak, 2021, s. 760) (*bk. alkınçu*)

ölgü: ölüm (Karaayak, 2021, s. 760) (*bk. alkınçu*)

ölgüçi: ölücü, öldürücü, can alıcı (Elmalı, 2022, s. 444)

ölümlüg: ölümcül, öldürücü (Elmalı, 2022, s. 445)

isig [öz ölgüçi] yitti süv[ri bıçek ...] bı bıçgu iligle[yü ...] erinç keyikl[er ...] “Can alıcı, keskin, sivri (bir) çakı (ile gelip) ... bıçağı eline alarak ... zavallı geyikler ...” (DAS/200-202a) (Elmalı, 2022, s. 71, 235)

[apam] birök ölümlüg matar agzın [a]çıp yakın kelser... “Eğer ölümcül Mātār ağzını açıp yakınlaşsa...” (DAS/598-599) (Elmalı, 2022, s. 85, 240)

ölmek: ölme (Gulcalı, 2021, s. 504) (*bk. adırılmaklıg*)

ölmeklig: ölümlü, ölmekli (Ayazlı, 2012, s. 334)

(*ölmeklik* sözünün “ölümlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nara*)

ölüm: ölüm, ölme (Elmalı, 2022, s. 445)

(*ölüm* sözünün “ölme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırılmaklık*; “ölüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçu*)

ölümçi: ölümlü, ölüme mahkum (Elmalı, 2022, s. 445)

(*ölümçi* sözünün “ölümlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nara*)

ölümlüg: ölümlü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361); ölümcül, öldürücü (Elmalı, 2022, s. 445)

(*ölümlüg* sözünün “ölümlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nara*; “öldürücü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ölgüçi*)

ölümsüz: ölümsüz (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361) (*bk. amırta*)

ölür-: öldürmek (Tokyürek, 2018, s. 914) (*bk. çok-*)

ölürgüçi: öldüren, katil, cellat (Elmalı, 2022, s. 445)

(*ölürgüçi* sözünün “cellat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çandal / çantal / çintal*)

ölütçi: katil, cellat, cani (Elmalı, 2022, s. 445)

kim ölüť ölürgüçi erser ol ayıg kılınç tüşin kentü özi aşayur “(Çünkü) kim katil (olur ise, bir canlıyı öldürür) ise, o kötü amelin karşılığını yine kendisi alır” (DAS/312-314) (Elmalı, 2022, s. 76, 236)

ö[lütçi] kişiniñ tamudakı emgeki tükel söz[leyin] “Katil birisinin cehennemdeki ıstıabını etrafıca söyleyeyim” (DAS/629-630) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

ölütçi: katil, cellat, cani (Elmalı, 2022, s. 445)

(*ölütçi* sözünün “cellat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çandal / çantal / çintal*; “katil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ölürgüçi*)

yavlak: kötü; cani, alçak (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

ölütçi tınl(ı)glar monı [eşidip] neçök [ko]rkmazlar “Başkalarının canını alan katil canlılar (bütün) bunları (duyup) da nasıl korkmazlar?” (DAS/660-661) (Elmalı, 2022, s. 87, 241)

sansız tümen yagı yavlak kuwrıp... “Sayısız yol kesiciler toplansa...” (KİP/42) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

ömek: düşünme, düşünmeli, düşünmek (Karaayak, 2021, s. 760)

(*ömek* sözünün “düşünme, düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulamak*; “düşünmeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulamaklığı*)

ömeklig: düşünme, düşünmeye ait (Karaayak, 2021, s. 760) (*bk. kolulamak*)

ön-: çıkmak, neşet etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 445); doğmak, sökmek, ilerlemek, bitmek, dışarı çıkmak, öne doğru gitmek (Hamilton, 2020, s. 174)

(*ön-* sözünün “çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtın-*)

ön- “neşet etmek, doğmak, sökmek, bitmek”

ör-: yükselmek, (topraktan) çıkmak, bitmek, yetişmek (Ölmez, 1991, s. 108)

tañla-: doğmak (günden söz ederken) (Hamilton, 2020, s. 179)

tañlar-: (tan) atmak, (şafak) sökmek (T. Tekin, 2013, s. 61)

tog-: doğmak, dünyaya gelmek; (güneş) doğmak, ortaya çıkmak (Elmalı, 2022, s. 473)

tur-: durmak; kalkmak; neşet etmek; (yardımcı fiil:) olmak; daimî surette yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 484)

ilki tıtag söğüd önmiş erür “Birinci sebep: Ağaç doğmuştur” (Maytr./41.1) (Ş. Tekin, 2019b, s. 93, 218)

tañ tañlayur erkân ädgü ögli tegin ulug küvrüg tokıp inçä tep yarlıgkadı “Şafak sökerken İyi Düşünceli Prens büyük davulu çaldırıp şöyle söyledi” (PK/XXXI.7-8, XXXII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 46)

tañ tañlardı, udu yir yarudı, udu kün tugdı “Şafak söktü ve yer aydınlandı ve güneş doğdu” (IB/26) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

öngülüg: gitme, çıkma (Ş. Tekin, 2019b, s. 446)

ünmek: çıkma (Gulcalı, 2021, s. 545)

öd boltı katunum ili(nçü)legü yimişlikke öngül(üg) “Kraliçem, eğlence yerine gitme zamanı geldi!” (Maytr./35.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 85, 214)

ürüg uzatı yorıdım ulug buşı bermäktä birtäm sävär amrak özümün äsirkänçsiz titmäkin tugmak ölmäk sansartın ünmäk ozmak küsüşin köni tuymak oronka t(ä)rk täggäli sakınçın “Daima büyük sadaka verme (yolun)da sonsuza kadar sevdiğim vücudumu esirgemeksizin feda ederek doğum ölüm döngüsünden kurtulma ümidiyle (ve) aydınlanma yerine hızlı ulaşma düşüncesiyle yürüdüm” (AY-X/566-571) (Gulcalı, 2021, s. 183, 270)

öntür- / ündür- / üntür-: çıkarmak, ortaya çıkarmak, ortaya koymak (Elmalı, 2022, s. 486); çekip çıkarmak (Gulcalı, 2021, s. 545); yükseltmek (Karaayak, 2021, s. 820); yolculamak, göndermek, uğurlamak (Hamilton, 2020, s. 174)

(*öntür-* / *ündür-* / *üntür-* sözünün “çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtın-*, *oy-*; “göndermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*; “ortaya çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*)

öntür- / *ündür-* / *üntür-* sözcüğünün “ortaya koymak, çekip çıkarmak”

tart-: çekip çıkarmak, çekmek, çıkarmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365)

yadın-: göstermek, ortaya koymak, yaymak (Ölmez, 1991, s. 122)

anta ötrü ç(a)ştane elig beg bar küçin üntürüp tölükün sikriyü barıp urumuke atl(i)g yekniñ töpüsinteki saçın tarta tutup “Bunun üzerine Hükümdar Caştana bütün gücünü ortaya koyup dinç bir şekilde sıçrayarak Urumukha adlı şeytanın tepesindeki saçını çekip tuttu” (DAS/3529-3533) (Elmalı, 2022, s. 190, 275)

alku üç yavlak yollug korkınçlardın tartdaçı... “Üç kötü yol[un] hepsinin korkularından çekip çıkaran...” (SİTA/129-130) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 83, 168)

agır ayıg kılınç-larımın anı barça kalısız ökünür m(e)n bilinür m(e)n açınur m(e)n yadınur m(e)n “Kötü davranışlarımı, on(lar)ı bütünüyle, hepten ortaya koyar, pişmanlığımı belirtir, itiraf eder, yayarım” (AY-III/137.22-23, 138.1) (Ölmez, 1991, s. 31)

ön (I): beniz, renk (Berbercan, 2016, s. 124); görünüş, şekil (Elmalı, 2022, s. 445); biçim (Özbay, 2019, s. 152); güzellik (Ölmez, 1991, s. 108); güzel görünüş (Hamilton, 2020, s. 174)

[*ön (I)* sözünün “renk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodug*; “biçim, güzellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig* / *itig*; “şekil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kep*; “görünüş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın (II)*; “beniz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meniz*]

ön (II): önce, evvel, ilk (Elmalı, 2022, s. 445); birinci (Özbay, 2019, s. 152); ön (Berbercan, 2016, s. 124)

[*öñ (II)* sözünün “ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*; “birinci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınkı* / *baştınkı*; “önce, evvel, ön” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*]

öñ (III): çöl; terk edilmiş, ıssız yer (Ayazlı, 2012, s. 334); kurak, çorak (T. Tekin, 2013, s. 59)

[*öñ (III)* sözünün “çöl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körtük*; “ıssız yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*]

öñ (IV): pay, hisse (Keskin, 2022, s. 685)

öñ (IV) “pay, hisse”

teğir: kalan, payına düşen, hisse (Keskin, 2022, s. 730)

ülğü: pay (Karaayak, 2021, s. 819); hisse (Elmalı, 2022, s. 485)

ülüg: pay (Karaayak, 2021, s. 819)

ülüş: pay, hisse, kısım (Keskin, 2022, s. 769)

näçä oğlanlarım bolsa ol oğlan-lar birlä täñ öñ ülüş kopı berür-män “Ne kadar evladım olursa olsun, onlarla birlikte eşit payı tamamen veririm” (HB/EvlEd01.16-18) (Keskin, 2022, s. 206, 419)

maña tügir yastuk-tın kur[u]g kalır-m(ä)n “Bana kalan yastuktan mahrum kalırım” (HB/Çeş27.10-11) (Keskin, 2022, s. 296, 452)

ülgü kılıp... “Pay yapıp...” (ABİT/1085) (Karaayak, 2021, s. 162, 310)

yeti küntä öñdün ülügümüznü öñräkän bilip ukup... “Yedi gün öncesine ait payımızı daha önceden anlayıp...” (ABİT/335-336) (Karaayak, 2021, s. 90-91, 251)

iki ülüş yer [yaratu berip... “İki hisse yer hazırlayıp vererek...” (HB/ArSa12.21) (Keskin, 2022, s. 125, 382)

öñdin / öñdün: 1. doğuda (Elmalı, 2022, s. 445); doğu 2. ön, öndeki, önde (Ölmez, 1991, s. 108); önce (Keskin, 2022, s. 685); önceden, önceki, öncelikle (Karaayak, 2021, s. 761); 3. sağ (Ayazlı, 2012, s. 334)

(*öñdin / öñdün* sözünün “ön, önce, önceden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*; “öncelikle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*; “önceki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnukı*; “sağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bertin / birtin*)

öñre: doğuda, önce (Ayazlı, 2012, s. 335)

öñdün örlep agıp yoklayu “Doğudan yükselip ortaya çıkar” (DAS/10) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

öñdünki: önceki, önce olan (Elmalı, 2022, s. 445)

(*öñdünki* sözünün “önceki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuki*)

öñed-: 1. çıkmak, kurtulmak (Berbercan, 2016, s. 124); 2. değişmek (Elmalı, 2022, s. 445); 3. iyileşmek (Çetin, 2020a, s. 288)

(*öñed-* sözünün “kurtulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşun-*)

şas-: şaşmak, değişmek (Ayazlı, 2012, s. 340)

teğsil-: değişmek (Çetin, 2020a, s. 294)

yori-: devam etmek, yürümek, davranmak, hareket etmek, yapılmak, değişmek, yaşamak (Karaayak, 2021, s. 837)

tört üdlär kolusı şaşmaz “Mevsimler ters bir sıraya girmez (mevsimler yer değiştirmez)” (AY-VI/180) (Ayazlı, 2012, s. 78, 168)

sol köziniñ yürüñ karakı öñi kurtışı teğsilser tili agızı yime kararıp burunı öwişip kötitser kulgakı tilgeni itigi öñi bolsar öñrekide altın irini boş bolup kodı salınsar yime ölür “(Hastanın) sol gözünün beyaz kısmı, rengi değiştiğinde, dili, ağzı da kararıp burnu kasılıp kötü hale geldiğinde; kulağı, (diğer) uzuvları, (vücut) yapısı öncekinden (önceki haline göre) farklılaştığında, alt dudağı boşalıp (gevşeyip) aşağı salındığında da (hasta) ölür” (OB/11.12-18) (Berbercan, 2016, s. 45, 64-65)

öñedür- / öñetdür-: iyileştirmek; kendine getirmek (Berbercan, 2016, s. 124)

[*öñedür- / öñetdür-* sözünün “iyileştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (I); “kendine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öglendür-/öglentür-*]

öñi: başka, diğer, değişik, farklı, ayrı; çeşit çeşit, farklı farklı (Elmalı, 2022, s. 445); - DAn başka (Gulcalı, 2021, s. 505); artık (Ş. Tekin, 2019b, s. 446); değişmiş (Berbercan, 2016, s. 124); çeşitli (Keskin, 2022, s. 685); dışarıda, dışında, başka yerde (Hamilton, 2020, s. 174)

(*öñi* sözünün “başka, diğer, farklı, ayrı, çeşitli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “değişik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsıg*; “-DAn başka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*)

öñi “farklı farklı, artık, dışarıda, dışında”

öñin: başka başka, farklı farklı (Karaayak, 2021, s. 761)

takı: ve, dahi, de / da, artık (Ayazlı, 2012, s. 341)

taş: dış, dışarıda, dışında (Keskin, 2022, s. 724)

taşgaru: dışarıya, dışarıda (Keskin, 2022, s. 724)

taştın: dışarıda (Ş. Tekin, 2019b, s. 469)

öñi öñi *uluşlarta emgeli ıdtı* “Farklı farklı şehirlerde (bulunan hastaları) tedavi etmeleri için gönderdi” (DAS/4532-4533) (Elmalı, 2022, s. 224, 287)

öñin öñin *arslanlıg oronta olor[up]...* “Farklı farklı aslana ait makama oturup...” (ABİT/935) (Karaayak, 2021, s. 147, 299)

koço-takı taysañ borluk balık borluk taştın kaç bölük yer-niñ satagı altı yüz y(a)stuk çao içindin yüz y(a)stuk berip k(a)lg(a)n beş yüz yastuk çao kaldı “Koço’daki Taysañ bağı ve şehirdeki bağ dışında birkaç parça yerin bedeli olan altı yüz yastuk çao içinden yüz yastuk verdik ve beş yüz yastuk çao kaldı” (HB/Mak08.3-6) (Keskin, 2022, s. 281, 445)

el bugra taşgaru barmakı yok “El Bugra’nın dışarı gideceği yoktur” (HB/BuYön04.5) (Keskin, 2022, s. 228, 427)

kamagda taştın vayturi öñlög taluy ögüz suvı turur “Hepsinden dışarıda Vaidürya renkli deniz ve ırmak suyudur” (Maytr./28.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 78, 210)

öñin: başka başka, farklı farklı (Karaayak, 2021, s. 761); başka, farklı (Gulcalı, 2021, s. 505)

(*öñin* sözünün “farklı, başka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “farklı farklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñi*)

öñisig: 1. farklı, değişik (Gulcalı, 2021, s. 505); 2. olağanüstü (Karaayak, 2021, s. 761)

(*öñisig* sözünün “farklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “olağanüstü, değişik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*)

öñlög: renkli; şekilli, (...) görünüşüne sahip, görünüşlü (Ölmez, 1991, s. 108); ... renginde (Gulcalı, 2021, s. 505); madde, şekil (Tokyürek, 2018, s. 916)

(*öñlög* sözünün “renkli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boduglug*; “madde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ed*; “şekil”

anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kep*; “görünürlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtışlıg*)

öñlög “şekilli”

yanlıg: (< Çin. *yang+lıg*) eş, benzer; şekilli (Berbercan, 2016, s. 146)

öñre: önce, daha önce, eskiden, evvelce (Elmalı, 2022, s. 446); doğuda (Ayazlı, 2012, s. 335); evvel (Keskin, 2022, s. 685); ön (Çetin, 2020a, s. 288); vaktiyle (Ş. Tekin, 2019b, s. 446); ileri, öne doğru (Gulcalı, 2021, s. 505); önceki, ilk (Karaayak, 2021, s. 762)

(*öñre* sözünün “önce, evvel, daha önce, ön” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*; “önceki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnukı*; “ileri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ınaru* / *naru*; “doğuda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñdin* / *öñdün*; “ilk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuça*)

söki: eskiden (Ş. Tekin, 2019b, s. 460)

öñre monuñ töpüsünteki m[e]k[ke] teg k(a)ra saçı tügüklög turur erti “Daha önceleri bunun başındaki siyah mürekkep gibi (olan) kara saç (hep) örülü olurdu” (DAS/69-71) (Elmalı, 2022, s. 67, 234)

söki kutluglar öñreki bilgelerde antag işidmişim bar “Eski azizler (bahtiyarlar), evvelki hakimlerden şöyle işittim (=işitmişliğim var)” (Maytr./9.31-32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 55, 196)

öñreken: daha önce (Karaayak, 2021, s. 762) (*bk. aşnu*)

öñreki: önceki, daha önceki, evvelki (Elmalı, 2022, s. 446); eski (Gulcalı, 2021, s. 506)

(*öñreki* sözünün “önceki, evvelki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnukı*; “eski” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eski*)

öñrerek: daha önce (Ş. Tekin, 2019b, s. 446) (*bk. aşnu*)

öñsiz / öñsüz: renksiz, hastalıklı (Çetin, 2020b, s. 460); hasta (Çetin, 2020b, s. 460); solgun (Gulcalı, 2021, s. 506); soluk (Ş. Tekin, 2019b, s. 446); şekilsiz (Tokyürek, 2018, s. 916)

(*öñsiz / öñsüz* sözünün “hastalıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrıglıg*; “hasta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ig*; “renksiz,

soluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñizsiz*; “solgun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ölez*)

öñüç: gırtlak, yemek borusu, yutak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

(*öñüç* sözünün “gırtlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bogaz* / *boguz*)

ör: taht (Ş. Tekin, 2019b, s. 446) (*bk. oronlug / orunluk*)

ör-: yükselmek, (topraktan) çıkmak, bitmek, yetişmek (Ölmez, 1991, s. 108); yukarı çıkmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 446); çıkmak (Çetin, 2020a, s. 288)

(*ör-* sözünün “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ag-*; “çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtın-*; “bitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ön-*)

ör- “yetişmek, yukarı çıkmak”

örle-: yükselmek, yukarı çıkmak (Elmalı, 2022, s. 446)

yet-: yetişmek, erişmek, yetmek (Hamilton, 2020, s. 191)

yokla-: yükselmek, yukarı çıkmak (Hamilton, 2020, s. 192)

öre tüketip bütmeyük bışmayuk edgülüg töz yıldı-larığ bütürür bışurur “Yetişmeyi tamamlamamış, bitmemiş, olgunlaşmamış iyi kök (ve) esasları bitirir, olgunlaştırır” (AY-III/166.1-3) (Ölmez, 1991, s. 53)

ulug kut ornanmış odra uguş udayagiri tag töpüsünte y[o]karu örleyü kelip “Yüce kut, yerleştiği Odra ülkesindeki Udayagiri dağının tepesinden ortaya çıkar” (DAS/13-15) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

eçim kök täñri-kä yoklagay “Ağabeyim mavi göğe kadar yükselecek (bulutlara çıkarılacak)” (PK/LVII.2-3) (Hamilton, 2020, s. 59)

örgin / örgün: taht (T. Tekin, 2013, s. 60) (*bk. oronlug / orunluk*)

öri / örü: yukarı (Elmalı, 2022, s. 446); üst; yüksek (Ölmez, 1991, s. 108); kuzey (Keskin, 2022, s. 686)

(*öri / örü* sözünün “yüksek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz* / *idiz*; “kuzey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kediz*; “yukarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak* / *kalık*)

öze: için; ile; üzerine; üst (Ş. Tekin, 2019b, s. 449)

üstün: kuzey, kuzey tarafı; üst, üst taraf (Keskin, 2022, s. 770)

yüg: üst, yukarı (Tokyürek, 2018, s. 996)

[o]l avışdın ünmiş esringü önlüg yavlak ört yalın elig begig [yör]gemişde **örü** kök t(e)ñr[ike] tayayı urtı “Avîci cehenneminden çıkan o alaca renkli korkunç ateş, hükümdarı sarmaladıktan sonra yükselerek göğe dayanmış” (DAS/350-354) (Elmalı, 2022, s. 77, 237)

sansız tümen sumır taglar töpüsi **öze** ırkleyü... “Sayısız dağların tepesine çıkarak...” (Maytr./4.41-42) (Ş. Tekin, 2019b, s. 46, 192)

bu türk k(a)ra-baş satığın ikigü inçä söz-läşt(i)m(i)z yüz kedin yoriyur onar çıg t(a)mga-l(i)g kunpu-ka takı bir üvgä yäl(i)ş at **üstüni** uvaz artını iki ar-da (?) ig-siz toga-sız at “Bu Türk kölenin satış bedeli için ikimiz şöyle kararlaştırdık: Pazarda geçerli, her on çıgda (bir) damgalı yüz kunpuya ve üstü kahverengi, altı arda rengi (?) hastaliksız hızlı koşum atına (anlaştık)” (HB/KöSa04.2-5) (Keskin, 2022, s. 140, 390)

örit- / **örüt-**: yükseltmek, beslemek, yetiştirmek (Elmalı, 2022, s. 446); yaratmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 446); yüceltmek, uyandırmak (Karaayak, 2021, s. 762); ortaya çıkarmak (Çetin, 2020b, s. 460); oluşmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361); yükselmek (Ayazlı, 2012, s. 335); (düşünce) ortaya koymak (Berbercan, 2016, s. 124); (bulut) yapmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

[**örit-** / **örüt-** sözünün “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (II); “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*; “yüceltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alka-*; “beslemek, yetiştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra-*; “ortaya çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*; “yaratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et-* / *it-*; “uyandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *odundur-*]

örit- / **örüt-** “oluşmak”

tör(ü)-: türemek, doğmak, meydana gelmek, oluşmak (Ölmez, 1991, s. 116)

tug-: doğmak, dünyaya gelmek, oluşmak, meydana gelmek (Ölmez, 1991, s. 117)

uşnir körmäk atl(i)g dy[a]nıg **örütü** y(a)rılıkadı “Uşnışa gösterisi diye adlandırılan meditasyonu oluşturdu” (SİTA/11-12) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 70, 163)

köngül-tin **tugmuş** neçe buyan edgü kılınç-larım <bar> erşer... “Gönülden doğmuş ne kadar iyi davranışlarım (var) ise...” (AY-III/170.7-8) (Ölmez, 1991, s. 56)

anı üçün y(e)me kavşiki-y-a ötügeçi bolmak-tın **tör(ü)miş** buyan edgü kılınç ülgülençsiz tenglençsiz yöleştürgülüksüz titir “İşte o sebepledir ki, ey Kauşika, ricacı olmaktan meydana gelmiş iyi davranış hadsiz hesapsız (ve) dahi benzersizdir” (AY-III/163.11-14) (Ölmez, 1991, s. 51)

öritdür- / örit(t)ür-: yükselttirmek, yetiştirmek, yükseltmesini sağlamak (Ölmez, 1991, s. 108); yetiştirmek, olmasını sağlamak (Ölmez, 1991, s. 108)

(*öritdür- / örit(t)ür-* sözünün “yetiştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra-*)

öritdür- / örit(t)ür- “olmasını sağlamak”

örütür-: yükseltmek, besletmek, yetiştirmek, olmasını sağlamak
(Elmalı, 2022, s. 447)

örüt(t)ürür *kuşalamul titme edgölüg töz yıldız-ların* “Kuşalamûla denilen iyilik köklerini yükselttirir” (AY-III/165.21-22) (Ölmez, 1991, s. 53)

küsel edgü kılınç örütürgeli udaçı bolurlar “Güzel, iyi işi ortaya koymaya muktedir olurlar” (DAS/3969-3970) (Elmalı, 2022, s. 205, 280)

öritmek: 1. yaratmak, ortaya çıkarma (Gulcalı, 2021, s. 506); 2. yükseltme, besleme (Ölmez, 1991, s. 108)

öritmek “yükseltme, besleme”

öritmeklig: yükseltme, yükseltmeye ait (Karaayak, 2021, s. 763)

turgurmak: yerleştirme, durdurma; yükseltme; besleme (Ölmez, 1991, s. 117)

yügerü: 1. tecelli etme 2. yukarı, yükseltme 3. şimdi, hâlihazırda
(Tokyürek, 2018, s. 997)

burkan kutınga yangırtı köngül öritmek... “Buda kutsallığına yeniden gönül beslemek...” (AY-III/152.16-17) (Ölmez, 1991, s. 43)

ayamak ağırlamak-lığ küsüş-te turgurmak burkan kutı-lığ yorığ-larığ bütürgü-ke katıgılamak bıyan edgü kılınç-ka yitmez “Saygı göstermek, saygı gösterme(leri) istek besleme(leri), Buda kutsallığına sahip yolları bitirmeye gayret gösterme(leri de) iyi davranışa yetmez” (AY-III/181.4-7) (Ölmez, 1991, s. 65)

köni ongaru köngül turgurmak-tın köni ögke tükel-lig erser... “Doğru, sağlam duygu beslemek (yönün)den doğru düşünceye hakim ise...” (AY-III/147.9-10) (Ölmez, 1991, s. 39)

öritmeklig: yükseltme, yükseltmeye ait (Karaayak, 2021, s. 763)

(*öritmeklig* sözünün “yükseltme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öritmek*)

örki / örüki: muhteşem, büyük (Ş. Tekin, 2019b, s. 447); yüce, yüksek, yukarıdaki; doksanlı sayıların ifadesinde kullanılan bir kelime (Elmalı, 2022, s. 446)

(*örki* / *örüki* sözünün “büyük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “yukarıdaki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kökki*; “yüce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz* / *idiz*; “yüksek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*)

örki / *örüki* “muhteşem”

sukançığ: sevimli, muhteşem (Çetin, 2020a, s. 291)

sukançılığ: muhteşem, harika (Tokyürek, 2018, s. 930)

tolun: tam, muhteşem, tamamlanmış (Tokyürek, 2018, s. 954)

örki burkan körkin itser “Muhteşem burkan resimleri yapsa” (Maytr./104.20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 175, 267)

yänä bar tözlüg nomlarıg yok tep adkanmakka yapşınmatın sukançığ barın ukmak ärür “Yine var esaslı öğretilerin yok diye bağlanılmasına yapışmadan muhteşem varı anlamaktır” (AY-IV/969-971) (Tokyürek, 2018, s. 389, 574)

eki y(e)g(i)rmi bölöklüg sukançılığ nom tilgänin ävirgäli umak p(a)ramit temäk savnuñ yörügi ärür “On iki bölümlü harika öğreti tekerini çevirebilmek, pāramitā denilen sözün açıklamasıdır” (AY-IV/2715-2718) (Tokyürek, 2018, s. 505-506, 596-597)

örle-: yükselmek, yukarı çıkmak (Elmalı, 2022, s. 446)

(*örle-* sözünün “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ag-*; “yukarı çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ör-*)

örlet-: kızdırmak, rahatsız etmek, hiddetlendirmek (Elmalı, 2022, s. 446); üzmek (Ölmez, 1991, s. 108)

(*örlet-* sözünün “üzmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulga-*; “kızdırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşur-*)

örlüş-: kızmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 447) (bk. *bulgan-*)

örlüt- / örtül- / ürtül-: örtülmek, kapanmak, kaplanmak (Ölmez, 1991, s. 108)

(*örlüt- / örtül- / ürtül-* sözünün “örtülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egrik-*)

örme-: yükselmemek, bitmemek, yetişmemek (Ölmez, 1991, s. 108)

(*örme-* sözünün “bitmemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütme-*)

yaşarma-: yeşermemek, bitmemek, yetişmemek (Ölmez, 1991, s. 123)

[*antag edgülüg töz yiltız yok*] kim **örmegülük yaşarmaguluk** öre tüketip bütme-yük bışmayuk edgülüg töz yiltız-larığ bütürür bışurur “[Öylesine iyi kök (ve) esas yok] ki yetişmesin, yeşermesin. Yetişmeyi tamamlamamış, bitmemiş, olgunlaşmamış iyi kök (ve) esasları bitirir, olgunlaştırır” (AY-III/166.1-3) (Ölmez, 1991, s. 53)

örmen: (“*uduz*” ile birlikte) uyuz hastalığı (Elmalı, 2022, s. 446)

uduz: (“*örmen*” ile birlikte) uyuz hastalığı (Elmalı, 2022, s. 481)

*elig beg sansız üküş tınl(ı)glar **uduz örmen** için emgenmişlerin körüp [ö]z etöziğe inçe tep tedi* “Hükümdar sayısız canlının uyuz hastalığından mustarip (olduklarını) görüp kendi kendine şöyle dedi” (DAS/4518-4520) (Elmalı, 2022, s. 223, 287)

ört: alev, alaz, ateş (Elmalı, 2022, s. 446); yalaz (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

[*ört* sözünün “ateş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isimek*; “alev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oot / ot (I)*]

ört- / ürt-: örtmek, gizlemek, saklamak (Ölmez, 1991, s. 108); kapatmak (Tokyürek, 2018, s. 917); gölgelemek, kaplamak (Elmalı, 2022, s. 446)

(*ört- / ürt-* sözünün “gizlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “saklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*; “örtmek, gölgelemek, kaplamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köşit-*)

tık-: kaplamak, kapatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 475)

tu-: kapatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

*çın kertü arıg süzök tözin **örtürlür** kkirikdürürlär* “Doğru, gerçek, temiz esası kapatırlar, kirletirler” (AY-IV/1049-1051) (Tokyürek, 2018, s. 394, 575)

*taş kapagınta uy kazıp tolu ört yalın koz kodup belgüsüz agzın **örtldi*** “Taş kapıda çukur kazıp bol bol alev, yalazı ve kızgın kömür döküp belirsiz (bir biçimde) ağzını örttü” (Maytr./58.15-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 115, 233)

*ulug küçlüg teyriler kök kalıkag yüzinte **tıkmış** teg tolu turdılar* “Büyük, güçlü tanrılar göğü sanki yüzeyini kaplamış gibi doldurup (bu olayı görebilmek için) durdular” (Maytr./18.17-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 65, 202-203)

*teyri yiriğe bargu yolug aç üç tamu yolın **tugıl*** “Tanrılar yerine giden yolu aç, üç cehennem yolunu kapat” (Maytr./47.8-9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 101, 224)

örte-: yakmak, yanmak (Tokyürek, 2018, s. 918)

(*örte-* sözünün “yakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köyür-*; “yanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köy-*)

örten-: alev almak, yanmak (Elmalı, 2022, s. 446); kavrulmak (Gulcalı, 2021, s. 506)

[*örten-* sözünün “kavrulmak, yanmak (mecazi / üzülmek)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kagrul-* / *kagurul-* / *kavrıl-*; “yanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köy-*]

örtlög: ateşli, alevli, ateşler içinde olan, alevlerle çevrili (Elmalı, 2022, s. 447)

(*örtlög* sözünün “ateşli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isimeklig*; “alevli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koz*)

örtüg / örtük / ürtüg: kapak, örtü (Ş. Tekin, 2019b, s. 447)

(*örtüg / örtük / ürtüg* sözünün “örtü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşük*; “kapak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kapak*)

örtün-: örtünmek, sarılmak (Elmalı, 2022, s. 447)

(*örtün-* sözünün “sarılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egrik-*)

örtür- / örütür-: yükseltmek (Tokyürek, 2018, s. 918); besletmek, yetiştirmek, olmasını sağlamak (Elmalı, 2022, s. 447)

(*örtür- / örütür-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*; “yetiştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra-*; “olmasını sağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öritdür-* / *örit(t)ür-*)

örüg: huzur, uyum, barış; rahat, boş (Gulcalı, 2021, s. 506); sakin, durgun, dingin, durulmuş (Ölmez, 1991, s. 108); huzurlu (Tokyürek, 2018, s. 918)

(*örüg* sözünün “boş, sakin, huzurlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “huzur, rahat, dingin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “barış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baz*; “durgun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençgülüg / inçgülüg*)

örünteg: ilaç (Ş. Tekin, 2019b, s. 447) (*bk. em*)

örüntegsiz: ilaçsız (Ş. Tekin, 2019b, s. 447) (*bk. emsiz*)

ös-: üflemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 448)

ür-: üflemek (Elmalı, 2022, s. 486)

kaltı otlug ir kurug kavagu erniň çakmışı ösmişi bu üç türlüg tıtagda ötgürü ot belgülig bolur... “Nasıl çakmak taşı, kuru kav ve adamın vurması, üflemesi; bu üç sebepten dolayı ateş çıkarsa...” (Maytr./41.53-56) (Ş. Tekin, 2019b, s. 95, 220)

tütünüg üre yarlıkar “Dumanı haşmetle üfler” (Maytr./113.8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 183, 273)

ösk / üsk / üz k: huzur (Karaayak, 2021, s. 763); ön, kat (Keskin, 2022, s. 770); yan (Ölmez, 1991, s. 121)

(*ösk / üsk / üz k* sözünün “huzur, kat, ön” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*; “yan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buluň*)

öskinde / öskinte: yanında, önünde (Gulcalı, 2021, s. 506)

(*öskinde / öskinte* sözünün “önünde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*)

ösür-: kabartmak, yükseltmek (Elmalı, 2022, s. 447)

(*ösür-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*)

öt: öğüt, nasihat (T. Tekin, 2013, s. 60); talimat (Özbay, 2019, s. 152)

[*öt* sözünün “öğüt, talimat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “nasihat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig (II)*]

öt- (I): rica etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 448) (*bk. ayıt-*)

öt- (II): vâkıf olmak (Berbercan, 2016, s. 124)

uk-: anlamak, vâkıf olmak (Çetin, 2020b, s. 479)

ur-: vâkıf olmak (mecazen) (Berbercan, 2016, s. 142)

san sakış edreminge barçaka ötmış udakanişandı atlıg oğlu erti “Sayı ve hesap ilmine (ve diğer ilimlerin) hepsine vâkıf Udakanişandı adlı oğlu vardı” (OB/1.22, 2.1-2) (Berbercan, 2016, s. 35-36, 55-56)

tözin tüpin adıra üdüre ukar m(e)n “En ince ayrıntısını birbirinden ayırt ederek anlarım” (AY-VIII/966-967) (Çetin, 2020b, s. 303, 378)

öt- (III): delmek (Elmalı, 2022, s. 447) (*bk. oy-*)

öte-: ödemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 448) (*bk. büdker-*)

öteğçi: borçlu, verecekli (Özbay, 2019, s. 152)

(*öteğçi* sözünün “borçlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *berimçi*)

ötgür-: tamamıyla anlamak, açıklamak, derinlemesine anlamak, nüfuz etmek (Ölmez, 1991, s. 108); anlamak, kavramak (Gulcalı, 2021, s. 506); derununa nüfuz etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 448)

(*ötgür-* sözünün “açıklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “kavramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añla-*)

ötgürü: -DAn dolayı, -DAn beri, yoluyla, aracılığıyla (Ayazlı, 2012, s. 335); sebebiyle (Ölmez, 1991, s. 108); dolayısıyla, sebebinden (Ş. Tekin, 2019b, s. 448); ötürü, bunun üzerine (Gulcalı, 2021, s. 506); dolayı (Karaayak, 2021, s. 763); tamamen, bütünüyle (Berbercan, 2016, s. 124)

(*ötgürü* sözünün “tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “bunun üzerine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antak(i)ya*; “DAn beri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *berü*; “-DAn dolayı, ötürü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin* / *ey(i)n* / *iyin*; “dolayı, dolayısıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogur* / *ugur*)

ötgürü “sebebiyle”

tözlüg: asıllı; ...sebebi ile, -den dolayı (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

üçün: için, -DAn dolayı, nedeniyle, sebebiyle (Gulcalı, 2021, s. 544)

alku nom-lar barça tıtag-tın ötgürü tugar-lar tıtag-tın ötgürü öçerler “Bütün öğretiler tamamıyla sebepten dolayı doğarlar, sebepten dolayı ölürler” (AY-III/144.20-22) (Ölmez, 1991, s. 38)

artamak buzulmak törölüg üçün ürüg uzatı artadı buzuldu “Yok olma / fâni yaradılışlı olduğu için (bu beden) daima çürüdü / yok oldu” (AY-X/199-201) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

ötikle-: anımsamak (Karaayak, 2021, s. 763) (*bk. kolula-*)

ötinç: öğüt, nasihat (Çetin, 2020b, s. 460)

[*ötinç* sözünün “öğüt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “nasihat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig (II)*]

ötle- / ütle-: öğüt vermek, nasihat etmek, öğütlemek, tavsiye etmek (Elmalı, 2022, s. 447); doğruyu öğütlemek (Çetin, 2020b, s. 460); görüşmek, (danışmak) (Ölmez, 1991, s. 108); konuşmak (Berbercan, 2016, s. 124); teşvik etmek (Hamilton, 2020, s. 175); teskin etmek (Gulcalı, 2021, s. 546)

(*ötle- / ütle-* sözünün “görüşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayttı-*; “öğüt vermek, nasihat etmek, öğütlemek, konuşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erigle-*; “danışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keleş-*; “teskin etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırtgur-*)

ötle- / ütle- “tavsiye etmek”

yarlıka-: buyurmak; vaaz vermek; haşmetle bir şey yapmak; tavsiye etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 503)

bolarnı ölürmegüke ötleüyü ötüdür m(e)n “Bunları öldürmemenizi tavsiye ve rica ederim” (DAS/311-312) (Elmalı, 2022, s. 75-76, 236)

ötleme / ütleme: öğütme, öğüt verme (Ölmez, 1991, s. 108)

(*ötleme / ütleme* sözünün “öğüt verme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nomlagu*)

ötlüm: ne kadar (Ölmez, 1991, s. 108) (*bk. kaç*)

ötmüş: dışkı, lağım (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361)

(*ötmüş* sözünün “dışkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arısız*)

ötrü / ötürü: daha sonra, sonra; bunun üzerine; o zaman (Hamilton, 2020, s. 175); -den dolayı, için (Özbay, 2019, s. 152); ...+den sonra (Çetin, 2020a, s. 288); o vakit (Gulcalı, 2021, s. 506); ötürü (Berbercan, 2016, s. 124)

(*ötrü / ötürü* sözünün “o vakit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ança / anıça*; “o zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançada / ançata*; “bunun üzerine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antak(i)ya*; “daha sonra, sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “-den dolayı, için, ötürü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “...+den sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançagınça/ançgınça*)

ötüg: dilek, istek, rica (Özbay, 2019, s. 152); arz (Keskin, 2022, s. 686); sual (Ayazlı, 2012, s. 335); soru; söz (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

(*ötüg* sözünün “istek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*; “dilek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köñül* / *köñl*)

ötüg “söz”

padak: (<< *Skr. pādaka*) söz (Tokyürek, 2018, s. 921)

sav: söz (Karaayak, 2021, s. 771)

söz: söz (Çetin, 2020b, s. 466)

teñri burkanka inçe tip ötüg ötünti “Tanrı Burkan’a saygıyla şöyle dedi” (KİP/213-214) (Ş. Tekin, 2019a, s. 18, 24)

bo d(a)r(a)ni nom ärsär abizek kılmaklıg at mañgal atl(ı)g padak tetir “Bu dhārañi öğreti abhişeka yapmalı ad denilen sözdür” (AY-IV/3208-3210) (Tokyürek, 2018, s. 538, 603)

köni törüg [tutda]çı beg er bolsar cın [kert]ü el içinde bultukmaz [kıyık ka]mğı egri söz sav “Doğru yasayı uygulayacak bey doğru olursa ülkesinde kötü ve eğri söz bulunmaz” (AY-VIII/1612-1615) (Çetin, 2020b, s. 357, 385)

ayıtg(a)lı izläg(ä)li ösär-lär [savları yorımaz-un] “(Bir şey) sormayı, istemeyi düşünürlerse sözleri geçerli olmasın” (HB/ArSa09.13-14) (Keskin, 2022, s. 120, 380)

ötügçi / ötügeçi: ricacı, rica eden, yalvaran (Ölmez, 1991, s. 108)

ötüglüg: ricacı (Keskin, 2022, s. 686)

yalbarmaklıg: yalvarmaklı, yalvaran (Ölmez, 1991, s. 122)

anı üçün y(e)me kavşiki-y-a ötügeçi bolmak-tın tör(ü)miş buyan edgü kılınç ülgülençsiz tenglençsiz yöleştürgülüksüz titir “İşte o sebeptendir ki, ey Kauşika, ricacı olmaktan meydana gelmiş iyi davranış hadsiz hesapsız (ve) dahi benzersizdir” (AY-III/163.11-14) (Ölmez, 1991, s. 51)

buyançı bağlärım kutıña muñ ötüglüg kulutı p[intu]ñ ötügüm teginür m(ä)n “Hayırsever beylerimin huzuruna sıkıntılı, ricacı kullarından ben Pintun kulunun ricası arz olunur” (HB/Dilek04.1-4) (Keskin, 2022, s. 272, 441)

ökünmek yalvarmak-lıg kşanti kılmak-lıg süz-ük sav üz-e yavlak ayıg kılınç-lıg kkir-lerin tapça-ların yumış arıtmış k(e)rgek “Pişman, yalvarmaklı, itiraf etmekli, temiz-pak söz ile kötü davranışlı kirlerini pasaklarını temizlemiş, yok etmiş (olmaları) gerek(li)” (AY-III/142.18-21) (Ölmez, 1991, s. 35)

ötüglüg: ricacı (Keskin, 2022, s. 686) (bk. *ötügçi* / *ötügeçi*)

ötün-: rica etmek, arz etmek, bildirmek; saygıyla sormak, saygıyla söylemek, saygıyla demek; konuşmak, söylemek (Elmalı, 2022, s. 447); sormak (Tokyürek, 2018, s. 919); istemek, dilemek (Özbay, 2019, s. 152); takdim etmek (Keskin, 2022, s. 687); yalvarmak (T. Tekin, 2013, s. 60); alçak gönüllülükle kendini ifade etmek,

bir dilekte bulunmak (Hamilton, 2020, s. 174); (bir şeyi) hürmetle yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 448); sözü arz etmek (Berbercan, 2016, s. 125)⁸³

(*ötün-* sözünün “takdim etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançola-*; “söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*; “rica etmek, sormak, istemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıt-*; “arz etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kegür-* / *kögür-* / *kügür-*; “bildirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biltiz-*; “konuşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erigle-*; “dilemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kol-*)

ötün- “(bir şeyi) hürmetle yapmak, yalvarmak”

tegin-: cehdetmek; kabullenmek, düşar olmak; hürmetle bir şey yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

yalbar-: yalvarmak (Çetin, 2020a, s. 303)

ötrü (şari)putri arhant inçe tip ötünti “Sonra veli Şāriputra hürmetle şöyle dedi” (Maytr./20.11-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 69, 205)

siz taplamış edgü törü toku taplayu teginür men “Tarafınızdan değerlendirilmiş iyi düzeni, töreyi ben (de) hürmetle değerlendiririm” (Maytr./18.1-2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 65, 202)

korkma, edgüti ötüñ; ayınma, edgüti yalbar! “Korkma, iyi dua et; korkma, iyi yalvar!” (IB/19) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

ötünmek: arz etme, bildirme, dileme, rica etme (Ölmez, 1991, s. 109)

(*ötünmek* sözünün “dileme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolmak*)

ötünü: borç (Keskin, 2022, s. 687) (*bk. alım*)

övkeçi / öwkeçi: sinirli, öfkeli (Ş. Tekin, 2019a, s. 47); öfkeci, asabiyetli (Berbercan, 2016, s. 125)

(*övkeçi / öwkeçi* sözünün “öfkeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keklig*)

övk(e)ngü: öfkelenme, sinirlenme (Ayazlı, 2012, s. 336)

⁸³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ülkü Polat, *Eski Uygur Türkçesinde Saygı Bildiren (ötün-, tegin-, yarlıka-, yükün-) Yarı Tasvir Fiilleri*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 6(4), 2012-2026.

(*övk(e)ngü* sözünün “öfkelenme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kakımak*)

övkelen- / öwkelen-: öfkelenmek (Wilkens, 2021, s. 546) (bk. *bulgan-*)

övkeliğ: (“*öçlüğ keklig övkeliğ*” şeklinde üçleme) intikam dolu olan, hıncı olan, öfkeli (Elmalı, 2022, s. 448) (bk. *keklik*)

övkəsiz: öfkesiz (Wilkens, 2021, s. 546) (bk. *çolmaksız*)

öz: öz, kendi (Ayazlı, 2012, s. 336); kişilik, has (Hamilton, 2020, s. 175); kendisi (Ş. Tekin, 2019a, s. 47); 2. ömür, hayat, yaşam, yaşam gücü (Ölmez, 1991, s. 109); can (Gulcalı, 2021, s. 507); insanın manevi parçası (Özbay, 2019, s. 152)

(öz sözünün “hayat, yaşam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun / azun*; “yaşam gücü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buu sigşil*; “kendi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etöz / et-öz / et’öz / etüz*; “can” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*; “kendisi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(e)nti / k(e)ntü / kentü*)

öz “has, ömür”

özen: öze ait, has; derin (Çetin, 2020b, s. 461)

yaş: yaş, yıl; ömür (Çetin, 2020b, s. 486)

öz-leri *yaş-ları uzun inç mengilig bolgaylar* “Hayatları, ömürleri uzun, sakın, rahat olacak” (AY-III/195.22-23) (Ölmez, 1991, s. 76)

meniñ t(e)ñrike yalañukka asıglıg alkunı barça enç meñilig kıltaçı özen dar(a)nım teginür “Ben size ve insanlığa faydalı büsbütün huzur verici bana has dharani söylemek isterim” (AY-VIII/827-829) (Çetin, 2020b, s. 291, 376)

kimler birök tutsarlar bo nom erdinig monçulayu öz etöznüñ kuvragıñ esilmekleri tarıkar k(e)rgeklemiş tom aşu üdüñ üdüñ egsümez çoğı yalını asılıp özi yaşı üsdelür “Her kim böyle sahip çıkarsa bu öğreti mücevherine kendi bedeninin ait olduğu topluluğun eksikliği giderilir. İhtiyaç duyduğu giyeceği (ve) yiyeceği, zamana yenik düşmez. (Bedeninin) parıltısı artarak ömrü uzar” (AY-VIII/415-422) (Çetin, 2020b, s. 256, 372)

öze / üze: için; ile; üzerine; üst (Ş. Tekin, 2019b, s. 449); beraber (Keskin, 2022, s. 771); hakkında, dolayısıyla (Çetin, 2020b, s. 483); tarafından, ve (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370); -DE; üzerinde, üstüne (Ölmez, 1991, s. 121); içerisinde, süresince (Karaayak, 2021, s. 821); üstte, yukarıda (Özbay, 2019, s. 155); vasıtasıyla (Hamilton, 2020, s. 188); suretiyle (Berbercan, 2016, s. 144); üzere; (-DAn) dolayı, ...bakımından (Gulcalı, 2021, s. 546-547)

(*öze / üze* sözünün “ile, ve, beraber” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile / birle / bilen*; “dolayısıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogur / ugru*; “(-DAn) dolayı, için” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “üst” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öri / örü*; “-DE” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ap*)

öze / üze “hakkında, üzerinde, süresince, üstte, yukarıda”

töni: boyunca, süresince, içinde (Gulcalı, 2021, s. 532)

üstün: üstte, yukarıda (Gulcalı, 2021, s. 546)

üzeki: üzerinde, yukarıda (Özbay, 2019, s. 155)

yolınta: ile ilgili, hakkında (Keskin, 2022, s. 797)

örgün üz-esinte b(e)k bağdaşını oluru y(a)rılıkap... “Taht üzerinde sağlam (bir şekilde) bağdaş kurup, oturup, buyurup...” (AY-III/172.10-11) (Ölmez, 1991, s. 58)

altı yıl töni duşkaraçar atl(i)g açığ tarka ämgäk ämgänip y(i)ti tägzinçlig idok nom tilgänin ävirtiniz “Altı yıl boyunca duşkaracaryä adlı ağır eziyete katlanıp keskin daireli kutsal öğreti tekerleğini çevirdiniz” (AY-X/1252-1255) (Gulcalı, 2021, s. 234, 278)

üstün t(ä)ñriniñ altın yalañuknıñ bahşı bolup... “Yukarıdaki tanrıların alttaki insanların hocası (öğretmeni) olup...” (AY-X/548-549) (Gulcalı, 2021, s. 181, 270)

k(a)m(a)g yer üzäkin(i)ñ kutı kıvı öñi mäñ(i)zi özi üzüti küçi y(a)rukı tözi yultızı beş t(ä)ñri ol “Bütün yer yüzünün saadeti, sevinci, rengi, görünüşü, ruhu, gücü, aydınlığı, esası beş tanrıdır” (HU/83-86) (Özbay, 2019, s. 81-82, 92)

bu kün-tä ınaru ölmüş kıt(a)y yolın-ta m(ä)n kıt(a)y k(a)y-a inäçi-kä söz-üm savım çamım çarım yok “Bu günden sonra ölmüş Kıtay (köle) ile ilgili olarak ben Kıtay Kaya, benim, İnäçi’ye (herhangi bir) sözüm, itirazım yok” (HB/Çeş82.11-13) (Keskin, 2022, s. 319, 463)

özeki / üzeki: ... -den yapılmış; üzerindeki (Ş. Tekin, 2019b, s. 449); üstündeki (Tokyürek, 2018, s. 981); üzerinde, yukarıda (Özbay, 2019, s. 155); üzerinde bulunan (Keskin, 2022, s. 771)

(*özeki / üzeki* sözünün “üzerinde, yukarıda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öze / üze*)

özen: öz, en derin (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361); öze ait, has; derin (Çetin, 2020b, s. 461); iç, içten (Karaayak, 2021, s. 765); en içeride olan parça (Ayazlı, 2012, s. 336)

(*özen* sözünün “derin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “iç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “has” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öz*)

özen “öz, içten”

töz: asıl, esas, öz (Çetin, 2020b, s. 476)

tüp: dip, öz, temel, esas (Çetin, 2020b, s. 478)

tüz: düz, doğru, temiz, dürüst, içten; barışık (Ölmez, 1991, s. 118)

yıldız: esas, öz, temel (Özbay, 2019, s. 156)

azuça ymā özän [darnig] [köñül] eyin sözlägülük ol “Diğer taraftan da en derin büyü sözünü gönlüne göre söyleyecektir” (ABİT/1334-1335) (Karaayak, 2021, s. 185, 328)

alku tınl(ı)g ogıanlarınıñ köni oıaru edgü yıldızların öritdeçi tözi tüpi erür “Bütün canlıların doğru, iyi köklerini ortaya çıkaracak, (onların) özü (olan) şiidir” (AY-VIII/588-591) (Çetin, 2020b, s. 271, 374)

k(a)m(a)g yer üzäkin(i)ñ kutı kıvı öñi mäñ(i)zi özi üzüti küçi y(a)rukı tözi yıldız beş t(ä)ñri ol “Bütün yer yüzünün saadeti, sevinci, rengi, görünüşü, ruhu, gücü, aydınlığı, esası beş tanrıdır” (HU/83-86) (Özbay, 2019, s. 81-82, 92)

özge: özge, başka (Keskin, 2022, s. 688)

(*özge* sözünün “başka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan* / *adın*)

özkiye: 1. başka, diğer (Keskin, 2022, s. 688); 2. sevgili, can, cancağız (Elmalı, 2022, s. 448)

(*özkiye* sözünün “başka, diğer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan* / *adın*; “sevgili, can” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*)

özlüg: canlı, canı olan (Elmalı, 2022, s. 448); yaşayan (Tokyürek, 2018, s. 921); hayatta olan (Karaayak, 2021, s. 765); asli, hayat (Ş. Tekin, 2019b, s. 450); ömürlü, uzun ömürlü (Çetin, 2020b, s. 461); yaratık, insan, “bir kişiliği, bir beni olan” (Hamilton, 2020, s. 175)

(*özlüg* sözünün “hayat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun* / *azun*; “insan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eren*; “canlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*)

özlüg “yaşayan, asli, ömürlü, uzun ömürlü, yaratık”

tinliġ: canlı, yaşıyan (Keskin, 2022, s. 737); yaratık (Hamilton, 2020, s. 182)

toġalıġ: kahraman; uzun ömürlü (Çetin, 2020b, s. 475)

uçġur: (<Moġ. *ıcaıur*) esasen, aslında, asli (Keskin, 2022, s. 760)

yaşıġ / yaşılag: yaşıyan, canlı (Karaayak, 2021, s. 829); ömürlü (Ş. Tekin, 2019b, s. 505); uzun ömürlü (Çetin, 2020b, s. 486)

kimler birök ol ot yaş tüş yemiş ı tarıġ tatıġın yeserler aşasarlar alku barça öñlüġ kırtışıġ küçlüġ küsünlüġ uzun özlüġ yaşıġ çoġluġ yalınlıġ kaçığıları toġ y(a)rp ıġsız kemsiz aġrıġsız tik<ıġ>sız öġleri köñülleri y(i)ti.. bilge biligleri küçlüġ kop törlüġ işiġ küdöküġ bütürġeli udaçı bolgaylar “Her kim o türlü yemiş ve mahsülün tadına baksa (onların) kanlı canlı, güçlü kuvvetli, uzun ömürlü, parlak (görünüşlü), organları sapasaġlam, aġrısız sızısız, akılları (ve) gönülleri keskin, bilge (ve) her türlü işi bitirmeye muktedir kılacaġım” (AY-VIII/715-724) (Çetin, 2020b, s. 282, 375)

altı asanke özlüġ [yaşı]luġ uluġ ädgü öġli y(a)rlıkançuçı köñüllüġ umugumuz inagım(ı)z abita t(ä)ñri burhan kutıġa küs[üş]ümüz ol “Altı asamkhyeya çağında yaşıyan yüce, iyi düşünceli (ve) merhametli gönle sahip umudumuz (ve) güvencemiz Amitäbha Tanrı Buddha kutsallıġına dileġimizdir” (ABİT/237-240) (Karaayak, 2021, s. 81, 242)

taştın ilinçükä önmiş erdim üküş yok çıġay ämgäklıġ tınlıġ-lar-aġ körüp ıġladım “ ‘Eġlenmek için dışarıya çıktığıım sırada, sefalet ve acı içinde olan pek çok yaratık görüp aġladım’ ” (PK/V.4-6) (Hamilton, 2020, s. 33)

bu borluk uçġur turı-nıı için... “Bu üzüm baġı esasen Turı’nın (olduġu) için...” (HB/Çeş22.10-11) (Keskin, 2022, s. 291, 450)

özüt / üzüt: can, ruh (Elmalı, 2022, s. 448); tin (Özbay, 2019, s. 155)

(özüt / üzüt sözünün “ruh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etöz* / *et-öz* / *et’öz* / *etüz*; “can” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*)

P (Pada – Psaklıġ)

pada: (<< *Skr. pada*) konum, yer, mevki (Elmalı, 2022, s. 449)

(*pada* sözünün “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “mevki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ergü*)

p(a)dak / padak: (< *Soġd. pōkh* / *p’ō’k* < *Skr. pādaka*) şiir, dörtlük, koşuk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361); söz (Ayazlı, 2012, s. 336); dize (Çetin, 2020b, s. 461); manzume (Elmalı, 2022, s. 449)

(*p(a)dak* / *padak* sözünün “söz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötüg*; “şiir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavi*)

p(a)dak / padak “dize, manzume”

şlok: (< *Skr. śloka*) mısra, dize (Ayazlı, 2012, s. 340); manzume (Karaayak, 2021, s. 782)

takşut: manzume, şiir (Ayazlı, 2012, s. 341)

buyanlarta bir p(a)dak nom bititmiş buyan edgü kılınç ülgüsüz üküş ogrın yegedür utar “İyi davranışlardan bir manzume parçası öğreti yazdırmış (olmanın) sevabı (ile) sayısız kötülüğün üstesinden gelir” (DAS/4493-4495) (Elmalı, 2022, s. 222, 287)

t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhanıg bo şlok takşut üzä ögä inçä tep ötündilär “Tanrı Tanrısı Budayı bu dizeler ile överek şöyle söylediler” (AY-VI/1129-1131) (Ayazlı, 2012, s. 151, 177)

padum: (< *Toh.B padum* < *Skr. padma*) nilüfer, lotus (Karaayak, 2021, s. 765); nilüfer çiçeği (Elmalı, 2022, s. 449)

(*padum* sözünün “nilüfer çiçeği” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kujeşay / kuzışay*; “nilüfer, lotus” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *lenhua/linhua*)

pakçan / pkçan: (< ?) temaşa, istiğrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 450)

(*pakçan / pkçan* sözünün “istiğrak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *dy[a]n / dyan*)

pañcake: (< *Toh.A pañcake* < *Skr. pañcaka*) beş (Gulcalı, 2021, s. 508) (bk. *beş / biş*)

panit / panit: (< *Skr. phānita*) bir tür şerbet, pekmez? (Berbercan, 2016, s. 125); şurup (Çetin, 2020b, s. 461)

(*panit / panit* sözünün “pekmez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *duşab*)

paramantal: (< *Skr. parimandala*) doğru, gerçek (Ş. Tekin, 2019b, s. 450)

(*paramantal* sözünün “gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*; “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*)

p(a)ramit / paramit / p(a)ramit: (< *Toh.A pāramit* ~ *Toh.B pāramit* < *Skr. pāramitā*) mükemmellik, mükemmeliyet, fazilet (Karaayak, 2021, s. 766); yetkinlik, kusursuzluk; erdem (Ölmez, 1991, s. 109)

p(a)ramut / paramit / p(a)ramit sözünün “mükemmellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “fazilet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “erdem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

sidi: (< *Soğd. sytt* < *Skr. siddhi*) sihirli güç, kusursuzluk; başarı
(Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

altı p(a)ramit-larig toşgurtgu-ka ötügçi bolsar “Altı erdemleri (bütünüyle) tamamlatmaya ricacı olsa” (AY-III/181.15-17) (Ölmez, 1991, s. 65)

p(a)ramitlig: (*Soğd. +T.*) pāramitālī, erdemli (Tokyürek, 2018, s. 922)

p(a)ramitlig sözünün “erdemli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biliglig*)

pare: (<< *Skr. para*) diğer, öbür (Elmalı, 2022, s. 449)

(*pare* sözünün “diğer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*)

parivaraçake: (< *Toh.A parivrājaka* < *Skr. parivrājaka*) geçimini bağışlarla sürdüren sofu din görevlisi, münzevi (Kılıç Cengiz, 2021, s. 361-362)

(*parivaraçake* sözünün “münzevi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arji / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*)

parmanu: [<< *Skr. paramānu* (= *sūkṣma*)] toz, zerre, atom, küçük parçacık (Ölmez, 1991, s. 109); küçük parça (Karaayak, 2021, s. 766)

(*parmanu* sözünün “toz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çurni*; “zerre, küçük parçacık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıçmuk*; “atom” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kog*)

partagčan: (<< *Skr. pṛthagjana*) ruhban sınıfından olmayan, sıradan bir Budist öğretici (Karaayak, 2021, s. 766)

(*partagčan* sözünün “ruhban sınıfından olmayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *midik*)

pasak / psak / psek: (< *Toh. psak* < *B.Sogd. 'psk*) taç (Ş. Tekin, 2019b, s. 450); çelenk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 362); gelin tacı (Elmalı, 2022, s. 450)

(*pasak / psak / psek* sözünün “taç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *dıdım / didim*)

patir: (<< *Skr. pātra*) kâse (Karaayak, 2021, s. 766) (bk. *ayak*)

pirap: (<< *Skr. prabha~prabhā*) ışık (Karaayak, 2021, s. 766)

y(a)ruk: ışık, nur; aydınlık, parlak, parıltı (Gulcalı, 2021, s. 551)

yaltrak: ışık, parlaklık (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

yaşuk: ışık, parıltı (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

yıltırka: ışık, parlaklık, cila (Gulcalı, 2021, s. 556)

yula: meşale, ışık, lamba (Ayazlı, 2012, s. 365)

... y(a)rukluğ **pirap** ol, ol **pi[rap]** ... “...parıltılı ışıktır. O ışık ...” (ABİT/1631) (Karaayak, 2021, s. 213, 350)

öñ[i] [ä]dlär közünmädin yintäm y(a)ruk yaltrıklar ok közü[miş]-[in] sakıngu ol “Başka şeyler görünmeden sadece parıltılı ışıkların görüldüğünü düşünecektir” (ABİT/1356-1358) (Karaayak, 2021, s. 187, 329-330)

yılgu yumşak **yıltırka** yürün s(a)parir ärdini tæg kök kalıkta turugma tolun ayka ogşatı “(Yüzünüzdeki) yumuşak ışıltınız, beyaz sphaika mücevheri gibi, gökyüzünde duran dolunaya benzer” (AY-X/1091-1094) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

kaçan büt<t>üktä ötrü hua çäçäkin **yula** tütsügin tünlä küntüz üzüksüz tapıznun udunzun “Bittiği zaman da hua çiçekle, meşale ve tütsüyle gece-gündüz kesintisiz hizmet etsin” (AY-VI/1012-1015) (Ayazlı, 2012, s. 141-142, 176)

piryan / prayan / pryan: (< *Toh.A paryām* < *Skr. pariyāṇa*) oda, hücre (Karaayak, 2021, s. 766); odacık (Keskin, 2022, s. 689); çember, daire çevresi, çilehane (Elmalı, 2022, s. 449)

(*piryan / prayan / pryan* sözünün “oda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çintek*; “hücre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *lin*; “çember” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katake*)

prab: (<< *Skr. prabha ~ prabhā*) parlaklık, parıltı (Karaayak, 2021, s. 767)

(*prab* sözünün “parlaklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çog*)

yalın: alev, parıltı (Ş. Tekin, 2019b, s. 500)

yalınç: alev, yalım, parıltı (Ölmez, 1991, s. 122)

yaltrık: parıltı, ışıltı, ışık (Karaayak, 2021, s. 824)

y(a)ruk: ışık, nur; aydınlık, parlak, parıltı (Gulcalı, 2021, s. 551)

yaşuk: ışıık, parıltı (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

[tör]t ulug taloy ügüz suvinça täñlig arıg yaltrıklıg küvâz ärkligligsiz y(a)rukluğ **prabıñızta**... “Dört büyük deniz suyu ölçüsüne sahip pırıl pırıl parlayan, kibir duygusu olmayan kusursuz parlaklığınızdan...” (ABİT/288-290) (Karaayak, 2021, s. 86, 246-247)

bu buyan küçinte teñridem kutı küçi çoğ **yalınları** aşılmakı bolzun “Sevap sayesinde ilahî saadetleri, kudretleri ve parlaklıkları artsın” (Maytr./1.56-58) (Ş. Tekin, 2019b, s. 41, 188)

t(e)ngri t(e)ngri-si burkan-ning ol y(a)ruk-luğ **yalınçinga** tartılıp kamagun barça t(e)ngri burkan tapa kelti-ler “Tanrılar tanrısı Buda’nın o ışıltılı parlaklığına kapılıp bütün hepsi tanrı Buda’ya doğru geldiler” (AY-III/131.9-12) (Ölmez, 1991, s. 23)

adak uulındaki miñ kigäylıg çakır lakşanıña ulatı säkiz tümän tört miñ lakşanlarıña nayraglarıña **y(a)rukıña yaltrıkıña** yükünür biz “Ayağının altındaki bin parmaklı tekerlek işaretine ve dahası seksen dört bin işaretine, alametine, ışıltısına (ve) parıltısına secde ederiz” (ABİT/311-313) (Karaayak, 2021, s. 88, 248-249)

praniti: (<< *Skr. pranihita, pranidhāna*) arzulamak, istemek (Tokyürek, 2018, s. 922)

(*praniti* sözünün “istemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolmak*)

pratya: (< *Soğd. pr’tny’* < *Skr. prajña*) bilgi, muhteşem bilgi (Tokyürek, 2018, s. 923)

(*pratya* sözünün “bilgi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

pret / prit: (< *Soğd. pr’yt, Toh.A pret* < *Skr. preta*) aç ruh, ölmüş, tükenmiş, sahipsiz ruh, hayalet, ifrit, kötü varlık (Tokyürek, 2018, s. 923); açlık ruhu (Ayazlı, 2012, s. 336); şeytan, cin (Ölmez, 1991, s. 109); kötü cin(ler) (Gulcalı, 2021, s. 508); aç hayalet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 362); ruh (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

(*pret / prit* sözünün “şeytan, cin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asur/ asurı*; “ruh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etöz / et-öz / et’öz / etüz*)

pret / prit “tükenmiş, ifrit, kötü varlık”

rakşas: (<< *Skr. rakshas*) kötü, zararlı varlık; şeytan (Elmalı, 2022, s. 450)

yek: şeytan, ifrit (Tokyürek, 2018, s. 987)

bo montag i[rig] s[arsig] savın sö[ge] sarsa kadir [...] tumlug yüzlug yekler rakşaslar [...] tamulugları kayınar isiç içinte kemişürler “Bu şekilde kötü, kaba sözlerle hakaret ederek kızgın ... soğuk yüzlü şeytanlar ... cehennemlikleri kaynar kazan içinde bırakırlar” (DAS/718-721) (Elmalı, 2022, s. 89, 242)

psaklıg: [*< Soğd. ps 'k/Toh.B pässak(w) + T. +lıg*] taçlı, çelenkli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 362)

tegreliḡ: taçlı, çevreli (Elmalı, 2022, s. 466)

amrılmış alt[un psa]klıḡ “Sükûn içinde ve altın taçlı” (SİTA/143) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 84, 169)

miñ y(a)ruk psek tegreliḡ... “Bin parlak taçla çevrili...” (DAS/3-4) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

R (Rakşas – Ridilıḡ)

rakşas: (<< *Skr. rakshas*) kötü, zararlı varlık; şeytan (Elmalı, 2022, s. 450)

(*rakşas* sözünün “şeytan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asur/asuri*; “kötü, zararlı varlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *pret / prit*)

rasayan / rasyan: (<< *Skr. rasāyana*) hayat iksiri, tatlı hayat iksiri (Karaayak, 2021, s. 767); yaşlılığı engelleyen hayatı uzatan bir ilaç (Elmalı, 2022, s. 450)

(*rasayan / rasyan* sözünün “hayat iksiri, tatlı hayat iksiri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *noş*)

raymast: zengin, başarılı (Özbay, 2019, s. 152)

(*raymast* sözünün “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*)

sart: (<< *Skr. sārthaḥ*) başarılı, zengin, önemli; kervan, yolcular, hacılar (Elmalı, 2022, s. 453)

raziravart: (< *Toh.A rājavart* < *Skr. rājāvarta*) lacivert, mavi (Gulcalı, 2021, s. 508)

(*raziravart* sözünün “mavi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kök*)

ridi / riti: (< *Toh.B raddhi* < *Skr. ṛddhi*) sihirli güç, büyümlü güç (Karaayak, 2021, s. 767); gizemli güç, sihir (Ölmez, 1991, s. 109)

(*ridi / riti* sözünün “büyümlü güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügülenmeklig*; “sihirli güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küü*)

kelig edrem; “sihir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arvış / avış*; “gizemli güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügülenmek*)

ridihg: (< *Toh.B raddhi* < *Skr. ṛddhi* + *T. lig*) sihirli (Karaayak, 2021, s. 767) (bk. *kömen*)

S (Sa – Swo)

sa: (< *Çin. suō*) kilit (Keskin, 2022, s. 690)

swo: (< *Çin. suo*) kilit, zincir; külçe (altın) (Gulcalı, 2021, s. 516)

*b[ʊ ä]v içintä **sası** yakşısı tükäl ol* “Bu ev içinde [...] kilidi anahtarı tamamdır” (HB/EvSa01.5-6) (Keskin, 2022, s. 150, 394)

sa-: 1. düşünmek (Elmalı, 2022, s. 450); 2. saymak (Çetin, 2020a, s. 289)

(*sa-* sözünün “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bögün-* / *bügün-*)

sana-: hesaplamak, saymak (Karaayak, 2021, s. 769)

say-: saymak (Keskin, 2022, s. 698)

ülgüle-: saymak, hesaplamak (Karaayak, 2021, s. 819)

*kaç ay tutsar m(ä)n ay **sayı** beş-är kunpu berür-m(ä)n* “Kaç ay tutarsam ay sayarak (her ay için) beşer kunpu veririm” (HB/Borç47.3-4) (Keskin, 2022, s. 196-197, 415)

*[ülgölä]gäli **sanagalı** bolmaguluk ärdi* “Saymayacaktı, hesaplamayacaktı” (ABİT/797-798) (Karaayak, 2021, s. 134, 290)

sab / sav / saw: söz, sav, laf, kelam; haber, hadise, söylenti (Elmalı, 2022, s. 453); iş, olay (Gulcalı, 2021, s. 511); atasözü (Hamilton, 2020, s. 176); şey (Ş. Tekin, 2019b, s. 456)

(*sab / sav / saw* sözünün “şey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ed*; “iş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evriş*; “haber, söylenti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kü / küü*; “söz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötüg*)

sab / sav / saw “laf”

söz: söz, laf, konuşma (Elmalı, 2022, s. 457)

*ayı telim **savları** sakınçları turur erken anıñ arasınra aralap* “Pek çok sözleri, düşünceleri varken (bunlara) ara vermiş” (DAS/39-41) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

sö[zlerin] savların [odgu]rak bile[yin ...] “Sözlerini açık bir şekilde bileyim” (DAS/1336-1337) (Elmalı, 2022, s. 111, 249)

saba: (< *Moğ. saba*) kap, deri çanta, torba; bir çeşit sıvı ölçüsü (Keskin, 2022, s. 690)

(*saba* sözünün “kap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agılık*; “torba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kab / kap / kav*)

sanaç: deri çanta (Keskin, 2022, s. 693)

bir inäk bir eşiç bir s(a)naç bir [] kalıñ öçgü üç yastuk berzün “Bir inek, bir tencere, bir deri çanta bir [...] başlık parası ödemek için üç yastuk versin” (HB/Vas04.4-5) (Keskin, 2022, s. 216, 422)

sabçı: sözcü, haberci (T. Tekin, 2013, s. 60)

(*sabçı* sözünün “haberci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkış*; “sözcü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguç*)

sablokadatu / s(a)blokadatu: (<< *Skr. sahā-lokadhātu*) yeryüzü, yeryüzünün adı (Gulcalı, 2021, s. 508); içinde yaşadığımız dünya (Karaayak, 2021, s. 767)

(*sablokadatu / s(a)blokadatu* sözünün “yeryüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çambudıwip / çambudıvip / çambudvip / çmbudvip / çambudvip*)

saç-: saçmak, dağıtmak, yaymak (Ayazlı, 2012, s. 336); serpmek, püskürtmek (Gulcalı, 2021, s. 509); neşretmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 452)

(*saç-* sözünün “neşretmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıd-*)
saç- “saçmak, dağıtmak, yaymak”

saçıt-: dağıtmak (Elmalı, 2022, s. 451)

tar-: dağıtmak, parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 468)

tarı-: dağıtmak, ekmek, (bir tarlayı) işlemek (Hamilton, 2020, s. 179)

tarka-: ayırmak, dağıtmak (Keskin, 2022, s. 723)

tarkar-: bitirmek, uzaklaştırmak, dağıtmak (Elmalı, 2022, s. 464)

tök-: dökmek, saçmak (Özbay, 2019, s. 154)

töşe-: döşemek, sermek, yaymak (Ölmez, 1991, s. 116)

üle-: dağıtmak (Elmalı, 2022, s. 485)

ülen-: dağıtmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

yad-: yaymak, sermek, açıklamak (Elmalı, 2022, s. 488)

yay-: yaymak (Gulcalı, 2021, s. 553)

äsriñü hua çäçäklär saçıp “Rengârenk çiçekler saçıp” (AY-VI/451-452) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

ögin köñülin öñi saçmadın bo özän d(a)rnig özi äşidip adınlar äşidmägüçä ünin akuruk(ı)ya sözläzün “Aklını düşüncesini dağıtmadan bu en içten tılsımı kendisi dinleyip diğerleri(nin) duymayacağı biçimde sessizce söylesin” (AY-VI/928-931) (Ayazlı, 2012, s. 135, 176)

t[öpüleri]n tele meyi[ler]in saçıtı “Tepelerinden delerek beyinlerini dağıtıp ...” (DAS/649-650) (Elmalı, 2022, s. 87, 241)

tarmakın tarmayu tan(çkılay)urlar “Pençeleri ile parçalayıp didiklerler” (Maytr./85.5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157, 257)

[bä]g-kä bägät-kä mu[nı] tarkayın bokunup öläyin “Beye, beylere bunu dağıtayım, çekip [...] öleyim” (HB/Çeş55.7-8) (Keskin, 2022, s. 308, 458)

kalı[nç]sız tarkarıp... Eksiksiz dağıtıp...” (DAS/4631) (Elmalı, 2022, s. 227, 288)

beş t(ä)ñri y(a)rukın ävkä bark(k)a bad(ı)m(ı)z ärsär, anıg kılınçl(ı)g kişikä y(a)vlak tınl(ı)gka tural(ı)gka berd(i)m(i)z ärsär, töktümüz saçım(ı)z ärsär t(ä)ñri y(a)rukın y(a)vlak yergärü idtim(ı)z ärsä, t(ä)ñrim amtı yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirza “Beş tanrı ışığını (oraya ulaştırmayarak) eve barka bağladıysak; (dahası bu ışığı) günahkâr kişilere, kötü canlılara verdiyse; döküp saçtıysak (pervasızca dağıttıysak); tanrı ışığını kötü yere gönderdiyse; tanrım şimdi günahtan arınmayı dileriz” (HU/273-281) (Özbay, 2019, s. 88, 94)

yigülük içgülük aş-ın suvsuş-ın töşegülük töl(i)tin töşekin... “Yenilip içilecek yiyecek-içecek; döşenecek yatak, yastık...” (AY-III/156.2-3) (Ölmez, 1991, s. 45)

ol başın toklamış k(a)raja [to]n[lug toyın] aruksuz köñülin bursa[ñ kuvragka tapınmışın] suv üleyü [yorımışın körüp anta] ok k[öñü]l[in] yığınıp [dyan]ka kirti “O saçlarını kazıtmış, cübbeli rahibin yorulmak bilmeyen gönülle cemaate hizmet edişini, su dağıtarak yürüyüşünü görüp hemen gönlünü toplayıp meditasyona daldı” (DAS/526-530) (Elmalı, 2022, s. 83, 239)

yüz säkiz küün yakturup ülänü tögindüm “Yüz sekiz nüsha bastırıp hürmetle dağıttım” (SİTA/491) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

adınlarının y(i)me orunların keterip taşdın küün tapa yadar erti “Başkalarının da yataklarını kaldırıp dışarıya güneşe doğru yayardı” (DAS/509-511) (Elmalı, 2022, s. 82, 239)

yokaru kudi yayıldı yaykaldı “Yukarıya ve aşağıya dağıldı, çalkalandı” (AY-X/289-290) (Gulcalı, 2021, s. 164, 267)

saçıg: saç, kurbanlık (Keskin, 2022, s. 690); sunu, kurban (Karaayak, 2021, s. 767)

yagış: kurban, sunu (Karaayak, 2021, s. 823)

maña yagış saçıg kılurlar “Bana kurban (ve) sunu yaparlar” (ABİT/764) (Karaayak, 2021, s. 131, 287)

saçıl-: dağılmak, saçılmak (Karaayak, 2021, s. 768); dağıtılmak (Çetin, 2020a, s. 289)

(*saçıl-* sözünün “dağılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*)

yadıl-: yayılmak, saçılmak (Hamilton, 2020, s. 188)

süñökläri ätläri arkuru turkaru yadılıp saçılıp yatmışın kolulaguluk ol “Kemikleri (ve) etleri enine boyuna yayılıp saçılıp yattığını düşünecektir” (ABİT/578-579) (Karaayak, 2021, s. 113, 272)

bo [nom] ärdinig saçılğalı yokadğalı idmamakınızartın ötgürü k(a)ltı gan ügüzdäki kum sanınça kalp üdlärkä tägi sözläp nomlap almagu[lu]k ulug buyan ädgü kılınçig kaz[gantı]ñızlar “Bu öğreti cevherini dağılmaya (ve) yok olmaya terk etmediğinizden ötürü, tıpkı Ganj Nehri’ndeki kum sanı kadar (sayısız) devirler boyu vaaz ederek bitmeyecek sevap kazandınız” (AY-X/1526-1532) (Gulcalı, 2021, s. 255-256, 281)

ol ädgü kü at tört buluñ-da yadıltı “Bu güzel ün dört bir tarafa yayıldı” (PK/VII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 34)

saçıra-: sıçramak (Tokyürek, 2018, s. 923) (bk. *kalañur-*)

saçıt-: dağıtmak (Elmalı, 2022, s. 451) (bk. *saç-*)

sadan: (<< *Skr. sādhanam*) başarı (Elmalı, 2022, s. 451)

sid: (<< *Skr. siddhi*) başarı (Elmalı, 2022, s. 456)

sitdam: (<< *Skr. siddhi*) başarı (Karaayak, 2021, s. 775)

kınıg köñüllüg avışın sid sadan kılıp köñülin yürekin buyan edgü kılınçka üklitdi asdı “Düşünceleri yoğunlaştırmaya yardımcı sihirle başarı elde edip, gönlünü sevap için yükseltti” (DAS/3753-3756) (Elmalı, 2022, s. 197, 278)

sadu: (<< *Skr. sādhu*) iyi, erdemli, güzel, becerikli (Tokyürek, 2018, s. 924)

(*sadu* sözünün “erdemli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biliglig*; “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*)

sadukar: şimşek (Karaayak, 2021, s. 768)

yaşın: şimşek (Tokyürek, 2018, s. 987)

[kök] kalıkta sadukar kılımış ün äşidil[ti]... “Gökyüzünde şimşek çakmış gibi ses işitildi” (ABİT/1064-1065) (Karaayak, 2021, s. 160, 309)

kedin yıñak orunta çudaprabi atl(i)g yaşın eligi ol “Batı yönünde Çudaprabi adlı Şimşek Hükümdarı (var)dır” (AY-VII/164-165) (Çetin, 2020a, s. 150, 217)

sag: sağ, saf, temiz (Elmalı, 2022, s. 451)

[*sag* sözünün “saf, temiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag* / *arığ* (I)]

sagbiç: (*Skr. śallakī*) tütsü elde edilen bir ağaç, sığla (Çetin, 2020a, s. 289); bir tür sıvı koku (Ayazlı, 2012, s. 336)

şaruki: (<< *Skr. śallakī*) tütsü elde edilen bir ağaç, sığla (Çetin, 2020a, s. 292)

sak (I): uyanık, dikkatli (Ayazlı, 2012, s. 336)

[*sak* (I) sözünün “uyanık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *odug*]

sak (I) “dikkatli”

sımtagsız: gayretli, çalışkan, dikkatli (Ayazlı, 2012, s. 338)

tetrü: tam olarak, dikkatle; dikkatli (Gulcalı, 2021, s. 527)

uluşların odugın sakın küyü küzätü tutup yat yağı adasın amırtgurup...
“Ülkelerini dikkatle koruyup yabancı düşman sıkıntısını geri püskürtüp...”
(AY-VI/147-148) (Ayazlı, 2012, s. 75, 168)

kop süzök köyülin tetrü tıñlañlar “Çok temiz/açık (bir) zihinle dikkatlice dinleyin!” (AY-X/60-61) (Gulcalı, 2021, s. 148, 264)

sak (II): (< *Far. sāk* < *Ar. sāk*) baldır, incik; et için kullanılan bir çeşit ölçü birimi (Keskin, 2022, s. 691)

(*sak* (II) sözünün “baldır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baltır* (I)]

saka: dağ eteği, dağ bayır, düzlük (Gulcalı, 2021, s. 509)

señir: köşe, bucak; dağ burnu, dağ eteği (Elmalı, 2022, s. 454)

yazı: düzlük (Karaayak, 2021, s. 830)

näçä bar ärsär kuş käyik arıgka sakaka tayaklıg öz oronların kämişip ozdılar kaçdılar öñi öñi “Ormana (ve) dağ eteğine sığınan nice kuş (ve) hayvan var ise (hepsi) kendi mekânlarını bırakıp başka (yerlere) kaçtı” (AY-X/600-603) (Gulcalı, 2021, s. 185, 270)

ümin asınıp tag seğırinte turup kut kolunu inçe tep tedi “Alt giysisini giyininip, dağın eteğinde durup, dua ederek şöyle dedi” (DAS/4570-4572) (Elmalı, 2022, s. 225, 288)

ol çañçuñvunıñ äv [yazısınta] ... “O Çağçañvu’nun evinin düzlüğünde ...” (ABİT/1129) (Karaayak, 2021, s. 166, 313)

sakın-: düşünmek, idrak etmek; hesap etmek (Berbercan, 2016, s. 126); teemmül etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 452); ikirciklenmek (Ölmez, 1991, s. 109); hatırlamak (Karaayak, 2021, s. 768); tasarlamak (Ş. Tekin, 2019a, s. 47); üzerinde düşünmek, düşünceye dalmak (Hamilton, 2020, s. 175)

(*sakın-* sözünün “irdrak etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bil-*; “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böğün-* / *büğün-*; “hesap etmek, üzerinde düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolula-*; “düşünceye dalmak, hatırlamak, tasarlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ö-*; “teemmül etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ög-* / *ök-*)

sakınç: 1. fikir, düşünce, farkındalık, bilinç (Ayazlı, 2012, s. 337); istiğrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 453); tefekkür (Çetin, 2020b, s. 463); 2. sıkıntı, kaygı, keder (Elmalı, 2022, s. 451)

(*sakınç* sözünün “sıkıntı, keder” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ* / *açag*; “düşünce, bilinç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkak*; “istiğrak, tefekkür” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *dy[a]n* / *dyan*; “kaygı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kadgu* / *kaygu*; “fikir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüz* / *köküz*)

sakınçlıg: 1. düşünceli, fikirli, bilinçli (Ayazlı, 2012, s. 337); 2. sıkıntılı, kederli (Elmalı, 2022, s. 451); endişeli (Ş. Tekin, 2019b, s. 453)

(*sakınçlıg* sözünün “sıkıntılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “bilinçli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biliglig*; “kederli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşlug*; “düşünceli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüzlüg*)

sakınçsız: dertsiz, kaygısız, endişesiz (Elmalı, 2022, s. 451)

(*sakınçsız* sözünün “dertsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrıgsız*; “kaygısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşsuz*)

sakınçuç: düşünceli (Karaayak, 2021, s. 769) (*bk. kögüzlüg*)

sakıngu: düşünme, düşünülecek (Ş. Tekin, 2019b, s. 453)

(*sakıngu* sözünün “düşünme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulamak*)

sakıngulaksuz: düşünmeyecek, idrak etmeyecek (Karaayak, 2021, s. 769); düşünülmeyecek (Ayazlı, 2012, s. 337)

(*sakıngulaksuz* sözünün “düşünmeyecek, idrak etmeyecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügüngülüksüz*)

sakınmak: hatırlamak, düşünmek (Karaayak, 2021, s. 769)

(*sakınmak* sözünün “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulamak*)

sakış: sayı, ölçü (Ölmez, 1991, s. 110); hesap (Berbercan, 2016, s. 126)

[*sakış* sözünün “ölçü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karı* (III)]

san: sayı, hesap (Berbercan, 2016, s. 126)

san sakış edreminge barçaka ötmış udakanışandı atlıg oğlu erti “Sayı ve hesap ilmine (ve diğer ilimlerin) hepsine vâkıf Udakanışandı adlı oğlu vardı” (OB/1.22, 2.1-2) (Berbercan, 2016, s. 35-36, 55-56)

sakışlıg: sayılı, ölçülü, hesaplı, belirli sayıda (Ölmez, 1991, s. 110)

(*sakışlıg* sözünün “sayılı, ölçülü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulug*)

sanlıg: sayılı, hesaplı, ölçülü (Ölmez, 1991, s. 110)

tenlıg: ölçülü, hesaplı, sayılı (Ayazlı, 2012, s. 344)

tör(ü)mış buyan edgü kılınç erser san-lıg sakış-lıg ülgü-lüg kolu-lug titir “Meydana gelmiş iyi davranış ise sayılı, hesaplı, ölçülü, biçilidir” (AY-III/156.14-15) (Ölmez, 1991, s. 46)

sakışsız: sayısız, hesapsız, çok (Ayazlı, 2012, s. 337); ölçüsüz (Gulcalı, 2021, s. 509)

(*sakışsız* sözünün “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke* / *asankı* / *asanki*; “ölçüsüz, hesapsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolusuz*)

saklan-: dikkat etmek (Hamilton, 2020, s. 175); muhafaza etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 453); saklanmak (Ayazlı, 2012, s. 337)

(*saklan-* sözünün “dikkat etmek, saklanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçan-* / *yıçan-*)

sal-: bırakmak, salmak, atmak; sallamak (Elmalı, 2022, s. 452); ödemek (Keskin, 2022, s. 692)

(*sal-* sözünün “atmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at-*; “ödemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büdker-*; “bırakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıd-*; “sallamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamşat-*)

salık: 1. kaba, pis (Ş. Tekin, 2019b, s. 453); 2. silah (Kılıç Cengiz, 2021, s. 362)

(*salık* sözünün “pis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*; “silah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilik*; “kaba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çulvu*)

salın-: salınmak, sallanmak (Elmalı, 2022, s. 452)

(*salın-* sözünün “sallanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ırgal-*)

salıntur-: asmak, sallandırmak, salındırmak (Çetin, 2020b, s. 463)

[*salıntur-* sözünün “asmak, salındırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (I)]

tepret-: sallandırmak (Tokyürek, 2018, s. 941)

[*amarıla*]rı [*t*]illerin **salınturup** [*i*][*sig*] öz[*leri*]ne *umug ina*]g üzülip *tezgülük kaç[guluk bu]lma[d]ın* “Bazıları dillerini sarkıtıp, hayatlarından ümitlerini kesip, kaçacak (yer aramışlar ama) bulamamışlar” (DAS/265-267) (Elmalı, 2022, s. 74, 236)

nizvanilig kadgularıg tüprütgüli umazlar “İhtirashı kaygıları sallayamazlar” (AY-IV/2879-2880) (Tokyürek, 2018, s. 516, 599)

samar / smar: (< *Soğd. s'm'r* < *Skr. samadhi*) istiğrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 453) (*bk. dy[a]n / dyan*)

san: sayı, hesaplama, tahmin, hesap (Hamilton, 2020, s. 175); miktar (Kılıç Cengiz, 2021, s. 362)

(*san* sözünün “sayı, hesap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sakış*)

sana-: saymak, hesaplamak (Keskin, 2022, s. 693)

(*sana-* sözünün “saymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sa-*)

tengle-: ölçmek, hesaplamak, karşılaştırmak (Ölmez, 1991, s. 113)

ülgüle-: saymak, hesaplamak (Karaayak, 2021, s. 819)

[ülgül]güli sanagali bolmaguluk ärdi “Saymayacaktı, hesaplamayacaktı” (ABİT/797-798) (Karaayak, 2021, s. 134, 290)

sanaç: deri çanta (Keskin, 2022, s. 693) (*bk. saba*)

sanaguluksuz: ölçülemeyen, hesaplanamayan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 362)

ülgülegülüksüz: ölçülemeyen, hesaplanamayan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

ülgülençsiz: ölçülemeyen, ölçülemez, mukayese edilemez (Karaayak, 2021, s. 819)

ganj ügüz içindäki kum sanınça sanaguluksuz ülgülägülüksüz burhan atı kötrülmüşlärinin buyanlığı ügmäkläri birlä tüz kılmış buyanlığı bolgaylar “Ganj Nehri içindeki kum sayısı gibi ölçülemeyen Burhan ve adı yüceltilmişlerin sevap yığınları ile eşit sevap kazanacaklar” (SİTA/410-414) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 113-114, 179)

alkunu barça tolgurgalı toşg[ur]galı nom kapığı ülgülänçsiz ol kut kolunu täginür m(ä)n “Bütün hepsini tamamlayacak (ve) hazır bulunduracak (olan) öğreti kapısının ölçülemeyen o mutluluğunu isterim” (ABİT/84-85) (Karaayak, 2021, s. 67, 229)

sanbavi: (<< *Skr. sambhava*) doğum; kaynak (Karaayak, 2021, s. 769)

törö: öğreti, yasa, esas, kaynak (Tokyürek, 2018, s. 956)

tugmak: doğma, doğum (Ayazlı, 2012, s. 349)

tugum: doğum (Karaayak, 2021, s. 803)

ulsuz tüpsüz tugmak ölmäklig sansarlıg tägzinçtin taşkaru tartıp... “Sonsuz doğum ve ölüm Samsāra döngüsünün dışına çekip...” (AY-VI/591-594) (Ayazlı, 2012, s. 109, 172)

tugum [tä]gindäçi tıtagın arıgsızın kolulamak tep “Doğuma ulaşacak (kişilerin) sebep olduğu kirliliği düşünmek diye söylenir” (ABİT/554-555) (Karaayak, 2021, s. 111, 270)

sanç-: batırmak, vurmak, mızraklamak (Elmalı, 2022, s. 452); sançmak, sokmak (Gulcalı, 2021, s. 510); bozguna uğratmak (T. Tekin, 2013, s. 60); saplamak, delmek (Hamilton, 2020, s. 176)

(*sanç-* sözünün “batırmak, sokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*; “vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çal-*; “delmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oy-*)

sapla-: saplamak (Elmalı, 2022, s. 453)

tev-: dizmek, saplamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

ekki köziñä sançıp tãzti “(Ağabeyinin) iki gözüne sokup kaçtı” (PK/LVIII.1) (Hamilton, 2020, s. 59)

keyikçi er agulug okın saplap toşg[uru] tartıp bodis(a)v(a)t uguşlug yañanıñ yürekre urtı “Avcı zehirli okunu yerleştirip, sonuna kadar çekerek Bodhisattva soyundan gelen filin yüreğine sapladı” (DAS/1263-1264) (Elmalı, 2022, s. 108, 248)

yarıp şişin teverler “Yarıp şişlere dizerler” (Maytr./84.16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 155, 256)

sançgak: mızrak (Wilkins, 2021, s. 580) (bk. *badruk*)

sançig: mızrak; sancı, ağrı (Elmalı, 2022, s. 452)

(*sançig* sözünün “ağrı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag* / *agrig*; “sancı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrimak*; “mızrak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *badruk*)

sançıl-: vurulmak (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 454)

ursuk-: vurulmak (Gulcalı, 2021, s. 542)

urun-: vurmak, vurulmak (Elmalı, 2022, s. 484)

okın yüräkiñä ursukmış tãg sıkıur m(ä)n ämgäkin “Okla kalbime vurulmuş gibi sıkılıyor ızdırapla” (AY-X/384-386) (Gulcalı, 2021, s. 171, 268)

agızlarıntın közlerintın burunlarıntın barça korkgu teg ört yalın üntürüp tişlerin azıgların çıkıratıp sıçganakların urunu ayaların yapıntı “Ağızlarından, burunlarından korkunç ateşler saçıp, dişlerini gıcırdatıp, adalelerini birbirine vurarak, avuçlarını sıkıtlar” (DAS/3781-3784) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

sançış-: vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 454)

sünüş-: vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

tikiş-: itişmek, vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 477)

tokış-: vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 479)

uruş-: vuruşmak, kavga etmek (Elmalı, 2022, s. 484)

yançış-: vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

içürser tikişü sançısu ... “İçecek şey verildiğinde birbirleriyle itişip, vuruşup ...” (Maytr./86.3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 159, 258)

söküş atış kılguçı sünüşüp tınlıglarığ ölürgüçiler “Küfredenler, vuruşup yaratıkları öldürenler.” (Maytr./81.41-43) (Ş. Tekin, 2019b, s. 150, 253)

bir ikintişke bıçışurlar kesişürler tokışurlar sançışurlar yançışurlar öçeşürler boğuşurlar örlüşürler .. ne ölserler anta ok ün iştilürler tirilinler “Birbirleri ile vuruşurlar, kesişirler, dövüşürler, kapışurlar, (birbirlerine) kin beslerler, boğuşurlar, birbirlerini kızdırırlar! Öldüklerinde, hemen bir ses iştilir: ‘Dirilin!’” (Maytr./81.59-63) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 253)

sanlg: 1. ait, ilgili (Keskin, 2022, s. 694); başkasına tabii (Elmalı, 2022, s. 452); 2. sayılı, hesaplı, ölçülü (Ölmez, 1991, s. 110)

(*sanlg* sözünün “sayılı, ölçülü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulug*; “hesaplı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sakışlg*)

sansar: (<< *Skr. saṃsāra*) dünya, yeryüzü, doğum-ölüm döngüsü (Elmalı, 2022, s. 452); (ölümlülerin yaşadığı) dünya, acı çekilen dünya; varlığın dönüşümü (Gulcalı, 2021, s. 510)

(*sansar* sözünün “dünya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun* / *azun*; “yeryüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çambudıwip* / *çambudivip* / *çambudvip* / *çambudvip*)

sansız: sayısız, hesapsız, çok (Ölmez, 1991, s. 110)

(*sansız* sözünün “çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke* / *asankı* / *asanki*; “hesapsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolusuz*)

sanvar: (< *Toh.B saṃvar* < *Skr. saṃvara*) yemin (Karaayak, 2021, s. 770); özür, mazeret (Ölmez, 1991, s. 110)

(*sanvar* sözünün “yemin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ant*)

saṅ / sṅ / s(a)ṅga / saṅgaya: (< *Soğd. snk* / *Toh.A saṅk*, *saṅgh* / *Toh.B sāṅk* < *Skr. saṅgha*) cemaat, topluluk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363); rahipler topluluğu (Ölmez, 1991, s. 110); dinî topluluk (Tokyürek, 2018, s. 925)

[*saṅ* / *sṅ* / *s(a)ṅga* / *saṅgaya* sözünün “cemaat, topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (II); “rahipler topluluğu, dinî topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bursang* / *bursaṅ* / *bursoṅ* / *bursuṅ*]

saṅ / tsaṅ: ambar, depo; hazine (Keskin, 2022, s. 694)

[*saṅ* / *tsaṅ* sözünün “ambar, depo” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg* (I); “hazine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agı*]

sañçı / tsañçı: [$< \text{Çin. } cāng \text{ (GOÇ. } ts^h aŋ) + T. \{+çI\}$] hazinedar, vergi tahsildarı (Keskin, 2022, s. 748) (*bk. ağıçı*)

sañik / señik: ($< \text{Skr. } sanghika$) manastıra ait (Ş. Tekin, 2019b, s. 457); manastırla ilgili (Keskin, 2022, s. 694)

virharlık: [$< \text{Soğd. } \beta rx' r + T. (+lXk)$] manastıra ait, manastır ile ilgili (Keskin, 2022, s. 773)

señik edin tavarın basınıp kuntumuz “Manastıra ait malı mülkü basıp yağma ettik” (Maytr./70.59-60) (Ş. Tekin, 2019b, s. 132, 243)

v(i)rh(a)r-lık borluk adırar “Manastıra ait bağı ayırır” (HB/BaSa03.11) (Keskin, 2022, s. 133, 386)

sañram / sengrem / señrem: manastır (Ölmez, 1991, s. 110); manastır bahçesi (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363); tapınak (Keskin, 2022, s. 700)

(*sañram / sengrem / señrem* sözünün “manastır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. aranyadan / aranyadana / arayadan / aryadan*; “tapınak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. çayti*)

sañun: ($< \text{Çin. } jiàng jūn$) general (Keskin, 2022, s. 694)

uruñut: general, komutan (Çetin, 2020b, s. 480)

anta ötrü uluş uluğı tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan sañçanaçayı uruñutnuñ bo ötüğün eşidü y(a)rılıkap inçe tep yarlıkadı “Ülkenin ileri geleni, eksiksiz bilge Tanrılar Tanrısı Budha Komutan Sañçanaçayı’nın bu arzını dinledikten sonra şöyle buyurdu” (AY-VIII/1095-1099) (Çetin, 2020b, s. 313, 379)

sap: sıra (Berbercan, 2016, s. 126) [*bk. eyin / ey(i)n / iyin*]

sap-: eklemek, bağlamak; onarmak (T. Tekin, 2013, s. 60); eksik olanı tamamlamak, tamir etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

[*sap-* sözünün “bağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. ba-*; “eklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. kat- (I)*]

sapag / sapıg: sıra, dizi (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

(*sapag / sapıg* sözünün “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. eyin / ey(i)n / iyin*; “dizi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. kezig*)

sapan: saban (Ş. Tekin, 2019b, s. 455) (*bk. bukursı*)

sapça: açıkça (Tokyürek, 2018, s. 925) (*bk. açını*)

sapla-: saplamak (Elmalı, 2022, s. 453) (*bk. sañç-*)

sapırlılag / spirirliḡ: cevherli (Ş. Tekin, 2019b, s. 455) (bk. *erdinilig / erdnilig / ertinilig*)

saran: cimri, hasis (Çetin, 2020a, s. 289); cimrilik (Çetin, 2020b, s. 463)

(*saran* sözünün “hasis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıvırkak*)

sarıḡ: sarı, sarı renk (Elmalı, 2022, s. 453); safra (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

(*sarıḡ* sözünün “sarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *altun*)

sars- / **sarsı-:** azarlamak, hakaret etmek, sövmek (Elmalı, 2022, s. 453); incitmek (Ölmez, 1991, s. 110)

(*sars-* / *sarsı-* sözünün “incitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*)

sök- / **sög-:** sövmek; azarlamak, incitmek (Ölmez, 1991, s. 111);

hakaret etmek (Elmalı, 2022, s. 457)

yünt-: aşağılamak, hakaret etmek (Özbay, 2019, s. 156)

bo montag i[rıḡ] s[arsıḡ] savın sö[ḡe] sarsa kadır [...] tumluḡ yüzlüḡ yekler rakşaslar [...] tamuluglarıḡ kayınar isiç içinte kemişürler “Bu şekilde kötü, kaba sözlerle hakaret ederek kızgın ... soğuk yüzlü şeytanlar ... cehennemlikleri kaynar kazan içinde bırakırlar” (DAS/718-721) (Elmalı, 2022, s. 89, 242)

näçä urt(u)muḡ yünt<f>ümüz ärsär... “Ne kadar vurup aşağıladıysak...” (HU/126-127) (Özbay, 2019, s. 83, 93)

sarsıḡ / sasag / sasıḡ: 1. çürük, kokmuş, fena kokan (Gulcalı, 2021, s. 510); çürümüş, bozulmuş (Karaayak, 2021, s. 770); (pis) koku (Ş. Tekin, 2019b, s. 455); 2. kaba, kötü, iğrenç, küfür (Elmalı, 2022, s. 453); şeytani, iftira atan dil (Tokyürek, 2018, s. 926)

(*sarsıḡ / sasag / sasıḡ* sözünün “kötü, bozulmuş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “çürük, çürümüş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*; “küfür” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atış*; “kaba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çulvu*)

sarsıḡ / sasag / sasıḡ “kokmuş, fena kokan, iğrenç”

y(a)vuz: kötü, iğrenç (Tokyürek, 2018, s. 987)

yarlık: sefil, iğrenç (Tokyürek, 2018, s. 986)

yarsınçığı: iğrenç, menfur, pis (Gulcalı, 2021, s. 551)

yıdığ: kokmuş (Karaayak, 2021, s. 834); fena kokan (Gulcalı, 2021, s. 555)

yırınçığı: iğrenç, tiksindirici (Gulcalı, 2021, s. 556)

yirinçlig: iğrenç, kötü (Ş. Tekin, 2019b, s. 511)

bo yıdığ sarsığ kanlıg yiriñlig sävgüsüz taplagusuz yarsınçığ ätözkä inçip inandım “Bu kötü kokan, kanlı, irinli, sevimsiz iğrenç vücuduma böylece inandım” (AY-X/195-197) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

süñöklär ulagı üzä tutuşmış ärtiñü yırınçığ yarsınçığ ärür “Kemik eklemleriyle tutuşmuş/bağlanmış, son derece iğrenç (bir yapı)dır” (AY-X/228-230) (Gulcalı, 2021, s. 160, 266)

sart: (<< *Skr. sārthah*) başarılı, zengin, önemli; kervan, yolcular, hacılar (Elmalı, 2022, s. 453)

(*sart* sözünün “önemli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “kervan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkış*; “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*; “başarılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *raymast*)

sartavahe / sartavahı: (<< *Skr. sārthavāha*) tüccar (Elmalı, 2022, s. 453); tacir (Tokyürek, 2018, s. 926)

satıgçı: satıcı, tacir, tüccar (Elmalı, 2022, s. 453)

öt[rü] baranas k[(e)ntdeki] [bayagutlar dani] şireşti .. sartavahe [kamag k]ara bodun yığılıp bir ikintike [inçe] tep teşdiler “Bunun üzerine Bārānas’taki varlıklı, zengin insanlar, toplumun ileri gelenleri, tüccarlar (ve bütün) halk bir araya gelerek birbirleriyle (şöyle) konuşmuşlar” (DAS/1465-1468) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

eşidiñler kamag satıgçılar bo meniñ mañırt mañramış savag “Bütün tüccarlar benim bu yüksek sesle söyleyeceğim sözleri dinleyin!” (DAS/451-453) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

sartbav: (< *Skr. sārthavāha*) kervan başı, kılavuz (Ş. Tekin, 2019a, s. 47)

yerçi: kılavuz (Hamilton, 2020, s. 191)

yolçı: kılavuz (Ş. Tekin, 2019a, s. 53)

birük ol sartbav satıgçılar ulugı ol kalın satıgçılarka inçe tip tiser “Fakat bu kervanbaşı (yani) satıcıların büyüğü, bu kalabalık satıcılara şöyle dese” (KİP/48-50) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

başlap yolçısı yirçisi bolup ertiñü öküş ağı barım ağır yükler birle ol yağılar ara uduzup iltgeli sakınsar ertiñü alp erür “Başlarında, (onların) kılavuzu

olarak birçok mal mülk (ve) ağır yükler ile bu yol kesiciler arasından geçip götürmeyi düşünse, bu çok güç olur” (KİP/46-48) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11, 20)

s(a)rva: (<< *Skr. sarva*) bütün, hepsi (Karaayak, 2021, s. 770) (*bk. alku*)

sarvag: (< *Soğd. srβ'y*) saray (Çetin, 2020b, s. 463); kule (Ş. Tekin, 2019b, s. 455)

(*sarvag* sözünün “saray” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “kule” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak / kalık*)

sası: çöp (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 455) (*bk. çöbik / çöpik*)

sası-: kokmak, fena kokmak, kokuşmak (Elmalı, 2022, s. 453)

(*sası* sözünün “kokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bur-*)

satag / satıg: satış; fiyat (Ş. Tekin, 2019b, s. 456); ticaret, alışveriş; değer (Elmalı, 2022, s. 453); satma işi, satı (Çetin, 2020b, s. 464); satış bedeli (Keskin, 2022, s. 697)

(*satag / satıg* sözünün “değer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “ticaret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alış*)

satagsız / satıgsız: pahasız, ücretsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 456); paha biçilemez, satılık olmayan (Çetin, 2020a, s. 290); satışsız, satılmayacak kadar değerli olan (Ayazlı, 2012, s. 338)

tersiz: bedava, ücretsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

ig agrıglıg kişig satagsız tersiz içgü ot öntürüp emleser otasar... “Hastalıklı dertli bir kimseyi, ücretsiz ve bedava ilaç vererek tedavi etse ve iyileştirse...” (Maytr./51.5-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 105, 226)

satçarasi: (<< *Skr. sarjarasa*) kehribar reçinesi (Çetin, 2020a, s. 289) (*bk. kubık*)

satga-: ezmek, çiğnemek (Elmalı, 2022, s. 453); incitmek (Tokyürek, 2018, s. 926)

(*satga-* sözünün “ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “incitmek, çiğnemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*)

satgaksız: kimseye rastlanılmayan, ıssız (Çetin, 2020a, s. 290)

(*satgaksız* sözünün “ıssız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*)

satıgçı: satıcı, tüccar, tacir, alım-satımcı (Ölmez, 1991, s. 110)

(*satıgçı* sözünün “tüccar, tacir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sartavahe / sartavahi*)

satıglıg: değerli, kıymetli (Elmalı, 2022, s. 453)

(*satıglıg* sözünün “değerli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “kıymetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erdini / erdni / ertini / ratna*)

satu: (< *Skr. setu*) köprü (Ş. Tekin, 2019b, s. 456) (*bk. köprüg*)

satyopayaçan: (<< *Skr. satyôpayācana*) tatmin etmek, yerine getirmek, tamamlamak; istekleri yerine getirmek (Elmalı, 2022, s. 453)

(*satyopayaçan* sözünün “yerine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*; “tatmin etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kandur-* / *kantur-*; “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*)

savlıg: söz sahibi, sözlü (Çetin, 2020a, s. 290); laflı (Ş. Tekin, 2019b, s. 456)

sözlüg: sözlü, konuşmalı (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

çın kertü savlıg siz pratyapati t(e)ñri teg “Doğru sözlü olmak konusunda Tanrı Pratyapati gibisiniz” (AY-VII/828-829) (Çetin, 2020a, s. 205, 226)

kadag sözlü(g) yinçge uvşak kurt koñuzug ölürip teñri burkan(ıg) tepmiş izinte kemişür erdi “Haksız konuşan, ince ufak kurtları öldürüp, Tanrı Burkan’ın geçtiği yola (iz) atar idi” (Maytr./58.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 115, 233)

savşenj: (< *Çin. xiăochéng*, *Skr. hīnayāna*) küçük, küçük taşıt, Hīnayāna mezhebi (Tokyürek, 2018, s. 926)

(*savşenj* sözünün “küçük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kiçig*)

say-: saymak (Keskin, 2022, s. 698) (*bk. sa-*)

say: taşlık, bozkır (Keskin, 2022, s. 698)

yar: taşlık, kayalık (Keskin, 2022, s. 779)

yarıg: taşlık, kayalık (Keskin, 2022, s. 781)

tag-tın yınak sıçısı say adırar “Kuzey tarafından sınırını taşlık ayırır” (HB/ArSa15.10-11) (Keskin, 2022, s. 127, 383)

altın-kı ulug kavlal[ık]ka suv yolu biz karşa açari viry-a açar[ri] olar almış kavlalık ortakı yar içintä är[ür] “Biz Karşa Açari ve Virya Açari’ye ait aşığdaki büyük sebze bahçesine (giden) su yolu, onların aldığı sebze

bahçesinin ortasındaki taşlık içindedir” (HB/ArTa01.22-24) (Keskin, 2022, s. 169, 402)

[a]ltındaki kavlalık ortakı **yar-ıg** [...] “Aşağıdaki sebze bahçesi, ortadaki kayalık [...]” (HB/ArTa01.7) (Keskin, 2022, s. 168, 402)

sayu: her, her bir, her biri (Hamilton, 2020, s. 176); herkes (Tokyürek, 2018, s. 926); her yer (Gulcalı, 2021, s. 511)

(sayu sözünün “herkes, her biri, her” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “her yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kopdın / koptın*)

seb- / **sev-**: sevmek, hoşlanmak (Clauson, 1972, s. 784)

(seb- / sev- sözünün “sevmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*)

tapırkan-: hoşlanmak, sevmek (Karaayak, 2021, s. 785)

tapla-: sevmek, hoşlanmak (T. Tekin, 2013, s. 61)

kim kayu kişi [özlüg] ölmekig sevser taplasar avış ta[muda ulatı] sekiz ulug örtlüg tamularta uzun ödün emgenür “Kim, herhangi birisinin canını almaktan hoşlanır (ve bunu yapmayı) isterse Avîci cehenneminden (başka) sekiz büyük ateşli cehennemde (uzun) süre acı çeker” (DAS/664-668) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

taplap tapırkanıp sidilg işiñ t(ä)rk tav[rak] ... “Sevip hoşlanıp sihirli işini çarçabuk ...” (ABİT/1315) (Karaayak, 2021, s. 183, 326)

sebin- / **sevin-** / **sewin-**: sevinmek, kıvanmak (Ölmez, 1991, s. 110); mutlu olmak (Çetin, 2020b, s. 464); neşelenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 457)

(sebin- / sevin- / sewin- sözünün “sevinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amran-*; “mutlu olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kutad-*; “neşelenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñile-*; “kıvanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögir-* / *ögür-*)

seç-: seçmek (Çetin, 2020b, s. 464) (bk. *adır-*)

seçil-: seçilmek, ayırt edilmek, fark edilmek (Ölmez, 1991, s. 110)

(seçil- sözünün “seçilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ödrül-* / *üdrül-* / *üdürül-*)

sedreksiz: seyrek olmayan, sık (Gulcalı, 2021, s. 511)

(sedreksiz sözünün “sık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *berk*)

sekiz y(e)g(i)rmi / sekiz yegirmi: on sekiz (Keskin, 2022, s. 699) (*bk. on sekiz*)

semek / simek: orman, koru (Elmalı, 2022, s. 454); kırsal (Çetin, 2020b, s. 464)

[*semek / simek* sözünün “orman, koru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg* (II)]

semiz: semiz, iri, şişman (Keskin, 2022, s. 699)

(*semiz* sözünün “iri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedük*)

senide: senden; 2. tekil şahıs zamiri *sen*'in ablatif hali (Elmalı, 2022, s. 455)

senidin: senden; 2. tekil şahıs zamiri *sen*'in ablatif hali (Elmalı, 2022, s. 455)

sentede: senden; 2. tekil şahıs zamiri *sen*'in ablatif hali (Elmalı, 2022, s. 455)

sindirtin: senden (Ayazlı, 2012, s. 338)

[*b*]o [*yert*]inçüde **senide** üstün sevgülük taplaguluk ed t(a)var bulm[az] m(e)n
“Bu dünyada senden üstün sevicecek mal mül bulamam” (DAS/1036-1038)
(Elmalı, 2022, s. 101, 245)

amıtı **senidin** ketip neçök ugay m(e)n “Şimdi senden nasıl ayrılacağım?”
(DAS/4369-4370) (Elmalı, 2022, s. 218, 285)

sentede öñi ketip bargısı yok “Senden başkasına gidip varası yok” (DAS/3913)
(Elmalı, 2022, s. 203, 280)

s(ä)n ülgülänçsiz täñlänçsiz buyan ädgü kılınçlıg ulug bädük ediz yügmäkig
sindirdin bo nom ärdinig äşitdäçilär ymä yetinçsiz tutunçsuz ulug törlüg buyan
ädgü kılınçlarıg bulurlar kazganurlar “Senin (sahip olduğun) sayısız erdem
büyük(lük) yığınını senden bu öğreti mücevherini dinleyecek olanlar da bu
erişilmez büyük, türlü erdemlerini kazanırlar” (AY-VI/548-553) (Ayazlı, 2012,
s. 105-106, 172)

senidin: senden; 2. tekil şahıs zamiri *sen*'in ablatif hali (Elmalı, 2022, s. 455) (*bk. senide*)

sentede: senden; 2. tekil şahıs zamiri *sen*'in ablatif hali (Elmalı, 2022, s. 455) (*bk. senide*)

señir: köşe, bucak; dağ burnu, dağ eteği (Elmalı, 2022, s. 454); dağ tepesi, burun
(Çetin, 2020a, s. 290)

(*señir* sözünün “köşe, bucak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulun*; “dağ eteği” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saka*)

ser-: sabretmek, katlanmak, tahammül etmek (Elmalı, 2022, s. 454); dayanmak (Gulcalı, 2021, s. 512)

(*ser-* sözünün “katlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kataglan-* / *katıgılan-*)

sergür-: dayanmak, sabretmek (Tokyürek, 2018, s. 927)

seril-: sabretmek, dayanmak, kendini tutmak, sakinleşmek (Gulcalı, 2021, s. 512)

serin-: sabretmek, dayanmak (Elmalı, 2022, s. 454); tahammül etmek (Gulcalı, 2021, s. 512)

töz-: sabretmek (Elmalı, 2022, s. 476)

bo üç törlüg särinmäklärin ürüg uzatı särürlär särinürlär “Bu üç türlü tahammül ile daima sabrederler” (AY-IV/173-175) (Tokyürek, 2018, s. 335-336, 563)

ol muygakı]g yerte [kamılıp birer birer tına tözü] tınl(ı)g kalmı[şın muşadıp tañlap muygakka] inçe [tep tedi ...] “O geyiğin) yere (devrilip birer birer nefes alarak, sabrederek) canlı kalmasına (şaşırp dişi geyiğe) şöyle (dedi)” (DAS/1838-1841) (Elmalı, 2022, s. 130, 255)

köñüllärin ogatıp särgürüp turgurmak ärür “Zihinlerini uyandırıp sabredip durdurmaktadır, yerleştirmek” (AY-IV/1997-1998) (Tokyürek, 2018, s. 457, 587)

hatunum s(ä)n särilgil “Kraliçem sen sabırlı ol” (AY-X/728-729) (Gulcalı, 2021, s. 194, 272)

sergür-: 1. dayanmak, sabretmek (Tokyürek, 2018, s. 927); 2. durdurmak, alıkoymak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363); tutmak, engellemek (Karaayak, 2021, s. 772)

(*sergür-* sözünün “engellemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adart-*; “durdurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “tutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*; “dayanmak, sabretmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ser-*)

td- alıkoymak, engellemek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

adınların süüsün çäriğin tıdmak särgürmäk kılur m(ä)n “Yabancıların askerini ve ordusunu alıkoyup durdururum” (SİTA/368-369) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 109, 177)

seril-: 1. sabretmek, dayanmak, kendini tutmak, sakinleşmek (Gulcalı, 2021, s. 512); 2. bulunmak, kalmak (Ölmez, 1991, s. 110); 3. durmamak (Tokyürek, 2018, s. 927)

[*seril-* sözünün “sakinleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amurt-*; “bulunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “kalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er- (I)*; “sabretmek, dayanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ser-*]

seril- “kendini tutmak”

serin-: tahammül etmek, kendini tutmak, sabretmek (Gulcalı, 2021, s. 512)

näñ sürilü umadı “(Ve bu acı) hiç dinmek bilmedi” (AY-X/644-645) (Gulcalı, 2021, s. 188-189, 271)

busuş köñülüñä basıtıp, suringüli umadı “Kalbi kederle ezilip dayanamadı” (AY-X/692-693) (Gulcalı, 2021, s. 192, 271)

serimlig: sabırlı, dayanıklı (Elmalı, 2022, s. 454); *sakin* (Çetin, 2020a, s. 290)

(*serimlig* sözünün “sakin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*)

taplaglıg: sabırlı, tahammüllü (Tokyürek, 2018, s. 934)

ulug çerig içinte ürüg uzatı utmakın yavalmakın asılmış yavaş serimlig köñüllüg siz “Büyük ordu(lar) içinde, sürekli zafer kazanan, sabırlı gönle sahipsiniz” (AY-VII/732-735) (Çetin, 2020a, s. 196-197, 225)

serin-: tahammül etmek, kendini tutmak, sabretmek (Gulcalı, 2021, s. 512); dayanmak (Tokyürek, 2018, s. 927)

(*serin-* sözünün “sabretmek, dayanmak, tahammül etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ser-*; “kendini tutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *seril-*)

seşil-: çözülmek, ayrılmak, bölünmek (Hamilton, 2020, s. 176)

(*seşil-* sözünün “ayrılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırıl-* / *adral-* / *adıl-*; “bölünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölün-*; “çözülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çözül-*)

seşilme-: çözülmemek (Ölmez, 1991, s. 110)

yörülme-: çözülmemek, çözümlenmemek (Ölmez, 1991, s. 125)

antag bag çug yok kim yörülmegülük seşilmegülük “Öylesine bağ, köstek yok ki (onun tarafından) çözülmeyecek (türden) olsun” (AY-III/165.20-21) (Ölmez, 1991, s. 52-53)

sever: sevimli, sevgili (Elmalı, 2022, s. 455); sevilen (Gulcalı, 2021, s. 512) (bk. *amrak*)

sevgüsüz: sevimsiz, istenmeyen, sevilmeyen (Gulcalı, 2021, s. 512)

(*sevgüsüz* sözünün “sevimsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amraksız*)

taplagusuz: sevilmeyen, sevimsiz, istenmeyen (Gulcalı, 2021, s. 520)

bo yıdığ sarsıg kanlıg yirıñlig sävgüsüz taplagusuz yarsınçıg ätözkä inçip inandım “Bu kötü kokan, kanlı, irinli, sevimsiz iğrenç vücuduma böylece inandım” (AY-X/195-197) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

sevig: merhametli, sevecen (Keskin, 2022, s. 700); sevgi, tutku (Özbay, 2019, s. 153); (gönül) eğilimi, meyil (Gulcalı, 2021, s. 512); sevgi dolu, sevilen, sevgili; kişi adı (Hamilton, 2020, s. 176)

(*sevig* sözünün “sevgili, sevilen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “sevgi, tutku” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*)
sevig “merhametli, meyil”

taplag: hoşnutluk, benimseme, meyil (Gulcalı, 2021, s. 520)

yarlıkaguçı: merhametli, bağışlayıcı (Keskin, 2022, s. 782)

y(a)rlıkançuçı: bağışlayıcı, merhametli (Ayazlı, 2012, s. 360)

atı kötrülmüş ayagka tægimlig t(ä)ñrim biz kamagun sävig taplag köñülümüz üzä... “Adı yücelmiş saygıdeğer tanrım, biz hepimiz meyilli gönlümüz ile / gönüllülükle...” (AY-X/1334-1336) (Gulcalı, 2021, s. 240, 279)

biz-iñ kut igdilätip lab tuta y(a)rl(ı)k(a)guçı “Bizim hükümdarımız gözetip (bize karşı) merhametli oldu” (HB/Vak01.24-25) (Keskin, 2022, s. 224, 425)

ey yarlıkançuçı köñüllüg atam “Ey merhametli gönlü olan babam!” (OB/3.20-21) (Berbercan, 2016, s. 37, 57)

seviglig: sevimli, sevilesi (Çetin, 2020b, s. 464)

(*seviglig* sözünün “sevimli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*)

sevigsiz: sevimsiz, çirkin (Tokyürek, 2018, s. 927)

(*sevigsiz* sözünün “sevimsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amraksız*; “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*)

sevinç / sewinç: neşe, sevinç, mutluluk (Elmalı, 2022, s. 455); memnuniyet; şükran (Gulcalı, 2021, s. 512); takdir, minnet (Hamilton, 2020, s. 176)

[*sevinç / sewinç* sözünün “mutluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*; “neşe, sevinç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñi*]

sevinç / sewinç “memnuniyet, takdir”

taplag: hoşnutluk, memnuniyet (Karaayak, 2021, s. 785)

yükünç: saygı, hürmet, takdir (Özbay, 2019, s. 156)

ogulum yanı bolmışta ögrünçüm sävinçim az ärdi “Oğlum yeni doğduğunda sevincim az idi” (AY-X/433-434) (Gulcalı, 2021, s. 174, 268)

nomlarığ äşidip tugmaksız nom taplagın tanuklagal[ı] bolalım “Öğretileri işitip doğmasız öğreti hoşnutluğunu tanıklayalım” (ABİT/345-346) (Karaayak, 2021, s. 91-92, 252)

sevinçeñ: neşeli, sevinçli (Ş. Tekin, 2019b, s. 458) (*bk. meñilig*)

sevinçlig / sevinçlög: sevinçli, neşeli, mutlu (Elmalı, 2022, s. 455)

(*sevinçlig / sevinçlög* sözünün “mutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençgölög / inçgölög*; “sevinçli, neşeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñilig*)

sevinçsiz: sevinçsiz, minnetsiz, iyilikbilmez (Gulcalı, 2021, s. 513); mutsuz (Elmalı, 2022, s. 455)

(*sevinçsiz* sözünün “mutsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kovi*)

unçsuz: minnetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 493)

utlısız: minnetsiz, nankör (Gulcalı, 2021, s. 543)

sävinçsiz utlısız kılı “Bana nankörlük etti” (AY-X/206) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

yagısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz... “Düşmansız, minnetsiz, yardıma ihtiyacı olmayan, vergisiz...” (Maytr./3.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 44, 190)

seviniri: sevinçli, mutlu (Çetin, 2020b, s. 465)

(*seviniri* sözünün “mutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençgölög / inçgölög*; “sevinçli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñilig*)

sevinmeksiz: neşesiz, kederli (Ayazlı, 2012, s. 338)

(*sevinmeksiz* sözünün “kederli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşlug*; “neşesiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögirmeksiz*)

sevitür- / sewitür-: sevindirmek (Tokyürek, 2018, s. 928) (*bk. meñilet-*)

sevit- / sewit-: kendini sevdirmek (Elmalı, 2022, s. 455); sevilme, sevdirmek (Gulcalı, 2021, s. 513)

(*sevit- / sewit-* sözünün “sevilme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amran-*)

sevmek: sevmek (Karaayak, 2021, s. 773) (*bk. amramak*)

sezik / sizik: şüphe, kuşku, tereddüt (Tokyürek, 2018, s. 928); sezgi (Gulcalı, 2021, s. 513)

(*sezik / sizik* sözünün “şüphe, kuşku” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ekireçgü / ikirçgü / ikireçgü*)

vipaşyan: (<< *Skr. vipaśyanā*) sezgi, kapsamlı fikir ve algı (Tokyürek, 2018, s. 982)

tugdı bālihtāg seziki oğlanıña yıçanu “Oğlundan endişelenerek (içine bir) şüphe doğdu” (AY-X/645-646) (Gulcalı, 2021, s. 189, 271)

s(e)ziksiz / seziksiz / siziksiz: şüphesiz, kesin olarak (Karaayak, 2021, s. 773); kuşku barındırmayan, kuşkusuz (Çetin, 2020a, s. 290); kesinlikle (Gulcalı, 2021, s. 513); şüphe duymayan (Elmalı, 2022, s. 455); tereddütsüz (Çetin, 2020b, s. 465)

(*s(e)ziksiz / seziksiz / siziksiz* sözünün “kesin olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlıg*; “kesinlikle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıtı*; “şüphesiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *odguratı*)

sezin-: kuşkulanan, şüphe etmek, şüphelenmek (Hamilton, 2020, s. 176)

(*sezin-* sözünün “şüphe etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *odguraklan-*)

sı-: kırmak, bozmak; yenmek (Ölmez, 1991, s. 110)

(*sı-* sözünün “bozmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “yenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “kırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*)

sıçgan: sıçan, fare (Tokyürek, 2018, s. 928)

(*sıçgan* sözünün “sıçan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küskü*)

sıcı: (< *Çin. sì zhì*) dört taraf, sınır, yön (Keskin, 2022, s. 701)

(*sıcı* sözünün “sınır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçu*; “yön” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buluñ*)

sıgta- / sıkta-: ağlamak, ağıt yakmak, feryat etmek, (acıyla) haykırmak (Gulcalı, 2021, s. 513); sızlamak (Elmalı, 2022, s. 455); hıçkıra hıçkıra ağlamak, inilti çığlıkları atmak (Hamilton, 2020, s. 176)

(*sıgta- / sıkta-* sözünün “ağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agıla- / ıgla- / yıgla-*)

sıgta- / sıkta- “ağıt yakmak, feryat etmek, sızlamak”

sığtaş-: (birlikte) ağlamak, ağıt yakmak, feryat etmek (Gulcalı, 2021, s. 513)

takşur-: ağıt yakmak (Elmalı, 2022, s. 462)

ulı-: ulumak, feryat etmek (Gulcalı, 2021, s. 540); sızlamak (Elmalı, 2022, s. 482)

ulug ünin ulıdılar, sıgtadılar, ulıyu sıgtayu inçä tep tedilär “Yüksek sesle feryat ettiler; ağıt yakarak şöyle dediler” (AY-X/350-352) (Gulcalı, 2021, s. 168, 267)

bütün [balık] uluş ulımak sıgtamakl(ı)g [...] [... e]rti “Bütün şehir halkı ağlamaklı sızlamaklı (olmuş)” (DAS/1463-1465) (Elmalı, 2022, s. 117, 251)

yinçgä kızlar kuvragı körüp hatunnıñ ançulayu yertä tüşüp kamılıp ögsiräp tınsırıp yatmışın ötrü kamağın bir yañlıg ulug ünin sıgtaştılar “Narin kızlar (cariyeler) kraliçenin bu şekilde yere yığılıp kendinden geçerek yattığını görünce hepsi aynı şekilde yüksek sesle feryat ettiler” (AY-X/685-689) (Gulcalı, 2021, s. 192, 271)

ogulın takşur “Oğluna ağıt yaktı” (DAS/2382) (Elmalı, 2022, s. 151, 261)

sığtaş- / sıktaş-: (birlikte) ağlamak, ağıt yakmak, feryat etmek (Gulcalı, 2021, s. 513); ağlaşmak (Elmalı, 2022, s. 456); birlikte hıçkıra hıçkıra ağlamak, birlikte inilti çığlıkları atmak (Hamilton, 2020, s. 177)

(*sığtaş- / sıktaş-* sözünün “ağlaşmak, (birlikte) ağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıglaş- / yıglaş-*; “ağıt yakmak, feryat etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sıgta- / sıkta-*)

sıgur-: korumak, saklamak (Karaayak, 2021, s. 773); sıgdırmak, içermek (Tokyürek, 2018, s. 928)

(*sıgur-* sözünün “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “saklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*; “sıgdırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *içger-* / *içker-*)

sıgurmak: sıgdırma (?), toplama (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

yıgmak: yığma, toplama, bir araya getirme (Tokyürek, 2018, s. 991)

yitiñ ödsüz kolusuz sıgurmak “Yedincisi: vakitsiz, toplamak.” (Maytr./32.1) (Ş. Tekin, 2019b, s. 81, 212)

öñi saçilturmamak ärsär ol antag akıgsız arıg köñülüğ bütürgäliñ üçün ötrü köñülüğ basa basa üzüksüz yıgmak turgurmak ärür “Toplamak dağıtmamak ise o akmayan temiz gönlü elde etmek için gönlü daima, kesintisiz toplamak (ve) yükseltmektir” (AY-IV/941-945) (Tokyürek, 2018, s. 387, 574)

sıguş-: anlaşılmak, görüşmek (Keskin, 2022, s. 702) (*bk. ayıtış-*)

sık-: sıkmak, ezmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 458); sıkıştırmak (Karaayak, 2021, s. 773)

(*sık-* sözünün “sıkıştırmak, sıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avla-*; “ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*)

sıka-: (“*sür-*” ile birlikte) sürmek, okşamak (Elmalı, 2022, s. 456)

(*sıka-* sözünün “okşamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogşqa-* / *okşqa-*; “sürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodu-*)

sıkan-: eğmek (Elmalı, 2022, s. 456) (*bk. emit-*)

sıkıg: sıkıntı (Ş. Tekin, 2019b, s. 458) (*bk. açığ / açag*)

sıkıl-: eziyet, sıkıntı çekmek (Berbercan, 2016, s. 127); sıkılmak (Elmalı, 2022, s. 456); sıkıntıya düşmek, zorluk çekmek (Çetin, 2020b, s. 465)

(*sıkıl-* sözünün “sıkıntıya düşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak-*; “sıkılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busa-*; “eziyet, sıkıntı çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgen-*)

sıkış: zahmet, sıkıntı (Keskin, 2022, s. 702); zorluk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

(*sıkış* sözünün “sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ / açag*; “zorluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*; “zahmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgek*)

sıkışlıg: sıkıntı, eziyet ile dolu olan (Karaayak, 2021, s. 773)

(*sıkışlık* sözünün “eziyet ile dolu olan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgeklig*)

sıkışsız: zahmetsiz (Karaayak, 2021, s. 773) (*bk. emgeksiz*)

sımta-: gayret göstermemek, tembellik etmek (Çetin, 2020b, s. 465)

(*sımta-* sözünün “tembellik etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erin-*)

sımtag (I): tembel, aylak, başıboş (Ayazlı, 2012, s. 338); ihmalkâr (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

[*sımtag (I)* sözünün “tembel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erinçey*; “ihmalkâr” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kogşak*]

sımtag (II): orman (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

[*sımtag (II)* sözünün “orman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (II)*]

sımtagsız: gayretli, çalışkan, dikkatli (Ayazlı, 2012, s. 338)

[*sımtagsız* sözünün “gayretli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katıgılanmaklıg*; “dikkatli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sak (I)*]

sın (I): mezar, mezarlık, türbe (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

[*sın (I)* sözünün “türbe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *astup*]

supurgan: (< *Soğd. *zmry'n*) mezar, mezarlık, türbe (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

şıtavan: (<< *Skr. śitavana*) şehitlik, mezarlık (Elmalı, 2022, s. 461)

ögrünç ärklig mahakadeka tiripur balıg buzdaçıka [ulug] sın supurgan aras[ınt]a ärig ornag [tutgalı] tapladaçı analar kuvragı üzä yüküntürülmışkä yükünürm(ä)n “[Ulu] mezarlar arasına [yerleşmekten] hoşnut olan, Tripura şehrini yıkan ve analar topluluğu tarafından ibadet edilen mutlu (?) hükümdar Mahākālā’ya saygıyla eğilirim” (SİTA/37-41) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73-74, 164)

sın (II): vücut, beden (Gulcalı, 2021, s. 513); vücudun azaları (Ayazlı, 2012, s. 338); boy, kamet; organ (Ölmez, 1991, s. 110)

[*sın (II)* sözünün “vücut, beden, boy” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*]

sın (II) “organ”

tilgen: 1. tekerlek 2. uzuv, organ (Ölmez, 1991, s. 115)

yüzegü: organ, uzuv (Elmalı, 2022, s. 501)

töpülerin 'engitdürüp biş tilgen-in yir-ke tegürüp yinçürü töpün yükünüp üç yol-ı ongarula tegzinip kitip birtin singar olurdılar “Başlarını eğip beş uzuv(lar)ını yere değdirip secde ederek baş aşağı eğilip, üç kere sağa dönüp, gidip sağ tarafa oturdular” (AY-III/131.13-17) (Ölmez, 1991, s. 23)

yüz yüzegüsinte mar(i)mlarında barça ölüm yadılıp anta'ok ög içginur “İç ve dış organlarında ölüm yayıldıkça şuuru dağılır” (DAS/613-614) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

sın-: sınımak, kırılmak, parçalanmak (Gulcalı, 2021, s. 513)

sökül-: sökülmek, parçalanmak (Elmalı, 2022, s. 457)

titin-: yolunmak, parçalanmak (T. Tekin, 2013, s. 62)

ursukuş-: parçalanmak, (gemi) dağılmak (Hamilton, 2020, s. 187)

üzül-: kesilmek, kırılmak, kopmak (Çetin, 2020a, s. 302)

yançıl-: ezilmek, kırılmak, parçalanmak (Ölmez, 1991, s. 122)

yarıl-: yarılmak, parçalanmak (Elmalı, 2022, s. 491)

yırtıl-: yırtılmak, parçalanmak (Elmalı, 2022, s. 497)

yimiril-: tahrip edilmek, kırılmak (Berbercan, 2016, s. 148)

mānīn köküzümin yarılğuluk singuluk “Benim kalbimi parçalamayın, kırmayın” (AY-X/463-464) (Gulcalı, 2021, s. 176, 269)

toñuzun azığı sunmıñ “Domuzun azı dişleri kırılmış” (IB/6) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

togan kuş tırnakı suçulunmıñ yana tıñmıñ toğan kuşun tırnakı ügüşüpen kalıy barmıñ “(Bu arada) şahinin pençeleri yolunmuş ve sıyrılmış. Şahin pençeleri yolunmuş olarak uçup gitmiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

emgek üz-e yürek-leri yançılmıñ “İstirap ile yürekleri parçalanmış” (AY-III/180.5-6) (Ölmez, 1991, s. 64)

amarıları[nıñ karınları yarılıp] kap[ka]ra saçları [toprakda ınaru berü] kelip yatur “Bazılarının (karınları yarılmış), simsiyah saçları (toprakta oraya buraya) dağılmış yatarlar” (DAS/2094-2096) (Elmalı, 2022, s. 139, 258)

bu ağız yimirilip teriñ yir bolmıñ erür “Bı ağız tahrip olup (su göle akacağı yerde, birikip) derin yer olmuştur” (OB/18.14-15) (Berbercan, 2016, s. 52, 71)

sınaş-: boy ölçüşmek, birbirini sınamak (Elmalı, 2022, s. 456)

(*sınaş-* sözünün “boy ölçüşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için

bk. *öçeş-*)

sınçırılığ: zincir (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

sua: zincir (Hamilton, 2020, s. 178)

swo: (< Çin. *suo*) kilit, zincir; külçe (altın) (Gulcalı, 2021, s. 516)

yetti temir sua kemi solap turgurdu “Yedi demir zincir gemiyi bağlayıp hareketsiz hâle getirdi” (PK/XXXI.5-6) (Hamilton, 2020, s. 46)

sınjar: taraf, cihet, yön (Elmalı, 2022, s. 456); tarafa (Ayazlı, 2012, s. 338)

(*sınjar* sözünün “taraf, cihet, yön” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buluñ*)

sınjardınkı: ...taftaki (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

sınjarkı: ...taftaki, ...yönündeki (Gulcalı, 2021, s. 513)

anta yime tört sınjardınkı kuşlar keyikleri (buzu)... “Orada yine dört taraftan kuşlar, geyikler (parçalayarak)...” (Maytr./85.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157, 257)

ondın sınjarkı bodis(a)t(a)vlar [t(ä)ñri] t(ä)ñrisi burhan[ıg] ögmäk... “On taraftaki Bodhisattvalar(ın) tanrılar tanrısı Buddha’yı övmesi...” (AY-X/915-916) (Gulcalı, 2021, s. 209, 274)

sınjarkı: ...taftaki, ...yönündeki (Gulcalı, 2021, s. 513); yöndeki (Ölmez, 1991, s. 110)

(*sınjarkı* sözünün “taftaki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sınjardınkı*)

sır: (< Çin. *qī*) cila (Keskin, 2022, s. 703)

yıltırka: ışık, parlaklık, cila (Gulcalı, 2021, s. 556)

bir bädiz-lig sır [k]önäk... “Bir tane boyalı, cilalı kova...” (HB/Vas05.6-7) (Keskin, 2022, s. 219, 423)

yılgu yumşak yıltırka yürüñ s(a)parir ärdini täg kök kalıkta turugma tolun ayka ogşatı “(Yüzünüzdeki) yumuşak ışıltınız, beyaz sphaika mücevheri gibi, gökyüzünde duran dolunaya benzer” (AY-X/1091-1094) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

sış-: şışmek (Karaayak, 2021, s. 774) (*bk. kapar- / keper-*)

sız-: 1. eritmek (Berbercan, 2016, s. 128); 2. yorgun düşmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

sızgur-: eritmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

tal-: yorulmak, yorgun düşmek (Gulcalı, 2021, s. 519)

ikidin sınar kılığına yakma(dın) osuşu arıyı sız... “Her iki taraftaki hududuna yaklaşımadan bitkin ve bitap düşerek...” (Maytr./105.11-12) (Ş. Tekin, 2019b, s. 175, 268)

burnaç eynilerinde kötürüp sızgurmış kızıl bakır içerler “İbrikleri omuzlarında götürüp eritilmiş kızıl bakır içerler” (Maytr./72.18-19) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

talıp yügüp ançata ken temin andıran öñi yorıp bartılar “Yorulup bir süre sonra oradan ayrıldılar” (AY-X/363-365) (Gulcalı, 2021, s. 169, 267)

sızgur-: sızdırmak, eritmek (Elmalı, 2022, s. 456)

(*sızgur-* sözünün “eritmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sız-*)

sid / sidi: (<< *Skr. siddhi*) başarı (Elmalı, 2022, s. 456); sihir, sihir kuvveti (Ayazlı, 2012, s. 338); sihirli güç, kusursuzluk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363)

(*sid / sidi* sözünün “başarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sadan*; “sihir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arvış / avış*; “sihirli güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küü kelig edrem*; “kusursuzluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *p(a)ramıt / paramit / p(a)ramit*)

sidarşa: (<< *Skr. Sudrśa*) saf, temiz (Ölmez, 1991, s. 110) [*bk. arag / arıg (I)*]

sidilig: (<< *Skr. siddhi + T. +lig*) sihirli (Karaayak, 2021, s. 774) (*bk. kömen*)

sigiri-: seyirtmek, koşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 458)

[*sigiri-* sözünün “koşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koş-* (I)]

sikiz: sağlam (Karaayak, 2021, s. 774) (*bk. agınçsız*)

sikri-: sıçramak, atlamak (Elmalı, 2022, s. 456)

(*sikri-* sözünün “atlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ert-*; “sıçramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalañur-*)

sili-: temizlemek (Karaayak, 2021, s. 774) [*bk. arı- (II)*]

silig: temiz, pak (Ölmez, 1991, s. 110); saf (Keskin, 2022, s. 704); silinmiş (Çetin, 2020a, s. 290)

[*silig* sözünün “temiz, pak, saf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (I)*]

silik-: silmek, çırpmaq (Elmalı, 2022, s. 456); sallamak (Çetin, 2020a, s. 290)

(*sil*k- sözünün “sallamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamşat-*)

tokı-: çırpamak, vurmak, dövmek (Gulcalı, 2021, s. 530)

bursağların töşeklerin sil[kil]p yer sipirip suv saçar erti “Cemaattekilerin döşeklerini silkip, yerleri süpürüp su saçardı” (DAS/496-497) (Elmalı, 2022, s. 81, 239)

eliglärin kötürüp, kökülärin tokıdılar “Ellerini kaldırıp göğüslerine vurdular” (AY-X/808-809) (Gulcalı, 2021, s. 200, 273)

silkütür-: çaldırmak (Elmalı, 2022, s. 456) (*bk. etiztür-*)

sim: (<< *Skr. sīmā*) hudut, sınır (Elmalı, 2022, s. 456)

(*sim* sözünün “sınır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçu*; “hudut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıdığ*)

simekle-: hazırlık yapmak, uygulamak (Tokyürek, 2018, s. 928); çekmek (Berbercan, 2016, s. 128)

(*simekle-* sözünün “uygulamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*; “çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bokun-*)

simri-: öğrenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 459) (*bk. bışrun-*)

sindirtin: senden (Ayazlı, 2012, s. 338) (*bk. senide*)

siğ-: sinmek, içine çekmek (Çetin, 2020a, s. 290); hazmetmek (Berbercan, 2016, s. 128)

(*siğ-* sözünün “hazmetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bış-* / *biş-*)

siğil: küçük kız kardeş (Wilkens, 2021, s. 615); kız kardeş (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363); küçük kardeş (Elmalı, 2022, s. 456)

(*siğil* sözünün “küçük kız kardeş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baldız*; “kız kardeş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eke*)

siğile-: iç çekmek, inlemek, sızlanmak (Gulcalı, 2021, s. 514)

(*siğile-* sözünün “inlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ınçıkla-*; “sızlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keğren-*)

siğir- / **siğür-**: yutmak (Elmalı, 2022, s. 456); sindirmek, içine çekmek (Çetin, 2020a, s. 290)

(*siğir-* / *siğür-* sözünün “yutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *op-*)

sipir-: süpürmek, temizlemek (Elmalı, 2022, s. 457)

[*sipir-* sözünün “temizlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arı- (II)*]

sirijavu: (<< *Skr. sarşapa*) beyaz hardal (Çetin, 2020a, s. 290) (*bk. kaz üyüri*)

sitdam: (<< *Skr. siddhi*) başarı (Karaayak, 2021, s. 775) (*bk. sadan*)

soçu: (< *Çin. so-ç'u*) ev (Ş. Tekin, 2019b, s. 460) (*bk. barak / bark*)

sogançığ / sukançığ: sevimli, tatlı (Ölmez, 1991, s. 111); yumuşak; iyi, hoş (Hamilton, 2020, s. 177); harika, leziz, güzel (Gulcalı, 2021, s. 515); muhteşem (Tokyürek, 2018, s. 930)

(*sogançığ / sukançığ* sözünün “yumuşak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “sevimli, tatlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “hoş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kövşek*; “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “muhteşem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *örki / örüki*)

sogançığ / sukançığ “harika”

sukançıklık: muhteşem, harika (Tokyürek, 2018, s. 930)

tañlançığ: acayip, harika (Tokyürek, 2018, s. 933)

uz: çok iyi, harika, ustaca (Keskin, 2022, s. 765)

uzkıya: çok iyi, harika, ustaca (Keskin, 2022, s. 765)

äşidüküm yok ärti moni monçulayu yörügüg tärihtä täriñ sukançığ kamağ nomnuñ eligin “Bunun gibi öğretileri, derin, güzel (ve) bütün öğretilerin şahı (olan) öğretiyi (hiç) işitemmişim” (AY-X/1504-1506) (Gulcalı, 2021, s. 254, 281)

eki y(e)g(i)rmi bölöklüg sukançıglıg nom tilgänin ävirgäli umak p(a)ramit temäk savnuñ yörügi ärür “On iki bölümlü harika öğreti tekerini çevirebilmek, pāramitā denilen sözün açıklamasıdır” (AY-IV/2715-2718) (Tokyürek, 2018, s. 505-506, 596-597)

bo muñadıñçığ tañlançığ bölök ol “Bu muhteşem, şaşırtıcı bölümdür” (AY-IV/1711-1712) (Tokyürek, 2018, s. 438, 583)

uz *bitiyür-m(ä)n* “Çok iyi (şekilde) yazıyorum” (HB/Çeş85.4) (Keskin, 2022, s. 321, 464)

[tä]gürüp **uz-k(ı)y-a** *körü* [...] “Ulaştıırıp çok iyi (şekilde) görüp [...]” (HB/Kar85.3) (Keskin, 2022, s. 352, 480)

soğuk: soğuk (Bang ve Gabain, 1931, s. 499)

tumlıg: soğuk (Ayazlı, 2012, s. 349)

kulut alıp soğuk suv, bükürdüm saçdım olarka, ötrü temin azk(ı)ya öglünü tınlanu tğindilär “Kulunuz soğuk su alıp onlara saçtım ve bunun üzerine/ancak biraz ayıldılar” (AY-X/814-816) (Gulcalı, 2021, s. 200-201, 273)

kuyašta tumlıgta ämgätmämäktä... “Güneşte ve soğukta ızdırıp çektirmemek...” (AY-IV/483-484) (Tokyürek, 2018, s. 357, 568)

sok- / **suk-**: sokmak, eklemek (Keskin, 2022, s. 705); dövmek, ezmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 460); gagalamak (Karaayak, 2021, s. 775); girdirmek (Elmalı, 2022, s. 459)

[*sok-* / *suk-* sözünün “ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “sokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*; “eklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kat-* (I); “girdirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kigür-*]

soka: mutlak, kesin; tamamıyla; özellikle (Ölmez, 1991, s. 111); tam (da), kesin (olarak) (Gulcalı, 2021, s. 514)

[*soka* sözünün “özellikle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglatı* (I); “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*; “kesin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çınkaru*; “tam (da)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çak* (II); “kesin (olarak)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlıg*]

sokuş-: 1. birleşmek, buluşmak (Karaayak, 2021, s. 775); rastlamak, karşılaşmak, çarpışmak (T. Tekin, 2013, s. 60); 2. incelemek, gözetlemek (Tokyürek, 2018, s. 929)

[*sokuş-* sözünün “birleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birik-*; “buluşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavış-* / *kawış-*; “gözetlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *közle-*]

sokuş- “rastlamak, karşılaşmak, çarpışmak”

sünüş-: savaşmak, çarpışmak (Özbay, 2019, s. 153)

teg-: erişmek, -e varmak, değmek, karşılaşmak, maruz kalmak (Hamilton, 2020, s. 180)

tegin-: alçak gönüllülük ile yapmak; -e varmak, karşılaşmak, maruz kalmak, uğramak (Hamilton, 2020, s. 180)

tuş-: karşılaşmak, rastlamak (Gulcalı, 2021, s. 535)

tuşuş-: karşılaşmak, rastlaşmak (Ayazlı, 2012, s. 350)

*adıglı toñuzlı art üze **sokuşmış** ermiş. Adıgıñ karnı yarılmış, toñuzıñ azısı sınmış* “(Bir) ayı ile (bir) domuz (bir) dağ geçidinde çarpışmışlar imiş. Ayının karnı yarılmış, domuzun azı dişleri kırılmış” (IB/6) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

süñüşüp bal(ı)kdukin k(a)raka kat(ı)ltukın üçün, t(ä)ñri yerinärü baru umatın bo yerdä ärür “Savaşıp yaralanarak karanlığa karıştığı için gökyüzüne ulaşmadan bu dünyada kaldılar” (HU/76-80) (Özbay, 2019, s. 81, 92)

*yänä t(ä)ñriniñ yalañukniñ bahsısıña **tuşdaçı** ädgü ädgü ögli birlä **tuşuşdaçı** ulug işlärig işlädäçi ulug buyanlarıg kıtaçı bolurlar* “Tanrı ve insanların öğretmeni ile iyi düşünenle karşılaşacak, büyük erdemler kazanacaklardır” (AY-VI/363-367) (Ayazlı, 2012, s. 91-92, 170)

*yolta **tuşdı** iki oğlanın* “Yolda iki oğluna rastladılar” (AY-X/843-844) (Gulcalı, 2021, s. 203, 273)

sola-: zincire vurmak (Tokyürek, 2018, s. 929); zincirle bağlamak (Hamilton, 2020, s. 178)

(*sola-* sözünün “zincire vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*)

solan-: kuşatılmak, etrafını çevrelemek (Keskin, 2022, s. 706)

(*solan-* sözünün “kuşatılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egirt-*; “etrafını çevrelemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *imer-*)

soñ-: son, sonra (Keskin, 2022, s. 706)

(*soñ* sözünün “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “son” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ken* / *kin*)

soñgara-: son, sonra (Keskin, 2022, s. 706)

(*soñgara* sözünün “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “son” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ken* / *kin*)

sor-: sormak, emmek (Elmalı, 2022, s. 457)

(*sor-* sözünün “emmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *em-*)

soy-: soymak, çıkarmak (Keskin, 2022, s. 706); yüzmek (Elmalı, 2022, s. 457)

[soy- sözünün “soymak, çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (II)]

sö / süü: geçmiş, eski (Çetin, 2020b, s. 466); uzun zaman, uzun süre (Hamilton, 2020, s. 178); zaman, vakit; uzun zaman (önce) (Özbay, 2019, s. 153); önce (Tokyürek, 2018, s. 930)

(*sö / süü* sözünün “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “önce, geçmiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnu*; “eski” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eski*; “uzun zaman, uzun süre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keç / kiç*; “vakit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolu*)

sög- / sök-: lanetlemek, hakaret etmek (Clauson, 1972, s. 818); sövmek, (Wilkins, 2021, s. 622); azarlamak, incitmek (Ölmez, 1991, s. 111)

(*sög- / sök-* sözünün “incitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*; “azarlamak, hakaret etmek, sövmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sars- / sarsı-*)

sök-: sökmek, çıkarmak (Elmalı, 2022, s. 457)

(*sök-* sözünün “sökmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koñar-*; “çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oy-*)

sögül-: kızartmak, pişirmek (Elmalı, 2022, s. 457)

(*sögül-* sözünün “pişirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*; “kızartmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kızart-*)

sögüt: söğüt, ağaç (Hamilton, 2020, s. 178)

(*sögüt* sözünün “ağaç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *abiruş*)

tal: söğüt ağacı (Gulcalı, 2021, s. 519)

ärtiñü açığ ünin sıgtatı tal çıbıki tæg titräyü “Söğüt dalı gibi titreyerek son derece acı bir sesle feryat etti” (AY-X/755-756) (Gulcalı, 2021, s. 196, 272)

söki: kadim, eski (Berbercan, 2016, s. 129); önceki (Çetin, 2020a, s. 291); eskiden (Ş. Tekin, 2019b, s. 460)

(*söki* sözünün “önceki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşnuki*; “eski” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eski*; “eskiden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñre*)

sökmek: sövme; azarlama (Ölmez, 1991, s. 111)

(*sökmek* sözünün “azarlama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilenç*)

söküş: sövme (Ş. Tekin, 2019b, s. 460)

adın-larığ sök-mek tokımak urmak... “Başkalarını azarlamak, dövmek, (onlara) vurmak...” (AY-III/180.22-23) (Ölmez, 1991, s. 65)

söküş atış kılguçı süñüşüp tınlıglarığ ölürgüçiler “Küfredenler, vuruşup yaratıkları öldürenler.” (Maytr./81.41-43) (Ş. Tekin, 2019b, s. 150, 253)

sökül-: sökülme, parçalanmak (Elmalı, 2022, s. 457)

(*sökül-* sözünün “parçalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın-*)

söküş: sövme (Ş. Tekin, 2019b, s. 460) (*bk. sökmek*)

sön-: sönmek, son bulmak (Elmalı, 2022, s. 457); durmak (Gulcalı, 2021, s. 514); geçmek, dinmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 460)

(*sön-* sözünün “son bulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büt-*; “sönmek, dinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öç-*; “geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ert-*)

sönmeksizin: sürekli olarak (Karaayak, 2021, s. 776)

tınmaksızın: sürekli olarak (Karaayak, 2021, s. 797)

turkaru: sürekli olarak, durmadan (Hamilton, 2020, s. 185)

yanmaksızın: sürekli olarak (Karaayak, 2021, s. 825)

[yag]ı yavlak y[ıuu]lta tınmaksız[ın] s[ö]nmüksizin çomruldumuz “Tehlikeli (ve) kötü nehirde sürekli olarak battık” (ABİT/597-598) (Karaayak, 2021, s. 115, 273)

turkaru kınka teginür men “Sürekli sıkıntı çekiyorum” (PK/LXXIII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 67)

süzö[k kertgünç] köñüllüg upase upasançlar çın [kertü tınmaksız]ın yanmaksızın katıglansar tavransa[r]... “Temiz (ve) inançlı gönle sahip inançlı erkekler (ve) inançlı kadınlar gerçek şekilde sürekli olarak çabalasa gayret etse...” (ABİT/1197-199) (Karaayak, 2021, s. 172, 318)

söz: söz, laf, konuşma (Elmalı, 2022, s. 457); sözcük (Hamilton, 2020, s. 178); haber (Gulcalı, 2021, s. 514); anlaşma (Keskin, 2022, s. 707)

(söz sözünün “haber” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kü / küü*; “söz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötüg*; “laf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sab / sav / saw*)

sözlegüçi: konuşma (Karaayak, 2021, s. 778)

akru akru ünin [bir] ikintike sav söz sözleşip “Yavaş yavaş, sessiz sessiz birbirleriyle konuşurlar” (DAS/2024-2026) (Elmalı, 2022, s. 136, 257)

sözlügüçi yükünçlärig tutgalı bütürgäli umasar bo yükünçüg sözläyü yükünsär ymä bolur “Konuşma ibadetlerini yerine getiremezlerse (ve) tamamlayamazlarsa bu ibadeti söyleyerek yapsa da olurlar” (ABİT/260-262) (Karaayak, 2021, s. 83, 244)

sözçi: sözcü, söyleyici, konuşan (Elmalı, 2022, s. 457); vaiz (Gulcalı, 2021, s. 515)

(sözçi sözünün “sözcü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguçı*; “vaiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nomçı*)

sözlegüçi: söyleyen, söyleyici, bildiren (Elmalı, 2022, s. 458)

[...] *öñdün sözçi erti* “... (olacakları) önceden söyleyiciydi” (DAS/2043) (Elmalı, 2022, s. 137, 257)

i[rig] sarsıg sözlegüçi kişidin ne erser köñülke yaraşı meñi ögrünçü turu[g]luku yok tep “Kaba söz söyleyecek kişide ne olursa (olsun) gönle hoş gelen, sevinç mutluluk (veren) saflık bulunmaz, dedi” (DAS/3052-3055) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

sözle-: söylemek, konuşmak, anlatmak (Gulcalı, 2021, s. 515); açıklamak (Hamilton, 2020, s. 178); ezberden okumak (Çetin, 2020b, s. 466); okumak (Karaayak, 2021, s. 776)

(sözle- sözünün “açıklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*; “anlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “konuşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erigle-*; “okumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *okı-*)

sözlegüçi: söyleyen, söyleyici, bildiren (Elmalı, 2022, s. 458); konuşma (Karaayak, 2021, s. 778)

(sözlegüçi sözünün “söyleyen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguçı*; “konuşma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *söz*; “söyleyici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sözçi*)

sözlemek: söyleme, anlatma (Ölmez, 1991, s. 111); söylemek (Karaayak, 2021, s. 778)

(*sözlemek* sözünün “söyleme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atagü*; “söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atamak*)

ukıtmak: anlatma, izah etme (Çetin, 2020b, s. 479)

*kılmış ayığ kılınç-ların yaşurmatın baturmatın aç a yada **sözlemek**...* “İşlediği kötü davranışlarını gizlemeden, saklamadan, açarak, yayarak söylemek...” (AY-III/149.6-8) (Ölmez, 1991, s. 41)

*altun önlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopta kötrülmüş nom eligi atl(ı)g nom bitigde raçaşastır tegme begler törüsün **ukıtmak** atl(ı)g y(e)g(i)rminç bölük sek(i)zinç tegzinç bitiyü okıyü yadıltı* “Altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden yüce öğreti hükümdarı adlı öğreti kitabında Rajaşstr adlı hanlar öğretisini anlatmak adlı yirminci bölüm, sekizinci kitap... Yazılıp okunarak yayıldı” (AY-VIII/1704-1712) (Çetin, 2020b, s. 365-366, 386)

sözlemesig: uygunsuz, söylenmemesi gereken (Özbay, 2019, s. 153)

törüsüz: töreye uymayan, uygunsuz, kötü, çirkin, ahlaksız (Elmalı, 2022, s. 476)

*näcä **sözlämäsig** irinçülüg söz sözläyür biz...* “Ne kadar söylemememiz gereken günah dolu sözler sarf ettiyse...” (HU/333-334) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

*atasınıñ kürinteki bir yinçe kırkın birle amranmak törü teginip **törüsüz** iş işledi* “Babasının haremindeki ince, zarif bir cariye ile sevişip yanlış bir iş işledi” (DAS/3991-3993) (Elmalı, 2022, s. 206, 281)

sözleş-: söyleşmek, karşılıklı konuşmak (Çetin, 2020b, s. 466); sözleşmek, anlaşmak (Keskin, 2022, s. 707); birlikte söylemek, aralarında konuşmak (Gulcalı, 2021, s. 515); birbiri ile konuşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

(*sözleş-* sözünün “anlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*; “karşılıklı konuşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keñşeş-* / *kinşeş-*)

sözleş- “söyleşmek, sözleşmek”

t(e)ş- / teş-: birlikte demek, söyleşmek (Gulcalı, 2021, s. 527); sözleşmek (Keskin, 2022, s. 736)

üzüş-: anlaşmak, sözleşmek (Keskin, 2022, s. 771)

*ol t(e)ñriler başdınkı yumğı yığılıp bir yerte kamagun barça birgerü **sözleşürler**...* “O tanrıların önderleri toplanır hepsi bir yerde. Konuşurlar hepsi birlikte...” (AY-VIII/1355-1357) (Çetin, 2020b, s. 334-335, 382)

satıg kunpusın inçä söz-lüşdim(i)z üç yüz beş otuz kunpuka üzüştüm(ü)z “Satış kunpusu için şöyle sözleştik: Üç yüz yirmi beş kunpuya anlaştık” (HB/ArSa13.5-6) (Keskin, 2022, s. 126, 382)

sa]tıg böz-in inçä teş-timiz “Satış bözü için şöyle konuştuk” (HB/KöSa06.4) (Keskin, 2022, s. 142, 391)

sözlüg: sözlü, konuşmalı (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

(*sözlüg* sözünün “sözlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *savlıg*)

su: (< Çin. *su*) canlı, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 515)

(*su* sözünün “canlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esengü* / *eseñü*)

sua: zincir (Hamilton, 2020, s. 178) (*bk. sinçırlıg*)

suburgan / supurgan: (< ?) çukur, mezar (Ş. Tekin, 2019b, s. 461); (“*sin*” ile birlikte) türbe, stuba, mabet, tapınak (Elmalı, 2022, s. 458); mezarlık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

[*suburgan / supurgan* sözünün “tapınak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çayti*; “çukur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karım*; “türbe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *astup*; “mezar, mezarlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sin (I)*]

suçın-: çarpmak, sıçramak (Elmalı, 2022, s. 458)

(*suçın-* sözünün “sıçramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalañur-*)

suçul-: soyunmak, (giysiyi) çıkarmak (Gulcalı, 2021, s. 515); çekmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

[*suçul-* sözünün “soyunmak, (giysiyi) çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın- (II)*; “çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bokun-*]

suçulun-: yolunmak, kopmak (T. Tekin, 2013, s. 61)

titin-: yolunmak, parçalanmak (T. Tekin, 2013, s. 62)

ügüş-: aşınmak, ufalanmak, yolunmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

ünüş-: delinmek, yırtılmak, yolunmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

üzül-: kesilmek, kopmak; bitmek, sona ermek, tükenmek (Elmalı, 2022, s. 487)

togan kuş tırnakı suçulunmış yana tutinmiş togan kuşu tırnakı ügüşüpen kalıyu barmış “(Bu arada) şahinin pençeleri yolunmuş ve sıyrılmış. Şahin pençeleri yolunmuş olarak uçup gitmiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

tabışgan terisi ügüşüpen yügürü barmış “Tavşan derisi soyulmuş olarak koşup gitmiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

tamırı üzülp “Damarları kesilir” (DAS/923) (Elmalı, 2022, s. 96, 244)

sud-: çıkarmak, atmak (Gulcalı, 2021, s. 515)

(*sud-* sözünün “atmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at-*)

sudimika: (<< *Skr. sukşmaila*) kakule, zencefilgillerden sıcak iklimlerde yetişen güzel kokulu bir bitki (Çetin, 2020a, s. 291)

sukşümür: (<< *Skr. sūkṣmailā*) kakule, zencefilgillerden sıcak iklimlerde yetişen güzel kokulu bir bitki (Çetin, 2020a, s. 291)

sudur: (< *Soğd. swtr, swttr / Toh.A/ B sutār, sūtār < Skr. sūtra*) kitap, dinî kitap (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364); Budanın öğreti kitabı (Ayazlı, 2012, s. 339); sūtra (Karaayak, 2021, s. 778); Budizm'in temel metinleri (Tokyürek, 2018, s. 930)

(*sudur* sözünün “kitap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitig*)

şazin: (< *Toh.A / B. śasām < Skr. śasana*) öğreti, dharma, sūtra (Gulcalı, 2021, s. 517)

anın altı y(e)g(i)rmi kolulam[ak] sudurta sözlümlü ol “O, on altı meditasyon sūtrasında söylemiştir” (ABİT/664-665) (Karaayak, 2021, s. 121-122, 279)

siz nirvanka kirü y(a)rıkamışta [ken] bo nom ärdinig keñürü yadıp nomlug şazinıñızni yertinçü[dä ür ke]ç uzun turguru tägingäy [biz “Siz nirvaṇa’ya girdikten sonra bu öğreti cevherini genişçe yayarak dinî öğretinizi yeryüzünde uzun (süre) yaşattıralım” (AY-X/1346-1349) (Gulcalı, 2021, s. 241, 279)

sugul-: (su) çekilmek, kurumak (Berbercan, 2016, s. 129) (*bk. çol-*)

sugur-: koparmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 461) (*bk. koñar-*)

suk: 1. hırs, tamah, açgözlülük (Özbay, 2019, s. 153); ihtiras (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

(*suk* sözünün “hırs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *almır*; “tamah, açgözlülük, ihtiras” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*)

sukançılığ: muhteşem, harika (Tokyürek, 2018, s. 930)

(*sukançılığ* sözünün “muhteşem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *örki* / *örüki*; “harika” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sogançığ* / *sukançığ*)

suklan-: şiddetle arzulamak, açgözlülük etmek; hırslanmak (Ayazlı, 2012, s. 339); arzulamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 461)

(*suklan-* sözünün “arzulamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*)

sukluk: açgözlü, ihtiraslı (Elmalı, 2022, s. 459)

(*sukluk* sözünün “ihtiraslı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nızvanılag* / *nızvanılığ* / *nizvanılığ* / *nizvanılag* / *nizvanılığ*)

sun-: kavramak, (eliyle) uzanmak; sunmak (Özbay, 2019, s. 153); vermek (Elmalı, 2022, s. 459); uzanmak (Gulcalı, 2021, s. 515)

(*sun-* sözünün “sunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançola-*; “vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ber-* / *bir-*)

yat-: yatmak, uzanmak (Gulcalı, 2021, s. 552)

ol üdün tegin monça sav sözlöp ol aç bars öskintä suna yatdı “O vakit prens bu şekilde söyleyerek aç kaplanın önünde uzandı” (AY-X/271-272) (Gulcalı, 2021, s. 163, 266)

sunçuk: (“*batır*” ile birlikte) kâse, dilenci kasesi (Elmalı, 2022, s. 459)

(*sunçuk* sözünün “kâse” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayak*; “dilenci kâsesi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batır* / *patır* / *patir*)

sutsi: oturak, koltuk, taht (Çetin, 2020b, s. 466)

(*sutsi* sözünün “oturak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oron* / *orun*; “taht” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oronlug* / *orunluk*)

suu: (< *Moğ. suu*) majeste, haşmet (Keskin, 2022, s. 709)

(*suu* sözünün “haşmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çog*)

t(e)ngri: 1. Tanrı; gök, gökyüzü, sema 2. efendi, majeste, hazret
(Ölmez, 1991, s. 113-114)

ulug **suu-ka** buyan-ı tãgz-ün “Yüce majestelerine sevabı ulaşsın” (HB/AzEt01.2) (Keskin, 2022, s. 210, 420)

atı kötrülmüş ayag-ka tegimlig **t(e)ngirim**... “Adı yüceltilmiş saygıya değer efendim...” (AY-III/149.21-22) (Ölmez, 1991, s. 41)

suva-: sıvamak, bulaştırmak (Çetin, 2020b, s. 467); sulamak (Hamilton, 2020, s. 178)

suvat-: sıvatmak, bulaştırmak (Çetin, 2020b, s. 467)

bir arıg evte azu ar(a)nyadan seşremte ud mayakın **suvap** mandal kılıp çıntan tütsüg köyürüp tapıg udug kılzun “Temiz bir evde veya orman içindeki manastırda (zemini) sığır gübresiyle sıvayarak bir alan oluştursun (ve) tütsü yakarak adaklar sunsun” (AY-VIII/606-611) (Çetin, 2020b, s. 272-273, 374)

ötrü olar ağır ayag süzüük kertgünç köñülin bir <arıg> yañı ev etip yerin ud mayakı üze **suvatıp** anıj içinde meniñ körkümin adruk adruk yevig tizig etig yaratıg üze etiglig uz bedizetzün “Onlar saygı dolu saf, samimi (bir) kalple yeni temiz bir ev yapıp zeminini sığır gübresi ile sıvayarak içine benim resmimi farklı farklı mücevherler, bezeklerle güzelce donatsın” (AY-VIII/470-477) (Çetin, 2020b, s. 261, 372)

suvak: su kanalı (Keskin, 2022, s. 709) (bk. ögen)

suvat-: sıvatmak, bulaştırmak (Çetin, 2020b, s. 467)

(suvat- sözünün “bulaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. suva-)

suvsa-: susamak (Zieme ve Kara, 1978, s. 248)

suvsuş-: susamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 462)

suvसार biz kentü kanımıznı içer biz “Susayınca (da) kendi kanımızı içeriz” (Maytr./62.13-14) (Ş. Tekin, 2019b, s. 120, 236)

çanakların kızartmış kızıl ba(kır) **(suv)suşup** içerler “Çanakları ile kızgın kızıl bakırı, susayıp içerler” (Maytr./71.1-2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 132, 243)

suvsalık: susama (Ş. Tekin, 2019b, s. 462)

suvsamak: susama (Gulcalı, 2021, s. 516)

sizni körmeklig **suvsamakka** biz **suvsalık** boltumuz “Sizi görmeye susadık” (Maytr./91.31-32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 166, 262)

suvsamak: susama (Gulcalı, 2021, s. 516) (bk. suvsalık)

suvsuş / suwsuş: içki, içilecek şey, içecek, meşrubat (Ölmez, 1991, s. 111)

(suvsuş / suwsuş sözünün “içki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. arakı; “içilecek şey, içecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. içgü / içkü / öçkü)

suvsuş-: susamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 462) (*bk. suvsa-*)

suy / tsoy / tsuy: günah, suç (Özbay, 2019, s. 153); (dince) yasaklanmış davranış, kötü davranış (Ölmez, 1991, s. 116); kötü karmaya neden olan kabahat (Tokyürek, 2018, s. 961)

[*suy / tsoy / tsuy* sözünün “günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. anıg / ayıg / ańıg*; “suç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. astar*; “kötü davranış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. mün (I)*]

suylug / tsuylug: suç, günah (Hamilton, 2020, s. 178); günahkâr (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

(*suylug / tsuylug* sözünün “günahkâr” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. anantraşeke*; “günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. anıg / ayıg / ańıg*; “suç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. astar*)

sü / süü: ordu; savaş (T. Tekin, 2013, s. 61); asker (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

(*sü / süü* sözünün “asker, ordu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. çerig*)

sünüş: çekişme, kavga, savaş (Çetin, 2020b, s. 467)

sü yirinte erklig sabçı törütmiş tir “Savaş alanında (kendine) güçlü bir sözcü türetmiş, der” (IB/55) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

süñüş atış adası üze yokadmaguluk “Savaş tehlikesiyle yokluk vermeyecek” (AY-VII/381-382) (Çetin, 2020a, s. 167, 220)

süçig / süçüg: tatlı, lezzetli (Ş. Tekin, 2019b, s. 462); hoş (Karaayak, 2021, s. 780); şarap, tatlı şarap (Keskin, 2022, s. 710)

(*süçig / süçüg* sözünün “şarap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. begni*; “hoş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için *bk. kövşek*)

süçig / süçüg tatlı, lezzetli”

süçiglig: (“*tataglıg*” ile birlikte) lezzetli, hoş, tatlı (Elmalı, 2022, s. 459)

tataglag: tatlı, lezzetli (Ş. Tekin, 2019b, s. 469)

tatıg: tatlı (Karaayak, 2021, s. 786)

süçig suvsuş ülegüçiler... “Tatlı içkiler taksim edenler...” (Maytr./72.16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 244)

t(e)ḡri yerinteki teg tatagl(ı)g süçiglig aş içgü berip “Cennetteki gibi lezzetli yiyecek verip...” (DAS/3057-3058) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

süçüg tatıglar ağızında tolu boltı “Hoş tatlar ağzında dolu oldu.” (ABİT/1038) (Karaayak, 2021, s. 157, 307)

süçiglig: (“tataglıg” ile birlikte) lezzetli, hoş, tatlı (Elmalı, 2022, s. 459)

(*süçiglig* sözünün “hoş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kövşek*; “lezzetli, tatlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *süçig* / *süçüg*)

sükşümür: (<< *Skr. sūkṣmailā*) kakule, zencefilgillerden sıcak iklimlerde yetişen güzel kokulu bir bitki (Çetin, 2020a, s. 291) (bk. *sudimika*)

süküçe: (<< *Skr.*) kuru karanfil (Çetin, 2020a, s. 291) [bk. *liv(a)ng*]

süḡ: (< *Çin. sung*) refakat etmek, dayanak (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 462)

[*süḡ* sözünün “dayanak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I)]

süḡü: mızrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 463) (bk. *badruk*)

süḡüş: çekişme, kavga, savaş (Çetin, 2020b, s. 467); muharebe (Ayazlı, 2012, s. 340)

(*süḡüş* sözünün “kavga” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atış*; “savaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sü* / *süü*)

süḡüş-: kavga etmek, savaşmak (Çetin, 2020a, s. 291); çarpışmak (Özbay, 2019, s. 153); saldırmak (Elmalı, 2022, s. 460); vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

(*süḡüş-* sözünün “saldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *il-*; “vuruşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sançış-*; “çarpışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sokuş-*)

süḡüş- “kavga etmek, savaşmak”

süüle-: savaşmak (Ayazlı, 2012, s. 340)

terkişlen-: kızmak, kavga etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

uruş-: vuruşmak, kavga etmek (Elmalı, 2022, s. 484)

yagıla-: savaşmak (Ayazlı, 2012, s. 359)

süḡüşüp bal(ı)kdukin k(a)raka kat(ı)ltukın üçün, t(ä)ḡri yerinärü baru umatın bo yerdä ärür “Savaşıp yaralanarak karanlığa karıştığı için gökyüzüne ulaşmadan bu dünyada kaldılar” (HU/76-80) (Özbay, 2019, s. 81, 92)

inçip bo nom ärdininiñ çoğınta yalınnta ol süülügäli ugramış elig yağınıñ elintä uluşınta äriş üküş yavız irü b(ä)lgülär b(ä)lgürtüp ig kägän adası üküş bolmagay “Böylelikle bu öğreti mücevherinin gücü sayesinde savaşmaya gelmiş (olan) düşmanın ülkesinde pek çok kötü belirtiler ortaya çıkıp hastalık sıkıntısı çok olmayacak” (AY-VI/106-111) (Ayazlı, 2012, s. 72, 168)

bulganıp terkişlenip niridani braman inçe tip tidi “Kızıp hiddetlenerek Nirdhane Brahman şöyle dedi” (Maytr./11.14-15) (Ş. Tekin, 2019b, s. 57, 198)

ol yağılagaı ugradaçı ellig yağınıñ eliñä uluşıña bargalı ugrasar... “O savaşmayı planlayan düşmanın ülkesine gitmeye niyetlense...” (AY-VI/114-116) (Ayazlı, 2012, s. 72-73, 168)

süp süzök / süpsüzök: çok berrak, aşırı duru (Gulcalı, 2021, s. 516); tertemiz (Tokyürek, 2018, s. 930)

(*süp süzök / süpsüzök* sözünün “tertemiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aparıg*)

sür-: 1. sürmek, önünde yürütmek, önüne sürmek, bir sürüyü gütmek (Hamilton, 2020, s. 178); sevk etmek (Keskin, 2022, s. 710); uzaklaştırmak (Çetin, 2020b, s. 467); 2. (“sıka-” ile birlikte) sürmek, okşamak (Elmalı, 2022, s. 460)

(*sür-* sözünün “uzaklaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “sürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *body-*; “sevk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “sürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *min-* / *mün-*; “okşamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogşa-* / *okşa-*)

sürü / sürüg: sürü, topluluk (Keskin, 2022, s. 710)

[*sürü / sürüg* sözünün “topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (II)*]

ügür: sürü (T. Tekin, 2013, s. 64)

sürüg ud kamag öntüktä tilin yalgap ekki közintäki sışın alıp kodtı “Sığır sürüsü tamamen geçip gittikten sonra onu diliyle yalayarak iki gözüne batmış olan şişleri çıkarıp attı” (PK/LXV.6-8, LXVI.1) (Hamilton, 2020, s. 63)

ügrıñe kutlug adgır men “Sürüsü ile mutlu bir aygırım” (IB/56) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

süsgün: sırt (Elmalı, 2022, s. 460) [*bk. arka (I)*]

süüle-: savaşmak (Ayazlı, 2012, s. 340) (*bk. süñüş-*)

süz-: süzmek, temizlemek, arıtmak (Elmalı, 2022, s. 460); teskin etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

(*süz-* sözünün “teskin etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırtgur-*; “temizlemek, arıtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıt-*)

süzök / süzük: berrak, açık, duru (Gulcalı, 2021, s. 516); temiz, saf (Ayazlı, 2012, s. 340); arı (Ş. Tekin, 2019a, s. 48); süzölmüş (Çetin, 2020a, s. 291)

[*süzök / süzük* sözünün “arı, temiz, saf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg* (I)]

turug: duru, temiz (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

süzök y(a)ruk ymä ätiŋgiri yaŋkulug körklä ünüŋüz ol “Sesiniz duru, parlak, melodik, yankılı (ve) güzeldir” (AY-X/942-944) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

arıg turug yarlıkançuçı yarukuŋuz küŋ teŋri teg “Temiz, berrak, acıyan ışığınız güneş tanrısı gibidir” (KİP/197-198) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

süzül-: arınmak, temizlenmek (Çetin, 2020a, s. 291); süzölmek, berraklaşmak (Gulcalı, 2021, s. 516); arınmış olmak (Hamilton, 2020, s. 178); inanmak, inançlı olmak, güvenmek (Karaayak, 2021, s. 780)

[*süzül-* sözünün “temizlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arı-* (II); “arınmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıt-*; “inanmak, güvenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inan-*]

süzölmeklig: inançlı, imanlı (Karaayak, 2021, s. 780)

(*süzölmeklig* sözünün “inançlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çaŋşapudlıg / ç(a)kşap(a)tlıg / çhşaptlıg / çhşaputlug*; “imanlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertgünç / kirtgünç*)

swo: (< Çin. *suō*) kilit, zincir; külçe (altın) (Gulcalı, 2021, s. 516)

(*swo* sözünün “kilit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sa*; “zincir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sınçırılıg*)

Ş (Şabi – Şükün)

şabi: (< Çin. *shā mí* < Skr. *śrāmaṇera*) Budizm'e bağlı öğrenci, talebe (Keskin, 2022, s. 710); Buda dinine mensup, öğrenci (Çetin, 2020a, s. 292)

(*şabi* sözünün “öğrenci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgutçı*)

şabıkıya: [$< \text{Çin. } shā\ mǐ + T. (+kIyA)$] Budizm'e bağlı öğrenci, talebe (Keskin, 2022, s. 711)

tetsi: ($< \text{Çin. } dī\ zǐ$) öğrenci, talebe (Elmalı, 2022, s. 470)

tıtsı: ($< \text{Çin. } tī\ tsü$) talebe (Ş. Tekin, 2019b, s. 476)

yaratagl(i)g bir şlok nomug [...] nomlayu boşguru berser .. ötrü [tetsi]sı bahşısıña inçe tep ötünti “Süslenmiş bir dize öğretiyi ... açıklayarak öğretiverse, sonra öğrenci hocasına saygıyla şöyle rica etti” (DAS/3313-3315) (Elmalı, 2022, s. 183, 272)

tıtsı kuvrag yıgdımız “Talebe ve cemaati topladık” (Maytr./69.9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 129, 241)

şabıkıya: [$< \text{Çin. } shā\ mǐ + T. (+kIyA)$] Budizm'e bağlı öğrenci, talebe (Keskin, 2022, s. 711) (*bk. şabi*)

şadki: [$< \text{Toh.B } sāt\ k-, sāt\ ke- (?)$] yayılmış, genişletilmiş, düz (?) (Tokyürek, 2018, s. 931)

(*şadki* sözünün “düz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köni*)

şakti / şikti: ($< \text{Skr. } śakti$) mızrak (Ş. Tekin, 2019b, s. 463) (*bk. badruk*)

şal: ($< \text{Toh.B } śāl < \text{Skr. } śāle$) sal ağacı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364); kulübe, ev (Ş. Tekin, 2019b, s. 463)

(*şal* sözünün “kulübe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alaçu / alaçuk*; “ev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*)

şamat: ($< \text{Skr. } śamatha$) sessiz, huzur, aklın sakinliği, ihtirasın olmaması (Tokyürek, 2018, s. 931)

(*şamat* sözünün “sessiz, huzur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*)

şamnu / ş(i)mnu / şimnu / ş(i)mnu / şmnu: ($< \text{Soğd. } śmnw$) şeytan (Gulcalı, 2021, s. 517); Manihaizmde büyük kötülük tanrısı (Özbay, 2019, s. 153)

(*şamnu / ş(i)mnu / şimnu / ş(i)mnu / şmnu* sözünün “şeytan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asur / asuri*)

şan: ($< \text{Ar. } ša'n$) şan, şöhret, ün (Karaayak, 2021, s. 781)

(*şan* sözünün “şöhret, ün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (I)*; “şan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kü / küü*)

ş(a)p: (< *Toh.A/B śap* < *Skr. śapa*) lanet, beddua, kargış (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

(*ş(a)p* sözünün “beddua” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilenç*)

şaruki: (<< *Skr. śallakī*) tütsü elde edilen bir ağaç, sığla (Çetin, 2020a, s. 292) (*bk. sagbiç*)

şasın / şazan / şazın / şazin / şzn: (< *Toh. śasam* < *Skr. śāsana*) öğreti, akide (Ayazlı, 2012, s. 340); din (Ş. Tekin, 2019b, s. 464); emir, direktif (Elmalı, 2022, s. 461); disiplin (Çetin, 2020a, s. 292); dharma, sūtra (Gulcalı, 2021, s. 517)

(*şasın / şazan / şazın / şazin / şzn* sözünün “öğreti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “emir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapat / ç(a)hş(a)pat / ç(a)hşap(a)t / ç(a)hşap(u)d / ç(a)hşap(u)t / çahşap(u)t / çahşaput / ç(a)kşap(a)t / çhşapat / çhşapt / çhşaput*; “din, akide” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *d(a)rm / darm / darma / dram / drm*; “dharma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *darmamıg*; “sūtra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sudur*)

şasın / şazan / şazın / şazin / şzn “disiplin”

şıla: (<< *Skr. śīla*) ahlak, disiplin, doğru davranış, iyi davranış, iyi ahlak, ahlaklı davranış (Tokyürek, 2018, s. 931)

tutruk: disiplin, öğreti, kanun (Tokyürek, 2018, s. 966)

takī yme bo nom erdinig kim ol öñreki burhanlar şazın<in>ta... “Ayrıca, bu öğreti mücevherini önceki Buddhaların öğretisinde...” (AY-VII/360-361) (Çetin, 2020a, s. 165, 220)

alkınmaksız esilmäksiz alku nomlarını tutruki atl(ı)g d(a)r(a)ni nom... “Tükenmez, eksilmeyen bütün öğretilerin disiplini adlı dhāraṇī öğretisi...” (AY-IV/3388-3389) (Tokyürek, 2018, s. 551, 605)

şastar / şastır / şastir / şastr / şasatar / şastar: (<< *Skr. śāstra*) kural, emir; öğreti, tavsiye, güzel nasihat; din kitabı (Elmalı, 2022, s. 460); tefsir (Tokyürek, 2018, s. 931); Budizm’e ait kitap, Budizm risaleleri (Gulcalı, 2021, s. 517); dinî eser (Ş. Tekin, 2019b, s. 464); tefsir, mezhep ve akaid kitabı (Ayazlı, 2012, s. 340)

(*şastar / şastır / şastir / şastr / şasatar / şastar* sözünün “öğreti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “emir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapat / ç(a)hş(a)pat / ç(a)hşap(a)t / ç(a)hşap(u)d / ç(a)hşap(u)t / çahşap(u)t / çahşaput / ç(a)kşap(a)t / çhşapat / çhşapt / çhşaput*; “kural” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nom*)

yörüg: izah, tefsir (Ş. Tekin, 2019b, s. 514)

alku şastırlarig nomlarig kalısız ötgürmiş “Bütün şaıtraları, tefsirleri, öğretileri eksiksiz öğretmiş” (AY-IV/3492-3493) (Tokyürek, 2018, s. 558, 606)

tütrüm teriñ yörügler takı ukmaz “Keskin, derin tefsirleri de anlamaz” (Maytr./38.5-6) (Ş. Tekin, 2019b, s. 88, 216)

şaş-: şaşmak, değişmek (Ayazlı, 2012, s. 340)

(*şaş-* sözünün “şaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *muñad-*; “değişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñed-*)

şaşur-: şaşırmak, doğruyu veya alışılmış olanı bilememek (Çetin, 2020b, s. 467); karıştırmak (Berbercan, 2016, s. 130)

(*şaşur-* sözünün “karıştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kar-*)

yañıl-: yanılmak, şaşırmak (Elmalı, 2022, s. 490)

künli aylı ordular kolu[sın] teñin şaşurmaz “Güneş (ve) ay zamanını (ve) dengesini şaşırmaz” (AY-VIII/1647-1648) (Çetin, 2020b, s. 360, 385)

[... e]dgü nom yol **yañılmıñ** “İyi öğreti yolunu şaşırmış” (DAS/4189) (Elmalı, 2022, s. 212, 283)

şeli: (< Çin. *shé lí* < Skr. *ācārya*) rahip (Keskin, 2022, s. 711); öğretmen (Gulcalı, 2021, s. 517)

(*şeli* sözünün “öğretmen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bahş(i)* / *bahşı* / *bakşı*; “rahip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşıçı* / *buşıçı* / *poşı-çı*)

şı: nemli (Çetin, 2020b, s. 467) (*bk. öl*)

şık: (< Çin. *shi*) hububat ölçüsü, ölçek (Karaayak, 2021, s. 781)

(*şık* sözünün “ölçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karıç*)

şıla: (<< Skr. *śīla*) ahlak, disiplin, doğru davranış, iyi davranış, iyi ahlak, ahlaklı davranış (Tokyürek, 2018, s. 931)

(*şıla* sözünün “iyi davranış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “ahlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapat* / *ç(a)hş(a)pat* / *ç(a)hşap(a)t* / *ç(a)hşap(u)d* / *ç(a)hşap(u)t* / *çahşap(u)t* / *çahşaput* / *ç(a)kşap(a)t* / *çhşapat* / *çhşapt* / *çhşaput*; “iyi ahlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

kuşalapkş; “disiplin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şasın / şazan / şazın / şazin / şzn*)

şılağ: nemli (Çetin, 2020b, s. 467) (*bk. öl*)

şilta-: (< *Moğ. silta-*) bahane etmek, bahane bulmak (Keskin, 2022, s. 712-713)

tiltan-: bir şeyi bahane etmek, bahane bulmak (Özbay, 2019, s. 154)

borluk-ın k(a)ç(a)n til(ä)s(ä)r năgü-kä m-ä şiltamayın yanturup berür-m(ä)n “Bağı ne zaman isterse herhangi bir şeyi bahane etmeden geri veririm” (HB/Çeş21.4-5) (Keskin, 2022, s. 290, 450)

ärinip ärmägürüp işkä küdöğkä tıltanıp yazokda boşungalı barmad(ı)m(ı)z ärsär, t(ä)ñrim amtı yazokda boşunu ötünür biz m(a)nastar hirza “Erinip ihmal ederek ya da işe güce dalarak günahıtan arınmayı istemediysek; tanrım şimdi günahıtan arınmayı dileriz” (HU/304-309) (Özbay, 2019, s. 89, 95)

şi: [< (?)] tespih (Karaayak, 2021, s. 781) (*bk. monçuk*)

şila: rahip, keşiş (Keskin, 2022, s. 713)

(*şila* sözünün “keşiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arjı / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*; “rahip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşıçı / buşıçı / poşı-çı*)

şilavanti: [< *Skr. śīlava(n)t*] iyi ahlaklı; rahip, keşiş (Keskin, 2022, s. 713)

(*şilavanti* sözünün “keşiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arjı / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*; “rahip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşıçı / buşıçı / poşı-çı*)

şiripivisika: (<< *Skr. śrīveṣṭaka*) çam sakızı (Çetin, 2020a, s. 292)

yemek sakızı: (*Skr. śrīveṣṭaka*) çam sakızı (Çetin, 2020a, s. 304)

şirişa: (<< *Skr. śirīṣa*) akasya (Çetin, 2020a, s. 292) (*bk. koşgaç örük çeçeki*)

şiriza: (<< *Skr. saileya*) dere otu; tere (Çetin, 2020a, s. 292)

taş huası: dere otu; tere (Çetin, 2020a, s. 293)

şitavan: (<< *Skr. śitavana*) şehitlik, mezarlık (Elmalı, 2022, s. 461)

[*şitavan* sözünün “mezarlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sin (I)*]

şizta: (<< *Skr. śiṣṭa*) kalan, arta kalan (Elmalı, 2022, s. 461)

teğir: kalan, payına düşen, hisse (Keskin, 2022, s. 730)

tirilteçi: dirilen, kalan (Keskin, 2022, s. 739)

edgü kılınçlarının şiztası bolmuş aşaguluk ayakların çilteğlerin k[o]dup kemişip “İyi amellerinin sonucu olan ve kabul etmesi gereken saygıyı reddetmiş” (DAS/34-37) (Elmalı, 2022, s. 66, 233)

maña tügir yastuk-tın kur[u]g kalır-m(ä)n “Bana kalan yastuktan mahrum kalırım” (HB/Çeş27.10-11) (Keskin, 2022, s. 296, 452)

tiriltäçi t(a)var yana m(ä)n kaytso tu üz-ä bolup köni berürm(ä)n “Kalacak olan maldan mülkten yine ben Kaytso Tu sorumlu olurum, doğru olarak veririm” (HB/Rehin02.6v-7v) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

şkşamani: (< *Skr. śikṣamāna*) mürit (Ş. Tekin, 2019b, s. 464)

şravak: (<< *Skr. śrāvaka*) dinleyici, dinleyen, mürit (Çetin, 2020b, s. 468)

tetse: (< *Çin. dizi*) mürit, keşiş (Tokyürek, 2018, s. 947)

kişi etüzinte erken amranmak könglün şınnaçlar tapa şkşamaniler... “İnsanlar âleminde iken şehvet duyguları ile rahibeler üzerine ve müritler...” (Maytr./61.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 119, 236)

ötünür m(e)n alkunı t(e)ñri burhan tetsisi şravaklar kuvragın kamagun barça “Tanrı Budha’nın müridi, onu dinleyenler topluluğunun tamamını arz ederek çağırıyorum” (AY-VIII/204-206) (Çetin, 2020b, s. 238, 369)

bo tözün tetselarnıñ öñrä azunlardaki savların okıtu y(a)rılıkamış bölök ol “Bu asil müritlerin önceki hayatlarındaki sözlerini okuyup hükmettikleri bölümdür” (AY-IV/1703-1705) (Tokyürek, 2018, s. 438, 583)

şlok / şlök: (< *Toh.A/B ślok* << *Skr. śloka*) şiir, mısra (Çetin, 2020a, s. 292); dize, beyit (Gulcalı, 2021, s. 518); manzume (Karaayak, 2021, s. 782)

(*şlok / şlök* sözünün “şiir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavi*; “dize, manzume” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *p(a)dak / padak*)

takşut: beyit (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

burkan yime şlok takşutın inçe tip kiginç yarlıkadı “Burkan yine beyitlerle şöyle cevap vermek lütfunda bulundu” (KİP/175) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 23)

şobak / şopag: (<< *Skr. śobhaka*) pırlanta, çok parlak, göz alıcı, güzel (Tokyürek, 2018, s. 932); gerçek, saf (Gulcalı, 2021, s. 518); saf altın (?) / cilalanmış altın (?) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

[*şobak / şopag* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “saf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (I)*; “gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*]

şobak / şopag “göz alıcı”

yalınlık: parıltılı, göz alıcı, haşmetli (Gulcalı, 2021, s. 549)

tolp et'özi tüüsü terisi şobak alt[un öñ]lüg erti “Bütün bedeni, tüyü, derisi saf altın (gibi) renkli idi” (DAS/1792-1794) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

yalınlık bädiziñiz kolusuz y(a)ruklar<ı> tälüm ol “Parıltılı süsünüz ölçüsüz(dür ve) ışıkları pek çoktur” (AY-X/1047-1049) (Gulcalı, 2021, s. 218, 276)

şöl: lenf; tükürük (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364)

yar: tükürük (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

yiñ yar titip ıdalap... “Tükürük ve sümük gibi (bir yana) fırlatarak...” (AY-X/177-178) (Gulcalı, 2021, s. 156, 265)

şravak: (<< *Skr. śrāvaka*) dinleyici, dinleyen, mürit (Çetin, 2020b, s. 468); ses duyan (Tokyürek, 2018, s. 932); Budanın müritlerine verilen ad (Hînayâna için) (Ölmez, 1991, s. 111)

(*şravak* sözünün “dinleyici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nigoşak*; “mürit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şkşamani*)

tınlaguçı: dinleyen, dinleyici (Elmalı, 2022, s. 471)

ötünür m(e)n alkunı t(e)ñri burhan tetsisi şravaklar kuvragın kamagun barça “Tanrı Budha’nın müridi, onu dinleyenler topluluğunun tamamını arz ederek çağırıyorum” (AY-VIII/204-206) (Çetin, 2020b, s. 238, 369)

anıñ savın tıñlaguçı kişiler barça inçe tep teyürler “Onun sözünü dinleyecek kişiler hepsi (bir ağızdan) şöyle derler” (DAS/1760-1762) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

şulug: [*< Çin. shǔ + T. {+lXg}*] damgalı, mühürlü (Keskin, 2022, s. 715)

tamgalıg: damgalı, mühürlü (Keskin, 2022, s. 718)

lū[kç]ün kedin-intä yorır şuu-lug tamga-lıg üç ot[uz ikil]ik böz-iñä kās-işdim(i)z “Lükçün pazarında geçerli, mühürlü ve damgalı yirmi üç tane çift katlı böze anlaştık” (HB/ArSa09.5-6) (Keskin, 2022, s. 120, 380)

şuradi / şurate / şuruti: (<< *Skr. śrota*) işitilmiş; kulak, işitme melekesi (Ölmez, 1991, s. 111)

(*şuradi / şurate / şuruti* sözünün “kulak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kulg(a)k / kulgak / kulkak*)

şuvatşır: (<< *Skr. Sarocanā, vamsarocanā*) şeker kamışı (Çetin, 2020a, s. 292) (*bk. ikşu*)

şük: (< *Soğd. šwk*) sessiz, sakın (Keskin, 2022, s. 715-716)

(*şük* sözünün “sakin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “sessiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*)

şükün: dilenci kâsesi (Keskin, 2022, s. 716) (*bk. batır / patır / patir*)

T (Tabılku - Tüzül-)

tabılku: hünnap (jujube) ağacı (T. Tekin, 2013, s. 61) (*bk. çubagan*)

tadun: dana (Ş. Tekin, 2019b, s. 465) (*bk. buzagu*)

tag: dağ (Tokyürek, 2018, s. 932) (*bk. basguk*)

tagar: çuval; bir çeşit tahıl ölçüsü (Keskin, 2022, s. 716); torba, dağarcık (Ş. Tekin, 2019b, s. 465)

(*tagar* sözünün “çuval” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çuval*; “torba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kab / kap / kav*)

tagdın: kuzey (Çetin, 2020a, s. 292) (*bk. kedin*)

tagun: yaltaklanma, riya (Elmalı, 2022, s. 461); riyakârlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 465)

(*tagun* sözünün “riyakârlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asgançu/askançu*)

tagunçı: yaver, yardımcı, vekil (Elmalı, 2022, s. 461)

(*tagunçı* sözünün “yaver” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayguçı*; “yardımcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basutçı*; “vekil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk / buyruk*)

taişen / tayşen / tayşing / tayşin: (< *Çin. da sheng*) büyük taşıt/araba, Budizm’in üç büyük mezhebinden biri: Mahāyāna mezhebi (Gulcalı, 2021, s. 518); büyük araç (Karaayak, 2021, s. 782); büyük yāna, taşıt (Tokyürek, 2018, s. 932)

(*taişen / tayşen / tayşing / tayşin* sözünün “taşıt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kölök / kölük*; “büyük araç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mahayan*)

tak: sıkıntı, ihtiyaç (Özbay, 2019, s. 153); üzüntü (Hamilton, 2020, s. 178)

(*tak* sözünün “sıkıntı, üzüntü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*; “ihtiyaç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kergek/k(e)rgek*)

takı: ve, dahi, de/da, artık, kaldı ki (Ölmez, 1991, s. 112); daha, henüz (T. Tekin, 2013, s. 61); daha (fazla); ayrıca (Gulcalı, 2021, s. 518); sonra (Karaayak, 2021, s. 782); üstelik, daha da (Hamilton, 2020, s. 178); bir de (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

(*takı* sözünün “ayrıca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anayay*; “dahi, da / de” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ap*; “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “daha, daha (fazla)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*; “ve” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile / birle / bilen*; “daha da” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kez*; “artık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñi*)

takı “henüz”

teminkeye: demin, az önce, henüz (Gulcalı, 2021, s. 527)

tanım tüsi takı tükemezken taluyda yatıpan tapladukumin tutar men, sebdükümin yiyür men “Vücudumun tüyleri henüz tam büyümemiş olmakla birlikte, deniz (kıyısın)da yatarak dilediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum” (IB/3) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

teminkäyü körmiştä... “Demincecik gördüğünde...” (AY-X/332) (Gulcalı, 2021, s. 167, 267)

taksız: dertsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 465) (*bk. agrırsız*)

takşur-: ağıt yakmak (Elmalı, 2022, s. 462); şarkı (beyit) okumak (Ş. Tekin, 2019b, s. 465); şiir okumak (Gulcalı, 2021, s. 518)

(*takşur-* sözünün “ağıt yakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sıgta- / sıkta-*; “şarkı okumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ırla- / yırla-*)

takşut: şiir, manzume (Berbercan, 2016, s. 131); beyit (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

(*takşut* sözünün “şiir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavi*; “manzume” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *p(a)dak / padak*; “beyit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şlok / şlök*)

tal: dal, ağaç dalı (Çetin, 2020b, s. 468); söğüt ağacı (Gulcalı, 2021, s. 519)

(*tal* sözünün “dal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butık / budık*; “söğüt ağacı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sögüt*)

tal-: yorulmak, yorgun düşmek (Gulcalı, 2021, s. 519); (bayılıp) düşmek, bayılmak (Hamilton, 2020, s. 179)

[*tal-* sözünün “yorulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar-* (II); “bayılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamıl-*; “yorgun düşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sız-*]

tala-: ısırmak, dalamak (Elmalı, 2022, s. 462)

tik-: sokmak, ısırmak (Elmalı, 2022, s. 472)

baltırların yotalar[ın ...] talayyu [...] “Baldırlarını, bacaklarını ... dalayarak, ısırarak ...” (DAS/638-639) (Elmalı, 2022, s. 87, 241)

ay meni agulug yılan tikdi “Ay, beni zehirli yılan soktu!” (DAS/3436-3437) (Elmalı, 2022, s. 187, 273)

talguk: çivi (Elmalı, 2022, s. 462) (*bk. kazgok / kazguk*)

talım: yırtıcı, savaştan (T. Tekin, 2013, s. 61); yırtıcılık, yağma, saldırı, yırtma [vahşi, canavar] (Hamilton, 2020, s. 179)

(*talım* sözünün “yırtıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kadar / kadar*; “yağma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırma*; “vahşi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irig*; “canavar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *matar*)

talma-: talan etmek; parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 466)

(*talma-* sözünün “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*)

taloy / taluy / toluy / talu: (< Çin. *da liu*) deniz, okyanus, büyük ırmak (Karaayak, 2021, s. 783); büyük deniz (Çetin, 2020a, s. 292)

(*taloy / taluy / toluy / talu* sözünün “deniz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çaladr / çldar*; “okyanus” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögüz / ügüz*)

talü: güzide, seçkin (Berbercan, 2016, s. 131)

(*talü* sözünün “seçkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*)

talula-: seçmek (T. Tekin, 2013, s. 61) (*bk. adır-*)

tamdur- / tamtur-: yakmak, tutuşturmak; propanganda yapmak (Wilkins, 2021, s. 668)

(*tamdur-* / *tamtur-* sözünün “yakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köyür-*)

tamga: damga, işaret, sembol (Tokyürek, 2018, s. 932); mühür (Keskin, 2022, s. 717); nişan (Özbay, 2019, s. 153)

[*tamga* sözünün “işaret, nişan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgü* / *b(e)lgü*; “mühür” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çug* (III)]

tamgak: damak, boğaz (Gulcalı, 2021, s. 519)

(*tamgak* sözünün “boğaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bogaz* / *boguz*)

tamgalıg: mühürlü, damgalı (Wilkens, 2021, s. 668) (*bk. şulug*)

tamıt-: parlatmak, yakmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 466); yanmak (Elmalı, 2022, s. 462)

(*tamıt-* sözünün “yakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köyür-*; “yanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köy-*)

tamlıg: verimli (Ş. Tekin, 2019b, s. 466)

tüşlög: verimli (Ş. Tekin, 2019b, s. 489)

tarımış ı taraglagı tüşlög tamlıg bolur “İşlenmiş bitki vb. tarlası verimli olur” (Maytr./109.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 178, 270)

tamtul-: yanmak, yakılmak, tutuşturulmak (Ölmez, 1991, s. 112)

(*tamtul-* sözünün “yanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köy-*)

tamu: (< *Soğd. tmw*) cehennem (Tokyürek, 2018, s. 932) (*bk. nara*)

tamulug: (< *Soğd. tmu + T. + IXg*) cehennemlik, cehenneme ait olan (Elmalı, 2022, s. 462); cehennem (Tokyürek, 2018, s. 932); cehennemli (Ayazlı, 2012, s. 341)

(*tamulug* sözünün “cehennem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nara*)

tan (I): (< *O.Far. tn, ın*) beden, vücut (Karaayak, 2021, s. 783); ten (T. Tekin, 2013, s. 61)

[*tan (I)* sözünün “beden, vücut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*; “ten” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et*]

tan (II): uzun, uzunluk (Çetin, 2020a, s. 292)

türk: uzunluk (Ayazlı, 2012, s. 350)

uzun: uzun (Elmalı, 2022, s. 485)

keñ tan körkle közüñüz kök linhuaka ogşatı ol “Gözünüzün genişliği nilüferin uzun (ve geniş) yağrapı gibidir” (AY-VII/871-873) (Çetin, 2020a, s. 208, 227)

edizi uluğı tört çıg turkı <azu beş çıg turkı> kılıp iki eligimde bügde baltu tuta bedizetziñ “Eni boyu dört beş çıg uzunluğunda, iki elimde hançer (ve) balta tutar hâlde resmetsin” (AY-VIII/1059-1061) (Çetin, 2020b, s. 310, 379)

yalınlayı turur kızart[mış te]mirliğ uzun yip üz[e ...] “Parlayıp duran kızarmış demirden (yapılmış) uzun (bir) ip ile ...” (DAS/673-675) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

tana: susam (Ş. Tekin, 2019b, s. 467) (*bk. künçit*)

tançkala- / tançkıla-: parçalamak, didiklemek (Elmalı, 2022, s. 462)

(*tançkala- / tançkıla-* sözünün “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*)

tançu: parça, dilim (Elmalı, 2022, s. 462); kısım (Keskin, 2022, s. 718)

(*tançu* sözünün “parça” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançan*; “kısım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölök / bölük*)

tançula-: çiğnemek (Çetin, 2020b, s. 468); parçalamak (Elmalı, 2022, s. 462)

(*tançula-* sözünün “çiğnemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*; “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*)

tañ (I): hayret verici (Ş. Tekin, 2019a, s. 48); olağanüstü, şaşırtıcı (Hamilton, 2020, s. 179)

[*tañ (I)* sözünün “olağanüstü, şaşırtıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adinçig / adinsig*; “hayret verici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *muñadinçig*]

tañ (II): sabah (Ş. Tekin, 2019b, s. 467); sabah vakti, erken vakit (Elmalı, 2022, s. 462); tan, şafak (T. Tekin, 2013, s. 61); tan vakti (Çetin, 2020a, s. 293)

[*tañ (II)* sözünün “sabah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irte*]

yarun: şafak, (gün) ağarması (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

tañ tañlardı, udu yir yarudı, udu küñ tugdı “Şafak söktü ve yer aydınlandı ve güneş doğdu” (IB/26) (T. Tekin, 2013, s. 21, 29)

tañ yarunınta turup “Şafak sökerken kalktı” (Maytr./15.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 62, 201)

tañ-: sıkıştırmak (Karaayak, 2021, s. 784); sıkmak, sarmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 467); bağlamak (Tokyürek, 2018, s. 933)

(*tañ-* sözünün “sıkıştırmak, sıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avla-*; “bağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ba-*; “sarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavza-*)

tañıg: korku, sıkıntı (Ş. Tekin, 2019b, s. 467)

(*tañıg* sözünün “sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg / açag*; “korku” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayınç*)

tañıl-: bunalmak, sıkılmak (Karaayak, 2021, s. 784); eziyet, sıkıntı çekmek (Berbercan, 2016, s. 131); daraltılmak, sıkıştırılmak (Tokyürek, 2018, s. 933)

(*tañıl-* sözünün “bunalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgan-*; “sıkılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busa-*; “eziyet, sıkıntı çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgen-*)

tañış: zorluk (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365) (*bk. ada*)

tañız-: (şişip) sıkışmak, kabarmak (Gulcalı, 2021, s. 519)

(*tañız-* sözünün “kabarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kapar- / keper-*)

tañla- (I): şaşmak, şaşırmak, hayret etmek (Ölmez, 1991, s. 112); hayran kalmak (Tokyürek, 2018, s. 933); sıkıntı duymak (Berbercan, 2016, s. 131); hayran olmak, olağanüstü veya şaşırtıcı bulmak (Hamilton, 2020, s. 179); hayrete düşmek (Elmalı, 2022, s. 463)

[*tañla- (I)* sözünün “şaşırmak, hayret etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adın-*; “şaşmak, sıkıntı duymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *muñad-*]

tañla- (II): doğmak (günden söz ederken) (Hamilton, 2020, s. 179) (*bk. ön-*)

tañlançıg: şaşırtıcı, olağanüstü (Çetin, 2020b, s. 468); acayip, harika (Tokyürek, 2018, s. 933); hayrete düşürücü (Elmalı, 2022, s. 463); fevkalade (Ayazlı, 2012, s. 341); hayran bırakan, şaşırtan, mucizevi (Karaayak, 2021, s. 784); nadir (Gulcalı, 2021, s. 519)

[*tañlançığ* sözünün “şaşırtıcı, olağanüstü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ* / *adınsığ*; “fevkalade” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay* (II); “acayip, hayran bırakan, şaşırtan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *muñadınçığ*; “harika” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sogançığ* / *sukançığ*]

tañlar-: (tan) atmak, (şafak) sökmek (T. Tekin, 2013, s. 61)

(*tañlar-* sözünün “(şafak) sökmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ön-*)

tap: irade, arzu, iktidar, güç (Ölmez, 1991, s. 112); heves (Keskin, 2022, s. 720); istek (Elmalı, 2022, s. 463)

(*tap* sözünün “arzu, heves” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*; “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*; “irade, iktidar, istek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*)

tap-: hizmet etmek, tapmak (Çetin, 2020a, s. 293); bulmak (Tokyürek, 2018, s. 933)

(*tap-* sözünün “bulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bul-*)

tapın-: hizmet etmek (Keskin, 2022, s. 721); tapmak (Hamilton, 2020, s. 179)

udun-: hürmet etmek, hizmet etmek (Çetin, 2020a, s. 299)

anasın-ğa tapınıp yorızun “Annesine hizmet edip yaşasın” (HB/BuYön50.6-7) (Keskin, 2022, s. 251, 435)

tapınalım udunalım “Tapınalım ve saygı duyalım” (PK/XLIX.6-7) (Hamilton, 2020, s. 55)

amru üzüksüz aşın içgün tonın kedimin adruk adruk tapığın udugın yme tapınsar udunsar... “Sürekli yiyecek içeceklerle, giyim kuşamla başka başka hürmet ve itaatle hizmet etse...” (AY-VII/125-127) (Çetin, 2020a, s. 147, 216)

tapa: -e doğru, doğru, yönünde (Elmalı, 2022, s. 463); -e tarafına, yönüne (Berbercan, 2016, s. 131); karşı (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

tapa “doğru, karşı”

tetirü: tam, doğru, sabit (Elmalı, 2022, s. 470)

tuşuş: karşı, ön (Elmalı, 2022, s. 478)

utru: karşı, doğru (Gulcalı, 2021, s. 543)

*kök rajav(a)rt öñlüg közin kamag kuvrag **tapu tetrü** körüp inçe tep tedi* “Gök mavizi gözlerini bütün kalabalığa doğru dikerek baktı ve şöyle dedi” (DAS/2824-2826) (Elmalı, 2022, s. 166, 266)

*körünç[lük]i **tuşu[şın]ta** kelti* “Tören arabası karşısına geldi” (DAS/1154-1155) (Elmalı, 2022, s. 105, 247)

*togan ügüz kuşu kuşlayu barmış **utru** talım kara kuş kopupan barmış tir* “Bir şahin, su kuşu avlamaya gitmiş. (Ama) yırtıcı bir kartal yerinden uçup karşısına çıkmış, der” (IB/43) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

tapag / tapıg: hürmet, saygı, hizmet (Elmalı, 2022, s. 463); tapma (Hamilton, 2020, s. 179); itaat (Çetin, 2020a, s. 293); ibadet (Gulcalı, 2021, s. 520)

(*tapag / tapıg* sözünün “hürmet, saygı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “hizmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*; “ibadet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkış*)

tapagçı / tapıgçı: hizmetçi, hizmetkâr (Elmalı, 2022, s. 463)

(*tapagçı / tapıgçı* sözünün “hizmetçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kulut*)

udugçı: (“*tapıgçı*” ile birlikte) hizmetkâr (Elmalı, 2022, s. 481)

tapıgçıñ udugçıñ [bo]layın m(e)n “Hizmetkârın olayım” (DAS/1042-1043) (Elmalı, 2022, s. 101, 245)

tapça: kir, pislik (Karaayak, 2021, s. 784) (*bk. arıgsız*)

tapçalıg: kirli, pis (Ölmez, 1991, s. 112); lekeli (Karaayak, 2021, s. 784)

(*tapçalıg* sözünün “kirli, pis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*; “lekeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kirlig / kkirlig / kkrlig*)

tapçasız: kirsiz (Tokyürek, 2018, s. 933) (*bk. kirsiz / kkirsiz*)

tapın-: saygı göstermek, hürmet etmek, ağırlamak, hizmet etmek (Elmalı, 2022, s. 463); itaat etmek (Çetin, 2020a, s. 293); tapınmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 467); tapmak (Hamilton, 2020, s. 179)

(*tapın-* sözünün “saygı göstermek, hürmet etmek, ağırlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ağırla-*; “hizmet etmek, tapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tap-*)

udun-: tapınmak, hürmet etmek (Gulcalı, 2021, s. 539)

*kim açsız suksuz köni köñülin bursıñ kuvragı **tapın(t)ı uduntular*** “Tok gözlülük ve iyi bir gönülle cemaate tapındılar” (Maytr./72.40-42) (Ş. Tekin, 2019b, s. 136, 245)

tapınmak: saygı gösterme, hizmet etme (Ölmez, 1991, s. 112); hürmet etme (Karaayak, 2021, s. 785); tapınma (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

(*tapınmak* sözünün “saygı gösterme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırlamaklıg*; “hürmet etme, tapınma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayamak*)

tapırkan-: hoşlanmak, sevmek (Karaayak, 2021, s. 785)

(*tapırkan-* sözünün “sevmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*; “hoşlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *seb-* / *sev-*)

tapırsız: hareketsiz, kımıltısız, sakın, sessiz (Ölmez, 1991, s. 112)

(*tapırsız* sözünün “sakın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “sessiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal* / *amıl*; “hareketsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etigsiz* / *itigsiz*)

tigirtsiz: hareketsiz, kımıltısız, sakın, sessiz (Ölmez, 1991, s. 115)

inçip tigirtsiz tapırsız alku tiki çoğ-ı ırak öngi üdrülmiş örüg amıl itigsiz erksinmek-ke tükel-lig inçgü mengi-lig üç üd-lerte ertmiş erip yine üç üd-lerig b(e)lgürtdeçi şravak-lar pratyakabut-lar-ning bilgülük-lerin-tin ünmiş “Böylelikle sessiz sedasız, bütün gürültüsü-patırtısı uzak ve ayrılmış, sakın, durgun, eylemsiz egemenliğe bütünüyle sahip, sevinçli (ve) mutlu üç zamanlardan (gelip) geçmiş olup, yine üç zamanları belirtecek Śravaka’lar (ve) Pratyekabuddha’ların bilmelerinden ortaya çıkmış” (AY-III/166.5-12) (Ölmez, 1991, s. 53)

tapış-: bulunmak, ortaya çıkarılmak (Keskin, 2022, s. 721); birlikte bulmak (Gulcalı, 2021, s. 520)

(*tapış-* sözünün “bulunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*)

tapla-: razı olmak, kabul etmek; seçmek; sevmek, hoşlanmak, takdir etmek (Elmalı, 2022, s. 463); hoş karşılamak, onaylamak, uygun görmek (Gulcalı, 2021, s. 520); hoşnut olmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365); istemek (Keskin, 2022, s. 721); uygun bulmak (Çetin, 2020b, s. 469); tasdik etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 468); onay vermek, kabul edilebilir bulmak (Hamilton, 2020, s. 179)

(*tapla-* sözünün “seçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*; “kabul etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “sevmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*; “istemek” anlamıyla eş anlamlı

olan söz / sözler için bk. *ayıt*-; “takdir etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küle*-; “hoşlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *seb-* / *sev-*)

tapla- “razı olmak, uygun görmek, hoşnut olmak, uygun bulmak”

taplan:- hoşnut olmak, sevmek (Tokyürek, 2018, s. 934)

una:- razı olmak, kabul etmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 51); uygun görmek (Gulcalı, 2021, s. 542); uygun bulmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

*ögrünç ärklig mahakadeka tiripur balığı buzdaçika [ulug] sın supurgan aras[ınt]a ärig ornag [tutgalı] **tapladaçı** analar kuvragı üzä yüküntürülmişkä yükünürm(ä)n* “[Ulu] mezarlar arasına [yerleşmekten] hoşnut olan, Tripura şehrini yıkan ve analar topluluğu tarafından ibadet edilen mutlu (?) hükümdar Mahākālā’ya saygıyla eğilirim” (SĪTA/37-41) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73-74, 164)

*k(a)ltı sansarıg **taplantaçılarta** bar antag tın(ı)glar yalañuk azunın **tapladaçı*** “Samsāra’yı kabul edenlerde var olan canlılar insan hayat şeklini sevecekler” (AY-IV/1416-1418) (Tokyürek, 2018, s. 419, 580)

*kuanşı im pusar algalı **unamadı*** “Kuanşı im pusar almaya razı olmadı” (KİP/159) (Ş. Tekin, 2019a, s. 16, 23)

taplag: rıza, kabul, onay, memnuniyet, hoşnutluk (Ölmez, 1991, s. 112); benimseme, meyil (Gulcalı, 2021, s. 520); sabır, tahammül, kabul etme (Tokyürek, 2018, s. 934)

(*taplag* sözünün “sabır, tahammül” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kşanti*; “meyil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sevig*; “memnuniyet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sevinç* / *sewinç*)

taplaglıg: sabırlı, tahammüllü (Tokyürek, 2018, s. 934); istekli (Karaayak, 2021, s. 785)

(*taplaglıg* sözünün “istekli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışıg*; “sabırlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *serimlig*)

taplagsız / taplagusuz: çirkin, sevimsiz (Tokyürek, 2018, s. 934); sevilmeyen, istenmeyen (Gulcalı, 2021, s. 520)

(*taplagsız / taplagusuz* sözünün “sevimsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amraksız*; “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*; “istenmeyen, sevilmeyen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sevgüsüz*)

taplan:- hoşnut olmak, sevmek (Tokyürek, 2018, s. 934)

(*taplan-* sözünün “sevmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*; “hoşnut olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapla-*)

taplaş-: anlaşılmak, karara varmak (Keskin, 2022, s. 721)

(*taplaş-* sözünün “anlaşılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*)

tapşur-: teslim etmek, vermek (Keskin, 2022, s. 722)

(*tapşur-* sözünün “vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ber-* / *bir-*)

tutuz-: teslim etmek (Keskin, 2022, s. 756)

bud(a)şiri bahşı-ka tapşurup bertimiz “Budaşiri Bahşı’ya teslim edip verdik” (HB/Çeş22. 16) (Keskin, 2022, s. 291, 450)

[t]aş k(a)ra atl(ı)g türk k(a)ra-başım-ın an teräk-kä tutuzu bertim “Taş Kara adlı Türk kölemi An Teräk’e teslim ettim” (HB/KöSa04.6-7) (Keskin, 2022, s. 140-141, 390)

tar: darlık, sıkıntı (Gulcalı, 2021, s. 520); dar (Tokyürek, 2018, s. 934)

(*tar* sözünün “sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg* / *açag*; “dar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kısıg*)

tar-: 1. dağıtmak, parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 468); 2. yönlendirmek (Keskin, 2022, s. 722)

(*tar-* sözünün “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*; “dağıtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*)

turultur-: uysallaştırmak, ehlileştirmek, sakinleştirmek, yönlendirmek, önderlik etmek ‘duruldurmak’ (Ölmez, 1991, s. 117)

tarı-: tarla sürmek, ziraatle uğraşmak, dikmek (Ayazlı, 2012, s. 342); ekip biçmek, tarım yapmak (Çetin, 2020b, s. 469); ekmek, sürmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 468); işlemek (Keskin, 2022, s. 722); dağıtmak, (bir tarlayı) işlemek (Hamilton, 2020, s. 179)

(*tarı-* sözünün “ekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “işlemek, ekip biçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edle-*; “dağıtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*)

tarıg / tarag: 1. hububat (Ş. Tekin, 2019b, s. 468); tahıl, ekin (Gulcalı, 2021, s. 520); tohum ekilmiş yer (Hamilton, 2020, s. 180); mahsul (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365); tohum (Tokyürek, 2018, s. 934); 2. soy, akraba (Keskin, 2022, s. 722)

(*tarıg / tarag* sözünün “akraba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar / bagır*; “soy” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*; “hububat, ekin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ı*)

tarıg / tarag “mahsul, tohum”

tem: meyve, mahsul, sonuç (Çetin, 2020b, s. 471)

urug: tohum, ekin (Keskin, 2022, s. 764)

nomlug şasinta (ädgü) yiltızlıg urug tarıg saçmatın t(arı)maduk bütürmäyüük bışırmayuk ärsärlär... “Öğreti şāsana’sında iyi köklü tohum saçmamış, ekmemiş, bitirmemiş, yetiştirmemiş iseler...” (AY-IV/3349-3351) (Tokyürek, 2018, s. 548, 605)

uduñuz kılğalı urug tarıg yagız yerig yme birgerü “Kara toprağı ekip biçmeyi başarabildiniz” (AY-VII/783-784) (Çetin, 2020a, s. 201, 226)

tüşi [item]i tarıgıñ tatıgı küçi [ye]mişniñ bolar barça kurıyur “Mahsulün verimi, meyvenin tadı (ve) bereketi bütünüyle yok olur” (AY-VIII/1446-1448) (Çetin, 2020b, s. 342, 383)

tarıgılag: tarla (Çetin, 2020b, s. 469) (*bk. adız*)

tarık-: uzaklaşmak, yok olmak, ortadan kaybolmak (Ayazlı, 2012, s. 342); ortadan kalkmak (Çetin, 2020a, s. 293); gitmek, kaybolmak (Elmalı, 2022, s. 463); dağılmak (Berbercan, 2016, s. 131)

(*tarık-* sözünün “uzaklaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırıl-* / *adral-* / *adrıl-*; “yok olmak, ortadan kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “gitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “kaybolmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “dağılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*)

tarın-: işlemek, ekmek (Keskin, 2022, s. 723)

(*tarın-* sözünün “ekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “işlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edle-*)

tarıt-: rahatsız olmak, sıkıntı duymak (Berbercan, 2016, s. 131)

(*tarıt-* sözünün “rahatsız olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ençsire-*; “sıkıntı duymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *muñad-*)

tark: dert (Ş. Tekin, 2019b, s. 468) (bk. *busuş / buşuş*)

tarka: acı, ağrı (Tokyürek, 2018, s. 935); güç, zor (Gulcalı, 2021, s. 520); ızdırap (Çetin, 2020b, s. 469); eziyet (Karaayak, 2021, s. 785); dertli, sıkıntılı (Ş. Tekin, 2019b, s. 468)

(*tarka* sözünün “acı, güç, zor, eziyet, ızdırap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ / açag*; “sıkıntılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “ağrı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag / agrıg*; “dertli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşlug*)

tarka-: ayırmak, dağıtmak (Keskin, 2022, s. 723)

(*tarka-* sözünün “ayırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*; “dağıtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*)

tarkar-: bitirmek, uzaklaştırmak, dağıtmak (Elmalı, 2022, s. 464); gidermek, yok etmek (Ayazlı, 2012, s. 342); bertaraf etmek (Çetin, 2020b, s. 469); dizginlemek, önlemek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365)

(*tarkar-* sözünün “bitirmek, uzaklaştırmak, yok etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “önlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kes-*; “gidermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keter- / kiter-*; “dağıtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*)

tarkar- “bertaraf etmek”

yantur-: bertaraf etmek, önlemek, çevirmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371)

yükünür m(e)n yıdın yukın tarkarmışlarka “Fazlalıklarından kurtulanların (dünya işlerini bertaraf edenlerin) önünde saygıyla eğiliyorum” (AY-VIII/139-140) (Çetin, 2020b, s. 234, 368)

yükünürm(ä)n alku adalarıg yanturdaçı adınlarka utsukmaksız atı kötrülmiş sitatapatrı kutıña “Tüm tehlikeleri bertaraf eden ve diğerlerine yenilmeyen adı yüceltilmiş Sītāpatrā’nın kutsallığına saygıyla eğilirim” (SĪTA/5-7) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 69, 163)

tarkınç: sıkıntı, keder (Keskin, 2022, s. 723) (bk. *açığ / açag*)

tarmutlug: kanal, yol, kol (Elmalı, 2022, s. 464)

(*tarmutlug* sözünün “yol” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kay / kıy*)

tart-: çekip çıkarmak, çekmek, çıkarmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365); kendine doğru çekmek (Gulcalı, 2021, s. 521); kendine yaklaştırmak (Karaayak, 2021, s. 785); tartmak (Keskin, 2022, s. 723)

(*tart-* sözünün “çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bokun-*; “kendine yaklaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *içger-* / *içker-*; “çekip çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öntür-* / *ündür-* / *üntür-*)

ülgüle-: ölçmek, tartmak (Ölmez, 1991, s. 121)

bu on satır kümüş-ni bitig kılmış kün üz-ä m(ä)n kaytso tu tükäl tartıp altım “Bu on satır gümüşü sözleşme yapılan günde ben, Kaytso Tu tamamen ölçüp aldım” (HB/Rehin02.6-8) (Keskin, 2022, s. 204, 418)

tas: kaba, kalın (Keskin, 2022, s. 723)

(*tas* sözünün “kalın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalın*)

yogun: kalın, kaba (Keskin, 2022, s. 795)

y(a)ñı-ta yeti tas böz berür-m[än] “Zamanında yedi kaba böz veririm” (HB/Borç15.5-6) (Keskin, 2022, s. 178, 406)

yüz yogun böz altım “Yüz kalın böz aldım” (HB/Borç36.2-3) (Keskin, 2022, s. 188, 411)

taş (I): dış, dışarı (Karaayak, 2021, s. 786); dışarıda, dışında (Keskin, 2022, s. 724)

[*taş (I)* sözünün “dışarıda, dışında” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñi*]

taş (I) “dışarı”

taşgaru: dışarı (Çetin, 2020b, s. 469)

taştın: dışarı, taşra, dışarıda (Gulcalı, 2021, s. 521)

täk uzatı bir uçlug köñüllüg bolup taştın [sı]ñarkı adın adkanguları adk[a]nmaguluk ol “Her zaman yoğunlaşmış gönle sahip olup dışarı taraftaki diğer duyu organlarını algılamayacaktır” (ABİT/1440-1441) (Karaayak, 2021, s. 195, 336)

amti muna burhanlıg küçimin taşkaru üntürüp atavake yekniñ küvençlig tagın yemireyin “İşte, şimdi mukaddes gücümü dışarı çıkartıp Ātavaka (adlı) şeytanın mağrur dağını yerle bir edeceğim” (DAS/2481-2483) (Elmalı, 2022, s. 154, 262)

bir uğurta ol elig han üç oğlanı birlä taştın tagta arıgta ilinçükä bartı “Bir zaman o hükümdar; üç oğlu ile dışarıya, dağa ormana eğlenceye gitti” (AY-X/86-88) (Gulcalı, 2021, s. 150, 264)

taş (II): taş (Ş. Tekin, 2019b, s. 468) (bk. *ir*)

taş (III): şehir (Ayazlı, 2012, s. 342) (*bk. balık*)

taş (IV): tamamıyla, büsbütün (Karaayak, 2021, s. 786)

[*taş (IV)* sözünün “büsbütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*]

taş-: taşmak (Ayazlı, 2012, s. 342)

taşıl-: taşmak, dışarıya çıkmak (Elmalı, 2022, s. 464)

toş-: taşmak (Karaayak, 2021, s. 799)

suv taşgay üdsüz yel yagmur bolgay “Su(lar) taşacak vakitsiz fırtına, yağmur olacak” (AY-VI/698-699) (Ayazlı, 2012, s. 117, 173)

[*k*]arını kiberip içegüsi **taşılıp** [...] “Karnı patlayıp içi taşmaya başlayıp...” (DAS/2852) (Elmalı, 2022, s. 167, 267)

yıdığ s[asıg] arıgsızlar üzä tolmuş toşmış ärür “Kokmuş çürümüş pislikler ile dolmuştur taşmıştır” (ABİT/543-544) (Karaayak, 2021, s. 110, 269)

taş huası: dere otu; tere (Çetin, 2020a, s. 293) (*bk. şiriza*)

taşan: geniş, açık (alan) (Ayazlı, 2012, s. 342) (*bk. açok / açuk*)

taşgaru / taşkaru: dışarı (Çetin, 2020b, s. 469); dışarıya, dışarıda (Keskin, 2022, s. 724); dışarıya doğru (Gulcalı, 2021, s. 521)

[*taşgaru / taşkaru* sözünün “dışarıda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñi*; “dışarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *taş (I)*]

taşıl-: taşmak, dışarıya çıkmak (Elmalı, 2022, s. 464)

(*taşıl-* sözünün “taşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *taş-*)

taşım: çok (Ş. Tekin, 2019b, s. 469) (*bk. agar / ağır*)

taştın: dışarı, taşra, dışarıda (Gulcalı, 2021, s. 521)

[*taştın* sözünün “dışarıda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñi*; “dışarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *taş (I)*]

tatag / tatıg: tat, lezzet (Elmalı, 2022, s. 464); tatlı (Karaayak, 2021, s. 786); yiyecek; tat duyusu (Berbercan, 2016, s. 131); iksir, panzehir (Ş. Tekin, 2019a, s. 48)

(*tatag / tatıg* sözünün “iksir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arsayın*; “yiyecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşı*; “tat”

anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *noş*; “tatlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *süçig / süçüg*)

tataglag / tataglig / tatıglıg: tatlı, lezzetli (Ş. Tekin, 2019b, s. 469); tatlı, sevimli (Çetin, 2020a, s. 293); tatlı olan (Karaayak, 2021, s. 786); nefis (Hamilton, 2020, s. 180); hoş (Elmalı, 2022, s. 464)

(*tataglag / tataglig / tatıglıg* sözünün “tatlı, sevimli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “tatlı, lezzetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *süçig / süçüg*; “hoş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kövşek*)

tatar-: morarmak, bozarmak, paslanmak (Karaayak, 2021, s. 786)

(*tatar-* sözünün “morarmak, bozarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köker-*)

tatıgsız: tatsız, lezzetsiz (Çetin, 2020b, s. 469)

(*tatıgsız* sözünün “tatsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ / açag*)

tatyada: (<< *Skr. tadyathā*) yani (Karaayak, 2021, s. 786)

titme: denilen, denen, diye adlandırılan; yani (Ölmez, 1991, s. 115)

tauli / tovlı: (< *Çin. tao-li*) esas, prensip (Ş. Tekin, 2019b, s. 469); hüküm (Keskin, 2022, s. 744)

(*tauli / tovlı* sözünün “esas” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş / uguş*)

tavar: davar, mal, mülk, varlık (Gulcalı, 2021, s. 521); mal mülk, eşya (Keskin, 2022, s. 725); zenginlik (Çetin, 2020b, s. 469)

(*tavar* sözünün “mal, mal mülk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agı*; “eşya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agruk / agruk*; “mülk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*; “zenginlik, varlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baram / barım*)

tavarlıg/tawarlıg: varlıklı, zengin, rahat; değerli (Ölmez, 1991, s. 112)

(*tavarlıg/tawarlıg* sözünün “rahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “zengin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar*;

“varlıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barımlı*; “değerli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*)

tavış: gürültü, hafif ses (Elmalı, 2022, s. 464)

(*tavış* sözünün “gürültü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogı / çugı*)

tavrak / tawrak: acele, çabuk, hemen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365); kıvrak (Elmalı, 2022, s. 464); çabucak (Çetin, 2020b, s. 469); hızlı, tez canlı (Ölmez, 1991, s. 112); çarçabuk (Karaayak, 2021, s. 786)

(*tavrak / tawrak* sözünün “hemen, çabucak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*)

tavrak / tawrak “acele, çabuk, hızlı, çarçabuk”

tavrati: çabuk, acele (Tokyürek, 2018, s. 936); çarçabuk (Karaayak, 2021, s. 787)

t(e)rk / terk: çabuk, hemen (Çetin, 2020a, s. 294); hızlı (Berbercan, 2016, s. 133); çarçabuk (Karaayak, 2021, s. 792); acele (Tokyürek, 2018, s. 942)

t(e)rkin / terkin: acele, çabuk (Çetin, 2020b, s. 472); çarçabuk (Karaayak, 2021, s. 792)

t(e)rk-key-e: çabuk, çabucacık, çarçabuk, hemen, hemencecik, bir anda (Ölmez, 1991, s. 114)

terkleyü: çabuk, çarçabuk (Elmalı, 2022, s. 468)

üvge: hızlı, çabuk (Keskin, 2022, s. 770)

burhan kutın türk tavrak [bulalım] ulug nomlug tilgänig ävirälim “Buda kutsallığını çarçabuk bulalım. Yüce öğretiye ait tekerleği çevirelim” (ABİT/50-51) (Karaayak, 2021, s. 63, 226-227)

tärkin tavrati tonın suçulup kemiş butıkı üzä asıp inçä tep b(ä)k katıg sav sözläti “Çabucak giysilerini çıkartıp kemiş budağına asıp oldukça sert bir şekilde şöyle söyledi” (AY-X/258-260) (Gulcalı, 2021, s. 162, 266)

tükel bilge biligke t(e)rk tegmekim bolz-un “Eksiksiz bilge bilgiye çabuk varmam mümkün olsun” (AY-III/171.2-3) (Ölmez, 1991, s. 57)

t(e)rkin tavrati ötünür m(e)n şirikini kut t(e)ñrisin “Vakit kaybetmeden arz ediyorum kutlu Şirikini Tanrısına” (AY-VIII/505-507) (Çetin, 2020b, s. 264, 373)

tavar buşı töz-i yine t(e)rk-key-e üdüin alkıntaçı tükedeçi erür “Mal sadakasının esası yine bir anlık sürede yok olup bitecektir” (AY-III/163.5-7) (Ölmez, 1991, s. 50)

anta ok kamağ begler[niñ elig]lerin tutup tag üñürinte t(e)r[kleyü] [ü]ntürüp ötleüyü erigleyü öz öz ul[uş]larıña ıdtı “Hemen bütün hükümdarları tutup mağaradan hızlı bir şekilde çıkarıp (onlara) nasihat ederek kendi öz vatanlarına gönderdi” (DAS/1712-1716) (Elmalı, 2022, s. 125-126, 254)

bu türk k(a)ra-baş satığın ikigü inçä söz-läşt(i)m(i)z yüz kedin yoriyur onar ıg t(a)mga-l(i)g kunpu-ka takı bir üvgü yäl(i)ş at üstünü uvaz artını iki ar-da (?) ig-siz toga-sız at “Bu Türk kölenin satış bedeli için ikimiz şöyle kararlaştırdık: Pazarda geçerli, her on ıgda (bir) damgalı yüz kunpuya ve üstü kahverengi, altı arda rengi (?) hastalıksız hızlı koşum atına (anlaştık)” (HB/KöSa04.2-5) (Keskin, 2022, s. 140, 390)

tavran-: acele etmek, davranmak (Ayazlı, 2012, s. 342); gayret etmek, çabalamak; telaş etmek (Karaayak, 2021, s. 787)

(*tavran-* sözünün “acele etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşuk-*; “davranmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “gayret etmek, çabalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kataglan-* / *katıglan-*)

tavratı / tavratu: acele ile, hızlıca (Gulcalı, 2021, s. 521); çabucak, alelacele (Çetin, 2020b, s. 469); çabuk, acele (Tokyürek, 2018, s. 936); çarçabuk (Karaayak, 2021, s. 787)

(*tavratı / tavratu* sözünün “çabucak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “çabuk, acele, çarçabuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavrak / tawrak*)

tavratı / tavratu “acele ile, hızlıca, alelacele”

tavratık(ı)ya: çabucak, hızlıca, hemencecik (Gulcalı, 2021, s. 521)

t(e)rk: hızlıca, çabuk (Çetin, 2020b, s. 472)

t(e)rkin: hızlıca, hemen, derhâl (Gulcalı, 2021, s. 525)

t(e)rkkeye: çabucak, hemencecik, hızla, hızlıca (Gulcalı, 2021, s. 525); alelacele (Çetin, 2020b, s. 472)

terkleyü: çabucak, acele ile, hızlı hızlı (T. Tekin, 2013, s. 62)

anıñ arasında bo sav takı kaçmāzkān bir buyruk t(ä)rkin tavrati kälip elig bāgkā yakın tāgip... “Bu arada bu konuşma daha bitmeden bir kumandan alelacele gelip hükümdara yaklaşp...” (AY-X/423-425) (Gulcalı, 2021, s. 173, 268)

t(e)rk tavrak kūsüşüm eyin kelzünler tüzü tükel bütürzünler köñülteki tilekimin “Arzumu yerine getirmek üzere çabucak gelsinler ve gönlümdeki (bu) dileği eksiksiz tamama erdirdinler” (AY-VIII/206-209) (Çetin, 2020b, s. 238-239, 369)

t(ü)rkin tavratik(i)ya bartılar “Hızlıca gittiler” (AY-X/734-735) (Gulcalı, 2021, s. 195, 272)

tängäşisiz yeg tüş<kä> utlı<ka> <t(ü)rk>käyü üdiin tägmäkläri bolzun “En iyi semereye hızlıca ulaşmaları gerçekleşsin” (AY-X/1278-1279) (Gulcalı, 2021, s. 236, 278)

er **terkleyü** kelir “(Bir) adam koşar adım geliyor” (IB/7) (T. Tekin, 2013, s. 19, 27)

tavratik(i)ya: çabucak, hızlıca, hemencecik (Gulcalı, 2021, s. 521)

(*tavratik(i)ya* sözünün “çabucak, hemencecik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “hızlıca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavratı* / *tavratu*)

tawrat-: acele etmek (Berbercan, 2016, s. 132) (*bk. aşuk-*)

tay-: kaymak, düşmek, üstüne düşmek; titremek, çekinmek (Elmalı, 2022, s. 464); sürçmek (Gulcalı, 2021, s. 522)

(*tay-* sözünün “çekinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayın-*; “titremek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bez-*; “düşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çökle-*)

taya-: dayanmak (Elmalı, 2022, s. 465)

tayan-: dayanmak, uzanmak (Çetin, 2020a, s. 293)

[o]l avişdın ünmiş esringü öñlüg yavlak ört yalın elig begig [yör]gemişde örü kök t(e)ñr[ike] **tayayı** urtı “Avici cehenneminden çıkan o alaca renkli korkunç ateş, hükümdarı sarmaladıktan sonra yükselerek göğe dayanmış” (DAS/350-354) (Elmalı, 2022, s. 77, 237)

sumir tagka **tayanıp** yer orunta turur siz “Yeryüzünde yaşarsınız (ama), Sumeru Dağı’na kadar uzanır (mekânınız)” (AY-VII/545-546) (Çetin, 2020a, s. 181-182, 223)

tayak: destek, yardım, dayanak, dayak (Ölmez, 1991, s. 112)

[*tayak* sözünün “destek, yardım, dayanak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (I)*]

tayaklıg: yardımcı, destekli, dayalı (Ölmez, 1991, s. 112); dayanaklı (Tokyürek, 2018, s. 936); dayanmış vaziyette (Çetin, 2020b, s. 469); -A dayalı (Gulcalı, 2021, s. 522)

(*tayaklıg* sözünün “-A dayalı, destekli, dayanaklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkalıg* / *arkalık*)

tayan-: dayanmak, baz almak (Berbercan, 2016, s. 132); destek almak (Çetin, 2020b, s. 470); desteklemek (Özbay, 2019, s. 153); güvenmek (Tokyürek, 2018, s. 936); uzanmak (Çetin, 2020a, s. 293); yaslanmak (Elmalı, 2022, s. 465)

(*tayan-* sözünün “güvenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inan-*; “dayanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *taya-*)

yöle-: desteklemek, destek olmak (Elmalı, 2022, s. 499)

küçlüg t(ä)ñrikä burhanlarka inantım(ı)z tayantım(ı)z “Güçlü tanrıya, peygamberlere inandık; (onlardan) destek aldık” (HU/212-214) (Özbay, 2019, s. 86, 93)

t(e)rkin tavrak etözimin yöleyü tutuñlar “Hemen bana yardım edin, (beni kurtarın)” (DAS/3437-3438) (Elmalı, 2022, s. 187, 273)

tayçu: (< Çin. *dàochǎng*) yüce, yüceltilmiş, aydınlanma yeri (Tokyürek, 2018, s. 938); dinî uygulamaların yapıldığı yer (Çetin, 2020b, s. 470)

(*tayçu* sözünün “yüce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz* / *idiz*; “yüceltilmiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kötrülmüş*)

tayşı: (< Çin. *dà shī*) usta, uzman (Keskin, 2022, s. 726)

(*tayşı* sözünün “usta” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı* / *açari*)

taytur-: kaydırmak, ortadan kaldırmak (Çetin, 2020b, s. 470)

(*taytur-* sözünün “ortadan kaldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*)

tayy: (< Çin. *dài*) kemer, kuşak (Elmalı, 2022, s. 465)

(*tayy* sözünün “kuşak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kur*)

te- / ti-: demek, söylemek, konuşmak (Elmalı, 2022, s. 468)

(*te- / ti-* sözünün “söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*; “demek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “konuşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erigle-*)

tebe: deve (T. Tekin, 2013, s. 61) (bk. *atan*)

tebre- / tepre-: kımıldamak, titremek, sarsılmak, hareket etmek (Elmalı, 2022, s. 467); depremek, harekete geçmek (Berbercan, 2016, s. 133); kıpırdamak (Hamilton, 2020, s. 181); sallanmak, sabit olmamak (Tokyürek, 2018, s. 941)

(*tebre- / tepre-* sözünün “harekete geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*; “titremek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bez-*; “sarsılmak, sallanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ırgal-*; “kımıldamak, hareket etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kabşa- / kamşa-*)

tebrençsiz / teprençsiz: sarsılmaz, dayanıklı, sağlam, kalıcı, muhkem (Ölmez, 1991, s. 114); sabit, durağan (Tokyürek, 2018, s. 941); teprenmez (Gulcalı, 2021, s. 525); sarsılmayan, musır (Ş. Tekin, 2019b, s. 469)

(*tebrençsiz / teprençsiz* sözünün “durağan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açala*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aginçsiz*; “sarsılmaz, sabit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aginçsiz*; “kalıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agmaksız*; “dayanıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artamaksız*; “muhkem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ornaglıg*)

tebret- / tepret-: sarsmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 470); kımıldatmak, hareket ettirmek (Elmalı, 2022, s. 468); sallandırmak, titretmek (Gulcalı, 2021, s. 525)

(*tebret- / tepret-* sözünün “hareket ettirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evir-*; “sarsmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamşat-*; “sallandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *salıntur-*)

titret-: (“*tepret-*” ile birlikte) titretmek (Elmalı, 2022, s. 473)

alku burhanlar üzä ugrayu küyü küzätü tutmışıg bo sansarta bultukmaz anı tūprätgäli udaçı “Bütün Buddhalarca tam olarak korunan (bu öğreti cevheri)ni, bu samsāra’da sarsabilecek kimse bulunmaz” (AY-X/1398-1401) (Gulcalı, 2021, s. 245, 280)

çöpçöksig (?) erin[leri yi]nçü tizigi teg körtle tişleri köñül[ümin] yürekimin ertingü tepretti titretti “Kıpkırmızı dudakları, inci dizisi gibi güzel dişleri gönlümü (ve) yüreğimi olağanüstü titretti” (DAS/3896-3898) (Elmalı, 2022, s. 202, 279)

teg: gibi (Berbercan, 2016, s. 132); aynı (Ş. Tekin, 2019a, s. 49); -e benzer, -e benzeyen (Hamilton, 2020, s. 180)

(*teg* sözünün “aynı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınısızsız*; “gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bigi*)

teg-: değmek, ulaşmak, vasıl olmak, varmak, erişmek (Elmalı, 2022, s. 465); yetmek (Berbercan, 2016, s. 132); -e varmak, karşılaşmak, maruz kalmak (Hamilton, 2020, s. 180); yakalanmak (Karaayak, 2021, s. 787); saldırmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 49); düçar olmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 470)

[*teg-* sözünün “ulaşmak, varmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “yakalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basıt-*; “erişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bul-*; “vasıl olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I); “saldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *il-*; “karşılaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sokuş-*]

teg- “yetmek, -e varmak, maruz kalmak, düçar olmak”

tegin-: alçak gönüllülük ile yapmak; -e varmak, karşılaşmak, maruz kalmak, uğramak (Hamilton, 2020, s. 180); düçar olmak (Elmalı, 2022, s. 465)

yet-: yetmek, ulaşmak (Karaayak, 2021, s. 832)

muñka tarkka tegmiş erürler “Izdiraba sıkıntıya düçar olurlar” (Maytr./43.12-13) (Ş. Tekin, 2019b, s. 96, 221)

ätözniñ ayı küni yetip tugmı[ş] ... “Vücudunun ayı günü yetip doğmuş ...” (ABİT/568) (Karaayak, 2021, s. 112, 271)

tegi: kadar, değin, dek (Elmalı, 2022, s. 465); -A dek/değin, -A kadar (Gulcalı, 2021, s. 522)

(*tegi* sözünün “kadar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *neçe*)

tegi “değin, dek”

teginç: değin, dek (Keskin, 2022, s. 729)

tering yörüglüg bo nom erdini neçeke 'tegi yırtinçü-de turup yitlinmeser batmasar... “Derin yorumlu bu öğreti mücevheri ne zamana değin dünyada durup kaybolmasa, yok olmasa...” (AY-III/197.12-13) (Ölmez, 1991, s. 77)

bagırç(a)k-ka tüginç işlätmäk boldum “Arabaya koşmaya kadar kullanma (hakkına) sahip oldum” (HB/HaKi03.14-15) (Keskin, 2022, s. 167, 401)

tegil: değil (Keskin, 2022, s. 728) (*bk. ermez*)

tegin: layık (Ş. Tekin, 2019b, s. 470)

teğimlig: layık (Ş. Tekin, 2019b, s. 470)

tükellig: sahip, egemen, muktedir, layık (Elmalı, 2022, s. 479)

yaraglıg: uygun, layık (Keskin, 2022, s. 780)

munuñ adakınta eñitgeli yüküngeli tegim erürler “Bunların ayaklarına kapanmaya (ve önünde) eğilmeye layık olurlar” (Maytr./38.37-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 89, 216)

anıñ boguzın bıçıp isig isig etin yegeli tegimlig bolur “Onun boğazını kesip sıcak sıcak etini yemeye layık olur” (DAS/3063-3064) (Elmalı, 2022, s. 175, 269)

tükel bilge t(e)ñri burhan bo[dis(a)t(a)v] yolınta yorıyur erken ança üküş aç[ıg] emgek emgenip temin ök burhanl(ı)g bil[ge] biligke tükellig boltı “Tam bilge Tanrı Buda bodhisattva yolunda yürürken o kadar çok acı çekti (ki) hemen ilahi bilgeliğe layık oldu” (DAS/4079-4082) (Elmalı, 2022, s. 208, 282)

teğimçe: uygun, münasip (Keskin, 2022, s. 729)

teğimlig: uygun, yaraşır (Çetin, 2020a, s. 293)

tüketi: uygun, yeterli, bütünüyle (Tokyürek, 2018, s. 969)

uz: iyi, güzel, uygun (Elmalı, 2022, s. 485)

yaraglıg: uygun, layık (Keskin, 2022, s. 780)

yaraşı: münasip, uygun, yakışan (Elmalı, 2022, s. 491)

onınç ay on y(a)ñıka tügim-çü berür-män “Onuncu ayın onuncu gününde, uygun bir şekilde veririm” (HB/Borç40.4-6) (Keskin, 2022, s. 191, 412)

ayagka çiltegke teggeli tegimlig bolup... “Saygı gösterilmeye layık duruma gelerek...” (AY-VII/92-93) (Çetin, 2020a, s. 144, 216)

biznitä adın kim bolgay moña yarağlıg aş içgü b(ä)lgürtdäçi “Bizden başka kim (var ki) buna uygun yiyecek ve içeceği gösterecek?” (AY-X/149- 151) (Gulcalı, 2021, s. 154-155, 265)

kögüziñe yaraşı tözünlerniñ tört kertü nomug nomlayu y(a)rılıkadı “Kalbine uygun (olan), asillerin dört soylu gerçeğini vaaz etti” (DAS/2732-2733) (Elmalı, 2022, s. 163, 265)

teğimlig: değer, uygun, layık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365); saygıdeğer (Karaayak, 2021, s. 788); yaraşır (Çetin, 2020a, s. 293); yakışır (Gulcalı, 2021, s. 522)

(teğimlig sözünün “değer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “saygıdeğer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırlıg*; “layık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğim*; “uygun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğimçe*)

teğimlig “yaraşır”

yaragu: yaraşır, yaraşan (Keskin, 2022, s. 780)

yaraşı: uygun, yaraşır (Çetin, 2020a, s. 303)

*tetik y(a)ruk edremliḡ sarasvati t(e)ḡri kıziya kişili t(e)ḡrili kuvragıñ ayagın algalı **teḡimlig** siz* “Zeki, parlak, erdemli, ey Tanrıça Sarasvati; insanlı tanrılı (bu) cemaatte, (herkesin) saygısına layık oldunuz” (AY-VII/539-542) (Çetin, 2020a, s. 181, 223)

*el bāḡ-lār-iḡä ädür-kä **yaragu** at berip söz-lār-i yorımaz-un* “İl beylerine eyere yaraşır at verip sözleri geçerli olmasın” (HB/ArSa16.11-12) (Keskin, 2022, s. 128, 384)

*tözleriḡe **yaraşı**...* “Varoluşlarına uygun olarak...” (AY-VII/624-625) (Çetin, 2020a, s. 188, 224)

tegin: kadar, gibi (Elmalı, 2022, s. 465)

(*tegin* sözünün “gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bigi*; “kadar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *neçe*)

tegin / tigin: prens, şehzade (Gulcalı, 2021, s. 526); veliaht (Hamilton, 2020, s. 181); bir unvan (Elmalı, 2022, s. 469)

(*tegin / tigin* sözünün “prens” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*)

tegin-: varmak, ulaşmak; saygıyla yerine getirmek; kabullenmek, düçar olmak (Elmalı, 2022, s. 465); erişmek (Çetin, 2020a, s. 293); muktedir olmak (Çetin, 2020b, s. 470); yerine getirmek, (saygı ifadesi taşır); {-Dİr} (Ölmez, 1991, s. 113); cehdetmek; hürmetle bir şey yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 471) bulunmak, var olmak (Gulcalı, 2021, s. 522); istemek (Ş. Tekin, 2019a, s. 49); alçak gönüllülük ile yapmak; -e varmak, karşılaşmak, maruz kalmak, uğramak (Hamilton, 2020, s. 180); bir şeyi saygıyla yapmak (Keskin, 2022, s. 729); yaklaşmak; (bir işi başarmak üzere) çalışmak; arz etmek (Berbercan, 2016, s. 132)

[*tegin-* sözünün “istemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıt-*; “ulaşmak, varmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “arz etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keḡür-* / *köḡür-* / *kügür-*; “bulunmak, var olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “erişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bul-*; “yerine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*; “{-Dİr}” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I); “kabullenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ertür-*; “cehdetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kataglan-* / *katıḡlan-*;

“karşılaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sokuş-*; “-e varmak, maruz kalmak, düçar olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teg-*; “hürmetle bir şey yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötün-*]

tegin- “muktedir olmak, yaklaşmak”

u-: -a bilmek, muktedir olmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

yagu-: yaklaşmak (Elmalı, 2022, s. 489)

yak-: yaklaşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 500)

bir köl suwı sugulup on miñ balıklar künke köyüp unakaya ölgeli turu teginürler “Bir göl suyu çekilip on bin balık güneşte yanıp derhâl ölmek üzereydiler” (OB/19.9-12) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

tınlıqlar inç meñilig bolgalı uyur yana kılğalı “Canlıların (nasıl) huzurlu (ve) sevinçli olmaya, tekrar hareket etmeye muktedir olacağını sordu” (OB/4.9-10) (Berbercan, 2016, s. 38, 58)

ölüm küni yagudukda köñülleri yürekleri sıkılıp tañılıp “Ölüm günü yaklaştığında yürekleri sıkışır” (DAS/3234-3235) (Elmalı, 2022, s. 180, 271)

teginç / teginçe: 1. yetişme, ulaşma, değme, başarma (Ölmez, 1991, s. 113); erişme (Gulcalı, 2021, s. 523); 2. değin, dek (Keskin, 2022, s. 729); değince (Keskin, 2022, s. 729)

(*teginç / teginçe* sözünün “değin, dek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegi*)

teginç / teginçe “ulaşma, değme, erişme”

teginmek: ulaşma (Karaayak, 2021, s. 789)

tegmek: ulaşma, değme, varma, erişme (Ölmez, 1991, s. 113)

şuradi üdke teginç kedki yirtinçü-de serilip turur “İşitilmiş zamana kadar, sonraki dünyada yerleşip kalır” (AY-III/164.16-17) (Ölmez, 1991, s. 52)

çın'kirtü tüzülmek-ke tegmek-leri üz-e alku ugurın bilir-ler “Gerçek-doğru uyuma ulaşmalarıyla bütün zamanı bilirler” (AY-III/133.5-7) (Ölmez, 1991, s. 26)

teginçsiz: 1. gelişigüzel; 2. ulaşılamayan (Ş. Tekin, 2019b, s. 471); ulaşılmaz, ulaşılmaması gerekli (Ölmez, 1991, s. 113)

(*teginçsiz* sözünün “gelişigüzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oksuz*)

teginçsiz “ulaşılamayan, ulaşılmaz”

tutunçsuz: erişilemeyen, ulaşılamayan, tutulamayan (Ayazlı, 2012, s. 351); ulaşılmaz (Çetin, 2020b, s. 477)

üzeliiksiz: daha üstü olmayan, en üst, en üstün, ulaşılmaz (Ayazlı, 2012, s. 357)

yitiñsiz: ulaşılmaz, uzak, ulaşılamayan, erişilmez (Ölmez, 1991, s. 125)

(sekiz) türlüğ **teginçsiz** oksuz yir orunda ozmuş kurtulmuş erür biz “(Sekiz) türlü (Burkan vaazının) ulaşamadığı *nasipsiz yerlerden kurtuluruz” (Maytr./23.1-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 72, 206)

üzüliiksiz noş tatıglıg nomlug yagmur yagıtıp... “En üstün tatlı, öğreti yağmurunu yağdırıp...” (AY-VI/585-587) (Ayazlı, 2012, s. 108, 172)

yetinçsiz **tutunçsuz** t(e)ñridem meñi meñileyürler “Ulaşılmaz ilahi huzura ereceklerdir” (AY-VIII/820-822) (Çetin, 2020b, s. 291, 376)

teginmek: 1. hissetme (Ş. Tekin, 2019b, s. 471); 2. ulaşma (Karaayak, 2021, s. 789)

(*teginmek* sözünün “ulaşma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teginç* / *teginçe*)

tegir: kalan, payına düşen, hisse (Keskin, 2022, s. 730)

[*tegir* sözünün “hisse” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñ* (IV); “kalan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şizta*]

tegirmen: değirmen (Keskin, 2022, s. 730) (*bk. lu* / *luu*)

tegirmi: daire, çember (Çetin, 2020a, s. 294); yuvarlak (Gulcalı, 2021, s. 523); çevre (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

[*tegirmi* sözünün “çevre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka* (I); “daire” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çakır* / *çakir* / *çak(i)r* / *çkr* / *çakr* / *çkar*; “çember” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katake*]

yumgak: yumak, yuvarlak (Elmalı, 2022, s. 500)

*tängäşisiz uz körklä **tügirmi** sizin yüüzünüz ol* “Yüzünüz eşsiz (derecede) güzel ve yuvarlaktır” (AY-X/1088-1089) (Gulcalı, 2021, s. 222, 276)

tegirmile: çepeçevre (Ş. Tekin, 2019b, s. 471) (*bk. imerigme* / *imrerigme*)

tegirmile-: çevrelemek, etrafını sarmak, kuşatmak (Gulcalı, 2021, s. 523); yuvarlaklaştırmak (Tokyürek, 2018, s. 939)

(*tegirmile-* sözünün “etrafını sarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *imer-*; “kuşatmak, çevrelemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavza-*)

tegirmileyü: çepçevre, bütün her taraf (Elmalı, 2022, s. 465)

(*tegirmileyü* sözünün “çepçevre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *imerigme / imrerigme*)

tegiş: temas (Ş. Tekin, 2019b, s. 471) (*bk. börtmek / bürtmek*)

tegiş-: rastlaşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 471)

tuş-: karşılaşmak, rastlaşmak (Hamilton, 2020, s. 185)

tuşuş-: karşılaşmak, rastlaşmak (Ayazlı, 2012, s. 350)

maytrı burkan birle tegişürler “Maytrı Burkan’a rastlarlar” (Maytr./104.24-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 175, 268)

talım balık odug erkân saklanmadın tuşar alkunı kemi birlä singürür “Canavar balık uyanikken insan dalgınlıkla onunla karşılaşabilir; balık bütün (yolcuları) gemiyle beraber yutar” (PK/XVII.1-4) (Hamilton, 2020, s. 39)

yänä t(ä)ñriniñ yalanukniñ bahsısına tuşdaçı ädgü ädgü ögli birlä tuşuşdaçı ulug işlärig işlädäçi ulug buyanlarig kıltaçı bolurlar “Tanrı ve insanların öğretmeni ile iyi düşünenle karşılaşacak, büyük erdemler kazanacaklardır” (AY-VI/363-367) (Ayazlı, 2012, s. 91-92, 170)

tegit / tigit: prens (Karaayak, 2021, s. 793); prensler (Gulcalı, 2021, s. 527)

(*tegit / tigit* sözünün “prens” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*)

tegli: denen, adlı (Karaayak, 2021, s. 793) [*bk. atlag / atlıg / atl(i)g*]

teglük: kör, âmâ (Tokyürek, 2018, s. 939) (*bk. közsüz*)

tegme: adlı, isimli, denen (Gulcalı, 2021, s. 527) [*bk. atlag / atlıg / atl(i)g*]

tegmek: ulaşma, değme, varma, erişme (Ölmez, 1991, s. 113)

(*tegmek* sözünün “ulaşma, değme, erişme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teginç / teginçe*)

tegre: çevre, etraf (Çetin, 2020b, s. 470); çevresinde (Hamilton, 2020, s. 180); etrafında (Gulcalı, 2021, s. 523)

[*tegre* sözünün “çevre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (I)*]

tolı: etraf, çevre (Özbay, 2019, s. 154)

ç(a)ştane eligniñ tegresinte keze yorıdı “Hükümdar Caştana’nın etrafında dolaşıp yürüdü” (DAS/3728-3729) (Elmalı, 2022, s. 197, 277)

beş t(ä)ñrig boşugalı y(a)rukug k(a)rag adırgalı tğrä tölı tğzinür “Beş tanrıyı serbest bırakmak, ışığı ve karanlığı (birbirinden) ayırmak için etrafında döner” (HU/46-49) (Özbay, 2019, s. 80, 92)

tegreki: etraftaki, civardaki (Elmalı, 2022, s. 466)

(tegreki sözünün “etraftaki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *imerigme / imreriğme*)

tegreliğ: taçlı, çevreli (Elmalı, 2022, s. 466)

(tegreliğ sözünün “taçlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *psaklığ*)

tegrigle- / tegrikle-: kuşatmak, çevrelemek, sarmak (Elmalı, 2022, s. 466); etrafını sarmak, etrafını kuşatmak (Gulcalı, 2021, s. 523)

(tegrigle- / tegrikle- sözünün “etrafını sarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *imer-*; “kuşatmak, çevrelemek, sarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavza-*)

teğsil-: değişmek, değişime uğramak (Berbercan, 2016, s. 132); değiştirmek (yerini) (Ayazlı, 2012, s. 343)

(teğsil- sözünün “değişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñed-*)

teğsilmekliğ: değişim, değişme (Ayazlı, 2012, s. 343)

yorımak: değişme, değişmek (Karaayak, 2021, s. 839)

agmak tğsilmäklig ämgäklärtin ozmış kutrulmış bolur “Gidiş-geliş eziyetlerinden kurtulmuş olur” (AY-VI/342-343) (Ayazlı, 2012, s. 90, 170)

ädgü nomlarka katıglanu bışru[nu] yorımak üzä abita burhan uluşınta tugguluk ıltag “İyi öğretilere (ulaşmak için) çabalayıp (onları) özümseyerek yaşaması, Amitābha Buddha’nın ülkesinde doğma sebebidir” (ABİT/504-506) (Karaayak, 2021, s. 106, 266)

teğsür-: değiştirmek (Elmalı, 2022, s. 466); karıştırmak (Berbercan, 2016, s. 132)

(teğsür- sözünün “karıştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kar-*)

teğsürmek: değişmek, değiştirmek (Tokyürek, 2018, s. 939)

yorımak: değişme, değişmek (Karaayak, 2021, s. 839)

ädgü nomlarka katıglanu bışru[nu] yorımak üzä abita burhan uluşınta tugguluk tıltag “İyi öğretilere (ulaşmak için) çabalayıp (onları) özümseyerek yaşaması, Amitābha Buddha’nın ülkesinde doğma sebebidir” (ABİT/504-506) (Karaayak, 2021, s. 106, 266)

tegüçi: denen (Karaayak, 2021, s. 794) [*bk. atlag / atlıg / atl(i)g*]

tegür-: ulaştırmak, değdirmek, eriştirmek, yaklaştırmak (Ayazlı, 2012, s. 343); götürmek (Keskin, 2022, s. 730); getirmek; sunmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 49); sevk etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 472)

(*tegür-* sözünün “sunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançola-*; “ulaştırmak, götürmek, getirmek, sevk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*)

uduz-: yaklaştırmak (Tokyürek, 2018, s. 971)

yalañuk oğlanın ençkä [äsän]kä tögürdäçi “(Bu dhāraṇi) insanoğlunu huzura ulaştırarak” (AY-VI/850-851) (Ayazlı, 2012, s. 128, 175)

köni kertü burhanlar yorıkı ıdok taişeñ yolka uduzu ötrü küç küsün p(a)ramitig tükäl bütürürlär “Doğru (ve) gerçek Buddhalar yolu (olan) kutsal dàchéng yoluna götürerek güç pāramitāsını tamamıyla elde ederler” (AY-IV/2323-2325) (Tokyürek, 2018, s. 478, 591)

tegürt-: ulaştırmak, götürmek (Keskin, 2022, s. 730)

(*tegürt-* sözünün “ulaştırmak, götürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*)

tegürtür-: ulaştırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 472) (*bk. elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*)

tegzin-: dönmek, çevresini dolaşmak, yuvarlanmak (Ölmez, 1991, s. 113); dolanmak (Elmalı, 2022, s. 466); dolaşmak (Karaayak, 2021, s. 790); cehdetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 472); (etrafında) dönmek (Gulcalı, 2021, s. 523)

(*tegzin-* sözünün “yuvarlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agına-* / *agna-*; “dönmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtarıl-* / *aktarıl-*; “çevresini dolaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avla-*; “cehdetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kataglan-* / *katıglan-*; “dolaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kez-*)

tegzinç: 1. dalga, girdap (Elmalı, 2022, s. 466); döngü; çevrinti (Gulcalı, 2021, s. 523); devir (Ş. Tekin, 2019b, s. 472); anaför, burma, burulma, burgaç; merdane

(Hamilton, 2020, s. 181); 2. kitap tomarı, bölüm, fasıl, kitap (Çetin, 2020a, s. 294); rulo (Çetin, 2020b, s. 470)

(*tegziñç* sözünün “kitap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitig*; “bölüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölök / bölük*; “devir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çakır / çakir / çak(i)r / çkr / çakr / çkar*; “döngü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezig*; “kitap tomarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küin / kün / küün*)

tegziñç “fasıl”

ülüş: bölüm, fasıl (Çetin, 2020a, s. 301)

beş y(e)g(i)rminç bölük yetinç tegziñç bitiyü okıyu yadıltı “Yedinci kitabın on beşinci bölümü yazılarak, okunarak yayıldı” (AY-VII/926-929) (Çetin, 2020a, s. 213, 228)

yetinç bölük üleş y(e)g(i)rmit tükedi “Yedinci bölüm yirmide bitti” (AY-VII/906) (Çetin, 2020a, s. 211, 227)

tegziñtür-: dönmek, döndürmek (Elmalı, 2022, s. 466)

(*tegziñtür-* sözünün “dönmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtarıl- / aktarıl-*; “döndürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egir- / ejir-*)

tegziñtürü: çevreleyen, kuşatan (Keskin, 2022, s. 730)

(*tegziñtürü* sözünün “çevreleyen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *imerigme / imrerigme*)

t(e)k / tek: bir, sadece, yalnız (Tokyürek, 2018, s. 940); tek, yegâne (Çetin, 2020b, s. 471); iken (Ş. Tekin, 2019a, s. 49); bir tek, iki veya birçok veya herkese karşı tek (Hamilton, 2020, s. 181)

[*t(e)k / tek* sözünün “tek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bir*; “sadece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurıg / kurug / kuurug*]

t(e)k / tek “yalnız, tek”

yalañuz: yalnız, sadece (Ayazlı, 2012, s. 359); tek (Gulcalı, 2021, s. 548)

yintem: ancak, sadece, tek (Gulcalı, 2021, s. 557)

täk biziñä näçökin ärsär amraklartın adırılğuluk ämgäk bolmazun ärti tep korkar m(ä)n tep “Yalnız bize sevdiklerimizden ayrılma eziyeti olmasın diye korkarım” (AY-X/105-107) (Gulcalı, 2021, s. 152, 264)

barsnıñ irbizniñ manunıñ arslannıñ böriniñ tilküniñ aşı ärsär yalağuz yintäm isig ät kan ärür “Kaplanın, parsın, vaşağın, aslanın, kurdun, tilkinin yemeği ise sadece sıcak et (ve) kandır” (AY-X/138-141) (Gulcalı, 2021, s. 154, 265)

teke: teke (Keskin, 2022, s. 730) (*bk. adgırak*)

tel-: delmek (Elmalı, 2022, s. 466) (*bk. oy-*)

telgen-: (“*bulgan-*” ile birlikte) kızmak, hiddetlenmek (Elmalı, 2022, s. 466)

(*telgen-* sözünün “kızmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgan-*; “hiddetlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öbkele-* / *övkele-*)

telim: çok, pek çok, sayısız, hesapsız (Ayazlı, 2012, s. 344); fazla (Keskin, 2022, s. 731); çok fazla (Gulcalı, 2021, s. 523)

(*telim* sözünün “çok, pek çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok* / *artuk*; “çok fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artokrak* / *artukrak*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke* / *asankı* / *asanki*; “hesapsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolusuz*)

telin-: açılmak, delinmek (Elmalı, 2022, s. 466)

(*telin-* sözünün “açılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıl-*)

topın-: delinmek, delik açılmak, yırtılmak (Hamilton, 2020, s. 184)

topul-: delmek, delinmek (T. Tekin, 2013, s. 62)

üñüş-: delinmek, yırtılmak, yolunmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

toruk bolmışımka iki yanıñ yerke kirip oyulup teliñgeli turur “Zayıfladığım için iki yanıñ içine göçmüş, oyulup delinmek üzeredir” (DAS/2695-2697) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

tokuz kat üçürgüñ topulğınça teritzün “Dokuz kat teyeltin yırtılıp delininceye kadar terlesinler” (IB/50) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

tabışgan terisi üñüşüpen *yügürü barmış* “Tavşan derisi soyulmuş olarak koşup gitmiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

telök / telük: delik (Karaayak, 2021, s. 790) (*bk. oy*)

telve: çılgın, deli (Gulcalı, 2021, s. 524) (*bk. kal*)

tem: 1. meyve, mahsul, sonuç (Çetin, 2020b, s. 471); 2. mükâfat, ödül (Keskin, 2022, s. 731)

[*tem* sözünün “mükâfat, ödül” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg (I)*; “mahsul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tarıg / tarag*]

tem “meyve, sonuç”

tüş: meyve, semere, sonuç (Çetin, 2020b, s. 478)

utlı: semere, sonuç, karşılık (Çetin, 2020b, s. 480)

yemiş: meyve (Çetin, 2020b, s. 487)

beş törlüg ı tarıg hua yavışgu tüş yemiş artayur kalır ançata tüşî temi bütmedin “Beş türlü mahsul, çiçekler (ve) meyve daha zamanı gelmeden bozulup kalır öylece” (AY-VIII/1341-1344) (Çetin, 2020b, s. 333, 382)

kenki burhanlarka tuşguluk üç yavlak yoltaki açıg tarka emgeklertin ozguluk 'eñ keninte burhan kutın bulguluk tüşke utlıka tegürü tegingey m(e)n “Gelecek Budhalar dönemine rastlayacak üç kötü yoldaki ızdırap dolu sıkıntılardan kurtulmalarını (ve) en sonunda Budha kutunu bulmayı sağlayacak sonuca ulaşmalarını sağlayacağım” (AY-VIII/362-367) (Çetin, 2020b, s. 252, 371)

temek: ... denen (Çetin, 2020a, s. 295) [bk. *atlag / atlıg / atl(i)g*]

temin / timin: derhâl, hemen (Ayazlı, 2012, s. 346); hemen ardından, ancak o zaman, bunun üzerine (Gulcalı, 2021, s. 527); doğrudan doğruya (Berbercan, 2016, s. 134); kolayca (Ş. Tekin, 2019a, s. 50); o sırada, o anda, gerçekten de, tam da (Hamilton, 2020, s. 183)

[*temin / timin* sözünün “hemen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “bunun üzerine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antak(i)ya*; “o sırada” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançagınça/ançgınça*; “tam da” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çak (II)*]

temin / timin “derhâl”

t(e)rkin: hemen, derhâl (Ayazlı, 2012, s. 345)

turgınçara: derhâl, hemen (Elmalı, 2022, s. 477)

unakaya: derhâl, hemen (Berbercan, 2016, s. 142)

kaçan ol biligsiz biliglärig tarkargalı usarlar temin ök bo yer oronlarka sapça kızıgçä tuggäli uyurlar “Ne zaman o bilgisizlikleri uzaklaştırabilirlerse derhâl bu on yere sırayla ulaşabilirler” (AY-IV/2902-2906) (Tokyürek, 2018, s. 518, 599)

t(ü)rkın tavrati ävrilip... “Çabucak geri dönüp” (AY-VI/944-945) (Ayazlı, 2012, s. 136, 176)

barça turgınçara öçür[ü]r “Hepsini derhal söndürür” (DAS/2595) (Elmalı, 2022, s. 159, 263)

bir köl suwı sugulup on miñ balıklar künke köyüp unakaya ölgeli turu teginürler “Bir göl suyu çekilip on bin balık güneşte yanıp derhâl ölmek üzereydiler” (OB/19.9-12) (Berbercan, 2016, s. 53, 72)

teminkeye: demin, az önce, henüz (Gulcalı, 2021, s. 527)

(teminkeye sözünün “henüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *takı*)

teng / teñ: 1. eşit, denk; ölçü; şekil (Karaayak, 2021, s. 790); kadar (Elmalı, 2022, s. 466); tartı (Ölmez, 1991, s. 113); 2. bir türlü, türlü (Elmalı, 2022, s. 466)

[*teng / teñ* sözünün “denk, eşit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırsız*; “ölçü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karı (III)*; “şekil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kep*; “kadar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *neçe*; “tүrlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*]

tirazug: (< *O.Far. tarâzû ~ tarazug*) terazi, tartı (Ölmez, 1991, s. 115)

tengin tirazugin çig-in tsun-in şingin kavın kürin kürlükün tınl(ı)g-larığ artım ezükledim erser... “Ölçüyle, tartıyla, en-boy, hacim-oylum, ölçek-miktar (gibi birimler) ile canlıları dolandırdım, kandırdım ise...” (AY-III/135.8-10) (Ölmez, 1991, s. 28-29)

tengle- / teñle-: kıyaslamak, ölçmek, karşılaştırmak (Gulcalı, 2021, s. 524); hesaplamak (Ölmez, 1991, s. 113); eşitlemek (Keskin, 2022, s. 733); denkleştirmek (Tokyürek, 2018, s. 940)

(*tengle- / teñle-* sözünün “ölçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karıla-*; “karşılaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *okşat-*; “hesaplamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sana-*)

tengle- / teñle- “kıyaslamak”

yüleştür-: benzetmek, kıyaslamak, karşılaştırmak (Gulcalı, 2021, s. 560)

bodis(a)t(a)vlar küçi üzä ymä täñlägäli boltukmaz “Bodhisattvalar gücü ile dahi kıyaslanamaz” (AY-X/1183-1184) (Gulcalı, 2021, s. 229, 277)

arıtı boltukmaz yülüşürüğün yülüştürüp bilgäli “(Fazilet denizinizin) benzerini kıyaslayıp bilmek asla mümkün değildir” (AY-X/977-978) (Gulcalı, 2021, s. 214, 275)

tenglençsiz / tenlençsiz: ölçülemez, karşılaştırılmaz, hesaplanamaz (Ölmez, 1991, s. 113); mukayese edilemez (Karaayak, 2021, s. 791); ölçüsüz, sayısız (Gulcalı, 2021, s. 524)

(*tenglençsiz / tenlençsiz* sözünün “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*; “ölçüsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolusuz*)

tenglençsiz / tenlençsiz “ölçülemez, mukayese edilemez”

ülgülençsiz: ölçülemeyen, ölçülemez, mukayese edilemez
(Karaayak, 2021, s. 819)

ülgül[ün]çsiz t[ü]gl[ün]çsiz *kamag ädgü adroklarka barça tükällig [bolurlar*
“Ölçülemez (ve) mukayese edilemez bütün mükemmelliklere tamamıyla sahip olurlar” (ABİT/500-502) (Karaayak, 2021, s. 106, 265-266)

tenglig / tenlig: [$< \text{Çin. } d\check{e}ng + T. (+IXg)$] denk olarak, bunun gibi (Keskin, 2022, s. 733); dengeli, denk (Çetin, 2020b, s. 471); kadar, aynı, eşit (Elmalı, 2022, s. 466); denkli, eşit değeri olan (Berbercan, 2016, s. 133); ölçülü, hesaplı, sayılı (Ölmez, 1991, s. 113)

(*tenglig / tenlig* sözünün “aynı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınısıgsız*; “eşit, denk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtısız*; “bunun gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançulayu / anjulayu*; “ölçülü, sayılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulug*; “kadar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *neçe*; “hesaplı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sakışlıg*)

t(e)ngri / tenri / t(e)ngri: 1. tanrı, ilah (Ş. Tekin, 2019b, s. 472); ilahi varlık (Çetin, 2020b, s. 471); 2. gök, gökyüzü, sema 3. efendi, majeste, hazret (Ölmez, 1991, s. 113-114); üstat; göze yüce ve ulu görünen her şey (Elmalı, 2022, s. 466)

(*t(e)ngri / tenri / t(e)ngri* sözünün “üstat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı / açari*; “gök, sema, gökyüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bavagır*; “efendi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “hazret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kut*; “majeste” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *suu*)

t(e)ngri / teŋri / t(e)ŋri “tanrı”

teŋrim: tanrı; özellikle kadınlar için kullanılan bir çeşit unvan
(Keskin, 2022, s. 733)

ugan: Tanrı (Keskin, 2022, s. 761)

beş t(ä)ŋrig boşugalı y(a)rukug k(a)rag adırgalı tägrä tolı tägzinür “Beş tanrıyı serbest bırakmak, ışığı ve karanlığı (birbirinden) ayırmak için etrafında döner” (HU/46-49) (Özbay, 2019, s. 80, 92)

täginürbiz tūŋrim “(Saygıyla) hürmet ederiz Tanrım” (HB/Dilek02.2) (Keskin, 2022, s. 271, 441)

t(e)ngridem / teŋridem / t(e)ŋridem: tanrısal, ilahi, göksel, tanrıya özgü (Ayazlı, 2012, s. 345); semavi, kutsal (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365)

(t(e)ngridem / teŋridem / t(e)ŋridem sözünün “kutsal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “ilahi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *burhanlıg*; “semavi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etigsiz / itigsiz*)

teŋriken: tanrısal (Keskin, 2022, s. 733)

arış arıg bo nomug yakturmuş buyan küçintä alku kamağ t(ä)ŋrilärniŋ asılzun t(ä)ŋridäm küçläri “Bu temiz ve pak Sūtra’yı bastırmanın sevabı sayesinde tüm tanrıların tanrısal güçleri artsın” (SİTA/492-493) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

ıduk kut t(ä)ŋrikänimiz-kä ülçäy “Iduk Kut hazretimize kutlu (olsun)!” (HB/Ra02.1-2) (Keskin, 2022, s. 275, 442)

teŋergülüksüz: eşsiz (Karaayak, 2021, s. 790) (*bk. okşatguluksuz*)

teŋeşi: [$< \text{Çin. dēng} + T. \{+A-(X)ş-I\}$] denk, eşit (Keskin, 2022, s. 733) (*bk. adırtısız*)

teŋgeşisiz: emsalsiz, benzersiz, eşsiz, dengi bulunmayan (Gulcalı, 2021, s. 524)

(teŋgeşisiz sözünün “emsalsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ikintisiz*; “benzersiz, eşsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *okşatguluksuz*)

t(e)ŋri kızı: tanrıça (Çetin, 2020a, s. 294) (*bk. hatun / katun*)

teŋriçi: tanrıya hizmet eden; vaiz (Özbay, 2019, s. 154)

(teŋriçi sözünün “vaiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nomçı*)

teŋriken: tanrısal (Keskin, 2022, s. 733); yüksek bir ünvan, ilahi, hazretleri (Elmalı, 2022, s. 467)

(*teŋriken* sözünün “ilahi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *burhanlıg*; “tanrısal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *t(e)ngridem* / *teŋridem* / *t(e)ŋridem*)

teŋrilig: dindar (T. Tekin, 2013, s. 62); tanrıya sahip (Karaayak, 2021, s. 792)

(*teŋrilig* sözünün “dindar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *dendar* / *dentar* / *dıntar* / *di[n]tar* / *dintar*)

teŋrim: tanrı; özellikle kadınlar için kullanılan bir çeşit unvan (Keskin, 2022, s. 733)

(*teŋrim* sözünün “tanrı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *t(e)ngridem* / *teŋri* / *t(e)ŋri*)

teŋsiz: [*< Çin. dēng + T. (+sXz)*] denk olmayan, eşitsiz (Keskin, 2022, s. 734); eşsiz, benzersiz (Ayazlı, 2012, s. 345); sayısız, çok fazla (Gulcalı, 2021, s. 525)

(*teŋsiz* sözünün “çok fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artokrak* / *artukrak*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke* / *asankı* / *asanki*; “eşsiz, benzersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *okşatguluksuz*)

tep-: tepmek, ezmek, çiğnemek (Tokyürek, 2018, s. 941); basmak (Elmalı, 2022, s. 467); (hayvan) ayağıyla vurmak (Çetin, 2020b, s. 472)

(*tep-* sözünün “basmak, ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “çiğnemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*)

tepregüçi: (“*kamşaguçı*” ile birlikte) sarsıcı (Elmalı, 2022, s. 468) [*bk. kamşaguçı*]

tepremek: kımiltı, kımıldama, hareket etme, titreme (Ölmez, 1991, s. 114)

(*tepremek* sözünün “titreme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamşamak*)

tepremeklig: sallantı, hareket (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365)

[*tepremeklig* sözünün “hareket” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig (I)*]

tepsi: (< *Moğ. tebsi*) tabak (Keskin, 2022, s. 734) (*bk. idiş*)

ter: kira, ücret, yevmiye (Keskin, 2022, s. 734)

yaka: kira, kira bedeli (Keskin, 2022, s. 774)

ol kim kün-tä bermäsär-m(ä)n kün t(ä)ri bilä berür-m(ä)n “O günde vermezsem günlük kirasıyla veririm” (HB/Borç54.10-11) (Keskin, 2022, s. 201, 416)

bu künkä yaka bedüt-tä a[ltum] “Bugün için kira (şeklinde) Bedüt’ten aldım” (HB/Kar132.2-3) (Keskin, 2022, s. 365, 486)

ter- / **tir-:** derlemek, toplamak, bir araya getirmek (Çetin, 2020b, s. 472); dermek (Çetin, 2020a, s. 295)

(*ter-* / *tir-* sözünün “toplamak, bir araya getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdi-*; “derlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavır-*)

yığ-: yığmak, toplamak, dermek (Gulcalı, 2021, s. 555)

kimlär birök bar ärsär bo nom ärdinig tutdaçı m(ä)n olarnı bir yañlıg yığa terä täginip küç küsün berü täginip m(ä)n birök olarka eyin yorıp uzatı ögä alkayı bergäy m(ä)n “Her kimler var ise eğer bu öğreti cevherine sahip çıkan/tutan, ben onları aynı şekilde bir araya getirip onlara güç kuvvet verip buna takiben ebediyen (onları) öveceğim” (AY-X/1492-1497) (Gulcalı, 2021, s. 253, 281)

terek: kavak, kavak ağacı (Wilkens, 2021, s. 708)

tograk: kavak, ağaç (T. Tekin, 2013, s. 62)

yeti teräk kadıñ... “Yedi tane kavak kap...” (HB/Vas05.9) (Keskin, 2022, s. 219, 423)

yagaklıg tograk üze tüşüpen yaylayur men “Üstü cevizle dolu kavak üzerine inip yazı geçiririm” (IB/64) (T. Tekin, 2013, s. 26, 34)

teri: deri (Elmalı, 2022, s. 468) (*bk. kırtış*)

teril- / **tiril-:** bir araya gelmek, toplanmak (Hamilton, 2020, s. 182); bir araya getirilmek (Elmalı, 2022, s. 470); yığılmak (Karaayak, 2021, s. 794); derilmek (T. Tekin, 2013, s. 62)

(*teril-* / *tiril-* sözünün “toplanmak, yığılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *av-*; “bir araya getirilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eltin-* / *iltin-*; “bir araya gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavış-* / *kawış-*)

teril- / *tiril-* “derilmek”

yıgıl-: toplanmak, yığılmak, bir araya gelmek, derilmek (Ölmez, 1991, s. 124)

k(a)rtirakut tag töpüsinte yığılmış... “Ğrdhrakûta dağının tepesinde toplanmış...” (AY-III/192.24) (Ölmez, 1991, s. 74)

terim: Tanrıça (Keskin, 2022, s. 735) (*bk. hatun / katun*)

terin / tirin: topluluk, cemaat, dinî topluluk (Tokyürek, 2018, s. 945); kalabalık (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

[*terin / tirin* sözünün “cemaat, kalabalık, topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (II)*; “dinî topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bursang / bursan / burson / bursun*]

teriñ / tiriñ: derin; derin anlamlı (Ayazlı, 2012, s. 345); gizemli (Tokyürek, 2018, s. 941); yoğun (Karaayak, 2021, s. 792); anlamı derin (Ölmez, 1991, s. 114)

(*teriñ / tiriñ* sözünün “derin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “gizemli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batutlug*; “yoğun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalın*)

tütrüm: derin (anlamlı için), keskin (Ölmez, 1991, s. 118)

tütrüm tering *yörüglüg nom töz-inte...* “Keskin, derin anlamlı öğreti esasında...” (AY-III/147.10-11) (Ölmez, 1991, s. 39)

terk / t(e)rk: çarçabuk (Karaayak, 2021, s. 792); çabuk, hemen, hızlı, tez (Ayazlı, 2012, s. 345); hızlıca (Çetin, 2020b, s. 472); acele (Tokyürek, 2018, s. 942)

(*terk / t(e)rk* sözünün “hemen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “hızlıca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavratı / tavratu*; “çabuk, hızlı, çarçabuk, acele” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavrak / tawrak*)

terkin / t(e)rkin / tirgin: 1. hızlıca, hemen, derhâl (Gulcalı, 2021, s. 525); acele, çabuk (Çetin, 2020b, s. 472); çarçabuk (Karaayak, 2021, s. 792); 2. yığın, birikim, toplam (Gulcalı, 2021, s. 527); toplanmış, bir araya getirilmiş (Ölmez, 1991, s. 115); bir araya toplama (Tokyürek, 2018, s. 952)

[*terkin / t(e)rkin / tirgin* sözünün “hemen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “acele, çabuk, çarçabuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavrak / tawrak*; “hızlıca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavratı / tavratu*; “derhâl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *temin / timin*; “yığın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (II)*; “toplam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamag*; “toplanmış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *imerigme / imrerigme*]

terkin / t(e)rkin / tirgin “birikim”

yevig: 1. süs, bezek 2. donanım, hazırlık, birikim (Gulcalı, 2021, s. 555)

yükmek: yığın, küme, birikim (Çetin, 2020b, s. 491)

*küsäyür m(ä)n nomlazun, nirvan tegmä edi nomug b(ä)lgürtdäçi tolp kamag äd[gü] ädrämlär **terkinin*** “ (Buddha’nın) bütün güzel erdemler(inin) toplamını ortaya çıkaran Nirvāṇa denilen asıl öğretiyi vaaz etmesini dilerim” (AY-X/1174-1177) (Gulcalı, 2021, s. 228-229, 277)

*buyan ädgü kılınç arkalıg **yeviglärig** toşgurup, b(ä)lgürtdü[ñüz] yañırtı, bilgä bilig arkalıg yeviglig* “Erdem ile ilgili birikimleri tamamlayıp bilgelik ile ilgili birikimleri yeniden ortaya çıkardınız” (AY-X/1366-1369) (Gulcalı, 2021, s. 243, 279)

*bar erür meniñ alp sakinguluk bilge biliglig **yükmekim*** “Benim düşünülmesi zor, akıl almaz hikmetli bilgi yığının vardır” (AY-VIII/974-975) (Çetin, 2020b, s. 303, 378)

terkişlen-: kızmak, kavga etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

(*terkişlen-* sözünün “kızmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgan-*; “kavga etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *süñüş-*)

t(e)rkkeye / t(e)rk-key-e / terkk(i)ye: çabucak, alelacele (Çetin, 2020b, s. 472); hemencecik, hızlıca, hızlıca (Gulcalı, 2021, s. 525); çabuk, çabucacık, çarçabuk, hemen, bir anda (Ölmez, 1991, s. 114)

(*t(e)rkkeye / t(e)rk-key-e / terkk(i)ye* sözünün “hemen, çabucak, hemencecik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “hızlıca, alelacele” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavratı / tavratu*; “çabuk, çarçabuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavrak / tawrak*)

terkleyü: çabuk, çarçabuk (Elmalı, 2022, s. 468); çabucak, acele ile, hızlı hızlı (T. Tekin, 2013, s. 62)

(*terkleyü* sözünün “çabucak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “çabuk, çarçabuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavrak / tawrak*; “acele ile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tavratı / tavratu*)

ters / t(e)rs: ters, yanlış, hatalı (Ölmez, 1991, s. 114); dalalet (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

(*ters / t(e)rs* sözünün “hatalı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “yanlış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / añıg*)

ters / t(e)rs “ters”

tetrü: ters, yanlış (Tokyürek, 2018, s. 942)

uruş: (< *Toh.B rukeş* / *rukş* < *Skr. rūkṣa*) ters, düzgün olmayan (Elmalı, 2022, s. 484)

biligsiz biligke örlütüp t(e)rs tetrü körüm üz-e köngül-üm köküz-üm tetrülüp edgü törü-lerte bışrunmatın öğretinmetin amru ayıg kılınç-larig ok asdım üklitdim “Bilgisizlikle örtülüp, ters-aksi görüşle aklımı-fikrimi ayartıp, iyi öğretiler (üzerin)de çalışmadan, (onları) öğrenmeden, sürekli kötü davranışları da artırdım, çoğalttım” (AY-III/136.16-20) (Ölmez, 1991, s. 30)

kayu kişi tözintin berü irig yavgan urukş y(a)vlak köñüllüg bolsar ol adınagunı ölürgeli ugrayur “Kim yaradılıştan kaba ve kötü kalpli ise, o başka birini öldürmeye meyillidir” (DAS/87-90) (Elmalı, 2022, s. 68, 234)

tersikmeksiz: hatasız, yanlışsız (Karaayak, 2021, s. 793)

(*tersikmeksiz* sözünün “hatasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsüksiz* / *egsüksüz* / *eksüksüz*; “yanlışsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eziğsüz*)

tersiz: bedava, ücretsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

(*tersiz* sözünün “ücretsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *satagsız* / *satıgsız*)

tertrü / tetirü / tetrü / titrü: 1. tam, doğru, sabit, dikkatli (Elmalı, 2022, s. 470); iyice (Çetin, 2020b, s. 473); tam olarak, dikkatle (Gulcalı, 2021, s. 527); 2. ters, yanlış, aksi (Berbercan, 2016, s. 133)

[*tertrü / tetirü / tetrü / titrü* sözünün “sabit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*; “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “tam olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlıg*; “yanlış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg* / *ayıg* / *añıg*; “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añsız*; “dikkatle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koduru*; “dikkatli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sak (I)*; “ters” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ters* / *t(e)rs*; “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapa*]

teş- / t(e)ş-: biriyle konuşmak, sohbet etmek (Elmalı, 2022, s. 470); konuşmak, anlaşmak, sözleşmek (Keskin, 2022, s. 736); birlikte demek, söyleşmek (Gulcalı, 2021, s. 527)

(*teş-* / *t(e)ş-* sözünün “anlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*; “konuşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erigle-*; “söyleşmek, sözleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sözleş-*)

tet- / **tit-** (I): denilmek, bilinmek, diye adlandırılmak (Elmalı, 2022, s. 470); adlandırılmak, tesmiye olunmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 478); demek olmak (Berbercan, 2016, s. 135); (...diye) tanımlanmak (Gulcalı, 2021, s. 527); denmek, söylenmek; 2. -DXr (koşaç) (Çetin, 2020b, s. 472)

[*tet-* / *tit-* (I) sözünün “-DXr (koşaç)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I); “söylenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agızan-*; “adlandırılmak, denilmek, denmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atan-*; “bilinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilin-*]

tet- / **tit-** (II): bırakmak, vazgeçmek, terk etmek (Ölmez, 1991, s. 115); geri sürmek, geri atmak (Hamilton, 2020, s. 183); feda etmek (Karaayak, 2021, s. 797); bağışlamak (Elmalı, 2022, s. 473)

[*tet-* / *tit-* (II) sözünün “bağışlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşu-*; “vazgeçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “feda etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıdala-*; “bırakmak, terk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıd-*]

tetik / **titik**: zeki, akıllı (Çetin, 2020b, s. 473); mahirane (Ş. Tekin, 2019b, s. 478); zihni açık (Berbercan, 2016, s. 135)

(*tetik* / *titik* sözünün “akıllı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

uz: ustaca, mahirane (Çetin, 2020a, s. 300)

titik *sekiz biliglig (öze) tömke biligliglerig utgur(atı) uka yarlıkar erdi* “Mahirane bir şekilde sekiz yanlış şuuru kesin olarak haşmetle anlar idi” (Maytr./4.23-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 46, 191)

yana dört oglank(ı)yalarig uz tonandurup etip yaratıp birer burnaқта suv tutdurup tört bulunhta olgurtzun “Ayrıca dört genç erkeği güzelce donatıp süsleyerek, (ellerinde) birer su kabı tutturarak dört tarafa oturtsun” (AY-VII/433-436) (Çetin, 2020a, s. 172, 221)

tetimlig: cesur, korkusuz (Gulcalı, 2021, s. 527) (*bk. alp*)

tetir: bildirme parçacığı, ...-Dİr (Çetin, 2020a, s. 295) (*bk. ol*)

tetme / titme: denilen, diye adlandırılan (Elmalı, 2022, s. 470); denen; yani (Ölmez, 1991, s. 115)

(*tetme / titme* sözünün “denilen, denen, diye adlandırılan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlıg / atl(i)g*; “yani” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tatyada*)

tetrül-: aldanmak, aldatılmak, ayartılmak, (yanlış yöne doğru) ters çevrilmek (Ölmez, 1991, s. 114)

(*tetrül-* sözünün “aldanmak, aldatılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artız-*)

tetrülmeksiz: hatasız, yanlışsız (Karaayak, 2021, s. 793)

(*tetrülmeksiz* sözünün “hatasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsüksiz / egüksüz / eksüksüz*; “yanlışsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezügsüz*)

tetse / tetsi: (< *Çin. dī zī*) mürit, öğrenci (Çetin, 2020a, s. 295); keşiş (Tokyürek, 2018, s. 947); talebe (Elmalı, 2022, s. 470)

(*tetse / tetsi* sözünün “öğrenci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgutçı*; “talebe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şabi*; “keşiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arji / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*; “mürit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şkşamani*)

tetyük: ... denen (Çetin, 2020a, s. 295) [bk. *atlag / atlıg / atl(i)g*]

tev: hile, aldatmaca (Çetin, 2020b, s. 472); entrika (Keskin, 2022, s. 735); kandırma (Elmalı, 2022, s. 468)

(*tev* sözünün “hile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “entrika, kandırma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armak*; “aldatmaca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezüg/ezük*)

tev-: dizmek, saplamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

(*tev-* sözünün “saplamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sanç-*)

tiz-: dizmek, dizilmek (Elmalı, 2022, s. 473)

*yarıp şişin **teverler*** “Yarıp şişlere dizerler” (Maytr./84.16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 155, 256)

*üç adrı şişlerig **tevip*** “Üç çatallı şişleri dizerler” (Maytr./84.49) (Ş. Tekin, 2019b, s. 156, 256)

*yürüñ yinçü **tizmiş** teg tañlançig yürüñ tişleri...* “Beyaz (bir) inci yerleştirilmiş gibi hayrete düşüren beyaz dişleri...” (DAS/4097-4098) (Elmalı, 2022, s. 209, 282)

tevir-: çevirmek, döndürmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 474) (*bk. egir- / ejir-*)

teвле-: aldatmak, kandırmak (Özbay, 2019, s. 154) [*bk. ar-(I)*]

tevlig / tevlüg: hilekâr (Karaayak, 2021, s. 793); aldatıcı (Elmalı, 2022, s. 468); hileli, aldatmacalı (Ayazlı, 2012, s. 345)

(*tevlig / tevlüg* sözünün “hilekâr” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *igid*; “hileli, aldatıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körlüg / kürlüg*)

tevril-: çevrilmek, dönmek (Ölmez, 1991, s. 114) (*bk. agtarıl- / aktarıl-*)

tevrilmek: çevrilme, dönme (Ş. Tekin, 2019b, s. 474)

(*tevrilmek* sözünün “dönme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agmak*; “çevrilme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evrilmek*)

tevsiz / tevsüz: hilesiz (Elmalı, 2022, s. 468) (*bk. armaksız*)

tez: yüksek yer, tepe (Gulcalı, 2021, s. 528)

(*tez* sözünün “yüksek yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz / idiz*; “tepe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kötki*)

tez-: kaçmak, uzaklaşmak (Tokyürek, 2018, s. 942) (*bk. adırıl- / adral- / adrıl-*)

tezek: tezek, kuş pisliği (T. Tekin, 2013, s. 62)

(*tezek* sözünün “tezek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıg*)

tı: (< *Çin. ting*) sağlam, muhkem (Berbercan, 2016, s. 133); daima (Tokyürek, 2018, s. 947)

(*tı* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*; “daima” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “muhkem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ornaglıg*)

tıd-: engel olmak, alıkoymak, durdurmak (Özbay, 2019, s. 154); engellemek, mâni olmak (Keskin, 2022, s. 737); önlemek (Çetin, 2020a, s. 295); tahdit etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 475)

(*tıd-* sözünün “engellemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adart-*; “durdurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “önlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kes-*; “alıkoymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sergür-*)

tıdıg: engel, mâni (Gulcalı, 2021, s. 528); mânia (Ş. Tekin, 2019b, s. 475)

(*tıdıg* sözünün “engel, mânia” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*; “mâni” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *antıraq*)

tıdıgsız: engelsiz (Tokyürek, 2018, s. 947); mâniasız (Ş. Tekin, 2019b, s. 475)

(*tıdıgsız* sözünün “engelsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkaksız*)

tutugsuz: mâniasız, engelsiz (Ölmez, 1991, s. 117)

tıdıg-sız tutug-suz arıg süz-ük neçe buyan edgü kılınç-larım <bar> erser...
“Engelsiz, mâniasız, temiz-pak ne kadar iyi davranışlarım (var) ise...” (AY-III/169.22, 170.1) (Ölmez, 1991, s. 56)

tıdıl-: uzaklaştırılmak, vazgeçirilmek; engellenmek, mâni olunmak; vazgeçmek, kaçınmak (Elmalı, 2022, s. 470); alıkoyulmak (Gulcalı, 2021, s. 528); bırakmak, sıyrılmak (Çetin, 2020a, s. 295)

(*tıdıl-* sözünün “vazgeçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “bırakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıd-*)

tıdıl- “engellenmek, kaçınmak”

tıdın-: alıkonulmak, engellenmek, durdurulmak (Özbay, 2019, s. 154); kaçınmak (Tokyürek, 2018, s. 947)

odgurak tıdılmadın kelgey “Açık bir şekilde engellenmeden gelecek” (DAS/2412) (Elmalı, 2022, s. 152, 261)

alkışım(ı)z ötüğümüz t(ä)ñrikä arıgın t(ä)gmädi ärsär nä yerdä tıdıntı tutuntı ärsär... “Övgülerimiz, dualarımız tanrıya temiz (bir biçimde) ulaşmadıysa (her) nerede engele takıldıysa...” (HU/254-256) (Özbay, 2019, s. 87, 94)

tıdın-: alıkonulmak, engellenmek, durdurulmak (Özbay, 2019, s. 154); durmak (Gulcalı, 2021, s. 528); kaçınmak, sakınmak (Tokyürek, 2018, s. 947)

(*tıdın-* sözünün “sakınmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*; “engellenmek, kaçınmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tıdıl-*)

tıgrak: (“*katıg*” ile birlikte) diri (Elmalı, 2022, s. 470) (*bk. isig*)

tık-: kaplamak, kapatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 475); tıkmak, sokmak (Elmalı, 2022, s. 470)

(*tık-* sözünün “sokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*; “kaplamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köşit-*; “kapatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ört-* / *ürt-*)

tılangurmak / tılañurmak: etkili ve güzel konuşma, belagat, hitabet (Gulcalı, 2021, s. 528); güzel konuşmak; tartışmak (Ölmez, 1991, s. 114); güzel konuşma (Çetin, 2020a, s. 295)

tılañu: engelsiz, güzel konuşma (Çetin, 2020a, s. 295)

tılañurmak *erkligi sarasvati atl(ı)g t(e)ñri kızın ögeyin anıñ edgüsin* “Güzel konuşma gücüne sahip Sarasvati adlı tanrıçayı, onun iyiliğini öveyim” (AY-VII/715-717) (Çetin, 2020a, s. 195, 225)

eşidmişig tutdaçig tetik tılañu kılmakın yagız yerniñ yüüzinte kamagta başdın kılur siz “Duyan(lar)ın, (öğretinin gereklerini) yerine getirenlerin zeki olmasını ve güzel konuşmasını sağlayarak bütün yeryüzünde (onları) en üstün kılsanız” (AY-VII/811-815) (Çetin, 2020a, s. 203-204, 226)

tılañu: engelsiz, güzel konuşma (Çetin, 2020a, s. 295)

(*tılañu* sözünün “güzel konuşma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tılangurmak / tılañurmak*)

tıltag: sebep, neden; ilgili olay (Elmalı, 2022, s. 471)⁸⁴

(*tıltag* sözünün “sebep, neden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avant*)

tıltaglıg: sebepli, nedenli (Tokyürek, 2018, s. 948)

(*tıltaglıg* sözünün “sebepli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avantlıg*)

tıltagsız: sebepsiz, nedensiz (Wilkens, 2021, s. 713)

⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ülkü Polat, *Eski Uygur Türkçesinde Sebep Bildiren Tıltag ve Ugur Sözleri Hakkında*, *Türkbilig*, (39), 81-94.

(*tiltagsız* sözünün “sebepsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avantsız*)

tıltan-: bir şeyi bahane etmek, bahane bulmak (Özbay, 2019, s. 154) (*bk. şılta-*)

tın: soluk, nefes, can (Hamilton, 2020, s. 182); ruh (Elmalı, 2022, s. 471)

(*tın* sözünün “ruh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etöz / et-öz / et’öz / etüz*; “can” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*)

tintura: nefes (Tokyürek, 2018, s. 952)

b(ä)kläp altın bölöktäki tının tartguluk “Tutup alt bölümdeki nefesini çekecektir” (ABİT/1222) (Karaayak, 2021, s. 175, 319)

tintura ök üküş sakınçnıy yöründäki ärür “Nefes, pek çok düşüncenin tedavisidir” (AY-IV/1495-1497) (Tokyürek, 2018, s. 424, 581)

tın-: nefes almak, dinlenmek (Gulcalı, 2021, s. 528); soluk almak (Hamilton, 2020, s. 182)

(*tın-* sözünün “dinlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arukla-*)

tınç: dinç, huzur, rahat (Ayazlı, 2012, s. 346); rahatlık (Çetin, 2020b, s. 473)

(*tınç* sözünün “huzur, rahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “dinç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aruksuz*; “rahatlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *enç / inç*)

tınık-: canlandırmak (Berbercan, 2016, s. 134)

tirgür-: diriltmek, canlandırmak (Berbercan, 2016, s. 135)

bodunun karasın emlep öñedtiler tınıkdılar ötrü... “Halkı tedavi edip kurtarıp tekrar canlandırdığı için...” (OB/14.16-17) (Berbercan, 2016, s. 48, 67)

timin ök anıy atı bolur tirgürteçi erür tip “(Bu şekilde uygularsa, o hekimin) adı derhal diriltici olur denmiş” (OB/11.5-6) (Berbercan, 2016, s. 45, 64)

tınlag / tınlıg / tınl(i)g: canlı, varlık, yaratık (Elmalı, 2022, s. 471); insan (Ş. Tekin, 2019a, s. 49); yaşayan (Keskin, 2022, s. 737); canlı varlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 475); mahluk (Ölmez, 1991, s. 114)

(*tınlag / tınlıg / tınl(i)g* sözünün “varlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bolmak*; “canlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*; “insan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eren*; “yaşayan, yaratık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *özlüg*)

tınlag / tınlıg / tınl(ı)g “canlı varlık, mahluk”

turalıg: canlı, mahluk (Özbay, 2019, s. 154)

yalañuk: canlı varlık; insan (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

tınlıglarka adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evçi körkin körtgürü nomlayur kutgarur “Canlı varlıklara, çeşitli, meşhur, hakim, asil, saygıdeğer, erkek ve kadınlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır” (KİP/138-139) (Ş. Tekin, 2019a, s. 15, 22)

ymä näçä üküş tınl(ı)g(ı)g tural(ı)g(ı)g ölürdümüz ärsär... “Yine ne kadar çok canlıyı öldürdüysek...” (HU/147-149) (Özbay, 2019, s. 84, 93)

kop kamağ yalañuklar kögüzin yarutır siz “Canlı varlıkların bütün hepsinin kavrama (gücünü) aydınlatırsınız” (KİP/198-199) (Ş. Tekin, 2019a, s. 17, 24)

tınlaguçı: dinleyen, dinleyici (Elmalı, 2022, s. 471)

(*tınlaguçı* sözünün “dinleyici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nigoşak*; “dinleyen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şravak*)

tınlan-: dirilmek, ayılmak, nefes almak (Gulcalı, 2021, s. 528)

(*tınlan-* sözünün “ayılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öglen-*)

tiril-: dirilmek, canlanmak (T. Tekin, 2013, s. 62)

kulut alıp sogık suv, bükürdüm saçdım olarka, ötrü temin azk(ı)ya öglänü tınlanu tögindilär “Kulunuz soğuk su alıp onlara saçtım ve bunun üzerine/ancak biraz ayıldılar” (AY-X/814-816) (Gulcalı, 2021, s. 200-201, 273)

ol emgekke ölüp ikile tirilürler “Bu acıdan ölüp yeniden dirilirler” (Maytr./82.16-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 151, 254)

tınl(ı)gsız: kimsesiz, boş, canlısız (Ölmez, 1991, s. 114)

(*tınl(ı)gsız* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “kimsesiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kişisiz*)

yaşaglısız: canlı bulunmayan, insansız, yaratıksız, boş, ‘canlısız’ (Ölmez, 1991, s. 123)

mensiz kişi-siz tınl(ı)g-sız yaşag-lı-sız üz-e y(a)rlıkançuçı b(e)lgü töz-lüg nom-lar-ta töz üz-e tutsar... “İnsansız, canlısız ve acıyıcı, belirti esaslı öğretilerde yaradılış ile tutsa...” (AY-III/145.16-18) (Ölmez, 1991, s. 38)

tınmaksızın: sürekli olarak (Karaayak, 2021, s. 797) (*bk. sönmeksizin*)

tınsıra-: nefesi kesilmek, kendinden geçmek (Gulcalı, 2021, s. 529)

(*tınsıra-* sözünün “kendinden geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögsire-*)

tınsız: nefessiz, baygın (Gulcalı, 2021, s. 529)

(*tınsız* sözünün “baygın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögsiz / ögsüz*)

tıntura: hava, esin, seher yeli; nefes (Özbay, 2019, s. 154)

(*tıntura* sözünün “nefes” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tın*)

tıñ: ses (Ayazlı, 2012, s. 346); ses seda (Elmalı, 2022, s. 471)

(*tıñ* sözünün “ses” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akşar*)

tıñla-: dinlemek, işitmek, kulak vermek (Gulcalı, 2021, s. 529)

(*tıñla-* sözünün “dinlemek, işitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşid- / eşit- / işid-*)

tısız: fâni, çürük (Tokyürek, 2018, s. 952)

(*tısız* sözünün “çürük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*; “fâni” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*)

tıt-: parçalamak, yok etmek (Keskin, 2022, s. 737)

(*tıt-* sözünün “yok etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*)

tütün-: yolunmak, parçalanmak (T. Tekin, 2013, s. 62)

(*tütün-* sözünün “parçalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın-*; “yolunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *suçulun-*)

tıtsı: (<Çin. *ti-tsü*) talebe (Ş. Tekin, 2019b, s. 476) (*bk. şabi*)

tigilig / tikilig: gürültülü, çınlayan (Gulcalı, 2021, s. 529); yüksek sesli (Elmalı, 2022, s. 472)

(*tigilig / tikilig* sözünün “çınlayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etinlig*)

yañkulug: akseden, çınlayan, sesli, gürültülü (Elmalı, 2022, s. 490)

[... y]avlak **tikilig yañkulug** ün “Fena gürültülü (bir şekilde) yansıyan ses...” (DAS/2569) (Elmalı, 2022, s. 158, 263)

tigirtsiz: hareketsiz, kımıltısız, sakın, sessiz (Ölmez, 1991, s. 115)

(*tigirtsiz* sözünün “sakın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “sessiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal* / *amıl*; “hareketsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etigsiz* / *itigsiz*; “kımıltısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapırtısız*)

tigme: denen, denilen, diye adlandırılan, adı verilen, adlı (Ölmez, 1991, s. 115)

(*tigme* sözünün “denen, denilen, diye adlandırılan, adlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag* / *atlıg* / *atl(ı)g*)

tijit: [*< Toh.A/B (?) < Skr. desita*] tövbe, günah çıkarma, af, bağış dileme (Ölmez, 1991, s. 115); bağış (Ş. Tekin, 2019b, s. 477)

(*tijit* sözünün “tövbe, günah çıkarma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *huastuanift*; “af” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kşanti*)

tik-: 1. takmak, yerleştirmek (Elmalı, 2022, s. 471); yukarı kaldırmak (Ölmez, 1991, s. 115); 2. sokmak, ısırmak (Elmalı, 2022, s. 472); batırmak (Gulcalı, 2021, s. 529)

[*tik-* sözünün “tutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (*I*); “batırmak, sokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batur-*; “yukarı kaldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalıt-*; “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “ısırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tala-*]

tiki: (“*çogı*” ile birlikte) gürültü patırtı (Elmalı, 2022, s. 472); ses, gürültü (Çetin, 2020a, s. 295)

(*tiki* sözünün “ses” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akşar*; “gürültü, gürültü patırtı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogı* / *çugı*)

tikig: sancı; maraz (Berbercan, 2016, s. 134); kaşıntı (Elmalı, 2022, s. 472)

(*tikig* sözünün “sancı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrımak*)

tikigsiz: hastalısız (Çetin, 2020b, s. 473) (*bk. agrıgsız*)

tikim: yüksek (Çetin, 2020a, s. 295) (*bk. ediz* / *idiz*)

tikisiz: gürültüsüz, sakın (Çetin, 2020a, s. 295); sessiz (Elmalı, 2022, s. 472)

(*tikisiz* sözünün “sakin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “sessiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*; “gürültüsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogısız*)

tikiş-: itişmek, vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 477)

(*tikiş-* sözünün “vuruşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sançış-*)

til-: dilmek, kesmek, dilimlemek (Elmalı, 2022, s. 472)

(*til-* sözünün “kesmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıç-* / *biç-*)

tile-: çok istemek, dilemek, aramak, istemek (Hamilton, 2020, s. 182); arzu etmek (T. Tekin, 2013, s. 62)

(*tile-* sözünün “arzu etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amran-*; “istemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıt-*; “aramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baktukla-*; “dilemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kol-*)

tilek: dilek, arzu (Çetin, 2020b, s. 474); istek (Çetin, 2020a, s. 296)

(*tilek* sözünün “arzu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*; “istek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*; “dilek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köñül / köñl*)

tileklig: istekli, dilekli (Ayazlı, 2012, s. 347); dileyen (Gulcalı, 2021, s. 529)

(*tileklig* sözünün “istekli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışığ*)

tiler: böcek, çekirge (Tokyürek, 2018, s. 952)

(*tiler* sözünün “böcek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *konguz / koñuz*)

tilet-: aratmak, istetmek (Gulcalı, 2021, s. 529) (*bk. istet-*)

tilgen: 1. tekerlek, çark, çember (Elmalı, 2022, s. 472); 2. uzuv, organ (Berbercan, 2016, s. 134)

[*tilgen* sözünün “tekerlek, çark” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çakır / çakir / çak(i)r / çkr / çakr / çkar*; “çember” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katake*; “organ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın (II)*]

yüzegü: organ, uzuv (Elmalı, 2022, s. 501)

töpülerin 'engitdürüp biş tilgen-in yir-ke tegürüp yinçürü töpün yükünüp üç yol-ı ongarula tegzinip kitip birtin singlar olurdılar “Başlarını eğip beş uzuv(lar)ını yere değdirip secde ederek baş aşağı eğilip, üç kere sağa dönüp, gidip sağ tarafa oturdular” (AY-III/131.13-17) (Ölmez, 1991, s. 23)

yüz yüzegüsinte mar(i)malarında barça ölüm yadılıp anta'ok ög içginur “İç ve dış organlarında ölüm yayıldıkça şuuru dağılır” (DAS/613-614) (Elmalı, 2022, s. 86, 240)

tintsuisiz: [*< Çin. tián zū + T. (+sXz)*] vergisiz (Keskin, 2022, s. 738) (bk. *birtsiz*)

tirazug: (*< O.Far. tarâzû ~ tarazug*) terazi, tartı (Ölmez, 1991, s. 115)

(*tirazug* sözünün “tartı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teng / teŋ*)

tirgür-: diriltmek; can vermek, canlandırmak (Özbay, 2019, s. 154)

(*tirgür-* sözünün “canlandırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tınk-*)

tirig: diri, sağ, canlı (Çetin, 2020b, s. 474)

(*tirig* sözünün “sağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esen / asan*; “diri, canlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*)

tiril-: dirilmek, canlanmak (T. Tekin, 2013, s. 62); yaşamak (Elmalı, 2022, s. 472)

(*tiril-* sözünün “yaşamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *olor- / olur-*; “dirilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tınlan-*)

tirilteçi: dirilen, kalan (Keskin, 2022, s. 739)

(*tirilteçi* sözünün “kalan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şizta*)

tirkiş: elçi, haberci (Elmalı, 2022, s. 472)

(*tirkiş* sözünün “haberci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkış*; “elçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elçi / ilç*)

tişi: dişi, kadın (Tokyürek, 2018, s. 953)

(*tişi* sözünün “kadın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ebçi* / *evçi*)

tişürim: yumak, top (Keskin, 2022, s. 739)

yumgak: yumak (Ş. Tekin, 2019b, s. 514)

on yeti tişüri-m böz berälim “On yedi yumak böz verelim” (HB/Çeş84.11) (Keskin, 2022, s. 321, 463)

yumgaklarig buza butarlayu ... “Yumakları bozarak, parçalayarak ...” (Maytr./67.9) (Ş. Tekin, 2019b, s. 126, 240)

titin-: didinmek, çabalamak (Keskin, 2022, s. 739)

(*titin-* sözünün “çabalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kataglan-* / *katıgılan-*)

titir: dişi deve (T. Tekin, 2013, s. 62) (*bk. iñen*)

titmek: terk etme, vazgeçme, bırakma (Gulcalı, 2021, s. 530)

(*titmek* sözünün “bırakma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kodmak*; “vazgeçme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kodug*)

titre-: titremek, sarsılmak (Elmalı, 2022, s. 473)

(*titre-* sözünün “titremek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bez-*; “sarsılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ırgal-*)

titret-: titretmek (Wilkens, 2021, s. 724) (*bk. tebret-/tepret-*)

titrüm / tütrüm: 1. kesin, kati (Ş. Tekin, 2019b, s. 478); 2. derin, keskin (Ayazlı, 2012, s. 352); derin (anlamlı için) (Ölmez, 1991, s. 118)

(*titrüm / tütrüm* sözünün “kesin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çınkaru*; “derin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “keskin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iti* / *yiti* / *y(i)ti* / *yitti*; “derin (anlamlı için)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teriñ/tiriñ*)

utgurak: kati (Ş. Tekin, 2019b, s. 493)

titrüm t(erin) koduru ukmasar men kurtu(maz men) “Kesin ve derin (bir biçimde) nüfuz ederek anlamasam kurtulamam” (Maytr./96.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 168, 263)

utgurak uka yarlıkar erdi “Kati olarak haşmetle anlar idi” (Maytr./4.22) (Ş. Tekin, 2019b, s. 46, 191)

tiz-: dizmek, sıralamak, bir araya getirmek (Çetin, 2020a, s. 296); dizilmek (Elmalı, 2022, s. 473); yerleştirmek (Çetin, 2020b, s. 474)

(*tiz-* sözünün “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “dizmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tev-*; “bir araya getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdi-*)

tizig: dizi, sıra (Tokyürek, 2018, s. 953); art arda dizilmiş nesneler bütünü (Çetin, 2020b, s. 474); silsile; gerdanlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 478); teşhizat, donanım (Gulcalı, 2021, s. 530); gereç; süs, takı (Karaayak, 2021, s. 798)

(*tizig* sözünün “süs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bediz*; “donanım, takı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig* / *itig*; “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin* / *ey(i)n* / *iyin*; “dizi, silsile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezig*; “gerdanlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küntegü*)

tizig “teşhizat, gereç”

yaratag / yaratıg / yartag: süs, teşhizat (Ş. Tekin, 2019b, s. 503)

yevig: süs; teşhizat (Çetin, 2020b, s. 489); gereç (Karaayak, 2021, s. 833)

kamagta yeg adrok etig tümäg yevi[gläri tizig]läri üzä biz amtı alku ançulayu kälmişlärkä [alku]ka barça tapıg udug kılur biz “Hepsinden daha iyi süs araçları ve gereçleri ile biz şimdi, hepsi bu şekilde gelenlere, (onların) bütün hepsine saygı gösteririz” (ABİT/170-172) (Karaayak, 2021, s. 75, 236-237)

eren işilerke kedgü tonagu itig yaratag yivig tizig ed tavar üzüksüz e(gs)üksüz kergeksiz bolurlar “Erkek ve kadınlar için giyilecek, takılacak süs gibi şeyler daima lüzumsuz olur” (Maytr./31.1-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 80, 211)

tiziglig: gerdanlık, değerli taşlardan yapılan kolye (Gulcalı, 2021, s. 530)

(*tiziglig* sözünün “gerdanlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küntegü*)

tod: değersiz, kötü, ucuz (Elmalı, 2022, s. 473); sefil; şerefsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 478)

[*tod* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “sefil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg* / *ayıg* / *añıg*; “değersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ* (I); “şerefsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayagsız*]

tod “ucuz”

uçuz: değersiz, ucuz (Ayazlı, 2012, s. 353)

yinik: alçak (kötü), hafif, ucuz (Berbercan, 2016, s. 148)

*öztä örükilärniñ basınçın ayınçın öztä kodıklarıñ **todın uçuzın** ayıg ögli yagılarnıñ örlätmäkin ämgätmäkin kop törlügin särärlär särinürlär* “Özdeki yüceliğin baskısı ve korkusu (ile) özdeki aşağılılığın sefilliği ve kötü düşünen düşmanların kızdırması(na ve) ızdırap çektirmesine her türlü sabrederler” (AY-IV/651-655) (Tokyürek, 2018, s. 368-369, 570)

*yig otaçı bahşı üze **yinik** köñül turgursar...* “(Kim) en iyi hekim üzerine kötü düşünce izhar ederse...” (OB/11.8-9) (Berbercan, 2016, s. 45, 64)

tod-: doymak (Ş. Tekin, 2019b, s. 478) (*bk. kan-*)

todgur-: doyurmak (Berbercan, 2016, s. 135) (*bk. aşıa-*)

todunçsuz: doyumsuz (Wilkens, 2021, s. 725); doymaz; utanmaz, ahlaksız (Özbay, 2019, s. 154)

(*todunçsuz* sözünün “ahlaksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*; “doyumsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kanınçsuz*)

todunçsuz “utanmaz”

utun: kötü, hayırsız, utanmaz, arsız (Elmalı, 2022, s. 484)

uvutsuz: ahlaksız, utanmaz (Özbay, 2019, s. 155)

todunçsuz uvutsuz suk yäk s(ä)viginçä yorıduk üçün y(a)vlak yergärü barır “Utanmaz, ahlaksız, şeytani hırsların hevesine daldığı için kötü yere (şeytanın yerine) doğru gider” (HU/340-342) (Özbay, 2019, s. 90, 95)

*biltim seniñ **utun** rakşas-a tevin küirin belgürtmiş kılınçıñ [...]* “(Sen olduğunu hemen) anladım. Ey, utanmaz şeytan! Senin hile ve aldatma ile ortaya koyduğun işlerin...” (DAS/3656-3657) (Elmalı, 2022, s. 194, 276-277)

todur-: doyurmak, kandırmak, tatmin etmek (Ölmez, 1991, s. 115)

(*todur-* sözünün “doyurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşıa-*; “kandırmak, tatmin etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kandur-* / *kantur-*)

tog / toog / tug / tuug: tuğ, bayrak (Çetin, 2020a, s. 297); sancak (Karaayak, 2021, s. 805); alem (Ölmez, 1991, s. 117)

(*tog / toog / tug / tuug* sözünün “bayrak, sancak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bra / pra*)

tog: iyice, tamamen (Çetin, 2020b, s. 474)

(*tog* sözünün “tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*)

tog- / tug-: doğmak, dünyaya gelmek; (güneş) doğmak, ortaya çıkmak (Elmalı, 2022, s. 473); oluşmak, meydana gelmek (Ölmez, 1991, s. 117)

(*tog- / tug-* sözünün “ortaya çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgür-* / *b(e)lgür-*; “(güneş) doğmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ön-*; “meydana gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “oluşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *örüt-* / *örüt-*)

tog- / tug- “doğmak”

tör(ü)-: türemek, doğmak, meydana gelmek, oluşmak (Ölmez, 1991, s. 116)

şlokug okıp sözlöp suk[av]ati uluşta tuggalı küsemiş tilämiş kârgäk
“Manzumeyi okuyup Sukhāvātī ülkesinde doğmayı istemelidir, arzu etmelidir”
(ABİT/489-490) (Karaayak, 2021, s. 105, 264-265)

toga: hastalık (Berbercan, 2016, s. 135); kör (Ş. Tekin, 2019b, s. 479)

(*toga* sözünün “hastalık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag* / *agrig*; “kör” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *közsüz*)

togan: doğan, şahin (T. Tekin, 2013, s. 62) (*bk. laçın*)

togara: (<< *Skr. tagara*) fesleğen, reyhan (Çetin, 2020a, s. 296) (*bk. ezragunçuvut*)

togasız: hastaliksız (Wilkins, 2021, s. 725) (*bk. agrıgsız*)

togmak / tugmak: doğma, doğuş (Ş. Tekin, 2019b, s. 479); doğum (Ayazlı, 2012, s. 349); dünyaya gelme (Ölmez, 1991, s. 117)

(*togmak / tugmak* sözünün “doğum” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sanbavi*)

togum: doğum, doğma (Elmalı, 2022, s. 473)

tuggu: doğum, doğma (Karaayak, 2021, s. 802)

karımak iglemekniñ tıtağı üçünü togmak titir “İhtiyarlamak ve hastalanmanın sebebi, nedeni doğmaktır” (Maytr./41.2-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 93, 218)

tınl(i)g]lar toguu üze erklig bolur[lar] “Canlılar doğumla güçlü olurlar” (DAS/4052-4053) (Elmalı, 2022, s. 208, 281)

burhan uluşinta tugguka köñül ... “Buddhalar ülkesinde doğmaya gönül ...”
(ABİT/762) (Karaayak, 2021, s. 131, 287)

tograk: kavak, ağaç (T. Tekin, 2013, s. 62)

(*tograk* sözünün “ağaç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *abirus*;
“kavak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *terek*)

togrul-: doğrulmak, kesilmek (Elmalı, 2022, s. 473)

(*togrul-* sözünün “kesilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
bıçıl-)

toguçkiya: çocukcağız, yavrucak (Elmalı, 2022, s. 473)

(*toguçkiya* sözünün “yavrucak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
atayk(ı)ya; “çocukcağız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogulkıya*)

togum / tugum: doğum, doğma (Elmalı, 2022, s. 473); oluşum (Kılıç Cengiz, 2021,
s. 367)

(*togum / tugum* sözünün “doğum” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için
bk. *sanbavi*; “doğma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *togmak /*
tugmak)

utpati: (<< *Skr. utpatti*) oluşum (Karaayak, 2021, s. 815)

togumlug / tugumlug: doğumlu, doğuran, annelik özelliğine sahip, anne (Elmalı,
2022, s. 473)

(*togumlug / tugumlug* sözünün “anne” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler
için bk. *ana*)

togur- / tugur-: doğurmak, dünyaya getirmek (Elmalı, 2022, s. 473); yaratmak
(Karaayak, 2021, s. 803)

(*togur- / tugur-* sözünün “doğurmak, dünyaya getirmek” anlamıyla eş anlamlı
olan söz / sözler için bk. *kelür-*; “yaratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler
için bk. *et- / it-*)

toguru: doğru, hatasız (Keskin, 2022, s. 740)

(*toguru* sözünün “hatasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
egsüksiz / egsüksüz / eksüksüz; “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
çın)

tok: tok, aç olmayan (Çetin, 2020b, s. 474)

(*tok* sözünün “tok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açsız*)

tokı- / toku-: vurmak, dokunmak, (davul vb.) çalmak (Ölmez, 1991, s. 115); çalmak; dövmek, vurmak, parçalamak (Elmalı, 2022, s. 474); çakmak, mihlamak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366); çırpamak (Gulcalı, 2021, s. 530); batırmak (gemi vb.) (Ş. Tekin, 2019a, s. 50); (rüzgâr) çıkmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 479)

(*tokı- / toku-* sözünün “çalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atız- / etiz- / ıtız-*; “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*; “dokunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bürt-*; “çakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çak-*; “vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çal-*; “(rüzgâr) çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kel-*; “çırpamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *silk-*)

tokı- / toku- “dövmek”

tonla-: (“*tokı-*” ile birlikte) vurmak, dövmek (Elmalı, 2022, s. 474)

ur-: vurmak, dövmek; yüklemek (T. Tekin, 2013, s. 64)

çandal süsgünke urup tokıyu tonlayu ıdtı tarta oğlının adırıp eltü bardılar
“Cellat, sırtına vurarak, (onu) döverek ve (onun) canını acıtarak (aşçıyı oğlundan) uzaklaştırdı. (Aşçıyı) çekerek oğlundan ayırıp götürdüler”
(DAS/3157-3159) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

tokılığ / tokırlık: güzel, yakışıklı, hoş (Gulcalı, 2021, s. 531); zarif, narin (Çetin, 2020a, s. 296); görkemli (Karaayak, 2021, s. 798)

(*tokılığ / tokırlık* sözünün “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “narin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ılınçga*; “zarif” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inçge / inçke / yinçge / yinçke*; “görmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körkle*; “yakışıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körklig / körklüg*; “hoş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kövşek*)

tokımak: vurma, dokunma, acıtma (Ölmez, 1991, s. 115)

urmak: vurma, acı çektirme (Ölmez, 1991, s. 120)

adın-larığ sökmek tokımak urmak “Başkalarını azarlamak, dövmek, (onlara) vurmak” (AY-III/180.22-23) (Ölmez, 1991, s. 65)

tokış-: vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 479) (*bk. sançış-*)

toku: 1. merasim, tören, gelenek (Gulcalı, 2021, s. 531); 2. kanun, töre (Elmalı, 2022, s. 474); âdet (Ş. Tekin, 2019b, s. 479)

(*toku* sözünün “töre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızıg*; “kanun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nom*; “âdet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögeretig* / *öğretig*)

toku “merasim, tören”

törö: yasa, öğreti, akide; merasim (Gulcalı, 2021, s. 532)

yimki: tören, merasim, ayin (Özbay, 2019, s. 156)

ulug törlüg törön tokun ağır ayag tapıg udug kılilar “Büyük (bir) tören ile (ona) saygı gösterip uğurladılar” (AY-X/529-531) (Gulcalı, 2021, s. 180, 269)

y(i)mki bağak alkış ç(a)hşap(a)t nomça töröçä tutu umad(i)m(i)z ärsär... “Yimki törenlerini, orucu, ibadeti, emirleri dinî öğretiye uygun olarak yapamadıysak...” (HU/368-370) (Özbay, 2019, s. 91, 95)

tokulug: (“*törülüg*” ile birlikte) adil, faziletli, töreye uyan (Elmalı, 2022, s. 474)

(*tokulug* sözünün “faziletli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edremliĝ* / *erdemliĝ*)

törülüg: adaletli, nizamlı, faziletli, töreye uyan (Elmalı, 2022, s. 476)

ol y(i)me elig beg y(a)rlıkançuçı köñülüg törülüg tokulug erip uzun turkaru burhan kut(i)lg edgüliĝ törüde kataglanur erti “Yine o hükümdar merhametle, adaletle, daima Buda kutsallığı ve iyi töre üzerine (ülkesini yönetmeye) gayret ederdi” (DAS/2755-2758) (Elmalı, 2022, s. 164, 266)

tokusuz: (“*törüsüz*” ile birlikte) çirkin, ahlaksız (Elmalı, 2022, s. 474)

(*tokusuz* sözünün “ahlaksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*; “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*)

tol-: dolmak, doluşmak, doldurmak (Hamilton, 2020, s. 183)

(*tol-* sözünün “doldurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kemiş-*)

tolgag / tolgak / tolkak: sancı, acı, ızdırap (Gulcalı, 2021, s. 531); sıkıntı, dert, keder (Çetin, 2020a, s. 296); azap (Ayazlı, 2012, s. 347); eziyet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

[*tolgag* / *tolgak* / *tolkak* sözünün “acı, ızdırap, sıkıntı, keder, eziyet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ* / *açag*; “azap” anlamıyla eş

anamlı olan söz / sözler için bk. *kın (III)*; “dert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuş / buşuş*]

tolgaglıg / tolgaklıg: sancılı, kederli, ızdıraplı, zavallı (Gulcalı, 2021, s. 531); sefil, acılı, sıkıntılı (Ölmez, 1991, s. 115)

(*tolgaglıg / tolgaklıg* sözünün “zavallı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anaz*; “kederli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşlug*; “sıkıntılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “sefil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / ańıg*; “acılı, ızdıraplı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgeklig*)

tolgaksız: kedersiz, sıkıntısız (Ayazlı, 2012, s. 347); ızdırapsız, zahmetsiz (Çetin, 2020b, s. 474)

(*tolgaksız* sözünün “sıkıntısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adasız*; “kedersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuşsuz*; “ızdırapsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çolmaksız*; “zahmetsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgeksiz*)

tolgan-: (“*ulın-*” ile birlikte) kıvrılmak (Elmalı, 2022, s. 474)

ulın-: (“*tolgan-*” ile birlikte) kıvrılmak (Elmalı, 2022, s. 482)

yinçe belin ulınıp tolganıp tözün yumşak oğlagu adakın akuru akuru mañın yoriyur “İnce beliyle kıvrıla kıvrıla; zarif, yumuşak ayaklarıyla yavaş yavaş adım atarak yürüyordu” (DAS/3819-3821) (Elmalı, 2022, s. 200, 278)

tolgur-: tamamlamak, hazır bulundurmak (Karaayak, 2021, s. 798)

(*tolgur-* sözünün “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*)

toşgur-: hazır bulundurmak, tamamlamak (Karaayak, 2021, s. 799)

alkunı barça tolgurgalı toşg[ur]galı nom kapıgı ülgülänçsiz ol kut kolunu täginür m(ä)n “Bütün hepsini tamamlayacak (ve) hazır bulunduracak (olan) öğreti kapısının ölçülemeyen o mutluluğunu isterim” (ABİT/84-85) (Karaayak, 2021, s. 67, 229)

tolı: etraf, çevre (Özbay, 2019, s. 154)

[*tolı* sözünün “çevre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (I)*; “etraf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegre*]

tolın-: dolaşmak, dönmek (Karaayak, 2021, s. 798)

(*tolin-* sözünün “dönmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtarıl-* / *aktarıl-*; “dolaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kez-*)

tolkuk: deriden yapılma kap, tulum (Berbercan, 2016, s. 136)

(*tolkuk* sözünün “tulum” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kab* / *kap* / *kav*)

tolp: bütün, hep, tamamı (Tokyürek, 2018, s. 953) (*bk. alku*)

tolu / tolu: 1. dolu, boş olmayan (Çetin, 2020b, s. 474); hep, bütün (Ayazlı, 2012, s. 347); tam, tamam (Çetin, 2020a, s. 296); tam olarak, tamamıyla (Karaayak, 2021, s. 799); 2. seçkin, seçilmiş (Elmalı, 2022, s. 474)

(*tolu / tolu* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “seçkin, seçilmiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ* / *adınısığ*; “tam olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlıg*; “hep, bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*)

tolu / tolu “tamam”

tük: tamam (Ş. Tekin, 2019b, s. 486)

tükel: tamamen, büsbütün, tam, tamam (Ayazlı, 2012, s. 351)

tüklüg: tamam (Ş. Tekin, 2019b, s. 486)

yapa: bütün, tamam (Keskin, 2022, s. 779)

altun kümüş idişlerte tolu mir sütte “Altın ve gümüş kâseleri bal (ve) sütle doldursun” (AY-VII/429-430) (Çetin, 2020a, s. 171, 221)

biz bilgetaluy şabi : ratna v(a)çir şabiniñ ötügiñe altınç aynıñ y(e)g(i)rmi törti küni bitiyü tolu bolı “Biz Bilge Taluy öğrenci, Ratna Vaçir adlı öğrencinin isteğiyle altıncı ayın yirmi dördüncü günü yazarak tamamladık” (AY-VII/930-933) (Çetin, 2020a, s. 213, 228)

çoğlug yalınlig tolu tükäl bolgay sizlär “Haşmetli ve eksiksiz olacaksınız” (AY-VI/213-214) (Ayazlı, 2012, s. 81, 169)

tüz y(a)pa “(Her şey) eşit, tamamen verilsin” (HB/BuYön19.11) (Keskin, 2022, s. 237, 429)

tolun: bütünlük, mükemmellik (Ayazlı, 2012, s. 347); tam, muhteşem, tamamlanmış (Tokyürek, 2018, s. 954); bütün, mükemmel (Elmalı, 2022, s. 474); tam yuvarlak, dolun (Gulcalı, 2021, s. 531)

(*tolun* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “mükemmel, mükemmellik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “muhteşem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *örki / örüki*)

tolunad-: bütünlemek, donanmak (Elmalı, 2022, s. 474)

(*tolunad-* sözünün “bütünlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büt-*; “donanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etin- / itin-*)

ton / toon: elbise, giysi, giyim, giyecek (Wilkins, 2021, s. 730); kaftan (Karaayak, 2021, s. 799)

(*ton / toon* sözünün “elbise” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çeşrek*; “giysi, giyim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kedim*)

tona-: donatmak; üstüne çekidüzen vermek (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

(*tona-* sözünün “donatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizet-*)

tonan-: giyinmek, donanmak (Çetin, 2020a, s. 296)

(*tonan-* sözünün “giyinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asın-*; “donanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etin- / itin-*)

tonandur-: giydirmek, donatmak (Çetin, 2020a, s. 296)

(*tonandur-* sözünün “donatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizet-*; “giydirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kedgirt-*)

tonangu: elbise (Ş. Tekin, 2019a, s. 50); sarınılacak şey (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

(*tonangu* sözünün “elbise” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çeşrek*)

tonluk: elbiselik, giyimlik (Keskin, 2022, s. 742)

yogluk: elbiselik (Keskin, 2022, s. 795)

tört ton-luk böz ötünü altım “Dört elbiselik bözü borç aldım” (HB/Borç34.3) (Keskin, 2022, s. 188, 411)

bir yogluk böz berzün “Bir elbiselik böz versin” (HB/BuYön30.6) (Keskin, 2022, s. 243, 432)

toñ: sağlam (Çetin, 2020b, s. 475) (bk. *esengü / esenü*)

toṇa: kahraman, yiğit (Tokyürek, 2018, s. 954); kudret (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

(*toṇa* sözünün “kahraman, yiğit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “kudret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*)

toṇalıg: kahraman; uzun ömürlü (Çetin, 2020b, s. 475)

(*toṇalıg* sözünün “kahraman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “uzun ömürlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *özlüg*)

toṇla-: dövmek, vurmak, kamçılamak (Wilkens, 2021, s. 732)

(*toṇla-* sözünün “vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çal-*; “dövmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tokı-* / *toku-*)

toṇtarıl-: çevrilmek, dönderilmek, yuvarlanmak (Ölmez, 1991, s. 116)

(*toṇtarıl-* sözünün “yuvarlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agına-* / *agna-*; “çevrilmek, dönderilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtarıl-* / *aktarıl-*)

toṇuz: domuz (Bang ve Gabain, 1931, s. 505); kurt (böcek) (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

(*toṇuz* sözünün “kurt (böcek)” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *konguz* / *koṇuz*; “domuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *lagzın*)

toopul- / topul-: nüfuz etmek, içine girmek, delmek (Tokyürek, 2018, s. 954); eşelemek, delip geçmek (Gulcalı, 2021, s. 531); delinmek (T. Tekin, 2013, s. 62); yığılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 480)

(*toopul-* / *topul-* sözünün “yığılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *av-*; “delmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oy-*; “delinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *telin-*)

toor / tor: (< Çin. *zhào*) file, ağ (Keskin, 2022, s. 743); tuzak (Elmalı, 2022, s. 475)

(*toor* / *tor* sözünün “file” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *lagsı*)

tuzak: tuzak (Elmalı, 2022, s. 478)

bo montag [yertinçüdeki] tnl(ı)glarka tor tuzak kim yaratdı [erki] “Bu (şekilde dünyadaki) canlılara tuzağı kim hazırladı (acaba)?” (DAS/2102-2103) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

topın-: delinmek, delik açılmak, yırtılmak (Hamilton, 2020, s. 184)

(*topın-* sözünün “yırtılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kiber-*; “delinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *telin-*)

toprak / tuprak: toprak (Ş. Tekin, 2019b, s. 480) (*bk. köstür*)

topulgak: (*Skr. musta*) kırkboğum, topalak (Çetin, 2020a, s. 296) (*bk. mukuytu*)

topulu: bütünüyle, tamamen (Çetin, 2020b, s. 475)

(*topulu* sözünün “tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*)

torku: ipek (Karaayak, 2021, s. 799)

yivek: ipek (Keskin, 2022, s. 794)

torku yip... “İpek ip...” (ABİT/1217) (Karaayak, 2021, s. 174, 319)

tso-so burhan-ka bir yiväk ton berz-ün “Buddha heykeline bir ipek elbise versin” (HB/Çeş84.14) (Keskin, 2022, s. 321, 463)

torpı: dana (Ş. Tekin, 2019b, s. 480) (*bk. buzagu*)

torug / toruk / turuk: zayıf, mecalsiz (Elmalı, 2022, s. 475)

(*torug / toruk / turuk* sözünün “zayıf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*)

tosgur- / toşgur-: tamamlamak, bitirmek, kavuşturmak, yetiştirmek (Tokyürek, 2018, s. 954); sokmak, doldurmak (Elmalı, 2022, s. 475); hazır bulundurmak (Karaayak, 2021, s. 799); yok etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 481)

(*tosgur- / toşgur-* sözünün “bitirmek, yok etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “yetiştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra-*; “sokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atur-*; “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*; “kavuşturmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavışur-* / *kavşur-*; “doldurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kemiş-*; “hazır bulundurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tolgur-*)

toş-: taşmak (Karaayak, 2021, s. 799) (*bk. taş-*)

toşgurt-: doldurtmak, tamamlatmak (Ölmez, 1991, s. 116)

(*toşgurt-* sözünün “tamamlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*)

toşguru: tamamıyla (Çetin, 2020b, s. 475) (*bk. barça*)

toy: 1. düğün, ziyafet, bayram (Elmalı, 2022, s. 475); toy, şenlik (Keskin, 2022, s. 744); 2. topluluk, grup (Karaayak, 2021, s. 799)

[toy sözünün “topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (II)*; “düğün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küden*]

toyın / toyun: (< Çin. *dao ren*) Budist rahip, rahip (Karaayak, 2021, s. 799); keşiş (Keskin, 2022, s. 744); Budist kimse (Gulcalı, 2021, s. 532)

(*toyın / toyun* sözünün “keşiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arji / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*; “rahip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşıcı / buşıcı / poşı-çı*)

toz: toz (Elmalı, 2022, s. 475); kayın kabuğu, ağaç kabuğu (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

(*toz* sözünün “toz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çurni*)

tök-: dökmek, saçmak (Özbay, 2019, s. 154)

(*tök-* sözünün “dökmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kud-*; “saçmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*)

tökül-: dökülmek, akmak (Gulcalı, 2021, s. 532) (*bk. ak-*)

töle-: ödemek (Keskin, 2022, s. 745) (*bk. büdker-*)

tölte-: döşemek, teçhiz etmek, sermek (Ayazlı, 2012, s. 348)

(*tölte-* sözünün “teçhiz etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et- / it-*)

töşe-: döşemek, sermek, yaymak (Ölmez, 1991, s. 116)

tüü törlüg äsriñü körklä hua çäçäklär töltäp... “Türlü türlü rengarenk güzel çiçekler döşeyip...” (AY-VI/271-273) (Ayazlı, 2012, s. 85, 169)

yiñçün yimişlik yirin tolu töşep “İncilerle koruluğu baştan başa döşer” (Maytr./52.1-2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 107, 228)

tölteglig: donatılmış (Karaayak, 2021, s. 799); döşeli (Tokyürek, 2018, s. 955); yastıklarla donatılmış, yastıklı, döşekli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

(*tölteglig* sözünün “donatılmış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etiglig / itiglig*)

tölük / tülük: cesaret, kuvvet, korkusuz (Tokyürek, 2018, s. 955); güç, dinçlik (Elmalı, 2022, s. 475)

(*tölük / tülük* sözünün “korkusuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*; “cesaret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buu*; “kuvvet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*)

tömke: hile, büyü (Ş. Tekin, 2019b, s. 481)

(*tömkeg* sözünün “hile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “büyü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arvış / avış*)

töni: boyunca, süresince, içinde (Gulcalı, 2021, s. 532)

(*töni* sözünün “süresince” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öze / üze*)

töñit-: eğmek, (başı) eğmek (Hamilton, 2020, s. 184)

(*töñit-* sözünün “eğmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emit-*)

töpö / töpü: 1. baş (Karaayak, 2021, s. 799); kafa (Çetin, 2020a, s. 296); tepe (Tokyürek, 2018, s. 955); kafanın üstü, bir şeyin üst kısmı 2. tepe (Gulcalı, 2021, s. 532)

[*töpö / töpü* sözünün “baş, kafa” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş (I)*; “tepe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kötki*]

törçi-: başlamak (Berbercan, 2016, s. 136); çıkmak, baş göstermek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366); ortaya çıkmak, nüksetmek (Çetin, 2020b, s. 475)

(*törçi-* sözünün “başlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*; “ortaya çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgür- / b(e)lgür-*)

töri- / törü- / tör(ü)-: türemek, doğmak, meydana gelmek, oluşmak (Ölmez, 1991, s. 116); ortaya çıkmak (Çetin, 2020b, s. 475); yaratılmak, oluşturulmak; biçimlenmek (Hamilton, 2020, s. 184)

(*töri- / törü- / tör(ü)-* sözünün “ortaya çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgür- / b(e)lgür-*; “yaratılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etil- / itil-*; “oluşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

örit- / *örüt-*; “meydana gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “doğmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tog-/tug-*)

töri- / *törü-* / *tör(ü)-* “oluşturulmak”

yaratın-: donanmak, süslenmek; yaratılmak, oluşturulmak (Ölmez, 1991, s. 122)

yer tǟŋri törümüştä bǟrü bay yemä bar yok ǟıgay yemä bar “Yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır” (PK/V.8, VI.1-2) (Hamilton, 2020, s. 33)

törlüg / türlüğ: tür, türlü, çeşit (Hamilton, 2020, s. 184); çeşitli, değişik (Ölmez, 1991, s. 118)

(*törlüg / türlüğ* sözünün “türlü, çeşitli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “değişik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*; “çeşit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “tür” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş / uguş*)

törö / törü: öğreti, yasa, esas, kaynak (Tokyürek, 2018, s. 956); töre, kanun, âdet, kural, davranış biçimi (Elmalı, 2022, s. 475); kural, nizam (Berbercan, 2016, s. 137); örfi hukuk (Keskin, 2022, s. 747); teamül (Ş. Tekin, 2019b, s. 482); kurumlar; gelenek ve görenekler, davranış kuralları, kamu düzeni (Hamilton, 2020, s. 184); akide; merasim (Gulcalı, 2021, s. 532); (dinî) tören (Çetin, 2020a, s. 297)

(*törö / törü* sözünün “öğreti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “akide” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *d(a)rm / darm / darma / dram / drm*; “esas” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş / uguş*; “kaynak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sanbavi*; “merasim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *toku*; “töre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızıg*; “nizam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılık*; “kanun, kural” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nom*; “âdet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögeretig / ögretig*)

törö / törü “yasa”

vap: (< Çin. *fǎ*) kanun, yasa (Keskin, 2022, s. 772)

yasa: [< Moğ. *ǰasa (ǰasay)*] yasa, kanun, nizam (Keskin, 2022, s. 783)

köni törüg [tutda]çı beg er bolsar çın [kert]ü el içinde bultukmaz [kıyık ka]mğı egri söz sav “Doğru yasayı uygulayacak bey doğru olursa ülkesinde kötü ve eğri söz bulunmaz” (AY-VIII/1612-1615) (Çetin, 2020b, s. 357, 385)

yasa-takı kıyın-ka tögir-m(ä)n “Yasadaki cezaya çarptırılırim” (HB/Çeş79.10-11) (Keskin, 2022, s. 316, 462)

törölüg / törülüg: yasalı, öğretili, töreli, yasal (Ölmez, 1991, s. 116); adaletli, nizamlı, faziletli, töreye uyan (Elmalı, 2022, s. 476); öğretiyeye uygun (Çetin, 2020b, s. 476); öğretiyeye sahip (Karaayak, 2021, s. 800); kanununa/kuralına tabi, ... esaslı (Gulcalı, 2021, s. 532)

(*törölüg / törülüg* sözünün “öğretili” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgutlug*; “faziletli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edremlig / erdemlig*; “töreye uyan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tokulug*)

tözlüg: esaslı, temelli (Ayazlı, 2012, s. 349)

tüplüg: esaslı (Tokyürek, 2018, s. 969)

yıltızlıg: esaslı (Karaayak, 2021, s. 835)

artamak buzulmak törölüg üçün ürüg uzatı artadı buzuldu “Yok olma/fâni yaradılışlı olduğu için (bu beden) daima çürüdü/yok oldu” (AY-X/199-201) (Gulcalı, 2021, s. 158, 265)

üç törlüg boşgut tözlüg nomlarıg okıtdaçı “Üç türlü talimat esaslı öğretileri okutacak(tır)” (AY-IV/1791-1792) (Tokyürek, 2018, s. 443, 584)

tüplügüg tüpsüzüg ömäzlär “Kökü ve köksüzü düşünmezler” (AY-IV/2198-2199) (Tokyürek, 2018, s. 469, 589)

etilmiş yaratılmış bir yıltızlıg... “Donatılmış (ve) süslenmiş bir esaslı...” (ABİT/1299) (Karaayak, 2021, s. 182, 325)

tört otuz: yirmi dört (Keskin, 2022, s. 747)

y(e)g(i)rmi tört: yirmi dört (Çetin, 2020a, s. 305)

tavışgan yıl biry(e)g(i)rminç ay tört otuz-ka kulutı s(a)msınđu tutuñ tutuñ bitidim bitidim “Tavşan yılı on birinci ayın yirmi dördünde Kulutı S(a)msınđu Tutuñ Tutuñ yazdım, yazdım” (HB/Kar131.1-2) (Keskin, 2022, s. 365, 486)

biz bilgetaluy şabi : ratna v(a)çir şabiniñ ötügiñe altınç aynıñ y(e)g(i)rmi törti küni bitiyü tolu bolıtı “Biz Bilge Taluy öğrenci, Ratna Vaçir adlı öğrencinin isteğiyle altıncı ayın yirmi dördüncü günü yazarak tamamladık” (AY-VII/930-933) (Çetin, 2020a, s. 213, 228)

tört: dört (Tokyürek, 2018, s. 956)

törtter: dörder; dört (Ölmez, 1991, s. 116)

tört türlüg ärigdä ürüg uzatı sımtagsızın dyanta örügün amılın äriürlär “Dört türlü harekette daima gayret ile dhyânada sakindirler” (AY-IV/983-985) (Tokyürek, 2018, s. 390, 575)

bo nom erdini ugurintaki törter türlü adruk adruk yig asıg tusu-lar tip yarlıkadı “Bu öğreti mücevheri zamanındaki dörder türlü, başka başka üstün faydalar, diye buyurdu” (AY-III/197.2-4) (Ölmez, 1991, s. 77)

törtegü / törteğün: dörder (Ayazlı, 2012, s. 349); dördü, her dördü (Keskin, 2022, s. 747)

törter: dörder; dört (Ölmez, 1991, s. 116)

sizlär kamag törtügü uzatı küyü küzätü tutguka turgurgalı yanmaksız kınig katıg b(ä)k köñül bo nom ärdini yörügi täriñdä täriñ keñ tetir “Sizin dördünüzün sürekli koruyup gözetmesi geri çekilmeyen (değişmez), kahraman bir gönül yerleştirmesi için bu öğreti mücevherinin anlamı (son derece) derin ve geniştir” (AY-VI/1173-1177) (Ayazlı, 2012, s. 154, 178)

bo nom erdini ugurintaki törter türlü adruk adruk yig asıg tusu-lar tip yarlıkadı “Bu öğreti mücevheri zamanındaki dörder türlü, başka başka üstün faydalar, diye buyurdu” (AY-III/197.2-4) (Ölmez, 1991, s. 77)

törter: dörder; dört (Ölmez, 1991, s. 116)

(*törter* sözünün “dört” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tört*; “dörder” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *törtegü / törteğün*)

törüçi: vaiz (Ş. Tekin, 2019a, s. 50) (*bk. nomçı*)

törüsüz: töreye uymayan, uygunsuz, kötü, çirkin, ahlaksız (Elmalı, 2022, s. 476); usulsüz, kanunsuz (Ş. Tekin, 2019b, s. 482); öğretiye uygun olmayan (Çetin, 2020b, s. 476)

(*törüsüz* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “ahlaksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*; “çirkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşup*; “uygunsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sözlemesig*)

törüt-: yaratmak, vücuda getirmek (T. Tekin, 2013, s. 62)

(*törüt-* sözünün “yaratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et-* / *it-*)

yarat-: yaratmak, meydana getirmek, inşa etmek, vücuda getirmek; süslemek; düzenlemek, hazırlamak, kurmak (Elmalı, 2022, s. 491)

sü yirinte erklig sabçı törütmiş tir “Savaş alanında (kendine) güçlü bir sözcü türetmiş, der” (IB/55) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

monı ayıg kılınçdın tıdıp edgü törülerte yarattım “Onu kötü davranışlardan alıkoyup güzel, iyi unsurlardan (yeniden) vücuda getirdim” (DAS/1737-1739) (Elmalı, 2022, s. 126, 254)

töşe-: döşemek, sermek, yaymak (Ölmez, 1991, s. 116); hazırlamak (Elmalı, 2022, s. 476)

(*töşe-* sözünün “hazırlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anut-*; “yaymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*; “döşemek, sermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tölte-*)

töşek: döşek, yatak, minder (Ölmez, 1991, s. 116)

(*töşek* sözünün “yatak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mançak / mçnk*)

töşen-: döşenmek; kullanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

(*töşen-* sözünün “kullanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *işlet-*)

tötüş / tüdüş: kavga (Çetin, 2020b, s. 476); tartışma (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

(*tötüş / tüdüş* sözünün “kavga” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atış*)

töz: ana, esas, temel; doğal, yaratılış; öz, cevher (Ayazlı, 2012, s. 349); asıl; doğal yaratılış, mahiyet (Gulcalı, 2021, s. 533); doğa, yaradılış (Ölmez, 1991, s. 116); kök, köken (Hamilton, 2020, s. 184); soy, unsur (Elmalı, 2022, s. 476); nesep (Ş. Tekin, 2019b, s. 483); oluş şekli (Berbercan, 2016, s. 137)

[*töz* sözünün “soy” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*; “asıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*; “cevher” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erdini / erdni / ertini / ratna*; “unsur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erig (II)*; “yaradılış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılık*; “esas” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş / uguş*; “öz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *özen*]

töz “temel, kök, köken”

tüp: dip, öz, temel, esas (Çetin, 2020b, s. 478); kök (Elmalı, 2022, s. 479); köken (Berbercan, 2016, s. 139)

urug: kök (Ayazlı, 2012, s. 355)

uul: temel, esas (Ayazlı, 2012, s. 355)

yıldız: esas, öz, temel (Özbay, 2019, s. 156); kök (Çetin, 2020b, s. 489)

*tegin inçü tep sakınç sakıntı **tözümün** oğuşumın* bālgürti sözläsärinim ölgäy*
“Prens şöyle düşündü: ‘Nereden geldiğimi soyumu konuşup açıklarsam, küçük kardeşim ölecek.’ ” (PK/LXVI.7-8, LXVII.1-3) (Hamilton, 2020, s. 63-64)

*igig körüp [istegü ol] öz **tözünçe** yaraşı turgurmuş kergek* “Hastalığı görüp (tanıyıp hastalığın) kendi kökenine göre uygun (şifayı) aramalıdır” (OB/12.5-6) (Berbercan, 2016, s. 46, 65)

*bilge biligniñ **tözün tüpin**...* “Bilgelik hikmetinin aslını...” (OB/12.18-19) (Berbercan, 2016, s. 46, 66)

*burhanlarıg tuşup ädgü yıldızlıg **uruglarıg** asıp üklitip 'äñ tüpintä yänä alp bulguluk üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak burhan kutın bulup beş azun tınl(i)glarnıñ umuğı inagı bolgaylar* “Budaları karşılayıp iyi soylu, iş kökleri çoğaltıp en dipte yine bulunması güç olan mükemmel, gerçek aydınlanmaya buda kutsallığına ulaşp beş varlık şeklindeki canlıların umudu olacaklar” (AY-VI/774-780) (Ayazlı, 2012, s. 122-123, 174)

*[alku] edgüleriñ **tözi yıldızı** karaja ton tetir* “(Bütün) iyiliklerin temeli (rahip) elbisesidir, denilir” (DAS/466-468) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

töz-: sabretmek (Elmalı, 2022, s. 476) (bk. ser-)

tözgerinçsiz / tözkeriçsiz / tözkerinçsiz / tüzgerinçsiz: esasına/aslına varıl(a)maz, benzersiz derecede (Ölmez, 1991, s. 116); tamik olunamayan (Ş. Tekin, 2019b, s. 483); anlaşılmayan, pek derin (Elmalı, 2022, s. 476); anlaşılamayan (Ş. Tekin, 2019a, s. 50); eşsiz, emsalsiz, aslına ulaşılmaz (Gulcalı, 2021, s. 538)

(*tözgerinçsiz / tözkeriçsiz / tözkerinçsiz / tüzgerinçsiz* sözünün “emsalsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ikintisiz*; “eşsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *okşatgulaksuz*)

tözlüg: asıllı, kökenli (Berbercan, 2016, s. 137); kaynaklı, esaslı, temelli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366); yaratılışlı (Karaayak, 2021, s. 801); ‘tözlü’ (Ölmez, 1991, s. 116); köklü (Çetin, 2020a, s. 297); ...sebebi ile, -den dolayı (Ş. Tekin, 2019b, s. 483)

(*tözlüg* sözünün “kaynaklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkalıg / arkalık*; “-den dolayı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “esaslı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *törölüg / törülüg*; “sebebi ile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötgürü*)

tözlüg “asıllı, köklü”

tüplüg: esaslı, asıllı (Elmalı, 2022, s. 479)

yıldızlıg: köklü, esaslı (Tokyürek, 2018, s. 991)

*siğer erken tepreyür sarıg **tözlüg** isig ig* “Sarı kökenli sıcak hastalık yemek sindirilirken başlar” (OB/8.7-8) (Berbercan, 2016, s. 42, 62)

*yok kurug emgek **tözlüg** adalıg turur* “Yokluğun menşesi ızdıraptır ve tehlikelidir” (Maytr./1.3-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 39, 187)

*etöz ulatı ediz etmiş etig yaratıg tüşmek kamılmak **tüplülg** tetir* “Beden (ve bedenden) başka yüceltilmiş süs (olarak ne varsa hepsi) kaybolmak temellidir” (DAS/4308-4310) (Elmalı, 2022, s. 216, 284)

*nomlug şasinta (ädgü) **yultızlıg** urug tarıg saçmatın t(arı)maduk bütürmäyük bışırmayuk ärsärlär...* “Öğreti şāsana’sında iyi köklü tohum saçmamış, ekmemiş, bitirmemiş, yetiştirmemiş iseler...” (AY-IV/3349-3351) (Tokyürek, 2018, s. 548, 605)

tözsüz: boş, anlamsız, niteliksiz (Gulcalı, 2021, s. 533)

(*tözsüz* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. kurgu)

yoksuz: boş, gereksiz, anlamsız (Çetin, 2020b, s. 490)

*y(a)rılıkamış y(a)rılığınız nän **yoksuz** kurug **tözsüz** bolmaz* “Buyurduğunuz buyruk asla boş (ve) asılsız olmaz” (AY-X/1265-1266) (Gulcalı, 2021, s. 235, 278)

tözü / tüzü: tamamıyla, bütünüyle, hep, hepten, tümünden (Ölmez, 1991, s. 116); hepsi, tamamı, bütünü (Karaayak, 2021, s. 809); bütün olarak, tamamen (Berbercan, 2016, s. 139); bütün (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368); mütenasip (Ş. Tekin, 2019b, s. 489); eşit ve tam olarak (Hamilton, 2020, s. 186)

(*tözü / tüzü* sözünün “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*; “hepsi, tamamı, bütün, bütünü, hep, tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*)

tözün / tüzün: asil, aziz, kıymetli (Gulcalı, 2021, s. 533); soylu, iyi eyleme sahip (Tokyürek, 2018, s. 961); efendi (Ş. Tekin, 2019a, s. 50); seçkin (Berbercan, 2016, s. 139)

(*tözün / tüzün* sözünün “aziz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “asil, soylu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / atlıg / atl(i)g*; “efendi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *beg*; “kıymetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erdini / erdni / ertini / ratna*; “seçkin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*)

tsı: (< *Çin. hsi*) ince, zarif (Berbercan, 2016, s. 137)

(*tsı* sözünün “ince” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ılınçga*; “zarif” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inçge* / *inçke* / *yinçge* / *yinçke*)

tso-so: (< Çin. *diāo sù*) heykel (Keskin, 2022, s. 748) (*bk. körk*)

tsoyurka- / tsuyurka-: [< Çin. *zui* + T. {+(X)rkA-}] merhamet etmek, acımak (Keskin, 2022, s. 748); şefkat göstermek (Tokyürek, 2018, s. 961)

(*tsoyurka- / tsuyurka-* sözünün “acımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açı-*; “merhamet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyanla-*)

yarlıka-: buyurmak; lütfetmek; emir vermek; vaaz vermek, vaaz etmek; açıklamak, izah etmek, anlatmak; şefkat göstermek; saygı gösteren yardımcı eylem (Elmalı, 2022, s. 492)

tınl(ı)g tetmä atıñ yeläyü tözliğin ukup erinçkämäk tsuyurkamak ärür “Canlı denilen adın aldatici esasını anlayıp merhamet etmektir” (AY-IV/1566-1568) (Tokyürek, 2018, s. 429, 582)

on uyğur elilig kök kalıknıñ yüüzinte ulug türlüğ utmakın yegedmek[n] çoğın yalınñ yalrıyü yaşuyı y(a)rlık[a]p “On Uygur ilinin gökyüzünde (kazandığı) pek çok zaferden (dolayı yine) ışıklar saçarak (yeryüzüne) şefkat gösterir” (DAS/15-18) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

tsun: (< Çin. *ts'un*) küçük, ufak, zayıf (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

(*tsun* sözünün “zayıf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*; “küçük, ufak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıçig*)

tsuyurkañçig: (Çin.+T.) merhamet etme, acıma (Tokyürek, 2018, s. 961) (*bk. erinçkençig*)

tu: vali, şahıs adı (Keskin, 2022, s. 748) (*bk. daruga*)

tu-: kapatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 483) (*bk. ört- / ürt-*)

tuda: tehlike, sıkıntı, dert (Tokyürek, 2018, s. 961); felaket (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366); engel, güçlük (?) (Hamilton, 2020, s. 184); zaruret (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

(*tuda* sözünün “sıkıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg* / *açağ*; “tehlike, engel, felaket, zaruret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*; “güçlük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “dert” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busuş* / *buşuş*)

tudasız: tehlikesiz, sıkıntısız, dertsiz (Ayazlı, 2012, s. 349)

(*tudasız* sözünün “tehlikesiz, sıkıntısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adasız*; “dertsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrırsız*)

tuggu: doğum, doğma (Karaayak, 2021, s. 802) (*bk. togmak / tugmak*)

tugmaksız: doğmasız, yeniden doğmayacak olan, ölümsüz, kayıtsız, bağımsız, değişime uğramayan; üstün (Ölmez, 1991, s. 117); doğum olmadan, doğumsuz (Karaayak, 2021, s. 803); doğmayan (Gulcalı, 2021, s. 533)

(*tugmaksız* sözünün “ölümsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırta*; “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın / baştın*; “bağımsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilinçmeksiz*)

tugmuş: evlat, çocuk (Keskin, 2022, s. 749); yeni doğmuş çocuk, bebek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 366)

(*tugmuş* sözünün “bebek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kençig*; “evlat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oglan / ogulan*; “çocuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kenç*)

tugurmuş: yeni doğmuş çocuk, bebek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

tugmuşig *kundaçılar...* “Yeni doğmuş çocuk hırsızları...” (SİTA/220) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 94, 172)

tugurmuşig *yetäçilär...* “Yeni doğmuş çocuk yiyiciler...” (SİTA/321-322) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 105, 175)

tugurmuş: yeni doğmuş çocuk, bebek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

(*tugurmuş* sözünün “bebek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kençig*; “yeni doğmuş çocuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tugmuş*)

tukıgılan-: durdurmak (Tokyürek, 2018, s. 962) (*bk. al-*)

tuluk: tulum (Elmalı, 2022, s. 477) (*bk. kab / kap / kav*)

tulum: eşit, denk (Çetin, 2020b, s. 476) (*bk. adırtsız*)

tulvı: değersiz (Ayazlı, 2012, s. 349) [*bk. aň (I)*]

tuman: duman, sis (Gulcalı, 2021, s. 533)

tütün: duman (Ayazlı, 2012, s. 352)

kara **tuman** *üzä ürtüldi* “Kara dumanla örtüldü” (AY-X/294) (Gulcalı, 2021, s. 165, 267)

tütünüğ üre yarlıkar “Dumanı haşmetle üfler” (Maytr./113.8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 183, 273)

tumlıg / tumlug: soğuk, soğuk nesne (Elmalı, 2022, s. 477)

(*tumlıg / tumlug* sözünün “soğuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sogık*)

tumlıtu: doğru, dürüst (Keskin, 2022, s. 750)

(*tumlıtu* sözünün “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*)

tüz: düz, doğru, dürüst (Tokyürek, 2018, s. 970)

yerim(i)z-ni kutadmış-ka toguru **[tum]lıtu** satdım(ı)z “Yerimizi Kutadmış’a doğru bir şekilde sattık” (HB/ArSa02.3-4) (Keskin, 2022, s. 115, 377)

ekägüni tüz yoritmakları ärsär inçip bodis(a)t(a)vlar bo muntag yañın tolu kamağ büğüşüg sakınçığ turgurmamaktın barlı yoklı adkanmakıg birlä ketärmäkläri üzä dyanıg bütürü turmış “İkisini düz, doğru yürütmek ise şöyle Bodhisattvalar böyle bu şekil bütün bilgiyi (marifeti), düşünceyi durdurmadan varlığa ve yokluğa bağlanmayı gidermeleri ile dhyānayı elde etmiş(tir)” (AY-IV/2236-2241) (Tokyürek, 2018, s. 472, 590)

tumlug: doğru olarak, dürüstçe (Keskin, 2022, s. 750)

(*tumlug* sözünün “doğru olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oñun*)

tumşık: gaga (Elmalı, 2022, s. 477)

tuşuk: gaga (Ş. Tekin, 2019b, s. 484)

uçugma kuşlar bagursukın öbkesin bagırın tumşıklarında .. kök kalık yolınça oynayu uçup barırlar “Kuşlar (onun) bağırsaklarını, akciğerini, karaciğerini gagalarında tutarak gökyüzündeki yol boyunca oynayarak uçup giderler” (DAS/936-940) (Elmalı, 2022, s. 97, 244)

anta yime dört sıyardıñkı kuşlar keyikleri (buzu) butarlayı tumşukın ... tarmakın tarmayı tan(çkılay)urlar “Orada yine dört taraftan kuşlar, geyikler (parçalayarak), yırtarak gagaları ile ... pençeleri ile parçalayıp didiklerler” (Maytr./85.2-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 157, 257)

tuğ: vali, şahıs adı (Keskin, 2022, s. 750)

(*tuğ* sözünün “vali” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *daruga*)

tur-: durmak, kalkmak; sürmek, devam etmek; olmak, bulunmak (Ölmez, 1991, s. 117); kalmak, beklemek (Karaayak, 2021, s. 803); yükselmek (T. Tekin, 2013, s. 63); ayakta durmak (Hamilton, 2020, s. 184); neşet etmek; daimî surette yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 484); ikamet etmek; var olmak; (ayağa) kalkmak (Gulcalı, 2021, s.

534); hareket etmemek; (yardımcı fiil) olmak; (tasviri fiil) durmak (Elmalı, 2022, s. 477); bildirme görevli yardımcı fiil (Berbercan, 2016, s. 138)

[*tur-* sözünün “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ag-*; “devam etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “beklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*; “olmak, bulunmak, var olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “kalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (*I*); “kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kop-*; “durmak, ikamet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *olor-* / *olur-*; “neşet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ön-*]

tur- “daimî surette yapmak”

tut-: tutmak; (yardımcı fiil) daimî surette yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 485)

köjüli katılı karılı turgalı umış erser... “Gönlü daimî surette karışmış olsa...” (Maytr./59.33-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 118, 235)

uluş balıklarığ nomça tö(rüçe) ötleyü erigleyü tutgıl “Şehirlere daima dine göre nasihat et!” (Maytr./47.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 100, 224)

turalıg: canlı, mahluk (Özbay, 2019, s. 154)

(*turalıg* sözünün “canlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*; “mahluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tınlag* / *tınlıg* / *tınl(ı)g*)

turgınça: hemen (Elmalı, 2022, s. 477) (*bk. amtıkıya*)

turgınçara: derhâl, hemen (Elmalı, 2022, s. 477)

(*turgınçara* sözünün “hemen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “derhâl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *temin* / *timin*)

turgu: duracak yer, durma yeri (Çetin, 2020a, s. 297)

turguluk: duracak yer, durma yeri (Çetin, 2020a, s. 297)

bu tört törlüg yaşın eligleriniñ atların turgu orunlartın eşitserler bilserler... “Bu dört şimşek hükümdarının adlarını, bulundukları yerleri iletse (ve) bilse...” (AY-VII/169-172) (Çetin, 2020a, s. 150, 217)

bir adakın yıkılgıg orunuğuz ol turguluk “Durduğunuz yerde, tek ayak üzerinde durursunuz” (AY-VII/549-550) (Çetin, 2020a, s. 182, 223)

turguluk: duracak yer, durma yeri (Çetin, 2020a, s. 297) (*bk. turgu*)

turgur-: yerleştirmek, durdurmak; yükseltmek; (duygu) beslemek (Ölmez, 1991, s. 117); ortaya çıkarmak, izhar etmek (Berbercan, 2016, s. 138); kaldırmak (T. Tekin, 2013, s. 63); yaptırmak (Karaayak, 2021, s. 804); bırakmak (Hamilton, 2020, s. 184); kurmak; ifa (eda) etmek; (his) beslemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 484); yaratmak, meydana getirmek; yaşatmak (Gulcalı, 2021, s. 534)

(*turgur-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*; “durdurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “ortaya çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*; “yaratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et-* / *it-*; “yaptırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etdür-*; “bırakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *id-*; “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “kaldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kötür-*; “kurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kur-*; “ifa (eda) etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıl-*)

turgur- “meydana getirmek”

yarat-: yaratmak, meydana getirmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372)

nomlug şazınıñıznu yertinçü[dä ür ke]ç uzun turguru tägingäy [biz “Dinî öğretinizi yeryüzünde uzun (süre) yaşattıralım” (AY-X/1348-1350) (Gulcalı, 2021, s. 241, 279)

butelarnıñ kılmuş yaratmış arvişların kılıç üzä käsär m(ä)n “Bhütalar’ın yaptığı yarattığı büyüleri kılıç ile keserim” (SİTA/233-234) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 95, 172)

turgurmak: yerleştirme, durdurma; yükseltme; besleme (Ölmez, 1991, s. 117)

(*turgurmak* sözünün “yükseltme, besleme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öritmek*)

turıt- durdurmak (Tokyürek, 2018, s. 964) (*bk. al-*)

turıtmaksız: durdurmasız, durdurulmadan, kesintisiz, yanmaksızın (Çetin, 2020b, s. 476)

(*turıtmaksız* sözünün “kesintisiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *işletgüstüz*)

turk: bir cismin boyu, uzunluğu (Elmalı, 2022, s. 477); uzunluk (Ayazlı, 2012, s. 350)

[*türk* sözünün “uzunluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tan* (II)]

turkaru / turkuru: daima, sürekli, hep (Elmalı, 2022, s. 477); sürekli olarak, durmadan (Hamilton, 2020, s. 185); devamlı (Gulcalı, 2021, s. 534); her zaman (Tokyürek, 2018, s. 964); boyuna; ebedî (Karaayak, 2021, s. 804); boyunca, boylamasına (Gulcalı, 2021, s. 534)

(*turkaru / turkuru* sözünün “daima, sürekli, devamlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “ebedî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apamuluk*; “her zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *idey*; “sürekli olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sönmeksizin*)

turkaru / turkuru “hep, durmadan”

üzüksüz: durmadan, daima, fasılasız (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

yüzken: durmadan, hep (Ş. Tekin, 2019b, s. 516)

turkaru *kınka teginür men* “Sürekli sıkıntı çekiyorum” (PK/LXXIII.1-2) (Hamilton, 2020, s. 67)

eren işilerke kedgü tonagu itig yaratag yivig tizig ed tavar üzüksüz e(gs)üksüz kergetsiz bolurlar “Erkek ve kadınlar için giyilecek, takılacak süs gibi şeyler daima lüzumsuz olur” (Maytr./31.1-3) (Ş. Tekin, 2019b, s. 80, 211)

teñridem hua çeçekler yüzken yağmur osuglug yağdıtlar “Semavi çiçekleri durmadan yağmur gibi yağdırdılar” (Maytr./18.36-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

tur(u)- / toru-: zayıflamak, bir deri bir kemik kalmak, güçsüzleşmek (Gulcalı, 2021, s. 535)

(*tur(u)- / toru-* sözünün “güçsüzleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alañur-*; “zayıflamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alnu-*)

turug (I): duru, temiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 485)

[*turug (I)* sözünün “temiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (I)*; “duru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *süzök / süzük*]

turug (II): 1. melce, sığınak (Ş. Tekin, 2019b, s. 485); 2. otlaklık, mera (Keskin, 2022, s. 752)

[*turug (II)* sözünün “melce, sığınak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ımag*; “mera” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öleñ*]

turugluk: duruluk, berraklık, saflık (Elmalı, 2022, s. 477)

[*turugluk* sözünün “saflık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag* / *arığ* (I)]

turul-: sakinleşmek, durulmak (Tokyürek, 2018, s. 964)

(*turul-* sözünün “sakinleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amurt-*; “durulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrıl-*)

turuldur- / turultur-: uysallaştırmak, ehlileştirmek, sakinleştirmek, yönlendirmek, önderlik etmek ‘duruldurmak’ (Ölmez, 1991, s. 117)

(*turuldur-* / *turultur-* sözünün “sakinleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amurtgur-*; “önderlik etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*; “yönlendirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tar-*)

turulmak: durulmak, sakinleşmek (Karaayak, 2021, s. 804)

yavalmak: sakinleşmek, durulmak (Karaayak, 2021, s. 830)

yumşak üç kılıçları turulmak yavalm[ak]... “Yumuşak üç davranışı sakinleşmek (ve) durulmak ...” (ABİT/1169) (Karaayak, 2021, s. 170, 316)

turum: durum (Ş. Tekin, 2019b, s. 485); zaman; sıra (Karaayak, 2021, s. 804)

(*turum* sözünün “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin* / *ey(i)n* / *iyin*)

turuş: yaşam, hayat (Keskin, 2022, s. 752) (*bk. ajun / azun*)

tuso / tusu / tuzu: fayda, kâr, yarar, çıkar (Ölmez, 1991, s. 117); hizmet (Ş. Tekin, 2019b, s. 485)

(*tuso / tusu / tuzu* sözünün “kâr, çıkar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alınç*; “fayda, yarar, hizmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag* / *asıg*)

tusulug: faydalı, yararlı (Tokyürek, 2018, s. 965) (*bk. asaglag / asaglig / asıgılg*)

tuş: arkadaş, benzer, eş, denk (Hamilton, 2020, s. 185); eş dost (Özbay, 2019, s. 154); eşit; vakit, uygun zaman (Çetin, 2020b, s. 477); zaman, fırsat, uygun an (Gulcalı, 2021, s. 535)

(*tuş* sözünün “eş dost, arkadaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adaş*; “eşit, denk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırsız*; “zaman”

anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “eş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eş / iiş / iş*; “uygun zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezig*; “vakit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolu*; “benzer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mondag / montag / muntag*; “fırsat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogur / ugur*)

tuş-: karşılaşmak, rastlamak (Çetin, 2020b, s. 477); rastlaşmak (Hamilton, 2020, s. 185)

(*tuş-* sözünün “karşılaşmak, rastlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sokuş-*; “rastlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegiş-*)

tuşgur-: karşılamak (Elmalı, 2022, s. 478) (*bk. al-*)

tuşuk: gaga (Ş. Tekin, 2019b, s. 484) (*bk. tumşık*)

tuşuş: karşı, ön (Elmalı, 2022, s. 478)

(*tuşuş* sözünün “ön” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*; “karşı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapa*)

tuşuş-: karşılaşmak, rastlaşmak (Ayazlı, 2012, s. 350)

(*tuşuş-* sözünün “karşılaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sokuş-*; “rastlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegiş-*)

tut: değersiz (Ayazlı, 2012, s. 350) [*bk. aṇ (I)*]

tut-: tutmak, devam etmek; sahip çıkmak, yerine getirmek (Çetin, 2020b, s. 477); yakalamak, zihinde tutmak, ezberlemek (Tokyürek, 2018, s. 965); almak; dinî emri yerine getirmek (Özbay, 2019, s. 154); kullanmak; (yerine) saymak (Keskin, 2022, s. 752); ele almak; sunmak, (birine saygıyla) vermek; benimsemek, devam ettirmek (Gulcalı, 2021, s. 535); (yardımcı fiil) daimî surette yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 485); (yardımcı fiil) tutmak, olmak; (tasviri fiil) tutmak; emri yerine getirmek; korumak (Elmalı, 2022, s. 478); ele geçirmek, sahip olmak; taşımak; yardımcı fiil (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

(*tut-* sözünün “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “almak, ele geçirmek, sahip olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “sunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançola-*; “devam etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “tutmak”

anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*; “olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*; “yerine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*; “taşımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “kullanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *işlet-*; “yakalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kap-*; “(yardımcı fiil) daimî surette yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tur-*)

tut- “benimsemek, devam ettirmek”

ula-: bağlamak; devam ettirmek (Karaayak, 2021, s. 812)

yorı-: yürümek; (herhangi bir yolu) seçmek, benimsemek (Çetin, 2020b, s. 490)

bilmâz ukmaz tınl(ı)glar [mo]nı tuta ögrätinzünlär “Aydınlanmayan canlılar bunu benimseyip öğrensiner” (AY-X/1104-1105) (Gulcalı, 2021, s. 223, 276)

bo nom ärdinig tutdaçı [ö]trü (?) turgaylar, bodi tıyunmak [yerintä] “Bu öğretiyi devam ettiren, [o zaman ?] (onlar) Bodhi aydınlanma makamında yer alacaklar” (AY-X/1440-1442) (Gulcalı, 2021, s. 248-249, 280)

bo dyan[ı]g badişan atl(ı)g tagtakı şig-çin-kokşi [atl(ı)g] [b]odis(a)t(a)v el bahşısı ulamış ärür “Bu meditasyonu Badişan adlı dağdaki Şig-Çin-Kokşi adlı Bodhisattva’nın ulus öğreticisi bağlamıştır” (ABİT/1467-1469) (Karaayak, 2021, s. 197, 338)

tuta-: aşağılamak (Karaayak, 2021, s. 805); kötülemek, küçümsemek (Çetin, 2020b, s. 477)

[*tuta-* sözünün “kötülemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akla-*; “aşağılamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar-* (I); “küçümsemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asgançula-* / *askançula-*]

tutça: (<< *Skr. tvaca*) kabuk, tarçın kabuğu (Çetin, 2020a, s. 298) (*bk. kadız*)

tutçı: sürekli, kesintisiz, daima, her zaman (Ölmez, 1991, s. 117)

(*tutçı* sözünün “sürekli, daima” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “her zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iden*; “kesintisiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *işletgüsüz*)

tutmak: ele geçirme, yakalama; hâkimiyet (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367); tutma; ifa etme, (dinî emri) yerine getirme (Ölmez, 1991, s. 117); tutma işi (Çetin, 2020b, s. 477); tutmak, korumak (Karaayak, 2021, s. 805)

(*tutmak* sözünün “hâkimiyet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erksinmek*; “korumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küzetmek*)

tutmak “ele geçirme, yakalama”

tutmaklık: ele geçirme, yakalama (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

dakini tutmaktın : *katadakini tutmaktın* : *katañkata malita ulatılarnıñ tutmaklıg adalarıntın* : *alku tutdaçılartın* : *enç äsän kılzun meni* “*Ḍākinī* (şeytanlarının) ele geçirmesinden, *Kaṭa-ḍakinī* (şeytanlarının) ele geçirmesinden, *Kaṭañkata-māli*’den (şeytanlarından), diğerlerinin ele geçirilme tehlikelerinden ve bütün ele geçiricilerden (şeytanlardan) (bu *dhārañi*) beni rahat ve huzurlu kılsın” (SİTA/213-216) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 92-93, 172)

tutmaklık: ele geçirme, yakalama (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367) (bk. *tutmak*)

tutruk: disiplin, öğreti, kanun (Tokyürek, 2018, s. 966)

(*tutruk* sözünün “öğreti” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “disiplin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şasın* / *şazan* / *şazın* / *şazin* / *şzn*; “kanun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nom*)

tutsuk-: yakalanmak (Gulcalı, 2021, s. 535) (bk. *basıt-*)

tutug: rehin, tutsak (Keskin, 2022, s. 754); engel (Elmalı, 2022, s. 478)

(*tutug* sözünün “rehin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oronçak* / *urunçak*; “engel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ada*)

tutugsuz: engelsiz, tıkamayan (Tokyürek, 2018, s. 966); mâniasız (Ölmez, 1991, s. 117)

(*tutugsuz* sözünün “engelsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkaksız*; “mâniasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tıdıgsız*)

tutun-: sıkmak, sertleştirmek (Elmalı, 2022, s. 478); tutulmak, bir gök cismi bütünüyle veya kısmen görünmez duruma gelmek (Çetin, 2020b, s. 477); tutuşmak, yanmak (Ölmez, 1991, s. 117)

(*tutun-* sözünün “sıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avla-*; “yanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köy-*)

tutunçsuz: bağısız, tutunmayan (Tokyürek, 2018, s. 966); erişilemeyen, ulaşılamayan, tutulamayan (Ayazlı, 2012, s. 351); ulaşılmaz (Çetin, 2020b, s. 477)

(*tutunçsuz* sözünün “bağısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkaksız*; “ulaşılamayan, ulaşılmaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teginçsiz*)

tutuğ: (< Çin. *dū tǒng*) vali, şahıs adı (Keskin, 2022, s. 754) (bk. *daruga*)

tutuğkiya: [< Çin. *dū tǒng* + T. (+*kIyA*)] vali, şahıs adı (Keskin, 2022, s. 756) (bk. *daruga*)

tutuz-: emanet etmek; teslim etmek, vermek (Elmalı, 2022, s. 478); bırakmak (Hamilton, 2020, s. 185); emretmek, buyurmak (Gulcalı, 2021, s. 536); söylemek (Tokyürek, 2018, s. 966)

(*tutuz-* sözünün “söylemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*; “emretmek, buyurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ber-* / *bir-*; “bırakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıd-*; “teslim etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapşur-*)

tutyak: varlığa bağlanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 486)

tutyaklanmak: varlığa bağlanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 486)

az kılınç tıltagında tutyaklanmak bolur .. tutyak tıltagında kılınç bolur “Hırs ve arzu sebebiyle varlığa bağlanmak vukua gelir. Varlığa bağlanma sebebiyle var olma vukua gelir” (Maytr./44a.2-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 97, 222)

tutyaklan-: tutunmak, bağlanmak (Tokyürek, 2018, s. 967); tutulmak (Karaayak, 2021, s. 805)

(*tutyaklan-* sözünün “bağlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “tutunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilin-* / *yilin-*)

tutyaklanmak: varlığa bağlanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 486) (bk. *tutyak*)

tutyaksız: bağısız (Tokyürek, 2018, s. 967) (bk. *adkaksız*)

tuy-: duymak, hissetmek, sezmek (Elmalı, 2022, s. 478); anlamak, kavramak, aydınlanmak, gerçeği fark etmek (Tokyürek, 2018, s. 967); ayırt etmek (Ölmez, 1991, s. 117)

(*tuy-* sözünün “ayırt etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*; “kavramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*;

“anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añla-*; “hissetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bürt-*)

tuy- “sezmek, duymak”

tuyun-: anlamak, duymak, sezmek, kavramak (Gulcalı, 2021, s. 536)

sekiz tümen kurt koñuz yaglag et yıdın tuyup tört [sı]ñart[ın] kelip ol god keyikniñ [...] avlap altıl[ar] “Seksen bin kurtçuk yağlı et kokusunu alıp dört taraftan gelip o yaban hayvanının... avlayıp aldılar” (DAS/4732-4735) (Elmalı, 2022, s. 231, 289)

açıgıña umadın, ögin köñülin ıçgındı, tuyunmadı bilinmädi “Acısına dayanamayıp bilincini yitirdi; hissetmez oldu” (AY-X/683-684) (Gulcalı, 2021, s. 191, 271)

tuymak: duyma, sezme, ayırt etme, aydınlanma (Ölmez, 1991, s. 118)

(*tuymak* sözünün “ayırt etme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlamaklıg*; “aydınlanma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodı*)

tuyunmak: anlama, kavrama, duyma (Ölmez, 1991, s. 118)

biz kamag t(e)ngri-ler kuvrag-ı üz-eliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutı küsüş-lüg teginür biz “Biz, bütün tanrılar topluluğu, daha üstü bulunmayan, (en) üstün, mükemmel, doğru-düz sezmek (adlı) Buda Kutsallığı isteğine ulaşmaya çalışıyoruz” (AY-III/183.2-5) (Ölmez, 1991, s. 66)

bo yırtınçü-de yiti kırk türlüğ boda-pakşık atl(ı)g tuyunmak ark-a-lıg nom-lar öçmetin üzülmetin turgay “Bu dünyada otuz yedi tür Bodhi-Paksika adlı sezmek destekli öğretiler yok olmaksızın, sona ermeksizin duracak” (AY-III/197.14-17) (Ölmez, 1991, s. 77-78)

tuyun-: anlamak, duymak, sezmek, kavramak (Gulcalı, 2021, s. 536); farkında olma, vakıf olma (Elmalı, 2022, s. 478); bilinmek (Karaayak, 2021, s. 806); uyanma, anlama, kavrama, aydınlanma, gerçeği fark etme (Tokyürek, 2018, s. 967)

(*tuyun-* sözünün “kavramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añla-*; “bilinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilin-*; “sezmek, duymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tuy-*)

tuyunmak: anlama, duyma, kavrama (Gulcalı, 2021, s. 536)

(“*tuyunmak*” sözünün “kavrama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodı*; “anlama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüz* / *köküz*; “duyma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tuymak*)

tuyuz-: anlatmak, tebliğ etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 486)

(*tuyuz-* sözünün “anlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*)

tuzak: tuzak (T. Tekin, 2013, s. 63) (*bk. toor / tor*)

tuzgu: hediye, ikramlık (Keskin, 2022, s. 756)

[*tuzgu* sözünün “hediye” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ (I)*]

tuzlug: faydalı (Elmalı, 2022, s. 478) (*bk. asaglag / asaglig / asıgılg*)

tü / tüü / tüg (I): pek çok, türlü, çeşitli, değişik (Ölmez, 1991, s. 118); çok, fazla (Berbercan, 2016, s. 138); her (Elmalı, 2022, s. 480)

(*tü / tüü / tüg* sözünün “çeşitli, türlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “değişik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ / adınsığ*; “pek çok, çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “her” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “fazla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*)

tü / tüü / tüg (II): tüy, kıl (Elmalı, 2022, s. 480)

yüg: tüy, kuş tüyü (Elmalı, 2022, s. 500)

yün: yün, tüy (Çetin, 2020a, s. 307)

tolp et'özi tüüsü terisi şobak alt[un öñ]lög erti “Bütün bedeni, tüyü, derisi saf altın (gibi) renkli idi” (DAS/1792-1794) (Elmalı, 2022, s. 128, 255)

etözinteki yugin kanatın keterip ikileyü baran(a)s kentde el han ornınta olgurtıdı “Vücudundaki tüyleri, kanatları yok edip (onu) tekrar Bārānas şehrindeki tahtına oturttu” (DAS/1725-1728) (Elmalı, 2022, s. 126, 254)

yuy kuş yüñi uçruglug korkınçığ ulug tugunuz ol “Tavus kuşu tüylerinden yapılan püsküller, korku veren yüce tuğunuzdur” (AY-VII/751-752) (Çetin, 2020a, s. 198, 225)

tüg-: bir araya toplamak, bağlamak (Ayazlı, 2012, s. 351); düğümlmek (T. Tekin, 2013, s. 63); toplamak (Karaayak, 2021, s. 806)

(*tüg-* sözünün “bağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ba-*; “toplamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdi-*)

tügmiş: çatık, çatılmış (Kılıç Cengiz, 2021, s. 367)

(*tügmiş* sözünün “çatık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kadar / kadır*)

tügüglüg / tügüklüg: düğümlü, düğümlenmiş (Çetin, 2020a, s. 298); bağlı (Elmalı, 2022, s. 479)

(*tügüglüg / tügüklüg* sözünün “düğümlü, bağlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baglıg*)

tügün: düğüm, bağ (Elmalı, 2022, s. 479)

[*tügün* sözünün “bağ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag (I)*; “düğüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çar (I)*]

tük: tamam (Ş. Tekin, 2019b, s. 486) (*bk. tolu / tolı*)

tüke-: sona ermek, bitmek, tükenmek (Gulcalı, 2021, s. 536); tamamlanmak (Elmalı, 2022, s. 479); ulaşmak (Karaayak, 2021, s. 806); geçmek (Keskin, 2022, s. 756); tam olmak, bitmiş olmak, sonuna ulaşmak; yeterli olmak, yetmek (Hamilton, 2020, s. 185)

(*tüke-* sözünün “sona ermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “bitmek, tükenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “ulaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “tamamlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bış- / biş-*; “geçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ert-*)

tüke- “yeterli olmak”

yet-: yetmek, ulaşmak, yeterli olmak (Keskin, 2022, s. 789)

ärkim tükämädi “Gücüm buna yetmedi” (PK/XXVII.4) (Hamilton, 2020, s. 44)

m(ä)n küçüm yetmiş-inçü iş küç kılıp tapınıp yazmış-ım yok “Ben gücüm yettiğince çalışıp, hizmet ederek kusur işlemiyorum” (HB/Dilek04.26-27) (Keskin, 2022, s. 273, 442)

tükel: tamamen, büsbütün, tam, tamam, eksiksiz, mükemmel, ‘dükel’ (Ölmez, 1991, s. 118); bütün, bütünüyle (Tokyürek, 2018, s. 967); tamamıyla (Karaayak, 2021, s. 806); hepsi (Ş. Tekin, 2019b, s. 486); sağ; sağlam (T. Tekin, 2013, s. 63); sâlim; türlü (Ş. Tekin, 2019a, s. 50); zarar görmemiş, hiçbir zarara uğramamış, bozulmamış (Hamilton, 2020, s. 185)

(*tükel* sözünün “türlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esengü / esenü*; “mükemmel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “eksiksiz, tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “tamamen, hepsi, büsbütün, bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*; “zarar görmemiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *korsuz*; “tamam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tolu / tolı*; “sağ, salim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esen / asan*)

tükellig: 1. sahip, egemen, muktedir, layık (Elmalı, 2022, s. 479); ... -a hâkim (Ş. Tekin, 2019b, s. 486); hâkim (Ölmez, 1991, s. 118) 2. eksiksiz, tam, mükemmel (Çetin, 2020b, s. 478); bütünüyle (Çetin, 2020a, s. 298); bütün (Tokyürek, 2018, s. 968); tamamıyla sahip, (ile) tam donanımlı; tastamam (Gulcalı, 2021, s. 536); teçhiz edilmiş (Ş. Tekin, 2019a, s. 50)

(*tükellig* sözünün “bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “mükemmel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “eksiksiz, tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “muktedir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erklig*; “layık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegin*)

tükemeksiz: bitmeyen, tükenmeyen, tükenmez (Ölmez, 1991, s. 118)

(*tükemeksiz* sözünün “tükenmez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*)

tüket-: bitirmek, tüketmek, sona erdirmek (Ayazlı, 2012, s. 351); tamamlamak (Çetin, 2020b, s. 478)

(*tüket-* sözünün “bitirmek, tüketmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “tamamlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışur-*; “sona erdirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütür-*)

tüketi / tüketü: bütünüyle, tamamen, hep, hepsi (Ayazlı, 2012, s. 351); eksiksiz (Keskin, 2022, s. 757); tamamıyla, yetene dek (Hamilton, 2020, s. 185); uygun, yeterli (Tokyürek, 2018, s. 969); tamamı (Gulcalı, 2021, s. 537)

(*tüketi / tüketü* sözünün “eksiksiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “tamamen, hep, hepsi, tamamı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*; “uygun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğimçe*)

tüketi: sonsuz, sonu olmayan, sayısız, tükenmez (Ölmez, 1991, s. 118); bitmez (Çetin, 2020b, s. 478)

(*tüketi* sözünün “sonsuz, tükenmez, bitmez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “sonu olmayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apamuluk*; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*)

tüketmek: tamamlama (Karaayak, 2021, s. 807) (bk. *bütürmek*)

tüklü: tamam (Ş. Tekin, 2019b, s. 486) (bk. *tolu / tolu*)

tül: düş, rüya (Çetin, 2020b, s. 478)

tüş (II): düş, rüya (Çetin, 2020a, s. 298)

yavız **tülnü** ayığ **tüşin** amırtgurtacı “Kötü düşleri huzura erdirecek” (AY-VII/386-387) (Çetin, 2020a, s. 167, 220)

tültür-: çarpmak, vurmak; çalmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 487)

(*tültür-* sözünün “çalmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atız- / etiz- / ıtız-*; “vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çal-*)

tülüksüz: cesaretsiz (Çetin, 2020b, s. 478) (bk. *iginçsiz*)

tüme-: hazırlamak (Ayazlı, 2012, s. 351) (bk. *anut-*)

tümeg: süs, süsleme, düzenleme (Tokyürek, 2018, s. 969)

(*tümeg* sözünün “süs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bediz*; “düzenleme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig / itig*)

tümeğlig: bezenmiş (Karaayak, 2021, s. 807) (bk. *etiglig / itiglig*)

tümen: (< *Toh.A tmân*; *Toh.B tmane, tumane*) büyük sayı, çokluk bildiren sayı (Elmalı, 2022, s. 479); 10. 000 (Ş. Tekin, 2019b, s. 487); tümen (Keskin, 2022, s. 757); sayısız (Çetin, 2020b, s. 478); aşırı çok (Berbercan, 2016, s. 139)

(*tümen* sözünün “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı / asanki*)

tümenlig: 10. 000 (Ş. Tekin, 2019b, s. 487)

tümen yıl anta emgek e(mgenip) antran kurtulup bu muntag ki(çig) tamularda togmuş erür biz “On binlerce yıl orada ızdırıp çektikten sonra oradan kurtulup bu küçük cehennemlerde doğmuş olacağız” (Maytr./62.39-41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 121, 236-237)

kök kalıkda tüküg **tümenlig** örtüg yalınüg k(ar)a bulıt osuglug tütünl(üg) ... “Gökte on binlerce kızgın, alevli kara bulutlar gibi duman ...” (Maytr./68.3-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 127, 240)

tümen-: süslenmek (Tokyürek, 2018, s. 969); hazırlanmak (Ayazlı, 2012, s. 351)

(*tümen-* sözünün “hazırlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anut-*; “süslenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizen-*)

tümenlig: 10. 000 (Ş. Tekin, 2019b, s. 487) (*bk. tümen*)

tümge / tümke: körelmiş (Karaayak, 2021, s. 807); aptal, cahil, bilgisiz (Tokyürek, 2018, s. 969)

(*tümge / tümke* sözünün “cahil, bilgisiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biligsiz*; “aptal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kal*)

tün: gece (Zıeme ve Kara, 1978, s. 263)

tünle: gece, geceleyin (Elmalı, 2022, s. 479)

anta tegdükde **tün** kün katıglanıp bursan kuvragka tapıngalı [u]gradı “Oraya ulaştıktan sonra gece gündüz gayret edip cemaate hizmet etmeye niyetlendi” (DAS/494-496) (Elmalı, 2022, s. 81, 239)

tünle küntüz isig özüñ[üzde] artukrak açını küyü küzetü tutduñ “Gece gündüz canından daha çok (bizi) koruyup kollayarak gözettin” (DAS/274-276) (Elmalı, 2022, s. 74, 236)

tünerig: karanlık (Özbay, 2019, s. 154) (*bk. kara*)

tünle: gece, geceleyin (Karaayak, 2021, s. 807)

(*tünle* sözünün “gece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tün*)

tünlük: pencere (Karaayak, 2021, s. 807) (*bk. közüñük*)

tüp (I): asıl, köken (Berbercan, 2016, s. 139); dip, kök, esas (Elmalı, 2022, s. 479); dip kısmı (Gulcalı, 2021, s. 537); öz, temel (Çetin, 2020b, s. 478); son (Keskin, 2022, s. 758)

[*tüp* (I) sözünün “son” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*; “asıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*; “esas” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş* / *uguş*; “öz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *özen*; “temel, kök, köken” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *töz*]

tüp (II): dümdüz (Karaayak, 2021, s. 807)

tüptüz: dümdüz (Tokyürek, 2018, s. 969)

tüz: doğru, düz, dümdüz (Karaayak, 2021, s. 808)

tüz tüp *darnisin sözlögülük ol* “... dümdüz büyü sözünü söyleyecektir” (ABİT/1254) (Karaayak, 2021, s. 178, 322)

kertütä kertü nomlar ärsär kut bulmaduk yalañuklar tözinli kut bulmuş tözünlär tözünli ekigüni tüp tüz biltäçi ärtüktäg kertü töz ärür “Gerçekten gerçek öğretiler ise saadet bul(a)mamış insanlar esas (ve) saadet bulmuş asiller esas (nı) ikisini dümdüz bilecek öylesine gerçek esastır” (AY-IV/2522-2526) (Tokyürek, 2018, s. 493-494, 594)

tüp tüz / tüptüz: dümdüz (Çetin, 2020b, s. 478); eşit (derecede) (Gulcalı, 2021, s. 537)

(*tüp tüz / tüptüz* sözünün “dümdüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüp* (II); “eşit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtısız*)

tüpger- / tüpker-: derinine inmek, idrak etmek, aslına ulaşmak (Gulcalı, 2021, s. 537); anlamak (Karaayak, 2021, s. 807)

(*tüpger- / tüpker-* sözünün “anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añla-*; “irdrak etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bil-*)

tüplüg: esaslı, asıllı (Elmalı, 2022, s. 479)

(*tüplüg* sözünün “esaslı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *törölüg* / *törülüg*; “asıllı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tözlüg*)

tüpsüz: dipsiz, temelsiz (Ayazlı, 2012, s. 351)

uguşsuz: temelsiz, alansız (Tokyürek, 2018, s. 972)

ulsuz: dipsiz (Gulcalı, 2021, s. 540); temelsiz (Ayazlı, 2012, s. 354)

burkan-lar-ning ulsuz tüpsüz edgü-leri üz-e ülgü teng tutup... “Budaların dipsiz, temelsiz (sonsuz) iyilikleri ile denk, eşit tutup...” (AY-III/136.21-22) (Ölmez, 1991, s. 30)

uguşsuz *bolguluk ayıg kılınçlarıg kılğalı ugramış ärsärlär inçip olarnı ol ayıg kılınçlarıntın tuda* “Köksüz olan kötü eylemleri yapmak için niyetlenmiş ise

şöyle onları o kötü eylemlerinden uzaklaştırmak (gerekir)” (AY-IV/2309-2312) (Tokyürek, 2018, s. 477, 591)

tüpük-: tamamlanmak (Karaayak, 2021, s. 808) (*bk. bış- / biş-*)

tüpükdür-: araştırmak (Tokyürek, 2018, s. 970) (*bk. entür-*)

tür-: buruşturmak, dürmek (Elmalı, 2022, s. 479); katlamak, bükmek (Ölmez, 1991, s. 118)

(*tür-* sözünün “bükmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bük-*; “katlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavışur-* / *kavşur-*)

türk: yiğit, güçlü, kudretli; genç, güzel (Elmalı, 2022, s. 479); güç, kudret; Türk (dili) (Ş. Tekin, 2019b, s. 488); Türk (kavim adı) (Gulcalı, 2021, s. 537)

(*türk* sözünün “yiğit, güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “güç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balı*; “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “kudret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erk*; “kudretli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erklig*; “genç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kenç*)

türklüg: güçlü, kuvvetli (Ayazlı, 2012, s. 352); yiğit (Elmalı, 2022, s. 480)

(*türklüg* sözünün “yiğit, güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “kuvvetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekrü* / *bekürü*)

türt-: sürmek, sürtmek, ovmak (Ayazlı, 2012, s. 352); sürünmek (Çetin, 2020b, s. 478); çalmak (Elmalı, 2022, s. 480); dürtmek (Çetin, 2020a, s. 298)

(*türt-* sözünün “sürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodu-*)

türt- “sürünmek, çalmak”

türtün-: sürmek, çalmak, (merhem) sürünmek (Elmalı, 2022, s. 480)

*ol keyikçi [er karaja toon kedip] okıña anahal agu **türtlip** ...]* “O avcı (rahip elbisesi giyip) öldürücü zehrini okuna sürüp...” (DAS/1221-1223) (Elmalı, 2022, s. 107, 248)

*kanl(ı)g türtingü üze turkaru etözin **türtünür** erti* “Kanlı merhemlerle daima vücudunu yağlamış” (DAS/246-247) (Elmalı, 2022, s. 73, 235)

türtgü: koku, krem, merhem vb. sürülen nesne (Çetin, 2020b, s. 478)

türtüngü: merhem (Elmalı, 2022, s. 480)

yıd: koku, güzel koku (Çetin, 2020b, s. 489)

yıpar: koku, güzel koku (Çetin, 2020b, s. 489)

türtgü saçgu köyürgü islagular ulatı hualıg bezekler urzunlar “Krem, pudra, tütsü ayrıca çiçekli bezekler yerleştirsın” (AY-VIII/1065-1067) (Çetin, 2020b, s. 311, 379)

kanl(ı)g türtüngü üze turkaru etözin türtünür erti “Kanlı merhemlerle daima vücudunu yağlarmış” (DAS/246-247) (Elmalı, 2022, s. 73, 235)

etöziğe edgü yıd yıparlar türtüp... “Bedenine güzel kokular sürüp...” (AY-VIII/481-482) (Çetin, 2020b, s. 262, 372)

türtün-: sürmek, çalmak, (merhem) sürünmek (Elmalı, 2022, s. 480)

(*türtün-* sözünün “sürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodu-*; “çalmak, sürünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *türt-*)

türtüngü: merhem (Elmalı, 2022, s. 480) (bk. *türtgü*)

tüş / tüüş: 1. semere, meyve, sonuç (Çetin, 2020a, s. 298); faiz, getiri (Keskin, 2022, s. 759); netice (Gulcalı, 2021, s. 537); ceza, karşılık, ödül (Elmalı, 2022, s. 480); mükâfat (Ş. Tekin, 2019b, s. 488); yemiş, ürün (Keskin, 2022, s. 758); 2. düş, rüya (Çetin, 2020a, s. 298)

[*tüş / tüüş* sözünün “ödül, mükâfat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg (I)*; “faiz, getiri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*; “ceza” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kagut*; “meyve, sonuç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tem*; “düş, rüya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tül*]

tüş / tüüş “semere, netice, karşılık, yemiş”

utlı: semere, sonuç, karşılık (Çetin, 2020b, s. 480); netice (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

yantut: karşılık (Çetin, 2020b, s. 485)

yem: yiyecek, yemiş (Keskin, 2022, s. 787)

yemiş: yemiş (Ayazlı, 2012, s. 362)

ilkidäki kılmuş kazanmış buyan ädgü kılınç tüşin utlısın aşayurlar “Başlangıçta kazanmış oldukları erdemlerin semeresini alırlar” (AY-VI/157-159) (Ayazlı, 2012, s. 76, 168)

öyşe ajuntakı edgü kılınçıynıñ tüşin utlısın öyü sakını yantut sevinç tapıg udug kılguğa ötüğ ötüniüp tınl(ı)glarka edgülük bo nom erdinig keñürü yadguluk ulug buyan alguluk ertiñü k(e)rgeklig ötüğ ötündü “Önceki dünyalardaki iyi

amellerinin karşılığını düşünüp hesap ederek karşılığı sevinç olan ibadet etme konusunda arz ederek canlılara iyilik veren bu öğreti mücevherini genişçe yaymak, çok sevap kazanmak için çok gerekli istekte bulundun” (AY-VIII/440-447) (Çetin, 2020b, s. 258-259, 372)

biz kam(a)g kiçig kor yemlär ıgaçl(a)r-tın bulalım kutlug bolz-un “Biz bütün küçük zarar görenler yiyeceklerimizi ağaçlardan bulalım. Kutlu olsun!” (HB/Çeş84.3) (Keskin, 2022, s. 320, 463)

ı tarig tüş yemiş bütmgäy “Tahıl, yemiş olgunlaşmayacak” (AY-VI/699) (Ayazlı, 2012, s. 117, 173)

tüş-: düşmek, yağmak; düşmek, yıkılmak (Gulcalı, 2021, s. 538); yukarıdan aşağıya inmek, bulunduğu yerden ayrılmak (Çetin, 2020b, s. 478); koymak (Keskin, 2022, s. 758); inmek, konmak (T. Tekin, 2013, s. 63)

(*tüş-* sözünün “düşmek, yıkılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çökke-*; “inmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *en-* / *in-*; “koymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kod-*; “konmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*)

yag-: yağmak (Elmalı, 2022, s. 488)

kök kalıktın t(ä)ğridäm yıd yıpar hua çäçäklär tüşdi yagdı “Gökyüzünden ilahi misk kokulu çiçekler yağdı” (AY-X/294-296) (Gulcalı, 2021, s. 165, 267)

tüşlög: meyveli, yemişli, sonuçlu, karşılıklı, ödüllü, verimli (Ölmez, 1991, s. 118)

(*tüşlög* sözünün “verimli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tamlıg*)

yemişlig: meyveli (Karaayak, 2021, s. 831)

tüşlög yemişlig köp yigi [arıglarig sämäklärig]... “Meyveli çok sık ormanları (ve) koruları...” (ABİT/120) (Karaayak, 2021, s. 70, 232)

tüşrük: renkli (Çetin, 2020b, s. 478) (bk. *boduglug*)

tüşsire-: meyvesiz kalmak, kurumak (Çetin, 2020b, s. 478)

(*tüşsire-* sözünün “kurumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çol-*)

tüşür-: düşürmek, indirmek (Elmalı, 2022, s. 480); sevk etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 489)

(*tüşür-* sözünün “sevk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “indirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *entür-*)

tütsüg: tütsü, buhur (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368)

(*tütsüg* sözünün “tütsü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıslagu*; “buhur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küji*)

tütsüglük: tütsülük, buhurluk (Ayazlı, 2012, s. 352); buhurdan (Ş. Tekin, 2019b, s. 489)

(*tütsüglük* sözünün “buhurdan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *lug*)

tütün: duman, tütün, yayıntı, buhar (Hamilton, 2020, s. 186)

(*tütün* sözünün “duman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tuman*)

tütüşçi: kavgacı (Elmalı, 2022, s. 480) (*bk. kerışgüçi*)

tütüşgüçi: (“*kerışgüçi*” ile birlikte) kavgacı, çatışmacı, huzursuz (Elmalı, 2022, s. 480)

(*tütüşgüçi* sözünün “huzursuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inçsiz*; “kavgacı, çatışmacı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kerışgüçi*)

tütüşlüg: kavgalı, tartışmalı, çekişmeli, arası açık / bozuk (Ölmez, 1991, s. 118)

(*tütüşlüg* sözünün “kavgalı, çekişmeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kerışlig*)

tüz: düz, doğru, temiz, dürüst, içten; barışık (Ölmez, 1991, s. 118); saf (Ş. Tekin, 2019b, s. 489); dümdüz (Karaayak, 2021, s. 808); eşit (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368); aynı (Ş. Tekin, 2019a, s. 51); tam (Elmalı, 2022, s. 480); hepsi, tamamı (Gulcalı, 2021, s. 538)

[*tüz* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “aynı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınısızsız*; “eşit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtısız*; “hepsi, tamamı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “temiz, saf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (I)*; “barışık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baz*; “doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çın*; “düz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köni*; “içten” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *özen*;

“dürüst” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tumlıtu*; “dümdüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüp (II)*]

tüz-: düzenlemek (Berbercan, 2016, s. 139) (*bk. et- / it-*)

tüzgergülüksüz: olağanüstü (Karaayak, 2021, s. 809) (*bk. adınçığ / adınsığ*)

tüzül-: düzenlenmek, uyuma girmek, uyumlu olmak, düzülmek (Ölmez, 1991, s. 119)

(*tüzül-* sözünün “düzenlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et- / it-*)

U (U - Uzuntunlug urı)

u-: yapabilmek, -ebilmek, muktedir olmak (Ayazlı, 2012, s. 353); edebilmek (T. Tekin, 2013, s. 63); kadir olmak (Gulcalı, 2021, s. 538); -mek gücünde olmak (Hamilton, 2020, s. 186)

(*u-* sözünün “muktedir olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegin-*)

uç: uç, kıyı, son (Karaayak, 2021, s. 809); sınır (Keskin, 2022, s. 760)

[*uç* sözünün “kıyı, son” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*; “sınır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçu*; “uç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş (I)*]

uç-: uçmak (Tokyürek, 2018, s. 971) (*bk. kalı-*)

uçā: arka (Karaayak, 2021, s. 810); sırt (Ş. Tekin, 2019b, s. 489) [*bk. arka (I)*]

uçgur: (< *Moğ. ıcağur*) esasen, aslında, asli (Keskin, 2022, s. 760)

(*uçgur* sözünün “asli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *özlüg*)

uçık: şeytan (Çetin, 2020a, s. 299) (*bk. asur/ asurı*)

uçlug / uçlıg: yönlü, amaçlı (Çetin, 2020a, s. 299); uçlu, taraflı, sonlu (Ölmez, 1991, s. 119); taraf; son derece; yoğunlaşmış (Karaayak, 2021, s. 810)

(*uçlug / uçlıg* sözünün “son derece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*; “taraf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buluğ*)

uçmak: uçma (Çetin, 2020b, s. 479) (*bk. kalımk*)

uçrug / uçurug: bayrak, sancak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368); bayrak şeridi (Çetin, 2020a, s. 299)

(*uçrug / uçurug* sözünün “bayrak, sancak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bra / pra*)

uçsuz: uçsuz, sınırsız, bucaksız (Karaayak, 2021, s. 810); sonsuz (Ayazlı, 2012, s. 353)

(*uçsuz* sözünün “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsuz*; “uçsuz, sınırsız, bucaksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıdıgsız*)

uçuz: kolay, değersiz, ucuz; zavallı (Ölmez, 1991, s. 119); kötü, sefil (Tokyürek, 2018, s. 971); fena (Berbercan, 2016, s. 140); önemsiz (Karaayak, 2021, s. 810); küçümseme (Hamilton, 2020, s. 186)

[*uçuz* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “fena” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (II)*; “zavallı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anaz*; “sefil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / ańıg*; “değersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ań (I)*; “önemsiz, kolay” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ońay*; “ucuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tod*]

uçuzla-: küçümsemek, aşağılamak, hakir görmek (Ölmez, 1991, s. 119)

[*uçuzla-* sözünün “aşağılamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar- (I)*; “küçümsemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asgańçula- / askańçula-*]

uçuzlamaklıg: aşağılayıcı, küçümseyici (Karaayak, 2021, s. 810)

yeniklemeklig: aşağılayıcı, küçümseyici (Karaayak, 2021, s. 831)

yeniklümäk[lig uçuz]lamaklıg üzä kültümüz katgurd<u>muz “Aşağılayıcı (bir tavır) ile yüksek sesle güldük, kahkaha attık” (ABİT/14-15) (Karaayak, 2021, s. 60, 224)

ud-: takip etmek, uymak (Çetin, 2020a, s. 299)

(*ud-* sözünün “uymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “takip etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eder- / ider- / yeder-*)

udaçı / udçı: sığırtmaç, çoban (Çetin, 2020a, s. 299); sığır çobanı (Keskin, 2022, s. 760)

(*udaçı / udçı* sözünün “çoban” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koyunçı*)

udu (I): sonra, ve (T. Tekin, 2013, s. 63)

[*udu (I)* sözünün “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “ve” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile / birle / bilen*]

udu (II): maiyet (Ş. Tekin, 2019b, s. 490)

[*udu (II)* sözünün “maiyet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eşi*]

udug: saygı, hürmet, hizmet (Çetin, 2020b, s. 479); büyük saygı (Hamilton, 2020, s. 186)

(*udug* sözünün “saygı, hürmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “hizmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*)

udugçı: hizmetçi, hizmetkâr (Wilkens, 2021, s. 786)

(*udugçı* sözünün “hizmetçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kulut*; “hizmetkâr” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapagçı/tapıgçı*)

udun: kötü, fena (Tokyürek, 2018, s. 971)

[*udun* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “fena” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (II)*]

udun-: saygı göstermek, hürmet etmek; riayet etmek (Özbay, 2019, s. 154); hizmet etmek (Elmalı, 2022, s. 481); büyük bir saygı göstermek (Hamilton, 2020, s. 186); uymak (Ş. Tekin, 2019a, s. 51); tapınmak (Gulcalı, 2021, s. 539)

(*udun-* sözünün “saygı göstermek, hürmet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırla-*; “uymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “hizmet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tap-*; “tapınmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapın-*)

udunmak: hürmet etme, saygı gösterme (Karaayak, 2021, s. 810); uyma (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

(*udunmak* sözünün “saygı gösterme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırlamaklıg*; “hürmet etme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayamak*)

uduz: (“*örmen*” ile birlikte) uyuz hastalığı (Elmalı, 2022, s. 481) (*bk. örmen*)

uduz-: götürmek, sevk etmek (Elmalı, 2022, s. 481); yanına alıp götürmek; izletmek, takip ettirmek (Hamilton, 2020, s. 186); yaklaştırmak (Tokyürek, 2018, s. 971); iletmek; önderlik etmek (Karaayak, 2021, s. 811); geçirmek (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

(*uduz-* sözünün “önderlik etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*; “iletmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ber-* / *bir-*; “götürmek, sevk etmek, yanına alıp götürmek, geçirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “yaklaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegür-*)

uduzgu: liderlik etme, önderlik etme (Karaayak, 2021, s. 811)

yerçilegü: önderlik etme, liderlik etme (Karaayak, 2021, s. 832)

uduzgu yerçilägü için... “Liderlik (ve) önderlik etme(si) için...” (ABİT/78) (Karaayak, 2021, s. 66, 229)

ugan: tanrı (Clauson, 1972, s. 87) [*bk. t(e)ngri* / *teñri* / *t(e)ñri*]

ugra-: niyetlenmek, niyet etmek, tasarlamak, düşünmek (Elmalı, 2022, s. 481); tasavvur etmek (Karaayak, 2021, s. 811); uğramak (Berbercan, 2016, s. 140); uymak, planlamak (Ayazlı, 2012, s. 353); yönelmek, -mAk üzere olmak (Gulcalı, 2021, s. 539)

(*ugra-* sözünün “tasavvur etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “uymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “düşünmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bögün-* / *bügün-*; “yönelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “tasarlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ö-*)

ugraglıg: niyetli (Tokyürek, 2018, s. 971) (*bk. aşaylıg*)

ugrayu: özellikle, tamamen, tam olarak, tümüyle (Ayazlı, 2012, s. 353); doğrudan / dosdoğru (Gulcalı, 2021, s. 539)

(*ugrayu* sözünün “tam olarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırtlıg*; “özellikle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglatı* (I);

“tamamen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “tümüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “dosdoğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oṇaru*]

ugursuz: zamansız, sırasız (Çetin, 2020b, s. 479)

(*ugursuz* sözünün “sırasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezigsiz*; “zamansız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolusuz*)

uguşlug: soy (Karaayak, 2021, s. 811); neslinden olan, soyundan gelen (Elmalı, 2022, s. 482); soylu, neslinden gelen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368)

(*uguşlug* sözünün “soy” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*)

urug: soy, nesil, soyundan gelen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

tört säkiz on v(a)çir uguşlug yumuşçı tapıgçılar turkaru küyü küzädü tutgaylar
“Vajra soylu seksen dört haberci ve hizmetçi [onu] daima koruyacaklar”
(SİTA/401-403) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 112, 178)

kagan han hatun huṇ tayzi altun urugları adasız tudasızın tümän tümän yaşazun
“Kağan, hatun, veliaht şehzade ve imparatorun soyundan gelenler felakete uğramadan on binlerce yıl yaşasın!” (SİTA/495-496) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

uguşsuz: temelsiz, alansız (Tokyürek, 2018, s. 972)

(*uguşsuz* sözünün “temelsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüpsüz*)

ujik / uzik / üjik / üjük / üzik: (< Çin. *zi*) harf, hece (Elmalı, 2022, s. 482); yazı (Tokyürek, 2018, s. 972)

(*ujik / uzik / üjik / üjük / üzik* sözünün “hece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akşar*; “harf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *hiri*; “yazı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitig*)

uk-: anlamak, bilmek; tasavvur etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 490); idrak etmek (Çetin, 2020a, s. 299); kavramak (Keskin, 2022, s. 761); vâkıf olmak (Çetin, 2020b, s. 479)

[*uk-* sözünün “tasavvur etmek, kavramak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “anlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aṇla-*; “bilmek, idrak etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bil-*; “vâkıf olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öt-* (II)]

ukdur- / uktur-: bildirmek, anlatmak (Gulcalı, 2021, s. 540)

(*ukdur-* / *uktur-* sözünün “bildirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biltiz-*; “anlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*)

ukıt-: anlatmak, açıklamak, bildirmek (Ölmez, 1991, s. 119); izah etmek (Çetin, 2020a, s. 299)

(*ukıt-* sözünün “açıklamak, izah etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “anlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “bildirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *biltiz-*)

ukıtmak: anlatma, izah etme (Çetin, 2020b, s. 479); anlatmak (Karaayak, 2021, s. 812)

(*ukıtmak* sözünün “anlatma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sözlemek*)

ukmak: anlama, bilme (Ölmez, 1991, s. 119); anlamak (Karaayak, 2021, s. 812)

(*ukmak* sözünün “bilme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilmek*; “anlama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüz / köküz*)

ukmaklıg: anlama, kavrama (Ayazlı, 2012, s. 353)

(*ukmaklıg* sözünün “kavrama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodi*; “anlama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüz / köküz*)

ukun-: bilinmek, tanınmak, anlaşılmak (Ölmez, 1991, s. 119); itiraf etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

[*ukun-* sözünün “itiraf etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (II); “bilinmek, anlaşılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilin-*]

ukuşlug: akıllı, bilgili (Keskin, 2022, s. 761) (*bk. bilge*)

ula-: bağlamak, eklemek (Elmalı, 2022, s. 482); bitiştirmek (T. Tekin, 2013, s. 63); devam ettirmek (Gulcalı, 2021, s. 540); uzatmak (Berbercan, 2016, s. 141)

[*ula-* sözünün “bağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ba-*; “eklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kat-* (I); “bitiştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavışur-* / *kavşur-*; “devam ettirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tut-*]

ulag: 1. eklem yeri, birleşme yeri (Gulcalı, 2021, s. 540); 2. sıra, dizi (Ayazlı, 2012, s. 353); silsile, zincir (Ş. Tekin, 2019b, s. 491); 3. ulak, posta ve diğer taşımacılık işlerinde kullanılan hayvan (Keskin, 2022, s. 761)

(*ulag* sözünün “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “dizi, silsile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezig*)

ulagçı: arabacı, ulağı sevk ve idare eden kimse (Keskin, 2022, s. 762)

(*ulagçı* sözünün “arabacı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kañlıcı*)

ulal-: ulanmak, bağlanmak (Çetin, 2020b, s. 479)

(*ulal-* sözünün “bağlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan- / atkan-*)

ulam: sürekli, daimî, kesin (Keskin, 2022, s. 762)

(*ulam* sözünün “sürekli, daimî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “kesin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çınkaru*)

ulan-: bağlanmak, birleşmek (Çetin, 2020b, s. 479)

(*ulan-* sözünün “bağlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan- / atkan-*; “birleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birik-*)

ulatu: ve, başka, -dan başka, ayrıca, ve diğer (Elmalı, 2022, s. 482); devamla, başkaları, ve daha (Ölmez, 1991, s. 119); diğer, benzer (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368); ve başkaları, ve diğerleri (Hamilton, 2020, s. 186); daha (Keskin, 2022, s. 762); dahası (Karaayak, 2021, s. 812); vb.; ile (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

(*ulatu* sözünün “başka, diğer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “başkaları” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınagu/adnagu*; “ayrıca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anayyu*; “daha” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*; “ve, ile” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile / birle / bilen*; “-dan başka” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “dahası” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*; “benzer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mondag / montag / muntag*)

ulgad-: büyümek (Ş. Tekin, 2019b, s. 491) (bk. *bedü-*)

ulı-: ulumak, feryat etmek (Gulcalı, 2021, s. 540); inlemek, sızlamak (Elmalı, 2022, s. 482); inleyerek çığlık atmak (Hamilton, 2020, s. 187); yüksek sesle ağlamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

(*ulı-* sözünün “inlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ınçıkla-*; “feryat etmek, sızlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sıgta-* / *sıkta-*)

ulın-: (“*tolgan-*” ile birlikte) kıvrılmak (Elmalı, 2022, s. 482); kıvranmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

(*ulın-* sözünün “kıvranmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agina-* / *agna-*; “kıvrılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tolgan-*)

ulı-: birlikte ulumak, ağlaşmak, (birlikte) haykırmak (Gulcalı, 2021, s. 540)

(*ulı-* sözünün “ağlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıgla-* / *yıgla-*)

ulsuz: temelsiz, esassız, köksüz, tözsüz (Ölmez, 1991, s. 119); dipsiz (Gulcalı, 2021, s. 540)

(*ulsuz* sözünün “dipsiz, temelsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüpsüz*)

ulug: 1. büyük, ulu, yüce (Ayazlı, 2012, s. 354); yüksek; üst, başkan (Hamilton, 2020, s. 187); 2. olağanüstü (Karaayak, 2021, s. 812); 3. pek, çok (Ş. Tekin, 2019b, s. 491)

[*ulug* sözünün “olağanüstü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçığ* / *adınsığ*; “pek, çok, büyük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “yüksek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “başkan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baş* (I); “yüce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz* / *idiz*]

ulun: filiz, sürgün, sap (Çetin, 2020b, s. 480)

(*ulun* sözünün “filiz, sürgün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koluğa*)

uluş: ülke, bölge, il (Hamilton, 2020, s. 187); devlet (Karaayak, 2021, s. 813); memleket (Gulcalı, 2021, s. 541); şehir; halk, ulus (Elmalı, 2022, s. 482)

(*ulus* sözünün “memleket, ülke, şehir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “halk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bodun / budun*; “devlet, il, ulus” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *el / il*; “bölge” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mandal / mantal*)

uma-: yapamamak, kadir olamamak, -A bilmemek (Gulcalı, 2021, s. 541); yetersiz olmak, muktedir olamamak (Ölmez, 1991, s. 119)

yada-: (< *Moğ. yada-*) yapamamak (Keskin, 2022, s. 774)

umay: tanrıça (Çetin, 2020b, s. 480) (*bk. hatun / katun*)

umıl-: umuda / düşünceye kapılmak, arzulamak, umulmak (Gulcalı, 2021, s. 541)

(*umıl-* sözünün “arzulamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amra-*)

umun-: umulmak (Karaayak, 2021, s. 814)

umınç / umunç: umut, arzu, umma (Gulcalı, 2021, s. 541)

(*umınç / umunç* sözünün “arzu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amranmak*; “umut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ınag*)

umug: umut, dayanak, sığınak, güvence (Ölmez, 1991, s. 119); çare (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369); melce (Ş. Tekin, 2019b, s. 492)

[*umug* sözünün “çare” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “dayanak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (I)*; “sığınak, güvence, umut, melce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ınag*]

umuglug: umutlu (Elmalı, 2022, s. 483)

umunçlug: umutlu (Berbercan, 2016, s. 142)

umuglug közin çandal [...] körür erti “Umutlu gözlerle cellada ... bakıyordu” (DAS/3147-3149) (Elmalı, 2022, s. 178, 270)

ne bu bayagut oğlın körtükde ötrü ol umunçlug köñülin titrü körüp közlerin ançakıya yime öñi kitermedin titrü körüp yatdılar “(Balıklar) bu bey oğlunu gördükten sonra o ümitli düşünceyle tam olarak görüp gözlerini oracıktan başka (tarafa) da götürmeden doğruca görüp yatdılar” (OB/17.13-16) (Berbercan, 2016, s. 51, 70)

umugsuz: umutsuz, dayanaksız, güvencesiz, çaresiz, ‘umusuz’ (Ölmez, 1991, s. 119); zavallı (Karaayak, 2021, s. 814)

(*umugsuz* sözünün “zavallı, umutsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anaz*; “dayanaksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ınagsız*)

yoksuz: çaresiz; manasız, nafil, boşuna (Elmalı, 2022, s. 499)

*sıkış-ta turmuş irinç y(a)rılığ **umug-suz** ınag-sız tınl(i)g-larığ boşumak kut-garmak buyan edgü kılınç-ka yitmez* “Sıkıntıda kalmış, zavallı, umutsuz, sığınaksız canlıları kurtarmak, serbest duruma getirmiş (olmak da) iyi davranışa yetmez” (AY-III/180.7-9) (Ölmez, 1991, s. 64)

yoksuz *kılmağay m(e)n .. [...]* “Çaresiz bırakmayacağım” (DAS/2707) (Elmalı, 2022, s. 162, 265)

umun-: beklemek, ummak, umutlanmak (Elmalı, 2022, s. 483); umulmak (Karaayak, 2021, s. 814)

(*umun-* sözünün “beklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bekle-* / *b(e)kle-*; “umulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *umıl-*)

umunçlug: umutlu (Berbercan, 2016, s. 142); yardım (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 493)

[*umunçlug* sözünün “yardım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (I)*; “umutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *umuglug*]

un: un (Keskin, 2022, s. 763) (*bk. min*)

una: işte, şimdi (Gulcalı, 2021, s. 542)

(*una* sözünün “şimdi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtı*; “işte” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *muna*)

una-: doğru bulmak, uygun bulmak, tasvip etmek (T. Tekin, 2013, s. 64); razı gelmek, katılmak, uygun görmek (Gulcalı, 2021, s. 542); razı olmak, kabul etmek; tenezzül etmek (Elmalı, 2022, s. 483); rıza göstermek (Hamilton, 2020, s. 187)

(*una-* sözünün “kabul etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “doğru bulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertgün-* / *kertkün-* / *kirtgün-*; “razı olmak, uygun görmek, uygun bulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapla-*)

y(a)rılıka-: buyurmak, lütfetmek, tenezzül etmek (saygı ifadesi içerir) (Gulcalı, 2021, s. 551)

*ötrü ol irig sarsığ köñüllüg d(a)nt[i]pale elig .. altun öñlüg sıgu[n]nuñ ötügin tınlagalı **unamadın*** “Kötü kalpli Hükümdar Dañdapala, altın renkli geyiğin ricasını dinlemeye tenezzül (bile) etmemiş” (DAS/318-320) (Elmalı, 2022, s. 76, 236)

nomlayu körkitü y(a)rlıkadıyız bo nom ärdini eligin asıg tusu kılğal[ı] imäriğmä kamağ tınl(i)gka “Etraftaki bütün canlılara fayda sağlamak için bu öğretici cevheri şahını vaaz edip gösterme lütfunda bulundunuz” (AY-X/1134-1137) (Gulcalı, 2021, s. 225, 277)

unakaya / unak(i)ya: hemencecik, hemen hemen (Gulcalı, 2021, s. 542); derhâl, hemen (Berbercan, 2016, s. 142)

(*unakaya / unak(i)ya* sözünün “hemencecik, hemen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtıkıya*; “derhâl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *temin / timin*)

unçsuz: minnetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 493) (*bk. sevinçsiz*)

upadeş: (< *Toh.A upadeş ~ Toh.B upadeş < Skr. upadiś*) talimat, emir (Karaayak, 2021, s. 814)

(*upadeş* sözünün “talimat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşgut*; “emir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapat / ç(a)hş(a)pat / ç(a)hşap(a)t / ç(a)hşap(u)d / ç(a)hşap(u)t / çahşap(u)t / çahşaput / ç(a)kşap(a)t / çhşapat / çhşapt / çhşaput*)

upase / upası / upasi: (< *Soğd. 'wp 'sy=Skr. upāsaka*) inanan kişi, mümin, rahip (Ayazlı, 2012, s. 355); inançlı erkek (Karaayak, 2021, s. 815); meslekten olmayan / rahip olmayan Buddhist kimse (Gulcalı, 2021, s. 542); ruhban sınıfından olmayan Budist mümin (Çetin, 2020a, s. 300); ruhban sınıfına dâhil olmayan rahip (Ölmez, 1991, s. 120)

(*upase / upası / upasi* sözünün “rahip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buşıçı / buşıçı / poşı-çı*; “mümin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kertgünç / kirtgünç*)

ur-: vurmak, dokunmak; hazırlamak, düzenlemek; sunmak, vermek; atmak (Elmalı, 2022, s. 483); saldırmak; yerleştirmek, koymak, yüklemek (Hamilton, 2020, s. 187); dövmek (T. Tekin, 2013, s. 64); fırlatmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 51); yakmak; çıkmak (yükseğe) (Ayazlı, 2012, s. 355); vâkıf olmak (mecazen) (Berbercan, 2016, s. 142)

[*ur-* sözünün “sunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançola-*; “hazırlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anut-*; “atmak, fırlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at-*; “vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ber-* / *bir-*; “dokunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bürt-*; “vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

çal-; “düzenlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et-* / *it-*; “saldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *il-*; “koymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kod-*; “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “yakmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köyür-*; “vâkıf olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öt-* (II); “dövmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tokı-* / *toku-*; “çıkmaq” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtın-*]

yüd-: yüklemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 515)

yettinç kün tañ adınçığ ärdini yançü kemi-kä tükägüçä urup tegin inçä tep yarlıgkadı* “Yedinci gün, gemiye yeteri kadar seçilmiş, ender inciler ve mücevherler yükledikleri zaman prens şöyle bir duyuru yaptı” (PK/XXXIV.1-4) (Hamilton, 2020, s. 47)

amarıları ulug bedük inekler(in) eñinlerinte yüde etüzleri o/-... örtlög yalınlig bı bıçek yaga kelirler “Bazıları büyük ve iri husyelerini omuzlarına yükleyip vücutları üzerinde alevli bıçaklar yağarak gelirler” (Maytr./74.1-4) (Ş. Tekin, 2019b, s. 138, 246)

urdur-: koydurmak (Karaayak, 2021, s. 815) (bk. *koddur-/koddur-*)

urı: erkek evlat (Berbercan, 2016, s. 142); oğul, erkek (Gulcalı, 2021, s. 542); genç, genç erkek (Elmalı, 2022, s. 483); delikanlı (Ayazlı, 2012, s. 355); gençlik (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

(*urı* sözünün “erkek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er*; “oğul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ferzind*; “genç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kenç*; “erkek evlat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogul* / *ogl* / *og(u)l*)

urı “delikanlı”

yigit: yiğit, genç, delikanlı (Elmalı, 2022, s. 497)

ötrü ol üdün ogulum çanarşabe bir yigit körklä urı ät'özin b(ä)lgürtüp... “Sonra o vakit oğlum Janarşabha (prens) genç, güzel, delikanlı bedeniyle ortaya çıkıp...” (AY-VI/932-934) (Ayazlı, 2012, s. 135-136, 176)

urluk: aile, soy (Keskin, 2022, s. 764) (bk. *bod*)

urmak: vurma, acı çektirme (Ölmez, 1991, s. 120)

(*urmak* sözünün “acı çektirme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emgetmek*; “vurma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tokımak*)

ursuk-: vurulmak (Gulcalı, 2021, s. 542) (bk. *sançıl-*)

ursukuş-: parçalanmak, (gemi) dağılmak (Hamilton, 2020, s. 187)

(*ursukuş-* sözünün “parçalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sin-*)

urtur-: yükletmek (Elmalı, 2022, s. 484)

yüdtür-: yükletmek (Berbercan, 2016, s. 150)

anta ötrü m(a)hend(a)rasene [elig beg] ulug bedük kañlılarta telim üküş aş içgü ed tavar erdiniler urturup kay beltir sayu eltip alkuka buşı berip barçasın berür [erti] “Yine Hükümdar Mahendraséna, büyük, yüksek arabalara yiyecek içecek, mal mülk (gibi) pek çok kıymetli eşyayı yükletip, herkesi meydana toplayıp (orada bulunan) herkese sadaka olarak (elindekilerin) hepsini verirdi” (DAS/2758-2762) (Elmalı, 2022, s. 164, 266)

ol yañalarka kömen aş yüdtürüp [...] “O fillere yiyecek yükletip...” (OB/21.12) (Berbercan, 2016, s. 54, 73)

urug: soy, nesil, soyundan gelen (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369); akraba (Keskin, 2022, s. 764); kök (Ayazlı, 2012, s. 355); tohum, ekin (Çetin, 2020a, s. 300)

(*urug* sözünün “akraba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar / bagır*; “soy” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*; “ekin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ı*; “nesil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş / uguş*; “tohum” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tarıg / tarag*; “kök” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *töz*; “soyundan gelen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *uguşlug*)

uruk: ip (Çetin, 2020a, s. 300) (*bk. bağış*)

uruks: (< *Toh.B rukeş / rukş* < *Skr. rūkṣa*) ters, düzgün olmayan (Elmalı, 2022, s. 484)

(*uruks* sözünün “ters” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ters / t(e)rs*)

urun-: 1. vurmak, vurulmak (Elmalı, 2022, s. 484); 2. yerleştirmek, takınmak (Ayazlı, 2012, s. 355)

(*urun-* sözünün “takınmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt- / b(e)lgürt-*; “vurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çal-*; “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “vurulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sançıl-*)

uruğu: kamçı (Çetin, 2020a, s. 300) (*bk. berge*)

uruğut: general, komutan (Çetin, 2020b, s. 480); savaşçı (Elmalı, 2022, s. 484)

(*uruğut* sözünün “savaşçı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “general” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sağun*)

uruş-: vuruşmak, kavga etmek (Elmalı, 2022, s. 484)

(*uruş-* sözünün “vuruşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sançış-*; “kavga etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sünüş-*)

uş-/uşu-: parçalamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 493) (*bk. butarla-*)

ut-: yenmek, mağlup etmek, başarmak, üstesinden gelmek, üstün olmak (Elmalı, 2022, s. 484); utmak (Gulcalı, 2021, s. 542); (oyunda) kazanmak (T. Tekin, 2013, s. 64); galip gelmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

(*ut-* sözünün “üstün olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*; “mağlup etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*; “yenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “başarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irgür-*)

ut- “üstesinden gelmek”

yeged-: yenmek, üstesinden gelmek (Tokyürek, 2018, s. 989)

sansız üküş ogrın utar yegedür “Sayısız kötülüğün üstesinden gelir” (DAS/4484) (Elmalı, 2022, s. 222, 286)

anın bo oronnuş atı alpda yegüddüçi atl(ı)g oron tep tetir “Onun (için) bu yerin adı zor üstesinden gelmek adlı yer diye söylenir” (AY-IV/2858-2860) (Tokyürek, 2018, s. 515, 598)

utgurak: kati (Ş. Tekin, 2019b, s. 493) (*bk. titrüm/tütrüm*)

utguratı: muhakkak, tamamıyla (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

(*utguratı* sözünün “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*)

utlı: karşılık, netice, ödül (Ayazlı, 2012, s. 355); mükâfat (Ş. Tekin, 2019b, s. 494); semere (Çetin, 2020a, s. 300); sonuç (Çetin, 2020b, s. 480); sevinç (Elmalı, 2022, s. 484)

[*utlı* sözünün “mükâfat, ödül” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıg (I)*; “sevinç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñi*; “sonuç”

anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tem*; “semere, netice, karşılık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüş / tüüş*]

utlısız: minnetsiz, nankör (Gulcalı, 2021, s. 543)

(*utlısız* sözünün “minnetsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sevinçsiz*)

utpati: (<< *Skr. utpatti*) oluşum (Karaayak, 2021, s. 815) (*bk. togum / tugum*)

utru / uturu: karşı, doğru (Gulcalı, 2021, s. 543); mukabil (Ş. Tekin, 2019b, s. 494); karşın; ötürü (Özbay, 2019, s. 155); tersine, birini karşılamaya, karşı koyarak, zıtlaşarak (Hamilton, 2020, s. 187)

(*utru / uturu* sözünün “ötürü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “karşı, doğru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tapa*)

utrun-: karşı gelmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 494) (*bk. çatış-*)

utun: kötü, hayırsız, utanmaz, arsız (Elmalı, 2022, s. 484)

(*utun* sözünün “utanmaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *todunçsuz*; “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*)

utunçsuz: hareketsiz, sabit (Tokyürek, 2018, s. 975); yenilgisiz, bir dharani adı (Çetin, 2020a, s. 300)

(*utunçsuz* sözünün “hareketsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etigsiz / itigsiz*; “sabit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aginçsuz*)

uul: alt (Karaayak, 2021, s. 815); temel, esas (Ayazlı, 2012, s. 355)

(*uul* sözünün “alt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alt*; “esas” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş / uguş*; “temel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *töz*)

uvat- (?): azaltmak, ufaltmak, parçalamak, küçük parçalara ayırmak (Hamilton, 2020, s. 187)

(*uvat-* sözünün “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*; “azaltmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsüt- / eksit-*)

uvşak: ufak, küçük, ayrıntı, detay (Tokyürek, 2018, s. 975)

(*uvşak* sözünün “ufak, küçük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kiçig*)

uvşan-: ufalanmak (Wilkins, 2021, s. 809)

ügüş-: aşınmak, ufalanmak, yolunmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

tsun tsun sınar uvşanur “Parça parça olur, ufalanır” (KİP/28) (Ş. Tekin, 2019a, s. 10, 20)

togan kuş tırnakı suçulunmuş yana tütünmüş togan kuşu tırnakı ügüşüpen kalıyı barmış “(Bu arada) şahinin pençeleri yolunmuş ve sıyrılmış. Şahin pençeleri yolunmuş olarak uçup gitmiş” (IB/44) (T. Tekin, 2013, s. 23, 31)

uvut: utanma, haya (Elmalı, 2022, s. 484); avret (yeri) (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

(*uvut* sözünün “utanma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avyat*)

uvutlug: edepli, terbiyeli (Wilkins, 2021, s. 809)

uyatlıg: edepli (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

takı yime edgü aşay küçinte uvutlug uyatlıg bolurlar “Ve yine iyi niyet sayesinde terbiyeli ve edepli olurlar” (Maytr./59.7-8) (Ş. Tekin, 2019b, s. 117, 234)

uvutsuz: ahlaksız, utanmaz (Özbay, 2019, s. 155); edepsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 494); hayâsız (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

(*uvutsuz* sözünün “ahlaksız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*; “utanmaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *todunçsuz*)

uy / uya: ev (Keskin, 2022, s. 765); yuva (T. Tekin, 2013, s. 64); kuş yuvası (Elmalı, 2022, s. 484); çukur (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

(*uy / uya* sözünün “ev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barak / bark*; “çukur” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karım*)

uyat: utanma (Çetin, 2020a, s. 300) (bk. *avyat*)

uyatlıg: edepli (Ş. Tekin, 2019b, s. 494) (bk. *uvutlug*)

uyur: güçlü, kudretli, muktedir (T. Tekin, 2013, s. 64)

(*uyur* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “kudretli, muktedir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erklig*)

uz / uza: 1. usta, mahir, yetenekli (Ayazlı, 2012, s. 355); kudretli (Ş. Tekin, 2019a, s. 51); maharet, yetenek (Tokyürek, 2018, s. 975); ustaca, mahirane (Çetin, 2020a, s. 300); zanaatkâr (Hamilton, 2020, s. 187); usta (bir şekilde) (Berbercan, 2016, s. 142);

2. çok iyi, harika (Keskin, 2022, s. 765); iyi, güzel, uygun (Elmalı, 2022, s. 485); iyice (Çetin, 2020b, s. 481); bütünüyle, tamamıyla (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

(uz / uza sözünün “yetenek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “iyice” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*; “tamamıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barça*; “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “çok iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgüti*; “kudretli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erklig*; “mahir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *krtahst*; “harika” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sogançığ* / *sukançığ*; “uygun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teginçe*; “mahirane” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tetik* / *titik*)

uz / uza “ustaca”

uzkıya: çok iyi, harika, ustaca (Keskin, 2022, s. 765)

beg er birök törüçe köni başlasar bodunun uz kötürser egrilerig yavız yavlak yorığın edgü küü yadılur törttin yıyak ol begniş “Eğer han yasalara uygun şekilde halkını doğru yönetirse, doğru gitmeyen şeyleri, kötülükleri ustaca düzeltirse iyi adı yayılır dört bir yana o hanın.” (AY-VIII/1681-1685) (Çetin, 2020b, s. 363-364, 386)

[tā]gürüp **uz-k(ı)y-a** körü [... “Ulaştırp çok iyi (şekilde) görüp [...]” (HB/Kar85.3) (Keskin, 2022, s. 352, 480)

uzagut: mahir, madrabaz (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

(*uzagut* sözünün “mahir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *krtahst*)

uzan-: 1. mahir olmak, usta olmak (Gulcalı, 2021, s. 543); ustalasmak (Berbercan, 2016, s. 142); 2. yükselmek, artmak (Tokyürek, 2018, s. 975)

(*uzan-* sözünün “artmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*)

uzat-: uzatmak, ağırlamak (Keskin, 2022, s. 765); uzağa göndermek, ortadan kaldırmak (Gulcalı, 2021, s. 543); götürmek, eşlik etmek (Hamilton, 2020, s. 187); uzun sürmek, uzayarak devam etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369)

(*uzat-* sözünün “ağırlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırla-*; “ortadan kaldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “götürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*)

uzatı: daima, sürekli, her zaman (Ayazlı, 2012, s. 355); uzun zaman (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369); uzun (Ş. Tekin, 2019b, s. 494)

(*uzatı* sözünün “daima, sürekli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “her zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ideḡ*; “uzun zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keç / kiç*)

uzatıkı: her zamanki, daimî (Gulcalı, 2021, s. 543)

(*uzatıkı* sözünün “daimî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*)

uzkıya / uzk(ı)ya: çok iyi, harika, ustaca (Keskin, 2022, s. 765)

(*uzkıya / uzk(ı)ya* sözünün “çok iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgüti*; “harika” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sogançıg / sukançıg*; “ustaca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *uz / uza*)

uzluk: kâse (?) (Keskin, 2022, s. 765) (*bk. ayak*)

uzun tonlug: kadın (Bang ve Gabain, 1931, s. 510) (*bk. ebçi / evçi*)

uzun: uzun, uzun zaman (Gulcalı, 2021, s. 543); uzun süre (Çetin, 2020a, s. 300); uzun (müddet), daima (Ş. Tekin, 2019a, s. 51)

[*uzun* sözünün “daima” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “uzun zaman, uzun süre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keç / kiç*; “uzun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tan (II)*]

ürüg: uzun müddet, sürekli (Tokyürek, 2018, s. 980)

uzun *turkaru kuanşı im pısar atın atayu...* “Uzun müddet Kuanşı İm Pısar adını saygıyla anar...” (KİP/67-68) (Ş. Tekin, 2019a, s. 11-12, 20)

tört türlüg ärigdä ürüg *uzatı sımtagsızın dyanta örügin amılın ärürlär* “Dört türlü hareketle daima gayret ile dhyānada sakindirler” (AY-IV/983-985) (Tokyürek, 2018, s. 390, 575)

uzuntonlug urı: rahip (Özbay, 2019, s. 155) (*bk. buşıçı / buşıçı / poşı-çı*)

Ü (Üç kırk - Üzüş-)

üç kırk: otuz üç sayısı (Çetin, 2020b, s. 481) (*bk. otuz artukı üç*)

üç y(e)g(i)rmi / üç yegirmi: on üç (Çetin, 2020a, s. 300) (*bk. on üç*)

üç yetmiş: altmış üç (Keskin, 2022, s. 766) (*bk. altmış üç*)

üçün: için, -DAn dolayı, nedeniyle, sebebiyle (Gulcalı, 2021, s. 544); dolayı (Keskin, 2022, s. 767); dolayısıyla; sebep (Ş. Tekin, 2019b, s. 495); yüzünden, çünkü (Hamilton, 2020, s. 187)

(*üçün* sözünün “sebeb” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avant*; “için, -DAn dolayı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin / ey(i)n / iyin*; “dolayı, dolayısıyla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogur / ugrur*; “sebebiyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötgürü*)

üdüre: ayrıntılı bir şekilde, etraflıca (Gulcalı, 2021, s. 544) (bk. *adara / adıra*)

ügmek / yügmek / yükmek: yığın, küme, sürü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370); toplam, yığma (Ayazlı, 2012, s. 365); birikim (Çetin, 2020b, s. 491)

[*ügmek / yügmek / yükmek* sözünün “yığın, küme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (II)*; “toplam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamag*; “birikim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *terkin / t(e)rkin / tirgin*]

ügmek / yügmek / yükmek “yığma”

yıgmak: yığma, toplama, bir araya getirme (Tokyürek, 2018, s. 991)

*küç küsünkä täggülük buyanlık ulug bädük **yügmäkig** yügär m(ä)n yıgar m(ä)n*
“Güç, kuvvete kavuşturmak için büyük erdemler yığarım” (AY-VI/400-402)
(Ayazlı, 2012, s. 94, 171)

*öñi saçılırtmamak ärsär ol antag akıgsız arıg köñülüg bütürgäliir üçün ötrü köñülüg basa basa üzüksüz **yıgmak** turgurmak ärür* “Toplamak dağıtmamak ise o akmayan temiz gönlü elde etmek için gönlü daima, kesintisiz toplamak (ve) yükseltmektir” (AY-IV/941-945) (Tokyürek, 2018, s. 387, 574)

ügür: sürü (T. Tekin, 2013, s. 64) (bk. *sürü / sürüg*)

ügüş-: aşınmak, ufalanmak, yolunmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

(*ügüş-* sözünün “yolunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *suçulun-*; “ufalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *uvşan-*)

ük-: toplamak, yığmak (Elmalı, 2022, s. 485) (bk. *evdi-*)

üklit-: çoğaltmak, artırmak, büyütme (Ayazlı, 2012, s. 356); yükseltmek (Elmalı, 2022, s. 485)

[*üklit-* sözünün “yükseltmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtur-*; “çoğaltmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artur-*; “artırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (II)]

ülçey: (< *Moğ. ülçey*) bereket, talih (Keskin, 2022, s. 768)

(*ülçey* sözünün “talih” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıv*; “bereket” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mangal* / *mangal*)

üle-: dağıtmak (Elmalı, 2022, s. 485); paylaşmak (Karaayak, 2021, s. 819); taksim etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

(*üle-* sözünün “taksim etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böl-*; “dağıtmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*)

ülen-: dağıtmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370) (*bk. saç-*)

ületü: ipek kumaş (Keskin, 2022, s. 768) (*bk. agı*)

ülgü: hisse (Elmalı, 2022, s. 485); pay (Karaayak, 2021, s. 819); denk, eşit (Tokyürek, 2018, s. 979)

[*ülgü* sözünün “denk, eşit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırsız*; “pay, hisse” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñ* (IV)]

ülgüle-: ölçmek, tartmak (Ölmez, 1991, s. 121); saymak, hesaplamak (Karaayak, 2021, s. 819); ölçülmek (Tokyürek, 2018, s. 979)

(*ülgüle-* sözünün “ölçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karıla-*; “saymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sa-*; “hesaplamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sana-*; “tartmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tart-*)

ülgülegülüksüz: ölçülemeyen, hesaplanamayan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370) (*bk. sanaguluksuz*)

ülgülençsiz: ölçülemeyen, ölçülemez, mukayese edilemez (Karaayak, 2021, s. 819); ölçüsüz, sınırsız (Gulcalı, 2021, s. 545); ölçülmez, ölçülmeyen (Ayazlı, 2012, s. 356); karşılaştırılmaz (Ölmez, 1991, s. 121)

(“*ülgülençsiz*” sözünün “sınırsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıdıgsız*; “ölçüsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolusuz*; “karşılaştırılmaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *okşatguluksuz*;

“ölçülemeyen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sanaguluksuz*;
 “ölçülemez, mukayese edilemez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
tenglençsiz / tenlençsiz)

ölçülüg: ölçülü; belirli (Karaayak, 2021, s. 819)

(*ölçülüg* sözünün “belirli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
belgölüg / b(e)lgölüg / belgölük; “ölçülü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için
 bk. *kolulug*)

ölçüsüz (I): ölçüsüz, sayısız, sınırsız, pek çok (Gulcalı, 2021, s. 545)

[*ölçüsüz (I)* sözünün “pek çok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
agar / ağır; “sayısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asanke / asankı /*
asanki; “sınırsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıdıgsız*; “ölçüsüz”
 anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolusuz*]

ölçüsüz (II): nasipsiz, kısmetsiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

[*ölçüsüz (II)* sözünün “kısmetsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için
 bk. *kovı*; “nasipsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oksuz*]

ölüg: talih, kader, kısmet (T. Tekin, 2013, s. 64); pay (Karaayak, 2021, s. 819); kısım
 (Ş. Tekin, 2019b, s. 496)

[*ölüg* sözünün “kısm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölök /*
bölük; “talih” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıv*; “pay” anlamıyla eş
 anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñ (IV)*]

ölügle-: taksim etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 496) (*bk. böl-*)

ölüglüg: 1. nasipli, kısmetli (Ş. Tekin, 2019a, s. 52); iyi talihli; kutlu (Çetin, 2020b,
 s. 482); 2. ölçülü, belirli (Ayazlı, 2012, s. 357)

(*ölüglüg* sözünün “kutlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.
ıdıkluk; “ölçülü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kolulug*; “belirli”
 anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgölüg / b(e)lgölüg / belgölük*)

ölüşlüg: nasipli (Tokyürek, 2018, s. 979)

könülteki teg körkle kutlug ölüglüg urı ogul kelürür “Gönlüne göre güzel, mesut
 (bir) erkek çocuğu (dünyaya) getirir” (KİP/76) (Ş. Tekin, 2019a, s. 12, 21)

ülüş: 1. bölüm, fasıla, ‘kitap’, cüz (Ayazlı, 2012, s. 357); fasıl (Çetin, 2020a, s. 301); kesim (Berbercan, 2016, s. 143); parça (Elmalı, 2022, s. 485); 2. pay, hisse, kısım (Keskin, 2022, s. 769); nasip (Tokyürek, 2018, s. 979)

[*ülüş* sözünün “parça” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançan*; “nasip” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşır*; “kitap” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitig*; “bölüm, kısım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölök / bölük*; “pay, hisse” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öğ (IV)*; “fasıl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegzinç*]

ülüşlög: 1. paylı, hisseli (Keskin, 2022, s. 769); 2. nasipli (Tokyürek, 2018, s. 979)

(*ülüşlög* sözünün “nasipli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ülüglög*)

ün: ses, gramer (Tokyürek, 2018, s. 979); ezgili (Karaayak, 2021, s. 819)

(*ün* sözünün “ses” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akşar*; “ezgili” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egziglig*)

ün-: çıkmak, ortaya çıkmak, yükselmek, kaynaklanmak (Ayazlı, 2012, s. 357); doğrulmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

(*ün-* sözünün “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ag-*; “çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtın-*; “ortaya çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgür- / b(e)lgür-*)

ünleş-: bağışmak (Elmalı, 2022, s. 486) (bk. *kıkırış- / kıkırış-*)

ünlög: lakaplı, ünlü, adıyla tanınan (Ölmez, 1991, s. 121); sesli (Elmalı, 2022, s. 486)

(*ünlög* sözünün “ünlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlag / athg / atl(ı)g*)

ünmek: çıkma (Gulcalı, 2021, s. 545) (bk. *öngülög*)

ünte-: bağırarak, sesini yükseltmek (Hamilton, 2020, s. 188); seslenmek, çağırmak (Elmalı, 2022, s. 486)

(*ünte-* sözünün “çağırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alakır-*; “seslenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ata-*; “bağırarak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çarla-*)

ünüşlög: çıkış (Karaayak, 2021, s. 820); üstün, yükselmiş (Tokyürek, 2018, s. 980); yukarı çıkmış (Ayazlı, 2012, s. 357)

(*ünüşlög* sözünün “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın / baştın*)

üñüş-: delinmek, yırtılmak, yolunmak (T. Tekin, 2013, s. 64)

(*üñüş-* sözünün “yırtılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kiber-*; “yolunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *suçulun-*; “delinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *telin-*)

ür: uzun süre, zaman, müddet (Ölmez, 1991, s. 121); uzun zaman (Hamilton, 2020, s. 188); süre (Özbay, 2019, s. 155)

(*ür* sözünün “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “uzun zaman, uzun süre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keç / kiç*; “müddet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezig*; “süre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öd / üd*)

ür-: üflemek, üfürmek (Ayazlı, 2012, s. 357)

(*ür-* sözünün “üflemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ös-*)

ürgit / ürgüt: daima, sürekli, sonsuza kadar (Gulcalı, 2021, s. 546); uzun süre (Çetin, 2020a, s. 301)

(*ürgit / ürgüt* sözünün “daima, sürekli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “uzun süre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keç / kiç*)

ürk-: ürkmek, korkmak (Tokyürek, 2018, s. 980)

(*ürk-* sözünün “korkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayın-*; “ürkmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayman-*)

ürke: zaman (Ş. Tekin, 2019b, s. 496) (*bk. ara*)

ürkit- / ürküt-: ürkütmek, korkutmak (Wilkens, 2021, s. 827)

(*ürkit- / ürküt-* sözünün “korkutmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belinglet-*; “ürkütmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *korkıt-*)

ürlük: daimî, sonsuz (Tokyürek, 2018, s. 980)

(*ürlük* sözünün “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “daimî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*)

ürlüklüg: daimî, sonsuz (Tokyürek, 2018, s. 980)

(*ürlüklüg* sözünün “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*; “daimî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*)

ürlüksüz: geçici, fâni, fânilik (Elmalı, 2022, s. 486); geçicilik (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

(*ürlüksüz* sözünün “fânilik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anityatlıg*; “geçici, fâni” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*)

ürüg / ürük: daima, sürekli, uzun müddet (Gulcalı, 2021, s. 546); uzun zaman (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370); uzun süre (Ayazlı, 2012, s. 357); ebedî (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

(*ürüg / ürük* sözünün “sürekli, daima” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “uzun süre, uzun zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keç / kiç*; “uzun müddet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *uzun*; “ebedî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *apamuluk*)

ürün / yörün / yürün: beyaz (T. Tekin, 2013, s. 64); ak (Elmalı, 2022, s. 501); parlak (Çetin, 2020b, s. 492)⁸⁵

[*ürün / yörün / yürün* sözünün “ak, beyaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (I)*; “parlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çoğlug*]

üsdel- / üstel-: çoğalmak, artmak (Çetin, 2020b, s. 482) (*bk. art-*)

üsdün / üstün: üstün, yukarıda (Ölmez, 1991, s. 121); üstte (Gulcalı, 2021, s. 546); kuzey, kuzey tarafı; üst, üst taraf (Keskin, 2022, s. 770)

(*üsdün / üstün* sözünün “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın / baştın*; “kuzey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kedın*; “üst” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öri / örü*; “üstte, yukarıda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öze / üze*)

⁸⁵ *ürün / yörün / yürün* sözüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Ülkü Polat, *Eski Uyğurca Tözün Üzerine*, Eski Türkçenin İzinde-II (Editör: Hüseyin Yıldız), 145-162.

üsdünki / üstünki / üzdünki / üztünki: yukarıdaki, üstün, en üstün (Ayazlı, 2012, s. 357); üstteki, üstte bulunan (Keskin, 2022, s. 770); üstün olan, üstte olan (Elmalı, 2022, s. 487); daha üstün (Karaayak, 2021, s. 821)

(*üsdünki / üstünki / üzdünki / üztünki* sözünün “en üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınki / baştınki*; “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdıñ / baştın*; “yukarıdaki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kökki*)

üsdünki / üstünki / üzdünki / üztünki “daha üstün”

üstünrek: daha üstün, daha büyük (Elmalı, 2022, s. 487)

[biz]iñ amtı bo yükünmāk 'āñitmāktā ulatı yeg **[üstünki]** adrok yorıglartın tugmış kayu barınça yeg adro[k kılınç]larım(ı)znı alkunı barça ävirär “ (Onlar), biz şimdi bu secde etmeden (ve) eğilmeden başka daha üstün mükemmel davranışlarımızdan doğmuş (olan) ne kadar mükemmel davranışlarımız varsa (onları) bütünüyle çevirirler” (ABİT/252-255) (Karaayak, 2021, s. 82-83, 243)

yekler tr(i)jul badruk ç(a)kir bindipalta ulatı bı bıçguları bir ikintike salmış tokamış üniñe miñ artuk küvrü[g]ler üninte **üstünrek** yavlak ü[n] turtı “Şeytanların üç başlı mızrak, çark (ve) mızraktan başka bıçakları birbirine çalıp tokuşturmasından çıkan gürültü, binlerce davulun (çalınmasından çıkan) sestten daha büyük bir sest” (DAS/3720-3724) (Elmalı, 2022, s. 196, 277)

üste-: çoğaltmak, artırmak (Çetin, 2020b, s. 482); eklemek (Ayazlı, 2012, s. 357); iyi hâle getirmek; arttırmak (Berbercan, 2016, s. 143)

[*üste-* sözünün “çoğaltmak, arttırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artur-*; “artırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (II); “eklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kat-* (I)]

yeged-: düzeltmek, iyi hâle getirmek (Keskin, 2022, s. 786)

ulugug kiçigig üstemek “Büyüğü küçüğü iyi hâle getirmek.” (OB/9.19) (Berbercan, 2016, s. 43, 63)

üstemek: çoğalma, artma (Çetin, 2020b, s. 482)

(*üstemek* sözünün “çoğalma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşılmak*)

üstünrek: daha üstün, daha büyük (Elmalı, 2022, s. 487)

(*üstünrek* sözünün “daha üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *üsdünki / üstünki / üzdünki / üztünki*)

üstürti: yukarı (Çetin, 2020b, s. 482); yukarıdan (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

(*üstürti* sözünün “yukarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak* / *kalık*)

üşkür-: kışkırtmak (Keskin, 2022, s. 770) (*bk. kışkür-*)

üve-: baskı altında tutmak, ele geçirmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

(*üve-* sözünün “ele geçirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*)

üvge: hızlı, çabuk (Keskin, 2022, s. 770) (*bk. tavrak / tawrak*)

üz: kin, nefret (Tokyürek, 2018, s. 980) (*bk. büz / buz*)

üz buz: kin, nefret (Özbay, 2019, s. 155) (*bk. büz / buz*)

üz- (I): koparmak, ayırmak, parçalamak, kesmek (Elmalı, 2022, s. 487); kırmak (Çetin, 2020b, s. 482); delmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

[*üz-* (I) sözünün “ayırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*; “kırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*; “kesmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıç-* / *biç-*; “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*; “koparmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koçar-*; “delmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oy-*]

üz- (II): ödemek (Keskin, 2022, s. 770) (*bk. büdker-*)

üzele-: yükselmek (Tokyürek, 2018, s. 981) [*bk. as- / aş- (II)*]

üzeliksiz: daha üstü olmayan, en üst, en üstün, ulaşılmaz (Ayazlı, 2012, s. 357); en yüksek, aşılmaz (Gulcalı, 2021, s. 547); dahası (Karaayak, 2021, s. 821)

(*üzeliksiz* sözünün “en üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınkı* / *baştınkı*; “dahası” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı* / *kaltı*; “ulaşılmaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teginçsiz*)

üzlünçü: nihayet, sonunda, son, bitiş (Tokyürek, 2018, s. 981); kesiliş / kopuş noktası (Ölmez, 1991, s. 121)

(*üzlünçü* sözünün “son” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adak*; “bitiş, nihayet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçu*)

üzlünçülük: son derece, üstün (Tokyürek, 2018, s. 981)

(*üzlünçülüğ* sözünün “son derece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşsız*; “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın / baştın*)

üzlünçüsüz: fasılasız (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

üzüksüz: durmadan, daima, fasılasız (Ş. Tekin, 2019b, s. 497)

iki yigirmi yıl tüni küni üz(lünçüsüz) paşantak atlıg yağış yagadım(ız) “On iki yıl gece gündüz fasılasız Pāşandika kurbanı olarak sunduk” (Maytr./10.33-34) (Ş. Tekin, 2019b, s. 56, 197)

üzüksüz buşılıg yağış yagayın “Fasılasız sadaka olarak kurban sunayım” (Maytr./95.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 168, 263)

üzmele-: bozmak, uzaklaştırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 497) (bk. *alk-*)

üzne-: itiraz etmek, karşı gelmek (Özbay, 2019, s. 155)

(*üzne-* sözünün “itiraz etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çamla-*; “karşı gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çatış-*)

üzük: üstün, yukarı (Tokyürek, 2018, s. 981)

(*üzük* sözünün “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın / baştın*; “yukarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak / kalık*)

üzüksüz: kesiksiz, sürekli, kesintisiz, daima, durmadan, aralıksız (Ölmez, 1991, s. 121-122); fasılasız (Ş. Tekin, 2019b, s. 497); durmaksızın (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

(*üzüksüz* sözünün “daima, sürekli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “kesintisiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *işletgüsüz*; “durmadan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *turkaru / turkuru*; “fasılasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *üzlünçüsüz*)

üzül-: kesilmek, kopmak; bitmek, sona ermek, tükenmek (Elmalı, 2022, s. 487); koparılmak (Hamilton, 2020, s. 188); tükenmek (Gulcalı, 2021, s. 547); kırılmak, anlaşılmak (Keskin, 2022, s. 771)

(*üzül-* sözünün “sona ermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “bitmek, tükenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; “kesilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıçıl-*; “anlaşılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilin-*; “kırılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın-*; “koparılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koşrul-*; “kopmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *suçulun-*)

üzülmek: kesilme, bitme, sona erme, kopma (Ölmez, 1991, s. 122)

(*üzülmek* sözünün “bitme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütmek*)

üzülüş-: anlaşımak, uzlaşmak (Keskin, 2022, s. 771)

(*üzülüş-* sözünün “anlaşımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*; “uzlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kesiş-*)

üzüş-: anlaşımak, sözleşmek (Keskin, 2022, s. 771)

(*üzüş-* sözünün “anlaşımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıtış-*; “sözleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sözleş-*)

V (Vaçir – Vzanpat)

vaçir / v(a)çir / v(a)çira / vajir / v(a)jir / v(a)zir / v(a)zir / vijir: (< *Toh.A waşir / Toh.B waşir* < *Skr. vajra*) yıldırım, Indra'nın asası; elmas (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370); değerli madde, sert madde (Tokyürek, 2018, s. 981); Indra'nın silahı, yıldırım, Indra'nın askerlerinin silahı; elmas sopa, sağlamlığı, yıkılmazlığı, sertliği çağrıştıran elmas (Elmalı, 2022, s. 487)

vaçir / v(a)çir / v(a)çira / vajir / v(a)jir / v(a)zir / v(a)zir / vijir “yıldırım, elmas”

v(a)çirliḡ: (< *Toh.A waşir / Toh.B waşir* < *Skr. vajra + T. +liḡ*)
elmas; yıldırım (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370)

yaşın: şimşek; yıldırım (Çetin, 2020a, s. 304)

kim kentü tükel bilge biligi öze vijir örgün öze olurup nızvanıların tarkardı üzmeledi “Kim kendi mükemmel hikmeti ile elmas taht üzerine oturup ihtirasları uzaklaştırdı, dağıttı” (Maytr./13.13-16) (Ş. Tekin, 2019b, s. 60, 199)

ol evte yaşın tüşmez yala kelmez “O eve yıldırım düşmez, iftira gelmez” (AY-VII/179-180) (Çetin, 2020a, s. 151, 217)

v(a)çirasani / v(a)çirazan / vçrazan / viçrazan: (<< *Skr. vajrasana*) elmas taht, bir dharani adı (Çetin, 2020a, s. 302); taht (Ayazlı, 2012, s. 358)

(*v(a)çirasani / v(a)çirazan / vçrazan / viçrazan* sözünün “taht” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oronlug / orunluk*)

v(a)çirliḡ / vajirliḡ / v(a)zirliḡ / vijirliḡ / vjirliḡ: (< *Toh.A waşir / Toh.B waşir* < *Skr. vajra + T. +liḡ*) elmas; yıldırım (Kılıç Cengiz, 2021, s. 370); elmastan yapılmış, sert, sağlam, dayanıklı (Elmalı, 2022, s. 487); elmas işlemeli (Ayazlı, 2012, s. 358); elmastan (Ş. Tekin, 2019b, s. 498)

(*v(a)çir* / *vajir* / *v(a)zir* / *vijir* / *vjir* sözünün “elmas, yıldırım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *vaçir* / *v(a)çir* / *v(a)çira* / *vajir* / *v(a)jir* / *v(a)zir* / *v(a)zir* / *vijir*)

vahşik / wahşik: [*< Soğd. w'xšyk (wāxšik)*] ruh, iyi ruh (Gulcalı, 2021, s. 547); peri, koruyucu melek (Hamilton, 2020, s. 188)

(*vahşik* / *wahşik* sözünün “ruh” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etöz* / *et-öz* / *et'öz* / *etüz*; “koruyucu melek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kut*)

vap: (*< Çin. fǎ*) kanun, yasa (Keskin, 2022, s. 772)

(*vap* sözünün “kanun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nom*; “yasa” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *törö* / *törü*)

vayturi: (*< Skr. vaidurya*) kıymetli taş (Ş. Tekin, 2019b, s. 498)

yinçü: inci, kıymetli taş (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

kamagda taştın vayturi önlüg taluy ögüz suvı turur “Hepsinden dışarıda Vaidürya renkli deniz ve ırmak suyudur” (Maytr./28.4-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 78, 210)

yinçün yimişlik yirin tolu töşep “İncilerle koruluğu baştan başa döşer” (Maytr./52.1-2) (Ş. Tekin, 2019b, s. 107, 228)

vihar / vihar / v(i)har / virhar / vrhar: (*< Soğd. βrh'r << Skr. vihāra*) manastır, tapınak (Çetin, 2020a, s. 302) (*bk. çayti*)

(*vihar* / *vihar* / *v(i)har* / *virhar* / *vrhar* sözünün “manastır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aranyadan* / *aranyadana* / *arayadan* / *aryadan*; “tapınak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çayti*)

viçin: (*< ?*) meşale, ışıldak (Elmalı, 2022, s. 488)

yula: meşale (Çetin, 2020a, s. 306)

tolp etözleri kamışl(ı)g viçin t[eg] turgınçara örtenir “Bütün vücutları kamıştan meşale gibi hemen yanar” (DAS/774-775) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

köyürgü tütsüg birlä yänä y(a)ruk yul[a] ... “Yanan tütsü ile yine parlak meşale ...” (ABİT/174) (Karaayak, 2021, s. 75, 237)

vidya: (*< Skr. vidyā*) bilgi; büyü sanatı (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

(*vidya* sözünün “bilgi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilge*)

vikranta: (*<< Skr. vikrānta*) cesur, korkusuz (Karaayak, 2021, s. 822) (*bk. alp*)

vimala: (<< *Skr. vimalā*) kirsiz, temiz (Tokyürek, 2018, s. 982)

[*vimala* sözünün “temiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag* / *arığ* (I); “kirsiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kirsiz* / *kkirsiz*]

viman / vim(a)n: (<< *Skr. vimāna*) tanrıların göksel arabası; kendi kendine hareket eden hava taşıtı; saray (Elmalı, 2022, s. 488); tanrı arabası (Ş. Tekin, 2019b, s. 498)

(*viman* / *vim(a)n* sözünün “saray” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*)

vipaşyan: (<< *Skr. vipaśyanā*) sezgi, kapsamlı fikir ve algı (Tokyürek, 2018, s. 982)

(*vipaşyan* sözünün “sezgi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sezik* / *sizik*)

v(i)rgersün: (< ?) (*Skr. manaḥśilā*) kırmızı arsenic (Çetin, 2020a, s. 302) (*bk. monavira*)

virharlık: [*< Soğd. βrx'r + T. (+lXk)*] manastıra ait, manastır ile ilgili (Keskin, 2022, s. 773) (*bk. saṇik* / *seṇik*)

viruçanu: (<< *Skr. Sarocanā, vamaśarocanā*) şeker kamışı (Çetin, 2020a, s. 302) (*bk. ikṣu*)

virya: (<< *Skr. vīrya*) gayret, enerji (Tokyürek, 2018, s. 982)

(*virya* sözünün “gayret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kınıg*)

viyakrit / vyakirit / vyakrit: (< *Toh.A vyākṛti < Skr. vyākṛti ~ vyākṛta*) kehanet (Karaayak, 2021, s. 822) (*bk. alkış*)

vuşanti: oruç (Özbay, 2019, s. 155) (*bk. baçag* / *baçak*)

vzanpat: (< *Toh. wasāmpat < Skr. upasampada*) takdis, vaftiz (Ş. Tekin, 2019b, s. 499)

(*vzanpat* sözünün “takdis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkış*)

Y (Ya – Yüzken)

ya: ey, ya (Ölmez, 1991, s. 122)

(*ya* sözünün “ey” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *a/e*)

yabız / yavaz / yavız / y(a)vuz: kötü, fena (T. Tekin, 2013, s. 65); bozuk (Ayazlı, 2012, s. 361); düşkün (Elmalı, 2022, s. 493); iğrenç (Tokyürek, 2018, s. 987)

[*yabız / yavaz / yavız / y(a)vuz* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “iğrenç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sarsığ / sasag / sasığ*; “fena” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (II)*; “bozuk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*]

yablak / yavlak / y(a)vlak: kötü, fena, uğursuz (Gulcalı, 2021, s. 553); kötülük, düşmanlık (Ayazlı, 2012, s. 361); düşmanca (Tokyürek, 2018, s. 987); öfkeli (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372); cani, alçak (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

[*yablak / yavlak / y(a)vlak* sözünün “fena” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (II)*; “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “alçak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra / asra*; “kötülük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kadag*; “öfkeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keklig*; “cani” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ölütçi*]

yad / yat: yabancı, başkası (Tokyürek, 2018, s. 982); yad (Gulcalı, 2021, s. 552)

(*yad / yat* sözünün “yabancı, başkası” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*)

yad-: yaymak, sermek, açıklamak, tanıtmak (Ayazlı, 2012, s. 358); koymak, yerleştirmek (Karaayak, 2021, s. 823); açmak (Gulcalı, 2021, s. 547)

(*yad-* sözünün “yaymak, açıklamak, açmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “koymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kod-*; “yerleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kon-*; “yaymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*)

yada-: (< *Moğ. yada-*) yapamamak (Keskin, 2022, s. 774) (*bk. uma-*)

yadal- / yadıl-: yayılmak, dağılmak, genişlemek; açıklanmak, tanıtılmak (Ölmez, 1991, s. 122); (saç) karmakarışık olmak (Gulcalı, 2021, s. 547); saçılmak (Hamilton, 2020, s. 188)

(*yadal- / yadıl-* sözünün “dağılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıçgın-*; “saçılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saçıl-*)

yadın-: göstermek, ortaya koymak, yaymak (Ölmez, 1991, s. 122); (günahları) itiraf etmek (Karaayak, 2021, s. 823)

[*yadın-* sözünün “yaymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “(günahları) itiraf etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açın-* (II); “göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgürt-* / *b(e)lgürt-*; “ortaya koymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öntür-* / *ündür-* / *üntür-*]

yadrat-: yere yaymak, yatırmak, yere sermek (T. Tekin, 2013, s. 65)

yatgur-: yatırmak (Elmalı, 2022, s. 493)

tığ at kudrukın tügüp tigret, yazığ kodı yadrat “Demir kırı atın kuyruğunu düğümle ve onu osurtuncaya kadar son süratle sür; yağız atı (da) yere yayılncaya kadar koştur” (IB/50) (T. Tekin, 2013, s. 24, 32)

igleme[k]lig toli yagmur sizlerni üze yagdukda bir or[uy]a teprençsiz yatgururp çoğuşuz yalınıñızlarnı barça yok [yodu]n kılğay “Hasta edici dolu, yağmur sizlerin üzerine yağdığında (sizleri) kaskatı bir yere yatırıp parlaklığınızı ortadan kaldıracak” (DAS/2260-2264) (Elmalı, 2022, s. 146-147, 260)

yadtur-: yaymak, beyan etmek, yayılmasını sağlamak (Özbay, 2019, s. 155); yaydırmak, genişletmek (Gulcalı, 2021, s. 548)

(*yadtur-* sözünün “yaymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*)

yag: 1. parlak (Karaayak, 2021, s. 823); 2. yağ, iç yağı (Elmalı, 2022, s. 488)

(*yag* sözünün “parlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çoglug*)

yakrı: (“*yag*” ile birlikte) yağ, iç yağı (Elmalı, 2022, s. 489)

balıkñıñ yagın yakrısın bul “Balığın yağını bul” (DAS/4541-4542) (Elmalı, 2022, s. 224, 287)

yag-: yağmak; kar, dolu, yağmur vb. gökten düşmek (Çetin, 2020b, s. 484)

(*yag-* sözünün “yağmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüş-*)

yagı: düşman, yağı (Ölmez, 1991, s. 122); tehlikeli (Karaayak, 2021, s. 823)

(*yagı* sözünün “tehlikeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adalığ*)

yagıla-: savaşmak (Ayazlı, 2012, s. 359) (*bk. süñüş-*)

yagısız: düşmansız, düşmanlarından arınmış (Gulcalı, 2021, s. 548); yağısız (Ölmez, 1991, s. 122)

(*yagısız* sözünün “düşmansız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *börisiz*)

yavlaksız: düşmansız, hasımlarından arınmış (Gulcalı, 2021, s. 553); yağısız (Ölmez, 1991, s. 123)

koptın sınar yagısız yavlaksız ärti “Her taraftan düşmansız idi” (AY-X/76-77) (Gulcalı, 2021, s. 149, 264)

yagış: kurban, sunu (Karaayak, 2021, s. 823) (*bk. saçıg*)

yagız: 1. kara, esmer, yağız (Elmalı, 2022, s. 488); kahverengi (Çetin, 2020a, s. 303); 2. yağız (yer), kara toprak (Karaayak, 2021, s. 823); yer, zemin, yeryüzü (Gulcalı, 2021, s. 548)

(*yagız* sözünün “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “yeryüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çambudıwıp / çambudivip / çambudvip / çmbudvip / çambudvip*; “kara” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kara*)

yaglag / yaglıg: yağlı; bereketli (Çetin, 2020b, s. 484); yağlı, yumuşak (mecazen) (Berbercan, 2016, s. 145)

(*yaglag / yaglıg* sözünün “yumuşak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*)

yarlıkançuçı: acıyan, merhametli, bereketli (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

yerniñ toprakın yaglıg yumşak tarıglag yerlerin şı şılañ edgü kılı tegingey m(e)n “Toprağı verimli, tarlaları nemli ve bereketli kılacağım” (AY-VIII/700-703) (Çetin, 2020b, s. 280-281, 375)

yirtinçü yir suvda ulug yarlıkançuçı bulut öritir siz “Dünyada çok bereketli bulutlar yaparsınız” (KİP/201) (Ş. Tekin, 2019a, s. 18, 24)

yagrı / yakrı: yağ (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371); iç yağı (Elmalı, 2022, s. 489) (*bk. yag*)

yagu-: yaklaşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 500) (*bk. tegin-*)

yaguk: 1. akraba, hısım (Keskin, 2022, s. 774); 2. yakın, civar (Ayazlı, 2012, s. 359)

(*yaguk* sözünün “akraba, hısım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar / bagır*)

yakuru: yakın (yer ve zaman) (Ş. Tekin, 2019b, s. 500)

yakın: yakın (Elmalı, 2022, s. 489)

yan: yan, yan taraf; yakın (Elmalı, 2022, s. 490)

ol nomçı olorguluk asan tüpiñä yaguk yıdlig yıparlıg suv töküp... “O öğretmenin oturduğu makama yakın bir yerde güzel kokulu sular döküp...” (AY-VI/448-450) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

kamagda ulug başdınkı el içindeki buyruklar antada ken ulatı basakı yakın yaguk inançlar ezüg armak köñülin tevlüg kürlüg kılın kamagun barça yoriyur “(Ülkenin) en başındaki, ülkenin vezirleri, ondan sonra alt basamaktaki (onlara) yakın bürokratlar tarafından tamamen sahte düşüncelerle hilekâr tavırlarla hareket ederler” (AY-VIII/1412-1417) (Çetin, 2020b, s. 339-340, 383)

amtıkıya yakuru yirde ödde belgülig bolmuş erür “İşte şimdi yakın yer ve zamanda belirmiş” (Maytr./7.16-17) (Ş. Tekin, 2019b, s. 50, 194)

ötrü ol arkış ara[sınta] himavant tag yanında yakın kelip [elig] beg y(a)rılıgın vedangasare bramanka t[üzü] tüketi sözlediler “Bunun üzerine o kervan bu arada Himavat dağının yakınına gelip hükümdarın buyruğunu Viḍaṅgasāra (adlı) brahmana eksiksiz söylediler” (DAS/4232-4235) (Elmalı, 2022, s. 213, 284)

yaguru / yakuru: yakın (Elmalı, 2022, s. 489) (bk. *yaguk*)

yak-: yaklaşmak (Tokyürek, 2018, s. 982) (bk. *tegin-*)

yaka (I): kira, kira bedeli (Keskin, 2022, s. 774) (bk. *ter*)

yaka (II): yaka (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 500) (bk. *kıdığ*)

yakın: yakın (Elmalı, 2022, s. 489) (bk. *yaguk*)

yaktur-: bastırmak, yazdırmak (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371)

(*yaktur-* sözünün “yazdırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitit-*)

yala: suçlama, kara çalma, iftira, itham, kovlama (Ölmez, 1991, s. 122); hakaret, yankı, boş (Tokyürek, 2018, s. 983); kuşku, şüphe (Çetin, 2020a, s. 303)

(*yala* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurgu*; “iftira” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çaşut*; “hakaret” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çulvu*; “kuşku, şüphe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ekireçgü / ikiyeçgü / ikireçgü*)

yalabaç / yalavaç: haberci, elçi (Wilkens, 2021, s. 856); mesaj taşıyan (Özbay, 2019, s. 155)

(*yalabaç / yalavaç* sözünün “elçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elçi / ilçî*; “haberci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkış*)

yalan / yalın: 1. alev, yalım, parıltı, ateş (Elmalı, 2022, s. 489); 2. parlaklık, görkem, haşmet (Gulcalı, 2021, s. 548)

[*yalan / yalın* sözünün “parlaklık, haşmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çog*; “ateş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isimek*; “görmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körk*; “alev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oot / ot (I)*; “parıltı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *prab*]

yalan / yalın “yalım”

yalınç: alev, yalım, parıltı (Ölmez, 1991, s. 122)

agızların közlerintin burunların barça korku teg ört yalın üntürüp tişlerin azıgların çıkıratıp sıçganakların urunu ayaların yapıntı “Ağızlarından, burunlarından korkunç ateşler saçıp, dişlerini gıcırdatıp, adalelerini birbirine vurarak, avuçlarını sıktılar” (DAS/3781-3784) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

t(e)ngri t(e)ngri-si burkan-ning ol y(a)ruk-lug yalınçinga tartılıp kamagun barça t(e)ngri burkan tapa kelti-ler “Tanrılar tanrısı Buda’nın o ışıltılı parlaklığına kapılıp bütün hepsi tanrı Buda’ya doğru geldiler” (AY-III/131.9-12) (Ölmez, 1991, s. 23)

yalançok / yalançuk / yal(a)ñuk / yalñok: insan, kişi (Karaayak, 2021, s. 824); canlı varlık (Ş. Tekin, 2019a, s. 52); kul (Berbercan, 2016, s. 145)

(*yalançok / yalançuk / yal(a)ñuk / yalñok* sözünün “kişi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er*; “insan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eren*; “kul” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kul*; “canlı varlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tınlag / tınlıg / tınl(i)g*)

yalançuz / yalıñuz / yalñus / yalñuz: yalnız, tek, sadece (Gulcalı, 2021, s. 548); yalnızca (Hamilton, 2020, s. 188); tek başına (Keskin, 2022, s. 776)

[*yalançuz / yalıñuz / yalñus / yalñuz* sözünün “sadece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurıg / kurug / kuurug*; “yalnız, tek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *t(e)k / tek*; “yalnızca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *neñ (I)*]

yalan-: suçlamak (Ayazlı, 2012, s. 359)

yazukla-: suçlamak, cezalandırmak (Çetin, 2020b, s. 487)

*yintäm bāklämäk bukagulamak ölürmäk ämgätmäk tötüşmāk karışmak
yoŋa{r}şmak ayıglaşmak yazuksuzug **yalarmakta** ulatı; ayıg törölär bolgay*
“Sürekli pranga, öldürme işkence etme, savaşıma, iftiraşıma, suçsuzlardan
şüphelenme (ve) gibi kötü âdetler (durumlar) olacak” (AY-VI/684-688) (Ayazlı,
2012, s. 115-116, 173)

*edgü n[om]ça yoridaçı tözün ye[g] kişilerig açıg tarka emgekin emgetürler
artuk **yazuklap** “İyi yolda yürüyen asil (ve) üstün insanları ise suçlayıp büyük
ızdıraplara maruz bırakırlar” (AY-VIII/1421-1424) (Çetin, 2020b, s. 340, 383)*

yalbar- / **yalvar-:** yalvarmak (Çetin, 2020a, s. 303); niyaz etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

(*yalbar-* / *yalvar-* sözünün “niyaz etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kol-*; “yalvarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötün-*)

yalbarmaklıg / **yalvarmaklıg:** yalvarmaklı, yalvaran (Ölmez, 1991, s. 122)

(*yalbarmaklıg* / *yalvarmaklıg* sözünün “yalvaran” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötügçi* / *ötügeçi*)

yalga-: okşamak (Elmalı, 2022, s. 489); yalamak (Gulcalı, 2021, s. 548)

(*yalga-* sözünün “okşamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogşa-* / *okşa-*)

yalgan: yalan, uydurma (Keskin, 2022, s. 775)

(*yalgan* sözünün “yalan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armak*)

yalıg: güler yüzlü, neşeli, şen (T. Tekin, 2013, s. 65)

(*yalıg* sözünün “neşeli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñilig*)

yalına-: ışık saçmak, parlamak, parıldamak (Elmalı, 2022, s. 489); yanmak, yanıp tutuşmak (Gulcalı, 2021, s. 548)

(*yalına-* sözünün “yanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köy-*)

yalına- “ışık saçmak, parlamak, parıldamak”

yalınla-: parlamak, parıldamak, alevlenmek, yanmak (Elmalı, 2022, s. 489)

yaltrı-: ılık saçmak; (“*yaşu-*” ile birlikte) ılık saçmak, parlamak (Elmalı, 2022, s. 490)

yartla-: parıldamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

yarı-: aydınlanmak, parlamak (Keskin, 2022, s. 783)

y(a)rut-: aydınlatmak, ılık saçmak (Gulcalı, 2021, s. 552)

yaşu-: (“*yaltrı-*” ile birlikte) ılık saçmak, parlamak (Elmalı, 2022, s. 493)

köñülçe tapça tegzinü bartaçı yalınayu yaltrıyu yadılı saçılı turur “Gönlünce dönerek gidecek (olan ilahi hazret), ılıklar saçarak parlayıp durmaktadır” (DAS/1-2) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

yalınlayu turur kızart[mış te]mirliğ uzun yip üz[e ...] “Parlayıp duran kızarmış demirden (yapılmış) uzun (bir) ip ile ...” (DAS/673-675) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

tegriklep turkaru yartlayur “Çevreleyip daima parıldar” (Maytr./29.24) (Ş. Tekin, 2019b, s. 79, 211)

y(a)rukunuz y(a)rutır [tüzgärinçsiz] y(a)rukın “Işığınız eşi benzeri bulunmayan parıltısı ile aydınlatır” (AY-X/940-941) (Gulcalı, 2021, s. 211, 274)

on uygur elilig kök kalıknıñ yüüzinte ulug türlüğ utmakın yegedmek[n] çoğın yalının yaltrıyu yaşuyu y(a)rık[a]p “On Uygur ilinin gökyüzünde (kazandığı) pek çok zaferden (dolayı yine) ılıklar saçarak (yeryüzüne) şefkat gösterir” (DAS/15-18) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

yalınç: alev, yalım, parıltı (Ölmez, 1991, s. 122)

[*yalınç* sözünün “alev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oot / ot (I)*; “parıltı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *prab*; “yalım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yalan / yalın*]

yalınla-: parlamak, parıldamak, alevlenmek, yanmak (Elmalı, 2022, s. 489)

(*yalınla-* sözünün “yanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köy-*; “parlamak, parıldamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yalına-*)

yalınlag / yalınlig: ateşli, alevli, parlak, ılık saçan (Elmalı, 2022, s. 490); parıltılı, göz alıcı, haşmetli (Gulcalı, 2021, s. 549); yanan (Ayazlı, 2012, s. 359); ılıtılı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371)

(*yalınlag / yalınlig* sözünün “parlak, ılık saçan, parıltılı, ılıtılı, haşmetli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çoğlug*; “ateşli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isimeklik*; “alevli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için

bk. *koz*; “yanan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köyürgü*; “göz alıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şobak* / *şopag*)

yalınsız: ateşsiz, alevsiz (Tokyürek, 2018, s. 983); sönük (Ayazlı, 2012, s. 359)

(*yalınsız* sözünün “sönük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogsuz*)

yalk-: usanmak (Tokyürek, 2018, s. 983) [*bk. er- (II)*]

yalpırgak / yapargak / yapırgak / yapragak: yaprak (Karaayak, 2021, s. 826)

yavışgu: yaprak (Ş. Tekin, 2019b, s. 506)

(*ya*)**pragakı** *çeçeki tüşi bolur* “Yaprakları, çiçekleri ve meyveleri olur” (Maytr./29.10) (Ş. Tekin, 2019b, s. 78, 210)

butık çubık yap yavışgu hua çeçeklerin tegriklemiş çambu söğüt tapa bardı “Dal budak yaprak ve çiçekler ile çevrelenmiş Jambu ağacına doğru gitti” (Maytr./37.18-20) (Ş. Tekin, 2019b, s. 88, 216)

yaltırt- / yaltrıt-: parlatmak (Karaayak, 2021, s. 824); aydınlatmak, parıldatmak (Gulcalı, 2021, s. 549)

y(a)rut-/yarut-: parlatmak, aydınlatmak (Çetin, 2020b, s. 486)

yaşut-: aydınlatmak, parlatmak (Ayazlı, 2012, s. 361)

altun öñlüg y(a)ruklar ünüp y(a)rutu yaltrıtu turgaylar “Altın renkli ışıklar yükselip parlayacak” (AY-VI/533-535) (Ayazlı, 2012, s. 104, 172)

altun öñlüg y(a)ruklar ünüp ordomıznu karşımıznu y(a)rutgay yaşutgay “Altın renkli parıltılar yükselip sarayımızı aydınlatacak” (AY-VI/468-470) (Ayazlı, 2012, s. 99, 171)

yaltra- / yaltri- / yaltrı-: parlamak (Ayazlı, 2012, s. 359); ışık saçmak (Elmalı, 2022, s. 490) (*bk. yalına-*)

yaltrak / yaltrık / yalturuk: ışık, parlaklık (Ş. Tekin, 2019b, s. 501); parıltı, ışıltı (Karaayak, 2021, s. 824); parlak (Ayazlı, 2012, s. 359); ışık saçan, parıltılı (Elmalı, 2022, s. 490)

(*yaltrak / yaltrık / yalturuk* sözünün “parlaklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çog*; “ışık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *pirap*; “ışık saçan, parıltılı, parlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çoglug*; “parıltı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *prab*)

yaltrıklık / y(a)ltrıklık: 1. parlak, parıltılı, ışıklı (Tokyürek, 2018, s. 983); parlayan, pırıl pırıl parlayan (Karaayak, 2021, s. 824); ışıltılı (Berbercan, 2016, s. 145); 2. güçlü (Çetin, 2020b, s. 484)

(*yaltrıklık / y(a)ltrıklık* sözünün “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “parlak, parıltılı, ışıltılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çoğlug*)

yaltrıklık / y(a)ltrıklık “ışıklı”

yaruk: ışıık, aydınlık, parıltı; ışıklı, parlak, ışıltılı (Elmalı, 2022, s. 492)

y(a)rukluğ: parıltılı, ışıklı, kusursuz (Karaayak, 2021, s. 829)

yaşuk: parlak, ışıklı, ışıltılı, aydınlık (Ölmez, 1991, s. 123)

yaşukluğ: ışıklı (Elmalı, 2022, s. 493)

altun öñlüğ y(a)ruk y(a)ltrıklık kopda kötrülmüş nom eligi atl(ı)g nom bitig nom bitiyü okıyu yadıldı “Altın renkli parlak ışıklı en yüce öğreti hükümdarı adlı dharmā kitabı (olan) öğreti yazılıp, okunarak yayıldı” (AY-IV/3502-3505) (Tokyürek, 2018, s. 559, 606)

miñ y(a)ruk psek tegreliğ... “Bin parlak taçla çevrili...” (DAS/3-4) (Elmalı, 2022, s. 65, 233)

y(a)ruk yaşuk köz-leri üz-e... “Parlak-ışıklı gözleri ile...” (AY-III/137.10) (Ölmez, 1991, s. 31)

amtı siz-lerke y(a)ruk-luğ tilgen için-te közünü y(a)rlıkadaçı t(e)ngri burkan erser ol t(e)ngri t(e)ngri-si burkan erür “Şimdi sizlere ışıklı tekerlek içinde görünüp buyuran tanrı Buda, işte o tanrılar tanrısı Buda’dır” (AY-III/190.5-8) (Ölmez, 1991, s. 72)

yam (I): pislik, kirli (Tokyürek, 2018, s. 983) (*bk. arıgsız*)

yam (II): yoga (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

yaratıg: girişim, teşebbüs; yoga (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372)

sakınçsız busuşsuz yam kuzalavaks kılurlar erdi “Düşüncesiz ve kedersiz (bir biçimde) yoga işini işlerler ve iyi ahlak kurallarını yerine getirirler idi” (Maytr./72.28-29) (Ş. Tekin, 2019b, s. 135, 245)

yaman: kötü, zararlı (Keskin, 2022, s. 776)

(*yaman* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “zararlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *korlug*)

yan-: dönmek (Keskin, 2022, s. 776) (*bk. agtarıl- / aktarıl-, bk. kay-*)

yan: yan, taraf, yön (Keskin, 2022, s. 776); yan taraf; yakın (Elmalı, 2022, s. 490)

(*yan* sözünün “yan, taraf, yön” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulun*; “yakın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yaguk*)

yana / yene / y(e)ne / yine: 1. yine, tekrar, sonra (T. Tekin, 2013, s. 65); yeniden (Özbay, 2019, s. 155); 2. artık, eklenmiş (Keskin, 2022, s. 777); ve, ayrıca (Hamilton, 2020, s. 191); dahi (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

(*yana / yene / y(e)ne / yine* sözünün “sonra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkun*; “artık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok / artuk*; “tekrar, yeniden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü*; “eklenmiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *jün*; “ayrıca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anayü*; “ve” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile / birle / bilen*; “dahi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ap*)

yana / yene / y(e)ne / yine “yine”

yanturu: tekrar, yine (Tokyürek, 2018, s. 984)

y(e)me: de / da, dahi, bile, her ne kadar, yine (Ölmez, 1991, s. 123)

yana *sakınmış, kelmiş* “(Sonra) yine düşünmüş, (geri) gelmiş” (IB/58) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

yanturu *yora sözlämäkintin b(ä)lgürmiş ärmäz üçün...* “Tekrar açıklayıp söylemekten ortaya çıkmadığı için...” (AY-IV/1864-1865) (Tokyürek, 2018, s. 448, 585)

ymä *k(a)ltı süzök arıg [yaltrıklıg] çambunat altun[ka ogşatı] ätözüñüz [ol* “Ve yine vücudunuz tıpkı şeffaf (biçimde) parlayan jambünada altınına benzer” (AY-X/1235-1237) (Gulcalı, 2021, s. 233, 278)

yanç-: ezmek (Elmalı, 2022, s. 490); kötü davranışta bulunmak, günah işlemek (Ölmez, 1991, s. 122)

(*yanç-* sözünün “ezmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “günah işlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *igide-*)

yançıl-: ezilmek, kırılmak, parçalanmak (Ölmez, 1991, s. 122); üzüntüyle ezilmek (Gulcalı, 2021, s. 549)

(*yançıl-* sözünün “ezilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basıt-*; “parçalanmak, kırılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın-*)

yançış-: vuruşmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 501) (*bk. sançış-*)

yançuk: torba, kese (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

[*yançuk* sözünün “kese” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çug* (I); “torba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kab / kap / kav*]

yanı / y(a)ı / yağı: 1. yeni (Çetin, 2020b, s. 485); 2. gün; zaman, mevsim (Keskin, 2022, s. 778); ayın ilk on gününden birisi (Elmalı, 2022, s. 490)

(*yanı / y(a)ı / yağı* sözünün “zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “gün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kün*; “mevsim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öd / üd*)

yanmaksız: dönmesiz, sabit, sağlam (Çetin, 2020a, s. 303); dönüşsüz (Çetin, 2020b, s. 485); dönmeksiz (Karaayak, 2021, s. 825); geri dönmez, çevrilmez, geri dönüşü olmayan (Ayazlı, 2012, s. 360); (geri) dönmeden, yüz çevirmeden (Gulcalı, 2021, s. 549)

(*yanmaksız* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aginçsız*; “dönüşsüz, sabit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aginçsız*; “çevrilmez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evrilinçsiz*; “geri dönüşü olmayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evrilmeksiz*)

yanmaksızın: sürekli olarak (Karaayak, 2021, s. 825) (*bk. sönmeksizin*)

yantru / yanturu: geri döndürerek, yeniden, yine (Hamilton, 2020, s. 188); tekrar; - A dönük (Gulcalı, 2021, s. 549); geri (Elmalı, 2022, s. 490)

(*yantru / yanturu* sözünün “yeniden, tekrar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü*; “geri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ke*; “yine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yana / yene / y(e)ne / yine*)

yantur-: bertaraf etmek, önlemek, çevirmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 371); döndürmek, geri vermek (Keskin, 2022, s. 777); (rüzgâr) çıkmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 501)

(*yantur-* sözünün “döndürmek, çevirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egir- / eñir-*; “(rüzgâr) çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kel-*; “önlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kes-*; “bertaraf etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tarkar-*)

yantut (I): yanıt, karşılık, cevap (Keskin, 2022, s. 777)

[*yantut (I)* sözünün “cevap, yanıt” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kiginç/kikinç*; “karşılık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüş / tüüş*]

yantut (II): kötü (Tokyürek, 2018, s. 984) (*bk. agduk*)

yanut bitig: geçici senet (Keskin, 2022, s. 777) (*bk. buçuñ bitig*)

yañ / y(a)ñ: (< Çin. *yang*) 1. şekil, görünüm, tarz, duruş (Gulcalı, 2021, s. 549); biçim, ölçü (Ölmez, 1991, s. 122); benzer (Tokyürek, 2018, s. 984); model, kalıp; 2. töre, örf, âdet (Keskin, 2022, s. 778)

[*yañ / y(a)ñ* sözünün “tarz, töre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızıg*; “benzer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mondag / montag / muntag*; “duruş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızın*; “görünüm” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ent(i)ki*; “biçim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig / itig*; “ölçü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *karı (III)*; “şekil, model” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kep*; “âdet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ögeretig / ögretig*]

yañ / y(a)ñ “örf”

yosun: [< Moğ. *yosu(n)*] kanun, örf, âdet (Keskin, 2022, s. 798)

kalmış turuşı y(a)ñı [tut]ug y(a)ñınça bolz-un “Kalan yaşayışı, davranışı rehin töresine göre olsun” (HB/Rehin01.8-9) (Keskin, 2022, s. 203, 417)

yosunça kâlin m-ä oğlan kay-a tapmış-nı [...] için sıkap-takı ulug adız yer [...]
tarıp yezün tep bertim “[...] yasaya uygun olarak gelin ve damat Kaya Tapmış
[...] için Sıkap’taki büyük tarla yeri [...] işleyip yesin diye verdim”
(HB/Kar162.1-3) (Keskin, 2022, s. 370, 489)

yañıl-: yanılmak, hata yapmak, aldanmak (Özbay, 2019, s. 155); hataya düşmek (Çetin, 2020a, s. 303); şaşırarak (Elmalı, 2022, s. 490); yanılığ içinde olmak (Hamilton, 2020, s. 189); yoldan çıkmak (Karaayak, 2021, s. 825)

(*yañıl-* sözünün “aldanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artız-*; “yanılmak, yoldan çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *az-*; “hata yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *igide-*; “şaşırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şaşur-*)

yañırtı: yeniden, tekrar, ikinci kez (Ölmez, 1991, s. 122); son olarak (Elmalı, 2022, s. 490); katlanarak (Gulcalı, 2021, s. 549)

(*yañırtı* sözünün “yeniden, tekrar, ikinci kez” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü*)

yañkır- / yañkur-: ses çıkarmak, şangırdamak (Elmalı, 2022, s. 490); aksetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 502); yankılanmak (Çetin, 2020a, s. 303)

(*yañkır- / yañkur-* sözünün “ses çıkarmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et- / it-*)

yañku: 1. yankı (Çetin, 2020a, s. 303); yankılı ses (Gulcalı, 2021, s. 550); 2. kuru, boş söz (Çetin, 2020b, s. 485); boş laf, iftira (Tokyürek, 2018, s. 984)

(*yañku* sözünün “iftira” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çaşut*)

yañkulug: akseden, çınlayan, sesli, gürültülü (Elmalı, 2022, s. 490); yankılı (Gulcalı, 2021, s. 550)

(*yañkulug* sözünün “çınlayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etinlig*; “gürültülü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tigilig/tikilig*)

yañlıg: 1. (< Çin. *yang+lıg*) eş, benzer; şekilli (Berbercan, 2016, s. 146); gibi, bu biçimde (Ayazlı, 2012, s. 360); tür, türlü (Çetin, 2020a, s. 303); çeşit (Ş. Tekin, 2019b, s. 502); ...tarzda (Çetin, 2020b, s. 485); ...biçimde olan, ...şekilde (Gulcalı, 2021, s. 550); 2. törece, gelenekçe, âdete uygun (Keskin, 2022, s. 779)

(*yañlıg* sözünün “tүrlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adan / adın*; “çeşit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “gibi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bigi*; “bu biçimde” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *monçulayu / munçulayu*; “benzer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mondag / Montag / muntag*; “tür” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş / uguş*; “şekilli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öñlüg*)

yañlok / yañluk: yanlış, yalan, hatalı (Ölmez, 1991, s. 122); hata (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

[*yañlok / yañluk* sözünün “hatalı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “yanlış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / añıg*; “hata” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añ (I)*; “yalan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armak*]

yañloksuz / yañluksuz: yalansız, hatasız, yanıltısız (Gulcalı, 2021, s. 550); yanlışsız, gerçek (Tokyürek, 2018, s. 984)

(*yañloksuz / yañluksuz* sözünün “yalansız, gerçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *armaksız*; “hatasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsüksiz / egüksüz / eksüksüz*; “yanlışsız, yanıltısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezügsüz*)

yañra-: mırıldanmak, söylenmek (T. Tekin, 2013, s. 65)

(*yañra-* sözünün “mırıldanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keñren-*)

yap-: kurmak, yapmak, örmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 502); örtmek (Tokyürek, 2018, s. 985); inşa etmek (T. Tekin, 2013, s. 65)

[*yap-* sözünün “yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-(I)*; “örtmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köşit-*; “kurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kur-*]

yap- “inşa etmek”

yarat-: yaratmak, meydana getirmek, inşa etmek, vücuda getirmek; süslemek; düzenlemek, hazırlamak, kurmak (Elmalı, 2022, s. 491)

kan olurupan ordu yapmış “(Bir) han tahta oturup (kendine bir) saray yap(tır)mış” (IB/28) (T. Tekin, 2013, s. 22, 30)

anta öñi öñi erd(i)niler üze kem[i] yaratdılar “Orada değişik değişik, farklı değerli taşlarla gemi inşa ettiler” (DAS/440-441) (Elmalı, 2022, s. 79, 238)

yapa: bütün, tamam (Keskin, 2022, s. 779); bütünüyle (Karaayak, 2021, s. 826)

(*yapa* sözünün “bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “bütünüyle” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkugun*; “tamam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tolu / tolı*)

yapag / yapıg: yapı, bünye (Ş. Tekin, 2019b, s. 502); yığın (Elmalı, 2022, s. 490)

[*yapag / yapıg* sözünün “yığın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (II)*; “yapı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig / itig*]

yapak: kapak (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 502) (bk. *kapak*)

yapın-: sıkmak, kapamak (Elmalı, 2022, s. 490)

(*yapın-* sözünün “sıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avla-*; “kapamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kizle-*)

yapış-: yapışmak, kapanmak; yapışmak, sıkıca bağlanmak (Elmalı, 2022, s. 491)

(*yapış-* sözünün “yapışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*)

yapışın- / yapşın-: yapışmak, bağlanmak (Elmalı, 2022, s. 491); tutunmak (Karaayak, 2021, s. 826)

(*yapışın-* / *yapşın-* sözünün “yapışmak, bağlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “tutunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilin-* / *yilin-*)

yapsız: hilesiz (Elmalı, 2022, s. 491) (*bk. armaksız*)

yapşınmaksız: bağlantısız (Çetin, 2020a, s. 303) (*bk. ilinçsiz*)

yapşur-: yapıştırmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 502) (*bk. bodu-*)

yar(ı)şmalaş-: yarışmak (Karaayak, 2021, s. 827) (*bk. öçeş-*)

yar (I): salya, tükürük (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372)

[*yar (I)* sözünün “tükürük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şöl*]

yar (II): taşlık, kayalık (Keskin, 2022, s. 779)

[*yar (II)* sözünün “taşlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *say*]

yarığ: taşlık, kayalık (Keskin, 2022, s. 781)

altın-kı ulug kavlal[ık]ka suv yolu biz karşa açari viry-a açar[ri] olar almış kavlalık ortaki yar içintä är[ür] “Biz Karşa Açari ve Virya Açari’ye ait aşağıdaki büyük sebze bahçesine (giden) su yolu, onların aldığı sebze bahçesinin ortasındaki taşlık içindedir” (HB/ArTa01.22-24) (Keskin, 2022, s. 169, 402)

[*a]ltınkı kavlalık ortaki yar-ıg [...* “Aşağıdaki sebze bahçesi, ortadaki kayalık [...]” (HB/ArTa01.7) (Keskin, 2022, s. 168, 402)

yar- / yer-: yarmak, açmak (Berbercan, 2016, s. 146); ayırmak, parçalamak (Elmalı, 2022, s. 491); ikiye bölmek (T. Tekin, 2013, s. 65)

(*yar-* / *yer-* sözünün “ayırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*; “parçalamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *butarla-*)

yara-: yaramak, iyi olmak, başarılı olmak (T. Tekin, 2013, s. 65); faydası olmak (Çetin, 2020b, s. 485); uygun olmak, yaraşmak (Hamilton, 2020, s. 189); yakışmak, yakışanı yapmak (Elmalı, 2022, s. 491)

yaraş-: uygun olmak, yaraşmak (Tokyürek, 2018, s. 985)

küddän ür tursar yaramaz “Bir konuk uzun süre kalırsa uygun olmaz bu.” (PK/LXIX.3-4) (Hamilton, 2020, s. 65)

bu sudıran tegmä tözkä yaraşı atl(ı)g bölök ol “Bu sūtra denilen esasa uygun adlı bölümdür” (AY-IV/1695-1696) (Tokyürek, 2018, s. 437, 583)

yarag / yaragu: 1. uygunluk, fayda (Tokyürek, 2018, s. 985); kâr, çıkar (Elmalı, 2022, s. 491); yaraşır, yaraşan (Keskin, 2022, s. 780); 2. silah (Elmalı, 2022, s. 491)

(*yarag / yaragu* sözünün “kâr, çıkar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alınç*; “fayda” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asag / asıg*; “silah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bilik*; “yaraşır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğimlig*)

yaraşu: yaraşır, yaraşan (Keskin, 2022, s. 780)

el bąg-lär-iñä ädür-kä yaragu at berip söz-lär-i yorımaz-un “İl beylerine eyere yaraşır at verip sözleri geçerli olmasın” (HB/ArSa16.11-12) (Keskin, 2022, s. 128, 384)

ambı balık daruga-larıña ädärkä yaraşu at berip çintso ayag-ka tægimlig-kä bir-kä iki berip ağır kın-ka tægir-biz “Ambı şehri valilerine eyere yaraşır at verip saygıdeğer Çintso’ya da bire iki verip ağır cezaya çarptırılırız” (HB/EvlEd03.2v-5v) (Keskin, 2022, s. 209, 420)

yaraglıg / y(a)raglıg: faydalı, yararlı (Karaayak, 2021, s. 826); uygun, layık (Keskin, 2022, s. 780)

(*yaraglıg / y(a)raglıg* sözünün “faydalı, yararlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asaglag / asaglıg / asıgıg*; “layık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğim*; “uygun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğimçe*)

yaraş / yaraşı / yaraşu: münasip, uygun, yakışan (Elmalı, 2022, s. 491); yaraşır, iyi (Ölmez, 1991, s. 122); yerinde (Gulcalı, 2021, s. 550); yaraşan (Keskin, 2022, s. 780); uyan (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

(*yaraş / yaraşı / yaraşu* sözünün “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “münasip, uygun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğimçe*; “yaraşır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğimlig*; “yaraşan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yarag / yaragu*)

yaraş-: uygun olmak, yaraşmak (Tokyürek, 2018, s. 985); uymak, yakışmak (Elmalı, 2022, s. 491); uygun gelmek (Berbercan, 2016, s. 146); uyuşmak (Çetin, 2020b, s. 485)

(*yaraş-* sözünün “uymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “uygun olmak, yaraşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yara-*)

yarat-: yaratmak, meydana getirmek, inşa etmek, vücuda getirmek; süslemek; düzenlemek, hazırlamak, kurmak (Elmalı, 2022, s. 491); yapmak, donatmak (Çetin, 2020a, s. 303); sağlamak (Keskin, 2022, s. 780); gerektiği gibi yapmak (Hamilton, 2020, s. 189); donatılmak, koşulmak; yeniden gözden geçirerek çevirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 502)

[*yarat-* sözünün “hazırlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anut-*; “süslemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedize-*; “donatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizet-*; “donatılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eltin-* / *iltin-*; “yapmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (I); “düzenlemek, yaratmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et-* / *it-*; “sağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıl-*; “kurmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kur-*; “vücuda getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *törüüt-*; “meydana getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *turgur-*; “inşa etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yap-*]

yaratag / yaratıg / yartag: 1. süs, teçhizat (Ş. Tekin, 2019b, s. 503); tezyinat (Elmalı, 2022, s. 491); 2. yaratı, yapılan şey (Çetin, 2020b, s. 485); 3. girişim, teşebbüs; 4. yoga (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372)

[*yaratag / yaratıg / yartag* sözünün “süs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bediz*; “tezyinat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig / itig*; “teçhizat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tizig*; “yoga” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yam* (II)]

yarataglag / yaratıglıg / yarataglıg: ... ile mücehhez, bezenmiş (Ş. Tekin, 2019b, s. 503); süslü, süslenmiş (Elmalı, 2022, s. 491); donatılmış, donatılan, yaratılmış (Gulcalı, 2021, s. 550)

(*yarataglag / yaratıgılg / yarataglıg* sözünün “süslü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizlig*; “... ile mücehhez, bezenmiş, süslenmiş, donatılmış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etiglig / itiglig*)

yaratıl-: yaratılmak (Karaayak, 2021, s. 826) (bk. *etil-* / *itil-*)

yaratın-: donanmak, süslenmek; yaratılmak, oluşturulmak (Ölmez, 1991, s. 122)

(*yaratın-* sözünün “süslenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizen-*; “yaratılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etil-* / *itil-*; “donanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etin-* / *itin-*; “oluşturulmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *töri-* / *törü-* / *tör(ü)-*)

yargu: yargı, kanun, nizam (Keskin, 2022, s. 780)

(*yargu* sözünün “nizam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılık*; “kanun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nom*)

yarı: yarı, yarım (Keskin, 2022, s. 780)

(*yarı* sözünün “yarım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *düli*)

yarım: yarım, yarı (Elmalı, 2022, s. 492)

yaman bag-larımız-nı ikiläp yarısı bolı “Kötü bağlarımızı çoğaltıp yarısı oldu” (HB/Dilek01.49-50) (Keskin, 2022, s. 270, 440)

tüz tün yarımında [orunıntın örü] turtı “Tam kapkaranlık gece yarısında (yerinden doğrularak) ayağa kalktı” (DAS/2111-2112) (Elmalı, 2022, s. 140, 258)

yarıg: taşlık, kayalık (Keskin, 2022, s. 781)

(*yarıg* sözünün “taşlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *say*; “kayalık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yar (II)*)

yarık: zırh (Wilkins, 2021, s. 868)

yaşık: zırh (Tokyürek, 2018, s. 987)

[er]dinilig *yafrıkla[rın] kedip...* “Değerli zırhlarını giyip...” (DAS/3787) (Elmalı, 2022, s. 198, 278)

k(ä)ntü öz ätözläri yarık yaşık etig tümäg üzä etinip tümänip alpalmışları kädänmişläri y(ä)mä yänä alku yağı yavlaklar barça adak asra bolmışları közüdür “Kendi bedenleri zırh, süsü ile süslenip cesaretlenenler ve çabalayanlar (sayesinde) yine bütün kötüler(in) hep ayak altı oldukları tezahür eder” (AY-IV/2749-2753) (Tokyürek, 2018, s. 508, 597)

yarıl-: yarılmak, parçalanmak (Elmalı, 2022, s. 491); açılmak (Karaayak, 2021, s. 826)

(*yarıl-* sözünün “açılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açıl-*; “yarılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büksil-*; “parçalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın-*)

yarım: yarım, parça, kısım (Gulcalı, 2021, s. 550); yarı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372); eksik (Çetin, 2020b, s. 485)

(*yarım* sözünün “parça” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançan*; “kısım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bölök / bölük*; “yarım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *düli*; “eksik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egsük / esük*; “yarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yarı*)

yarım: 1. sabah (T. Tekin, 2013, s. 65); 2. omuz (T. Tekin, 2013, s. 65)

(*yarın* sözünün “omuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çikin*; “sabah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irte*)

yarış-: yarışmak (Elmalı, 2022, s. 492) (*bk. öçeş-*)

yarlıg / y(a)rlıg / yarlık: 1. buyruk, ferman, emir; karar, kaide (Elmalı, 2022, s. 492); yarlıg (Ölmez, 1991, s. 122); bir üstün açıklaması, izin (Hamilton, 2020, s. 189); din; vaaz (Ş. Tekin, 2019b, s. 503); 2. sefil, perişan, zavallı (Elmalı, 2022, s. 492); acınası, yürekler acısı (Hamilton, 2020, s. 189); iğrenç (Tokyürek, 2018, s. 986)

(*yarlıg/y(a)rlıg/yarlık* sözünün “zavallı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anaz*; “sefil” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / ańıg*; “buyruk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buryuk / buyruk*; “din” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *d(a)rm / darm / darma / dram / drm*; “perişan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *munkul*; “ferman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bitig*; “emir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çahşapat / ç(a)hş(a)pat / ç(a)hşap(a)t / ç(a)hşap(u)d / ç(a)hşap(u)t / çahşap(u)t / çahşaput / ç(a)kşap(a)t / çhşapat / çhşapt / çhşaput*; “iğrenç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sarsıg / sasag / sasıg*)

yarlıgka- / y(a)rlıka- / yarlıka-: buyurmak; lütfetmek; emir vermek; vaaz vermek, vaaz etmek; açıklamak, izah etmek, anlatmak; şefkat göstermek; saygı gösteren yardımcı eylem (Elmalı, 2022, s. 492); haşmetle yapmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 503); merhamet etmek, acımak (Tokyürek, 2018, s. 986); bağışlamak (Çetin, 2020b, s. 486); emretmek (Keskin, 2022, s. 781); fermanlamak (Berbercan, 2016, s. 146); tavsiye etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 503); ifa etmek, yerine getirmek (Ölmez, 1991, s. 123); tenezzül etmek (saygı ifadesi içerir) (Gulcalı, 2021, s. 551); bulunmak, lütufta bulunmak (Karaayak, 2021, s. 827)

(*yarlıgka- / y(a)rlıka- / yarlıka-* sözünün “acımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açı-*; “bağışlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *boşu-*; “merhamet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyanla-*; “yerine getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büttür-*; “ifa etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıl-*; “tenezzül etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *una-*; “açıklamak, izah etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*; “anlatmak, buyurmak, emretmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ay-*; “vaaz etmek, vaaz vermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nomla-*; “tavsiye etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ötle-* / *ütle-*; “şefkat göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tsoyurka-* / *tsuyurka-*; “bulunmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*)

y(a)rlıgsız: tarafsız, hükümsüz (Tokyürek, 2018, s. 986)

(*y(a)rlıgsız* sözünün “hükümsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buçuñ / vuçuñ*)

yarlıkaguçı: merhametli, bağışlayıcı (Keskin, 2022, s. 782)

(*yarlıkaguçı* sözünün “merhametli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sevig*)

y(a)rlıkançuçı: bağışlayıcı, merhametli (Ayazlı, 2012, s. 360)

biz-iñ kut igdilätip lab tuta y(a)rl(ı)k(a)guçı “Bizim hükümdarımız gözetip (bize karşı) merhametli (oldu)” (HB/Vak01.24-25) (Keskin, 2022, s. 224, 425)

ädgü sakınçlıg y(a)rlıkançuçı biliglig asra köñüllüg buyan ädgü kılınçka eyin bolurlar “İyi düşünceli merhametli, alçak gönüllü erdeme ulaşırlar” (AY-VI/172-174) (Ayazlı, 2012, s. 78, 168)

yarlıkan-: bağışlanmak (Keskin, 2022, s. 782) (*bk. boşun-*)

yarlıkançsız: merhametsiz, acımasız (Elmalı, 2022, s. 492) (*bk. esirgençsiz / esirkençsiz*)

yarlıkançu / y(a)rlıkançu: acıyan, merhametli (Berbercan, 2016, s. 146); iyi yürekli (Ölmez, 1991, s. 123); bağışlayıcı (Çetin, 2020a, s. 304); şefkatli (Gulcalı, 2021, s. 551); bereketli (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

(*yarlıkançu / y(a)rlıkançu* sözünün “şefkatli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgölüg / edgölük*; “acıyan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irinçkençü*; “merhametli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sevig*; “bağışlayıcı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yarlıkagu*; “bereketli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yaglag / yaglıg*)

yarman-: tırmanmak (Elmalı, 2022, s. 492)

yokla-: ortaya çıkmak; yukarıya çıkmak, tırmanmak (Elmalı, 2022, s. 498)

yoklan-: yokuş çıkmak, tırmanmak (Elmalı, 2022, s. 498)

birök ol tsuylug tamuluglar taşkaru üngeli kılınıp ögüz kıldığın yarmansarlar tolup etözleri tançu tançu bolup biçilür osulur “Eğer, o günahkâr cehennemlikler dışarı çıkmaya yeltenip ırmak kenarına tırmanırlarsa bütün vücutları dilim dilim olup biçilir” (DAS/762-765) (Elmalı, 2022, s. 91, 242)

korkup ş[a]lmali [atlı]g sögüt[lerke tavra]nıp yoklay[ui] “Korkup Şālmali adlı ağaçlara telaşla tırmanıp...” (DAS/640-641) (Elmalı, 2022, s. 87, 241)

t(e)rkin ök tag seşiri üze yoklantı “Hemen dağ burnunun üzerine (doğru) tırmandı” (DAS/4568) (Elmalı, 2022, s. 225, 288)

yarp / y(a)rp: sağlam, sarsılmaz, sabit (Elmalı, 2022, s. 492); güçlü (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372); sıkı (Gulcalı, 2021, s. 551)

(*yarp / y(a)rp* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esengü / esenü*; “güçlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “sıkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek / b(e)k*; “sağlam, sarsılmaz, sabit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aginçsız*)

yarpsız: gevşek, dayanıksız, geçici (Gulcalı, 2021, s. 551); çürük, doğru olmayan (Tokyürek, 2018, s. 986)

(*yarpsız* sözünün “çürük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artak*; “dayanıksız, geçici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*;

“doğru olmayan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egri*; “gevşek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kogşak*)

yarsı- / **[yar]sı-**: tiksirmek (Elmalı, 2022, s. 492); boğulmak, çürümek (Hamilton, 2020, s. 189)

[*yarsı-* / *[yar]sı-* sözünün “çürümek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arta-*; “tiksinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (II)]

yarsınçığ / **yarasinçığ**: menfur (Ş. Tekin, 2019b, s. 505); iğrenç, pis (Gulcalı, 2021, s. 551)

(*yarsınçığ* / *yarasinçığ* sözünün “pis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*; “iğrenç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sarsığ* / *sasag* / *sasığ*)

yartla-: parıldamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 505) (*bk. yalına-*)

y(a)ru- / **yaru-**: aydınlanmak, parlamak (Keskin, 2022, s. 783); ıslıl ıslıl olmak (Hamilton, 2020, s. 189); ışımak (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

(*y(a)ru-* / *yaru-* sözünün “parlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yalına-*)

yaşu-: parlamak, ışımak (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

tört buluş yınak yarudı yaşudı “Dört bir taraf parladı” (Maytr./18.31-32) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

y(a)ruk / **yaruk**: ışıık, aydınlık, parıltı; ışııklı, parlak, ışıltılı (Elmalı, 2022, s. 492); parlaklık (Ayazlı, 2012, s. 360); parıltılı (Çetin, 2020a, s. 304); nur (Gulcalı, 2021, s. 551); aydınlatılmış (Ölmez, 1991, s. 123)

(*y(a)ruk* / *yaruk* sözünün “ışıık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *pirap*; “parıltı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *prab*; “parlaklık, aydınlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çog*; “parıltılı, parlak, ışıltılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çoglug*; “ışııklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yaltrıklıg* / *y(a)ltrıklıg*)

y(a)ruklug / **yaruklug**: ışııklı, parlak, beyaz (Ölmez, 1991, s. 123); ışıltılı, parıltılı (Gulcalı, 2021, s. 552); kusursuz (Karaayak, 2021, s. 829)

[*y(a)ruklug* / *yaruklug* sözünün “beyaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak* (I); “parıltılı, parlak, ışıltılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk.

çoğlug; “kusursuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ezügsüz*; “ışıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yaltrıklı* / *y(a)ltrıklı*]

yaruksuz / y(a)ruksuz (I): ışıksız, karanlık (Gulcalı, 2021, s. 552); parlak olmayan, sönük (Çetin, 2020b, s. 486)

[*yaruksuz / y(a)ruksuz (I)* sözünün “ışıksız, parlak olmayan, sönük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogsuz*; “karanlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kara*]

yaruksuz / y(a)ruksuz (II): tam, bütün, gediksiz (Elmalı, 2022, s. 492)

[*yaruksuz / y(a)ruksuz (II)* sözünün “tam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “bütün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “gediksiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irüksüz*]

yarun: şafak, (gün) ağarması (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

[*yarun* sözünün “şafak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tañ (II)*]

y(a)rut- / yarut-: parlatmak, aydınlatmak (Çetin, 2020b, s. 486); ısıtmak (Ölmez, 1991, s. 123); ışık saçmak (Gulcalı, 2021, s. 552)

(*y(a)rut- / yarut-* sözünün “ışık saçmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yalına-*; “aydınlatmak, parlatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yaltırt-* / *yaltrıt-*)

yas: zarar, ziyan (Ş. Tekin, 2019a, s. 52)

(*yas* sözünün “zarar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat*; “ziyan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itük*)

yasa: [*< Moğ. ĵasa (ĵasay)*] yasa, kanun, nizam (Keskin, 2022, s. 783)

(*yasa* sözünün “nizam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılık*; “kanun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nom*; “yasa” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *törö / törü*)

yaş (I): insanın yaşı, ömür, yaşam, hayat (Karaayak, 2021, s. 829); yaşam gücü (Ayazlı, 2012, s. 361); yaş, yıl (Çetin, 2020b, s. 486)

[*yaş (I)* sözünün “yaşam gücü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. buu *sigşil*; “ömür” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öz*; “yaşam, hayat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun / azun*]

yıl: yıl (Berbercan, 2016, s. 147)

özüm yaşım üsdelip .. uzun özüg yaşıg bulayın “Ömrümün uzamasıyla uzun yaşamı bulayım” (AY-VIII/149-150) (Çetin, 2020b, s. 234, 368)

altı yıl tapavan berkte duşkrçar emgek emgenmişin... “Altı yıl inziva ormanında keşişlik ızdırabı çektiğini...” (Maytr./1.24-25) (Ş. Tekin, 2019b, s. 40, 187)

yaş (II): yaş, taze (Gulcalı, 2021, s. 552); yaş, ıslak (Elmalı, 2022, s. 492); yaş ot (T. Tekin, 2013, s. 65)

[*yaş (II)* sözünün “ıslak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ödüş*; “yaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öl*]

yaş-: kaçmak, kaybolmak (Keskin, 2022, s. 784)

(*yaş-* sözünün “kaçmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırıl-* / *adral-* / *adrıl-*; “kaybolmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*)

yaşa-: yaşamak, hayatta olmak (Keskin, 2022, s. 784); ... yaşında olmak (Hamilton, 2020, s. 189)

(*yaşa-* sözünün “yaşamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *olor-* / *olur-*)

yaşaglısız: canlı bulunmayan, insansız, yaratıksız, boş, ‘canlısız’ (Ölmez, 1991, s. 123)

(*yaşaglısız* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “insansız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kişisiz*; “canlısız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tınl(i)gsız*)

yaşamak: yaşam, yaşama (Karaayak, 2021, s. 829)

(*yaşamak* sözünün “yaşam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun / azun*)

yaşarma-: yeşermemek, bitmemek, yetişmemek (Ölmez, 1991, s. 123)

(*yaşarma-* sözünün “bitmemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bütme-*; “yetişmemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *örme-*)

yaşık: zırh (Tokyürek, 2018, s. 987) (*bk. yarık*)

yaşıl: yeşil (T. Tekin, 2013, s. 65) (*bk. kök*)

yaşın / yıçın: şimşek; yıldırım (Çetin, 2020a, s. 304); meteor (?) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372); ani bir parıltı (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

(*yaşın / yıçın* sözünün “şimşek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sadukar*; “yıldırım” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *vaçir / v(a)çir / v(a)çira / vajir / v(a)jir / v(a)zır / v(a)zir / vijir*)

yaşlag / yaşlg (I): yaşlı, ömürlü (Ş. Tekin, 2019b, s. 505); yaşayan, canlı (Karaayak, 2021, s. 829); uzun ömürlü (Çetin, 2020b, s. 486); yaş sahibi (Çetin, 2020a, s. 304); yaşında (Keskin, 2022, s. 784)

[*yaşlag / yaşlg (I)* sözünün “yaşlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aviçga / avinçga*; “canlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *isig*; “yaşayan, ömürlü, uzun ömürlü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *özliüg*]

yaşlag / yaşlg (II): yaşlı, ıslak (Elmalı, 2022, s. 493)

[*yaşlag / yaşlg (II)* sözünün “ıslak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ödüş*]

yaşu-: parlamak, ışımak (Ş. Tekin, 2019b, s. 505); ılık saçmak (Elmalı, 2022, s. 493)

(*yaşu-* sözünün “ılık saçmak, parlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yalına-*; “ışımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *y(a)ru- / yaru-*)

yaşuk: parlak, ışıklı, ışıltılı, aydınlık (Ölmez, 1991, s. 123); parlaklık (Karaayak, 2021, s. 830); ılık, parıltı (Ş. Tekin, 2019b, s. 505); parıltılı (Çetin, 2020b, s. 486)

(*yaşuk* sözünün “aydınlık, parlaklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çog*; “parıltılı, parlak, ışıltılı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çoglug*; “ışık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *pirap*; “parıltı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *prab*; “ışıklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yaltrıklıg / y(a)ltrıklıg*)

yaşuklıg: ışıklı (Elmalı, 2022, s. 493) [*bk. yaltrıklıg / y(a)ltrıklıg*]

yaşur-: gizlemek, saklamak (Ölmez, 1991, s. 123)

(*yaşur-* sözünün “gizlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “saklamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batır-*)

yaşuru: gizli, saklı (Elmalı, 2022, s. 493)

(*yaşuru* sözünün “saklı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batırlıg*; “gizli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batut*)

yaşut: gizli (Ş. Tekin, 2019b, s. 505)

(*yaşut* sözünün “gizli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *batut*)

yaşut-: aydınlatmak, parlatmak (Ayazlı, 2012, s. 361) (bk. *yaltırt-* / *yaltrıt-*)

yat-: yatmak, uzanmak (Keskin, 2022, s. 784); yatmış durumda olmak (Hamilton, 2020, s. 189)

(*yat-* sözünün “yatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamıl-*; “uzanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sun-*)

yatgur- / yatur-: yatırmak (Elmalı, 2022, s. 493) (bk. *yadrat-*)

yatika-: uzaklaşmak (Tokyürek, 2018, s. 987) (bk. *adırl-* / *adral-* / *adrıl-*)

yatla-: düşmanca davranmak, uzaklaşmak, kaçmak (Keskin, 2022, s. 784)

(*yatla-* sözünün “uzaklaşmak, kaçmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adırl-* / *adral-* / *adrıl-*)

yaval-: 1. sakinleşmek, uysallaşmak, dinmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 372); evcilleştirilmek, uysal olmak (Gulcalı, 2021, s. 552); 2. kuvvetlenmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 506)

(*yaval-* sözünün “sakinleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırt-*; “uysallaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrıl-*; “kuvvetlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *katrun-*; “dinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öç-*)

yavaldur- / yavaltur-: 1. sakinleştirmek, durgunlaştırmak (Karaayak, 2021, s. 830); dinginleştirmek (Çetin, 2020a, s. 304); teskin etmek, yumuşatmak (Elmalı, 2022, s. 493); 2. mağlup etmek (Ayazlı, 2012, s. 361)

(*yavaldur-* / *yavaltur-* sözünün “mağlup etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*; “teskin etmek, sakinleştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amırtgur-*)

yavaniki: (< *Skr. yavana-ika*) vahşi, barbar (Ş. Tekin, 2019b, s. 506)

(*yavaniki* sözünün “vahşi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *irig*)

yavaş: yavaş, sakin, yumuşak huylu, halim selim (Elmalı, 2022, s. 493); uysal (Çetin, 2020b, s. 487)

(*yavaş* sözünün “sakin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “yavaş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akru/akuru*)

yavgan: kaba, bayağı (Ayazlı, 2012, s. 361); yavan, kötü (Elmalı, 2022, s. 493)

(*yavgan* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “kaba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çulvu*; “bayağı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egil / igil*)

yavişgu: çiçek (Çetin, 2020b, s. 487); filiz (Elmalı, 2022, s. 493); yaprak (Ş. Tekin, 2019b, s. 506)

(*yavişgu* sözünün “çiçek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çeçek*; “filiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koluşa*; “yaprak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yalpırgak / yapargak / yapırgak / yapragak*)

yavlaksız: düşmansız, hasımlarından arınmış (Gulcalı, 2021, s. 553); yağsız (Ölmez, 1991, s. 123)

(*yavlaksız* sözünün “düşmansız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *börisiz*; “hasımlarından arınmış, yağsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yagısız*)

yavrı-: güçsüzleşmek, zayıflamak (Gulcalı, 2021, s. 553)

(*yavrı-* sözünün “güçsüzleşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alaşur-*; “zayıflamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alnu-*)

yay: yaz (Keskin, 2022, s. 784); yaz mevsimi (Berbercan, 2016, s. 147)

yaz: yaz (Keskin, 2022, s. 785)

yay kış bkçan olurup niyam kuşalapqş kılıp biz-kä buyan berip olurz-un “Yaz kış inzivaya çekilip iyi ahlaklı bir şekilde meditasyon yapıp bize sevap kazandırarak yaşasın” (HB/BuYön28.8-9) (Keskin, 2022, s. 242, 431)

bu çao-nı ogul tegin yängämiz-kä yaz küz kim kälsär tägürüp berürbiz “Bu çaoyu Ogul Tegin ve yengemize yaz-güz (sürekli) kim gelirse götürüp veririz” (HB/Mak08.6-8) (Keskin, 2022, s. 281, 445)

yay-: yayılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 506); yaymak (Gulcalı, 2021, s. 553)

(yay- sözünün “yaymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saç-*)

yayıl-: sarsılmak (Gulcalı, 2021, s. 553) (*bk. ırğal-*)

yayılmaksız: sarsılmaz, sağlam (Gulcalı, 2021, s. 553)

(*yayılmaksız* sözünün “sağlam” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*; “sarsılmaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agınçsız*)

yaykal-: dalgalanmak, çalkanmak (Gulcalı, 2021, s. 553)

(*yaykal-* sözünün “dalgalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egr(e)kş(e)l-*)

yaylag: yayla, yazlık (T. Tekin, 2013, s. 66)

(*yaylag* sözünün “yayla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kötki*)

yaylık: yazlık (Keskin, 2022, s. 785)

yaylag tagıma agıpan yaylayur turur men “Yazlık dağıma çıkararak yazı geçiriyorum” (IB/62) (T. Tekin, 2013, s. 25, 33)

yaylık: yazlık (Keskin, 2022, s. 785) (*bk. yaylag*)

yaz: yaz (Keskin, 2022, s. 785); bahar mevsimi (Berbercan, 2016, s. 147)

(*yaz* sözünün “yaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yay*)

yaz-: hata etmek, yanlış iş yapmak (Elmalı, 2022, s. 493); hata işlemek, yanılmak (Hamilton, 2020, s. 190); kusur işlemek, günaha girmek (Keskin, 2022, s. 785); günah işlemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 506)

(*yaz-* sözünün “yanılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *az-*; “günah işlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *igide-*)

yazı: ova, düz yer (Ş. Tekin, 2019b, s. 506); düzlük (Keskin, 2022, s. 785); düz, yassı (Çetin, 2020a, s. 304)

(*yazı* sözünün “düzlük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *saka*)

yazıl-: rahatlamak, rahat olmak, gevşemek (Elmalı, 2022, s. 493)

(*yazıl-* sözünün “rahatlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrıl-*)

yazın-: günah işlemek, hata yapmak (Özbay, 2019, s. 155) (*bk. igide-*)

yazınçsız: kötülüksüz, günahsız, temiz (Ölmez, 1991, s. 123)

[*yazınçsız* sözünün “temiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (I)*; “günahsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *münsüz*]

yazok / yazuk (I): günah, suç, kabahat (Özbay, 2019, s. 155); yanlış, hata (Keskin, 2022, s. 785)

[*yazok / yazuk (I)* sözünün “yanlış, günah” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anıg / ayıg / ahıg*; “hata” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ah (I)*; “suç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *astar*; “kabahat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mün (I)*]

yazok / yazuk (II): rahat, rahatlamış, dingin (Elmalı, 2022, s. 493)

[*yazok / yazuk (II)* sözünün “rahat, dingin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*]

yazoklug / yazuklug: suçlu, kabahatli; günahkâr (Özbay, 2019, s. 155)

(*yazoklug / yazuklug* sözünün “günahkâr” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anantraşeke*; “suçlu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayıg kılınçlıg*)

yazoksuz / yazuksuz: günahsız, suçsuz (Özbay, 2019, s. 155)

(*yazoksuz / yazuksuz* sözünün “günahsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *münsüz*)

yazukla-: suçlamak, cezalandırmak (Çetin, 2020b, s. 487)

(*yazukla-* sözünün “suçlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yalar-*)

ye- / yi-: 1. yemek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373); yemek yemek (Karaayak, 2021, s. 830); 2. bozmak (Özbay, 2019, s. 156)

(*ye-* / *yi-* sözünün “bozmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “yemek, yemek yemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aşa-*)

yedür- / yidür-: yedirmek (Elmalı, 2022, s. 494) (*bk. aşat-*)

yeel / yel / yil: 1. rüzgâr, yel (Özbay, 2019, s. 156); 2. ağrı, sancı (Elmalı, 2022, s. 495)

(*yeel / yel / yil* sözünün “rüzgâr, yel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *esin*; “ağrı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrag / agrıg*; “sancı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrimak*)

yeg / yig: iyi, daha iyi, yeğ, çok iyi, eksiksiz (Ayazlı, 2012, s. 362); en iyi (Çetin, 2020a, s. 304); üstün, mükemmel (Elmalı, 2022, s. 494)

(*yeg / yig* sözünün “mükemmel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adrok / adruk*; “eksiksiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alasız*; “en iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınkı / baştınkı*; “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın / baştın*; “iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buyan*; “çok iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgüti*)

yigrek: daha iyi (Ş. Tekin, 2019b, s. 509)

ol tınl(ı)g-lar bo iyin ögirmek-lig yig ögretigde üzüksiz tut-çı ürüg uzatı öğretinmiş k(e)rgek “O canlılar bundan dolayı sevinilesi daha iyi dersi kesintisiz, sürekli, uzun süre öğrenmiş (olsalar) gerek.” (AY-III/157.4-7) (Ölmez, 1991, s. 46)

bu yir suvda burkan kutınta yigrek adın ed tavar arıtı bultukmaz “Bu dünyada Burkanlık’tan daha iyi başka bir şey (=mal) hiç yoktur” (Maytr./100.5-7) (Ş. Tekin, 2019b, s. 171, 265)

yeged- / yiged-: düzeltmek, iyi hâle getirmek (Keskin, 2022, s. 786); iyileşmek, iyi duruma getirmek (Ayazlı, 2012, s. 362); yenmek, mağlup etmek, üstün olmak (Elmalı, 2022, s. 494); üstün gelmek (Gulcalı, 2021, s. 554); üstün kılmak, iyileştirmek (Çetin, 2020a, s. 304); üstesinden gelmek (Tokyürek, 2018, s. 989); iyi duruma gelmek (Ölmez, 1991, s. 124)

[*yeged- / yiged-* sözünün “üstün olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *art-*; “mağlup etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*; “üstün gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (II); “yenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*; “iyileştirmek,

düzeltilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgüker-*; “üstesinden gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ut-*; “iyi hâle getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *üste-*; “iyileşmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oñar-*]

yegedinçlig: üstün, galip (Ayazlı, 2012, s. 362)

(*yegedinçlig* sözünün “üstün” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdın / baştın*)

yegedmekleş-: birbirini yenmeye çalışmak, birbirine üstün gelmeye çalışmak (Elmalı, 2022, s. 494)

(*yegedmekleş-* sözünün “birbirine üstün gelmeye çalışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *basıraş-*)

yegedtür-: üstün duruma getirmek (Çetin, 2020b, s. 487)

yetit-: yetiştirmek, ulaştırmak, üstün duruma getirmek (Çetin, 2020b, s. 489)

[*e*]l orunun **yegedtürüp** *k(e)ntüleri enç m[en]ilig bodun kara emgeksiz tolgaksız [bolz]unlar t(e)ñrim* “Ülkelerini iyi hâle getirip kendileri huzurlu, halkları sıkıntısız olsun Tanrım.” (AY-VIII/1139-1141) (Çetin, 2020b, s. 317, 380)

yegirmi altı: yirmi altı (Keskin, 2022, s. 787) (*bk. altı otuz*)

yegirmi bir: yirmi bir (Keskin, 2022, s. 787) (*bk. bir otuz*)

y(e)g(i)rmi tört: yirmi dört (Çetin, 2020a, s. 305) (*bk. tört otuz*)

yegirmi iki: yirmi iki (Keskin, 2022, s. 787) (*bk. iki otuz*)

yegrek / yigrek: daha iyi, çok daha iyi, kat kat daha iyi (Hamilton, 2020, s. 190); en iyi (Çetin, 2020a, s. 304); daha kıymetli (Elmalı, 2022, s. 495)

(*yegrek / yigrek* sözünün “en iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başdınkı / baştınkı*; “daha iyi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yeg/yig*)

yek: [*< Soğd. ykš- ~yqš-, Toh.A. yakkäš / Toh.B. yākše < Skr. yakṣa (→ Far. yakkha)*] şeytan, cin (Gulcalı, 2021, s. 553); doğaüstü varlık (Hamilton, 2020, s. 190); dev (Ş. Tekin, 2019a, s. 52); iblis, kötü ruh (Özbay, 2019, s. 155-156); ifrit (Tokyürek, 2018, s. 987)

(*yek* sözünün “doğüstü varlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arji / arji / arzı / arzi / erji / erzi / ırşı*; “şeytan, cin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asur / asurı*; “dev, iblis” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *içgek*; “ifrit” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *pret / prit*)

yeklig: şeytanlı (Ayazlı, 2012, s. 362) (bk. *içkeklig*)

yeleyü: aldatıcı (Tokyürek, 2018, s. 989) (bk. *körlüg / kürlüg*)

yeliş: koşum, koşum atı (Keskin, 2022, s. 785)

(*yeliş* sözünün “koşum” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagırçık*)

yelpik: cin (Çetin, 2020a, s. 304) (bk. *asur / asurı*)

yelvi / yilvi: büyü, aldatıcı görünüş, halüsinasyon (Tokyürek, 2018, s. 989); sanrı (Gulcalı, 2021, s. 554); sihir (Özbay, 2019, s. 156)

(*yelvi / yilvi* sözünün “büyü, sihir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arvış / avış*)

yelvik- / yilvik-: büyülenmek (Çetin, 2020a, s. 304); büyülemek (Ş. Tekin, 2019a, s. 53)

(*yelvik- / yilvik-* sözünün “büyülenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bügülen-*)

yem: yiyecek, yemiş (Keskin, 2022, s. 787); bitki (Elmalı, 2022, s. 494); yeme işi (Çetin, 2020b, s. 487)

(*yem* sözünün “yiyecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşı*; “bitki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ı*; “yemiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüş / tüş*)

y(e)me / y(e)m(e) / yeme / yime / yme: de/da, dahi, bile, her ne kadar, yine (Ölmez, 1991, s. 123); başkaca, ayrıca (Gulcalı, 2021, s. 557); dahası (Karaayak, 2021, s. 836); ve de, yine de (Berbercan, 2016, s. 148); yeniden, ve (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373); aynı şekilde, hem ... hem, oysa, öyle ise, bununla birlikte (Hamilton, 2020, s. 190)

(*y(e)me / y(e)m(e) / yeme / yime / yme* sözünün “yine” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yana / yene / y(e)ne / yine*; “da/de, hem ... hem ..., dahi”

anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ap*; “yeniden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü*; “aynı şekilde, ve de” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ançulayu / anjulayu*; “bununla birlikte, yine de” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *inçip*; “her ne kadar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *neçe*; “başkaca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adınçig / adınsig*; “ayrıca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *añayu*; “ve” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile / birle / bilen*; “dahası” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *k(a)ltı / kaltı*

yemek sakızı: (*Skr. śrīveṣṭaka*) çam sakızı (Çetin, 2020a, s. 304) (*bk. şiripivisika*)

yemir- / yimir-: yıkmak, yerle bir etmek (Elmalı, 2022, s. 495); tahrip etmek, kırmak (Berbercan, 2016, s. 148)

(*yemir- / yimir-* sözünün “yıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *buz-*; “tahrip etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*; “kırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bert-*)

yemiş / yimiş: meyve, yemiş (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

(“*yemiş / yimiş*” sözünün “meyve” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tem*; “*yemiş*” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüş / tüüş*)

yemişlig: meyveli (Karaayak, 2021, s. 831) (*bk. tüşlög*)

yemişlik / yimişlik: meyvelik, bahçe (Çetin, 2020b, s. 488); koruluk, ağaçlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

[*yemişlik / yimişlik* sözünün “bahçe” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bag (II)*; “koruluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arag / arıg (II)*]

yemril- / yimril-: yıkılmak, çökmek, devrilmek (Elmalı, 2022, s. 495)

(*yemril- / yimril-* sözünün “devrilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agtarıl- / aktarıl-*; “çökmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çök-*; “yıkılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çökle-*)

yençü / yinçü: inci, kıymetli taş (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

(*yençü / yinçü* sözünün “inci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çintamani / çintemeni*; “kıymetli taş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *vayturi*)

yenele: tekrar, biraz daha (Gulcalı, 2021, s. 553)

(*yenele* sözünün “tekrar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ekileyü / ekkileyü / ikile / ikileyü*)

yenig / yenik / yinik: hafif, zayıf, kolay, ucuz (Elmalı, 2022, s. 495); önemsiz (Karaayak, 2021, s. 831); alçak (kötü) (Berbercan, 2016, s. 148)

(*yenig / yenik / yinik* sözünün “zayıf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *b(e)ksiz*; “önemsiz, kolay” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oñay*; “alçak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra / asra*; “ucuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tod*)

yeniklemeklig: aşağılayıcı, küçümseyici (Karaayak, 2021, s. 831) (*bk. uçuzlamaklig*)

yer / yir: yer, mevki, yeryüzü, dünya (Tokyürek, 2018, s. 989); arazi, tarla (Keskin, 2022, s. 787); orun (Gulcalı, 2021, s. 554); toprak, ülke (Hamilton, 2020, s. 191)

(*yer / yir* sözünün “arazi, tarla” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adız*; “dünya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun / azun*; “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “ülke” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *balık*; “mevki, orun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ergü*; “toprak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kösür*; “yeryüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çambudıwıp / çambudıvip / çambudvip / çmbudvip / çambudvip*)

yer- / yir-: kınamak, yermek, kötülemek; iğrenmek, tiksirmek (Elmalı, 2022, s. 495); surat asmak (Hamilton, 2020, s. 191); aşağılamak (Ş. Tekin, 2019b, s. 510)

[*yer- / yir-* sözünün “aşağılamak, yermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar- (I)*; “kötülemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akla-*; “tiksinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er- (II)*; “kınamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıçur-*]

yer- / yir- “iğrenmek”

yiringü-: iğrenmek, tiksirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 512)

alku tınl(ı)glar yerip yarsıp uzatı kargayurlar “Bütün canlılar öğrenerek sürekli (onu) hor görürler” (DAS/1766-1767) (Elmalı, 2022, s. 127, 254)

kentü egrilmiş bükülmüş etüz(in) körüp köngüli yiringüyü inçe tip “Kendisinin eğrilmiş, bükülmüş vücudu (ile) görüp gönlü bulanarak şöyle dedi” (Maytr./12.37-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 59, 199)

yer suv: yeryüzü, (yaşadığımız) dünya (Gulcalı, 2021, s. 554) (bk.

(*yer suv* sözünün “dünya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun* / *azun*; “yeryüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çambudıwıp* / *çambudivip* / *çambudvip* / *çmbudvip* / *çambudvip*)

yerçi / yirçi: kılavuz, rehber (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

(*yerçi / yirçi* sözünün “rehber” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı* / *açari*; “kılavuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sartbav*)

yerçile- / yirçile-: kılavuzluk etmek, rehberlik yapmak (Hamilton, 2020, s. 191); liderlik etmek (Karaayak, 2021, s. 832); yol göstermek, yola getirmek (Tokyürek, 2018, s. 989); yola sokmak, doğru yola getirmek (Ölmez, 1991, s. 124)

(*yerçile- / yirçile-* sözünün “kılavuzluk etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *başla-*; “yol göstermek, liderlik etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*)

yerçilegü: önderlik etme, liderlik etme (Karaayak, 2021, s. 832) (bk. *uduzgu*)

yerin-: üzülmek, dertlenmek, üzüntü hissetmek (Hamilton, 2020, s. 191); üzgün olmak, yerinmek, hayıflanmak (Gulcalı, 2021, s. 554); kızmak (Elmalı, 2022, s. 495)

(*yerin-* sözünün “üzülmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açı-*; “kızmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bulgan-*; “dertlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *busan-*)

yerin- “yerinmek”

yerinü-: için için üzülmek, yerinmek, yakınmak (Gulcalı, 2021, s. 554)

bäglär monı äşidip yançıltilar busuşın yerintilär yıglayu ämgäntilär artokrak “Beyler bunu işitince kederle ezildiler, için için üzülüp (duygulanıp) ağladılar, daha fazla acı çektiler” (AY-X/710-712) (Gulcalı, 2021, s. 193, 271-272)

ol üdün ol iki tegitlär monçulayu sözläşü açıgları kälip yerinütilär yıgladılar “O zaman bu iki prens böylece konuşup acı çekip yerindiler, ağladılar” (AY-X/336-338) (Gulcalı, 2021, s. 167-168, 267)

yerintilig: nefret uyandıran, nefrete layık (Elmalı, 2022, s. 495)

[*yerintilig* sözünün “nefret uyandıran” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ak (II)*]

yerinü-: için için üzölmek, yerinmek, yakınmak (Gulcalı, 2021, s. 554)

(*yerinü-* sözünün “yerinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yerin-*)

yertinçü / yertünçü / yirtinçü: yeryüzü, dünya, âlem (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373); yer (Hamilton, 2020, s. 191)

(*yertinçü / yertünçü / yirtinçü* sözünün “dünya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun / azun*; “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*; “yeryüzü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çambudıwıp / çambudivip / çambudvip / çmbudvip / çambudvip*)

yertinçölüg / yirtinçölüg: dünyaya ait, dünyevi (Çetin, 2020a, s. 305)

(*yertinçölüg / yirtinçölüg* sözünün “dünyevi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajunlug/azunlug*; “dünyaya ait” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egil / igil*)

yet- / yit-: yetmek, yetişmek, yeterli gelmek (Ölmez, 1991, s. 125); ulaşmak, yeterli olmak (Keskin, 2022, s. 789); erişmek (Hamilton, 2020, s. 191); gücü yetmek (Gulcalı, 2021, s. 555); kazanmak, elde etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373); alıp götürmek, yanına alıp götürmek (Hamilton, 2020, s. 191)

(*yet- / yit-* sözünün “kazanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “ulaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “elde etmek, erişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bul-*; “yanına alıp götürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit- / elt- / ilit- / ilt-*; “yetişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ör-*; “yetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teg-*; “yeterli olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tüke-*)

yeti kırk: otuz yedi sayısı (Çetin, 2020b, s. 488) (*bk. otuz yeti*)

yetimsiz: yetersiz, güçsüz (Çetin, 2020b, s. 488)

(*yetimsiz* sözünün “güçsüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çogsuz*)

yetinçsiz / yitinçsiz: ulaşılmaz, uzak, ulaşılamayan (Ayazlı, 2012, s. 363); erişilmez (Tokyürek, 2018, s. 990); sonsuz (Elmalı, 2022, s. 496); yetişilmez (Çetin, 2020b, s. 488); ulaşılamaz (Karaayak, 2021, s. 833)

[*yetinçsiz / yitinçsiz* sözünün “ulaşılamayan, ulaşılmaz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teginçsiz*; “uzak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglatı (II)*; “sonsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkınçsız*]

yetit-: yetiştirmek, olgunlaştırmak (Çetin, 2020a, s. 305); ulaştırmak, üstün duruma getirmek (Çetin, 2020b, s. 489)

(*yetit-* sözünün “yetiştirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıra-*; “olgunlaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bışrun-*; “ulaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit-* / *elt-* / *ilit-* / *ilt-*; “üstün duruma getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yegedtür-*)

yetiz / yitiz: enli, geniş (Çetin, 2020a, s. 305); yüksek (Elmalı, 2022, s. 496)

(*yetiz / yitiz* sözünün “yüksek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz / idiz*; “geniş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açok / açuk*)

yeve-: donatmak, sağlamak (Çetin, 2020b, s. 489)

(*yeve-* sözünün “sağlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kıl-*; “donatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizet-*)

yeveg / yevig: teçhizat, donanım, süs (Wilkens, 2021, s. 895); gereç; takı (Karaayak, 2021, s. 833); bezek; hazırlık, birikim (Gulcalı, 2021, s. 555)

(*yeveg / yevig* sözünün “süs, bezek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bediz*; “donanım, takı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig / itig*; “birikim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *terkin / t(e)rkin / tirgin*; “teçhizat, gereç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tizig*)

yevet- / yivit-: donatmak, süsletmek (Ayazlı, 2012, s. 363); teçhiz etmek (Çetin, 2020b, s. 489)

(*yevet- / yivit-* sözünün “donatmak, süsletmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bedizet-*; “teçhiz etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *et-* / *it-*)

yevil-: donatılmak; katılmak (Çetin, 2020b, s. 489)

(*yevil-* sözünün “donatılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eltin-* / *iltin-*)

yıd: 1. koku, güzel koku (Çetin, 2020b, s. 489); hoş koku (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373); tütsü (Tokyürek, 2018, s. 991); güzel (Karaayak, 2021, s. 833); 2. artık, kalıntı (Çetin, 2020b, s. 489)

(*yıd* sözünün “artık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok* / *artuk*; “güzel” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *edgü*; “tütsü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıslagu*; “kalıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalinçu*; “koku” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *türtgü*)
yıd “güzel koku”

yıpar: koku, güzel koku (Ayazlı, 2012, s. 364)

etöziñe edgü yıd yıparlar türtüp... “Bedenine güzel kokular sürüp...” (AY-VIII/481-482) (Çetin, 2020b, s. 262, 372)

yıdı-: kokmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 507); koku yaymak (Karaayak, 2021, s. 834)

(*yıdı-* sözünün “kokmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bur-*)

yıdıg: fena kokan (Gulcalı, 2021, s. 555); kokmuş (Karaayak, 2021, s. 834)

(*yıdıg* sözünün “kokmuş, fena kokan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sarsıg* / *sasag* / *sasıg*)

yıdıt-: kokutmak (T. Tekin, 2013, s. 66) (*bk. kötüit-*)

yıdlag / yıdlıg: kokulu (Ş. Tekin, 2019b, s. 507); güzel kokulu (Çetin, 2020b, s. 489)

(*yıdlag / yıdlıg* sözünün “güzel kokulu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *krbir*)

yıparlıg: kokulu, güzel kokulu (Ayazlı, 2012, s. 364)

çintan nikişi birle kataglıg edgü yıdlag kuzışay muntark ulatı teğridem hua çeçekler yüzken yağmur osuglug yağıdılar “Sandal ağacı nikişi (?) ile pek güzel kokulu nilüfer çiçeklerini ve diğer semavi çiçekleri durmadan yağmur gibi yağdırdılar” (Maytr./18.34-38) (Ş. Tekin, 2019b, s. 66, 203)

ol nomçı olorguluk asan tüpiñä yağuk yıdlıg yıparlıg suv töküp... “O öğretmeninin oturduğu makama yakın bir yerde güzel kokulu sular döküp...” (AY-VI/448-450) (Ayazlı, 2012, s. 98, 171)

yıg-: yığmak, toplamak, bir araya getirmek, dermek (Ölmez, 1991, s. 124); biriktirmek (Çetin, 2020b, s. 489); kazanmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

(*yığ-* sözünün “kazanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al-*; “yığmak, toplamak, bir araya getirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdi-*; “biriktirmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurat-* / *kuvrat-* / *ku[v]rat-*; “dermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ter-* / *tir-*)

yıgıl-: toplanmak, yığılmak, bir araya gelmek, biriktirilmek (Elmalı, 2022, s. 496); derilmek (Ölmez, 1991, s. 124)

(*yıgıl-* sözünün “toplanmak, yığılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *av-*; “bir araya gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavış-* / *kawış-*; “derilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teril-* / *tiril-*)

yığın-: toplamak; kendi kendini engellemek (Elmalı, 2022, s. 496); toplanmak (Karaayak, 2021, s. 834)

(*yığın-* sözünün “toplanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *av-*; “toplamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evdi-*)

yığınmak: toplanma, toplantı, bir araya gelme, yığılma; topluluk (Ölmez, 1991, s. 124); bir araya getirme (Tokyürek, 2018, s. 991)

[*yığınmak* sözünün “topluluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arka (II)*; “toplanma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böggün*; “toplantı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kuvrag* / *kuwrag* / *kovrag*]

yığınmak “bir araya getirme”

yıgmak: yığma, toplama, bir araya getirme (Tokyürek, 2018, s. 991)

bodis(a)t(a)v-lar yığınmak-ınta ertingü ağır ayığ kılınç-ığ kılmuş erser... “Bodhisattvalar toplantısında son derece kötü (olan) davranışı işlemiş ise...” (AY-III/148.10-11) (Ölmez, 1991, s. 40)

öñi saçilturmamak ärsär ol antag akıgsız arıg köñülüg bütürgäliir üçün ötrü köñülüg basa basa üzüksüz yıgmak turgurmak ärür “Toplamak dağıtmamak ise o akmayan temiz gönlü elde etmek için gönlü daima, kesintisiz toplamak (ve) yükseltmektir” (AY-IV/941-945) (Tokyürek, 2018, s. 387, 574)

yıgmak: yığma, toplama, bir araya getirme (Tokyürek, 2018, s. 991)

(*yıgmak* sözünün “toplama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sıgurmak*; “bir araya getirme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yığınmak*; “yığma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ügmek* / *yügmek* / *yükmek*)

yıgyırak (?): kısaca, topluca (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 507)

(*yıgyırak* sözünün “kısaca” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kavıra*)

yumgı: hepsi, topluca (Tokyürek, 2018, s. 996)

ne yime tire yıgyırak ayu bireyin “Ancak bunun hakkında topluca (şunu) söyleyeyim” (Maytr./13.40-41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 61, 200)

üç üdki savlarig yumgı katı karı okıtdaçı ürür “Üç zamandaki sözleri tamamıyla sıkı bir şekilde okutacaktır” (AY-IV/1825-1827) (Tokyürek, 2018, s. 445, 585)

yık: uygun zaman, fırsat; neden (Çetin, 2020b, s. 489); vesile (Elmalı, 2022, s. 496); vasıta (Tokyürek, 2018, s. 991)

(*yık* sözünün “neden” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *avant*; “uygun zaman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kezig*; “fırsat” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ogur / ugur*)

yık-: yıkmak (Elmalı, 2022, s. 497) (*bk. buz-*)

yıksız: zamansız (Çetin, 2020b, s. 489) (*bk. kolusuz*)

yıl: yıl, sene (Çetin, 2020b, s. 489) [*bk. yaş (I)*]

yıla-: aldatmak, yanıltmak (Çetin, 2020a, s. 305)

[*yıla-* sözünün “aldatmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar-* (*I*)]

yılgu: nazik, yumuşak (Gulcalı, 2021, s. 556)

(*yılgu* sözünün “nazik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akru / akuru*; “yumuşak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal / amıl*)

yılın: sıcak (Elmalı, 2022, s. 497) (*bk. isig*)

yılkı: at, at sürüsü; hayvan (T. Tekin, 2013, s. 66); büyükbaş hayvan (Hamilton, 2020, s. 192); hayvan sürüsü (Özbay, 2019, s. 156); yılık (Keskin, 2022, s. 793)

[*yılkı* sözünün “at” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *at (II)*; “hayvan” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *keyik / kiyik*]

yıltırka: ışıık, parlaklık, cila (Gulcalı, 2021, s. 556)

(*yıltırka* sözünün “parlaklık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çog*; “ışık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *pirap*; “cila” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sır*)

yıltız: kök, esas, ana öge, temel (Elmalı, 2022, s. 497); öz (Özbay, 2019, s. 156)

(*yıltız* sözünün “esas” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oguş* / *uguş*; “öz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *özen*; “temel, kök” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *töz*)

yıltızlık: köklü, esaslı (Tokyürek, 2018, s. 991)

(*yıltızlık* sözünün “esaslı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *törölüg* / *törülüg*; “köklü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tözlüg*)

yımırğa: yumuşak (Çetin, 2020b, s. 489) (*bk. oğlagu*)

yımşak / yumşak: 1. yumuşak, tatlı, hoş (Çetin, 2020b, s. 491); hafif, latif (Elmalı, 2022, s. 500); narin (Karaayak, 2021, s. 835); 2. yumuşak yiyecek, yem (Gulcalı, 2021, s. 559)

(*yımşak* / *yumşak* sözünün “tatlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amrak*; “hoş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kövşek*; “yem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñ*; “yumuşak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amal* / *amıl*, *oğlagu*; “narin” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ılınçga*)

yıgak: taraf, yön, cihet (Elmalı, 2022, s. 497); yan (Hamilton, 2020, s. 192) (*bk. bulun*)

yıpar: koku, güzel koku (Gulcalı, 2021, s. 556); misk (Çetin, 2020a, s. 305); tütsü (Tokyürek, 2018, s. 992)

(*yıpar* sözünün “tütsü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıslagu*; “misk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kin yıpar*; “koku” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *türtgü*; “güzel koku” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yıd*)

yıparlık: kokulu, güzel kokulu (Ayazlı, 2012, s. 364)

(*yıparlık* sözünün “güzel kokulu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *krbir*; “kokulu” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yıdlag* / *yıdlıg*)

yırınçığ: iğrenç, tiksindirici (Gulcalı, 2021, s. 556)

(*yırınçığ* sözünün “tikindirici” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *erinç / irinç*; “iğrenç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sarsığ / sasag / sasığ*)

yırtıl-: yarılmak, yırtılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 507); parçalanmak (Elmalı, 2022, s. 497)

(*yırtıl-* sözünün “yarılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *büksil-*; “yırtılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kiber-*; “parçalanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın-*)

yıv-: (“ög-” ile birlikte) övmek, methetmek (Elmalı, 2022, s. 497) (bk. *alka-*)

yibuni: (<< *Skr. yavānī*) kişniş; kimyon (Çetin, 2020a, s. 306) (bk. *artun*)

yigi: sık, gür (Karaayak, 2021, s. 835); sıkı, bitişik (Gulcalı, 2021, s. 556)

(*yigi* sözünün “sıkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bek / b(e)k*; “sık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *berk*)

yigit: yiğit, genç, delikanlı (Elmalı, 2022, s. 497); kahraman (Ayazlı, 2012, s. 364)

(*yigit* sözünün “yiğit, kahraman” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alp*; “genç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kenç*; “delikanlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *urı*)

yigü: yenecek şey, yemek (Ş. Tekin, 2019b, s. 509)

(*yigü* sözünün “yemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşı*)

yigülük: yenecek, yenilecek, yenir, yiyilesi, yiyecek (Ölmez, 1991, s. 124)

(*yigülük* sözünün “yiyecek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aş / aşı*)

yik: delik (Karaayak, 2021, s. 835) (bk. *oy*)

yilü-?: bağlamak (?) (Elmalı, 2022, s. 497) (bk. *ba-*)

yimiril-: tahrip edilmek, kırılmak (Berbercan, 2016, s. 148)

(*yimiril-* sözünün “kırılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın-*)

yimki: tören, merasim, ayin (Özbay, 2019, s. 156)

(*yimki* sözünün “tören, merasim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *toku*)

yin: deri, vücut (Elmalı, 2022, s. 498)

(*yin* sözünün “vücut” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bod*; “deri” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurtuş*)

yinçül-: artmak, çoğalmak (Tokyürek, 2018, s. 992) (*bk. art-*)

yinçür-: saygıyla eğilmek, secde etmek (Çetin, 2020b, s. 489); eğilmek, saygı göstermek (Elmalı, 2022, s. 498); hürmet etmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 510); baş eğerek selamlamak (Gulcalı, 2021, s. 557)

(*yinçür-* sözünün “saygı göstermek, hürmet etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırla-*; “eğilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emit-*; “secde etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *engit-* / *'eñit-* / *eñit-*)

yinçür- “saygıyla eğilmek”

yükün-: hürmet etmek, saygıyla eğilmek (Çetin, 2020b, s. 491)

kurug yerlerte nom nomlaguluk nomlug orunta nom tınka barıp yinçürü töpün yükünüp bo nom erdinig eşidzünler “Boş alanlarda öğretinin vaaz edildiği yerde öğretinin sesine nail olarak büyük saygıyla eğilip bu öğreti mücevherini işitsinler” (AY-VIII/768-771) (Çetin, 2020b, s. 286, 376)

yükünür m(e)n somakeşimi atl(i)g bodis(a)t(a)v kutıya “Somakeşimi adlı Bodis(a)t(a)v’ın kutu önünde saygıyla eğiliyorum” (AY-VIII/550-551) (Çetin, 2020b, s. 268, 373)

ädgülig naraya[ne]ka : beş ulug mudurlar üzä yüküntürülmişkä : yükünürm(ü)n “Beş büyük mudra ile kulluk edilmiş olana, iyiliksever Nārāyaṇa’ya saygıyla eğilirim” (SİTA/35-37) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 73, 164)

yint-: yenmek, üstün gelmek (Karaayak, 2021, s. 836)

[*yint-* sözünün “üstün gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as-* / *aş-* (II); “yenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bas-*]

yintem: ancak, sadece, tek (Gulcalı, 2021, s. 557); sürekli, daima (Tokyürek, 2018, s. 992); daimî (Ayazlı, 2012, s. 364)

(*yintem* sözünün “sürekli, daima, daimî” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amru*; “ancak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *birök* /

birük; “sadece” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurıg* / *kurug* / *kuurug*; “tek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *t(e)k* / *tek*)

yipin / yipün / yüpün: kırmızı (Ş. Tekin, 2019b, s. 510); kızıl (Gulcalı, 2021, s. 557); koyu kırmızı (Çetin, 2020b, s. 490); menekşe rengi, mor (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373)

(*yipin* / *yipün* / *yüpün* sözünün “kızıl, kırmızı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kızıl*)

yiplig: ipli, bağlı (Keskin, 2022, s. 794)

(*yiplig* sözünün “bağlı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *baglıg*)

yirinçlig / yirinçlüg: iğrenç, kötü (Ş. Tekin, 2019b, s. 511)

(*yirinçlig* / *yirinçlüg* sözünün “kötü” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agduk*; “iğrenç” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sarsıg* / *sasag* / *sasıg*)

yiringü-: iğrenmek, tiksirmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 512)

[*yiringü-* sözünün “tiksinmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *er-* (II); “iğrenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yer-/yir-*]

yirü-: çürümek (Çetin, 2020b, s. 490); çürütmek (Gulcalı, 2021, s. 557)

(*yirü-* sözünün “çürümek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arta-*; “çürütmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artat-*)

yış: çayır, mera (T. Tekin, 2013, s. 66)

(*yış* sözünün “çayır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çimgen*; “mera” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öleŋ*)

yit-: yitmek, kaybolmak (Keskin, 2022, s. 794)

(*yit-* sözünün “kaybolmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*; “yitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *itlin-* / *yetlin-* / *yitlin-*)

yitil-: kaybolmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 512) (*bk. bat-*)

yitin-: kaybolmak (Karaayak, 2021, s. 836) (*bk. bat-*)

yivek / yivig / yivik: malzeme (Ş. Tekin, 2019b, s. 512); ipek (Keskin, 2022, s. 794); gerdanlık (Ş. Tekin, 2019b, s. 513)

(*yivek / yivig / yivik* sözünün “ipek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *torku*; “gerdanlık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *küntegü*)

yodun: tükenmiş, yok (Elmalı, 2022, s. 498)

(*yodun* sözünün “yok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıdı / idi*)

yogluk: elbiselik (Keskin, 2022, s. 795) (*bk. tonluk*)

yogrul-: yoğrulmak, karışmak (Gulcalı, 2021, s. 558)

(*yogrul-* sözünün “karışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bal-*)

yogun: kaba, kalın, yoğun (Gulcalı, 2021, s. 558); büyük (Elmalı, 2022, s. 498)

(*yogun* sözünün “büyük” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “kalın, yoğun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalın*; “kaba” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tas*)

yogurkan-: garipselemek, paniklemek (Gulcalı, 2021, s. 558)

(*yogurkan-* sözünün “paniklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oyurkan-*)

yok: yok, boş, yokluk (Karaayak, 2021, s. 837); boşluk (Tokyürek, 2018, s. 992); mevcut değil (Ölmez, 1991, s. 125); var olmayan, yoksun (Hamilton, 2020, s. 192); mevcut olmayan (Özbay, 2019, s. 156); kuru (Çetin, 2020b, s. 490)

(*yok* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurgu*; “yoksun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çıgañ / çıgay*; “yok” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ıdı / idi*; “kuru” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurig / kurug / kuurug*; “boşluk” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilinçsiz*)

yokad-: varlığı sona ermek, ölmek, yok olmak (Hamilton, 2020, s. 192); ortadan kalkmak (Çetin, 2020b, s. 490); kaybolmak (Ölmez, 1991, s. 125); yok etmek (Elmalı, 2022, s. 498)

(*yokad-* sözünün “yok etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “yok olmak, ortadan kalkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alkın-*; ölmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “kaybolmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bat-*)

yokaddur- / yokadtur-: yok etmek, ortadan kaldırmak, öldürmek, katletmek, cana kıymak (Ölmez, 1991, s. 125)

(*yokaddur- / yokadtur-* sözünün “yok etmek, ortadan kaldırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alk-*; “öldürmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çok-*)

yokaru / yokkaru: yukarıya doğru, yukarıya, yukarı (Hamilton, 2020, s. 192)

(*yokaru / yokkaru* sözünün “yukarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak / kalık*)

yokla-: ortaya çıkmak; yukarıya çıkmak, tırmanmak (Elmalı, 2022, s. 498); yükselmek, yukarı çıkmak (Hamilton, 2020, s. 192)

[*yokla-* sözünün “yükselmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *as- / aş- (II)*; “ortaya çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *belgür- / b(e)lgür-*; “yukarı çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ör-*; “tırmanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yarman-*]

yoklan-: yokuş çıkmak, tırmanmak (Elmalı, 2022, s. 498)

(*yoklan-* sözünün “tırmanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yarman-*)

yoksuz: boş, gereksiz, anlamsız (Çetin, 2020b, s. 490); çaresiz; manasız, nafile, boşuna (Elmalı, 2022, s. 499); lüzumsuz (Ş. Tekin, 2019b, s. 513); -DAn yoksun (Gulcalı, 2021, s. 558)⁸⁶

(*yoksuz* sözünün “boş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kurgu*; “manasız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *asıgsız*; “gereksiz, lüzumsuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kergeksiz/k(e)rgeksiz*; “anlamsız” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tözsüz*; “çaresiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *umugsuz*)

yokur-: atlamak, aşmak (Elmalı, 2022, s. 499) (*bk. ert-*)

yol: yol, güzergâh (Keskin, 2022, s. 796); sefer; tarz, biçim (Elmalı, 2022, s. 499); yöntem (Tokyürek, 2018, s. 993); çizgi (Karaayak, 2021, s. 837); duyu organı (Ş. Tekin, 2019b, s. 513)

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ülkü Polat, *Eski Türkçede Yok, Yoksuz, Yoksuz Bol-, Yoksuz Kıl-Üzerine*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 6 (1), 463-481.

(*yol* sözünün “yol, yöntem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “çizgi, tarz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızıg*; “biçim” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etig* / *itig*; “duyu organı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *indiri* / *intri*; “yol” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kay* / *kıy*)

yola-: yola çıkmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 53); yoluna çıkmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 513)

(*yola-* sözünün “yola çıkmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *atlan-*)

yolan-: gitmek (Berbercan, 2016, s. 149); yönelmek (Çetin, 2020b, s. 490)

(*yolan-* sözünün “gitmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “yönelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*)

yolba: kaba (Gulcalı, 2021, s. 558) (*bk. çulvu*)

yolçı: kılavuz, rehber (Caferoğlu, 2021, s. 302); çok tecrübeli kişi (Hamilton, 2020, s. 192)

(*yolçı* sözünün “rehber” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açarı* / *açari*; “kılavuz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sartbav*)

yolı: defa, kez, kere (Ölmez, 1991, s. 125) (*bk. kat*)

yolınta: ile ilgili, hakkında (Keskin, 2022, s. 797)

(*yolınta* sözünün “hakkında” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öze* / *üze*)

yollug: yol, yola sahip olan (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

(*yollug* sözünün “yol” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kay* / *kıy*)

yomkı / **yumgı** / **yumkı:** büsbütün, bütün, hep, hepsi (Ölmez, 1991, s. 125); tamamı, topu (Gulcalı, 2021, s. 559); topluca (Tokyürek, 2018, s. 996); toplu olarak, birlikte (Çetin, 2020a, s. 306)

(*yomkı* / *yumgı* / *yumkı* sözünün “büsbütün, bütün, hep, hepsi, tamamı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alku*; “birlikte” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bile* / *birle* / *bilen*; “toplucı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yıgyırak*)

yon: usul, yol; sıra (Berbercan, 2016, s. 149)

(*yon* sözünün “usul, yol” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “sıra” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *eyin* / *ey(i)n* / *iyin*)

yoŋa{r}şmak: kavga etme (Ayazlı, 2012, s. 365) (*bk. karışmak*)

yoŋla- / yuŋla-: (< Çin. *yong* + *T. la-*) kullanmak (Gulcalı, 2021, s. 558); sarfetmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 514); yemek, harcamak (Elmalı, 2022, s. 500)

(*yoŋla-* / *yuŋla-* sözünün “kullanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *işlet-*)

yor- / yör-: açıklamak, yorumlamak (Tokyürek, 2018, s. 994); izah etmek, yormak (Ölmez, 1991, s. 125)

(*yor-* / *yör-* sözünün “açıklamak, izah etmek, yorumlamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aç-*)

yor- / yorı- / yoru-: devam etmek, yürümek, davranmak, hareket etmek, yapılmak, değişmek, yaşamak (Karaayak, 2021, s. 837); çözmek, sökmek (Hamilton, 2020, s. 193); dolaşmak (Ş. Tekin, 2019a, s. 53); gitmek (Çetin, 2020a, s. 306); geçerli olmak (Keskin, 2022, s. 797); gezmek (Elmalı, 2022, s. 499); serbestçe gezmek (Hamilton, 2020, s. 192); (herhangi bir yolu) seçmek, benimsemek (Çetin, 2020b, s. 490)

(*yor-* / *yorı-* / *yoru-* sözünün “gitmek, devam etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bar-*; “yapılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *etil-* / *itil-*; “davranmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evril-*; “hareket etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kabşa-* / *kamşa-*; “yürümek, gezmek, dolaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kez-*; “sökmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koŋar-*; “yaşamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *olor-* / *olur-*; “değişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öŋed-*; “benimsemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tut-*; “seçmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adır-*)

yorıg / yorık: dolaşma (Ş. Tekin, 2019a, s. 53); yürüyüş, yaşayış, gidiş, usul, yöntem (Ölmez, 1991, s. 125); tarz, yol (Elmalı, 2022, s. 499); yürüme, seyir (Çetin, 2020b, s. 490); hayat serüveni, davranış, eylem, tavır (Karaayak, 2021, s. 838); gidişat, uygulama, tutum (Gulcalı, 2021, s. 559); geçerli, kullanılabilir (Keskin, 2022, s. 798)

(*yorig / yorık* sözünün “uygulama” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öğretig / öğretig*; “usul, yöntem, yol” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “tavır, davranış” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *barıg*; “tarz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızıg*; “tutum” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evriş*; “dolaşma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilinçü*; “eylem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iş*; “gidiş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılıg*)

yorımak: yürüme (Gulcalı, 2021, s. 559)

yükünür m(e)n köni yorıgılgıların köni körümlüglerniñ sukançıg tatıgıg tılañurmak edremiñe “Doğru yolda yürüyenlerin (ve) doğruyu görenlerin tatlı hitabet kabiliyetleri önünde saygıyla eğiliyorum” (AY-VIII/72-75) (Çetin, 2020b, s. 228, 367)

alku yogun yolba törölärtin, öñi üdrülüp yorımakta turmakta yañılmaksız “Bütün kaba saba alışkanlıklardan uzaklaşıp yürüme ve durmada (=davranışlarda) hatasız(sınız)” (AY-X/1249-1252) (Gulcalı, 2021, s. 234, 278)

yorıgılg / yorıklıg: yaşam şekli, yaşam şekline has (Karaayak, 2021, s. 839); ... gidişli (Çetin, 2020a, s. 306); eylemli (Tokyürek, 2018, s. 995)

(*yorıgılg / yorıklıg* sözünün “yaşam şekli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ajun / azun*; “eylemli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kılınçlag / kılınçlıg*)

yorımak: değişme, değişmek (Karaayak, 2021, s. 839); yürüme (Gulcalı, 2021, s. 559)

(*yorımak* sözünün “değişme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğsilmeklig*; “değişmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *teğşürmek*; “yürüme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yorig / yorık*)

yorit- / yort-: yürütmek (Tokyürek, 2018, s. 995); at koşturmak; yola çıkarmak (Elmalı, 2022, s. 499); tırıs gitmek (Ş. Tekin, 2019b, s. 514); işler hâle getirmek, var olmak (Keskin, 2022, s. 798)

(*yorit-/yort-* sözünün “var olmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bol-*)

yorug: öğreti (Keskin, 2022, s. 798) (*bk. boşgut*)

yosun: [*< Moğ. yosu(n)*] kanun, örf, âdet (Keskin, 2022, s. 798)

(*yosun* sözünün “kanun” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *nom*; “âdet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öğeretig* / *öğretig*; “örf” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yan/y(a)η*)

yov- / **yuv-**: kandırmak (Elmalı, 2022, s. 499); aldatmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 515) [bk. *ar-* (I)]

yuv-: yuvarlamak (Elmalı, 2022, s. 500)

yucar:-: yuvarlamak (Elmalı, 2022, s. 500)

kenç oğlunıñ boyunun [bıç]ıp başın yerte yuvdı “Genç oğlunun boynunu kesip başını yere yuvarlamış” (DAS/1435-1436) (Elmalı, 2022, s. 115, 250)

temirliğ tag basgukların etözleri üze yuvarlar “Demirden dağ silsilelerini (onların) vücutlarının üzerine yuvarlarlar” (DAS/693-694) (Elmalı, 2022, s. 88, 241)

yovmak: kandırma, aldatma (Çetin, 2020b, s. 491) (bk. *armak*)

yöle-: desteklemek, destek olmak (Elmalı, 2022, s. 499)

(*yöle-* sözünün “desteklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tayan-*)

yöleşdür- / **yüleştür-**: benzetmek, karşılaştırmak (Ölmez, 1991, s. 125); kıyaslamak (Gulcalı, 2021, s. 560)

(*yöleşdür-* / *yüleştür-* sözünün “benzetmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *meñizet-* / *meñzet-*; “karşılaştırmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *okşat-*; “kıyaslamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tengle-* / *teñle-*)

yöleşürüg: benzetme, karşılaştırma, kıyas (Tokyürek, 2018, s. 995) (bk. *okşatıg*)

yöleşürügsüz: benzersiz, kıyas kabul etmeyen (Elmalı, 2022, s. 499)

(*yöleşürügsüz* sözünün “benzersiz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *okşatguluksuz*)

yörge-: sarmak (Elmalı, 2022, s. 499) (bk. *kavza-*)

yörgel-: sarılmak, dolanmak (Gulcalı, 2021, s. 559)

(*yörgel-* sözünün “sarılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *egrik-*)

yörgelmek: bağlanma, sarılma (Karaayak, 2021, s. 839) (bk. *egrikmek*)

yörgen-: sarılmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 514) (bk. *egrik-*)

yörüg: açıklama, yorum, izah, tefsir, anlam (Ölmez, 1991, s. 125); izahat (Çetin, 2020a, s. 306); tabir (Elmalı, 2022, s. 499)

[*yörüg* sözünün “tefsir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *şastar* / *şastır* / *şastir* / *şastr* / *şasatar* / *şastar*; “yorum” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *açığ* (II)]

yörülme-: çözülmemek, çözümlenmemek (Ölmez, 1991, s. 125)

(*yörülme-* sözünün “çözülmemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *seşilme-*)

yöründek / yüründek: ilaç, deva (Elmalı, 2022, s. 499); çare (Berbercan, 2016, s. 149); hal, em (Ölmez, 1991, s. 126)

(*yöründek / yüründek* sözünün “çare” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *al*; “hal” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *çızın*; “ilaç, deva, em” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *em*)

yu-: yıkamak, temizlemek, yumak (Ayazlı, 2012, s. 365)

[*yu-* sözünün “temizlemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arı-* (II)]

yun-: yıkamak, yıkanmak (Elmalı, 2022, s. 500)

arıtı yumış arıtmış k(e)rgek “Yıkayıp temizlemiş, arıtmış (olmaları) gerek(li).” (AY-III/142.11) (Ölmez, 1991, s. 35)

t(e)ñri burhan yılın yumşak ogl[agu e]lgin iglig toyunug ar[ıg] yudı “Tanrı Buda nazik elleriyle hasta rahibi yıkadı” (DAS/2724-2726) (Elmalı, 2022, s. 163, 265)

toyınlar[ka] içgülük yunguluk suv kelü[rüp] öñi [öñi] idişlerte urur erti “Rahiplere içecek, yıkanacak su getirip (bu suyu) çeşit çeşit kap kacaklarda kullanırdı” (DAS/497-499) (Elmalı, 2022, s. 81-82, 239)

yuk: kalıntı, bulaşık, pislik (Gulcalı, 2021, s. 559); artık (Çetin, 2020b, s. 491)

(*yuk* sözünün “pislik” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıgsız*; “artık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *artok* / *artuk*; “kalıntı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalınçu*)

yuk-: yapışmak, bulaşmak (Gulcalı, 2021, s. 559); bağlanmak (Karaayak, 2021, s. 839)

(*yuk-* sözünün “bağlanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *adkan-* / *atkan-*; “yapışmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ilin-* / *yilin-*)

yuka: derin olmayan, ince (Tokyürek, 2018, s. 996); yoğun olmayan (Çetin, 2020b, s. 491); kolay (Karaayak, 2021, s. 839)

(*yuka* sözünün “ince” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ılınçga*; “kolay” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *oñay*)

yul / yuul: göl (Ş. Tekin, 2019b, s. 514); dere, nehir (Karaayak, 2021, s. 840); pınar, göze (Çetin, 2020b, s. 491)

(*yul / yuul* sözünün “dere nehir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *akar suw*; “göl” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *böggün*)

yulak: su kaynağı, pınar (Çetin, 2020b, s. 491)

bo çambudivip uluş içindeki neçe ügüzler köller yuullar yulaklar söğüt ıgaçlar otlar yaşlar arıglar semeklerig yana adruk adruk hua çeçek tüş yemişlerniñ yiltızların ulunların butıkların yapırgakların yana yme ı tarıg kolunjasının içinin taşının barça anşız körkle sevgülük taplaguluk öñlüg yıdlıg yegüke aşaguka yaraglıg kılıu tegingey m(e)n “Bu Çambudvip (denen) yeryüzünde ne kadar nehirler, gölleri pınarlar, ağaçlar, çalılar, ormanlar varsa hepsini ve türlü türlü çiçeklerle meyvelerin köklerini, gövdelerini, budaklarını, yapraklarını, filizlerini ve yine ekinlerin içini dışını tamamen benzersiz güzellikte, sevimli, renkli, kokulu, yemeye içmeye yaraşır kılacağım” (AY-VIII/703-714) (Çetin, 2020b, s. 281-282, 375)

yul- / yulı-: yolmak, koparmak, kesmek (T. Tekin, 2013, s. 66); çekmek (Hamilton, 2020, s. 193) ; geri almak, zorlama yoluyla almak (Keskin, 2022, s. 799)

(*yul- / yulı-* sözünün “kesmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıç-* / *biç-*; “zorlama yoluyla almak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kap-*; “koparmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *koñar-*; “çekmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bokun-*)

yula: meşale, ışık, lamba, fener (Tokyürek, 2018, s. 996); kandil (Elmalı, 2022, s. 500)

(*yula* sözünün “ışık” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *pirap*; “meşale” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *viçin*)

yulak: su kaynağı, pınar (Çetin, 2020b, s. 491)

(*yulak* sözünün “pınar” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yul* / *yuul*)

yuldaçı: geri alan, zorla alan (Keskin, 2022, s. 799)

yulguçı: geri alan, zorla alan (Keskin, 2022, s. 799)

yuld[acı] *kişi korlug bolz-un* “Geri alacak kişi zarara girsin” (HB/ArSa04.10) (Keskin, 2022, s. 117, 378)

yulguçı *korlug bolzun* “Geri alacak kişi zarara girsin” (HB/ArSa15.20) (Keskin, 2022, s. 128, 383)

yulgak: ticaret (Ş. Tekin, 2019b, s. 514) (*bk. alış*)

yulguçı: geri alan, zorla alan (Keskin, 2022, s. 799) (*bk. yuldaçı*)

yultuz: yıldız (Ş. Tekin, 2019b, s. 514) [*bk. g(a)rh*]

yum-: yummak, kapamak (Elmalı, 2022, s. 500)

(*yum-* sözünün “kapamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kizle-*)

yumak: yıkama, temizleme, yuma (Ölmez, 1991, s. 126)

(*yumak* sözünün “temizleme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arımak*)

yumgak: yumak, yuvarlak (Elmalı, 2022, s. 500)

(*yumgak* sözünün “yuvarlak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tegirmi*; “yumak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tişürim*)

yumış: haberci, elçi (Keskin, 2022, s. 799); iş, görev (Ayazlı, 2012, s. 365)

(*yumış* sözünün “haberci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkış*; “elçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elçi* / *ilçi*; “iş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *evriş*; “görev” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *iş*)

yumtaru: birlikte (Karaayak, 2021, s. 839) (*bk. bile* / *birle* / *bilen*)

yumuşçı: hizmetçi, haberci (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

(*yumuşçı* sözünün “haberci” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arkış*; “hizmetçi” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kulut*)

yun-: yıkamak, yıkanmak (Elmalı, 2022, s. 500); arınmak (Ş. Tekin, 2019b, s. 514); temizlenmek (Karaayak, 2021, s. 840)

[*yun-* sözünün “temizlenmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arı-* (II); “arınmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıt-*; “yıkanmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arıtın-*; “yıkamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yu-*]

yunçı-: çürümek (Karaayak, 2021, s. 840); kötü hâle gelmek (Çetin, 2020b, s. 491)

(*yunçı-* sözünün “çürümek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *arta-*; “kötü hâle gelmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kötüt-*)

yunt: at (T. Tekin, 2013, s. 66) [*bk. at* (II)]

yuy / yüy: yün, tüy (Çetin, 2020a, s. 307)

[*yuy / yüy* sözünün “tüy” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tü / tüü / tüg* (II)]

yurt: yurt, yer (Çetin, 2020a, s. 306); çadır (Keskin, 2022, s. 800); kamp (T. Tekin, 2013, s. 66)

(*yurt* sözünün “çadır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *alaçu / alaçuk*; “yer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ara*)

yutuz: eş, zevce (T. Tekin, 2013, s. 66); kadın (Çetin, 2020b, s. 491)

(*yutuz* sözünün “kadın, eş” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ebçi / evçi*; “zevce” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kisi / kişi*)

yuvar-: yuvarlamak (Elmalı, 2022, s. 500) (*bk. yuv-*)

yüd-: yüklemek, taşımak (Keskin, 2022, s. 801)

(*yüd-* sözünün “taşımak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *elit- / elt- / ilit- / ilt-*; “yüklemek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ur-*)

yüdtür-: yükletmek (Berbercan, 2016, s. 150) (*bk. urtur-*)

yüg (I): üst, yukarı (Tokyürek, 2018, s. 996)

[*yüg (I)* sözünün “yukarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak / kalık*; “üst” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öri / örü*]

yüg (II): tüy, kuş tüyü (Elmalı, 2022, s. 500)

[*yüg* (II) sözünün “tüy” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tü* / *tüü* / *tüg* (II)]

yüg- (I): yığılmak, bayılmak (Gulcalı, 2021, s. 559)

[*yüg-* (I) sözünün “bayılmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kamıl-*]

yüg- (II): yığmak, toplamak (Ayazlı, 2012, s. 365) (bk. *evdi-*)

yügerü: 1. yukarı, yukarıya (Çetin, 2020b, s. 491); yüksek (Berbercan, 2016, s. 150); yüz yüze, yüzüne karşı; karşı karşıya (Karaayak, 2021, s. 840); yükseltme 2. şimdi, hâlihazırda (Tokyürek, 2018, s. 997); hazır, hâlen (Elmalı, 2022, s. 500); şimdiki, şu anki, hâlihazırdaki (Ölmez, 1991, s. 126); şu an (Gulcalı, 2021, s. 559)

(*yügerü* sözünün “yüksek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *aglak*; “şimdi, şu an, şimdiki, hâlihazırdaki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtı*; “hazır” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *anuk*; “yukarı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kalak* / *kalık*; “yükseltme” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *öritmek*)

yügerü “yüz yüze, şu anki”

yügerüki: şimdiki, şu anki (Keskin, 2022, s. 801)

yüzüz: yüz, yüz yüze (Karaayak, 2021, s. 841)

[*bu*]rhanıg kolulasar ötrü **yüzüz yügerü** körgäli bol[ur] “Buddha’yı hatırlasa sonrasında (onu) yüz yüze görecektir” (ABİT/1378) (Karaayak, 2021, s. 189, 331)

yügerüki *tanuk ikiçi* “Şimdiki tanık İkiçi” (HB/Vas06.18) (Keskin, 2022, s. 221, 423)

yügerüki: şimdiki, şu anki (Keskin, 2022, s. 801)

(*yügerüki* sözünün “şimdiki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amtı*; “şu anki” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yügerü*)

yügsek / yüksek: yüksek (Ayazlı, 2012, s. 365); uzamış (Hamilton, 2020, s. 193)

(*yügsek / yüksek* sözünün “yüksek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ediz* / *idiz*)

yügür-: koşmak (Tokyürek, 2018, s. 997) [bk. *koş-* (I)]

yük: yük, eşya; bir çeşit ağırlık ölçüsü (Keskin, 2022, s. 801)

(*yük* sözünün “yük, eşya” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agrik / agruk*)

yükün-: saygıyla eğilmek, hürmet etmek, secde etmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374); eğilmek, saygı duymak (Keskin, 2022, s. 801); saygı göstermek (Karaayak, 2021, s. 840); saygıyla yere eğilmek (Berbercan, 2016, s. 150); eğmek (Elmalı, 2022, s. 500)

(*yükün-* sözünün “hürmet etmek, saygı göstermek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırla-* ; “saygı duymak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *amraş-*; “eğmek, eğilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *emit-*; “secde etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *engit-* / *'eñit-* / *eñit-*; “saygıyla eğilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yinçür-*)

yükünç: saygı, hürmet, secde (Gulcalı, 2021, s. 560); takdir (Özbay, 2019, s. 156); tapınma, ibadet etme (Karaayak, 2021, s. 841); secde = *skr. namaskāra* (eserin giriş kısmı) (Ş. Tekin, 2019b, s. 515)

(*yükünç* sözünün “saygı, hürmet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar / ağır*; “tapınma” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayamak*; “takdir” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sevinç / sewinç*)

yükünmek: secde etme, eğilme (Karaayak, 2021, s. 841) (*bk. 'eñitmek*)

yüküntürül-: kulluk edilmek, saygı gösterilmek, hürmet edilmek (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

(*yüküntürül-* sözünün “hürmet edilmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ayatıl-*)

yülegü / yüligü / yülügü: ustura; bıçkı (?) (Ş. Tekin, 2019b, s. 515); kesici alet (Elmalı, 2022, s. 500)

(*yülegü / yüligü / yülügü* sözünün “bıçkı” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bıçgu*; “kesici alet” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bı*)

yüleşi: benzer, müşabih (Ş. Tekin, 2019b, s. 515)

(*yüleşi* sözünün “benzer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *mondag / montag / muntag*)

yüleşürüg: benzeri (Gulcalı, 2021, s. 560) (*bk. mondag / montag / muntag*)

yünt-: aşağılamak, hakaret etmek (Özbay, 2019, s. 156)

[*yünt-* sözünün “aşağılamak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ar-* (I); “hakaret etmek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sars-* / *sarsı-*]

yürek: yürek, kalp; göğüs (Kılıç Cengiz, 2021, s. 374)

(*yürek* sözünün “göğüs” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *bagar* / *bagır*; “kalp” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kögüz* / *köküz*; “yürek” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *köñül* / *köñl*)

yüreklig: gönüllü, kalpli (Ş. Tekin, 2019b, s. 515) (*bk. köñüllüg*)

yürün küji: günlük, tütsü için kullanılan bir ağaç sakızı (Çetin, 2020a, s. 307) (*bk. kereşü*)

yürüñer-: aklaşmak, beyazlaşmak (Elmalı, 2022, s. 501)

(*yürüñer-* sözünün “beyazlaşmak” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırgılat-*)

yüz / yüz: 1. yüz, çehre (Çetin, 2020b, s. 492); sima (Ayazlı, 2012, s. 366); yüzey, satıh (Elmalı, 2022, s. 501); yüz yüze (Karaayak, 2021, s. 841); 2. görkem, yüksek toplumsal mevki (Hamilton, 2020, s. 193)

[*yüz / yüz* sözünün “çehre” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kın* (II); “yüz” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtış*; “yüz yüze” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *yügerü*; “görkem” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *körk*]

yüzegü: organ, uzuv (Elmalı, 2022, s. 501)

[*yüzegü* sözünün “organ” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *sın* (II); “uzuv” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *tilgen*]

yüüzlüg / yüzlüg: 1. saygın, önde gelen (Gulcalı, 2021, s. 560); saygıdeğer (Ş. Tekin, 2019a, s. 53); 2. yüzlü, çehreli (Elmalı, 2022, s. 501)

(*yüüzlüg / yüzlüg* sözünün “saygın” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agar* / *agır*; “önde gelen” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *ellig* / *elleg* / *ilic*; “saygıdeğer” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *agırlıg*; “yüzlü, çehreli” anlamıyla eş anlamlı olan söz / sözler için bk. *kırtışlıg*)

yüz beş: beş yüz (Keskin, 2022, s. 802) (*bk. beş yüz*)

yüzken: durmadan, hep (Ş. Tekin, 2019b, s. 516) (*bk. turkaru / turkuru*)

SONUÇ

“Eski Türkçede Eş Anlamlılık” adlı bu çalışmada ilk olarak eş anlamlılık kavramına, eş anlamlı sözcüklerin varlığı üzerine yapılan çalışmalara ve bu çalışmalarda yer alan görüşlere değinilmiştir. Daha sonra çalışmanın inceleme kısmına geçilmiş, Köktürk harfli yazıtlarda ve Eski Uygur Türkçesine ait eserlerde tespit edilen eş anlamlı sözcüklere, bunlarla ilgili cümle örneklerine yer verilmiştir. Çalışmada yapılan incelemeler neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Çalışmanın “Köktürk Harfli Yazıtlarda Eş Anlamlılık” kısmında, Köktürk harfli yazıtlardaki eş anlamlı sözler tespit edilmiş ve bu sözlere dair cümle örneklerine yer verilmiştir. Köktürk harfli yazıtlarda kendi aralarında eş anlamlı olan toplam 620 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcüklerden 356 tanesi isim, 264 tanesi fiildir. Çalışmanın bu bölümünde eş anlamlı olarak tespit edilen sözcüklere dair verilen cümle örneklerinin yanı sıra bu cümle örneklerinin başka eserlerdeki okuma ve Türkiye Türkçesine aktarımında görülen farklılıklarına da dipnotlarda yer verilmiştir.
- Çalışmanın “Eski Uygur Türkçesinde Eş Anlamlılık” kısmında ise Eski Uygur Türkçesine ait eserler karşılaştırmalı olarak incelenmiş, bu eserlerdeki eş anlamlı sözler tespit edilmiş ve bu sözlere dair cümle örneklerine yer verilmiştir. Bu eserlerde kendi aralarında eş anlamlı olan toplam 3613 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcüklerden 2569 tanesi isim, 1044 tanesi fiildir. Bu sözcükler arasında Sanskritçe, Çince, Soğdça, Toharca, Moğolca, Farsça, Tibetçe, Arapça, Süryanice, Sakaca, Grekçe vb. dillerden alıntılanan pek çok sözcük mevcuttur. Bu durum dilde eş anlamlılığın oluşumunda alıntı sözcüklerin büyük bir payının olduğunun kanıtıdır. Bunun yanı sıra başka dillerden alıntılanan sözcüklere Türkçe eklerin getirilerek yeni sözcüklerin türetilmesi ve bunların kendi aralarında eş anlamlı hâle gelmesi dikkat çekicidir. Örneğin, *buşı* sözü Çinceden (< Çin. *bu shi*)

alıntılanan bir söz olup “sadaka” anlamına gelmektedir. Bu söze Türkçe “lıg” ekinin getirilmesiyle oluşan *buşılıg* (< Çin. *bu shi* + *T. lig*) sözünün de “sadaka” anlamında kullanıldığı ve bu şekilde başka örneklerin de Eski Uygur Türkçesinde mevcut olduğu görülmektedir.

- Köktürk harfli yazıtlarda tespit edilen eş anlamlı sözcüklere dair cümle örneklerine bakıldığında eş anlamlı sözcüklerin aynı cümlede arka arkaya gelip ikileme olarak kullanıldığı ve anlamı kuvvetlendirdiği görülmektedir. Örneğin, *esiz* ve *bagır* sözcükleri “vah, heyhat” anlamında; *çıgañ* ve *yok* sözcükleri de “yoksul” anlamında kullanılan eş anlamlı sözcüklerdir. Bu sözcüklerin aynı cümlede arka arkaya gelip ikileme olarak kullanılıp anlamı kuvvetlendirdiği görülür:

(ä)siz b(a)gır : köz(ü)ñin : wn¹ k(a)ra körm(ä)z (ä)rtiñ(i)z : s(a)ç(i)g... (Ye 26/11) (Şirin, 2016a, s. 293) “Ne yazık! Vah! Gözünüzle on? kara? Görmediniz. Saçı <...>” (E. Aydın, Alimov ve Yıldırım, 2013, s. 78)

k(a)g(a)n : ol(u)r(u)p yok : çıg(a)ñ : bod(u)n(u)g : kop kubr(a)tdım : (KT G 9-10; BK K 7) (Şirin, 2016a, s. 402) “Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım.” (T. Tekin, 2020a, s. 23, 47)

Bu sözlerin yanı sıra “hükümrânlık etmek” anlamına gelen *ıy-* ve *bas-* sözleri ile bu sözlerin yakın eş anlamlısı olarak kabul edilebilecek “hükmetmek” anlamına gelen *olur-* sözünün; “yazıt taşı” anlamına gelen *bengü*, *taş* ve *tolku* sözlerinin; “vah, heyhat, ne yazık” anlamına gelen *esiz*, *yıta* ve *açıg* sözlerinin üçleme olarak kullanıldığı görülür:

[...y]oll(u)g : ıya : b(a)s(i)p : ol(u)r[tı] (Tes D 6) (Şirin, 2016a, s. 477) “Yollug (?) Kağan (tebaasını) bağımlı kılarak hüküm sürdü.” (E. Aydın, 2021b, s. 37)

tolku t(a)şka b(ä)ñkü tik(ä)r m(ä)n yıta (Ye 48/8) (Şirin, 2016a, s. 343) “Yazıt taşıyla bengü (kitabe taşı / yazıt taşı) dikiyorum, ne yazık!”

(ä)rd(ä)ml(i)g : (e)lintä : bökm(ä)di töl(ä)s (a)lp : tutuk : at(i)ña : bökm(ä)di : b(ä)g : t(ä)rk(ä)n : (ä)s(i)z : yıta (a)ç(i)g-a (Ye 48/2) (Şirin, 2016a, s. 293) “Erdemli ülkesine doymadı, Töleslerin Alp Tutuk’u unvanına doymadı, Beg Terken vah, heyhat, ne yazık!”

Aynı veya yakın anlama gelen bu sözlerin cümle içerisinde ikileme hatta üçleme şeklinde kullanımı yazıtlar döneminde bile zengin bir söz varlığına sahip olduğunun ve dilin en etkili şekilde kullanılmaya çalışıldığının göstergesidir.

- Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen eş anlamlı sözcüklere dair cümle örneklerine bakıldığında eş anlamlı sözlerin aynı cümlede arka arkaya gelip ikileme, üçleme hatta dörtleme olarak kullanıldığı ve anlamı kuvvetlendirdiği görülmektedir. Örneğin, “kılavuz, rehber” anlamına gelen *yerçi* ve *yolçı*; “övmek, methetmek” anlamına gelen *küle-* ve *ög-* sözcükleriyle kurulan ikilemeler:

anaz umugsuzların yolçısı yerçisi “Zavallı ve umutsuzların rehberi” (SİTA/485) (Kılıç Cengiz, 2021, s. 122, 181)

öge küleyü “(Bu öğretiyi) methederek” (AY-VIII/764) (Çetin, 2020b, s. 285, 376)

“Sıkıntı” anlamına gelen *emgek*, *tolgag*, *busuş*; “gerçek” anlamına gelen *çın*, *kertü*, *köni*; “intikam dolu olan, hıncı olan, öfkeli” anlamına gelen *keklig*, *öçlög*, *övkeliğ* sözleriyle oluşturulan üçlemeler:

korkınç ayınç emgek tolgag busuş kadgu üdsüz ölüm yelpikmek agukmak yaşın tüşmekte ulatı ada tudalar kelmegey “Korku, sıkıntı, kaygı, zamansız ölüm, zehirlenme, yıldırım düşmesi ve başka tehlikeler uğramayacak” (AY-VII/317-320) (Çetin, 2020a, s. 162, 219)

birök sizin savınız köni kertü çın erser bo meniñ ötünmiş ötügümin yoksuz kurug kılman tep “Eğer sizin sözünüz gerçek ise benim bu dilemiş olduklarımı boş çıkarmayın” (AY-VIII/508-512) (Çetin, 2020b, s. 264-265, 373)

öçlög keklig övke[li]g tınl(ı)glarığ arıtı kötürmez “(Deniz), intikam (hissi ile) dolu, öfkeli canlılara asla tahammül etmez” (DAS/458-459) (Elmalı, 2022, s. 80, 238)

“Hastaliksız, sağlıklı” anlamına gelen *igsiz*, *kemsiz*, *agrıgsız*, *tikigsiz*; “eş, dost, ahbap, eş dost, arkadaş” anlamına gelen *eş*, *tuş*, *adaş*, *kudaş*; “insansız, kimsesiz” anlamına gelen *kişisiz*, *mensiz*, *tınl(ı)gsız*, *yaşaglısız*; “sayılı, ölçülü” anlamına gelen *sanlıg*, *sakışlıg*, *ülgülüğ*, *kolulug*; “kin, nefret” anlamına gelen *üz*, *büz*, *ööç*, *kek* sözleriyle kurulan dörtlemeler:

kaçıgları toñ y(a)rp igsiz kemsiz agrıgsız tik<ig>siz ögləri köñülleri y(i)ti .. bilge biligleri küçlüg kop törlüg işig küdöküg bütürgeli udaçı bolgaylar “Organları

sapasağlam, ağrısız sızısız, akılları (ve) gönülleri keskin, bilge (ve) her türlü işi bitirmeye muktedir kılacağım” (AY-VIII/720-724) (Çetin, 2020b, s. 282, 375)

y(a)vlak eş tuş adaş kudaş savın alıp “Kötü eşin dostun sözüne kanıp” (HU/235-237) (Özbay, 2019, s. 86, 94)

mensiz kişi-siz tınl(ı)g-sız yaşag-lı-sız üz-e y(a)rlıkançuçı b(e)lgü töz-lüg nom-lar-ta töz üz-e tutsar “İnsansız, canlısız ve acıyıcı, belirti esaslı öğretilerde yaradılış ile tutsa” (AY-III/145.16-18) (Ölmez, 1991, s. 38)

tapıg udug kılmak-tın tör(ü)miş buyan edgü kılınç erser san-lıg sakış-lıg ülgü-lüg kolu-lug titir “Hizmet, saygı göstermekten meydana gelmiş iyi davranış ise sayılı, hesaplı, ölçülü, biçilidir” (AY-III/156.13-15) (Ölmez, 1991, s. 46)

ulatı tınl(ı)glar adasıntın üz büz ööç kāk tutdaçı yağı yavlak adasıntın aç kız kurt koñuz ig kągān adasıntın yok kurug yala yañku adasıntın bo beş törlüg adalartın korkınçlartın ozar kutrulur “Başka canlıların tehlikesinden, nefret, kin, öfke, öç tutacak kötülerin tehlikesinden, açlık, kıtlık, kurt böcek, hastalık, sayrılık tehlikesinden, yokluk boşluk, iftira tehlikesinden bu beş türlü tehlikelerden, korkulardan kurtulurlar” (AY-IV/3220-3225) (Tokyürek, 2018, s. 539, 603)

Tüm bu örnekler, Eski Uygur Türkçesinde de zengin bir söz varlığına sahip olduğunun ve dilin en etkili biçimde kullanıldığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Köktürk harfli yazıtlarda eş anlamlı olarak tespit edilen sözler arasında her bağlamda birbirinin yerini tutmayı ifade eden mutlak eş anlamlılığın çok az olduğu ve yakın eş anlamlı olarak ifade edilebilecek sözlerin daha fazla olduğu görülmüştür. Örneğin, Köktürk harfli yazıtlarda *kidin* ve *kurı* sözleri “batı” anlamını ifade eden sözler olup bu sözler birbirinin yerine kullanılabileceği için mutlak eş anlamlı olarak ifade edilebilir. *Olurt-* ve *kagan kış-* ise “tahta çıkarmak, kağan yapmak” anlamlarını ifade eden kullanımlardır. Eş anlamlı olarak gözüken bu iki ifadeden biri olan *olurt-* sözü “bediz” sözüyle yan yana geldiği zaman “süsletmek, bezetmek” gibi anlamları ifade etmektedir. Bu durum *olurt-* ve *kagan kış-* ifadelerinin her bağlamda birbirinin yerine geçemeyeceğini, her bağlamda aynı anlamı ifade edemeyeceğini göstermektedir. Kısacası eş anlamlı olarak görülen bu sözler arasında mutlak eş anlamlılık olarak ifade edilebilecek bir ilişki olmayıp yakın eş anlamlılık olarak ifade edilebilecek bir anlam ilişkisi mevcuttur. Köktürk harfli yazıtlarda eş anlamlı olarak

kabul edilen sözlerin arasında çok ince nüansların olmasının da mutlak eş anlamlılığın önüne geçtiği tespit edilmiştir. Örneğin, Köktürk harfli yazıtlarda “ölmek, vefat etmek” anlamına gelen *adıl-*, *az-*, *bar-*, *kergek bol-*, *kit-*, *öl-*, *seçlen-*, *uç-*, *yok bol-*, *yügür-* sözleri her ne kadar eş anlamlı olarak gözüксе de bu sözlerden *kergek bol-* ve *uç-* sözlerinin sadece Türk kağanları ve kağanlık ailesi bireyleri, beyler vb. için kullanılması bu iki sözcüğü diğerlerinden ayıran bir nüanstır. Bu nüansların Köktürk harfli yazıtlarda pek çok örneği mevcuttur.

- Eski Uygur Türkçesinde eş anlamlı olarak tespit edilen sözler arasında her bağlamda birbirinin yerini tutmayı ifade eden mutlak eş anlamlılığın çok az olduğu ve yakın eş anlamlı olarak ifade edilebilecek sözlerin daha fazla olduğu görülmüştür. Örneğin, incelenen Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *aka* ve *eçi* sözleri “ağabey, büyük erkek kardeş” anlamını ifade eden sözler olup bu sözler birbirinin yerine kullanılabileceği için mutlak eş anlamlı olarak ifade edilebilir. *Ak* ve *yürün* sözleri ise “ak, beyaz” anlamlarını ifade eden iki sözcüktür. Eş anlamlı olarak gözüken bu iki sözcükten biri olan *ak* sözü başka sözlerle yan yana geldiği zaman “kötü, fena” gibi anlamları ifade etmektedir. Bu durum *ak* ve *yürün* sözünün her bağlamda birbirinin yerine geçemeyeceğini, her bağlamda aynı anlamı ifade edemeyeceğini göstermektedir. Kısacası eş anlamlı olarak görülen bu sözler arasında mutlak eş anlamlılık olarak ifade edilebilecek bir ilişki olmayıp yakın eş anlamlılık olarak ifade edilebilecek bir anlam ilişkisi mevcuttur.

- Köktürk harfli yazıtlarda ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde eş anlamlı sözlerin yanı sıra işlevsel olarak da yakınlığa sahip olan sözler mevcuttur. Örneğin, Köktürkçede *açıg* sözü “vah, heyhat, ne yazık” anlamına gelen bir söz olup *ezinç*, *ökünç*, *yıta* gibi sözler de aynı anlamları ifade etmektedir. Bu sözler arasında eş anlamlılık ilişkisinin yanı sıra ünlem olarak kullanıldıkları için işlevsel yakınlık da mevcuttur. Eski Uygur Türkçesinde de benzer bir durum görülmektedir. “Ey” anlamına gelen *a/e*, *ay*, *aya*, *ey*, *ya* sözleri eş anlamlı olmanın yanı sıra ünlem olarak da kullanıldığı için bu sözler arasında da işlevsel yakınlık bulunmaktadır.

- Köktürk harfli yazıtlarda basit yapıli sözcüklerle aynı sözcüğün yapım eki almış hâlinin aynı anlamı ifade etmesi dikkat çekicidir. Örneğin, *tokuz* sözü “dokuz, dokuzuncu” anlamına gelen bir söz olup eş anlamlısı yine “dokuzuncu” anlamına gelen *tokuzunç* sözcüğüdür. Aynı durum “üçüncü” anlamına gelen *üç* ve *üçünç* sözcükleri için de geçerlidir.

tört(ü)nç (a)y : tok(u)z [y(a)ñık]a : süñ(ü)şd(ü)m (ŞU D 3) (Şirin, 2016a, s. 435)

“Dördüncü ayın dokuzuncu gününde savaştım.” (E. Aydın, 2021b, s. 55)

tok(u)z(u)nç (a)y : y(e)ti ot(u)zka : yog : (ä)rtürt(ü)m(i)z : (KT KD) (Şirin, 2016a, s. 435)

“Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde cenaze törenini yaptırдық.” (E. Aydın, 2021a, s. 69)

- Eski Uygur Türkçesi metinlerinde basit yapıli sözcüklerle aynı sözcüğün yapım eki hâli almış şeklinin eş anlamlı olduğı görülr. Örneğın, *tümen* sözü “on bin” anlamına gelen bir söz olup eş anlamlısı yine “on bin” anlamına gelen *tümenlig* sözüdür. Aynı durum “gece” anlamına gelen *tün* sözü ile *tünle* sözcükleri içinde geçerlidir.

tümen yıl anta emgek e(mgenip) antran kurtulup bu muntag ki(çig) tamularda togmış erür biz “On binlerce yıl orada ızdırap çektikten sonra oradan kurtulup bu küçük cehennemlerde doğmuş olacağız” (Maytr./62.39-41) (Ş. Tekin, 2019b, s. 121, 236-237)

kök kalıkda tüklüg tümenlig örtlüg yalınlig k(ar)a bulıt osuglug tütünl(üg) ... “Gökte on binlerce kızgın, alevli kara bulutlar gibi duman ...” (Maytr./68.3-5) (Ş. Tekin, 2019b, s. 127, 240)

- Eski Uygur Türkçesi metinlerinde sayılar arasında da eş anlamlılık tespit edilmiştir. Örneğın, “altmış üç” sayısını ifade etmek için hem *üç yetmiş* hem *altmış üç* sayı grubu kullanılmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan şey Eski Uygur Türkçesinde hem bir üst onlu sisteminin hem de bugünkü sayı düzeninin kullanılmasıdır.
- Çalışmamızda yapılan bu incelemeler ve tespitler neticesinde Köktürk harfli yazıtlarda ve özellikle Eski Uygur Türkçesi metinlerinde eş anlamlı sözlerin yoğun olduğı, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bu yoğunluğun en önemli sebeplerinden birinin diğeri dillerden alıntılanan sözcükler olduğı ve buna ek olarak inanç, kültür ve sosyal yaşam koşullarının da bu yoğunlukta etkili olduğı belirlenmiştir. Köktürk harfli yazıtlarda ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde eş anlamlı sözlerin ikileme, üçleme şeklinde kullanıldığı ve hatta Eski Uygur Türkçesinde dörtleme şeklinde kullanılan eş anlamlıların da görüldüğü, bu şekilde sözü, anlamı daha etkili hâle getirerek dilin en etkili şekilde kullanılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Köktürk harfli yazıtlarda ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde her bağlamda birbirinin yerini tutan mutlak eş anlamlı sözlerinin sayısının az olduğı, yakın eş anlamlı olarak ifade edilebilecek anlam yakınlığına sahip sözlerin daha fazla olduğı belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Ahanov, K. (2013). *Dil biliminin esasları*. (Aktaran: Murat Ceritoğlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akçataş, A. ve Arı, E. (2018). Anlambiliminin eş anlamlılık sorunu. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 60-84.
- Aksan, D. (1974). Eşanlamlılık sorunu ve Türk yazı dilinin eskiliğinin saptanmasında eşanlamlardan yararlanma. *Türkoloji Dergisi*, 6 (1), Ankara: DTCE.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin sözcüklüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2020). *Anlambilim anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alyılmaz, C. (2005). Gürbelcin (Gurvaljin Uul) yazıtıyla ilgili bazı düzeltmeler. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 73-79.
- Arslan Erol, H. (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine anlam değişimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atmaca, E. (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine söz varlığındaki değişimler ve anlam olayları*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ayaz, E. S. (2011). *Eş anlamlılığın bilimsel temelleri ve Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki eş anlamlıların karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Kars.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. kitap*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2007). *Şine Usu yazıtı*. Çorum: Karam Yayınları.

- Aydın, E. (2021a). *Orhon yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aydın, E. (2021b). *Uygur yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aydın, E. (2021c). *Sibirya’da Türk izleri Yenisey yazıtları*. İstanbul: Kronik Yayıncılık.
- Aydın, E., Alimov, R. ve Yıldırım, F. (2013). *Yenisey-Kırgızistan yazıtları ve Irk Bitig*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Aydın, M. (2009). *Kutadgu Bilig’deki ay-, ayıt-, sözle- ve ti- fiilleri bağlamında eş anlamlılık sorunu*. “Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig” Sempozyumu, 26-27 Ekim 2009. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü.
- Badam, A. (2012). Taikhar Çuluu yazıtı. *Türkbilig*, (23), 61-68.
- Bang, W. ve Gabain, A. (1930). *Türkische Turfan-Texte III*. Berlin: Akademie Der Wissenschaften.
- Bang, W. ve Gabain, A. (1931). *Analytischer index zu den fünf ersten stücken der Türkischen Turfan-Texte*. SBAW.
- Barutcu Özönder, F. S. (2006, Eylül). Çöyr yazıtı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 108-124.
- Berbercan, M. T. (2016). *Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg hikâyesi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2021). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.
- Clauson, G. ve Tryjarski, E. (2017, Mayıs). İhe Hüşötü yazıtı (Küli Çor) –I. (Çev. Dr. Mehmet Tütüncü). *Düşünce ve Tarih*, 41-56.
- Collinson, W. E. (1939). *Comparative synonymics: some principles and illustrations*. *Philological Society*, London: University College.
- Çetin, E. (2020a). *Altun Yaruk VII. kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çetin, E. (2020b). *Altun Yaruk VIII. kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çetin, E. (2021). Uygurca yel ig üzerine. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3 (2), 153-164.
- Çetinkaya, B. (2007). Bağlam içerisinde yürek ve kalp sözcükleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 111-134.

- Demirci, K. (2017). *Türkoloji için dilbilim konular kavramlar teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirezen, M. (1991). Türkçe'ye İngilizce'den geçen sözcükler ve eşanlamlılık. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 133-136.
- Doğan, N. (2011). Türkiye Türkçesi fiillerinde eş anlamlılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (19), 78-88.
- Elmalı, M. (2022). *Daśakarmapathāvadānamālā –on günahın zincirleme hikâyesi-*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk kağanlığı ve Türk bengü taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Erdal, M. (2010). *Ongin yazıtı*. (Çev. Semih Tezcan). 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 363-372.
- Erdem, M. (2004). Oğuz grubu Türk lehçelerinde eş anlamlılık (synonymy). *Zeynep Korkmaz Armağanı*, (s.147-162). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gökalp, Z. (1968). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*. (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2021). *Altun Yaruk Sudur X. kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, N. (2015). Türk dilinde eş anlamlılık ve “gönül, yürek, kalp” kelimeleri. *Türkbilig*, (29), 121-146.
- Hamilton, J. R. (2020). *Budacı iyi kalpli ve kötü kalpli prens masalının Uygurcası Prens Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara hikâyesi*. (Çev. Ece Korkut-İsmet Birkan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1970, Ekim). Eşanlamlı sözcükler var mıdır?. *Türk Dili Dergisi*, 229, 9-10.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin dil bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaayak, T. (2021). *Eski Uygurca abitaki metinlerinin söz varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin, B. (2022). *Eski Uygur Türkçesi hukuk belgeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kılıç Cengiz, A. (2021). *Eski Uygur dönemine ait tantrik bir metin: Sītātapatrādhāraṇī*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kormuşin, İ. V. (2017). *Yenisey eski Türk mezar yazıtları metinler ve incelemeler*. (Çev. Rysbek Alimov). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kormuşin, İ., Mozioğlu, E., Alimov, R. ve Yıldırım, F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan yazıtları ve kağıda yazılı runik belgeler*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Le Coq, A. (1911). *Türkische manichaica aus chotscho I*. Berlin.
- Lyons, J. (1983). *Kuramsal dilbilime giriş*. (Çev. Ahmet Kocaman). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nadelyaev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (1991). *Altun Yaruk III. kitap (= 5. Bölüm) (suvarṇaprabhāsasūtra)*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1.
- Ölmez, M. (2016). Ongi yazıtı, sorunlar ve çözüm önerileri. *Belleten*, 64 (1), 43-86.
- Ölmez, M. (2018). *Uygur Hakanlığı yazıtları*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Özbay, B. (2019). *Huastuanift Manihaist Uygurların tövbe duası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özden, H. İ. (2014). Türkiye Türkçesinde eş anlamlılık ve örtmece (tabu) kelimelerin eş anlamlılık içindeki yeri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı 1), 160-165.
- Özertural, Z. (2020). *Uigurisches wörterbuch, sprachmaterial der vorislamischen Türkischen texte aus zentralasien, I. verben, band 2: edäd- - ıztä-, (unter Mitwirkung von K. Röhrborn)*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Palmer, F. R. (2001). *Semantik yeni bir anlambilim projesi*. (Çev. Ramazan Ertürk). Ankara: Kitâbiyât.
- Pilten, Ş. (2008). *Türkçede eş anlamlılık*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Polat, Ü. (2017). Eski Uygur Türkçesinde saygı bildiren (ötün-, tegin-, yarlıka-, yükün-) yarı tasvir fiilleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6 (4), 2012-2026.

- Polat, Ü. (2020). Eski Uygur Türkçesinde sebep bildiren tıltag ve ugur sözleri hakkında. *Türkbilig*, (39), 81-94.
- Polat, Ü. (2021). Eski Türkçede yok, yoksuz, yoksuz bol-, yoksuz kıl- üzerine. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 463-481.
- Polat, Ü. (2022). Eski Uygurcada agrıg, ig, kegen, kem, tikig, toga “hastalık, ağrı, sızı”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 10 (29), 129-149.
- Polat, Ü. (2023). *Eski Uygurca tözüün üzerine*. Hüseyin Yıldız (Ed.), Eski Türkçenin İzinde-II (s. 145-162) içinde. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Polat, Ü. (2024). Eski Türkçede töz-tözlüg ve bag-bağlıg, uguş-uguşlug, yıltız-yıltızlıg üzerine. *Gazi Türkiyat*, (34), 81-97.
- Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches wörterbuch, sprachmaterial der vorislamischen Türkischen texte aus zentralasien – neubearbeitung- II. nomina – pronomina – partikeln, band 2: aš-äzüük*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Sarı, M. (2011). Türkiye Türkçesinde eş anlamlılık ile ilgili bazı sorunlar. *Turkish Studies*, Volume 6/1 Winter 2011, 533-538.
- Sarı, M. (2012). Türk Dilinde eş anlamlılık ve ‘sayru-sökel’ sözleri. *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012, 2219-2229.
- Sert, G. (2018). *Anlam alanı ve anlam ezgisi açısından eş anlamlı durum sıfatları (derlem tabanlı bir inceleme)*. Doktora Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Sert, G. (2019). Anlam alanı ve anlam ezgisi açısından eş anlamlı durum sıfatları: “muhtemel” ve “olası” örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8 (1), 93-121.
- Sertkaya, O. F. (2000). Suuci < Sugeci / (Bel) yazıtı ne zaman yazıldı?. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 48 (2000), 306-312.
- Sertkaya, O. F. ve Harcavbay, S. (2000). Hoyto Tamir (Moğolistan)’dan yeni yazıtlar (ön neşir). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 48 (2000), 313-346.
- Somuncu, M. (2020). Güncel Türkçe sözlük’te yer alan acı maddesinin eş anlamlılık açısından incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 202-217. DOI: 10.29000/rumelide.791145
- Sulak, Sevdâ G. (2010). *Anlamdaş kelimelerde anlam ve kullanım farklılıkları*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Şirin, H. (2007). Tonyukuk Yazıtı’nda Geçen (Ugur Kalıtdım) İbaresini Üzerine Yeni Bir Anlamlandırma Teklifi. *Erdem*, 16 (48), 157-168.

- Şirin, H. (2009). Hakasya bulgusu eski bir Türk mezar taşı: Açurı (Oçurı, Ye 26) Yazıtı. *Türkbilig*, (17), 158-174.
- Şirin, H. (2010a). *Yenisey yazıtlarının okunma ve anlamlandırılması üzerine yeni öneriler –II-*. 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 767-774.
- Şirin, H. (2010b, Güz). Bömbögör yazıtı: bir Türk kunçuyunun mezar taşı. *Dil Araştırmaları*, (7), 61-73.
- Şirin, H. (2013a). Yabogan (A 80) yazıtı üzerine. B. Gül (Ed.). *Bengü Belâk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* içinde (s. 457-464). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Şirin, H. (2013b). E-28, E-38, E-51, E-71, E-144, E-152 yazıtlarındaki bazı sözcük ve ibareler üzerine yeni öneriler. H. Şirin ve B. Gül (Ed.). *Yalın Kaya Bitigi. Osman Fikri Sertkaya Armağanı* içinde (s. 549-557). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Şirin, H. (2016a). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şirin, H. (2016b). Dağlık Altay bölgesi yazıtları: yeni okuma ve anlamlandırma denemeleri (runic inscriptions of the Altai Republic: re-reading and re-interpretation attempts). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (42), 167-172.
- Tekin, Ş. (2019a). *Uygurca metinler I Kuanşi İm Puser (Ses İşiten İlâh)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2019b). *Uygurca metinler II Maytrisimit Burkancılarının mehdîsi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidaî bir dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1982, Ekim). Kuzey Moğolistan'da yeni bir uygur anıtı : Taryat (Terhin) kitabesi. *Belleten*, 46 (184), 795-838. DOI: 10.37879/belleten.1982.795
- Tekin, T. (1995). Elegest (Körtle Han) yazıtı. *Türk Dilleri Araştırmaları* 5, 19-32. Ankara.
- Tekin, T. (1997). *Türkoloji eleştirileri*. Ankara: Simurg Yayınevi.
- Tekin, T. (2013). *İrk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2020a). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2020b). *Tunyukuk yazıtı*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. tegzinç*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, İ. (2010). Türkçede eş anlamlılık ve Eski Anadolu Türkçesi tıp yazmalarında eş anlamlı kelime kullanımı. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, Vol. 2, No. 1, 37-48.
- Uçar, İ. (2011). “Baş, kafa, ser” kelimelerinin eş anlamlılığı ve “baş” kelimesine Divanü Lugati’t-Türk merkezli bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (17), 186-203.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcanın el sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*, Akademie der Wissenschaften zu Göttingen (Hrsg.), Hardcover, 17x24; IX, 929 Seiten. ISBN 978-3-86395-481-9.
- Zieme, P. ve Kara, G. (1978). *Ein Uigurisches Totenbuch*. Budapest: Akadémiai Kiadó.